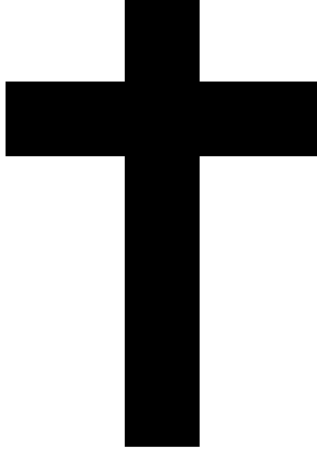

Gapapaiwa New Testament

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New
Guinea

Gapapaiwa New Testament
The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New
Guinea
Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

copyright © 2009-2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Gapapaiwa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-11-07

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 11 Nov 2022
02820c89-25a2-533d-9e19-9a2d0e178860

Contents

FRT	1
Genesis	2
Matiu	59
Mak	105
Luk	133
Jon	178
Aposol	210
Rome	251
1 Korint	271
2 Korint	289
Gareisiya	301
Epesas	308
Pilipai	315
Kolosei	320
1 Tesalonika	325
2 Tesalonika	329
1 Timoti	332
2 Timoti	338
Taitos	342
Pirimon	345
Hibru	347
Jemes	364
1 Pita	369
2 Pita	375
1 Jon	379
2 Jon	384
3 Jon	385
Jud	386
Revelation	388
Bible reading	412

God Vonana Vovokaravina
The New Testament in the Gapapaiwa language of Papua New
Guinea
Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

God Vonana Vovokaravina

The New Testament in the Gapa dialect of the Gapapaiwa language of Papua New Guinea
 [pwg]

Translation by Wycliffe Bible Translators

© 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Print publication, 2009 by Friends of the Gapapaiwa Translation Team

Web version

2014, Wycliffe Bible Translators, Inc.
<http://www.Wycliffe.org>

<http://pngscriptures.org>

<http://www.ScriptureEarth.org>

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-No Derivative Works).

https:

creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to *Wycliffe Bible Translators* (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela.**

Genesis

Bera karena.

¹ Karenai God bera kudubina kunumai ma dobuwai iyamoni. ² Kunona na ke aviyavisina sago ita makamakai da kata kitai, tuna nakanani ma kwavu bo bau. Nubakutuwa kavakava ma God Kanumina kiidamowai ivivi dagudagu da okowa iriroi.

³ Vaghina ma God ivona bo, “Yasegana ketupuwa” da iyaghari. ⁴ Ma ikitai da biibiina. Muriyai yasegana da nubakutuwa itupayaraghi. ⁵ Ma yasegana ivi vavei ‘mara’ ma nubakutuwa ivi vavei ‘didibara.’ Ravi ipika, ididibari da mara karena ikovi. Ma mara itom.

⁶ Muriyai ivona bo, “Taraboga, okowa basunai ketupuwa da okowa ketupayaraghi.” ⁷ Vaghina ma iberai da taraboga nabana itupuwa ma okowa ivi bogebogesi da nevanevana ighae ku kiidamo ma nevanevana kapinai imakai. ⁸ Nakanani itupuwa ma tarabogina ivi vavei ‘kunuma.’ Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara kana viruwa.

⁹ Muriyai ivona bo, “Okowa kapinai na ku gawara sago kovi sagomi da dowa kanakanana ina nekiibau,” da nakanani itupuwa. ¹⁰ Ma dowa kanakanana ivi vavei ‘dubu’ ma okowina ivi vavei ‘yegai.’ Ma ikitai da biibiina.

¹¹ Muriyai ivona bo, “Dowa, gwabimuwai pei ma kii bogii ma bogiiyai etupuwa da dobuwai ina gogo. Ma ina rove bo iname da peisi ina rakata.” Ma nakanani itupuwa. ¹² Dobuwai pei igogo ighae da peisi nununai iterei. Ma bade kii igogo ighae da kiisi amesi nununai iame da ere peisi. Ma ikitai da biibiina. ¹³ Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara kana viaroba.

¹⁴ Muriyai ivona bo, “Yasegana kunumai kotupuwa. Weni yaseganisi, mara ma didibara ini bogebogei, ini matakira da iri, mara ma madegha. ¹⁵ Kunumai ina makai da dobu kana yasegana.” Ma nakanani itupuwa. ¹⁶ Yasegana ghamaghamasi ruwa iyamoni. Ghamana iyamoni da mara kana vibadana. Ma sago kayo gisina iyamoni da didibara kana vibadana. Ma bade gwamegwame yavata iyamonisi. ¹⁷ Peyarisi kunumai iteresi da dobu iti yasegani, ¹⁸ da didibara ma mara iti badei, ma yasegana da nubakutuwa iti bogebogesi. Ma ikitai da biibiina. ¹⁹ Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara kana viruwamaruwa.

²⁰ Muriyai ivona bo, “Yegai, gwabimuwai iyana etupuwa da ina peyari kirakai. Ma bade kiu kotupuwa da kiidamowai kona rovo.” ²¹ Vaghina ma yegai ghamoghamosi ma bade iyana bogii ma bogiiyai iyamonisi da yawayawasi ma bababasi. Ma kiu ere mapemapesi iyamonisi da bogii ma bogiiyai. Ma ikitai da biibiina. ²² Ma ivi biibiinisi ma ivona bo, “Kovi tuwa kirakai da kona peyari. Iyana, yegai da okowa kovi tupoi. Kiu, kovi tuwa da kona peyari dobuwai.” ²³ Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara kana vimiikovi.

²⁴ Muriyai ivona bo, “Dobu, gwabimuwai ghamoghamo etupuwa, ghamoghamo manamisi ma dowatetetsi ma ghamoghamo dipa. Bogii ma bogiiyai iti tuwa da natunatusi na ti mani maghimaghighisi.” Ma nakanani itupuwa. ²⁵ Nani ghamoghamosi kudubina iteresi da iti tuwa da natunatusi na ti mani maghimaghighisi. Ma ikitai da biibiina.

²⁶ Muriyai ivona bo, “Wawaya tayamonisi da maghimaghighita. Ti na dobu kudubina ini badei. Iyana yegiyai ma kiu kiidamowai ma bade ghamoghamo manamisi ma dowatetetsi ma ghamoghamo dipa na kudubina dobuwai ini badesi.”

²⁷ Ma vaghina, wawaya iyamonisi da tuna mani maghimaghighina. Iteresi da tomowa ma wavine. ²⁸ Ivi biibiinisi ma ivona bo, “Kovi tuwa da tupurereghimi ina peyari. Dobu kovi tupoi ma kovi badei. Ghamoghamo ma bera kudubina dobuwai idagudagu na kovi badesi, iyana yegiyai ma kiu kiidamowai yavata.”

²⁹ Muriyai ivona bo, “Kami vavai na aviyavisina dobuwai egogogo, peisi yavata, kii amame ere peisi ma bade vavai dowa kamonai, kudubina averereghimi da kona kani. ³⁰ Ma ghamoghamo kii vavai na inamona ma kii rugurugu matamatisi. Ghamoghamo kudubina yawayawasi dobuwai idagudagu, ghamoghamo dipa ma kiu ma dowatetetsi yavata na inamona ma kii rugurugu kudubina averereghimi da ina kani.” Ma vaghina, nakanani itupuwa.

³¹ God bera kudubina iyamoni ikovi na ikitai da ibiibii kirakai. Ravi ipika, ididibari ma mara itom. Weni tuna na mara kana vimiikovimasago.

2

¹ Ma vaghina, nakanani God iberai da kunuma ma dobu ma bera kudubina iyamoni.

² Mara miikovimasago na bigana iberaberai da ivi koviya. Mara kana vimiikovimaruwa na ivi yakam. ³ Tuna kubiine mara kana vimiikovimaruwa ivi biibiini ma ivinei da vovokaravina.

Eden vaona.

⁴ Kunuma ma dobu varagutugutuna ma ikikava BADA God iyamoni na weni. Kunuma ma dobu iyamoyamoni, ⁵ na garewa ke ita vonatawei, karakava. Tuna kubiine ke sago kii bo inamona bo pei tano tepanai ita gogo. Ma kesago wawaya da tano ita wayowei. ⁶ Ma usira tano kamonaigheghae da dowakudubina ivi nubanubai.

⁷ Vaghina ma, BADA God tano iviia ma tomowa ivopasipasiya, yana itawe ku giyabonaghina da tomowina irupapara da yawayawana.

⁸ Ma dobu sago ku maramatana imakamakai kana vava Eden. Eden kamona na BADA God vao sago iberai ma nani tomowina ivopasipasiya na nake iterei. ⁹ Ma iberai da kii bogii ma bogiiai tano kamonaigogoghe. Viya kitasi biibiisi ma nuwaviiviniisi ma viya amesi na vavai. Ma vao basunai na kii ivi ruwa imiimiiri. Sago na Yawasa Kiina ma sago na Akova Kiina. Iyavo kava Akova Kiina amena ina kani na akova biibiina ma bade akova berona ina veresi.

¹⁰ Ma Eden kamona okowa sago iveraverau da vao ivi nubanubai ma nani dobnai okowina ivi ruragharagha da okowa ruwamaruwa. ¹¹ Okowa sago kana vava Pison na dobu kana vava Havila kamona iveruriwariwa da dobnai ine yavui. Nani dobnai gold imakamakai ¹² ma nani gold na ghamana ma biibiina, ma bade kii ipana ghabughabusi ma wakima ovokeyakeyusi imakamakai. ¹³ Okowa kana viruwa na kana vava Gihon ma dobu kana vava Kus kamona iveruriwariwa da dobnai ine yavui. ¹⁴ Okowa kana viaroba na kana vava Taigris ma tuna iveraverau ku maramatana Asiriya nevanai. Ma okowa kana viruwamaruwa na kana vava Yuperetis.

¹⁵ Vaghina ma, BADA God tomowina ivopasiya ikovi na Eden kamona iterei da ita wayowa ma vao ita koyaghi. ¹⁶ Ma ina sisiya bagibagina iterei, ivonei bo, “Weni vona kamona kii amame peyarina kuna kani, ¹⁷ ma kii sago kava na amena ke kuna kani. Tuna na Akova Kiina. Wawaya ina kani na akova ina veresi da nuwanuwasi kamona inakovi da meni berana na biibiina ma meni berana na berona. Kuna kani na vonavaghata da kuna rabobo.”

¹⁸ Ma bade ivona bo, “Ke ita biibai da tomowina ina kina kava ina makai. Kana neva ana yamoni da ini vitei.”

¹⁹ BADA God namada dowakudubina iviini da ghamoghamo ma kiu peyarina ivopasipasi. Ma ineyisi tomowina kurina da ita kitai ikikava iti vavesi. Ivi vaghinei da tomowina ina kayowanai sago sago duma kii vava iveresi. ²⁰ Ma vaghina, ghamoghamo manamisi ma kiu kiidamowai ma ghamoghamo dipa kii vava iveresi ikovi, ma nani kamona na ‘Adam’* ke kana neva kiimatana da iti vitei.

²¹ Tuna kubiine BADA God iberai da tomowina ikena irabobo. Ma nani kamona tuwirina sago ghabaghabanai ivotawei ma tarabogina na viyona ivopotai. ²² Ma tuwirina vavine iyamoni ma irutinaneyei tomowina kurina.

²³ Ma tomowina ivona bo,
“Vaghina, ibiibii kirakai! Weni na taku maghimaghighiku!
Tuwirina, tuwirikuwai iviia ma viyona, viyokuwai iviia.

Tuna kubiine kana vava ‘wavine,’ ina karena taku tomowa gwabikuwai iviia.”†

²⁴ Weni berana kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina voteresi da kawana yavata ini kiikapu da sago.

²⁵ Ma tomowina wavinena yavata imakamakai ma ivi ruwa na iyusi kava ma ke iti nimaya.

3*Berabero karena.*

¹ BADA God ghamoghamo iyamonisi kamosiyai na sago ina bera vigayagaya irakata. Tuna na mota. Inae da wavinena ivi nuwatini, ivonei bo, “Vonavaghata da God ivonem da kiimame peyarina vao kamona ke kona kani bo?”

² Ma wavinena ivonapotei, “Kegha, tokai kiimame peyarina vao kamona kana kani. ³ Ma ivonatanikai da vao basunai kii sago kava na ‘amena’* ke kana kani bo kiina ke kana votovoni. Kana berai na kana rabobo.”

* **2:20:** ‘Adam’ BADA God tano iviia da wawaya ivopasipasiya. Hibru damsi gamosiyai na ‘adam’ iyamna ‘wawaya’ ma ‘adamah’ iyamna ‘tano.’ Sisiyisi ivi ruwa na kuni yanei da maghimaghighisi. † **2:23:** Hibru damsi gamosiyai na tomowa ekwatukwatui ‘ish’ ma vavine ekwatukwatui ‘isha.’ Sisiyisi ivi ruwa na kuni yanei da maghimaghighisi.

* **3:3:** ‘amena’ Wawaya viya enotanotai da weni tuna na miiba ma kegha, kii amena vaghata isisiyei.

⁴ Ma ivonapotei, “Tuna ke vonavaghata, tami ke kona rabobo. ⁵ God iakovi da kota kani na matami ita votawei da kotakova kirakai da ami akova na tuna mani ina akova nakanani. Nuwanuwam kamona biibiina ma berona kotakova yavui.”

⁶ Ma wavinena ikita da nani kiina iame ikitai da ivi nuwaviivai. Ma inotai da ibiibai da ita kani. Ma bade ina kayowana ghamana da nani akovina ita viiya. Vaghina ma ipura da ikam. Ma tomowina na yavata da wavinena viya iverei da tuna bade ikani. ⁷ Ikam ikovi ma nota iviia da ti na iyusi kava. Ma kii rugurugusi iyuna ivatura da ikiipapapari.

⁸ Nani ravina ivi ruwa ivi yanei da BADA God vao kamona ibababa na kii kunukunusiya ikovemakai. ⁹ Ma kegha, BADA God tomowina kurina ivi kwatu, “Adam, tam imapatana?”

¹⁰ Ma ivonapotei, “Weni vaona kamona avi yanem ma taku iyuku kava na ayabumanem, tuna kubiine na akove.”

¹¹ Ma BADA God ivona bo, “Iyi ivonem da iyum kava? Avonatanim da nani kiina amena ke kuta kani. Ma tam kukani, bo?”

¹² Ma tomowina ivona bo, “Wavinena gwabikuwai kuterei, tuna kii amena ivereku da akani.”

¹³ Ma BADA God wavinena ivonei bo, “Avi kubiine weni berana kuberai?”
Ma ivonapotei bo, “Mota ivi beroberoweku da akani.”

God kovogha irereghi.

¹⁴ Vaghina ma BADA God mota ivonei, “Tam aimimaghim! Weni berana kuberai kubiine ghamoghamo peyarisi kamosiyai tam kovogha ghamana kuna viiya. Karako ma mara ku kudubina kuna tetete. Ma popoku kuna kanikani da am mara ku turina. ¹⁵ Ma ana berai da tam ma wavinena koni kawapata. Ma bade peim ma wavinena peina yavata ini kawapata nonowa. Mara sago kaekarena kuna kani ma gayamim ini tugudai.”

¹⁶ Vaghina ma wavinena ivonei bo, “Ana berai da am ropeya kamona am inivisi ina rakata da ere vokwarakwaram kuni tuwa. Ma ana berai da am kayowana ghamana da kawam. Ma tuna ini badem.”

¹⁷ Vaghina ma, Adam ivonei bo, “Avonem da kii amena ke kuta kani ma kawam gamona kuvi yanei da kukani. Tuna kubiine dowa aimimagi, da kuni inipika kirakai am yawasa ku kudubina da kuna kam. ¹⁸ Ma am wayowa kamona inamona ma iyiyi ina gogo. Ma dipiyai yabayaba kunekwa yawara da kuna kam. ¹⁹ Kuni poyapoya da kuna kam, nakanani ina nena da mara sago kuna vovira kuni dowa. Tam dowiyai avovipaspasim da kuvi wawaya ma mara sago na kuna vovira ku dowa.”

²⁰ Adam kawana ivi vavei Eve iyamna tuna wavinena na wawaya kudubisi i maduwa.†

²¹ Ma BADA God ghamoghamo bekasi iviia da gara iyamoni, ma Adam kawana yavata ivi kotesi.

Adam ma Eve ikwavinisi ikiibau.

²² Nani murina BADA God ivona bo, “Karako nani wawayisi ivi ruwa na tota nakanani, biibiina ma berona iakovi. Ma ke vaghina da ita vororona da Yawasa Kiina amena ita viiya. Amena ita kani na yawasa makamakii nonowina ita veresi.” ²³ Tuna kubiine Eden kamona ikwavinisi ikiibau. Ti i karena na dowiyai ivopaspasim ma ivonatawesi ikiibau da dowa ita wayowei. ²⁴ Ikwavinisi ikovi na vao kupunai kana koyakoyagha iteresi, maramatana ku nevana aneya rewapanisi iteresi da wawaya ke ita rui. Ma seri ghamana ere yabayabarina ma vovokeyakeyuna iterei da ivivi kiivirevirei, tuna na Yawasa Kiina ivivi taraparane.

4

Kein ma Abel.

¹ Adam kawana Eve yavata ikena da iropeya. Ma ivi tuwa da tomowa ma ivona bo, “BADA ivi viteku da natuku tomowa avi tuwei.” Ma ivi vavei Kein. ² Muriyai ivi tuwame da bade natuna tomowa ma tuna ivi vavei Abel.

Natunatusi imagra na Abel ivi ghamoghamo ma Kein na tano iwawayowei. ³ Imakamakai da mara sago ita suwara BADA kurina. Kein na iyaba ma vavai ipiyei. ⁴ Ma Abel na siya monamonana ipiyei. Siyana na sipu natunatusi iyiyarokosi viya ivunuwa ma viyosi biibiisi kavakava isuwarei. BADA, Abel ina suwara yavata nuwanuwana iviia. ⁵ Ma Kein ina suwara yavata ibaresi da Kein nuwanuwana ipughu ma maghighina ibero.

⁶ Ma BADA ivonei, “Avi kubiine nuwanuwam ipughu? Avi kubiine maghighim ibero?” ⁷ Bera biibiisi kuna beraberai na ana kayowem. Kekitaruvim. Berabero ekayokoyowei da ini badem, ikoyakoyagha da ina vowim. Kevi rewapana da kuna ghegavovori.

† 3:20: Eve kana vava iyamna ‘yawasa’ na wawaya kudubita yawasa tuna wavinena gwabinai taviya, ita maduwa.

⁸Vaghina ma Kein, tina kikei Abel ivonei, “Takiibau ku warere.” Ikiibau ma Kein ikayaya tina kikei kurina da ikiivunui.

⁹Nani murinai BADA, Kein ivi tarakiyane, “Abel imapatana?”

“Ke atakovi. Taku ke tiku kikei kana koyakoyagha.”

¹⁰Ma BADA God ivona bo, “Kevi yana, tim kikei tarana tanowai imatakira kuriku, biwa viinina kubiine. Avi kubera? ¹¹Tam imamuwai da tarana dowa inunui da ivi beroi. Tuna kubiine aimimagim da ke kuna wayowa. ¹²Dowa kuna wayowe da imai ma kara vavai ke ghamana kuna panani. Kenae! Kuni ketabababa dobuwai.”

¹³Ma Kein ivona bo, “Kovogha kuvereku na irakata kirakai. ¹⁴Karako kek-wavikwaviniku da dowa ke ana wayowe ma bade ana kiibukuyowem. Dobuwai ani ketabababa, aku numa kegha. Ma wawayi ina pananiku na ina kiivunuku.”

¹⁵Ma BADA God ivonapotei, “Kegha, sisiya atereterei da meni wawayina ina kiivunum na taku kovogha berona mara miikovimarua ana verei, biwa ghamanakina ina viiya.” Ma BADA matakira Kein gwabinai iterei da iyavo kava ita panapanani na ke ita kiivunui.

¹⁶Ma vaghina, Kein ivomiiri da BADA ikuyowe ma inae da ku dobu sago kana vava Nod ma nani dobunai imakai. Nod na ku maramatana Eden nevanevanai.

Kein ina rakaraka.

¹⁷Kein kawana yavata ikena ma kawana iropeya da natusi tomowa itupuwa, kana vava Inoka. Ma Kein kwanatu ivowai ma kwanatuna ivi vavei da Inoka, natuna yavata ivi varigheya. ¹⁸Ma Inoka imagura ma ivi tuwa da natuna kana vava Iradi. Ma Iradi imagura ma ivi tuwa da natuna Meyujayel. Ma Meyujayel imagura ma ivi tuwa da natuna Metusela. Ma bade Metusayel imagura ma ivi tuwa da natuna na Lameki.

¹⁹Ma Lameki kakawana ruwa, kii vava Ada ma Sila. ²⁰Ada ivi tuwa da natuna Jabal. Ma tuna ina rakaraka yavata i kiki da ghamoghamo ivivi kam ma yobeyai ivivi makiyana. ²¹Ma Jabal tina kikei kana vava Jubal. Tuna ina rakaraka yavata i kiki na durere iuvuveni ma hap ivivi rekwei. ²²Ma bade Lameki kawana Sila ivi tuwa da natuna Tubal Kein. Tuna na kirama ma brons igudaguda da bagibagi sawarisi bogii ma bogiiyai iyamoyamona. Ma Tubal Kein novuna na Nama.

²³Mara sago Lameki kakawana kurisi ikayotata, ivonesi bo, “Ada ma Sila, aku sisiya kovi yanei. Kakawaku kovi yaneku.

Tomowa yaragina iraviku na akiivunui.

Tomowina gubaga ivereku tuna kubiine avi raboboi.

²⁴God sisiya iterei da meni wawayina Kein ita kiivunui na kovogha berona mara miikovimarua ita verei.

Ma taku Lameki avonavona da meni wawayina ina kiitovoniku na biwa mara 77 ina viiya.”

Seti ma Inos.

²⁵Kein tina kikei ikiivunui tuna kubiine BADA ikwavini da ina maduwa ma ina mamai ikuyowesi inae. Nani murinai, Adam kawana yavata ikena ma ivi tuwame da natusi tomowa. Ma ivona bo, “Kein ivomiiri da tina kikei Abel ikiivunui, tuna kubiine God weni pepeyina ivereku da Abel epayanina.” Ma ivi vavei Seti. ²⁶Seti imagura ma ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Inos.

Ma Seti ina mariyai na wawayi ivi karei da BADA kana vava ivovokavakavari.

5

Adam tupurereghina.

¹Weni girumina na Adam, tupurereghina yavata ikikava ivi tuwa ma kii vava itura. Karenai na God wawayi iyamonisi da tuna mani maghimaghighina. ²Iyamonisi da tomowa ma wavine, ivi biibiinisi ma ivi vavesi “wawayi.”

³Adam kana madegha 130 na natuna tomowa itupuwa da ina mamai maghimaghighina. Ma ivi vavei Seti. ⁴Muriyai madegha 800 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ⁵Ma vaghina, kana madegha 930 ma irabobo.

⁶Seti kana madegha 105 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Inos. ⁷Muriyai madegha 807 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ⁸Ma vaghina, kana madegha 912 ma irabobo.

⁹Inos kana madegha 90 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Kenan. ¹⁰Muriyai madegha 815 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ¹¹Ma vaghina, kana madegha 905 ma irabobo.

¹²Kenan kana madegha 70 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Mahalalel. ¹³Muriyai madegha 840 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ¹⁴Ma vaghina, kana madegha 910 ma irabobo.

¹⁵ Mahalalel kana madegha 65 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Jaredi. ¹⁶ Muriyai madegha 830 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ¹⁷ Ma vaghina, kana madegha 895 ma irabobo.

¹⁸ Jaredi kana madegha 162 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Inoka. ¹⁹ Muriyai madegha 800 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ²⁰ Ma vaghina, kana madegha 962 ma irabobo.

²¹ Inoka kana madegha 65 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Metusela. ²² Nani murinai Inoka, God yavata ivi nuwasago da yavata ibababa. Ma madegha 300 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ²³ Ma vaghina, kana madegha 365 ma iwapa. ²⁴ God yavata ivi nuwasago, tuna kubiine ke ita rabobo ma God iviitawe.

²⁵ Metusela kana madegha 187 na natuna tomowa itupuwa. Ma ivi vavei Lameki. ²⁶ Muriyai madegha 782 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ²⁷ Ma vaghina, kana madegha 969 ma irabobo.

²⁸ Lameki kana madegha 182 na natuna tomowa itupuwa. ²⁹ Ma ivi vavei Nowa. Ma Lameki ivona bo, “BADA dowa imagi da ita biga irakata ma tikamaghiyei, ma weni wawaya kikina kara ini viteta ma ini yawasita.” ³⁰ Muriyai madegha 595 imakai ma kamoni na natunatuna viya tomotomowisi ma wivinesi itupuwa. ³¹ Ma vaghina, kana madegha 777 ma irabobo.

³² Nowa imakai da kana madegha 500 ma nani kamoni natunatuna tomotomowa aroba itupuwa. Kii vava Sem, Ham ma Jepeta.

6

Wawaya ivi kawakiikai.

¹ Wawaya ivi karei da i koroto irakarakata dobuwai. Natunatusi ituputupuwa da kamosiyai viya na wivine. ² Ma God natunatuna tomotomowa ikita da wawaya natunatusi wivinesi na karakarawatisi ma i kayowanai irutini da iravaghisi. ³ Ma BADA ivona bo, “Karako wawaya rabobo damina eviiviya da Kanumiku gwabisiyai ke ina makii nonowa. Ini karei da tupuwisi ina bero ma i yawasa ke ina guri. Ke ina makii kirakai da kii madegha 120 ina kuyowei.”

⁴ God natunatuna nani wivinesi iravaghisi ma natunatusi ituputupuwa, nani maranai na Nepirim damsi namada dobuwai imakamakai. Nepirim na tupuwisi ghamaghamasi, ti na iyo damsi, tomotomowa avatetesi mara katamaninai.

⁵ Vaghina ma BADA ikitai da wawaya i berabero dobuwai irakata kirakai ma bade ikitai da i nota didibarisi ivovotana nonowei. ⁶ Nuwanuwana ipoyai da wawaya iyamonisi ma dobuwai iteresi. Nuwanuwana ivisi kirakai da ivona bo, ⁷ “Wawaya ayamonisi ma kegha da nuwanuwaku ipoyai. Tuna kubiine dobuwai ana kiipupunatawesi, ghamoghamo da kiu ma dowatetesi yavata.” ⁸ Ma BADA tomowa sago kava ivivi nuwabiibiyei. Tomowina kana vava Nowa.

Nowa ina varagutugutu.

⁹ Weni tuna na Nowa ina varagutugutu. Tuna ina mariyai wawaya kudubisi na beroberosi. Ma Nowa ina kina kava na tomowa maninina. Ma ina yawasa kamoni God yavata ivivi nuwasago ma yavata ibababa. ¹⁰ Ma natunatuna tomotomowa ivi aroba, ti na Sem, Ham ma Jepeta.

¹¹ Ma nani maranai God ikitai da bera didibarisi dobuwai irakata. Wawaya mara nonowa ivivi ruwa ma kiivunuwa irakata. ¹² I berabero ikitai ma ke iti vaghinei da wawaya kudubisi i bera didibarisi irakata kirakai. ¹³ Tuna kubiine Nowa kurina ivona bo, “Weni nakanani ana berai, wawaya kudubisi ana pupunatawesi. I kayoghakighaki dobu ikiimuumui, tuna kubiine bera kudubina dobuwai ma wawaya yavata ana kiipupunatawesi da kii mara ina kovi. ¹⁴ Ma tam na ‘kii biibiisi’* ketara da waka kevowai. Kamoni na tupayaragha keyamona ma kamona ma kupuna na kii ipanai kepasi. ¹⁵ Kevowai da kana guri na 133 mitas ma kana naba na 22 mitas, ma ina ghae da 13 mitas.† ¹⁶ Ma waka kana tarasovo keyamoni. Ma waka kawaririna da matakoro basusiya na saragoba 50 sentimita‡ ina makai. Ma waka kamona kekemai da kema aroba ina tupuwa, sago tepanai, sago basunai ma sago gaburina. Ma bade waka kana matuketa baranai keterei. ¹⁷ Taku na kutukutuva ana vonatawei da wawaya kudubisi dobuwai ina kiipupunatawesi. Bera kudubina yawayawana dobuwai na ina rabobo. ¹⁸ Ma tam ma taku tavi nuwasago kubiine,

* **6:14:** ‘kii biibiisi’ God ivona da keyama kana vava ‘saipiras’ ita tarai. Tuna na keyama bagibagina. † **6:15:** 133 mitas ku fit kuna terei na 450 fit. 22 mitas ku fit kuna terei na 75 fit. 13 mitas ku fit kuna terei na 50 fit. ‡ **6:16:** 50 sentimita ku fit kuna terei na 1.5 fit.

na vivaghina makamakiina taberai da taku na kam papara ana vowai. Kawam yavata korui ku waka, tami, natunatumi ma kakawasi yavata. ¹⁹ Ma ghamoghamo kudubisi bogii ma bogiiyai, tomotomowisi ere kakawasi kerutinisi da yavata kona geru. Kii papara kuna vowai da ke ina rukwa. ²⁰ Nani kamonai kiu bogii ma bogiiyai, ruwa ruwi duma, ere kakawasi ma ghamoghamo dipa ere kakawasi ma bade dowatetesi ere kakawasi na kudubina ina pisi kurim. Ma kerutinisi ku waka kona rui da ke ina rukwa. ²¹ Ma vavai bogii ma bogiiyai tami kubiimi ma bade ghamoghamo kubiisi koyuna da waka kamonai kovovidaburana. Tuna tepanai kona makai.”

²² Ma vaghina, Nowa ikikava God ivonaverei na peyarina ibera yavui.

7

Kutukutuva ghamana itupuwa.

¹ BADA ivona bo, “Nowa, akitim da tam kava dobu kamonai am yawasa na maninina kavakava. Tuna kubiine tam, kawam ma natunatumi, kakawasi yavata korui ku waka. ² Ma meni ghamoghamosi ma kiasi avi vaghinei da kam na suwara kubiine na tomotomowisi ivi 7 ere kakawasi kerutinaruwesi. Ma meni ghamoghamosi na ke biibiisi suwara kubiine, ti na puyapuyakisi, na sagosago duma ere kakawasi kerutinisi da ku waka kona rui.* ³ Ma kiu kitasi bogii ma bogiiyai keviinisi ina pisi da kiu sago sago duma kii kita nununai tomotomowisi ivi 7 ere kakawasi na keghamosi da yawayawasi ina makamakai da kutukutuva murinai ini tuwame dobuwai. ⁴ Mara 7 murinai na garewa ana vonatawei da mara 40 ma didibara 40 ina katukatuna da bera kudubina yawayawana dobuwai ayamoni na peyarina ana kiipupunatawei.”

⁵ Ma vaghina, Nowa ikikava BADA ivonaverei na peyarina ibera yavui.

⁶ Nowa kana madegha 600 na kutukutuva ivi karei ⁷ da kawana yavata, natunatusi, kakawasi yavata na peyarisi irui ku waka da kutukutuva ita veruvuvurei. ⁸ Ma bade ghamoghamo bogii ma bogiiyai ere kakawasi ku waka irui, ti na puyapuyakisi ma ke puyapuyakisi, kiu ma dowatetesi yavata. ⁹ Tomotomowisi ere kakawasi ipisi Nowa kurina da yavata irui ku waka. God ikikava ivonaverei na iberai. ¹⁰ Mara ivi 7 kamonai ivovunagha ikovi na kutukutuva ivi karei dobuwai.

¹¹ Nowa kana madegha 600 ma nawaravi kana viruwa kamonai, mara kana vi 17 na kutukutuva ivi karei. Dowa kamonai vusira peyarina ivi tamobubuwana da okowa irakata. Ma kunuma itamotate da garewa vitana ivi karei. ¹² Nakanani ikatukatuna inenae da mara 40 ma didibara 40 ikovi.

¹³ Garewa ivi karei na Nowa kawana yavata ma natunatusi ivi aroba, ti na Sem, Ham ma Jepeta, kakawasi yavata na peyarisi namada ku waka irui. ¹⁴ Ma bade ghamoghamo manamisi ma siya dipa, ghamaghamasi ma gisigisisi, rovorovosi ma dowatetesi, kiu bogii ma bogiiyai na peyarina ere kakawasi namada irui. ¹⁵ Bera kudubina yawayawana dobuwai na ruwaruwi duma ipisi Nowa kurina da waka kamonai. ¹⁶ Ma vaghina, ikikava God ivonaverei na Nowa peyarina iberai ikovi. Tomotomowisi ma wivinesi igeru yavu na murinai BADA waka kana matuketa ivopotai.

¹⁷ Ma mara 40 kamonai kutukutuva igheghae ma okowa irakarakata ma idoga da waka irutenama. ¹⁸ Ma okowa igheghae da idoga kirakai ma wakana na okowa tepanai itenatenama. ¹⁹ Igheghae da koya ighegheyana kirakai na kudubina ikamyanumisi. ²⁰ Okowa ighae da 7 mitas[†] koya vovosi ma ku tepana. ²¹ Ma bera kudubina yawayawana dobuwai ivivi dagudagu na iwapa. Kiu, ghamoghamo manamisi ma siya dipa ma dowatetesi ma bade wawaya, peyarina na iuma dodo. ²² Bera kudubina yawayawana tano tepanai yasi itawetawei na irabobo. ²³ BADA God bera kudubina ikiipupunatawesi da wawaya kegha, ghamoghamo kegha, dowatetesi kegha ma bade kiu kegha. Ma Nowa ma iyavo kava waka kamonai imakamakai na ti kava ke ita rukwa.

²⁴ Ma okowa dobu itenukutuvi inene da mara 150 ikovi.

8

Kutukutuva damona.

¹ God, Nowa ma ghamoghamo peyarisi waka kamonai inotanotisi. Ma yanunu ivonatawei da ivosisina ma okowa ivi karei da iororu. ² Ma namada dowiyai vusira igudupotapota ma iberai da kunumai garewakatuna ivoterei. ³ Ma okowa na mara 150 kamonai nuwatuwai iororu. ⁴ Kutukutuva ivi karei inenae da nawaravi miikovi murinai

* **7:2:** God ghamoghamo ivorereghisi da viya na biibiisi ku matana ma viya na puyapuyakisi ku matana. Ma biibiisi na ivi vaghinei da Hibru damsi ina kam bo ina suwara. Levitikas sapta 5, 7, 10 ma 11 kekitai. [†] **7:20:** 7 mitas ku fit kuna terei na 23 fit.

na waka Ararati koyana ku tepana ivi kiikenei. ⁵ Okowa patana iororu da nawaravi kana vi 10 ina karena na koya vovosi irumatara.

⁶ Garewa ikatuna ikovi murinai, Nowa ikoyagha da mara 40 ikovi ma waka tarabogina kana gudu ivotawei. ⁷ Ma oghogha ivonatawei ikiibau ma ke ita vovira. Irovorovo yawara ma ivivi koyakoyagha da okowa ita mamaghatawei. Ma Nowa, oghogha ikoyagha kawai. ⁸ Ina kayowana da akova ita viiya da okowa ioru da imapatana, tuna kubiine bade gabubu ivonatawei inae. ⁹ Ma kegha, okowa patana da dobu ikiimumui da gabubu gawara iekwa kawai da iti yakam. Irovo ivovira ku waka ma Nowa ivororona da iviia, ma itereruwei ku waka. ¹⁰ Ivi koyakoyagha da mara 7 ikovi ma gabubu ivonatawe meyei. ¹¹ Raviyai ivovira kurina ma mutunai na oliv kiina ruguruguna matina ikaratani. Nowa nani ruguruguna ikitai na iakovi da okowa namada ioru kirakai. ¹² Ivi koyakoyagha da mara 7 ikovi na gabubu ivonatawe meyei. Ma ke ita vovirame kurina, ine vaghata.

¹³ Nowa kana madegha 601 ma nani madeghina karenai okowa imamaghatawei. Waka kana tarasovo ivotawei ikitavire ma ikitai da dowo ivovokanakana. ¹⁴ Ma mara kana vi 27 nawaravi kana viruwa kamonai na dobu kudubina ikanakana tuwanonowa.

¹⁵ Vaghina ma God, Nowa ivonei bo, ¹⁶ “Tam kawam yavata ma natunatum ere kakawasi na waka kokiibutawei. ¹⁷ Ma bade ghamoghamo waka kamonai, kiu, ghamoghamo manamisi, siya dipa ma dowatetesi na peyarina kerutinakiibuwesi. Ina kiibau da ini tuwa ma ina peyari kirakai dobuwai.”

¹⁸ Ma vaghina, Nowa kawana yavata ikiibau, ma natunatusi ere kakawasi na peyarisi waka ikiibutawei. ¹⁹ Ma bade ghamoghamo manamisi, siya dipa, dowatetesi ma kiu na peyarina ere kii nevanewa waka ikiibutawei.

Nowa ina suwara.

²⁰ Nani murinai Nowa wakima ivi daburi da suwara kana kema iyamoni. Ma meni ghamoghamosi ma kiusi BADA ivi vaghinei da suwara kubiine na kamosiyai viya iviini ma ivunuwa da suwara kana kema tepanai ikapuna, BADA God kurina isuwara. ²¹ BADA suwara ghabuna iyon ma nuwanuwana iviia ma ivona bo, “Ke meyani dobu animaga meyei wawaya i berabero kubiine. Akovi da gegeyai da i ku rabobo na i nota didibarisi emakamakai. Akovi ma namanaki, ke meyani da bera yavu yawayawana ana kiipupuna meyei.

²² Karako da dobu ku damona na iri atereterei
da vao kana mara ma yaba kana mara,
nuba kana mara ma muyamuya kana mara,
bodu ma kwamra,
mara ma didibara,
ina nena da ke meyani ina kovi.”

9

God ina vivaghina makamakiina Nowa yavata.

¹ God, Nowa natunatuna yavata ivi biibiinisi ma ivonesi bo, “Kovi tuwa kirakai da kona peyari da rakarakami dobu ina makii yavui. ² Ma ghamoghamo dipiyai, kiu kiidamowai, dowatetesi ma iyana yegiyai na kudubisi ina yabuyabumanemi ma ami rewapana gaburinai ina makamakai. ³ Mara wadobunai kii amame ma vavai dowo kamonai averemi da kami vavai. Ma karako na ghamoghamo, kiu ma iyana bade avereveremi da kami siya.

⁴ Ma yawasa na tara kamonai, tuna kubiine avonavonatanimi da siya ere tarana ke kona kani. ⁵ Ma bade meni wawayina ina berai da kwina tarana ina sororo na ani tupavirei da avi kubiine iberai. Ghamoghamo wawayina ina kiivunui na kana kovogha na rabobo. Ma wawayi kwina ina kiivunui na bade kana kovogha na rabobo.

⁶ “Wawaya ayamonisi da taku mani maghimaghigiku.
Tuna kubiine meni wawayina kwina ina kiivunui
na tuna bade tarana ina sororo,
wawayi kana kovogha ina verei da ini raboboi.”

⁷ Ma vaghina, tami na kovi tuwa kirakai da kona peyari da rakarakami dobu ina makii yavui.”

⁸ Nani murinai God, Nowa ma natunatuna ivonesi bo, ⁹ “Kovi yana, wekarakava Vivaghina Makamakiina tami kurimi atereterei. Tami ma tupureghimi ¹⁰ ma bera yavu kudubina yawayawana, ghamoghamo manamisi, ghamoghamo dipa ma kiu waka kamonai ikiibau na ¹¹ peyarimi yavata ma Vivaghina Makamakiina aberaberi. Ke meyani kutukutuva ana vonatawe meyei da bera yavu yawayawana ina rabobo. Ke meyani okowa ina rakata da dobu kudubina ina resotawei.”

¹² Ma God ivonesi bo, “Ita Vivaghina Makamakii Nonowina na tami ma tupurereghimi ma bera yavu yawayawana, kimta ma kimta kurimi aberabera na kana matakira na weni, ¹³ aku vurere kwavuwai atereterei. Tuna ini matakira da Vivaghina Makamakiina gwabitiyai emakamakai. ¹⁴ Kwavu ana vonatawei ma maranai vurere kwavu kamonai ina nekiibau ana kitai na ¹⁵ ita Vivaghina Makamakiina ana notai da ke meyani kutukutuva ana vonatawe meyei da bera yawayawana kudubina ina kiipupuna meyei. ¹⁶ Meni marasiyai vurere ina nenekiibau ana kitakitai na ita Vivaghina Makamakiina taku ma bera yavu yawayawana tabera na ana notai.”

¹⁷ Ma vaghina God, Nowa kurina ivona bo, “Ita Vivaghina Makamakiina kana matakira na vurere.”

Nowa ma natunatuna.

¹⁸ Nowa natunatuna waka ikiibutawei na kii vava Sem, Ham ma Jepeta. (Ma Ham natuna kana vava Keinan.) ¹⁹ Weni totomowisi ivi aroba tupurereghisi na tota, wawaya kudubita karako dobuwai.

²⁰ Nowa tuna wayowa wawayina ma ina vao kamonai na greipi ivoni. Muriyai greipi amesi iyuna da wain iyamoni. ²¹ Mara sago wain iumai da ineghanegha ma yobe kamonai iyuna kava ikenakena. ²² Ma natuna Ham irugenara da ina mamai iyuna kava ikenakena ikitai na inae da Sem ma Jepeta ivonesi. ²³ Ma ivi ruwa ivi nimaya na gara iviini da kuputuwasiyai itawanepai, visovo gubana. Ivi murititina ku yobe irui da i mamai ikiisovoi. Matasi ku boga ikitakita da i mamai iyuna kava ke ita kitai.

²⁴ Muriyai Nowa gayamina ivi kiimaniniyei na akova iviyya da natuna murimurina Ham ibera beroi, ina mamai ke ita vopepetei. ²⁵ Tuna kubiine Nowa ivona bo,

“Keinan,* aimimagim!

Karako tam na varevaresim i wayowa kana kavakavara.”

²⁶ Ma Sem da Jepeta ivi biibiinisi ma ivona bo,

“BADA avokavakavari, tuna Sem ina God!

Karako Sem ina wayowa kana kavakavara na Keinan.

²⁷ Ma ainowi God kurina da Jepeta ina rakaraka ina peyari da dobu ghamana ini rapenei, ma Sem ina rakaraka yavata ina makii patapata.

Ma bade Jepeta ina wayowa kana kavakavara na Keinan.”

²⁸ Ma vaghina, kutukutuva murinai Nowa madegha 350 ku tepana imakai. ²⁹ Kana madegha 950 ma irabobo.

10

Nowa tupurereghina.

¹ Weni tuna na Nowa natunatuna Sem, Ham ma Jepeta i varagutugutu. Kutukutuva murinai ivi tuwa da kii vava na weni.

Jepeta ina rakaraka.

² Jepeta natunatuna na Goma, Magogi, Madai, Javan, Tubal, Meseki ma Tiras.

³ Ma Goma natunatuna na Askenas, Ripati ma Togama.

⁴ Ma Javan natunatuna na Elisa, Tasis, Kiti damsi ma Rodan damsi. ⁵ Ma tupurereghisi inae da kikira barabarasiyai imakai, ti na kukakuka damsi. Kii dam nununai imakamakai da i dobu, i gamo ma i rakaraka na bogii ma bogiyyai.

Ham ina rakaraka.

⁶ Ma Ham natunatuna na Kus, Misraim, Puti, ma Keinan.

⁷ Ma Kus natunatuna na Seba, Havila, Sabata, Rama ma Sabateka. Ma Rama natunatuna na Seba ma Dedan.

⁸ Kus tupurereghina sago na Nimrodi, tuna imagura da ivi rewapana kirakai. Tuna wawaya ghamana dobuwai, iyo wawayina. ⁹ Rewapana BADA gwabinai iviyya da tuna na yebagha bogana. Tuna kubiine meni wawayina ita yebagha bubuna na turaturana ita vona bo, “Tam na yebagha bogam Nimrodi nakanani.” ¹⁰ Nimrodi ivi kiivavo Babilon dobuna kamonai. (Babilon kana vava sago na Sina.) Nani dobunai kwanatu ruwamaruwa ivi karei. Ti na Babilon, Eregi, Akadi ma Kalne.

¹¹ Babilon dobuna kudubina ivi bada yavui na ivomiiri inae ku Asiriya dobuna da kwanatu ruwamaruwa iyamoni, kii vava na Nineva, Reyobot Ire, Kala ¹² ma Resen. (Resen na kwanatu ghamana Nineva ma Kala basusiyai.)

¹³ Misraim tupurereghina na Ludim damsi, Anam damsi, Leyaba damsi, Napetu damsi, ¹⁴ Paterus damsi, Kapeto damsi ma Kaslu damsi (ti na Pilisti damsi i kaekiki).

* 9:25: Nowa, Keinan kana vava ivonei ma nani kamonai Ham, natuna Keinan, ma tupurereghina kudubisi, kimta ma kimta imagisi.

¹⁵ Keinan natuna iyarokona na Saidon, tuna na Saidon damsi i kaekiki. ¹⁶ Ma Keinan na bade Hiti damsi, Jebu damsi, Amor damsi, Giraga damsi, ¹⁷ Hivi damsi, Araki damsi ma Sini damsi, ¹⁸ Avadi damsi, Semari damsi ma Hama damsi na kudubisi i kaekiki. Muriyai Keinan tupurereghina ikiibau da i dobu irakata. ¹⁹ I dobu kana parata na Saidon da inae ku Gera ma Gasu da ku Sodom, Gomora, Adma ma Sebowim, ma bade ku Lasa.

²⁰ Ma vaghina, nani damsi na Ham tupurereghina ma kii dam nununai ivivi makiiyana, i dobu, i rakaraka ma i gamo bogii ma bogiiyai.

Sem ina rakaraka.

²¹ Jepeta tina kikei na Sem, ma Sem na Eba tupurereghina kudubisi i kaekiki.

²² Sem natunatuna na Elam, Asuru, Apakisadi, Ludi ma Aram.

²³ Ma Aram natunatuna na Usi, Hul, Getere ma Meseki.

²⁴ Apakisadi natuna na Sela ma Sela natuna na Eba.

²⁵ Eba ivi tuwa da natunatuna ruwa. Iyarokona kana vava ‘Pelegi*,’ iyamna tuna ina mariyai wawaya ivi karei da dobu iyaraghi. Ma Eba natuna murimurina kana vava Jokatan.

²⁶ Ma Jokatan natunatuna na Arumodadi, Selepi, Hasa Maveta, Jera, ²⁷ Hadoram, Usal, Dikala, ²⁸ Obal, Abimeyal, Seba, ²⁹ Opiri, Havila ma Jobabi. Weni damsi kudubisi na Jokatan natunatuna. ³⁰ Ma i dobu na Mesa dobnai ivi karei da ku Sepa dobnai, tuna na koya kamosiyai. Nani koyasi na maramatana ina ku nevanewa.

³¹ Ma vaghina, nani damsi na Sem tupurereghina ma kii dam nununai ivivi makiiyana, i dobu, i rakaraka ma i gamo na bogii ma bogiiyai.

³² Ma vaghina, nani wawayisi kudubisi na Nowa natunatuna ma tupurereghisi, kii dam nununai. Kutukutuwa murinai na kamosiyai dam ma dam ikiibau da dobu kudubina imakii yavui.

11

Babilon damsi numa ivowai da ighe kirakai.

¹ Karenai dobu kudubina kamoni wawaya peyarisi i gamo ma i sisiya na sago. ² Ma wawaya viya ibaba inae ku warere sago maramatanai ma nani dobnai ivivi makiiyana. Dobuna kana vava Babilon.

³ Ma dughu kamoni ivona bo, “Tanae, dobodobo tavopasipasi ma takapuna da ina pakora, ini wakima.” Nani dobnai wakima vaghata kegha, tuna kubiine dobodobo pakorisi itura numa vovana kubiine. Ma bade pasi dumadumana* gwabisiyai da dobodobo wakimisi ita pasitatana. ⁴ Ma nani murinai ivona bo, “Tanae, kwanatu ghamana tayamoni ma kamoni na numa sago gurina tavowai ina ghae ku kunuma. Nakanani taberai da kata vava ina rakata ma ke meyani tibogebogeta ku dobu bogii ma bogiiyai.”

⁵ Ma kegha, BADA ioru da ita rugenarisi, kwanatuna ma numa gurina iyamoyamoni na ita kitai. ⁶ Ma ivona bo, “Weni damsi gamo sago kava isisiya da ivi sagosi. Ma weni berana ivi karei da eberaberi na karakava kesago aviyaivisi ina tarapotesi. ⁷ Toru da weni wawayisi i gamo tavirai da ke kovokovoghina ina akovavirana.”

⁸ Vaghina ma BADA ikiivisawarisi da Babilon ikiibutawei inae da dobu ine yavui. Ma kwanatuna iyamoyamoni na ivoterei. ⁹ Nani kwanatunai ivi notaragharaghi da gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya, tuna kubiine kana vava vuna na ‘Babel†.’ Ma wawayisi ikiivisawarisi da ivi bogebogesi inae da dobu bogii ma bogiiyai imakii yavui.

Sem tupurereghina.

¹⁰ Sem tupurereghina na weni. Kutukutuwa murinai madegha ruwa ikovi na Sem kana madegha 100. Ma ivi tuwa da natuna Apakisadi. ¹¹ Murinai na madegha 500 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

¹² Ma Apakisadi kana madegha 35 na ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Sela. ¹³ Ma tuna murinai na madegha 403 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

¹⁴ Sela kana madegha 30 na ivi tuwa da natuna tomowa, ma ivi vavei Eba. ¹⁵ Ma tuna murinai na madegha 403 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

¹⁶ Ma Eba kana madegha 34 na ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei Pelegi. ¹⁷ Ma tuna murinai na madegha 430 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

* **10:25:** ‘Pelegi’ Pelegi iyamna ‘iyaraghi.’ * **11:3:** Dobodobo pakorisi na ‘bricks.’ Ma pasi dumaduma na ‘coal tar.’

† **11:9:** ‘Babel’ Hibu damsi gamosiyai ‘babel’ iyamna ‘notaragharagha.’

¹⁸ Ma Pelegi kana madegha 30 na ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei Reyu. ¹⁹ Ma tuna murinai na madegha 209 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

²⁰ Ma Reyu imakai da kana madegha 32 na ivi tuwa da natuna tomowa, ma ivi vavei Serugi. ²¹ Ma tuna murinai na madegha 207 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

²² Ma Serugi imakai da kana madegha 30 ma ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Nayo. ²³ Ma tuna murinai madegha 200 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

²⁴ Ma Nayo imakai da kana madegha 29 na ivi tuwa da natuna tomowa. Ma ivi vavei Tera. ²⁵ Ma tuna murinai na madegha 119 ku tepana imakai. Ma kamoni na natunatuna viya, tomotomowisi ma wivinesi itupuwa.

Tera ina rakaraka.

²⁶ Tera kana madegha 70 muriyai na ivi tuwa da natunatuna Abram, Nayo ma Haran. ²⁷ Ma ina rakaraka i varagutugutu na weni. Haran ivi tuwa da natuna tomowa kana vava na Lot. ²⁸ Ma Haran ina mamai Tera na patana da yawayawana imakamakai ma Haran irabobo, Uru kwanatunai. Kwanatuna na Kaldiya damsi i dobu kamoni, ma nani dobunai itupuwa. ²⁹ Ma bade Abram ma Nayo wivine ipanana da itavine. Nayo kawana na Milka. Milka ma tina kikei Iska ivi ruwa i mamai na Haran. Ma Abram kawana na Serai. ³⁰ Tuna wavinena na gagarina, ke iti tuwa.

³¹ Mara sago Tera ina rakaraka irutinisi da Uru dobuna ikiibutawei. Natuna Abram kawana Serai yavata ma tupuna Lot (tuna ina mamai na Haran) na peyaris i viinisi da ita nae ku Keinan dobuna. Ma keta borinai ku Haran kwanatuna inekiibau na nani dobunai imakii kirakai.

³² Tera imakai da kana madegha 205 ma Haran kwanatuna kamoni irabobo.

12

Bada, Abram ikwatui.

¹ BADA ivi sisiya, Abram kurina ivona bo, “Am dobu kekuyowei, am dam ma am mamai ina rakaraka kekuyowesi ma kenae da ku dobu sago ani beyem nake.

² Ana berim da tupurereghim ina peyari da am dam ina rakata.

Ani biibiinim, ma ana berai da kam vava ina rakata kirakai.

Aku vibiibiina gwabimuwai ina makai, tam tepamuwai da wawaya nani vibiibiinina ina viiya.

³ Iyavo kava ini biibiinim na ani biibiinisi ma iyavo kava inimagim na animagisi.

Tam tepamuwai da dam ma dam kudubina dobuwai ani biibiinisi.”

⁴ Vaghina ma, Abram kana madegha 75 na Haran dobuna ikiibutawei inae natuna kikei Lot yavata, BADA ikikava ivonavonei na iberai. ⁵ Kawana Serai ma natuna kikei Lot yavata inae. Ma bade i ghamoghamo, i mura kudubina ma i bigabiga wawayisi, ti na iyavo kava Haran kamoni ivivi vitesi na yavata ivomiiri da Haran ikiibutawei inae ku Keinan dobuna.

Inekiibau ma ⁶ Abram ina wawaya yavata Keinan dobuna kamoni ibaba inae da ku Sekem kwanatuna. (Tuna maranai na Keinan damsi patana da ivivi makiiyana.) Ma Sekem ririnai na kii sago ghamana imiimiiri ivi matakira da gawara vovokaravina, kana vava More. ⁷ Ma nani dobunai BADA inekiibau Abram kurina ma ivonei bo, “Weni dobuna na tupurereghim ana veresi.” Tuna kubiine Abram wakima ivi daburi da suwara kana kema iyamoni ma nani dobunai BADA ivokavakavari.

⁸ Vaghina ma, ivomiiri inae ku koya nuwasi da nake Betel kwanatuna ma wike ku maramatana na Ayi kwanatuna ma basunai na ina yobe ivowai. Ma bade suwara kana kema sago iyamoni da BADA ivovokavakavari. ⁹ Muriyai Abram ivomiiri ibababa, gawara bogii ma bogiiyai imakii inenae da ku Negev dobuna inekiibau.

Abram Egypt kamoni.

¹⁰ Mara sago Keinan dobunai gomara itupuwa. Ma gomara irakata kubiine, Abram inae ku Egypt da ita makai mara gisina. ¹¹ Ma muriyai da parata ita damani ku Egypt ita rui na kawana ivonei bo, “Kuvi karawata kirakai. ¹² Egypt damsi ina kitim na ina kayowem ma ina vona bo, ‘Kawana kubiine takiiivunui ma wavinena tarutini.’ ¹³ Tuna kubiine kevonesi da tam na novuku. Nakanani kuni sisiya na ke ina kiivunuku ma ina koyagha bubuniku.”

¹⁴ Vaghina ma, Abram ina wawaya yavata ku Egypt inekiibau. Ma Egypt damsi Serai ikitai da ivi karawata kirakai. ¹⁵ Ma bade kiivavo Pero ina wawaya ghamaghamasi na wavinena ikitai, ma inae ivonei da wavine sago karawatina ipanani. Vaghina ma, Serai irutinanevei ina ku numa ghamana. ¹⁶ Ma Serai irutini kubiine na Abram ikoyagha

bubuni, kana puyo na sipu, gote, kau, donki ma kamel yavoyavosi iverei, ma bade bigabiga tomotomowisi ma wivinesi yavata.

¹⁷ Ma ke mara gurina na Pero ina wawaya yavata igubaga. Abram kawana irutini kubiine na BADA gubaga beroberosi iveresi. ¹⁸ Tuna kubiine Pero, Abram kana sisiya ivonatawei da ipisi. Ma ivonei bo, “Avi kubiine weni berana kuberai kuriku? Kade kuta voneku da tuna na kawam. ¹⁹ Avi kubiine kuvona da tuna na novum? Am sisiya kubiine arutini da aravaghi. Vaghina, wavinena weni. Kerutini ma kona.” ²⁰ Ma Pero ina bigabiga wawayisi sisiya bagibagina iveresi da Abram kawana yavata ivonatawesi inae. Ivomiiri na i mura ma i bera kudubina iviia ma Egypt dobuna ikiibutawei inae.

13

Abram ma Lot ivi bogebogesi.

¹ Abram na Egypt ikiibutawei inae ku Negev dobuna, kawana ma ina mura kudubina yavata. Ma natuna kikei Lot na yavata inae. ² Ma Abram tuna tomowa mumurina, ina ghamoghamo yavoyavosi ipeyari, ina silva ma ina gold yavata.

³ Muriyai Negev ikuyowei da ibababa, gawara bogii ma bogiiyai imakai inenae da ku Betel kwanatuna. Ma ivovirame nani ku gawarina Betel kwanatuna ma Ai kwanatuna basunai, rorova imapatana i yobe itina na nani ku gharavuna inekiibau. ⁴ Nani gawarinai na namada suwara kana kema iyamoni imakamakai. Inekiibau na BADA ivokavakavari.

⁵ Ma Lot na Abram yavata mara nonowa ibababa ma tuna ina rakaraka, i yobe ma bade ina ghamoghamo yavoyavosi ipeyari. ⁶ Tuna kubiine tano ke ruvaruvana da ivi ruwa i ghamoghamo yavoyavosi na gawara sago kava ita makai da ita kam. Ipeyari kirakai. ⁷ Ke mara gurina na Abram ina ghamoghamo kii koyakoyagha ma Lot ina ghamoghamo kii koyakoyagha vikawapata ivi karei. Ma bade Keinan damsi ma Perusa damsi i ghamoghamo yavata patana da ivivi makiiyana nani dobunai.

⁸ Vaghina ma Abram, Lot ivonei bo, “Tota na rakaraka sago. Tuna kubiine ke vaghina da tam ma taku kamoputiyai vikawapata ina makai. Ke ita biibai da am bigabiga ma aku bigabiga weni nakanani ini kawapata. ⁹ Kekitai, dobu irakata. Kade kovokovowina bo kegha da kati bogebogeta? Meni tanona kuna kayokayowei na keviya. Ma meni tuna kuna vovoterei na taku ana viiya. Ku katagheyam kuna nenae na taku ku dugem ana nae. Ma ku dugem kuna nenae na taku ku katagheyam ana nae.”

¹⁰ Ma Lot ikitataweyana da Jodan okowina gonuna ikitai ma matana ivi babai da ku Sowa kwanatuna. Ikita da nani dobunai okowa ghamana da tano ivivi novuri. Ibiibii kirakai nakanani ma BADA ina vao bo nakanani ma Egypt dobuna. (Sodom ma Gomora kwanatusi na nani dobuna kamonai. Mara karakava epipisi da BADA nani kwanatusi ina resotawei.) ¹¹ Vaghina ma Lot, Jodan gonuna kudubina ivinei da tuna ina tano. Ma ivomiiri da koyiyai ioru da ku maramatana.

Ma vaghina, Abram da Lot weni nakanani ivi bogebogesi. ¹² Abram, tuna Keinan dobuna kamonai imakamakai. Ma Lot na Jodan gonuna kwanatusi ririsiyai imakamakai, i yobe na Sodom kwanatuna ririnai itina. ¹³ Ma Sodom damsi na kawakiikiisi ma berabero wawayisi BADA ku matana.

Abram ivomiiri inae ku Hibron.

¹⁴ Lot inae ma muriyai BADA ivi sisiya Abram kurina, ivona bo, “Wekarakava weni dobunai kemakamakai na ketepa ma kekitavirevire da dobu kudubina kekita yavui. ¹⁵ Weni dobuna kekitakitai na kudubina tam, tupurereghim yavata ana veremi da koni rapenei ma ke meyani koni wapai. ¹⁶ Ma ana berai da tupurereghim ina peyari kirakai da nakanani ma popoku. Ikikava wawaya ke kovokovoghina da popoku ini yavi na nakanani tupurereghim ini yava kavakavisi. ¹⁷ Weni dobuna ana veremi da tami rapemiyai, tuna kubiine kevomiiri da dobu kudubina kuna ne yavui.”

¹⁸ Vaghina ma Abram ina wawaya yavata i yobe irika ma inae. Ibaba da ku Hibron dobuna ma nani dobunai imakai. Hibron kamonai na kwanatu sago kana vava Mamre, ma ririnai na kii viya ivivi miimiiriyana, ivi matakira da tuna na gawara vovokaravina. Kiisi ririsiyai i yobe itina da imakai ma Abram suwara kana kema sago iyamoni da BADA ivovokavakavari.

14

Abram, Lot ivi yawasi.

¹ Nani maranai kiikiivavo viya vighaviya ivi karei. Kiikiivavo ruwamaruwa imakamakai, ti na Babilon dobuna kana kiivavo Amarapel, Elasa dobuna kana kiivavo Ariyoki, Elam dobuna kana kiivavo Kedolama ma Goyim dobuna kana kiivavo Tidal. ² Ti damsi ivomiiri inae kiikiivavo ivi miikovi kurisi da iti ghaviya. Ma kiikiivavosi ivi miikovi na

Sodom kana kiivavo Bera, Gomora kana kiivavo Bisa, Adma kana kiivavo Sinab, Sebowim kana kiivavo Semeba, ma Bela kana kiivavo. (Bela dobuna kana vava sago na Sowa).³ Ma anagha sago kana vava Sidim (karako na kana vava Toka Yegayegina anaghina) na nani anaghina kiikiivavosi ivi miikovi na vivaghina iberai da i iyo wawayisi itarakapu da koroto ghamana. ⁴ Ti na kiivavo Kedorayome ina vibadana ibarei, tuna kubiine i iyo wawayisi ivi sagosi. Madegha 12 ivivi badesi ma madegha kana vi 13 na i kayowana da ina vibadana ita kutawe.

⁵ Ma madegha kana vi 14 na Kedolama ma kiikiivavo turaturana yavata itarakapu da i iyo wawayisi yavata namada inae da dam bogii ma bogiyyai yavata ivi ghaviya. Ivomiiri inae da ku dobu sago kana vava Asteroti Kanaim da Repati damsi ighegavovorisi. Ma inae ku dobu kana vava Ham, da Susa damsi ighegavovorisi, ma muriyai inae ku Save Kiriyataim dobuna da Ema damsi ighegavovorisi, ⁶ ma bade inae da Hora damsi ighegavovorisi, i dobu na koya nuwasiyai, dobuna kana vava Seya inene da ku dobu sago kana vava El Paran, tuna na warere ririnai. ⁷ Ma ivovovira da keta borinai inae ku En Misipati (Karako dobuna kana vava Kades). Ma Amaleki damsi nani dobunai ighegavovorisi da i dobu kudubina ivi badei. Ma bade Amon damsi ighegavovorisi, ti na Hasason Tama dobunai.

⁸ Nani murinai kiikiivavosi ivi miikovi Sidim anaghina ivovunagha da i iyo wawayisi taraboga nununai iteresi da Kedolama yavata iti ghaviya. (Ti na i dobu na Sodom, Gomora, Adma, Sebowim ma Bela, tuna dobuna kana vava sago na Sowa). ⁹ Ma nani kiikiivavosi ivi miikovi na kiikiivavo ruwamaruwa kurisi ivivi ghaviya. Ma ivi ruwamaruwa, ti na Elam dobuna kana kiivavo Kedolama, Goyim dobuna kana kiivavo Tidal, Sinare dobuna kana kiivavo Amarapel, ma Elasa dobuna kana kiivavo Ariyoki. ¹⁰ Ma Sidim anaghina na bonagha viya kamoni dobodobo karapasipasisi* imakamakai. Vighaviya kamoni Sodom da Gomora damsi i kiikiivavo yavata iverutaweyana na nevanevana bonagha ku kamosi iririgha da irukwa. Ma nevanevana iverau da ku koya. ¹¹ Vaghina ma, nani kiikiivavosi ruwamaruwa na Sodom ma Gomora damsi ighegavovorisi ma i mura kudubina iviitawe, kii vavai peyarina ikavara yavui ma ivomiiri i ku dobu. ¹² Ma Abram natuna kikei Lot na Sodom kwanatunai imakamakai, tuna kubiine vighaviya kamoni kiikiivavosi Lot ipaniya ma ina mura kudubina ikavara yavui.

¹³ Ma tomowa sago ionagha inae Hibru tomowa Abram kurina da aviyavisina itupuwa na ivi mamatarei. Ma nani maranai Abram ina wawaya yavata i yobe na kii ghamaghamasi rogunai itina da imakamakai. Ma nani kiisi na Amo tomowa kana vava Mamre rapenai, tuna na Abram kwinana. Ma titina yoghoyogho Eskol ma Ane na ti bade na Abram turaturana. ¹⁴ Abram sisiya ivi yanei da natuna kikei ipaniya na iyavo kava i bigabiga wawayisi kamosiyai ghaviya kana keta iakovi na ikwaturiyariyesi. Tomotomowa ivi 318 ipisi, viya na Abram ina rakaraka kamoni itupuwa ma imagura. Vaghina ma ivomiiri da nani kiikiivavosi ruwamaruwa iverukivini inae da ku dobu kana vava Dan inekiibau. ¹⁵ Ma Abram ina ghaviya wawayisi ivorerereghisi da koroto bogii ma bogiyyai ma didibara rogunai iravisi da ighegavovorisi. Ma ikwavinisi da ku Hoba, Damaskas kwanatuna ku nevanevana. ¹⁶ Ma mura kudubina ivi meyi ma iyavo kava nani kiikiivavosi ruwamaruwa ipanisi, tomotomowa ma wivine na peyarisi irutini da yavata ivovira. Nani kamoni natuna kikei Lot, ina wawaya ma ina mura yavata.

Melkisedeki, Abram ivi biibiini.

¹⁷ Abram na kiivavo Kedolama ma kiikiivavo turaturana yavata ighegavovorisi ikovi ma ivovovira da ku Save anaghina inekiibau. (Anaghina kana vava sago na 'Kiivavo Ina Anagha.'). Nani dobunai Sodom kwanatuna kana kiivavo Abram iverupotei.

¹⁸ Ma bade Salem kwanatuna kana kiivavo Melkisedeki parawa da wain ikavarapiyei. Tuna na God Kiidamo Makamakiina ina suwara kapuna badana. ¹⁹ Ma Abram kurina ivona bo,

“God Kiidamo Makamakiina kunuma ma dobu iyamoni.

Ma ainowi kurina da ini biibiinim.

²⁰ Rewapana iverem da kam ghavighaviya kughegavovorisi.

Tuna kubiine tighegheni.”

Ma Abram nani murina kudubina Kedolama gwabinai iviyya na ivorerereghi da riba imaruwa ma sago ivotawe da Melkisedeki kana reregha ma iveri.

²¹ Ma Sodom kana kiivavo Abram ivonei bo, “Aku wawaya kava kevere meyeku ma mura peyarina na kevotani da kevi rapenei.”

²² Ma Abram mura ibarei. Ivona bo, “BADA God Kiidamo Makamakiina kunuma ma dobu iyamoni. Ma tuna maghinonai aku vonakiyapa bagibagina atereterei ²³ da ke sago

* 14:10: Dobodobo karapasipasisi na 'coal tar'.

aviyavisina rapemuwai ana votani. Ke avi yoghoyoghona sago bo kae kana terepapara uravina ana kavari. Ata kavari na muriyai kuta vona bo, 'Abram ina mura na taku averei.'²⁴ Taku na ke sago aviyavisina ana viiya ma aviyavisina aku ghaviya wawayisi namada ikani na aivaghinei. Ma turaturaku Ane, Eskol ma Mamre yavata kanae, tuna kubiine aivaghinei da ti kii reregha na ina viiya."

15

God ma Abram vivaghina makamakiina iberai.

¹ Nani murinai Abram, BADA mekeyuna ikitai da kurina ivivi sisiya, ivonei bo, "Abram, kam papara ana vowai.

Tuna kubiine ke kuna yabumana.

Ma am miya ghamanakina ana verem."

² Ma Abram ivonapotei bo, "O BADA, bera kudubina na tam kibadei. Miiya ghamana kuta vereku na iyamna kegha. Taku na gagariku, natuku kegha. Tuna kubiine ana rabobo na aku bigabiga tomowina mura kudubina rapekuwai ina viiya. Tuna na Damaskas tomowa Eliyesa."³ Ma bade ivona meyei, "Kevi yana. Kesago natuku sago kuta vereku, tuna kubiine bigabiga wawayina aku mura ina viiya da ina buderi."

⁴ Vaghina ma BADA ivi sisiyame, ivona bo, "Kegha. Nani bigabiga wawayina am mura ke ini rapenei. Tam mani natum vaghata am mura ina viiya da ina buderi."⁵ Ma irutini ikiibau ku matara ma ivonei bo, "Ketepa ku kunuma da gwamegwame kuni yava tovonni. Kegha, ke kovokovoghina." Vaghina ma, ivonei bo, "Tupurereghim ina peyari da gwamegwame nakanani."

⁶ Ma Abram ivi tumaghana da BADA ina sisiya na vonavaghata. Ma BADA God ikitai da Abram ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ivi nuwabiibiyei ma ivonakiyaragha da Abram na ina wawaya maninina.

⁷ Ma bade Abram kurina ivona bo, "Taku na BADA. Taku arutinim da Kaldiya damsi i kwanatu Uru kukiibutawei ma kupisi wike. Ma weni dobuna ana verem da kuni rapenei."

⁸ Ma Abram ivona bo, "O BADA, bera kudubina na tam kibadei. Ma kade, matakira kuta vereku da atakovi da weni dobuna ani rapenei."

⁹ Vaghina ma BADA God ivona bo, "Kau wavinena sago, gote sago, ma sipu tomowina sago, ivi aroba kii madegha aroba na peyarisi kerutinapiyesi. Ma yavata na gabubu sago ma kughukughu sago kekavarapiyei."

¹⁰ Abram ghamoghamosi ipiyei BADA God kurina na ivi kiivunuwana ma tupuwisi ivi tarasepiyana. Sago sago дума basunai itarasepini da kii nevaneviyyai irereghisi. Ma kiasi na kudukudubisi itura, ke iti tarasepiyana. ¹¹ Ma siya kamkam kiasi viya ipisi da ghamoghamo viyosi ita kam ma Abram ikwavinisi da inae.

¹² Ravi ipika na Abram matana ikiikovowi da ikenanunuwapa ma nubakutuva ghamana itinariyai. Ma yabumana damina iviyya da ininina ogariri igheyei. ¹³ Ma BADA God ivi sisiya kurina, ivona bo, "Vonavaghata ana vonem. Mara karakava epipisi da tupurereghim ini numataya, dobu viruwai ina makii kirakai da madegha 400 ina kovi. Ma nani kamonai nokoni dobuna wawayisi tupurereghim ini kayonogenogeyanesi da ini kamyuyuwa. Ini sleiv, biga vitana ina beraberai ma miyyiina kegha. ¹⁴ Ma muriyai, iyavo kava tupurereghim ini kayonogenogeyanesi na kii kovogha ana veresi. Ma tupurereghim dobuna ina kiibutawei na mura ghamana ina kavari ina nae. ¹⁵ Ma tam na am yawasa dobuwai ina guri kirakai ma nuwanubiiyai kuna rabobo da ina dogom. ¹⁶ Ma Amo damsi ana voteresi weni dobunai ina makai da i bera beroberosi ina rakata kamowa na muriyai kovogha ana veresi. Ma tupurereghim na kimta ruwamaruwa ina kovi ma nani murinai ina vovirame wike."

¹⁷ Madegha ioru ma ivi didibari. Vaghina ma, Abram ikita da bayawa sago ikitai ma kamonai keyama itarakarata ma ibubau. Ma bade kube ere yebayebarina irumatara da ghamoghamo tarasepiseipi basusiya ikarata inae. ¹⁸ Ma nani maranai BADA vivaghina makamakiina iberai Abram yavata. Ivona bo, "Weni dobuna na tupurereghim ana veresi, i tano paratina na Egypt okowina da ku Yuperetis okowina. ¹⁹ Nani kamonai na Kena damsi i tano, Kenisi damsi i tano, Kadimo damsi i tano, ²⁰ Hiti damsi i tano, Peru damsi i tano, Repa damsi i tano, ²¹ Amo damsi i tano, Keinan damsi i tano, Giraga damsi i tano ma bade Jebu damsi i tano na kudubina tupurereghim ana veresi."

16

Heiga ma natuna Ismayel.

¹ Abram kawana Serai na gagarina, ma ina bigabiga wavinena na Egypt wawaya kana vava Heiga. ² Mara sago Serai inae Abram kurina ma ivona bo, "BADA ivi tarapaparaneku

da ke ati tuwa. Kade aku bigabiga wavinena yavata kota kena da iti tuwa. Ini tuwa na natuna ana viini da tuna tepanai aku ribiribi ina tupuwa.”

Abram ivi vaghinei. ³ Tuna kubiine Serai ina bigabiga wavinena Heiga irutini ineyei Abram kurina da iti kawanei. Ti na Keinan dobunai imakamakai da madegha 10 ikovi ma muriyai weni berana itupuwa. ⁴ Ivi kawanei na Heiga damina iviyya da iropeya. Ma ivi karei da ikayokayotata ma Serai ikitakitaoruwei.

⁵ Vaghina ma Serai, Abram ivonei bo, “Tam kubera beroi da Heiga ekayokayotata. Taku mani nani wavinena ku imam aterei, ma karako na iakova meyei da iropeya na ekitakitoruweku. Ainowi BADA kurina da weni nuwapoyina ini maninini. Ma iyi ti wawui?”

⁶ Ma Abram ivonapotei bo, “Kevi yana, wavinena na tam am bigabiga, tuna na am rewapana gaburinai da kuni badei. Am kayowanai keberai kurina.” Nani murinai Serai ivi karei da Heiga ivivi tupaketowanei, tuna kubiine iverau.

⁷ Iverau da ku vusira sago warereyai, nani vusirina na keta enenae ku Sura kwanatuna na baranai. Ma BADA ina aneya inekiibau kurina. ⁸ Ivona bo, “Heiga, tam Serai ina bigabiga wavinem, mimei kupisi ma mike kenene?”

Ma ivonapotei bo, “Aku bada wavinena ivivi tupaketowaneku na averau.”

⁹ Ma BADA ina aneya ivonei bo, “Kevovirame am bada wavinena kurina ma kevotekatekei.” ¹⁰ Ma aneyina ina sisiya ikwapanatini da ivona bo, “Ana berim da tupurereghim ina peyari kirakai da ke ruvaruvana da wawayi ini yavisi.”

¹¹ Ma ku tepana ivona bo,
 “Kuni tuwa da natum tomowa
 ma kuni vavei Ismayel,
 iyamna BADA sisiya ivi yanei da tam nuwapoya kamonai.

¹² Ina magura na tuna nakanani ma donki dipa.

Wawayi peyarisini ini kawapatesi
 ma ti bade ini kawapatei.

Tuna mani ina rakaraka yavata ini makiiberowana.”

¹³ Nani murinai Heiga, BADA kurina kana vava vuna ikwatukwatui, ivonavonei bo, “Tam God Kekitakitiku.” Ma bade ivona bo, “Wawayina ekitakitiku na taku mani matakawai akitai. Anotakavakawai.” ¹⁴ Tuna kubiine wawayi nani dogona ivi vavei Be Layai Roi, iyamna “God yawayawana ekitakitiku na tuna ina dogo.” Ma dogona na patana da Kades ma Beredi basusiyai emakamakai.

¹⁵ Vaghina ma Heiga, Abram natuna ivi tuwei da tomowa. Ma Abram ivi vavei Ismayel.

¹⁶ Natuna itupuwa na Abram kana madegha 86.

17

Vivaghina makamakiina ma tuvivira.

¹ Abram kana madegha 99 na BADA inekiibau kurina ma ivona bo, “Taku na ‘El Sadai,’ God Rewapana Kirakiiku. Kevotekatekeku ma kevi wawayi bubuna da am yawasa na maninina kavakava. ² Vona bubuna da tam ma taku na vivaghina namada taberai ma tuna na makamakiina. Ma ana berai da tupurereghim ina peyari kirakai.”

³ Ma Abram itawotei da maghighina ioru ku tano. Ma God ivona bo, ⁴ “Aku vivaghina makamakiina kurim na weni, avonavonakiiyaragha da dam ipeyari i mamai na tam. ⁵ Kam vava Abram ma karako aviravirai da kam vava vuna na Abraham, vavana iyamna ‘koroto ghamana i mamai.’ Ana berai da dam ipeyari ina vona da i mamai ghamana na tam. ⁶ Ana berai da tupurereghim ina peyari da kamosiyai na dam bogii ma bogiiyai. Ma bade kamosiyai na kiikiivavo ghamaghamasi ina miirikiibau. ⁷ Ma aku vonakiiyapa bagibagina atereterei da weni vivaghinina tam ma tupurereghim kurimi aberaberi na ina makii nonowa da kimta ma kimta kurisi ina damadamana. Mara nonowa taku na am God ma bade tupurereghim i God. ⁸ Karako na tam numataya Keinan dobuna kamonai. Ma mara sago weni dobuna kudubina ana veremi da tam ma tupurereghim murimuwai na ini rapena nonowei. Ma taku na i God.”

⁹ Vaghina ma God, Abraham kurina ivona bo, “Ma tam na kevotekateka. Vivaghina makamakiina taberaberi na kuna vokikini da tam ma tupurereghim murimuwai na kona kivina nonowei, da kimta ma kimta nununai ina damadamana kurisi. ¹⁰ Ma ita vivaghina makamakiina kamonai na tami totomomowa kovi tuvivira. Tam ma tupurereghim murimuwai ina tuputupuwa na totomomowa kudubimi kwimata bekami kotuviviratawei. ¹¹ Kudubimi kona tuviviratawei na tuna ini matakira da tami ma taku weni vivaghina makamakiina tepanai tamakamakai. ¹² Ma kimta vusi kamonai totomomowa ina tuputupuwa na kovi koyakoyagha da taparoro sago ina kovi ma mara ina tom na natunatumu kwimata bekasi kotuviviratawei. Ma bade wawayi kubiimi evovobagibagi

ma tomotomowa iyavo kava kogimarisi da am bigabiga na peyarisi, natunatusi yavata kotuviviratawesi. ¹³ Namanaki tomotomowa gwabimiyai itupuwa bo kogimarisi da ami sleiv na peyarisi sagosago duma kotuviviratawesi. Weni matakirina tupuwimiyai ina makai na konakovi da weni vivaghinina na ina makii nonowa. ¹⁴ Ma meni tomowina kwimata bekana ke ita tuviviratawei na ke aku wawaya. Vivaghina makamakiina ke ita kivikivini, tuna kubiine ina kiibutawemi.”

¹⁵ Ma bade God, Abraham ivonei bo, “Kawam ke kuna kwatui da Serai. Karako aviravirai da kana vava vuna na Sera. ¹⁶ Kawam ani biibiini da natum tomowa ini tuwei. Ani biibiini da dam ipeyari ina vona da i maduwa na kawam. Ma tupureghina kamosiyai na kiikiivavo ina miirikiibau.”

¹⁷ Ma Abraham itawotei da maghighina ioru ku tano. Ma inota meyei da ivivi nama. Ivona bo, “Kade tomowa ina morapa da kana madegha 100 na ini tuwa bo? Ma bade Sera imorapa da kana madegha 90 na kade ini tuwa bo?” ¹⁸ Ma God kurina ivona bo, “Vaghina bo kegha da natuku Ismayel am vibiibiina gaburinai ita makai.”

¹⁹ Ma God ivona bo, “Vaghina, Ismayel ani biibiini. Ma aku vivaghina makamakiina na ke tuna yavata kana berai. Kawam Sera ini tuwa da natum tomowa sago ma kuni vavei Aisiki. Ma akii viruwa vivaghina makamakiina kana berai da nani vivaghinina na ina makii nonowa da tupureghina yavata nani kamona. ²⁰ Ma Ismayel kubiine na am vinowi avi yanei da ani biibiini ma natunatusi ina peyari ma tupureghina ina rakata da ini dam ghamana. Ma tuna na kiikiivavo ivi 12 i mamai. ²¹ Ma vivaghina makamakiina na ke Ismayel yavata. Nokon ku madeghina Sera natum Aisiki ini tuwei ma muriyai na tuna yavata vivaghina makamakiina kana berai.” ²² Ma vaghina, God, Abraham yavata ivi sisiya ikovi na ikuyowei.

²³ Marana sago Abraham ivotekateka da natuna Ismayel ma tomotomowa kudubisi gwabinai imakamakai na irutini da kwimata bekasi ituviviratawei, nani kamona bigabiga tomotomowisi gwabinai itupuwa bo igimarisi na yavata. ²⁴ Tuna maranai Abraham kana madegha 99 na kwimata bekana ituviviratawei ²⁵ ma natuna Ismayel na kana madegha 13. ²⁶ Ma vaghina, ivi ruwa ituvivira ikovi ²⁷ ma bade tomotomowa kudubisi Abraham gwabinai imakamakai na ituvivira yavusi, ina bigabiga tomotomowisi ma natunatusi tomotomowisi na yavata.

18

BADA God ivona da Sera ini tuwa.

¹ Mara sago BADA inekiibume Abraham kurina. Abraham ina yobe na Mamre ina kii ghamaghamasi ririnai ma imuyamuya kirakai da tuna na ina yobe maghinonai imakamakai. Madegha punai na ² itepa da tomotomowa ivi aroba ivivi miiriyana ikitisi. Ikitisi na yaghiyaghinai ivomiiri, iverupotesi da iti kiikiiwesi. Maghinosiyai itawotei da maghighina ioru ku tano.

³ Ma ivona bo, “Bada, kobababa ma, ke maninina kona nae. Taku am bigabiga wawayiku na weni. ⁴ Weni kiina rogunai koni yakam mara gisina ma okowa kana kavarapiyei da kaemi kona kowa. ⁵ Ma bade vavai gisina kana kavarapiyei da kona kam. Rewapana kona viiya ma muriyai da kona nae. Aikiikiiwemi da kopisi aku ku numa da ana koyaghimi.”

Ma tomotomowisi ivona bo, “Kiwwakiwa, ibiibii kirakai. Ikikava kuvonekai na keberai.”

⁶ Vaghina ma Abraham yaghiyaghinai ina yobe ku kamona irui ma Sera ivonei bo, “Kevi yaghiyaghina. Parawa biibiina keviya da 20 kilos kevokapakapawi ma kekapuni.”

⁷ Muriyai iverau inae da meni dobnai ina kau yavona ivivi makiiyana nake. Ma kau natuna dodona ivinei ma irutini ineyei ina bigabiga tomowina kurina. Ma ivonei da yaghiyaghinai ita vowai ma ita vokuyi. ⁸ Ivi tava ikovi na siyana, mereki ma chis ikavari da numataya maghinosiyai iterei. Ma ikamkam kubiine Abraham ivokaravesi na kiirogunai miiri da i kayowana avai na ita kavarapiyei.

⁹ Ma nani tomotomowisi ivona bo, “Ma kawam Sera na imapatana?”

Ma ivonapotesi bo, “Tuna na yobe kamona.”

¹⁰ Ma BADA God ivona bo, “Maram madeghinai ana vovira ana kitimi. Muriyai da ana pisi na kawam ini tuwa da tomowa.”

Ivivi sisiya na Sera murisiyai, yobe kamona ivivi yanesi. ¹¹ Abraham da Sera imagura kirakai, ma Sera inota meyei da tuna imorapa da vituwa kana mara ikovi. ¹² Tuna kubiine numa kamona ivi nama, ivona bo, “Taku namada amorapa kirakai da ke ata vivinumamakamakai. Ikikava ani tuwa? Ma kawaku, tuna bade imorapa kirakai.”

¹³ Ma BADA, Abraham kurina ivona bo, “Avi kubiine Sera ivi nama ma ivona bo, ‘Amorapa kirakai. Kade ani tuwa bo kegha.’ ¹⁴ BADA kurina bera kudubina itekateka kirakai. Ikikava

avonemi na ina tupuwa. Murina madeghinai ana vovirame. Muriyai da ana pisi na kawam ini tuwa da tomowa.”

¹⁵ Ma Sera iyabumana, tuna kubiine ivi bero, ivona bo, “Kegha, ke ati nama.”
Ma BADA God ivona bo, “Ke kuni bero. Kuvi nama.”

Abraham ivi nowi Sodom damsi kubiisi.

¹⁶ Tomotomowisi ivi aroba ivomiiri da baba ivi karei. Ma Abraham na yavata inae da iti tutawesi. Ma peyarisi ikitataweyana da Jordan gonunai Sodom kwanatuna ikitai. ¹⁷ Ma BADA ivona bo, “Aviyavisina ana berai na Abraham ani mamatarei bo kegha? E, ani debei kurina. ¹⁸ Tupurereghina ini dam ghama ma ini rewapana kirakai. Ma Abraham tepanai na dam kudubisi ani biibiinisi. ¹⁹ Avinei da natunatuna ma tupurereghina ini nowesi da aku keta vaghata ina kivikivini ma bera biibiisi ma maninisi ina beraberei. Nakanani ina berai ma ikikava aku vonakiiyapa bagibagina kurina aterei na kudubina ana bera yavui.”

²⁰ Tuna kubiine BADA, Abraham kurina ivona bo, “Sisiya avi yanei da Sodom ma Gomora kwanatusi kamona wawayi i berabero irakata ma ibero kirakai. ²¹ Taku mani anoru da matakawai ana kitai da weni sisiyisi avivi yanei na vonavaghata bo vibero.”

²² Ma tomotomowisi ivi ruwa ivoteresi inae da ku Sodom. Ma Abraham na BADA yavata imiimiiri.

²³ Vaghina ma, Abraham imiiririyi BADA kurina ma ivonei bo, “Vona bubuna da wawayi maninisi na berabero wawayisi yavata kuna kiipupunatawesi bo? ²⁴ Ma kade wawayi maninisi ivi 50 kava kwanatuna kamona na ikikava? Nani wawayisi maninisi ivi 50 notasiyai na kwanatuna kuna nuwaghane bo kuna kiipupunatawei? ²⁵ Ke vaghina da wawayi maninisi kuna kiivunusi. Ke ita biibai da wawayi maninisi na berabero wawayisi yavata kovogha ita viiya. Tam na dobu kana vitupavira wawayim ma am bera kudubina na maninina kavakava.”

²⁶ Ma BADA ivona bo, “Vaghina, Sodom kamona wawayi maninisi ivi 50 ana pananisi na kwanatuna kudubina ana nuwaghane.”

²⁷ Ma Abraham ivi sisiyame, ivona bo, “Bada, taku ke wawayi kiimatana da maghino-muwai ati tepatora ma ati ghevira. Taku nakanani ma popoku bo yapukare. Ma kegha da ana vonem. ²⁸ Kade wawayi maninisi ivi 45 kava kuna pananisi na ikikava? Wawayi maninisi ivi 5 kunekwa kavisi na kwanatu kudubina kuna kiipupunatawei bo kegha?”

Ma BADA God ivonapotei bo, “Vaghina, wawayi maninisi ivi 45 ana pananisi na kwanatuna ke ana kiipupunatawei.”

²⁹ Ma Abraham ina sisiya ikwapanini, ivona bo, “Ma, kade wawayi ivi 40 kava na ikikava?”

Ma ivonapotei bo, “Vaghina, wawayi ivi 40 ana pananisi na ke ana berai.”

³⁰ “Bada, ke nuwanuwam ina pughu. Ma kevotesu da ani sisiyame. Kade wawayi maninisi ivi 30 na ikikava?”

“Vaghina, ivi 30 ana pananisi na ke ana berai.”

³¹ “Bada, aku vitepatora ma aku vighevira kubiine na aku berabero kenotatawei. Ma kegha da ana vona meyem. Kade wawayi ivi 20 kava kuna pananisi na ikikava?”

“Vaghina, ivi 20 kava na ke ana berai.”

³² “Bada, ke nuwanuwam ina pughu, kevotesu da ani sisiyame. Kade wawayi ivi 10 kuna pananisi na ikikava?”

Ma BADA ivona bo, “Vaghina, wawayi maninisi ivi 10 kava ana pananisi na kwanatuna kudubina ana nuwaghane, ke ana kiipupunatawei.”

³³ Ma vaghina, BADA, Abraham yavata ivi sisiya ikovi na ikuyowei inae. Ma Abraham ivovirame ina ku yobe.

19

Sodom damsi i berabero irakata.

¹ Nani murinai, aneyisi ivi ruwa Abraham ivoterei na raviyai ku Sodom kwanatuna inekiiibau. Ma Lot na kwanatu matuketinai imakamakai da ikitisi. Ivomiiri inae da ivi kiikiiwesi, maghinosiyai itawotei da maghigina ioru ku tano. ² Ma ivonesi bo, “Aku babada, taku ami bigabiga wawayiku na weni. Ibiibai da kota pisi aku ku numa. Gwabikawai kaemi kona kowa ma takena da maram mara boibo vaghata kona nae.”

Ma ivona potei bo, “Kegha, tokai na kwanatu basunai yagharinai kana kena.”

³ Ma ikiikiitupesi da damonai na ivi vaghinei ma inae ina ku numa. Ma Lot ina bigabiga ivi yonesi da parawa ke yist yavata ita kapuni ma vavai ita vovunaghi da kii numataya kubiisi. Ivovunagha ikovi na ikam.

⁴ Muriyai da numataya ita kena na tomotomowa Sodom kamona, yarayaragisi ma magumagurisi, na kudubisi ipisi da numa imiiriviviri. ⁵ Vaghina ma, irukwatu Lot kurina

ma ivona bo, “Nani tomotomowisi ipisi kurim na imapatana? Kerutinisi kokiibau da yavata kani iputona.”

⁶ Lot ikiibau da iti sisiya kurisi ma matuketa murinai itinapotai. ⁷ Ivonesi bo, “Kegha, turaturaku, kovoteresi. Bera berona ke kona berai. ⁸ Koviya, natunatuku wiwikesi ruwa na kamona. Ti na ke meyani tomowa damina ita viiya. Ana rutinisi kana kiibau kurimi da ami kayowanai kona berai kurisi. Ma tomotomowisi ivi ruwa na ke kona beraberoi kurisi. Ti na taku kaku numataya, tuna kubiine kii papara avowavowai.”

⁹ Ma ivonapotei bo, “Kemiiritaweyana!” Muriyai ivona bo, “Tuna dobu viruwa wawayina, ina rewapana kegha da ini tupavirekai ma ina vonakiiyaragha da bera berona taberaberai.” Ma Lot kurina ivona bo, “Ke kuna miiritaweyana na tam kurim berabero kirakiina kana berai.” Ma ivopotepotei da ivi muritina, i kayowana da matuketa ita kiirikai.

¹⁰ Vaghina ma nani tomotomowisi ivi ruwa numa kamona ivororona da Lot itinaruwei ku numa kamona ma matuketa itinapotai. ¹¹ Muriyai ivi ruwa bera sago iberai da tomotomowisi kupunai ivowisi, matasi ikiipotai da kudubisi, yarayaragisi ma magumagurisi yavata na matuketa iekwa kavai.

Lot iverau da Sodom ikiibutawei.

¹² Tomotomowisi ivi ruwa Lot ivi tarakiyane bo, “Kade am wawaya viya weni kwanatuna kamona bo kegha? Natunatum bo rawarawam bo am rakaraka sago emakamakai na kerutinisi da kwanatuna kokiibutawei. ¹³ Weni kwanatuna kana kiipupunatawei. BADA sisiya ivi yane da Sodom kamona wawaya i berabero ibero kirakai. Tuna kubiine ivonatawekai da kana kiipupunatawei.”

¹⁴ Vaghina ma Lot inae da natunatuna wiwikesi kii vopapara ivonesi bo, “Kovi yaghiyaghina da weni dobu kana kiibutawei. Gisina kava ma BADA weni kwanatuna ina kiipupunatawei.” Ma rawarawana inotai da ita vivinama.

¹⁵ Mara itomtom na nani aneyisi ivi ruwa Lot idarudarui, ivonavonei bo, “Kovi yaghiyaghina! Kovomiiri, kawam da natunatum wiwikesi ruwa kerutinisi da weni dobu kokiibutawei. Ke kona verau na kwanatu kana kovogha kana vereverei na nani kamona tami bade kona rabobo.”

¹⁶ Lot ina nota iragharagha tuna kubiine aneyisi imana iviyya ma kawana da natunatuna ruwa imasi yavata iviyya ma irutinisi, ivi nowesi ikiibau kwanatu ku kupuna. BADA ivi kamuyuwesi da ivi yawasisi. ¹⁷ Ikiibau na aneya sago ivonesi bo, “Koverau! Ami yawasa koekwai! Ma ke kona tavire ma ke warereyai koni kiimiiriyemi. Koverau, ku koya kona ghae da ke kona rabobo.”

¹⁸ Ma Lot ivona bo, “Kegha, babada. Ke kovokovoghina da ana verau ku koya. ¹⁹ Namada bera ghamanakina kubera da kuvi yawasiku ma, koya irabaraba kirakai. Keta borinai Sodom kana kovogha na taku yavata ina kamowaniku da ana rabobo. ²⁰ Kekitai, nokoni meygina gisina na ke ita rabaraba. Kevi vaghinei da nake ana verau. Tuna na meyagi gisi korekorena ma nani dobu nani ana yawasa.”

²¹ Ma aneyina ivonapotei bo, “Vaghina, aivaghinei. Nani meygina ke ana kiipupunatawei. ²² Ma, yaghiyaghina koverau! Ke kovokovoghina da aku biga ana berai da nake kona nekiibau.”

Lot ivona da kwanatuna na gisina. Tuna kubiine wawaya ivi vavei Sowa, vavana iyamna ‘gisina.’

Sodom ma Gomora ikiipupunatawesi.

²³ Madegha ighepaka na Lot inekiibau ku Sowa. ²⁴ Vaghina ma, BADA iberai da sulpa wakimisi karakaratisi kunumai ivi garewakatuna, ere yebayebarisi ioru da Sodom ma Gomora kwanatusi iravisi. ²⁵ Kwanatusi, anaghina kudubina ma iyavo kava nani dobu nani ivivi makiiyana ma aviyavisina peyarina igogogo na kudubina ikaragavogavorisi. ²⁶ Ma Lot kawana na itavire ku murina ita kita na tupuwina ivi wakima.

²⁷ Mara boiboiyai Abraham ivi mara ma ivovira da meni dobu nani BADA yavata ivivi sisiya na nake. ²⁸ Ikitaveruwana da Sodom ma Gomora ma nani anaghina kudubina ita kitai. Vaghina ma, ikita da keyama nani dobu nani ivivi bubuwana. Bau ghamana igheghae tuna nakanani ma keyama ghamanakina ita karakarai.

²⁹ Ma vaghina, God kwanatusi nani anaghina kamona ikiipupunatawesi ikovi ma nani kamona Abraham inotai. Tuna kubiine Lot ivowagui da kovogha berona iveruvuvurei da iyawasa.

Lot ma natunatuna wiwikesi.

³⁰ Nani murinai Lot iyabumana ma ke ina kayowana da Sowa kamona ita makai. Tuna kubiine natunatuna wiwikesi ivi ruwa irutinisi ma Sowa ikuyowei ma ighae ku koya da

buba kamonai ivivi makiiyana. ³¹ Mara sago iyarokona, murimurina ivonei bo, “Ita mamai na imagura, ma ke sago tomowa weni dobunai ita makamakai da kata ravaghi. Dobu ku kudubina tomotomowa ma wivine etatavine, nakanani bera emakamakai. ³² Weni nakanani taberai. Ita mamai ti uma neghaneghai ma yavata takena. Tituwa da kata dam ke ina wapa.”

³³ Vaghina ma, nani didibarinai wain iverei da iumai. Ma iyarokona inae i mamai kurina da yavata ikena. Ma iuma kirakai kubiine ke itakovi da aviyavisina itupuwa.

³⁴ Mara itom na iyarokona tina kikei ivonei bo, “Taku didibarai yavata kakena. Ma karako ti uma neghanegha meyei na tam kuna nae kurina da yavata kona kena. Tam ma taku tituwa da kata dam ke ina wapa.” ³⁵ Vaghina ma, nani didibarinai ivi uma neghaneghai ma murimurina inae da yavata ikena. Bade nakanani, iuma kirakai kubiine ke itakovi da aviyavisina itupuwa.

³⁶ Ma vaghina, nakanani Lot natunatuna wivinesi ivi ruwa iropeya da i mamai ina manawa. ³⁷ Iyarokona ivi tuwa da tomowa ma ivi vavei Mowabi. Tuna na Mowabi damsi i kaekiki. ³⁸ Ma murimurina bade ivi tuwa da tomowa ma ivi vavei Benami. Tuna na Amon damsi i kaekiki.

20

Abraham ma Abimaleki.

¹ Abraham, Mamre dobuna ikuyowei ma inae ku warere kana vava Negev da kwanatu kii vava Kades da Sura na basunai imakai. Ma bade mara gisina Gera kwanatunai imakamakai, ² na nani dobuna damsi ivonesi da kawana Sera na novuna. Tuna kubiine, Gera kana kiivavo Abimaleki wawaya ivonatawesi da Sera irutinapiyei kurina.

³ Didibara sago Abimaleki ivi matu da God inekiibau kurina ma ivonei bo, “Nani wavinena kurutini na tatavinena, tuna kubiine tam na kurabobo ma kemakamakai.”

⁴ Ma kegha, Abimaleki wavinena ininina ke ita kiitovoni, tuna kubiine ivona bo, “Bada, taku ma aku wawaya akii berona kegha ma kuna kiipupunatawewaki bo? ⁵ Abraham tuna mani ivona da Sera na novuna, ma Sera bade nakanani ivona. Weni berana aberai na aku nota maninina ma ke berona.”

⁶ Abimaleki ina vimatu kamonai God ivonapotei bo, “E, akovi da am nota manininai weni berana kuberai, tuna kubiine ataraparim da ku matakubero berabero ke kuta berai, akovi da wavinena ininina ke kuta votovoni. ⁷ Wekarakava na kawana kevere meyei, iyamna Abraham na peroveta ma tuna ina nipwana kubiim da ke kuna rabobo. Ma wavinena ke kuna vere meyei na kuakovi da tam ma am wawaya na kona rabobo.”

⁸ Mara itom ma mara boiboiyai Abimaleki ina wawaya ghamaghamsi ikwaturiyariyesi ma ivonesi da aviyavisina itupuwa kurina na iyabumana kirakai. ⁹ Vaghina ma Abimaleki, Abraham ikwatui ipisi ma ivonei bo, “Aviyavisina kuberai kurikai? Kade ikikava aki-iviberom da weni nuwapoyina ghamanakina kuverekai da taku ma aku wawaya yavata wawuna kana kavari? Tam kava weni nakanani kuberai beroi kuriku, ke meyani wawaya sago ita berai. ¹⁰ Weni berana kuberai na bera berona.”

¹¹ Abraham ivonapotei bo, “Anotai da weni dobunai na God ke kota yabuyabumanei, tuna kubiine kovokovoghina da kota kiivunuku ma kawaku kota viiya. ¹² Ma vona bubuna da tuna na novuku. Tuna na aku mamai natuna, ma ke aku maduwa ina nevanvai tuna kubiine aravaghi. ¹³ Rorova kava God ivonataweku da aku mamai ina rakaraka ma ina dobu kakiibutawei ma dobu viruwa kamosiyai kabababa. Baba kavi karei na wavinena avonei bo, ‘Weni nakanani kuni debe meym da am nuwaviina irakata kuriku, dobu nununai tarurui na wawaya kevonesi da tam na novuku.’”

¹⁴ Vaghina ma Abimaleki sipu ma kau ma sleiv tomotomowisi ma wivinesi irutinapiyei da Abraham iverei ma bade kawana irutini da ivere meyei. ¹⁵ Ma ivona bo, “Aku tano kudubina kekitai, ma am kayowana mikeme na vaghina, nani dobunai kemakai.”

¹⁶ Ma Sera kurina ivona bo, “Tam kubiim na mane 1,000 silva riririghisi novum avereveri, am wawaya kurisi ini matakira da tam na am berabero kegha.”

¹⁷ Nani murinai Abraham inipowana God kurina da Abimaleki kana gubaga ivi yawasi. Ma bade kawana ma i bigabiga wivinesi yavata na peyarisi i keta ivotawei da iti tuwame.

¹⁸ Abimaleki, Sera irutini ina ku numa da ita ravaghi, tuna kubiine BADA God iberai da wivine peyarisi ina rakaraka kamonai i vituwa ketana igudui.

21

Aisiki itupuwa.

¹ BADA ina agabiibai Sera kurina irakata da ikikava ivonakiiyapa na iberai. ² Namanaki da Abraham imorapa kirakai na Sera iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa. Avi maranai

tomowa kikei ita tupuwa na God namada ivi debei na vaghina, nakanani itupuwa. ³ Sera ivi tuwa ikovi na Abraham tomowa kikei ivi vavei 'Aisiki*.' ⁴ Ma mara 8 ikovi na God ina sisiya bagibagina ikivini da natuna kwimata bekana ituviviratawei. ⁵ Tomowa kikei itupuwa na ina mamai kana madegha na 100.

⁶ Ma Sera ivona bo, "God nuwabiibai ivereku ma iberai da ainama. Wawaya peyarisi sisiyiku ini yanei na yavata kani nama patapata." ⁷ Ma ku tepana ivona bo, "Rorova wawaya ita pisi kawaku ita vonei da taku mani natuku ati susui na kata nota kavakavai. Ma kegha, kawaku moramorapina ma natuna tomowina avi tuwei da weni."

⁸ Ma vaghina, Aisiki imagura ma vikaratawena kubiine na Abraham kampo ragha ghamana iberai.

Heiga da Ismayel ivonatawesi inae.

⁹ Egypt wavine Heiga na Abraham natuna Ismayel ivi tuwei ma muriyai Aisiki itupuwa. Ma Ismayel ivi karei da Aisiki ivivi namei ma ikitakitaoruwei. Mara sago Sera ikitisi ¹⁰ na inae da Abraham ivonei bo, "Buderi kuna rereghi na Ismayel nevanavana ke ina viiya, kudubina na natuku Aisiki ini rapenei. Tuna kubiine nani sleiv wavinena natuna yavata kekwaninisi ina nae."

¹¹ Weni sisiyina kubiine Abraham nuwanuwana ipoya kirakiiyei, iyamna Ismayel na bade natuna. ¹² Ma God, Abraham ivonei bo, "Tomowa kikei ma ami bigabiga wavinena na ke kuni nuwapoyesi. Aviyavisina Sera evonavonem na kevi yanei. Aisiki gwabinai tupureghim ina rakata da am wawaya na dam ghamana, ke Ismayel gwabinai. ¹³ Ma bigabiga wavinena natuna na bade natum, tuna kubiine ani biibiini da tupureghina ina rakata da dam sago."

¹⁴ Mara itom ma mara boiboi nakiyai Abraham ivomiiri ma vavai da 'okowa diudeuna'† iviyya da Heiga kana keta tamiina. Ku katagheyana iterei ma natuna yavata ivonatawesi inae. Ivi ruwa inae da ku dobu makiwapana (Dobuna kamona gawara sago kana vava Beyaseba). Ma nani dobunai ibababa yawara.

¹⁵ Okowa kudubina diudeu kamona iumai ikovi na tomowa kikei kiikiiruku roguna iterekuyowei. ¹⁶ Ibaa inae gisina ma ivi kiimakiiyei. Inotai da natuna ita rabobo tuna kubiine ke ina kayowana da ita kitai. Nani dobunai imakamakai da tou ivi karei.

¹⁷ God ivi yanei da tomowa kikei itutou na ina aneya kunumai ivi kwatu Heiga kurina, ivonei bo, "Heiga, aviyavisina ibero? Ke kuna yabumana. God ivi yanei da tomowa kikei ekenakena ma etutou. ¹⁸ Kevomiri, kenae da imana kuna viiya ma kuna tinavomiirini. Ke ina rabobo ma ana berai da tupureghina ina peyari."

¹⁹ Vaghina ma God iberai da Heiga matana itamatatagha ma ikita da dogo sago ikitai. Inae da diudeu ivui ma tomowa kikei iverei da iuma.

²⁰ Ma vaghina, Ismayel imagumagura na God na gwabinai. Dobu makiwapasiyai imakamakai ma tuna na dosiyo wawayina. ²¹ Warere kana vava Paran na nani dobunai imakamakai na ina maduwa inae da Egypt wavine sago irutini da natuna kawana.

Abraham da Abimaleki vivaghina iberai.

²² Nani maranai Abimaleki ma ina iyo damsi i bada ghamana Pikol na inae Abraham kurina ma ivonei bo, "Akitai da aviyavisina kudubina keberaberi na God gwabimuwai. ²³ Tuna kubiine ainowi da God ku matana kuna vonakiiyapa kuriku da ke meyani kuni ber-oberowekai, natunatuku ma tupureghiku yavata. Weni dobunai tam na dobu viruwa wawayim ma kevi debe meym da ikikava aku nuwaviina avereverem na nakanani bade kuna vereku."

²⁴ Abraham ivona bo, "Vaghina, avonavonakiiyapa kurim."

²⁵ Muriyai nuwapoya sago ivi dughuwei. Abraham dogo sago rapenai ivi yarani ma Abimaleki ina bigabiga iviyya, tuna kubiine Abraham, Abimaleki kurina ivi ghevira. ²⁶ Ma Abimaleki ivona bo, "Ke atakovi da iyavo kava weni berana iberai. Ke kuta voneku, tuna kubiine wekarakava sisiyina avi yanei."

²⁷ Tuna kubiine Abraham sipu da kau irutinapiyei da Abimaleki ipuyoi ma ivi ruwa vivaghina iberai. ²⁸ Ma Abimaleki ikitai da Abraham ina sipu yavona kamona sipu wivinesi votuvotusi ivi 7 ivoviviri, ²⁹ ma ivi tarakiiyane bo, "Weni sipusi na avi kubiine?"

³⁰ Ma ivonapotei bo, "Weni sipusi votuvotusi ivi 7 imakuwai kevopotei, ini matakira da weni dogona na taku mani ayabai." ³¹ Ma vaghina, nani dobunai ivi ruwa vivaghina iberai, tuna kubiine dobuna ivi vavei Beyaseba‡.

* 21:3: 'Aisiki' Hibru damsi gamosiyai 'Aisiki' iyamna 'vinama.' † 21:14: 'okowa diudeuna' Hibru damsi i diudeu na ke paka, ti na ghamoghamo bekasiyai iyamna. ‡ 21:31: Hibru damsi gamosiyai na Beyaseba iyamna ruwa, sago na 'vivaghina kana dogo,' ma sago na 'ivi 7'.

³² Vivaghina iberai ikovi na Abimaleki ma ina iyo damsi i bada ghamana Pikol na ivovirame i ku kwanatu Pilisti dobuna kamoni. ³³ Ma Abraham na kii kana vava tamarisk ivoni Beyaseba dobunai. Ma bade nani dobunai BADA makamakii nonowina ivokavakavari. ³⁴ Ma vaghina, mara iguri kirakai Pilisti dobuna kamoni imakai.

22

God, Abraham irubui.

¹ Mara sago God inae Abraham kurina da ita rubui. Ikwatu, ivona bo, “Abraham!”
Ma ivonapotei bo, “Taku weni.”

² Ma God ivona bo, “Natum tupukeya Aisiki na am nuwaviina ghamana ma kegha da kerutini kona da ku Morai dobuna. Ma koya sago ani beyem na tepanai natum kuna verena, kuna kiivunui ma kuna kapuni da am suwara kuriku.”

³ Mara itom ma maraboiboi nakiyai Abraham ivomiiri ma ina donki ivovunaghi. Ma natuna Aisiki irutini, ina bigabiga ruwa yavata. Keyama ibiga da ruvaruvana suwara kapunina kubiine na ivomiiri da ita nae God gawarina ivonavonei na nake. ⁴ Baba inenae da mara viarobinai Abraham ikitataweyana da gawarina ikitai. ⁵ Ina bigabiga ivonesi bo, “Donki yavata weni dobunai komakai. Ma taku tomowa kikei yavata kana nae noke da kana vokavakavara ma muriyai kana vovirame kurimi.”

⁶ Abraham suwara kana keyama bawana iviyya da natuna Aisiki ivi kavari ma tuna na naipi ma kii karakarata ikavari. Ma ivi ruwa ibaba inenae ⁷ na Aisiki ivona bo, “Mamai?”
Abraham ivona bo, “Natuku, avai?”

Ma Aisiki ivona bo, “Akitai da kii karakarata ma keyama bawana na weni, ma suwara kana sipu na imapatana?”

⁸ Ma ivona bo, “Natuku, God tuna mani suwara kana sipu ina vokiibuwei.” Ma ivi ruwa ibaba inae.

⁹ Gawarina God ivonavonei na inekiibau nake ma wakima ivi daburi da suwara kana kema iyamoni ma keyama ikemai. Ikemai ikovi na natuna imana da kaena ikutatana ma ipewai da kema ma keyama tepanai ivi kenai. ¹⁰ Vaghina ma, ivororona naipi iviyya da natuna ita gwarivunui. ¹¹ Ma kegha, kunumai BADA ina aneya irukwatu kurina, “Abraham, Abraham!”

Ma Abraham ivonapotei bo, “Taku weni.”

¹² Aneyina ivona bo, “Tomowa kikei ke kuna gwariya. Kevoterei, ke sago aviyavisina berona kuna berai kurina. Natum tupukeya ke kuta panikowei, tuna kubiine wekarakava akovi da God kevovokaravei.”

¹³ Vaghina ma, Abraham itepa da kiikiiruku kamoni sipu tomowina sago ikitai, tonana ikirai ma ivivi paparana. Inae da iviyya ivowai ma natuna epayanina kubiine ikapuni da ina suwara. ¹⁴ Ma vaghina, Abraham nani gawarina ivi vavei ‘BADA ivokiibuwei.’ Ma karako weni ku marana wawaya patana da evonavona bo, ‘BADA ina koya tepanai ina vokiibuwei.’

¹⁵ Muriyai BADA ina aneya kunumai ivi kwatume Abraham kurina, tuna na mara kana viruwa. ¹⁶ Ivona bo, “Natum tupukeya ke kuta panikowei. Weni berona kuberai kubiine na taku mani avakuwai avonavonakiiyapa da ¹⁷ ani biibiinim ma ana berai da tupurereghim ina rakata kirakai da ti na nakanani ma gwamegwame kunumai bo gonugonu kikirai. Ma tupurereghim kii ghavighaviya ina ghegavovori da i kwanatu ini rapenei. ¹⁸ Ma kuvotekateka kubiine na mara sago tupurereghim sago tepanai dam ma dam kudubisi dobuwai ani biibiinisi.”

¹⁹ Ma vaghina, Abraham natuna yavata ivovirame ina bigabiga kurisi ma peyarisi inae ku Beyaseba da nani dobunai Abraham imakai.

Nayo tupurereghina.

²⁰ Mara sago Abraham imakamakai na tina kikei Nayo varana ivi yanei da natunatuna tomotomowisi ipeyari kirakai. Nayo kawana Milka ivi tuwa ²¹ da iyarokona kana vava Usi ma murinai na Busi ma Kemuwel itupuwa (ma Kemuwel imagura na natuna Aram). ²² Ma Kemuwel murinai na Kesedi, Haso, Pildas, Jidilapi ma Betuwel. ²³ Ma Betuwel natuna na Rebeka. Vaghina Nayo kawana Milka nakanani ivi tuwa da natunatuna tomotomowisi ivi 8. ²⁴ Ma ku tepana bigabiga wavinena kana vava Reuma, tuna bade ivi tuwa da Nayo natunatuna tomotomowa ruwamaruwa, kii vava Teba, Gayam, Tayas ma Maka.

23

Sera irabobo.

¹ Sera imakai da kana madegha 127, ² vaghina ma kwanatu kana vava Kiriyati Aba na kamona irabobo. Kiriyati Aba kana vava sago na Hibron, tuna Keinan dobuna kamona. Ma nani dobunai Abraham itou ma isiyapa kawana Sera kubiine.

³ Vaghina ma, kawana tupuwina ivoterei ma ivomiiri inae Hiti damsi kurisi ma ivona bo, ⁴“Taku dobu viruwa wawayiku, kaku vava na numataya ma kamomiyai amakamakai. Kade karawaga kubiine tano gisina weni dobunai ata gimari da kawaku tupuwina ata terei.”

⁵ Ma Hiti damsi ivonapotei bo, ⁶“Bada, kevi yanekai, kamokiyai tam na kiivavo ghamam. Nuwabiibiyai kaivaghinei da am kayowanai akii karawaga sago biibiina kevinei da kawam tupuwina kuna terei.”

⁷ Ma Abraham nani dobuna damsi ivokaravesi da gayamina itereoruwei ⁸ ma ivona bo, “Kovi vaghinei da kawaku tupuwina ami dobuwai ana terei, tuna kubiine kade Soya natuna Eperon kurina koti nowi ⁹ da gwabinai buba kana vava Makipela ata gimaratawei, tuna bonaghina na Eperon ina parata ririnai. Kovonei da maghinomiyai buba kana miyya vaghata ina terei da kudubina ani miyyatawei da nani karawagina na taku ani rapenei.”

¹⁰ Abraham na Hiti damsi kurisi ivivi sisiya na peyarisi kwanatu matuketinai ivivi makiiyana da ivivi yana. Ma Eperon na yavata nani kamona. Ma Abraham kurina ivona bo, ¹¹“Kegha, aku bada, kevi yaneku. Aku wawaya maghinosiyai nani bubana ma tanona na kudubina avereverem da nani dobunai kawam tupuwina kuna terei.”

¹² Abraham na ivokaravesi da gayamina itereoruwe meyei ¹³ ma maghinosiyai ivi sisiya Eperon kurina da peyarisi iti yanei. Ivona bo, “Kegha, kevi yaneku. Tanona kudubina kana miyya vaghata kevonaku da ani miyyatawei. Kevi vaghinei da ani miyyem ma nani dobunai kawaku tupuwina ana terei.”

¹⁴ Ma ivonapotei bo, ¹⁵“Aku bada, kevi yaneku. Tanona miyyiina na silva riririghisi ivi 400 ma tuna ke sago avai. Kegimari ma kawam tupuwina nani dobunai kuna terei.”

¹⁶ Abraham, Eperon ina sisiya ivi vaghinei ma Hiti damsi maghinosiyai silva riririghisi ivi 400 na ivi yavi da ruvana iviini ma iverei. Ma Abraham ina silva sago sago duma i vita ma vivigimara wawayisi nani kwanatuna kamona i silva sago sago duma i vita na ivi yavayavatei.

¹⁷ Vaghina ma Eperon ina tano ivi damani Abraham kurina. Dobuna kana vava Makipela, tuna na Mamre ririnai. Ma nani kamona vao, kii ma buba na kudubina Abraham iviyya, ¹⁸ da ivi rapenei. Weni berana na kwanatu matuketinai iberai da Hiti damsi peyarisi matasiyai ikitai.

¹⁹ Nani murinai Abraham kawana tupuwina ikavaraneyei da buba ku kamona iterei. Bubana na Mamre ririnai, Keinan dobuna kamona, ma Mamre kana vava sago na Hibron. ²⁰ Ma vaghina, nakanani itupuwa da Hiti damsi i tano ma bubana Abraham iviyya da ivi karawagei.

24

Aisiki kawana.

¹ Abraham na kana madegha ine kirakai da imorapa ma mara nonowa BADA ina vibiibiina gwabinai da ina yawasa kamona na biibiina kavakava, kesago nuwapoya ita panani. ² Mara sago ina bigabiga tomowina ikwatui ipisi kurina, tuna tomowina na Abraham ina bera peyarina ivivi gayamei. Ma ivonei bo, “Imam ku tepaku keterei kevi matakira da aku kayowana kuna berai. ³ Keinan damsi kamosiyai tamakamakai. BADA God tuna kunuma ma dobu iyamoni na matanai kuna vonakiiyapa kuriku da ke weni dobunai wiwike sago kuna rutini da natuku Aisiki ini kawane. ⁴ Kegha, kenae da aku ku dobu, aku rakaraka kurisi da nani dobunai wiwike sago kuna rutinapiyei da natuku kawana.”

⁵ Ma bigabiga tomowina ivi tarakiiyane, “Ma mikeda wiwike sago ana panani ma ina bara, ke ina kayowana da weni ku dobuna ina pisi na ikikava? Vaghina bo kegha da natum Aisiki ana rutinaneyei ami ku dobu vaghata?”

⁶ Ma Abraham ivona bo, “Kegha, kegha taweyana! Ke kuna rutinaneyei nake. ⁷ BADA God kunumai ikwatuku da aku mamai ina rakaraka ma aku dobu vaghata akuyowesi. Ma ivonakiiyapa kuriku da weni dobuna na tupurereghiku ina veresi da ini rapenei. Ma ina aneya ina vonatawei ini nao nake ini vitem da wiwike sago kuna panani da natuku kawana. ⁸ Ma wiwikena ina bara na am vonakiiyapa kuriku kevi bagunei ma kevovirame. Ma ke meyani natuku tomowina kuna rutinaneyei nake.” ⁹ Vaghina ma bigabiga wawayina imana ina bada ku tepana iterei ma ivonakiiyapa da ina sisiya ina votekatekei.

¹⁰ Bigabiga tomowina inae da Abraham ina kamel ivi 10 irutinapiyesi ma mura ghamana, sawara bogii ma bogiyyai ku tepasi ivi tawanepayana. Ma ivomiiri inae ku Aram Nayaraim dobuna. Ibaba inenae da Nayo ina ku kwanatu inekiibau. ¹¹ Ma kwanatu kupunai dogo imakamakai ma baranai kamel iberisi da ikenavipika. Namada ravi ipika ma tuna maranai na wivine ikiikiibau okowa ivu kubiine.

¹² Vaghina ma inipowana bo, “O, BADA God, tam aku bada Abraham ina God. Ainowi da kuni viteku da aviyavisina kubiine apisi na karako ana panani. Am nuwaviina aku bada kurina kuti debei. ¹³ Kekitiku, taku weni dogona baranai amiimiiri ma weni kwanatuna damsi natunatusi wivinesi ekiikiibau okowa inivu. ¹⁴ Kevi matakira kuriku da meni wiwikenana kurina ati nowi bo, ‘Kade am kibubu kuta tereoruwei da atuma.’ Ma ita vonapoteku bo, ‘Kiuma ma bade am kamel kubiisi anivu da ani umiisi.’ Nakanani ini sisiya na anakovi da tuna wiwikenana kuvinei da am bigabiga Aisiki kubiine. Nakanani kuna berai na am nuwaviina aku bada kurina kuni debei.”

¹⁵ Karakava da ina nipowana iti kovini na Rebeka ina kibubu katagheyani ikavaravaghai ma meyagai ikiibutawei. Wiwikenana ina mamai na Betuwel, ina kwabura na Milka, ma ina doboru na Nayo, tuna na Abraham tina kikei. ¹⁶ Wavinena ivi karawata kirakai, tuna wiwike gubugubu, ke meyani tomowa damina ita viiya. Ioru ku dogo da ina kibubuwai okowa ivu ma ighae.

¹⁷ Vaghina ma bigabiga tomowina yaghiyaghinai wiwikenana iverupotei ma ivonei bo, “Kade am kibubuwai okowa gisi vaghina kuta vereku da atumai.”

¹⁸ Ivona bo, “Vaghina, bada, kiuma.” Ma yaghiyaghinai ina kibubu itereoruwei ma ivogiewai da bigabiga tomowina iuma.

¹⁹ Iuma ikovi ma wiwikenana ivona bo, “Bade, am ghamoghamo kubiisi anivu da ani uma dodosi.” ²⁰ Vaghina ma yaghiyaghinai okowa kibubu kamonai ituratepoi ku siga, ma iverau ivovira ku dogo da okowa itivu meyei. Ma okowa ivui inenae da kamel iuma dodowana na ivoterei. ²¹ Bigabiga tomowina ke sago aviyavisina ita vonei, wiwikenana ivivi matatetei da akovina ita viiya da vaghina wiwikenana BADA ivinei bo kegha. Ivivi nuwanotanota da dobu rabarabai ibaba ipisi na Aisiki kawana inekwa kawai bo ina panani.

²² Kamel iuma ikovi na bigabiga tomowina ivororona da kamel sago tepanai giyayodi ma bade imakwasi ruwa iviyya ma wiwikenana iverei, sawarisi na goldiyai iyamoni. ²³ Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam am mamai na iyai? Kade ina numiyai na gawara ruvaruvana bo kegha da gwabimiyai kata kena?”

²⁴ Ma wiwikenana ivona bo, “Aku mamai na Betuwel, aku doboru na Nayo ma aku kwabura na Milka. ²⁵ Ma ghamoghamo i kenakena gawarina emakamakai, rai katawei da tepanai ina kena ma bade kii vavai nani. Ma gawara emakamakai da tam bade kuna kena.”

²⁶ Vaghina ma, bigabiga tomowina ivi tuwaporeruwana ma BADA ivokavakavari.

²⁷ Ivona bo, “BADA God, aigheghenim, tam aku bada Abraham ina God. Kuvi patutu kirakai da am agabiibai kurina kuvi debei. Kuvi noweku da maninina ina rakaraka kurisi.”

²⁸ Ma wiwikenana iverau inae ina ku numa ma aviyavisina itupuwa kurina na peyarina ivi sisiyei ina rakaraka kurisi. ²⁹ Ma nani wiwikenana novuna na kana vava Leibana. Ma tuna yaghiyaghinai iverau ku dogo da bigabiga tomowina ita kitai, ³⁰ iyamna yodi ma imakwasi novuna ikotekotei ikitai ma ina sisiya ivi yanei. Inae da bigabiga tomowina ipanani, patana na ghamoghamo yavata dogo baranai imiimiiri. ³¹ Ma ivonei bo, “Kepisi ma tanae ku numa, damim aviiya da tam na BADA ina vibiibiina kamonai. Avi kubiine we koimiriyyana? Namada tami kubiimi gawara kavovunagha ikovi ma bade ami ghamoghamo kubiisi.”

³² Vaghina ma, Leibana nani bigabiga tomowina irutini inae ina ku numa. Ma kamel i vita ivi oruni, ivi kanisi ma i kenakena gawarinai na rai vuna itawei da tepanai ita kena. Ma bade okowa ikavarapiyei da bigabiga tomowina ina wawaya yavata kaesi ita kowa. ³³ Vavai itura da ita kam ma bigabiga tomowina ivona bo, “Kegha, muriyai da ana kam na kunona ani akovimi da avi kubiine apisi.”

Ma Leibana ivona bo, “Vaghina, kevi sisiya.”

³⁴ Vaghina ma ivona bo, “Taku na Abraham ina bigabiga. ³⁵ Ma BADA aku bada ivi biibiini ma iberai da ina mura irakata kirakai. Ivi biibiini da sipu ma kau yavoyavosi, ina silva ma gold irakata, ina bigabiga wivinesi ma tomotomowisi ipeyari ma ina kamel da donki yavata. ³⁶ Ma aku bada Abraham kawana Sera imagura kirakai ma kegha da ivi tuwa da natuna tomowa, kana vava na Aisiki. Ma Abraham ina mura kudubina na ivi damani natuna kurina. ³⁷ Aku bada sisiya bagibagina ivereku, avonakiiyapa kurina da ke Keinan dobuna damsi kamosiyai wiwike sago ata rutini da natuna Aisiki iti kawanei. ³⁸ Ivoneku da ata pisi wike ina ku dobu, ina rakaraka kurimi da kamomiyai wiwike sago ata rutinaneyei da natuna kawana.”

³⁹ Ma aku bada Abraham avi tarakiiyanei, 'Ma mikedda wiwikena ina bara da ke ina pisi na ikikava?'

⁴⁰ Ma ivoneku bo, 'BADA mara nonowa gwabikuwai na tuna ina aneya ina vonatawei ini vitem da wiwike kuna panani. Aitumaghana da kuna nae na wavine sago aku rakaraka kamosiyai kuna rutini da natuku ini kawanei. ⁴¹ Ma mikedda aku rakaraka ke ini vaghinei da wiwike sago kamosiyai kuna rutini na ke kuni nuwapoyei. Nakanani ina tupuwa na am vonakiiyapa kamonai ana votawem. Kovogha ke kuna panani.'

⁴² Nakanani aku bada ivi sisiya kuriku, vaghina ma ababa apisi da karako anekiibau ku dogo na anipowana bo, 'O, BADA God, tam na aku bada Abraham ina God. Kevi viteku da aviyavisina kubiine apisi na karako ana panani. ⁴³ Kekitiku, taku weni dogo baranai amiimiiri ma wavine wiwikena sago ina pisi okowa itivu kubiine na ani nowi kurina bo, "Kade am kibubu kuta tereoruwei da atuma." ⁴⁴ Mikeda ina vonapoteku bo, "Kiuma ma bade am kamel kubiisi anivu da ani umiisi," na anakovi da tuna wiwikena kuvinei da aku bada natuna kawana.'

⁴⁵ Karakava aku nipowana nuwanuwakuwai ati kovini na Rebeka akitai, ina kibubu katagheyana ikavaravaghai ma ioru ku dogo da itivu. Ivu ma avonei bo, 'Kade atuma bo kegha?'

⁴⁶ Yaghiyaghina ina kibubu itereoruwei ma ivona bo, 'Kiuma ma bade am kamel ani umiisi.' Vaghina ma auma ma bade aku kamel ivi umiisi.

⁴⁷ Ma avi tarakiiyanei bo, 'Tam am mamai na iyai?'

Ma ivonapoteku bo, 'Aku mamai na Betuwel, aku doboro na Nayo ma aku kwabura na Milka.' Avi yanei na vaghina, giyyayodi sago ma imakwasi ruwa averei. ⁴⁸ Vaghina ma, avi tuwaporeruruwana ma BADA God avokavakavari, avona bo, 'BADA aigheghenim, tam aku bada Abraham ina God. Kuvi noweku da maninina Abraham tina kikei kurina da tupuna wavinena apanani da natuna kubiine.' ⁴⁹ Ma vaghina, wekarakava na kade aku bada Abraham kurina ami nuwaviina koni debei bo kegha da akovina ana viiya. Koni akoviku ma muriyai da aku nota ana regehi da aviyavisina ana berai.'

⁵⁰ Ma Leiban da Betuwel ivonapotei bo, "Ke ruvaruvana da ikikava kana vonem. Weni tuna na BADA ina kayowana. ⁵¹ Vaghina, Rebeka na weni. Kerutini ma kona nae da am bada natuna ini kawanei. BADA ina kayowana takivini."

⁵² Ma Abraham ina bigabiga i sisiya ivi yanei na itawotei da maghighina ku tano itereoruwei ma BADA kurina ivi kiikiwa. ⁵³ Ma posaru, imakwasi ma yodi, silva ma goldiyai iyamona na Rebeka ipuyoi ma bade gara yavata. Muriyai na ina maduwa ma novuna ipuyosi, nani puyosi na miyanisi irakata kirakai.

⁵⁴ Vaghina ma peyarisi ikam ma iuma patapata ma bigabiga tomowina ina wawaya yavata na Rebeka ina rakaraka gwabisiyai ikena.

Mara boiboyai ivomiiri ma ivona bo, "Kovonatawekai kana vovirame aku bada Abraham kurina."

⁵⁵ Ma Rebeka ina maduwa ma novuna ivona bo, "Kegha, karakava. Wiwikena na mara ivi 10 gwabikiiyai ina makai ma nani murinai kona nae."

⁵⁶ Ma ivonapotesi bo, "Ke kona vonatanikai. BADA iberai da avi kubiine ababa apisi na namada apanani ikovi. Tuna kubiine wekarakava kovonatawekai kana vovirame aku bada Abraham kurina."

⁵⁷ Vaghina ma ivona bo, "Wiwikena takwatui ina pisi ma titarakiiyanei da tuna mani ina kayowana ina voneta." ⁵⁸ Rebeka ikwatui ipisi ma ivonei bo, "Wekarakava weni tomowina yavata kona nae bo kegha?"

Ma ivonapotesi bo, "E, vaghina, aku kayowana da yavata kana nae."

⁵⁹ Vaghina ma Rebeka ivonatawei da bigabiga tomowina ina wawaya yavata inae. Ma ina bigabiga sago yavata inae, tuna wavinena na kana koyakoyagha. ⁶⁰ Ivomiiri da ita nae ma Rebeka ina rakaraka ivonakiiyaragha kurina bo, "Novukai, kevi tuwa kirakai da natunatum ina peyari.

Tupuregheim ini rewapana kirakai ma kii ghavighaviya ina ghegavovorisi da i kwanatu ini rapenei."

⁶¹ Vaghina ma Rebeka ina bigabiga wivinesi yavata ivovunagha ikovi na i ku kamel igeru ma nani bigabiga tomowina yavata ivomiiri inae.

⁶² Tuna maranai Aisiki na namada dogo kana vava Be Layai Roi ivoterei da Negev dobunai imakamakai, tuna na Keinan ina parata kamonai. ⁶³ Mara sago ravi ipika na ikiibau ku dobu yagharina ma ivivi nuwanotanota. Ma itepa da ikitataweyana ma ikiti da kamel viya ibaba ipipisi. ⁶⁴ Ma bade Rebeka itepa da Aisiki ikitai. Ina kamel tepanai ioru ma inae da ⁶⁵ Abraham ina bigabiga ivi tarakiiyanei bo, "Meni tomowina everaverupotepoteta?"

Ivona bo, “Tuna na aku bada natuna.” Vaghina ma, vokarava kubiine Rebeka gayamina kana gere iviyya da maghighina igerei.

⁶⁶ Ku taki inekiibau na bigabiga tomowina ivi sisiya Aisiki kurina, aviyavisina kudubina itupuwa na ivonaverei. ⁶⁷ Vaghina ma Aisiki da Rebeka itavine ma ivi ruwa inae Sera ina ku yobe. Muriyai da Rebeka ita nekiibau na Sera irabobo da Aisiki ina maduwa kubiine ivi nuwapoya. Ma itavine na kawana nuwanuwana ivii kirakiiyei, tuna kubiine nuwanuba ipanani.

25

Abraham natunatuna viya.

¹ Abraham wavine sago irutini da kawana vuna. Wavinena kana vava Ketura. ² Ivi tuwa da natunatuna Simram, Jokisan, Medan, Midiyan, Isibaki ma Suwaya. ³ Jokisan natunatuna na Seba ma Dedan. Ma Dedan tupurereghina na Asura damsi, Letusi damsi ma Leyum damsi. ⁴ Ma Midiyan natunatuna na Epa, Eperi, Hanoki, Abida ma Elda. Weni wawayisi peyarisi na Ketura tupurereghina.

⁵ Ma Abraham na aviyavisina rapenai peyarina na natuna Aisiki kurina ivi damani. ⁶ Ma karakava da ita rabobo na natunatuna tomotomowisi kakawana viya gwabisiyai na puyo irereghi kurisi. Ma ku maramatana ivonatawesi ine rabaraba da ke Aisiki gwabinai ita makai.

Abraham irabobo.

⁷ Abraham imakai da kana madegha 175. ⁸ Imakii bubuna da ina yawasa iguri ma imagura kirakai, vaghina ma irabobo. ⁹ Natunatuna Aisiki da Ismayel tupuwina iviini inae ku karawaga da ku buba kamona iterei. Nani bubana na Makipela dobuna kamona emakamakai, tuna na Mamre ririnai. Karenai tuna tanona na Hiti tomowa Eperon rapenai, tuna Soya natuna. ¹⁰ Muriyai Abraham inae da Hiti damsi gwabisiyai igimari ma kawana tupuwina nani bubana kamona iterei. Ma Abraham irabobo na bade bubana kamona, kawana Sera yavata idogosi.

¹¹ Abraham irabobo murinai na natuna Aisiki dogo kana vava Be Layai Roi na ririnai imakamakai. Ma God, Aisiki ivi biibiini.

Ismayel natunatuna.

¹² Weni tuna na Abraham natuna Ismayel ina varagutugutu. Tuna na Heiga natuna ma Heiga na Sera ina bigabiga wavinena, ina dobu na Egypt.

¹³ Ismayel natunatuna tomotomowisi kii vava na weni, i tupuwa nununai tagiruma. Natuna iyarokona na Nebayoti, tuna murinai na Keda, Aebel, Mibsam, ¹⁴ Misma, Duma, Masa, ¹⁵ Hadadi, Tema, Jetura, Napis ma Kedema. ¹⁶ Weni damsi na Ismayel natunatuna, ti na dam ivi 12 i kaeiki mau. Ma ti na i meyagai ma i taki nununai ivivi makiiyana. ¹⁷ Ma Ismayel imakai da kana madegha 137 ma irabobo. ¹⁸ Ma tupurereghina peyarisi i dobu na Havila da ku Sura warerena, dobuna na Egypt ina parata ririnai ma ku maramatana. Keta sago enenae ku Asura dobuna ma nani ketana kuta viiyya na i dobu kuta panani. Ma peyarisi mara nonowa ti mani i rakaraka yavata ivivi kawapata.

Jeikap ma Iso itupuwa.

¹⁹ Weni tuna na Abraham natuna Aisiki ina varagutugutu. ²⁰ Aisiki kana madegha 40 ma itavine, kawana na Rebeka. Rebeka ina mamai na Betuwel ma novuna na Leiban. I dobu ghamana na Arameya ma i dobu gisina kana vava na Padan Aram*.

²¹ Ma Rebeka na gagarina. Tuna kubiine Aisiki inipowana BADA kurina da iti tuwa ma ina nipowana ivi yane. Vaghina ma, Rebeka iropeya. ²² Ma damina iviyya da iti tuwa da wawayaruwa ma pepeyisi na manawina kamona ivivi papareyana. Ma i maduwa ivona bo, “Weni tuna na avi berana etuputupuwa kuriku?” Tuna kubiine ivi nowi BADA kurina da akova ita viiyya.

²³ Ma BADA ivonapotei bo,
“Pepeyisi kamomuwai ina magura na ini tuwa da dam ruwa,
ma ivi ruwa na ini kawapata.

Murimurina ina dam ini rewapana kirakai
da iyarokona ina dam ina ghekuyowesi.

Ma murimurina na iyarokona ini badei.”

²⁴ Kana mara ipisi da iti tuwa ma ivi tuwa da tomotomowa ruwa. ²⁵ Natuna iyarokona na buroburona ma inikorokorona tuna kubiine ivi vavei, ‘Iso†.’ ²⁶ Ma murimurina iikiibau

* 25:20: Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. † 25:25: ‘Iso’ Hibru gamonai ‘Iso’ iyamna ‘inikorokorona.’

na iyarokona ku kaekarena ivokikita vaghata, tuna kubiine ivi vavei, 'Jeikap[†].' Aisiki kana madegha 60 na Rebeka nani ededisi ivi tuwesi.

Iso iyaroko buderina ivi wapai.

²⁷ Vaghina ma, nani tomotomowisi imagumagureyana na Iso tuna yebagha bogana ma dipa kana wawaya. Ma Jeikap tuna kawapotapotana ma numiyai, yobe kamosiyai imakamakai. ²⁸ Aisiki ina kayowana ghamana siya tuna kubiine ina nuwaviina Iso. Ma Rebeka, tuna ina nuwaviina ghamana Jeikap.

²⁹ Mara sago Jeikap bini yebayebari siya ivi tavi ma Iso dipiyai ikiibau. Inekiibau na vitonara ikara kirakiiyei ³⁰ tuna kubiine ivona bo, "Vitonara ikara kirakiiyei, bini kuta vereku da ata kani." (Iso kana vava sago na Edom, tuna vavana iyamna 'yebayebarina'.)

³¹ Ma Jeikap ivonapotei bo, "Kunona kuni vaghinei da iyaroko buderina kudubina kuna vereku da rapekuwai na vaghina."

³² Iso ivona bo, "Kekitikitu, vitonara ekarakara kirakiiyei da gisina kava ma ana rabobo. Aviyavisina biibiina nani buderina kamonai ana panani?"

³³ Jeikap ivonapotei bo, "Kunona vonakiiyapa bagibagina keterei, kuni vaghinei da am buderi ana viiya."

Vaghina ma, Iso ivi vaghinei. Ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina kudubina i mamai iti damani kurina na ke tuna ina viiya ma Jeikap ini rapenei. ³⁴ Muriyai Jeikap parawa da bini iverei da ikam ma iuma ikovi ma ivomiiri da inae.

Ma vaghina, Iso ina 'bude[§]ri' ivi wapai ma kesago iti nuwapoyei.

26

Aisiki ma Abimaleki.

¹ Mara sago gomara ghamana nani dobunai itupuwa. Ma gomarina kubiine Aisiki mau inae ku Gera dobuna, Pilisti damsi i kiivavo Abimaleki kurina. Weni tuna na gomara kana viruwa, kunona gomara sago Abraham ina mariyai itupuwa. ² BADA inekiibau Aisiki kurina da ivonei bo, "Ke kunoru ku Egypt, avonavonem da weni dobunai kemakai. ³ Kemakai mara gisina ma taku na gwabimuwai ma ani biibiinim. Weni dobuna kudubina na tam, tupureghim yavata ana veremi. Nakanani ana berai na aku vonakiiyapa bagibagina am mamai Abraham kurina aterei na ana nunuri. ⁴ Ana berai da tupureghim ina rakata da nakanani ma gwamegwame kunumai. Ma weni dobuna kudubina ana veresi da rapesiyai. Ma tupureghim tepasiyai na dam ma dam dobuwai ani biibiinisi. ⁵ Am mamai Abraham ivotekateka bubuniku da aku vonaviyovovana, aku sisiya bagibagisi ma aku kayowana kudubina iberi yavui, tuna kubiine ani biibiinim."

⁶ Aisiki nani sisiyina BADA gwabinai ivi, tuna kubiine Gera dobunai imakiikikina. ⁷ Ma nani dobuna tomotomowisi ipisi kawana Rebeka kubiine ivi tarakiiyane. Kawana ivi karawata kirakai ma Aisiki iyabumana, inotai da ita vona bo, "Tuna kawaku," na tomotomowisi ita kiivunui ma kawana ita rutini. Tuna kubiine ivi bero, ivona bo, "Tuna novuku."

⁸ Aisiki nani dobunai imakii kirakai. Ma mara sago Pilisti damsi i kiivavo Abimaleki ina numa tepanai ikita ioru da Aisiki ikitai, kawana Rebeka itaraghavui ma iyoyoni. ⁹ Tuna kubiine Aisiki ikwatui inae kurina ma ivonei bo, "Kuvi bero! Wavinena na kawam! Avi kubiine kuvona da tuna na novum?"

Aisiki ivonapotei bo, "Anotai da ati mamatara da tuna na kawaku na kota kiivunuku."

¹⁰ Ma Abimaleki ivona bo, "Avi kubiine weni berana kuberai kurikai? Aku wawaya sago kawam ita kenei na wavuna kata kavari."

¹¹ Vaghina ma, Abimaleki ina sisiya bagibagina iterei ina wawaya kudubisi kurisi, ivonesi bo, "Meni wawayina Aisiki bo kawana ini kayotirane i vaghina, wawayina kani rabobo."

¹² Ma vaghina, Aisiki gwabisiyai imakai ma BADA ivi biibiini, nani dobunai iwawoya da mura ghamanakina ipanani. ¹³ Ina mura irakata ma nakeda irakarakata da ina mura isasara. ¹⁴ Ina bigabiga wawayisi ma ina sipu da ina kau yavoyavosi ipeyari, tuna kubiine Pilisti damsi inuwakapiyei. ¹⁵ Ti na ivomiiri da dogo peyari si idogo potapota yavu, dogosi na Aisiki ina mamai ina bigabiga wawayisi yavata iyaba.

¹⁶ Nani murinai Abimaleki, Aisiki ivonei bo, "Akiu dobu kekiibutawei, tam kuvi rewapana kirakai, ke nakanani ma tokai."

[†] 25:26: 'Jeikap' Hibru gamonai 'Jeikap' iyamna 'kaekarena ivokikita,' ma tuna na miiba, iyamna 'vibero wawayina.'

[§] 25:34: 'bude[§]ri' Hibru damsi i kiki na tomowa ina rabobo na natuna tomowina iyarokona na aviyavisina mamai rapenai na kudubina tuna ina viiya. Weni kamonai na tano, ghamoghamo, bigabiga wawayisi, silva ma gold ma bade vighaviya, vitava ma wayowa sawarisi. Ma natunatuna murimurisi na ini kegha, iyarokona kubiine ina biga.

¹⁷ Vaghina ma Aisiki nani dobuna ikiibutawe i ma inae da Gera anaghina itupagigira da imakai. ¹⁸ Ma dogo viya nani dobunai na ina mamai Abraham iyaba ma irabobo murina na Pilisti damsi idogo potapota. Ma Aisiki na dogosi peyarina iyabame. Ma ina mamai ikikava kii vava iveresi na nakanani ivi vava meyesi.

¹⁹ Mara sago anaghina kamona, Aisiki ina bigabiga wawayisi dogo vuna iyabai da okowa biibiina ipanani. ²⁰ Ma Gera dobuna wawayisi, ti na sipu kii koyakoyagha, na ivomiiri da Aisiki ina sipu kii koyakoyagha iyeghisi nani dogona kubiine, ivonesi bo, “Weni okowina na tokai akii okowa, ke tami.” Tuna kubiine dogona ivi vavei ‘Eseki,’ nani vavana iyamna ‘Vigamowana.’

²¹ Vaghina ma, Aisiki ina bigabiga inae da dogo sago iyabai ma kegha, nani dogona kubiine na bade ivi gamowana. Tuna kubiine dogona ivi vavei ‘Sitna,’ nani vavana iyamna ‘Miiripote.’ ²² Nani dogona ikuyowei ma inae da bade dogo sago iyabai na kesago iyai nani dogona kubiine ita gamo. Tuna kubiine ivi vavei, ‘Reyobota,’ nani vavana iyamna ‘Taraboga Ghamana.’ Ma ivona bo, “Wekarakava na BADA ivotaweta ma taraboga ghamana ivereta da tamakai bubuna ma mura ghamana tapanani.”

²³ Muriyai Aisiki nani dobuna ivoterei ma inae ku Beyaseba. ²⁴ Inekiibau ma nani didibarina BADA irumata kurina ma ivona bo, “Namada avonakiiyapa aku bigabiga Abraham kurina da tupurereghimi ina rakata, tuna kubiine ani biibiinim ma ana berai da nakanani ina tupuwa. Taku na am mamai Abraham ina God. Taku gwabimuwai, tuna kubiine ke kuna yabumana.”

²⁵ Vaghina ma, Aisiki suwara kana kema iyamoni ma BADA ivokavakavari. Ma nani dobunai itupagigira da ina yobe itini ma ina bigabiga wawayisi dogo sago vuna iyabai.

Aisiki da Abimaleki vivaghina iberai.

²⁶ Mara sago Abimaleki, Gera dobuna kamona ivomiiri inae Aisiki kurina. Ma ina wawaya ruwa irutini da yavata inae. Sago na ina wawaya akakovina kana vava Ayusati ma sago na ina iyo wawayisi i bada Pikol. ²⁷ Ivi aroba inekiibau na Aisiki ivona bo, “Rorova kovi kawapateku na kokwaviniku da akiibutawemi. Ma wekarakava na avi kubiine kopisi kuriku?”

²⁸ Ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da BADA gwabimuwai. Kanotanotai da tam ma tokai na vivaghina kata berai. Kakayokayowei da kurikai kuna vonakiiyapa ²⁹ da ke kuna kiiviberokai. Rorova tokai bade ke kata kiiviberom, kakoyagha bubunim da damonai na nuwanubiiyai kavonatawem da akii dobu kukuyowei. Ma karako kakitai da ivi biibiinim.”

³⁰ Vaghina ma, Aisiki kaporagha ghamana iberai kubiisi da ikam ma iuma. ³¹ Mara itom ma mara boiboyai peyarisi vivaghina iberai, sagosago duma vonakiiyapa bagibagina iterei. Nani murina Aisiki ivi kiikiwesi ma nuwanubiiyai ivonatawesi da inae.

³² Inae ma murina na Aisiki ina bigabiga wawayisi inekiibau ma ivonei da dogo sago iyabai. Nuwabiibiiyai ivona bo, “Okowa kapanani!” ³³ Ma Aisiki dogona ivi vavei ‘Siba’* ma kwanatu nani dobunai ivowai kana vava ‘Beyaseba.’† Ma karako kwanatuna patana da emakamakai ma kana vava ke ita virai, kana vava Beyaseba.

Iso kakawana.

³⁴ Aisiki natuna Iso kana madegha 40 na Hiti wivine ruwa iravaghisi. Sago na Beri natuna Juditi, ma kana viruwa na Elon natuna Basemati. ³⁵ Iso nani wivinesi iravaghisi na Aisiki da Rebeka i yawasa ivi beroi ma nuwapoya ghamana iveresi.

27

Aisiki, Jeikap ivi biibiini.

¹ Aisiki imagura kirakai ma matana isowasowa da ke ruvaruvana ita kita. Mara sago natuna iyarokona Iso ikwatui ma ivonei bo, “Natuku.”

Ma ivonapotei bo, “Taku weni.”

² Ivona bo, “Taku wekarakava na amagura kirakai ma gisina kava da ana rabobo. ³ Am yovu ma dosiyo kekavari ma kekiibau ku warere da siya sago kuna vowai kubiiku. ⁴ Kaku siya kekavarapiyei ma vavai yavata kevokuya monamonai da ana kam. Ana kam ina kovi na muriyai da ana rabobo na ani biibiinim.”

⁵ Aisiki nakanani ivivi sisiya Iso kurina na Rebeka ivivi yana. Iso ivomiiri ikiibau ku warere da siya sago ita vowai ma ita kavarapiyei, ⁶ na Rebeka natuna Jeikap kurina ivona bo, “Am mamai ivi sisiya Iso kurina ma avi yanei. ⁷ Ivona bo, ‘Siya sago kekavarapiyei ma vavai yavata kevokuya monamonai da ana kani. Ma muriyai da ana rabobo na Bada matanai ani biibiinim.’” ⁸ Muriyai Rebeka ivona bo, “Natuku, kevi yana bubuna

* 26:33: Hibu gamonai ‘Siba’ iyamna ‘vonakiiyapa bagibagina.’

† 26:33: Hibu gamonai ‘Beyaseba’ iyamna ‘vonakiiyapa bagibagina ina dogo.’

da aviyavisina ana vonem na kuna berai. ⁹ Kenae da gote yavona kamonai na dodosi ivi ruwa kuna vinetawei ma kuna rutinapiyei da ana vokuya monamonai. Iki kava am mamai ekayokayowei na nakanani ani tavi. ¹⁰ Ma kuna kavaraneyei am mamai kurina da ina kani ma muriyai da ina rabobo na ini biibiinim.”

¹¹ Ma Jeikap ina maduwa kurina ivona bo, “Aku tuwa Iso na ere inikorokorona ma taku na kegha. ¹² Kade mamai ita votovoniku ma ita panani da aiberowerowei na vibiibiina ke ana viiya. Kegha, taku mani kaku imaga ana titinariyai.”

¹³ Ma ina maduwa ivonapotei bo, “Natuku, avi imagina ina tupuwa kurim na biwana taku ana viiya. Ma aviyavisina avonavonem na keberai. Kenae da gotesi kuna rutinapiyei wike.”

¹⁴ Vaghina ma, inae da irutini ipisi ina maduwa kurina. Ma iki kava ina mamai ikayokayowei na nakanani ina maduwa ivokuya monamonai. ¹⁵ Muriyai Rebeka inae da Iso kana gara biibii kirakiisi numiyai itura imakamakai na iyuna da natuna murimurina ivi kotei. ¹⁶ Ma bade gote bekasi viiya da imana igerei ma bade ku iwana mumumuna itawanepai. ¹⁷ Vaghina ma, nani vavina ivokuya monamonai na iverei.

¹⁸ Jeikap inae ina mamai kurina ma ivonei bo, “Mamai.”

Ma Aisiki ivonapotei bo, “Avai natuku, tam iyai?”

¹⁹ Ma Jeikap ivi bero, ivonapotei bo, “Taku na natum iyarokoku ma aviyavisina kuvoneku na aberai, tuna kubiine kemakiivomiiri da kam siya kuna kani ma vibiibiina kuna vereku.”

²⁰ Ma ivona bo, “Natuku, iki kava siya kupanani, iyaghiyaghina ghagha?”

Ivonapotei bo, “Am BADA God ivowaguku da avowai.”

²¹ Vaghina ma, ina mamai ivona bo, “Kepisi kuriku da ana votovonim. Anakovi da tam natuku Iso bo kegha.”

²² Jeikap inae ina mamai ku dogarina ma ina mamai ivororona da ivopitapitari ma ivona bo, “Gamom na nakanani ma Jeikap ma imam na nakanani ma Iso imana.” ²³ Jeikap imana igerei da korokorona nakanani ma Iso imana, tuna kubiine Aisiki ke ita vogii tovonni. Tuna kubiine karakava, kam murinai na ivi biibiini.

²⁴ Ma ivi tarakiyaname, “Vonavaghata da tam natuku Iso bo?”

Ma Jeikap ivonapotei bo, “E, taku.”

²⁵ Ma ivona bo, “Natuku, siya kuvowai na kepiyei ana kani ma muriyai na ani biibiinim.”

Vaghina ma, Jeikap siya ma vavai ikavaraneyei da ina mamai ikam ma bade wain yavata iverei da iuma. ²⁶ Vaghina ma ina mamai ivona bo, “Natuku, kepisi kuriku da kuna yoniku.”

²⁷ Inae kurina da iyonni na ina mamai na kana gara pughuna iyonni da weni nakanani ivi biibiini. Ivona bo,

“Natuku, pughum ibiibii kirakai. Tuna nakanani ma tano pughuna. Tano BADA ivi biibiini na pughuna ibiibii kirakai.

²⁸ Ainowi God kurina da garewa kunumai ina verem ma am tano ini biibiini da am mura ina rakata. Ina berai da witi ma wain kana greipi kuna yuna kirakiyiyei.

²⁹ Ainowi da dobu ma dobu ina biga kubiim, ma dam ma dam ina runomem.

Ma titim yoghoyogho kuni badesi. Ma am maduwa tupurereghina na peyarisi ina runomem ma ina vokaravem.

Ainowi da iyavo kava inimagim na God inimagisi ma iyavo kava ini biibiinim na God ini biibiinisi.”

Iso ivi nowi Aisiki kurina da iti biibiini.

³⁰ Ivi biibiini ikovi na Jeikap ivomiiri inae. Inenae na nani kamonai Iso iyebagha ikovi da inekiiibau. ³¹ Iso bade vavai da siya ivi tava monamonai ma ikavara inae ina mamai kurina ma ivonei bo, “Mamai, kemakiivomiiri da weni siyana akavarapiyei na kuna kani ma kuni biibiiniku.”

³² Aisiki ivi tarakiyana bo, “Tam iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Taku Iso, natum iyarokoku.”

³³ Vaghina ma, Aisiki ivi nuwapoya kirakai da kiroro ivi karei ma ivona bo, “Nakanani na iyai siya ivowai ma ikavarapiyei kuriku? Akani ikovi ma avi biibiini ma muriyai tam kunekiiibau. Ma nani vibiibiinina namada averei ikovi da gwabinai ina makii nonowa.”

³⁴ Ina mamai ina sisiya ivi yanei na Iso nuwanuwana ipoya kirakai da ere tutuna ivona bo, “Mamai, nakanani na taku bade kevi biibiiniku.”

³⁵ Ma ivona bo, “Tim kikei ipisi ma ivi beroweroweku da am vibiibiina iviyavui.”

³⁶ Ma Iso ere nuwavisina ivona bo, “Wena mara kana viruwa ivi beroweroweku. Kovi vava bubuni da tuna na ‘Jeikap.’* Kunona kaku gawara iviyya da ivi yaroko

* 27:36: Hibru gamonai ‘Jeikap’ iyamna ‘vibero wawayina.’

ma wekarakava na aku vibiibiina gwabimuwai iyapiya da ivi rapenei.” Muriyai ivi tarakiiyana bo, “Kade vibiibiina sago kuvi yapakei da kubiiku bo kegha?”

³⁷ Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tuna na namada rewapana gwabikuwai iviyya da ini badem ma ita rakaraka kudubisi aberisi da ti na ina bigabiga. Ma bade avi biibiini da vavai ma wain na mara nonowa gwabinai ina rakata. Natuku, wekarakava na kesago avai da ana berai kubiim.”

³⁸ Ma Iso na ina mamai ivonei bo, “Kade vibiibiina sago kava kuvi yapakei kubiiku bo kegha? Aku mamai, taku bade kevi biibiiniku!” Ivi sisiya ikovi na itupagavovora da tou ivi karei.

³⁹ Ma Aisiki ivonei bo,
“Kesago garewa kunumai inoru da tam kubiim,
Kesago tano biibiina da kuna wayowei.

⁴⁰ Am yawasa kamona na kuni tona da kuna makai.

Ma tim kikei kubiine kuna biga.

Ma mara sago koni kawapata kirakai,

Ma tuna maranai kuna kiibutawei da nani vitana kuna tatawei.”

Jeikap iverau Leiban kurina.

⁴¹ Jeikap, ina mamai ivi beroberowei da gwabinai vibiibiina iviyya, tuna kubiine ina tuwa Iso nuwanuwana ipughu kirakai. Iso ivona da i mamai na mara gisina kava da ina rabobo ma kasira ina kovi, nani murinai na Jeikap ina kiivunui.

⁴² Ma kegha, wawaya sago Iso ina sisiya ivi yane ma inae da Rebeka ivonei. Ma tuna na Jeikap kana sisiya ivonatawei da ipisi, ma ivonei bo, “Kevi yana, am tuwa kana biwa ina viyya, ina kayowana da ina kiivunum. ⁴³ Natuku, aviyavisina ana vonem na keberai. Tam na keverau! Yaghiyaghina kuna nae ku Haran, novuku Leiban kurina. ⁴⁴ Yavata kona makamakai da am tuwa ina nuwapughu ina kovi. ⁴⁵ Karakava nuwanuwana ina nuba ma aviyavisina kurina kuberai na ini nuwawapei. Tuna maranai na kam sisiya ana vonatawei da kuna pisi. Ke vaghina da ani viruwa mara sago kava kamona ani wapimi.”

⁴⁶ Muriyai Rebeka inae Aisiki kurina ma ivonei bo, “Weni Hiti wivinesi natuta Iso iravaghisi na ke aku kayowana, weni makamakiina na ke ata vivivaghinei. Mikedda Jeikap bade weni dobuna kamona Hiti wavine sago ina ravaghi na ibiibai da ata rabobotaweyana.”

28

¹ Tuna kubiine Aisiki, Jeikap ikwatui da ivi biibiini ma ivonei bo, “Ke Keinan wavine kuna ravagha tovoni. ² Yaghiyaghina kenae ku Padan Aram* da am maduwa ina mamai Betuwel ina ku numa. Ma nani dobunai am maduwa novuna Leiban natunatuna wivinesi kamosiya sago kuna viyya da kawam. ³ Ainowi God Rewapana Kirakiina† kurina da ini biibiinim ma ina berai da natunatum ina peyari ma am koroto ina rakata da dam sago ina tupuwa. ⁴ Ma bade ainowi da ikikava Abraham ivi biibiini na nani vibiibiinina ini damani tam ma tupurereghim kurimi. Ma karako weni dobunai kemakamakai na tam nakanani ma numataya, tuna kubiine ainowi da God ini vaghinei da dobuna tam kuni rapenei. Ma dobuna na God, Abraham iverei.” ⁵ Vaghina ma, Aisiki, Jeikap ivonatawei inae ku Padan Aram, ina mamai kikei Leiban kurina. Leiban novuna na Rebeka, tuna na Jeikap da Iso i maduwa. Ma Leiban da Rebeka i mamai na Betuwel, ina dobu na Aram.

Iso wavine sago iravaghi.

⁶ Iso iakovi da Aisiki, Jeikap ivi biibiini ma ivonatawei inae ku Padan Aram da nani dobunai wavine sago ita viyya da kawana. Ma bade iakovi da ivivi biibiini na tuna maranai ina sisiya bagibagina iverei da ke Keinan wavine sago ita ravaghi. ⁷ Ma Jeikap na ina maduwa da ina mamai i sisiya ivotekatekei da inae ku Padan Aram. ⁸ Iso nani maranai iakova bubuni da ina mamai ke ina kayowana Keinan wivine. ⁹ Tuna kubiine Iso inae Ismayel kurina da natuna Mayalati iravaghi, tuna genebuna na Nebayoti. Iso kakawana ruwa ma weni tuna na kana viaroba.

Jeikap ivi matu Betel dobunai.

¹⁰ Jeikap Beyaseba dobuna ikiibukuyowei inenae ku Haran. ¹¹ Ma inenae da ravi ipika na gawara sago biibiina ipanani da ita kena. Nani dobunai wakima sago iviyya iterei da ina kunuwana ma ivi kiikenei da ita kena. ¹² Ma ivi matu da kiitete ikitai, kaena na dobuwai ma damona na ighae da ku kunuma. Ma ikitai da God ina aneaneya nani kiitetenai igheghae ma iororu. ¹³ Ma nani kiitetena damonai na BADA imeimiiri, ma ivonei bo, “Taku na BADA, am mamai Abraham da Aisiki i God. Ma weni tanona tepanai kekenakena na tam

* **28:2:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. † **28:3:** Hibru gamona ‘Mamai God Rewapana Kirakiina’ kubiine ina vona bo ‘El Sadai.’

ma tupurereghim ana veremi. ¹⁴ Ma tupurereghim ina peyari da dobu ini yoghoyoghoi ma ina kiibau da ku dobu kudubina ina ne yavui. Ma tam ma tupurereghim tepamiyai na dam ma dam dobuwai ani biibiinisi. ¹⁵ Ma mike kuna nena na taku yavata ma ani tarapaparanem ma ana viinim kuna vovira weni ku dobuna. Ma ke ana voterem da aviyavisina avonakiyapa kurim na ana berai na vaghina.”

¹⁶ Jeikap irumataka ma nota iviyya na ivona bo, “Vona bubuna BADA na weni dobunai ma taku ke atakovi.” ¹⁷ Ma iyabumana da ivona bo, “Weni dobuna ivi iniririmona ghagha, weni tuna na kesago avai da Bada ina numa. Weni tuna na kunuma kana matuketa.”

¹⁸ Mara itom ma mara boiboiyai Jeikap nani wakimina ivivi kunuwanei na iviyya da ivi miirini ma oira ku tepana itepoi. ¹⁹ Ma nani dobuna ivi vavei ‘Betel’[‡], kunona nani kwanatuna ikwatukwatui Lus.

²⁰ Vaghina Jeikap vonakiyapa bagibagina iberai, ivona bo, “Mikeda God gwabikuwai weni babana kamoni na ani vaghinei da tuna na aku God. Ina kitaruviku ma vavai ina vereku da ana kam ma gara ina vereku da ani kote, ²¹ ma mikeda biibiinai ana vovira aku mamai ina ku numa na vaghina, BADA ana vonei da tuna na aku God. ²² Ma weni wakimina avi miirini na ini debei da tuna na gawara vovokaravina. Ma aviyavisina peyarina kuna vereku na riba ivi imaruwa ana terei ma sago ana verem.”

29

Jeikap inekiibau ku Padan Aram.

¹ Vaghina ma Jeikap ibaba inena da maramatana wawayisi i ku dobu inekiibau. ² Ma nani dobunai ikita ku warere da dogo sago ikitai. Ma dogo baranai na sipu yavona aroba ivivi keneyana iyamna nani sipusi na nani dogonai iumuma. Ma dogona kawana kana gudu wakimina na ghamana ma vitana. ³ Ma sipu yavosi kudubina ina riyesi nani ku dogona na sipu kii koyakoyagha wakimina ina tabiratawei da sipu ini umiisi. Ma ini umiisi ina kovi na dogona kawana bade ina gudui.

⁴ Jeikap sipu kii koyakoyagha ivi tarakiyanesi bo, “Varevaresiku, tami na meni dobuna wawayimi?”

Ma ivonapotei bo, “Tokai akii kwanatu na Haran.”

⁵ Jeikap ivonesi bo, “Nayo tupuna Leiban koakovi bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “E, kakovi.”

⁶ Ma Jeikap ivi tarakiyanesi bo, “Tuna vaghina bo?”

Ma ivonapotei bo, “Eee, tuna vaghina, natuna Risera ina sipu yavona yavata wepina.”

⁷ Jeikap sipu kii koyakoyagha ivonesi bo, “Kokitai, wekarakava na madegha ghamana ma karakava kii mara da koni umiisi. Ma vaghina kovi umiisi ma bade koviinisi ina vovira da i ku kamkam gawarina biibiina.”

⁸ Ma ivonapotei bo, “Ke kovokovoghina, sipu yavosi kudubina ina riyesi ina kovi na dogo kana gudu wakimina kana tabiratawei. Ma nani murinai na sipu kani umiisi.”

⁹ Jeikap patana da nani tomotomowisi yavata ivivi sisiya na Risera ina mamai ina sipu yavona yavata inekiibau. Tuna na sipu kii koyakoyagha. ¹⁰ Ma Jeikap, Risera ikitai da ina sipu yavata ipipisi na inae da dogo kana gudu wakimina itabiratawei ma sipu ivi umiisi.

¹¹ Vaghina ma Jeikap, Risera iyoni ma ituwei. ¹² Ma ivonei bo, “Taku na am mamai ina rakaraka, taku Rebeka natuna.” Tuna kubiine Risera iverau inae da ina mamai ivonei.

¹³ Leiban sisiyina ivi yanei da natuna kikei Jeikap inekiibau na yaghiyaghina i kiibau da ita verupotei. Ma itaraghavui, iyoni ma irutinaneyei ina ku numa. Ma Jeikap aviyavisina peyarina kurina itupuwa na Leiban ivi akovi. ¹⁴ Leiban ivi yanei ma ivonei bo, “Tam na viyoku ma taraku vaghata.”

Jeikap, Liya da Risera iravaghisi.

Nani murinai Jeikap yavuna Leiban yavata imakai da nawaravi sago ikovi. ¹⁵ Ma Leiban ivona bo, “Tam na aku rakaraka vaghata ma ke vaghina da kubiiku kuna biga wapawapa, tam na ke sleiv. Kevoneku da ikikava ani miyem.”

¹⁶ Leiban natunatuna wivinesi na ivi ruwa, iyarokona na Liya ma murimurina na Risera.

¹⁷ Liya tuna na matanenenerina ma ke iti karawata kirakai. Ma Risera tuna tupuwina ghamana ma ivi karawata kirakai. ¹⁸ Jeikap, Risera nuwanuwana iviini, tuna kubiine ivona bo, “Mikeda kuni vaghinei da natum Risera ana ravaghi na taku madegha miikovi ma ruwa kubiim ana biga.”

¹⁹ Leiban ivonapotei bo, “Ke aku kayowana da tomowa wapawapa ina ravaghi ma ibiibai da tam ana verem da kuna ravaghi ma yavata tamakai.” ²⁰ Tuna kubiine Jeikap madegha

[‡] 28:19: Hibrú gamonai ‘Betel’ iyamna ‘God ina numa.’

miikovi ma ruwa ibiga da Risera ita ravaghi. Ma kegha da Jeikap ina nuwaviina irakata kirakai da nani madeghisi ivi miikovi ma ruwa na damina na kegha.

²¹ Vaghina ma Jeikap, Leiban ivonei bo, “Kaku ruva kuteretere na iviyya, kawaku kevereku, aku kayowana da yavata kana kena.”

²² Tuna kubiine Leiban nani dobuna wawayisi kudubina ikwatusi ipisi ma kamporagha ghamana iberai. ²³ Ravi ipika na Leiban natuna Liya irutini Jeikap kurina ma iverei da yavata ikena. ²⁴ Ma bade Leiban ina bigabiga wavinena Silpa irutini da natuna Liya iverei da ina bigabiga wavinena.

²⁵ Mara itom ma mara boiboiyai Jeikap ipanani da wavinena ke Risera, tuna na Liya. Maninina inae Leiban kurina ma ivonei bo, “Avi kubiine weni berana kuberai kuriku? Taku Risera kubiine abigem ma avi kubiine kuvi beroberoweku?”

²⁶ Leiban ivonapotei bo, “Weni dobunai akii kiki evonavona da ke vaghina da wavine murimurina ini nao ina tavine ma iyarokona ini muri. ²⁷ Kevi vaghinei da madegha miikovimaruwa ku tepana kuna biga na weni tavine kamporaghina ina kovi na Risera ana verem da kuna ravaghi.”

²⁸ Ma Jeikap ivi vaghinei na nani kamporaghina ivi koviya murinai na Leiban bade natuna Risera irutini ma Jeikap iverei da kawana. ²⁹ Ma Leiban ina bigabiga wavinena Biliya irutini da natuna Risera iverei da ina bigabiga wavinena. ³⁰ Jeikap bade Risera yavata ikena ma ina nuwaviina ghamana na Risera kurina, ke Liya. Ma vaghina, madegha miikovi ma ruwa ku tepana Leiban kubiine ibiga.

Jeikap natunatuna.

³¹ BADA iktai da Jeikap, Liya ke iti nuwaviina kirakiiyei na iberai da tuna na kovokovoghina da iti tuwa ma Risera na kegha. ³² Liya iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivi vavei ‘Ruben’* ma ivona bo, “BADA aku nuwapoya iakovi ma wekarakava na kawaku ini nuwaviineku.”

³³ Liya bade iropeyame ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivona bo, “BADA ivi yanei da kawaku ke iti nuwaviina kirakiiyeku, tuna kubiine natuku tomowa kana viruwa ivereku kana vava ‘Simiyon.’†”

³⁴ Ma bade iropeyame ma ivi tuwa da natuna tomowa, ivi vavei ‘Livai’‡ na ivona bo, “Natunatuku tomotomowa ivi aroba avi tuwesi, tuna kubiine wekarakava na kawaku nakeda ini nuwaviina kirakiiyeku ma kuriku ini riya.”

³⁵ Ma bade iropeyame ma ivi tuwa da tomowa ma ivona bo, “Wekarakava na BADA ana vokavakavari.” Tuna kubiine ivi vavei ‘Juda,’§ vaghina ma vituwa ivoterei.

30

¹ Ma Risera inotameyei da tuna Jeikap ke ita vivituwei na genebuna inuwakapiyei. Tuna kubiine Jeikap ivonei bo, “Aku kayowana da ati tuwa. Ke ani tuwa na ana rabobo.”

² Jeikap nuwanuwana ipughu da ivona bo, “Taku avai, taku ke kovokovoghina da God kana gawara ata viiyya. Tuna iberim da ke kuta vivituwa.”

³ Vaghina ma Risera ivona bo, “Aku bigabiga wavinena Biliya weni, ma tuna yavata kona kena da ini tuwa da natunatuku. Ma tuna tepanai na taku bade aku rakaraka ina rakata.”

⁴ Tuna kubiine Risera ina bigabiga wavinena Biliya irutini Jeikap kurina da yavata ikena.

⁵ Biliya iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa. ⁶ Vaghina ma Risera ivona bo, “God ivi kamyuyuweku ma aku tou ivi yanei da natuku tomowa ivereku.” Weni berana kubiine ivi vavei ‘Dan.’*

⁷ Risera ina bigabiga wavinena ivi tuwame da natuna tomowa. ⁸ Ma Risera ivona bo, “Avi paparana kirakai da genebuku aghekuyowei.” Tuna kubiine nani tomowa kikina ivi vavei ‘Napitali.’†

⁹ Liya damina iviyya da vituwa ivoterei na ina bigabiga wavinena Silpa irutini Jeikap kurina, iverei da kawana. ¹⁰ Vaghina Silpa ivi tuwa da natuna tomowa. ¹¹ Ivi tuwa na Liya ivona bo, “Aku nuwabiibai irakata.” Tuna kubiine Silpa natuna ivi vavei ‘Gedi.’‡

¹² Liya ina bigabiga wavinena Silpa ivi tuwame da natuna tomowa. ¹³ Vaghina ma Liya ivona bo, “Avi nuwabiibii kirakai! Karako wivine ina voneku bo, ‘Nuwabiibai wavinem.’” Tuna kubiine Silpa natuna ivi vavei ‘Asera.’§

* **29:32:** Hibru gamonai ‘Ruben’ iyamna ‘aku nuwapoya iktai.’ † **29:33:** Hibru gamonai ‘Simiyon’ iyamna ‘wawaya iyana.’ ‡ **29:34:** Hibru gamonai ‘Livai’ iyamna ‘kiikapu.’ § **29:35:** Hibru gamonai ‘Juda’ iyamna ‘vokavara.’ * **30:6:** Hibru gamonai ‘Dan’ iyamna ‘ivi debei da ke ata beraberoi.’ † **30:8:** Hibru gamonai ‘Napitali’ iyamna ‘avi paparana.’ ‡ **30:11:** Hibru gamonai ‘Gedi’ iyamna ‘biibiina apanani.’ § **30:13:** Hibru gamonai ‘Asera’ iyamna ‘nuwabiibai.’

¹⁴ Witi borina kana mara ma Ruben ikiibau ku warere da vituwa kana gegura irupana-panana na iyuna ma inae da ina maduwa Liya iverei. Risera inae da Liya ivonei bo, “Natum ina gegura ma kade ruwa kava kuta vereku bo kegha?”

¹⁵ Liya ere nuwapughupughuna ivonapotei bo, “Tam namada kawaku kuyapiya ma kekayokayowei da bade natuku ina gegura kuna viiya bo?”

Ma Risera ivona bo, “Mikeda natum ina gegura kuna vereku na ani vaghinei da karako didibarai Jeikap yavata kona kena.”

¹⁶ Nani ravinai Jeikap witi vaonai ivovovira na Liya iverupotei ma ivonei bo, “Tam karako yavata takena, iyamna tam namada natuku ina gegurai agimarim ikovi.” Vaghina ma, nani didibarina inae da Liya yavata ikena.

¹⁷ God, Liya ina nipowana ivi yanei na iberai da iropeya ma natuna tomowa kana vimiikovi ivi tuwei. ¹⁸ Ma Liya ivona bo, “God aku miya ivereku iyamna aku bigabiga wavinena arutini kawaku kurina da averei.” Tuna kubiine natuna ivi vavei ‘Isaka.’**

¹⁹ Liya iropeyame ma natuna tomowa kana vimiikovi ma sago ivi tuwei. ²⁰ Ma Liya ivona bo, “God puyo kiimatanina ivereku. Wekarakava na kawaku ina vokaraveku, natunatuna tomotomowa ivi miikovi ma sago avi tuwesi kubiine.” Ma natuna ivi vavei ‘Sebulun.’††

²¹ Ma tuna murinai na Liya ivi tuwame da natuna wavine ma ivi vavei ‘Daina.’

²² Vaghina ma God, Risera inotai ma ina nipowana ivi yanei. Iberai da kovokovoghina da iti tuwa. ²³ Risera iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivona bo, “Aku vinimaya God iviitawei.” ²⁴ Ma ivi vavei ‘Josepa,’‡‡ ma ivona bo, “Ainowi Bada kurina da natuku tomowa sago ina veremeyeku.”

Jeikap ina mura irakata.

²⁵ Josepa itupuwa murinai Jeikap inae da Leiban ivonei bo, “Kade kuti vaghinei da ata nae aku ku dobu? ²⁶ Kakawaku ma natunatuku kevereku iyamna ti kubiisi na biga ghamanakina aberai tam kubiim. Ma karako kevotereku da ana nae. Kuakovi da biga irakata kirakai aberai kubiim.”

²⁷ Leiban ivona bo, “Aku sisiya kevi yanei, tam tepamuwai da Bada ivi biibiiniku da mura ghamanakina apanani. Kade gwabikuwai kuta makai mara gisina. ²⁸ Ma kevoneku am kayowana aviyavisina da ana verem.”

²⁹ Jeikap ivonapotei bo, “Kuakovi da kubiim abiga kirakai ma kuakovi da aku vikoyakoy-agma kamonai na am ghamoghamo ivi koroto da irakata. ³⁰ Apisi na am mura na gisina ma wekarakava na am mura irakata kirakai ma aviyavisina peyarina aberaberai na BADA ivi biibiini. Ma wekarakava na taku ikikava? Avi maranai taku mani aku rakaraka kubiisi ana biga?”

³¹ Leiban ivi tarakiyanei bo, “Aviyavisina ana verem?”

Ma ivonapotei bo, “Kesago aviyavisina kuna vereku da bera sago kava kuna bera kubiiku na patana da am ghamoghamo ana koyagha bubunisi ma ana kitaruvisi. ³² Karako aku kayowana da am ghamoghamo kamosiyai na sipu dumadumasi ma bade gote bodayararaghisi ma punepunesi ana yuna da ti na aku miya. ³³ Karakava mara epipisi da kuna panani da taku bera maninina aberai. Mikeda kuna pisi da aku miya ghamoghamosi kamosiyai kuna panani da gote ke bodayararaghisi ma ke punepunesi ma bade sipu ke dumadumasi na kunakovi da ti na gwabimuwai ayapi.”

³⁴ Leiban ivonapotei bo, “Vaghina, am kayowanai taberai.” ³⁵ Ma nani murinai Leiban ikiibau da gote tomotomowisi ma wivinesi bodayararaghisi ma punepunesi, bo kii kiruma poiposi ma bade sipu dumadumasi na peyarisi irutinisi inae da natunatuna tomotomowisi iveresi da ita koyaghisi. ³⁶ Ma natunatuna nani ghamoghamosi irutinisi na ivomiiri da Jeikap ina makamakai gawarina ikuyowei ma ibaba da mara aroba ikovi. Ma Jeikap imakai da Leiban ina ghamoghamo makiiterena patana da ikoyakoyaghisi.

³⁷ Vaghina Jeikap inae da popla da amond da plein kiisi ragharaghisi iyuna da ikiruma, bekasi nevanevasi ipapa da kiisi ragharaghisi na kii kiruma poiposi irumatara. ³⁸ Jeikap nani kiisi ragharaghisi iyuna da ghamoghamosi i umuma sigasi maghinosiyai itura. Nani dobonai itura iyamna ghamoghamo ipipisi uma kubiine na nani dobonai ivivi momorana. ³⁹ Nani kiisi kirukurumisi maghinosiyai ivivi momorana na natunatusi na bodayararaghisi, punepunesi ma kirukurumisi.

⁴⁰ Jeikap ina sipu da gote gegeyisi ivinetawesi da bogiyyai iteresi. Ma iberisi da karosi ivirei Leiban ina ghamoghamo bodayararaghisi ma punepunesi kurisi iterei. Nakanani iberai da tuna ina ghamoghamo yavosi ivi rakati ma bogiyyai iteresi, ke Leiban ina ghamoghamo yavata iti kapusi.

** 30:18: Hibru gamonai ‘Isaka’ iyamna ‘kaku miya.’ †† 30:20: Hibru gamonai ‘Sebulun’ iyamna ‘vigheghena.’

‡‡ 30:24: Hibru gamonai ‘Josepa’ iyamna ‘ku tepana ina terei.’

⁴¹Ma meni ghamoghamosi rewapanisi ivivi momorana na Jeikap nani kiisi kirukurumisi iyuyuna da kii siga kamosiyai itutura da nani kiisi barasiyai ivivi momorana. ⁴²Ma meni tusi mitamitasi ivivi momorana na nani kiisi ragharaghasi ke maghinosiyai ita tutura. Tuna kubiine rewapanisi natunatusi na Jeikap iyuyuna ma mitamitasi na Leiban rapenai. ⁴³Jeikap weni nakanani iberai na ina mura irakata, ina ghamoghamo yavoyavosi ipeyari. Ma bade ina bigabiga totomowisi ma wivinesi ipeyari, ina kamel ma bade ina donki ipeyari.

31

Jeikap iverugavu.

¹Jeikap sisiya ivi yanei da Leiban natunatusi ivivi sisiya ivonavona bo, “Jeikap ita mamai ina bera kudubina iyabigogona yavui. Ma ina mura na ita mamai gwabinai.” ²Ma Jeikap damina iviyai da Leiban ina bera ma ina yawasa na ivirai ke kunona nakanani.

³Vaghina ma BADA, Jeikap ivonei bo, “Kevovirame am ku dobu vaghata da meni dobunai am mami mau ma am rakaraka imakamakai ma ekoyakoyaghiku.”

⁴Tuna kubiine Jeikap sisiya ivonatawei Risera da Liya kurisi da ikiibau da meni dobunai ina sipu ikoyakoyaghisi nake. ⁵Jeikap kakawana ivonesi bo, “Akitai da ami mamai na ina bera ma ina yawasa na ke ita biibai taku kuriku kunona nakanani, ma kegha da aku mamai ina God na taku gwabikuwai emakamakai ma ekoyakoyaghiku.” ⁶Tami ami viruwa koakovi da nuwanuwaku kudubina ami mamai kubiine abiga. ⁷Ma kegha, ami mamai ivivi beroweroweku da aku miyiya na mara imaruwa nakanani iviravirai. Ma God ke iti vaghinei da ku tepana ita kiiviberoku. ⁸Kunona Leiban ivona bo, “Gote ini tuwa da punepunisi na natunatusi rapemuwai, am miyiya. Ma vaghina, nani murinai ivi tuwa da peyarisi na punepunisi kavakava.” Muriyai ina nota ivi rai na ivona bo, “Ini tuwa da bodayarayaraghisi na ti kava rapemuwai, ma vaghina, ivi tuwa da bodayarayaraghisi kavakava.” ⁹Nakanani ivi tuwa da ghamoghamo yavosi ami mamai gwabinai na God iviitawei da taku ivereku.

¹⁰Ghamoghamo ivivi momorana maranai ma avi matu da gote totomowisi ivivi momorana na peyarina bodayarayaraghisi ma punepunisi kavakava. ¹¹Ma aku matu kamonai na aneya ivi sisiya kuriku ivona bo, ‘Jeikap.’ Ma avonapotei bo, ‘Taku weni.’

¹²Aneya ina sisiya ikwapanatini ivona bo, ‘Kekitai, gote totomowisi ididiwana na bodayarayaraghisi ma punepunisi kavakava.’ Akitai da Leiban aviyavisina eberabera i kurim, tuna kubiine weni berana aberai. ¹³Taku na God, Betel dobunai taku anekiibau kurim. Nani dobunai wakima kuvi miirini ma kuvi biibiini ma am vonakiyapa bagibagina kuberai kuriku. Ma wekarakava na kevovunagha da kuna vovirame am ku dobu kutupuwa nake.”

¹⁴Risera da Liya, Jeikap ivonapotei bo, “Kesago aviyavisina ita makamakai akii mamai gwabinai da akii buderi kana viiya. ¹⁵Ma iberikai da tokai nakanani ma dobu viruwa wawayikai, ivi gimarekai ma manena kubiikai na iberu wawapapai. ¹⁶Ma vona bubuna da mura kudubina God akii mamai gwabinai iviitawei na tokai ma natunatukai rapekiyai. Tuna kubiine God ikikava evonavonem na nununai keberai.”

¹⁷Vaghina ma Jeikap kakawana ma natunatusi ku kamel ivi gerusi. ¹⁸Ma ina ghamoghamo yavoyavosi ma aviyavisina kudubina Padan Aram* kamonai ipanapanani na peyarina iviiviyai da yavata ita nae ku Keinan, ina mamai Aisiki kurina.

¹⁹Ma Risera na iakovi da Leiban inae da ina sipu vunivunisi ivivi gharitaweyana tuna kubiine ina ku numa irui da kana kokoitau iyapi. ²⁰Ma bade Jeikap na Leiban ivi berowerowi, ke ita vonei da ivomiiri, matagavunai inae. ²¹Aviyavisina peyarina rapenai na iyuna yavui ma yaghiyaghini iverau, Yuperetis okowina idamani da ita nae ku Giliyadi koyasi.

Leiban, Jeikap iverukivini.

²²Mara araba murinai wawaya inae Leiban ivi akovi da Jeikap iverau. ²³Leiban ina wawaya iviinisi ma Jeikap iverukivini da mara miikovi ma ruwa murinai Giliyadi koyasiyai ivotanis. ²⁴Nani maranai, God inekiibau Leiban kurina, ina matu kamonai ivonei bo, “Kawam kekoyagha bubuni, ke avi sisiyina berona kuna karatawei da Jeikap kuni yabuyabumani.”

²⁵Giliyadi koyasi tepanai Jeikap ina taki iyamoni ma i yobe itina. Muriyai Leiban ina wawaya yavata inekiibau na bade nani koyasiyai i taki iyamoni da Jeikap mau ririsiyai. ²⁶Ma Leiban inae da Jeikap ivonei bo, “Avi kubiine kuvi matagavugavuweku da natunatuku wivinesi kuveruwesi da ti nakanani ma ghaviya kamonai kuta panisi na

* **31:18:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya.

kuta veruveruwesi? ²⁷ Avi kubiine kuvi beroberoweku da ke kuta voneku ma kuonagha da kunae? Ma kuta voneku na nuwabiibiyai gita ma enava kata ravi ma tavotavoriyai kata vonatawemi. ²⁸ Ma ke sago kuti akoviku da natunatuku ma tuputupuku ata yonisi ma ati kiruruwesi ma kota nae. Weni tuna na bera neghaneghana kuberai. ²⁹ Taku rewapana gwabikuwai emakamakai da ati kiiviberom, ma kegha da didibarai am mamai ina God ivoneku bo, 'Ke sago avi sisiyina berona kuna karatawei da Jeikap kuni yabuyabumani.' ³⁰ Ma akovi da am kayowana ghamana da kuta vovira am mamai ina ku dobu. Ma avi kubiine aku numa kana kokoitau kuyapi?"

³¹ Jeikap, Leiban ivonei bo, "Ayabumanem, iyamna anotai da natunatum wivinesi gwabikuwai kuta kayoviitawesi. ³² Ma mikeda wawaya sago kuna panani da am kokoitau iyapi na tuna wawayina na ina rabobo. Ita wawaya matasiyai na am sawara kekwa ma kuna panani da tam rapemuwai na kuna yuna." Ma Jeikap ke itakovi da Leiban ina kokoitau na Risera iyapi.

³³ Vaghina Leiban irui Jeikap ina ku yobe ma bade irui Liya ina ku yobe ma ke sago aviyavisina ita panani. Nani murinai na irui Risera ina ku yobe. ³⁴ Ma Risera, Leiban ina kokoitau iyuna da ina kamel kana ku makamakii gaburinai ituragavugavu ma imakiitani. Leiban yobe kamonai igini yavui ma kesago aviyavisina ita panani.

³⁵ Risera ina mamai ivonei bo, "Aku bada ke nuwanuwam ina pughu, taku ke ruvaruvana maghinomuwai ana vomiiiri, taku na nawaravi aviiya." Ma Leiban iekwa da ke sago ina kokoitau ita panani.

³⁶ Jeikap nuwanuwana ipughu kirakai Leiban kurina da ivonei bo, "Aviyavisina abera beroi?" Ma bade ere nuwapughupughuna ivi tarakiiyanei bo, "Ikikava abera beroi da taku kekwavikwaviniku nakanani ma taku ghamoghamo dipa? ³⁷ Wekarakava na aku sawara peyarina kugini yavui ma kamonai na aviyavisina sago tam rapemuwai kupanani. Avi kava kupanani boni na am wawaya ma aku wawaya maghinosisyai keterekiibuwei da ina kitai ma ti ina voneta da iyi ivonavaghata.

³⁸ Taku na madegha 20 gwabimuwai amakai ma am ghamoghamo akoyaghisi da kesago iti tuwa bero, ma bade kesago am ghamoghamo kamosiyai sipu tomowina sago siyana ata kam tovoni. ³⁹ Ma maranai am ghamoghamo sago ghamoghamo dipa ivowai na nani tarabogina na taku mani agudugudui. Ma kuvoneku da ghamoghamo sago wawaya ina yapini madeghai bo didibarai na taku mani ani teparari. ⁴⁰ Mara ipeyari madegha ikariku da avi kamaghieyi ma bade didibarai nuba ivowavowiku da ke ruvaruvana ata kena. ⁴¹ Ma nakanani amakai da madegha 20 ikovi gwabimuwai. Madegha 14 na natunatum wivinesi ivi ruwa kubiisi avi uratamana ma madegha 6 na am ghamoghamo akoyaghisi ma kuvomiiri da aku miya mara 10 nakanani kuvirai. ⁴² Ma mikeda aku mamai ina God, tuna Abraham na Aisiki i God gwabikuwai kegha na vonavaghata da namada imaku kwebuna ma kuta vonataweku. Ma kegha da God aku nuwapoya ma aku biga aberai na ikitai na didibarai inekiibau kurim da itupavimaninimu."

Leiban da Jeikap vivaghina makamakiina iberai.

⁴³ Leiban, Jeikap ivonapotei bo, "Weni wivinesi na taku natunatuku ma natunatusi na taku tuputupuku ma ghamoghamosi na taku aku ghamoghamo. Ma vonavaghata da bera kudubina weni dobunai kekitakitai na taku rapekuwai. Ma wekarakava na taku ke ruvaruvana da aviyavisina ana berai da natunatuku ma tuputupuku ana votanisi. ⁴⁴ Ma vaghina, kepisi da tam ma taku vivaghina makamakiina taberai. Wakima tidaburi da tuna takitakitai na ita vivaghina makamakiina tanotai."

⁴⁵ Vaghina Jeikap wakima sago gurina iviia ma ivi miirini da i matakira. ⁴⁶ Ma ina wawaya ivonesi da wakima viya iyuna ma ivi daburi. Ma nani wakimina daburina baranai imakai da ikam. ⁴⁷ Leiban nani gawarina ivi vavei 'Jega Sayaduta'[†] ma Jeikap nani gawarina ivi vavei 'Galidi.'[‡]

⁴⁸ Ma vaghina, Leiban, Jeikap ivonei bo, "Weni wakimina daburina na imatakira da tam ma taku vimakiibero tavoterei." Tuna kubiine nani gawarina ivi vavei 'Galidi.' ⁴⁹ Ma ina sisiya ikwapanatini ivona bo, "Ainowi BADA kurina da maranai weni gawarinai tibogebogeta na ina koyagha bubunita." Tuna kubiine nani gawarina kana vava sago na 'Mispa.'[§] ⁵⁰ Ma ivoname, "Mikeda natunatuku wivinesi ke kuna koyagha bubunisi bo wivine bogiiyai kuna ravaghisi na namanaki da ke anakovi ma kenotai da God na ekitakitita."

⁵¹ Ma bade ivonei bo, "Wakima avi daburi weni, tam ma taku kamoputiyai ma wakima kuvi miirini weni. ⁵² Weni wakimina daburina ma weni wakimina miimiirina na matakira

[†] 31:47: Arameyik gamonai 'Jega Sayaduta' iyamna 'matakira ivi kiidaburana.' [‡] 31:47: Hibru gamonai 'Galidi' iyamna 'matakira ivi kiidaburana.' [§] 31:49: 'Mispa' iyamna 'numa kiidamowai ina kitabanenega.'

da tam ma taku ita viparaparata. Taku ke meyani ana damani da ani ghaviyem ma bade ke kuna damani da kuni ghaviyeku. ⁵³ Ma ainowi da mikeda taku ana beraberoi bo tam kuna beraberoi, na God ina tupavimaninita ma kovogha ina rereghi. Tuna na am doboro Abraham da am nosi Nayo i God.”

Ma vaghina, Jeikap vonakiiyapa bagibagina iberai da nani vivaghina makamakiina ke ini kiigiyei. God avanai ivonakiiyapa, tuna God na ina mamai Aisiki ere yabuyabumanina ivovokavakavari. ⁵⁴ Ma ghamoghamo sago ikiivunui da koya tepanai isuwara God kurina ma ina wawaya ikwatusi ipisi da yavata ikam. Ikam ikovi ma koya tepanai ivi keneyana.

⁵⁵ Mara itom ma mara boiboiyai Leiban tuputupuna da natunatuna iyonisi ma ivi biibiinisi, ivoteresi ma ivovira ina ku dobu.

32

Jeikap ivovunagha da Iso ita nepotei.

¹ Jeikap bade ivomiiri inenae da God ina aneaneya ketiyai iverupotesi. ² Ikitisi na ivona bo, “Weni tuna na God ina taki.” Tuna kubiine nani gawarina ivi vavei ‘Mayanaim.’*

³ Inenae na yonayona ivonatawesi ivi nao ina tuwa Iso kurina, Edom dobuna kamonai, dobuna kana vava sago na Seya. ⁴ Ma ivonaviyoyovanesi bo, “Konae da aku bada Iso kana sisiya weni nakanani kovonei, ‘Taku na am bigabiga Jeikap ma ani akovim da weni marana gurigurina Leiban yavata kamakamakai da karako na weni. ⁵ Taku gwabikuwai na kau, donki, sipu, gote ma bigabiga wawayisi tomotomowisi ma wivinesi. Ma wekarakava na sisiya avonavonatawei tam aku bada kurim. Ainowi da kade kuni vaghinei da tam ma taku tinuwasago bo kegha.’ ”

⁶ Yonayona wawayisi ivovira Jeikap kurina ma ivonei bo, “Tokai kanae am tuwa Iso kurina ma tuna na namada epipisi da ina verupotem ina wawaya ivi 400 yavata.”

⁷ Jeikap weni sisiyina ivi yanei na iyabumana ma ivi nuwapoya kirakai. Ina wawaya ivorereghisi da koroto ruwa iyamoni ma nakanani bade ina sipu, gote, kau ma kamel yavata. ⁸ Inota da Iso ina pisi da koroto sago ina ravisi na koroto sago na inonagha.

⁹ Vaghina ma Jeikap inipowana ina doboro Abraham da ina mamai Aisiki i God kurina, ivona bo, “BADA tam kuvoneku, ‘Kevovira am ku dobu, am rakaraka kurisi ma ana berai da am mura ina rakata.’ ¹⁰ Taku ke wawaya kiimatana ma kegha da am agabiibai ma am nuwaviina kuriku irakata da bera biibiisi ipeyari kuberai taku am bigabiga kubiiku. Rorova kava imakuwai na diwona kava ma Jordan okowina adamani ma karako na aku koroto ruwa itupuwa. ¹¹ Ma aniponipowana da kevi tarapaparaneku da aku tuwa Iso ke ina kiivunuku, iyamna ayabuyabumana da ina pisi na ina raviku ma bade maduwa mau natunatusi yavata ina ravisi. ¹² Kenotai da kuvoneku bo, ‘Vonavaghta, ana berai da am mura ina rakata ma ana berai da tupurereghim ina peyari da nakanani ma gonugonu kikirai, iyava kavakavana.’ ”

¹³ Didibarai Jeikap nani dobunai ikena. Mara itom na aviyavisina gwabinai na biibiisi ivovinesi da ina tuwa Iso ita puyoi. ¹⁴ Weni nakanani ivovinesi. Gote wivinesi ivi 200 ma bade tomotomowisi ivi 20, sipu wivinesi ivi 200 ma bade tomotomowisi ivi 20. ¹⁵ Ma kamel ivi 30 wivinesi ere natunatusi ma kau wivinesi ivi 40 ma tomotomowisi ivi 10. Ma bade donki wivinesi ivi 20 ma tomotomowisi ivi 10. ¹⁶ Ivinesi ikovi na iyavo nununai itura ma ina bigabiga ivonesi da sagosago duma na yavosi ita koyaghisi. Ma ivona bo, “Kovi nao, ma kokitaruvai da taraboga nani yavosi basusiyai ina makai.”

¹⁷ Ma vinoraveraveyana wawayina sisiya bagibagina iverei, ivonei bo, “Aku tuwa Iso ina nepotemi ma ini tarakiiyanem, ‘Tami iyi ina wawaya ma mike konenae ma weni ghamoghamosi maghinomiyai na iyi rapenai?’ ¹⁸ Ma weni nakanani kuna vonapotei bo, ‘Am bigabiga Jeikap rapenai. Ma weni ghamoghamosi ivonatawei tam ina bada kurim, ina puyom. Ma wawayina na murikiiyai vaghata epipisi.’ ”

¹⁹ Ma bade bigabiga wawayisi kana viruwa da kana viaroba ma iyavo kava nani yavosi ivivi noravesi na peyaris sisiyina sago iveresi. “Iso kona panapanani na bade sisiyina sago kovonei. ²⁰ Ma konota bogai da weni nakanani kona vonei, ‘Am bigabiga Jeikap murikiiyai vaghata epipisi.’ ” Jeikap namada ina nota irereghi da ivona bo, “Weni puyosi ana vonatawei ini nao da aku tuwa nuwanuwana ani nubai. Muriyai ana nepotei na aku berona ina notatawei.”

²¹ Vaghina ma Jeikap ina puyo ivi nao inae ma tuna na ina takiyai ikena.

Jeikap wawaya sago yavata ivi vowa.

²² Nani didibaraini Jeikap ivomiiri da kakawana ruwa ma ina bigabiga wivinesi ruwa ma natunatuna tomotomowisi ivi 11 irutinisi da Jaboki okowina ivi damanisi. ²³ Ivi damanisi

* 32:2: ‘Mayanaim’ iyamna ‘taki ruwa.’

ikovi ma murinai na bade ina sawara kudubina ivi damani. ²⁴ Ma Jeikap ina kina kava imakai.

Ma tomowa sago ipisi da yavata ivi vowa inene da gisina kava da mara iti kwata. ²⁵ Ma tomowina damina iviyya da ke ruvaruvana da Jeikap ita ghetani na ivororona da Jeikap geyageyana ikiitovoni. Ma vaghina ivivi vowa kamonai ma Jeikap damina iviyya da geyageyana itamotawe. ²⁶ Muriyai tomowina ivona bo, “Mara ikwata ma kevotereku ana nae.”

Ma Jeikap ivonapotei bo, “Kuni biibiiniku na ana voterem da kuna nae.”

²⁷ Tomowina Jeikap ivi tarakiiyanei bo, “Kam vava iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Jeikap.”

²⁸ Vaghina tomowina ivona bo, “Kam vava Jeikap na karako ikovi. Tam na God ma wawaya yavata kovi vowa da kughetanisi, tuna kubiine kam vava vuna na ‘Israel.’† ”

²⁹ Vaghina Jeikap ivona bo, “Ma kade kam vava kuta voneku.”

Ma tomowina ivonapotei bo “Avi kubiine kekayokayowei da kaku vava kunakovi?” Ivi sisiya ikovi na Jeikap ivi biibiini.

³⁰ Tuna kubiine nani dobuna ivi vavei ‘Peniyel.’‡ Jeikap nani dobunai ivona bo, “God yavata kavi kitapoteyana ma patana da taku yawayawaku, ke ata rabobo.”

³¹ Madegha ighetawei igheghae ma Jeikap, Peniyel ikiibutawei ma geyageyana itamotawe kubiine ivivi sike. ³² Tuna kubiine nani maranai da ku karako na Israel damsi na ghamoghamo viyosi geyageyasi baranai ke ita kamkam. Tomowina Jeikap geyageyana ikiitovoni da ikiitawei.

33

Jeikap, Iso inepotei.

¹ Jeikap itepa ma ikitai da Iso ina wawaya ivi 400 yavata ipipisi. Tuna kubiine natunatuna ivorererghisi da Liya, Risera ma bigabiga wivinesi ruwa gwabisiyai. ² Ma ina bigabiga wivinesi ere natunatusi na maghinonai iteresi, iteretani na Liya ere natunatuna ma Risera da Josepa kii muri itupotai. ³ Jeikap ivi nao inae ma inenekiibau varesina kurina na mara ivi 7 ku dowa irunoma.

⁴ Ma Iso iverau da tina kikei itaraghavui, iyoni ma ivi tutuwana. ⁵ Vaghina ma Iso itepa ma ikitavirevire da wivine ma ededa yoghoyogho ikitisi ma ivi tarakiiyana bo, “Weni wawayisi na iyavo?”

Ma Jeikap ivonapotei bo, “God ina agabiibai irakata kirakai da weni wawayisi ivereku.”

⁶ Vaghina ma bigabiga wivinesi ere natunatusi ivi nao inae da Iso maghinonai irunoma. ⁷ Iteretani na Liya ere natunatuna ipisi da Iso maghinonai irunoma, turina na Josepa da Risera ipisi da Iso maghinonai irunoma.

⁸ Iso ivi tarakiiyana bo, “Avi berana kubera da weni ghamoghamosi kivi vonataweyana ivi nao na averupotesi?”

Jeikap ivonapotei bo, “Aku bada, weni berana aberai na tam kuta kitai da kuti turaneku bo kegha.”

⁹ Ma Iso ivona bo, “Kegha, varesiku. Taku gwabikuwai ipeyari kirakai ma aviyavisina kupipiyei na kevotani da kebiim.”

¹⁰ Ma Jeikap ivona bo, “Kegha. Mikeda nuwanuwam kudubinai kituraneku na vaghina ainowi kurim da weni puyosi avereverem na keviyya. Maghighim akitai na nakanani ma God maghighina ata kitakitai. Wekarakava ainuwabiibai da kuvi turaneku. ¹¹ Ma ainowi kurim da weni puyosi apipiyei na keviyya, God ina agabiibai irakata kuriku kubiine. Taku gwabikuwai ipeyari kirakai da isasara.” Jeikap ina sisiya ivi rewapana kirakai da turinai na Iso ivi vaghinei da puyosi ivopotei.

¹² Vaghina Iso ivona bo, “Wekarakava tavomiiri, taku yavata tanae patapata.”

¹³ Ma Jeikap ibara, tuna kubiine ivona bo, “Aku bada, kuakovi da ededa na mitamitasi ma bade aku ghamoghamo nakanani ere natunatusi ana kitaruvisi. Mikeda mara sago kamonai ana tupesi da ina baba kupom na ghamoghamo ina rukwa. ¹⁴ Ma taku am bigabiga ainowi kurim, aku bada, da tam kevi nao. Ma taku na muriyai ededa da ghamoghamo natunatusi yavata kii neyai ana nae na nuwatuwai ana pisi da Seya dobunai Edom kamonai ana pananim.”

¹⁵ Ma Iso ivona bo, “Vaghina ma aku wawaya viya gwabimuwai ana voteresi da ini vitem.”

† 32:28: Hibru gamonai ‘Israel’ iyamna ‘God yavata ivi vowa.’ Nani vavana iverei, ivi matakira da Jeikap ina yawasa kamonai, nuwapoya bogi ma bogiyyai ighegavovori. ‡ 32:30: Hibru gamonai ‘Peniyel’ iyamna ‘God maghighina.’

Ma Jeikap ivonapotei bo, “Namanaki. Namada nuwanuwam kudubina kuvi vaghineku ma avi kubiine weni berana kuna berai?”

¹⁶Ivi ruwa ivi sisiya ikovi na Iso ivomiiri da ibaba ivovira ku Seya dobuna. ¹⁷Ma Jeikap na inae ku Sukoti ma nani dobunai numa kweta ivowa, tuna ma ina ghamoghamo kubiisi. Tuna kubiine nani dobuna ivi vavei ‘Sukoti.’*

¹⁸Ma vaghina, nakanani itupuwa da Jeikap mau Padan Aram† ikiibutawei da inae ku Sekem kwanatuna Keinan dobuna kamonai. Ma i baba kamonai na biibiina kavakava. Kwanatu ririnai ina taki iyamoni ma i yobe itina da imakai. ¹⁹Kwanatuna kana bada na Hamo ma Jeikap inae Hamo natunatuna kurisi da taki dowana gwabisiyai igimari, miiyanina na silva riririghina ivi 100. ²⁰Ma nani dobunai suwara kana kema iyamoni ma ivi vavei ‘El Eloye Israel‡.’

34

Sekem, Daina ikenei.

¹Mara sago Jeikap da Liya natusi wiwikena kana vava Daina inumataya inae da Keinan wivine ita kitisi. ²Ma Hivi tomowa sago wiwikena ikitai, tomowina kana vava Sekem, tuna na Hamo natuna ma Hamo na nani dobuna paratina kana kiivavo. Vaghina ma, Daina ikitai na ivotani ma ikenei. ³Ma wavinena ivi karawata kirakai da nuwanuwana iviia. Tuna kubiine ivi marumarui, ina kayowana ghamana da yavata iti turana. ⁴Vaghina Sekem ina mamai ivonei bo, “Aku kayowana ghamana da nani wavinena kuta viiya da kawaku.”

⁵Iya mara gurina ma Jeikap akova iviia da Sekem, Daina ikenei da Daina tupuwina iki-iviberoi. Ma Jeikap natunatuna tomotomowisi warereyai i ghamoghamo ikoyakoyaghisi kubiine ivi kawapotapota da ita vovira.

⁶Sekem ina mamai Hamo yavata inae Jeikap kurina da iti sisiya. ⁷Ma nani kamonai na Jeikap natunatuna warereyai inekiibau. Sisiya ivi yanei na itataghana ma nuwanuwasi ipughu kirakai da Sekem novusi ikenei. Sekem weni berana iberai na Jeikap ina rakaraka kurisi na ibero kirakai.

⁸Hamo, Jeikap ivonei bo, “Natuku Sekem natum wavinena nuwanuwana ivii kirakiyai ma ainowi da kevi vaghinei da ina ravaghi. ⁹Vivaghina taberai da natunatumi wivinesi ina pisi gwabikiyai ina tavine ma bade natunatukai wivinesi ina nae da gwabimiyai ina tavine. ¹⁰Weni berana taberai ina kovi na aivaghinei da weni dobunai tamakai patapata. Weni dobunai kuna makai da kuni wadubo ma kuni gimagimara wapawapa.”

¹¹Sekem tuna mani Daina ina mamai da novunovuna kurisi ivi sisiya, ivona bo, “Ainowi da koni vaghinei da Daina ana ravaghi. Koni vaghinei na aviyavisina kana kayowe na ana veremi.” ¹²Ma wavinena miiyanina na ami kayowana nununai koterepai. Ma mikeda koni vaghinei da wavinena ana ravaghi na aviyavisina kokayokayowe na peyarina ana veremi.

¹³Ma Sekem bera berona iberai da novusi Daina ikenei, tuna kubiine Jeikap natunatuna tomotomowisi viberowai Sekem ina mamai Hamo yavata ivonapotesi. ¹⁴Ivonei bo, “Ke kovokovoghina kani vaghinei da Sekem novukai ina ravaghi, iyamna ke iti tuvivira. Tomowa ke iti tuvivira ina ravaghi na berana ivi inimayamaya kirakai kurikai. ¹⁵Ma mikeda ami tomotomowa kudubisi ini tuvivira tokai nakanani na vaghina, tokai kani vaghinei. ¹⁶Ma bade kani vaghinei da titavine virana ma yavata tamakai patapata da dam sago. ¹⁷Ke koni vaghinei da koni tuvivira na novukai kana rutini ma kana nae.”

¹⁸Weni notana Jeikap natunatuna yavata iterei na ibiibai da Hamo natuna Sekem yavata ivi vaghinei. ¹⁹Ma Sekem tuna Hamo ina rakaraka kamonai wawaya ghamana ma ina nuwaviina ghamana Jeikap natuna wavinena tuna kubiine avina ita virai aviyavisina ivonavonei na iberai.

²⁰Vaghina, Hamo natuna Sekem yavata inae i ku vidughu gawarina, i kwanatu matuketina da tomotomowa kurisi iti sisiya. ²¹Ivona bo, “Weni damsi na turaturata, kovoteresi da ita dobuwai ina makai ma ini gimagimara wapawapa. Dowa irakata kirakai da ti kubiisi. Ma ti ma tota titavinevirana. ²²Nani damsi ivona da ikikava ituvivira na tota tomotomowa kudubita bade nakanani tituvivira. Taberai na ini vaghinei da yavata tamakai da ti dam sago. ²³Ma weni nakanani taberai na kara i ghamoghamo ma i sawara kudubina tota tirapenei, tuna kubiine tivaghinei da yavata tamakai.”

²⁴Ma aviyavisina kudubina Hamo natuna Sekem yavata ivivi sisiyei na peyarina kwanatu damsi ivi vaghinei da i tomotomowa kudubisi kwimata bekasi ituvivira.

* **33:17:** Hibru gamonai ‘Sukoti’ iyamna ‘numa kweta.’ † **33:18:** Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiya. ‡ **33:20:** Hibru gamonai ‘El Eloye Israel’ iyamna ‘God na Israel i God.’

²⁵ Mara aroba murinai patana da inivisi damina iviiviiya ma Jeikap natunatuna ruwa Simiyon da Livai, ti na Daina novunovuna, i seri iyuna ma irui ku kwanatu da wawaya imakamakii nunuwapa ma ikunisi da tomotomowa kudubisi ivi kiivunuwana yavu. ²⁶ Ma bade Hamo natuna Sekem yavata ivi kiivunuwana ma ina numa kamoni Daina irutini da yavata inae. ²⁷ Jeikap natunatuna viya inekiibau ma ipanani da wawaya irukwa na novusi biwana iviiviiya, irui kwanatu ku kamona da sawara kudubina iyapi. ²⁸ I sipu da i kau yavoyavosi ma bade i donki ma i sawara kudubina kwanatu kamoni ma kupunai iyapi yavui. ²⁹ I mura ma isawara peyarina i numa kamosiyai na ipupuna yavui. Ma bade ededa yoghoyogho ma wivine ipanisi ma irutinis da inae.

³⁰ Nani murinai Jeikap natunatuna Simiyon da Livai ivonesi bo, “Tami ku nuwapoya kotereku, karako Keinan damsi da Peres damsi ma nani dobuna makamakiisi kudubisi ini kawapateku. Taku aku iyo wawayisi ke ita peyari ma mikedanani damsi ina tarakapu ma ina kayaya kuriku na ita rakaraka kudubina ina kiipupunatawei.”

³¹ Ma kegha, ivonapotei bo, “Ke vaghina da nani tomowina kata voterei iyamna novukai ibera i da nakanani ma wavine madamadawarina.”

35

Jeikap ivovira ku Betel.

¹ Mara sago God ivi sisiya Jeikap kurina, ivonei bo, “Kevomiiri kuna nae ku Betel da nani dobunai kuna makai. Ma nani dobunai suwara kana kema kevowai taku God kubiiku, taku rorova arumataru kurim maranai varesim Iso yabumanina kuveraverau.”

² Tuna kubiine Jeikap ina rakaraka ma iyavo kava nani dobunai ivivi makiiyana na ivonesi bo, “Ami kokoitau kudubina kovi tawetaweyana ma kovovunagha meyemi ma kami gara biibiisi kovi kote. ³ Wekarakava na tanae ku Betel ma nani dobunai suwara kana kema ana vovai God kubiine. Tuna aku nuwapoya peyarina kamoni iviteku ma miki anenae na mara nonowa gwabikuwai.” ⁴ Ma vaghina peyarisi i kokoitau iviiviiya da iverei ma kii tinayodi ivivi kote na ivi votaweyana da bade iverei. Jeikap kudubina iyuna ma inae da Sekem kwanatuna baranai ‘oak’ kiina kunukununa idogo. ⁵ Idogo ikovi na ina wawaya yavata iikiibau da inae. Ma meygai kudubisi nani dobuna kamoni wawaya ivivi makiiyana na yabumana ikunisi da ke ita verukiviniisi ma ke ita kayaya kurisi.

⁶ Jeikap ina wawaya yavata inekiibau ku Betel (kana vava sago na Lus), Keinan dobuna kamoni. ⁷ Ma nani dobunai wakima ivi dabura da suwara kana kema ivovai ma dobuna ivi vavei, ‘El Betel’* iyamna nani dobunai God irumataru kurina maranai varesina yabumanina iveraverau.

⁸ Nani dobunai imakamakai na Rebeka kana koyakoyagha kana vava Debora irabobo. Tuna kubiine inae Betel baranai ‘oak’ kiina imiimiiri na roguna idogoi ma dobuna ivi vavei ‘Alon Bakuti.’†

⁹ Rorova Padan Aram‡ dobunai ivovira ku Betel na God inekiibau Jeikap kurina da ivi biibiini. ¹⁰ Ma ivonei bo, “Kam vava ana virai da ke Jeikap. Karako ma nake na kam vava vuna na ‘Israel.’§” Ma vaghina, tuna maranai ivi vavei Israel.

¹¹ Ma God ivona bo, “Taku na ‘God Rewapana Kirakiina’***. Ma kevi tuwa kirakai da tupurereghim ina peyari da dam ma dam ma kiikiivavo na tami kamomiyai ina kiibau. ¹² Ma tano rorova Abraham da Aisiki averesi na karako tam avereverem ma bade murimuwai tupurereghim ana veresi.” ¹³ Ma vaghina God, Jeikap ikuyowei.

¹⁴ Nani murinai Jeikap wakima sago ivi miirini. Ma wain da oira ku tepana itepoi ivi matakira da nani dobunai God kurina ivi sisiya. ¹⁵ Ma gawarina kana vava ‘Betel.’††

Risera irabobo.

¹⁶ Jeikap ina rakaraka yavata Betel ikuyowei ma inenae da keta borinai karakava da ku Eperati ita nekiibau ma Risera damina iviiviiya da iti tuwa ma ipanani da ina inivisi irakata. ¹⁷ Ma ina inivisi irakakata na ina vivowavowa wavinena ivona bo, “Ke kuna yabumana, iyamna natum na bade tomowa.” ¹⁸ Ma kegha, Risera damina iviiviiya da iraborabobo ma muriyai da yatupona ita tapurai na natuna ivi vavei ‘Ben Oni.’‡‡ Ma muriyai Jeikap natuna ivi vavei ‘Benjamin.’§§

* 35:7: Hibru gamonai ‘El Betel’ iyamna ‘Betel ina God.’ † 35:8: Hibru gamonai ‘Alon Bakuti’ iyamna ‘tou kiina.’

‡ 35:9: Padan Aram kana vava sago na Northwest Mesopotemiyia. § 35:10: Hibru gamonai ‘Israel’ iyamna ‘God yavata ipaparana.’ ** 35:11: Hibru gamonai ‘God Rewapana Kirakiina’ kubiine ina vona bo, ‘El Sadai.’ †† 35:15:

Hibru gamonai ‘Betel’ iyamna ‘God ina numa.’ ‡‡ 35:18: Hibru gamonai ‘Ben Oni’ iyamna ‘aku nuwapoya kamoni natuku avi tuwei.’ §§ 35:18: Hibru gamonai ‘Benjamin’ iyamna ‘natuku biibiina ina panani.’

¹⁹ Risera irabobo na Eperati ketana baranai idogoi. Dobuna karako tavonavonei bo, 'Beteliyem.' ²⁰ Ma dogona tepanai na Jeikap wakima ivi miirini da karako weni ku marana nani wakimina imatakira da nani dobunai Risera idogoi.

²¹ Jeikap, bo kana vava vuna na Israel, na inae Eperati kwanatuna ikuyowei ma inenae da Migidal Ede nevanai ina yobe itini ma imakai.

Jeikap natunatuna.

²² Jeikap nani dobunai imakamakai ma kamoni Ruben irui da Biliya yavata ikena. Biliya na Risera ina bigabiga wavinena ma Jeikap ivi kawanei da yavata imakai. Jeikap sisiyina ivi yanei da nuwanuwana ipughu kirakai.

Jeikap natunatuna tomotomowisi ivi 12.

²³ Liya natunatuna na Ruben (tuna Jeikap natuna iyarokona), ma bade Simiyon, Livai, Juda, Isaka ma Sebulun.

²⁴ Risera natunatuna na Josepa da Benjamin.

²⁵ Risera ina bigabiga wavinena Biliya natunatuna na Dan da Napitali.

²⁶ Liya ina bigabiga wavinena Silpa natunatuna na Gedi ma Asera. Weni tomotomowisi peyarisi na Padan Aram kamoni itupuwamakai ma Benjamin ina kina kava na kegha.

²⁷ Jeikap inae ina mamai Aisiki kurina ku Mamre, tuna Kiriyati Aba kwanatuna baranai, dobuna kana vava sago na Hibron. Kunona ina doboro Abraham ma ina wawaya nani dobunai ivivi makiiyana. ²⁸ Ma vaghina, Jeikap ina mamai Aisiki imakai da kana madegha 180. ²⁹ Imakai inae da imorapa kirakai ma irabobo ma natunatuna Iso da Jeikap idogoi.

36

Iso tupurereghina.

¹ Weni tuna na Iso tupurereghina i varagutugutu (Iso kana vava sago na Edom).

² Iso kakawana ruwa na Keinan wivine kii vava Ada (tuna ina mamai Elon ma kana dam Hiti) ma Olibama (tuna ina mamai Ana, ina doboro Sibeyon ma kii dam Hivi.) ³ Ma kana vi aroba na Basemati, ina mamai Ismayel ma novuna Nebayoti.

⁴ Ada ivi tuwa da natuna Elipas. Ma Basemati ivi tuwa da Rewel. ⁵ Ma Olibama ivi tuwa da natunatuna Jeyus, Jalam ma Kora. Weni tomotomowisi na Iso natunatuna, peyarisi na Keinan dobuna itupuwamakai.

⁶ Iso kakawana ma natunatuna tomotomowisi da wivinesi ma ina wawaya kudubina ma bade ina ghamoghamo ma aviyaivisi Keinan dobunai iyamoyamoni na peyarina iviyya ma varesina Jeikap ikuyowei inae ku dobu sago. ⁷ Ikiibau inae iyamna nani dobunai imakamakai na dobu igisi ma ghamoghamo irakata da ke ruvaruvana da varesina yavata ita makii bubuna. ⁸ Ma vaghina Iso (kana vava sago Edom) inae da Seya koyasi tepanai imakai.

⁹ Weni tuna na Iso tupurereghina i varagutugutu, tuna na Edom damsi i kaekiki.

¹⁰ Iso natunatuna tomotomowisi kii vava na weni. Kawana Ada natuna na Elipas. Ma kawana Basemati natuna na Rewel.

¹¹ Ma Elipas natunatuna tomotomowisi na Teman, Oma, Sepo, Gatam ma Kenas. ¹² Ma bade bigabiga wavinena sago ivi kawanei, kana vava Timna, ma tuna ivi tuwa da natuna tomoWINA na Amaleki. Weni damsi na Iso kawana Ada tuputupuna.

¹³ Ma Rewel natunatuna tomotomowisi na Nayati, Sira, Sama ma Misa. Weni damsi na Iso kawana Basemati tuputupuna.

¹⁴ Ma Iso kawana Olibama ina mamai na Ana ma ina doboro na Sibeyon. Olibama ivi tuwa da natunatuna tomotomowisi ivi aroba, Jeyus, Jalam, ma Kora.

¹⁵ Dam kii kiikiivavo Iso tupurereghina kamoni kii vava na weni.

Iso natuna iyarokona Eripas natunatuna na kiikiivavo Teman, Oma, Sepo ma Kenas, ¹⁶ Kora, Gatam ma Amaleki. Weni tomotomowisi na Edom dobunai ivivi makiiyana. Peyarisi na Eripas tupurereghina, Ada tuputupuna.

¹⁷ Iso natuna Ruwel natunatuna tomotomowisi na kiikiivavo Nayati, Sira, Sama ma Misa. Weni tomotomowisi na Edom dobunai ivivi makiiyana. Ti na Rewel tupurereghina, Iso kawana Basemati tuputupuna.

¹⁸ Iso kawana Olibama natunatuna na kiikiivavo Jeyus, Jalam ma Kora. Weni kiikiivavosi na Ana tuputupuna.

¹⁹ Ma vaghina, nani kiikiivavosi peyarisi taviyavi ikovi na Iso natunatuna. Ma Iso kana vava sago na Edom.

Seya tupurereghina.

²⁰ Seya kana dam Hori ma natunatuna tomotomowisi Edom dobuna kamoni imakiyana. Kii vava na Lotan, Sobal, Sibeyon, Ana, ²¹ Dison, Eseru ma Disan. Weni tomotomowisi na Seya natunatuna ma ti na Hori damsi i kiikiivavo.

- ²² Lotan natunatuna tomotomowisi na Hori ma Homam.
Ma Lotan novuna kana vava Timna.
- ²³ Sobal natunatuna tomotomowisi na Aruvan, Manayati, Ebal, Sepo ma Onam.
- ²⁴ Sibeyon natunatuna tomotomowisi na Aya ma Ana. Ana na ina mamai ina donki warereyai ikoyakoyaghisi ma nani kamona vusira muyamuyana ipanani.
- ²⁵ Ana natunatuna ruwa, tomowina na Dison ma wavinena na Olibama.
- ²⁶ Dison natunatuna tomotomowisi na Hemdan, Eseban, Itaran ma Keran.
- ²⁷ Eseru natunatuna tomotomowisi na Bilan, Savan ma Akan.
- ²⁸ Disan natunatuna tomotomowisi na Usi ma Aran.
- ²⁹ Ma vaghina, nani kiikiivavosi peyarisi taviyavi ikovi na Seya natunatuna, ti na Hori dams. Kii vava Lotan, Sobal, Sibeyon, Ana, ³⁰Dison, Eseru, ma Disan. Ma Seya ina dobuwai kiikiivavo sagosago duma kii dam yavata imakiiyana.

Edom kana kiikiivavo.

- ³¹ Kunona ke wawaya sago kava iti kiivavo ghamana Israel damsi kubiisi. Nani marasiyai Edom dobuna kamona na iyavo kava ivivi kiivavo na weni.
- ³² Beyo natuna Bela na Edom kubiine ivi kiivavo. Ma ina kwanatu kana vava Dinaba.
- ³³ Bela ina rabobo murinai ma Jobabi kana gawara iviia da ivi kiivavo. Jobabi ina mamai na Seraya ma i dobu na Bosera.
- ³⁴ Jobabi ina rabobo murinai na Teman wawaya kana vava Husam ivi kiivavo.
- ³⁵ Husam ina rabobo murinai na Bedadi natuna Hadadi ivi kiivavo. Tuna wawayina na Midiyan damsi ighegavovorisi Mowabi dobuna kamona. Ma Hadadi ina kwanatu kana vava Aviti.
- ³⁶ Hadad ina rabobo murinai na Samla ivi kiivavo. Ina dobu na Masireka.
- ³⁷ Samla ina rabobo murinai na Sarul ivi kiivavo. Ina dobu na Reyobota, okowa baranai.
- ³⁸ Sarul ina rabobo murinai na Akebora natuna Bal Anan ivi kiivavo.
- ³⁹ Bal Anan ina rabobo murinai na Hadadi ivi kiivavo. Ina kwanatu kana vava Pau. Ma kawana kana vava Meyetabel, ma kawana ina maduwa na Matiredi. Ma Matiredi ina maduwa na Me Sayaba.
- ⁴⁰ Weni kiikiivavosi na Iso tupureghina kamosiyai ikiibau da kii dam ma i dobu nunusiyai ivivi makiiyana, kii vava tiyavi na weni. Timna, Aruva, Jeteti, ⁴¹Olibama, Ela, Pinon, ⁴²Kenas, Teman, Mibesara, ⁴³Magidiyel ma Iram.
- Ma vaghina, Edom damsi i kiikiivavo kii vava na tagirumi ikovi. Ma peyarisi i kaekiki na Iso.

37

Josepa ivi matu.

- ¹ Jeikap na ina mamai meni dobunai imakamakai na nani dobunai imakai, dobuna na Keinan.
- ² Weni tuna na Jeikap ma natunatuna i varagutugutu. Natuna Josepa na ghamoghamo kana koyakoyagha, varevaresina yavata ikoyakoyaghisi. Tuna na yaragina, kana madegha 17 ma ti na iyarokosi, ina mamai kakawana Biliya da Silpa natunatusi. Mara sago i ghamoghamo ikoyakoyagha na Josepa varevaresina i bera ikitai ma ke iti vaghinei, tuna kubiine inae ma i berabero peyarina i mamai kurina ivi mamatarei.
- ³ Ma i mamai Jeikap na ina nuwaviina ghamana Josepa, ke natunatuna viya nakanani, iyamna imagura kirakai ma ivi tuwei. Mara sago Josepa kana tarasovo biibiina iyamoni da iveri. Tuna garana na gurina ma kirukirumina, ma imana gurigurina. ⁴ Varevaresina nani garana ikitai na damina iviia da i mamai ina nuwaviina Josepa kurina irakata kirakai, ma ti kurisi na kegha. Tuna kubiine inuwanuwapughuwei da ke sisiya pikanai ita vivisisiya kurina.
- ⁵ Didibara sago Josepa ivi matu ma inae da varevaresina ivi akovisi na varevaresina inuwapughu kamokamowi. ⁶ Ivonesi bo, “Kovi yana ma aku matu ani sisiyei. ⁷ Peyarita witi vaona kamona witi tabawabawa ma kadeni ma aku bawa ivomiiri da basunai ivi kiimiiriyai ma peyarimi ami bawa iriyai da aku bawa imiiriviviri da irurunomei.”
- ⁸ Ma varevaresina ivonei bo, “Tam kenotanotai da kuni kiivavo da kuni badekai bo?” Ma ina matu ma ikikava ivi sisiyei kubiine na varevaresina nakeda inuwapughu kamokamowi.
- ⁹ Muriyai Josepa ivi matume na bade varevaresina ivi akovisi, ivonesi bo, “Aku matu kamona akitai da madegha da nawaravi ma gwamegwame ivi 11 irurunomeku.”
- ¹⁰ Ma bade ina matu na ina mamai kurina ivi mamatarei. Ma ina mamai iyeghai ma ivonei bo, “Weni tuna na avi matuna kukenei? Tam kenotanotai da am maduwa da taku

ma varevaresim kana runomem, bo?" ¹¹ Ma vaghina, Josepa varevaresina inuwakapiyei ma ina mamai na weni berana ivi nuwanotanota kirakiyei.

Josepa varevaresina ivi gimarei.

¹² Mara sago Josepa varevaresina inae ku Sekem da i mamai ina ghamoghamo ikoyakoyaghisi. ¹³ Muriyai Josepa ina mamai ikwatui ma ivonei bo, "Ana vonatawem kuna nae ku Sekem da varevaresim ghamoghamo ekoyakoyaghisi na kuna kitisi."

Ivonapotei bo, "Vaghina, ana nae."

¹⁴ Vaghina ina mamai ivonei bo, "Kenae da varevaresim kuna kitisi da ti na yawayawasisi bo kegha. Ma bade ghamoghamo kekitisi da ti na vaghina bo kegha. Ma kuna vovira da kuni akoviku." Ma vaghina Hibron anaghina ivomiiri inae da ku Sekem inekiibau.

¹⁵ Ma warereyai ibababa yawara na tomowa sago ikitai na tomowina ivi tarakiyaneibou, "Aviyavisina kekwekwai?"

¹⁶ Ma Josepa ivonapotei bo, "Varevaresiku aekwekwisi. Kade kuta voneku da ti na meni dobunai ghamoghamo ekoyakoyaghisi."

¹⁷ Tomowina ivonapotei bo, "Ti namada inae. Avi yanesi da ivona bo, 'Tanae ku Dotan.' "

Ma Josepa na varevaresina murisiyai inae da Dotan dobunai ipananisi. ¹⁸ Ma varevaresina ikitataweyana da nokomanaki ikitai ipipisi, karakava da ita nekiibau kurisi na ivi ogatara da ita kiiyunui.

¹⁹ Ti mani kavakava ivi sisiya, ivona bo, "Nani matu wawayina wepiyai. ²⁰ Kopisi, takiivunui ma weni ku dogosi sago imotomtawei na ku kamona tawanaoruwei. Ma tavona da ghamoghamo dipa ivowai. Ma takitai da aviyavisina ina tupuwa ina vimatu kubiine."

²¹ I tuwa Ruben sisiya ivi yanei na ibera tovonni da Josepa kana papara ita vovai. Ivona bo, "Ke takiivunui. ²² Ke vaghina da tarana ina sororo. Weni dogona imotomtawei na ku kamona tawanaoruwei ma ke takiivunui." Kana papara ita vovai, tuna kubiine nakanani ivi sisiya, ina nota da muriyai Josepa ita rutini ita nae ina mamai kurina.

²³ Vaghina ma, Josepa inekiibau na varevaresina ivomiiri da ivototani ma kana tarasovo kirukirumina ikotekotei na irukovowi. ²⁴ Iviiya inae da ku dogo kamona itawanaoruwei. Ma dogona rorova kava imotomtawei.

²⁵ Nani murinai imakiivipikapika da ikamkam ma ita kita da Ismayel tupurereghina ikitisi, ti na Midiyan damsi. Giliyadi dobunai ipipisi ma inenae ku Egypt. Ma i kamel tepanai na vavai kii tavighabughabu ma bade gegura gubaga kubiine na iuwana da iti gimara.

²⁶ Juda varevaresina ivonesi bo, "Josepa takiivunui na avi biibiina tapanani?"

²⁷ Tigimarei vigimaragimara wawayisi kurisi ma ke takiivunui, iyamna tuna na varesita ma tarata vaghata." Weni nakanani ivi sisiya na varevaresina peyarisi ivi vaghinei.

²⁸ Midiyan damsi inekiibau kurisi, ti na vigimagimara wawayisi. Vaghina ma Josepa varevaresina dogo kamona itinepai da ivi gimarei kurisi. Miiyanina na silva ririghina ivi 20*.

Ti damsi Josepa iviiya ma ineyei ku Egypt dobuna.

²⁹ Nani murinai Ruben ivovira da dogona kamona Josepa ikita kavai na ivi nuwapoya kirakai da kana gara isikai. ³⁰ Ivovira titina yoghoyogho kurisi da ivona bo, "Tita kikei ke nani, taku aviyavisina ana berai?"

³¹ Nani murinai peyarisi inae da gote ikiivuni ma tarana iviiya da Josepa kana tarasovo ikiipasipasiya. ³² Ma ikavari inae da tarasovona i mamai iverei ma ivonei bo, "Weni sawarina kapanani, mede kevorevirei kuna kitai, natum kana tarasovo bo?"

³³ Ikitai da ivogiini ma ivona bo, "Weni tuna na natuku kana tarasovo! Ghamoghamo kayakayayina sago natuku ivowai. Vona bubuna da Josepa na ivi kutabedibedianei!"

³⁴ Jeikap nuwapoya ikiivunui da kana gara isikai ma mowasi modimodina ikotei. Ma natuna kubiine itou kirakai. ³⁵ Natunatuna tomotomowisi da wivinesi peyarisi ipisi da iti nuwabiibiini. Ma kegha, iwenotaweyana da ivona bo, "Taku ana siyapa ina nene da ana rabobo. Anoru raborabobosi i ku dobu.†"

³⁶ Nani kamona Midiyan damsi inene ku Egypt. Inekiibau na Josepa ivi gimarei Potipa kurina. Potipa na kiivavo Pero ina numa kana potapota i bada ghamana.

38

Juda da Tama.

¹ Nani berasi murinai Israel natuna Juda ivomiiri, varevaresina ikuyowesi ma inae da tomowa kana vava Hira gwabinai imakai, ina kwanatu na Adulam. ² Nani dobunai imakamakai da Keinan wavine ipanani da iravaghi ma yavata ikena. Wavinena ina mamai

* 37:28: Silva ririghina ivi 20 kana vita na 0.2 kilogram bo 200 gram.

† 37:35: Hibru damsi ivonavona da raborabobosi i dobu kana vava 'Seyol.'

kana vava Suwaya. ³ Wavinena iropeya ma ivi tuwa da natuna tomowa ma ivi vavei Eru. ⁴ Ma iropeyame na ivi tuwa da natuna tomowa ma ivi vavei Onan. ⁵ Ma bade ivi tuwame da tomowa ma ivi vavei Sela. Tuna na Kesibi dobunai ivi tuwei.

⁶ Natusi iyarokona Eru imagura na Juda inae da wavine sago irutini da Eru kawana, wavinena kana vava na Tama. ⁷ Ma Eru na ina berabero irakata, BADA ku matana ina bera ke biibiisi, tuna kubiine BADA ikiivunui.

⁸ Ma nani murinai Juda natuna Onan ivonei bo, “Ita kiki ikikava evonavona na kuna nunuri da am tuwa kwapurina kuna ravaghi ma kamona ededa ina tupuwa na am tuwa natunatuna.” ⁹ Ma kegha, Onan iakovi da ti ededisi na ke tuna rapenai. Tuna kubiine maranai kwapurina yavata ikena na morona na ku tano ivivi sororoi da kwapurina ke iti ropeyi da iti tuwa da iyarokona natunatuna. ¹⁰ Ma aviyavisina iberai na BADA ke iti nuwabiibai tuna kubiine na bade ikiivunui.

¹¹ Nani murinai Juda rawana Tama ivonei bo, “Kenae da am mamai kurina ma kemakai da tam kwapukwapurim. Ma kuna makamakai da natuku Sela ini yaraga.” Iyabumana da ikikava ina tuwa mau irabobo na nakanani Sela ita rabobo, tuna kubiine weni nakanani ivi sisiya. Ina nota gavugavuna na ke ita kayowei da Tama ita vovira da natuna ita ravaghi. Ma vaghina Tama ivovirame ina mamai kurina.

¹² Madegha viya ikovi na Juda kawana irabobo. Ma Juda ina siyapa marana ikovi na kwinana Hira yavata inae ku Timna. Nani dobunai tomotomowa ina sipu vunivunisi ivivi gharitaweyana na inae kurisi.

¹³ Wawaya sago Tama ivi akovi da rawana Juda inenae ku Timna ina sipu gharina kubiine. ¹⁴ Tama sisiyina ivi yanei na kwapura garasi ivivi kote na ivi votaweyana. Ma gara sago iviyya da maghighina itarasovoi da wawaya ke ita vogiyya ma inae da Enayim meyagina garina matuketina ma keta inenae ku Timna na nani dobunai ivi kiimakiyyei. Iakovi da Juda ivi bero, namada Sela ivi yaraga ikovi ma ke ita verei da ita ravaghi.

¹⁵ Juda ibaba inene da Tama ikitai na inotai da tuna wavine madamadawarina iyamna maghighina ikwarewi. ¹⁶ Tuna kubiine ke damina ita viyya da tuna mani rawana keta baranai imakamakai. Inae kurina da ivonei bo, “Kepisi, tanae ma takena.”

Ma wavinena ivona bo, “Yavata takena na aviyavisina biibiina kuna vereku?”

¹⁷ Ma Juda ivona bo, “Aku gote yavona kamona votuna sago ana vonatawei kurim.”

Ma ivonapotei bo, “Vaghina, muriyai da gote kuna vonatawei na am sawara sago kevereku ana vovotani da gote kuna vonatawei.”

¹⁸ Ivona bo, “Avi sawarina ana verem?”

Ma wavinena ivona bo, “Tam am wakima ere uravina iwamuwai kekotekotei na kuna vereku.* Ma bade am diwona imamuwai kuna vereku.” Vaghina nani sawarisi iverei ma yavata ikena da iropeya. ¹⁹ Nani murinai, wavinena ivovira ina ku numa na nani garana gayamina ikwarewi na ivotawei ma kwapura garana ikote meyei.

²⁰ Juda kwinana Hira ivonatawei da gote ita viyya ita nyei ma wavinena gwabinai Juda ina sawara ita yunama. Ma kegha, wavinena iekwa kavai. ²¹ Ma inae da Enayim meyaginai tomotomowa viya ivi tarakiiyanesi bo, “Wavine madamadawarina rorova keta baranai imakamakai na imapatana?”

Ma ivonapotei bo, “Ke sago weni dobunai wavine madamadawarina sago ita makamakai.”

²² Hira ivovira Juda kurina ma ivonei bo, “Wavinena ke ata panani. Ma nani dobunai tomotomowa ivoneku da ke meyani wavine madamadawarina sago nani meyaginai ita makii tovona.”

²³ Ivona bo, “Vaghina, wavinena kevoterei da aku sawara ini rapenei, ke kata kayokayowei da wawaya ini nameta. Taku abera tovonni da ati miyyei ma wavinena ke kuta panani kubiine namanaki.”

²⁴ Nawaravi aroba ikovi ma wawaya ipisi ma Juda ivonei bo, “Rawam Tama na madamadawarisi i bera iberabera da wekarakava na tuna iropeya.”

Juda sisiya bagibagina iterei, ivona bo, “Meyagi kamona kotinakiibuwei ma kokapuvunui.”

²⁵ Ma itinakarokwaroi ikiikiibau na sisiya ivonatawei rawana kurina, ivona bo, “Meni tomowina weni sawarisi iverevereku na tuna tomowina ivi ropeyiku. Weni matakira wakimina ere uravina ma weni diwonina kokitai, iyi rapenai.”

²⁶ Juda sawarisi ikitai da ivogiini na ivona bo, “Tuna wavinena bera maninina iberai ma taku na kegha. Taku namada natuku Sela ata verei da ita ravaghi da iti tuwa na kegha, abera berol.” Ma nani murinai Juda ke meyani Tama yavata ita kenama.

* 38:18: Nani wakimina ere uravina kana vava “seal” ma ipapai da wawaya ina matakira ikirumi, ivi debei da wawayina rewapana gwabinai da ini bada.

²⁷Ma Tama ina mara itupo da iti tuwa na ivopanani da totomomowa ruwa manawina kamoni. ²⁸Ma ina vivowavowa kamoni natuna sago imana iterekiibuwei na vivowavowa wavinena imana ivotani ma gara taratarana iviyya da ikuni. Ma ivona bo, “Weni tuna na iyarokona.” ²⁹Ma kegha, imana irurui na kwina sago ivi nao ikiibau na vivowavowa wavinena ivona bo, “O, da tam weni nakanani, kukiibewara kukiibau.” Ma ivi vavei ‘Peres.’† ³⁰Ma murinai na kwina imana gara tarataranai ikukuni na ikiibau, ma tuna ivi vavei ‘Seraya.’‡

39

Josepa ma Potipa kawana.

¹Josepa na vigimagimara damsi irutini da namada ioruwei ku Egypt. Ma nani dobunai Potipa kurina ivi gimarei. Tuna na kiivavo Pero ina numa kana potapota damsi i bada ghamana.

²Josepa ina bada vuna na Egypt wawaya ma ina numa kamoni imakamakai ma ivovobagibagi. Ma BADA na Josepa gwabinai, tuna kubiine ivi biibiini da bera peyarina iberaberi na biibiina kavakava. ³Potipa ikitai da BADA gwabinai ma biga biibiina eberaberi. ⁴Tuna kubiine ivi nuwabiibiyei ma ivinei da tuna mani ina bigabiga, ivobagibagi patapata ma yavata ibababa. Muriyai bade ivinei da ina numa kamona ma ina bera kudubina iti badei. ⁵Josepa ivivi bada na BADA ivi biibiini da Potipa ina rakaraka ma aviyavisina kudubina rapenai ina numa kamoni ma bade ina ghamoghamo kudubina na biibiina. Ma bade ina vao kamoni iyaba bubuna, mura irakata. ⁶Potipa ina bera kudubina rapenai ivi damani Josepa kurina da iti badei ma ke sago aviyavisina sago iti nuwapoyei da vavai ikanikani tuna kava.

Josepa na ivi komeruwana kirakai ma tupuwina kana kita biibiina. ⁷Ke mara gurina ma ina bada kawana ikirorwei na ivona tovonni, ivonei bo, “Aku kayowana da tam yavata takena.”

⁸Ma kegha, Josepa ibara ma ivonei bo, “Kutakovi da kawam ke sago aviyavisina ina numa kamoni ita vivinuwapoyei, iyamna taku amakamakai. Tuna itereku da ina bera kudubina aibadei. ⁹Weni numana kamoni na taku kava aku rewapana emakamakai da ani bada, ke sago iyai. Ma ke sago aviyavisina sago iti taraparaneai da tam kava. Ikikava da taku weni berana inimayamayana ana berai? Tuna na berabero God kurina.” ¹⁰Ma wavinena marana patapatana ivonavonei da yavata ita kena bo mara nonowa na gwabinai ita makamakai ma kegha, Josepa ke ina kayowana.

¹¹Mara sago irui ku numa kamona da ina biga ita berai ma ke sago bigabiga wawayisi nani dobunai. ¹²Wavinena ipisi da Josepa kana tarasovo ivotani ma ivonei bo, “Kepisi, yavata takena.” Ma kegha, ionagha da iverau ma kana tarasovo na wavinena imanai ikuyowei.

¹³Ionagha iverau, numa ikiibutawei na wavinena ikita da Josepa kana tarasovo na patana da imanai. ¹⁴Tuna kubiine ivi kwatu ina bigabiga wawayisi kurisi ma ivona bo, “Weni tarasovona kokitai! Nani Hibru tomowina kawaku irutini ipiyei weni ku numana na irekweta, bo? Irui aku ku kenakena gawarina ma ina kayowana da yavata kata kena, ma kegha ayabumana da aghekiirara. ¹⁵Ivi yanei da akiirara na kana tarasovo ikuyowei ma iverau da numa ikiibutawei.”

¹⁶Wavinena Josepa kana tarasovo ivotani imakamakai da kawana inekiibau. ¹⁷Vaghina, sisiyina sago kawana kurina ivi damani ivonei bo, “Nani Hibru tomowina kurutinapiyei ita ku numa na irui aku ku kenakena gawarina ma ina kayowana da iti rekweku. ¹⁸Ma ivi yanei da akiirara na kana tarasovo ikuyowei ma iverau da numa ikiibutawei.”

¹⁹Josepa ina bada weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu kirakai. ²⁰Ma ivona na Josepa ipaniya da ku gabura iterei, meni dobunai kiivavo ina gabura wawayisi ivivi makiyana na nake iterei da nani dobunai imakai. ²¹Ma kegha da BADA na Josepa gwabinai, ma ina agabiibai ivi debei, iberai da gabura kana koyakoyagha wawayina ina kayowana ghamana na Josepa. ²²Tuna kubiine gabura kana koyakoyagha wawayina Josepa ivinei da gabura wawayisi i bada ma aviyavisina peyarina kamoni ina beraberi na tuna ina vibadana gaburinai. ²³Ma bera kudubina ivi badei kubiine na gabura kana koyakoyagha wawayina ke sago aviyavisina iti nuwapoyei, iyamna BADA na Josepa gwabinai da bera peyarina iberaberi na wavinena kavakava.

40

Josepa matu iyamsi ivi debei.

† 38:29: Hibru gamonai ‘Peres’ iyamna ‘ikiibewara ikiibau.’
‘yebayebarina.’

‡ 38:30: Hibru gamonai ‘Seraya’ iyamna

¹ Ke mara gurina ma kiivavo Pero ina redu kana kavakavara* ma kana parawa kana kapukapuna wawayisi bera berona iberai i kiivavo kurina. ² Pero nuwanuwana ipughu ina bigabiga wawayisi ruwa kurisi ³ ma iviinisi da ku gabura iteresi. Gabura na potapota wawayisi i bada ghamana ina numa kamonai, imapatana Josepa imakamakai na nake. ⁴ Ma potapota wawayisi i bada ghamana na Josepa ivinei da ita koyaghisi.

Redu kana kavakavara ma parawa kana kapukapuna na gabura kamonai imakii kirakai ma ⁵ didibara sago na ivi ruwa ivi matu. Ma i matu na iyamsi na bogii ma bogiyyai.

⁶ Mara itom ma mara boiboiyai na Josepa ikitisi ma ivoginiisi da ke nuwabiibiyai ita makamakai. ⁷ Ma ivi tarakiyyanesi bo, “Avi kubiine karako na kami kita da koinuwapoya kirakai?”

⁸ Ma ivonapotei bo, “Didibarai akii viruwa kavi matu ma ke sago iyai da akii matu iyamsi iti debei.”

Josepa ivona bo, “God ina kina kava rewapana gwabinai da matu ini debei ma vaghina ami matu kovi sisiyei kuriku.”

⁹ Vaghina ma redu kana kavakavara ina matu ivi sisiyei Josepa kurina, ivona bo, “Aku matu kamonai na greipi kiina maghinokuwai akitai ¹⁰ ma kiina tepanai na ragharaghana aroba. Ragharaghana na ivi karei da isisini ma ke mara gurina ma irutatagha da amesi duridurisi imenai. ¹¹ Ma Pero ina redu avototani ma greipi amesi ayuna da avoroi ina ku redu kamona ma reduna averei.”

¹² Josepa ivona bo, “Am matu iyamna na weni. Greipi ragharaghana aroba iyamna na mara aroba. ¹³ Mara aroba murinai kiivavo Pero am bera ina notatawei ma ina votawem. Ma ina ruwepim da kam ku gawara ina tere meyem da ina redu kana kavakavara. ¹⁴ Ma am bera peyarina ina manini na ainowi kurim da kenotiku ma bade am agabiibiyai aku bera Pero kurina kevi sisiyei da taku bade gabura kamonai ina votaweku. ¹⁵ Ke taku mani aku kayowana Hibru dobuna ata kuyowei da ata pisi. Kegha, wawaya iyapiku ma irutiniku kاپisi wike. Ma karako weni dobunai na bade ke sago aviyavisina ata beraberoi da ku gabura ita tereku.”

¹⁶ Parawa kana kapukapuna wawayina ivi yanei da redu kana kavakavara wawayina ina matu iyamna kudubina ivi debe bubuni na Josepa ivonei bo, “Taku bade weni nakanani avi matu, parawa kodesi aroba akunapi. ¹⁷ Ma tepana kodena kamonai na parawa kapukapunisi bogii ma bogiyyai kiivavo kubiine. Ma parawisi na kiu ikamkam.”

¹⁸ Ma Josepa ivonei bo, “Am matu iyamna na weni. Kode aroba iyamna na mara aroba. ¹⁹ Mara aroba murinai na kiivavo gabura kamonai ina votawem da iwam ina kiiyaraghi ma tupuwim kii tepanai ini rorokey da viyom kiu ina kani.”

²⁰ Mara aroba murinai na kiivavo Pero ina tupuwa marana na kaporagha ghamana iberai ina wawaya ghamaghamasi kubiisi. Ina redu kana kavakavara da kana parawa kapukapuna gabura kamonai iviinisi ipisi ina wawaya ghamaghamasi ku maghinosi. ²¹ Ma ina redu kana kavakavara ina ku biga katamanina itere meyei. ²² Ma parawa kapukapuna wawayina na iwana ikiiyaraghi, Josepa ikikava ivonavonei na nakanani itupuwa.

²³ Ma kegha da redu kana kavakavara wawayina Josepa ina vibagha ivi notawapei, nuwanuwana iwapa.

41

Kiivavo ivi matu.

¹ Madegha ruwa murinai kiivavo Pero ivi matu da Nael okowina baranai imiimiiri. ² Ina matu kamonai kau ivi 7 dodosi ma kitasi biibiisi okowa kamonai ighetawesi ma ighae da okowa baranai inamona ikamkam. ³ Ti murisiyai na bade kau ivi 7 okowa kamonai ighae ma ti na togetogesi ma petopetosi. Weni kausi ighae da okowa baranai kau dodosi ivivi miiriyana na imiiritanisi. ⁴ Kau togetogesi ma petopetosi ivomiiri da kau dodosi ikam yavusi. Nani kamonai na Pero irumataka.

⁵ Matana ikiikovowi da bade ivi kiikena meyei na ina matu kana viruwa ivi matuwei. Weni kamonai ikitai da witi kiina sago kava ma ibire da imana ivi 7 ma kitasi biibiisi. ⁶ Ti murisiyai na bade witi sago ibire da imana ivi 7 ikiibau da beroberosi ma momosisi. Ma witina kitana da warereyai yanunu berona ita karagavovori. ⁷ Ma nani vaviisi beroberosi ma momosisi ivomiiri da nani vaviisi kitasi biibiisi irunamisi. Kiivavo irumatakame ma tuna na matu kava.

* **40:1:** Redu kana kavakavara wawayina ina biga na kiivavo Pero kana vavai ma kana wain ina karatovoni ma muriyai da kiivavo ina kam ma inuma, damina ina viiya da kamonai gegura berona bo kegha. Muriyai kiivavo Pero ina kam ma inuma.

⁸ Mara itom ma mara boiboiyai na ina nota iragharagha tuna kubiine, ina wawaya kasikasikosi ma ina nuwagiura wawayisi Egypt kamonai kii sisiya ivi vonataweyana da ita pisi kurina. Ina matu ivi sisiyei kurisi ma ke sago iyai da ina matu iyamna iti debei.

⁹ Vaghina ma redu kana kavakavara kiivavo kurina ivona bo, “Wekarakava na ani mamatarem da taku abera beroi, sisiya sago ata vonem. ¹⁰ Rorova nuwanuwam ipughu kurikai da taku ma am parawa kapukapuna wawayina ku gabura kuterekei. Gabura na potapota wawayisi i bada ghamana ina numa kamonai. ¹¹ Didibara sago kamonai na akii viruwa kavi matu ma matusi iyamsi na bogii ma bogiyyai. ¹² Ma gabura kamonai na Hibru tomowa yaragina, tuna na potapota wawayisi i bada ghamana ina bigabiga. Akii matu kurina kavi sisiyei ma tuna iyamsi ivi debei. ¹³ Ma ikikava ivivi debei kurikai na itupuwa. Taku na kaku ku gawara kutere meyeku ma parawa kapukapuna wawayina na iwana kukiiyaraghi.”

¹⁴ Vaghina ma Pero, Josepa kana sisiya ivonatawei na potapota wawayisi yaghiyaghina gabura kamonai ivotawei ikiibau. Mutukorona igharitawei, itowa ma ivi garavunagha ikovi na irutinanevei Pero ku maghinona.

¹⁵ Ma Pero, Josepa ivonei bo, “Avi matu ma ke sago iyai da aku matu iyamna ini debei. Ma sisiya avi yanei da tam kovokovoghim da wawaya i matu iyamsi kuni debei.”

¹⁶ Josepa ivonapotei bo, “Aku bada, taku ke ruvaruvaku da am matu iyamna ani debei ma God, tuna kava am matu iyamna ini debe bubuni kurim.”

¹⁷ Pero ivona bo, “Avi matu da Nael okowina baranai amiimiiri. ¹⁸ Ma kau dodosi ma kitasi biibiisi ivi 7 okowa kamonai ighetawesi ma ivi karei da inamona ikanikani. ¹⁹ Ti murisiyai na bade kau ivi 7 okowa kamonai ighae, ti na togetogesi ma petopetosi. Ma kitasi beroberosi ma gubagubagisi, ke meyani Egypt dobuna kamonai kau nakanani ata kita tovonisi. ²⁰ Ma nani kausi togetogesi ma petopetosi ivomiiri da kau dodosi ikanisi. ²¹ Ikanisi ikovi ma kegha da patana da togetogesi ma petopetosi, kii kita ke ita vire tovana. Ma nani dobunai arumataka.

²² Ma bade akena da avi matume. Aku matu kamonai na bade witi kiina sago kava ma imana ivi 7 akitai ma vavina na tonapotona. ²³ Ti murisiyai na bade witi sago ibire da imana ivi 7 ikiibau da beroberosi ma momosisi. Ma witiina kitana da warereyai yanunu berona ita karagavovori. ²⁴ Ma nani vaviisi beroberosi ma momosisi ivomiiri da nani vaviisi kitasi biibiisi irunamisi. Aku matu na kasikasikosi avonesi ma ke sago iyai da iyamna iti debei.”

²⁵ Josepa ivona bo, “Am matu na ruwa ma iyamsi na sago. God ivi beyem da aviyavisina ina berai. ²⁶ Nani kausi ivi 7 dodosi kukitai na madegha ivi 7 ma witi imana ivi 7 ma tonapotona na bade madegha ivi 7, ivi ruwa na iyamna sago. ²⁷ Ma nani kausi ivi 7 togetogesi ma petopetosi muriyai ighetawesi ma bade witi imana ivi 7 beroberosi ma momosisi warere yanununa berona ikaragavovori, ti na madegha ivi 7 na gomara.

²⁸ Vaghina ikikava avonavonem na nakanani, God ivi beyem da aviyavisina ina berai. ²⁹ Madegha ivi 7 na Egypt dobuna kamonai mura ghamana. ³⁰ Ma nani murinai na madegha 7 na gomara ghamana ma bero kirakiina ina tupuwa da wawaya mura madeghisi ini notawapei. Ma Egypt dobuna kamonai wawaya vitonara ina karakarisi. ³¹ Nani gomarina na ina bero kirakai tuna kubiine murina nuwanuwasi ina wapa. ³² Weni berana na God tuna mani namada ina nota irereghi ikovi da ina berai, tuna kubiine am matu kamonai mara ruwa weni berasi ivi beyem. Ma berasi na gisina kava ma ina tupuwa.

³³ Aku bada, wekarakava na wawaya sago nuwanuwagiurina ma akakovina kuna vinei da Egypt dobuna ini badei. ³⁴ Ma bade babada viya kuna vinesi da madegha 7 mura ghamana kamonai witi ina boriboriya na riba ivi miikovi ina terei da sago ina viiya ma makiiterena na wawaya ina kam. ³⁵ Tam Pero am vibadana gaburina na babada i biga da madegha 7 kamonai vavai ina yuna da kwanatu nunusiyai ina tura, maghara numasiyai ina koyagha bubuni. ³⁶ Ma vavina na ina koyaghi ina enae da Egypt dobuna kamonai gomara ina tupuwa na tuna ini yapakei, madegha 7 wawaya nani vavina tepanai ina makai. Nakanani ina berai da maranai gomara ina tupuwa na wawaya vitonara ke ina karisi.”

Josepa iterei da Egypt dobuna iti badei.

³⁷ Weni notana na kiivavo Pero ma ina babada ghamaghamasi kurisi na ibiibii kirakai. ³⁸ Ma ivonesi bo, “Ke kovokovoghina wawaya sago Josepa nakanani imapatana tapanani, tuna na God kanumina gwabinai.”

³⁹ Tuna kubiine Pero imiiritavire da Josepa ivonei bo, “God weni berasi na tam kurim ivi beyem ma kana kita na ke sago iyai ita nuwaguira bo ita akova tam nakanani. Ma bera gavugavusi na namada kuakovi. ⁴⁰ Tam atereterem da aku numa kuni badei ma aku

wawaya peyarina tam ina votekatekem. Ma tam na taku gaburikuwai. ⁴¹ Ma wekarakava na vibadana avereverem da Egypt dobuna kudubina kuni badei.” ⁴² Vaghina ma Pero imarakorakonai rin ivotawei da Josepa ku imarakorakona ivi ruini. Nani rin na kiikiivavo i matakira tepanai ipapai. Ma tarasovo vuna, kiimatanina ma poipoina iviiva da ivi kotei ma bade chein goldiyai iyamoni na iviiva da ku iwana ivi rorokei. ⁴³ Muriyai irutini ma Pero tuna mani ina ku serioti ivi geruni da ibaba, dobu ine yavui, ivi matakira wawaya kurisi da Josepa na Pero gaburina ini bada. Ma maghinonai na potapota wawayisi inenae na ikiikiirara bo, “Keta kovoviyaghari, keta kovoviyaghari.” Ma vaghina nakanani iberai da Josepa tuna Egypt dobuna kudubina ivi bada yavui.

⁴⁴ Ma Pero, Josepa ivonei bo, “Taku patana da kiivavo ma ke sago iyai Egypt dobuna kamona aviyavisina ina bera wapawapai da kunona tam kuni vaghinei.” ⁴⁵ Ma bade kana vava vuna iverei, ivi vavei Sapenati Paneya, weni vavana na Egypt damsi kii vava. Ma wavine sago kana vava Asenati iverei da kawana, wavinena ina mamai na Potipera, tuna na god viberi ina vokavara ivi badei ‘On’* kwanatuna kamona.

⁴⁶ Josepa kana madegha 30 ma biga ivi karei Egypt dobuna kana kiivavo kubiine. Ma ke Pero gwabinai ita makamakai, ikiibutawei da Egypt dobuna kudubina ine yavui, ina biga iberabera. ⁴⁷ Madegha 7 kamona Egypt dobunai na mura bogii ma bogiyai ivi turagudei. ⁴⁸ Nani madeghisi 7 kamona Josepa ina bigabiga yavata ibababa da meni dobunai witi iboriborini na Pero kana riba iyuyuna. Kwanatu nununai iyuyuna ma Pero ina ku maghara numasi ituturavidaburana. ⁴⁹ Josepa iberai da maghara Egypt kamona irakata, isasara nakanani ma gonugonu yegiyai, ke kovokovoghina da ita ruvai.

⁵⁰ Muriyai da gomara ita nekiibau na Josepa kawana Asenati mara ruwa ivi tuwa da natunatuna tomotomowa. ⁵¹ Kunona ivi tuwa na Josepa ivona bo, “God iberai da aku nuwapoya ma bade aku mamai ina rakaraka yavata avi notawapesi.” Tuna kubiine natuna iyarokona ivi vavei ‘Manase.’† ⁵² Muriyai ivi tuwame na ivona bo, “Weni dobunai avi kamyuyuwa ma karako God iberai da natuku itupuwa.” Tuna kubiine natuna kana viruwa ivi vavei ‘Eperaim.’‡

⁵³ Mura ghamana madegha 7 Egypt dobuna kamona ivivi nuwabiibiyei na marana ikovi, ⁵⁴ ma gomara ivi karei. Josepa ikikava ivivi sisiyei na nakanani itupuwa. Gomarina na madegha ivi 7 imakamakai ma ke Egypt kava, dobu kudubina ikamowani, ma kegha da Egypt dobuna kamona na vavai imakamakai. ⁵⁵ Egypt damsi vitonara ikarakarisi na Pero kurina ivivi nowi da vavai ita veresi. Ivivi nowi na ivonesi da ita nae Josepa kurina da ita vonesi da aviyavisina ita bera.

⁵⁶ Ma gomara irakata da dobu kudubina ikamowana yavui. Vaghina Josepa maghara numasi ivi votaweyana da vavai ivivi gimara Egypt damsi kurisi. ⁵⁷ Wawaya dobu bogii ma bogiyai kamosiyai ipisi ku Egypt da Josepa gwabinai vavai ita gimara, iyamna gomarina na irakata ma ibero kirakai da dobu kudubina ikamowana yavui.

42

Josepa varevaresina inae ku Egypt.

¹ Keinan dobunai, Jeikap sisiya ivi yanei da Egypt dobunai vavai imakamakai na natunatuna ivonesi bo, “Avi kubiine komakamakai ma koikitavonevoneyana? ² Sisiya avi yanei da Egypt dobuna kamona na vavai emakamakai. Koru ku Egypt da witi kona gimara da tuna tepanai tamakai da ke tarabobo.”

³ Vaghina ma Josepa varevaresina ivi 10 ioru ku Egypt da vavai ita gimara. ⁴ Ma Jeikap natuna Benjamin, tuna Josepa tina kikei, ke ita vonatawei da varevaresina yavata ita nae, iyamna iyabumana da berona ita kayo panani.

⁵ Keinan dobuna kamona na bade gomara irakata. Tuna kubiine ke Jeikap* natunatuna kava ma bade wawaya viya yavata ioru ku Egypt da vavai ita gimara.

⁶ Ma tuna maranai na Josepa na bada ghamana Egypt kamona ma tuna vavai ivivi gimara wawaya kurisi. Vaghina ma varevaresina inekiibau kurina da irunomei, maghighisi ku dow. ⁷ Josepa ikitisi na ivogiinisi, ma kegha da iberai da nakanani ma ke itakovisi ma ere ghakighakina ivi sisiya kurisi. Ma ina wawaya sago na gamona ivivi damani kurisi i dughu kamona. Tuna kubiine varevaresina inotai da tuna na Egypt tomowa ma Hibru gamona ke iti sisiyei. Ivi tarakiiyanesi bo, “Tami imapatana kopisi?”

Ma ivonapotei bo, “Tokai na Keinan dobunai kapisi da vavai kana gimara.”

* **41:45:** ‘On’ kwanatuna kana vava sago na ‘Heliopolis.’ † **41:51:** Hibru gamona ‘Manase’ iyamna ‘nuwanuwana iwapa.’ ‡ **41:52:** Hibru gamona ‘Eperaim’ iyamna ‘ivi tuwame.’ * **42:5:** Jeikap kana vava sago na ‘Israel.’

⁸ Josepa na varevaresina ivogiinisi ma varevaresina tuna ke ita vogiini. ⁹ Ma ina nota ivovira da ikikava ivi matu na inotai ma ivonesi bo, “Tami na nanaga wawayimi, kopisi da akii mitamita tarabogina koekwekwai.”

¹⁰ Ma ivonapotei bo, “Kegha akii bada, tokai am bigabiga, kapisi da vavai kana gimara. ¹¹ Tokai na tomowa sago kava natunatuna. Am bigabiga wawaya maninikai. Tokai na ke nanaga wawayikai.”

¹² Josepa ivonapotei bo, “Kegha! Kopisi da akii mitamita tarabogina koekwekwai.”

¹³ Ma ivonapotei bo, “Tokai am bigabiga katupuwa da tomotomowa kavakava akii vi 12 ma akii mamai na sago kava ma tuna na Keinan dobunai emakamakai. Ma tikii kikei murimuri vaghina na akii mamai yavata emakamakai ma varesikai sago na irabobo.”

¹⁴ Josepa ivonesi bo, “Vona bubuna da tami na nanaga wawayimi. ¹⁵ Ma vaghina, weni nakanani ana berai da akovimi ana viiya da tami kovonavona bubuna bo koiberu. Pero avana! amiiimiiri na avonavonemi da weni dobunai kona makamakai da timi kikei wike ina nekiibau na vaghina kana votawemi da kona nae. ¹⁶ Ami yonayona kona vonatawei ami mamai kurina da timi kikei ina rutinapiyei. Ma tami na ku gabura ana teremii kona makamakai da timi kikei ina nekiibau wike. Ina nekiibau na akova kiimatana ana viiya da kovonavona bubuna bo kegha. Ma kegha na Pero avana! amiiimiiri na avonavonemi da tami na nanaga wawayimi.” ¹⁷ Ma Josepa ipanisi ma ku gabura iteresi da mara aroba imakai.

¹⁸ Mara kana viaroba kamonai na Josepa ivonesi bo, “Taku na God ayabuyabumanei, tuna kubiine bera maninina ana berai. Kona bera bubuna na ke ana kiivunumi. ¹⁹ Mikeda tami na wawaya maninimi na ami wawaya sago gabura kamonai ina makai ma peyarimi na vavai kona kavara kona nae ami rakaraka vitonara ekarakarisi na kurisi. ²⁰ Ma timi kikei murimurina na koviyi da kopiyei kuriku. Tuna maranai anakovi da ami sisiya na vona bubuna na ke ani rabobomi.”

Ma peyarisi ivi vaghinei da nakanani ina berai. ²¹ Ma ti mani kamosiyai ivi sisiya, ivona bo, “Vona bubuna da kata kovogha, varesita kurina tabera beroi, tuna kubiine weni nuwapoyina tapanapanani. Takitai da varesita ivi kamyuyuwu kirakai ma ivivi nowi ina yawasa kubiine na ke kati nuwapoyei, tuna kubiine tota bade na nuwapoya tapanani.”

²² Ma Ruben ivonesi bo, “Rorova kava tami avonemi da tomowa kikei kurina berabero ke kata berai ma aku sisiya ke koti yanei. Ma wekarakava na tarana isororo kubiine, kovoghina taviiviya.” ²³ Iviivi sisiya na ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na Josepa ivivi yanei. Inotai da Hibru gamo ke itakovi iyamna wawaya sago na ina sisiya ivivi damani kurisi.

²⁴ Josepa varevaresina ikuyowesi inae ma itou. Ma itou ikovi na ivovira da kurisi ivi sisiya. Ma Simiyon iviiviya da maghinosiyai ma ikutatani.

Josepa varevaresina ivovira ku Keinan.

²⁵ Josepa ina bigabiga ivonesi da witi varevaresina i ku kutu ghamaghamasi iti tupotupo ma bade gavunai i mani na ituwaname i ku kutu kamosi. Ma vavai ita veresi da kii keta tamiina kubiine na kudubina iberai. ²⁶ Vaghina ma, kudubina i ku donki ivi geru ikovi na ivomiiri inae.

²⁷ Ma inenae da kena kubiine na i wawaya sago ina kutu ivotawei da vavai ita viiya ina donki kubiine na ipanani da ina mane na ina kutu kamonai. ²⁸ Ma varevaresina ivonesi bo, “Aku mane na iuwana meyei aku ku kutu kamona, kokitai, weni.”

Vaghina ma nuwanuwasi ikarai, ivi kitavonevonei ma ere kirokrorosi ivona bo, “Avi kubiine weni berana God iberai kurita?”

²⁹ Ku Keinan inekiibau na aviyavisina peyarina itupuwa Egypt dobuna kamonai ma ketiyai na i mamai Jeikap kurina ivi mamatara, ivona bo, ³⁰ “Egypt dobuna kana bada ghamana ivi wavukai na ere ghakighakina ivi sisiya kurikai da nakanani ma tokai na nanaga wawayikai. ³¹ Ma kegha da kavonapotei bo, ‘Tokai na ke nanaga wawayikai, tokai na wawaya maninikai. ³² Ma tokai na katupuwa da tomotomowa akii vi 12 ma akii mamai na sago kava ma varesikai sago na irabobo ma tikii kikei murimuri vaghina na akii mamai yavata Keinan dobunai emakamakai.’”

³³ “Vaghina ma bada ghamana ivonekai bo, ‘Weni nakanani kona berai da anakovi da kovonavona bubuna bo koiberu. Kwinami sago na yavata kana makai ma peyarimi na vavai kona kavara kona nae da ami rakaraka vitonara ekarakarisi na kurisi. ³⁴ Ma timi kikei murimuri vaghina korutinapiyei kuriku da anakovi da tami kovonavona bubuna da tami wawaya maninimi ma ke nanaga wawayimi. Tuna maranai na varesimi ana vere meyemi ma ani vaghinei da weni dobunai kona gimagimara.’”

³⁵ Ma peyarisi i kutu kamosiyai vavai ivivi kiibuni na ipanani da i kutu kamosiyai gimagimara manesi na kudubina nani. I mamai yavata nani manesi ikitakitai na iyabumana

kirakai. ³⁶ Ma i mamai ivonesi bo, “Ami kayowana da natunatuku kudubimi ani wapimi bo? Josepa namada irabobo, ma bade Simiyon iwapa ma wekarakava na ami kayowana da Benjamin kona viitawe bo? Bera kudubina na imiirikuputeku.”

³⁷ Ruben ina mamai ivonei bo, “Benjamin kevereku ma kevi tumaghaneku da ana rutini kana vovira. Mikeda ke ana rutinapiyei na natunatuku ivi ruwa kevi kiivunuwana, kaku kovogha.”

³⁸ Ma kegha, Jeikap ivona bo, “Ke kovokovoghina da natuku yavata konoru, namada ina tuwa irabobo ma ina kina kava emakamakai. Taku namada amorapa kirakai ma mikeda keta borinai berona ina panani na tuna nuwapoyina ini raboboku. Anoru raborabobosi i ku dobu.†”

43

Josepa varevaresina ivovirame ku Egypt.

¹ Keinan dobuna kamonai na patana da gomara irakata ma ibero kirakai. ² Vaghina ma Jeikap ina rakaraka yavata kii vavai Egypt dobunai ikavari igheghae na ikam yavui. Tuna kubiine Jeikap natunatuna ivonesi bo, “Kovovira da vavai gisina voghamana kubiita kona gimara.”

³ Ma Juda ivona bo, “Tomowina ina sisiya bagibagina iverekai da ivona bo, ‘Kara maghighiku ke kona kitai da timi kikei kona rutinapiyei na vaghina.’” ⁴ Tuna kubiine kuni vaghinei da tiki kikei yavata kana nae na vaghina, kanoru da kata vavai kana gimara kubiim. ⁵ Ma mikeda ke kuni vaghinei na tokai ke kanoru, iyamna tomowina ivonekai da tikii kikei ke kana rutinane yei na ke ina tavire da ina kitikai.

⁶ Jeikap ivona bo, “Avi kubiine tomowina kovonei da timi kikei sago emakamakai? Weni nakanani koberai na taku nuwapoya kovereku.”

⁷ Ma ivonapotei bo, “Tomowina ivi taravirevire bogiikai da tokai ma akii rakaraka ita akova bubuni. Ivona bo, ‘Ami mamai patana da emakamakai bo? Ma timi kikei sago emakamakai bo kegha?’ Ma ikikava katakovi da ita vonekai da tiki kikei kata rutini da yavata katoru. Ma ina vitarakiiyana kubiine na nota yagharinai kavona potei.”

⁸ Juda ina mamai kurina ivona bo, “Tomowa kikei kevonatawei da taku yavata wekarakava kana nae da tam ma tokai natunatakai yavata yawayawata tamakai ma ke tarabobo. ⁹ Ma taku averevere meyeku tuna ina yawasa kubiine. Mikeda ke ana viiya ana vovirei kurim na wavuna na taku ana kavara nonowei. ¹⁰ Madegha enenae. Mikeda Benjamin ke kuta tarapapari, ma vivaghina kutaverekai na tokai namada mara ruwa kata nae ku Egypt ma kata vovira.”

¹¹ Vaghina ma i mamai Jeikap ivonesi bo, “Mikeda ami kayowana da nakanani taberai na vaghina. Ma ami puyo kokavarane yei da tomowina kona verei. Okowa ghabughabuna, manigewa, gegura, vavai kii vovoghabughabu, mapa bogii ma bogiyyai, weni dobunai aviyavisina imatiyai tayamoyamoni na kiikiimatani kouwana ami ku kutu ma kona nae da kona puyoi. ¹² Ma nani manena ami ku kutu iuwana na kokavari da kona vere meyesi. Mikeda wawaya sago bera wapawapa iberai da iuwaname. Ma bade ku tepana mane koviiya da kata vavai kona gimari. ¹³ Konae, timi kikei korutini ma yaghiyaghinai konoru nani tomowina kurina. ¹⁴ Ma ‘God Rewapana Kirakiina’* kurina ainowi da ina berai da tomowina ini kamyuyuwemi ma ini vaghinei da varesimi sago ma Benjamin yavata kona vovirame. Ma ke ini vaghinei ma natunatuku ivi ruwa ani wapisi na vaghina, nuwapoya kamonai ana makai.”

¹⁵ Vaghina ma Jeikap natunatuna nani puyosi iyuna ma mane ku tepana ikavari ma Benjamin yavata ivomiiri da inae ku Egypt da Josepa maghinonai imiiri. ¹⁶ Ikitisi da Benjamin yavata na ina bigabiga wawayina ivonei bo, “Weni tomotomowisi kerutini kona nae aku ku numa. Siya sago kekiivunui ma kevokuyai. Ti na taku yavata madegha punai kana kam.”

¹⁷ Vaghina ma ikikava ivonavonei na bigabiga wawayina iberai, irutini da inae Josepa ina ku numa. ¹⁸ Ma varevaresina na ere yabuyabumanisi inenae, inotanotai bo, “Kunona tapisi tagimara ma ita mane na wawaya sago iuwaname ita ku kutu, nani berana kubiine iviinita wike ina ku numa tapisi. Ina kayowana da ina ravita ma ina berita da ti sleiv ma bade ita donki ina yuna da rapenai.”

¹⁹ Varevaresina inekiibau da Josepa ina numa matuketinai na ivi sisiya bigabiga wawayina kurina. ²⁰ Ivona bo, “Akii bada, kevi yanekai. Kunona kاپisi wike da vavai kata gimara, ²¹ ma kavovovira da keta borinai kena kubiine ma kavopanani da peyarikai akii kutu kamosiyyai na akii mane ikikava kagimagimara na peyarina nani. Tuna kubiine manesi

† 42:38: Hibru damsi ivonavona da raborabobosi i dobu kana vava ‘Seoyl.’
Rewapana Kirakiina’ na ‘El Sadai.’

* 43:14: Hibru gamonai ‘God

na peyarina kaviini kavovira. ²² Ma wekarakava na mane ku tepana kakavari da vavai kana gimara. Ma ke katakovi da iyai akii mane iuwaname akii ku kutu kamosi.”

²³ Bigabiga wawayina ivona bo, “Vaghina, ke kona yabumana. Agunai ami God nani manena iuwana ami ku kutu, tuna God na ami mamai evovokavakavari. Ma akovi da rorova vavai kogimari na kovi mayei. Ami mane na taku mani aviyya.” Vaghina ma Simiyon ivotawei ma irutini ipisi kurisi.

²⁴ Ivi sisiya ikovi na bigabiga wawayina irutinaruwesi Josepa ina ku numa kamona ma okowa iveresi da kaesi ita kowa ma bade i donki kii vavai iveresi da iti kanisi. ²⁵ Ma tomotomowisi namada iakovi da madegha punai na nani numanai ita kam, tuna kubiine i puyo ivovunagha da Josepa ita nekiibau na ita puyoi.

²⁶ Josepa inekiibau na i puyo iyuna da inae ku maghinona da irunoma ma ipuyoi. ²⁷ Ma ivi tarakiiyanesi da ti na vaghina bo kegha, ma muriyai na ivona bo, “Ami mamai imagura kirakai na kovi sisiyei avi yanei, tuna ikikava? Tuna yawawayasina bo?” Josepa ina sisiya na vidamadamana wawayina ivi damani varevaresina kurisi.

²⁸ Ma ivonapotei bo, “Akii mamai na am bigabiga. Ma tuna na vaghina ma yawawayana.” Vaghina ma varevaresina irunomei ivi matakira da ivopepetei.

²⁹ Josepa ikitavirevire da Benjamin ikitai, tuna na tina kikei vaghata ma ivona bo, “Timi kikei kovivi sisiyei na vaghina weni bo?” Ma ivona bo, “Natuku, God ini biibiinim.” ³⁰ Tina kikei ikitai na nuwapoya ivowa kirakiiyei da yaghiyaghina i kiibau ina ku tupayaragha irui da nani dobunai itou.

³¹ Josepa itou ikovi na maghighina ikowai ma ikiibau da ivi potepote meyei ma sisiya iterei da ina bigabiga vavai ita riyei.

³² Vavai ivorereghi da Josepa ina kina kava kana vavai na bogiiyai ma varevaresina ti bogiiyai ma Egypt damsi yavata ikamkam na bade bogiiyai. Nakanani irereghi, iyamna Egypt damsi inota meyesi da ti na ighe kirakai tuna kubiine na ke kovokovoghina da Hibru damsi yavata ita kam patapata. ³³ Ma bade Josepa varevaresina ivorereghisi da i tupuwa nununai imakai, iyaroko vaghina da inae ku murimuri vaghina. Nakanani ikitakitai na ivi deye kirakiiyei. ³⁴ Ma kii vavai na bigabiga inae da Josepa ina kema tepanai iyuyuna ma iverevresi da ikamkam. Ma Benjamin na ivi kam kirakiiyei ke varevaresina viya nakanani. Ma vaghina Josepa yavata nuwabiibiiyai ikam ma iuma patapata.

44

Josepa ina redu.

¹ Josepa ina bigabiga wawayina ivonei bo, “Witi kiuwana kirakai nani tomotomowisi i ku kutu da ina kavara ma i kutu tepasiyai na sagosago duma i mane iuwaname. ² Ma aku redu vovokeyakeyuna* na tisi kikei murimuri vaghina ina ku kutu kiuwani ma ina mane yavata.” Vaghina bigabiga wawayina Josepa ikikava ivonavonei na iberal.

³ Mara itom mara boiboi vaghata varevaresina i donki yavata ivonatawesi inae. ⁴ Ma kwanatu ikiibutawei inenae da ke rabaraba ma Josepa ina bigabiga wawayina ivonei bo, “Yaghiyaghina nani tomotomowisi keverukiviniisuna kuna nae. Ma kuna votanisi na kevonisi bo, ‘Avi kubiine biibiina kaberau kurimi ma berona koberai kurikai?’ ⁵ Avi kubiine aku bada ina redu koyapini? Mara nonowa nani redunai eumuma ma bade reduna ku kamona ekitakita da bera gavugavusi ini debei kurina. Weni tuna na berabero kirakiina koberai.’”

⁶ Vaghina ma, bigabiga wawayina inae da kurisi inekiibau ma Josepa ikikava ivonevonei na nakanani ivonesi. ⁷ Ma ivonapotei bo, “Bada, weni sisiyina na iyamna avai? Tokai kavonavona bubuna da weni berana ke kata berai. ⁸ Kuyakovi da rorova Keinan dobunai mane akii kutu kamosiyai kavoponana na kudubina kakavara kavovirei kurim. Ma avi kubiine am bada ina numa kamonai silva bo gold kata yapi? ⁹ Mikeda wawaya sago kamokiiyai kuna panani da iviyya na kuni raboboi. Ma peyarikai na kani sleiv kubiimi.”

¹⁰ Ivona bo, “Aivaghinei da iyai reduna ikavakavari tuna wawayina kava na aku sleiv ma peyarimi na vovotawemi kona nae.”

¹¹ Tuna kubiine yaghiyaghina i kutu ituraororuwana ku tano ma i kutu kawasi ivotate-tate. ¹² Josepa ina bigabiga wawayina iyarokona gwabinai gini ivi karei da murimurina gwabinai turina iterei. Ma reduna na Benjamin ina kutu kamonai ivopanani. ¹³ Tuna kubiine ere nuwapoyisi kii gara igosira ma i sawara ivi tawaneppepyana i ku donki ma ivovirame ku kwanatu.

¹⁴ Josepa patana da ina numa kamonai imakamakai ma Juda varevaresina yavata inekiibau. Ma maghinonai itawesi ku tano. ¹⁵ Ma Josepa ivona bo, “Aviyavisina koberai?”

* 44:2: Reduna na silva kiraminai iyamoni, mayani irakata.

Koakovi bo kegha da aku keta emakamakai da bera gavugavusi anakovi? Bera weni nakanani kona berai na yaghiyaghina ana pananimi.”

¹⁶ Juda ivonapotei bo, “Bada, aviavisina kani sisiyei. Ke keta sago ita makamakai da kana vona da wawaya maninikai. God ivi debei da tokai kabera beroi. Ma wekarakava na peyarikai na am sleiv. Wawayina iyai gwabinai reduna kopanani na yavata.”

¹⁷ Ma Josepa ivona bo, “Kegha, ke nakanani ana berai. Meni wawayina aku redu gwabinai tuna wawayina kava na aku sleiv.” Ma peyarimi na nuwanubiiyai kona vovirame ami mamai kurina.

Juda ivi nowi Benjamin kubiine.

¹⁸ Juda inae da imiiririya Josepa kurina ma ivona bo, “Bada, kevi vaghinei da yavata tisisiya. Ke nuwanuwam ina pughu kuriku. Akovi da tam na kiivavo Pero nakanani, am rewapana irakata. ¹⁹ Aku bada, kunona tokai am bigabiga kuvi tarakiyanekai bo, ‘Ami mamai bo varesimi bo kegha?’ ²⁰ Ma kavonapodem bo, ‘Aki mamai emakamakai ma imagura kirakai. Ma tiki kikei sago emakamakai, tuna na akii mamai imagura kirakai ma ivi tuwei. Ma ina maduwa ivi tuwa da ivi ruwa kava ma iyarokona na irabobo ma murimurina kava emakamakai. Akii mamai ina nuwaviina ghamana na tuna.’”

²¹ “Ma kuvonekai bo, ‘Korutinapiyei wike da taku mani matakawai ana kitai.’ ²² Tuna kubiine kavonapodem bo, ‘Tomowa kikei ina mamai ke ina kuyowei, mikeda ina kuyowei na ina mamai ina rabobo.’ ²³ Ma kuvonekai bo, ‘Mikeda timi kikei murimuri vaghina ke kona rutinapiyei na maghighiku ke kona kita meyei.’ ²⁴ Ma kavovirame akii mamai kurina na aviavisina kuvonekai na kavi mamatarei.”

²⁵ “Muriyai akii mamai ivonekai bo, ‘Kovovira da vavai gisina voghamana kubiita kona gimara.’ ²⁶ Ma kavonapotei bo, ‘Ke kana nae ku Egypt da tiki kikei yavata na vaghina. Mikeda tuna yavata kana nae na tomowina maghighina kana kitai.’”

²⁷ “Aki mamai na am bigabiga. Ma ivonekai bo, ‘Koakovi da kawaku Risera ivi tuweku da natunatuku tomotomowa ruwa. ²⁸ Ma sago iwapa na avona bo, ‘Vona bubuna da ghamoghamo dipa ivi rabobo, iyamna ikuyoweku na ke ata kita meyei.’ ²⁹ Ma mikeda natuku kana viruwa gwabikuwai kona viitawei ma berona ina tupuwa kurina da tuna yavata ina wapa na nani nuwapoyina ini raboboku iyamna amorapa kirakai. Anoru raborabosi i ku dobu.†

³⁰ Tuna kubiine, aku bada, wekarakava na ke kovokovoghina tiki kikei kana verukuyowei kana vovira akii mamai kurina. Weni tomowa kikina yavata kana vovira na vaghina. Mamai ina yawasa kudubina na tomowa kikina evovotani, ³¹ ma ina kita da tomowa kikei gwabikiyai kegha na ina rabobo. Tokai am bigabiga na wavu kana kavari da akii mamai sisiwina kavonatawei ku dogo kamona. ³² Taku am bigabiga averemeyeku aku mamai kurina tomowa kikei ina yawasa kubiine. Ma avonei da mikeda tomowa kikei ke ana rutini ana vovira kurina na wavuna aku yawasa kamona ana kavara nonowei.

³³ Ma wekarakava na ainowi kurim da tomowa kikei kevonatawei da varevaresina yavata ina nae ma taku na tomowa kikei kana gawara ana viiya da ani sleiv tam kubiim. ³⁴ Ma tomowa kikei kegha na ikikava ana vovira aku mamai kurina? Kegha, ke ata kayokayowei da matakawai aku mamai weni nuwapoyina ina kavari.”

45

Josepa ivi debe meyei.

¹ Vaghina ma Josepa ke kovokovoghina da nuwanuwana ita tatani ma ke ina kayowana da ina bigabiga matasiyai ita tou. Tuna kubiine ikwavinisi, ivonesi bo, “Kokiibau!” da peyarisi inae, numa kiibutawei. Josepa ina kina kava na ivi debe meyei varevaresina kurisi da tuna iyai. ² Ma itou da itousiyasiyapa da Egypt damsi ivi yanei na sisiya ikavari ineyei Pero ina ku numa.

³ Josepa na wekarakava ivi karei da Hibru gamonai ivi sisiya. Varevaresina ivonesi bo, “Taku na Josepa, ma vona bubuna da ita mamai patana da yawayawana, emakamakai bo?” Ma varevaresina weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai da ke kovokovoghina ita vonapotei.

⁴ Vaghina ma Josepa ivonesi bo, “Kopisi wike ku ririku.” Ina sisiya ivi yanei na imiiririya kurina ma ivonesi bo, “Taku na Josepa, varesimi vaghata, taku kovi gimareku Egypt damsi kurisi. ⁵ Ma wekarakava na ke koni nuwapoya ma bade ke koni wavu meyemi da weni damsi kurisi kovi gimareku. God ina kayowanai da nakanani ita tupuwa, tuna kubiine ivonataweku avi nao da tami aku wawaya ati yawasimi. ⁶ Weni gomarina kamona tamakamakai da madegha ruwa ikovi ma bade madegha miikovi maghinotiyai

† 44:29: Hibru damsi ivonavona da raborabosi i dobu kana vava ‘Seyol.’

ina makai, nani kamona na ke kovokovoghina tavao ma tayaba. ⁷ Ma God ivonataweku avi nao da tami ma tupurereghimi ati yawasimi, gomara kamona ke kona rabobo. Wena tuna na bera ghamana eberaberai kubiimi. ⁸ Kokitai, ke tami ami kayowanai wike kota vonataweku, kegha, God ina kayowanai. Tuna iberai da Pero iterepiiku da avi wayayaghama ma ivineku da ina numa kana bada ma bade Egypt kudubina kana bada. ⁹ Ma wekarakava na yaghiyaghina kovovira ita mamai kurina ma kovonei bo, 'Natum Josepa weni nakanani ivona, "God iberai da taku na Egypt dobuna kudubina kana bada, tuna kubiine ke kuni kayovira, yaghiyaghina ita rakaraka yavata kona pisi kuriku. ¹⁰ Tami na Gosen dobunai kona makai da taku ririkuwai, tam, natunatumi, tuputupumi, ami ghamoghamo ma aviyavisina kudubina gwabimiyai na yavata." ¹¹ Ma taku Egypt kamona ana koyaghimi iyamna gomarina na patana da madegha miikovi maghinotiyai ina makamakai. Mikeda ke kona pisi na tami, ami rakaraka, ma ami ghamoghamo na kudubimi vitonara ini karavunwanemi.' "

¹² Ma Josepa ina sisiya ikwananati ivona bo, "Varevaresiku, wekarakava na peyarimi ma tam Benjamin yavata na matamiyai kokitakitiku da vona bubuna da taku na Josepa." ¹³ Ita mamai kovonei da aku rewapana irakata kirakai Egypt dobuna kamona. Ma aviyavisina kudubina matamiyai kokitakitai na kovi akovi. Ma yaghiyaghina rutini da konoru kuriku.

¹⁴ Ma tina kikei yavata ivi taragghavuwana ma ivi ruwa ivi tutuwana. ¹⁵ Muriyai ere tutuna varevaresina peyarisi iyoni ma ituwesi. Nani murina peyarisi ikweya patapata.

¹⁶ Pero na ina numiyai ma sisiya ivi yanei da Josepa varevaresina ipisi na ina wayaya ghamaghamasi yavata ivi nuwabiihi kirakai. ¹⁷ Ma Josepa kurina ivona bo, "Varevaresim kevonesi da vavai ini geru i ku ghamoghamo ma ina vovira i ku dobu, ku Keinan. ¹⁸ Ma kevonesi da ami mamai ma kakawasi da natunatusi ina rutinisi da ina vovirame wike. Ina pisi na tano ana veresi ma bade Egypt kana biibiina ana veresi da ina kam bubuna.

¹⁹ Bade kevonesi da tano wakasi weni dobunai eyuna vaghata ma ina nae ku Keinan da ami mamai, kakawasi ma natunatusi yavata ini gerusi ma ina vovira wike. ²⁰ Ma i sawara ke ini nuwapoyei iyamna Egypt kana biibiina kudubina na ti ini rapenei."

²¹ Jeikap natunatuna na ikikava Pero ivonavonesi na nakanani iberai. Ina sisiya nununai na Josepa tano wakasi iyuna ma iveresi ma bade vavai iveresi da kii keta tamiina kubiine. ²² Ma peyarisi sagosago duma na gara vusi iveresi. Ma Benjamin na silva ririghina ivi 300* iverei ma kana gara biibiisi ivi miikovi iverei. ²³ Ma Josepa puyo ivonatawei ina mamai kubiine, donki tomotomowisi ivi 10 ku tepasi na Egypt kana sawara kiikiimatani iuwani ma bade witi ma vavai bogii ma bogiiyai donki wivinesi ivi 10 ku tepasi iuwani. Vaviisi na ina mamai ina baba ku Egypt na kana keta tamiina. ²⁴ Ivovunagha ikovi na varevaresina ivomiiri, ivonatawesi inenae na ivonesi bo, "Ketiyai kona nena na ke koni kawapata."

²⁵ Egypt dobuna ikuyowei ma inae i mamai Jeikap kurina, ku Keinan. ²⁶ Inekiibau na i mamai ivonei bo, "Josepa na patana da yawayawana ma tuna na Egypt dobuna kana bada ghamana." Jeikap itataghana ma inotakavakavai da ke iti tumaghanesi. ²⁷ Ma Josepa ina sisiya peyarina ivi damani i mamai kurina ma bade ikitai da tano wakasi iniimiiri na nota rewapana iviia ma ivi tumaghana. ²⁸ Ma Jeikap ivona bo, "Wekarakava na aitumaghanemi da natuku Josepa na patana da yawayawana. Muriyai da ana rabobo na ana nae natuku ana kitai."

46

Jeikap ivomiiri ku Egypt.

¹ Vaghina ma Jeikap ina sawara kudubina iviia ma ina rakaraka irutini da ivomiiri ku Egypt. Inenae da inekiibau ku Beyaseba na isuwara ma ivokavakavara ina mamai Aisiki ina God kurina.

² Ma nani didibarinai na ina kena kamona na God ivi sisiya kurina, ivona bo, "Jeikap, Jeikap!"

Ma ivonapotei bo, "Taku weni."

³ Ma God ivona bo, "Taku na God, am mamai ina God. Ke kuna yabumana da kunoru ku Egypt, iyamna nani dobunai ana berim da tupurereghim ina rakata da dam ghamana ina tupuwa. ⁴ Taku na ke ana voterem, tam yavata toru patapata ku Egypt. Ma mara sago tupurereghim ana rutinisi da ina vovirame ku Keinan. Ma bade ana berai da am rabobo kana ku mara na Josepa na gwabimuwai."

⁵ Jeikap natunatuna ivomiiri da i mamai na tano wakasi Pero ivi vonataweyana na ku tepana ivi gerui ma bade nakanani kakawasi ma natunatusi yavata ivi gerusi. Ma vaghina

* 45:22: Silva ririghina ivi 300 kana vita na 3.5 kilogram.

ivomiiri da Beyaseba dobuna ikiibutawei ioru ku Egypt. ⁶ Ma bade i ghamoghamo, i sawara gwabisiyai Keinan dobunai iviiviya na yavata inae ku Egypt. Jeikap inenae na ina rakaraka kudubisi na yavata. ⁷ Natunatuna, tuputupuna, tomotomowisi ma wivinesi na kudubisi irutinisi da yavata ioru.

⁸ Jeikap ina rakaraka iyavo kava ioru ku Egypt, kii vava na weni.

Jeikap natuna iyarokona na Ruben. ⁹ Ma Ruben natunatuna tomotomowisi na Hanoki, Palu, Hesron ma Kami.

¹⁰ Simeyon natunatuna tomotomowisi na Jemuwel, Jamin, Oyadi, Jakin, Soya ma Saul, tuna na Keinan wavine natuna.

¹¹ Levi natunatuna tomotomowisi na Geson, Koyati ma Merari.

¹² Juda natunatuna tomotomowisi na Erub, Onan, Sela, Peres ma Sira (Eru da Onan na Keinan dobunai irabobo.)

Peres natunatuna tomotomowisi na Hesron da Hamul.

¹³ Isaka natunatuna tomotomowisi na Tola, Puwaya, Jasuba, ma Simron.

¹⁴ Sebulum natunatuna tomotomowisi na Seredi, Elon ma Jalil.

¹⁵ Ma vaghina, weni damsi tavi yavi ikovi na Jeikap kawana Liya yavata Padan Aram* dobunai imakamakai na ivi tuwesi da natunatuna ma tuputupuna na ivi 33 ma ku tepana na novusi Daina.

¹⁶ Gedi natunatuna tomotomowisi na Sepon, Hagi, Suni, Esbon, Eri, Arodi ma Areli.

¹⁷ Asera natunatuna tomotomowisi na Imna, Isva, Isvi, Beriya ma novusi na Seraya. Beriya natunatuna tomotomowisi na Heberu ma Malkiyel.

¹⁸ Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 16 na Jeikap da Silpa tupurereghisi. Kunona Silpa na Leiban ina bigabiga ma natuna Liya iverei da ina bigabiga wavinena.

¹⁹ Jeikap kawana Risera ivi tuwa da natunatuna tomotomowisi na ivi ruwa kava, Josepa da Benjamin. ²⁰ Ma Egypt dobunai Josepa ivi tuwa da natunatuna tomotomowa ivi ruwa, Manase da Eperaim ma i maduwa na Asenati. Ma Asenati ina mamai na Potipera ma tuna na god vibero ina vokavara ivi badei 'On'[†] kwanatunai.

²¹ Benjamin natunatuna tomotomowisi na Bela, Bekeru, Asbel, Gera, Naman, Eiyi, Rosi, Mupim, Hupim ma Adi.

²² Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 14 tavi yavi ikovi ti na Jeikap da Risera tupurereghisi.

²³ Dan natuna tomowina sago kava na Husim.

²⁴ Napitali natunatuna tomotomowisi na Jasiyel, Guni, Jeseru ma Silem.

²⁵ Ma vaghina, weni tomotomowisi ivi 7 na Jeikap da Biliya tupurereghisi. Biliya na Leiban ina bigabiga ma natuna Risera iverei da ina bigabiga wavinena.

²⁶ Jeikap tupurereghina vaghata ioru ku Egypt na ivi 66 ma nani kamoni na rawarawana wivinesi na ke kati yavisi. ²⁷ Ma ku tepana na Josepa, ma natunatuna ruwa na Egypt kamoni itupuwa. Peyarisi tisagosi na Jeikap tupurereghina yavata ivi 70.

Jeikap inekiibau ku Egypt.

²⁸ Jeikap inenekiibau ku Egypt na Juda ivonatawei ivi nao Josepa kurina da keta ita tupavibeyesi da ita nae ku Gosen dobuna. ²⁹ Inekiibau ku Gosen na Josepa yaghiyaghina in a serioti ivovunagha ma igeru inae da ina mamai ita verupotei. Josepa inekiibau na ina mamai itaraghavui ma ituwei da kana guri.

³⁰ Ma Jeikap, natuna Josepa ivonei bo, "Taku mani matakuwai akitim da tam patana da yawayawam kemakamakai. Wekarakava ata rabobo na nuwabiibiyyai ata nae."

³¹ Vaghina ma Josepa ivi sisiya ina mamai ma varevaresina ma ina rakaraka kudubisi kurisi, ivonesi bo, "Ana nae kiiyavo Pero kurina ma ana vonei da varevaresiku ma aku mamai ina rakaraka Keinan dobunai ivivi makiiyana na ipisi kuriku. ³² Ma ana vonei da tami na sipu kii koyakoyagha ma bade ghamoghamo viya yavata kokoyakoyaghisi. Ma kopisi na ami ghamoghamo yavoyavosi ma ami sawara kudubina yavata koviiya ma kopisi." ³³ Vaghina ma Josepa ina rakaraka ivonesi bo, "Ma Pero ina kwatumi kona rui na ini tupaviremi da weni marana gurigurina komakamakai na avi bigasi kava koberaberi. ³⁴ Ma tami na weni nakanani kovonei, 'Tokai am bigabiga na gisigisikiyyai ghamoghamo vikam kavi karei. Nakanani akii mami mau da doboro mau ivi kam.' Nakanani kona vonapotei na ini vaghinei da Gosen dobunai kona makai, iyamna Egypt damsi na sipu kii koyakoyagha ke ita kayokoyowesi."

* 46:15: 'Padan Aram' kana vava sago na 'Northwest Mesopotemiya.' † 46:20: 'On' kana vava sago na 'Heliopolis.'

47

¹ Josepa inae da Pero ivonei bo, “Aku mamai ma varevaresiku i sipu da i ghamoghamo ma i sawara kudubina rapesiyai iyuna da Keinan dobuna ikuyowei. Ma ipisi da wekarakava ti na Gosen dobunai.” ² Ma Josepa varevaresina ivi miikovi yavata inae da Pero kurina iti maghibeyesi.

³ Vaghina ma Pero ivi tarakiyanesi bo, “Weni marana gurigurina komakamakai na avi bigasi kava koberabera?”

Ma ivonapotei bo, “Tokai am bigabiga na ghamoghamo kii koyakoyagha nakanani ma akii mami mau.” ⁴ Ma bade ivonei bo, “Tokai kاپisi da Egypt dobunai kana makai mara gisina, iyamna Keinan dobunai na gomara irakata ma ibero kirakai. Tuna kubiine akii ghamoghamo na kii vavai kegha. Kainowi kurim da kuni vaghinei da Gosen dobunai kana makai.”

⁵ Ma Pero, Josepa ivonei bo, “Ainuwabiibai da am mamai da varevaresim ipisi kurim. ⁶ Ma Egypt dobuna na kekita bubuni da tano kiimatana keveresi. Gosen dobuna keveresi da ina makai. Ma mikeda kamosiyai kuakovi da wawayi biga bubunisi ina makamakai na keteresi da taku mani aku ghamoghamo ina koyaghisi.”

⁷ Muriyai Josepa ina mamai Jeikap irutini ipisi da Pero ivi maghibeyei. Ma Jeikap, Pero ivi kiikiwei ma ivi novi Bada kurina da Pero iti biibiini. ⁸ Ma nani murinai na Pero, Jeikap ivi tarakiyanei bo, “Kam madegha na viya?”

⁹ Ma Jeikap, Pero ivonei bo, “Aku yawasa kamonai abababa yawara da madegha 130 ikovi. Taku kaku madegha na itupo ma ipiropiro ke nakanani ma aku mamai mau, ti i baba kamonai na kii madegha ine kirakai.” ¹⁰ Vaghina ma Jeikap, Pero ivi biibiina meyei ma ikuyowei.

¹¹ Ma vaghina, Josepa ina mamai da varevaresina Egypt dobunai iteresi. Irutinisi inae da ikikava Pero ivonavonei nununai iberai, tano kiimatanina Ramese ina parata ririnai iveresi, nani dobuna kana vava sago na Gosen. ¹² Ma bade vavai iveresi, ina mamai da varevaresina ma bade ina mamai ina rakaraka ma ededa gisigisi, i koroto nununai vavai irereghi kurisi.

Gomara irakata kirakai.

¹³ Gomarina Egypt da Keinan dobusiyai na irakata ma ibero kirakai da nani dobuna wawayisi kii vavai ikovi ma vitonara ikarakarisi. ¹⁴ Tuna kubiine mara nonowa damsi inenae Josepa kurina da vavai igimagimari na manesi kudubina Josepa iyuyuna da ikavakavari Pero ina ku numa. ¹⁵ Ma Egypt da Keinan dobusiyai mane ikovi na damsi patana da inenae Josepa kurina ma ivonavonei bo, “Vavai keverekai. Tokai akii mane ikovi, ma, ke ita biibai da matamuwai kana rabobo.”

¹⁶ Vaghina ma Josepa ivonesi bo, “Nakanani na tivovivirana, ami ghamoghamo kona vereku na vavai ana veremi, iyamna ami mane ikovi.” ¹⁷ Tuna kubiine i ghamoghamo peyarina irutinapiyei Josepa kurina da vavai iveresi, i hosi, i sipu, i gote, i kau ma i donki ivi vovivirana vavai kubiine. Madegha sago kamonai i ghamoghamo ivivi vovirana ma kii vavai ruvana ivereveresi da tepanai imakamakai.

¹⁸ Nani madeghina ikovi ma murina madeghinai na ivovirame Josepa kurina ma ivona bo, “Tam na akii bada, ma wekarakava na ke kovokovoghina da kani kawagavugavuwem. Vonavaghata da akii mane ikovi ma bade akii ghamoghamo na tam kuvi rapenei. Ke sago aviyavisina ita makamakai kata verem da wawayikai ma akii tano kava. ¹⁹ Avi kubiine maghinomuwai kana rabobo? Akii tano ma tokai wawayikai kegimarikai, tivovivirana vavai kubiine ma kani sleiv Pero kubiine ma bade akii tano ini rapenei. Vavai keverekai da ke kana rabobo ma bade pei keverekai kana voni da tano ke ina makii wapawapa.”

²⁰ Vaghina ma Josepa i tano kudubina Egypt kamonai igimaratawei da Pero ivi rapenei. Gomara irakata kirakai tuna kubiine na Egypt damsi kudubisi i tano ivi gimarei kiivavo Pero kurina, tanona kudubina na rapenai. ²¹ Egypt dobuna kamonai na Josepa iberai da meyagii nununai wawayi kudubisi ivi sleiv yavu. ²² Ma kegha da iyavo kava god viviberosi i vokavara ibadei na kii tano kava na ke ita gimari, iyamna kii reregha na nonowa Pero gwabinai iviiviya, tuna kubiine kii vavai imakamakai ma kii tano na ke iti gimarei.

²³ Ma iyavo kava ivi sleiv ma i tano ivi wapai, na Josepa ivi sisiya kurisi, ivonesi bo, “Wekarakava na tami ma ami tano agimari ikovi Pero kubiine. Ma pei weni koyuna da ami bada Pero kubiine kona vovao. ²⁴ Witi borina kana mara ina nekiibau na riba miikovi koterei da riba sago na Pero koverei ma riba ivi ruwamaruwa na kovotani da ami pei ma kami vavai, tami ma ami rakaraka ma iyavo kava yavata komakamakai na kubiimi.”

²⁵ Ma wawayisi ivonapotei bo, “Akii bada, tam kuvi yawasikai, tam kubiibii kirakai. Tokai na kani sleiv Pero kubiine.”

²⁶ Weni berasi kubiine Josepa taravatu iterei da Egypt dobuna kamona na riba miikovi ina terei ma sago na kiivavo rapenai. Weni taravatuna na Egypt damsi patana da evovotani. Ma iyavo kava god viviberosi i vokavara ibadei na ti kava kii tano na Pero ke iti rapenei.

Jeikap ina vinowi turina.

²⁷ Israel* damsi Gosen dobuna kamona imakamakai da i mura irakata ma ivi tuwa da natunatusi ipeyari kirakai.

²⁸ Jeikap, Egypt dobuna kamona imakai da madegha 17 ikovi ma nani maranai na kana madegha 147. ²⁹ Ma ina mara itupo da ita rabobo na natuna Josepa ikwatui ma ivonei bo, “Mikeda am nuwaviina irakata kirakai kuriku na imam ku daghadaghaku keterei, kevi matakira da aku kayowana kuna berai. Am agabiibiyai aku sisiya kuna vokikini ma kuna vonakiiyapa da ke Egypt dobunai kuna dogoku.

³⁰ Ana rabobo na Egypt dobunai kekavarakii buweku da meni dobunai aku mami mau idogosi na nani dobunai kuna dogoku.”

Ma Josepa ivonapotei bo, “Ikikava kuvoneku na ana berai.”

³¹ Ma Jeikap ivoname, “Kevonakiiyapa da kuna berai.” Ma vaghina, Josepa vonakiiyapa bagibagina iterei ina mamai kurina. Ma Jeikap ina diwonai itupavibagi ma idune da God ivokavakavari.

48

Manase da Eperaim.

¹ Ke mara gurina ma wawaya inae Josepa kurina, ivi akovi da ina mamai Jeikap na igubaga. Tuna kubiine natunatusa ruwa Manase da Eperaim irutinisi da yavata inae. ² Ma Jeikap sisiya iviia da Josepa ipisi da ita kitai na ere nununa ivomiiri da ivi kiimakiyei.

³ Ma natuna Josepa kurina ivona bo, “Mara sago God Rewapana Kirakiina* irumatara kuriku Lus† kwanatunai, tuna na Keinan dobuna kamona. Ivi biibiiniku ⁴ ma ivona bo, ‘Ana berai da kuni tuwa kirakai da am koroto ina rakata, tupurereghim ina rakata da dam ma dam ina tupuwa. Ma weni dobuna na tupurereghim ana veresi da ini rapena tuwanonowi.’”

⁵ Ma ina sisiya ikwapanatini ivona bo, “Josepa, natunatum Eperaim da Manase namada itupuwa weni dobuna Egypt kamona ma nani murinai apisi da yavata tamakamakai. Ma wekarakava ivi ruwa aviiuinisi da ti na natunatuku vaghata nakanani ma Ruben da Simiyon. ⁶ Ma weni ededisi murisiyai kuna vivituwa na tam kava rapemuwai. Ma tano buderina kona rerereghi na murimurisi i tano na Eperaim da Manase gwabisiyai ina viiya. ⁷ Rorova kava Padan dobunai kabababa da keta borinai am maduwa Risera‡ irabobo. Tuna na Keinan dobuna kamona ma ke ita rabaraba da ku Eperati da weni nuwapoyina apanani. Ma vaghina, ere matadogaku na Eperati ketana baranai adogoi.”

⁸ Jeikap, Josepa natunatusa ikitisi na ivi tarakiiyana bo, “Weni ededisi na iyavo?”

⁹ Ma Josepa ina mamai ivonapotei bo, “Weni ededisi na taku natunatuku. Egypt dobunai amakamakai na God ivereku.”

“Kerutinapiyesi kuriku da ani biibiinisi.”

¹⁰ Ma Jeikap na imagura kirakai da matana isowai da ke ruvaruvana ita kita bubuna. Vaghina ma Josepa natunatusa irutinapiyesi i doboro kurina da itaraghavusi ma iyonisi.

¹¹ Ma Jeikap ivona bo, “Ke ata notai da maghighim ata kita meyei ma wekarakava na God ivi vaghinei da tam, natunatum yavata akitakitimi.”

¹² Muriyai Josepa natunatusa Jeikap dogarinai itinavivirisi ma ina mamai maghinonai irunoma da maghighina ku tano. ¹³ Ma natunatusa iviinisi da Jeikap ku maghinona iteresi da imimiiri. Eperaim na murimurina tuna kubiine iviia da Jeikap ku dugena iterei ma Manase na iyarakona tuna kubiine ku katagheyana iterei. ¹⁴ Ma kegha, Jeikap imana ivi kiiivonei da katagheyana ivororona da Eperaim ku gayamina iterei, namanaki da tuna murimurina, ma dugenai ivororona da Manase ku gayamina iterei, namanaki da tuna iyarakona.

¹⁵⁻¹⁹ Ma Josepa na ke iti nuwabiibai, ikitai da ina mamai katagheyana Eperaim ku gayamina tepana iterei. Tuna kubiine ina mamai imana ivotani ma ina kayowana da

* **47:27:** Jeikap tupurereghina kii vava vuna na “Israel damsi.” * **48:3:** Hibru damsi ‘God Rewapana Kirakiina’ kubiine ivona bo, ‘El Sadai.’ † **48:3:** Lus kana vava sago na “Betel.” Genesis 28:19 na Genesis 35:6 kekikai. ‡ **48:7:** Risera ivi tuwa da ruwa kava ma murinai irabobo. Tuna kubiine Jeikap na Eperaim da Manase eviiuinisi da ti na nakanani ma Risera iti tuwesi. § **48:13:** Israel damsi i kiki da katagheyana na biibiina ma rewapanina ma dugena na berona, tuna dowadowana ma ina rewapana kegha.

Eperaim gayaminai ita votawei da Manase ku gayamina ita terei. Ma Josepa ina mamai ivonei bo, “Kegha mamai, ke nakanani, weni tuna na iyarokona katagheyam ku gayamina keterei.”

Ma kegha, ina mamai ke iti vaghinei ma ivona bo, “Akovi, natuku, akovi. Ma tuna bade tupurereghina ina rakata kirakai. Ma kegha da tina kikei ina rewapana ina rakata kirakai ke iyarokona nakanani. Ma tupurereghina ina rakata da kamosiyai dam ma dam ina tupuwa.”

Nani murinai na Josepa natunatuna yavata ivi biibiinisi ivona bo,
“Ainowi da God ini biibiinimi.

Aku doboro Abraham da aku mamai Aisiki na God ivokavakavari ma i yawasa kamonai ivotekatekei.

Ma bade God na taku kaku koyakoyagha, aku yawasa karenai da weni ku marana ivi noweku.

Ma ina aneya ivivi tarapaparaneku da berona ke ata panana tovonu.

Ainowi da weni ededisi ini biibiinisi!

Ainowi da ti na kaku vava ma Abraham da Aisiki kii vava ina voviteteyanei.

Ma ainowi da dobuwai i koroto ina rakata kirakai.”

²⁰ Vaghina ma Jeikap ivi ruwa ivi biibiinisi, ivona bo,

“Ma Israel damsi vibiibiina ina beraberei na tami avamiyai.”

Ina vona bo, “Ainowi da God ina berim da Eperaim da Manase nakanani.”

Weni sisiyisi kubiine Jeikap tupuna Eperaim iviia da ivi nao, Manase maghinonai iterei.

²¹ Nani murinai Jeikap natuna Josepa ivonei bo, “Taku gisina kava ma ana rabobo ma God na gwabimuwai ma mara sago tupurereghim yavata ina rutinimi kona vovira ita mami mau i ku dobu, ku Keinan. ²² Ma tam na Sekem dobuna avereverem ma varevareshim na kegha. Tuna dobuna kubiine na aku seri ma dosiyowai avi tona da Amo damsi gwabisiyai aviiya. Ma dobuna na tano mumurina.”

49

Jeikap natunatuna ivi biibiinisi.

¹ Vaghina ma Jeikap natunatuna ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Komiirigwagwariku ma ana vonemi da mara karakava epipisi na aviyavisina ina tupuwa kurimi.

² Natunatuku, taku ami mamai Jeikap.

Kopisi wike ma kovi yana.

Kaku vava sago na Israel.

Koriyemi da aku sisiya koni yanei.

³ Ruben, natuku iyarokom, tam na aku rewapana.

Kutupuwa na ivi matakira da taku na avi tomowa.

Tam na kayotatam ma rewapana kirakiim natunatuku peyarisi kamosiyai.

⁴ Tam na kayoghakighakim ma kara ke kuni wawayaghama, iyamna kawaku yavata bera berona koberai da aku kepana gawarina kuvi dadabui.

⁵ Simiyon da Livai

Tami na ami seri na kapiya kubiine, ami kayowana vighaviya.

⁶ Ami ogatara gavugavusi ke ati vaghinei,

Ma ami ku dughu kamosi ke ana rui.

Nuwanuwami ipughupughu na wawaya kovi kiivunuwana,

Ma bade ghamoghamo korugwarigwarisi da kaesi kovi sidarisi,

Iyamna ami kayowana ghamana da ina vokwarakwara.

⁷ Ami nuwapughu ma ami kayoghakighaki na iberoberowana kirakai,

Tuna kubiine God inimagimi.

Ma Israel dozunai tupurereghimi ina kiivigerisi

Ina berisi da Jeikap tupurereghina kamosiyai ini bogebogesi.

⁸ Juda, tam na varevareshim ini gheghenim,

Ma imamuwai kam ghavighaviya kuna ghegavovorisi.

Am tuwa mau ma titim yoghoyogho ina runomem.

⁹ O Juda, tam na laiyon natuna.

Kuvokiira, kukam ma kuvovira am ku bonagha.

Tam nakanani ma laiyon wavinena iti kwerukweru da ita kenakena,

Ke sago iyai da ini tataghani.

¹⁰ Tupurereghim mara nonowa ini bada,

Ti na kiivavo ina diwona ina voviteteyanei.

Ke kovokovoghina ini damani dam sago kurisi.

Ina nenaē da wawayina vaghata ina nekiibau.

Ina nekiibau ma dam ma dam ina pisi da ina suwari ma ina vokaravei.

¹¹ Ina mura ina rakata da ina donki ku greipi kunukununa ina warimi.

Ku greipi uravina ina kune da ruguruguna ina kamkam.

Ma kana gara na wain kamonai ina kowai.

Kana tarasovo na greipi muina tarataranai ina vokutuvi.

¹² Matana na ina yebari da wain nakanani.

Ma okena na ina poi kirakiiyei da mereki nakanani.

¹³ Sebulun, tam na kikirā baranai kuna makai

Ma tam gwabimuwai na waka ina viwawotawotei,

Am parata ina nae da ku Sidon.

¹⁴ Isaka, tam na nakanani ma donki,

Vita kana kavakavara.

¹⁵ Kuna kitai da am viyakam gawarina na ibiibii kirakai

ma am tano na biibiina kavakava,

Ma kegha da kuna tupe meyem da biga vitana kuna berai,

ma bade wawayi ina darum da kuna vobagibagi kirakai.

¹⁶ Dan na tam kuni dam sago Israel kamonai

Ma nota maninina tepanai am wawayi kuni tupaviresi ma kuni badesi.

¹⁷ Tam na mota sago keta baranai,

Tam nakanani ma mota berona keta ekenakenapotai da hosi kaegidugiduna ina tonai,

Hosi ina tonai na ini kapoka ma geru wawayina murimuriyai ina peku.”

¹⁸ Muriyai da Jeikap ina sisiya ita kwapanatini, ivona bo, “O Bada, akoyakoyaghim da kuni yawasiku.”

Vaghina ma, ivona bo,

¹⁹ “Gedi, tam kurim na keta bababasi yapiyapisi ina kayaya,

ma kegha da kuna miiritavire da kuna kwavinisi.

²⁰ Asera, tam na am tano na mumurina

ma kiikiivavo kii vavai ina yamona da vaviisi na biibiisi ma magimagisi.

²¹ Ma Napitali, tam na nakanani ma diya wavinena, tuna na vovotawena da ina kayowanai

ina baba,

ma ituwa da natunatuna na kiikiimatani.

²² Ma Josepa, tam na nakanani ma greipi ere amamena

da vusira baranai emiimiiri.

Ma ragharaghana ituwa ikiibu kirakai da ku gari kupuna.

²³ Dosiyo wawayisi ere nuwapughupughusi ina kayaya kurim

da iti tonem ma kegha.

²⁴ Taku Jeikap aku God Rewapana Kirakiina ina vowagum,

Tuna na sipu kii koyakoyagha nakanani, tota Israel kata wakima rewapanina

Tuna kubiine am yovu kuna vokikini da bagibagina,

ma imam na rewapana makamakiina, ke ina mitamita.

²⁵ Iyamna am mamai ina God ini vitem,

God Rewapana Kirakiina* ini biibiinim.

Kunuma da dobu kana vibiibiina ina verem

ma tupurereghim ini biibiinisi da ini tuwa ma ini susu bubuna.

²⁶ Taku am mamai aku vibiibiina avereverem na ighe kirakai,

da koya vovosi ighekuyowesi,

irakata da koya katakatamanisi irogusi.

Weni vibiibiinisi peyarina na tam Josepa avereverem,

ku tepam atereterei,

ma varevaresina kamosiyai tam na kiivavo.

²⁷ Ma Benjamin, tam na nakanani ma kukou dipa kayakayayina.

Ikikava mara boiboiyai kukou kana siya ina vowai ma ina kam yavui na nakanani,

kam ghavighaviya kuna vowa kirakiiyesi.

Ma raviyai sawara gwabisiyai kuneboi na kuna vorereghi am wawayi kurisi.”

* 49:25: Hibrū gamonai God Rewapana Kirakiina na ‘El Sadai.’

²⁸ Ma vaghina, Jeikap nakanani ivi sisiya natunatuna kurisi, sago sago duma i bera nununai ivi biibiinisi. Ma natunatuna, ti na Israel kana dam ivi 12 i kaekiki mau.

Jeikap irabobo.

²⁹ Jeikap natunatuna weni nakanani ivi varavarisi, “Gisina kava ma ana rabobo. Ana rabobo na tupuwiku koviyi kona nae da imapatana aku mamai da aku doboro buba kamona idogosi na nani dobunai kona dogoku. Kunona nani bubana na Hiti wawaya rapenai, tomowina kana vava na Eperon. ³⁰ Bubana na dobu kana vava Makipela kamona, tuna na Mamre ririnai, Keinan dobunai. Abraham nani tanona Hiti wawaya kana vava Eperon gwabinai igimari da nevanevana na ivi karawagei. ³¹ Ma nani dobunai na Abraham kawana Sera yavata idogosi ma bade Aisiki kawana Rebeka yavata idogosi. Ma bade nani dobunai kawaku Liya adogoi. ³² Ma nani tanona da bubana na Hiti damsi gwabisiyai igimari da rapetiyai.”

³³ Ma natunatuna totomowisi ivi varavarisi ikovi na kaena itawanepai ina ku kenakena gawarina, yana itapurai ma irabobo.

50

¹ Josepa ina mamai irabobo na itaraghavui, iyoni ma ituwei. ² Vaghina ma sisiya bagibagina iterei da ina mamai tupuwina ita vovunaghi, ku gegura ita vokutuvi da ke ita bowa. ³ Ivokutuvi da mara 40 tupuwina ivotani. Ma bade Egypt damsi na mara 70 irubasepa Jeikap irabobo kubiine.

⁴ Basepa kana mara ikovi na Josepa inae da Pero ina wawaya ghamaghamasi ivonesi bo, “Kade, kovokovoghina bo kegha da aku sisiya kota kavaraneyei Pero kurina? ⁵ Aku kayowana da mamai tupuwina ata viiya ata neyei ku Keinan dobuna da buba tuna mani imana ipapai na ku kamona ata terei. Ina mara itupo da ita rabobo na ivoneku da Keinan dobunai ata dogoi ma avi vaghinei, maghinonai vonakiiyapa bagibagina aberai. Tuna berana ana berai ina kovi na ana vovirame.”

⁶ Vaghina ma Pero ivonapotei bo, “Kenae da am mamai kuna dogoi, ikikava kuvonakiyapa na nununai keberai.”

⁷ Vaghina ma, Josepa ivomiiri da ita nae da ina mamai ita dogoi. Ma koroto ghamana yavata inenae, ti na Pero ina wawaya ghamaghamasi, Egypt dobuna kana babada ghamaghamasi ma bade ⁸ Josepa varevaresina ma ina rakaraka ma ina mamai ina wawaya peyarisi na ivi kaeturanei da yavata inae. Ma ededa yoghoyogho i maduwa mau yavata da i ghamoghamo na Gosen dobunai ivoteresi da imakai. ⁹ Koroto irakata kirakai. Ma kamosiyai viya na seriyotiyai igeru ma bade viya na bade viya na hosiya igeru.

¹⁰ Ma inekiibau ku Atadi, tuna na witi kana gudaguda gawarina, Jodan okowina ririnai. Nani dobunai na peyarisi itou da itousiyasiyapa ma rabobo kana kiki inunuri na tupuwina ivotani da mara 7 ikovi. ¹¹ Ma Keinan damsi ikitisi da ivivi tutuwana Atadi dobunai na ivona bo, “Egypt damsi na tou ghamana eberaberai.” Tuna kubiine dobuna ivi vavei Abel Misrayim, vavana iyamna na Egypt damsi nani dobunai isiyapa.

¹² Jeikap natunatuna totomowisi ikikava ivonavoveresi na peyarina iberai. ¹³ Tupuwina iviyya inae ku Makipela, Mamre ririnai, Keinan dobuna kamona da nani dobunai buba ku kamona iterei. Tanona na mara katamanai Abraham igimari Hiti wawaya kana vava Eperon gwabinai da kii karawaga. ¹⁴ Josepa ina mamai Jeikap idogoi ikovi na varevaresina ma iyavo kava inae idogodogo na peyarisi ivovirame ku Egypt.

Josepa varevaresina ivonesi da ke ina yabumanei.

¹⁵ I mamai irabobo murinai na Josepa varevaresina ivona bo, “Tita kikei patana da nuwanuwana epughupughu kurita bo kegha? Kade ina nota ererereghi da tavi kayotiranei na biwana ina viiya bo?” ¹⁶ Tuna kubiine Josepa kana sisiya ivonatawei ivona bo, “Muriyai da ita mamai ita rabobo na ¹⁷ ivonekai da kati nowi kurim da akii berabero kuna notatawei. Wekarakava na tokai am mamai ina God ina bigabiga kainowi kurim da akii berabero kuna notatawei.” Josepa nani sisiyina iviyya na itou kirakai.

¹⁸ Vaghina ma Josepa varevaresina timani ipisi da maghinonai itawesi da maghighisi ku dowma ma ivonei bo, “Tokai na am sleiv.”

¹⁹ Ma Josepa ivonesi bo, “Ke kona yabumaneku, taku ke God da kami kovogha ana veremi. ²⁰ Kovi ogatara da kovi agaberoweku ma kegha da God iruvovirei da ku biibiina. Nakanani iberai da karako wawaya peyarisi yawasa ipanani. ²¹ Tuna kubiine ke kona yabumana, tami ma natunatumi ana koyagha bubunimi.” Ma sisiya biibiinai ivonesi da nuwanuwasi ipika.

Josepa irabobo.

²² Josepa ma ina mamai ina rakaraka yavata Egypt dobuna kamonai imakai inenae da kana madegha 110 ma irabobo. ²³ Imakai inae da Eperaim natunatuna ma tuputupuna ikitisi ma bade Manase natuna Makiri natunatuna irapisi.

²⁴ Josepa varevaresina ivonesi bo, “Taku gisina kava ma ana rabobo. God tuna kovokovoghina da ina rutinimi da Egypt dobuna kona kiibutawei. Ma ikikava vonakiiyapa bagibagina Abraham, Aisiki da Jeikap kurisi iterei da dobu ita veresi na nani ku dobuna kona nae.” ²⁵ Muriyai Josepa ivonesi bo, “Vona bubuna da mara sago God ina vowagumi, ina rutinimi da weni dobuna kona kiibutawei. Ma vonakiiyapa bagibagina koterei da nani maranai tuwiriku kona kavari da yavata kona nae.”

²⁶ Vaghina ma Josepa imakai da kana madegha 110 ma irabobo. Tupuwina na ku gegura ivokutuvi da ke ita bowa ma nani murinai na igerei ma Egypt dobunai imakai.

Yesu Keriso Varana Biibiina
Matiu
Igirumi
(Matthew)
Vonaviakova

Weni bukana na Yesu kana kivina Matiu igirumi ma kamona Yesu varana biibiina idebei. Giruma katamana kamona God ina vonakiyapa bagibagina iterei ina wawaya kurisi da mara sago ina Vivinevine Wawayina ina vonatawei kurisi. Matiu evonavoneta da wawayina inekiibau, tuna kata Viviyawa, kana vava Yesu.

Yesu na Jiu damsi kamosiyai itupuwa ma imagura ma weni varana biibiina na ke ti damsi kava kubiisi, ma bade tota kudubita dobuwai tamakamakai na kubiita.

Weni bukana kamona Matiu ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 da ku 2:23 Yesu ina kaekiki mau i giu ma ikikava Yesu itupuwa.

Sapta 3:1-12 Jon Babaito ina biga.

Sapta 3:13 da ku 4:11 Yesu ibabaito ma muriyai ruyagha ipanani.

Sapta 4:12 da ku 18:35 Yesu ina baba kamona idimidima, ivivi beyebeyena, ma wawaya ivivi yawasisi.

Sapta 19:1 da ku 20:34 Yesu ibaba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 21:1 da ku 27:66 Yesu ku Jerusalem inekiibau ma mara miikovimaruwa kamona bera ghamaghamasi iberai ma damona korosiyai irabobo.

Sapta 28:1-20 Yesu rabobowai ivomiiri ma kana kivikivina kurisi ivi debe meyei da yawayawana.

Weni bukana kamona takitai da Yesu na vibeyebeyena wawayina ghamana. Rewapana gwabinai da God ina vonaviyoyovana iyamna vaghata idebei. Ma ina vibeyebeyena kamona God ina vikiivavona isisiyei.

Weni bukana kamona na Matiu nota ghamaghamasi miikovi irereghi da kamona Yesu ina vibeyebeyena isisiyei. Nani notasi na weni.

1 Wawaya God ina vikiivavona kamona na ikikava ina makai. Weni vibeyebeyena kana vava "Dima koya baranai." Sapta 5 da ku 7

2 Aposols ivi 12 i biga avai. Sapta 10

3 God ina vikiivavona miibiisi. Sapta 13

4 Wawaya Yesu ina kivini na aviyavisina ina berai. Sapta 18

5 Mara damona ma ikikava God ina vikiivavona ina nekiibau. Sapta 24 da ku 25

Yesu ina kaekiki mau.

(Luk 3:23-38)

1 Kimta ma kimta kamona na Yesu Keriso* ina kaekiki mau kii vava girumina na weni. Yesu na Kiivavo David tupurereghina, ma David na Abraham tupurereghina.

2 Abraham natuna na Aisiki,

ma Aisiki natuna na Jeikap,

ma Jeikap natunatuna na Juda titina yoghoyogho yavata,

3 Ma Juda natunatuna na Peres ma Zera, ma i maduwa na Tama,

ma Peres natuna na Hesron,

ma Hesron natuna na Ram.

4 Ma Ram natuna na Aminadab,

ma Aminadab natuna na Nason,

ma Nason natuna na Samon,

5 ma Samon kawana na Reiyab ma natusi na Bowas,

ma Bowas kawana na Ruti ma natusi na Obedi,

ma Obedi natuna na Jesi,

6 ma Jesi natuna na Kiivavo David.

Ma David na Uraya kwapurina iravaghi ma ivi tuwa da natusi na Soromon,

7 ma Soromon natuna na Reyobowam,

ma Reyobowam natuna na Abiya,

ma Abiya natuna na Asa,

8 ma Asa natuna na Jospat,

ma Jospat natuna na Jeyoram,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

ma Jeyoram natuna na Usaya,
⁹ ma Usaya natuna na Jotam,
 ma Jotam natuna na Ahas,
 ma Ahas natuna na Hesekeya,
¹⁰ ma Hesekeya natuna na Manase,
 ma Manase natuna na Amon,
 ma Amon natuna na Josaya,
¹¹ ma Josaya natunatuna na Jekonaya titina yoghoyogho yavata. Nani maranai Babilon damsi ipisi ma Israel damsi ipatumisi ma irutinisi ku Babilon da kubiisi ita biga.†
¹² Nani dobunai Jekonaya natuna Seletiyel itupuwa,
 ma Seletiyel natuna na Zerubabel,
¹³ ma Zerubabel natuna na Abiudi,
 ma Abiudi natuna na Eliyakim,
 ma Eliyakim natuna na Aso,
¹⁴ ma Aso natuna na Zadok,
 ma Zadok natuna na Akim,
 ma Akim natuna na Eriyudi,
¹⁵ ma Eriyudi natuna na Eriyesa,
 ma Eriyesa natuna na Matan,
 ma Matan natuna na Jeikap,
¹⁶ ma Jeikap natuna na Josepa.
 Ma Josepa kawana Meri ivi tuwa da Yesu, ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina.
¹⁷ Abraham ina kimtiyai da David ina ku kimta nani kamonaɪ na kimta ivi 14. Ma bade David ina kimtiyai da Jekonaya ina ku kimta (ti damsi na irutinisi ku Babilon) na nani kamonaɪ kimta ivi 14. Ma bade Babilon murinaɪ da Keriso ina ku mara nani kamonaɪ na kimta ivi 14.

Yesu Keriso itupuwa.
(Luk 2:1-7)

¹⁸ Yesu Keriso na weni nakanani itupuwa. Ina maduwa Meri na Josepa kana vopapara. Muriyai da ita ravaghi na Meri damina iviɪya da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iropeya.* ¹⁹ Ma Josepa na tomowa maninina, tuna kubiine maranai akova iviɪya da Meri na roperopeyina, nota iviɪya da gavugavunai ita voterei. Ma ke wawaya matasiyai ita berai da Meri iti avaberowei. ²⁰ Nakanani nuwanuwana ivivi tetei ma ina matu kamonaɪ Bada ina aneya kurina inekiiɪbau. Ivona bo, “Josepa, tam David tupurereghina, Meri kuna ravaghi da kawam. Ke kuna yabumana, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iropeya. ²¹ Meri ini tuwa da natuna tomowa ma kuni vavei Yesu,†* iyamna ina wawaya i berabero kamonaɪ ini yawasiti.”

²² Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninaɪ God peroveta Aisaya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya weni nakanani igruma, ivona bo, ²³ “Kovi yana, wiwike gubugubu na ke meyani tomowa damina ita viiɪya, ma kegħa da ina ropeya da natuna tomowa ini tuwei. Ini vavei Imanuweru.” Nani vavana iyamna, “God gwabitiyai emakamakai.”*

²⁴ Vaghina ma, Josepa irumataka ma aviyavisina aneya ivonavonei na peyarina iberai. Meri irutini ²⁵ da yavata imakamakai. Nani kamonaɪ Josepa, Meri damina ke ita viiɪya, ikoyakoyaghi da iti tuwa. Ma ivi tuwa da natuna tomowa ma Josepa tomowa kikei ivi vavei Yesu.*

2

Numataya maramatanai ipisi.

¹ Yesu Beteliyem kwanatunai itupuwa, tuna na Judiya dobunai ma nani maranai na Herodi ivivi kiivavo. Nani murinaɪ nuwagiura wawayisi maramatanai ipisi ku Jerusalem ² ma ivivi tarakiyana bo, “Jiu damsi i kiivavo wekarakava itupuwa na imapatana? Ina tupuwa matakirina na gwamegwame maramatanai kakitai ma kapisi da kata vokavakavari.”

³ Ma Kiivavo Herodi weni sisiyina ivi yanei ma nuwanuwana ikarai, ma ke tuna kava, Jerusalem kamonaɪ wawaya peyarisi yavata. ⁴ Ma Herodi taparoro babadisi i babada ma

† **1:11:** Israel damsi Babilon kamonaɪ imakai da madegħa 70 ikovi ma muriyai ivovira ku Israel. 2Kgs 24:14-15; 2Chr 36:10; Jer 27:20 * **1:18:** Luk 1:27 † **1:21:** Hibrugamosiyai Yesu kana vava iyamna na ‘Bada ini yawasita.’ * **1:21:** Luk 1:31 * **1:23:** Isa 7:14 * **1:25:** Luk 2:21

vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ikwaturiyariyesi ma ivi tarakiyanesi bo, “God ina Vivinevine Wawayina na meni dobunai ita tupuwa?”

⁵ Ivonapotei bo, “Beteliyem kwanatunai, Judiya dobunai. Peroveta sago weni nakanani igiruma,

⁶ Ma tami Beteliyem dami, Juda dobunai,

Ke kona tereoruwe meyemi.

Judiya dobunai na kwanatu ipeyari ma kamosiyai kami vava irakata,

iyamna kamomiyai kiivavo sago ina kiibau

da aku wawaya Israel damsi ini nowesi.”*

⁷ Vaghina ma Herodi maramatana wawayisi gavunai ikwaturiyariyesi ma gwabisiyai akova iviyya da avi maranai gwamegwamena inekiibau. ⁸ Ma ivonatawesi ku Beteliyem ma ivonesi bo, “Kona, ma wawaya kikei koekwa bubuni. Kona panani na kovovira da kona vonavereku. Ma taku bade ana nae da ana vokavakavari.”

⁹ Herodi ina sisiya ivi yanei ikovi ma maramatana damsi ivomiiri. Nani gwamegwamena maramatanai ikitai na ivi nowesi da meni dobunai wawayi kikei imakamakai na tepanai ivi kiimiiyiyei. ¹⁰ Ikitai ma nuwanuwasi ibiibii kirakai. ¹¹ Ma nani ku numana irui na wawaya kikei ina maduwa yavata ikitisi. Ma ivi tuwaporeruruwana, ma wawaya kikei ivokavakavari. Ma i kutu ivi votaweyana da kamona gold, frankinsens ma meya iyuna da wawaya kikei isuwarei. ¹² Ma i matu kamona God ivonesi da ke ita vovira Herodi kurina, tuna kubiine keta bogiyyai iviyya da ivovira i ku dobu.

Josepa da Meri iverau ku Egypt.

¹³ Maramatana wawayisi inae ma muriyai Josepa ina matu kamona Bada ina aneya ivonei bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ma ina maduwa yavata kona nae ku Egypt dobuna, iyamna Herodi wawaya kikei inekwai da ina kiivunui. Nani dobunai kona makai ma kara ana vonemi da kona vovira.”

¹⁴ Vaghina ma, Josepa wawaya kikei ina maduwa yavata irutinisi, didibara ivomiiri ku Egypt ¹⁵ da nani dobunai imakamakai da Herodi irabobo. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Hoseya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Hoseya igiruma da God ivona bo, “Natuku ana kwatui da Egypt ina kiibutawei.”*

¹⁶ Herodi damina iviyya da maramatana wawayisi ivi beroberowei na nuwanuwana ipughu. Ma i sisiya inotapanani da avi maranai gwamegwame matakirina inekiibau. Tuna kubiine sisiya bagibaginai seri damsi ivonatawesi ku Beteliyem ma bade ku meygai gisigisi Beteliyem ririnai da kamosiyai totomowa gisigisi kii madegha ruwa ma gaburina ita kiivunuwana. Vaghina ma berana iberai.

¹⁷ Ma aviyavisina peroveta Jerimaya ivi sisiyei na itupuwa. Igiruma bo,

¹⁸ “Rama dobunai tutou ighae.

Risera natunatuna kubiisi etutou ma esiyasiyapa.

Wawaya itinavurei ma ivi kayokayo kawai,

iyamna natunatuna irabobo yavu.”* *

Egypt dobunai ivovira.

¹⁹ Kiivavo Herodi irabobo ma murinai na Egypt kamona Bada ina aneya matuwai inekiibau Josepa kurina. ²⁰ Ma ivona bo, “Kevomiiri, wawaya kikei ina maduwa yavata kuna rutinisi kona vovira ku Israel dobuna, iyamna nani damsi wawaya kikei ita kiivunui na irukwa yavu.” ²¹ Vaghina ma Josepa ivomiiri ma wawaya kikei ina maduwa yavata irutinisi ma ivovira ku Israel.

²² Ma ivi yanei da Akereyosi ivivi kiivavo Judiya kamona, tuna ina mamai Herodi kana gawara iviyya. Tuna kubiine iyabumana ma ke ita kayokayowei da Judiya kamona ita makai. Ma matuwai God ivonaverei da ita nae ku Gariri dobuna. ²³ Tuna kubiine inae da Nasaret kwanatunai imakai. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveroveta kurisi ivivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Wawaya ina vona da tuna Nasaret tomowa.”*

3

Jon Babataito idima.

(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

* 2:6: Mic 5:2 * 2:15: Hos 11:1 * 2:18: Jer 31:15 * 2:18: Jeikap kana vava sago na Israel ma kawana na Risera. Tuna kubiine weni sisiyina ivi debei da wivine Israel kamona i pepeya raborabobosi itutuweni. * 2:23: Mak 1:24; Luk 2:39; Jon 1:45

¹ Nani marasiyai Jon Babataito inae ku Judiya ma warere kamonai dima ivi karei. ² Ma ivonavona bo, “Ami bera beroberosi kovinimayezi ma komiirikupukuputei, iyamna wekarakava na God ina vikiivavona enekiibau.”* ³ Peroveta Aisaya ina giruma kamonai Jon ivi sisiyei. Ivona bo,

“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
‘Bada ina keta kovovunaghi,

‘Keta maninina koberai ma ina pisi.’ ”*

⁴ Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma kana boriwaya na ghamoghamo bekana. Ma kana vavai na madi da manigewa.* ⁵ Wawaya Jerusalem kamonai ma Judiya dobuna kamonai ma bade dobu kudubisi Jodan okowina ririnai na peyariisi inae Jon kurina. ⁶ Ma i berabero debiiyai ivivi mamatarei ma Jon ibababataitosi Jodan okowina kamonai.

⁷ Perisi ma Sadusi damsi ipisi Jon kurina da ita babataito na Jon ikitisi ma ivonesi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina kovogha epipisi na kona veruvuvurei?”*

⁸ Kovonavona da ami berabero komiirikupukuputei na ami yawasa iti mamatare da vonavagha. ⁹ Ma ke kona nota meyemi da tami Abraham tupurereghina kubiine na God ina kovogha kona veruvuvurei. Avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ini wawaya da ti na Abraham tupurereghina.* ¹⁰ Wawaya ere karuwakoyina namada kii kunukunusiyai emiimiiri ma meni kiina amena ke biibiina na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei.* ¹¹ Ma taku okowai abababataitomi, tuna ivi matakira da ami berabero komiirikupukuputei. Ma murikuwai wawaya sago rewapana kirakiina ina nekiibau na taku ke wawaya kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara uravina ata rupamatawei. Ma tuna wawayina na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi. ¹² Mara sago ini tupavirevireta ma ina rereghita da biibiita ma beroberosi. Biibiisi ina rutinisi ku kunuma ma ina koyagha bubunisi. Ti nakanani ma whiti vavina da wayowa wawayina ina maghara, numa kweta kamonai ina terei. Ma beroberosi ti nakanani ma whiti muguna. Wayowa wawayina ina yuna da ina tawei ku keyama karata makamakii nonowina da ina karai.”

Yesu ibabataito.

(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

¹³ Ma Yesu Gaririyai ivomiiri ku Jodan okowina da Jon gwabinai ita babataito. ¹⁴ Ma Jon ikayowei da Yesu ina nota ita virai, tuna kubiine ivona bo, “Taku ke wawaya kiimataniku da ana babataitom. Ma tam na taku kuta babataitoku.”

¹⁵ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kegha vaghina, tam kuna babataitoku. Weni nakanani taberai, iyamna bera maninina ma God ina kayowana.” Ma Jon ivi vaghine.

¹⁶ Yesu ibabataito ma okowai igheghetawei na kunuma itamotate ma ikita da God ina Kanuma Vovokaravina nakanani ma gabubu iororu kurina da tepanai itowa. ¹⁷ Ma nani kamonai kunumai God gamona ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiyei.”*

4

Devil, Yesu iruyaghai.

(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

¹ Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu irutini ku warere da Devil ita pisi da Yesu ita ruyaghai.* ² Madeghai ma didibarai ivivi siya da mara 40 ikovi ma vitonara ikara kirakiyei. ³ Ma Devil ipisi ma ivona bo, “Tam God natuna, bo? Kevona da weni wakimisi ini parawa.”

⁴ Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke parawa kava tepanai ita makamakai ma God gwabinai vonana ekiikiibau na tuna tepanai ina makai.’ ”*

⁵ Nani murinai Devil, Yesu irutini ku Jerusalem, tuna na kwanatu vovokaravina. Ma ighae ku Taparoro Numana vovona. ⁶ Ma Devil ivona bo, “Tam God natuna, bo? Ketawem kunoru. Giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim,

ma ina vokemim da kaem ke wakima ina takurei.’ ”*

⁷ Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana bade evonavona bo,

* 3:2: Mat 4:17; Mak 1:15   * 3:3: Isa 40:3   * 3:4: 2Kgs 1:8   * 3:7: Mat 12:34, 23:33   * 3:9: Jon 8:33

* 3:10: Mat 7:19   * 3:17: Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18, 17:5; Mak 1:11; Luk 9:35   * 4:1: Hib 2:18, 4:15

* 4:4: Deut 8:3   * 4:6: Psa 91:11-12

'Bada God ke kuna rubui.' »*

⁸Nani murinai Devil, Yesu irutini da ku koya tepana ma dobu kudubina ina mura yavata ivi beyei. ⁹Ma Devil ivona bo, "Kuna runomeku ma kuna vokavakavariku na aviyavisina peyarina kekitakitika na ana verem da kuni badei."

¹⁰Ma Yesu ivonapotei bo, "Seitan, kenetaweyana! Giruma katamana evonavona bo, 'Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.' »*

¹¹Ma vaghina, Devil inae. Ma Bada ina aneya viya inekiibau ma Yesu ikoyagha bubuni.

Yesu ina biga ivi karei.

(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

¹²Yesu sisiya ivi yanei da Jon gabura kamona na ivovirame ku Gariri dobuna.* ¹³Ma Nasaret kwanatuna ivoterei ma inae da Kapenyam kwanatunai imakai. Nani kwanatuna na Gariri tokana baranai, Zebulun ma Napitali damsi i dobu kamona.* ¹⁴Nakanani ibera da aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa, ivona bo,

¹⁵"Gariri na Zebulun ma Napitali damsi i dobu.

Tuna kikirai, Jordan okowina nevanai,

ma kamona na kupuna damsi peyarisi imakiiyana.

¹⁶Tuna dobunai wawayi nubakutuwa kamona imakamakai,

ma yasegana ghamana ina kitai.

Iyavo kava rabobo damina eviiviyi ma nubakutuvina kamona emakamakai na

kurisi yasegana ina nekiibau.*

¹⁷Nani maranai Yesu dima ivi karei, ivonavona bo, "Ami bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna God ina vikiivavona enenekiibau kurimi.*"

Yesu kana kiviivina ruwamaruwa ivinesi.

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)

¹⁸Yesu Gariri tokana kikirinai ibababa ma tomotomowa ruwa ikitisi iwiwito. Ti i biga na iyana ikonakonisi ma ivivi gimara. Sago na Saimon (kana vana sago Pita) ma sago na tina kikei Anduru. ¹⁹Ma Yesu ivonesi bo, "Kopisi, kokivniku. Ani beyebeyemi da wawayi kona konisi." ²⁰Ma yaghiyaghinai i wito ivoterei ma Yesu ikivini.

²¹Inae gisina ma tomotomowa ruwa ikitisi, ti na Zebedi natunatuna Jemes ma Jon. Waka kamona i mamai yavata i wito iwuwurapotapota ma Yesu ikwatasi ²²na yaghiyaghinai i mamai ma i waka ikuyowei ma Yesu ikivini.

Yesu gubagubagisi ivi yawasisi.

(Luk 6:17-19)

²³Yesu Gariri dobuna ine yavui ma kiki numasi kamosiyai ivivi beyebeyena, God ina vikiivavona idimadime. Ma wawayi kii gubaga bogii ma bogiiyai na kudubisi ivivi yawasisi.*

²⁴Varana Siriya dobuna ine yavui, ma wawayi turaturasi gubagubagisi irutiniis kurina. Kii gubaga bogii ma bogiiyai. Viya na ininisi ivivi visivisiyana, viya na paraparosi, viya na digadigasi ma bade viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma. Ma Yesu peyarisi ivi yawasisi. ²⁵Tuna kubiine koroto ghamaghamasi ivivi kiidaburana da Yesu ikivikivini. I dobu na Gariri, Dekapolis,* Jerusalem, Judiya ma bade Jordan okowina nevanai.

5

Yesu ina dima koya baranai.

(Luk 6:20-23)

¹Yesu koroto ghamana ikitisi na ighae ku koya barana ma ivi kiimakiiyeyi. Kana kiviivina ipisi kurina ²ma vibeyebeyena ivi karei. Ivonesi bo,

³"Iyavo kava kanuma ina ku nevaneva mitamitansi na God ini biibiinisi ma ina vikiivavona na rapesiyai.

⁴Iyavo kava etoutou na God ini biibiinisi

ma ini kayokayosi.*

⁵Iyavo kava vovokuwayisi na God ini biibiinisi

ma ti na dobu ini rapenei.*

⁶Iyavo kava keta iekwekwa kirakiiyeyi da God ina kayowana ina kivini na God ini biibiinisi

ma ini vitesi da ina panani.*

* **4:7:** Deut 6:16   * **4:10:** Deut 6:13   * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20   * **4:13:** Jon 2:12   * **4:16:**

Isa 9:1-2   * **4:17:** Mat 3:2   * **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39   * **4:25:** Dekapolis: Dekapolis Grik gamonai iyamna

'Kwanatu Imaruwa.'   * **5:4:** Isa 61:2   * **5:5:** Psa 37:11   * **5:6:** Isa 55:1-2

7 Iyavo kava wawaya ikamyuyuwesi na God ini biibiinisi
ma ini kamyuyuwesi.

8 Iyavo kava nuwanuwasi yagharina na God ini biibiinisi
ma mara sago maghighina ina kitai.*

9 Iyavo kava wawaya i vikawapata erarayaragha bo wawaya ivitesi da viruwa evovoterei
na God ini biibiinisi
ma ina vonesi da ti na natunatuna.

10 Iyavo kava God evovotekatekei da vitupaketowana damina eviiviya na God ini biibiinisi
ma ti na ina vikiivavona na rapesiyai.*

11 “Tami iyavo kava taku kubiiku wawaya iavaberowemi bo itupaketowanemi bo
viberowai iwavumi na God ini biibiinisi.* 12 Kovi nuwabiibii kirakiiyei iyamna kunumai God
ini miya bubunimi. Koakovi da ikikava itupaketowanemi na nakanani peroperoveta mara
katamaninai ivivi tupaketowanesi.”*

Yegai ma yasegana miibiisi.

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Tami na dobu kana yegai. Mikeda yegai damina ina wapa na ikikava taberai da
damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Tuna ibero, wawaya ina tawei ma ini tugudagudai.”

14 “Tami na dobu kana yasegana. Ma kwanatu koya tepanai na yaseganina ke ko-
vokovoghina da ina gavui, wawaya peyarisi ina kitai.* 15 Ke meyani wawaya rampa
ina kapuni ma bayawa vivikuratabuna kamoni ina terei. Ini rorokei da wawaya kudubisi
numa kamoni yasegana ina veresi.* 16 Tuna kubiine bera biibiisi koberai da tuna
nakanani ma yasegana gwabimiwai ekarakarata. Wawaya ina kitai ma ami Mamai
kunumai ini ghegheni.”*

Yesu vonaviyoyovana ivi sisiyei.

17 “Ke kona notai da apisi da Moses ma peroperoveta i giruma ata kiiviwapawapai. Apisi
da aviyavisina igirumi da ita tupuwa na ina tupuwa. 18 Vonavaghata avonavonemi, karako
da kunuma ma dobu i ku damona na nani kamoni ke sago avi girumina gisi korekorena
God ina vonaviyoyovana kamoni ina wapa. Aviyavisina ivi sisiyei na peyarina ina tupuwa.*
19 Tuna kubiine tam iyai vonaviyoyovana kamoni sisiya bagibagina gisi korekorena
kuni kiigiyei, ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ini kiigiyei na kam vava inoru
kirakai God ina vikiivavona kamoni. Ma tam iyai vonaviyoyovana kamoni sisiya
bagibagisi kuna nunura bubuni ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ina nunura bubuni
na kam vava ina rakata God ina vikiivavona kamoni. 20 Avonavonemi, God kota votekateka
kirakiiyei da Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kota ghekuyowesi.
Ke kona votekateka na God ina vikiivavona ku kamona ke kona rui.”

Nuwapughu ma kiivunuwa.

(Luk 12:57-59)

21 “Namada kovi yanei da mara katamaninai God ivona bo, ‘Ke kuna kiivunuwa. Meni
wawayina kiivunuwa ina berai na tuna wawayina vitupavira ma kovogha ina panani.*”

22 Ma taku avonavonemi da meni wawayina nuwanuwana ipughu varesina kurina na
tuna yavata vitupavira ma kovogha ina panani. Ma bade, meni wawayina varesina
ina vonatepapai na babada Sanhidran kamoni ini tupavirei. Ma meni wawayina
nuwanuwana ina pughu kirakai da varesina ina vonei bo, ‘Neghanegham!’ na ina nae
ku keyama karata makamakii nonowina. 23 Tuna kubiine, mikeda am suwara God
kurina ketereterei ma nani kamoni kuna notapanani da varesim kurina berona kuberai
na 24 am suwara na suwara kana kema ririnai keterekuyowei ma kenae da varesim yavata
koni vonapoteyana. Muriyai kuna vovira ma kuna suwara God kurina.”

25 “Wawaya ini wavum na kebera tovoni da yaghiyaghinai koni vonapoteyana. Ketiyei
kona baba kona nene vitupavira badana kurina na nani kamoni kovi vonapoteyana. Ke
kuna berai na ini damanim vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera
beroi ma seri wawayina ku imana ina terem da ku gabura ina tawem. 26 Vonavaghata
avonavonemi, gabura kamoni kuna makamakai da kam kovogha kudubina kuni miya
yavui ma muriyai da kuna kiibau.”

Vipekana wapawapa na berabero.

* 5:8: Psa 24:3-4 * 5:10: 1Pit 3:14 * 5:11: 1Pit 4:14 * 5:12: 2Chr 36:16; Apos 7:52 * 5:14: Jon 8:12, 9:5
* 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16, 11:33 * 5:16: 1Pit 2:12 * 5:18: Luk 16:17 * 5:21: Exod 20:13; Deut 5:17

²⁷ “Namada kovi yanei da Moses igiruma bo, ‘Wawaya ke kawam vaghata na ke yavata koni pekana.’^{*} ²⁸ Ma taku avonavonemi, tam iyai wavine kukitakirorowei na namada nuwanuwam kamona berabero kuberai. ²⁹ Mikeda matamuwai aviyavisina kuna kitai ina berim da nota berona kuna notai na matam ketupamiitawei ma ketawei. Ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberi na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei.^{*} ³⁰ Ma bade katagheyamuwai berabero kuna berai na keki-iyaraghatawei ma ketawei, iyamna ibiibai da tupuwim nevanavana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberi na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei.”^{*}

Vikiitawetaweyana.

(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

³¹ “Ma bade igiruma bo, ‘Tomowa kawana ina barei na kana sisiya ina girumi ma ina verei ma muriyai ina vonatawei ina nae.’^{*} ³² Ma taku avonavonemi, meni tomowina kawana ina barei ma ina vonatawei na berabero iberi. Ma mikeda karakava wavinena tomowa sago ina ravaghi na vipekana wapawapa eberaberi, tuna na berabero. Ma ke wavinena kava ma bade kawana wadubona yavata wavuna ina kavari. Ma meni tomowina nani wavinena iravaghi, tuna yavata na berabero eberaberi. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da wawaya kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana ke iti patutu ma wawaya sago yavata ivi pekana na tuna maranai ini kiitawetaweyana na vaghina.”^{*}

Vonakiiyapa bagibagisi.

³³ “Ma bade namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Am vonakiiyapa bagibagina ke kuni kiigiyei. Ma aviyavisina kuvonakiiyapa Bada kurina na keberai.’^{*} ³⁴ Ma taku avonavonemi da vonakiiyapa bagibagisi ke kona bera wapawapai. Ke kunuma vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God ina vikiivavo gawarina.^{*} ³⁵ Ma bade ke dobu vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God kaena kana kepana. Bo ke Jerusalem vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na Kiivavo God ina kwanatu vovokaravina.^{*} ³⁶ Ke gayamimiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tam ke kovokovoghim kuna berai da uyawim sago kava ina dumai bo ina poini. ³⁷ Am vonakiiyapa kubiine na kevonota bo, ‘Vaghina, ana berai.’ Bo, ‘Kegha, ke ana berai.’ Ma sisiya viya am vonakiiyapa ku tepana kuna terei da wawaya ini tumaghanem na sisiyisi Seitan gwabinai ipisi.”

Biwa ke kona viiya.

(Luk 6:29-30)

³⁸ “Namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Wawaya matam ina tupamiimiini na bade nakanani matana kuna tupamiimiini. Ma bade wawaya okem ina rigai, nakanani bade okena kuna rigai.’^{*} ³⁹ Ma taku avonavonemi da wawaya ina berona ke kuni nevani. Mikeda wawaya nevanavam ina tapini na ketavira da bade nevana ina tapini. ⁴⁰ Bo mikeda vitupavira kamona ina panani da berona kuberai wawaya sago kurina na kam kovogha na kam gara sago ina viiya na bade ku tepana kam tarasovo keveri. ⁴¹ Mikeda seri wawayina ita darum da ina sawara kuta kavari da mutuba sago kota kenaviviri, kekavari da mutuba ruwa kona kenaviviri. ⁴² Ma wawaya ini nowi kurim na keveri. Ma wawaya ita vonem bo, ‘Kade am sawara kuta vereku ma karakava ata vovirei’ na keveri, ke kuna miirikupukuputei.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Luk 6:27-28, 32-36)

⁴³ “Namada kovi yanei da igiruma bo, ‘Turaturami nuwanuwasi koviiya, ma kami ghavighaviya kovi matatonetonesi ma kobaresi.’^{*} ⁴⁴ Ma taku avonavonemi da kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya, ma iyavo kava itupaketowanemi na kubiisi konipowana. ⁴⁵ Weni nakanani kona berai na koni debemi da tami God natunatuna vaghata, iyamna tuna madegha ma garewa na ke wawaya biibiisi kava ita vereveresi ma wawaya beroberosi yavata. Ke maninisi kava ita vereveresi ma kawakiikiisi yavata. ⁴⁶ Wawaya ini nuwaviina

^{*} 5:27: Exod 20:14; Deut 5:18   ^{*} 5:29: Mat 18:9; Mak 9:47   ^{*} 5:30: Mat 18:8; Mak 9:43   ^{*} 5:31: Deut 24:1-4; Mat 19:7; Mak 10:4   ^{*} 5:32: Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18; 1Kor 7:10-11   ^{*} 5:33: Lev 19:12; Num 30:2; Deut 23:21   ^{*} 5:34: Jem 5:12; Isa 66:1; Mat 23:22   ^{*} 5:35: Isa 66:1; Psa 48:2   ^{*} 5:38: Exod 21:24; Lev 24:20; Deut 19:21   ^{*} 5:43: Lev 19:18

kurimi ma koni nevani na God ke ini miiyemi. Teks yuyuna damsi na berabero wawayisi ma kegha da nakanani inuwaviina. ⁴⁷ Mikeda turaturami kava koni kiikiwesi na tuna ke bera ghamana. Kupuna damsi bade nakanani eberaberai. ⁴⁸ Ma tami na kovi wawayi kiimatana da ami Mamai kunumai nakanani.”

6

Verena wawayi moyamoyakisi kurisi.

¹ “Kokitaruvimi da ami bera kiikiimatanisi ke debiiyai kona berai da wawayi ina kitimi ma ina kawabiibiyemi. Mikeda nakanani kona berai na ami Mamai God kunumai ke ini miiyemi.”*

² “Maranai kovereverena wawayi moyamoyakisi kurisi na ke miiruruwaruwasi evereverena nakanani kona verena. Ti na tureyai iyonayona ma evereverena da kiki numasiyai ma ketiyai wawayi ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, wawayi namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. ³ Ami verena moyamoyakisi kurisi na gavugavunai koberai da wawayi ke ina kitimi. Katagheyami ina vereverena na dugemi ke inakovi. ⁴ Gavugavunai koverena da ami Mamai, tuna bera gavugavusi iakova yavui na ini miiyemi.”

Nipowana.

(Luk 11:2-4)

⁵ “Ma bade ke kona nipowana miiruruwaruwasi nakanani. I kayowana ghamana da kiki numasiyai bo ketiyai ina nipowana da wawayi ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, kii miya namada iviyai.* ⁶ Ma nipowana kubiine na korui numa ku tupayaraghina kamona ma matuketa kogudui. Ami Mamai ke kitakitana na kurina konipowana ma ini miiyemi, iyamna tuna bera gavugavusi iakova yavui.”

⁷ “Ma ami nipowana kamona na ke sisiya sago kava kona terei ma kona terei ma kona tere meyei kupuna damsi nakanani. Enotanotai da i nipowana ina guri na i god viviberosi ini yanesi. ⁸ Ke kona berai da ti damsi nakanani, iyamna ami Mamai na ami kayowana namada iakovi ma muriyai koni nowi. ⁹ Tuna kubiine weni nakanani kona nipowana. ‘Aki Mamai kunuma makamakiim,

Kam vava kavovokaravei.

¹⁰ Kainowi da am vikiivavona ina nekiibau.

Am kayowana kunumai etuputupuwa na bade nakanani dobuwai ita tupuwa.

¹¹ Karako kakii vavai keverekai.

¹² Aki bera beroberosi kenotatawei. Bade nakanani wawayi i bera beroberosi kurikai iberai na kanotatawei.

¹³ Kevi noravekai da ruyagha ke kana panani.

Ma ketarapaparikai da wawayi bero kirakiina ke ina vovikai.’ ”*

¹⁴ “Wawayi berabero ina berai kurimi ma kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ina notatawei.* ¹⁵ Ma i berabero ke kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ke ina notatawei.”

Visiya.

¹⁶ “Kona vivisiya na ke miiruruwaruwasi i bera nakanani kona berai. I kayowana da ini debei wawayi kurisi da ke ita kamkam ma ke itumuma. Tuna kubiine ti na maghighisi kitasi beroberosi. Vonavaghata avonavonemi, wawayi namada igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. ¹⁷ Ma tami kona vivisiya na komonagha bubuna ma maghighimi kokowai. Ke koni debe meymi ¹⁸ da wawayi inakovimi da koisiya. Ami Mamai kava inakovi. Tuna ke kitakitana ma bera gavugavusi iakova yavui ma tuna ini miiyemi.”

Mura dobuwai ma kunumai.

(Luk 12:33-34)

¹⁹ “Dobu ina mura ke kona nuwatani, iyamna ami maghara na kaniketekete ina kani bo ina ravuwa bo yapiyapi wawayisi numa ina gavovori da ina yapiya.* ²⁰ Ma God ina kayowana koberai da tuna nakanani ma ami maghara kunumai koti daburi. Ma kunumai na kaniketekete, ravuwa, ma yapiyapi kegha. ²¹ Ami mura imapatana kovi daburi na nuwanuwami ma ami nota na nani dobnai.”

* 6:1: Mat 23:5 * 6:5: Luk 18:10-14 * 6:13: Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 13b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi. ‘Vikiivavona ma rewapana ma kadara rapemuwai, karako ma mara nonowa. Amen.’

* 6:14: Mak 11:25-26 * 6:19: Jem 5:2-3

Tupuwa kana kibe.

(Luk 11:34-36)

²² “Matam na tupuwim kana kibe. Mikeda matam biibiina na tupuwim kudubina ina biibai ma ere yaseganina. ²³ Ma mikeda matam berona na tupuwim kudubina ina bero ma ere nubakutuvina. Mikeda tam nubakutuva wawayim ma kenotanotai da yasegana gwabimuwai emakamakai na kiberoberowe meyem ma am yawasa kamonai na nubaku-tuva irakata kirakai.”

God ma dobu ina sawara.

(Luk 16:13, 12:22-31)

²⁴ “Wawaya ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga. Bada sago kurina ina biga bubuna ma sago ina vonabarei. Sago nuwanuwana ina viini ma sago ina barei. Ke kovokovoghina da tami ami babada ruwa, sago na God ma sago na mane.”

²⁵ “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani bo aviyavisina konumai. Tupuwimi ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kotei. Ami yawasa kamonai, kam ma gara na ke bera ghamaghamasi. ²⁶ Kiu kokitisi, ke ita wayowayowa ma ke ita yabayaba bo ke ita vovovidaburana. Ma kegha da ami Mamai kunumai ikanikanisi. God ku matana tami kobiibii kirakai, ke kiu nakanani. ²⁷ Ma nuwapoya ke ini vitemi da ami yawasa ina guri.”

²⁸ “Ma avi kubiine gara koinuwapoyei? Berana kokitisi, dipiiyai egogogo wapawapa. Ke ita wayowayowa ma kii gara ke ita yamoyamoni. Ma kegha da kitasi ibiibii kirakai. ²⁹ Avonavonemi da Kiivavo Soromon tuna mura wawayina da kana gara kitana biibiina. Ma kegha da berana dipiiyai kitasi ibiibii kirakai, ke Soromon kana gara nakanani.* ³⁰ Karako berana egogogo ma God ikotevunaghisi. Ma maram wawaya ina kapuni da ina karai. Ma tami bade ini kotevunaghimi. Ami vitumaghana igisi ghagha!”

³¹ “Tuna kubiine ke koni nuwapoya da kona vona bo, ‘Avi kana kani?’ bo ‘Avi kanumai?’ bo ‘Avi kana kotei?’ ³² Iyavo kava God ke ita vitumaghane na weni sawarisi inuwapoyei. Ma tami na ami Mamai kunumai iakovi da ami kayowana avai. ³³ Kunona God ina vikiivavona konekwai ma ina kayowana kona berai na aviyavisina mara nonowa koekwekwai da dobuwai kota makai bubuna na ina veremi. ³⁴ Tuna kubiine maram kana bera ke koni nuwapoyei. Maram na mara sago, tuna mani kana nuwapoya emakamakai. Ma karako kana nuwapoya na tuna kava kokitai.”

7

Wawaya ke koni tupavira wapawapisi.

(Luk 6:37-38, 41-42)

¹ Yesu ivona bo, “Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupavirem. ² Iikava wawaya koni tupavireviresi ma kovogha kona vereveresi na God nakanani ini tupavireviremi ma kovogha ina vereveremi. Ma iikava i yawasa koruvaruwai na God nakanani bade ami yawasa ina ruvai.* ³ Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma kinuwapoyei ma tam mani matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya? ⁴ Avi kubiine varesim kevonavonei bo, ‘Kepisi, vunavuna matamuwai ana votawei,’ ma tam mani matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai? ⁵ Tam miiruruwam! Kunona kiibuta tam mani matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei.”

⁶ “Iyavo kava God ina sisiya vovokaravisi namada ibarei na ke kurisi kuni beyebeyena, iyamna ti nakanani ma kukou, ina miiritavire ma ina kanim. Ma bade kam posaru kiimatan-na ke kuna tawei poro kurisi, iyamna ini tugadagudai.”

Kevi nowi, kekwa, kekiipowapowara.

(Luk 11:9-13)

⁷ “Kevi nowi da God ina verem. Ma kekwa da am kayowana kuna panani. Kekiipowapowara da kubiim matuketa ina votawei. ⁸ Iyavo kava ini nowi na peyarisi ina viiya. Iyavo kava inekwa na ina kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na kubiisi matuketa ina votawei. ⁹ Mikeda natum ita pisi kurim da parawa kubiine iti nowi na wakima kuta verei, bo? ¹⁰ Bo iyana kubiine iti nowi na mota kuta verei, bo? Kegha! ¹¹ Tami wawaya beroberomi, ma kegha da natunatumi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Tuna kubiine maranai koni nowi na puyo biibi kirakiisi ina veremi.”

* 6:29: 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6 * 7:2: Mak 4:24

¹² “Ikikava kekayokayowei da wawaya ina bera kurim na nakanani keberai kurisi. Weni sisiyina na Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma kudubina ivi kisagoi da iyamna ivi debei.”*

Matuketa bikokona ma matuketa nabana.

(Luk 13:24)

¹³ “Kovi paparana da matuketa bikokonai kona rui. Matuketa nabana ma keta nabana emakamakai ma kegha da maninina enenae ku keyama karata makamakii nonowina. Ma wawaya peyarisi na keta nabana ekivikivini. ¹⁴ Ma matuketa bikokona ma keta wiririna enenae ku yawasa makamakii nonowina. Ipiropiro kirakai da matuketa bikokonai kona rui, ma wawaya viya kava epanapanani da erurui.”

Kii ma amena.

(Luk 6:43-44)

¹⁵ “Peroperoveta viviberosi kokitaruvisi. Ina pisi kurimi na kitasi nakanani ma sipu manamisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni ti na nakanani ma kukou dipa, kayaya voravorasi. ¹⁶ I bera kona kita kamowi na konakova bubunisi da ti na ikikava wawayisi. Ke kovokovoghina da puiya amesi gampuwe kamosiyai kota yuna. Ma bade ke kovokovoghina da koweya amesi iyiyo kamosiyai kota yuna. ¹⁷ Maghimaghighina na kii biibiina amena biibiina ina terei. Ma kii berona na amena berona ina terei. ¹⁸ Ma bade kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona na ke meyani amena biibiina ina terei. ¹⁹ Ma vao kana koyakoyagha meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakarantina ina tawei da ina karai. * ²⁰ Ikikava kii amena kokitakitai da biibiina bo berona na bade nakanani wawaya i bera kona kita kamowi na kona vogiinisi da ti na ikikava wawayisi.”*

Ke atakovimi.

(Luk 13:25-27)

²¹ “Wawaya peyarisi evonavoneku bo, ‘Bada, Bada.’ Ma ke ruvaruvana da kudubisi ina rui God ina vikiivavona ku kamona. Ma iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai na ti wawayisi kava ina rui. ²² Mara damonai, vitupavira kana mara ina nekiibau na wawaya peyarisi ina voneku bo, ‘Bada, Bada, avamuwai kavi peroveta ma kanuma beroberosi kakwavinisi ma bera ghamaghamasi kabera.’ ²³ Ma debiiyai ana vonesi bo, ‘Taku ke atakovimi. Konetaweyana, wawaya beroberomi!’ ”*

Numa ruwa.

(Luk 6:47-49)

²⁴ “Wawaya aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya nuwanuwagiurina ina numa dobu akakiminai ivowai. ²⁵ Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau da numana itenukutuvi ma yanunu ghamana iverau da itapini, ma ke ita peku, iyamna dobu akakiminai ivowai.”

²⁶ “Ma wawaya aku sisiya ini yanei ma ke ina votekatekei na ti nakanani ma wawaya neghaneghana ina numa gonugonu tepanai ivowai. ²⁷ Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau ma yanunu ghamana iverau da nani numana ivorikai da okowa ikaruwei. Numa kudubina iresotawei.”

Yesu ina rewapana.

²⁸ Yesu ina sisiya ivi kovini na koroto ghamana ivi deye kirakiiyei, * ²⁹ iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina, ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani.

8

Yesu tomowa giigiipona ivi yawasi.

(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

¹ Yesu koya tepanai iororu na koroto ghamana ikivini. ² Ma tomowa sago, kana gubaga giipo na ipisi ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Bada, kuna kayowei na kuni biibiiniku.”*

³ Ma Yesu ivororona da ivotovoni. Ma ivonei bo, “Akayokayowei. Aibiibiinim ma keyawasa.” Ma yaghiyaghinai giipo gwabinai ikovi. ⁴ Ma Yesu ivona bo, “Ke kuni mamatara da ikikava kuyawasa. Kenae, taparoro badana ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina

* 7:12: Luk 6:31 * 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9 * 7:20: Mat 12:33 * 7:23: Psa 6:8 * 7:28: Mak 1:22; Luk 4:32 * 8:2: Kuni biibiiniku: Moses ina vonaviyoyovana evonavona da iyavo kava giipo gwabisiyai na kanuma ina ku nevana ti na puyapuyakisi. Tuna kubiine tomowina Yesu kurina ke ita vona bo ‘kuni yawasiku,’ ivona bo, ‘kuni biibiiniku.’

vonaviyoyovana kenunuri da kuna suwara. Nakanani keberai da wawaya inakovi da tam wawayawasim.”*

Senturiyon ina vitumaghana.
(Luk 7:1-10)

⁵ Yesu irui ku Kapeniyam kwanatuna ma senturiyon sago ina dobu na Rome, ipisi kurina ma ivi nowi Yesu kurina da iti vitei. ⁶ Ivonei bo, “Bada, aku bigabiga yaragina igubaga kirakai da ivi tamokovokovoghana, numiyai ekenakena ma evokowarakwara.”

⁷ Ma Yesu ivonei bo, “Tanae da ani yawasi.”

⁸ Ma senturiyon ivonei bo, “Kegha, Bada. Taku ke wawaya kiimataniku da aku ku numa kuta rui. Sisiya kava kevonei ma aku bigabiga ina yawasa. ⁹ Taku wawaya ghamaghamasi gaburisiyai ma bade seri wawayisi aku rewapana gaburina. Sago ana vonei bo, ‘Kenae’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”

¹⁰ Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da wawaya ikivikivini ivonesi bo, “Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawaya ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon nakanani. ¹¹ Avonavonemi da God ina vikiivavona kamoni na kupuna damsi peyarisi i dobu bogii ma bogiiyai ina pisi ma Abraham, Aisiki ma Jeikap yavata ina kam patapata. ¹² Ma Israel damsi peyarisi enotanotai da God ina vikiivavona ku kamona ita rui ma kegha, ina tawesi ku nubakutuwa. Nani dobunai ina tou ma okesi ini tarakikitei.”† * ¹³ Muriyai Yesu, senturiyon ivonei bo, “Kenae ma ikikava kitumaghana na itupuwa.”

Ma ivivi sisiya kamoni na senturiyon ina bigabiga wawayina iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

¹⁴ Yesu irui Pita ina ku numa na ikitai da Pita rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma ikenakena. ¹⁵ Imana ivotovoni ma muyamuyana inekuyowei ma ivomiiri da Yesu ikoyagha bubuni.

¹⁶ Ravi ipika na wawaya turaturasi kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na irutini ipisi Yesu kurina. Ma Yesu kanuma beroberosi iyeghisi da wawaya ikiibutawesi. Ma gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi. ¹⁷ Mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina weni berasi ivi sisiyei na peyarina itupuwa. Aisaya igiruma bo, “Ita inivisi vitana ikavari,

Kata gubaga kudubina iviitawei.”*

Yesu takivini na vitana damina taviya.
(Luk 9:57-62)

¹⁸ Mara sago Yesu ikitai da koroto irakaradata na kana kivikivina ivonesi da tuna yavata toka ita damani ku nevana. ¹⁹ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena tomowina ipisi da Yesu ivonei bo, “Bada, mike kuna nanae na ana kivinim.”

²⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dipa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi, aku kenakena gawarina kegha.”

²¹ Ma Yesu kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, aku mamai ana dogoi ma muriyai ana vovira da ana kivinim.”

²² Ma Yesu ivonapotei bo, “Kekiviniku. Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina dogosi.”

Yesu gamonai biimara ikena.
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

²³ Yesu kana kivikivina yavata ku waka igeru. ²⁴ Idamadamana ma yaghiyaghinai yanunu berona ivomiiri ma tovava waka ikiikiimumui da ita monu. Ma Yesu, tuna ikena nunuwapa. ²⁵ Ma kana kivikivina inae ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, kevi viteta! Tamonumonu, tarabobo!”

²⁶ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Ami vitumaghana igisi ghagha!” Ma ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi ma ivi nubai da toka kamoni biimara ikena.

²⁷ Ma kana kivikivina inota kavakavai ma ivona bo, “Wena tomowa sago! Ivona, ma yanunu da tovava ivotekatekei!”

* **8:4:** Lev 14:1-32 * **8:11:** Luk 13:29 † **8:12:** God Israel damsi ivinesi da ina wawaya, tuna kubiine Yesu inotanotai da ti damsi iti tumaghana kirakiyeei ma kegha. Ma nani senturiyon na kupuna wawayina, ma kegha da ina vitumaghana irakata da Israel damsi ighekuyowesi. Tuna kubiine Yesu ivi deye kirakiyeei. * **8:12:** Mat 22:13, 25:30;

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

²⁸ Yesu Gerasa damsi i kikirai iwota, tuna na Gariri tokana nevanai. Ma tomotomowa ruwa iverupotei, gwabisiyai kanuma beroberosi irunuma. Ti na karawagai, buba kamosiyai ivivi makiiyana ma ikayakayaya kirakai da wawaya nani ketanai ke ita bababa. ²⁹ Ma Yesu kurina ikiirara bo, “Avi kuna bera kurikai? Tam God Natuna. Kupisi da kovogha kuna verekai, bo? Kovogha kana mara vaghata na karakava.” ³⁰ Ma ririsiyai na poro yavona ikamkam. ³¹ Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Mikeda kuna kwavinikai na kevonatawekai poro yavona kurisi.”

³² Yesu ivonesi bo, “Konae.” Ma kanuma beroberosi tomotomowisi ikiibutawesi ma inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku anagha kiiyagirina ma iririgha da ku okowa ma iuma dodo.

³³ Ma poro kii koyakoyagha iverau ku kwanatu ma aviyavisina itupuwa na ivi mamatarei. Ma bade ivonesi ikikava kanuma beroberosi tomotomowa ruwa gwabisiyai ikiibau.

³⁴ Ma nani kwanatunai wawayisi kudubisi ikiibau Yesu kurina ma ivi nowi da i dobu ita kiibutawei.

9

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

¹ Yesu ku waka igeru ma toka idamani ku nevana da ina ku kwanatu, ku Kapeniyam. ² Ma wawaya viya kwinasidigadigana ritowai ipawoi da Yesu kurina inae. Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana ivonei bo, “Natuku, am nota ke ina gisi. Am bera beroberosi anotatawei.”

³ Ma weni sisiyina kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ti mani ivi tupanunuranei bo, “Ibero kirakai, weni tomowina God iavaberowei. Enotanotai da tuna nakanani ma God.”

⁴ Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine nota beroberosi koinuwanotanotei? ⁵ Itekateka da ana vona bo, ‘Am bera beroberosi anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da ana vona bo, ‘Kevomiiri, kuna baba,’ iyamna matamiyai kona kitai da ina tupuwa bo kegha. ⁶ Ani beyemi da konakovi da taku Wawaya Natusi, aku rewapana kovokovoghina da bera beroberosi dobuwai ana notatawei.” Ma digadigana kurina ivona bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

⁷ Ma tomowina ivomiiri ma inae ina ku numa. ⁸ Ma koroto ghamana nani berana ikitai na iyabumana ma inota kavakawai. Ma peyarisi God ivi ghegheni da ina rewapana ivonatawei ioru wawaya kurisi.

Yesu, Matiu ikwatui.

(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

⁹ Yesu nani dobuna ikuyouwei ma ibaba inenae da tomowa kana vava Matiu ikitai, tuna teks yuyuna yobena kamonai imakamakai. Ma ivonei bo, “Kekiviniuku.”

Ma Matiu ivomiiri da ikivini.

¹⁰ Ma Matiu ina numiiyai, Yesu kana kivikivina yavata ikamkam. Ma bade berabero wawayisi ma teks yuyuna damsi viya ipisi da yavata ikamkam.* ¹¹ Ma Perisi damsi ikitisi na kana kivikivina ivonesi bo, “Avi kubiine ami bada na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi yavata ekamkam?”

¹² Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya gubagubagisi kava na yaboyabo inekwai, ma yawayawasisi na kegha. ¹³ Konae ma koekwa da weni sisiyina giruma katamana kamonai na iyamna avai. Igiruma bo, ‘Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiivunui ma kota suwara kuriku.

Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.*”

Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi. Ke ata pisi wawaya biibir kirakiisi kubiisi.”

Wawaya Yesu ivi tarakiyanei visiya kubiine.

(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

¹⁴ Jon kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivi tarakiyanei bo, “Avi kubiine tokai ma Perisi damsi kaisiya, ma kam kivikivina na ekamkam ma eumuma.”

¹⁵ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tavine tomowina kana miimiirigwagwara wawayisi ke ina siyapa, gwabinai ina kampoagha ma ini nuwabiibai. Ma marana epipisi da nani tomowina ini wapai ma tuna maranai turaturana ini siya.”

* 9:10: Luk 15:1-2 * 9:13: Mat 12:7; Hos 6:6

¹⁶ Ma miiba sago iterei. “Wawaya gara vuna sinamina ita viiya da gara katamana tamosikana tepanai ita terei ma ita tupapotai na karakava peyarina ita bero, iyamna maranai ina tinakowai na gara sinamina ina tinakokoni ma gara katamanina tarabogina ita sikavinabanabai da iti beroi. ¹⁷ Ma wawaya wain vuna ke ku beka katamanina ina tepoi, iyamna puropuro ina berai da beka katamanina ini kwata da ini beroi ma wain ina sororo. Kegha, wain vuna ku beka vuna kuna tepoi da ina makai bubuna.”

Wavine kikei raborabona ma wavine gubagubagina.
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yesu ivivi sisiya kamonai na kiki numana badana sago inekiibau. Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, “Natuku wavine wekarakava irabobo. Kuta pisi da imam kava ku tepana kuta terei da ita yawasa.”

¹⁹ Vaghina ma, Yesu ma kana kiviivina ivomiiri da tomowina yavata inae.

²⁰ Inenae ma wavine sago Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni. Tuna wavinena na nawaravi sviya ma tarana mara nonowa iveraverau da matedgha 12 ikovi.

²¹ Ivi nuwanotanota bo, “Mikeda kana gara kava ana votovoni na ana yawasa.”

²² Yesu imiiritavire da wavinena ikitai. Ma ivonei bo, “Natuku, am nota evirewapana. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.” Ma yaghiyaghina wavinena iyawasa.

²³ Ma Yesu inae da kiki numana badana ina ku numa irui ma koroto ikitai, ti na isiyasiyapa, iyogoyogosi ma viya ivivi durere. ²⁴ Ma ivonesi bo, “Konetaweyana. Wavine kikei ke ita rabobo, ekenakenota.” Ma wawayisi ivi namei. ²⁵ Ma nani korotona irudardarusi da ikiibau na Yesu irui wavine kikei kurina ma imana iviia da ivomiiri. ²⁶ Ma aviavisina itupuwa na sisiyina nani dobuna ine yavui.

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.

²⁷ Yesu ivomiiri inenae ma wawaya ruwa matapotapotasi murinai iverukivini, ma ikwatukwatu bo, “Tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.”

²⁸ Yesu ku numa sago irui na bade matapotapotasi ikivini da irui. Ma ivi tarakiyanesi bo, “Koitumaghana da taku kovokovoghina da ani yawasimi, bo?”

Ma ivonapotei bo, “E, vaghina, Bada, kaitumaghanem.”

²⁹ Ma matasi ivotovoni ma ivonesi bo, “Ikikava koitumaghana na nakanani ina tupuwa kurimi.” ³⁰ Yaghiyaghina matasi iruyaghari da ikita. Ma Yesu ivonatanisi bo, “Wawaya ke koni akovisi.”

³¹ Ma kegha da tomotomowisi inae ma aviavisina Yesu iberai na ivi mamatarei da varana nani dobuna ine yavui.

Yesu, tomowa ke ita vivisiya na ivi yawasi.

³² Nani tomotomowisi ivi ruwa ikiibau inae na wawaya tomowa sago irutinapiyei Yesu kurina. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisiya. ³³ Yesu kanuma berona ikwavini da ikiibutawei inae, ma tomowina sisiya ivi karei. Koroto ghamana ikitai na ivi deyei ma inota kavakavai ma ivona bo, “Te, te, te, te! Ke meyani Israel kamonai bera weni nakanani kata kitai!”

³⁴ Ma Perisi damsi ivona bo, “Yesu ina rewapana na kanuma beroberosi i bada ghamana gwabinai iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*

Bigabiga damsi ke ita peyari.

³⁵ Yesu ibaba inenae da kwanatu ma meygai nununai, kiki numasiyai ivivi beyebeyena, God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadime. Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiai na peyarina ivivi yawasisi. ³⁶ Ma Yesu ina baba kamonai koroto ghamaghamasi ikitakitsi ma ivivi kamyuyuwesi, iyamna i nuwapoya ipeyari ma ke itakovi da iyi iti vitesi. Kitasi na nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. ³⁷ Tuna kubiine kana kiviivina ivonesi bo, “Yaba kana mara ipisi ma vao irakata kirakai ma yabayaba wawayisi ke ita peyari.” ³⁸ Kovi nowi vao badana kurina da yabayaba wawayisi viya ina vonatawesi da yavata tayaba.”

10

Yesu kana kiviivina ivi 12 ivonatawesi.

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ Yesu kana kiviivina ivi 12 ikwaturiyariyesi ma rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiai iti yawasisi. ² Ma nani aposol

* 9:34: Mat 10:25, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 9:35: Mat 4:23; Mak 1:39; Luk 4:44 * 9:36: Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mak 6:34 * 9:37: Luk 10:2

kii vava na weni. Saimon, kana vava sago Pita, ma tina kikei Anduru, Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ³ Piripo, Batoromiya, Tomas, Matiu, tuna teks yuyuna wawayina, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, ⁴ ma Saimon, tuna Zelote* wawayina. Ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawane.

⁵ Muriyai da Yesu weni tomotomowisi ivi 12 ita vonatawesi na ivi varavarisi bo, “Ke kona nae kupuna damsi kurisi bo kona rui ku Sameriya kwanatusi. ⁶ Ma konae da Israel damsi kava kurisi, ti na God ina sipu siwasiwanisi. ⁷ Kona nena na weni sisiyina kona dimei. ‘Wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.’* ⁸ Ma gubagubagisi kovi yawasisi, raborabobosi kovovimiirini, giigiiposi kovi yawasisi ma kanuma beroberosi kokwavinisi. Iki kava God nevana kava iverotemi na bade nakanani wawayi nevana kava koverotesi. ⁹ Ami baba kubiine na mane ke kona kavari, ¹⁰ ke kutu, gara, kaeterepapara, bo diwona kona kavari. Iyavo kubiisi kona biga na kii wavu da ina koyagha bubunimi.”*

¹¹ “Meni ku kwanatuna bo meiyagina kona rurui na kokitavirevire da wawayi kiimatanina kona panani. Ma nani wawayina gwabinai kona makamakai da ami vomiiiri kana ku mara. ¹² Ina ku numa kona rurui na kovonesi bo, ‘God ini biibiinimi.’ ¹³ Kona rui ma ina koyagha bubunimi na ami vibiibiina gwabisiyai ina makai. Mikeda kona rui ma ina koyagha beromi na ami vibiibiina gwabisiyai koviitawei. ¹⁴ Ma mikeda wawayi ke ini kiikiiwemi bo ami sisiya ke ini yanei, nani numana bo kwanatuna kokiibutawei ma kae-vunavunami kokiiririghi, ini matakira da kovogha ina viiya.* ¹⁵ Vonavaghata avononemi, vitupavira maranai Sodom ma Gomora kwanatusi kovogha berona ina viiya, ma kegha da meni kwanatuna ina baremi na kovogha ghamanakina ina viiya.”

Vitupaketowana marana epipisi.
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ “Kovi yana, tami nakanani ma sipu ma avononatawemi kukou dipa kurisi. Tuna kubiine konuwagiura mota nakanani. Ma bade kovi yamoyamona gabubu nakanani.* ¹⁷ Kokitaruvimi, iyamna wawayi ina panimi da vitupavira wawayisi maghinosiyai kona miiri ma bade kiki numasiyai ina widimi.* ¹⁸ Ma kokivikivini ku kubiine ina rutinimi babada ma kiikiivavo kurisi da ini tupavireviremi ma nani kamoni God varana biibiina koni mamatarei kurisi da kupuna damsi yavata ini yanei. ¹⁹ Ma ina panimi da ina vivitupavireviremi na ke koni nuwapoya da aviyavisina kona vonei bo iki kava kurisi koni sisiya, iyamna God sisiya ina veremi. ²⁰ Nani sisiyisi na ke tami ami nota, ami Mamai God Kanumina nota ina veremi da koni sisiya.”

²¹ “Wawayi ina vomiiiri da varesina kana puka ina vovai, ma bade morapa natuna kurina nakanani ina bera. Ededa i moramorapa ini ghaviyesi ma babada ku imasi ina teresi da ini rabobosi.* ²² Taku kubiiku na wawayi kudubisi ina baremi ma iyavo kava ina miirikikina da ku damona na God yawasa ina veresi.* ²³ Mikeda kwanatu sago kamoni ina vivitupaketowanemi na koverau, kona nae ku kwanatu sago. Vonavaghata avononemi, ami biga Israel dobuna ina kwanatu kamosiyai ke koni kovini ma Wawayi Natusi ina nekiibau.”

²⁴ “Wawayi girugirumina ke kovokovoghina da ina vibeyebeyena wawayina ina ghekyowei, ma bade bigabiga wawayina ke ina bada ina ghekyowei.* ²⁵ Ma kovokovoghina da wawayi giruma ina voyavui da tuna ina vibeyebeyena wawayina nakanani. Ma iki kava ina tupuwa bigabiga wawayina ina bada kurina na bade nakanani ina tupuwa bigabiga kurina. Wawayi namada ivomiiri da rakaraka kii iyaroko ivi avaberowei ma ivonei da tuna Berusiburu.† Ma bade ina vomiiiri da peyarisi nani rakarakana kamoni ina avaberowesi.”*

God ina kina kava tayabumanei.
(Luk 12:2-7)

²⁶ “Tuna kubiine wawayi ke kona yabumanesi. Karakava God wawayi i bera gavugavusi kudubina ini debei ma aviyavisina wawayi ke ita kitakitai na ina vovimatai.* ²⁷ Aviyavisina nubakutuvai ana vonemi na mariyai kovi sisiyei. Ma aviyavisina tinimiyai ana vonakarakaravei na numa kupuwai korumamarei. ²⁸ Iyavo kava tupuwimi ina kiivunui

* **10:4:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da ti mani iti bada meyesi Israel kamoni. Ma Rome i vibadana ita kutawei.

* **10:7:** Luk 10:4-12 * **10:10:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 * **10:14:** Apos 13:51 * **10:16:** Luk 10:3 * **10:17:** Mak 13:9-11; Luk 12:11-12, 21:12-15 * **10:21:** Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:22:** Mat 24:9, 13; Mak 13:13; Luk 21:17

* **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16, 15:20 † **10:25:** Berusiburu iyamna ‘vibero badana,’ Seitan kana vava sago. * **10:25:**

Mat 9:34, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17

na ke kona yabumanesi, iyamna ti na ke kovokovoghina da kanumimi ina kiivunui. Ma God ina kina kava kota yabumane, iyamna tuna kovokovoghina da ke tupuwimi kava ma kanumimi yavata keyama karakaratinai ina kiivunui. ²⁹ Aririta ruwa kona gimari na miyanisi igisi kirakai. Ma kegha da aririta sago kava ina rabobo na God ke ini notawapei, iyamna nani rabobona ina vivaghina kamona itupuwa. ³⁰ Ma tami, uyawimi peyarina God ivi yavi ikovi da viya. ³¹ Tuna kubiine ke kona yabumana. God enotanotimi, iyamna tami na ina kayowana ghamana da aririta peyarina koghekuyowesi.”

Debiiyai Keriso tisisiyei.

(Luk 12:8-9)

³² “Tam iyai dobuwai, wawaya maghinosiyai kuni debe meyem da kekivikivini ku na bade nakanani kunumai, aku Mamai maghinonai ani debe da tam na aku wawaya. ³³ Ma tam iyai wawaya maghinosiyai kuna vonaveyaveyiyeku na bade nakanani aku Mamai maghinonai ana vonaveyaveyiyem.”*

Yesu kubiine wawaya ini bogebogesi.

(Luk 12:51-53, 14:26-27)

³⁴ “Ke kona notai da taku nuwanuba ata piyei ku dobu. Apisi na seri akavarapiyei da wawaya ini bogebogesi ma ini makiiberowana. ³⁵ Apisi da tomowa ina mamai ini kawapatei, wavine ina maduwa ini kawapatei, ma bade wavine na rawana wavinena ini kawapatei.

³⁶ Ma tomowa kana ghavighaviya na tuna mani ina rakaraka kamona.”*

³⁷ “Mikeda kevonavona da nuwanuwaku kuviiya ma kegha da am mamai bo am maduwa nuwanuwana kuvii kirakiyei da taku ighekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. Ma natunatum nuwanuwasi kuna vii kirakiyei da taku ina ghekuyoweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. ³⁸ Tam iyai am korosi ke kuna kavari da murikuwai kuna pisi na tam na ke taku kaku kivikivina. ³⁹ Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa taku kubiiku kuna nuwatawei na yawasa vaghata kuna panani.”*

God ini miyem.

(Mak 9:41)

⁴⁰ “Wawaya ikiikiwemi na taku yavata ikiikiweku. Ma iyavo kava ikiikiweku na aku Mamai yavata ikiikiwekai, iyamna tuna ivonataweku. ⁴¹ Wawaya peroveta ini kiikiwei iyamna iakovi da tuna na God ina peroveta na ikikava God peroveta ini miyei na bade nakanani wawayina ini miyei. Ma wawaya tomowa maninina ini kiikiwei iyamna iakovi da tuna God ina wawaya na ikikava God tomowa maninina ini miyei na bade nakanani wawayina ini miyei. ⁴² Ma mikeda kaku kivikivina sago, kana vava ke ita rakata ma okowa nubanubana kava kuna verei, iyamna kuakovi da tuna na aku wawaya na vonavaghata avonavonem, God ini miyem.”

11

Yesu ma Jon Babataito.

(Luk 7:18-35)

¹ Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonavibeyebeyesi ikovi na ivomiiri da Gariri dobnai vibeyebeyena ma dima ivi karei kwanatu nunusiyai.

² Ma Jon Babataito na gabura kamona ivi yanei da Keriso aviyavisina iberabera na kana kivikivina ivonatawesi da iti tarakiyane. ³ Vaghina ma inae da ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na vaghina tam, bo wawaya sago kana koyaghi?”

⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovovira da aviyavisina kokitakita ma koyane na Jon kovonei. ⁵ Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyane.” ⁶ Kovi tumaghana da vaghina wawayina kokoyakoyaghi na taku. Ami nota ke ina ragharagha ma God ini biibiinimi.”

⁷ Jon kana kivikivina inae ma Yesu ivi karei da koroto ghamana kurisi Jon Babataito ivivi sisiyei. Ivonesi bo, “Avi kubiine kokiibau ku warere? Ami kayowana da rai yanunu itapitapini da ituwayovana na tuna kota kitai, bo? ⁸ Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiisi ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, Jon kana gara ke biibiisi. Ma mura wawayisi na ke warereyayi, ti na kiikiivavo i numa ghamaghamasi kamona kona pananisi. ⁹ Aviyavisina kitana kubiine kokiibau? Peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na

* **10:33:** 2Tim 2:12 * **10:36:** Mic 7:6 * **10:38:** Mat 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23 * **10:39:** Mat 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16; Jon 13:20 * **11:5:** Isa 35:5-6, 61:1

peroveta. Ma God ina peroperoveta kamosiayi na Jon ighe kirakai. ¹⁰ Giruma katamana kamonai God ivona bo, 'Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.* Wawayina ivivi sisiyei na vaghina tuna, Jon. ¹¹ Vonavaghata avonavonemi da Jon Babataito na wawaya ghamana. Dobuwai kotekwa na ke sago wawaya kota panani da Jon ita ghekuyowei. Ma kegha da God ina vikiivavona kamonai na wawayota kana vava ke ita rakata na tuna ighe kirakai da Jon ighekuyowei. ¹² Rorova Jon idimadima ma ibababataito ma nani maranai ivi karei da ipisi karako na God ina vikiivavona ere rewapanina erakaradata. Ma bade wawaya kawakiikiisi na God ina vikiivavona ikawapatei.* ¹³ Moses ma peroperoveta kudubisi vonaverena igirugirumi i mariyai da Jon Babataito ina ku mara na ivonavoneta da mara sago God ina vikiivavona ita nekiibau na karako enenekiibau. ¹⁴ Ma bade ti igiruma da mara sago Elaidiya ita pisi, ma avonavonemi da wawayina na Jon, namada ipisi. Vonavaghata, kovi tumaghana.* ¹⁵ Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai."

¹⁶ "Tami weni kintina kamonai na ikikava ani sisiyemi? Tami nakanani ma ededa merewai irekwa ma irukwatukwatuwana turaturasi kurisi, ¹⁷ 'Durere kauveni kubiimi ma ke kota riku. Kasiyapa ma ke kota tou.*' ¹⁸ Jon Babataito ivivi siya, ke ita kamkam ma wain ke meyani itumumai. Tuna kubiine weni kintina kovonavona bo, 'Kanuma berona gwabinai.' ¹⁹ Ma taku, Wawaya Natusi, akamkam ma aumuma na kovonavona bo, 'Nani wawayina na kamonabanabana ma umaneghaneghana. Turaturana na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi.' Ma God ina nuwagiura na wawaya i yawasa kamonai idebei kurita da tuna nuwagiura vaghata."

Wawaya kwanatu viya kamosiayi ke iti tumaghana.
(Luk 10:13-15)

²⁰ Kwanatu viya kamosiayi na Yesu bera ghamaghamasi iberai ma kegha da wawaya i berabero ke itinimayei ma ke ita miirikupukuputei. Tuna kubiine iyeghisi. Ivona bo, ²¹ "Koti nuwapoya kirakai, Korasin ma Betsaida!† Ikiikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai, nakanani Taya ma Saidon wawayisi gwabisiyai ata berai na yaghiyaghinai i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei, i nuwapoya kubiine mowamowasi iti kote ma ere yapuyapukaresi ita makamakai.* ²² Ma avonavonemi, vitupavira maranai na Taya ma Saidon kii kovogha na berona. Ma tami Korasin ma Betsaida kami kovogha na ina bero kirakai. ²³ Ma tami Kapenyam wawayimi, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karakaratina. Ikiikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai na nakanani Sodom kamonai ata berai na nani kwanatuna karako patana da ita makamakai.* ²⁴ Avonavonemi, vitupavira maranai Sodom kana kovogha na berona. Ma tami Kapenyam wawayimi na kami kovogha na ina bero kirakai.*"

Yesu gwabinai koni yakam.
(Luk 10:21-22)

²⁵ Nani maranai Yesu ivona bo, "Mamai, tam dobu ma kunuma kana kiivavo ma aigheghenim iyamna akova vaghata kuteregavui da wawaya nuwanuwagiurisi ma giruma kirakiisi ke itakovi. Ma iyavo kava ke girugirumisi ma ke akakovisi, ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ti kurisi vonavaghata kivi debei da iakovi. ²⁶ E Mamai, am kayowana da weni nakanani ita tupuwa na vaghina, itupuwa."

²⁷ "Aku Mamai bera peyarina ivereku da rapekuwai. God ina kina kava Natuna iakova bubuni. Ma God Natuna ma bade iyavo kava ivinesi da ina Mamai akovina ita viiya na ti kava Mamai iakova bubuni.*"

²⁸ "Tami iyavo kava vita kokavakavari ma ininimi ibara na peyarimi kopisi kuriku ma gwabikuwai koni yakam. ²⁹ Aku vibeyebeyena kokivini ma tuna tepanai kona makai, iyamna taku na voyaghotu ma nuwanuba wawayiku, ma gwabikuwai kanumimi ini yakam.* ³⁰ Aku vibeyebeyena itekateka da kona kivini, ma vita ana veremi da kona kavari na ke damina."

* **11:10:** Mal 3:1 * **11:12:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13 * **11:17:** Durere na ivi matakira da Keriso ina vibeyebeyena kamonai ikwatusi tavine kamna ina nuwabiibai kubiine. Ma siyapa ivi matakira da Jon Babataito ina vibeyebeyena kamonai ivonesi da i berabero kubiine iti nuwapoya kirakai. † **11:21:** Kwanatu kii vava. * **11:21:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4 * **11:23:** Isa 14:13-15; Gen 19:24-28 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:27:** Jon 3:35, 1:18, 10:15 * **11:29:** Jer 6:16

12

*Viyakam marana ina Bada.**(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)*

¹ Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata vao basunai ibabakiiyaragha inae. Ma kana kivikivina vitonara ikarisi, tuna kubiine ivi karei da whiti vavisi ivivi tinamuyana ma ikamkam.* ² Ma Perisi damsi iktisi na Yesu ivonei bo, “Kekitai! Kam kivikivina vonaviyoyovana ikiigiyei. Avi kubiine viyakam maranai awayowayowa?” ³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovi yavi bo kegha da mara katamaninai David turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.* ⁴ Iruu God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawisi iyuna da turaturana yavata ikam. Nani parawisi na itaravatu da ke wawayota ita kam, tuna taparoro babadisi kava kii parawa ma kegha da David ikani. Vonaviyoyovana ivi ikiigiyei ma kegha da God ke ita vona da berabero iberai.* ⁵ Ma kovi yavi bo kegha da Moses ina vonaviyoyovana kamonai igirumi da viyakam maranai na biga kegha. Ma kegha da ivi vaghinei da taparoro babadisi kava Taparoro Numana kamonai i biga ina bera na nani kamonai ke berabero ita beraberi.* ⁶ Ma avonavonemi da karako wawaya sago inekibau na tuna wawayina ighe kirakai da Taparoro Numana ighekuyowei. ⁷ Giruma katamana ivona bo, ‘Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiivunui da kota suwara kuriku. Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.’” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini bo, “Nani girumina iyamna kotakova bubuni na wawaya biibiisi nakanani ma kaku kivikivini ke kota kiiviberosi.* ⁸ Ma viyakam marana badana na taku, Wawaya Natusi.”

*Tomowa gibegibesina iyawasa.**(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)*

⁹ Yesu nani dobuna ivoterei inae da ku kiki numana irui. ¹⁰ Ma kamonai tomowa sago imana gibegibesina imakamakai. Ma Perisi damsi keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivi tarakiiyane bo, “Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo kegha?” ¹¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Viyakam maranai am sipu ku bonagha ita peku na kuta tinepai bo kegha?”* ¹² Ma meni tuna na bera ghamana, sipu kuti yawasi bo wawaya kuti yawasi? Sipu na kana vava ghamoghamo ma wawaya na iyamna irakata. Tuna kubiine Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai na bera biibiisi taberai.”

¹³ Ma gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ma ivororona da imana kudubina iyawasa, iyanumi da imana nevana nakanani. ¹⁴ Ma Perisi damsi nuwanuwasi ipughu ma inae da ivi ogatara, keta iekwekwai da Yesu iti raboboi.

God ina bigabiga ivinei.

¹⁵ Yesu iakovi da Perisi damsi i kayowana da iti raboboi, tuna kubiine nani dobuna ikiibutawei. Ma wawaya peyarisi ikivikivini ma gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi. ¹⁶ Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara da tuna iyai. ¹⁷ Weni berasi peyarina iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igiruma da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya igiruma bo, ¹⁸ “Aku bigabiga avinei na weni, tuna aku nuwaviina ma ainuwabiibiyei.

Kanumiku ana vonatawei kurina da ina towatepani,

Ini yonayona dam ma dam dobu ku kudubina kurisi da God ini tupaviresi ma kubiisi bera maninina ina bera.

¹⁹ Ke ini kawapata bo ina kiirara,

Kwanatu kamosiyai ke ina rumamara da gamona ketiyai ini yanei.

²⁰ Ke ina bera da wawaya vivikamyuyuwisi i nota ina peku,

Ke ina bera da wawaya mitamitisi kii vita ini taratatani.

Nakanani ina beraberi da mara sago bera kudubina ina ghegavovori ma ini maniniya.

²¹ Ma dobu kudubina aku bigabiga kana vava ini tumaghanei.*”

*Yesu ma Berusiburu.**(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)*

²² Ma wawaya viya kwinasi irutinaneyi Yesu kurina. Kwinasi na kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ivi yawasi da ikita ma ivi sisiya.

²³ Ma wawaya peyarisi ivi deyei ma ivona bo, “God ina Vivinevine Wawayina takoyakoy- aghi, tuna David tupurereghina na vaghina wawayina, bo?” ²⁴ Ma Perisi damsi weni

* 12:1: Deut 23:25 * 12:3: 1Sam 21:1-6 * 12:4: Lev 24:9 * 12:5: Num 28:9-10 * 12:7: Mat 9:13; Hos 6:6 * 12:11: Luk 14:5 * 12:21: Isa 42:1-4

sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kegha! Kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai rewapana iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*

²⁵ Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Kiivavo sago ina wawaya kamosiyai iti kawapata ma iti bogebogesi na nani kiivavona kudubina ita wapa. Bo dam sago kamona rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. ²⁶Ma nakanani kanuma berona wawaya gwabinai ma Seitan ita vomiiri da ita kwavini da ita matakira da ina vikiivavona kamona ivi bogebogesi da ke kovokovoghina da ita miirikikina. ²⁷Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi. Ma tami mani kami kivikivina na God ina rewapanai ekwavikwavinisi. Ma ti na ina vonemi da koiberu, iakovi da taku bade aku rewapana God gwabinai aviya.”

²⁸ “God Kanumina ina rewapanai kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine kotakovi da kurimi God ina vikiivavona inekiibau.”

²⁹ “Ma sago, wawaya ke kovokovoghina ita rui tomowa rewapanina ina ku numa da aviyavisina rapenai ita yapi da kunona tomowina imana ma kaena ita kutatani ma muriyai da ita yapi.”*

³⁰ “Wawaya ke ita viviteku na ikawapateku. Iyavo kava ke taku yavata kata bigabiga patapata da wawaya kata kiikiividaburisi na aku biga eresoresoi.* ³¹Avonavonemi da God kovokovoghina da ami bera beroberosi peyarina ina notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina koni avaberowei na ke meyani ina notatawei. ³²Ma iyai taku Wawaya Natusi ini avaberoweku na God kovokovoghina da ina berabero ina notatawei. Ma iyai Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na ke ina notatawei, ke karako ma ke nokoni ku marana.”† *

³³ “Mikeda kii biibiina na amena biibiina, bo kii berona na amena berona. Amena kona kitai ma kiina konakovi da biibiina bo berona.* ³⁴Tami mota natunatusi! Tami beroberomi na ke kovokovoghimi da sisiya biibiina koni sisiyei. Aviyavisina wawaya nuwanuwasi kamona igheghetawei na kawasiyai ekarakatawei.* ³⁵Wawaya biibiina nuwanuwana kamona na biibiina enuwanuwaghane. Maranai nuwanuwana ina votawei na biibiina ina karatawei. Ma wawaya berona nuwanuwana kamona na berona enuwanuwaghane. Maranai nuwanuwana ina votawei na berona ina karatawei. ³⁶Ma avonavonemi da vitupavira maranai wawaya God maghinonai ina miiri na aviyavisina kudubina ivivi sisiya wapawapai na kurina ini mamatarei. ³⁷Tam mani am sisiya tepanai God ina vona da tam wawaya biibim bo tam wawaya berom.”

Wawaya i kayowana da matakira ita kitai.

(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

³⁸ Perisi damsai ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Yesu ivona tovonu bo, “Vibeyebeyena wawayim, akii kayowana da matakira ghamana kuta berai da kata kitai ma katakovi da am rewapana God gwabinai kuviiya.”* ³⁹Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami weni kintina kamona ami nota na beroberosi ma kawakiikiimi. Ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ana berai. Ma aviyavisina itupuwa peroveta Jona kurina na tuna matakirina kava.* ⁴⁰Ikikava Jona mara aroba ma didibara aroba iyana ghamanakina kamokamona kamona imakai, nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi kurina da mara aroba ma didibara aroba tano kamona ina kena.* ⁴¹Ma Jona idima Nineva damsai kurisi da itupuwavira. Ma vitupavira maranai nani damsai ina vomiiri ma ina vona da karako weni kintina na berabero wawayimi. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.* ⁴²Mara katamaninai Seba kana kiivavo wavinena dobu rabarabai ivomiiri inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura ma ina vibeyebeyena iti yanei. Ma vitupavira maranai nani wavinena ina vomiiri ma weni kintina ini wavumi, ina vona da tami na berabero wawayimi iyamna aku vibeyebeyena ke koti yanei. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Kiivavo Soromon ighekuyowei.”*

Kanuma berona ivovira.

(Luk 11:24-26)

* **12:24:** Mat 9:34, 10:25 * **12:29:** Tomowa rewapanina miiba kamona na Seitan. Ma aviyavisina Seitan rapenai na tomowina, tuna kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ipisi da Seitan imana ma kaena ikutatani da tomowina iyapini da Seitan ina rewapana ikiibutawei. * **12:30:** Mak 9:40 † **12:32:** Perisi damsai ivonavona da Yesu ina bera ghamaghamasi na Seitan ina rewapanai iberaberi ma kegha, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iberaberi. Tuna kubiine Perisi damsai Kanuma Vovokaravina ivivi avaberowei ma God i berabero ke meyani ina notatawei. * **12:32:** Luk 12:10 * **12:33:** Mat 7:20; Luk 6:44 * **12:34:** Mat 3:7, 23:33, 15:18; Luk 3:7, 6:45 * **12:38:** Mat 16:1; Mak 8:11; Luk 11:16 * **12:39:** Mat 16:4; Mak 8:12 * **12:40:** Jon 1:17 * **12:41:** Jon 3:5 * **12:42:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12

⁴³ “Mikeda kanuma berona wawaya gwabinai ina kiibau na warere makiipasiyai gawara inekwekwa da iti yakam ma ke ina panani. ⁴⁴ Ma ina vona bo, ‘Aku ku numana ana vovira.’ Ina ku numana ina nekiibau na ina panani da numana kwebuna, wawaya igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ⁴⁵ Vaghina ma ina nae ma kanuma beroberosi miikovi-maruwa, ti na bero kirakiisi, ina rutinisi ma peyarisi ina vovira da nani wawayina gwabinai ina runuma. Karenai wawayina ina yawasa iberu. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai. Ma nakanani ina tupuwa weni kintina kawakiikiimi kurimi.”

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

⁴⁶ Yesu patana da ivivi sisiya koroto kurisi ma ina maduwa ma titina yoghoyogho ineki-ibau da kawakawarai imiiri ma i kayowana da Yesu kurina iti sisiya. ⁴⁷ Wawaya sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim, i kayowana da iti sisiya kurim.” ⁴⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa na iyai? Ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ⁴⁹ Ma ituparorona kana kivikivina kurisi ma ivona bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na vaghina weni, ⁵⁰ iyamna iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa mau.”

13

Pei vonina miibiina.
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Marana sago Yesu numana ikiibutawei ma inae ku toka da baranai imakiipika da iti beyebeyena. ² Ma wawaya peyarisi Yesu kurina iriyei ma koroto irakata sasara da Yesu ku waka igeru ma tepanai imakai. Ma wawaya kikirai imiimiiri.* ³ Ma sisiya peyarisi miibiyai ivonesi. Ivona bo, “Wawaya sago ikiibau pei vonina kubiine. ⁴ Ma pei ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikam yavui. ⁵ Ma viya ku tano wakiwakimina iririgha, ma kana tano ke ghamana. Ma yaghiyaghina ituwepa. Ma kana tano tetepakina kubiine, ⁶ madegha irarana da nani peina kudubina isivisi vi ikaragavovori, iyamna ramrams kegha. ⁷ Ma pei viya iyayo ku kamosi iririgha na yavata igogo ma iyayo nani peina ipanigudagudai. ⁸ Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo da sago sago duma iuwa bubuna da pei sago na amena 100 ma sago 60 ma sago 30 iterei.” ⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Avi kubiine Yesu miibiyai ivivi beyebeyena.
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

¹⁰ Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine miibiyai wawaya kurisi kisisiya?”

¹¹ Ma ivonapotesi bo, “Akova gavugavuna kudubina God ina vikiivavona kamonai avi debei kurimi, ma wawaya viya kurisi na ke ati debei. ¹² Ma iyavo kava akova gwabisiyai, God ku tepana ina terei da ina sasara. Ma iyavo kava akova gisi vaghina gwabisiyai na nani akovina God ina viitawei.* ¹³ Miibiyai aisisiya kurisi, iyamna ina kitai ma ke inakovi, ini yanei ma ke notana ina viini. ¹⁴ Weni wawayisi kamosiyai aviyavisina peroveta Aisaya igirumi na itupuwa. Igiruma bo, ‘Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.

Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

¹⁵ Matasiyai ita kita,
bo tinisiyai iti yana,
ma nuwanuwasi ita votawei,
na ita miiritavire kuriku ma ati yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
ma tinisi itupapotapai,
ma matasi itapotapai.’”*

¹⁶ “Ma tami na koti nuwabiibai, iyamna God ivi biibinimi da matamiyai kokitakita ma tinimiyai koiyana.* ¹⁷ Vonavaghata avonavonemi, rorova mara katamaninai peroperoveta ma God ina wawaya maninisi i kayowana da aviyavisina karako kokitakitai ma koiyanei na ita kitai ma iti yanei, ma ke kovokovoghina.”

Yesu pei vonina miibiina iyamna ivi debei.
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

* **13:2:** Luk 5:1-3   * **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18, 19:26   * **13:15:** Isa 6:9-10   * **13:16:** Luk 10:23-24

¹⁸ “Kovi yana bubuna da pei miibiina ani debei kurimi da konakova bubuni. ¹⁹ Pei ketiyai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iyamna ke itakova bubuni. Aviyavisina nuwanuwasi kamona na Seitan ipisi da inebosi. ²⁰ Ma pei tano wakiwakiminai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma yaghiyaghinaivi iwiini ma ivi nuwabiibiyei. ²¹ Ma ramramsi ke itoru kirakai, tuna kubiine ke ina miiri mara gurina. Wawayai ini kawapatesi ma ini tupaketowanesi vara biibiina itumaghane kubiine na yaghiyaghinaivi i nota ina peku ma ina voterei. ²² Pei iyiyi ku kamosi iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma dobu yawasina inuwapoya kirakiyei ma mura ikirokirorowei da God vonana ipanigudagudai ma amena gwabisiyai kegha. ²³ Ma pei yiya ku tano biibiina iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma iakova bubuni. Tuna nakanani ma pei igogo ighae, iuwa da sago sago duma amena 100, 60 bo 30 iterei.”

Yesu inamona ivi miibe.

²⁴ Yesu bade miiba sago ivi sisiyei kurisi. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa sago whiti peina biibiina ina vao kamonaivi busagha. ²⁵ Ma didibarai wawayai ikenakena ma kana ghaviya ipisi ma inamona peina vao ku kamonaivi busagha ma inae. ²⁶ Ma pei biibiina igogo ighae ma ivi karei da amena itereterei ma nani kamonaivi bade inamona igogo ighae.”

²⁷ “Vao badana ina bigabiga inae kurina ma ivonei bo, ‘Bada, pei biibiina kuvoni ma inamona imapatana ipisi da whiti kamonaivi igogo?’ ”

²⁸ “Ma ivonapotesi bo, ‘Kaku ghaviya iberai.’ ”

“Ma ina bigabiga ivi tarakiyaneivi bo, ‘Kekayokayowei da kana ragui bo?’ ”

²⁹ “Ma ivonesi bo, ‘Kegha. Inamona kona ragui na whiti yavata kona kayoragutawei. ³⁰ Kovoterei da inamona yavata ina gogo patapata da kara bori kana mara ina nekiibau. Ma boribori wawayisi ana vonesi da kunona inamona ina ragutawei ma ina bawai ma ina kapuni. Ma muriyai whiti ina borini ma aku ku maghara numana ina tura.’ ”

Pei gisina miibiina.

(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)

³¹ Yesu miiba sago ivi sisiyei. Ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa kii peina iviyya da ina vao kamonaivi ivoni. ³² Tuna peina na gisi korekorena ma kegha da ina rakata da ini kiidagima da vao kamonaivi pei peyarina ina ghekuyowesi. Ma kiu ina pipisi da ragharaghanai ina towatowei.”

Yist miibiina.

(Luk 13:20-21)

³³ Ma bade miiba sago iterei. Ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Wavine sago yist gisi vaghina iviyya ma parawa ghamana yavata ivoviravirai ma iterei da kapawina irakata.”

³⁴ Ma Yesu aviyavisina ivivi sisiyei koroto kurisi na miibiyai kava, ke meyani da iti sisiyota. ³⁵ Nakanani ivivi miiba da aviyavisina peroveta igirumi na itupuwa. Igiruma bo,

“Miibiyai ani sisiya,

Dobu ayamoni ma nani maranai aku nota ateregavui da mara sago nani notasi miibiyai ani sisiyei kurisi.*”

Yesu inamona miibiina ivi debei.

³⁶ Yesu koroto iverukuyowesi ma irui ku numa kamona. Ma kana kivikivina ipisi kurina ma ivonei bo, “Bada, kade inamona vao kamonaivi miibiina na kuta vonavibeyekai.”

³⁷ Ma ivonapotesi bo, “Tomowa pei biibiina ivoni na Wawayai Natusi. ³⁸ Ina vao na dobu. Ma pei biibiina na God natunatuna. Inamona na Devil natunatuna. ³⁹ Vao badana kana ghaviya inamona ivoni na Devil. Bori marana na mara damona ma boribori wawayisi na aneya.”

⁴⁰ “Ikikava inamona ina ragui ma ku keyama karakarantina ina tawei na nakanani mara damonai ina tupuwa. ⁴¹ Wawayai Natusi ina aneya ina vonatawesi da ina vikiivavona kamonaivi berabero wawayisi ma aviyavisina kava eberaberisi da berabero eberaberi na kudubisi ina ragutawesi. ⁴² Ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina ma nani dobanai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei. ⁴³ Nani murinai wawayai maninisi i Mamai God ina vikiivavona kamonaivi makai na kii kita ina ruyasegana da madegha nakanani. Wawayai ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Mane gavugavuna miibiina.

* 13:35: Psa 78:2

⁴⁴ “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago tomowa sago mane ghamana gavugavuna tano kamonai ipanani. Idogo meyei ma nuwabiibiiyai inae ma ina mura kudubina ivi gimarei. Ma manena iviia ma inae da nani tanona igimaratawei da mane gavugavuna ivi rapenei.”

Pel miibiina.

⁴⁵ “Bade miiba sago weni. God ina vikiivavona nakanani ma tomowa sago pel biibiisi iekwekwai da ita gimara. ⁴⁶ Sago biibii kirakiina ipanani ma inae da ina mura peyarina ivi gimarei. Ma manena iviia da nani pelna igimaratawei da rapenai.”

Wito miibiina.

⁴⁷ “Ma miiba sago na God ina vikiivavona nakanani ma wito. Wawaya ivi yoyowi ioru ku okowa ma iyana bogii ma bogiyai ikonai. ⁴⁸ Ikona kirakai da wito itupakutukutuvi ma itini da ku kikirai. Ma imakiivipikapika ma ivoreroghi, iyana biibiisi ku kode iuwana ma beroberosi ivi tawetaweyana. ⁴⁹ Weni nakanani ina tupuwa mara damonai. Aneya ina nekiibau ma God ina wawaya maninisi kamosiyai na wawaya beroberosi ina viitawesi ⁵⁰ ma ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina. Nani dobunai ina tutou ma okesi ina vitarakikitei.”

Vonavaghata katamanina ma vonavaghata vuna.

⁵¹ Ma Yesu ivi tarakiianesi bo, “Weni miibiisi peyarina koakova bubuni bo kegha?”

Ma kana kivikivini ivona bo, “E, damina kaviini.”

⁵² Ma ivonesi bo, “Meni vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina God ina vikiivavona ku kamona ina rui na tuna nakanani ma wawaya ghamana ina mura numa kamonai iti yava bubuni. Ma mura kamonai na buderi katakatamanisi ma bade mura vusi.”

Nasaret damsi Yesu ibarei.

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Yesu ina miiba sisiyisi ivi kovini ma ivomiiri inae. ⁵⁴ Ina ku kwanatu vaghata inekiibau ma ivi karei da i kiki numanai wawaya ivivi beyebeyesi. Ma wawayisi ivi deyei ma ivona bo, “Weni tomowina na ina nuwagiura meni dobunai iviia? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberaberei? ⁵⁵ Wena takovi, da tuna vonura wawayina natuna, ma ina maduwa na Meri. Titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Saimon ma Judas. ⁵⁶ Ma bade novunovuna gwabitiyai emakamakai. Ma weni berasi na imapatana iviia?” ⁵⁷ Ma ivonavuvurei. Ma Yesu ivonesi bo, “Dobu viruwa wawayisi peroveta evovokaravei, ma tuna mani ina dobuwai bo ina numiyai na kegha.”* ⁵⁸ Tuna kubiine nani dobunai bera ghamaghamasi ke peyarina ita berai, iyamna i vitumaghana kegha.

14

Jon Babataito irabobo.

(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Nani maranai Gariri damsi i kiivavo kana vava Herodi ma tuna Jon Babataito iwana ikiiyaraghi. Ma Yesu varana ivi yanei, ² na ina bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Nani tomowina na Jon bo? Agunai da rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine rewapana gwabinai da bera ghamaghamasi eberaberei.”

³⁻⁴ Jon ina rabobo na weni nakanani itupuwa. Herodi varesina na Piripo ma Piripo kawana na Herodiyasi. Ma Herodi na Piripo kawana ivi tuneboi. Tuna kubiine Jon inae Herodi kurina ma ivonei bo, “Varesim kawana kuravaghi na Moses ina vonaviyoyovana kuvi kiigiyei.” Weni sisiyina kubiine Herodi, Jon ipaniya ma ku gabura iterei.* ⁵ Ma ina kayowana ghamana da Jon ita kiivunui. Ma ke kovokovoghina, iyamna wawaya peyarisi ivivi tumaghana da Jon na God ina peroveta, tuna kubiine Herodi iyabumanesi.

⁶ Ma Herodi ina tupuwa marana na kam ghamana iterei. Ma Herodiyasi natuna wiwiken koroto maghinosiyai iriku da Herodi nuwanuwana ivii kirakiyei. ⁷ Tuna kubiine vonakiiyapa bagibagina kurina iterei, ivona bo, “Am kayowana avai, kuna voneku na ana verem.” ⁸ Ma wiwiken ina maduwa ina kayowana ikivini da Herodi ivonapotei bo, “Aku kayowana Jon Babataito gayamina dabira kamonai kunuwani da kuna veruku.” ⁹ Ma Herodi ivi nuwapoya kirakai, ma namada ivonakiiyapa da turaturana peyarisi ina sisiya ivi yanei, tuna kubiine ke iti kegha. Ina seri wawayina ivi yonei ¹⁰ da ita nae da gabura kamonai Jon iwana ita kiiyaraghi. ¹¹ Ikiiyaraghi ma Jon gayamina ku dabira iuwani ma ikavararuwei da wiwiken iverei. Ma wiwiken ikavari da ina maduwa iverei. ¹² Ma vaghina, Jon kana kivikivina ipisi da tupuwina ikavari inae da idogoi. Muriyai inae da aviyaivisi itupuwa na Yesu ivonei.

* 13:57: Jon 4:44 * 14:3-4: Luk 3:19-20; Lev 18:16, 20:21

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.

(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

¹³ Yesu ivi yanei da Jon irabobo na koroto ghamana ikuyowesi ma ku waka igeru ma ina kayowana da ina kina kava ita nae ku dobu makiwapana. Ma ke kovokovoghina, wawaya sisiya ivi yanei da Yesu wakiyai inenae na i kwanatu ikiibutawei ma tanowai iverukivini. ¹⁴ Yesu iwota na koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi ma i wawaya gubagubagisi ivi yawasisi.

¹⁵ Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu ivonei bo, “Madegha ikovi ma wena dobu makiwapana. Kevonatawesi ina nae ku meyagai da ti mani kii vavai ina gimara.”

¹⁶ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, ke ina nae. Tami vavai kona veresi da ina kam.”

¹⁷ Ma kana kivikivina ivona bo, “Ke ruvaruvana! Parawa miikovi ma iyana ruwa kava weni.”

¹⁸ Ma Yesu ivona bo, “Kokavarapiyei kuriku.” ¹⁹ Ma nani korotona ivonesi da inamona tepanai imakiipikapika. Ma nani parawisi miikovi ma iyana ruwa iviia ma itepa ku kunuma ma God kurina ivi kiikiwa ma parawa ivogimai. Ma kana kivikivina iveresi da wawaya irereghisi. ²⁰ Vaghina ma, nani korotona kudubina ikam da inunusi. Ikam ikovi ma kana kivikivina kam tutura iyuna da kode ivi 12 ivi tupoi. ²¹ Ma nani korotona kamonai totomowa kava ivi yavis na 5 tausan. Ma wivine da ededa yoghoyogho na ke iti yavis.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mak 6:45-52; Jon 6:15-21)

²² Nani murinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ku waka, ivonatawesi da ivi nao ku toka nevana. Idamadamana na bade Yesu koroto ghamana ivonatawesi inae. ²³ Korotona inenae ma nipwana kubiine ighae ku koya tepana. Ravi ipika ma patana da ina kina kava imakamakai, ²⁴ ma waka na namada ikiibu kirakai. Ma yanunu maghinosiyai ipipisi ma tovava ghamaghamasi waka irugerugei. ²⁵ Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae kurisi. ²⁶ Ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa ma iyabumana kirakai ma ikiirara bo, “Momosika!” ²⁷ Ma Yesu yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ke kona yabumana, ami nota evirewapana. Taku.”

²⁸ Ma Pita ivona bo, “Bada, vonavaghata da tam na kevoneku da taku bade okowa tepanai ana baba ana nae kurim.”

²⁹ Ma Yesu ivona bo, “Kepisi.” Vaghina ma Pita waka ikiibutawei ma ivi karei da okowa tepanai ibaba inenae Yesu kurina, ³⁰ ma damina iviia da yanunu ma tovava irakata na iyabumana kirakai. Ivi karei da imonumonu ma ivi kwatu bo, “Bada, kevi viteku!” ³¹ Ma Yesu ivororona, imana ivotani ma itinepai. Ma ivonei bo, “Am nota igisi, avi kubiine ke kuti tumaghaneku?”

³² Ma ivi ruwa igerugeru ku waka na yanunu inuba. ³³ Ma vaghina, kana kivikivina waka tepanai ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata, tam God Natuna.”

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.

(Mak 6:53-56)

³⁴ Toka idamani ku nevana da Genesaretiyai iwota. ³⁵ Ma wawaya nani dobunai ivogiini da tuna Yesu na sisiya ivi vovonavoneyanei da dobu ine yavui ma i wawaya gubagubagisi ikavaraneyesi Yesu kurina. ³⁶ Ma wawaya ivivi nowi da gubagubagisi kana gara damokikina kava ita votovoni. Ma iyavo kava ivovotovoni na kudubisi iyawasa.

15

Kaekiki mau i vibeyebeyena.

(Mak 7:1-13)

¹ Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kamonai ipisi Yesu kurina da ivi tarakiyanei bo, ² “Avi kubiine kam kivikivina kiki katamana ikiigiyei? Vi imakowa ketana ke ita kivikivina bubuni. Kunona na imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam.” ³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ma tami, avi kubiine God ina sisiya bagibagisi kobarei da tami mani ami kiki kokivikivini?” ⁴ God ivoneta bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopetisi.’ Ma ivona bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini avaberowesi na kokiivunui.*’ ⁵ Ma tami na ami vibeyebeyena na weni nakanani. Tomowa ina maduwa da ina mamai ina vonesi bo, ‘Aku bera ma aku sawara peyarina God kurina asuwara. Tuna kubiine ke ani vitemi.’ ⁶ Weni nakanani koibeyebeyena na God vonana kotatakuputei da ami kiki katamana kokivikivini. ⁷ Tami miiriruwaruwami! Aisaya ivona bubuna, igiruma da God ivona bo,

⁸ ‘Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,

* 15:4: Exod 20:12, 21:17; Deut 5:16; Lev 20:9

Ma nuwanuwasi inetaweyana,
ke gwabikuwai.

⁹ I vokavakavara na kwebuna.

Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.

Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.’ ”*

Aviyavisina ina berim da kuna dadabu.

(Mak 7:14-23)

¹⁰ Yesu wawaya ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Kovi yana bubuna da akova kona viiya.
¹¹ Aviyavisina kawamuwai kekanikani ma keumumai na ke ina berim da God ku matana tam na dadabum. Ma sisiya berona kawamuwai ina kiibau na tuna ina berim da God ku matana tam na dadabum.”

¹² Muriyai kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivonei bo, “Kuakovi bo kegha da nakanani kuvi sisiya na Perisi damsi nuwanuwasi ipughu.”

¹³ Ma ivonapotesi bo, “Aku Mamai kunumai aviyavisina ke tuna mani imanai ita voni na ere ramramna ina tinaragutawei. ¹⁴ Kovoteresi, nani Perisi damsi ke kona notisi, ti na babada matapotapotasi. Wawaya matapotapotana ma kwinana matapotapotana ini nowei na ivi ruwa ku bonagha ina ririgha.”*

¹⁵ Ma Pita ivona bo, “Bada, müibiina Perisi damsi kuvonesi na iyamna kuti debei kurikai.”

¹⁶ Ma Yesu ivona bo, “Te! Patana da koneghanegha bo? ¹⁷ Kade kotakovi da aviyavisina kawatiyai takanikani ma tumumai na ku kamokamota erurui ma muriyai tupuwita ina kiibutawei. ¹⁸ Nota berona wawaya nuwanuwana kamonai egheghetawei da kawanai sisiyina ekarakaratawei. Tuna ina berai da God ku matana wawayina na dadabuna.*

¹⁹ Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi egheghetawei. Kiivunuwa, vipekana wapawapa, ruwavine, rutomowa, yapi, vimamatarara bero ma viavabero. ²⁰ Weni berasi kona berai na God matanai tami wawaya dadabumi. Ma imami ke kona tepokowakawai ma kona kam na tuna ke ini dadabumi.”

Wavine sago ina vitumaghana.

(Mak 7:24-30)

²¹ Yesu nani dobuna ikiibutawei ma inae ku Taya ma Saidon kwantusi. ²² Ma wavine sago nani dobunai imakamakai, tuna dobu viruwa wawayina, ina karena na Keinan dobuna. Ma ipisi Yesu kurina ma ikiirara bo, “Bada, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku! Natuku wavinena gwabinai kanuma berona irunuma da evovokwarakwara kirakai.”

²³ Ma Yesu ke sago ita vonapotei. Ma kana kivikivina ipisi da Yesu kurina ivi nowi bo, “Kevonatawei ina nae, ekivikivinita ma ekikiirara kirakai.”

²⁴ Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Apisi da Israel damsi kava kubiisi. Ti nakanani ma sipu siwasiwaniisi.”

²⁵ Ma wavinena ipisi kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivonei bo, “Bada, kevi viteku!”

²⁶ Ma ivonapotei bo, “Ke ita biibai da wawaya ededa kii vavai ita viiya ma ita tawei kukou kurisi da ita kani.”

²⁷ Ma wavinena ivona bo, “Vonavaghata Bada, ma kegha da kukou ina mamai ekamkam-ririgha na evovoterei da ina kukou ekanikani.”

²⁸ Ma Yesu wavinena ivonapotei bo, “Aku wavine, am vitumaghana irakata kirakai! Am kayowana ana berai.” Ma yaghiyaghinai natuna iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

²⁹ Yesu nani dobuna ivoterei da ku Gariri tokana inae. Ma kikirai ibaba inae da ighae ku koya barana ma imakiivipika. ³⁰ Koroto ghamana iriyei kurina ma gubagubagisi irutinaneyesi. Digadigasi, matapotapotasi, kawapotapotasi ma kii gubaga bogii ma bogiiyai. Yesu maghinonai ivi makiinisi da ivi yawasisi. ³¹ Ma wawaya peyarisi ivi deye kirakiiyei da kawapotapotasi ivivi sisiya, digadigasi ibababa, ma matapotapotasi ikitakita. Ma Israel i God ivi ghegheni.

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.

(Mak 8:1-10)

³² Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Weni wawayisi aikamyuyuwesi, iyamna mara aroba yavata tamakamakai ma kii vavai kegha. Ke ata kayokayowei da ere vitonarisi ana vonatawesi da ketiyai ina kayoparoro.”

³³ Ma kana kivikivina ivonei bo, “Wena dobu makiwawapana. Vavai imapatana tapanani da koroto ghamana tikanisi?”

* 15:9: Isa 29:13 * 15:14: Luk 6:39 * 15:18: Mat 12:34

³⁴ Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa ma iyana ruwa kikei.”

³⁵ Ma Yesu, koroto ghamana ivonesi da tanowai imakai. ³⁶ Ma parawa da iyana iviyya ma God ivi kiikiwei. Ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da irereghi wawaya kurisi. ³⁷ Ma peyarisi ikam da inunusi. Ikam ikovi ma murinai kana kivikivina kamtutura iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. ³⁸ Nani korotona kamonai na tomotomowa kava ivi yavisi na ivi 4 tausani ma bade wivine ma ededa yoghoyogho yavata ikam. ³⁹ Ma vaghina, korotona ivonatawesi inenae na Yesu ku waka igeru da idamana ku Magadan dobuna.

16

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

¹ Perisi ma Sadusi damsi ipisi Yesu kurina ma ivi kaetina da matakira ghamana ita bera da ita kitai.*

² Ma ivonesi bo, “Ravi ina pika ma mara ina ruwabai na kona vona bo, ‘Maram na mara biibiina.’ ³ Ma mara boiboiyai mara ina gigiri ma muriyai ina kwavui na kona vona bo, ‘Garewa ina katuna.’ Koakovi ikikava matakira kunumai kona kitai na kona vona da mara biibiina bo mara berona. Ma karako na matakira ghamaghamasi etuputupuwa, idebei da God ina Vivinevine Wawayina inekiibau ma avi kubiine ke akovina kota viiyya? ⁴ Weni kimtina na God ke koti tumaghane ma kawakiikiimi, ma ami kaywana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ani beyemi, ma peroveta Jona aviyavisina ipanani na tuna matakirina kava kona kitai.” Ma Yesu ivoteresi ma inae.

Perisi ma Sadusi damsi i yist.

(Mak 8:14-21)

⁵ Toka idamani na Yesu kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita viini. ⁶ Ma Yesu ivonesi bo, “Kokitaruvimi! Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai.”* ⁷ Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa ke kata viini, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

⁸ Ma Yesu iakovi aviyavisina ivivi sisiyei ma ivi tarakiyanesi bo, “Tami ami vitumaghana igisi ghagha. Parawa ke kota viini na tuna koisisiyei, bo? ⁹ Tami kotakovi da taku iyai. Konotanotai bo kegha da parawa miikovi kava ma tomotomowa ivi 5 tausani avi kanisi? Ma kamtutura na kodesi viya koviini? ¹⁰ Ma bade parawa miikovimaruwa kava na tomotomowa ivi 4 tausani avi kanisi. Ma kamtutura koyuna na kode viya kovi tupoi? ¹¹ Avi kubiine ke kotakovi da taku ke parawa ata vivisiyei? Ma ana vona meyemi da Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai.” ¹² Ma wekarakava kana kivikivina akovina iviyya da ke parawa kana yist ita vivisiyei ma Perisi ma Sadusi damsi i vibeyebeyena viviberona na tuna ivivi sisiyei.

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

¹³ Yesu kana kivikivina yavata inae ku kwanatu sago kana vava Sisariya Pilipai. Ma kana kivikivina ivi tarakiyanesi bo, “Kovoneku, wawaya enotanotai da taku Wawaya Natusi na iyai?”

¹⁴ Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na peroveta Elaidiya, ma viya evonavona da tam Jerimaya bo peroveta sago.”*

¹⁵ Ma ivi tarakiyanesi bo, “Ma tami, konotanotai da taku na iyai?”

¹⁶ Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam na God Yawayawana Natuna.”*

¹⁷ Ma Yesu ivonapotei bo, “Saimon, Jona natuna, God ivi biibiinim. Aku Mamai kunumai nani notana iverem, ke wawayota gwabisiyai kuta viiyya. ¹⁸ Saimon, avonavonem da kam vava vuna na Pita (Pita iyamna na ‘wakima’). Ma weni wakimina tepanai aku ekalesiya ana yamoni. Ma rabobo ina rewapana ke kovokovoghina da ina ghegavovori. ¹⁹ Pita, tam matuketa kana koyakoyagha God ina vikiivavona kamonai ma rewapana avereverem da aviyavisina dobuwai kuna gudui na bade God ku murim ina miiri da kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai kuni vaghinei na bade God ku murim ina miiri da kunumai ini vaghinei.”* ²⁰ Ma Yesu ivonatanisi da wawaya kurisi ke iti mamatara da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16   * **16:6:** Luk 12:1   * **16:9:** Mat 14:17-21   * **16:10:** Mat 15:34-38   * **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   * **16:16:** Jon 6:68-69   * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

²¹ Nani maranai Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavoveresi da aviyavisina ina tupuwa kurina. Ivona bo, “God ina kayowana da ana nae ku Jerusalem da Jiu damsi i babada ma tataroro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bera da ani kamaghi kirakiyiyei. Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiiri.” ²² Ma Pita, Yesu itinaviviri ku ririna ma iyeghai bo, “Kegha, Bada! Ke nakanani ina tupuwa kurim!”

²³ Ma Yesu imiiritavire ma Pita ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Kiketagudugudu! Nani notana na ke God ita verem, tam dobu notana kenotanotai.”

²⁴ Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavari ma kekiviniku.*” ²⁵ Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina kona panani.* ²⁶ Dobu kana mura kudubina kuta viiya ma kanumim kuti wapai na am mura ke sago iti vitem da yawasa kuta panani bo kanumim kuta vii meyei. ²⁷ Ma mara sago taku Wawayi Natusi aku Mamai kana kadara kamonai ana pisi, ma aneya vovokaravisi yavata. Nani maranai wawayi kudubisi i bera ana ruvai ma ani miyesi bo kii kovogha ana veresi.* ²⁸ Vonavaghata avonavonemi, wawayi viya kamotiyai taku Wawayi Natusi aku vikiivavona kona kitai ma muriyai da kona rabobo.”

17

Yesu kitana ivire.

(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

¹ Mara miikovimasago murinai Yesu kana kivikivina aroba irutini, ti na Pita, Jemes ma Jon, tuna Jemes tina kikei. Koya ghamana igheni ma nani dobunai ti mani kava imakai.* ² Ma kana kivikivina ikitakitai ma Yesu kana kita ivire. Maghighina iruyasegana da madegha nakanani ma kana gara poipoi kirakiina. ³ Ke mara gurina ma ivi aroba ikitai da Moses ma Elaidiya irumatara da Yesu yavata ivivi sisiya. ⁴ Ma Pita, Yesu kurina ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni! Kuna kayowei na yobe aroba ana yamoni. Sago tam, sago Moses, ma sago Elaidiya.”

⁵ Ivivi sisiya kamonai na kwavu ere yaseganina inekiibau da isovomumusi. Ma gamo kwavu kamonai ivona bo, “Wena natuku, tuna nuwanuwaku ma ainuwabiibiyei. Ina sisiya kovi yana bogai.”*

⁶ Maranai kana kivikivina gamo ivi yanei na iyabumana kirakai da itawotesi ku dowama maghighisi ikiigavugavui. ⁷ Ma Yesu ipisi kurisi da ivotovonisi. Ma ivonesi bo, “Kovomiiri, ke kona yabumana.” ⁸ Itepa ma ita kita na Yesu ina kina kava ikitai.

⁹ Koya tepanai iororu na Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi bo, “Matakirisi kokitai na ke koni sisiyei. Taku Wawayi Natusi rabobowai ana vomiiiri ma nani murinai wawayi kurisi koni mamatarei.”

¹⁰ Kana kivikivina Yesu ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi mara nonowa evonavona da Elaidiya ini nao ina vovira ku dobu ma murinai na God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau?”* ¹¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti nao ma bera peyarina ita vovunaghi. ¹² Ma ana vonemi da Elaidiya namada inekiibau ma wawayi iveyiyei ma ivi kayotirane. Ma bade nakanani taku Wawayi Natusi ini kayotirane ku da ani kamaghi kirakiyiyei.”* ¹³ Nani maranai kana kivikivina inotapanani da tuna Jon Babataito ivivi sisiyei.

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

¹⁴ Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu na koroto ghamana ipanani ivivi koyakoyagha. Ma tomowa sago ipisi Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, ¹⁵ “Bada, natuku kevi kamyuyuei. Eparaparoro ma evovokwarakwara kirakai. Mara ipeyari epekupeku ku keyama karakaratina ma ku okowa. ¹⁶ Arutinapiyei kam kivikivina kurisi ma ke ruvaruvana da iti yawasi.”

* **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27   * **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25   * **16:27:** Mat 25:31; Psa 62:12; Rom 2:6

* **17:1:** 2Pit 1:17-18   * **17:5:** Gen 22:2; Deut 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22   * **17:10:**

Mal 4:5   * **17:12:** Mat 11:14

¹⁷ Ma Yesu ivonesi bo, “Weni kimtina na kawakiikiimi. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ami vitumaghana kegha! Vaghina, tomowa kikei koruti-napiyei kuriku.” ¹⁸ Ma Yesu kanuma berona iyeghai da tomowa kikei ikiibutawei ma yaghiyaghina iyawasa.

¹⁹ Nani murinai kana kivikivina inae Yesu kurina ma gavunai ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine tokai ke ruvaruvana da kanuma berona kata kwavinakiibuwei?”

²⁰ Ma ivonapotesi bo, “Iyamna ami vitumaghana igisi kirakai. Vonavaghata avon-avonemi, mikedda ami vitumaghana ita rakata da nakanani ma pei gisi korekorena na kovokovoghina da koya kota vonei bo, ‘Noke kenae’ ma vaghina ita nae. Koni tumaghana na kovokovoghimi da bera kudubina kona berai.” ²¹ (-)*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mak 9:30-32; Luk 9:43b-45)

²² Yesu kana kivikivina yavata Gariri kamona ivi sagosi ma ivonesi bo, “Tomowa sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghaviya ku imasi ina tereku. ²³ Ma ini raboboku ma mara viarobina kamona God ina berai da rabobowai ana vomii.” Nakanani ivi sisiya na kana kivikivina ivi nuwapoya kirakai.

Yesu Numa Taparoro kana teks ivi miyei.

²⁴ Yesu kana kivikivina yavata irui ku Kapeniyam kwanatuna. Ma teks yuyuna damsi ipisi Pita kurina ma ivi tarakiyane bo, “Ami Bada Taparoro Numana kana teks ini miyei bo kegha?”*

²⁵ Ma Pita ivonapotesi bo, “E, ini miyei.”

Pita irui ku numa kamona da Yesu kurina iti sisiya ma Yesu ivi nao, ivona bo, “Saimon, am nota avai? Kiikiivavo na meni wawayisi gwabisiyai teks ina yuna, natunatusi gwabisiyai bo wawayota gwabisiyai?”

²⁶ Pita ivonapotei bo, “Wawayota gwabisiyai.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine kiikiivavo natunatusi na teks ke ini miyei. ²⁷ Ma kegha da ke ata kayokayowei da weni damsi nuwanuwasi ina pughu. Tuna kubiine kenae ku toka ma am kiimo ketawei. Meni iyanina kuni nao kuna tini na kawana kevoaghae da kamona silva riririghina† kuna panani. Ma tuna na ruvaruvana da tam ma taku kubiita ita teks kuni miyei.”

18

Iyi ini wawayaghama God ina vikiivavona kamona?
(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

¹ Nani maranai Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiyane bo, “God ina vikiivavona kamona na iyi ini wawayaghama?”*

² Ma Yesu wawaya kikei sago ikwatui ipisi da kamosiyai imiiri. ³ Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, ke kona tereoruwe meyemi da tami nakanani ma ededa yoghoyogho na ke kovokovoghina kona rui God ina ku vikiivavona.” ⁴ Tam iyai kuna tereoruwe meyem da weni wawaya kikina nakanani na God ina vikiivavona kamona tam kuna ghe kirakai.”

⁵ “Ma iyavo kava taku notakuwai wawaya kikei kona tinariyai na ke tuna kava ma taku yavata kotitariyeku.”

Ruyagha.
(Mak 9:42-48; Luk 17:1-2)

⁶ “Ma iyavo kava ina berai da wawaya kikei ina vitumaghana ina voterei na kovogha bero kirakiina ina viiya. Ita biibai da iwanai wakima ghamana ita kuni ma ita tawei ku bogapu da ituma dodo. ⁷ Wawaya dobuwai, koti nuwapoya kirakai iyamna ruyagha ipeyari ina berai da wawaya vitumaghana ina voterei. Nakanani mara nonowa ruyagha tapanapanani. Ma iyai kwinana ina ruyaghai da ina peku na tuna kana kovogha ina rakata kirakai.”

⁸ “Mikedda imam bo kaem ina berim da berabero kuna berai na kekiiyraghatawei. Ibiibai da imam bo kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam bo kaem ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.*

⁹ Bo matam ina berim da kuna peku na matam kemuitawei. Ibiibai da matam nevana kava

* **17:21:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 21 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kanuma berona weni kanumina nakanani na kona nipowana kirakai God kurina da kona kwavini.’ Mat 21:21; Mak 11:23; 1Kor 13:2 kekita. * **17:24:** Exod 30:13, 38:26 † **17:27:** Silva riririghina kana vava *drachma* bo *shekel*, ma tomowa ina bagibagi kupom na kana miya. * **18:1:** Luk 22:24 * **18:3:** Mak 10:15; Luk 18:17 * **18:8:** Mat 5:30

ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.”* *

Sipu isiwana miibiina.
(Luk 15:3-7)

¹⁰ “Kokitaruvimi da weni ededa yoghoyoghosi ke kona kitaoruwesi. Avonavonemi da i aneya kunumai mara nonowa aku Mamai God maghinonai emiimiiri.” ¹¹ (-)†

¹² “Mara sago tomowa ina sipu ivi 100 ma sago ita siwana na ami nota ikikava? Aviyavisina ita berai? Ina sipu ivi 99 warereyai ita kuyowesi da ita kamkam ma ita nae da siwasiwanina itekwai. ¹³ Nani sipuna sago kava ita panani na avonavonemi da iti nuwabiibii kirakiyeyi, ke nakanani ma ivi 99. ¹⁴ Bade nakanani ami Mamai kunumai ke ita kayokayowei da wawaya kikei sago ina siwana.”

Varesim ina berabero.

¹⁵ “Keresiyana varesim berabero ina berai kurim na kenae kurina ma kevene da ibera beroi. Kebera gavui da ami viruwa kava koni sisiyeyi. Ini yanem na nuwanuwana kuna tinavirai da koni vonapoteyana.* ¹⁶ Ma am sisiya ke ini yanei na bade vimamatara wawayisi sago bo ruwa kuna rutinisi da yavata kona vovira da kona vona meyeyi. Nakanani kona berai da giruma katamana kona nunuri. Igiruma bo, ‘Wawaya ruwa bo aroba wawaya ini wavui, ke sago kava.’* ¹⁷ Patana da ke ini yanemi na korutini da ekalesiya yavata kovi dughuwei ma ina berabero kudubina kovi debei kurisi. Ma tuna ekalesiya ke ini yanesi ma ina berabero ke ininimayeyi na vaghina, kobare da ke kamomiyai ina makai. Koberai da tuna nakanani ma ke vitumaghana wawayina bo teks yuyuna wawayina yapiyapina.”

Vonatana ma vivaghina.

¹⁸ “Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina dobuwai kona gudui na bade God kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai koni vaghinei na bade God kunumai ini vaghinei.* ¹⁹ Ma bade ana vona meyemi. Keresiyana varesim yavata ami viruwa dobuwai aviyavisina koni vaghinei na ami nota koni sagoi ma kona nipowana na aku Mamai kunumai ami kayowana ina berai kubiimi, ²⁰ iyamna maranai wawaya ruwa bo aroba avakuwai ini sagosi na taka yavata nani kamona.”

Notataweyana miibiina.
(Luk 17:3-4)

²¹ Pita imiiririya Yesu kurina ma ivi tarakiyana bo, “Bada, varesiku berona ina beraberei kuriku na mara viya ana notatawei? Mara miikovimaruwa bo?”*

²² Ma Yesu ivonapotei bo, “Avonavonem da ke mara miikovimaruwa kava, kegha da mara peyarina ma mara nonowa kuna beraberei,†* ²³ iyamna God ina vikiivavona na weni miibiina nakanani. Mara sago kiivavo sago imakamakai ma nuwanuwana ivivi tetei da ina bigabiga wawayisi kii tupi ita ruvai da ita gudui. ²⁴ Ivi karei ma wawaya ina bigabiga sago irutinapiyeyi, kana tupi irakata kirakai.§ ²⁵ Nani bigabiga wawayina ke ruvaruvana da kana tupi ghamanakina ita gudui. Tuna kubiine kiivavo ina bigabiga viya kurisi ivonakiyaragha da wawayina, kawana ma natunatuna iti gimaresi da iti sleiv ma bade ina sawara yavata kudubina iti gimarei da nani tupina ita gudui.”

²⁶ “Ma bigabiga wawayina itawotei ku tano ma manawinai isasa da kiivavo ku maghinona. Ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miyeyi.’ ²⁷ Vaghina ma, kiivavo ivi kamyuyuwai ma kana tupi inotatawei ma ivotawei da inae.”

²⁸ “Nani bigabiga wawayina ikiibau inenae na bigabiga kwinana ipanani. Tuna gwabinai kana tupi gisina imakamakai.** Tuna kubiine kaiyona ikimopotai ma ikiirara bo, ‘Kam tupi gwabikuwai kegudui!’ ”

²⁹ “Ma kwinana maghinonai itawotei ku tano ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miyeyi.’ ”

³⁰ “Ma ibara, ke iti kamyuyuwai da ku gabura itawanaoruwei ma nani dozunai ita makamakai da kana tupi iti miyeyi yavui. ³¹ Bigabiga turaturasi weni berana ikitai ma ivi nuwapoya kirakai. Inae kiivavo kurina ma aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei.”

* **18:9:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata muitawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamona katinimayeyi ma kata votere tuwanonowi. * **18:9:** Mat 5:29 † **18:11:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 11 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Taku, Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwani ati yawasisi.’ * **18:15:** Luk 17:3 * **18:16:** Deut 19:15 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:21:** Luk 17:3-4 † **18:22:** Grik igiruma da mara 77 bo mara 70 x 7 kwinam ina berabero kuna notatawei. * **18:22:** Gen 4:24 § **18:24:** Grik gamonai kana tupi ghamana na ‘10 tausan talent.’ ** **18:28:** Grik gamonai kana tupi gisina na ‘100 denariyas.’

³² “Ma kiivavo nani bigabiga wawayina ikwatui da irui kurina. Ma ivonei bo, ‘Tam bigabiga berom! Kuvonavikamyuyuwa kuriku na kam tupi ghamanakina ma anotatawei. ³³ Ikikava avi kamyuyuweem na nakanani bigabiga kwinam kuti kamyuyuwei.’ ³⁴ Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai da ivonatawei ku gabura. Ma nani kamonai ina vowavowa kirakiyiyei ina nene da kana tupi kudubina ini miiya yavui na ina kiibau.”

³⁵ “Ma aku Mamai kunumai nakanani ina berai kurimi maranai tami ke nuwanuwami kudubinai varevaresimi i berabero kona notatawei.”

19

Vikiitawetaweyana sisiyina.
(Mak 10:1-12)

¹ Yesu ina sisiya ivi kovini na Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna da Jodan okowina idamani. ² Ma koroto ghamana ikivikivina yawarei, ma Yesu gubagubagisi nani dobunai ivivi yawasisi.

³ Ma Perisi damsi inae kurina da ivivi kaetina. Ivi tarakiyane bo, “Vonaviyoyovana kamonai kade vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa tuna mani ina kayowanai kawana yavata ini kiitawetaweyana?”

⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses ina giruma namada kovi yavi da dobu karenai God ‘wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’” ⁵ Ma God ivona bo, “Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu da sago.” ⁶ Ivi ruwa ini kiikapu da sago, ke ruwa, iyamna God iberai da tomowa ma wavine isagosi, tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”

⁷ Perisi damsi ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine Moses igiruma da, ‘Maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni nakanani. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei. Ma ina vonatawei da ina nae.’”

⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vikawakiikai irakata, tuna kubiine Moses vivaghina iveremi da kakawami yavata koti kiitawetaweyana. Ma dobu karenai God ke nakanani ita terei. ⁹ Avonavonemi da meni tomowina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma wavine sago ina ravaghi, tuna na berabero iberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da tomowa kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana tomowa sago yavata ipekana wapawapa na vaghina, ina barei da ini bogebogesi.”

¹⁰ Ma kana kivikivina ivi 12 ivonei bo, “Mikeda tomowa da wavine weni nakanani ita makamakai na ibiibai da wawaya ke meyani ita tavine.”

¹¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “God vibeyebeyena sago iterei da wawaya voviyavisi kava ke meyani ina tavine, ma tuna na ke wawaya peyarisi kubiisi. ¹² Bera bogii ma bogiiyai emakamakai da wawaya ke ina tavine. Viya itupuwesi da igisi kegha ma ke ruvaruvana da iti pekana. Ma viya igisi iyuna da ke ruvaruvana da iti pekana. Ma wawaya viya God ina vikiivavona kubiine na vonakiyapa bagibagina ina terei da ke ini pekana. Iyavo kava God ivinesi da ke ina tavine na weni vibeyebeyena ita kivini. Ma kegha na kegha.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibinisi.
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

¹³ Ma wawaya viya ededa yoghoyogho irutinapiyesi Yesu kurina da imana ku tepasi ita terei ma ita nipowana kubiisi. Ma kana kivikivina wawayisi iyeghisi. ¹⁴ Ma Yesu ivonesi bo, “Ededa yoghoyogho kovoteresi da ina pisi kuriku, ke kona tarapaparisi. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.” ¹⁵ Vaghina ma, imana ku gayamisi iterei da ivi biibinisi ma inekuyowesi.

Mura tomowina yaragina.
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

¹⁶ Tomowa sago yaragina ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiyane bo, “Bada, avi berana biibiina ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”

¹⁷ Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine bera biibiisi kitarakiyane? God ina kina kava na biibiina. Ina sisiya bagibagisi kevotekatekei da yawasa makamakii nonowina kuna panani.”

¹⁸ Ma ivi tarakiyane bo, “Meni sisiyisi bagibagisi kava?” ¹⁹ Ma Yesu ivonapotei bo, “Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ¹⁹ am mamai da am maduwa kevopepetisi, ma ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.”

* 19:4: Gen 1:27, 5:2 * 19:5: Gen 2:24 * 19:7: Deut 24:1-4; Mat 5:31 * 19:9: Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

* 19:18: Exod 20:13-16; Deut 5:17-20 * 19:19: Exod 20:12; Deut 5:16; Lev 19:18

²⁰ Ma yaragina ivonapotei bo, “Weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei. Ma aviyavisina ku tepana ata berai?”

²¹ Ma Yesu ivonei bo, “Viwawaya kiimatana kuna kayowei na kenae, am mura kudubina kevi gimarei ma manena na wawaya moyamoyakisi keveresi. Ma God mura makamakii nonowina kunumai ina verem. Tuna kuna berai, ma muriyai kuna pisi da kuna kiviniku.”

²² Ma yaragina weni sisiyina ivi yanei da ere nuwapoyina inae, iyamna tuna wawayina ina mura irakata kirakai.

²³ Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi. Ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina ku vikiivavona ina rui. ²⁴ Avonavona meyemi, ipiropiro da kamel unubu bonaghina itonagha, ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina vikiivavona ku kamona ita rui.”

²⁵ Kana kivikivina ina sisiya ivi yanei da inota kavakavai ma ivonei bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?”

²⁶ Ma Yesu ikitakunukunusi ma ivonesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaya ke kovokovoghina ita berai na God kurina na itekateka kirakai.”

²⁷ Ma Pita ivona bo, “Ma tokai na ikikava? Akii bera kudubina kavoterei da kakivikivininim.”

²⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da taku Wawaya Natusi na kiiivavo kana gawara kadakadarina ana makai. Ma tuna maranai tami bade ami kiiivavo gawarisi ivi 12 kona viiya da kona makiivipika ma Israel kii dam ivi 12 koni tupaviresi.*

²⁹ Ma iyavo kava taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, i mamai, i maduwa, natunatusi bo i tano ikuyowesi na God vibiibiina ina veresi ma ku tepana ina vivikiitatane. Ma bade yawasa makamakii nonowina ina veresi. ³⁰ Ma wawaya viya wekarakava inao na karakava ini muri. Ma wawaya viya wekarakava imuri na ini nao.”*

20

Bigabiga vao kamona miibiina.

¹ Yesu ivonesi bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago boiboiyai na vao badana ina numa ikiibutawei inae da bigabiga ita viinisi da ina vao kamona ita biga.

² Ivonesi da ita wayowa kupom na wawaya sago sago duma silva riririghina.*

³ “Madegha ighepaka ma vao badana mara viruwina ikiibau ma vigimagimara gawarinai ikita da tomotomowa viya ivivi miiriyana, i biga kegha. ⁴ Ma ivonesi bo, ‘Tami bade konae da aku vao kamona kona biga ma ani miya bubunimi.’ ⁵ Vaghina ma, tomotomowisi inae.”

“Ma vao badana na madegha punai ma ravi madeghinai na bade berana sago iberai. ⁶ Ma raviyai ivovirame ku vigimagimara gawarina ma ikita da wawaya viya patana da ivivi miiriyana. Ma ivonesi bo, ‘Avi kubiine koimiriwapeyana? Iyamna kegha.’”

⁷ “Ma ivonapotei bo, ‘Ke sago wawaya ita kayowekai da kubiine kata biga.’”

“Ma vao badana ivonesi bo, ‘Vaghina, tami bade konae da aku vao kamona kona biga.’”

⁸ “Madegha ita kamkovoghi ma vao badana ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Bigabiga wawayisi kek Watkinsi da kuni miyese. Ma iyavo kava raviyai biga ivi karei na ini nao. Ma iyavo kava mara boiboiyai biga ivi karei, ti damsi na ini muri kuni miyese.’”*

⁹ “Wawaya raviyai biga ivi karei na sago sago duma silva riririghina sago ivi miyese, tuna nakanani ma biga ku pom miyanina. ¹⁰ Vaghina ma, iyavo kava mara boiboiyai biga ivi karei ipisi da iti miyese na inotai da kii miya ita rakata. Ma kegha, peyarisi kii miya na silva riririghina sago. ¹¹ I miya iyuna ma vigamowana ivi karei vao badana kurina. ¹² Ivonei bo, ‘Nokoni damsi ivi muri ipisi ma tokai na biga ghamana kabera kupomei, madegha iraranikai. Ma kuburai da kii miya ma kakii miya na sago.’”

¹³ “Ma vao badana i wawaya sago ivonapotei bo, ‘Aku tomo, ke ata bera beroi kurim. Kuvi vaghine da silva riririghina sago kava ati miyem. ¹⁴ Vaghina, am miya kuviiya ikovi ma kenae. Aku kayowanai na tam ikikava avi miyem na bade nakanani nokoni tomowina avi miyei, tuna muriyai vaghata ipisi. ¹⁵ Aku rewapana emakamakai da taku mani aku mane na aku kayowanai ana berai. Ma aku agabiibai kubiine kunuwakapi bo?’”

¹⁶ Ma vaghina, Yesu ina sisiya turina ivonesi bo, “God ina vikiivavona kamona iyavo kava karako inao na ini muri ma iyavo kava karako imuri na ini nao.”*

* **19:28:** Mat 25:31; Luk 22:30 * **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **20:2:** Nani silva riririghina na kana vava denariyas. sago iti miyese. Ivi vaghine ma damsi ivonatawesi inae ina ku vao. * **20:8:** Lev 19:13; Deut 24:15

* **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31; Luk 13:30

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

¹⁷ Yesu ivomiiri igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, ¹⁸ “Tagheghae ku Jerusalem na wawaya sago, taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi ini wawaneku da taku Wawaya Natusi, ini tupavireku ma ina vonakiyaragha da ana rabobo. ¹⁹ Ina patumiku ma kupuna damsi ku imasi ina tereku da ini nameku ma ina widiku ma korosiyai ina tugaratuku da ana rabobo. Ma mara viarobina kamona rabobowai ana vomiiri.”

Jemes ma Jon i maduwa ivi nowi.

(Mak 10:35-45)

²⁰ Nani murinai Zebedi kawana, natunatuna Jemes ma Jon irutini inae Yesu kurina ma ivi tuwaporeruruwana da iti nowi.

²¹ Ma Yesu ivona bo, “Am kayowana avai?”

Ma ivonapotei bo, “Aku kayowana da kuni vaghinei da maranai kuni kiivavo na natuku sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai ina makai.”

²² Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da avi kosisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo?”†

Ma ivi ruwa ivonapotei bo, “Tokai kovokovoghikai.”

²³ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata da aku reduwai konuma. Ma taku aku rewapana kegha da wawaya ata vinesi da iyai katagheyakuwai ma iyai dugekuwai ina makai. Nani gawarisi na aku Mamai ivovunaghi ikovi na kii wawaya namada ivonesi.”

²⁴ Maranai Yesu kana kivikivina imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu. ²⁵ Tuna kubiine Yesu ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Tami koakovi da meni kiikiivavosi ke iti tumaghana na ivi rewapana kirakai, ti na wawaya bagibagisi ma ekayokayotata kirakai.* ²⁶ Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyavo kava kamomiyai ekayokayowei da ini wawayaghama na ina tereoruwe meyei da tuna na kudubimi ami biga-biga.* ²⁷ Ma iyavo kava ekayokayowei da ini nao na ini sleiv turaturana kubiisi. ²⁸ Ma taku Wawaya Natusi bade nakanani, ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Ana suwara meyeku da wawaya kii tupi ani miyei da berabero kamona ana votawesi ina kiibau da yawasa ina panani.”

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.

(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

²⁹ Yesu kana kivikivina yavata Jeriko kwanatuna ikiikiibukuyowei na koroto ghamana ikivini. ³⁰ Ma tomotomowa ruwa matapotapotasi keta baranai imakamakai na ivi yanei da Yesu inenae ma ikiirara bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.” ³¹ Ma wawaya nani korotona kamona iyeghisi ma ivonesi da kawasi ita pota. Ma kegha, igheki-irara, ivona bo, “Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwakai.” ³² Yesu ivi kiimiiriyei ma ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Aviyavisina kokayokayowei da ana berai kubiimi?” ³³ Ma ivonapotei bo, “Bada, kakayokayowei da kana kita.” ³⁴ Ma Yesu ivi kamyuyuwesi ma matasi ivotovoni. Yaghiyaghina ikitabanege ma Yesu ikivini.

21

Yesu irurui ku Jerusalem na koroto ghamana iverupotei.

(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

¹ Yesu kana kivikivina yavata ibababa da gisina kava ita nekiibau ku Jerusalem. Ma ipisi ku Betipadi, Oliv koyanai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao ² ma weni nakanani ivi varavarisi. “Konae da meygai maghinotiyai donki iwarimi na ere natuna kona kitai. Uravina kotinarupami ma korutinapiyesi wike kuriku. ³ Mikeda wawaya ikikava ina vonavonemi na kovonei bo, ‘Bada ekayokayowei.’ Ma yaghiyaghina ini vaghinei da kona rutinisi.” ⁴ Yesu weni nakanani iberai da aviyavisina peroveta igirumi da ita tupuwa na itupuwa. Igiruma bo,

⁵ “Zayon wawayimi,*

Kokitai, ami kiivavo epipisi kurimi,

Itereoruwe meyei da donki votuna ku tepana igeru,

Donki tepana igeru ma epipisi.”*

† **20:22:** Yesu imiiba, ivi tarakiyanesi da ti kovokovoghisi bo kegha da ikikava Yesu ini kamaghiyei na nakanani ini kamaghiyei. * **20:25:** Luk 22:25-26 * **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26 * **21:5:** Zayon na Jerusalem kana vava sago. * **21:5:** Zech 9:9

⁶ Vaghina ma, kana kivikivina ruwa inae ma aviyavisina ivonesi na iberai. ⁷ Donki irutiniyiesi ma kii tarasovo natuna tepanai ikepani ma Yesu igeru. ⁸ Ma koroto ghamana kii tarasovo ketiyai ikepana ma wawaya viya kii ragharaghasi ketiyai itawetawei. ⁹ Ma nani korotona kamosiyai Yesu inenae. Ma wawaya ibababa na ikarakarayogosi.

“Hosana! Kaigheghenim! Tam David Tupureghina,

kavovokavakavarim!

God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!

Hosana, God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”*

¹⁰ Yesu irui na wawaya kudubisi Jerusalem kamonai ivi tataghanisi da ivi tarakiyana bo, “Mede wawaya iyai?” ¹¹ Ma nani korotona ivonapotesi bo, “Weni tuna na peroveta Yesu, ina kwanatu Nasaret, Gariri dobnai.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹² Yesu Taparoro Numana garina ku kamona irui da iyavo kava ivivi gimagimara na peyarisi ikwavinisi ikiibau. Ma iyavo kava mane ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuvirei. Ma iyavo kava gabubu ivivi gimagimara na i ipumakamakai ma kemakema ivi kutabirana.† ¹³ Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana.’ Ma tami, koberabera da yapiyapi damsi i numa.”*

¹⁴ Matapotapotasi ma digadigasi Yesu kurina ipisi da ivi yawasisi Taparoro Numana garina kamonai. ¹⁵ Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi weni berasi ghamaghamasi ikitai ma bade ivi yanei da ededa yoghoyogho ivivi kiirareyana bo,

“Hosana kurim, tam David Tupureghina, kavovokavakavarim.”

Tuna kubiine nuwanuwasu ipughu, ¹⁶ ma ivonei bo, “Kiyanei da ededa yoghoyogho aviyavisina evonavonei?” Ma Yesu ivonapotesi bo, “E, ayanesi. Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo, ‘God, tam ededa ma gegeya kuvi beyebeyesi da vigheghena biibiina ita berai.’”* ¹⁷ Ma Yesu ivoteresi ma kwanatu ikiibutawei inae ku Betani kwanatuna, ma nani dobnai ikena.

Koweya isivi.

(Mak 11:12-14, 20-24; Luk 13:6)

¹⁸ Mara boiboiyai Yesu ivovovirame ku Jerusalem ma vitonara ikarai. ¹⁹ Ma koweya kiina sago imiimiiri keta baranai ma inae ita kitai da amena bo kegha. Ma ipanani da ke sago amena ita makamakai, ruguruguna kava na ivona bo, “Kawakuwai aimimagim da ke meyani kuname!” Ma yaghiyaghina ruguruguna isivi da kiina ipoki. ²⁰ Kana kivikivina ikitai ma ivi deye kirakiyei da ivona bo, “Te! Ikikava da kiina yaghiyaghina ipoki?” ²¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, koni tumaghana ma ke ami nota ina peku na aviyavisina weni kiina kurina aberai na kovokovoghina da nakanani kona berai. Ma ke tuna kava, bade weni koyana kota vonei bo, ‘Kevomiiri, ma ketawem ku yegai’ na ita tupuwa.”* ²² God koni tumaghane i ma kona nipowana na ina veremi.”

Yesu ina rewapana ivi tarakiyanei.

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³ Yesu ivovira ku Taparoro Numana da wawaya ivivi beyebeyesi. Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivi tarakiyanei bo, “Iyi ivi vaghinei da weni berasi keberabera? Iyi rewapana iverem?” ²⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bade ati tarakiyanemi. Kona vonapoteku na bade taku ana vonemi da aku rewapana imapatana aviya. Ke kona vonapoteku na bade ke ana vonapotemi. ²⁵ Kovona, Jon ina rewapana imapatana iviya da ibabataito? God gwabinai iviya bo wawayota gwabisiyai?”

Ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine Jon ke koti tumaghane?’” ²⁶ Ma mikeda tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai’ na tayabuyabumana da weni korotona ina ravita, iyamna ti na itumaghana da Jon na God ina peroveta.” ²⁷ Tuna kubiine ivonapotei bo, “Ke katakovi.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da iyai ina rewapanai weni berasi aberabera.”

Tomowa natunatuna ruwa.

* **21:9:** Psa 118:25, 26 † **21:12:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **21:13:** Isa 56:7; Jer 7:11 * **21:16:** Psa 8:2 * **21:21:** Mat 17:20; 1Kor 13:2

²⁸ Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Miiba sago ana vonemi na kovi nuwanotanotei. Tomowa natunatuna ruwa yavata imakamakai. Ma iyarokona ivonei bo, ‘Natuku, karako kuna nae vao kamona i kuna wayowa.’ ²⁹ Ma ivonapotei bo, ‘Abara.’ Ma muriyai ina nota ivirai ma inae da iwayowa. ³⁰ Ma natuna murimurina kurina inae ma sisiyina sago ivonei. Ma murimurina ivonapotei bo, ‘Vaghina, mamai, ana nae.’ Ma ke ita nae.” ³¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava konotanotai? Tomowa natunatuna ivi ruwa na meni tuna ina mamai ina kayowana iberai?”

Ma ivonapotei bo, “Iyarokona.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi ina rui God ina ku vikiivavona, ma tami na kegha, ³² iyamna Jon Babataito ipisi kurimi na yawasa maninina ketana ivi beyebeyemi ma ke koti tumaghana. Ma teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi, ti na ivi tumaghana. Ma tami na kokitisi da ikikava i berabero imiimiirikupukuputei ma patana da ke koti tumaghana ma bade ami bera beroberosi ke koti nuwapoyei da kota miirikupukuputei.”*

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Kovi yana. Miiba sago. Tomowa greipi ivoni ina vao kamona, wakimiyai igariya, ma mewa iyabai da greipi amena nani gawarinai iti tugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta kiidamowai ivowai da potapota wawayisi ita makai da vao ita koyaghi. Ma wawaya viya yavata vivaghina iberai da vao ku imasi iterei da ita koyakoyaghi ma madegha nununai ita vivimiyei. Muriyai tomowina inumataya ku dobu sago da nani dobunai imakii kirakai.*

³⁴ Ma greipi imenai da purana kana mara ipisi ma vao badana ina bigabiga ivonatawesi vao kana koyakoyagha kurisi da kana reregha ita viiya. ³⁵ Ma koyakoyagha ivomiiri da bigabiga sago ivowai, sago ikiivunui ma sago wakimiyai iravi. ³⁶ Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi ma ti na koroto ghamana, ma koyakoyagha damsi berana sago iberai kurisi. ³⁷ Ma turina na natuna vaghata ivonatawei. Inotanotai da natuna ita vokaravei. ³⁸ Ma koyakoyagha damsi natuna ikitai ipipisi na ti mani kavakava ivi ogatara ma ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Kopisi ma takiivunui ma mara sago vao badana ina rabobo na weni vao na tirapenei.’ ³⁹ Vaghina ma, ivotatani ma itawanakiibuwei ku gari kupuna ma ikiivunui.” ⁴⁰ Ma Yesu taparoro babadisi i babada ivi tarakiiyanesi bo, “Vao badana ina pisi na aviyavisina ina berai vao kana koyakoyagha kurisi?”

⁴¹ Ma ivonapotei bo, “Nani wawayisi beroberosi ini kiivunuwana tawetaweyana ma wawaya vusi ina vinesi da vao ina koyaghi. Ma pura kana mara ina pisi na koyakoyagha vusi vivaghina ina nunura bubuni da vao badana kana reregha ina verei.”

⁴² Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo, ‘Vonura damsi wakima iberei.

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.

Weni berana Bada iberai
na ibiibii kirakai kurita.’ †* *

⁴³ “Tuna kubiine avonavonemi da God ina vikiivavona gwabimiyai ina viitawei ma dam sago ina verei, da ti na God ina kayowana kava ina berai. Ti nakanani ma kii biibiina amena biibiisi kavakava ina terei.” ⁴⁴ (-)§

⁴⁵ Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi Yesu ina miiba ivi yanei na iakovi da ti ivivi sisiyesi. ⁴⁶ I kayowana da Yesu ita paniya ma koroto iyabumanesi kubiine na ivoterei, iyamna nani korotona inotanotai da Yesu na God ina peroveta.

22

Tavine miibiina.

(Luk 14:15-24)

¹ Yesu miibiyai ivi sisiyame. Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, ² “God ina vikiivavona na weni nakanani. Kiivavo sago natuna ina tavine kubiine na ivovovunagha da ita kamporagha. ³ Ivovunagha ikovi na ina bigabiga ivonatawesi ikiibau iti yonayona da ina wawaya ghamaghamasi ita pisi. Ma kegha, ivi bareyana. ⁴ Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi, ivonesi bo, ‘Kona, da aku wawaya vovinesi kona vonesi

* **21:32:** Luk 3:12, 7:29-30   * **21:33:** Isa 5:1-2   † **21:42:** Weni miibiina kamona wakima na Yesu.   * **21:42:**

Psa 118:22-23   § **21:44:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 44 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiyei. Ma nani wakimina ina peku wawaya ku tepana, ina kiigudagudai da nama popoku.’

da namada avovunagha, kata siya monamonana arighai ma vavai yavata avi tava ikovi. Kopisi da takam.’⁵ Ma kegha, ina wawaya vovinesi nani kamna ibarei, i kayowana iberai. Sago inae ina ku vao, ma sago inae da iti gimagimara.⁶ Ma wawaya vovinesi viya na kiivavo ina bigabiga ivotani ma iravisi ma bade ina bigabiga viya na ivi kiivunuwana.⁷ Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai ma ina seri wawayisi ivonatawesi inae da kiivunuwa damsi ivi kiivunuwana ma i kwanatu ikapuni.⁸ Muriyai ina bigabiga ikwatasi ma ivonesi bo, ‘Tavine kamna avovunaghi ikovi. Ma wawayisi akayokayowesi na ke wawaya kiimatanisi da yavata kata kam, tuna kubiine abaresi.’⁹ Ma wekarakava na kokiibau da wawaya ketiyai kona panapananisi na kovonesi da ina pisi weni ku kamna.’¹⁰ Vaghina ma, ina bigabiga ikiibau ku keta da wawaya wapawapa irutini, biibiisi ma beroberosi yavata irui da kam gawarina ivi tupoi.’

¹¹ “Ma kiivavo irui da kana numataya iti kiikiwesi. Ma tomowa sago ikitai da gara berona ikotei.¹² Ma ivonei bo, ‘Aku tomo, tam ke gara biibiina kuta kotei. Avi kubiine kurui?’ Ma tomowina ke sago ita vonapotei.¹³ Ma kiivavo ina bigabiga ivonesi bo, ‘Imana ma kaena kokuni, kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Wawaya nani dobunai ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei.’”*

¹⁴ Ma Yesu ivonesi bo, “God wawaya peyaris ekwatukwatasi ma voviyavina kava ina kwatu iyanei na evinevinesi da erurui.”

Teks ini miyei bo kegha.

(Mak 12:13-17; Luk 20:19-26)

¹⁵ Perisi damsi viya inae ma ivi ogatara da Yesu ku poko ita terei, iti sisiya bero na iti wavui.¹⁶ Ma Perisi damsi kii kivikivina ma Kiivavo Herodi turaturana ivonatawesi Yesu kurina da ivonei bo, “Bada, kakovi da tam wawaya kiimatanim ma mara nonowa kevonavona vaghata. Am vibeyebeyena kamonai wawaya kevonavonesi da God ina keta maninina ita kivini. Wawaya ke kuta vivinimayesi ma kevonavonatepanisi da nuwanuwasi epughupughu kurim ma kegha da tam vonavaghata kidebei. Ma tam kurim wawaya ghamaghamasi ma wawayota keberaberisi da peyaris na sago.¹⁷ Ma ikikava kenotanotai? Kevonekai da vaghina bo kegha da Rome ina Kiivavo Sisa kurina teks timiyei?”*

¹⁸ Ma Yesu iakovi da nota beroberosiyai ivivi kaetina na ivonesi bo, “Tami miriruwaruwami. Avi kubiine koiberoweroweku da ati sisiya bero?†¹⁹ Teks kana ruva mane riririghina sago kovi beyeku da takitai.” Vaghina ma, mane sago iverei,²⁰ ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Iyi maghighina ma kana vava weni?”

²¹ Ma damsi ivonapotei bo, “Rome ina Kiivavo Sisa.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vaghina, aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

²² Weni sisiyina ivi yanei ma ivi deye kirakiiyei da Yesu ina nota ighekuyowesi. Ma vaghina, Yesu ivoterei ma inae.

Wawaya rabobowai ina vomiri bo kegha?

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ Nani maranai Sadusi damsi viya ipisi Yesu kurina. Ti na inotanotai da wawaya ina rabobo na ke meyani ina vomiri. Ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, *²⁴ “Bada, Moses weni nakanani igiruma. ‘Tomowa sago ina tavine ma ina rabobo ma kawana yavata natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.’”²⁵ Ma kevi yana. Kamokiiyai na rakaraka sago kamonai na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatusi kegha. Ma kana teretana kwapurina iravaghi²⁶ da bade ke iti tuwa ma tomowina irabobo. Ma kana viaroba bade nakanani. Ma vaghina, miikovimaruwa nani kwapurina iravaghi da peyaris irukwa.²⁷ Turina vaghata na kwapurina irabobo.²⁸ Kevonekai, mara damonai raborabobosi ina vomiri na wavinena na iyi kawana, iyamna wavinena sago ma tomotomowa miikovimaruwa iravaghi.’”

²⁹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami neghaneghami, iyamna giruma katamana ma God ina rewapana ke kotakovi.³⁰ Maranai raborabobosi ina vomiri, ti na God ina aneya nakanani da ke ina tavine.³¹ Ma wekarakava ani debei kurimi da raborabobosi ina vomiri. Giruma

* **22:13:** Mat 8:12, 25:30; Luk 13:28   * **22:17:** Rome ina kiivavo ghamana kana vava Sisa. Nani maranai dobu kudubina ivi badei. † **22:18:** Perisi damsi i kayowana da Yesu ita vona da Jiu damsi, Sisa ina vibadana ita barei. Yesu iti sisiya bero na Perisi damsi iti mamatara Sisa ina wawaya kurisi da Yesu ku gabura ita terei.   * **22:23:** Apos 23:8

* **22:24:** Deut 25:5

katamana kovi yavi da kotakovi. Ivona bo, ³² ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ God na wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God.”[†] *

³³ Ma koroto ghamana weni vibeyebeyena ivi yanei na ivi deye kirakiyei.

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Perisi damsi sisiya ivi yanei da Yesu, Sadusi damsi i keta peyarina igudui na ivi ogatarame da nota vuna ita panani da iti wavui. ³⁵ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago inae Yesu kurina da iti kaetina. Ivi tarakiyane bo,* ³⁶ “Vibeyebeyena wawayim, Moses ina vonaviyoyovana kamonai na meni sisiyina bagibagina ighe kirakai?” ³⁷ Ma ivonapotei bo, “Nuwanuwami kudubina, kanumimi kudubina ma ami nota kudubina ami Bada God nuwanuwana kona viiya.*” ³⁸ Weni tuna na sisiya bagibagisi peyarina ighekuyowei ma iyamna irakata kirakai. ³⁹ Ma kana viruwa na weni, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.*” ⁴⁰ Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i vibeyebeyena kudubina na weni ivi ruwa tepanai iututukikita.”

God ina Vivinevine Wawayina na iyai tupurereghina?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

⁴¹ Perisi damsi ivi kiidaburana na Yesu ivi tarakiyane bo, ⁴² “Ikikava konotanotai? God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?”

Ma ivonapotei bo, “Kiivavo David tupurereghina.”

⁴³ Ma Yesu ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine Kiivavo David, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada? Igiruma bo,

⁴⁴ ‘Bada God, aku Bada kurina ivona bo,

Katagheyakuwai kuna makamakai

da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’”*

⁴⁵ “Takovi da David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma kegha da David na mara katamaninai itupuwa, ma God ina Vivinevine Wawayina na murinai, tuna na David tupurereghina. Tuna kubiine God ina Vivinevine Wawayina David ita vopepetei ma kegha, David, God ina Vivinevine Wawayina ivopepetei. Ikikava na nakanani?”

⁴⁶ Perisi damsi ke kovokovoghisi da Yesu ita vonapotei. Nani murinai ke sago iyi ita bera tovonni da iti tarakiyana.

23

Yesu, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi sisiyesi.

(Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46, 20:45-46)

¹ Nani murinai Yesu na kana kiviikivina ma koroto kurisi ivi sisiya. ² Ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi rewapana iviini da Moses ina vonaviyoyovana ita vonaveremi. ³ Tuna kubiine i vibeyebeyena kona votekatekei. Ma i bera ke koni bonebonei, iyamna ti mani i vibeyebeyena ke ita kiviikivini. ⁴ Ma ti mani i vibeyebeyena viya vonaviyoyovana ku tepana etereterei na ibagibagi kirakai da wawayi ina kivini. Ma nani vitasi wawayi ikavarisi na ke meyani ini kamyuyuwesi da ini vitesi. ⁵ Ma bade i bera peyarina debiiyai eberaberai da wawayi ita kitisi ma iti gheghenisi. Kii kuyaragha ma kii imakwasi ghamaghamasi ma tepasiyai Moses ina sisiya igirumi ma ivovikarapasipasi. Kokitai, irakarakateyana ghagha! Ma bade kii tarasovo ikote na ararusi gurigurisi.*” ⁶ Ma i kayowana da kampoagha kamonai ma kiki numasiyai na babada kii gawariyai ina makai. ⁷ Ma bade i kayowana ghamana da vigimagimara gawarisiyai wawayi ina runomesi ma ini kiikiwesi ma ina vonesi bo, ‘Bada.’ ⁸ Ma tami vitumaghana wawayimi peyarimi na sago, ke sago ita ghae bo sago itoru. Tuna kubiine ke koni vaghinei da wawayi ina kwatumi bo ‘Bada’ iyamna ami Bada na sago kava. ⁹ Ma wawayi dobuwai ke kona kwatui bo ‘Mamai’ iyamna ami Mamai na sago kava ma tuna kunumai. ¹⁰ Ma bade ke koni vaghinei da wawayi ina kwatumi bo, ‘Aku vibeyebeyena wawayim’ iyamna ami vibeyebeyena wawayina na sago kava ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ¹¹ Ma

† 22:32: Nani wawayisi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya Moses kurina ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi yawayawasisi, God gwabinai emakamakai. * 22:32: Exod 3:6 * 22:35: Luk 10:25-28 * 22:37: Deut 6:5 * 22:39: Lev 19:18 * 22:44: Psa 110:1 * 23:5: Perisi damsi weni sawarisi ikote na ivi matakira wawayi kurisi da God ina vonaviyoyovana enununura bubuni. * 23:5: Mat 6:1; Num 15:38; Deut 6:8

wawaya ghamakirakiina kamomiyai na ami bigabiga wawayina.* ¹² Iyavo kava ina terepa meyesi na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepiisi.”*

Yesu miiriruwaruwasi iyeghisi.

(Mak 12:40; Luk 11:39-42, 44, 52, 20:47)

¹³ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! God ina vikiivavona ketana kogudugudui, iyamna ke ami kayowana da kota rui. Ma wawaya komiimiiripotesi da ti bade ke ina rui.” ¹⁴ (-)†

¹⁵ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Yegiyai ma dobuwai konumanumataya da wawaya koekwekwisi. Koipaparana kirakai da wawaya kona tinavurei da ikikava koitumaghana nakanani ini tumaghana. Ma maranai wawaya sago ami vibeyebeyena ini tumaghane na ina berabero ini ruwai da kana kovogha keyama karakaratina kamonai ina rakata kirakai.”

¹⁶ “Koti nuwapoya kirakai! Konotanotai da wawaya koti noravesi ma matami isowa yavui. Ami vibeyebeyena kamonai wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiyei.’ Ma wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi Taparoro Numana kana gold vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ ¹⁷ Tami neghaneghami! Matapotatami! Meni tuna iyamna irakata, gold bo Taparoro Numana? Taparoro Numana iyamna irakata. Ma kegha da wawaya gold esuwasuwara na Taparoro Numana kamonai, suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani gold na vovokaravina. ¹⁸ Ma bade kovonavonesi bo, ‘Iyi suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiyei.’ Ma wawaya kovonavonesi bo, ‘Iyi ina suwara vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.’ ¹⁹ Matapotatami! Meni tuna iyamna irakata, suwara bo suwara kana kema? Suwara kana kema iyamna irakata. Wawaya esuwasuwara na suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani suwarina na vovokaravina. ²⁰ Tuna kubiine iyavo kava suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kemana vavanai kava, ma bera kudubina kemana tepanai na yavata. ²¹ Ma iyavo kava Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke Taparoro Numana vavanai kava, ma God yavata. ²² Ma wawaya kunuma vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kunuma vavanai kava, ma God ma ina vikiivavo gawarina yavata ina kamowani.”*

²³ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Bera gisigisisi konununura bogai, ma avi kubiine bera ghamaghamasi ke kota beraberei? Wawaya koti kamyuyuwesi ma bera maninisi kava kota berai kurisi, ma God kurina koti patutu. Ma nani berasi ke kota beraberei. Ami kayowana da bera gisigisisi kona bera bogai, vavai kii vovoghabughabu† korereregha da riba imaruwa ma riba sago God kurina kosuwasuwara. Nakanani koberaberei na vaghina, ma kegha da ku tepana bera ghamaghamasi yavata kota berai.* ²⁴ Konotanotai da wawaya koti noravesi ma kegha matami isowa yavui. Avi kubiine nasinasi gisi korekorena kami okowa kamonai na kona taratawei ma muriyai konumai? Ma sawara ghamanakina nakanani ma kamel ruvana na kudubina kona runamiya.”

²⁵ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Ami redu ma dabira kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na idadabu kirakai iyamna kawakiikai ma nota meyena nuwanuwami ivi tupoi. ²⁶ Tami Perisi dami matami isowai! Kunona ami redu ma ami dabira kamosi kota kowai ma muriyai da kupuna kota kowai.”

²⁷ “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Tami nakanani ma dogo karawaga kamonai, wawaya wakima poipoisi igwagwara da tepanai kitana biibiina ma kamonai na wawaya tuwirisi ma viyosi bowabowasi.* ²⁸ Ma bade ana vona meyemi, koberaberei da wawaya ina kitimi ma ina vona da tami God ina wawaya maninimi. Ma kegha, nuwanuwami kamosiyai na notaruwaruwami ma berabero itupo.”

* **23:11:** Mat 20:26-27; Mak 9:35, 10:43-44; Luk 22:26 * **23:12:** Luk 14:11, 18:14 † **23:14:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 14 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igrumi: ‘Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Kwapukwapura koiberoborowesi da i numa ma i sawara koirapenei. Ma kayotata notasiyai na debiyai koniponipowana guriguri. Kovogha bero kirakiina kona viiya.’ (Mak 12:40) * **23:22:** Isa 66:1; Mat 5:34 † **23:23:** vavai kii vovoghabughabu: Weni ‘spices’ kava ivi sisiyei, ‘mint’, ‘dill’ ma ‘cumin.’ * **23:23:** Lev 27:30 * **23:27:** Apos 23:3

Yesu ivi debei da kii kovogha ghamana ina viiya.
(Luk 11:47-51)

²⁹ “Tami novaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Peroperoveta kii dogo gawarisi tepasiyai na matakira numasi kovovawova ma bade wawaya kiikiimatanisi kii dogo gawarisi na koimonagha bogai. Ma tami mani ami kaekiki mau nani wawayisi ivi kiivunuwana. ³⁰ Ma kovonavona bo, ‘Rorova mara katamaninai akii kaekiki mau yavata kata makamakai na ke kati vitesi da peroperoveta kati kiivunuwana.’ ³¹ Vona bubuna, wekarakava koimamatara meyemi da tami mani ami kaekiki mau peroperoveta ivi kiivunuwana. ³² Vaghina, ami kaekiki mau aviyavisina ivi karei na tami koni kovini. ³³ Tami mota! Tami na mota natunatusi! God ini tupavireviremi ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawemi! Ke kovokovoghina kona veruvuvurei! ³⁴ Avonavonemi da peroperoveta, nuwagiura wawayisi ma vibeyebeyena wawayisi ana vonatawesi kurimi. Ma viya kona kwavini kwanatu nunusiyai, ma viya koni kiivunuwana, ma viya kona tuparatusi ma viya ami kiki numasi kamosiyai kona widisi. ³⁵ Tuna kubiine ami kaekiki mau i berabero na tami weni kimtina wavuna kona kavari. Ti na God ina wawaya maninini mara katamaninai ivi kiivunuwana da tarasi isororo. Abel ina rabobowai da ipisi Barakiya natuna Zekaraya ina ku rabobo, tuna na Taparoro Numana garina kamonai kokiivunui da Taparoro Numana ma suwara kana kema basunai irabobo. ³⁶ Vonavaghata avonavonemi, weni rabobosi rorova mara katamaninai itupuwa na wavuna weni kimtina kona viiya.”

Yesu Jerusalem ituwei.
(Luk 13:34-35)

³⁷ “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta koikiivunuwana ma God ina yonayona wawayisi wakimiyai koraravisi da koirabobosi. Mara nonowa akayokayowei da natunatumi ata koyagha bubunisi ma ke ami kayowana. Ikiyava kokoreko wavinena mapemape-nai natunatuna eragoragobisi, nakanani ata taraghavumi ma kegha, kobabareku! ³⁸ Ma kovi yana, God ami Taparoro Numana ivoterei da ibubu. ³⁹ Vonavaghata avonavonemi, ke kona kita meyeku, karako da ku mara damona. Ma nani maranai ana vovira ma kona vona bo, ‘God ini biibinim, tam Bada avanai kepipisi! Kiiwa, kiiwa!’ ”*

24

Taparoro Numana ina rikai.
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yesu ivomiiri da Taparoro Numana garina ikiikiibutawei ma kana kivikivina ipisi kurina da Taparoro Numana ma numa viya nani garina kamonai ivivi deyei na ivivi sisiyei kurina. ² Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai ma koideyei, bo? Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano, ke wakima sago kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya kana mara ina pisi.
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³ Yesu Oliv koyana baranai imakamakai ma kana kivikivina inae kurina da ti mani kavakava ma ivi tarakiiyanei bo, “Kevonekai, weni berasi kisisiyei na avi maranai ina tupuwa? Ma avi ini matakira da kanakovi da gisina kava ma kuna vovira ma bade mara damona?”

⁴ Ma ivonapotesi bo, “Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi. ⁵ Wawaya ipeyari ina pisi ma ina vonemi da taku avonatawesi. Ma ina vonemi bo, ‘Taku God ina Vivinevine Wawayina!’ Wawaya peyarisi ini yanesi ma ini tumaghane. ⁶ Sisiya koni yanei da wawaya rabarabai ighaviya, bo sisiya kona viiya da ghaviya epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da mara damona. Kegha, karakava. ⁷ Dam ina vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiri da kiivavo sago kana ghaviya. Ma dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai nukenuke bo gomara ina tupuwa. ⁸ Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita dagui da ita vivivowavowa.”

⁹ “Nani maranai wawaya ina patumimi, ini tupaketowanemi ma ini rabobomi. Taku kubiiku na dam kudubina dobuwai ina baremi. ¹⁰ Wawaya peyarisi i vitumaghana ina voterei. Ma turaturasi ini wawanesi ma ini makiiberowana. ¹¹ Ma peroperoveta viviberosi ipeyari ina nekiibum ma wawaya ini nowebersi. ¹² Berabero ma kawakiikai ina rakata da dobu ina kiiumui, ma wawaya i nuwaviina ini beroi. ¹³ Ma iyavo kava ina miirikikina da ku

* 23:33: Mat 3:7, 12:34; Luk 3:7   * 23:35: Gen 4:8; 2Chr 24:20-21   * 23:38: Jer 22:5   * 23:39: Psa 118:26

* 24:9: Mat 10:22

damona na God ini yawasisi.* ¹⁴ Wawaya God ina vikiivavona varana biibiina ina dimei dam ma dam kurisi. Ma vonavaghata ini mamatarei da dobu kudubina akovina ina viiya. Ma nani murinai na mara damona ina nekiibau.”

‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana ina puyaki.
(Mak 13:14-20; Luk 21:20-24)

¹⁵ “Aviyavisina peroveta Daniyera igrumi da ina tupuwa na kona kitai. ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamonai God kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki.” (Viyava wawayimi akova kovii bubuni).* ¹⁶ “Nani sawarina bero kirakiina kona kitakitai na iyavo kava Judiya kamonai na yaghiyaghinai ku koya koverau. ¹⁷ Ma iyai matarai kemakamakai na ke kuna rui ku numa kamona da am sawara kuna yuna.* ¹⁸ Ma iyai vao kamonai na ke kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. ¹⁹ Nani maranai wivine roperopeyisi ma vivi sususi na ini kamyuyuwa kirakai. ²⁰ Konipowana kirakai God kurina da weni marana berona ke bodu kamonai bo viyakam maranai ina tupuwa.* ²¹ Doku karenai da karako weni ku marana na wawaya vokwarakwara damina eviiviya ma ke ita rakata kirakai. Ma weni marana aisisiyei na nuwapoya ma vokwarakwara na ina rakata ma ina bero kirakai. Ma murinai ke vokwarakwara nakanani tapanana meyei.* ²² Nani marana berona ita guri na wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God ina wawaya vovinesi notasiyai na vokwarakwara marana ina terevitupoi.”

²³ “Nani maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina na weni’ bo ‘God ina Vivinevine Wawayina nokoni’ na ke koni tumaghnesi. ²⁴ Wawaya ipeyari ini bero, ina vonemi da ti na God ina Vivinevine Wawayina ma peroperoveta viviberosi yavata ina vomiiiri da bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi ina bera da wawayota ini beroberowesi. Ma ini paparana da God ina wawaya vovinesi yavata bade ini beroberowesi da i vitumaghana ina voterei. ²⁵ Vaghina, namada avonaveremi ikovi, ²⁶ tuna kubiine maranai wawaya ina vonemi bo, ‘Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina warereyai’ na ke kona kiibau nake. Bo ina vonemi bo, ‘Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina numa kamonai ikove’ na ke koni tumaghnesi,* ²⁷ iyamna Wawaya Natusi ina pipisi na namanamara nakanani. Ma ina vokadari da maramatana da niyipuna ina yasegana yavui.”

²⁸ “Oghogha yavona imapatana kona kitai na konakovi da bowabowa nani. Ma wawaya weni matakirisi kudubina ina kitai na inakovi da tuna na mara damona.”*

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

²⁹ “Vokwarakwara marasi ina kovi na murinai na yaghiyaghinai madegha ini nubakutuvi, nawaravi ina yasegana ina kovi, ma gwamegwame ina ririgha. Ma bera peyarina kunumai na God ina nukei.* ³⁰ Wawaya peyaris dobuwai matakira kunumai ina kitai na ina tutou. Ma ina kita da Wawaya Natusi kwavu kamonai ere kadarina ma rewapanina ina pipisi.* ³¹ Ma ture ina tou da gamona ghamana na God ina aneya ina vonatawesi da dobu ina ne yavui da ina wawaya vovinesi ina kiividaburisi.”

Kiinumo miibiina.
(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

³² “Kii na miiba, nota ina veremi da mara damona na ikikava. Maranai kiinumo kiina takitai da ruguruguna eraravi ma enumonumi na takovi da gisina kava da kwamra. ³³ Maghimaghigina weni berasi avi sisiyei peyarina kona kitai na konakovi da mara itupo, gisina kava da Wawaya Natusi ina nekiibau. ³⁴ Vonavaghata avonavonemi, Jiu dami viya patana da kona makamakai ma weni berasi peyarina ina tupuwa. ³⁵ Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Mara damona na ke katakovi da meni maranai ina tupuwa.
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)

³⁶ “Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi, nakanani bade God Natuna ke itakovi. Mamai God ina kina kava iakovi. ³⁷ Nowa ina mariyai ikikava bera ghamana itupuwa da ivi tataghanisi, nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina vovira marana.* ³⁸ Muriyai da kutukutuya ita kunisi na wawaya ikamamporagha, iumuma, ma itatavine ma nani kamonai na Nowa ina ku waka

* 24:13: Mat 10:22 * 24:15: Dan 9:27, 11:31, 12:11 * 24:17: Luk 17:31 * 24:20: Jiu damsi i vonaviyoyovana kamoni ivonesi da viyakam maranai ke ina baba ku dobu rabaraba, tuna kubiine viyakam maranai ke kovokovoghina da nuwapoya ina verukuyowei. * 24:21: Dan 12:1; Rev 7:14 * 24:26: Luk 17:23-24 * 24:28: Luk 17:37

* 24:29: Isa 13:10, 34:4; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12-13 * 24:30: Dan 7:13; Zech 12:10-14; Rev 1:7

* 24:37: Gen 6:5-8

igeru. ³⁹ Wawaya ke itakovi da aviyavisina ituputupuwa ma kutukutuva inekiibau da peyarisi ikaruwesi da irukwa. Nakanani ina tupuwa maranai Wawaya Natusi ina vovira.*
⁴⁰ Nani maranai tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa na sago ina viitawei ma sago ina makai. ⁴¹ Bade wivine ivi ruwa vavai ina yaghayagha na sago ina viitawei ma sago ina makai.”

⁴² “Tuna kubiine kovovunagha meyemi ma kona vivikoyakoyagha. Ke kotakovi da mara avai ami Bada ina vovira. ⁴³ Koviya. Numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na numa iti tarapaparanei da yapiyapi wawayina ke kovokovoghina da numa ita gavovori da ita rui.* ⁴⁴ Ma vaghina, tami bade kovovunagha meyemi, iyamna nani marana kona notanotai da Wawaya Natusi ke ina pisi na tuna maranai ina nekiibau.”

Bigabiga biibiina ma bigabiga berona.

(Luk 12:41-48)

⁴⁵ Yesu ivona bo, “Numa badana ina bigabiga tomowina patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina panani na ina vinei da ina bigabiga peyarina ini badesi ma kii vavai ina rereghisi. ⁴⁶ Maranai numa badana ina vovira ina ku numa ma ina panani da bigabiga tomowina ebigabiga bubuna na ini nuwabiibiyei. ⁴⁷ Vonavaghata avonavonemi, numa badana nani bigabigana ina terepai da ina mura kudubina ini badesi ma ina koyagha bubuni. ⁴⁸ Ma mikeda bigabiga tomowina na wawaya berona na ina vona bo, ‘Aku bada ina numataya iguri.’ ⁴⁹ Tuna kubiine ini karei da bigabiga turaturana ina kwapukwapusi ma mara nonowa wawaya umaneghaneghasi yavata inumuma ma ina kamkam. ⁵⁰ Ma ke itakovi da meni maranai ina bada ina vovira, tuna kubiine ke ita notanotai da ita nekiibau na nani maranai ina nekiibau da ini tataghani. ⁵¹ Ma numa badana bigabiga berona ini tarabedibediyane ma ina tawanakiibuwei da miriruaruwasi yavata ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakitei.”

25

Wiwikesi imaruwa miibiina.

¹ Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago wiwike imaruwa, i rampa ikavara ma inae da tomowa ita tavine na verupotena kubiine.* ² Kamosiyai wivine miikovi na nuwanuwagiurisi ma miikovi na neghaneghasi. ³ Neghaneghasi na i rampa ikavara ma kamonai kii oira ke ghamana. ⁴ Ma nuwanuwagiurisi na i rampa ikavara ma bade kii oira ku diudeu kamosi itepo na yavata ikavara. ⁵ Tavine tomowina ivivi kayovira kubiine, wiwikesi matasi ipota na ivivi keneyana.”

⁶ “Nubakutuva basunai ma yonayona wawayina ikiirara bo, ‘Tavine tomowina epipisi! Kokiibau da kona verupotei!’ ⁷ Wiwikesi irumatamatakeyana da i rampa ivovovunagha. ⁸ Ma neghaneghasi turaturasi kurisi ivi nowi bo, ‘Kade oira gisina kota verekai, akii rampa epekipeki.’ ⁹ Ma nuwanuwagiurisi ivonapotesi bo, ‘Kegha. Kona da kubiimi kona gimara. Ke ruvaruvana da kana votepowemi.’ ¹⁰ Vaghina ma, neghaneghasi inae da i oira ita gimara ma nani kamonai tavine tomowina inekiibau. Ma wiwikesi miikovi ivovunagha na tomowina yavata irui ku numa tavine kamna kubiine ma matuketa igudui.”

¹¹ “Muriyai neghaneghasi inekiibau ma ikwatukwatu bo, ‘Bada, Bada! Matuketa kevotawei da kana rui!’* ¹² Ma ivonapotesi bo, ‘Kegha! Vonavaghata avonavonemi da tami ke atakovimi!’” ¹³ Ma Yesu ina sisiya turina iterei, ivona bo, “Tuna kubiine kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai Wawaya Natusi ina nekiibau.”

Bigabiga ivi aroba miibiina.

(Luk 19:11-27)

¹⁴ Yesu ivonesi bo, “Ma bade God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago mura tomowina ita numataya. Ina bigabiga ikwatusi ma ivi varavarisi da ina mura ita koyagha bubuni. ¹⁵ Ma i akova ruvanai mane irereghisi. Sago na 5 tausand gold riririghisi, sago na 2 tausand gold riririghisi ma sago na 1 tausand gold riririghisi iverei. Ma iverukuyowesi da inae. ¹⁶ Bigabiga tomowina 5 tausand iviyya na maninina inae da ivi gimagimara ma bade ku tepana 5 tausand ipanani. ¹⁷ Ma bigabiga tomowina 2 tausand iviyya na berana sago iberai da ivi gimagimara da ku tepana 2 tausand ipanani. ¹⁸ Ma bigabiga tomowina 1 tausand iviyya na inae da dowayabai ma ina bada ina mane iteregavui.*”

¹⁹ “Mara gurina murinai ma mura tomowina ivovira. Ma ina bigabiga ikwaturiyariyesi da iti tarakiyanesi da mane iveresi na ikikava iberai. ²⁰ Ma bigabiga tomowina sago ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 5 tausand kuvereku na ku tepana 5 tausand aberai na kekital, weni.’ ²¹ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi kubiisi

* 24:39: Gen 7:6-24 * 24:43: Luk 12:39-40 * 25:1: Luk 12:35 * 25:11: Luk 13:25 * 25:18: Mane na Grik gamonai kana vava ‘talent’ ma talent sago na 1 tausand gold riririghisi ruvana.

kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’ ”

²² “Ma bigabiga tomowina kana viruwa ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 2 tausan kuvereku na ku tepana 2 tausan aberai na kekitai, weni.’ ²³ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiimi! Bera gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’ ”

²⁴ “Ma bigabiga tomowina turina ipisi ma ivona bo, ‘Bada, akovim da tam na wawaya bagibagim. Pei ke kuta vovoni ma keyabayaba. Wereka ke kuta bubuni ma kevovopura. ²⁵ Tuna kubiine ayabumanem ma anae da am 1 tausan gold riririghisi tano kamoni ateregevui. Kekitai, am mane na weni.’ ²⁶ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom, kayobarim! Namada kuakovi da taku pei ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba, ma wereka ke ata bubuni ma kegha da avovopura. ²⁷ Aku gold riririghisi averem na mane kii vovidaburana wawayisi benki kamoni kuta veresi da mane gisina ku tepana ita yamoni. Ma maranai avovira na aku mane gwabisiyai kuta viiya ma bade ku tepana iyamoni na yavata kuta vereku.’ ”

²⁸ “Ma ina wawaya ivonesi bo, ‘Weni bigabiga wawayina gwabinai gold riririghisi kovitawe da nokoni bigabiga wawayina 10 tausan gwabinai na tuna kona verei.’

²⁹ Avonavonemi da iyavo kava avi puyona God gwabinai iviia ma ina bera bubuni na ku tepana ina vere kirakiiyesi. Ma iyavo kava puyo gisina gwabisiyai ma ke ina bera bubuni na God kudubina ina viitawe.’ ³⁰ Ma weni bigabiga kayobarina kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Nani dobunai ina tutou ma okena ina vivitarakikitei.’ ”*

Vitupavira turina.

³¹ “Mara sago Wawaya Natusi ere kadarina ma ere rewapanina ina aneya yavata ina nekiibau na ina vikiivavo gawarina tepanai ina makiivipika ma ini bada.* ³² Ma wawaya dam ma dam ku maghinona ina kiiriyariyesi ma wawaya ina vorereghisi da koroto ruwa. Nakanani ma sipu kii koyakoyagha ghomoghamo ita rereghisi da sipu bogiyai ma gote bogiyai. ³³ God ina wawaya maninisi, ti nakanani ma sipu na ina vonatawesi da katagheyana in makai. Ma wawaya ke maninisi na ina vonatawesi da dugenai in makai, ti nakanani ma gote. ³⁴ Nani murinai na Kiivavo ina vona bo, ‘Tami katagheyakuwai na kopisi. Aku Mamai ivi biibiinimi. Dobu karenai ina vikiivavona ivovunaghi tami kubiimi da koni rapenei, ³⁵ iyamna vitonara ikariku na vavai kovereku da akani. Kaiyoku ikanakana na okowa kovereku da aumai. Anumataya ma ke kotakoviku ma kegha da korutiniku ami ku numa. ³⁶ Kaku gara kegha na gara kovereku. Agubaga na korapa bubuniku. Taku gabura kamoni na korugenariku.’ ³⁷ Ma wawaya maninisi ivonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarim na kavi kanim? Bo kaiyom ikanakana na okowa kaverem? ³⁸ Ma avi maranai ke katakovim ma kegha da karutinim akii ku numa? Bo kam gara kegha ma gara kaverem? ³⁹ Avi maranai kugubaga na kanae kakitim? Bo gabura kamoni kumakamakai na karugenarim?’ ⁴⁰ Ma kiivavo ina vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina na nakanani ma varesiku. Ma aviyavisina kurina koberai na nakanani ma taku kuriku kota berai.’ ”

⁴¹ “Ma wawaya dugenai ina vonesi bo, ‘Konetaweyana! Tami God ivi magimi. Keyama karata makamakii nonowina ivovunaghi da Devil ma ina aneya kubiisi na tami yavata nake konae, ⁴² iyamna vitonara ikariku na vavai ke kota vereku. Kaiyoku ikanakana na okowa ke kota vereku. ⁴³ Ke kotakoviku na kokitakyoweku da ke kota rutiniku ami ku numa. Kaku gara kegha na gara ke kota vereku. Gabura kamoni agubaga na ke kota rugenariku.’ ”

⁴⁴ “Ma nani wawayisi dugenai ina vonapotei bo, ‘Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarakarim, bo kaiyom ikanakana, bo kunumataya da kakitakyowem, bo kam gara kegha, bo kugubaga gabura kamoni na ke kati vitem?’ ⁴⁵ Ma kiivavo ina vonapotesi bo, ‘Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina kokitakyowei ma ke koti vitei na tuna nakanani ma taku kuriku kota berai.’ ⁴⁶ Vaghina ma, nani damsi dugenai na ina nae da kovogha makamakii nonowina ina viiya. Ma wawaya maninisi na ina nae da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”*

26

*Babada ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)*

* **25:29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18   * **25:30:** Mat 8:12, 22:13; Luk 13:28   * **25:31:** Mat 16:27, 19:28   * **25:46:** Dan 12:2

¹ Yesu weni vibeyebeyena ivi kovini na kana kivikivina kurisi ivona bo, ² “Koakovi da mara ruwa ina kovi na Pasova kamna kana mara. Ma taku Wawaya Natusi, wawaya sago ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku da ina tuparatuku.”*

³ Ma nani maranai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana da taparoro badana ghamana Kayapas ina numiyai ⁴ ivivi ogatara da ikikava gavunai Yesu ita paniya ma iti rabobo. ⁵ Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai iyamna koroto ghamana ini kayotirana da kwanatu ina kayoresoi.”

Wavine Yesu ivi monaghi.

(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶ Yesu inumataya ku Betani kwanatuna da Saimon ina numiyai imakamakai. Tomowina kunonai gubaga kana vava giipo ininina ikam yavui. ⁷ Ma Yesu nevanenanai ikenavipika da ikamkam ma wavine sago ipisi kurina, ina diudeu kamonai na oira ghabughabuna, miyanina irakata kirakai. Ikavari ipisi da Yesu ku gayamina ivotepoi.* ⁸ Ma kana kivikivina ikitai da nuwanuwasi ipughu. Ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁹ Nani oirina iti gimarei da mane ghamana ita viiya da wawaya moyamoyakisi ita veresi.”

¹⁰ Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivi sisiyei na ivonesi bo, “Weni wavinena kovoterekuy-owe, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina kuriku iberai. ¹¹ Moyamoyakisi na mara nonowa gwabimiyai emakamakai, ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.* ¹² Weni wavinena oira ghabughabuna ivotepoi ku tepaku na tupuwiku ivovunaghi da dogoku kubiine. ¹³ Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina dimadime na aviyavisina weni wavinena iberai na ini sisiyei da notana ina viiviyai.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴ Yesu kana kivikivina ivi ¹² kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot, ma tuna inae taparoro babadisi i babada kurisi. ¹⁵ Ivi tarakiiyanesi bo, “Yesu ani wawanei na aviyavisina ku imaku kona terei?” Ma ti na silva riririghisi ivi yavi da 30 ma ivi miyei.* ¹⁶ Vaghina ma, Judas ivi karei da keta iekwekwai da ikikava Yesu ku imasi ita terei.

Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna ivi karei.

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13, 21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷ Jiu damsi i kaporagha sago kana vava ‘Parawa Kiipanina’ ma nani kamna na mara ivi 8 ina verau. Ma nona marana nani kaporaghina kamonai na kana vava Pasova. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Imapatana kekayokayowe da kana vovunagha Pasova kamna kubiine?”

¹⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani ma kovonei, ‘Ita Bada ivona bo, Kaku mara ipisi. Kaku kivikivina yavata Pasova kamna kana bera am numa kamonai.’” ¹⁹ Vaghina ma, kana kivikivina inae ma ikikava ivonavonesi na iberai, Pasova kamna kubiine ivokuyakuya.

²⁰ Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivi ¹² yavata nevanevasiyai ikenavipika da ita kam. ²¹ Ma ikamkam kamonai na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, kamotiyai wawaya sago ini wawaneku.”

²² Kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai, ma sago sago duma ivonavonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

²³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayina ini wawaneku na taku yavata parawa ku dabira kakiikutuwa patapata.* ²⁴ Ikikava peroperoveta igiruma na nakanani taku Wawaya Natusi ana rabobo. Ma meni wawayina ina viwiwawaneku na iti nuwapoya kirakai iyamna ini kamyuyuwa kirakai. Ita biibai da nani wawayina ke meyani ita tupuwa.”

²⁵ Ma Judas, viwawana wawayina, ivonei bo, “Bada, ke taku, bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, vaghina, tam. Kuvi debe meyerem.”

Yesu ina kam turina.

(Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²⁶ Ikamkam kamonai na Yesu parawa sago iviyya ma God kurina ivi kiikiwa ma ivogimai da kana kivikivina ireghisi. Ma ivonesi bo, “Koviyya ma kokani. Weni tuna tupuwiku.”

²⁷ Ma bade redu iviyya ma ivi kiikiwa. Ma kana kivikivina iveresi ma ivonesi bo, “Peyarimi weni redunai kouma. ²⁸ Weni tuna taraku. Imatakira da God ma ina wawaya yavata vighina vuna makamakii nonowina eberabera. Taraku ina sororo da wawaya

* 26:2: Exod 12:1-27 * 26:7: Luk 7:37-38 * 26:11: Deut 15:11 * 26:15: Zech 11:12 * 26:23: Psa 41:9

peyarisi i berabero God ina notatawei.* ²⁹ Avonavonemi da wain ke anuma meyei ina nena da mara karakava aku Mamai ina vikiivavona kamonai na tuma patapata.”

³⁰ Ma vaghina, vokavara tavorina sago iravi ikovi ma ikiibau ku Oliv koyana.

Yesu ivona da kara Pita ini bero.

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹ Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Weni didibarina! peyari mi kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo, ‘Sipu kii koyakoyagha ina kiivunui,

ma sipu yavona ini verubogebogesi.’* ”

³² Ma rabobowai ana vomiiiri murinai na ani nao ana nae ku Gariri.”*

³³ Ma Pita ivona bo, “Mikeda kam kivikivina kudubisi ina verukuyowem ma taku na ke meyani da ana verukuyowem.”

³⁴ Ma Yesu, Pita ivonei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarina! muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”

³⁵ Ma Pita ivona bo, “Kegha! Namanaki inakoviku da taku na kam kivikivina na yavata ini rabobota, ke meyani ana vona da ke atakovim!”

Ma kana kivikivina peyarisi sisiyina sago ivonei.

Yesu Getsemani dobunai inipowana.

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Yesu kana kivikivina yavata inae ku gawara sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” ³⁷ Ma Yesu ita nae na Pita ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma damina iviia da nuwanuwana kamonai ivisivisi ma nuwapoya ikiivunui. ³⁸ Ma ivi aroba ivonesi bo, “Aviyavisina nuwanuwaku kamonai damina aviiyiya na tuna nuwapoyina ekiikiivunuku. Ke kona kuyoweku, weni dobunai komakai da kokita ma yavata tabanebanenega.”

³⁹ Yesu ine gisina ma itawotei da maghighina ku tano ma inipowana bo, “Aku Mamai, kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowanai keberai.”

⁴⁰ Yesu ivovira kana kivikivina ivi aroba kurisi ma ikitisi da ivivi keneyana na Pita ivonei bo, “Kade kota banenega mara gisina bo kegha? ⁴¹ Kokitabanenega ma konipowana da ruyagha ke kona panani. Kanumimi ina kayowana ma tupuwimi na imitamita.”

⁴² Vaghina ma, mara viruwina ikuyowesi da ine gisina ma inipowana bo, “Mamai, mikeda ke kovokovoghina da vokwarakwara reduna kuna viitawei na vaghina, anumai da am kayowana ina tupuwa.” ⁴³ Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ikitisi da bade ivivi keneyaname, iyamna matasi ikiikovoghi.

⁴⁴ Ma vaghina, mara viarobina Yesu ikuyowesi inae ma nipowanai sisiyina sago iterei.

⁴⁵ Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ivonesi bo, “Karakava da kokenakena ma koyakam bo? Kokitai, taku Wawayi Natusi kaku mara inekiibau da viwawana wawayina ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. ⁴⁶ Kovomiiri ma tanae. Kokitai, viwawana wawayina inekiibau.”

Seri wawayisi Yesu ipaniya.

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴⁷ Yesu ivivi sisiya kamonai na Judas, tuna Yesu kana kivikivina sago ivi 12 kamosiyai na koroto ghamana yavata ere kepatisi ma ere serisi inekiibau. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. ⁴⁸ Karakava da ita pisi na Judas ivonesi bo, “Wawayina ana yoyoni na vaghina wawayina. Tuna kopaniya.”

⁴⁹ Vaghina ma, Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kiiwa, kiiwa, Bada.” Ma iyoni.

⁵⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kwinaku, aviyavisina kenotanotai na vaghina, keberai.”

Ma nani korotona ipisi da Yesu ivotatani ma ipaniya. ⁵¹ Ma kana kivikivina sago ina seri itinatawei da taparoro badana ghamana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁵² Ma Yesu ivona bo, “Am seri ketupasusura meyei, iyamna iyavo kava seriyai itona na seriyai ina rabobo. ⁵³ Kotakovi da ati kwatu aku Mamai kurina na yaghiyaghina aneya korotosi ita vonatawesi da kubiiku iti tona.* ⁵⁴ Ma mikeda weni berana ata bera! na aviyavisina peroperoveta igirumi na ke ita tupuwa.”

* **26:28:** Exod 24:8; Jer 31:31-34   * **26:31:** Zech 13:7   * **26:32:** Mat 28:16   * **26:53:** Yesu ivona da aneya ‘legion’ ivi 12 ita pisi, iyamna da aneya 72 tausand ita pisi da iti tona.

⁵⁵ Vaghina ma, Yesu nani korotona ivonesi bo, “Avi kubiine seri da kepata kopiyei da kota paniku, nakanani ma taku kayakayayiku? Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai avivi beyebeyena ma ke kota paniku.* ⁵⁶ Ma aviyavisina peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa na wekarakava etuputupuwa na idebei kurita da vonavaghata.”

Nani murinai kana kivikivina ivoterei da iverukuyowei.

Yesu Sanhidran dughuna maghinonai imiiri.

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19:24)

⁵⁷ Iyavo kava Yesu ipaniya na irutini ma yavata inae da Taparoro Badana Ghamana Kayapas ina ku numa. Ma nani dobunai vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsai i babada ivi kiidaburana. ⁵⁸ Ma Pita ina kina kava murisiyai ikiviniisi da Kayapas ina numa garina ku kamona irui. Ma numa kana potapota wawayisi yavata imakiivipika ma ita kitai da aviyavisina ita tupuwa. ⁵⁹ Taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babada kudubisi keta iekwekwai da sisiya viberowai Yesu iti wavui ma iti rabobo. ⁶⁰ Ma wawayi ipeyari ivomiiri da sisiya viviberosi iberaberai ma ke ruvaruvana da aviyavisina ita panani da Yesu iti wavui. Turinai na tomotomowa ruwa imiirikiibau ⁶¹ ma ivona bo, “Weni tomowina ivona da God ina Taparoro Numana ita rikatawei ma mara aroba kamona ita vowa meyei.”*

⁶² Ma taparoro badana ghamana ivomiiri ma Yesu ivonei bo, “Iwavam na ikikava kuna vonapotesi? Kam papara kuna vowai bo kegha?” ⁶³ Ma Yesu kawana ipota. Ma ivona meyei bo, “God makamakii nonowina avanai vonavaghata kevonekai. Tam God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? Tam God Natuna, bo?”

⁶⁴ Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina, kuvona bubuna. Ma peyarimi avonavonemi da mara epipisi da taku Wawayi Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyana ana makamakai, ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”*

⁶⁵ Taparoro badana ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu da kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Kovi yanei! God ivi avaberowei! Ivona da tuna na God! Ke vimamatara wawayisi tekwai da ini wavui, iyamna namada tuna mani ina sisiya tavi yanei!” ⁶⁶ Ami nota ikikava?”

Ma Sanhidran wawayisi ivonapotei bo, “Wawayi berona! Kana kovogha na rabobo!”

⁶⁷ Ma ivi karei da maghighina ikanukanui ma piideyai iraravi. Ma viya nevanavana itap-itapiya* ⁶⁸ ma ivonavonavinamei bo, “Kuvona da tam na God ina Vivinevine Wawayina. Tam peroveta na kade kuta vonekai da iyi iravim.”

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Ma Pita na numa garina kamona imakamakai ma bigabiga wavine sago ipisi da ivonei bo, “Akitim da tam bade Gariri tomowa Yesu yavata kobababa.”

⁷⁰ Ma Pita ivi bero ma wawayi maghinosiyai ivona bo, “Taku ke atakovi da avi kisisiyei.”

⁷¹ Ma ikiibau gari ku matuketina ma bigabiga wavinena sago Pita ikitai ma wawayi viya ivivi miiriyana na kurisi ivona bo, “Weni tomowina na Yesu, Nasaret wawayi yavata ibababa.”

⁷² Mara viruwina Pita ivi bero, ivona bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke atakovi.”

⁷³ Ke mara gurina ma nani wawayisi baranai ivivi miiriyana ipisi Pita kurina ma ivonei bo, “Vonavaghata, tam ina wawayi sago ma bade am sisiya viyanina na Gariri damsai nakanani.”

⁷⁴ Ma Pita ivonesi bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da nani tomowina ke atakovi. Mikeda aibero na aivaghinei da God kovogha ina vereku.”

Ma ina sisiya turina itereterei na kokoreko itou. ⁷⁵ Ma yaghiyaghina Pita ina nota ivovira da ikikava Yesu ivivi sisiya na inotai. Yesu ivona bo, “Muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.” Ma vaghina, Pita ikiibau ku kupuna ma itusiyasiyapa.

27

Wawayi Yesu irutini Pailat kurina.

(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

* 26:55: Luk 19:47, 21:37 * 26:61: Jon 2:19 * 26:64: Dan 7:13 * 26:65: Lev 24:16 * 26:67: Isa 50:6

¹ Mara boiboiyai na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada kudubisi ivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi. ² Ma imana ikuni ma irutini inae Pailat kurina. Tuna na Rome kana bada sago ma ivonatawei da Judiya dobuna ivivi badei.

Judas irabobo.
(Apos 1:18-19)

³ Judas, tuna viwawana wawayina na sisiya ivi yanei da Sanhidran babada ivi vaghinei da Yesu iti raboboi. Ma damina iviia da bera berona ibera na ivi nuwapoya kirakai. Ma nani 30 silva riririghisi taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada gwabisiyai iviia na ikavari ivovira da ita vere meyesi.* ⁴ Ma ivonesi bo, “Abera beroi da wawaya ina berabero kegha ma avi wawanei da koni raboboi.”

Ma ivonapotei bo, “Tam kava kam wavu. Tokai ke kati nuwapoyei.”

⁵ Vaghina ma, Judas nani 30 silva riririghisi Taparoro Numana ku kamona ivi tawetaweyana. Ma ikiibau inae da iruke.

⁶ Taparoro babadisi i babada nani riririghisi iyuna ma ivona bo, “Weni tuna na puka manena, ma vonaviyoyovana evonavoneta da ke ruvaruvana da Taparoro Numana kana mane yavata tikiikapui.” ⁷ Ivi dughu ma ivi vaghinei da riririghisi ivoviviri na bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari da kupuna damsi kii karawaga. ⁸ Tuna kubiine nani tanona patana da ekwatukwatui da ‘Tara Tanona.’

⁹ Weni tanona igimari na ikikava peroveta Jerimaya ivi sisiyei na berana itupuwa. Ivona bo, “Israel damsi ivi vaghinei da wawayina kana miya na 30 silva riririghisi. Ma manena iviia* ¹⁰ da iruvoviviri da bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari. Ikikava Bada sisiya bagibagina iverevereku na nakanani itupuwa.”

Pailat, Yesu ivi tupavirei.
(Mak 15:2-5; Luk 23:3-5; Jon 18:33-38)

¹¹ Yesu na Judiya dobuna kana bada Pailat maghinonai imiimiiri ma Pailat ivi tupavireirei. Ivi tarakiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kuvona bubuna.” ¹² Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi karei da Yesu ivivi wavui na ke ita vonapotesi.

¹³ Tuna kubiine Pailat ivi tarakiyanei bo, “Kade, wavu kudubina evereverem na kiyanesi bo kegha?”

¹⁴ Ma Yesu ivi kawapotapota da i sisiya ke sago ita vonapotei na Pailat ivi deye kirakiyei.

Pailat ivonakiyaragha da Yesu ini raboboi.
(Mak 15:6-15; Luk 23:13-25; Jon 18:39-19:16)

¹⁵ Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai koroto i kayowanai wawaya sago gabura kamona ina votawei. ¹⁶ Ma nani maranai tomowa sago gabura kamona imakamakai, kana vava Barabas. Ma wawaya peyarina iakovi da tuna tomowa kayakayayina. ¹⁷ Ma koroto ghamana ipisi na Pailat ivi tarakiyanesi bo, “Meni wawayina kokayokay-owei da kubiimi ana votawei? Barabas bo Yesu, tuna na wawaya viya evonavonei da God ina Vivinevine Wawayina.” ¹⁸ Pailat iakovi da taparoro babadisi i babada na Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine irutinapiyei kurina.

¹⁹ Ma Pailat vitupavira gawarinai imakamakai na kawana sisiya ivonatawei kurina. “Nani wawayina kevoterei. Ke aviyavisina sago kuna berai kurina. Tuna ina berabero kegha. Taku didibarai wawayina avi matuwe na ayabumana kirakai.”

²⁰ Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ivivi nuwatinisi da ita vona bo, “Barabas kevotawei ma Yesu na kevi raboboi.”

²¹ Ma Pailat ivi tarakiyana meyesi bo, “Wawaya na ruwa, ma meni wawayina kokayokay-owei da ana votawei kubiimi?”

Ma peyarisi ikarayogosi bo, “Barabas!”

²² Ma Pailat ivonesi bo, “Ma weni tomowina Yesu, wawaya evonavona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina na ikikava ana berai?”

Ma kudubisi ighekiirara bo, “Kotuparatui!”

²³ Ma bade ivonapotesi bo, “Avi kubiine kana tuparatui? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha da koroto ighekiirame. “Kotuparatui! Kotuparatui!”

²⁴ Pailat damina iviia da ke kovokovoghina da wawaya i nota ita tinavirai. Ma ikitai da gisina kava viruwa ghamana ita tupuwa. Tuna kubiine bigabiga sago ivonei da okowa ikavarapiyei ma koroto maghinosiyai imana ikowai. Ivonesi bo, “Weni tomowina tarana ina sororo na ke taku wawuna ana kavari, tami mani kami wavu!”*

* 27:3: Apos 1:18-19 * 27:9: Zech 11:12-13 * 27:24: Deut 21:6-9

²⁵ Ma wawaya kudubisi nani korotona kamona ivonapotei bo, “Tarana na tokai ma natunatakai wavuna kana kavari!”

²⁶ Vaghina ma Pailat, Barabas gabura kamona ivotawei da ikiibau. Ma Yesu na ivi damani seri damsi kurisi da ita kwapu ma ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivi agaberowei.

(Mak 15:16-20; Luk 23:11; Jon 19:2-3)

²⁷ Seri wawayisi viya Yesu irutini i numa garina ku kamona ma seri damsi kudubisi ikwaturiyariyesi da Yesu imiirigwagwari. ²⁸ Ma kana gara irupamatawei ma tarasovo yebayebarina ivi kotei. ²⁹ Ma urava ere iyiyona iviiva da imetami ma gayamina itaratani, kiivavo kana tarapinawa ivi bonebonei. Ma diwona ku katagheyana iterei. Tuna nakanani ma kiivavo ina diwona. Ma ivi beroberowei da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivon-avonavinamei. Ivonei bo, “Kiiwa kiiwa, tam Jiu damsi i kiivavo!” ³⁰ Ma ikanukanui ma diwona imanai itinaneboi da gayamina iraravi. ³¹ Ivi namei ikovi ma tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kotei. Ma irutini ikiibau da ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ituparatui.

(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

³² Seri wawayisi Yesu irutini da Jerusalem ikiibutawei inenae. Ma ketiyai tomowa sago ipanani, kana vava Saimon, ina dobu Sairini. * Ma seri damsi idarui da Yesu kana korosi ikavari. ³³ Inekiibau ku koya sago, kana vava Gorugata.† ³⁴ Ma wain ikavarapiyei ma gegura kawakikwarikwarina yavata igwadai ma Yesu iverei da itumai. Ikara tovonni ma ibarei, ke itumai. * ³⁵ Vaghina ma ku korosi ituparatui. Ma seri damsi virekwa sago iberai da kamosiayi Yesu kana gara irereghi.*

³⁶ Nani murinai imakiivipika da Yesu iti matatetei. ³⁷ Ma Yesu gayamina ma ku tepana vonaverena igirumi imakamakai, ivi debei da avi kubiine ituparatui. Igiruma bo, “Weni na Yesu, Jiu damsi i kiivavo.” ³⁸ Ma yapiyapi damsi ruwa Yesu yavata ituparatusi, sago katagheyana ivi miirini ma sago dugenai ivi miirini.

³⁹ Ma wawaya ketiyai inenae ma ipipisi na Yesu ikarakara vibagbagiyei ma ikiikiirara, ivonavonaberoeroi.* ⁴⁰ Ivonavonei bo, “Tam kuvona da Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamona kuta vowa meyei. Tam God Natuna, bo? Mede kevi yawasa meyem da korosiyai keorul!”*

⁴¹ Ma bade taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada Yesu ivonavonaviiviyakei. ⁴² Ivonavona bo, “Wawaya bogii ma bogiiyai ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani iti yawasa meyei. Ivonavoneta da tuna Israel kana kiivavo na mede tuna mani ina rewapanai korosiyai eoru da takitai ma titumaghane. ⁴³ God itumaghane ma ivona da tuna God Natuna. Vaghina, takitai da God ekayokayowei da ini yawasi bo kegha.”*

⁴⁴ Ma nani tomotomowisi ruwa Yesu ririnai ituparatusi na ti yavata ivonavonaviiviyakei.

Yesu irabobo.

(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵ Madegha punai dobu kudubina ivi nubakutuvi, ma nakanani imakai da ku ravi madegha. ⁴⁶ Ma ravi madeghinai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” Sisiyina iyamna na “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”*

⁴⁷ Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yana beroi ma ivona bo, “Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui.” ⁴⁸ Ma wawaya sago yaghiyaghina iverau da gumba‡ ivokutuvi ku wain kamona. Ma ku kii gurina ivi kavini ma ivororona da Yesu ita karasusui.*

⁴⁹ Ma wawaya viya ivona bo, “Kevoterei. Takitai, kade Elaidiya ina pisi da ini yawasi bo kegha.”

⁵⁰ Vaghina ma Yesu ikiirarame, yapurana itatawei ma irabobo.

⁵¹ Ma tuna maranai Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamosika, tepanai ivi karei da ioru ku kapina da nake ma wike.* Ma nukenuke dobu inukei da wakima ivi tamosepisepiyana. * ⁵² Ma bade karawaga kamona dogo kawasi itamotote da God ina wawaya vovokaravisi irukwamakai na rabobowai ivomiiri. ⁵³ Ma karakawa Yesu

* 27:32: Sairini na kwanatu sago Africa kamona. † 27:33: Gorugata iyamna ‘Teuteu Gawarina,’ ma nani dobonai wawaya ikiivunuwana. * 27:34: Psa 69:21 * 27:35: Psa 22:18 * 27:39: Psa 22:7, 109:25 * 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19 * 27:43: Psa 22:8 * 27:46: Psa 22:1 ‡ 27:48: gumba: gumba na ‘sponge.’ * 27:48: Psa 69:21 * 27:51: Mat 4:17; Mak 1:15 * 27:51: Exod 26:31-33

rabobowai ina vomiiiri ma murinai nani wawayisi vovokaravisi ina rui ku Jerusalem da wawayi peyarisi ina kitisi.

⁵⁴ Ma seri damsi i senturiyon yavata Yesu ivivi matatetei na nukenuke damina iviyya ma aviyavisina peyarina itupuwa na ikitai da iyabumana kirakai ma ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina tuna God Natuna.”

⁵⁵ Ma wivine viya Gariri kamonai ivomiiri da Yesu yavata ibababa da kana vavai ivivi tava ma ikoyakoyaghi. Nani wivinesi imiiritaweyana da Yesu korosi tepanai ikitakitai, ^{*56} ma kamosiyai na Meri Magadarini, Jemes ma Josei i maduwa Meri, ma Zebedi kawana, tuna Jemes ma Jon i maduwa.

Yesu tupuwina ku karawaga iterei.

(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁵⁷ Ravi ipika ma mura tomowina sago inekiilbau. Kana vava Josepa ma ina kwanatu na Arimateya, Judiya dobuna kamonai. Ma tuna Yesu kana kivikivina sago. ⁵⁸ Inae Pailat kurina ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Pailat vivaghina sisiyina ivonatawei seri damsi kurisi da Josepa, Yesu tupuwina ita kavari. ⁵⁹ Ma Josepa inae da Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei ma kwarewa vunai igerei. ^{§ 60} Ma Josepa namada buba sago iyamoni da karakava ita rabobo na tupuwina nani dobunai ita terei. Ma Yesu tupuwina ikavari inae ma nani bubana ku kamona iterei. Ma wakima ghamana itabiri da buba kawana igudupotai ma ikuyowei. ⁶¹ Meri Magadarini ma Meri sago ivi ruwa imakai da karawaga imakiikarokaroni ma aviyavisina peyarina Josepa iberaberai na igayogayoi.

Karawaga kana potapota.

⁶² Mara itom na viyakam marana. Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi inae Pailat kurina. ⁶³ Ivonei bo, “Bada, Yesu na viviberona ma kanotanotai da ivona bo, ‘Ana rabobo ma mara viyobina kamonai rabobowai ana vomiiiri.’” ^{*64} Tuna kubiine seri damsi viya kevonatawesi da kana buba ina potapotai da mara aroba ina kovi. Nakanani kuna berai da kana kivikivina ke ruvaruvana da tupuwina ina yapini ma muriyai wawayi ina vonesi da tuna rabobowai ivomiiri. Mikeda nakanani ina tupuwa na weni viberona na ina bero kirakai, ke Yesu ina viberu viya nakanani.”

⁶⁵ Ma Pailat ivonesi bo, “Vaghina, seri damsi yavata konae ma karawaga kopota bubuni.”

⁶⁶ Vaghina ma inae ma karawagai dobodobo iviyya ma buba matuketina ipasipotai, ivi matakira da wawayi ke ita votawei. Ma seri damsi iteresi da buba ipotapotai.

28

Yesu rabobowai ivomiiri.

(Mak 16:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

¹ Viyakam marana ikovi ma mara tomtomwai Meri Magadarini ma Meri sago inae Yesu kana ku karawaga da ita kitai. ² Ma God ina aneya sago kunumai ioru ma nukenuke ghamana itupuwa. Inae Yesu kana ku buba ma wakima ghamana buba kawana igudui na wakimina itabiratawei ma tepanai imakai. ³ Maghighina kitana vovokadadarina ma kana gara poipoi kirakiina da kitana matakamokamona. ⁴ Seri wawayisi iyabumana kirakai da ikirokiroro ma iririgha ku tano da ivi kiiparaparowesi da nama wawayi raborabobosi.

⁵ Ma aneyina wivinesi ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. ⁶ Tuna ke weni. Namada rabobowai ivomiiri. Ikikava ivonavonemi na nakanani itupuwa. Kopisi da ikenakena gawarina kona kitai. ⁷ Ma yaghiyaghina konae da kana kivikivina kona vonesi bo, ‘Yesu rabobowai ivomiiri. Ma ini nao ku Gariri, nani dobunai kona panani.’ Vaghina, avonemi.”

⁸ Wivinesi yaghiyaghina karawaga ikuyowei, ti na ere yabuyabumanisi ma kegha da ivi nuwabiibi kirakai. Veru ivi karei da kana kivikivina ita vonesi, ⁹ ma keta borinai na Yesu itawanakiibuwei da ivonesi bo, “Kiiwa, kiiwa!” Ma wivinesi inae kurina, itawotesi ku maghinona da kaena ivotani ma ivokavakavari. ¹⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Konae da varevaresiku kona vonesi da ina nae ku Gariri ma nani dobunai ina pananiku.”

Seri wawayisi ivi mamatara.

¹¹ Nani wivinesi inenae na seri damsi buba ipotapotai na viya ivovira ku kwantu da karawagai aviyavisina itupuwa na taparoro babadisi i babada kurisi ivi mamatarei. ¹² Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana ma ivi dughu. Mane ghamana seri damsi ivi miyyesi da iti bero. ¹³ Ma ivonesi bo, “Weni nakanani kovi bero.

* 27:55: Luk 8:2-3 § 27:59: Kwarewina na poipoina ma lininiyai iyamoni.

* 27:63: Mat 16:21, 17:23, 20:19;

Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

‘Didibarai kakenakena ma kana kivikivina ipisi da tupuwina iyapiya.’¹⁴ Ma mikeda Pailat weni sisiyina ini yanei na ke koni nuwapoyei, iyamna tokai kami papara kana vowai da ke aviyavisina berona kurimi ina berai.”

¹⁵ Vaghina ma potapota damsi mane iviyya ma ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Nani vibero sisiyina Jiu damsi kamonai ivoviteteyanei da karako patana da emakamakai.

Yesu inekiibau kana kivikivina kurisi.

(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁶ Yesu kana kivikivina ivi 11 ivi varavarisi da ita nae ku koya sago Gariiri kamonai na vaghina inae.*¹⁷ Nani dobunai Yesu ikitai na ivokavakavari. Ma viya i nota iragharagha da tuna Yesu bo kegha.¹⁸ Yesu kurisi imiiririya ma ivonesi bo, “God rewapana ivereku da bera kudubina kunumai ma dobuwai ani badei.¹⁹ Tuna kubiine avonavonatawemi kona nae da dobu ma dobu, dam ma dam kurisi koni beyebeyesi da ini tumaghaneku ma ina kiviniku. Ma Mamai ma Natuna ma Kanuma Vovokaravina avasiyai kona babataitosi.*²⁰ Koni beyebeyesi da aku sisiya bagibagisi peyarina avi beyebeyemi na ina votekateke yavui. Ma konota bogai da taku mara nonowa gwabimiyai ana makamakai, karako da ku mara damona.”

---

* 28:16: Mat 26:32; Mak 14:28   * 28:19: Apos 1:8

Yesu Keriso Varana Biibiina Mak Igirumi (Mark) Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, 'Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.' Ina giruma kamona Mak ivi debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Iki kava ivi beyebeyena, iki kava kanuma beroberosi ighegavovorisi, ma iki kava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi debei kurita. Ma bade Yesu ivi debe meyei da tuna na 'Wawaya Natusi' ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Iki kava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi beyebeyena na ke iti sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi sisiyei ma bade muriyai iki kava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi sisiyei. Nani murinai Mak ivi karei da Yesu ina biga ivi debei, ivoneta iki kava ivivi beyebeyena ma bade iki kava wawaya ivivi yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi debei kurita da nani kamona kana kivikivina Yesu akovina iviiviya. Ma bade iyavo kava ighaviei na i nuwapughu kurina irakarakata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamona, iki kava Yesu ituparatui ma iki kava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.

Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamona.

Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamona ma barabaranai.

Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.

Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

¹ Yesu Keriso * na God Natuna ma varana biibiina tikarei. ² Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo,

"Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei,

Tuna am keta ina vovunaghi."*

³ "Wawaya sago warereyai erurukwatu bo,

'Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi,

ina keta maninina koberai.'**

⁴ Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma idimadima, ivonavonesi bo, "Ami berabero kubiine kovinimaya ma ami nota korereghi da nani berasi kona takuputei ma kona babataito. Nakanani kona berai na God ami berabero ina notatawei."

⁵ Ma wawaya peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamona ikiikiibau Jon kurina da i bera beroberosi ivivi mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.

⁶ Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma borikiide borinai iveruviviri. Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.* ⁷ Ma ina dima kamona ivona bo, "Wawaya sago murikuwai epipisi na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku nakanani. Taku ke tomowa kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara uravina ata rupamatawei.

⁸ Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma Vovokaravinai ina babataitomi."

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:13-4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

⁹ Ke mara gurina ma Yesu ivomiiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna kamona ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito. ¹⁰ Ma okowa kamona igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma Kanuma Vovokaravina ioruru kurina,

* 1:1: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * 1:2: Mal 3:1 * 1:3: Isa 40:3 * 1:6: 2Kgs 1:8

kitana nakanani ma gabubu. ¹¹ Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku vaghata. Tam na nuwanuwaku, ainuwabiibiyem.”*

Seitan, Yesu iruyaghai.

¹² Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi nowei da maninina inae ku warere. ¹³ Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamonai Seitan iruruyaghai. Ma Yesu ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma aneya ikoyakoyagha bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

¹⁴ Jon ku gabura itereruweyi ma murinai na Yesu inae ku Gariri dobuna ma God varana biibiina idimadimeyi. ¹⁵ Ivona bo, “Karako na marana vaghata ipisi. God ina vikiivavona namada enekiiibau kurimi. Ami berabero kovinimayeysi ma komiirikupukuputeyi. Ma God varana biibiina kovi tumaghane!”*

¹⁶ Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina kikei Anduru yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei. ¹⁷ Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ma ani beyemi da wawaya kona konisi.” ¹⁸ Yaghiyaghina i wito ivoterei ma ikivini.

¹⁹ Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi waka kamonai i wito ivovovunaghi. ²⁰ Yaghiyaghina ikwatusi ma i mamai ina bigabiga wawayisi yavata waka kamonai ikuyowesi ma Yesu ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Luk 4:31-37)

²¹ Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma viyakam marana inekiiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeyebeyena ivi karei. ²² Ma wawaya ina vibeyebeyena ivi yanei na ivi deyei, iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. Ivivi beyebeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.*

²³ Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma berona irunuma. ²⁴ Ma ikiirara bo, “Yesu, Nasaret wawayim! Avi kuna berai kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Akovim da tam God ina wawaya vovokaravim!”

²⁵ Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, “Kawam epota. Tomowina kekiibutawei!”

²⁶ Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiiyei, ikiirara ma ikiibutawei. ²⁷ Ma wawaya kudubisi ivi deyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Ikikava? Vibeyebeyena vuna etereterei na ivi rewapana kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi isisiya na evovotekatekei!”

²⁸ Ma yaghiyaghina sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya peyarisi Gariri kamonai ivi yanei.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

²⁹ Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da Jon yavata inae Saimon da Anduru i ku numa. ³⁰ Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai ikenakena. Yesu inekiiibau na wawaya yaghiyaghina ivonei da wavinena igubaga. ³¹ Ma irui kurina, imana iviia ma ivovimakiini na ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

³² Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu damsi i wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na peyarisi irutinapiyesi Yesu kurina. ³³ Kwanatu damsi kudubisi numa maghinonai ivi kiidaburana, ³⁴ ma Yesu wawaya peyarisi kii gubaga bogii ma bogiiyai na ivi yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi da ke ini sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.

(Luk 4:42-44)

³⁵ Mara tomtom didibarina i Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku dobu makiwapanana ma nani dobunai iniponipowana. ³⁶ Ma Saimon turaturana yavata ivi karei da Yesu iekwekwai. ³⁷ Ma ipanani na ivonei bo, “Wawaya peyarisi iekwekwim.”

³⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti damsi kurisi ana dima. Tuna bigana kubiine apisi.”

³⁹ Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idimadima ma kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwawikwavinisi.*

* 1:11: Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22 * 1:15: Mat 3:2 * 1:22: Mat 7:28-29

* 1:39: Mat 4:23, 9:35

Yesu tomowa ivi yawasi.

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰ Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviyya da ininina kudubina ivi beroi. Maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, “Kuna kayowei na kuni biibiiniku da ana yawasa. Akovim da tam kovokovoghim.”[†]

⁴¹ Ma Yesu ivi kamyuyuweyi na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma ivona bo, “Aivaghinei. Keyawasa.” ⁴² Ma yaghiyaghinai kana gubaga ikovi da iyawasa. ⁴³ Muriyai da tomowina ita vonatawei ita nae, Yesu ivonatani da ke weni berana iti sisiyei. Ivona bo, ⁴⁴ “Kevi yaneku. Ke kuni mamatara da taku avi yawasim. Kenae taparoro badana kurina da ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara. Nakanani wawaya kurisi kuni debe meym da gubaga gwabimuwai ikovi.”*

⁴⁵ Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana ivi yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita rui ku kwanatu kamosi ma dobu makiwapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma bogiiyai inenae kurina.

2

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

¹ Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya ivi yanei da ina ku numa inekiibau. ² Ma koroto ghamana iriyei kurina da numa kamona itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita makai. Ma Yesu na God vonana idimadimeyi kurisi. ³ Ma nani kamona tomotomowa ruwamaruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita nae Yesu kurina. ⁴ Ma taraboga kegha da ita neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepanai taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi yoyowi da ioru kurina. ⁵ Yesu damina iviyya da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, “Natuku, am berabero anotatawei.”

⁶ Ma korotona kamona na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi nuwanotanota bo, ⁷ “Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina notatawei.”

⁸ Yaghiyaghinai Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, “Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? ⁹ Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata vona bo, ‘Am berabero anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da kurina ata vona bo, ‘Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,’ iyamna matamiyai kona kitai da ina yawasa bo kegha. ¹⁰ Bera bagibagina ana berai da ini matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, ¹¹ “Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa.”

¹² Ma tomowina yaghiyaghinai ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi deyei ma God ivi ghegheni da ivonavona bo, “Ke meyani bera nakanani kata kitai!”

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³ Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyei kurina, ma ivi karei da ivi beyebeyena kurisi. ¹⁴ Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.” Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

¹⁵ Nani murinai Yesu, Livai ina numiiyai ikamkam. Ma bade koroto ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma kana kivikivina yavata ikamkam. ¹⁶ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi damsi ma ke iti vaghinei da berabero wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine kana kivikivina ivi tarakiyanesi bo, “Avi kubiine wawaya beroberosi yavata ekamkam?”

¹⁷ Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya yawawawasisi na yaboyabo ke ita kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata pisi wawaya maninisi kubiisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi.”

[†] **1:40:** Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberaberi da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita viiviini. * **1:44:** Lev 14:1-32

Yesu visiya ivi sisiyei.

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸ Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, “Avi kubiine kam kivikivina ke ita vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha.”

¹⁹ Ma Yesu miibiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na kam ghamana ina terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini siya, ti na i tomowa yavata ina kam. ²⁰ Ma marana ina nekiibau da turaturana tomowina ini wapai ma nani maranai visiya ini karei.”

²¹ “Ma sago na ke ita biibai da gara wadubona tamosikana kuta viiya ma gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta terei ma kuta popopotai. Kuta kowai na gara vuna na ita gisi ma katamanina na kegha da tarabogina ita tinavinabanabai. ²² Ma bade ke ita biibai da wain vuna kuna tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita rakata maranai wain kamonai ina puropuro ma ina dodo. Kuta berai na beka iti kwata, ma wain yavata peyarina iti beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina makai bubuna.”

Viyakam marana ina bada.

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³ Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma keta na vao sago itupakiyaraghi, kamonai na whiti. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana ma ikamkam.* ²⁴ Ma Perisi damsi Yesu kurina ivona bo, “Kekitisi, vonaviyoyovana kiigiyei. Karako na viyakam marana ma evovobagibagi.”

²⁵ Ma ivonapotesi bo, “Giruma katamana kovi yavi na kotakova bubuni da aviyavisina ita kaekiki David iberai maranai turaturana yavata vitonara ikarakarisi.* ²⁶ Taparoro badana ghamana Ahiyai ina mariyai na Kiivavo David irui God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawina iviia da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata ikani. Ma vonaviyoyovana kamonai iterei da suwara parawina na vovokaravina ma taparoro babadisi kava ita kani ma kegha da David ivi kiigiyei.*”

²⁷ Muriyai ivonesi bo, “Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam marana iterei da iti vitesi. Ma ke viyakam marana ita terei iti nao ma muriyai wawaya ita yamonisi. ²⁸ Ma Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamonai na bade viyakam marana ibadei.”

3

Yesu tomowa gibegibesina ivi yawasi.

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹ Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamonai na tomowa sago imana gibegibesina. ² Ma Perisi damsi viya keta iekwekwai da ikikava Yesu iti wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti yawasi bo kegha. Viyakam maranai iti yawasi na vonaviyoyovana iti kiigiyei. ³ Ma Yesu gibegibesina ivonei bo, “Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna miiri.” ⁴ Ma Perisi damsi ivi tarakiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamonai na aviyavisina ivi vaghinei da viyakam maranai kata berai? Bera hiihiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiiverosi?”

Ma ti na kawasi ipota. ⁵ Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade nuwanuwana idugara kirakiyei da nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona ma imana iyawasa. ⁶ Ma Perisi damsi ikiibau inae Kiivavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi ogatara da ikikava Yesu iti rabooi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

⁷ Yesu ma kana kivikivina ikiibau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsi peyarisi ikivini. ⁸ Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi yanei da dobu rabarabai ipisi. I dobu na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu viya Jordan okowina nevanai. ⁹ Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da waka gisina ita tinapiyei da maranai koroto ita riyatawei na ita geru.* ¹⁰ Wawaya ipeyari namada ivi yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi riyai kurina da ita votovoni. ¹¹ Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ikitai ma maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, “Tam God Natuna!”

¹² Ma Yesu iyeghisi da ke iti mamatara da tuna iyai.

* 2:23: Deut 23:25 * 2:25: 1Sam 21:1-6 * 2:26: Lev 24:9 * 3:9: Mak 4:1; Luk 5:1-3

Yesu ina aposol ivi 12 ivinesi.

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita pisi kurina na wawayisi ighae. ¹⁴ Ma ivi 12 ivinesi da ti na ina aposol* da yavata ita makai ma ita baba. Ma bade ita vonatawesi da ita dima, ¹⁵ ma rewapana ita veresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi.

¹⁶ Tomotomowisi ivi 12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi vavei Pita, ¹⁷ ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi vavesi Bowanjaji, vavana iyamna warikwayakeya natunatuna. Ma bade ¹⁸ Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote† wawayina, ¹⁹ ma Judas Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini wawanei.

Yesu ma Berusiburu.

(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

²⁰ Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke kovokovoghina da tuna ma kana kivi kivina yavata ita kam. ²¹ Ma ina rakaraka ivi yaneɗi da ikikava Yesu imakamakai na ipisi da ita rutinatawei. Ma ivona bo, “Yesu ineghanegha.”

²² Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kwanatunai ipisi ma ivonavona bo, “Berusiburu Yesu itowatepani. Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma rewapana iverei da kanuma beroberosi erurukwaina.”*

²³ Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiyyai ivi sisiya kurisi, ivona bo, “Avi kubiine Seitan ina vomiiiri da Seitan ina kwavini? ²⁴ Mikeda dobu sago kamonai wawayi ita totoi da ti mani kavakava kamosiyai iti ghaviya na i rewapana ita gisi ma peyarisi ita peku. ²⁵ Bo mikeda rakaraka sago kamonai wawayi ita kawapata na ke kovokovoghina da nani rakarakana ita miirikikina. ²⁶ Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawayi yavata iti kawapata na ke kovokovoghina da ita miirikikina, ita peku.”

²⁷ Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “Wawayi ita rui tomowa rewapanina ina ku numa da ina sawara ita yapi na kunona tomowina imana ma kaena ita patumi ma muriyai da ina numa ita rikai da ita yapi.”

²⁸ “Ma vonavaghata avononemi da God wawayi i berabero ma i avabero bogii ma bogiyyai ina notatawei ²⁹ ma berabero sago kava na ibero kirakai da ke meyani ina notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na i berabero na makamakii nonowina.”*

³⁰ Wawayi ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna kubiine weni sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹ Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai imiimiiri, ma sisiya ivonatawei da Yesu ita kiibau. ³² Koroto ghamana Yesu imakiigwagwari ma wawayi ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai na ekwekwim.”

³³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ³⁴ Ma nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na weni. ³⁵ Iyavo kava God ina kayowana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa.”

4

Pei vonina miibiina.

(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi karei. Ma wawayi peyarisi iriyei kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku waka igeru ma imakiivipika. Ma korotona toka baranai imakai.* ² Yesu miibiyyai ivi beyebeyena kurisi, kamonai na akova bogii ma bogiyyai. Ivona bo,

³ “Kovi yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita voni. ⁴ Ma peina ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. ⁵ Ma viya tano wakiwakiminai iririgha da kana tano ke ita rakata. Tuna kubiine yaghiyaghinai ituwepa ⁶ ma kegha da madegha iraranisi na isivisivi, iyamna ramramsi kegha. ⁷ Ma viya iyiyi kamosiyai iririgha da igogo. Ma iyiyi yaghiyaghinai ighae ma irogusi da ke iti yam. ⁸ Ma viya tano biibiinai iririgha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma amesi iterei da viya 30, viya 60, ma viya 100.”

* **3:14:** Aposol: Aposol iyamna wawayi da ivonatawei. † **3:18:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei. * **3:22:** Mat 9:34, 10:25 * **3:29:** Luk 12:10 * **4:1:** Luk 5:1-3

⁹ Muriyai Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.

(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

¹⁰ Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi ¹² ma iyavo kava mara nonowa ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi tarakiyanei da ina miiba na iyamsi avai. ¹¹ Ma ivonesi bo, “Akova gavugavuna God na vikiivavona kamonai na tami kurimi aidebei da konakovi. Ma iyavo kava kupunai na miibiyai aisisiya kurisi. ¹² Peroveta Aisaya igiruma bo, ‘Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

Ini yana ma ini yana ma iyamna ke ina viiya.

Ita kita ma iti yana na i berabero ita takuputei

ma ita miiritavire God kurina na i berabero ita notatawei.’ ”*

¹³ Muriyai Yesu ivonesi bo, “Weni miibiina iyamna ke kotakovi na ikikava miiba viya konakovi? ¹⁴ Nani tomowina pei ivivi busagha na God varana idimadime. ¹⁵ Ma wawaya viya na nakanani ma pei ketiyai. God varana ivi yanei ma Seitan yaghiyaghina ipisi na vonana gwabisiyai iviitawei. ¹⁶ Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina tepanai. God varana ivi yanei ma nuwabiibiyai iviia. ¹⁷ Ma ramramsi kegha, iyamna sisiyisi nuwatepasiyai ivi vaghinei. Imakai da ke mara gurina ma i vitumaghana kubiine wawaya ivi tupaketowanesi bo nuwapoya ipanani na yaghiyaghina God varana ibarei. ¹⁸ Ma viya nakanani ma pei iyivo kamosiyai. God varana ivi yanei ¹⁹ ma nuwapoya i yawasa kamonai inotanota kirakiyei, dobu ina mura imatamatighei ma sawara biibiisi ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. ²⁰ Ma viya nakanani ma pei tano biibiinai. God varana ivi yanei, ivi vaghinei ma ivi tumaghanei. Ti na nakanani ma pei igogo ighae, sago sago duma amesi iterei da 30, 60 bo 100.”

Rampa miibiina.

(Luk 8:16-18)

²¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya rampa karakaratina ina kavariyeyi na meni dobunai ina terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina terei. Ma bade ke kemakema gaburinai ina terei. Kegha, gawara yagharinai ini rorokei da ina ruyasegana.* ²² Ma akova gavugavuna kudubina ina rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina makai, kudubina ina rupamatawei da wawaya inakova bubuni.* ²³ Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

²⁴ “Sisiya koni yana bubuna ma nuwanuwami koni tete bubuni na iyamna kona panani. Akova gisi vaghina kunekwai na kuna panani ma God akova ku tepana ina terei.* ²⁵ Iyavo kava akova gwabisiyai emakamakai na ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava akova gwabisiyai irekwei na kudubina ina viitawei.”*

Pei igogo miibiina.

²⁶ Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamonai. ²⁷ Ma tomowina didibarai ikenakena ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobagibagi kupom ma nani kamonai peina igogogo ma igheghae. Ma tomowina na ivivi nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. ²⁸ Tano muina na biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa iterei, muriyai tanana iterei, muriyai na amena iterei. ²⁹ Ma vaghina, amena imagura da bori kana mara inekiibau ma tomowina inae da whiti iboriya.”*

Kiiroko peina miibiina.

(Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19)

³⁰ Ma bade Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na ikikava ani sisiyeyi kurimi? Kade miiba sago ana terei da konakovi. ³¹ Tuna na kiiroko peina nakanani. Tuna gisina ma kegha da ³² kuna voni ma ina ghae ina rakata kirakai da pei peyarina vao kamonai ina ghekuyowesi. Ini ruragharagha da ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina pisi da tepanai ina towa ma rogunai ini yakam.”

³³ Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi beyebeyena kurisi da ti na akova ghamana ma ruvasi kava iviia. ³⁴ Ke meyani iti sisiyota koroto ghamana kurisi, ina vibeyebeyena peyarina na miiba kavakava. Ma maranai kana kivikivina kava gwabinai imakamakai na miibiisi peyarina ivivi debei kurisi.

Yesu iberai da biimara ikena.

(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

* 4:12: Isa 6:9-10 * 4:21: Mat 5:15; Luk 11:33 * 4:22: Mat 10:26; Luk 12:2 * 4:24: Mat 7:2; Luk 6:38

* 4:25: Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26 * 4:29: Joel 3:13

³⁵ Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tadamana ku toka nevana.” ³⁶ Yesu namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku wakana igeru da yavata inae, koroto ghamana kikirai ikuyowesi. Ma waka viya na yavata inae. ³⁷ Idamadamana ma yanunu ghamana yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da gisina kava ita monu. ³⁸ Ma Yesu na namada ivi kunuwana da ikena nunuwapa ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, tamonomonu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai bo kegha?”

³⁹ Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo, “Kovi raborabobo!” Ma yaghiyaghina yanunu ivoterei. Ma biimara ikena. ⁴⁰ Ma kana kivikivina kurisi ivona bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Patana da ke kota vivitumaghaneku, bo?”

⁴¹ Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiayi ivivi sisiya karakarava bo, “Wena avi tomowina da bade yanunu ma tovava evovotekatekei!”

5

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

¹ Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota. Dobuna kana vava Gerasa. ² Yesu wakiiyai iororu na yaghiyaghina tomowa sago iverupotei. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma ma karawaga kamona ikiibau. ³ Mara nonowa karawaga bubana kamosiayi ivivi makiiyana ma wawaya ikutatana kawai. ⁴ Mara ipeyari imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein imanai iyaraghi ma kirama sawarisi kaena ipatumi na ivi kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita kuvipikapikai. ⁵ Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna mani wakimiyai irigharigha meyei.

⁶ Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ⁷ Ma ikiirara bo, “Yesu, tam God Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai kuni vaghinei da kovogha ke kuna vereku.”

⁸ Nakanani ivi sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, “Kanuma berom, weni tomowina kekiibutawei.”

⁹ Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, “Kam vava iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma.”* ¹⁰ Ma ivi nowi kirakai da Yesu ke ita kwavinisi da nani dobuna ita kuyowei.

¹¹ Ma poro yavona ghamana ke ita rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. ¹² Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, “Nani porosi kurisi kuna vonatawekai. Ma kuni vaghineikai da gwabisiyai kana runuma.” ¹³ Ivi vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae poro kurisi. Ma nani porosi ivi 2 tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.

¹⁴ Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamona ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita ikitai. ¹⁵ Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririna imakamakai, ivi gara ma gayamina ibiibai. Ikitai na peyarisi iyabumana. ¹⁶ Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.

¹⁷ Ma peyarisi ivi karei da Yesu ivonavonei da i dobu ita kiibukuyowei.

¹⁸ Yesu ku waka igerugeru da ita nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi nowi da yavata ita nae.

¹⁹ Ma Yesu ke iti vaghinei, ivonapotei bo, “Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi akovisi da ivi kamuyuwem.”

²⁰ Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi mamatara meyei da Yesu ivi yawasi.† Ma wawaya peyarisi ivi deyei.

Jairas natuna ma wavine sago iyawasa.

(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹ Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. ²² Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi tuwaporeruruwana, ²³ ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi nowi kirakai, ivona bo, “Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina rabobo. Kade kuta pisi, imam ku tepana kuta terei da ita yawasa.”

* 5:9: ‘Koroto Ghamana’ na Lidiyoni ivi sisiyei. Lidiyoni sago na Rome dami i seri wawayisi 6 tausan. † 5:20: Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiayi iyamna kwanatu imaruwa.

²⁴ Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivini da ivi kiiitabitabirana.
²⁵ Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamoni. Kana gubaga na nawaravi iviyya ma tarana iverau da madegha 12 ikovi. ²⁶ Yaboyabo ipeyari ivi miiyesi ma ibunama kawai, ke ita yawasa. Ina mura kudubina ivi kovini ma kegha da kana gubaga irakata. ²⁷ Ivi yanei da Yesu wawaya ivivi yawasisi, tuna kubiine koroto kamoni tuna murinai ipisi ma kana gara ivotovoni. ²⁸ Inotai bo, “Kana gara kava ana votovonotei na ana yawasa.”
²⁹ Yaghiyaghina tarana veru ivoterei ma damina iviyya da iyawasa. ³⁰ Ma bade Yesu damina iviyya da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya kamosiya imiiritavire ma ivi tarakiyanesi bo, “Iyi kaku gara ivotovoni?”
³¹ Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kekitai da koroto kiiitabitabirana. Avi kubiine kuvi tarakiyana da iyi ivotovonim?”
³² Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. ³³ Ma wavinena iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da maghinonai ivi tuwaporeruwana ma maghigina ioru ku tano. Iyabumana kirakai ma ere kirokirona vonavagha kudubina ivi mamatarei. ³⁴ Ma Yesu ivona bo, “Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanubiiyi kenae. Weni gubagina kamoni kuvovokwarakwara na karako kukiibutawei.”
³⁵ Yesu ivivi sisiya ma nani kamoni Jairas turaturana ipisi ma ivonei bo, “Natum namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravirai. Kevoterei ma tanae.”
³⁶ Ma Yesu ivi yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku.”
³⁷ Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita kivini ma wawaya aroba kava ivinesi da yavata ita nae. Ti na Pita, Jemes na Jon (tuna na Jemes tina kikei). ³⁸ Jairas ina ku numa inekiibau na Yesu nipu ghamana ivi yanei, wawaya itutuwenoweno na isiyasiyapa. ³⁹ Iru ma ivonesi bo, “Avi kubiine kotoutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawaya kikei ke ita rabobo, ekenakena.”[†]
⁴⁰ Ma wawayisi Yesu ivi namei. Ikwavinisi ikiibau da wavine kikei ina mamai, ina maduwa, ma kana kivikivina ivi aroba na ti kava irutini da irui wavine kikei kurina. ⁴¹ Imana iviini ma ivonei bo, “*Talitha, kum*” iyamna “Wavine kikei, kevomiiri.”
⁴² Yaghiyaghina ivomiiri ma ibaba tovotovona ma peyarisi inotakavakawai. Ma wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12. ⁴³ Nani murinai Yesu peyarisi ivonatanisi da aviyavisina itupuwa na ke ini mamata. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita verei da ita kam.

6

Nasaret damsi Yesu ibarei.

(*Mat 13:53-58; Luk 4:16-30*)

¹ Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku dobu, ku Nasaret kwanatuna. ² Ma viyakam maranai irui ku kiki numana ma ivi karei da ivivi beyebeyena wawaya kurisi. Peyarisi ivivi yanei na ivivi deyei ma ivonavona bo, “Ina akova na ikikava iviyya? Ma rewapana imapatana iviyya da bera ghamaghamasi eberaberi?” ³ Tuna na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata tamakamakai.” Ma wawayisi na Yesu ibarei.

⁴ Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokaravei. Ma tuna mani na kwanatu kamoni, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke ita vovokaravei.”*

⁵ Tuna kubiine Nasaret kamoni gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi yawasisi. Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai. ⁶ Ma inotakavakawai da wawayisi ke iti tumaghane.

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.

(*Mat 10:5-15; Luk 9:1-6*)

Ma Yesu baba ivi karei da kwanatu nununai ivivi beyebeyena. ⁷ Nani kamoni, kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita kiibau ma bade rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi. ⁸ Ma ivonesi da i diwona ita yuna ma ke sago avai ku tepana ita kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya, kegha. ⁹ Ma ivi vaghinei da kaesi kii terepapara iti kote. ¹⁰ Ma ivonesi bo, “Ku kwanatu sago kona rui na meni wawayina ini kiikiiwemi ma ina rutinimi ina ku numa da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiri marana. ¹¹ Ma meni kwanatuna kamoni wawaya ke

[†] 5:39: Yesu iakovi da irabobo ma ini yawasi, tuna kubiine nakanani ivi sisiya. * 6:4: Jon 4:44 * 6:8: Luk 10:4-11

ini kiikiiwemi ma ami dima ke ini yanei na kovoteresi. Kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina viiya.”*

¹² Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawaya kurisi idima da i berabero itini-maye ma ita miirikupukuputei. ¹³ Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawaya ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawaya gubagubagisi peyarisi ivi kununubisi da ivi yawasisi.*

Jon Babataito irabobo.
(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴ Wawaya peyarisi Yesu ivivi sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi yanei.* Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberei.”*

¹⁵ Ma wawaya viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”

Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”

¹⁶ Kiivavo Herodi sisiyisi ivi yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” ¹⁷ Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani iberai, iyamna tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi tuneboi.* ¹⁸ Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kuvi tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi kiigiyei.”

¹⁹ Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara iwovai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita kiivunui. ²⁰ Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti yanei ma kegha da ivivi yana na notaragharagha gwabinai irakata.

²¹ Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita kiivunui. Kiivavo Herodi ina tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinai dobu ivivi badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. ²² Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, “Ana puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana verem. ²³ God matanai vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana puyom. Kuna vona na aku mura nevanevana ana verem.”

²⁴ Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi tarakiiyane bo, “Aviavisina ani nowi da ina vereku?”

Ma ivonapotei bo, “Kevi nowi da Jon Babataito gayamina ina verem.”

²⁵ Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, “Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna vereku.”

²⁶ Ma Kiivavo Herodi ivi nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisi ina vonakiiyapa bagibagina ivi yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti kegha. ²⁷ Vaghina ma yaghiyaghina taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita kiiyaraghi ma ita kavariyei. Tomowina inae ma gabura kamonai Jon iwana iki-iyaraghatawei, ²⁸ ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyei wiwikena kurina da iverei. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iverei. ²⁹ Ma Jon kana kivikivina ivi yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamonai iterei.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

³⁰ Aposols ivi 12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi beyebeyena. ³¹ Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Tota kavakava tanae ku gawara makiwapana, tamakiitaweyana da tiyakam.” ³² Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

³³ Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi nao da makii katamanisi ma murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiibau. ³⁴ Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da ivi kamuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine

* **6:11:** Apos 13:51   * **6:13:** Jem 5:14   * **6:14:** Kiivavo Herodi: Herodi Antipas, Gariri kamonai ivi kiivavo.

* **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19   * **6:17:** Luk 3:19-20

ivi karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiyyai iberaberai.* ³⁵ Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, “Weni dobuna na makiwapanana ma namada mara ikovi. ³⁶ Wawaya kevonatawesi ina nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiyyai na gwabisiyai vavai ina gimara da ina kam.”

³⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha. Tami vavai koveresi da ina kam.”
Ma ivonapotei bo, “Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviyya da parawa tagimari ma weni korotona tikanisi?”†

³⁸ Ma Yesu ivi tarakiyyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai? Kona da kona kitai.”

Ikitai ikovi ma ivona bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa weni.”

³⁹ Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita yaraghi da i gawara nununai ita makai. ⁴⁰ Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da viya na 100 ma viya na 50. Ma peyaris inamona tepanai imakiipika. ⁴¹ Ma Yesu na parawa miikovi ma iyana ruwa iviyya ma itepa ku kunuma da God ivi kiikiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina iveresi da ita rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiyya ma iveresi da irereghi. ⁴² Ma peyaris ikam da ikam dodo. ⁴³ Ma murinai kana kivikivina puwata iyuna da kode 12 ivi tupoi. ⁴⁴ Ma nani korotona kamonai totomotowa kava ivi yavi na 5 tausani.‡

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mat 14:22-33; Jon 6:15-21)

⁴⁵ Yaghiyaghina Yesu kana kivikivina ivi gerusi ma ivonatawesi ivi nao da Gariri tokana ita damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita makai da koroto ita vonatawesi ita nae. ⁴⁶ Koroto ivi kiruwesi ikovi na ighae ku koya da ita nipowana.

⁴⁷ Ivi didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na tanowai ⁴⁸ ma ikitatawewayana da kana kivikivina wakiyyai ivivi paparana, yanunu ivoiivoi potepotei. Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae da namada kurisi inenekibau. Ita kiivuresi iti nao ⁴⁹ ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa, ma ti inotai da momosika da peyaris ikiirara ⁵⁰ ma iyabumana kirakai.

Yaghiyaghina ivonesi bo, “Ami nota ke ina gisi. Wena taku. Ke kona yabumana.”
⁵¹ Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana kivikivina inota kavakavai, ⁵² iyamna ikikava Yesu parawa iviyya da bera ghamana iberai na ke ita nota kamowi. Nuwanuwasi patana da guduguduna.

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.

(Mat 14:34-36)

⁵³ Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava Genesaret ma iwota. ⁵⁴ Wakiyyai iororu ma yaghiyaghina wawaya ivogiini da tuna Yesu. ⁵⁵ Wawayisi iverau da nani dobuna ine yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakavarisi Yesu kurina. ⁵⁶ Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turaturasi gubagubagisi ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara gawarisiyyai ivivi koyakoyagha. Ma ivivi nowi kurina da kana gara damokikina ita votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na kudubisi iyawasa.

7

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.

(Mat 15:1-9)

¹ Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Jerusalemuwai ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. ² Nuwanuwasi ipughupughu iyamna ikitai da Yesu kana kivikivina ikamkam wapawapa, ke imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam.

³ Jiu damsi peyaris i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai na Perisi damsi ine kirakai. Ke meyani ita kam wapawapa. Kunona okowa vivibiibinina ita viyya da imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam. ⁴ Ma sago na vigimara gawarina ina kiibutawei na maninina imasi ina tepokowakowai ma muriyai da ita kam. Ma bade nakanani vivitava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina tepokowakowa. Weni berasi peyaris ivi matakira da i kiki katamana bogii ma bogiyyai ivovotani.

⁵ Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ivi tarakiyyane bo, “Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katamanina ke ita nunuri? Ekamkam ma imasi ke ita tepotepokowai.”

⁶ Ma ivonapotesi bo, “Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami miiruruwaruwami ivi sisiyemi. Rorova mara katamaninai igiruma da God ivona bo,

* **6:34:** Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36 † **6:37:** Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita vobigabiga da nawaravi ivi 8 ita kovi na ina miyya kudubina iti kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti kanisi. ‡ **6:44:** Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti yavisi.

‘Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,

Ma nuwanuwasi inetaweyana,

⁷ Nuwatepasiyai evovokavakaraviku na iyamna kegha.

Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeiyana.’^{*}

⁸ “Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki kovovotani.”

⁹ Ma Yesu ivona meyesi bo, “Koakova kirakai da God ina sisiya bagibagisi kobarei ma tami mani ami kiki konununuri!¹⁰ Ami bera ani mamatarei. Moses igiruma bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’ ma bade igiruma bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini avaberowei na koni raboboi.’¹¹ Ma tami na ke nakanani koti beyebeyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai kurisi ina vona bo, ‘Ke kovokovoghina da ani vitemi. Aku mura kudubina na God rapenai, iyamna namada vonakiiyapa bagibagina aterei da kurina ana suwara yavui.’¹² Tuna kubiine ami vibeyebeyena kamonai wawaya kotarataraparisi da i mamai ma i maduwa ke ini vitesi na ini kamyuyuwu. ¹³ Nakanani koibeyebeyena wawaya kurisi na God vonana murimiya koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera peyarisi nakanani koberaberai.”

Aviyavisina wawaya nuwanuwasi ini dadabui.

(Mat 15:10-20)

¹⁴ Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Peyarimi, kovi yana bubuniku da akova kona viiya. ¹⁵ Aviyavisina wawaya tupuwina kupunai ina rutonai da ku kamokamona ina rui na ke nuwanuwana ini dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana kamonai ina ghetawei da berabero ina bera na tuna ina yawasa ini dadabui.”¹⁶ (-)†

¹⁷ Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyane da nani miibiina na iyamna avai. ¹⁸ Ma ivonesi bo, “Tami bade neghaneghami, bo? Namada kotakovi da aviyavisina tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata ini dadabui God matanai, ¹⁹ iyamna wawaya ina kam bo inuma na inoru ku kamokamona ma karakawa tupuwina kamonai ina kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina rui.” Yesu na weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina kam wapawapa.

²⁰ Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya nuwanuwana kamonai ina ghetawei na tuna ini dadabui God matanai. ²¹ Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi egheghetawei da tuna berabero eberaberai da vipekana wapawapa, yapiyapi, kiivunuwa, vitunebo, ²² matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa ina kaywana dowad-owasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghami eberaberai. ²³ Weni berasi beroberosi peyarina wawaya nuwanuwana ma ina nota kamonai ekiikiibau na eberaberai da wawayina na dadabuna God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi tumaghane.

(Mat 15:21-28)

²⁴ Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma kwanatu ririnai ku numa sago irui ma ke ita kayowei da wawaya itakovi da tuna na nani dobunai. Ma ke kovokovoghina da ita kove. ²⁵ Wavine sago ivi yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna na wavine kikei ma gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghina inae Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ²⁶ Wavinena na Grik wavine, ma Ponisiya dobunai itupuwa, Siriya kamonai. Ma ivi nowi Yesu kurina da kanuma berona natuna gwabinai ita kwavini. ²⁷ Ma Yesu miibiya ivonapotei bo, “Kunona ededa yoghoyogho ina kam bubuna. Ke ita biibai da kii vavai taviitawei ma kukou taveresi.”

²⁸ Ma wavinena Yesu ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha da ededa ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”†

²⁹ Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine kekovira am ku numa na kuna panani da kanuma berona natum gwabinai ikiibau.”

³⁰ Iovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna kanuma berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita viviyana ma ke ita vivisiya na ivi yawasi.

* **7:7:** Isa 29:13 * **7:10:** Exod 20:12, 21:17; Lev 20:9; Deut 5:16 * **7:11:** Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berana kana vava ‘Koban.’ † **7:16:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 16 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.’ † **7:28:** Weni miibiina kamonai ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiyai na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti yawasi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti yawasi.

³¹ Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuyowei inae ku Saidon kwanatuna. Muriyai ibaba da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai. § ³² Ma wawaya viya tomowa sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke ita viyiyana ma ke ita vivisisiya. Ma wawayisi ivi nowi da imana ku tepana ita terei da iti yawasi. ³³ Ma Yesu koroto kamonai tomowina irutinavurei ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. ³⁴ Ma itepa da ku kunuma ikita. Ma yana itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha*, weni sisiyina iyamna 'Kevotawei.'

³⁵ Yaghiyaghina tinina itamobau da ivi yana, ma pepana ivi kiivirei da ivi sisiya bubuna. ³⁶ Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina iti mamata da avi iberai. Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke iti mamata ma kegha da wawaya kurisi ivivi sisiya. ³⁷ Wawaya peyarisi inotanota kavai da ivonavona bo, "Bera peyarina eberabera bubuni! Ma bade tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!"

8

Yesu wawaya 4 tausani ivi kanisi.
(Mat 15:32-39)

¹ Mara sago koroto ghamana ivi kiidaburana ma kii vavai na ivi kovini. Tuna kubiine Yesu kana kivikivina ikwatusi ma ivonesi bo, ² "Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. ³ Mikeda ere vitonarisi ana vonatawesi na ketiyai ina paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi."

⁴ Ma kana kivikivina ivonei bo, "Ke kovokovoghina da weni dobnai parawa taviiya da tikanisi. Wena dobu makiwapana."

⁵ Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, "Parawa viya gwabimiyai?"

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Parawa miikovimaruwa."

⁶ Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita makiipikapika. Parawina iviia ma God ivi kiikiwei, ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ivorereghi koroto kurisi. ⁷ Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviia da God ivi kiikiwei. Ma kana kivikivina ivonesi da ita vorereghi. ⁸ Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai kana kivikivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. ⁹ Ma nani korotona kamonai na tomotomowa ivi 4 tausani. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na Yesu ivonatawesi inae. ¹⁰ Ma kana kivikivina yavata ku waka igeru ma idamana ku Darumanuta dobuna.

Perisi damsi i kayowana da Yesu bera ghamana ita berai.
(Mat 12:38-42, 16:1-4)

¹¹ Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti taghegheyana. Ma ita rubui kubiine ivonei bo, "Bera ghamana keberai kana kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai kuviiya bo kegha."* ¹² Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, "Tami weni kintina kokayokayowei da bera ghamana kota kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi na ke avi berana ana berai."*

¹³ Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana idamadamani.

Perisi damsi ma Herodi i yist.
(Mat 16:5-12)

¹⁴ Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita kavari. Ma parawa sago kava kaviyai imakamakai. ¹⁵ Ma Yesu ivi vararisi bo, "Kokoyagha bubunimi ma kokitaruvimi Perisi damsi i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine."*

¹⁶ Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, "Mikeda parawa kegha, tuna kubiine nakanani ivoneta."

¹⁷ Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na ivi tarakiyanesi bo, "Avi kubiine parawa koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina ke kota viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo?" ¹⁸ Matami emakamakai. Avi kubiine ke kota kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota viiviyana? Kade konotanotai bo kegha, * ¹⁹ da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa 5 tausani avi kanisi? Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?"

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Kode ivi 12."

²⁰ "Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4 tausani avi kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?"

§ 7:31: Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa. * 8:11: Mat 12:38; Luk 11:16 * 8:12: Mat 12:39; Luk 11:29 * 8:15: Luk 12:1 * 8:18: Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12

Ma ivonapotei bo, “Kode miikovimaruwa.”

²¹ Ma ivonesi bo, “Ma patana da vonavaghata damina ke kota viiviyi, bo?”

Yesu, tomowa matapotapotana ivi yawasi.

²² Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi nowi da ita votovoni da iti yawasi.

²³ Matapotapotana imana iviyi ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi tarakiyanei bo, “Kade aviyavisina kekitakitai?”

²⁴ Ikita tovana ma ivona bo, “Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita bababa.”

²⁵ Ma matana ivotovona meyei da itamotatagha na iyawasa da ikita bubuna. ²⁶ Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna rui ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa.”

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷ Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meygai gisigisi Sisariya Pilipai kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi tarakiyana bo, “Kovona. Wawaya isisiya da taku na iyai?”

²⁸ Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago.”*

²⁹ Ma ivi tarakiyanesi bo, “Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?”*

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina.”*

³⁰ Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara wawaya kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.

(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

³¹ Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, “Taku Wawaya Natusi ana vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamonai na ana vomiiiri.” ³² Debiyai ivi sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai da ke nakanani ini sisiya. ³³ Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitisi ma Pita iyeghai bo, “Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita verem. Dobu kana akova kenotanotai.”

³⁴ Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma ivona bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na tam mani kuna vere meymem, kam korosi kuna kavari ma murikuwai kuna pisi.”* ³⁵ Tam iyai am yawasa kuna nota kirakiyei na kuni wapai. Ma iyi tam am yawasa kuna nuwatawei kubiiku ma God varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna panani.* ³⁶ Mikeda wawaya dobu kudubina iti rapenei ma ita rabobo da kanumina ita wapa na ina mura ke ini vitei. ³⁷ Aviyavisina ini miyei da kanumina ma ina yawasa ina vii meyei? Ke sago. ³⁸ Karako weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawaya Natusi ina vonaveyaveiyeku ma vonaku ina barei na nani wawayina ana vonaveyaveiyeki maranai aku Mamai kana kadara kamonai aneya vovokaravisi yavata kana pisi.”

9

¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamonai God ina vikiivavona ere rewapanina ina nekiibau na kona kitai, ma muriyai da kona rabobo.”

Yesu kana kita ivire.

(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

² Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutinisii ighae koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma maghinosiyai Yesu kana kita ivire.*

³ Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyayuna. Wawaya dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita kowai da nakanani ita poini. ⁴ Ma bade ivi aroba ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi sisiya. ⁵ Ma Pita ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana vovai, sago tam kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine.” ⁶ Pita turaturana yavata iyabumana kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

* **8:28:** Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   * **8:29:** Jon 6:68-69   * **8:29:** Hibru damsi gamosiyai ivona bo, ‘Mesaya.’ Grik damsi gamosiyai ivona bo, ‘Keriso.’ Ivi ruwa iyamsi sago, ‘God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawaya ini yawasisi.’   * **8:34:** Mat 10:38; Luk 14:27   * **8:35:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25   * **9:2:** 2Pit 1:17-18

⁷ Ma kwavu inekiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, “Wena na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi yana bogai.”^{*} ⁸ Nani murinai, Pita ma turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita kitai, Yesu ina kina kava.

⁹ Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, “Bera kokitai na ke wekarakava wawaya kurisi koni mamatara. Taku Wawaya Natusi ana rabobo ma rabobowai ana vomiiiri na murinai koni mamatara.”

¹⁰ Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina sisiya da rabobowai ina vomiiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi tarakiyana meyesi da tuna na iyamna avai. ¹¹ Ma Yesu kana kiviivivina ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini nao ina pisi ma God ina Vivinevine Wawayina na ini muri?”^{*}

¹² Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti nao da bera peyarina ita vovunaghi. Ma kovi nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi ini kamaghi kirakiyee ma wawaya ina barei. ¹³ Ma ani akovimi da Elaidiya namada ipisi ma wawaya i kayowanai ivi kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa kurina na nakanani itupuwa.”^{*}

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

¹⁴ Yesu ma turaturana ivi aroba ivovovira kana kiviivivina peyarisi kurisi na ikitai da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata ivivi gamowana. ¹⁵ Peyarisi Yesu ikitai da ipipisi na ivi deyei. Ma iverupotei da ivi kiikiwei. ¹⁶ Ma ivi tarakiyane bo, “Avi koigamowanei?”

¹⁷ Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, “Bada, natuku arutinapiyei kurim, iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da ke ita vivisisiya. ¹⁸ Maranai natuku evowavowai na eparoparoro, kawapupurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma muriyai tupuwina epatopatkiiyana. Kam kiviivivina avi nowi kurisi da ita kwavini na iberu kawai.”

¹⁹ Ma Yesu ivona bo, “O, tami weni kintina na ami vitumaghana kegha. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke kota vitumaghana. Karakava da koini-bariku. Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei.”

²⁰ Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da tomowa kikei iparoro, ipeku ku tano ma ivivi kiivirevire ma kawapupurona ikiikiibau. ²¹ Ma Yesu tomowa kikei ina mamai ivi tarakiyane bo, “Mara avai weni gubagina gwabinai ivi karei?”

Ma ivonapotei bo, “Namadani kava, gisinai ivi karei. ²² Mara ipeyari itawei ku keyama karakarantina ma ku okowa, virabobona kubiine. Kade, kovokovoghina bo kegha da kuni kamyuyuwakai ma kuni vitekai?”

²³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona bo, ‘kovokovoghina bo kegha?’ Wawayi ini tumaghana na kovokovoghina da ina tupuwa.”

²⁴ Ma yaghiyaghinai tomowa kikei ina mamai ivona bo, “Aitumaghanem ma kegha da aku nota igisi. Kuni viteku da aku vitumaghana ina rakata.”

²⁵ Yesu ikitai da wawaya peyarisi ivivi veraveruwana kurina ma yaghiyaghinai kanuma berona iyeghai bo, “Kanuma berom, kam vava kawabuta ma tinapota na kevi yaneku. Sisiya bagibagina avereverem da tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da kuna vovira kurina!”

²⁶ Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma tomowa kikei kitana da nama ita rabobo ma wawaya peyarisi ivonavona bo, “Irabobo!” ²⁷ Ma Yesu tomowa kikei imana iviia ma itinavomiirini da imiiri.

²⁸ Muriyai ku numa irui ma kana kiviivivina gavunai ivi tarakiyane bo, “Avi kubiine kanuma berona kwavinina kabera kawai?”

²⁹ Ma ivonapotesi bo, “Kona nipwana kirakai da kanuma beroberosi weni kanumina nakanani kona kwavinisi da ina kiibau.”

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

³⁰ Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba inenae. Ma Yesu ke ita kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana, ³¹ iyamna kana kiviivivina kurisi ivivi beyebeyena. Ivonesi bo, “Wawaya ini wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya ku imasi ina terei. Ini rabobo ma mara viarobina kamonai na ina vomiiiri.”

^{*} **9:7:** Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22   ^{*} **9:11:** Mal 4:5; Mat 11:14   ^{*} **9:13:** Yesu ivivi miiba da Jon Babaito na Elaidiya nakanani. Ma Kiivavo Herodi namada ivi kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi rabobo.

³² Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei na ke itakovi. Ma iyabumana, tuna kubiine ke iti tarakiyane na iyamna iti debei.

Iyai kana vava ita rakata?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekilbau. Ma numiiyai ivi tarakiyane bo, “Ketiayi na aviyavisina kovivi gamowane?”

³⁴ Ma kana kivikivina ke ita vonapotei iyamna ketiyai ivivi gamwana da kamosiyai iyi kana vava ita rakata.* ³⁵ Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi 12 ikwatusi ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni nao na kevi muritaweyana. Ketereoruwe meym da tam turaturam i bigabiga.”* ³⁶ Ma wawaya kikei sago irutinapiyei da basusiyai ivi miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo, ³⁷ “Iyi tam avakuwai wawaya kikei sago kuni kikiiwei na bade taku kikiikiweku. Ma iyi tam kuni kikiikiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiwei.”*

Iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.
(Luk 9:49-50)

³⁸ Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwawikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”

³⁹ Ma Yesu ivona bo, “Ke kona vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi ina berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghina kaku vava ina kiiviberoi. ⁴⁰ Wawaya iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.* ⁴¹ Vonavaghata avonavonemi da meni wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai okowa ina verem na God wawayina ini miyei.”*

Ma wawaya kuna ruyaghai da berabero ina berai.
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² “Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawaya kikei nakanani na ke meyani kuna ruyaghai da berabero ina berai. Kuna ruyaghai da ina peku na kovogha ghamana kuna viiya, ita biibi kirakai da wakima vitana iwamuwai ita kuni ma ku yegai ita tawem. ⁴³ Imamuwai bera berona kuta berai na imam kuta boritawei. Ibiibai da imam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam ruwa ma kuna nae ku keyama karata makamakii nonowina. ⁴⁴ (-) ⁴⁵ Ma kaemuwai bera berona kuta berai na kaem kuta boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama karakatina ina tawem. ⁴⁶ (-) ⁴⁷ Ma matamuwai bera berona kuta berai na matam kuta tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakatina ina tawem.† ⁴⁸ Nani gawarinai na, ‘Wawaya kii motamota ke meyani ina rukwa, nonowa viyosi ina kanikani. Ma keyama ke meyani ina peki, mara nonowa ina karakarisi.’”†

⁴⁹ “Ma bade kudubimi keyama ina karimi da avi berona ami yawasa kamoni na peyarina ina kara yavui da biibiina kava ina makai.”

⁵⁰ “Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina wapa na ikikava kona berai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meymi da tami nakanani ma yegai damina biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi nuwasago.”*

10

Yesu vikiitawetaweyana ivi sisiyei.
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

¹ Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipipisi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi beyebeyena kurisi.

² Ma Perisi damsivi viya ipisi da Yesu ita rubu tovonni. Tuna kubiine ivi tarakiyane bo, “Vonaviyovovana kamoni vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana ina barei?”

³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”

* **9:34:** Luk 22:24 * **9:35:** Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26 * **9:37:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20
* **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42 † **9:47:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata tupatawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamoni katinimaye bo kata votere tuwanonowi. ‡ **9:48:** Mara katamaninai giruma damsivi viya vesisi 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24 * **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34-35

⁴ Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi vaghinei da maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei ma ina vonatawei da ina nae.”*

⁵ Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna kubiine Moses nakanani igirumi. ⁶ Kota notai da dobu karenai ‘God wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’* ⁷ ‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu’ ⁸ da tupuwi sago.’ Tuna kubiine ivi ruwa ini sagosi da ke ruwa, ti na sago. ⁹ God tomowa ma wavine ivi sagosi, tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”

¹⁰ Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiyai imakamakai na ivi tarakiyane da ina sisiya na iyamna avai. ¹¹ Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kawana ina barei da ina kiitawetaweyana ma wavine vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa eberaberi.* ¹² Ma bade wavine kawana ina barei ma tomowa vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³ Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. ¹⁴ Ma Yesu ikitisi ma ke iti nuwabibiinisi na ivonesi bo, “Ededa kovoterisi da ina pisi kuriku. Ke kona tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona kamonai emakamakai. ¹⁵ Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona kamonai kuna makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui God ina vikiivavona ku kamona.”* ¹⁶ Ma ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

¹⁷ Yesu ivomiiri da baba iti karei ma tomowa sago iverau kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”

¹⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina. ¹⁹ Sisiya bagibagisi namada kuakovi. ‘Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ke wawaya ina mura kuna vogavui da kuni rapenei, ma bade ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’”*

²⁰ Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²¹ Ma Yesu tomowina ikiti bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei bo, “Bera sago kava kuta berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rapemuwai na kevi gimarei. Ma nani manena kuna viiya da wawaya moyamoyakisi kuna veresi da kunumai am mura makamakii nonowina kuna panani. Ma muriyai na kepisi da kuna kiviniku.” ²² Tomowina Yesu ina sisiya ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina inekuyowei iyamna ina mura na ghamana.

²³ Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro kirakai da mura wawayisi ina rui God ina ku vikiivavona.”

²⁴ Ma kana kivikivina ina sisiya ivi yanei na ivi deyei. Ma Yesu sisiyina ivona meyei, “Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God ina ku vikiivavona ina rui. ²⁵ Ikiava ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita susura na bade nakanani ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui God ina ku vikiivavona.”

²⁶ Kana kivikivina ivi deye kirakiyei ma kamosiyai ti mani ivi tarakiikiyana meyesi bo, “Nakanani na iyavo yawasa ina panani?”

²⁷ Yesu ikiti bogiisi ma ivonesi bo, “Wawaya kurisi na ke kovokovoghina. Ma God kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina bera peyarina na itekateka kirakai.”

²⁸ Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikiava? Aviyavisina kudubina kaverukuyowei da kakivikivininim.”

²⁹ Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God varana biibiina kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, maduwa da mamai, natunatusi bo i tano ikuyowei, ³⁰ na ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei na maghimaghaghina dobuwai bade ina panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna,

* 10:4: Deut 24:1-4; Mat 5:31   * 10:6: Gen 1:27, 5:2   * 10:7: Gen 2:24   * 10:11: Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

* 10:15: Mat 18:3   * 10:19: Exod 20:12-16; Deut 5:16-20

maduwa mau, vinatuna bo tano ina panani da ina sasara.* Ma bade nani kamonai wawaya ini tupaketowanesi. Ma maghinotiyai marana epipisi da yawasa makamakii nonowina ina panani. ³¹ Ma iyavo kava weni yawasina kamonai inao na karakava ini muri. Ma iyavo kava weni yawasina kamonai imuri na karakava ini nao.”*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³² Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi deyei da tuna ivi nao. Ma bade iyavo kava ivivi kaeturanesi na iyabuyabumana kirakai da aviyavisina ita tupuwa Jerusalem kamonai. Ma Yesu turaturana ivi 12 itinavivirisi ma ivona meyesi da aviyavisina ita tupuwa kurina. ³³ Ivonesi bo, “Ku Jerusalem taghae na wawaya sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini tupavireku da wavu ina vereku ma ina vonakiyaragha da ini raboboku. Ma kupuna damsi ku imasi ina tereku da ³⁴ ini avaberoweku, ina kanuku ma ina widiku ma muriyai na korosiyai ini raboboku. Ma mara viarobina kamonai na rabobowai ana vomiiiri.”

Jemes da Jon ivi nowi.
(Mat 20:20-28)

³⁵ Ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona tovonni bo, “Bada, akii kayowana kuna berai.”

³⁶ Ma ivonapotesi bo, “Aviyavisina ana berai kubiimi?”

³⁷ Ma ivi ruwa ivona bo, “Akii kayowana da kuni vaghinei da am vikiivavona kadakadara kamonai, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana makai da tibada patapata.”

³⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da aviyavisina koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo? Kovokovoghimi da ikikava ana babataito nakanani kona babataito, bo?”*

³⁹ Ma ivonapotei bo, “Kovokovoghikai.”

Ma ivonesi bo, “Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana babataito na nakanani kona babataito. ⁴⁰ Ma taku na aku rewapana kegha da wawaya ana vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai ina makai. Nani gawarisi na God ivovunaghi ma kii wawaya ivinesi ikovi.”

⁴¹ Maranai turaturasi imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon weni nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. ⁴² Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Koakovi da kupuna damsi i babada na ivi rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.* ⁴³ Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyi tam kamomiyai kekayokayowei da kuni wawayaghama na ketereoruwe meymem da tam na turaturam kudu-bisi i bigabiga.* ⁴⁴ Ma iyi tam kekayokayowei da kuni nao na tam kebera meymem da kuni sleiv turaturam kubiisi. ⁴⁵ Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Aku yawasa ana suwara da wawaya peyarisi ana gimaratawesi.”

Yesu, Batimeyas ivi yawasi.
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶ Yesu kana kivikivina yavata inekiilbau ku Jeriko kwanatuna. Koroto ghamana ivivi kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowei. Ma keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine ivivi nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. ⁴⁷ Ma ivi yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi karei, ikiikiirara bo, “Yesu! David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

⁴⁸ Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita pota. Ma kegha da ighekiirara, “David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

⁴⁹ Ma Yesu ivi kiimiriyei ma ivona bo, “Kokwatui da ina pisi.”

Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, “Kevi nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum.”

⁵⁰ Ina kwarewa ivi rupitawei ma yaghiyaghina ivomiiiri ma ibaba inae Yesu kurina.

⁵¹ Ma Yesu ivi tarakiyane bo, “Avi ana berai kubiim?”

Ma Batimeyas ivona bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”

⁵² Ma Yesu ivona bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa, nuwabiibiyai kenae.”

Yaghiyaghina i kita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

* **10:30:** ina sasara: Sasara iyamna sago ina verukuyowei na 100 ina panani. * **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **10:38:**

Luk 12:50 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

11

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi kiikiwei.

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

¹ Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita nekiibau, ma Betani da Betipadi ku meyangisi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. ² Ivonesi bo, “Kona, ma nani meyangina maghinotai kona rurui na donki votuna wariwarimina kona kitai. Wawaya ke meyani ita geru tovon. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. ³ Ma mikeda wawaya ini tarakiyanemi bo, ‘Avi kubiine donki uravina koruparupami?’ na kovonesi bo, ‘Bada ekayokayowei. Ke mara gurina ma ina vovirei.’”

⁴ Ivi ruwa irui ku meyangi da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarimina ipanani ma ivi karei da uravina ita rupami. ⁵ Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo, “Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?”

⁶ Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi vaghinei. ⁷ Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi tawanepeyana donki ku tepana ma Yesu igeru. ⁸ Ma wawaya peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya ki-iragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. ⁹ Ma kana koroto Yesu maghinonai ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo, “Hosana! Kaigheghenim!

Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamona! *

¹⁰ Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini biibiini!

Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”

¹¹ Yesu irui ku Jerusalem, ma maninina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi ¹² yavata ikiibau ku Betani meyangina.

Yesu koweya imagi.

(Mat 21:18-19)

¹² Mara itom ma Betani meyangina ikiibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai. ¹³ Ikitataweyana da koweya inumoi ikitai. Ma iverubanenegi, ita kitai da iame bo kegha. Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. ¹⁴ Ma nani kiina imagi bo, “Ke meyani wawaya amem ina kam tovon.”

Ma kana kivikivina ivi yanei da nakanani ivivi sisiya.

Yesu wawaya Taparoro Numana kamona ikwavinisi.

(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹⁵ Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagimara na kwavinisi ivi karei. Iyavo kava gabubu ivivi gimara bo mane ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuririghana. * ¹⁶ Ma keta igudui da wawaya ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro Numana garina ku kamona ita rui. ¹⁷ Ma ivi beyebeyena kurisi, ma nani kamona ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.’”

‘Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.’ * *

¹⁸ Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina sisiya ivi yanei na ivi karei da keta iekwekwai da ikikava iti raboobi. Ma Yesu iyabuyabumane i yamna ina vibeyebeyena ivi rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.

¹⁹ Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.

(Mat 21:20-22)

²⁰ Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku Jerusalem ma ikitai da koweyina Yesu imagi na isivisi ma ipoki. ²¹ Ma Pita nani koweyina inotapanani na Yesu ivonei bo, “Bada, kekitai. Koweyina kuimagi na ikaragavovori.”

²² Ma Yesu ivonesi bo, “God kovi tumaghane. ²³ Vonavaghata avononemi da iyai weni koyana ita vonei bo, ‘Kenae, ku yegai kuna tawem,’ ma aviyavisina isisiyei na nani kamona notaragharagha gwabinai kegha da nuwanuwana kudubinai ini tumaghana da nani berana ina tupuwa na God ina berai.* ²⁴ Tuna kubiine avononemi da aviyavisina ami nipowana kamona koinowi na kovi tumaghana da ami kayowana namada

* **11:9:** Psa 118:25-26 * **11:15:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **11:17:** Psa 118:25-26 * **11:23:** Mat 17:20; 1Kor 13:2

gwabimiyai, God ina veremi. ²⁵ Ma kuna vomiri da kuta nipwana na kuna notapanani da nuwanuwam kamona kwinam ina berabero patana da kutatani emakamakai na kenotatawei. Kuna notatawei na am Mamai kiidamowai bade am berabero ina notatawei.”*
²⁶ (-)†

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi taravirei.
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

²⁷ Yesu kana kiviivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu Taparoro Numana garina kamona ibababa na taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, ²⁸ “Avi rewapanina kuvini ma iyi nani rewapanina iverem da weni berasi keberabera?”

²⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Aku vitarakiyana sago kava ana terei kurimi. Kona vonapoteku na bade ana vonemi da aku rewapana imapatana aviya da weni berasi aberabera. ³⁰ Jon ina rewapana na imapatana iviiva da ibabataito? Kunumai ipisi bo waway gwabisiyai? Kovoneku.”

³¹ Ma kamosiyai ti mani ivivi sisiya bo, “Mikeda kata vona da ina rewapana kunumai ipisi na ina kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke kodi tumaghane?’ ³² Ma bade kata vona da rewapana wawayota gwabisiyai iviiva na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na ti damsi nuwanuwasi ita pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi, iyamna waway peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. ³³ Tuna kubiine Yesu kurina ivona bo, “Ke katakovi.”

Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana vonemi da iyi rewapana ivereku da weni berasi aberabera.”

12

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

¹ Ma Yesu ivi karei da miibiiai kurisi ivivi sisiya. Ivona bo, “Mara sago tomowa greipi ivoni ina vao kamona. Ma wakimiyai igariya ma mewa iyabai da greipi amesi inuwani ma ititugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta ivowai da waway ita makai da greipi ita potapotai. Muriyai ina vao na waway ku imasi iterei da ita koyaghi ma inumataya ku dobu sago.* ² Ma kana mara ipisi da greipi imenai na ina bigabiga sago ivonatawei da kana reregha ita viiya. ³ Ma vao kana koyakoyagha, bigabiga wawayina ivotani, ivowai ma ikwawini da imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. ⁴ Ma bade kana viruwa ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi kayoberoberowanei. ⁵ Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai na peyarisi sago sago duma ivi vonataweyana inae da viya ivowa kirakiyesi ma viya ivi kiivunuwana. ⁶ Vao badana na ina waway turina gwabinai da ita vonatawei. Tuna na natuna tomowina ma nuwanuwana ivii kirakiyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo, ‘Anotanotai da natuku ina volkaravei.’ ⁷ Ma vao kana koyakoyagha ivi ogatara ma ivona bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina rabo na weni tanona buderina ina damana da tuna ini rapenei. Tuna kubiine takiivunui ma tanona na tota mani tirapenei.’ ⁸ Ma vaghina ivotatani, ikiivunui ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.”

⁹ Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina bera? Ina nae da vao kana koyakoyagha ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina veresi. ¹⁰ Ma tami na giruma katamana kovi yavi na damina koviini bo kegha? Igiruma bo, ‘Vonura damsi wakima ibarei,

Ma Bada nani wakimina iviiva ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.

¹¹ Weni berana Bada ibera na ibiibii kirakai kurita.’”*

¹² Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita paniya, iyamna iakovi da nani miibiina kamona na ti ivivi wavusi. Ma koroto ghamana iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Waway teks iti miyei bo kegha?
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

¹³ Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina waway viya ivonatawesi Yesu kurina da iti kaetina. I kayowana da Yesu iti sisiya bero na wavy ita verei. ¹⁴ Ipsi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki waway ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na

* **11:25:** Mat 6:14-15 † **11:26:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Ma i berabero ke kuna notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina notatawei.’

* **12:1:** Isa 5:1-2 * **12:11:** Psa 118:22-23

maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevana, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani miyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani miyei?”

¹⁵ Ma Yesu iakovi da ivivi kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana kitai.”

¹⁶ Mane sago iverei na ivi tarakiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

¹⁷ Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

Wawaya Yesu ina sisiya ivi yanei da ivi deyei.

Raborabobosi ina vomiri na ivi sisiyesi.

(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

¹⁸ Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina rabobo na ke ina vomiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,* ¹⁹ “Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamona igiruma da tomowa tatavinena ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatusa.* ²⁰ Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovi-masago. Tomowina itavine ma ke iti tuwa ma irabobo. ²¹ Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei viarobina kurina. ²² Nakanani ma totomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa ma peyarisi irabobomakai. Turina na bade kwapura irabobo. ²³ Ma mara damonai God ina bera da wawaya rabobowai ina vomiri na nani wavinena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

²⁴ Ma Yesu, Sadusi damsi ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota viini. ²⁵ Mara damonai raborabobosi ina vomiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina tavine. ²⁶ Ma vonavaghata ani beyebeyemi da wawaya raborabobosi ina vomiri. Moses ina giruma kovi yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi sisiya Moses kurina. Ivona bo, ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.’* ²⁷ Weni sisiyina ivi debei da God na ke wawaya raborabobosi ma wawaya yawayawasisi i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabobosi ke ina vomiri.”*

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

²⁸ Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi yanei da Sadusi damsi ma Yesu ivivi taghegheyana. Ma bade ivi yanei da Yesu ivonapote bubunisi. Ma kurina ivi tarakiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi kudubina kamosiya na meni tuna irakata kirakai?”*

²⁹ Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni. ‘O Israel kovi yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada. ³⁰ Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai ma ami rewapana kudubinai da ami Bada God kurina kovi nuwaviina.’* ³¹ Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni. ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.’ Ke meni sisiyina bagibagina weni ivi ruwa ita ghekuyowei.”*

³² Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, “Kui sisiya bubuna da ita Bada God na sago kava ma tuna kava na God.* ³³ Ma nuwanuwata kudubinai, kanumita kudubinai, ita nota kudubinai ma ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina tinuwaviina. Ma bade ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana taviya. Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapunina nakanani.”*

³⁴ Ma Yesu ivi yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, “Tam na gisina kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui.” Ma nani murinai ke sago iyai iti tepatora da Yesu kurina iti tarakiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupureghina.

(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

* **12:18:** Apos 23:8 * **12:19:** Deut 25:5 * **12:26:** Exod 3:6 * **12:27:** God ivi sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi debei da ti na rabobowai ivomiri da karako kunumai emakamakai. * **12:28:** Luk 10:25-28

* **12:30:** Deut 6:4-5 * **12:31:** Lev 19:18 * **12:32:** Deut 4:35 * **12:33:** Hos 6:6

³⁵ Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi beyebeyena na wawayi ivi tarakiyanesi bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na Kiivavo David tupurereghina?” ³⁶ Kanuma Vovokaravina David itowatepani da ivona bo,

‘Bada God ivi sisiya aku Bada kurina. Ivona bo,

Katagheyakuwai kuna makamakai
da kam ghavighaviya

kudubina ku kae gaburim ana teresi.’*

³⁷ David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma nakanani ivi sisiya iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna mani tupurereghina kamosiyai?”†

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi sisiyesi.

(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi yana bogai.

³⁸ Yesu ivivi beyebeyena inenae da ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kokitaruvisi. I kayowana da iti wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ini kote ma nakanani ina baba yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi kamosiyai wawayi ina vokaravesi ma ini kiikiiwesi. ³⁹ Ma bade kiki numasiyai ma kamporagha marasiyai i kayowana da babada kii gawariyai ina makai. ⁴⁰ Kwapukwapura iheroberowesi da i numa ma i sawara irapenei. Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberi na kovogha berona ina viiya.”

Kwapura ina suwara.

(Luk 21:1-4)

⁴¹ Yesu na Taparoro Numana garina kamonai ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. ⁴² Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi ruwa kava iterei. ⁴³ Ma Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawayi peyarisi nakanani. ⁴⁴ Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui.”

13

Mara damona kana sisiya.

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, kekitai. Wakima irakarakeyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!”

² Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawayi weni wakimisi kudubina ina rikatawei da ke sago wakimina kwinnana tepanai ina kena. Peyarina ina kuririghi ku tano.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

³ Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi tarakiyana gavui bo, ⁴ “Kevona. Weni berasi kuvi sisiyei na mara avai ina tupuwa? Ma avi matakirina ini nao, ini akovikai da weni berasi na gisina kava ina tupuwa?”

⁵ Ma Yesu ivonesi bo, “Matami ekita da wawayi ke ini beroberowemi. ⁶ Wawayi ipeyari avakuwai ina pisi ma ina vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade wawayi ipeyari kirakai i vibero ini tumaghane. ⁷ Sisiya koni yane da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona viiya da ghaviya kurimi epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma mara damona na karakava da ina pisi. ⁸ Dam sago ina vomiiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina vomiiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiyyai ina tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita dagui na inivisina iti karei.”

⁹ “Matami ekita ma kovi rewapana. Ina patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina teremi da kiki numasiyai ina widimi. Taku kubiiku ina patumimi da babada ghamaghamasi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupaviremi. Ma God varana biibiina

* 12:36: Psa 110:1 † 12:37: Kiivavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi na David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawayi ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiivavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, “Bada.”

koni mamatarei kurisi. ¹⁰ Ma kunona wawaya God varana biibiina ina dimei da dam ma dam kudubisi ini yanei ma muriyai mara damona ina nekiibau. ¹¹ Ma maranai ina patumimi ma ini tupaviremi na ke koni nuwapoya da ikikava koni sisiya. Maghinosiyai kona miiri na nani kamonai God nota ina vereveremi na kovi sisiyei. Nakanani kona bera na ke tami kota vivisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini sisiya kubiimi.* ¹² Wawaya ina vomiiiri da varesina ini wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna ini wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini ghaviyesi na kii puka ina vowai. ¹³ Kokivikivini kuubiine na wawaya kudubisi ina baremi. Ma iyi tam kuna miirikikina da ku damona na yawasa makamakii nonowina kuna panani.*

Sawara Bero Kirakiina.

(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

¹⁴ “Mara sago kona kitai da ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamonai God kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki.” (Viyava wawayim na damim kevii bubuni.) “Nani maranai iyavo kava Judiya kamonai komakamakai na yaghiyaghina ku koya koverau.* ¹⁵ Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna rui ku numa kamona da am sawara kuna yuna.* ¹⁶ Wawaya vao kamona na veru kevi karei, ke kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. ¹⁷ Nani maranai wivine manamanawisi ma vivisususi na ini kamyuywa kirakai. ¹⁸ Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi ke nuba kana mara kamona ina tupuwa. ¹⁹ Nani marasiyai na nuwapoya ina rakata kirakai, ke mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murinai nani nuwapoyisi ke meyani ina tupuwame.* ²⁰ Nani marana berona ita guri kirakai na wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kuubiine God ina boriya da tupona, iyamna iyavo kava ivovinesi da ina wawaya na ini kamyuyuwesi.”

²¹ “Nani maranai mikeda wawaya ina vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina ipisi!’ bo ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina nokoni!’ na ke koni tumaghane, ²² iyamna Keriso vivibero ma peroperoveta vivibero ina pisi ma bera ma matakira ghamaghama ina bera, ina bera tovonni da God ina wawaya vovinesi ini noraveyana berosi. ²³ Tuna kuubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera na karakava ina tupuwa ma namada kudubina avi mamataremi.”

Wawaya Natusi ina nekiibau.

(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

²⁴ “Ma nani nuwapoyisi murinai, Madegha ina didibari

ma nawaravi yaseganina kegha.*

²⁵ Gwamegwame kiidamowai ina ririgha,

ma aviyavisina kudubina kunumai na ini nuke yavu.*”

²⁶ Nani maranai wawaya kudubisi ina kitai da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere katariku anororu ku dobu.* ²⁷ Ma aku aneya ana vonatawesi da dobu ku kudubina ina ne yavui. Ma God ina wawaya vovinesi ina rutinisi da ini kiidaburana.*”

Kii miibiina.

(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

²⁸ “Kovi yana, kii kona kitai na ini beyemi. Kiina enumonumoi na namada akovina koviiyiya da kwamra kana mara epipisi. ²⁹ Ma bade maghimaghighina, nani berasi avivi sisiyei ina tuputupuwa na konakovi da mara damona gisina kava ina pisi, marana namada enekiibau. ³⁰ Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina rabobo yavu ma berasi ina tupuwa.† ³¹ Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina tupuwa.

(Mat 24:36-44)

³² “Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina kina kava iakovi.* ³³ Tuna kuubiine kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha

* **13:11:** Mat 10:17-20; Luk 12:11-12 * **13:13:** Mat 10:22 * **13:14:** Dan 9:27, 11:31, 12:11 * **13:15:** Luk 17:31

* **13:19:** Dan 12:1; Rev 7:14 * **13:24:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12 * **13:25:** Isa 34:4; Joel 2:10;

Rev 6:13 * **13:26:** Dan 7:13; Rev 1:7 * **13:27:** Miibiyai igruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiyai

ina rutinisi nakanani ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita viinisi da Yesu kurina iti kiidaburana. † **13:30:**

Ivona bo ‘kimitina’ na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina makamakai ma berasi ina tupuwa.

* **13:32:** Mat 24:36

meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai ana vovira. ³⁴ Tuna nakanani ma tomowa sago ita numataya. Muriyai da ita nae na ina bigabiga sago sago duma i biga iveresi. Ma bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’ Ma ivomiiri, ina numa ivoterei.* ³⁵ Ma tami bade nakanani, matami ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai numa badana ina vovira. Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina vivitutuwana kamona bo mara tomtomwai. ³⁶ Yaghiyaghina in nekiibau na ke ita biibai da ina pananimi da kokenakena. ³⁷ Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudubisi kii sisiya. ‘Matami ekita.’”

14

Babadisi ivi ogatara da Yesu iti rabobi.

(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

¹ Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani murinai na kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipana.’ I kiki da nani kamna kubiine kii parawa kamona na yist ke ina terei. Ma taparoro babadisi i babada ma vonavivoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi ogatara da gavunai Yesu ita paniya da iti rabobi.* * ² Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamona taberai. Ina wawaya nuwanuwasi ita pughu da iti kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi monaghi.

(Mat 26:6-13; Jon 12:1-8)

³ Ma Yesu na Betani meyinginai ma Saimon Giigiipona ina numa kamona nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago diudeu† ikavarapiyei, kamona na oira ghabughabuna, kana mane na ghamanakina. Ma diudeu kana terepapara ivotawei, ma muriyai na virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.* ⁴ Wawaya viya nani berana ke iti vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁵ Tuna iti gimarei na mane ghamana ita panani da wawaya moyamoyakisi ita veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiyei.†

⁶ Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina ma nuwaviivinina kuriku iberai. ⁷ Mara iguri da wawaya moyamoyakisi yavata kona makii patapata da koni vitesi. Ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.* ⁸ Weni wavinena nota iviyya da weni berana biibiina iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi da ke mara gurina ma wawaya ku karawaga ina tereku. ⁹ Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina dimadime na bade weni wavinena aviyoavisina karako iberai na ini sisiyei da notana ina makii nonowa.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.

(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰ Ma nani murinai Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina wawaya ivi 12 kamosiyyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da Yesu iti wawanei. ¹¹ Damsi ivi yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma vonakiyapa bagibagina kurina iterei da imana ina kovoghi. Ma Judas ivi karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita terei.

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14, 21-23; Jon 13:21-30)

¹² Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipana’ na marana inekiibau. Ma i kiki da weni kamna kubiine parawa kamona na yist kegha. Weni kamna ghamana ina verau da taparoro sago ina kovi ma karenai sipu gegeyina ina kiivunui ma ina kani da Pasova ina notai. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiyane bo, “Mike kana nae da kana vovunagha da Pasova kamna taberai?”

¹³ Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari na kokivini. ¹⁴ Ma meni ku numana ina rui na tuna wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Aki Bada ekayokay-owe da am numiyai Pasova kamna ina berai. Ivi nowi da numataya i tupayaragha kamona kuna terekai da tokai kana kivikivina yavata kana kam patapata.’ ¹⁵ Ma tomowina tupayaragha ghamana kiidamowai ini beyemi, kamona na namada ivovunaghi ikovi na sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona vokuyakuya ma kona vovunagha kubiita.”

* **13:34:** Luk 12:36-38 * **14:1:** Pasova na Israel damsi i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowei ina notai. * **14:1:** Exod 12:1-27 † **14:3:** Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta. * **14:3:** Luk 7:37-38 † **14:5:** Nani oirina miyanina irakata da wawaya sago madegha sago ita vobigabiga ma ina miyya kudubina iti kiikapui na ruvana. * **14:7:** Deut 15:11

¹⁶ Ivi ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. Ma Pasova kamna ivovunaghi.

¹⁷ Ravi ipika na Yesu turaturana ivi 12 yavata inekiibau. ¹⁸ Ma nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawaya sago kamotiyai ini wawaneku, wawayina yavata takamkam patapata.”*

¹⁹ Turaturana nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai. Ma sago sago duma ivona bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”

²⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi 12 kamomiyai. Tuna na taku yavata parawa ku dabira kavovokutuwa patapatai. ²¹ Ikikava giruma katamana namada ivona da Wawayi Natusi ita rabobo na nakanani ina tupuwa. Ma meni wawayina ini wawaneku na iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha berona ina panani. Tuna kubiine ita biibai da nani wawayina ke ita tupuwa ku dobu.”

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²² Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi kiikiwei, ma ivogimagimai da kana kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviya, wena tupuwiku.”

²³ Muriyai redu iviia ma God ivi kiikiwei, ma iveresi da peyaris iuma. ²⁴ Ma ivonesi bo, “Wena taraku, ina sororo da wawaya peyaris ini yawasisi. Karako imatakira da God ina vivaghina makamakiina ina wawaya yavata eberaberi.* ²⁵ Vonavaghata avonavonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona kamoni wain vuna anumai.”

²⁶ Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyaris ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini bero.

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷ Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina peku da kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kana koyakoyagha ina kiivunui, ma sipu yavona ini verubogebesi.’*

²⁸ Ma ana vomiri na ani nao ku Gariri ma nani dobnai ana pananimi.*

²⁹ Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyaris ina verukuyowem ma taku na ke ana voterem.”

³⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko mara viruwina ita tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”

³¹ Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana vonabarem! Mikeda taku na tam yavata iti rabobota na kara ke ana voterem.”

Ma kana kivikivina peyaris nakanani ivivi sisiya.

Yesu ina nipowana Getsemani dobnai.

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³² Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobnai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” ³³ Ma Pita, Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma ivi karei da nuwanuwana ipoya kirakiyei da damina ibero kirakai. ³⁴ Ma ivi aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma tuna ekiikiivunuku. We komakai ma matami ekita.”

³⁵ Ma Yesu inae gisina ma ivi tuwaporeruwana ma itawotei da gayamina ioru ku tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi nowi da kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita veruvuvurei. ³⁶ Ma ivonatou bo, “Abba, Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta viitawei. Bera peyarina kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana keberai.”

³⁷ Ma ivovira da kana kivikivina ivi aroba ipanani da ivivi keneyana ma ivona bo, “Sai-mon Pita, avi kubiine kekenakena? Kade mara gisina kava kuta makamakai ma kuta kitakita. ³⁸ Matami ita kita ma kota nipowana da maranai ruyagha ina nekiibau na ke kona peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota berai ma tupuwimi na mitamitasi.”

³⁹ Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani inipowaname. ⁴⁰ Ma ivovirame na bade ipanani da matasi ikiikovoghi da ikena nunuwapa. Ma ti na ke itakovi da ikikava ita vonei.

⁴¹ Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, “Tami kokenakena, bo? Patana da koiyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau. Kokitai, taku Wawayi Natusi ini wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina tereku. ⁴² Kovomiiri. Tanae. Kokitai, wawayina ini wawaneku na enekiibau.”

* 14:18: Psa 41:9

* 14:24: Exod 24:8; Jer 31:31-34

* 14:27: Zech 13:7

* 14:28: Mat 28:16

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yesu ivivi sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina sago. Ma tuna murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara. Taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. ⁴⁴ Ma Judas namada koroto ivonesi bo, “Weni nakanani ani matakira. Tomowa sago ana yoni na konakovi da vaghina wawayina. Ma tuna kona paniya ma kona rutinaneyei.”

⁴⁵ Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Bada,” ma iyoni. ⁴⁶ Ma nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. ⁴⁷ Ma Yesu ina wawayi sago ina seri itina yavui da taparoro badana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁴⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Taku ke tomowa nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota kavapapiyei da kota paniku. ⁴⁹ Mara nonowa Taparoro Numana garina kamoni avivi beyebeyena ma ke kota paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa na nakanani etuputupuwa.”*

⁵⁰ Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.

⁵¹ Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita verau ma nani korotona ibera tovonni da ita votani ⁵² ma kegha, kana kapero kava itinatawei ma yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuyowei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.

(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24)

⁵³ Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Sanhidran babadisi kudubisi ivi kiidaburana, ti na taparoro babadisi i babada, Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi. ⁵⁴ Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivini da taparoro badana ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamoni potapota wawayisi yavata imakai da ivivi rarana. ⁵⁵ Ma taparoro babadisi i babada ma bade iyavo kava Sanhidran kamoni na kudubisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui da iti raboboi. Ma ke sago wawayi ita panani da iti mamatara da berona iberali. ⁵⁶ Wawayi peyarisi ivivi mamatara bero da Yesu iti wavui ma i sisiya bogii ma bogiiyai na viviberosi.

⁵⁷ Ma turinai wawayi viya ivomiiri da Yesu iti wavui. Vimamatara vibero iterei, ⁵⁸ ivona bo, “Weni tomowina kavi yanei da ivona bo, ‘Weni Taparoro Numana na wawayi imasiyai iwovai, ma taku na kudubina ana rikatawei. Ma mara aroba kamoni sago vuna ana vovai, ma tuna na ke wawayi imasiyai ina vovai.’”* ⁵⁹ Ma patana da i nota bogii ma bogiiyai itereterei da ke sago iyai kwinana yavata i nota iti sagoi.

⁶⁰ Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu ivi tarakiyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam papara kuna vovai bo? Kade i sisiya kuna kovoghi bo kegha?”

⁶¹ Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da tam na natuna?”

⁶² Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawayi Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyenai ana makamakai ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”*

⁶³ Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwei da ini wavui, ⁶⁴ iyamna namada kovi yanei da God ivi avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”*

Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. ⁶⁵ Ma wawayi viya ivi karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviyya da matana ikupotai ma imasi ivovidubidubini da iraravi. Ma ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai da iyyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiyiei.

Pita, Yesu ivonavaveyaveyiyei.

(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

⁶⁶ Pita na numa garina kamoni imakamakai ma taparoro badana ghamana ina bigabiga wavinena ipisi ⁶⁷ ma ita kita da Pita ivivi rarana na ikita bogai ma ivonei bo, “Tam na Yesu kwinana, nani Nasaret tomowa ina wawayi.”

⁶⁸ Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina kisisiyiei.” Ma ikiibau da gari ku matuketina ma yaghiyaghinai kokoreko itou.

* 14:49: Luk 19:47, 21:37 * 14:58: Jon 2:19 * 14:62: Dan 7:13 * 14:64: Lev 24:16

⁶⁹ Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai ivivi miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawaya sago na weni.” ⁷⁰ Ma Pita ivi berome da Yesu ivonavaveyeyiei.

Ke mara gurina ma wawaya Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam na Yesu ina wawaya sago, iyamna tam na Gariri wawaya.”

⁷¹ Ma Pita ivona bo, “Taku ani bero na God kovogha ina vereku. Nani tomowina kisisiyei na ke atakovi.”

⁷² Vaghina ma, yaghiyaghina kokoreko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu ina sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko mara viruwina ina tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

15

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38)

¹ Mara boibo vaghata Sanhidran damsi ivi kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi Yesu ivivi dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat kurina. ² Ma Pailat, Yesu ivonei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, ikikava kisisiya na taku nakanani.”

³ Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei. ⁴ Tuna kubiine Pailat ivi tarakiyane bo, “Kade, kuna vonapotesi da kam papara kuna vowai bo kegha? Kiyanei da wavu kudubina kurim etereterei.”

⁵ Ma Yesu ke sago aviyavisina ita vonapotei. Ma Pailat ivi deyei da tuna mani kana papara ke ita vowai.

Pailat ivonakiyaragha da Yesu ina tuparatui.

(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39-19:16)

⁶ Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya sago gabura kamonai ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna wawayina ini kiibuni. ⁷ Ma wawaya viya gabura kamonai, ti na Israel damsi ma ivomiiri da ivi ghaviya da Rome damsi ita kwavinisi. Ma nani viruwina kamonai wawaya viya ivi kiivunuwana. Tuna kubiine gabura ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. ⁸ Ma Yesu patana da Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei da i kayowana da ikikava madegha nununai iberabera na nakanani ina berai, wawaya sago gabura kamonai ita terekii buwei. ⁹ Ma Pailat koroto ivi tarakiyane bo, “Ami kayowana iyai? Kokayokayowei da Jiu dami ami kiivavo ana votawei, bo?” ¹⁰ Nakanani ivi tarakiyane iyamna iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine ipaniya ma irutinane yei kurina.

¹¹ Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da peyaris ke i kayowana Yesu. I kayowana da Barabas ita votawei. ¹² Ma Pailat ivona bo, “Ma aviyavisina ana berai weni tomowina kurina, tami kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?”

¹³ Ma korotona ikiirarapotei bo, “Kotuparatui.”

¹⁴ Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha, korotona gamosi irakata da i karayogosi bo, “Kotuparatui!”

¹⁵ Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti nuwabiiniisi da nuwanuwasi ita pika. Tuna kubiine Barabas gabura kamonai ivi kiibuni. Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu iwidi kirakiyei ma ivonatawei da ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶ Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku kamona. Ma gawara kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi ikwaturiyariyesi. ¹⁷ Tarasovo yebayebarina iviini da Yesu ivi kotei.† ¹⁸ Ma ivi karei da ivonavonavinamei bo, “Kiiwa kiiwa! Tam Jiu damsi i kiivavo ghamam!” ¹⁹ Ma diwona ikavarapiyei da gayamina iraravi ma bade ikanukanui. Ivivi tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei. ²⁰ Ivi namei ikovi na tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kote meyei. Ma irutinakiibuwei da ita tuparatui.

Yesu ituparatui.

(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

* 15:1: Pailat: Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivinei da Israel ivivi badei. Tuna na ina *governor*. † 15:17: Tarasovona yebayebarina na kitana ‘purple’ ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei. Ma kana kraun na urava ijiyonai imetami ma gayamina itaratani.

²¹ Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna wekarakava dobu rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina ina dobu Sairini ma natunatuna kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri wawayisi ikwatui ma idarui da Yesu kana korosi ita kavari ma yavata ita nae.* ²² Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata, nani vavana iyamna 'Teuteu Gawarina.' ²³ Ma wain ita verei da itumai, kamona na gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. ²⁴ Ma muriyai na ituparatui. Ma kana gara ita vorereghi kubiine na virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.* ²⁵ Marana ituparatui na madegha namada ivovomuyamuya.† ²⁶ Ma gayamina tepanai giruma sago itutui ivi debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, "Jiu damsi i kiivavo." ²⁷ Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku katagheyana ma sago ku dugena.*

²⁸ (-)§

²⁹ Ma wawayi ketiyai ibababa na ivivi avaberowei ma gayamisi ivivi ruruwini. Ikiikiirara bo, "Damidamina! Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamona kuta vowa meyi.* ³⁰ Korosi tepanai keoru da kuni yawasa meyem!"

³¹ Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, "Wawayi ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani ini yawasa meyi. ³² Ivona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru da takitai ma titumaghane."

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade ivi avaberowei.

Yesu irabobo.

(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

³³ Madegha punai dobu kudubina ivi didibara yavui ma nakanani imakai da madegha inubanuba kana ku mara.** ³⁴ Ma tuna maranai Yesu ikiirara bo, "Eloi, Eloi, lama sabachthani?" iyamna, "Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?"*

³⁵ Ma wawayi viya ririnai imiimiiri na ivi yanei ma ivona bo, "Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui."

³⁶ Ma tomowa sago iverau da gumba†† ivokutuvi wain tomatomana ku kamona ma kiiyai ivi kavini ma ivororona da Yesu ita susui. Ma ivona bo, "Wekarakava na tavoterei. Takitai da kade Elaidiya ina pisi da ina tereoruwei."*

³⁷ Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

³⁸ Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai da ioru ku kapina.†† ³⁹ Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada Yesu maghinonai imiimiiri na ivi yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava irabobo. Ma ivona bo, "Vonavaghata, weni tomowina na God Natuna."

⁴⁰ Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiyai na Meri Magadarini, Sayome kuta Meri (tuna na Jemes murmurina ma Joses i maduwa).* ⁴¹ Weni wivinesi na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri kamona da ikoyakoyaghi. Ma bade wivine viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁴² Vovunagha marana kamona na Yesu irabobo. Ravi ita pika na viyakam marana iti karei.§§ Gisina kava ravi ita pika, ⁴³ tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa Arimateya ivi yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawayi ghamana Sanhidran kamona ma nimonimoriyai ivi koyakoyagha da God ina vikiivavona ita pisi. Inae ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. ⁴⁴ Pailat ivi yanei da Yesu namada irabobo ma ivi deyi. Senturiyon ikwatui ma ivi tarakiyane da vonavaghata da irabobo bo kegha. ⁴⁵ Ma akova senturiyon gwabaini iviyya da irabobo ikovi na ivi vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita viiya. ⁴⁶ Ma Josepa inae da gara vuna igimari*** ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana na koya baranai itarai da

* 15:21: Rom 16:13 * 15:24: Psa 22:18 † 15:25: Tuna na 9 o'clock boiboiyai. * 15:27: Isa 53:12 § 15:28: Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Wawayi beroberosi yavata iterei.' * 15:29: Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19 ** 15:33: 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai. * 15:34: Psa 22:1 †† 15:36: gumba: gumba na 'sponge.' * 15:36: Psa 69:21 †† 15:38: Tuna garana numa itupayaraghi da wawayi ke ita kita ku kamona. * 15:40: Luk 8:2-3 §§ 15:42: Vovunagha marana kamona wawayi biga peyarina ini kovini da maram viyakam marana ke ina bagibagi ma bade raborabobosi ke ina dogosi. *** 15:46: Garana na poipoina ma lininiyai iyamoni.

karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae da bubana igudupotai. ⁴⁷ Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

16

Yesu rabobowai ivomiiri

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

¹ Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa Meri ma Sayome oira ghabughabusi igimara da ita nae Yesu tupuwina ita vovisiboi. ² Sande mara boiboi vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. ³ Ibaba inenae na ti mani ivivi ogatara da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita tabiratawei. ⁴ Inenekibau na itepa ita kita da buba wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. ⁵ Wivinesi irui karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina ikitai, kana gara poipoina.

⁶ Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu ituparatu na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita makamakai. Kokitai, tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. ⁷ Ma konae da kana kivi-kivina ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona panani, nakanani ina sisiya kurimi iterei.’”*

⁸ Wivinesi inotakavakawai ma ere kirokironosi karawaga ikiibutawei ma veru ivi karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kawai na vesis 8 da ku 20 ti mani giruma tovonni. Ma Mak ke ita girumi.]

⁹ Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini kurina inekibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na Yesu ikwavinisi. ¹⁰ Ma Meri inae da kana kivi-kivina itutusiyasiyapa na ivonesi. ¹¹ Ivi mamataresi da Yesu na yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma kana kivi-kivina ke iti tumaghane.

Kana kivi-kivina ruwa Yesu ikitai.

(Luk 24:13-35)

¹² Muriyai kana kivi-kivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai ibababa ma Yesu inekibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke ita vogiini da tuna na Yesu. ¹³ Muriyai ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke iti tumaghane.

Kana kivi-kivina ivi 11 Yesu ikitai.

(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁴ Muriyai bade kana kivi-kivina ivi 11 ikamkam ma Yesu kurisi inekibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo kava ivivi mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti tumaghane, nuwanuwasi na guduguduna. ¹⁵ Ma ivonesi bo, “Kokiibau da dobu ku kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona dimei.”* ¹⁶ Iyavo kava ini tumaghaneku ma ina babaito na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma iyavo kava ke ini tumaghaneku na kovogha ghamana ina viiya. ¹⁷ Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai ina makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina kwavinisi, kunuma gamosi bogii ma bogiyai ini sisiya, ¹⁸ mota beroberosi ina votovoni ma gubaga ke ina panani, gegura berona inumai ma ke ina rabobo, ma bade imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina terei da ini yawasisi.”

Yesu ighae ku kunuma.

(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

¹⁹ Bada Yesu kana kivi-kivina kurisi ivi sisiya ikovi na God iviitawei ighae ku kunuma da katagheyana imakiipika.* ²⁰ Ma vaghina, kana kivi-kivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadime. Ma Bada ivi vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai ituputupuwa, berasi ivivi mamata da vonavaghata ivivi sisiyei.

* 16:7: Mat 26:32; Mak 14:28

* 16:15: Apos 1:8

* 16:19: Apos 1:9-11

Yesu Varana Biibiina
Luk
Igirumi
(Luke)
Vonaviakova

Yesu Varana Biibiina Luk igirumi na ivi debei da Israel damsi kii Viviyawa inekiibau. God vonakiiyapa bagibagina iterei da wawayina ita vonatawei kurisi, tuna na Yesu. Ma ke Israel damsi kava kubiisi ma tota yavata. Igiruma da Kanuma Vovokaravina, Yesu ikwatui da varana biibiina ita dimei wawayi vivikamyuyuwisi kurisi. Tuna kubiine weni bukana kamoni ivi debei da wawayi i nuwapoya bogii ma bogiyyai na kudubisi Yesu ivi vitesi. Nota weni girumina kamoni ipeyari ma nota sago na imiiritaweyana, tuna Yesu nuwabiibai ipiyei ku dobu. Buka karenai ivi mamatara da wawayi peyari ivi nuwabiibai da Yesu itupuwa. Ma bade buka damoni ivi mamatara da Yesu ighae ku kunuma ma kana kivikivina nuwabiibiyai imakamakai i vitumaghana tepanai. Varagutugutu viya na weni bukana kava kamoni emakamakai ma ke Matiu, Mak ma Jon i buka kamosiyyai ita girumi. Varagutugutusi na weni. Aneya itavotavora Yesu ina tupuwa maranai, sipu kii koyakoyagha inae da pepeya Yesu ikitai, Yesu gisinai Taparoro Numana kamoni, ma miiba ruwa, ti na Sameriya tomowa biibiina ma tomowa natuna isiwana. Nota ghamaghamasi viya Luk ivi sisiya kirakiyyei na nipowana, Kanuma Vovokaravina, ikikava wivine Yesu yavata ibiga patapata ma ikikava God berabero enotanotatawei.

Ma bade Luk na buka sago igirumi, tuna bukana kana vava *Aposol I Bera (Acts)*.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5 da ku 2:52 Jon Babataito ma Yesu itupuwa ma ivi ededa marasiyyai.

Sapta 3:1-20 Jon Babataito ikikava ibiga.

Sapta 3:21 da ku 4:13 Yesu ibabataito ma ruyagha ipanani.

Sapta 4:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamoni.

Sapta 9:51 da ku 19:27 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 19:28 da ku 23:56 Yesu ina biga turina Jerusalem kamoni ma barabaranai.

Sapta 24:1-53 Yesu rabobowai ivomiiri, irumatara wawayi kurisi ma ighae ku kunuma.

¹ Kiiwa kiiwa Teyopilas, tam wawayi ghamam. Kamotiyyai bera ipeyari itupuwa ma wawayi peyari ibera tovonni da ita girumi. ² Iyavo kava God varana idimadime, ti damsi kudubina matasiyyai ikitai na ivi damani kurita. ³ Tuna kubiine weni berasi kudubina karena da ku damona anunura bubuni ma anotai da ibiibai da taku ata girumi kubiim. ⁴ Akovi da varana gisina kuvi yanei ma agirugirumi da iyamna vaghata kudubina kutakova bubuni.

Aneya, Jon ina tupuwa ivi yonayonei.

⁵ Judiya kamoni, kiiyavo Herodi ina mariyyai taparoro badana sago kana vava Zekaraya. Tuna turaturana yavata na Abiya ina rakaraka kamoni. Ma Zekaraya kawana kana vava Elisabet. Ti na Eron tupurereghina.* ⁶ Ma ivi ruwa God yavata ivi nuwasago ma ina vonaviyoyovana kudubina inununura bubuni. ⁷ Ma natusi kegha, iyamna Elisabet na gagarina ma kawana yavata imorapa kirakai.

⁸ Mara sago Zekaraya ina rakaraka yavata i mara ipisi da taparoro badana bigana ita bera Taparoro Numana kamoni. ⁹ Ma i kiki imakamakai da virekwa sago ibera da biga irereghi, ma Zekaraya ivine da ita rui Taparoro Numana ku kamona da insens ita kapuni. ¹⁰ Insens ikapukapuni na wawayi peyari Taparoro Numana matarai iniponipowana. ¹¹ Nani kamoni Bada ina aneya sago inekiibau Zekaraya kurina da suwara kana kema katagheyana imimiiri. ¹² Maranai Zekaraya aneya ikitai na itataghana ma nuwanuwana ikaragavovori. ¹³ Ma aneyina ivona bo, "Zekaraya, ke kuna yabumana. Am nipowana God ivi yanei. Kawam Elisabet ini tuwa da tomowa, ma koni vavei 'Jon.'" ¹⁴ Tuna na ami nuwabiibai ma ami nuwaviina. Ma bade ina tupuwa na wawayi peyari ini nuwabiibiyei. ¹⁵ Bada ku matana tuna na wawayi ghamana. Ke meyani da wain bo okowa rewapanisi inumai. Ma gegeyinai Kanuma Vovokaravina gwabinai ina runuma.* ¹⁶ Ma wawayi peyari Israel kamoni nuwanuwasi ina tinavirai da ina vovira i Bada God kurina. ¹⁷ Bada maghinonai ini nao, ma kanuma ina ku nevanewa ini rewapana kirakai peroveta Elaidiya nakanani.

* 1:5: 1Chr 24:10 * 1:15: Num 6:3

Moramorapa nuwanuwasi ina tinaviresi natunatusi kurisi. Ma wawaya kawakiikiisi ku maninina ina teresi. Bada kubiine ina vovunaghisi ma muriyai da Bada ina nekiibau.*

¹⁸ Ma Zekaraya aneyina ivi tarakiyane bo, “Ikikava anakovi da vonavaghata? Taku kawaku yavata kamorapa kirakai.”

¹⁹ Ma aneyina ivona bo, “Taku Gebriyel, ma mara nonowa God maghinonai amiimiiri. Tuna ivi yoneku da weni varana biibiina ata vonem.* ²⁰ Ma ke kuti tumaghaneku kubiine, karako kawam akiikiipotai da ke kuni sisiya. Kana mara vaghata ina pisi da natum ina tupuwa ma muriyai kuni sisiya.”

²¹ Wawaya Taparoro Numana matarai Zekaraya ikoyakoyaghi ma nuwanuwasi ivivi tetei da avi kubiine ke ita kiibau yaghiyaghina. ²² Muriyai ikiibau ma visisiya kurisi ibera kavai. Wawaya ikitai ma inotai da bera gubana sago Taparoro Numana kamona ikitai, iyamna ke kovokovoghina da iti sisiya ma imana kava irurutawei.

²³ Zekaraya ina biga Taparoro Numana kamona ivi kovini na Jerusalem ikiibutawei ma ivovira ina ku numa. ²⁴ Nani murinai kawana Elisabet iropeya ma nawaravi miikovi gaburai imakai da ke ita baba. ²⁵ Ma Elisabet ivona bo, “Weni berana Bada kubiiku iberai. Karako ivi kamyuyuweku da kaku vinimaya aku wawaya kamosiyai ivi koviya.”

Aneya, Yesu ina tupuwa ivi yonayonei.

²⁶ Elisabet iropeya da kana nawaravi miikovimasago na God ina aneya Gebriyel ivonatawei ku meiyagai sago. Meyagina kana vava Nasaret, Gariri dobuna kamona. ²⁷ Ivonatawei inae wiwike gubugubu sago kurina, wiwikenana kana vava Meri ma kana vopapara Josepa, ma tuna na Kiivavo David tupureghina.* ²⁸ Aneyina ivona bo, “Kiiwa kiiwa, tam Bada ina vigheghena ghamana. Bada gwabimuwai emakamakai.”

²⁹ Ma Meri weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ikarai ma ivi nuwanotanota da avi kubiine nakanani ivi kiikiwei. ³⁰ Ma aneyina ivona bo, “Meri, ke kuna yabumana. God ina agabiibai gwabimuwai irakata. ³¹ Kuna ropeya ma kuni tuwa da natum tomowa, ma kevi vavei Yesu.* ³² Ina wawayaghama ma wawaya kudubisi ina vonei da tuna na God Kiidamo Makamakiina Natuna. Rewapana Bada God gwabinai ina viiya da ini kiivavo ina kaekiki David nakanani.* ³³ Jeikap kana dam kamona ini bada nonowa ma ina vikiivavona na ina makai nonowa.”*

³⁴ Ma Meri ivona bo, “Taku na ke meyani tomowa damina ata viiya. Tuna kubiine ikikava da weni berasi ina tupuwa kuriku?”

³⁵ Ma aneyina ivonapotei bo, “Kanuma Vovokaravina ina towatepanim ma God ina rewapana ina rogum. Ma tuna kubiine pepeya vovokaravina kuni tuwei da tuna na God Natuna. ³⁶ Ma bade am tuwa Elisabet ini tuwa. Imagura kirakai ma wawaya inotanotai da tuna na gagarina ma kegha da gisina kava ini tuwa da natuna tomowa. Wekarakava kana nawaravi na miikovimasago. ³⁷ God kurina bera kudubina itekateka kirakai.”*

³⁸ Ma Meri ivonapotei bo, “Taku na God ina bigabiga. Aivaghinei da ikikava kuvoneku na nakanani ina tupuwa kuriku.” Ma vaghina, aneyina Meri inekuyowei.

Meri inumataya Elisabet kurina.

³⁹ Nani murinai Meri ivovunagha ma yaghiyaghina ivomiiri, inumataya ku kwanatu sago Judiya kamona. ⁴⁰ Inekiibau ma Zekaraya ina ku numa irui da Elisabet ivi kiikiwei. ⁴¹ Elisabet, Meri ina vikiikiwa ivivi yanei na pepeya manawina kamona ikayopapara ma Kanuma Vovokaravina itowatepani ⁴² da ikiirara, ivona bo, “Wivine kudubisi kamosiyai na tam gwabimuwai Bada ina vibiibiina irakata kirakai. Ma bade wawaya kikei kuni tuwei, tuna yavata na Bada ina vibiibiina kamona. ⁴³ Ma anota meyeku da taku na ke wavine kiimatana da aku Bada ina maduwa ita pisi da ita kitiku. ⁴⁴ Kuvu kiikiweku na wawaya kikei manawiku kamona nuwabiibiyyai ikayopapara. ⁴⁵ Bada ivi biibiinim iyamna aviyaivisina ivi sisiyei kurim na kuvu tumaghane da berasi ina tupuwa.”

Meri kana tavora.

⁴⁶ Ma Meri ivona bo,*

“Nuwanuwaku Bada evovokavakavari da kana kadara ina rakata,

⁴⁷ Ma kanumiku inuwabiibai da God na kaku Viviyawa,

⁴⁸ Iyamna taku ina bigabiga vovokuwayiku na enotanotiku.*

Kimta kudubisi karako ma mara nonowa ini sisiyeku, ina vona da taku na ina vibiibiina kamona.

* **1:17:** Mal 4:5-6 * **1:19:** Dan 8:16, 9:21 * **1:27:** Mat 1:18 * **1:31:** Mat 1:21 * **1:32:** 2Sam 7:12, 13, 16; Isa 9:7 * **1:33:** Jeikap kana vava sago na Israel ma tuna na Jiu damsai i kaekiki ghamana. Ina varagutugutu na Gen 25:26-35:29 * **1:37:** Gen 18:14 * **1:46:** 1Sam 2:1-10 * **1:48:** 1Sam 1:11

49 Tuna na God Rewapana Kirakiina ma kubiiku bera ghamaghamasi eberaberai.
Ma kana vava na vovokaravina.

50 Iyavo kava God eyabuyabumanei na ini kamyuyuwesi,
Kimta ma kimta kurisi ina vikamyuyuwesi ini debei.

51 Imana rewapaninai na bera ghamaghamasi eberaberai.

Iyavo kava i nota gavugavusi kamonai ekayokayotata na ikugeri.

52 Kiikiivavo eteretereoruwesi ma wawaya vovokuwayisi na etereterepisi.*

53 Iyavo kava vitonara ikarakarisi na ikanikanisi, ma mumurisi na imasi kwebukwe-
busi ma evonavonatawesi.

54 Ina bigabiga Israel damsi ini vitesi, ke nuwanuwana ita wapa da iti kamyuyuwesi.

55 Vonakiyapa bagibagina iterei Abraham ma tupurereghina kurisi,*

Tuna sisiyina ita kaekiki mau kurisi iberai na enununuri.”

56 Ma vaghina, Meri nawaravi aroba Elisabet yavata imakai ma muriyavi ivovira ina ku
dobu.

Jon Babataito itupuwa.

57 Elisabet ina mara ipisi da iti tuwa na ivi tuwa da natuna tomowa. 58 Ma ina rakaraka ma
turaturana sisiyina ivi yanei da Elisabet yavata ivi nuwabiibii kirakai da Bada ivi kamyuyuwesi
da ivi tuwa.

59 Ivi tuwa murinai na mara 8 ikovi na wawaya iriyei da tomowa kikei kwimata
bekana ita tuviviratawei ma kana vava ita verei. Ma iti vavei Zekaraya, ina mamai yavata
iti varigheya.† 60 Ma ina maduwa ivona bo, “Kegha, kana vava Jon.”

61 Ma wawayisi ivonapotei bo, “Am rakaraka kamonai ke sago iyai da kana vava
nakanani.” 62 Ma wawayisi tomowa kikei ina mamai kurina imasiyai irurutawei, akova
ita viiya da ina kayowana ikikava natuna kana vava kubiine.

63 Ma imanai ivi matakira da girugiruma sawarisi ita kavapoyei. Ma igiruma bo, “Kana
vava Jon.” 64 Yaghiyaghina kawana itamotatagha ma pepana ivi kuvirei da ivi sisiya ma
God vigheghenina ivi karei. 65 Turaturasi inota kavakavai ma weni berasi kudubina sisiyisi
ikiibau da Judiya dobuna ine yavui. 66 Wawaya ivi yanei ma nuwanuwasi ivivi tetei da
ivonavona bo, “Weni wawaya kikina ina magura na avi ina berai? God imana gwabinai
emakamakai.”

Zekaraya kana tavora.

67 Ma Kanuma Vovokaravina, Zekaraya itowatepani da sisiya God gwabinai iviyya. Ma
ivona bo,

68 “Bada tavokavakavari, tuna Israel ita God

Tota ina wawaya kurita inekiibau da ita nuwapoya kamonai ina votaweta.

69 Ina bigabiga David ina rakaraka kamosiyai kata Viviyawa rewapana kirakiina
ina miirikiibau.

70 Ikikava mara katamaninai ina peroperoveta vovokaravisi kurisi ivi sisiya na nani
berasi ina berai.

71 Ivona da kata ghavighaviya ina ghegavovorisi ma ini yawasita.

Ini viteta da iyavo kava ebabareta na i rewapana takiibutawei.

72 Ita kaekiki ivonesi da ini kamyuyuweta,

Ma ina vivaghina makamakiina ma vovokaravina kurita iterei na ke ini notawapei.

73 Vonakiyapa bagibagina ita mamai Abraham kurina iterei,

74 Ivona da ini tarapaparaneta da kata ghavighaviya ke aviyavisina ina berai kurita.

Tuna kubiine ke tayabumana ma kovokovoghita da tavokavakavari ma ina biga
tabera bubuni,

75 Ma mara ku peyarina ina vona da tota na ina wawaya vovokaravita ma maninita.

76 Ma tam, natuku, ina kwatum da God Kiidamo Makamakiina ina peroveta.*

Kuni nao da Bada ina keta kuna vovunaghi.

77 Ina wawaya kuni akovisi da God i bera beroberosi ina notatawei da yawasa maka-
makii nonowina ina panani.

78 Ita God nuwanuwana nubana, tuna kubiine ivi kamyuyuweta.

Karako mara itom, iyamna ina yasegana kunumai ioru kurita,

79 ma iyavo kava nubakutua kamonai imakamakai na gweyurina ina rui kurisi,*

ma bade iyavo kava rabobo eyabuyabumanei na ina yasegana ina veresi,

Ini noweta da nuwanuba ketana takivini.”

* 1:52: Job 5:11, 12:19 * 1:55: Gen 17:7 † 1:59: Israel damsi i kiki da natunatusi totomowisi ina tupuwa ma
mara kana vi 8 na kwimata bekasi ina tuviviratawei. Lev 12:3 * 1:76: Mal 3:1 * 1:79: Isa 9:2

⁸⁰ Ma vaghina, Zekaraya natuna Jon imagura ma kanumina ivi rewapana. Ma warereyai imakai inene da kana mara vaghata ipisi da ina biga iti karei ma inekiibau Israel damsi kurisi.

2

Yesu itupuwa.
(Mat 1:18-25)

¹ Nani maranai kiivavo ghamana Sisa Ogastas sisiya iterei da iyavo kava Rome damsi i rewapana gaburinai imakamakai na kudubisi vivavatura ita berai, kii vava ita giruma da iti yavisi. ² Weni tuna na vivavatura karena maranai Kwirininyas ivivi kiivavo Siriya dozunai. ³ Ma wawaya kudubisi ivovira i ku dobu da kii dam kamosiyai iti vavatura.

⁴ Tuna kubiine Gariri dozunai tomowa sago kana vava Josepa ivomiiri da ina kwanatu Nasaret ikiibutawei. Inae ina kaekiki David ina ku dobu, ku Beteliyem kwanatuna Judiya dozunai. ⁵ Josepa kana vopapara Meri na roperopeyina ma tuna yavata inae da iti vavatura. ⁶ Ma Beteliyem kamona Meri ina mara inekiibau, damina iviia da iti tuwa. ⁷ Vaghina ma ivi tuwa, natuna iyarokona ivi tuwei da tomowa. Ma pepeyina kwarewa sinasinamisiyai igerei. Ma numataya i numa itupo kubiine, ghamoghamo kii siga kamona ivi kenai.

Sipu kii koyakoyagha ma aneya.

⁸ Ma Beteliyem ririnai totomomowa viya warereyai ivivi makiiyana, didibara i sipu ikoyakoyagha. ⁹ Ma Bada ina aneya inekiibau kurisi, ma bade Bada kana kadara ioru da gweyurina nani gawarina iyasegana yavui da sipu kii koyakoyagha iyabumana kirakai. ¹⁰ Ma aneyina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Kurimi apisi da vara biibiina ata vonemi. Weni varana kubiine, wawaya peyarisi ini nuwabiibii kirakai. ¹¹ Karako David ina kwanatu kamona kami Viviyawa itupuwa. Tuna na Bada, God ina Vivinevine Wawayina.* ¹² Weni ini matakira kurimi da pepeyina kona panani, tuna kwarewa sinasinamisiyai igerei ma ghamoghamo kii siga kamona ekenakena.”

¹³ Aneyina ivi sisiya ikovi na yaghiyaghina aneya korotona ghamana inekiibau da God ivovokavakavari. ¹⁴ Peyarisi ivonavona bo, “God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighhegheni da kana kadara ina rakata.

Ma iyavo kava dobuwai God nuwanuwami eviiviia na ina nuwanuba gwabimiyai ina makai.”

¹⁵ Aneya ikuyowesi ighae ku kunuma na muriyai sipu kii koyakoyagha ti mani kamosiyai ivona bo, “Tanae ku Beteliyem. Ma weni berana Bada ivoneta da itupuwa na takitai.”

¹⁶ Yaghiyaghina ivomiiri inae da Meri da Josepa ipanansi ma bade pepeyina ikitai, tuna ghamoghamo kii siga kamona ikenakena. ¹⁷ Sipu kii koyakoyagha ikitai ikovi na ikikava aneyina wawaya kikei ivi sisiyei na peyarina wawaya ivonavaresi. ¹⁸ Ma iyavo kava ivi yanesi na kudubisi inota kavakavai. ¹⁹ Ma Meri na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei ma ivivi nuwanotanotei. ²⁰ Ma sipu kii koyakoyagha ivovira ku warere ma God ivivi ghegheni ma kana kadara ivovokavakavari iyamna bera ghamaghamasi ivi yanei ma ikitai. Ikikava aneyina ivonesi na nakanani ipanani da vonavaghata.

Yesu ivi vavei.

²¹ Meri ivi tuwa murinai mara ivi 8 ikovi na kana mara vaghata inekiibau da wawaya kikei kwimata bekana ita tuviviratawei. Ituviviri ma ivi vavei Yesu. Nani vavana na aneyina iverei ma muriyai Meri iropeya.*

²² Ikikava Moses ina vonaviyoyovana iterei na kana mara vaghata ipisi na Josepa da Meri natusi ita kavari ita nae ku Jerusalem da Bada kurina iti maghibeyei ma taparoro babada iti biibiinisi,† ²³ iyamna Bada ina vonaviyoyovana kamona igiruma da Israel damsi natunatusi totomowisi iyiarokosi na vovokaravisi ma God rapenai.* ²⁴ Ma bade igiruma da gabubu ruwa bo kughukughu ruwa ita suwara da taparoro babadisi ita kapuni. Josepa da Meri nani girumisi inununuri da ivomiiri ku Jerusalem.

²⁵ Ma Jerusalem kamona tomowa sago imakamakai, kana vava Simiyon ma tuna na wawaya maninina ma God iyabuyabumanei. Ma ivivi koyakoyagha da Israel kana Viviyawa ita nekiibau, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma ²⁶ ma ivi debei kurina da muriyai da ina rabobo na matanai Bada ina Vivinevine Wawayina ina kitai. ²⁷ Mara sago God Kanumina ivi nowei da Taparoro Numana garina ku kamona irui. Ma Josepa da

* **2:11:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **2:21:** Lev 12:3; Luk 1:31 † **2:22:** Moses igiruma da wavine ini tuwa na tarana kubiine, tuna na puyapuyakina. Mara 40 ina kovi ma muriyai ina nae ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ina suwara ina kapuni ma ini biibiini. * **2:23:** Exod 13:2, 12

Meri inekiibau, vonaviyoyovana inununuri da natusi Yesu ikavarapiyei ma ti bade irui.

²⁸ Simiyon pepeyina ipewai ma God ivi ghegheni, ivonavona bo,

²⁹ “Bada, ikikava kuriku vonakiyapa bagibagina kuterei na karako berana itupuwa.

Tuna kubiine taku am bigabiga kevotaweku da ere nuwanubaku dobu ana kuyowei,

³⁰ Iyamna karako matakawai am Viviyawa akitai ikovi,

³¹ Am Viviyawa kuvovunaghi na dam ma dam kudubisi ina kitai.

³² Tuna am yasegana da ini debem kupuna damsi kurisi,*

Ma bade tuna na kam kadara am wawaya Israel kamosiyai.”

³³ Simiyon weni nakanani wawaya kikei ivi sisiyei na ina mamai da ina maduwa ivi yanei ma ivi deyei. ³⁴ Ma Simiyon ivi biibiinisi ma Meri kurina ivona bo, “God weni wawaya kikina ivinei da tuna tepanai wawaya viya Israel kamonai ina tereoruwesi ma viya ina terepisi. Ma bade ini matakira da wawaya viya ina vonavikoniyei ³⁵ na ti mani i nota gavugavusi ini debei. Ma tam ina maduwa na mara epipisi da nuwapoya nuwanuwam ina tonai.”

³⁶ Ma nani kamonai kwapura sago inekiibau. Tuna na God ina peroveta ma kana vava Ana. Ina mamai kana vava Panuweru ma kii dam na Asera. Itavine ma madegha miikovimaruwa murinai ikwapura. ³⁷ Ma namada imagura kirakai, kana madegha na 84. Mariyai ma didibarai Taparoro Numana ikivukivui da Bada ivovokavakavari, ivivi siya ma iniponipowana. ³⁸ Ma kwapurina inekiibau da wawaya kikei ikitai ma God ivi kiikiwei. Muriyai inae da iyavo kava nimonimoriyai Jerusalem kana Viviyawa ikoyakoyaghi da ita pisi ma iti yawasini na kurisi wawaya kikei ivi sisiyei.

Josepa da Meri ivovira ku Nasaret kwanatuna.

³⁹ Josepa da Meri, Bada ina vonaviyoyovana inunura bubuni da bera kudubina ivi kovini ma ivovira i ku kwanatu Nasaret, Gariri dobuna kamonai.* ⁴⁰ Ma natusi imagura ma ivi rewapana. Ina nuwagiura irakata ma God ina agabiibai gwabinai imakamakai.

Yesu gisinai inae ku Taparoro Numana.

⁴¹ Madegha nununai Yesu ina maduwa da ina mamai inumanumataya ku Jerusalem Pasova kamna kubiine.* ⁴² Ma Jiu damsi i kiki inunuri da Yesu kana madegha ivi 12 na yavata inae nani kamna kubiine. ⁴³ Pasova murinai Josepa da Meri ivomiiri, ibaba ivovovira i ku dobu. Ma ke itakovi da natusi Yesu iverukuyowei, tuna na Jerusalem kamonai imakai. ⁴⁴ Inotai da tuna turaturasi kamosiyai. Tuna kubiine ibaba ku pom ma raviyai turaturasi ma i rakaraka kamosiyai iekwa kavai. ⁴⁵ Ke ita panani na ivovirame ku Jerusalem da nani dobonai itekwai. ⁴⁶ Mara aroba ikovi ma Taparoro Numana garina kamonai natusi ipanani, tuna vibeyebeyena wawayisi kamosiyai imakamakai da ivivi yanesi ma ivivi tarakiyyanesi. ⁴⁷ Ma iyavo kava ivivi yanei da ikikava Yesu ina akova irakata ma ina nuwagiura tepanai ivonavonapote na peyarisi ivivi deye kirakiyei. ⁴⁸ Ina maduwa da ina mamai ipanani na inota kavakavai. Ma Meri ivona bo, “Akuu! Natuku, avi kubiine weni nakanani kubera kurikai? Am mamai yavata kavi nuwapoya kirakiyyem da kaekwekwim.”

⁴⁹ Ma ivi tarakiyyanesi bo, “Avi kubiine koekwekwiku? Tami kotakovi da taku na aku Mamai ina numiyai ata makamakai.” ⁵⁰ Ma ti na ke itakovi da avi yavisina ivivi sisiyei.

⁵¹ Nani murinai ina maduwa da ina mamai yavata ivovira ku Nasaret. Ma mara nonowa ina yawasa kamonai ivovotekatekesi. Ma ina maduwa na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei da ivivi nuwanotanotei. ⁵² Ma Yesu imagura, tupuwina ivi rewapana ma ina nota ikiivimaguri da ina nuwagiura irakata. Ma God ma wawaya ku matasi tuna na wawaya biibiina da peyarisi ivi ghegheni.*

3

Jon Babataito idima.

(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Jon 1:19-28)

¹ Rome kamonai Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo ma ina vikiivavona kamonai na Pontiyas Pailat ivinei da Judiya dobuna iti badei. Ma Gariri dobuna kubiine na Herodi ivinei. Ma Ituriya ma Trakonitis dobusi kubiine na Herodi varesina Piripo ivinei. Ma Abilin dobuna kubiine na Laiseniya ivinei. ² Ma bade nani maranai taparoro babada ghamaghamsi Jerusalem kamonai na Anas ma Kayapas. Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo da madegha 15 ikovi na Zekaraya natuna Jon warereyai imakamakai ma kana sisiya God gwabinai iviyya. ³ Ivomiiri da dobu kudubina Jordan okowina barabaranai ine yavui, idimadima da

* 2:32: Isa 42:6, 49:6, 52:10

* 2:39: Mat 2:23

* 2:41: Exod 12:1-27; Deut 16:1-8

* 2:52: 1Sam 2:26; Prov 3:4

wawaya i bera beroberosi itinimaye, ita miirikupukuputei ma ita babataito da God i berabero ita notatawei. ⁴ Peroveta Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo, ^{*}

“Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,

‘Kovovunagha Bada kubiine,
Ina keta maninina koberai.

⁵ Anagha kodogomumui
ma koya kotaravipikapikai.
Keta riwariwana kovovimanimanini
Ma keta tupitupina kotaramumui.

⁶ Ma wawaya kudubisi God ina Viviyawa ina kitai.’”

⁷ Koroto ghamaghamasi mara nonowa ikiikiibau Jon kurina da ita babataito. Ma iyeghisi bo, “Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina nuwapughu kota veruvuvurei?” ^{*} ⁸ Ami yawasa kamona amena ita tupuwa. Kovonavona da ami bera beroberosi koinimaye ma kona miirikupukuputei. Kota tupuwavira, koti debemi da ke koti bero. Ma ke kona vona bo, ‘Tota na Abraham tपुरereghina, tuna kubiine God namada ivona da tota na ina wawaya maninita.’ Vonavaghata avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ti na Abraham natunatusi. ^{*} ⁹ Namada wawaya ere karuwakoyina kii kunukununi ikoyakoyagha. Meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei da ina karai.” ^{*}

¹⁰ Ma wawaya viya koroto kamona ivi tarakiyane bo, “Kevonekai, aviyavisina kana berai?”

¹¹ Ma Jon ivonapotesi bo, “Mikeda gara ruwa gwabimuwai ma kwinam ivi kegha na kam gara sago keveri. Ma mikeda vavai gwabimuwai na bade nakanani keberai da wawaya kuni vitesi.”

¹² Ma bade teks yuyuna damsi ipisi da ita babataito ma Jon kurina ivi tarakiyana bo, “Bada, tokai na aviyavisina kana berai?” ^{*}

¹³ Ma ivonesi bo, “Teks ruvana vaghata koyuna. Ke ku tepana kona yuna.”

¹⁴ Muriyai seri wawayisi viya ivi tarakiyane bo, “Ma tokai, aviyavisina kana berai?”

Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya ke kona darusi da i mane ina veremi ma bade wawaya ke koni wavu wapawapisi. Ami miya ikikava koviviyi na tuna kava kovi nuwabiibiyei.”

¹⁵ Wawaya peyarisi ivivi neneghana ma nuwanuwasi ivivi tetei da Jon na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha. ^{*} ¹⁶ Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai ababaitomi ma aku rewapana igisi. Ma wawaya sago epipisi, tuna ina rewapana irakata kirakai ma taku ke tomowa kiimatani ma kana kaeterepapara uravina ata vorupami. Ma tuna na Kanuma Vovokaravina ma keyama karakaratina ina babaitomi. ¹⁷ Wawayina nakanani ma vao badana, namada ivovunagha da whiti ita gudagudai ma ita tawetawei ku yanunu matana da muguna ita karukaruwei. Ma whiti vavina ina yuna ma ina numiyai ina terei ma whiti muguna ina kapuni, ku keyama karata makamakii nonowina ina tawei da ina karai.”

¹⁸ Ma vaghina, Jon weni nakanani idima, sisiya bogii ma bogiyai tepanai God varana biibiina ivivi sisiyei kurisi ma bade ivivi nowi kirakai da iti yana bubuna. ¹⁹ Ma mara sago inae Kiivavo Herodi kurina da iyeghai, iyamna Herodi ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma bade varesina Piripo kawana ivi tuneboi. ^{*} ²⁰ Tuna kubiine Herodi ivomiiri da Jon ku gabura iterei. Nakanani ibera na ina berabero ivi kiitane.

Jon, Yesu ibabaitoi.

(Mat 3:3-17; Mak 1:9-11)

²¹ Wawaya peyarisi ibababaitoi na nani kamona Yesu yavata ibabaitoi. Ma iniponipowana na kunuma itamotae ma ²² Kanuma Vovokaravina ioru kurina, kitana nakanani ma gabubu. Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku. Tam nuwanuwaku ma ainuwabiibiyem.” ^{*}

Yesu ina kaekiki.

(Mat 1:1-17)

²³ Yesu kana madegha 30 ma ina biga ivi karei. Ma wawaya inotanotai da ina mamai na Josepa.

Ma Josepa ina mamai na Heli.

^{*} **3:4:** Isa 40:3-5   ^{*} **3:7:** Mat 12:34, 23:33   ^{*} **3:8:** Jon 8:33   ^{*} **3:9:** Mat 7:19   ^{*} **3:12:** Luk 7:29   ^{*} **3:15:** Peroperoveta rorova mara katamaninai igiruma da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ina pisi ku Israel da kii Viviyawa ma ti na ikoyakoyagha da ina nekiibau kurisi.   ^{*} **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18   ^{*} **3:22:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 9:35

- 24 Ma Heli ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai. Ma Livai ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Janai. Ma Janai ina mamai na Josepa.
- 25 Ma Josepa ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Eimos. Ma Eimos ina mamai na Naum. Ma Naum ina mamai na Esili. Ma Esili ina mamai na Nagai.
- 26 Ma Nagai ina mamai na Mat. Ma Mat ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na Semein. Ma Semein ina mamai na Josek. Ma Josek ina mamai na Joda.
- 27 Ma Joda ina mamai na Jowanan. Ma Jowanan ina mamai na Resa. Ma Resa ina mamai na Zerubabel. Ma Zerubabel ina mamai na Seletiyel. Ma Seletiyel ina mamai na Neri.
- 28 Ma Neri ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Adi. Ma Adi ina mamai na Kosam. Ma Kosam ina mamai na Elumadam. Ma Elumadam ina mamai na Eya.
- 29 Ma Eya ina mamai na Josuwa. Ma Josuwa ina mamai na Eliyesa. Ma Eliyesa ina mamai na Jorim. Ma Jorim ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai.
- 30 Ma Livai ina mamai na Simiyon. Ma Simiyon ina mamai na Juda. Ma Juda ina mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Jonam. Ma Jonam ina mamai na Eliyakim.
- 31 Ma Eliyakim ina mamai na Meleya. Ma Meleya ina mamai na Mena. Ma Mena ina mamai na Matata. Ma Matata ina mamai na Neitan. Ma Neitan ina mamai na David.
- 32 Ma David ina mamai na Jesi. Ma Jesi ina mamai na Obedi. Ma Obedi ina mamai na Bowas. Ma Bowas ina mamai na Samon. Ma Samon ina mamai na Nason.
- 33 Ma Nason ina mamai na Aminadab. Ma Aminadab ina mamai na Ram. Ma Ram ina mamai na Hesron. Ma Hesron ina mamai na Peres. Ma Peres ina mamai na Juda.
- 34 Ma Juda ina mamai na Jeikap. Ma Jeikap ina mamai na Aisiki. Ma Aisiki ina mamai na Abraham. Ma Abraham ina mamai na Tera. Ma Tera ina mamai na Naho.
- 35 Ma Naho ina mamai na Serugi. Ma Serugi ina mamai na Reu. Ma Reu ina mamai na Pelegi. Ma Pelegi ina mamai na Eba. Ma Eba ina mamai na Sela.
- 36 Ma Sela ina mamai na Keinan. Ma Keinan ina mamai na Apakisadi. Ma Apakisadi ina mamai na Sem. Ma Sem ina mamai na Nowa. Ma Nowa ina mamai na Lamek.
- 37 Ma Lamek ina mamai na Metusera. Ma Metusera ina mamai na Inoka. Ma Inoka ina mamai na Jared. Ma Jared ina mamai na Mahalalel. Ma Mahalalel ina mamai na Keinan.
- 38 Ma Keinan ina mamai na Inos. Ma Inos ina mamai na Set. Ma Set ina mamai na Adam. Ma Adam ina Mamai na God.

4

Seitan, Yesu iruyaghai.

(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

¹ Kanuma Vovokaravina, Yesu itowatepani ma ivi nowei da Jordan okowina ivoterei inae ku dobu makiwapanana ma ivivi siya, ² imakamakai da mara 40 ikovi. Ma ke ita kamkam kubiine na damonai vitonara ikarai. Ma nani kamonai Devil ipisi da ita ruyaghai.

³ Ivona bo, "Tam God Natuna, bo? Kevona da weni wakimina ini parawa."

⁴ Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Wawaya ke parawa kava tepanai ina makai.' ">*

⁵ Ma Devil, Yesu ivi nowei da ku gawara sago ighe kirakai nake da dobu kudubina ivi beyei, ⁶ ma ivonei bo, "Kudubina rapekuwai. God ku imaku iterei da aku kayowanai wawaya ana verei. ⁷ Kuna vokavakariku na rewapanana ma kadara kudubina dobuwai ana verem da kuni badei."

⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.' ">*

⁹ Ma Devil, Yesu ivi nowei da inae ku Jerusalem ma ku Taparoro Numana vovona ighae. Ma ivonei bo, "Tam God Natuna, bo? Ketawem, ¹⁰ iyamna giruma katamana evonavona bo, 'God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim ¹¹ ma ina vokemim da ke wakima kuna takurei.' ">*

¹² Ma Yesu ivonapotei bo, "Ma bade evonavona bo, 'Bada God ke kona rubui.' ">*

¹³ Ma Devil, Yesu iruyaghai ikovi na ikuyowei inae. Inotai da mara sago taraboga biibiina ita panani da ita vovirame.

Yesu ina biga ivi karei Gariri kamonai.

(Mat 4:12; Mak 1:14-15)

¹⁴ Yesu ivovirame ku Gariri ma Kanuma Vovokaravina gwabinai na ivi rewapanana kirakai. Ma varana ikiibau da dobu ikiimumui. ¹⁵ Ma i kiki numasi kamosiyai ivivi beyebeyena ma wawaya peyarisi ivivi ghegheni.

* 4:4: Deut 8:3 * 4:8: Deut 6:13 * 4:11: Psa 91:11 * 4:12: Deut 6:16

*Nasaret damsı Yesu ibareı.**(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)*

¹⁶ Mara sago Yesu inae ku Nasaret, ina ku dobu. Ma ikikava mara nonowa iberaberai na viyakam maranai irui ku kiki numana. Ma ivomiiri da iti yava ma ¹⁷ wawaya sago ipisi da Aisaya ina giruma iverei. Ivotataghi ma kamonai giruma sago ipanani da ivi yavi, ivona bo,

¹⁸ “Bada kanumina gwabikuwai,

Iyamna ivineku da wawaya moyamoyakisi kurisi varana biibiina ana dimei.

Ivonataweku da iyavo kava gabura kamonai na ana rumamara kurisi da gabura ina kiibutawei.

Ma matapotapotasi kurisi ana rumamara da ina kita.

Ma bade iyavo kava wawaya ikayotiranesi da i nota ipeku na ana votawesi.

¹⁹ Aiyonayona da karako marana vaghata ipisi da Bada ina wawaya ini yawasisi.”*

²⁰ Yesu ivi yava ikovi na girumina ivonokui ma giruma kana koyakoyagha wawayina iverei. Muriyai ivi kiimakiiyei. Ma wawaya kudubisi kiki numana kamonai ikitakita bogai ²¹ ma Yesu sisiya ivi karei. Ivonesi bo, “Karako weni girumina kovi yanei na vonavaghata, marana inekiibau.”

²² Muriyai sisiya ghamaghamasi itere bubuni da wawaya peyarisi ivi deyei ma ikawabi-ibiiyei. Ma kegha da, muriyai wawayisi ivona bo, “Te! Ikikava da nakanani isisiya? Wena na Josepa natuna.”

²³ Ma Yesu ivonesi bo, “Anotanotai da weni miibiina kota voneku, kota vona bo, ‘Yaboy-abo kevi yawa meyem. Bera ghamaghamasi Kapeniyam kamonai kuberai na sisiya-ina kavi yanei. Mede tam mani am kwanatu kamonai berasi keberai da kana kitai.’

²⁴ Vonavaghata avonavonemi, God ina peroveta na tuna mani ina dobuwai wawaya ke ina vokaravei.* ²⁵ Kota notai da peroveta Elaidiya ina mariyai kwapukwapura moyamoyakisi ipeyari kirakai Israel kamonai ma ke sago iti vitesi. Nani maranai gomara ghamana itupuwa iyamna madegha aroba ma nawaravni miikovimasago na garewa kegha.

²⁶ Ma God, Elaidiya ivonatawei da Israel ikiibutawei inae ku Zarepata kwanatuna Saidon kamonai da kwapura sago nani dobunai ivi vitei.* ²⁷ Ma bade peroveta Elaisiya ina mariyai wawaya ipeyari kirakai Israel kamonai gubaga sago kana vava giipo gwabisiyai ma ke sago kamosiyai iti yawasi. Tomowa sago kava ivi yawasi ma tuna na Siriya tomowa Neiman.”*

²⁸ Yesu weni nakanani ivivi sisiya ma iyavo kava kiki numana kamonai ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. ²⁹ Ivomiiri ma Yesu ivotabitabiri da kwanatu ikiibutawei. Ma inae ku koya kiiyagirina tawanoruwena kubiine. ³⁰ Ma Yesu koroto kamosiyai ionagha da inae.

*Yesu kanuma berona ikwavini.**(Mak 1:21-28)*

³¹ Yesu Nasaret ikiibutawei ioru ku Kapeniyam, tuna kwanatu sago Gariri kamonai. Ma viyakam maranai ivi karei da wawaya kurisi ivivi beyebeyena. ³² Sisiya ghamaghamasi iterei da wawaya ivi deyei, iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina.* ³³ Ma kiki numana kamonai tomowa sago imakamakai, ma kanuma berona gwabinai irunuma. Ma ikiirara, ³⁴ ivona bo, “Aaa! Tam Yesu, Nasaret wawaya, avi kuna beraı kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Avogiinim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim.”

³⁵ Ma Yesu iyeghai, ivona bo, “Kawam epota! Tomowina kekiibutawei!” Ma koroto maghinosiyai kanuma berona tomowina itawei ku tano ma ikiibutawei inae. Ma tomowina na ke sago gubaga ita panani.

³⁶ Wawaya peyarisi ivi deyei ma ti mani kamosiyai ivona bo, “Te! Ikikava da weni nakanani ibeyebeyena? Ma bade rewapana gwabinai da sisiya bagibagisi etereterei na kanuma beroberosi evovotekatekei ma ekiikiibau.” ³⁷ Ma Yesu varana ikiibau da dobu ine yavui.

*Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.**(Mat 8:14-17; Mak 1:29-34)*

³⁸ Yesu kiki numana ikuyowei ma inae Saimon ina ku numa. Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma wawaya Yesu ivona tovoni da iti vitei. ³⁹ Imiiririya wavinena kurina ma muyamuyana iyeghai da ikiibukuyowei ma iyawasa. Ma yaghiyaghinai ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

⁴⁰ Ravi ipika na wawaya peyarisi turaturasi gubagubagisi, kii gubaga bogii ma bogiyyai na ikavarapiyesi Yesu kurina. Ma sago sago duma imana ku tepasi iterei da ivi yawasisi.

* 4:19: Isa 61:1-2

* 4:24: Jon 4:44

* 4:26: 1Kgs 17:1

* 4:27: 2Kgs 5:1-14

* 4:32: Mat 7:28-29

⁴¹ Ma bade, kanuma beroberosi ikwavikwavinisi da wawaya peyarisi ikiikiibutawesi. Ma kanumisi ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Tam God Natuna!”

Tuna kubiine iyeghisi ma ivonatanisi da ke iti sisiya, iyamna ti na iakovi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu kiki numana kamona idima.

(Mak 1:35-39)

⁴² Mara tomtomwai na Yesu ikiibau ku dobu makiwapana. Ma wawaya peyarisi Yesu iekwekwai da ipanani ma i kayowana da gwabisiyai iti tinatani da ke ita kuyowesi. ⁴³ Ma ivonesi bo, “Kegha, ana nae da kwanatu viya kamosiyai God ina vikiivavona varana biibiina ana dimei, iyamna tuna bigana kubiine God ivonataweku.”

⁴⁴ Ma vaghina, Judiya dobunga ine yavui da kiki numasi nununai idimadima.

5

Yesu kana kivikivina ivinesi.

(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20)

¹ Mara sago Yesu, Genesaret tokana* kikirinai imiimiiri ma koroto ghamana imiirigwagwari. Ma God vonana idimadime kurisi da ivivi yana. ² Ma Yesu ikitataweyana da waka ruwa kikirai ikitai, nani wakasi na wito damsi ikuyowei da i wito ititinakowa. ³ Ma inae da ku waka sago igeru, tuna wakana na Saimon rapenai. Ma Saimon kurina ivi nowi da kikirai ita kuyowei gisina ita ghae. Muriyai Yesu wakana tepanai imakamakai da wawaya kikirai kurisi ivivi beyebeyena.

⁴ Ivi beyebeyena ikovi na ivona bo, “Saimon, takiibau ku bogapu ma wito kona tawei.”

⁵ Ma Saimon ivonapotei bo, “Bada, kawito mareba ma ke sago kata konai. Ma tam kuvona kubiine na ana tawe tovonu.”* ⁶ Vaghina ma, itawei na iyana ikona kirakiyei da wito ita tini na iti tamoyarayagheyana.* ⁷ Ma turaturasi waka kana viruwa tepanai ikwatusi da ita pisi ma iti vitesi. Ipsi na iyana iyuna da i waka ruwa ivi tuputupo da gisina kava ita monu. ⁸ Ma Saimon Pita weni berana ghamana ikitai na Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivona bo, “Bada, kevotereku, iyamna taku na berabero wawayiku!”

⁹ Weni nakanani ivi sisiya iyamna Saimon ina bigabiga yavata ivi deyei da iyana ikona kirakiyei. ¹⁰ Ma bade Zebedi natunatuna Jemes na Jon na ti bade ivi deyei, ti na mara nonowa Saimon yavata iwiwito patapata. Ma Yesu, Saimon kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Karako kuni karei da wawaya kuna konisi kubiiku.”

¹¹ Damsi ivi yanei na i waka itinepepa ma i bera kudubina ikuyowei da Yesu ikivini.

Yesu tomowa ivi yawai.

(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹² Yesu na kwanatu sago kamona ma tomowa sago gubagubagina ipisi, kana gubaga na giipo ma tupuwina kudubina ikanikani da namada ivivi berol. Tomowina Yesu ikitai na maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Ma ivi nowi bo, “Bada, kekayokayowei da kuni yawasiku bo kegha? Akovi da tam kovokovoghim.”

¹³ Ma Yesu ivororona da tomowina ivotovoni ma ivonei bo, “Akayokayowei. Keyawasa.” Ma yaghiyaghina gubagina ikuyowei da iyawasa. ¹⁴ Ma Yesu tomowina ivonatanani bo, “Ke kuni mamatara da iyi ivi yawasim. Ma maninina kenae taparoro babadisi kurisi ma aviyaivisina Moses ina vonaviyoyovana kamona igirumi na kenunuri. Kevi debe meyem kurisi da ina kitim da kuyawasa ma bade am suwara keveresi da ina kapuni kubiim. Weni nakanani keberai da wawaya inakovi da kuyawasa.”*

¹⁵ Ma kegha, Yesu varana irakata ikiibau da dobu inunui. Tuna kubiine mara nonowa koroto ghamaghamasi iriyeriyesi da Yesu iti yanei ma bade gubagubagisi ipipisi da iti yawasisi. ¹⁶ Ma mara ipeyari Yesu taraboga ipanapanani da ikiikiibau ku gawara makiwapasi da iniponipowana.

Yesu digadigana ivi yawasi.

(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷ Mara sago Yesu ivivi beyebeyena ma koroto kamona na Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivivi makiiyana. Ti na i kwanatu bogii ma bogiyai Gariri, Judiya ma Jerusalem kamona ipisi. Ma tuna maranai na Bada God ina rewapana Yesu gwabinai da gubagubagisi iti yawasisi. ¹⁸ Nani kamona tomotomowa viya ipisi, kwinasidigadigana ritowai ikavarapiyei. Ma ibera tovonu da ita rui ku numa kamona da

* 5:1 Toka kana vava aroba, Genesaret tokana, Gariri tokana ma Taiberiyas tokana. * 5:1 Mat 13:1-2; Mak 3:9-10,

4:1 * 5:5 Jon 21:3 * 5:6 Jon 21:6 * 5:14 Lev 14:1-32

digadigana Yesu ku maghinona ita terei. ¹⁹ Koroto irakata kirakai da keta iekwa kavai da ita rui na ighae ku numa tepana da taraboga iberai. Ma digadigana ere ritona ivi yoyowi da koroto ku kamona Yesu maghinonai ioru. ²⁰ Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana kurina ivona bo, “Kwinaku, am bera beroberosi anotatawei.”

²¹ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina ina rewapana kegha da nakanani iti sisiya. Tuna na God iavaberowei iyamna God ina kina kava berabero ina notatawei.”

²² Ma Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine weni nakanani koinuwanotanota? ²³ Meni tuna itekateka da ana vonei, ‘Am bera beroberosi anotatawei,’ bo ‘Kevomiiri, kuna baba.’ ²⁴ Ani beyemi da taku Wawayi Natusi aku rewapana dobuwai kovokovoghina da bade bera beroberosi ana notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, “Avonavonem. Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

²⁵ Yaghiyaghinai koroto matasiyai digadigana ivomiiri ma ina kepana ikavari. Ma ivi karei da God ivivi ghegheni ma ikiibau inae da ina ku numa. ²⁶ Ma bade wawayi peyarisi ivi deye kirakiyei ma God ivi ghegheni. Ma ivona bo, “Karako bera varatete takitai.”

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

²⁷ Nani berasi murinai Yesu ikiibau da teks yuyuna wawayina sago kana vava Livai ipanani, tuna na ina bagibagi gawarinai imakamakai. Ma Yesu ivona bo, “Kekivniku.” ²⁸ Ma yaghiyaghinai Livai ina bera kudubina ivoterei, ivomiiri da Yesu ikivini.

²⁹ Muriyai Livai ina numiyai kam ghamana Yesu kubiine iberai. Koroto iriyesi da ikamkam ma kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ipeyari. ³⁰ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu kana kivikivina iyeghisi, ivona bo, “Avi kubiine teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi yavata kokamkam ma koumuma?”*

³¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayi yawayawasisi yaboyabo ke ita kayokayowei, kegha da gubagubagisi kava. ³² Ke wawayi maninisi kubiisi ata pisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi ma ata vonesi da i berabero itinimaye ma ita miirikupukuputei.”

Visiya sisiyina.

(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

³³ Wawayi viya ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiyane bo, “Mara ipeyari Jon kana kivikivina isiya ma eniponipowana. Ma Perisi damsi kii kivikivina bade nakanani eberaberi. Ma kam kivikivina na avi kubiine ke ita vivisiya da mara nonowa ekamkam ma eumuma?”

³⁴ Ma Yesu miibiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na turaturana ina kam ma ini nuwabiibai. Ke kona vonesi da ini siya iyamna tavine tomowina patana da gwabisiyai emakamakai. ³⁵ Ma marana epipisi da tomowina ina kuyowesi, ma tuna maranai turaturana ini siya.”

³⁶ Ma miiba sago iterei, ivona bo, “Wawayi ke gara vuna ina sikai ma sinamina ina viiya da gara katamanina tarabogina ina tupapotai. Nakanani ita berai na gara vuna iti beroi ma bade gara katamanina kitana iti beroi.”

³⁷ “Ma sago na ke vaghina da wain vuna ku beka katamanina ina tepoi. Nakanani ita berai na wain ita purupuroi da beka katamanina iti kwata da iti beroi ma wain ita sororo. ³⁸ Kegha, wain vuna ku beka vuna pikapikana kona tepoi da beka ina dodo ma wain ina makai bubuna.” ³⁹ Ma damonai Yesu ivona bo, “Iyavo kava wain katamanina iumumai na wain vuna ina barei ma ina vona bo, ‘Katamanina imagi kirakai.’ ”†

6

Viyakam marana kana Bada.

(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)

¹ Viyakam marana sago Yesu ibaba inenae ma keta whiti vaona ikiiyaraghi. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana, iyogogo da bekasi ivivi votaweyana ma vavisi ikamkam.* ² Ma Perisi damsi viya ivonesi bo, “Vonaviyoyovana kovi kiigiyei. Avi kubiine viyakam marana kamonai ma kovovobagibagi?”

³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kiivavo David ina varagutugutu kovi yavi na kotakovi da rorova maranai turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.* ⁴ Tuna irui God ina Yobe Vovokaravina garina ku kamona ma suwara parawisi iyuna. Nani parawisi

* 5:30: Luk 15:1-2 † 5:39: Weni miibiisi ivi debei da Yesu keta vuna ivokiibuwei da wawayi God yavata ini nuwasago ma ina vokavakavari. Ma ke kovokovoghina da jiu damsi i kiki katamanina ma Moses ina vonaviyoyovana weni ketana vuna yavata ini kiikapu. * 6:1: Deut 23:25 * 6:3: 1Sam 21:1-6

taparoro babadisi kava ita kani. Ma David iyuna ma ikani ma bade viya turaturana iveresi da ti yavata ikam.”*

⁵ Muriyai ivonesi bo, “Taku Wawaya Natusi na viyakam marana kana bada.”

Yesu gibegibesina ivi yawasi.

(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

⁶ Viyakam marana sago Yesu irui ku kiki numana da ivivi beyebeyena. Ma kamoni tomowa sago imakamakai na imana katagheyana gibegibesina. ⁷ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivivi matatetei da ita kitai da viyakam marana kamoni Yesu nani gibegibesina iti yawai bo kegha. ⁸ Ma Yesu i nota iakovi ma gibegibesina ivonei bo, “Kevomiiri da koroto maghinosiyai kuna miiri.” Vaghina ma, ivomiiri. ⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoneku, avi taberai viyakam maranai da vonaviyoyovana tanunura bubuni? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?” ¹⁰ Ma Yesu ikitavirevire da koroto ikitakitis ma muriyai gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona da imana iyawasa ikovi.

¹¹ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nuwanuwasi ipughu kirakai, ma ivi ogatara da avi ita berai Yesu kurina.

Yesu ina aposol ivinesi.

(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)

¹² Mara sago Yesu ivomiiri da nipowana kubiine ighae ku koya. Ma God kurina inipowana mareba. ¹³ Mara itom na kana kivikivina ikwaturiyariyesi. Ipsi ma kamosiyaivi 12 ivinesi ma ivonesi da ti na ina aposol.* ¹⁴ Wawayisi kii vava na weni. Saimon da Yesu ivi vavei Pita, ma tina kikei Anduru, Jemes ma Jon, Piripo, Batoromiya, ¹⁵ Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Saimon, tuna na Zelote wawayina, ¹⁶ Jemes natuna Judas, ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawane.

Yesu wawaya ivivi beyebeyesi ma ivivi yawasisi.

(Mat 4:23-25)

¹⁷ Yesu ina aposol yavata koyiyai ioru ku dobu ruvipikapikana ma imiiri. Ma kana kivikivina peyarisi ma koroto ghamanakina iriyei kurina. Kamosiyaivi na Judiya ma Jerusalem damsi ma bade kikira damsi, i kwanatu na Taya ma Saidon. ¹⁸ Ipsi da Yesu iti yane ma kii gubaga iti yawasi. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma da i nuwapoya irakata na Yesu ivi yawasisi. ¹⁹ Wawaya peyarisi i kayowana da Yesu ita votovoni, iyamna rewapana gwabinai ikiikiibau da kudubisi ivivi yawasisi.

Nuwabiibai ma nuwapoya.

(Mat 5:1-12)

²⁰ Yesu kana kivikivina ikitakitis ma ivona bo, “Tami moyamoyakimi bo kanuma ina ku nevanewa mitamitami na God ini biibinimi da koni nuwabiibai,

iyamna tami na God ina vikiivavona na rapemiyai.

²¹ Tami iyavo kava wekarakava vitonara ekarakarimi na God ini biibinimi da koni nuwabiibai,

iyamna kona kam dodo.

Tami iyavo kava wekarakava kotutou na God ini biibinimi da koni nuwabiibai, iyamna koni nama.”

²² “Tami iyavo kava Wawaya Natusi koitumaghane ma ami vitumaghana kubiine wawaya ebabaremi, itupaketowanemi, iavaberowemi, ma ina vona da tami na berabero wawayimi na God ini biibinimi da koni nuwabiibai.* ²³ Nani berasi ina berai kurimi na kovi nuwabiibiyai da nuwabiibiyai koni kapokapoka iyamna kunumai God ini miya bubunimi. Konotai da iyavo kava ini tupaketowanemi na i kaekiki mau berana sago iberai God ina peroperoveta kurisi.”*

²⁴ “Ma tami mura wawayimi na koti nuwapoya kirakai, iyamna ami miya kudubina namada koviyi ikovi.

²⁵ Tami iyavo kava wekarakava kokamkamdodo na koti nuwapoya kirakai, iyamna vitonara ina karimi.

Tami iyavo kava wekarakava koinama na koti nuwapoya kirakai, iyamna kona siyapa ma kona tou.”

* **6:4:** Lev 24:9 * **6:13:** aposol: Grik damsi gamosiyaivi ‘apostolos’ iyamna wawaya i bada ivonatawesi da ina biga ina berai. * **6:22:** 1Pit 4:14 * **6:23:** 2Chr 36:16; Apos 7:52

²⁶ “Tami iyavo kava wawaya peyarisi ekawakawabiibiyemi na koti nuwapoya kirakai, iyamna wawayisi i kaekiki mau nakanani iberai beraperoveta viviberosi kurisi.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.

(Mat 5:38-48, 7:12)

²⁷ “Tami iyavo kava koiyana na ana vonemi. Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya. Iyavo kava ini agaberowemi na biibiina koberai kurisi. ²⁸ Ma iyavo kava inimagimi na kovi biibinisi. Ma bade iyavo kava ina kiiviberomi na konipwana kubiisi. ²⁹ Wawaya nevanevam ina tapini na bade ketavira, kevi vaghinei da nevana ina tapini. Ma wawaya kam tarasovo ina yapini na kevoterei da bade gara viya ina yuna. ³⁰ Wawaya ini nowi kurim na aviyavisina ekayokayowei na keverei. Ma bade wawaya am sawara sago ina kavari na ke kuna darui da ini vovirei. ³¹ Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai kurim na nakanani keberai kurisi.”*

³² “Wawaya ina nuwaviina ini debei kurimi na itekateka da ami nuwaviina koni debei kurisi. Ma ke kona notai da ami nuwaviina kubiine God ini biibinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi yavata inuwaviina. ³³ Wawaya bera biibiina ina berai kurimi na itekateka da bera biibiina kona berai kurisi. Ma ke kona notai da ami bera biibiisi kubiine, God ini biibinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi kurisi biibiina eberaberi. ³⁴ Ma bade wawaya mane kubiine ini nowi kurimi ma koakovi da karakava ami mane ina kovoghi na itekateka da mane kona veresi. Ma ke kona notai da ami verena kubiine, God ini biibinimi. Berabero wawayisi nakanani evereverena turaturasi kurisi, iyamna iakovi da karakava i verena ruvana kudubina ina vii meyei. ³⁵ Ma tami na kami ghavighaviya nuwanuwasi kona viiya, bera biibiisi kona berai kurisi, ma maranai mane kona veresi na ke kona notai da ini kovoghi. Nakanani kona berai na mara sago ami miya ghamana God gwabinai kona viiya ma koni debemi da tami na God Kiidamo Makamakiina natunatuna. God ina agabiibai irakata berabero ma notameyena wawayisi kurisi, tuna kubiine tami natunatuna bade nakanani koberai. ³⁶ Ikikava ami Mamai wawaya ikamyuyuwesi, bade nakanani wawaya kovi kamyuyuwesi.”

Turaturami ke koni tupaviresi.

(Mat 7:1-5)

³⁷ “Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupaviremi. Wawaya ke koni wavusi na God ke ini wavumi. Wawaya i berabero kona notatawei na God ami berabero ina notatawei. ³⁸ Kona verena ma bade God ina veremi. Vonavaghata da God ina vere kirakiyemi da ina sasara, tuna nakanani ma puwata ami dabira tepanai ita tura kirakai da vavai ita ririgha. Ikikava wawaya kurisi koberaberi na maghimaghighina God ina berai kurimi.”

³⁹ Ma Yesu ivi miiba, ivonesi bo, “Wawaya matapotapotana kwinana matapotapotana ini nowe bubuni bo kegha? Ke kovokovoghina. Kegha, ivi ruwa ku bonagha ina peku.* ⁴⁰ Iyavo kava wekarakava egirugiruma na ke kovokovoghina da i vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei. Ma mara sago giruma ina voyavui ma tuna maranai ti na i vibeyebeyena wawayina maghimaghighina.”*

⁴¹ “Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma tam matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya? ⁴² Ke bera biibiina da kwinam kuna vonei bo, ‘Utomo, kepisi vunavuna matamuwai ana votawei,’ ma tam na ke damina kuta viiya da matamuwai na kiibuta ghamana ikenapotai. Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam matanai kuna votawei.”

Kii ma amena.

(Mat 7:16-20, 12:33-35)

⁴³ “Kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona ke meyani amena biibiina ina terei. ⁴⁴ Ma kii amena kava kuna kitai na kunakovi da tuna na avi kiina. Ke kovokovoghina da koweya amesi gampuwe kamosiyai kuta yuna. Ke kovokovoghina da puiya amesi ravara tepanai kuta pura.* ⁴⁵ Wawaya biibiina na nuwanuwana kamonai biibiina enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya biibiisi ini sisiyei. Ma wawaya berona na nuwanuwana kamonai berona enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya beroberosi ini sisiyei. Nakanani etuputupuwa iyamna aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai emakamakai na ini badei da ini sisiya.”*

Wawaya ruwa numa ivowai.

(Mat 7:24-27)

* 6:31: Mat 7:12 * 6:39: Mat 15:14 * 6:40: Mat 10:24-25; Jon 13:16, 15:20 * 6:44: Mat 12:33 * 6:45: Mat 12:34

46 “Avi kubiine kovonavoneku bo, ‘Bada, Bada,’ ma aku sisiya ke kota vovotekatekei? 47 Weni wawayina ina pisi kuriku ma aku sisiya ini yanei ma ina vovotekatekei na ana vonemi da tuna na ikikava. 48 Tuna nakanani ma tomowa numa ita vowai na kii biibiisi ma bagibagisi itarai da numa kana kowora. Ma tano bagibagina ere wakimina iyabai ioru kirakai ma irutona. Ina numa ivowai ikovi na mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma ke kovokovoghina da ita nukei bo ita karuwei, iyamna nani numana ivowa bubuni da ivi rewapana kirakai. 49 Ma meni wawayina aku sisiya ini yanei ma ke ita vovotekatekei na nakanani ma tomowa numa ita vowai na ke sago kowora ita rutona, ina numa na tano tepanai ivowai. Ma mara sago okowa ghamana ikiibau da ina numa iravi ma vaghnyaghina nani numana ituparikai ma ikaruwei da kudubina iwapa tuwanonowa.”

7

Yesu, senturiyon ina bigabiga ivi yawai.

(Mat 8:5-13)

1 Yesu weni sisiyisi peyarina wawayi kurisi ivi beyebeyena ikovi ma inae da irui ku Kapeniyam kwanatuna. 2 Ma Kapeniyam kamonai senturiyon* sago imakamakai. Ma ina bigabiga kiimatanina igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. 3 Senturiyon sisiya ivi yanei da Yesu inekiibau na Jiu damsi i babada ivonatawesi kurina da kubiine iti nowi da ita pisi ma ina bigabiga iti yawai. 4 Babadisi Yesu kurina inekiibau na ivi nowi kirakai. Ivona bo, “Ita senturiyon kuti vitei iyamna tuna na tomowa biibiina. 5 Tuna dam viruwa wawayina ma kegha da tota Israel damta kurita ina nuwaviina irakata kirakai. Ivi vitekai da akii kiki numana ivowai kubiikai.”

6 Nakanani ivi sisiya, tuna kubiine Yesu ivomiiri da babadisi yavata inae. Gisina kava da senturiyon ina ku numa ita nekiibau ma ina yonayona iverupotesi da ivona bo, “Bada, ke kuni paparana da kuriku kuna pisi. Ainimaya da aku ku numa kuta rui. 7 Ke taku mani ata pisi kurim da ati nowi, iyamna anota meyeku da taku ke wawayi kiimataniku. Ma akovim da sisiya kava kuna terei na aku bigabiga ina yawasa. 8 Akovi da tam kovokovoghim, iyamna taku bade wawayi ghamaghamasi gaburisiyai ma aku rewapana gaburinai na seri wawayisi emakamakai. Sago ana vonei bo, ‘Kenae’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”

9 Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da koroto ghamana ikivikivini na ivonesi bo, “Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago wawayi ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon nakanani.”

10 Vaghina ma yonayona wawayina ivovira senturiyon ina ku numa ma ipanani da bigabiga namada iyawasa ikovi.

Kwapura natuna rabobowai ivomiiri.

11 Mara sago Yesu inae ku kwanatu sago kana vava Nein. Ma kana kivikivina ma koroto ghamana yavata inae. 12 Kwanatu kana ku gari matuketina inekiibau na kwanatu damsi peyarisi ikiikiibau na ipananisi. Tomowa sago irabobo tuna kubiine ti na tupuwina ikavari ikiibau da ita dogoi. Tomowina ina maduwa na kwapukwapurina ma tuna na natuna tupukeya. 13 Ma Bada Yesu kwapurina ikitai da ivi kamyuyuwe na ivonei bo, “Ke kuna tou.”

14 Muriyai inae ku rito ma ivotovoni ma iyavo kava ikavakavari na ivi kiimiiriyasi. Ma Yesu ivona bo, “Yaraga, avonavonem da kevomiiri.” 15 Ma tomowina ivi kiimakiyeyi ma sisiya ivi karei. Ma Yesu kwapurina ivonei bo, “Wavine, natum weni.”

16 Wawayi peyarisi nani korotona kamonai iyabumana ma God ivokavakavari. Ivona bo, “Peroveta ghamana kurita inekiibau, God ipisi da tota ina wawayi ini viteta.”

17 Ma Yesu varana ikiibau da Judiya kamonai sisiyina dobu ine yavui.

Yesu ma Jon Babataito.

(Mat 11:2-19)

18 Jon kana kivikivina inae ma Yesu varana ivi sisiyeyi Jon kurina. Ivi yanesi na kana kivikivina ruwa ikwatusi 19 ma ivonatawesi Bada kurina da iti tarakiyane bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawayi sago kubiine kana koyagha?”

20 Ivi ruwa Yesu kurina inekiibau na ivonei bo, “Jon Babataito ivonatawekai da weni nakanani kati tarakiyanem. ‘God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawayi sago kubiine kana koyagha?’ ”

21 Ma nani maranai Yesu gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi, kanuma beroberosi wawayi gwabisiyai ikwavikwavinisi ma matapatapotasi peyarisi iberaberisi da ikitakita. 22 Tuna kubiine Jon ina yonayona ivonapotesi bo, “Kona vovira Jon kurina da aviyavisina

* 7:2: senturiyon: Senturiyon na Rome damsi i seri wawayisi ivi 100 i bada ghamana.

wekarakava kokitakitai ma koyanehi na kovi sisiyei. Kovonei da matapotapotasi ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.* ²³ Kovi tumaghaneku ma ke koni notaruwa na God ini biibiniimi.”

²⁴ Jon ina yonayona inae ma muriyai Yesu ivi karei da koroto kurisi Jon ivi sisiyei. Ivona bo, “Rorova avi kubiine kokiibau ku warere? Aviyavisina kota kitai? Rai yanunu itapitapini na kota kitai, bo? ²⁵ Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiina ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, iyavo kava gara biibiisi ikote na ke warereyai ita makamakai, ti na mumurisi ma i numa ghamaghamasi kamona emakamakai. ²⁶ Ma, kovoneku. Kokiibau na avi kota kitai? God ina peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na God ina peroveta. Ma peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. ²⁷ Giruma katamana ivi sisiyei, ivona bo, ‘Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.* ²⁸ Avonavonemi da Jon na wawaya ghamana, tuna kubiine dobu ku kudubina wawaya sago kotekwai da Jon ita ghekuyowei na kotekwa kavai. Ma kegha da God ina vikiivavona kamona Jon na ke wawaya ghamana. Nani kamona wawayota na Jon ighekuyowei.”

²⁹ Wawaya peyarisi, teks yuyuna damsi yavata na Yesu ina sisiya ivi yanei ma ivi vaghinei. Ivona da God ina keta na keta vaghata iyamna Jon namada ibabataitosi.* ³⁰ Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na ke iti vaghinei, iyamna ti na God ina keta ibarei ma ke ita babataito.

³¹ Ma Yesu ina sisiya ikwapanantini. “Avi miibiina ana terei da karako weni kimtina ani sisiyesi? I bera na ikikava? ³² Ti nakanani ma ededa merewai ita vivirekwa ma turaturasi kurisi ita rurukwatukwatu bo, ‘Enava karavi kubiimi na ke kota riku. Kasiyasiyapa na ke kota tou.’ ³³ Jon Babataito ipisi na isiya, parawa ke ita kanikani ma wain ke itumumai na kovonavona bo, ‘Kanama berona gwabinai.’ ³⁴ Ma Wawaya Natusi ipisi na ekamkam ma eumuma na kovonavona bo, ‘Kamonabanabana ma umaneghaneghana. Tuna na teks yuyuna ma berabero wawayisi kwinasai.’ ³⁵ Ma iyavo kava God ina nuwagiura ekivikivini, ti na nuwagiura natunatuna. Ma i yawasa ini debei da nani nuwagiurina na vonavaghata.”

Yesu, Saimon ina numiyai.

³⁶ Perisi sago Yesu ivonei da ita pisi ina ku numa da yavata ita kam. Ma Yesu inae da nevanevanai ikenavipika da ita kam. ³⁷ Ma nani kwanatuna kamona wavine sago imakamakai, ma ina yawasa kamona berabero irakata kirakai. Ma nani wavinena ivi yanei da Yesu ipisi da Perisi tomowina yavata ikamkam na diudeu sago ikavarapiyei ina ku numa, kamona na oira ghabughabuna.† ³⁸ Iru da Yesu murinai ivi kiimiiriyei ma tou ivi karei. Matadogana Yesu kaena ivivi butai ma uyawinai ikiikiipupuni. Muriyai kaena iyoyoni ma oira ghabughabuna ku kaena itepotepoi da ivovovisiboi. ³⁹ Ma Perisi tomowina weni berasi ikitai na ivi nuwanotanota bo, “Weni tomowina na ke God ina peroveta. Iti peroveta na akova God gwabinai ita viiya da nani wavinena evovotovoni na berabero wawayina.”

⁴⁰ Ma Yesu ivonei bo, “Saimon, ana vonem.”

Ma Saimon ivona bo, “Bada, kevona.”

⁴¹ Ma Yesu ivi miiba, ivona bo, “Mara sago mura wawayina totomomowa ruwa ivi vitesi da mane iveresi, ma ivonesi da karakava mane ruvana kudubina iti kovoghi. Sago na silva riririghina ivi 500 iveresi ma sago na ivi 50 iveresi.† ⁴² Muriyai ivi ruwa ipanani da ke kovokovoghina da nani manena ita kovoghi, tuna kubiine mura wawayina ivi kamyuyuwesi da kii tupi ivi notawapei. Ma ivi ruwa kamosiyai na meni tomowina ina nuwaviina ina rakata mura wawayina kurina?”

⁴³ Ma Saimon ivonapotei bo, “Agunai, tomowina kana tupi irakata na bade ina nuwaviina irakata mura wawayina kurina.”

Ma Yesu ivonei bo, “Kuvonapote bubuniku.” ⁴⁴ Ma itavira wavinena kurina ma ivona bo, “Saimon, weni wavinena kekitai. Arui am ku numa na tam, okowa ke kuta vereku da kaeku ata kowai. Ma weni wavinena matadoganai kaeku ikowai ma uyawinai ikiikiipupuni. ⁴⁵ Ma tam ke kuta yoniku, ma weni wavinena kaeku yonina ke ita voterei. ⁴⁶ Ma bade tam ke oira ku gayamiku kuta tepoi da kuti monaghiku. Ma weni wavinena oira ghabughabuna ku kaeku itepoi. ⁴⁷ Vaghina ma ana vonem. Weni wavinena ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma peyarina anotatawei. Tuna kubiine ina nuwaviina kuriku irakata. Ma meni wawayina ina bera beroberosi ke ita peyari kirakai ma anotatawei na ina nuwaviina igisi.”

⁴⁸ Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Am bera beroberosi anotatawei ikovi.”

* 7:22: Isa 35:5-6, 61:1   * 7:27: Mal 3:1   * 7:29: Mat 21:32; Luk 3:12   † 7:37: Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.   ‡ 7:41: Silva riririghina kana vava denariyas.

⁴⁹ Ma Saimon turaturana viya na yavata ikamkam ma ti mani kamosiyai ivonovona bo, “Weni tomowina na wawayota, ina rewapana kegha da wawayi i berabero ita notatawei.”

⁵⁰ Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai.”

8

Wivine viya Yesu yavata ibababa.

¹ Nani murinai Yesu ibababa da kwanatu ma meygai nununai God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadime. ² Kana kivikivina ivi 12 ma bade wivine viya yavata ibababa, wivinesi na kii gubaga Yesu ivi yawisi bo kanuma beroberosi gwabisiyai ikwavinisi. Wivine kamosiyai sago na Meri Magadarini, tuna gwabinai Yesu kanuma beroberosi miikovimaruwa ikwavinisi.* ³ Ma sago na Jowana, tuna kawana na Kusa, Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma sago na Susana ma bade wivine viya yavata. Weni wivinesi na Yesu ma kana kivikivina ivivi vitesi da ima tepasiyai ibababa.

Pei vonina miibiina.

(Mat 13:1-9; Mak 4:1-9)

⁴ Koroto ghamana i kwanatu bogii ma bogiyai iriyei, ma Yesu weni miibiina ivonesi bo, ⁵ “Mara sago tomowa inae pei vonina kubiine. Ma pei iribusagha da viya ketiyai iririgha ma wawayi ivi tugudaguda ma kiu ipisi da pei ikam yavui. ⁶ Ma viya wakima ku tepasi iririgha. Igogo ma tano ke niginigina kubiine, yaghiyaghina isivi. ⁷ Ma pei viya iyiyi ku kamosi iririgha. Iyiyi yavata igogo ma iyiyi irogusi. ⁸ Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo ma iuwa bubuna da pei sago sago duma na 100 iterei.” Yesu weni miibiina ivi kovini na ikiirara bo, “Wawayi ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Yesu miibisi ivi sisiyei.

(Mat 13:10-17; Mak 4:10-12)

⁹ Kana kivikivina Yesu ivi tarakiyane da pei miibiina na iyamna avai. ¹⁰ Ma ivonesi bo, “Tami kurimi God ina vikiivavona ina nota gavugavusi kudubina aidebei. Ma wawayi peyarisi kurisi miibiyai kava aisisiya da ‘ina kita ma ina kita ma ke ina kitai. Ini yana ma ini yana ma ke inakovi.’”*

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.

(Mat 13:18-23; Mak 4:10-12)

¹¹ “Pei vonina miibiina iyamna na weni. Pei na God vonana. ¹² Pei ketiyai na wawayi God vonana ivi yanei ma Devil ipisi da nuwanuwasi kamoni iviitawei da ke iti tumaghana ma yawasa makamakii nonowina ke ita panani. ¹³ Ma pei wakima tepasiyai na wawayi God vonana ivi yanei ma nuwabiibiyyai iviini ma ramramsi kegha. Ivi tumaghana da ke mara gurina iyamna rubu ma nuwapoya ipanani da vitumaghana ivoterei. ¹⁴ Pei iyiyi kamosiyai na wawayi God vonana ivi yanei ma i yawasa kamoni dobu ina mura, dobu ina nuwapoya ma dobu ina nuwabiilbai inotanota kirakiyeyi da God vonana irogui. Pei iuwa da mabusi. ¹⁵ Ma pei tano biibiinai na wawayi God vonana ivi yanei ma nuwanuwasi yagharisi ma biibiisi da ivotani. Ivotekateka ma imiirikikina inenae da iuwa bubuna.”

Rampa miibiina.

(Mak 4:21-25)

¹⁶ “Wawayi rampa ini nawai na ke bayawa vivikuratabuna kamoni ina terei bo kemakema gaburinai ina terei. Kegha, ini rorokeyi da iyavo kava ku numa ina rui na yaseganina ina kitai.”*

¹⁷ “Aviyavisina kudubina gavugavuna na God ini debei. Ma aviyavisina kudubina guduguduna na God ina votawei da wawayi inakovi.”*

¹⁸ “Tuna kubiine kovi yana bubuna, iyamna iyavo kava akova vaghata gwabisiyai na God ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava inotanotai da namada iakova kirakai na i akova kudubina ina viitawei.”*

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

¹⁹ Mara sago Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho ipisi da ita kitai. Ma koroto irakata da ke kovokovoghina da ita rui. ²⁰ Ma wawayi sago Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim. I kayowana da ina kitim.”

* **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49   * **8:10:** Isa 6:9-10   * **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33   * **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2   * **8:18:** Mat 25:29; Luk 19:26

²¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo kava God vonana iyane ma evovotekatekei.”

Yesu gamonai biimara ikena.

(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

²² Mara sago Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Toka tadamani ku nevana.” Ma peyarisi ku waka igeru da ivomiiri. ²³ Idamadamana ma waka kamona Yesu ikena nunuwapa. Ma yanunu berona ivomiiri ma tovava irakata da waka ku kamona irurui da gisina kava ita monu. ²⁴ Ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, Bada, tamomonu ma tuma dodo!”

Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi da ivi nubai ma toka kamona biimara ikena. ²⁵ Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ami vitumaghana kegha, bo?”

Ma kana kivikivina iyabumana ma inota kavakavai. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wena tomowa sago, sisiya bagibagina iterei na bade yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

²⁶ Yesu kana kivikivina yavata ikuka inae da Gariri tokana nevanai Gerasa damsi i ku kikiria inekiibau da iwota. ²⁷ Yesu ku tano iororu na tomowa sago iverupotei. Tomowina gwabinai kanuma beroberosi irunuma ma mara iguri kirakai da kwanatu ikiibutawei da ina numa kegha ma iyuna kava karawaga kamona imakamakai. ²⁸ Tomowina Yesu ikitai na ikiirara ma maghinonai itawotei ma ivona bo, “Avi kuna bera! kuriku? Tam Yesu, God Kiidama Makamakiina Natuna. Ainowi da kovogha ke kuna vereku!” ²⁹ Nakanani ivi sisiya, iyamna namada Yesu kanuma berona iyeghai da tomowina ita kiibutawei. Mara ipeyari wawaya iberu tovoni da tomowina kaena ma imana cheiniyai ita patumi ma kana potapota ita terei da ita makai bubuna. Ma iberu kavai, iyamna nani kanuma itowatowatepani da chein ivivi tinayaraghana ma iveraverau ku dobu makiwapasi.

³⁰ Ma Yesu tomowina ivi tarakiyanei bo, “Kam vava iyai?”

Ma kanuma beroberosi peyarisi tomowina gwabinai irunuma, tuna kubiine ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto.”* ³¹ Ma ivi nowi kirakai da ke ita vonatawesi itoru ku Abis bonaghina.

³² Ma koya baranai poro yavona ghamana ikamkam. Tuna kubiine kanuma beroberosi ivi nowi da Yesu ita vonatawesi ita nae poro kurisi da gwabisiyai ita runuma. Ma ivi vaghinei. ³³ Vaghina ma peyarisi tomowina ikiibutawei inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku koya kiiyagirina ma iririgha ku okowa da iumadodowana.

³⁴ Poro kii koyakoyagha weni berana ikitai na iverau da wawaya kwanatu kamona ma dipiiyai ivi akovisi. ³⁵ Ma wawayisi ikiibau ita kitai da aviyavisina itupuwa. Inekiibau Yesu kurina ma ipanani da tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na Yesu kaena ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina imanani. Peyarisi ikitai ma iyabumana kirakai. ³⁶ Ma iyavo kava matasiyai bera peyarina ikitai na wawayisi kurisi ivi mamatara da ikikava tomowina iyawasa. ³⁷ Muriyai Gerasa damsi peyarisi ivi nowi da Yesu i dobu ita kibukuyowei iyamna iyabumana kirakai. Tuna kubiine Yesu ku waka igeru da ita nae. ³⁸ Ma nani tomowina iyawasa na ivi nowi da yavata ita geru ita nae.

Ma Yesu ivi kegha ma ivonatawesi ina ku dobu. Ivonei bo, ³⁹ “Kenae am ku numa ma am wawaya kevi akovisi da ikikava God bera ghamaghamasi iberai kubiim.”

Ma vaghina, tomowina inae ina ku kwanatu ma aviyavisina peyarina Yesu iberai ma ikikava ivi vitei na wawaya kurisi ivi sisiya kirakiyei.

Jairas natuna ma wavine gubagubagina.

(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

⁴⁰ Yesu toka idamani, ivovira ku nevana na koroto ghamana iverupotei da ivi kiikiwei, iyamna ivivi koyakoyagha da ita nekiibau. ⁴¹ Nani kamona kiki numana badana sago ipisi da Yesu maghinonai itawotei. Tuna kana vava Jairas ma ivi nowi Yesu kurina da yavata ita nae ina ku numa, ⁴² iyamna gisina kava ma natuna wavinena ita rabobo. Natuna na tupukeya ma kana madegha 12.

Yesu ivomiiri da yavata inenae ma koroto irakata kirakai da ivivi tapasipasiyei. ⁴³ Ma koroto kamona na wavine sago gubagubagina. Kana gubaga na nawaravi iviia da madegha 12 tarana iverau ma ibunana kavai. ⁴⁴ Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni ma yaghiyaghina tarana veru ivoterei da iyawasa. ⁴⁵ Ma Yesu ivi tarakiyana bo, “Iyi ivotovoniku?”

Ma wawaya peyarisi iveyiyei, ma Pita ivona bo, “Bada, koroto ghamana etatagudagudim ma ekiikiitababirim.”

* **8:30:** Koroto: Koroto na ‘Lidiyoni.’ Kanuma beroberosi ivi miiba da ti nakanani ma seri wawayisi i koroto ghamana, kamona wawayisi ivi 6 tausani.

⁴⁶ Ma Yesu ivona bo, “Kegha, wawaya sago ivotovoniku. Damiku aviiya da rewapana gwabikuwai ikiibau.” ⁴⁷ Ma wavinena damina iviyya da ke kovokovoghina da gavunai itonagha da ita nae na ere kirokirorona ipisi Yesu kurina ma maghinonai itawotei. Ma koroto maghinosiyai ivi mamatara da avi kubiine Yesu ivotovoni ma ikikava yaghiyaghina iwawasa. ⁴⁸ Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Natuku, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai.”

⁴⁹ Yesu patana da ivivi sisiya ma wawaya sago Jairas ina numiiyai ipisi ma ivona bo, “Jairas, natum namada irabobo. Bada kevoterei, ke kuni tinaviravirai.”

⁵⁰ Yesu weni sisiyina ivi yanei ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku ma natum ina yawasa.”

⁵¹ Jairas ina ku numa inekiibau na wawaya peyarisi ivonapotesi da matarai imakai. Ma Pita, Jon da Jemes, ma bade wavine kikei ina mamai da ina maduwa na ti kava ivinesi da yavata ita rui. ⁵² Ma wawaya peyarisi ivivi tutuwana ma isiyasiyapa na ti kurisi Yesu ivona bo, “Vitutuwana kovoterei. Wavine kikei ekenakena, ke ita rabobo.”

⁵³ Ma peyarisi Yesu ivi namei, iyamna iakovi da wavine kikei namada irabobo ikovi. ⁵⁴ Ma Yesu wavine kikei yarona iviyya ma ivonei bo, “Natuku, kevomiiri.” ⁵⁵ Vaghina ma, wavine kikei kanumina ivovira kurina da yaghiyaghina ivomiiri. Muriyai Yesu ivonesi da vavai ita verei da ita kam. ⁵⁶ Ma ina maduwa da ina mamai ivi deye kirakiyei da natusi iyawasa. Ma Yesu ivonatanisi da ke ini mamatara wawaya kurisi da aviyavisina itupuwa.

9

Yesu ina aposol ivi 12 ivonatawesi.

(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

¹ Nani murinai, Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma gubaga bogii ma bogiiyai iti yawisi. ² Ma ivonatawesi ikiibau da God ina vikiivavona ita dimei ma wawaya gubagubagisi iti yawasisi. ³ Ma ivonesi bo, “Ke avi sago kona viiya keta kubiine. Ke diwona, kutu, vavai, bo mane, ma ke gara kana viruwa.*” ⁴ Meni wawayina ina ku numa kona rui na tuna kava gwabinai komakai ina nena da ami ku vomiiiri marana na nani kwanatuna kona kiibutawei. ⁵ Ma wawaya ke ini kiikiiwemi na i kwanatu kokiibutawei, kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina panani.”

⁶ Ma vaghina kana kivikivina ivomiiri inae da kwanatu nununai God varana biibiina idimadimei ma gubagubagisi ivivi yawasisi.

Herodi ina nota iragharagha.

(Mat 14:1-12; Mak 6:14-29)

⁷ Gariri kana kiivavo Herodi weni berasi varana ivi yanei na ina nota iragharagha kirakai, iyamna wawaya viya ivonavona da Jon Babataito rabobowai ivomiiri,* ⁸ ma viya ivonavona da peroveta Elaidiya inekiibau, ma bade viya ivonavona da God ina peroveta katamana sago ivomiiri. ⁹ Tuna kubiine kiivavo Herodi ivona bo, “Akovi da Jon iwana akiiyaraghi. Ma weni tomowina varana aiyanei na iyai?” Ma ibera tovonni da Yesu ita kitai.

Yesu wawaya 5 tausani ivi kanisi.

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-14)

¹⁰ Yesu ina aposol ivi 12 ivovira kurina ma aviyavisina kudubina iberaberei na ivon-averei. Muriyai irutini da yavata ti mani kava ita nae ku kwanatu sago kana vava Betsaida. ¹¹ Ma koroto ghamana ikitai da Yesu kana kivikivina yavata inena na ikivinisi. Yesu ikitisi ma ivi kiikiiwesi. Ma God ina vikiivavona ivi sisiyei kurisi, ma bade iyavo kava igubaga ma ekayokayowei da ita yawasa na ivi yawasisi.

¹² Ravi ipika ma kana kivikivina ivi 12 ipisi kurina ma ivonei bo, “Weni na dobu makiwapana. Koroto kuta vonatawesi ita nae da iyavo kava kwanatu kamosiyai ma dipiiyai emakamakai na gwabisiyai ita kam ma ita kena.”

¹³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami vavai koveresi da ina kam.”

Ma ivonapotei bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa kava gwabikiyai. Tuna ke kovokovoghina iyamna koroto irakata kirakai. Kevonavonekai da kata nae da kii vavai kata gimari bo?” ¹⁴ Ma nani korotona kamonai tomotomowa ivi 5 tausani.

Ma ivonesi bo, “Wawaya korereghisi da 50, 50 nununai ina makai.”

¹⁵ Irereghisi ikovi ma wawaya imakiipikapika. ¹⁶ Ma Yesu parawa ma iyana iviyya ma itepa ku kunuma ma God ivi kiikiiwei. Ma ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da

* 9:3: Luk 10:4-11; Apos 13:51 * 9:7: Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

ita reregha. ¹⁷ Irereghi da wawaya kudubisi koroto kamona i kamado. Muriyai kana kivikivina puwata makiiterena iyuna da kode 12 ivi tupoi.

Pita ivi mamata da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mat 16:13-19; Mak 8:27-29)

¹⁸ Mara sago Yesu iniponipowana ma kana kivikivina ipisi na ivi tarakiyanesi bo, “Wawaya evonavona da taku iyai?”

¹⁹ Ma ivonapotei bo, “Wawaya viya evonavona da tam na Jon Babataito, ma viya evonavona da tam na Elaidiya, ma viya evonavona da tam na God ina peroveta katamana sago ma rabobowai kuvomiiri.”*

²⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Ma tami, kovonavona da taku iyai?”*
Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayim.”

Yesu ina vokwarakwara ma ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 16:20-28; Mak 8:30-9:1)

²¹ Ma Yesu sisiya bagibaginali ivonatanisi da ke wawaya kurisi iti mamata da tuna iyai. ²² Ivona bo, “Taku Wawaya Natusi ani kamaghi kirakiyei. Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamona na rabobowai ana vomiiri.”

²³ Ma bade ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavara nonowei ma murikuwai kepisi.* ²⁴ Tam iyai am yawasa kuna nuwaghane na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa kuna nuwatawei kubiiku na yawasa makamakii nonowina kuna panani.* ²⁵ Ma kam vava ina rakata ma dobu kana mura kuna wagiwagiye kirakiyei ma kanumim kuni wapai na kam vava ma am mura ke ini vitem. ²⁶ Iyi tam kuni muritina ma kuna vonaveiyeku na mara sago taku bade ana vonaveiyem. Tuna maranai aku Mamai kana kadara kona kitai iyamna taku Wawaya Natusi aneya vovokaravisi yavata ere kadarikai kana pisi. ²⁷ Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya weni kamona God ina vikiivavona kona kitai ma muriyai kona rabobo.”

Yesu kitana ivire.
(Mat 17:1-8; Mak 9:2-8)

²⁸ Yesu weni sisiyisi iterei ma mara 8 murina Pita, Jon, ma Jemes irutinisi ighae ku koya nipwana kubiine.* ²⁹ Iniponipowana ma kamona Yesu maghighina ivire ma kana gara ipoi kirakiyei da ivovokeyakeyu. ³⁰ Ma totomowaru ruwa ere kadakadarisi inekiibau, ti na Moses ma Elaidiya, ³¹ ma Yesu yavata ivivi sisiya. Ikiyava Yesu Jerusalem kamona God ina kaywana peyarina ina bera yavui ma muriyai dobu ina kuyowei na peyarina ivivi sisiyei. ³² Kunona Pita turaturana yavata, matasi ipota kirakai. Muriyai ikitabanenega da Yesu ere kadarina nani totomowisi ruwa yavata ivivi miiriyana na ikitisi. ³³ Tomotowisi ivomiiri da ita kuyowesi na Pita, Yesu ivonei bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba tavowai. Sago tam, sago Moses ma sago Elaidiya.” Pita ivi sisiya wapawapa, ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

³⁴ Ivivi sisiya kamona na kwavu ioru da peyarisi isovosi ma Pita turaturana yavata iyabumana kirakai. ³⁵ Ma kwavu kamona God gamona ivona bo, “Wena na natuku, tuna aku Vivinevine Wawayina. Ina sisiya kovi yana bubuni.”*

³⁶ Gamona ivi sisiya ikovi na kana kivikivina ikitame da Yesu ina kina kava imakamakai. Ma ti na weni berana ivi nuwanotanotei ma ke iti mamatarei wawaya kurisi.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Mat 17:14-18; Mak 9:14-27)

³⁷ Mara itom na Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu ma koroto ghamana iverupotesi. ³⁸ Ma tomowa sago nani korotona kamona irukwatu bo, “Bada, ainowi da natuku tomowa tupukeya kuta kitai ma kuti vitei. ³⁹ Kanuma berona gwabinai irunuma ma mara nonowa edagudagui na yaghiyaghinai ekiikiirara ma eparoparoro da kawapuropona ekiikiibau. Nani kanumina edagudagui na gubaga epanapanani ma ke meyani da taraboga ita vereveri da ita viviyakam. ⁴⁰ Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini ma ibera kavai.”

⁴¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Tami na kimta kawakiikiimi ma ami vitumaghana kegha. Ininiku ibara da namada ata voteremi.” Ma tomowa kikei ina mamai kurina ivona bo, “Natum kerutinapiyei.”

* 9:19: Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * 9:20: Jon 6:68-69 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * 9:28: 2Pit 1:17-18 * 9:35: Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22

⁴² Tomowa kikei ibaba ipipisi na kanuma berona idagui da itawei ku tano ma ivivi tukosokosowana. Ma Yesu kanuma berona iyeghai na tomowa kikei ikiibutawei da iyawasa. Ma ina mamai kurina ivona bo, “Natum weni.” ⁴³ Ma weni berana itupuwa na wawaya peyarisu God ina rewapana ghamana ikitai da ivi deyei.

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Wawaya Yesu ina bera kudubina patana da ivivi deyei ma nani kamoni Yesu kana kivikivina kurisi ivona bo, ⁴⁴ “Aviyavisina ana vonemi na kovi yana bogai. Wawaya sago, taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku.” ⁴⁵ Ma kana kivikivina ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei, God i nota ikiiviwapawapai da iyamna ke ita vii bubuni. Ma iyabumana kubiine na ke iti tarakiyane i da ina sisiya na iyamna avai.

Iyai ini wawaya ghamana?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-37)

⁴⁶ Mara sago Yesu kana kivikivina vīgamowana ivi karei da kamosiyai iyi iti wawaya ghamana da turaturana ita ghekuyowesi.* ⁴⁷ Ma Yesu i nota iakovi, tuna kubiine wawaya kikei sago iviia da ririna ivi miirini. ⁴⁸ Ma ivonesi bo, “Tami iyavo kava avakuwai wawaya kikei koni kiikiwei na taku yavata koikiikiweku. Ma iyavo kava koni kiikiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata koikiikiwei. Ma meni wawayina ina tereoruwe meyei, tuna wawayina na turaturana ina ghekuyowesi God ku matana.”*

Meni wawayina ke ita vivikawapatesi na kwinasi.
(Mak 9:38-40)

⁴⁹ Ma Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ik-wavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya, tuna kubiine kavonei da ita voterei.”

⁵⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Ke kona vonei da ina voterei. Meni wawayina ke ita vivikawapatemi na kwinami.”

Sameriya damsi Yesu ke iti kiikiwei.

⁵¹ Mara itupo da Yesu dobu ita kuyowei ma ita ghae ku kunuma, ma ina nota ivi rewapana da ivomiiri ku Jerusalem. ⁵² Ibaba inenae na yonayona ivonatawesi ivi nao Sameriya damsi i ku kwanatu sago da ita vovunagha da Yesu ita rui kurisi. ⁵³ Ma Sameriya damsi iakovi da Yesu inenae ku Jerusalem, tuna kubiine ibara ma ke iti kiikiwei.* ⁵⁴ Ma kana kivikivina Jemes da Jon ikitai da damsi Yesu ke iti kiikiwei na ivona bo, “Bada, tinowi da God keyama karakarata inunmai ina vonatawei inoru da weni damsi ina gwaramutusi.”†

⁵⁵ Ma Yesu imiiritavire ma iyeghisi.‡ ⁵⁶ Ma kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meygai sago.

Wawaya viya Yesu ita kivini.
(Mat 8:19-22)

⁵⁷ Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ma ketiyai tomowa sago Yesu kurina ivona bo, “Mike kuna nenae na ana kivinim.”

⁵⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kukou dīpa kii buba emakamakai ma kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi aku kenakena gawarina kegha.”

⁵⁹ Ma Yesu tomowa sago kurina ivona bo, “Kekiviniiku.”

Ma ivonapotei bo, “Bada, vaghina bo kegha da aku mamai ana dogoi ma muriyai ana pisi da ana kivinim.”

⁶⁰ Ma Yesu ivona bo, “Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi ina dogosi. Ma tam na am biga da God ina vikiivavona kuna dimei.”

⁶¹ Ma bade tomowa sago ivona bo, “Bada, ana kivinim ma karakava, iyamna ana nae da aku wawaya ani kiruruwesi.”*

⁶² Ma Yesu ivonapotei bo, “Wayowa wawayina ina kayowana da ina tano inuwata bubuni na uwata sawarina ina votani da bagibagina maranai ox nani sawarina etitini. Ma bade ku maghinona kava ina kitakita da maninina ina nae ma ke ina tavire. Iyi tam am kayowana da God ina vikiivavona kubiine kuna biga ma mikedu kuna tavire na tam ke kovokovoghim da ina biga kuna berai.”

* 9:46: Luk 22:24 * 9:48: Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * 9:53: Sameriya ma Israel damsi mara nonowa ivivi kawapata. † 9:54: Mara katamaninai giruma damsi peyarisu ves 54b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Elaidiya nakanani iberai.’ ‡ 9:55: Mara katamaninai giruma damsi peyarisu ves 55b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘God Kanumina na tami rapemiyai, ma ke damina kota vii bubuni. Taku Wawaya Natusi ke ata pisi da wawaya ata gwaramutusi. Kegha, apisi da wawaya ati yawasasi.’ * 9:61: 1Kgs 19:20

10

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivonatawesi.

¹ Yesu ivi sisiya ikovi ma kana kivikivina ivi 72 ivinesi. Ma ruwa ruwa duma ivonatawesi ivi nao ku kwanatu ma dobu bogii ma bogiyai. ² Ma ivonesi bo, “Vavai itawagha ma iyavo kava ina yaba? Vao irakata ma yabayaba wawayisi iruwa kikei. Vao badana kurina kovi nowi da yabayaba wawayisi peyarisi ina vonatawesi da yavata tayaba.” ³ Konae. Tami nakanani ma sipu gegeyisi ma kukou dipa ku kamosi avonavonatawemi.* ⁴ Ma ami baba kubiine, mane kana kutu ke kona kavari, wagu kegha, ma kaemi kana terepapara kana viruwa ke kona kavari. Ma ketiyai wawaya kona panani na ke kona kweya da ina guri kirakai.* ⁵ Ma wawaya i ku numa kona nekiibau da kii numataya na kovona bo, “Weni numanai God ina nuwanuba ina makai.” ⁶ Ma mikeda wawayisi na biibiisi nani numanai na God ini biibiini da ina nuwanuba gwabisiyai ina makai. Ma mikeda ti na ke wawaya biibiisi na God ina nuwanuba ke ina viiya. ⁷ Ma meni ku numana kona nekiibau da kii numataya na nani numanai kava komakai. Ma aviyavisina ina veremi na kokani ma koumai. Koakovi da bera maninina da bagibagi wawayina kana miyiya ina viiya. Ma ke koni gubamavuremi.* ⁸ Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ini kiikiwemi na aviyavisina ku maghinomi ina terei na kokani, ⁹ gubagubagisi nani dobunai kovi yawasisi, ma peyarisi kovonesi bo, “God ina vikiivavona enekiibau kurimi.” ¹⁰ Ma maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ke ini kiikiwemi na ketiyai kona miiri ma kona vona bo,* ¹¹ “Tami ami kwanatu vunavunana kaekiyai kakiikiirighatawei. Nuwanuwami ke ina wapa da God ina vikiivavona ita nekiibau kurimi ma kobarei.” ¹² Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Vonavagha avonavonemi. Vitupavira kana mara ina nekiibau na meni kwanatuna God ina vikiivavona ina barei na kii kovogha ina rakata da Sodom damsi kii kovogha ina ghekuyowei.”*

*Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana.**(Mat 11:20-24)*

¹³ “Koti nuwapoya kirakai, Korasin dami! Koti nuwapoya kirakai, Betsaida dami! Ami kwanatu kamosiyai bera ghamaghamasi aberai ma ami berabero ke kota miirikupukuputei. Nani berasi Taya ma Saidon kwanatusi kamosiyai ata berai na yaghiyaghina i berabero itinimaye ma ita miirikupukuputei ma ere yapuyapukaresi mowamowasi ita vivikote, iti matakira da i berabero kubiine inuwapoya.* ¹⁴ Ma vitupavira kana mara ina nekiibau na Korasin ma Betsaida dami kami kovogha ina rakata kirakai, ke Taya ma Saidon damsi kii kovogha nakanani. ¹⁵ Ma Kapenyam dami, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karata makamakii nonowina.”*

¹⁶ Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Iyavo kava ini yanemi na taku yavata ivaneku. Ma iyavo kava ina baremi na taku yavata ibareku. Ma iyavo kava ina bareku na wawayina ivonataweku na tuna yavata ibarei.”*

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivovira.

¹⁷ Yesu kana kivikivina ivi 72 nuwabiibiyyai ivovira kurina da ivona bo, “Bada, avamuwai sisiya bagibagisi katerei ma kanuma beroberosi ivotekateka!”

¹⁸ Ma ivonapotesi bo, “Taku mani Seitan akitai, tuna namanamara nakanani kunumai ipeku. ¹⁹ Rewapana averemi da mota ma gwaghagwagha koni tugudaguda ma bade kata ghaviya ina rewapana kudubina kona ghekuyowei. Ma ke sago gubaga kona panani.* ²⁰ Ma ke koni nuwabiibai da kanuma beroberosi evotekatekemi, iyamna tuna na ke bera ghamana. Kovi nuwabiibii kirakai da God kami vava kunumai igirumi.”

*Yesu ivi nuwabiibai.**(Mat 11:25-27, 13:16-17)*

²¹ Nani maranai Yesu, Kanuma Vovokaravina damina iviyya da ivi nuwabiibii kirakai ma ivona bo, “O, Mamai, tam Bada kunumai ma dobuwai. Aikiikiwem da vonavaghata kuteregavui da iyavo kava inotanotai da i nuwagiura ma i akovi irakata na ke itakovi. Ma iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na kurisi vonavaghata kivi debei da iakovi. E, Mamai, am kayowana kubera i da nakanani itupuwa.”

* **10:2:** Mat 9:37-38   * **10:3:** Mat 10:16   * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5   * **10:7:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18   * **10:10:** Apos 13:51   * **10:12:** Gen 19:24-28; Mat 11:24, 10:15   * **10:13:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1-28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4   * **10:15:** Isa 14:13-15   * **10:16:** Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48; Jon 13:20   * **10:19:** Psa 91:13

²² “Aku Mamai bera peyarina ivereku. Ma Mamai kava Natuna iakova bubuni. Ma Natuna na Mamai iakova bubuni. Ma iyavo kava Natuna ivinesi da ina Mamai ivi debei kurisi na ti yavata Mamai iakova bubuni.”*

²³ Ma Yesu imiiritavire ma kana kivikivina kava kurisi ivona bo, “Kovi nuwabiibai da God ivi biibinimi da weni berasi peyarina matamiyai kokitakitai. ²⁴ Avonavonemi da peroperoveta ma kiikiivavo peyarisi i kayowana da aviyavisina kokitakitai na ita kitai ma kegha. Ma bade i kayowana da aviyavisina kovi yanei na iti yanei ma kegha.”

Sameriya wawaya biibiina ina miiba.

²⁵ Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivomiiri da Yesu ita rubui. Ivona bo, “Bada, avi ana bera da yawasa makamakii nonowina ana panani?”*

²⁶ Ma Yesu ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kuvi yavi na kamonai aviyavisina iterei? Am nota ikikava?”

²⁷ Ma ivonapotei bo, “‘God nuwanuwana kuna viiya. Nuwanuwam kudubina, kanumim kudubina, am nota kudubina ma am rewapana kudubina God kuna verei.’ Ma bade igiruma bo, ‘Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.’”*

²⁸ Ma Yesu ivonei bo, “Kuvona bubuna. Nakanani keberai ma yawasa makamakii nonowina kuna panani.”*

²⁹ Ma tomowina ke iti nuwabiibai ma ina kayowana da tuna mani ku biibiina ita tere meyei. Tuna kubiine Yesu ivi tarakiyanei bo, “Igiruma da kwinaku kurina ati nuwaviina na meni wawayisi kava kurisi ata bera?”

³⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago Jerusalemuwai ivomiiri, ibaba iororu ku Jeriko. Ma keta borinai yapiyapi wawayisi tomowina ivowai. Kana gara irupami ma ivi kiyedarana kirakiyeyi da gisina kava ita rabobo ma iverukuyowei. ³¹ Ma taparoro badana sago nani ketanai ibaba ipisi da tomowina ikitai. Ma iveruvuvurei da ibaba inae. ³² Muriyai Livai tomowina sago ipisi da meni gawarinai tomowina ikenakena nake na berana sago iberai, ikitai ma iveruvuvurei da ibaba inae. ³³ Ma murina vaghata na Sameriya tomowa ibaba da meni gawarinai tomowina ikenakena na kurina inekiibau. Ikitai da ivi kamyuyuweyi.”*

³⁴ Inae kurina ma kana gubaga ibunami, oira ma wain itepoi ma igerei. Ma ikavari, ina ku donki ivi gerui ma ineyei numanumataya iku numa. Ma yavata imakii mareba da ikoyagha bubuni. ³⁵ Mara itom na ina kutu ivotawei da silva mane riririghisi ruwa iviia. Ma numa kana koyakoyagha iverei ma ivonei bo, ‘Ita tomowa kekoyagha bubuni. Ma mikeda weni manena ke kovokovoghina na ana vovirame wike ma ku tepana ana terei.’”

³⁶ Yesu weni miibiina ivi kovini ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina kurina ivona bo, “Am nota ikikava? Weni wawayisi ivi aroba kamosiyai na weni tomowina ivi kwinana bubuna gubagubagina kurina?”

³⁷ Ma ivonapotei bo, “Nani tomowina ivivi kamyuyuweyi.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina. Kenae ma tam bade nakanani keberai.”

Yesu inumataya Mata ma Meri kurisi.

³⁸ Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da ku kwanatu sago inekiibau. Ma nani dobnai wavine sago kana vava Mata ivi kiikiiwesi ma irutinisi da kana numataya.* ³⁹ Mata tina kikei kana vava Meri ma tuna inae da Yesu kaena ririnai imakai da ina vibeyebeyena ivivi yana bogai. ⁴⁰ Ma Mata ina biga irakata da ivi tinavirai tuna kubiine ivi nuwapoya da inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kuti kamyuyuweku. Tiku kikei ivotereku da biga kudubina ina kiku kava aberaberai. Kevonei da ini viteku.”

⁴¹ Ma Bada ivonapotei bo, “Mata, Mata. Kegiyagiyaguwa ma bera peyarina kinuwapoya kirakiyeyi. ⁴² Bera sago kava ibiibii kirakai ma tuna kuta kayowei. Meri na bera biibiina ivinei da ke ini wapai.”

11

Yesu nipowana ketana ivi beyesi.

(Mat 6:9-13, 7:7-11)

¹ Mara sago Yesu inae ku dobu sago ma iniponipowana. Inipowana ikovi na kana kivikivina sago ivonei bo, “Bada, Jon kana kivikivina ivi beyebeyesi da ikikava ita nipowana. Ma nakanani kuti beyebeyekai da kata nipowana.”

² Ma Yesu ivonesi bo, “Maranai kona niponipowana, kovona bo, ‘Mamai,

* **10:22:** Jon 3:35, 10:15 * **10:25:** Mat 22:35-40; Mak 12:28-34 * **10:27:** Lev 19:18; Deut 6:5 * **10:28:** Lev

18:5 * **10:33:** 2Chr 28:15 * **10:38:** Jon 11:1

Kam vava kavovokaravei.

Kainowi da am vikiivavona dobuwai ina makai.

³ Mara nonowa kakii vavai keverekai.

⁴ Ma wawaya i bera beroberosi kurikai kanotatawei na nakanani akii bera beroberosi kenotatawei.

Kevi nowekai da ruyagha ke kana panani.’ ”

⁵ Ma bade ivonesi bo, “Mikeda didibarai kwinam sago kurina kuta nae ma kuti nowi bo, ‘Kwinaku, puwata gisina kuta vereku ⁶ iyamna kaku numataya sago wekarakava dobu rabarabai ipisi ma ke sago aviyavisina gwabikuwai da ata verei ita kam.’ ⁷ Iyi tam nakanani kuti nowi na kwinam numa kamonai ina kayowana da ita vonapotem bo, ‘Kenetaweyana! Ke ana vomiiri da ani vitem. Matuketa agudui ikovi, ma natunatuku yavata kakenakena.’ ⁸ Avonavonemi, nakanani ita vonapotem ma kegha da ina vomiiri da puwata ina verem. Avi kubiine? Ke tam kwinana kubiine da ini vitem ma kuvi nowi kirakai, kuvi tepatora ma ke kutinimaya, tuna kubiine ina vomiiri ma am nuwapoya kudubina ina bera. ⁹ Tuna kubiine avonavonemi da kovi nowi da God ina veremi. Koekwa da ami kayowana kona panani. Kokiipowapowara da God matuketa ina votawei. ¹⁰ Iyavo kava God kurina ini nowi na kudubisi kurisi ina verena. Iyavo kava inekwa na i kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na matuketa ina votawei kubiisi. ¹¹ Mikeda natum ita pisi ma iyana kubiine iti nowi kurim na mota kuta verei, bo? Kegha taweyana. ¹² Bo kiu pupuna kubiine iti nowi kurim na gwaghagwagha kuta verei, bo? Kegha taweyana. ¹³ Tami na wawaya beroberomi ma kegha da koakovi da natunatumi kurisi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Koni nowi na Kanuma Vovokaravina ina veremi.”

Yesu ma Berusiburu.

(Mat 12:22-30; Mak 3:20-27)

¹⁴ Mara sago Yesu kanuma berona tomowa sago gwabinai ikwavini, kanumina ibera da tomowina ke kovokovoghina da iti sisiya. Ikiibutawei inae na tomowina sisiya ivi karei ma koroto ghamana weni berana ikitai da ivi deyei. ¹⁵ Ma wawaya viya ivona bo, “Yesu ina rewapana kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai iviia da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*

¹⁶ Ma viya na Yesu irubui, ivi nowi da bera ghamana ita bera, iti matakira da ina rewapana God gwabinai iviia.* ¹⁷ Ma Yesu i nota iakovi ma ivona bo, “Mikeda kiivavo sago ina wawaya ita totoyaraghi da dam ruwa na nani kiivavona ina rewapana ita gisi. Bo mikeda dam sago kamonai rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. ¹⁸ Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti kawapata na ke kovokovoghina da ina vikiivavona ita miirikikina. Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine weni nakanani aisisiya. ¹⁹ Ma mikeda Berusiburu rewapana ita vereku da kanuma beroberosi ata kwavinisi na kami kivikivina na rewapana iyi gwabinai iviia da ekwavikwavinisi? Tami mani kami kivikivina ina vonemi da tami koibero. ²⁰ Ma taku na God imana gwabikuwai da ina rewapanai akwavikwavinisi na aidebei kurimi da God ina vikiivavona inekiibau.”

²¹ “Tomowa rewapanina ere kapiyina ina numa ini tarapaparane na ina sawara kudubina ina makai bubuna. ²² Ma wawaya sago rewapana kirakiina ina kayaya kurina da ina ghekuyowei na ina sawara ma nani kapiyina tomowina ivivi tumaghane na peyarina ina kavari ina nae da sawarisi turaturana yavata ina rereghi.”

²³ “Tuna kubiine meni wawayina ke kwinaku na ikawapateku. Ma meni wawayina ke iti viteku da yavata kata vivikiidaburana na aku biga eresoresotawei.”*

Kanuma berona ivovira.

(Mat 12:43-45)

²⁴ “Kanuma berona wawaya ina kiibukuyowei na warereyai ina baba yawara, gawara inekwai da ini yakam, ma ke ina panani. Ma ina vona bo, ‘Aku numa avoterei na ana vovira nake.’ ²⁵ Ina nekiibau na ina kitai da wawaya numa igigiri ma bera peyarina itere bubuni. ²⁶ Vaghina ma ina nae da kanuma beroberosi bero kirakiisi miikovimaruwa ina rutinisi ma peyarisi ina vovirame tomowina kurina da gwabinai ina runuma. Kunona tomowina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai.”

Nuwabiibai vaghata.

²⁷ Yesu ivivi sisiya ma wavine sago koroto kamonai ikiirara bo, “Am maduwa iti nuwabiibai da ivi tuwem ma ivi susum.”

* 11:15: Mat 9:34, 10:25

* 11:16: Mat 12:38, 16:1; Mak 8:11

* 11:23: Mak 9:40

²⁸ Ma ivonapotei bo, “Ma iyavo kava God vonana ini yanei ma ina votekatekei na God ini biibiinisi da i nuwabiibai ina rakata sasara.”

Wawaya matakira ikayokayowei.

(Mat 12:38-42)

²⁹ Yesu gwabinai koroto irakata kirakai ma ivonesi bo, “Weni kimtina na wawaya beroberosi, ekayokayowei da matakira ghamana ita kitai ma ke sago matakira ana veresi da sago kava ina kitai, tuna na Jona ina matakira.* ³⁰ Iikava Jona ivi matakira Nineva damsi kurisi, nakanani Wawaya Natusi ini matakira weni kimtina kurisi.* ³¹ Vitupavira kana mara ina pisi na Seba damsi i kiivavo wavinena ina vomiiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na berabero wawayisi. Mara katamaninai nani wavinena dobu rabarabai ibaba inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura iti yanei. Ma karako weni maranai, wawaya sago inekiiibau ma tuna na Soromon ighekuyowei.* ³² Jona idima Nineva damsi kurisi na i berabero ivinimaye i ma imiirikupukuputei. Ma mara damonai Nineva damsi ina vomiiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na berabero wawayisi. Ma karako wawaya sago inekiiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.”*

Tupuwa kana yasegana.

(Mat 5:15, 6:22-23)

³³ “Wawaya rampa ina kapuni na ke ina teregavui ma bade ke bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Kegha, ini rorokei da iyavo kava ina rui ku numa na yaseganina ina kitai.* ³⁴ Matami na tupuwimi kana kibe. Matami biibiisi da kokitakita bubuna na yasegana gwabimiyai da tupuwimi inunui. Ma matami beroberosi da ke kota kitakita na nubakutuva gwabimiyai da tupuwimi inunui. ³⁵ Tuna kubiine kokitaruvimi da yasegana gwabimiyai ina makai ma ke nubakutuva. ³⁶ Mikeda yasegana gwabimiyai ma tupuwim kamonai nubakutuva kegha na yasegana gwabimiyai ina rakata da yaghiyaghina i tupuwimi kudubina ina yasegana yavui. Tuna nakanani ma kibe gweyurina ita kamowanimi.”

Nuwapoya miikovimasago.

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

³⁷ Yesu ivi sisiya ikovi ma Perisi sago ipisi kurina ma ivonei da yavata ita nae da ina numiyai ita kam. Inae ma Yesu irui ina ku numa ma nevanevanai ikenavipika da ita kam. ³⁸ Ma Perisi tomowina ivi deye kirakiiyei da Yesu i kiki ke ita nunuri, imana ke ita tepokowakowai. ³⁹ Ma Bada Yesu ivona bo, “Tami Perisi dami dabira ma redu kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na panikowa ma nota dowadowasi itupo. ⁴⁰ Neghaneghami! God ke kupuna kava ita yamoni ma kamona yavata. ⁴¹ Aviyavisina ami dabira kamonai na konuwatawei ma moyamoyakisi kurisi koverena. Nakanani kona berai na kudubina kona gigiri da God ku matana na biibiina kavakava.”

⁴² “Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai iyamna bera gisigisisi konununura bogai ma bera ghamaghamasi ke kota beraberi! Vane ruguruguna ami vao kamonai koiyiyavi da viya ma ruguruguna imaruwa kamosiyai na sago koviiyiya da Taparoro Numana kamonai God kurina kosuwasuwara. Ma bera maninisi wawaya kurisi ke kota beraberi, ma bade God nuwanuwana ke kota viiya. Bera gisigisisi koberaberi na vaghina, ma bade ku tepana na bera ghamaghamasi yavata kota beraberi.*”

⁴³ “Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kayowana ghamana da koti wawayaghama, tuna kubiine kiki numasi kamonai wawaya ghamaghamasi kii gawarai komakamakiivipika ma bade vigimara gawarisiyai ami kayowana da wawaya ina vokaravemi. ⁴⁴ Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna tami nakanani ma karawaga ke gwagwagwarina. Wawaya tepanai ina baba ma ke itakovi da kaesi gaburinai na wawaya tupuwina idogoi.”

⁴⁵ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivona bo, “Bada, weni nakanani kisisiya na tokai yavata kevonanavigibowikai.”

⁴⁶ Ma Yesu ivonapotei bo, “Tami bade vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna vita ghamaghamasi wawaya kovereveresi ma ke ruvaruvana da ita kavari. Ma bade ke kota vovororona da koti vitesi. ⁴⁷ Koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kaekiki mau God ina peroperoveta ivi kiivunuwana ma idogosi. Ma tami na meni gawarisiyai idogosi na kii matakira kopasipasi. ⁴⁸ Nakanani koberaberi na koimamatara meyemi da ami kaekiki i berabero koivaghinei iyamna ti na ivi kiivunuwana ma tami na kii matakira kopasipasi. ⁴⁹ God namada iakovi da nakanani kota berai tuna kubiine ivona bo, ‘Aku peroperoveta ma aposol ana vonatawesi kurisi. Ma viya

* **11:29:** Mat 16:4; Mak 8:12 * **11:30:** Jon 3:4 * **11:31:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12 * **11:32:** Jon 3:5 * **11:33:** Mat 5:15; Mak 4:21; Luk 8:16 * **11:42:** Lev 27:30

ini kiivunuwana ma viya ini tupaketowanesi.’⁵⁰ Dobu karenai da ku karako peroperoveta peyarisi ivi kiivunuwana ma tarasi isororo na God weni kimtina ini wavumi, tami biwana kudubina kona viiya.⁵¹ Abel tarana kubiine ma bade Zekaraya tarana kubiine, tuna suwara kapuna kana kema ma Taparoro Numana basunai ikiivunui da irabobo. Vonavaghata Abel ina mariyai ipisi da ku Zekaraya na kudubisi i rabobo kubiine na biwana God weni kimtina ina veremi.”*

⁵² “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna koike-tagudugudu da wawayi vonavaghata ina ku numa ke ina rui. Tami mani ke kota rui ma bade iyavo kava i kayowana da ita rui na koitarapaparanesi.”

⁵³ Ma Yesu nani dobuna ivoterei da inae. Ma tuna maranai Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da Yesu kurina nuwanuwasi ipughupughu da yavata ivivi kawapata. Ma mara nonowa Yesu kurina vitarakiyana bogii ma bogiiyai itereterei da ivivi kaetina.⁵⁴ I kayowana da Yesu iti sisiya bero na ita paniya.

12

Yesu wawayi miiruwaruwasi ivi sisiyesi.

(Mat 10:26-27)

¹ Nani maranai koroto ghamanakina ivi kiiriyeriyeyana da wawayi ivivi kiipasipasiyana. Ma Yesu sisiya ivi karei, kana kiviikivina kava ivonesi bo, “Perisi damsi na miiruwaruwasi ma viviberosi. Kokitaruvimi da nani yist na ke ina damana kurimi.*² Ma mara sago wawayi i bera gavagavusi kudubina na God ini debei ma bade ina berai da aviyavisina kudubina guduguduna na ina votawei.*³ Aviyavisina didibarei koisisiyei na madeghai God sisiyisi ini debei da wawayi peyarisi ini yanei. Ma aviyavisina numa kamonai wawayi tinisiyai koisisiyakarakaravei na tuna matarasi sisiyisi peyarina ina rukaghei.”

Iyi kota yabumanei?

(Mat 10:28-31)

⁴ “Turaturaku, avonavonemi da iyavo kava ina kiivunumi na ke kona yabumanesi. Ina kiivunumi ma murinai ke kovokovoghina da aviyavisina berona ina berai kurimi.⁵ Ma ani beyemi da meni wawayina kota yabumanei. Tuna na God ma ina rewapana emakamakai da ina kiivunumi ma rabobo murinai ku keyama karakaratina ina tawemi. Vonavaghata, tuna wawayina kota yabumanei.”

⁶ “Aririta miikovi kota gimari na miianisi igisi kirakai. Ma kegha da God na aririta sago kava ke ini notawapei.⁷ Vonavaghata, God uyawim peyarina ivi yavi ikovi, iakovi da viya. Ke kona yabumana, tami God kurina miianimi irakata kirakai ma enotanotimi. God ku matana aririta peyarina koghekuyowesi.”

Keriso ina wawayi.

(Mat 10:32-33, 12:32, 10:19-20)

⁸ “Avonavonemi, wawayi kurisi koni debei da tami na aku wawayi ma taku Wawayi Natusi nakanani ana berai kubiimi, God ina aneya maghinosiyai ani debei da tami na aku wawayi.⁹ Ma kona vonaveyiyeku na God ina aneya maghinosiyai bade ana vonaveyiyemi.”

¹⁰ “Wawayi ini avaberoweku na kovokovoghina da God i berabero ina notatawei.*¹¹ Ma Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na God ke ina notatawei.*”

¹² “Wawayi ina patumimi ma ina rutinimi da kiki numasi kamonai ma kwanatu babadisi ma kikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupavireviremi. Ma ke koni nuwapoya da ikikava kona vonapotesi bo kami papara kona vovai,*¹³ iyamna nani marasiyai Kanuma Vovokaravina ini beyemi da ikikava koni sisiya.”

Mura wawayina neghaneghana.

¹⁴ Tomowa sago koroto kamonai Yesu ivonei bo, “Bada, aku tuwa kevonei da akii mamai ina buderi nevanevana ina vereku.”

¹⁵ Ma Yesu ivonapotei bo, “Aku tomo, ke sago iyai rewapana ita vereku da ami mamai buderina ata rereghi.”¹⁶ Ma peyarisi ivonesi bo, “Kokitaruvimi da ke kona vomatamatighana kirakai. Ami mura ma ami sawara ina rakata na yawasa vaghata ke ina veremi.”

¹⁷ Ma weni miibiina ivonesi bo, “Mura tomowina sago iyaba da iti maghara¹⁸ ma ina vavai irakata. Ma ivi nuwanotanota bo, ‘Avi ana berai? Numa kweta ke ruvaruvana.’

¹⁹ Muriyai ivona bo, ‘Agunai weni nakanani ana berai. Aku numa kweta gisigisisi ana rika ma ghamaghamasi ana vova da aku maghara ma aku sawara ana vovidaburana bubuna.

* 11:51: Gen 4:8; 2Chr 24:20-21 * 12:1: Mat 16:6; Mak 8:15 * 12:2: Mak 4:22; Luk 8:17 * 12:10: Mat 12:32;

Mak 3:29 * 12:11: Mat 10:19-20; Mak 13:11; Luk 21:14-15

¹⁹ Ma ana vona bo, “Taku vaghina, aku mura irakata da mara gurina ana kam, anuma ma ani nuwabiibai.” ²⁰ Ma God nani tomowina ina vonei bo, “Tam neghanegham. Weni didibarina am yawasa ana viitawei da kuna rabobo. Ma aviyavisina kudubina kuvovid-aburi ma kuvivi maghari na iyi ini rapenei?”

²¹ Ma bade ivonesi bo, “Iyavo kava enotanota meyesi ma dobu ina sawara ina vovidaburana na ikikava itupuwa nani mura tomowina kurina na nakanani ina tupuwa kurisi. God ita notanotai ma kanumisi ina mura ita vovidaburana na kegha.”

God kovi tumaghane ma ke koni nuwapoya.
(Mat 6:25-34)

²² Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa dobuwai na ke koni nuwapoyei da aviyavisina kona kani ma aviyavisina kona kotei. ²³ Ami yawasa na ke kam kava kubiine ma tupuwimi na ke gara kava kubiine. ²⁴ Oghogha kokitisi. Ke ita wayowayowa ma ke ita vivimaghara. Ma God ikanikanisi. Ma tami na ekayokayowana kirakiiyemi, ke kiu nakanani. ²⁵ Ma nuwapoya notasi ke ini vitemi da ami yawasa gisi vaghina ini gurini. ²⁶ Ma bade ke ini vitemi da bera gisi korekorena ina tupuwa. Tuna kubiine avi kubiine bera peyarina koinuwapoyei? ²⁷ Saru kokitai, dipiyai egogogo wapawapa. Ke ita vovobagibagi ma kii gara ke ita popopo ma kitasi ibiibii kirakai da Kiiivavo Soromon kana gara biibii kirakiina ighekuyowei.* ²⁸ Inamona na karako egogogo ma maram wawaya ina kapuni ma kegha da God ikotevunaghisi. Inamona ikotevunaghisi ma tami iyavo kava ami vitumaghana igisi na bade ini kotevunaghimi.”

²⁹ “Kam ma uma ke kona nota kirakiiyeyi ma ke koni nuwapoyei. ³⁰ Iyavo kava God ke ita vivitumaghane na kam ma uma inuwapoyei ma ekwekwa kirakiiyeyi. Ma tami na ami Mamai namada iakovi da aviyavisina kokayokayowei. ³¹ God ina vikiivavona konekwai na bade ku tepana ami kayowana dobuwai ina vokiibuwei.”

Kunuma kana mura.
(Mat 6:19-21)

³² “Tami aku sipu yavona na ke kona yabumana, iyamna ami Mamai inuwabiibai da ina ku vikiivavona korui ma rewapana evereveremi da yavata koni kiivavo patapata. ³³ Ami mura kovi gimara ma mane na moyamoyakisi kona veresi. Ami kutu ku kamona na kunuma kana mura konuwani, ke dobu kana mura. Kunuma kana mura na ke ina ravuwa, ke meyani da ina kovi, yapiyapisi ke ina kavari, ma kaniketekete ke ina kani. ³⁴ Meni dobunai ami mura kovovoidaburana na bade nuwanuwami na nani dobunai.”

Matami ekarata ma kona banenega.

³⁵ “Ami rampa kokapuna ma kokitaruvai da mara nonowa ina karakarata. Ma bade kovi gara, kovovunagha meyemi da biga kubiine.* ³⁶ Koberai da tami nakanani ma bigabiga wawayisi ita vivikoyakoyagha da i bada kamporaghai ina vovira ku numa. Kurisi ina nekiibau ma ina kiipowapowara na yaghiyaghina matuketa ina votawei.* ³⁷ Ina kitisi da ebanebanenega na ini nuwabiibii kirakiiyeyi. Vonavaghata avonavonemi, nani badana ina tereoruwe meyei da bigabiga kana gara ina kotei ma ina vonesi da ina makai ma ina kam ma tuna mani ina koyaghisi. ³⁸ Vona bubuna da i bada didibarai ina vovira ku numa ma ina pananisi da patana da ebanebanenega na ini nuwabiibai. Namanaki kokorereko kana viruwa bo viarobina kamonai ina nekiibau kurisi ma kegha da matasi ina kitakita na ini nuwabiibii kirakiiyeyi. ³⁹ Ma sago ana vonemi, weni tuna damina kovii bubuni. Mikeda numa badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na ina numa iti taraparane da yapiyapina ke ita gavovori.* ⁴⁰ Tami bade nakanani kona vovunagha ma kona banenega. Mara sago kona notanotai da Wawaya Natusi ke ita pipisi ma nani kamonai ina nekiibau.”

Bigabiga patupatatuna bo ke patupatatuna.
(Mat 24:45-51)

⁴¹ Pita ivona bo, “Bada, weni miibiina na tokai kava kubiikai bo wawaya peyarina kubiisi?”

⁴² Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Numa badana bigabiga sago patupatatuna ma nuwanuwagiurina ina vinei da bigabiga peyarisi kii koyakoyagha. Ma rewapana ina verei da ini badesi ma kii miyi ma kii vavai ina rerereghi. ⁴³ Numa badana ina vovira ma ina kitai da ekoyakoyagha bubunisi na ini nuwabiibiiyeyi. ⁴⁴ Vonavaghata avonavonemi, rewapana ghamana ku tepana ina verei da aviyavisina kudubina rapenai na ku imana ina terei da ina koyaghi. ⁴⁵ Ma mikeda bigabiga kii koyakoyagha ita vona bo, ‘Aku bada inae

* 12:27: 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6

* 12:35: Mat 25:1-13

* 12:36: Mak 13:34-36

* 12:39: Mat 24:43-44

ma mara gurina murinai ina vovira,' na iti karei da bigabiga wivinesi ma totomowisi ita widiwidi kirakiiyesi, ita guraguramodi ma itumuma neghanegha. ⁴⁶ Mara sago nani berasi ina beraberai na ina bada ina nekiibau da ini tataghani. Ma kovogha ghamana ina verei ma ina kwavini da iyavo kava ke ita votekateka na ku kamosi ina rui da yavata ina makai."

⁴⁷ "Meni bagibagi wawayina iakovi da avi bigana kava ina bada ekayokayowei da ina berai ma ke ita vovovunagha ma ke ita votekateka na kovogha ghamana ina viiya, kana widi ina peyari kirakai. ⁴⁸ Ma meni bagibagi wawayina ke itakova bubuna da aviyavisina kava ina bada ekayokayowei, ma ina bera beroi na kana widi ke ita peyari. Tami iyavo kava puyo ghamaghamasi God gwabinai koviiya na ekayokayowei da kona vere meyemi da biga ghamaghamasi kona berai. Ma bade tam iyai da God itumaghanem ma bera peyari ku imam iterei da kuna koyaghi na ekayokayowei da nani vitana ghamana kuna kavara bubuni."

Vimakiibogebogeyana.

(Mat 10:34-36)

⁴⁹ "Apisi ku dobu na keyama karakarantina akavarapiyei, ma aku kayowana da namada ita karata bubuna. ⁵⁰ Ma kunona babataito* sago damina ana viiya ma ere nuwapoyiku aikoyakoyagha da tuna berana ina kovi.* ⁵¹ Konotanotai da apisi ku dobu da makiinuwapota ina tupuwa, bo? Kegha, avonavonemi da apisi na kubiiku vimakiibogebogeyana ina tupuwa. ⁵² Karako weni marana ma nake na rakaraka kamonai wawayi miikovi na ini makiibogebogesi da wawayi aroba ivi ruwa ini kawapatesi bo wawayi ruwa ivi aroba ini kawapatesi. ⁵³ Wawayi ini kiitawetaweyana da mamai natuna tomowina ini ghaviyei ma bade natuna ina mamai ini ghaviyei. Maduwa natuna wavinena yavata ini ruwa ma bade natuna wavinena ina vomiri da ina maduwa yavata ini ruwa. Ma kwabura rawana wavinena ini kawapatei, ma bade rawana wavinena ina vomiri da kwabura ini kawapatei.*"

Ikikava wawayi akova ina viiya da bera sago ina tupuwa.

(Mat 16:2-3)

⁵⁴ Yesu koroto ivonesi bo, "Kwavu dumadumasi kona kitai da dipiiyai ighegheyana na kokayokayovona bo, 'Garewa ina katuna,' na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. ⁵⁵ Ma damina koviiyiiya da yavara everaverau na kokayokayovona bo, 'Madegha ina muyamuya kirakai,' na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. ⁵⁶ Tami miriruwaruwami, iyamna dobu ma kunuma kokitakitai na akova koviiyiiya da aviyavisina ina tupuwa. Ma avi kubiine karako aviyavisina etuputupuwa na damina ke kota viiiya?"

Kami ghavighaviya yavata ami piropiro kovi maniniya.

(Mat 5:25-26)

⁵⁷ "Avi kubiine ke kota vivitaripiri meyemi da meni berana na maninina? ⁵⁸ Wawayi yavata koni kawapata ma kona vomiri da vitupavira badana kurina da ami vikawapata iti maniniya, na kobera tovonni da ketiyai tami mani ami piropiro koni maniniya. Ke koni maniniya na kam ghaviya ina tinakwarokwarom vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem. Ma tuna ina rutinim da ku gabura ina terem. ⁵⁹ Avonavonemi da gabura kamonai kuna makii kirakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui."

13

Ami berabero kona miirikupukuputei bo kona rabobo.

¹ Wawayi viya Yesu ivonei bo, "Pailat ina seri wawayisi inae da Gariri damsi viya ivi kiiuvunuwana maranai i ghamoghamo suwarisi ivovovunagha da ita kapuna. Ma wawayisi tarasi na ghamoghamosi tarasi yavata ivi sagoi." ² Ma Yesu ivonapotesi bo, "Weni nakanani irabobo kubiine na konotanotai da nani Gariri damsi na i berabero irakata, ke nakanani ma Gariri damsi viya, bo? ³ Avonavonemi da kegaha! Ma tami na ami berabero ke koninimaye ma ke kona miirikupukuputei na peyari bade ami yawasa koni wapai. ⁴ Ma nani wawayisi ivi 18 Jerusalem kamonai irabobo maranai Silowam numana ipeku ku tepasi na konotanotai da ti i berabero irakata kirakai, ke nakanani ma wawayi viya Jerusalem kamonai, bo? ⁵ Avonavonemi da kegaha! Ma tami na ami bera beroberosi ke koninimaye ma ke kona miirikupukuputei na peyari bade ami yawasa koni wapai."

Kii ke itame miibiina.

⁶ Ma Yesu weni miibiina ivonesi. "Tomowa sago ina vao kamonai koweya ivoni. Ma inae da koweya amena itekwai ma ke sago ita panani. ⁷ Ma ina vao kana koyakoyagha

* 12:50: 'Babataito' na Yesu ina vokwarakwara ma rabobo isisiyei. * 12:50: Mak 10:38 * 12:53: Mic 7:6

ivonei bo, ‘Taku madegha aroba avi veruvira wike da weni kiina arurupoti ma amena aekwekwa kavai. Ketaratawei! Avi kubiine tano muina kava eviivya?’⁸ Ma vao kana koyakoyagha ivonapotei bo, ‘Bada, tavoterei da madegha sago ina miiri. Ma nani kamona kiina ana koyagha bubuni, kunukununa ririnai ana koini ma mugu ana tawei da ramramna muina ina viiya.’⁹ Ma maram madeghinai iname boni na ibiibai. Ma kegha, na tataratawei.’”

Yesu wavine gubagubagina ivi yawasi.

¹⁰ Viyakam marana sago kiki numana kamona Yesu ivivi beyebeyena. ¹¹ Ma wavine sago nani kamona, kanuma berona gwabinai iberai da madegha 18 igubaga, kuputuwana itinrukumi da ke kovokovoghina ita miirimanini. ¹² Ma Yesu wavinena ikitai na ikwatui da koroto ku maghinosi ita pisi. Ma ivonei bo, “Wavine, avovotawem, karako weni gubagina ekiikiibutawem.”¹³ Imana ku tepana iterei na yaghiyaghina wavinena kuputuwana ivi kiimaninyei da God ivi ghegheni.

¹⁴ Ma kiki numana badana nuwanuwana ipughu da Yesu viyakam maranai wavinena ivi yawasi. Tuna kubiine koroto kiki numana kamona ivonesi bo, “Mara miikovimasago kamona na biga taberaberai. Nani marasiyai kona pisi da kona bunama. Ma ke viyakam maranai kona pisi.”*

¹⁵ Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Tami miiruruwaruwami! Viyakam maranai peyarimi sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamona kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma. ¹⁶ Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata rupami, bo kegha?”¹⁷ Yesu weni nakanani ivi sisiya na iyavo kava ivivi kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyarisi ivi nuwabiibai da bera ghamaghamasi ipeyari iberaberai.

Kiitroko peina miibiina.

(Mat 13:31-32; Mak 4:30-32)

¹⁸ Muriyai Yesu ivona tovonisi bo, “God ina vikiivavona na ikikava? Aviyavisina kurina ana vonagubai?”¹⁹ Tuna nakanani ma tomowa kiitroko peina iviia da ina vao kamona ivoni. Peina igogo da ivi kiidagima da kiu bogii ma bogiiyai ragharaghanai itowatowei.”

Yist Miibiina.

(Mat 13:33)

²⁰ Ma Yesu ivona tovana meyesi bo, “God ina vikiivavona na aviyavisina kurina ana tere tovonni?”²¹ Tuna na nakanani ma yist. Wavine yist gisina iviia ma parawa ghamana kamona iterei ma ivoviravirai. Ma yist na parawa inunui da kapawina irakata.”

Matuketa gisina.

(Mat 7:13-14, 21-23)

²² Yesu ivomiiri ku Jerusalem na keta borinai kwanatu ma meyagai kamosiyai ivivi beyebeyena. ²³ Ma wawaya sago ivi tarakiyanei bo, “Bada, wawaya ke peyarina yawasa makamakii nonowina ina panani, bo?”

Ma ivonapotesi bo, ²⁴ “Kovi paparana da ku matuketa gisina kona rui, iyamna wawaya ipeyari ina bera tovonni da ina rui ma kara ke kovokovoghina. ²⁵ Marana ina pisi da numa badana ina vomiiiri da matuketa ina gudui. Ma matarai kona miiri ma kona kiikiipowapowara ma kona vivinowi kurina bo, ‘Bada, matuketa kevotawei kubiikai.’ Ma numa badana ina vonemi bo, ‘Ke atakovimi! Mimei kovi piyana?’²⁶ Ma kona vonapotei bo, ‘Rorova takam ma tuma patapata ma akii meyagiyai kuvivi beyebeyena.’²⁷ Ma numa badana ina vona meyemi bo, ‘Ke atakovimi. Mimei kovi piyana? Abaremi, konetaweyana. Peyarimi na berabero wawayimi!’²⁸ Tuna maranai koni tutuwana ma okemi koni tarakikitei iyamna tami na kupunai, ma Abraham, Aisiki, Jeikap ma peroperoveta peyarisi kona kitisi da ti na God ina vikiivavona kamona.*²⁹ Ma dobu matatupina ruwamaruwa kamosiyai wawaya ina riyesi ma kamporagha kubiine ina makiivipika God ina vikiivavona kamona.*³⁰ Vonavaghata da wawaya viya karako imuri na nani maranai ini nao, ma wawaya viya karako inao na nani maranai ini muri.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.

(Mat 23:37-39)

³¹ Nani maranai Perisi damsi viya ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Weni dobuna ekiibutawei kenae iyamna Kiivavo Herodi ina kayowana da ina kiivunum.”

³² Ma ivonapotesi bo, “Konae da nani kukou dipa kovonei bo, ‘Karako ma maram na kanuma beroberosi ana kwavinisi ma wawaya gubagubagisi ani yawasisi, ma mara

* 13:14: Exod 20:9-10; Deut 5:13-14 * 13:27: Psa 6:8 * 13:28: Mat 22:13, 25:30 * 13:29: Mat 8:11-12

viarobina kamonai na aku biga ani kovini.’³³ Vonavaghata da karako, maram ma mara kana viaroba na biga ke ana voterei, aku kayowanai ana nena. Ma bade vona bubuna da peroperoveta na ke Jerusalem kupunai ita raborabobo.”

³⁴ “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta kovi kiivunuwana. Ma iyavo kava God ivonatawesi kurimi na wakimiyai koravisi da kovi rabobosi. Mara ipeyari akayokayowei da ikikava kokoreko wavinena mapemapena gaburinai natunatuna ekiikiividabudaburana da kii papara ita vowai na nakanani Jerusalem dami kubiimi ata berai. Ma tami kobara.³⁵ Damina kota viiya da God ivoteremi da ami numa kwebuna. Avonavonemi da ke kona kita meyeku ina nena da mara sago kuriku kona vona bo, ‘God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!’ ”*

14

Yesu tomowa ivi yawasi.

¹ Viyakam marana sago Yesu inae da Perisi damsi i bada ina numiyai ita kam. Ma Perisi damsi viya ivivi matatete bubuni da ita kitai, vonaviyoyovana iti kiigiyei bo kegha.

² Ma tomowa sago ipisi Yesu ku maghinona, tomowina na tupuwina gwarugwaruna.³ Ma Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi tarakiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo kegha?”

⁴ Ma peyarisi ivi kawopotapota. Vaghina ma Yesu tomowina ivotovoni da ivi yawai ma ivonatawesi inae.⁵ Ma ivonesi bo, “Viyakam maranai natum bo am ghamoghamo ita peku ku dogo kamona na kuta kitakuyowei bo yaghiyaghinai kuta tinepai?”*

⁶ Ma ke sago ikikava ita vonapotei.

Viwawayaghama miibiina.

⁷ Yesu ikitai da kam kubiine na wawaya gawara biibiisi ivinevinei da ita makai na weni miibiina ivi isisiyei.⁸ “Iyi tam tavine kamna kubiine kam sisiya kuviiya ma kuna pisi na ke wawaya ghamaghamasi kii gawarai kuna makai. Miked a wawaya sago kana vava irakata da ighekuyowem kana sisiya iviyya da ina pisi”⁹ na kam badana ina vonem bo, ‘Kevomiiri ma ita tomowa weni gawarina ina viiya.’ Ma tam kuninimaya da wawayota kurisi kuna nae da kamosiyai kuna makai.¹⁰ Ma weni nakanani kuta berai. Tavine kamna badana kam sisiya ita vonatawei da kuta pisi na wawayota kamosiyai kuta makai. Ma badana ita pisi da ita vonem bo, ‘Kwinaku, keghae ku gawara biibiina.’ Ma vaghina, wawaya maghinosiyai ita rutinim wawaya ghamaghamasi i ku gawara da kam vava ita rakata.¹¹ Iyavo kava ekayokayotata ma ekayokayowei da ini wawayaghama na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava eteretereoruwe meyesi na God ina terepisi da ini wawayaghama.”*

¹² Ma Yesu, Perisi damsi i bada kurina ivona bo, “Kam ghamana kuna berai na ke varevaresim, am rakaraka, damturam bo mura wawayisi kii sisiya kuna vonatawei da ina pisi, iyamna am agabiibai ina kovoghi. Karakava kam sisiya ina vonatawei da gwabisiyai kuna kam. Nakanani ina berai kurim na tam namada kam miyya kuviiya.¹³ Tuna kubiine kam ghamana kuna berai na wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kii sisiya kevonatawei da ina pisi.¹⁴ Ti wawayisi na ke kovokovoghina da am agabiibai ina kovoghi, tuna kubiine God ini biibiinim. Ma maranai ina wawaya maninisi rabobowai ina vomiiri na kam miyya God gwabinai kuna viiya.”

Kamporagha miibiina.

(Mat 22:1-10)

¹⁵ Ma tomowa sago Yesu yavata ikamkam ma ina sisiya ivivi yanei. Ma ivonei bo, “Iyavo kava God ina vikiivavona kamonai ina kamkamporagha na ini nuwabibi kirakai.”

¹⁶ Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago ivovunagha da kam ghamanakina ita berai ma wawaya peyarisi ikwatusi da ita pisi.¹⁷ Kam kana mara inekiibau na ina bigabiga ivonatawei da iyavo kava ikwatusi na ivonesi bo, ‘Kopisi ma takam, bera peyarina namada avovunagha ikovi.’¹⁸ Ma peyarisi ivi karei da ivonavonavurana. Wawaya sago ivona bo, ‘Taku aku dowa wekarakava agimari, tuna kubiine anenae da ana kitai. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.’¹⁹ Ma sago ivona bo, ‘Taku aku ox imaruwa wekarakava agimari. Anenae da ana bera tovonisi da uwata sawarina ina tina bubuni bo kegha. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.’²⁰ Ma bade sago ivona bo, ‘Taku wekarakava atavine, tuna kubiine ke kovokovoghina da ana pisi.’²¹ Bigabiga ivovira ina bada kurina da weni sisiyisi ivi mamatarei. Ma ina bada nuwanuwana ipughu da ivonapotei bo, ‘Kena, yaghiyaghinai kekiibau ku kwanatu da ketiyai wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi ma matapotapotasi kuna rutinapiyesi.’²² Ina bigabiga ivovira ma ivona bo, ‘Bada, aviyaivisina

* 13:35: Psa 118:26; Jer 22:5 * 14:5: Mat 12:11 * 14:8: Prov 25:6-7 * 14:11: Mat 23:12; Luk 18:14

kuvoneku na aberai da wawayisi ipisi, ma gawara ke ita tupo.’²³ Ma badana ivonei bo, ‘Kenae, kwanatu kekiiibutawei da dipiyai ma dobu rabarabai wawayi ketiyai kunekwisi da ina pisi ma aku numa ini tupoi.²⁴ Avonavonem da iyavo kava kunona akwatusi ma ibara na ke sago aviyavisina ina kuta tovonni weni kamna kamona.’”

Ikikava Yesu kuna kivini.
(Mat 10:37-38)

²⁵ Koroto ghamana Yesu yavata ibaba inenae na imiiritavire da ivonesi bo, ²⁶ “Meni wawayina nota ina viiya da ita kiviniku na ina kayowana kirakiiyeku da ke nakanani ma ina mamai, ina maduwa, kawana ma natunatuna, varevaresina, novunovuna ma bade tuna mani ina yawasa. Ke ina kayowana kirakiiyeku na ke kovokovoghina da ina kiviniku.*²⁷ Ma bade meni wawayina kana korosi ke ita kavari da murikwai ita pisi na ke kovokovoghina da ina kiviniku.*²⁸ Mikeda wawayi sago weni korotona kamona am kayowana da numa ghamana kuta vowai na kunona kuta makai ma am mane kuta ruvai da kovokovoghina da numa kana sawara kudubina kuta gimara yavui bo kegha.²⁹ Numa vowana kuti karei ma borinai am mane ita kovi na ke kovokovoghina da numa kuni kovini. Ma wawayi peyarisi ina kitai ma ina vonavinamem.³⁰ Ina vona bo, ‘Nani wawayina numa vowana ivi karei ma ke kovokovoghina da iti koviya.’³¹ Bo mikeda kiivavo ita nae da kiivavo sago yavata iti ghaviya na kunona ini nuwanotanota da ina seri wawayisi 10 tausan na kovokovoghina da kana ghaviya ina seri wawayisi 20 tausan ina miiripotesi bo kegha.³² Ma sisiya ini yanei da kana ghavighaviya ina seri wawayisi namada ivomiiri epipisi na ina yonayona ina vonatawesi ini nao. Ma dobu rabarabai ina verupotesi ma ini nowi kurisi da keta inekwai da nuwanuba kamosiyai ita makai, iyamna ke kovokovoghina da ita miiripotesi.³³ Ma bade nakanani, iyi tam ke kuni vaghinei da am bera ma am yawasa kudubina ku imaku kuna terei, tam na ke kaku kivikivina.”

Yegai damina kegha na titawei.
(Mat 5:13; Mak 9:50)

³⁴ “Yegai na biibiina. Ma mikeda yegai damina ina wapa na kara ke kovokovoghina da damina ina vovira.³⁵ Ma mikeda yegai damina kegha na tuna iyamna kegha. Tuna kubine ke vao kamona kuna tepotawei da dowu muina ini rakati. Keigha, tuna na berona, ketawei. Wawayi ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

15

Sipu iwapa miibiina.
(Mat 18:12-14)

¹ Mara sago teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi Yesu imiiriviviri da ina sisiya iti yanei.*² Ma Perisi dami ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivonavon-akunukunura bo, “Weni tomowina berabero wawayisi i kiikiwesi ma yavata ekamkam.”³ Ma Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. Ivona bo,

⁴ “Mikeda am sipu ivi 100 ma sago ita wapa na kade ivi 99 gawara yagharinai kuna kuyowesi da wapawapana kunekwai bo? ⁵ Ma kunekwai da kuna panani na kade ere nuwabiibiiim ku katagheyam kuna tawanepai ⁶ da kuna nae ku numa bo? Muriyai turaturam ma am rakaraka kuna kwaturiyariyesi ma kuna vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai, iyamna aku sipu iwapa ma apanani.’ ⁷ Avonavonemi da wawayi sago kava ina berabero ininimayi ma ina miirikupukuputei na kunumai nuwabiibai ina rakata kirakai, da ke wawayi maninisi ivi 99 i berabero kegha inuwabiibiiyesi nakanani.”

Mane iwapa miibiina.

⁸ “Ma miiba sago na wavine ina mane na silva riririghisi imaruwa, ma sago ina wapa na avi ina berai? Kade rampa ini nawai da numa ina rughirighiriya ma inekwai da ina panani bo? ⁹ Ma ina panani na wivine turaturana ina kwaturiyariyesi ma ina vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai iyamna aku mane sago iwapa na apanana meyei.’ ¹⁰ Avonavonemi da wawayi sago kava ina berabero ininimayi ma ina miirikupukuputei na kunumai God ina aneya ini nuwabiibii kirakiiyei.”

Yaraga iwapa miibiina.

¹¹ Yesu ina sisiya ikwapanatani, ivona bo, “Tomowa sago natunatuna tomotomowa ivi ruwa. ¹² Ma murimurina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, buderim na kaku reregha da kevereku.’ Vaghina ma i mamai na aviyavisina kudubina rapenai na ivorereghi natunatuna kurisi. ¹³ Ke mara gurina ma murimurina ina sawara peyarina ivi gimarei

* 14:26: Mat 10:37 * 14:27: Mat 10:38, 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23 * 15:1: Luk 5:29-30

da mane iviyya ma ivomiiri da ku dobu rabaraba. Ma nani dobunai berabero yawasina kamonaɪ imakamakai da ina mane peyarina ivi rekwe wapawapai da ivi koviyi. ¹⁴Ivi koviyi ma muriyai gomara itupuwa da nani dobuna kudubina ikamowana yavui. Gomara irakata kirakai ma yaragina mara nonowa vitonara ikarakarai. ¹⁵Ma inae da biga iekwai ma wadubu wawayina gwabinai biga ipanani ma ivonatawei da ina poro iti kanisi. ¹⁶Ere vitonarina poro ivivi kanisi ma ina kayowana ghamana da poro kii vavai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma ke sago wawayi iti kamyuyuei da vavai ita verei. ¹⁷Ma nani kamonaɪ nota iviyya. ‘Aku mamai ina bigabiga wawayisi kii vavai na ghamana, ma taku weni dobunai vitonara ekarakaravunuku. ¹⁸Ibiibii kirakai da ana vovira aku mamai kurina, ma ana vonei bo, “Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. ¹⁹Taku ke wawayi kiimataniku da kuna voneku bo, natuku. Tuna kubiine keviiniku da am bigabiga kamosiyai ana makai ma kubiim ana vobagibagi.”’ ²⁰Vaghina ma yaragina ivomiiri inae ina mamai kurina.”

“Karakava ita nekiibau ku numa ma ina mamai namada ikitataweyana da natuna ipipisi na ikitai. Ma ivi nuwapoya kirakai da natuna iverupotei, itaraghavui ma iyoni. ²¹Ma yaragina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. Taku ke wawayi kiimataniku da kuna voneku bo, natuku.’ ²²Ma kegha, ina mamai bigabiga kurisi ivona bo, ‘Kovi yaghiyaghina! Gara biibii kirakiina kokavarapiyei ma natuku kovi kotei. Rini ku imadigedigena kovi runi ma kana kaeterepapara ku kaena kovi kotei. ²³Ma kau natuna dodona korutinapiyei ma kokiivunui. Peyarita takamporagha ma tinuwabiibai, ²⁴iyamna natuku na irabobo ma iyawasa, tuna iwapa ma ivovira.’ Ma vaghina, kampoꝛagha ivi karei.”

²⁵“Peyarisi ivivi nuwabiibai na kamonaɪ natuna tutuwaghina dipiyyai ikiibau. Ipipisi numa ku ririna na ivi yanei da wawayi enava iraravi ma ivivi rikuwana. ²⁶Ma bigabiga sago ikwatui ma ivi tarakiyyanei bo, ‘Aviyavisina etuputupuwa?’ ²⁷Ma ivonapotei bo, ‘Tim kikei ivovira ma tuna na wawayawasina, tuna kubiine am mamai kau natuna dodona ivowai.’ ²⁸Ma tutuwaghina nuwanuwana ipughu kirakai da ke ita rui. Tuna kubiine ina mamai ikiibau kurina da ita rutinaruwei. ²⁹Ma ibara ma ina mamai kurina ivona bo, ‘Kevi yana, weni marana gurigurina kubiim avovobagibagi kirakai ma ke meyani da am sisiya ata vonabarei. Ma ke avi biibiina kuta vereku da turaturaku yavata kata kam ma kati nuwabiibai, ke gote gubuna kava kuta vovai kubiiku. ³⁰Ma weni natum na am buɗeri kudubina ivi rekwe wapawapai na keta wivinesi igimagimaresi. Ma karako ivovira kurim na avi kubiine kana kau dodona kuvowai?’ ³¹Ma ina mamai ivona bo, ‘Natuku, tam da taku na weni marana gurigurina yavata tamakamakai, ma aku sawara kudubina namada averem da rapemuwai. ³²Ma tim kikei irabobo ma iyawasa, iwapa ma ivovira. Tuna kubiine bera biibiina taberai da yavata takamporagha ma tinuwabiibai.’”

16

Koyakoyagha nuwanuwagiurina miibiina.

¹Yesu kana kivikivina miibiyyai ivonei bo, “Mura wawayina sago ina bigabiga ivinei da ina mane ma ina sawara kudubina ita koyaghi. Ma mara sago mura wawayina sisiya ivi yanei da bigabiga bera wapawapa iberaberei da ina mane ivivi rekwei. ²Tuna kubiine ikwatui ma ivonei bo, ‘Sisiyim avi yanei da aviyavisina rapekuwai na ke kuta koyakoyagha bubuni. Ikiyava kukoyaghi ma aviyavisina peyarina kuberai na kuni mamatareku da akovina ana viiya, iyamna gwabikuwai kubiga ikovi ma kuna nae.’ ³Ma bigabiga tuna mani ivona meyei bo, ‘Aviyavisina ana bera? Aku bada weni bagibagina kamonaɪ eviiviitaweku. Taku ke kovokovoghiku da ana wayowa, ma bade ainimaya da vinowi tepanai ana makai. ⁴Akovi aviyavisina ana bera da maranai aku bagibagi ani wapai na turaturaku ina peyari ma ina koyagha bubuniku.’ ⁵Vaghina ma, iyavo kava kii tupi ina bada gwabinai imakamakai na ikwatusi ipisi. Wawayi sago ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam aku bada gwabinai kam tupi na aviyavisina kava?’ ⁶Ivonapotei bo, ‘Taku na 3 tausan litas oliv oira am bada gwabinai aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviyya ma wekarakava girumina kevirai da kam tupi na 1 tausan 5 handred litas kava.’ ⁷Ma wawayi kana viruwa ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam kam tupi na viya?’ Ma ivonapotei bo, ‘Taku na 20 tausan kilos whiti aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni, keviyya ma girumina kevirai da kam tupi na 16 tausan kilos kava.’ ⁸Ma vaghina, aviyavisina nani bigabigana iberai na ina bada sisiyya ivi yanei ma ivi ghegheni iyamna tuna na yapiyapina ma viviberona ma kegha da ina nuwagiura irakata kirakai.” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. Ivona bo, “Vonavaghata da iyavo kava dobu yawasina kamonaɪ emakamakai na iakova kirakai da ikikava ini bero da turaturasi ini nuwabiibinisi. Ma iyavo kava yasegana kamonaɪ emakamakai na neghaneghasi, ke itakovi.”

⁹ “Avonavonemi da dobu kana mura ke ina makii nonowa. Tuna kubiine kovoregehi da turaturami ina peyari. Nakanani kona beraɗi da karakava kunumai wawaya peyari ini kiikiiwemi. ¹⁰ Iyavo kava bera gisina ina koyagha bubuni na kovokovoghina da titumaganeɗi da bade bera ghamana ina koyagha bubuni. Ma iyavo kava aviyavisina gisina gwabisiyai na ke ina koyagha bubuni na takovi da bade ghamana ke ina koyagha bubuni. ¹¹ Iyi tam dobu kana mura ke kuta koyakoyagha bubuni na avi kubiine God mura makamakii nonowina ina verem? ¹² Mura kudubina na God rapenai. Ma iyi tam dobu kana mura gisina iverem da kuta koyagha bubuni ma kuvi rekwei na God ke ini tumaghanem da mura vaghata ina verem da rapemuwai.”

¹³ “Bigabiga wawayina ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga bubuna. Mikeda ina babada ruwa na bada sago ina barei ma sago nuwanuwana ina viiya. Bo sago kurina ini patutu ma sago ina miirikupukuputei. Ke kovokovoghina da ami babada ruwa, sago God ma sago mane.”*

Yesu ina vibeyebeyena viya.

(Mat 11:12-13, 5:31-32; Mak 10:11-12)

¹⁴ Ma Perisi damsi, ti na mane nuwanuwasi iviivii kirakiyei. Tuna kubiine Yesu ina vibeyebeyena ivi yanei na ivonavonavinamei. ¹⁵ Ma tuna ivonesi bo, “Wawaya matasiyai koberaberaɗi da tami nakanani ma wawaya biibiimi, ma God iakovi da nuwanuwami ikikava. Aviyavisina wawaya dobuwai enotanotai da bera ghamana na God kurina iyamna kegha.”

¹⁶ “Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta aviyavisina igirugirumi na tanununuri da Jon Babataito ina ku mara. Nani maranai ivi karei da ku karako na wawaya God ina vikiivavona edimadimeɗi ma wawaya peyari ipaparana da ina rui.”* ¹⁷ Ikikava ibagibagi kirakai da dobu ma kunuma ita wapa na bade nakanani ke kovokovoghina da giruma gisi korekorena Moses ina vonaviyoyovana kamonai kata kiipupuni da ita wapa.”*

¹⁸ “Meni tomowina kawana ina barei ma muriyai wavine sago ina ravaghi na ipekana wapawapa ma tuna na berabero God ku matana. Ma bade meni wawayina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma muriyai wavinena na tomowa sago ina ravaghi na ivi ruwa ipekana wapawapa, tuna bade na berabero God ku matana.”*

Mura tomowina ma Lasaras.

¹⁹ “Mura tomowina sago mara nonowa kana gara biibii kirakiisi ivivi kote, ikamkam bubuna ma ina kaywana kudubina rapenai. ²⁰ Ma tomowa moyamoyakina ma ininina gubagubagina kana vava Lasaras. Tuna na mara nonowa mura tomowina ina matuketa rinirai ikenakena ma ivivi nowi wawaya kurisi. ²¹ Ma vitonara ikara kirakiyei da ina kaywana da kamrigha mura wawayina ina kema gaburina ita kani ma ke kovokovoghina. Ma kukou ivivi piyana da kana gubaga inemonemoui. ²² Mara sago Lasaras irabobo ma aneya ipisi da kanumina iviia ineyei ku kunuma da Abraham yavata imakamakai. Ma bade mura wawayina irabobo ma wawaya tupuwina idogoi, ²³ ma kanumina na ku keyama karata makamakiina inae. Ma nani dobunai inivisi ghamana ipanani da ivovokwarakwara. Ma ita tepa da nokomanaki Abraham ikitai, tuna na Lasaras yavata imakamakai. ²⁴ Ma ivi kwatu bo, ‘Mamai Abraham, kevi kamyuyuweku na Lasaras kevonatawei da imarakorakona ku okowa ina tupakutuvi ma pepaku ini nubanubai. Taku weni keyama karakaratinai ininiku ivisivisiyana.’ ²⁵ Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Natuku, kevi nuwanotanota da am yawasa dobuwai na biibiina, am kaywana kudubina rapemuwai. Ma Lasaras na ke sago biibiina rapenai. Ma karako na tuna inuwabiibai ma tam na inivisiyai kemakamakai. ²⁶ Ma sago na kawanagha ghamanakina emakamakai tam ma tokai kamoputiyai. Meni wawayina wimeɗi ina kaywana da kurim ita damana na ke kovokovoghina. Ma bade wawaya nameɗi ke kovokovoghina da kurikai ina damana.’ ²⁷ Ma mura tomowina ivonapotei bo, ‘Mamai Abraham, ainowi kurim da Lasaras kevonatawei aku mamai ina ku numa. ²⁸ Nani dobunai varevaresiku miikovi emakamakai ma aku kaywana da Lasaras ina vonaviakovisi da ina kitaruvisi da i rabobo murinai na ke weni ku inivisi dobuna ina pisi.’ ²⁹ Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Moses ma peroperoveta namada ivonaviakovisi da ita kitaruvisi. Aviyavisina ti damsi igiruma na namada varevaresim gwabisiyai ma kovokovoghina da ini yavi.’ ³⁰ Ma mura tomowina ivona bo, ‘Kegha, mamai Abraham, ti na kara ke ini yava tovonɗi. Ma wawaya sago kuna vonatawei da rabobowai ina vovira kurisi na i berabero ina miirikupukuputei.’ ³¹ Ma Abraham ivona bo, ‘Moses ma peroperoveta i sisiya ke ini yanei na karakava wawaya rabobowai ina vomiiri na bade tuna ina sisiya ke ini yanei.’”

* **16:13:** Mat 6:24   * **16:16:** Mat 11:12-13   * **16:17:** Mat 5:18   * **16:18:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

17

*Berabero ma vitumaghana.**(Mat 18:6-7, 21-22; Mak 9:42)*

¹ Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Vonavaghata da wawaya i yawasa kamona ruyagha ina panani da berabero ina berai. Ma meni wawayina kwina ini nowe beroi da ruyagha ina panani da berabero ina berai na tuna iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha God gwabinai ina viiya. ² Ita biibi kirakai da wakima ghamana iwanai ita kuni ma ku bogapu ita tawanoruwei da kara ke kovokovoghina da wawaya ina ruyaghisi, iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ruyagha ke ina veresi da berabero ina berai. ³ Tuna kubiine kokitaruvimi.”*

“Varesim bera berona ina berai na keyeghai. Ma mikedda ininimaya ma ina berabero ina miirikupukuputei na tam na ina berabero kenotatawei. ⁴ Mikeda mara miikovimaruwa mara sago kamona bera beroberosi kurim ina berai ma mara miikovimaruwa ina pisi kurim ma ina vonem da ina bera beroberosi inimayei ma ina miirikupukuputei na bade tam na mara miikovimaruwa ina berabero kenotatawei.”

⁵ Ma aposol Bada Yesu kurina ivona bo, “Akii vitumaghana kevi rakati.”

⁶ Ma ivonapotesi bo, “Mikeda ami vitumaghana gisi vaghina ita makai nakanani ma pei gisi korekorena ma weni kiina kota vonei bo, ‘Ketinaragu meyem ma kadamana ku yegai da kamona kuna gogo,’ na vonavaghata, ina votekatekemi.”

⁷ “Mikeda bada sago ina bigabiga wawayina ituwuwata bo sipu ita koyakoyaghi ma muriyai ita vovira ku numa na ina bada ke ita vonei bo, ‘Kepisi, kuna makai ma takam.’ Kegha, ⁸ ita vonei bo, ‘Kaku vavai kevi tavi, kam gara biibiina kekotei ma kekoyaghiku da ana kam ma anuma. Ma muriyai tam kuna kam ma kunuma.’ ⁹ Ma bigabiga wawayina ina bada ina kayowana peyarina ina berai na ke ini kiikiwei. ¹⁰ Bade tami nakanani, maranai Bada biga ina veremi ma koni kovini, kona vona bo, ‘Tokii na bigabiga, akii biga kava kaberaberi.’”

Yesu tomotomowa imaruwa ivi yawasisi.

¹¹ Mara sago Yesu inena ku Jerusalem. Ma Sameriya da Gariri i viparaparatai ibababa. ¹² Ku meygai sago irurui na tomotomowa imaruwa gubagubagisi ippisi kurina. Kii gubaga na giipo, tuna kubiine nokomanaki ma ivi kiimiiriyasi. ¹³ Ma gamotepasiyai ikiirara. “Yesu! Bada! Kevi kamyuyuwakai!”

¹⁴ Yesu ikitisi, ma ivonesi bo, “Kona da taparoro babada kurisi koni beye meyemi da koyawasa.”

Ma ivivi neyana da keta borinai na iyawasamakai.* ¹⁵ Kwinasi sago, maranai ikitai da iyawasa, ivovovira ma gamotepanai God kana vava ivovokavakavari. ¹⁶ Ma ipisi da Yesu maghinonai itawotei ma ivi kiikiwei. Tuna na Sameriya wawaya. ¹⁷ Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata da wawaya imaruwa avi yawasisi. Ma ivi 9 na imapatana? ¹⁸ Weni tomowina na dobu viruwa wawayina, ma ina kina kava ivovira. Avi kubiine peyarisi ke ita vovira da God ita vokavakavari?” ¹⁹ Ma Yesu tomowina ivonei bo, “Kevomiiri ma kuna nae, am vitumaghana kubiine kuyawasa.”

*God ina vikiivavona ina nekiibau.**(Mat 24:23-28, 37-41)*

²⁰ Mara sago Perisi damsi Yesu ivi tarakiyane da avi maranai God ina vikiivavona ina nekiibau. Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina vikiivavona ina nekiibau na damina kona viiya, ma ke matamiyai kona kitai. ²¹ Ma wawaya ke kovokovoghina da ina vona bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ iyamna God ina vikiivavona namada nuwanuwami kamona.”

²² Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Mara epipisi da ami vokwarakwara kamona ami kayowana ghamana da Wawaya Natusi kota kitai. Ma kegha, ke kona kitai. ²³ Wawaya ina vonemi bo, ‘Weni we,’ bo ‘Nokoniko!’ Ma ke koni tumaghane da kona kiibau da konekwai. ²⁴ Maranai Wawaya Natusi ina nekiibau na nakanani ma namanamara ita vovokadari da dobu kudubina ita yasegani. ²⁵ Ma kunona Wawaya Natusi ina kiivikamaghiyei ma weni kimtina ina barei. ²⁶ Aviyavisina itupuwa Nowa ina mariyai, na bade nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina mariyai.* ²⁷ Maranai Nowa ina ku waka igeru na wawaya ikamkam, iumuma, wivine ma tomotomowa itatavine. Ma kutukutuva ighae da peyarisi irukwa.* ²⁸ Bade berana sago Lot ina mariyai itupuwa. Wawaya ikamkam ma iumuma, igimagimara ma ivivi gimara, iwayowayowa ma inumanumavowa.* ²⁹ Ma maranai Lot, Sodom kwanatuna ikiibutawei, sulpa wakimisi karakaratsi kunumai ioru da wawaya peyarisi

* 17:3: Mat 18:15 * 17:14: Lev 14:1-32 * 17:26: Gen 6:5-8 * 17:27: Gen 7:6-24 * 17:28: Gen 18:20-19:25

ikaragavogavorisi. ³⁰ Ma bade nakanani, wawaya dobu yawasina ina vivinuwabiibiyei ma nani kamonai Wawaya Natusi ina rudeba da wawaya matasiyai ina kitai.”

³¹ “Nani maranai wawaya matarai ke ina rui numa ku kamona da ina sawara ina yuna. Bade nakanani wawaya ina wayowayowa na ke ina vovira ku numa da aviyavisina ina viiya.*

³² Ikikava itupuwa Lot kawana kurina na kota notai.* ³³ Wawaya iyai ina yawasa ina nuwaghaneɪ na ini wapai, ma iyai ina yawasa ina nuwatawei na yawasa makamakii nonowina ina panani.* ³⁴ Avonavonemi, nani didibarinai wawaya ivi ruwa gawara sago ina kenakena na God sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai. ³⁵ Wivine ivi ruwa whiti ina yaghayagha na sago ina viitawei ina ghae ma sago ina makai.” ³⁶ (-)*

³⁷ Ma kana kivikivina ivi tarakiyaneɪ bo, “Bada, weni berasi na imapatana ina tupuwa?”

Ma Yesu miibiyyai ivonapotesi bo, “Oghogha kona kitisi da ini kiidaburana na konakovi da bowabowa nani dobunai.”

18

Kwapura ma vitupavira badana miibiina.

¹ Muriyai Yesu miiba sago kana kivikivina kurisi iterei, ivi beyebeyena da mara nonowa ita niponipowana ma ke meyani i nota ina peku. ² Ivona bo, “Kwanatu sago kamonai vitupavira badana sago imakamakai, tuna na God ke ita vovokaravei ma bade wawaya ke ita vivikamyuyuwesi. ³ Ma kwapura sago nani kwanatunai imakamakai ma mara nonowa ipipisi kurina ma ivivi nowi bo, ‘Kevi viteku. Wawaya sago yavata kavi kayotakurana na kuni maniniya.’ ⁴ Namadani kava vinowi ivi karei ma vitupavira badana ibara, ke ina kayowana da iti vitei. Ma turinai na ivona bo, ‘God ke ata vovokaravei ma wawaya ke ata vivikamyuyuwesi, ⁵ ma namanaki, weni kwapurina mara nonowa inibariku. Tuna kubiine ani vitei da nani wawayina yavata ivi kayotakurana na ani tupaviresi da berana ani maniniya. Mikeda kwapurina ke ani vitei na ina kayovinibara kirakiyeku!’ ”

⁶ Ma Bada Yesu ivona bo, “Weni vitupavira badana na ke maninina ma ina sisiya kovi yaneɪ na kovi nuwanotanotei. ⁷ Ma God na maninina, ma ina wawaya vovinesi i tou kurina madeghai ma didibarai etereterei na iyanesi ma bera maninina eberaberi kubiisi. Ma ke meyani da ita vonavonesi da karakava. ⁸ Avonavonemi da yaghiyaghina ini vitesi ma i nuwapoya ina tupavimaniniya. Ma Wawaya Natusi ina nekiibau ku dobu na kadeni da dobu kamonai vitumaghana damsi ina makamakai ina pananisi bo kegha?”

Perisi ma teks yuyuna wawayisi miibiina.

⁹ Wawaya viya enotanota meysi, da God ku matana ti na maninisi da wawaya viya ekitakitaoruwesi. Tuna kubiine Yesu weni miibiina ivi sisiyeɪ kurisi. ¹⁰ “Tomotomowa ruwa inae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. Sago na Perisi tomowina ma kana viruwa na teks yuyuna tomowina. ¹¹ Ma Perisi tomowina imiiri ma ina nipowana kamonai tuna mani ivi gheghena meysi. Ivona bo, ‘God aikiikiwem da taku vaghina, ke wawaya viya nakanani. Ti na yapiyapisi, berabero wawayisi ma vipekana wapawapa wawayisi. Ma bade taku ke nokoni teks yuyuna tomowina nakanani. ¹² Taku taparoro nununai aisiya da mara ruwa ma aku miya aviiviya na aku verena ruvanai atereterei.* ¹³ Ma teks yuyuna tomowina imiiritaweyana. Idune ma ere nuwapoyina nuwakadana iravi ma ivona bo, ‘God, kevi kamyuyuweku, taku berabero wawayiku.’ ” ¹⁴ Ma Yesu ivona bo, “Avonavonemi da God weni tomowina ina bera beroberosi peyarina inotatawei da nuwanuwana yagharina ma ikiibau inae ina ku numa, ke nakanani ma Perisi tomowina. Iyavo kava ekayokayotata ma enotanotai da ighe kirakai na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meysi na God ina terepisi.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵ Mara sago wawaya ededa yoghoyogho gisigisisi irutinapiyesi Yesu kurina da ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina ikitisi na iyeghisi. ¹⁶ Ma Yesu ededa yoghoyogho ikwaturiyariyesi ma ivona bo, “Ke kona taraparisi, kovotersi da ina pisi kuriku. Wawaya weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai. ¹⁷ Vonavaghata avonavonemi, iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona ku kamona kuna rui na kebera meym da tam weni ededisi nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui.”

* **17:31:** Mat 24:17-18; Mak 13:15-16 * **17:32:** Gen 19:26 * **17:33:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24; Jon 12:25

* **17:36:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 36 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa, sago ina viitawei ina ghae na sago ina makai.’ (Mat 24:40). * **18:12:** aku verena ruvanai: Verena ruvanai na 10%, iyamna silva riririghina imaruwa kamonai na sago iverena.

*Mura wawayina.**(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)*

¹⁸ Jiu damsi i bada sago ipisi ma Yesu ivi tarakiyane bo, “Bada biibiim, aviyavisina ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”

¹⁹ Ma Yesu ivonei bo, “Avi kubiine kuvoneku da taku biibiiku? Ke sago wawayi biibiina da God ina kina kava. ²⁰ Tam sisiya bagibagisi vonaviyoyovana kamonai kuakovi. ‘Ke kuni pekana wapawapa, ke kuna kiiwunuwa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ma am mamai da am maduwa kevopepetisi.’”

²¹ Ma tomowina ivonapotei bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²² Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Bera sago kava emakamakai da kuta berai. Am sawara kudubina kevi gimarei ma mane na wawayi moyamoyakisi kuna veresi da mura makamakii nonowina kunumai kuna viiya. Muriyai kepisi da kuna kiviniku.” ²³ Ma tomowina weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai, iyamna tuna na mura wawayina.

²⁴ Yesu ikitai da tomowina ivi nuwapoya na ivona bo, “Ipiropiro da mura wawayisi God ina ku vikiivavona ina rui. ²⁵ Vonavaghata, ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita susura ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui God ina vikiivavona ku kamona.”

²⁶ Iyavo kava weni sisiyina ivi yanei na ivi tarakiyane bo, “Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?”

²⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawayi ke kovokovoghina da ina berai na God kurina itekateka kirakai.”

²⁸ Ma Pita ivona bo, “Ma tokai, na ikikava? Akii bera kudubina kavi verukuyowana da kakivikivininim.”

²⁹ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawayi iyai God ina vikiivavona kubiine ina numa, ina rakaraka, kawana, varevaresina, ina mamai da ina maduwa bo natunatuna ina kuyowesi ³⁰ na aviyavisina peyarina ikuyokuyowei na weni yawasina kamonai God ini teparari ma ku tepana ina vere kirakiyei. Ma bade kunumai yawasa makamakii nonowina ina panani.”

*Yesu ina rabobo ivi sisiyei.**(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)*

³¹ Yesu kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, “Tagheghae ku Jerusalem na aviyavisina peroperoveta igirugirumi Wawayi Natusi kubiine na ina tupuwa.

³² Ina paniya ma kupuna damsi ku imasi ina terei da ini namei, ini avaberowei, ina kanukanui, ina widiya ma ini rabobo. ³³ Ma mara viarobina kamonai rabobowai ina vomiiri.”

³⁴ Ma aviyavisina ivivi sisiyei na kana kivikivina damisi ke ita viiviiya. Sisiyina iyamna vaghata na gavugavuna, tuna kubiine ke itakovi.

*Wawayi matapotapotana ikita.**(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)*

³⁵ Yesu kana kivikivina yavata ku Jeriko kwanatuna inenekiibau na tomowa matapotapotana keta baranai imakamakai da mane kubiine ivivi nowi. ³⁶ Ma ivi yana da koroto ghamana ibaba ipipisi na ivi tarakiyana da aviyavisina ituputupuwa.

³⁷ Wawayi ivonei bo, “Yesu, Nasaret tomowa, epipisi.”

³⁸ Ma ivi kwatu bo, “Yesu, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

³⁹ Ma wawayi viya ivi nao na iyeghai. Ivonei da kawana ita pota ma kegha, tuna ighekiirara bo, “David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!”

⁴⁰ Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivonesi da tomowina ita rutinapiyei kurina. Ipisi na Yesu ivona bo, ⁴¹ “Aviyavisina kekayokayowei da ana berai kubiim?”

Ma ivonapotei bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”

⁴² Ma Yesu ivona bo, “Kekita. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.”

⁴³ Yaghiyaghina ikitabanenega ma ivi karei da God ivovokavakavari ma Yesu ikivikivini. Ma koroto ghamana weni berana ikitai na ti yavata God ivovokavakavari.

19*Yesu ma Zakiyas.*

¹ Yesu irui ku Jeriko kwanatuna ma kamonai ibaba inenae. ² Ma nani kwanatunai na mura tomowina sago kana vava Zakiyas, tuna na teks yuyuna wawayisi i bada ghamana. ³ Ina kayowana da Yesu maghighina ita kitai, ma tuna itupo kirakai da ke kovokovoghina, iyamna koroto ghamana imiirirogurogui. ⁴ Tuna kubiine ivi nao, iveru inae da kii sago igheni da Yesu nani ketanai ipipisi na ita kitai. ⁵ Ma Yesu ipisi nani ku gawarina na itepa ma ivona bo, “Zakiyas, yaghiyaghina keoru. Taku karako am numiyai ana makiivipika.”

⁶ Yaghiyaghina ioru ma ere nuwabiibiina Yesu ivi kiikiwei ma irutinanevei ina ku numa. ⁷ Ma wawaya peyarisi ikitai ma ivonavonakunukunura bo, “Yesu inae da berabero wawayina kana numataya.”

⁸ Ma Zakiyas ivomiiri ma ivona bo, “Bada, kevi yaneku! Aku mura nevanavana wawaya moyamoyakisi ana veresi. Ma mikedada wawaya avi beroberowesi da i mane gisina ayapiya na ana vere meyesi, ma ruwamaruwa ku tepana ana terei.”

⁹ Ma Yesu ivonapotei bo, “Karako wawaya weni numana kamoni yawasa makamakii nonowina ipanani, iyamna weni tomowina ivi tumaghana kubiine, tuna na Abraham tupurereghina vaghata. ¹⁰ Taku Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi atekwisi da ati yawasisi.”

Gold mane miibiina.
(Mat 25:14-30)

¹¹ Wawaya Yesu ivivi yanei na ina sisiya ikwapanatini. Ku Jerusalem inenekiibau, ma wawaya inotanotai da gisina kava God ina vikiivavona ita tupuwa. Tuna kubiine miiba sago kurisi ivi sisiyei. ¹² Ivona bo, “Mara sago tomowa ghamana imakamakai da sisiya iviia da ita numataya ku dobu rabaraba ma nani dobunai rewapana ita viiya da tuna mani ina dobuwai iti kiivavo. Ma muriyai ita vovira ina ku dobu. ¹³ Muriyai da ita nae na ina bigabiga imaruwa ikwatasi ma ina gold mane irereghisi da sago sago duma mane sago kava iviia.* Ma ivonesi bo, ‘Taku ana nae ma weni manena avereveremi na kotura da biga ina beraberi, ma kamoni viya kona panani kubiiku. Ma karakava ana vovira.’ Ma tomowina ivomiiri inae. ¹⁴ Ma ina dobu wawayisi na i babara tomowina. Tuna kubiine yonayona murinai ivonatawesi inae da kiivavo ghamana kurina ma ivonei bo, ‘Tokai ke kata kayokayowei da nani tomowina rewapana kuna verei da kubiikai ini kiivavo.’”

¹⁵ “Ma kegha da tomowina ivi kiivavo ma ivovira. Ma ina bigabiga wawayisi ikwaturiyariyesi da itakovi da mane iveresi na ku tepana viya ipanani. ¹⁶ Nona wawayina ipisi na ivona bo, ‘Bada, gold mane sago kuvereku na ku tepana imaruwa apanani.’ ¹⁷ Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam aku bigabiga biibiim. Kuvi patutu da bera gisina ma kubera bubuni. Tuna kubiine kwanatu imaruwa ana verem da kuni badei.’ ¹⁸ Ma bigabiga viruwina ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, taku gold mane sago kuvereku na ku tepana miikovi apanani.’ ¹⁹ Ma ina bada ivonei bo, ‘Vaghina, tam kwanatu miikovi kuni badei.’”

²⁰ “Ma ina bigabiga sago ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, am gold mane na weni, gara sinasinaminai akupotai ma ateregavui. ²¹ Tam wawaya bagibagim sago, tuna kubiine ayabumanem. Aviyavisina ke tam rapemuwai ma kegha da keviiviyi. Aviyavisina ke tam kuta vovoni ma kegha da keyabayaba.’ ²² Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom! Tam mani am sisiya ikikava kutereterei na nakanani ani wavum! Kuakoviku da wawaya bagibagiku sago. Aviyavisina ke rapekuwai ma kegha da aviiiviyi, ma aviyavisina ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba. ²³ Avi kubiine aku gold manena averem na ke kuta terei da biga ita bera? Maranai avovira na gisina kava ku tepana yavata ata viiya.’”

²⁴ “Ma wawaya ririnai ivivi miiriyana na ivonesi bo, ‘Nani gold manena gwabinai kovitawai ma bigabiga wawayina ina gold mane imaruwa gwabinai na tuna koverei.’ ²⁵ Ma wawayisi ivonapotei bo, ‘Bada, tuna namada gold manena imaruwa gwabinai.’ ²⁶ Ma badana ivonapotesi bo, ‘Avonavonemi da wawaya sago sago duma aviyavisina gwabisiyai ekoyakoyagha bubuni na bade God ku tepana ina terei. Ma wawaya aviyavisina gwabisiyai ke ita koyagha bubuni na God kudubina ina viitawai.’ ²⁷ Ma iyavo kava ighaviyeku ma ke ita kayokayowei da ati kiivavo na korutinapiyesi wike ma maghinokuwai koni kiivunuwana.”

Yesu inekiibau ku Jerusalem.
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

²⁸ Yesu ivi sisiya ikovi ma ivi nao, kana kivikivina yavata inenae ku Jerusalem. ²⁹ Namada inenekiibau ku Betipadi ma Betani kwanatusi, Oliv koyana baranai na kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. Ivonesi bo, ³⁰ “Konae, da nokoni kwanatuna maghinotai, ma kona rurui na donki votuna kona kitai, iwarimi ma emiimiiri. Ke meyani wawaya ita geru tovonni. Korupami ma korutinapiyei wike. ³¹ Mikeda wawaya ini tarakiyanemi da avi kubiine koruparupami na kovonei da Bada ekayokayowei.”

³² Ivi ruwa inae da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. ³³ Ma donki uravina iruparupami na babadisi ivonesi bo, “Avi kubiine koruparupami?”

³⁴ Ma ivonapotesi bo, “Bada ekayokayowei.” ³⁵ Ma irutini inae da Yesu kurina. Kii tarasovo donki ku tepana ivi tawanepayana ma Yesu igeru. ³⁶ Ivomiiri inenae ma wawaya kii tarasovo ivi votaweyana ma ketiyai ikepana da Yesu tepanai ibababa.

* **19:13:** Gold manena kana vava na mina. Tuna na 1 tausan kina ruvana.

³⁷ Oliv koyanai iororu na kana kivikivina peyarisi nuwabiibiyai God ivivi kiikiwei, gamotepasiyai ivovokavakavari, iyamna bera ghamaghamasi Yesu iberai na matasiyai ikitai. Ivonavona bo,

³⁸ “Tam Bada avanai kepipisi,
Aki kiivavo, God ini biibinim,
Kunumai nuwanuba ina makai,
Ma God kiidamo makamakiina tavokavakavari
ma tighegheni da kana kadara ina rakata!”

³⁹ Koroto kamosiyai Perisi damsi viya Yesu ivonei bo, “Bada, kam kivikivina keyeghisi da kawasi ina pota!”

⁴⁰ Ma ivonapotesi bo, “Avonavonemi, mikedada ti kawasi ita pota na wakima iti karei da iti kiirareyana.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.

⁴¹ Yesu ipipisi Jerusalem ku ririna da kwanatuna ikitai na ivi nuwapoyei da ituwei. ⁴² Ma ivona bo, “Tami, kotakovi da aviyavisina karako kota bera da kota makiinuwapota ma kegha, namada vonavaghata igavui da ke konakovi. ⁴³ Ma marana ina pisi da kami ghavighaviya ina nekiibau na ina garikunimi da ke meni taraboginai kona verau. ⁴⁴ Ma ami kwanatu garina ini turikarikai ma natunatum yavata ini tugudagudimi. Ma ke sago wakima kana gawariyai ina makai. God ipisi kurimi da iti yawasimi ma tami kobarei, tuna kubiine weni nuwapoyisi kona panani.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

⁴⁵ Muriyai Yesu irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vigimagimara wawayisi ikwavinisi. ⁴⁶ Ma ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evonavona bo, ‘Aku numa na nipwana numana.’ Ma tami koberai da yapiyapi damsi i numa.”

⁴⁷ Nani murinai Yesu mara nonowa Taparoro Numana garina kamona ivivi beyebeyena. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada i kayowana ghamana da ita kiivunui. ⁴⁸ Ma keta ke ita panani da ita bera, iyamna wawayi peyarisi ikayokayowei da ina sisiya kudubina iti yanei.

20

Yesu ina rewapana imapatana iviia?

(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)

¹ Mara sago Yesu Taparoro Numana garina kamona wawayi ivivi beyebeyeni ma God varana biibiina idimadime. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina, ² da ivi tarakiyane bo, “Kevonekai, am rewapana imapatana kuviiya da weni berasi keberabera? Iyai weni rewapanina iverem?”

³ Ma ivonapotesi bo, “Taku bade ani tarakiyanemi. Kovoneku, ⁴ Jon ina rewapana imapatana iviia da ibabataito? God gwabinai bo wawayi gwabisiyai?”

⁵ Ma wawayisi ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai,’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine da Jon ke koti tumaghane?’ ⁶ Ma mikedada tavona bo, ‘Wawayi gwabisiyai,’ na weni korotona kudubina wakimiyai ina ravita da ini rabobota, iyamna ti namada ivi tumaghana da Jon na God ina peroveta.” ⁷ Tuna kubiine wawayisi ivonapotei bo, “Ke katakovi da imapatana iviia?”

⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da imapatana aku rewapana aviiya da weni berasi aberabera.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

⁹ Yesu miibiyai ivi sisiya wawayi kurisi. Ivona bo, “Mara sago tomowa sago greipi ivoni ina vao kamona ma vao na wawayi ku imasi iterei da ita koyaghi. Ma tuna inumataya ku dobu sago da imakii kirakai. ¹⁰ Greipi imenai da pura kana mara na vao badana ina bigabiga ivonatawei da kana reregha ita viiya. Ma koyakoyagha wawayisi ivomiiri da bigabigana iravi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. ¹¹ Muriyai bigabiga kana viruwa ivonatawei. Ma bade tuna iravi ma iyeghaberoeroi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. ¹² Ma bigabiga kana viaroba ivonatawei ma koyakoyagha wawayisi tuna bade iravi da ivi sidari ma gari ku kupuna itawanakiibuwei. ¹³ Vaghina ma, vao badana ivona bo, ‘Aviyavisina ana bera? Natuku, tuna nuwanuwaku ana vonatawei na mikedada ina vokaravei.’ ¹⁴ Koyakoyagha wawayisi natuna ikitai na ivi ogatara. Ivona bo,

'Wena vao badana natuna. Takiivunui ma tano buderina tirapenei.'¹⁵ Vaghina ma, vao kamona itawanakiibuwei da kupunai ikiivunui."

Ma Yesu ivi tarakiyanesi bo, "Vao badana na aviyavisina ina berai koyakoyagha wawayisi kurisi?"¹⁶ Ina pisi da nani wawayisi ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina veresi da ina koyaghi."

Koroto ghamana weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, "Kara ke kovokovoghina da nakanani ina tupuwa!"

¹⁷ Ma Yesu ikitatupesi ma ivi tarakiyanesi bo, "Giruma katamana weni nakanani evon-avona na iyamna koakovi bo kegha? Ivona bo,

'Vonura damsi wakima ibarei,

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei

da tepanai numa vuna ivowai.*

¹⁸ Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiyei. Bo wakimina meni wawayina ku tepana ina peku na wawayina ina kiigudagudai."

Teks ini miyei Sisa kurina bo kegha?

(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

¹⁹ Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma tataroro babadisi i babada iakovi da Yesu miibiyai ivivi avaberowesi. Tuna kubiine i kayowana da yaghiyaghina ita patumi ma koroto ghamana iyabumanesi da ke kovokovoghina. ²⁰ Tuna kubiine taraboga lekwai na wawayi viya ivonatawesi kurina, iti bero da nakanani ma wawayi maninisi. Iti kaetina da maranai Yesu iti sisiya bero na iti wavui ma Pailat ku imana ita terei, tuna tomowina Rome damsi ivinei da Judiya dobuna ivivi badei. ²¹ Ma vibero wawayisi ipisi Yesu kurina ma ivona bo, "Bada, kakovi da tam ke kuta vivimiriuruwaruwa ma am sisiya na maninina. Ke wawayi sago ku murina kuta miimiiri ma sago na kegha, tuna kubiine vonavaghata kava kibeyebeyena da God ina keta kidebei. ²² Ma, kivaghinei da teks kani miyei Kiivavo Sisa kurina bo kegha?"

²³ Ma Yesu iakovi da wawayisi ivivi kaetina na ivona bo, ²⁴ "Mane sago kovereku ana kitai." Ikitai ma ivona bo, "Wena iyi maghigina, ma iyi kana vava?"*

Ma ivonapotei bo, "Kiivavo Sisa."

²⁵ Ma Yesu ivona bo, "Vaghina. Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa kona verei. Ma aviyavisina God rapenai na God kona verei."

²⁶ Koroto ghamana maghinosiyai ma nakanani ivivi sisiya na vibero wawayisi ivi yanei na ivi deyei da kawasi ipota. Ma ke kovokovoghina da iti wavui.

Raborabobosi ina vomiiiri bo kegha?

(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

²⁷ Sadusi damsi inotanotai da wawayi ina rabobo na muriyai ke ina vomiiiri. Ma viya ipisi Yesu kurina ma ivona bo,* ²⁸ "Bada, Moses ita vonaviyoyovana kamona weni nakanani igirumi. Tomowa ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna."*

²⁹ "Vaghina, mara sago rakaraka sago kamona na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatuna kegha. ³⁰ Ma kana kiitana kwapurina iravaghi da bade ke iti tuwa ma irabobo. ³¹ Ma kana viaroba bade nakanani. Vaghina, nakanani miikovimaruwa peyarisi kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa, ma peyarisi irabobomakai ma natunatusi kegha. ³² Turina vaghata na kwapurina irabobo. ³³ Ma mara damonai wawayi ina vomiiiri na wavinena na iyi kawana? Nani tomotomowisi peyarisi miikovimaruwa iravaghi."

³⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, "Karako dobuwai na tomowa ma wavine etatavine. ³⁵ Ma mara damonai iyavo kava God ivinesi da ina wawayi kiikiimatanisi na rabobowai ina vomiiiri. Mara vuna ini karei ma nani kamona wawayi ke meyanai ina tavine. ³⁶ Ti na God ina aneya nakanani, ke meyanai da ina rabobome. Ma rabobowai ivomiiiri kubiine, ti na God natunatuna. ³⁷ Ma Moses kiikiirukuna ikarakarai na ivi varagutugutui. Ma kamona God ivona bo, 'Abraham, Aisiki, ma Jeikap i God na Taku.' Ivi beyebeyeta da raborabobosi ina vomiiiri.† * ³⁸ Tuna wawayi yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God. Wawayi kudubisi na yawayawasisi God ku matana."

* **20:17:** Psa 118:22 * **20:24:** Manena na Rome damsi i silva riririghina kana vava denariyas. * **20:27:** Apos 23:8 * **20:28:** Deut 25:5 † **20:37:** Nani tomotomowisi ivi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi gwabinai emakamakai. * **20:37:** Exod 3:6

³⁹ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna.” ⁴⁰ Ma nani murinai na ke sago wawayi ite tepatora da iti tarakiyane.

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?

(Mat 22:41-46; Mak 12:35-37)

⁴¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava na wawayi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina?” ⁴² Ma David, Psalms kamona i giruma bo,

‘Bada God aku Bada kurina ivona bo,

Katagheyakuwai kuna makamakai

⁴³ da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’*^{*}

⁴⁴ David evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma ikikava da God ina Vivinevine Wawayina na bade David tupurereghina?”

Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na miiriruwawasi.

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

⁴⁵ Wawayi peyarisi ivivi yana ma Yesu, kana kivikivina ivonesi bo, ⁴⁶ “Kokitaruvimi! Ke kona berai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. I kayowana da ini wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ikote ma ebababa, ekayokayogesi. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisiyai wawayi ina vokaravesi ma ini kiikiwesi. Ma bade i kayowana da kiki numasiyai ma kaporaghai babada kii gawariyai ina makai. ⁴⁷ Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei, ma ekayokayotata da eniponipowana guriguri. Wawayi nakanani na kovogha bero kirakiina ina viiya.”

21

Kwapura ina verena.

(Mak 12:41-44)

¹ Yesu Taparoro Numana garina kamona ma mura wawayisi ivereverena na ikitakita. ² Nani kamona bade ikita da kwapura moyamoyakina iverena. Mane riririghina gisigisisi ivi ruwa kava iterei. ³ Ma Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawayi peyarisi nakanani. ⁴ Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina kana makii kavakava na kudubina itere yavui. Ivokoyona meyi.”

Taparoro Numana wakimisi ina kurighi.

(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

⁵ Yesu kana kivikivina Taparoro Numana ikitakitai ma ivivi sisiyei da wakima kiiki-imatanisiyai iwovai. Ma wawayi sawara iverena God kurina na sawarisi itura da Taparoro Numana ivi monaghi da kitana ibiibii kirakai. ⁶ Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai na mara epipisi da peyarina ina kurighi inoru ku tano, ke sago wakima kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(Mat 24:3-14; Mak 13:3-13)

⁷ Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiyane bo, “Bada, weni berasi na avi maranai ina tupuwa? Ma aviyavisina ini matakira da gisina kava ina tupuwa?”

⁸ Ma ivonapotesi bo, “Matami ekita da wawayi ke ini beroberowemi. Wawayi bogii ma bogiiyai ina pisi ma ina vonemi bo, ‘Taku na God ina Vivinevine Wawayina!’ bo ‘Marana ipisi da God ina Vivinevine Wawayina ina nekiibau.’ Ma ke koni tumaghanesi. ⁹ Sisiya koni yane da dam ruwa ighaviya bo dobu sago kamona ti mani kavakava iruwa na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da tuna na mara damona. Kegha, karakava.”

¹⁰ Ma ivona meyesi bo, “Dam ina vomiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiri da kiivavo sago kana ghaviya. ¹¹ Nukenuke ghamaghamasi, gomara ma gubaga beroberosi dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ina tupuwa. Ma kunumai bera ma matakira ghamaghamasi ina tupuwa da wawayi ina yabumana kirakai. ¹² Ma weni berasi ini muri. Kunona ina votatani ma ini tupaketowanemi. Ina rutinimi da kiki numasiyai ini tupavireviremi ma ku gabura ina teremi. Ma kiikiivavo ma babada ghamaghamasi maghinosiyai kona miimiiri da ini tupavireviremi. Koitumaghaneku kubiine na weni berasi ina tupuwa kurimi. ¹³ Ma vitupavira kamona na varaku biibiina koni mamatarei kurisi. ¹⁴ Ma ami nota ini rewapana ma ke koni nuwapoya da ikikava kami papara kona vovai, ¹⁵ iyamna taku sisiya na nuwagiura ana veremi da kami ghavighaviya ke ina ghetanimi. ¹⁶ Ma ami rakaraka vaghata, maduwa da mama, varevaresimi bo turaturami ini wawanemi

* 20:43: Psa 110:1

da babada ku imasi ina teremi ma tami viya ini rabobomi. ¹⁷ Taku kubiiku na wawaya peyarisi ina baremi. ¹⁸ Ma kegaha da ke uyawimi sago kava ina wapa. ¹⁹ Komiirikikina da yawasa makamakii nonowina kona panani.”

Kupuna damsi Jerusalem ina gwaramutui.
(Mat 24:15-21; Mak 13:14-19)

²⁰ “Mara sago kona kitai da seri wawayisi Jerusalem kwanatuna ina miirigwagwari na konakovi da mara gisina kava ma ina gwaramutui. ²¹ Iyavo kava Judiya dobuna kamonaɪ ina makamakai na ku koya ina verau. Ma iyavo kava Jerusalem kwanatuna kamonaɪ na yaghiyaghinaɪ ina kiibutawei. Ma iyavo kava kupunaɪ na ke ina rui ku kwanatuna. ²² Tuna maranaɪ na kovogha kana mara, ikikava giruma katamana kamonaɪ peroperoveta ivona da ita tupuwa na ina tupuwa. ²³ Nani kamonaɪ wivine manamanawisi ma vivisususi ini kamyuyuwa kirakai. God nuwanuwana ina pughu Jiu damsi kurisi ma nuwapoya ina rakata Judiya dobunaɪ. ²⁴ Ma kupuna damsi ina vomiiɪ ma kepatiyai Jiu wawayisi viya ini kiivunuwana ma viya ina patumisi da ina rutinisi ku dobu bogii ma bogiiyai. Ma God kupuna damsi kii mara ina veresi da Jerusalem ini tugudagudai ma ina wawaya ini kayonogenogeyanesi ma nakanani ina makamakai da kii mara itereterei ruvana ina viiya na ina voterei.”

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mat 24:29-31; Mak 13:24-27)

²⁵ “Mara sago matakira notakavakavasi ina tupuwa, madegha, nawaravi ma gwamegwame kurisi. Ma wawaya i dobu bogii ma bogiiyai debudebura gugurina ini yanei ma ini nuwapoya kirakai da i nota ina ragharagha. ²⁶ Wawaya ina yabumana kirakai da ina voviparoparorosi. Ma nuwanuwasi ina karakarai ma ina banebanenega da aviyavisina ina tupuwa dobuwai, iyamna God madegha, nawaravi ma gwamegwame ina nukesi da kunumai kii keta ini wapai. ²⁷ Nani maranaɪ wawaya kudubisi ina kita da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku ana nekiibau.”

²⁸ “Weni berasi ina tuputupuwa na kovomiiri ma kotepa, iyamna gisina kava ma God ini yawasimi.”

Koweya kiina miibiina.
(Mat 24:32-35; Mak 13:28-31)

²⁹ Yesu weni miibiina ivonesi bo, “Koweya ma kii peyarisi kokitai. ³⁰ Kii enumonumoi na namada akova koviiya da kwamra kana mara epipisi. ³¹ Ma bade nakanani, weni matakirisi kona kitai na akova kona viiya da gisina kava ma God ina vikiivavona ina nekiibau. ³² Vonavaghata avonavonemi, weni kimtina ke ina rabobo yavu ma berasi ina tupuwa. ³³ Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Kata banenega.

³⁴ “Kokitaruvimi da kampoɾagha ma uma neghanegha ke kona vodunenunuwapei. Ma dobu vitana ke koni nuwapoya kirakiyeyi. Ke ita biibai da Wawaya Natusi ina vovira marana ini tataghanimi da tami nakanani ma puwari kamonaɪ kota kona. ³⁵ Weni berana na wawaya kudubina dobuwai ina kamowana yavusi. ³⁶ Mara nonowa kona banebanenega ma kona niponipowana da ami rewapana kovokovoghina da kona miirikikina maranaɪ weni berasi ina tuputupuwa kurimi. Ma bade konipowana da damonaɪ Wawaya Natusi maghinonai kona miiri na ke koninimaya.”

³⁷ Mara nonowa Yesu ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamonaɪ, ma didibarai na ikiikiibau da Oliv koyanaɪ imakamakai. ³⁸ Ma mara nonowa wawaya peyarisi ivivi mara ku Taparoro Numana da Yesu ina vibeyebeyena iti yanei.

22

Taparoro babadisi ivi ogatara da Yesu iti rabobi.
(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Jon 11:45-53)

¹ Jiu damsi i kam ghamana kana vava Pasova inenekiibau. Damsi i kiki da Pasova kana parawa kapunina kubiine na yist ke ina terei. ² Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da ikikava Yesu iti rabobi. Gavunaɪ ita berai, iyamna wawaya iyabuyabumanesi.

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mat 26:14-16; Mak 14:10-11)

³ Ma Yesu kana kiviikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot. Ma nani maranaɪ Seitan ivi karei da Judas itowatepani. ⁴ Ma inae da taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada kurisi ma yavata ivi sisiya da ikikava Yesu

iti wawanei. ⁵ Babadisi ivi nuwabiibii kirakai ma ivi vaghinei da Judas imana ita kovoghi. ⁶ Ma bade Judas ivi vaghinei ma taraboga biibiina iekwekwai da maranai wawaya kegha na Yesu babadisi ku imasi ita terei.

Pasova kamna kubiine ivovunagha.

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷ Marana inekiibau da sipu gegeyisi iti kiivunuwana Pasova kamna kubiine. ⁸ Yesu kana kivikivina ruwa, Pita ma Jon ivonatawesi. Ivonesi bo, “Kona. Kona vovunagha da Pasova kamna kubiine.”

⁹ Ma ivi tarakiyane bo, “Imapatana kekayokayowekai da kana vovunagha?”

¹⁰ Ma ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari. Kokivini da meni ku numana ina rurui na yavata korui. ¹¹ Ma numa badana kovone bo, ‘Akii Bada ivona da tupayaraghina kuni beyekai da kamonai tuna yavata Pasova kubiine kana kam.’ ¹² Tomowina na tupayaraghina ghamana kiidamowai ini beyemi. Kamonai na sawara kudubina ivovunaghi ikovi ma vokuya kava kona berai.”

¹³ Pita ma Jon ivomiiri ma irui ku Jerusalem ma Yesu ikikava ivonesi na nakanani ipanani. Ma nani dozunai ivokuya da Pasova kamna kubiine.

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Kor 11:23-25)

¹⁴ Ravi ipika ma kam kubiine Yesu kana kivikivina yavata nevanesiyai ikenavipika. ¹⁵ Ma ivonesi bo, “Aku kayowana ghamana da weni Pasova kamna takam patapata ma muriyai da ani kamaghi kirakiyiei. ¹⁶ Avonavonemi da ke meyani Pasova kamna ana kam meyei ina nena da maranai God ina vikiivavona ina nekiibau ma Pasova berasi iyamsi vaghata ini debe yavui na tuna maranai ana kani.”

¹⁷ Ma Yesu redu iviia ma God ivi kiikiwei ma ivona bo, “Wena koviiya ma kamomiyai kovi umavereyana. ¹⁸ Avonavonemi da ke meyani wain anuma meyei ina nena da God ina vikiivavona ina nekiibau na tuna maranai anumai.”

¹⁹ Yesu parawa iviia ma God ivi kiikiwei ma ivogimagimai. Ireregha kurisi ma ivonesi bo, “Weni tuna na tupuwiku. Weni berana kona beraberai da kona notanotiku.” ²⁰ Ma bade nakanani kam murinai redu iviia ma ivona bo, “Weni reduna imatakira da tami kubiimi taraku ina sororo da God ina vivaghina makamakiina vuna ina wawaya yavata ina berai.”

²¹ “Ma kovi yana, wawayina ini wawaneku na wekarakava yavata takamkam patapata. ²² God ina kayowana ikikava itereterei na nakanani ina tupuwa taku, Wawaya Natusi kuriku da ana rabobo. Ma tam iyai kuni wawaneku na kuti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha ghamanakina kuna panani.”

²³ Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiyana meyesi da iyi weni berana ina berai.

Iyi ini wawayaghama?

²⁴ Yesu kana kivikivina ti mani kavakava ivivi taghegheyanesi da kamosiyai meni wawayina na ghe kirakai. ²⁵ Ma ivonesi bo, “Kupuna damsi i kiikiivavo i vibadana na ibagibagi kirakai ma ekayokayotata ma enotanotai da i wawaya ivite bubunisi. ²⁶ Ma tami na ke nakanani kona berai. Kamomiyai wawaya ghamana ina tereoruwe meyei da tuna nakanani ma wawaya kikei. Ma meni wawayina ini bada na ina tereoruwe meyei da tuna nakanani ma bigabiga wawayina. ²⁷ Meni wawayina na wawaya ghamana, wawayina kepanai imakai da ekamkam bo wawayina ebigabiga da vavai ererereghi? Wawaya ghamana na ekamkam, tabo? Ma taku, ke nakanani ata beraberai. Kamomiyai taku na ami bigabiga.”

²⁸ “Ma wawaya ivi tupaketowaneku na tami kovi patutu kirakai da ke meyani kota kuyoweku. ²⁹ Ikikava aku Mamai vibadana ivereku na bade nakanani tami vibadana ana veremi. ³⁰ Nani maranai na aku kepanai takam ma tuma ma kiikiivavo kii gawariyai kona makai da dam ivi 12 Israel kamonai koni badesi.”

Yesu ivona da Pita ini bero.

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)

³¹ Yesu ivona bo, “Saimon, Saimon, Seitan ivi nowi God kurina ma vivaghina gwabinai ivi-ya da ina ruyaghimi. ³² Ma anipowana kubiim da vitumaghana ke kuna voterei. Karakava kuna miiritavire kuriku na turaturam kuni vitesi da ti bade i vitumaghana ini rewapana.”

³³ Ma Saimon Pita ivona bo, “Bada, taku kovokovoghiku da tam yavata ku gabura tarui bo yavata tarabobo.”

³⁴ Ma Yesu ivonapotei bo, “Pita, avonavonem da karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko ina tou.”

Wagu, kutu ma seri.

³⁵ Yesu kana kivikivina ivona tovonisi bo, “Rorova avonemi da kaeterepapara bo wagu bo mane kana kutu ke kota yuna ma avonatawemi. Kade ami baba kamoni nuwapoya kopanani bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha.”

³⁶ Ma ivonesi bo, “Ma wekarakava na mane kana kutu bo wagu gwabimuwai na kekavari. Ma mikeda tam seri gwabimuwai kegha na kam nuba garana kevi gimarei da seri kuna gimari.* ³⁷ Giruma katamana kamoni ivona bo, ‘Wawaya beroberosi yavata kovogha ina viiya. Ma avonavonemi da weni girumina na taku ivi sisiyeku. Vonavaghata, ikikava igiruma da ita tupuwa na peyarina wekarakava etuputupuwa.’”*

³⁸ Ma kana kivikivina ivona bo, “Bada, kekita. Seri ruwa weni.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kovokovoghina.”

Yesu Oliv koyanai inipowana.

(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

³⁹ Yesu mara nonowa ikiikiibau ku Oliv koyana, tuna kubiine kana kivikivina yavata ivomiiri ma Jerusalem ikiibutawei da inae nake. ⁴⁰ Inekiibau na ivonesi bo, “Konipowana da ruyagha kamoni ke kona peku.”

⁴¹ Kana kivikivina ikuyowesi ma inae ke gurina ma ivi tuwaporeruruwana ma inipowana bo, ⁴² “Mamai, kivaghinei bo kegha da weni vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowana ina tupuwa.” ⁴³ Ma aneya kunumai ioru da rewapana iverei. ⁴⁴ Ma nuwapoya ikiivunui kubiine na nuwanuwana kudubina inipowana kirakai da poyagururu iterevunui. Ma poyapoyana ivivi toi na kitana nakanani ma tara.

⁴⁵ Nipowana ivoterei ma ivomiiri da ivovira kana kivikivina kurisi, ma ipanansi da nuwapoya ikiivunusi da ivivi keneyana. ⁴⁶ Ma ivonesi bo, “Avi kubiine kokenakena? Kovomiiri ma konipowana da ruyagha kamoni ke kona peku.”

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Jon 18:3-11)

⁴⁷ Yesu ivivi sisiya kamoni ma koroto ghamana inekiibau. Judas ivi nowesi, tuna na kana kivikivina sago. Imiiririya Yesu kurina da ita yoni, ⁴⁸ na Yesu ivi tarakiyane bo, “Judas, viyawana kubiine taku Wawaya Natusi keyoyoniku, bo?”

⁴⁹ Ma kana kivikivina ikitai da aviyavisina ituputupuwa na ivona bo, “Bada, akii seriyai kana ravisi, bo?” ⁵⁰ Ma kana kivikivina sago taparoro badana ghamana ina bigabiga iravi da tinina katagheyana ikiiyaraghatawei.

⁵¹ Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoterei!” Ma ivororona da tomowina tinina ivotovoni da iyawasa.

⁵² Ma Yesu taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada ma kwanatu babadisi peyarisi kurisi ivona bo, “Taku aighaviyemi bo, da kaku seri ma kaku kepata kokavarapiyei? ⁵³ Mara nonowa tami ma taku Taparoro Numana garina kamoni tamakamakai, ma ke kota paniku. Ma wekarakava na kami mara ipisi na nubakutuva ina rewapana ibademi.”*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:57-58, 69-75; Mak 14:53-54, 66-72; Jon 18:12-18, 25-27)

⁵⁴ Seri damsi Yesu ivotani ma irutini inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita murisiyai ikivini inae. ⁵⁵ Ma taparoro badana ina numa garina kamoni na wawaya keyama ikiiri da ivivi rarana. Ma Pita inae da kamosiyai imakai. ⁵⁶ Bigabiga wavinena sago ikitai da Pita keyama ririnai imakamakai. Keyama gweyorinai ikita bubuni ma ivona bo, “Weni tomowina tuna Yesu yavata ibababa.”

⁵⁷ Ma Pita ivi bero bo, “Wavine, taku nani tomowina ke atakovi!”

⁵⁸ Imakai mara gisina ma tomowa sago Pita ikitai ma ivona bo, “Tam na Yesu kana kivikivina sago.”

Ma Pita ivona bo, “Aku tomo, taku ke meyani ata kivini.”

⁵⁹ Imakai da ke gurina ma bade wawaya sago ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na Yesu kana kivikivina, iyamna tuna na Gariri wawaya.”

⁶⁰ Ma Pita ivonapotei bo, “Aku tomo, kegha. Taku ke atakovi da aviyavisina kisisiyei!”

Nakanani ivivi sisiya ma kokoreko itou. ⁶¹ Ma Bada Yesu itavire da Pita ikitatupei. Ma Pita ina nota ivovira da Yesu ina sisiya inotai. “Karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku

* **22:36:** Yesu na ke seri vaghata iti sisiyei ma ivonavonesi da kanuma ina ku nevanewa ini ghaviya. Epe 6:10-18

* **22:37:** Isa 53:12 * **22:53:** Luk 19:47, 21:37

ma muriyai kokoreko ina tou.”⁶² Ma vaghina, Pita numa garina ikiibutawei ku kupuna ma itou kirakai.

Wawaya Yesu ivi namei ma iravi.
(*Mat 26:67-68; Mak 14:65*)

⁶³ Seri damsi Yesu ikoyakoyaghi na ivowavowai ma ivivi namei. ⁶⁴ Matana igerepotai, iravi ma ivonei bo, “Tam peroveta bo? Mede kevonekai, iyi iravim?” ⁶⁵ Ma ivi avaberowei.

Pailat ma Herodi Yesu ivi tupavirei.
(*Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Jon 18:19-24*)

⁶⁶ Mara itom ma Jiu damsi i babada, taparoro babadisi i babada, ma giruma wawayisi ivi kiidaburana ma seri wawayisi Yesu irutini inae ku maghinosi. ⁶⁷ Ivonei bo, “Mikeda tam Keriso, kevonekai.”

Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda ana vonemi na ke koni tumaghana. ⁶⁸ Ma mikeda ata vonatovonimi na ke kovokovoghina kota vonapoteku. ⁶⁹ Ma karako da nokoni ku marana, Wawaya Natusi, God katagheyana inae makai.”

⁷⁰ Peyarisi Yesu ivi tarakiyane bo, “Nakanani na tam God natuna, bo?”

Ivonapotesi bo, “Ikikava kovonavoneku na vonavaghata.”

⁷¹ Peyarisi ivona bo, “Avi kubiine vimamatara wawayisi tekwekwisi? Namada tuna mani kawanai ivi mamatara meyi.”

23

Pailat, Yesu ivi taravirei.
(*Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38*)

¹ Ma babadisi kudubisi ivomiiri da Yesu irutinanevei Pailat kurina. ² Ma nani dobunai ivi karei da Yesu ivivi wavui, “Weni tomowina kapanani da akii wawaya inoraveyana berosi. Ivonesi da Kiivavo Sisa ina teks ke iti miyeyi, bade ivona da tuna kiivavo, ma Keriso.”

³ Pailat Yesu ivi tarakiyane bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”

Yesu ivona bo, “Vonavaghata, vaghina kevonavona.”

⁴ Ma Pailat ivi sisiya taparoro babadisi i babada ma koroto kurisi. Ivonesi bo, “Weni wawayina ina berona ke sago ata panani.”

⁵ Ma kegha da taparoro babadisi i babada ma koroto gamosi ibagibagi, “Weni tomowina ina vibeyebeyena kubiine, wawaya peyarisi Judiya kamona nuwanuwasi eghakighaki. Gariri kamona ivi karei ma ipisi da wike.”

Herodi, Yesu ivi taravirei.

⁶ Pailat sisiyina ivivi yanei na ivi tarakiyana bo, “Tomowina na Gariri wawaya bo?” ⁷ Pailat ivi yanei da Yesu tuna Herodi ina rewapana gaburina na ivonatawei Herodi kurina, iyamna iakovi da Herodi wekarakava ipisi ku Jerusalem. ⁸ Marana Herodi Yesu ikitai, nuwanuwana ibiibii kirakai, iyamna tuna namadani kava ina kayowana da Yesu ita kitai. Varana ivivi yanei na ina nota ghamana da Yesu bera ghamaghamasi ita berai da ita kitai. ⁹ Ivi taravirei kirakiyeyi ma Yesu ke ita vonapotei. ¹⁰ Taparoro babadisi i babada ma giruma wawayisi imiiririya ma Yesu ivi wavu patei. ¹¹ Ma Herodi, ina seri wawayisi yavata Yesu ivi namei ma ivi kaekaei. Ma muriyai gara kiimatanina iviia ma Yesu ivi kotei ma ivonatawei ivovira Pailat kurina. ¹² Karenai Pailat da Herodi ivi kawapata ma nani marana ivi karei da ivi turana.

Wawaya Yesu ikovoghi.
(*Mat 27:15-26, 27:11-14; Mak 15:6-15; Jon 18:39-19:16*)

¹³ Pailat, Yesu iviia na babadisi ma koroto kudubisi ikwaturiyariyesi, ¹⁴ ma ivonesi bo, “Weni tomowina kopiyei na kovona da wawaya ivivi noraveyana berosi. Tomowina kovi wavui na maghinomiya avi tupavirei ma ke sago ina berona ata panani. ¹⁵ Bade Herodi nakanani ke sago berona ita panani. Tuna kubiine ivonatawei ivovira kurita. Ke aviavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. ¹⁶ Tuna kubiine kovogha kava ana verei ma ana vonatawei ina nae.” ¹⁷ (-)* ¹⁸ Peyarisi marasago ikarayogosi, “Kokiivunui! Akii kayowana da Barabas kovotawei!” ¹⁹ (Barabas viruwa ma kiivunuwa kubiine ku gabura iterei.)

²⁰ Pailat babadisi ma wawayisi ivonatovonisi da Yesu ita votawei. ²¹ Ma kegha da koroto ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

* **23:17:** Mara katamanina giruma damsi peyarisi ves 17 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pasova kamna nununai Pailat wawaya sago gabura kamona ivovotawei.’

²² Pailat ina vonatovona viarobina iterei, “Ikikava? Weni tomowina aviyavisina ibera heroi? Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. Tuna kubiine ana vonesi da widi kava ina verei ma ina vonatawei ina nae.”

²³ Ma kegha, ere nuwaghakighakisi koroto ikiikiirara ma ivonavona bo, “Kotuparatui!” Nani kiirarina kubiine, ²⁴ Pailat i kayowana iberai. Yesu seri wawayisi ku imasi iterei da ita tuparatui. ²⁵ Ma Barabas, viruwa ma kiivunuwa kubiine gabura kamonai imakamakai, ivotawei koroto i ku kayowanai.

Seri damsi Yesu ituparatui.

(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

²⁶ Seri damsi Yesu irutini inenae. Nani kamonai tomowa sago, kana vava Saimon, ina dobu Sairini, ku Jerusalem irurui. Seri damsi imiiripotei ma Yesu kana korosi iviyya da Saimon ivi kavari. Ma ivonei da Yesu murinai ita baba.

²⁷ Ma koroto ghamana ikivikivini ma kamonai na wivine Yesu itutuwei ma isiyasiyapei. ²⁸ Yesu imiiritavire ma ivonesi bo, “Jerusalem wivine, ke kona tuweku. Tami ma natunatumi kubiimi kota tou. ²⁹ Kokitai, mara epipisi ma wawayi ina vona bo, ‘Iyapoma da wivine gagarisi, manawisi kamonai pepeya ke ita kavari, ma ke iti susui.’ ³⁰ Nani maranai wawayi koya ina vonei bo, ‘Koya ghamam, ketamogunewa da kuna dogokai! Koya kikei, agu etini ku tepakai!’ ³¹ Mikeda wawayi weni berasi ina berai maranai kii matinai, ma avi berana ina berai maranai kii na ina poki?”

³² Seri damsi tomatomowa beroberosi ruwa irutini ikiibau da Yesu yavata iti rabobosi. ³³ Maranai inekiibau da gawara kana vava ‘Wawayi Teuteuna,’ ma nani dobunai Yesu ma tomatomowisi ruwa ituparatusi. Sago katagheyanai ma sago dugenai. ³⁴ Yesu ivona bo, “Mamai, weni damsi i berabero kenotatawei. Ti ke itakovi da aviyavisina eberaberi.”*

Ma seri wawayisi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi. ³⁵ Ma wawayi imiiri ikitakita ma babada ivonavonavinamei. Ivonei bo, “Kuvona da tam God ina Vivinevine Wayayim. Wawayi kuvivi yawisi na mede kevi yawa meyem!”*

³⁶ Seri damsi imiiririya ma ti yavata Yesu ivi namei. Wain tomatomana iverei da itumai* ³⁷ ma ivonei bo, “Mikeda tam Jiu damsi i kiivavo na kevi yawa meyem.”

³⁸ Ma gayamina vovonai, korosiyai, igiruma bo, ‘Weni tuna Jiu damsi i kiivavo.’

³⁹ Tomowa berona yavata irororoke na Yesu ivonavinamei, “Tam Keriso bo? Kevi yawita.”

⁴⁰ Ma kana viruwa kwinana iyeghai bo, “Tam God keyabuyabumane bo kegha? Ita viaroba na kovoghina sago taviiviyya. ⁴¹ Tota na ita berabero tepanai na kovogha taviiviyya ma weni tomowina na ina berona kegha.” ⁴² Ma ivonei bo, “Yesu, maranai kuni kiivavo na ke kuni notawapeku.”

⁴³ Yesu tomowina ivonapotei bo, “Karako tam ma taku tarui ku Paradais.”

Yesu irabobo.

(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30)

⁴⁴ Vaghina ma madegha punai ma nubakutuva ioru da dobu kudubina isovo yavui, ma nakanani imakamakai da ku ravi madegha. ⁴⁵ Maranai madegha rarana ivoterei Taparoro Numana kana tupayaragha garana basunai itamogosira da ruwa.* ⁴⁶ Ma Yesu gamona irakata ma ikwatu, “Mamai, kanumiku ku imam atereterei.” Ina sisiya turina iterei, nuwayaporina ighae ma irabobo.*

⁴⁷ Ma senturiyon sago weni berana ikitai, God ivokavakavari ma ivona bo, “Vonavaghata da weni tomowina na wawayi maninina.”

⁴⁸ Vaghina ma, wawayi ivi kiidaburesi ma weni berana ikitai na peyarisi nuwapoyina iviyya da nuwakadasi iraravi ma ivovira i ku numa. ⁴⁹ Wawayi viya Yesu iakova kirakiiyei ma bade wivine Yesu ikivini Gaririyai ipisi, imiiritaweyana ma ikitakita.*

Yesu idogoi.

(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 10:38-42)

⁵⁰ Tomowa sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya, Judiya kamonai. Tuna wawayi biibiina ma kiimatanina. Ma bade tomowa ghamana Jiu damsi babadisi kamosiyai. ⁵¹ Maranai babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi na ke iti vaghinei. Ma bade tuna nimonimoriyai ikoyakoyagha da God ina vikiivavona kana mara ita pisi. ⁵² Inae Pailat kurina ma Yesu tupuwina kubiine ivi nowi. ⁵³ Korosi itereoruwei ma igerei. Ma

* **23:30:** Hos 10:8; Rev 6:16   * **23:34:** Psa 22:18   * **23:35:** Psa 22:7   * **23:36:** Psa 69:21   * **23:45:** Exod 26:31-33   * **23:46:** Psa 31:5   * **23:49:** Luk 8:2-3

ikavari inae da buba vuna vaghata kamonaivi kenai. ⁵⁴Ivovovunagha da viyakam marana kubiine.

⁵⁵Nani wivinesi Yesu Gaririyai ikivini ighae na bade wivinesi sago Josepa ikivini inae da buba ikitai ma ikikava Yesu tupuwina iterei. ⁵⁶Ivovira ku numa ma i oira ghabughabusi ivovunagha.*

Ma viyakam marana kubiine ivi yakam.

24

Yesu rabobowai ivomiiri.

(Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10)

¹Sande mara boiboiyai wivine oira ghabughabusi ivovunagha na iyuna ma ivi mara ku karawaga. ²Inekiibau na ikitai da buba vovotawena. Kana gudu na wakima ghamana ma wawaya itabiri ku ririna. ³Iru ku buba kamona ma ikitavirevire da Bada Yesu tupuwina kegha. ⁴Imiiri vaghata ma nuwanuwasi ivivi tetei na nani kamonaiv tomotomowa ruwa, kii gara matakamokamosi inekiibau da ririsiyai imiiri. ⁵Wivinesi iyabumana kirakai da idune vaghata ma tomotomowisi ivona bo, “Avi kubiine wawaya yawawawana koekwekwai raborabosi kamosiyai? ⁶Yesu ke weni dobunai, tuna namada rabobowai ivomiiri. Kade konotanotai da Gariri kamonaiv yavata komakamakai na ikikava ivonemi?*” ⁷Ivona bo, “Wawaya Natusi ina viiya da berabero wawayisi ku imasi ina terei ma korosiyai ina tuparatui. Ma mara viarobina kamonaiv rabobowai ina vomiiiri.”

⁸Ma nani maranai wivinesi Yesu ina sisiya inotapanani. ⁹Karawagiiyai ivovira ku numa ma Yesu ina aposol ivi 11 ma kana kivikivina viya yavata ivonesi. ¹⁰Wivinesi na Meri Magadarini, Jowana ma Jemes ina maduwa Meri ma wivine viya yavata. ¹¹Weni wivinesi ivi sisiya na Yesu kana kivikivina ke iti tumaghanesi, inotai da ivivi sisiya wapawapa. ¹²Ma Pita ina kina kava ivomiiri ma iverau da ku karawaga. Ma ku buba irugenera da Yesu tupuwina kana gere kava ikitai. Ma ivovovira ku numa ma aviyavisina itupuwa na inota kavakavai.

Emeyas ketanai.

(Mak 16:12-13)

¹³Ma bade nani maranai na Yesu kana kivikivina ruwa Jerusalem ikuyowei da ibaba inenae ku Emeyas kwanatuna.* ¹⁴Ma i baba kamonaiv na aviyavisina kudubina itupuwa na ivivi sisiyei. ¹⁵Ivivi sisiya na Yesu kurisi inekiibau da yavata ibaba patapata. ¹⁶Ma kana kivikivina matasi ikiivurei da Yesu ke ita vogiini. ¹⁷Ma ivi tarakiyanesi bo, “Aviyavisina koisisiyei?”

Ma ere nuwadugarisi ivi kiimiriyesi ma idune. ¹⁸Ma sago, kana vava Kiriyopas ivi tarakiyana bo, “Numanumataya peyarisi iakovi da aviyavisina Jerusalem kamonaiv ituputupuwa ma ikikava tam ina kim kava ke kutakovi?”

¹⁹Ma ivi tarakiyanesi bo, “Avi berasi?”

Ma ivonapotei bo, “Aviyavisina itupuwa Nasaret wawaya Yesu kurina. Tuna na peroveta ma God ma wawaya ku matasi ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana kirakai. ²⁰Ma tapararo babadisi i babada ma Jerusalem damkai akii babada na tomowina iviia ma kupuna damsi ku imasi iterei. Ma ti na ivi tupavirei ma ivonakiyaragha da ita rabobo ma korosiyai ituparatui. ²¹Tokai kanotai da tuna tomowina Israel damta iti yawasita. Akii nuwapoya irakata, ma ku tepana na weni berasi murinai na ke sago biibiina ita tupuwa. Ma namada mara aroba ikovi. ²²Ma bade wivine viya kamokiya sisiya sago ivonekai na kavi deyei. Karako ivi mara ku karawaga ma irui ku buba kamona ²³da Yesu tupuwina ikita kava. Ma ivovira ivonekai da aneya ikitisi. Ma sisiya gwabisiyai iviia da Yesu na yawawawana. ²⁴Ma akii wawaya viya inae ku karawaga ma ikikava wivinesi ivivi sisiya na nakanani ipanani. Ma Yesu ke ita kitai.”

²⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Tami neghaneghami ma gayama butabutami da aviyavisina peyarina peroperoveta ivivi sisiyei na ke koti tumaghane. ²⁶Kotakovi da God ina kayowana da ina Vivinevine Wawayina iti kamaghi kirakiyei ma ita rabobo ma murinai kana ku kadara ita rui.” ²⁷Vaghina ma Yesu ivi karei da ikikava giruma katamana kamonaiv God ina Vivinevine Wawayina ivi sisiyei na peyarina kurisi ivi debei. Kunona Moses aviyavisina igirumi na ivi sisiyei ma muriyai peroperoveta viya i giruma na iyamsi ivi sisiyei kurisi.

²⁸Namada ku Emeyas inenekiibau ma Yesu iberai da nama maninina ita nene. ²⁹Ma kegha da kana kivikivina ivonatanai. Ivona bo, “Ke kuna nae. Takena iyamna mara ikovi, namada ravi ipika.” Vaghina, ivovira ma yavata irui da imakai. ³⁰Kam kubiine na

* 23:56: Exod 20:10; Deut 5:14 * 24:6: Mat 16:21, 17:22-23, 20:18-19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

* 24:13: Emeyas kwanatuna na 11 kilomitas Jerusalem kupunai.

parawa iviyya ma God ivi kiikiwei ma ivogimai. Ma ivi karei da ita veresi. ³¹ Tuna maranai matasi ikiigigiri da kwinasi ikita bubuni da tuna na Yesu. Ikitakitai na iwapa. ³² Ma ti mani ivonavona bo, “Tuna kubiine ita baba kamona giruma katamana kamona miiba gavugavusi ivivi debei kurita na nuwanuwata itonatonai ma tavivi nuwabiibii kirakiiyei.”

³³ Nani murinai ivi ruwa ivomiiri da maninina ivovirame ku Jerusalem. Ma nani do bunai kana kivikivina ivi 11 ma turaturasi viya namada ivi kiidaburana na ipanansi. ³⁴ Ma ivi yanesi da peyarisi ivivi sisiya bo, “Vonavaghata da Bada rabobowai ivomiiri! Saimon kurina inekiibau!”

³⁵ Ma ivi ruwa turaturasi ivi akovisi da aviyavisina tupuwa i baba kamona, ma bade ikikava ivogiini da tuna Yesu, maranai parawa ivovogimai.

Yesu kana kivikivina kurisi inekiibau.

(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

³⁶ Ivivi sisiyei ma nani kamona Yesu inekiibau da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai ina makai.”

³⁷ Ivi tataghanisi da iyabumana ma ogariri igheyesi ma inotai da nama momosika ita kitakitai. ³⁸ Ma ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Ami nota ke ina ragharagha ma ke ina gisi. ³⁹ Imaku ma kaeku kokitai. Wena na taku! Kovotovoniku da damina kona viiya. Momosika viyosi ma tuwirisi kegha.”

⁴⁰ Weni nakanani ivi sisiya kana kivikivina kurisi ma imana da kaena ivi beyesi. ⁴¹ Peyarisi inota kavakavai da ke nuwanuwasi kudubinai iti tumaghana ma kegha da ivi nuwabiibii kirakai. Tuna kubiine Yesu ivonatovonisi bo, “Kade, aviyavisina emakamakai da ata kani?” ⁴² Iyana gibugibuna iverei, ⁴³ ma kana kivikivina matasiyai Yesu nani iyanina ikani.

⁴⁴ Ma ivonesi bo, “Rorova yavata tamakamakai na avonemi da aviyavisina Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta ma Psalms kamona igirugirumi da ita tupuwa kuriku na God ina kaywana da kudubina ina tupuwa.”

⁴⁵ Muriyai i nota ivotawei da sisiya giruma katamana kamona na iyamsi itakova bubuni. ⁴⁶ Ivonesi bo, “Weni nakanani igiruma. ‘God ina Vivinevine Wawayina ini kamaghi kirakiiyei ma ina rabobo, ma mara viarobina kamona na ina vomiiiri.’ ⁴⁷ Ma bade igiruma da kana kivikivina ina dima da wawaya i berabero ininimaye ma ina miirikupukuputei da God i berabero ina notatawei. Jerusalem kamona dima ini karei ma muriyai ina kiibau da dam ma dam kurisi. ⁴⁸ Tami na weni berasi kudubina kana vivimamatara wawayimi. ⁴⁹ Ma aku Mamai ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ita puyomi na taku berana ana berai, puyona ana vonatawei kurimi. Tuna kubiine Jerusalem kamona kovi koyakoyagha da rewapana kunumai inoru da ina towatepanimi.”*

Yesu ighae ku kunuma.

(Mak 16:19-20; Apos 1:9-11)

⁵⁰ Vaghina ma, Yesu kana kivikivina irutini da Jerusalem ikiibutawe inae ku gawara sago Betani kwanatuna ririnai. Imana ivororona ma ivi biibiinisi. ⁵¹ Ivivi biibiinisi kamona na God iviitawei da ighae. ⁵² Ma kana kivikivina Yesu ivokavakavari ma nuwabiibiiyai ivovirame ku Jerusalem. ⁵³ Nani murinai mara nonowa Taparoro Numana garina kamona God ivivi kiikiwei.

* 24:49: Apos 1:4

God Varana Biibiina Jon Igirumi (John) Vonaviakova

Weni vonaviakovina na ke Jon ita girumi ma wawaya muriyai iterei. Aposol Jon *God Varana Biibiina* igirumi na ivi akovita da Yesu na God Vonana Makamakii Nonowina. Ma tuna ivi wawayota da dobuwai wawaya kamosiyai imakai. Ma bade Jon ivoneta da ina kayowana da wawaya ini tumaghana da Yesu na God Natuna ma kata Viviyawa, tuna kubiine weni bukana igirumi. Ina kayowana da nani vitumaghaninai na yawasa makamakii nonowina ina panani.

Kunona Jon ivi akovita da God Vonana ma Yesu na sago, muriyai Yesu ina bera ghamaghamasi ivi sisiyei, matakirisi ivi debei da vonavaghata da tuna na God Natuna ma kata Viviyawa. Jon igiruma da Yesu matakira peyarina ibera yavui na muriyai nani berasi tepanai nota ghamaghamasi ivivi beyebeyena. Ma ina vibeyebeyena kamonai na wawaya nevanevana Yesu ivi tumaghane ma ikivini ma nevanevana na ke iti tumaghane ma ivi ghaviyei. Ma sapta 13 da ku 17 kamonai Jon ina giruma evonavoneta da muriyai Yesu ita patumi na nani didibarinai kana kivikivina yavata ere nuwaviinisi ivi nuwasago ma ikiiepepisi ma nota rewapanai ivovunaghisi da i nota ke ina peku, iyamna iakovi da ina rabobo. Ma ina giruma turinai Jon evonavoneta da Yesu ipatumi ma ivi tupavirei, ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri ma irumataru kana kivikivina kurisi.

Jon ina giruma kamonai nota ghamana na Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina taviyiya. Ma iyavo kava itumaghana da Yesu na keta, vonavaghata ma yawasa na tuna puyona wekarakava eviiviyi. Weni bukana kamonai aviyavisina mara nonowa ita yawasa kamonai emakamakai na eviiviyi ma nani miibiisi tepanai kanuma ina ku nevaneva akova ghamana ibeyebeyena. Kamonai na okowa, parawa, yasegana, sipu kii koyakoyagha yavata, ma greipi uravina amena yavata.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-18 Yesu na vona ma dobu kana yasegana.

Sapta 1:19-51 Jon Yesu ibabataito. Ma Yesu nona wawayisi ivinesi da kana kivikivini.

Sapta 2:1 da ku 12:50 Yesu ibababa ma ina biga iberaberi.

Sapta 13:1 da ku 19:42 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 20:1-31 Bada Yesu rabobowai ivomiiri ma wawaya kurisi irumataru.

Sapta 21:1-25 Sisiya ku tepana na Yesu Gariri dobunai irumataru.

Keriso na vona ma dobu kana yasegana.

¹ Karenai na Vona imakamakai. Tuna na God yavata imakamakai, ma tuna na God. ² Ma karenai tuna na God yavata. ³ Tuniyai da bera kudubina iyamoni, mikedu tuna kegha na ke sago aviyavisina dobuwai ita yamoni. ⁴ Tuna gwabinai na yawasa, ma nani yawasina na wawaya i yasegana. ⁵ Ma yasegana gweyurina nubakutuwa kamonai ekarakarata ma nubakutuwa ke kovokovoghina da ita ghekuyowei.

⁶ Ma God ina yonayona ivonatawei, tuna kana vava na Jon Babataito. * ⁷ Ipsi da nani yaseganina iti debei da wawaya peyarisi iti tumaghane. ⁸ Ipsi da yasegana kurisi iti debei, ma tuna na ke yasegana. ⁹ Ma wawaya ivi akovisi da yasegana vaghata na ku dobu ina nekiibau da wawaya peyarisi yasegana ina veresi.

¹⁰ Namanaki da tuna tepanai God dobu iyamoni ma kegha da ku dobu inekiibau na wawaya dobuwai iveiyeyi. ¹¹ Ipsi ina ku dobu vaghata ma ina wawaya kurisi ma kegha da ibarei. ¹² Ma wawaya viya kava ina sisiya iviyi ma ivi tumaghana na ti damsi ivonesi da God natunatuna. ¹³ Ma God natunatuna i yawasa na God gwabinai ipsi. Ma nani yawasina na ke kaekiki mau bo tomowa kawana yavata gwabisiyai ita pisi.

¹⁴ Ma Vonana ivi wawaya da yavata tamakii patapata. Tuna na God Natuna sago kava na kana kadara kakitai. Ma agabiibai ma vonavaghata gwabinai irakata kirakai.

¹⁵ Jon namada ivoneta bo, "Weni wawayina avivi sisiyei na, "Tuna murikuwai ina pisi. Ma ighekuyoweku, iyamna imakamakai ma muriyai da atupuwa."'

¹⁶ Ma ina agabiibai kudubina peyarita damina taviiviyi ma ina vibiibiina mara nonowa everevereta. ¹⁷ Vonaviyoyovana na God ivi damani Moses kurina da iti debei wawaya kurisi.

* 1:6: Mat 3:1; Mak 1:4; Luk 3:1-2

Ma agabiibai ma vonavaghata na Yesu Keriso* gwabinai ipisi. ¹⁸ Ke meyani wawaya sago God ita kitai. Natuna sago kava na God yavata ivi kovokovoghana. Tuna ina Mamai yavata na sago. Ma ivi akakovita da God na iyai.

Jon Babataito ina vibeyebeyena.

(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 3:1-18)

¹⁹ Jiu damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai taparoro babadisi ma Livai damsi ivonatawesi Jon kurina ma ivi tarakiyane bo, “Tam na iyai?”

²⁰ Ma Jon ke ita bara bo ita yabumana ma ivi debe meyei, ivonapotesi bo, “Taku na ke God ina Vivinevine Wawayina.”

²¹ Ma ivi tarakiyane bo, “Nakanani na tam iyai? Tam peroveta Elaidiya bo?”*

Ma ivonapotesi bo, “Kegha, taku ke tuna.”

“Tam na nani perovetina kakoyakoyaghi bo?”†

Ma ivonapotesi bo, “Kegha.”

²² Ma damsi ivona bo, “Nakanani na tam iyai? Kevonekai da kana vovira akii babada kurisi ma kana vonesi da tam iyai.”

²³ Jon ivonapotesi ikikava peroveta Aisaya igiruma na nakanani ivonesi bo,

“Taku na wawaya gamona warereyai erurukwatu,

‘Keta maninina koberai, Bada kubiine.’”*

²⁴ Ma Perisi damsi wawaya viya ivonatawesi ma ²⁵ ivi tarakiyane bo, “Mikeda tam ke Keriso, ke Elaidiya bo ke peroveta na avi kubiine kebababataito?”

²⁶ Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai abababataito. Ma kamomiyai wawaya sago ke kotakovi. ²⁷ Tuna tomowina murikuwai epipisi. Ighekuyoweku, taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara ata rupami.”

²⁸ Weni berasi peyarina itupuwa Betaniyai, Jordan okowina nevanai, Jon nani dobunai ibababataito.

God ina sipu gegeyina.

²⁹ Ma mara itome na Jon, Yesu ikitai ipipisi kurina na ivona bo, “Kokitai, God Ina Sipu Gegeyina epipisi da dobu ina berabero ina viitawei. ³⁰ Weni wawayina avivi sisiyei maranai avona bo, ‘Tomowina murikuwai epipisi na ighekuyoweku, tuna namada imakamakai ma muriyai da atupuwa.’ ³¹ Taku bade ke atakovi da tuna na nakanani, ma apisi da okowai abababataito, iyamna aidebei da Israel inakovi da tuna iyai.”

³² Ma Jon aviyavisina matanai ikitai na ivi debei, ivona bo “Kanuma Vovokaravina akitai nakanani ma gabubu kunumai ioru da tomowina ku tepana. ³³ Taku patana da ke atakovi da tuna iyai ma kegha da Wawayina ivonataweku da okowai abababataito tuna ivoneku bo, ‘Tomowina kuna kitai ma Kanuma Vovokaravina inoru ku tepana na tuna wawayina Kanuma Vovokaravina ina veremi.’ ³⁴ Taku akitai na aidebei da tuna na God Natuna.”

Nona wawayisi Yesu ivinesi da kana kivikivina.

³⁵ Mara itome ma Jon kana kivikivina ruwa yavata patana da nani gawarinai imakamakai. ³⁶ Ma Jon ikitai da Yesu ibaba inenae na ivona bo, “Kokitai, tuna na God ina Sipu Gegeyina.”

³⁷ Kana kivikivina ruwa ina sisiya ivi yane na inae da Yesu ikivini. ³⁸ Yesu imiiritavire ikitisi da ikivikivini na ivi tarakiyane bo, “Aviyavisina kokoyakoyowei?”

Ma damsi ivonapotei bo, “Rabai (iyamna vibeyebeyena wawayina), tam na meni dobunai kemakamakai?”

³⁹ Yesu ivonapotesi bo, “Kopisi da kona kitai.” Ma tuna na namada ravi madeghinai. Damsi ikivini inae da ina makamakai ikitai, ma yavata nani dobunai imakii kupon.

⁴⁰ Nani kamonai na Anduru, (tuna Saimon Pita tina kikei.) Maranai Jon Babataito ina sisiya ivi yane na Yesu ikivini. ⁴¹ Ma yaghiyaghina Anduru inae da ina tuwa Saimon ipanani ma ivonei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kapanani.” (Tuna iyamna Keriso.) ⁴² Ma irutini ipisi Yesu kurina.

Yesu ikitai ma ivona bo, “Tam Jon natuna Saimon, wawaya ina kwatum da Kepas.” Ma nani vavana Grik gamosiyai na Pita. (Kepas ma Pita ivi ruwa na iyamsi ‘wakima.’)

Yesu Piripo da Nataniyera ikwatusi.

* **1:17:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:21:** Deut 18:15, 18; Mal 4:5 † **1:21:** Deut 18:15 kamonai Moses igiruma da mara sago peroveta ghamanakina ina nekiibau kurisi. Ma Jiu damsi patana da nani perovetina ekoyakoyaghi. Tuna kubiine wawaya Jon ivi tarakiyane da tuna vaghina wawayina bo kegha. * **1:23:** Isa 40:3

⁴³ Mara itome na Yesu ivi karei da ita nae ku Gariri. Ibaba inenae da Piripo ipanani na ivonei bo, “Kekivini.” ⁴⁴ Piripo na Anduru da Pita nakanani, peyarisi i kwanatu na Betsaida. ⁴⁵ Ma Piripo inae da Nataniyera ipanani ma ivonei bo, “Wawayina kapanani. Moses vonaviyoyovana kamona i girugirumi ma bade peroperoveta i giruma kamona ivivi sisiyei. Tuna Yesu, Nasaret wawayi, Josepa natuna.”

⁴⁶ Nataniyera ivona bo, “Nasaret. Kamona aviyavisina biibiina ina tupuwa?”

Ma Piripo ivonapotei bo, “Kepisi da kuna kitai.”

⁴⁷ Maranai Yesu Nataniyera ikitai ipipisi na ivona bo, “Weni tomowina tuna Israel vaghata. Tuna na wawayi kiimatanina.”

⁴⁸ Ma Nataniyera ivona bo, “Ikikava kuakoviku?”

Yesu ivonapotei bo, “Muriyai da Piripo ita kwatum na akitim koweya roguna kumakamakai.”

⁴⁹ Ma Nataniyera ivonakiyaragha bo, “Bada, tam God Natuna, Israel kana Kiivavo.”

⁵⁰ Yesu ivonapotei bo, “Avonem da akitim koweya roguna kumakamakai, tuna kubiine kuvi tumaghaneku, bo? Karakava bera ghamaghamasi kuna kitai ke nakanani ma weni berana.” ⁵¹ Ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da karakava kona kitai da kunuma ina tamotate ma God ina aneya ina gheghae ma inororu Wawayi Natusi kurina.” † *

2

Tavine kamna Keina kwanatuna kamona.

¹ Mara viarobina kamona tavine itupuwa kwanatu kana vava Keina, Gariri donunai. Ma Yesu ina maduwa na nani kamona. ² Ma bade Yesu kana kivikivina yavata ivonesi da nani ku kamna irui. ³ Ma wain ikovi na ina maduwa Yesu ivonei bo, “Wain ivi kovini.”

⁴ Ma Yesu ivonapotei bo, “Wavine, avi kubiine kuvoneku da aviyavisina ana berai. Aku mara ke ita pisi.”

⁵ Ma kegha da ina maduwa bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Aviyavisina ina vonemi na koberai.”

⁶ Ma ririsiyai na okowa kibubusi ghamaghamasi miikovimasago iruwanamiimiiri. Nani kibubusi wakimiyai ipapa na Jiu damsi i kiki inununuri da imasi itepotepokowakowa, tuna ivi matakira da nuwanuwasi na yagharina. * ⁷ Yesu bigabiga wawayisi ivonesi bo, “Kibubusi na okowa kovi tupotupo.” Damsi okowa itepo da ighe kawa barasiyai. ⁸ Ma ivonesi bo, “Wekarakava na gisina kotaravui ma kokavari konae da kam badana kurina.” Ikavari inae da iverei, ⁹ ma badana nani okowina ikaratovoni. Okowina na namada ivi viravira da wain. Ma ke itakovi da mimei ipisi ma bigabiga wawayisi na iakovi, iyamna okowa na ti ivui. Tuna kubiine kam badana tomowina itatavine ikwatui ma itinaviviri ku ririna. ¹⁰ Ma ivonei bo, “Wawayi peyarisi karenai na wain biibiina evereverena ma wawayi eumuma da damisi eviiviya ma muriyai berona evokoiibuwei. Ma tam na biibiina kuvotani da wekarakava kuvokiibuwei.”

¹¹ Weni tuna na Yesu ina bera ghamana karena iberai Keina kwanatunai, Gariri kamona. Kana kadara ivi debei da kana kivikivina ivi tumaghane.

¹² Weni berana murinai Yesu ma ina maduwa, titina yoghyogho ma kana kivikivina yavata ioru ku Kapeniyam. Ma nani donunai imakii mara gisina. *

Yesu Taparoro Numana igigiri.

(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

¹³ Marana inenekiibau da Jiu damsi i kaporagha kana vava Pasova ma Yesu ighee ku Jerusalem. * ¹⁴ Ma Taparoro Numana garina kamona ipanani da totomowa kau, sipu ma gabubu ivivi gimara. Ma viya na kemakema tepasiyai imakamakai ma mane ivivi vovivirana. ¹⁵ Tuna kubiine Yesu urava iviia da wasira iyamoni ma peyarisi Taparoro Numana garina kamona wawayi i sipu ma kau yavata ikugeri. Ma bade mane vovivirana wawayisi i mane ikiirighi ma i kemakema ivi kuvirevire. † ¹⁶ Ma iyavo kava gabubu ivivi gimara na kurisi ivona bo, “Weni sawarisi koturakiibuwana. Avi kubiine tami aku Mamai ina Numa koruvovirei da vigimagimara gawarina?” ¹⁷ Ma kana kivikivina

† **1:51:** Wawayi Natusi na iyamna God ina Vivinevine Wawayina, wawayi kii Viviyawa, Keriso bo Mesaya. Mara viya Yesu iteregavui da tuna mani ivivi sisiya meyei. Nani marasiyai ivonavona da tuna na ‘Wawayi Natusi,’ sisiyina ivi matakira da kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. * **1:51:** Gen 28:12 * **2:6:** Kibubu sago na 80 bo 120 litas ruvana. * **2:12:** Mat 4:13 * **2:13:** Exod 12:1-27 † **2:15:** Pasova kamna kubiine na wawayi i dobu bogii ma bogiyyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyyai. Wawayi viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.

inotapanani da giruma katamana ivona bo, “Am Taparoro Numana na aku kayowana ghamana, tuna kubiine nuwapoyina ekiikiivunuku.”*

¹⁸ Ma Jiu babadisi ivonei bo, “Avi matakirina ghamana kuna berai da kanakovi da am rewapana imakamakai na weni berana kuberai?”

¹⁹ Yesu ivonapotesi bo, “Weni Taparoro Numana kona tinarikai ma mara viarobina kamona ana ruepa meyei.”*

²⁰ Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Weni Taparoro Numana madegha 46 kamona ivowai ma tam, kovokovoghim da mara aroba kamona kuna ruepa meyei, bo?”

²¹ Ma Yesu na ke Taparoro Numana ita vonavonei ma tuna mani tupuwina ivivi sisiyei.

²² Maranai rabobowai ivomiiri, kana kivikivina inotai da Yesu ikikava ivi sisiya. Ma nani sisiyina ma giruma katamana ivi tumaghane i da vonavaghata.

Yesu wawaya peyarisi i nota iakovi.

²³ Yesu na Jerusalem kamona Pasova kamna kubiine, ma matakira ghamaghamasi ibera da wawaya peyarisi ikitai ma ivi tumaghana da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

²⁴ Ma Yesu na wawaya peyarisi i nota iakovi, tuna kubiine ke iti tumaghane. ²⁵ Tuna ke wawaya gwabisiyai nota ita viiya da ti na ikikava, iyamna namada iakovi da aviyavisina nuwanuwasi kamona emakamakai.

3

Yesu ma Nikodimas.

¹ Jiu damsi i bada ghamana sago, tuna na Perisi ma kana vava Nikodimas. ² Didibara ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, kakovim da tam vibeyebeyena wawayim ma God ivonatawem, iyamna iyavo kava gwabisiyai God ke ita makamakai na ke kovokovoghina da weni berasi ghamaghamasi ina berai.”

³ Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da iyavo kava ina tupuwame na ti kava God ina vikiivavona ina kitai.”

⁴ Ma Nikodimas ivona bo, “Ikikava tomowa magurina ina tupuwame? Ke kovokovoghina da ina ruime ina maduwa ku manawina da ina tupuwame!”

⁵ Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da wawaya God ina ku vikiivavona ke ina rui da kunona okowai ma Kanuma Vovokaravinai ina tupuwame na ina rui. ⁶ Wawaya ina maduwa ini tuwei na wawayota. Ma wawaya Kanuma Vovokaravinai ina tupuwa na tuna God rapenai. ⁷ Aku sisiya ke kuna tataghane. Ma ketupuwame. ⁸ Ikikava yanunu ina kayowanai everaverau, gugurina kuni yanei ma ke kutakovi da mimei epipisi bo mike enenae, bade nakanani wawaya Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ina tupuwame.”

⁹ Ma Nikodimas ivi tarakiyane bo, “Weni berana na ikikava?”

¹⁰ Ma Yesu ivona bo, “Tam na Israel damsi i vibeyebeyena wawayina ghamana. Ma weni berasi ikikava na ke kutakovi? ¹¹ Vonavaghata avonavonem da aviyavisina kakakovi na kaisisiyei, ma aviyavisina kakitakitai na kavonavoverena. Ma kegha da tami na akii vonaverena ke kota kayokayowei. ¹² Dobu kana bera aisisiyei na ke kota vitumaghana, na bade kunuma berasi ati sisiyei na koti tumaghaneku bo kegha? ¹³ Ke sago iyai ku kunuma ita ghae, ma wawaya sago kava kunumai ioru, tuna na Wawayata Natusi.”

¹⁴ “Ma ikikava Moses warereyai mota iyamoni ma kii tepanai iterei ma iruepai, nakanani Wawayata Natusi ina ruepai ina ghae, * ¹⁵ da wawaya iyavo kava ini tumaghane na yawasa makamakii nonowina ina panani. ¹⁶ God wawaya dobuwai nuwanuwasi ivii kirakiyei da Natuna sago kava ma iverena da iyavo kava ini tumaghane na ke ina rabobo ma yawasa makamakii nonowina ina viiya. ¹⁷ Ma God Natuna ivonatawei na ke dobuwai kovogha ita rereghi kubiine ma dobu iti yawai kubiine.”

¹⁸ “Ma iyavo kava God Natuna itumaghane na kovogha ke ina panani. Ma iyavo kava ke ita vitumaghana na namada ivonakiyaragha da kovogha ina veresi, iyamna Natuna sago kava ke iti tumaghane. ¹⁹ Ikikava God wawaya ini tupaviresi ma ini wavusi na weni. Yasegana ipisi ku dobu, ma wawaya ibarei da didibara ekayokayowei, iyamna i bera na beroberosi. ²⁰ Wawaya berabero eberabera na yasegana ke ita kayokayowei, ma ku yasegana ke ina pisi, iyamna eyabuyabumana da i bera beroberosi ina kayovidebei. ²¹ Ma wawaya vonavaghata tepanai emakamakai na ekayokayowei da ku yasegana ina rui, iyamna yaseganina ini debei da ina bera kudubina na God ina kayowana kava eberabera.”

Yesu da Jon Babataito.

²² Weni berana murinai Yesu ma kana kivikivina yavata inae ku Judiya, ma nani do bunai imakii gisina ma wawaya ibababataitosi. ²³ Ma Jon na Aion do bunai ibababataito.

* **2:17:** Psa 69:9 * **2:19:** Mat 26:61, 27:40; Mak 14:58, 15:29 * **3:14:** Num 21:9

Tuna Salim kwanatuna baranai, iyamna nani gawarina na okowa dobuna. Tuna kubiine wawaya peyaris inenae nani ku gawarina da ita babataito. ²⁴ Weni berasi ivi nao, muriyai da Jon ku gabura iterei.*

²⁵ Mara sago Jon kana kivikivina ma Jiu waway sago yavata ivivi vonapasipasiyana da ikikava i kiki ita nunura bubuni da tupuwisi ita kowai da iti matakira da nuwanuwasi yagharina. ²⁶ Ma inae Jon kurina ma ivona bo, “Bada, nani tomowina Yesu kenotanotai, tota Jodan okowinai ma wawaya kubababataitosi na tuna yavata nani dobunai ma bade kuvi sisiyei kurikai. Ma karako tuna ivi karei da waway ebababataitosi na peyaris enenae kurina.”

²⁷ Ma Jon ivonapotesi bo, “Waway puyo ke ina vii wapawapai. God kunumai ina kina kava biga ina rereghi. ²⁸ Tami kovi yaneku da avi debeku, avona da taku ke God ina Vivinevine Wawayina. Ma God ivonataweku da avi nao.* ²⁹ Taku nakanani ma tomowa ita tavine na kana miiritana. Ma ina wavine ivopapari na tuna kava rapenai. Tuna kubiine maranai aiyanei da tuna ina wavine yavata ivi kiisagosi na ainuwabiibii kirakai kubiisi. ³⁰ Tuna ini wawayaghama da kana kivikivina ina peyari ma taku na wawayota, aoru kirakai.”

Waway kunumai ipisi.

³¹ Waway kunumai ipisi, tuna na ighe kirakai. Ma wawaya dobuwai ipisi, tuna na dobu rapenai ma dobu ina bera isisiyei. Ma meni wawayina kunumai ipisi na tuna na waway peyaris ighekuyowesi.* ³² Tuna aviyavisina ikitai ma ivi yanei na isisiyei ma waway ke peyarina ina sisiya ita viiya. ³³ Ma iyavo kava ina sisiya iviyya na ivi debei da God na vonavaghata isisiyei. ³⁴ Ma wawayina God ivonatawei na God vonana isisiyei, iyamna God, Kanuma Vovokaravina ivere kudubi. ³⁵ Mamai God, Natuna nuwanuwana ivii kirakiyye da rewapana kudubina iverei.* ³⁶ Ma tam iyai God Natuna kuni tumaghane na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma tam iyai God Natuna kuna barei na nani yawasina ke kuna panani, iyamna God ina nuwapughu kuna kamowani.

4

Yesu da Sameriya wavine.

¹ Perisi damsi ivi yanei da koroto ghamana inenae Yesu kurina ma ibababataitosi da kana kivikivina, ke nakanani ma Jon. ² Ma kegha, vonavaghata da ke Yesu ita bababataito ma kana kivikivina kava iberaberai. ³ Maranai Bada Yesu akovina iviyya da Perisi damsi ivivi sisiyei na ivomiiri da Judiya ikuyowei inenae ku Gariri. ⁴ Sameriya dobuna kamonai ibaba inenae ⁵ da ku kwanatu sago inekilbau, kana vava Saika.

Nani kwanatu ririnai na mara katamaninai Jeikap, natuna Josepa dow a iverei. Ma nani dobunai Jeikap kana okowa iyabai.* ⁶ Namada madegha iveruvivira ma Yesu ibaba da ininina ibara, tuna kubiine dogo kawa baranai ivivi yakam.

⁷ Ma Sameriya wavine ipisi da okowa itivu. Ma Yesu ivona bo, “Kade, okowa kuta vereku atuma.” ⁸ Ma kana kivikivina na ke yavata, ti na namada inae ku kwanatu da vavai ita gimara.

⁹ Ma wavinena ivonapotei bo, “Tam na Jiu tomowa ma taku na Sameriya wavine. Ikikava na kuvoneku da okowa ana verem?” Nakanani ivi sisiya iyamna Jiu ma Sameriya damsi ke ita vivinuwaviina bubuna.*

¹⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “God ina puyo ke kutakovi ma bade ke kutakovi da iyi uma kubiine kurim inowi. Miked a kutakovi na kuti nowi da okowa yawayawana ita verem.”

¹¹ Ma wavinena ivona bo, “Bada, tam ke sago taraivivu gwabimuwai da okowa kunivui. Ma bade dogo na ioru kirakai. Ma ikikava okowa yawayawana kuna viiya da waway inumai na yawasa ina panani?” ¹² Akii kaekiki Jeikap na waway ghamana ma tuna weni dogona iverekei. Rorova mara katamaninai natunatuna ma i ghamoghamo yavata weni dogonai iumuma. Ma tam, kevonavona da Jeikap kughekuyowei, bo?”

¹³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Waway iyavo kava weni okowina inumai na kaiyosi ina kanakaname. ¹⁴ Ma waway iyai taku okowa ana verei inumai na ke meyani kaiyona ina kanakaname. Ma okowina ana verei na yawayawana ma ina yawasa kamonai ina vusivusira da yawasa makamakii nonowina ina viiyya.”

¹⁵ Wavinena Yesu ivonei bo, “Bada, nani okowina kevereku da kaiyoku ke meyani ina kanakana ma ke ana vovirame wike da okowa anivu.”

¹⁶ Ma Yesu ivonei bo, “Kenae da kawam kuna vonei ma kona pisi.”

* **3:24:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * **3:28:** Jon 1:20 * **3:31:** Jon igituma bo, ‘waway kunumai ipisi’ na Yesu Keriso isisiyei. Ma igituma bo, ‘waway dobuwai ipisi’ na Jon Babataito isisiyei. * **3:35:** Mat 11:27; Luk 10:22

* **4:5:** Gen 33:19; Josh 24:32 * **4:9:** Ezra 4:1-5; Neh 4:1-2

¹⁷ Ma wavinena ivonapotei bo, “Taku kawaku kegha.”

Ma Yesu ivona bo, “Tam kuvonavaghata da kawam kegha. ¹⁸ Vonavaghata da kakawam miikovi. Ma tomowina wekarakava yavata komakamakai na ke kawam. Kuvi sisiya bubuna.”

¹⁹ Ma wavinena ivona bo, “Bada, wekarakava akovim da tam na peroveta. ²⁰ Akii kaekiki mau na weni koyana tepanai ivovokavakavara, ma tami Jiu dami kovonavona da Jerusalem kamona kava kata vokavakavara.”

²¹ Yesu ivona bo, “Wavine, kevi tumaghaneku. Mara epipisi da Mamai God ke weni koyanai bo Jerusalem kamona kona vokavakavari. ²² Ma tami Sameriya dami ke kotakovi da iyi kovovokavakavari ma tokai na kakovi, iyamna God ina keta da wawaya ini yawasisi na Jiu damkai gwabikiyai. ²³ Ma marana ipipisi da inekiibau da vitumaghana damsi Kanuma Vovokaravinai ma vonavaghata tepanai Mamai ina vokavakavari, iyamna wawaya ekwekwisi da nakanani ina vokavakavara kurina. ²⁴ God na kanuma, tuna kubiine iyavo kava ina vovokavakavari na Kanuma ina rewapanai ma vonavaghata tepanai kava ina vokavakavari.”

²⁵ Ma wavinena ivona bo, “Akovi da mara sago God Ina Vivinevine Wawayina ina pisi. Ina pisi na bera kudubina kurikai ini debei.”

²⁶ Ma Yesu ivona bo, “Taku aisisiya kurim na vaghina wawayiku.”

²⁷ Ma ivivi sisiya kamona na Yesu kana kivikivina inekiibau ma ivi deyei da wavine sago yavata ivivi sisiya. Ma ke sago iti tarakiiyane bo, “Wavine, avi kekayokayowei?” Bo, “Bada, avi kubiine weni wavinena yavata koisisiya?”

²⁸ Ma wavinena kana okowa kibubuna ikuyowei ma ivovira ku kwanatu da wawaya kurisi ivi sisiya. ²⁹ “Kopisi ma tanae, tomowa sago kona kitai. Bera kudubina aberaberi na ivi debei. Tuna na God ina Vivinevine Wawayina, bo?” ³⁰ Vaghina ma damsi kwanatu ikiibutawei ma ibaba inae Yesu kurina.

³¹ Nani kamona na kana kivikivina ivonei bo, “Bada, vavai kekani.”

³² Ma ivonapotesi bo, “Taku kaku vavai emakamakai na tami ke kotakovi.”

³³ Kana kivikivina ti mani kamosiyai ivi tarakikiyana meyesi bo, “Kade, iyi vavai iverei?”

³⁴ Ma Yesu ivona bo, “Kaku vavai na weni. Wawayina ivonataweku na ina kayowana ana bera da bigana ivereku ani koviya. ³⁵ Tami kovonavona bo, ‘Nawaravi ruwamaruwa ma kabiiyago kana mara.’ Avonavonemi da matami ekita, ma ku vao kokita da whiti namada ipoki da bori kana mara inekiibau. ³⁶ Ma wekarakava na bori damsi namada evovoidaburana da i miya eviiviyi. Ma aviyavisina evovoidaburana na wawaya, ti na iyavo kava yawasa makamakii nonowina eviiviyi. Ma nigu wawayina ma boribori wawayina inuwabiibai. ³⁷ Vonavaghata isisiya da, ‘Sago enigunigu ma sago eboribori.’ ³⁸ Ke kota nigu ma kegha da avonavonatawemi da kona bori ma kona vovoidaburana. Wawaya viya biga ghamana ibera i kovi, ma tami na koboribori da i biga iyamna koviiiviyi.”

³⁹ Nani kwanatunai Sameriya damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghane, iyamna wavinena ivonesi bo, “Aviyavisina aberaberi na kudubina Yesu ivi debeku.” ⁴⁰ Tuna kubiine maranai Sameriya damsi ipisi kurina na ivi nowi da yavata ita makai na ivi vaghine da mara ruwa gwabisiyai imakai.

⁴¹ Ma Yesu ina vibeyebeyena kubiine na bade ku tepana koroto ghamana ivi tumaghane.

⁴² Damsi wavinena ivonei bo, “Wekarakava kavi tumaghana, ke tam kuta vonekai kubiine, ma takii mani ina sisiya kavi yane kubiine. Wekarakava kakovi da vonavaghata, tuna na dobu kana Viviyawa.”

Yesu wawaya kikei ivi yawai.

⁴³ Mara viruwina murinai Yesu, Saika kwanatuna ikiibutawei ma inae ku Gariri dobu.

⁴⁴ Ma namada ivona bo, “Peroveta tuna mani ina dobuwai na wawaya ke ina vokaravei.”*

⁴⁵ Ma inekiibau ku Gariri na Gariri damsi ivi kiikiwei, iyamna rorova ti na inae ku Jerusalem Pasova kamna kubiine na Yesu bera ghamaghamasi nani dobuwai ibera na matasiyai ikitai.*

⁴⁶ Yesu ivovirame ku Keina kwanatuna Gariri kamona, rorova nani dobuwai okowa ibera da ivi wain. Ma bada ghamana sago na ina kwanatu na Kapenyam ma natuna igubaga kirakai.* ⁴⁷ Ma badana sisiya ivi yane da Yesu Judiya ikuyowei ma ivovira ku Gariri. Tuna kubiine inae kurina ma ivi nowi da yavata ita nae da natuna iti yawasi, iyamna gisina kava ma ita rabobo. ⁴⁸ Yesu tomowina ivonei bo, “Tami ami vitumaghana kegha, ma ami kayowana da bera ma matakira ghamaghamasi matamiyai kona kitai na koni tumaghana.”

⁴⁹ Ma tomowina ivona bo, “Bada, kevi yaghiyaghina ma natuku ina rabobo.”

* 4:44: Mat 13:57; Mak 6:4; Luk 4:24 * 4:45: Jon 2:23 * 4:46: Jon 2:1-11

⁵⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Kenae ma natum ina yawasa.”

Tomowina Yesu ina sisiya ivi tumaghanehi ma inekuyowe. ⁵¹ Inenae ma keta borinai ina bigabiga wawayina ipanani ma sisiya biibiina ivonei da natuna namada iyawasa.

⁵² Badana ivi tarakiyanehi da mara avai natuna iyawasa. Ma ivonapotei bo, “Raviravi madegha imiimiirivira na gubagina ikuyowe.” ⁵³ Ma badana inotai da nani maranai Yesu ivonei bo, “Natum ina yawasa.” Tuna kubiine ina rakaraka yavata peyarisi Yesu ivi tumaghanehi. ⁵⁴ Weni berana ghamana na Yesu ina matakira kana viruwa maranai Judiya dobuna ivoterei ma ivovirame ku Gariri.

5

Tomowa toka baranai iyawasa.

¹ Nani murinai Yesu ighae ku Jerusalem Jiu damsi i kam kubiine. ² Ma Jerusalem kamonai na toka sago kana vava Betesada, tuna na gari matuketina kana vava ‘Sipu’ ririnai. Ma nani tokana na tupatina miikovi imiiriviri. ³ Nani gawarinai na koroto ghamana matapotapotasi ma digadigasi ivivi makiiyana. ⁴ (-) ⁵ Ma kamosiyai na sago idigadiga da madegha 38 ikovi. ⁶ Ma Yesu tomowina ikitai ikenakena na iakovi da tuna namadani kava igubaga na ivona tovonu bo, “Kekayokayowe da kuna yawasa, bo?”

⁷ Ma digadigana ivonapotei bo, “Bada, ke sago iyai da iti viteku ku toka ita tereoruweku maranai okowa isewasewai. Aberabera tovonu da aturu na wawayi maghinoku epapapari.”

⁸ Ma Yesu ivonei bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kuna baba.” ⁹ Yaghiyaghinai tomowina iyawasa, ina kepana ikavari ma ibaba.

Weni berana na viyakam maranai itupuwa. ¹⁰ Tuna kubiine Jiu babadisi tomowina ivonei bo, “Karako na viyakam marana ma vonaviyoyovana kivi kiigiyeyi da am kepana kukavari.”*

¹¹ Ma ivonapotesi bo, “Wawayina ivivi yawasiku na ivoneku bo, ‘Am kepana kekavari ma kebaba.’”

¹² Babadisi ivi tarakiyanehi bo, “Iyi ivonem da am kepana kuta kavari ma kuta baba?”

¹³ Tomowina ke itakovi da iyi ivi yawasi, iyamna Yesu namada ionagha da koroto ghamana ku kamosi irui.

¹⁴ Nani berana murinai Yesu Taparoro Numana kamonai tomowina ipanani. Ma ivonei bo, “Kekitai, kuyawasa. Bera beroberosi kevoterei. Ke kuna voterei na nuwapoya ghamanakina ina tupuwa kurim.”

¹⁵ Vaghina ma tomowina inae ma Jiu babadisi kurisi ivi mamatara da wawayina ivi yawasi na Yesu. ¹⁶ Ma Yesu weni berasi iberaberi viyakam marasiyai, tuna kubiine Jiu babadisi ivi karei da ivivi tupaketowanei. ¹⁷ Ma Yesu ivonesi bo, “Aku Mamai mara nonowa ebigabiga, tuna kubiine taku bade nakanani ana biga.”

¹⁸ Weni sisiyina kubiine na Jiu babadisi ivivi paparana kirakai da ita kiivunui. Viyakam marana kana sisiya gabibagina ivi kiigiyeyi ma ke tuna kava, ma bade ivonavona da God na ina Mamai vaghata, nakanani ma God yavata iti yavayavatesi.

God Natuna ina rewapana.

¹⁹ Yesu, Jiu babadisi ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da God Natuna ke kovokovoghina da ina kina kava ina kayowana ina berai. Aviyavisina ekitakitai da ina Mamai eberaberi na tuna bade nakanani ina berai. Mamai ina berai na bade Natuna ina berai. ²⁰ Ma Mamai Natuna nuwanuwana ivi kirakiyeyi, tuna kubiine aviyavisina eberaberi na kudubina ini debei kurina. Vonavaghata da karakava matakira ghamaghamasi viya ini debei Natuna kurina da ina berai na ke weni matakirina nakanani. Kona kitai na koni deye kirakiyeyi. ²¹ Ilikava Mamai eberaberi da wawayi raborabobosi evovomiiri ma yawasa evereveresi, bade nakanani Natuna iyavo kava ekayokayowesi na yawasa ina veresi. ²² Ma bade Mamai wawayi ke ini tupaviraviresi, iyamna nani rewapanina kudubina ivi damani Natuna kurina da tuna wawayi ini tupaviresi da meni tusi biibiisi ma meni tusi beroberosi. ²³ Ivi damani da wawayi ikikava Mamai evovokaravei na bade nakanani Natuna ina vokaravei. Ma wawayi iyavo kava Natuna ke ina vokaravei na idebe meyesi da bade ina Mamai yavata ke ita vovokaravei, iyamna Mamai, Natuna ivonatawei.”

²⁴ “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava aku sisiya iyanehi ma wawayina ivonataweku itumaghanehi na yawasa makamaki nonowina namada iviyya ma God ke ini wavusi ma bade kovogha ke ina veresi. Ti damsi na rabobo ketana ivoterei ma idamana yawasa

* **5:4:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 4 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Bera sago mara nonowa nani dobunai ituputupuwa na weni, madegha nununai Bada ina aneya ioruru da okowa isewasewai na gubagubagisi kamosiyai iyi ivivi nao ioruru ku okowa na tuna wawayina iyawayawasa.’ * **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21

ku ketana. ²⁵ Vonavaghata avonavonemi, marana epipisi na gisina kava ina nekiibau da wawaya kanumisi raborabobosi na God Natuna gamona ini yanei. Ma iyavo kava ini yanei na yawasa ina panani. ²⁶ Ikikava Mamai gwabinai yawasa ekiikiibau na iberai da bade nakanani Natuna gwabinai yawasa ekiikiibau. ²⁷ Ma rewapana kudubina iverei da wawaya ini tupaviraviresi, iyamna tuna na Wawaya Natusi. ²⁸ Aviyavisina wekarakava avonemi na ke koni deyei. Marana epipisi da raborabobosi kii dogo kamosiyai ma gamona ini yanei, ²⁹ na kii dogo ina kiibutawei. Wawaya iyavo kava bera biibiisi iberaberai na ina vomiri da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Ma iyavo kava berabero iberaberai na ina vomiri da vitupavira ma wavu ina viiya.”*

Bera aroba imamatara kurita da Yesu na iyai.

³⁰ “Taku ke kovokovoghina da ina kiku kava bera ana berai. Aviyavisina God ina voneku na ini yanei ma wawaya ani tupaviresi. Ma aku vitupavira na vonavaghata tepanai, iyamna ke taku mani aku kayowana ata beraberai ma Wawayina ivonataweku, tuna ina kayowana aberaberai.”

³¹ “Taku mani ani mamatareku da taku iyai na ke konakovi da aku sisiya na vonavaghata bo kegha. ³² Ma Wawaya sago kubiiku imamatara da taku na iyai ma akovi da ina sisiya na vonavaghata. ³³ Ma kana viruwa na ami yonayona wawayisi kovonatawesi Jon Babataito kurina ma tuna vonavaghata ivi mamatarei kurimi.”* ³⁴ Ma wawaya dobuwai ini mamatara kubiiku na ke aku kayowana ghamana. Ma tami kubiimi Jon ivi mamatara na aisisiyei da tami yawasa kota panani. ³⁵ Jon tuna nakanani ma rampa karakaratina ere yaseganina. Ma tami mara tupa nani yaseganina kokayowei da kovi nuwabiibiyei. ³⁶ Ma vimamatara kana viaroba idebei da taku na iyai. Ma tuna iyamna irakata kirakai, ke nakanani ma aviyavisina Jon ivi mamatarei kurimi. Bigasi aku Mamai ivereku da aberaberai na imamatara kubiiku da Mamai ivonataweku. ³⁷ Ma Mamai tuna yavata imamatara kubiiku. Ma kegha da tami ke meyani gamona koti yanei bo maghighina kota kitai, ³⁸ ma bade vonana nuwanuwami kamonai ke ita makamakai, iyamna wawayina ivonataweku na ke koti tumaghane. ³⁹ Tami God vonana kokitakita bubuni iyamna konotanotai da nani kamonai yawasa makamakii nonowina kota viiya. Nani girumisi na taku isisiyeiku, ⁴⁰ ma tami na kobareku. Ke ami kayowana da kota pisi kuriku da yawasa kota viiya.”

⁴¹ “Taku ke ata kayokayowei da wawaya dobuwai ini ghegheniku. ⁴² Ma akovimi da tami ikikava wawayimi ma bade God nuwanuwana ke kota viiviya. ⁴³ Aku Mamai ina rewapanai apisi, ma ke kota kayoweku. Ma wawaya wapawapa tuna mani ina rewapanai ita pisi na kota kayowei. ⁴⁴ Ke kovokovoghina da koni tumaghaneku, iyamna kokayokayowei da tami mani kavakava kamoniayi koni gheghenavirana. Ma ke kota kayokayowei da God iti gheghenimi, ma tuna ina kina kava na God. ⁴⁵ Ma ke kona notai da Mamai maghinonai taku ani wavumi, iyamna ami nota kudubina Moses kurina kotereterei na tuna ini wavumi. ⁴⁶ Mikeda Moses ina giruma koti tumaghane na bade taku koti tumaghaneku, iyamna ina giruma kamonai na taku ivi sisiyeiku. ⁴⁷ Ma ina giruma ke koti tumaghane kubiine, ke kovokovoghina da aku sisiya koti tumaghane.”

6

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.

(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

¹ Muriyai Yesu, Gariri tokana idamani ku nevana. Nani tokana kana vava sago na Taiberiyas. ² Ma koroto ghamana iverukivini iyamna bera ma matakira wawaya gubagubagisi kurisi iberai na matasiyai ikitai. ³ Yesu ighae da koya baranai kana kivikivina yavata imakiivipika. ⁴ Ma Jiu damsi i Pasova kamna kana mara namada inenekiibau. ⁵ Ma Yesu itepa ma ikita da koroto ghamana ipipisi kurina na Piripo ivonei bo, “Meni dobunai parawa tagimari da weni damsi tikanisi?” ⁶ Nakanani ivi sisiya da Piripo ita rubui, iyamna namada iakovi da aviyavisina ita berai.

⁷ Ma Piripo ivonapotei bo, “Te! It mane ke kovokovoghina da parawa kata gimari da weni korotona kamonai gisina gisina ita kam. Kana mane ita rakata kirakai. Wawaya nawaravi 8 ita bagibagi na miiyiina ke kovokovoghina da parawa nakanani ita gimari.”

⁸ Ma kana kivikivina sago, Saimon Pita tina kikei Anduru na ivona bo, ⁹ “Tomowa kikei weni, tuna bari parawina gisigisisi miikovi ma iyana gisigisisi ruwa gwabinai. Ma koroto irakata kirakai, ke kovokovoghina da tavorereghi.”

¹⁰ Ma Yesu ivona bo, “Wawaya kovonesi da ina makiivipika.” Ma nani dobunai na gawara yagharina ma wawaya peyarisi dimodimo tepanai imakiivipika. Nani korotona kamonai

* 5:29: Dan 12:2 * 5:33: Jon 1:19-27, 3:27-28 * 5:37: Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

tomotomowa kavakava ivi yavisi na 5 tausani. ¹¹ Yesu parawa iviia ma ivi kiikiwa God kurina ma ivorereghi koroto kurisi. Ma bade iyana nakanani iberai. Ma peyarisi i kayowanai iyuna da ikam. ¹² Ikam dododowana na Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Kamteresi koyuna, ke koni rekwei.” ¹³ Vaghina, kana kivikivina parawa iyuna. Karenai parawa miikovi kava ma damonai wawaya ikam ikovi ma makiiteresi iyuna da kode ivi 12 ivi tupotupo.

¹⁴ Wawaya peyarisi ikitai da Yesu nani matakirina ghamana iberai ma ivi karei da ivivi sisiya bo, “Vonavaghata, giruma katamana na weni tomowina ivivi sisiyei. Ivona da mara sago peroveta ghamanakina ku dobu ita nekiibau.” ¹⁵ Ma Yesu namada iakovi da damsi i kayowana da ita darui da iti kiivavo, tuna kubiine ivomiiri ma ina kina kava ibaba igheme ku koya.

Yesu okowa tepanai ibaba.

(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)

¹⁶ Namada ravi ipika, ma Yesu kana kivikivina ibaba ioru ku toka, ¹⁷ ma ku waka igeru. Toka idamadamani ku Kapeniyam kwanatuna, ma nani kamonai namada ivi didibari. Ma Yesu patana da ke ita nekiibau kurisi. ¹⁸ Ma yanunu ghamana iveraverau da ivivi tovatovava. ¹⁹ Damsi ivoi inae da kana rabaraba, ruvana na kilomitas miikovi. Ma Yesu ikitai okowa tepanai ibaba ipipisi ku waka na iyabumana kirakai. ²⁰ Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Taku. Ke kona yabumana.” ²¹ Ivi yanei ma nuwabiibiyai ivi gerui. Ma yaghiyaghina waka mike enenae na nake iwota.

Wawaya Yesu iekwai.

²² Koroto ghamana patana da toka nevanai imakai da mara itom. Ma nota iviia da raviyai waka sago kava imakamakai na Yesu kana kivikivina kava igeru inae. Ma Yesu na ke ita geru. ²³ Damsi ivivi nuwanotanota ma Taiberiyas damsi i waka viya inekiibau. Ma imapatana Bada parawa iviia, ivi kiikiwa ma wawaya iveresi ikam na nani dobunai wakasi iwota. ²⁴ Maranai koroto nota iviia da Yesu ma kana kivikivina kegha na igeru nani ku wakasi ma idamana ku Kapeniyam da Yesu itekwai.

Yesu ivonakiiyaragha da tuna na yawasa vavina.

²⁵ Damsi toka nevanai Yesu ipanani ma ivi tarakiiyanei bo, “Bada, avi maranai kunekiibau wike?”

²⁶ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da ke matakira ghamaghamasi aberai kubiine, ma parawa kokam da kokam dododowana, tuna kubiine koekwekwiku. ²⁷ Ke vavai kava kubiine kona biga iyamna tuna ina bero. Ma vavai sago kubiine koni paparana da kona viiya, tuna na yawasa makamakii nonowina. Ma nani vavina na Wawaya Natusi ina veremi, iyamna rewapana ma matakira Mamai God gwabinai iviia da vavina ina rereghi.”

²⁸ Ma damsi ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava kana bera i da God ina kayowana kana votekatekei?”

²⁹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “God ina kayowana na weni. Ina kayowana da wawayina ivonatawei na tuna kuni tumaghanai.”

³⁰ Ma ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina kuna bera i? Avi berana ghamanai kuni matakira da kana kitai ma kani tumaghanem?” ³¹ Akii kaekiki mau warereyai mana ikani. Giruma katamana kamonai evonavona bo, ‘Vavai kunumai ioru, iveresi da ita kam.’”*

³² Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da nani vavina na ke Moses ita veresi ma kunumai ioru. Ma vavai vaghata na aku Mamai ina veremi. ³³ Wawaya sago kunumai ioru ku dobu da yawasa ita veremi ma God ina vavai vaghata na tuna wawayina.”

³⁴ Ma damsi ivona bo, “Bada, mara nonowa nani vavina kuna vereverekai.”

³⁵ Ma Yesu ivonakiiyaragha bo, “Yawasa vavina na taku. Wawaya ina pisi kuriku na ke meyani vitonara ina karai, ma iyi ini tumaghaneku na ke meyani kaiyona ina kanakana. ³⁶ Ma namada avonemi, kokitakitiku ma kegha da ke koti tumaghaneku. ³⁷ Iyavo kava aku Mamai everevereku na peyarina ina pisi kuriku. Ma iyavo kava ina pisi kuriku na ke meyani ana baresi, ³⁸ iyamna wawayina kunumai ivonataweku aoru ku dobu na tuna ina kayowana ana bera i ma ke taku aku kayowanai. ³⁹ Wawayina ivonataweku ina kayowana da wawaya peyarina everevereku na ke sago kava ani wapai. Ma mara damonai ana berisi da rabobowai ina vomiiri. ⁴⁰ Aku Mamai ina kayowana da iyavo kava Natuna kurina ekitakita ma itumaghanai na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina viiya da mara damonai na ana berisi da rabobowai ina vomiiri.”

⁴¹ Nakanani ivi sisiya na Jtu babadisi ivi karei da ivonavonakunukunura, iyamna Yesu ivona bo, “Vavai vaghata kunumai ioru na taku.” ⁴² Damsi ivona bo, “Avi kubiine na ivona

* 6:31: Exod 16:4, 15; Psa 78:24

da tuna kunumai ioru? Weni tuna na Yesu, Josepa natuna. Ina mamai da ina maduwa takovisi.”

⁴³ Ma Yesu ivona bo, “Kamomiyai vonakunukunura kovoterei. ⁴⁴ Aku Mamai ivonataweku, ma iyavo kava ini nuwatinisi na ti kava ina pisi kuriku, da mara damonai ana berai da rabobowai ina vomiiiri. ⁴⁵ Peroperoveta igruma bo, ‘God tuna mani wawaya ini beyebeyesi.’ Iyavo kava Mamai iyanei ma gwabinai akova eviiviya na ina pisi kuriku.*

⁴⁶ Ke sago iyai Mamai ita kitai da wawayina God gwabinai ipisi na tuna kava Mamai ikitai. ⁴⁷ Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na yawasa makamakii nonowina ina viiya. ⁴⁸ Yawasa vavina na taku. ⁴⁹ Ami kaekiki mau warere kamonai mana ikani, ma kegha da irukwamakai. ⁵⁰ Ma vavai kunumai ioru na namada inekibau wike. Wawaya ina kani na ke ina rukwa. ⁵¹ Yawasa vaghata vavina kunumai ioru na taku. Wawaya weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Weni vavina na taku viyoku, tuna na yawasa parawina, ana verena da wawaya yawasa vaghata ina panani.”

⁵² Ma Jiu babadisi nuwanuwasi ipughu da ti mani kamosiayi ivonavonakunukunura bo, “Ikikava weni tomowina viyona ina vereta da takani?”

⁵³ Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da Wawaya Natusi viyona ke kona kani ma tarana ke konumai na yawasa gwabimiyai kegha. ⁵⁴ Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na yawasa makamakii nonowina gwabisiyai ma bade mara damonai na ana berai da rabobowai ina vomiiiri, ⁵⁵ iyamna viyoku na vavai vaghata ma taraku na okowa vaghata. ⁵⁶ Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na mara nonowa yavata tinuwasago. Ma mara nonowa taku na gwabisiyai ma ti bade na gwabikuwai. ⁵⁷ Yawasa ina Mamai ivonataweku, tuna kubiine taku yawayawaku, bade nakanani iyi viyoku ina kani na gwabikuwai yawasa ina panani. ⁵⁸ Weni tuna na vavai vaghata kunumai ioru, ma iyi weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Ami kaekiki mau na mana ikani ma kegha da irukwamakai.”

⁵⁹ Kapeniyam kwanatuna kamonai Yesu weni nakanani ivivi beyebeyena kiki numana kamonai.

Yawasa makamakii nonowina kana sisiya.

⁶⁰ Iyavo kava Yesu ikivikivini ma weni sisiyina ivi yanei na peyarisi ivona bo, “Weni vibeyebeyena ibagibagi kirakai! Iyi ini vaghinei?”

⁶¹ Yesu damina iviia da ivonavonakunukunura, tuna kubiine ivonesi bo, “Weni sisiyina iberimi na ami nota ivi beroi, bo? ⁶² Wawaya Natusi kota kitai ita gheghae kana ku gawara kunona imakamakai nake na ikikava kota notai? ⁶³ Yawasa na God Kanumina evereverena ma wawayota ti mani i rewapana na iyamna kegha. Sisiyisi avi sisiyei kurimi na Kanuma kana sisiya ma yawasa vaghata evereverena. ⁶⁴ Ma tami viya ke kota vivitumaghana.” Yesu namada iakovi da meni wawayisi ke ita vivitumaghana ma iyi ini wawanei. ⁶⁵ Ma ina sisiya ikwapanatini, “Tuna kubiine namada avonemi da ke iyai ina pisi kuriku da kunona Mamai ini vitesi na ina pisi.”

⁶⁶ Weni berana murinai na kana kivikivina viya ivi muritina da kivinina ivoterei. ⁶⁷ Ma kana kivikivina ivi 12 ivonesi bo, “Ma tami na ikikava, ami kayowana bade kona votereku, bo?”

⁶⁸ Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, iyi kurina kata nae? Yawasa makamakii nonowina kana sisiya na tam kava gwabimuwai.* ⁶⁹ Kaitumaghanem ma kakovim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim.”

⁷⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ami vi 12 avinemi. Ma kegha da kamomiyai wawaya sago tuna na Devil ina wawaya.” ⁷¹ Yesu na Judas ivi sisiyei, tuna Saimon Iskariyot natuna. Tuna na kana kivikivina ivi 12 kamosiayi ma kegha da mara epipisi da ini wawanei.

7

Yesu ma titina yoghoyogho.

¹ Nani berasi murinai Yesu Gariri dobuna kamonai ibababa. Ke ita kayokayowei da ita nae ku Judiya iyamna iakovi da Jiu babadisi nani dobunai ikayokayowei da iti raboboi. ² Ma Jiu damsi i kam ghamana sago kana vava Yobe.* Ma marana iututuriyariya na ³ Yesu titina yoghoyogho kurina ivona bo, “Tam weni paratina kuta voterei da kuta nae ku Judiya, da nani dobunai bera ghamaghamasi kuta berai da iyavo kava ekivikivininim na ita kitai. ⁴ Wawaya iyi ekayokayowei da iti wawayaghama na ina bera ke gavunai ina berai. Ma tam weni berasi keberaberi na kuti debe meyem koroto ghamana kurisi.” ⁵ Titina yoghoyogho vaghata ma kegha da ke ita vivitumaghane.

* **6:45:** Isa 54:13 * **6:68:** Mat 16:16; Mak 8:29; Luk 9:20 * **7:2:** Lev 23:34; Deut 16:13

⁶ Ma Yesu ivonesi bo, “Aku mara vaghata na ke ita nekiibau. Ma tami mara wapawapa na ami mara. ⁷ Tami na wawaya ke ita vivikawapatemi ma taku na ikawapateku, iyamna avonavonesi da aviyavisina dobuwai eberabera na berona. ⁸ Tuna kubiine tami koghae Yobe kamna kubiine, ma taku na karakava ana ghae, iyamna aku mara vaghata na ke ita nekiibau.” ⁹ Weni nakanani ivi sisiya ikovi ma tuna Gariri dobuna kamona imakai.

Yesu Taparoro Numana garina kamona ivi beyebeyena.

¹⁰ Yesu titina yoghoyogho ivi neyana Yobe kamna kubiine ma tuna bade murisiyai inae na ke debiiyai ma gavunai. ¹¹ Ma kamna kamona na Jiu dams i babada Yesu ikitakitekwekwai ma ivivi tarakiikiyana bo, “Nani tomowina na imapatana?”

¹² Ma nani korotona kamona na wawaya Yesu ivivi sisiyakarakaravei. Viya ivona bo, “Tuna tomowa biibiina.” Ma viya ivonapotesi bo, “Kegha, tuna wawaya iberoberowesi.” ¹³ Ma ke sago wawaya iyai debiiyai iti sisiyei, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi.

¹⁴ Ma Yobe kamna borina na Yesu ighae da Taparoro Numana garina kamona vibeyebeyena ivi karei. ¹⁵ Jiu babadisi ivi deyei ma ivi tarakiyana bo, “Weni tomowina na ke ita giruma ma ikikava da iakova kirakai?”

¹⁶ Yesu ivonapotesi bo, “Aku vibeyebeyena na ke taku mani aku nuwagiurai. Ma wawayina ivonataweku na tuna gwabinai akova aviiyiya da aibeyebeyena. ¹⁷ Wawaya iyai ekayokayowei da God ina kayowana ina berai, tuna wawayina evi nuwanotanota da aku vibeyebeyena na God gwabinai epipisi bo taku mani aku kayowanai aisisiya. ¹⁸ Meni wawayina tuna mani ina notiyai isisiya na eberabera da wawaya ini ghegheni. Ma meni wawayina ina bada ikikava ivi varavara na nununai ibeyebeyena da ina bada kana vigheghena kubiine, tuna na wawaya maninina, vibero gwabinai kegha. ¹⁹ Moses ina vonaviyovovana iveremi ma ke sago wawaya ita nunuri. Ma avi kubiine koberabera tovonni da kona kiivunuku?”

²⁰ Ma koroto ivonapotei bo, “Tam kanuma berona itowatepanim. Ke sago iyi ita kayokayowei da ina kiivunum.”

²¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bera ghamana sago viyakam maranai aberai da kotataghana. ²² Ma Moses ivonemi da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ma vona bubuna da ke Moses gwabinai ita pisi ma ami kaekiki mau gwabisiyai. Mara viya na viyakam marasiyai totomomowa gisigisi kwimata bekasi kotutuviviratawei.* ²³ Tuna kubiine na totomomowa gisigisi viyakam marasiyai kotutuviviratawei na Moses ina vonaviyovovana ke kota vivikiigiyei. Ma avi kubiine nuwanuwami ipughu kuriku maranai tomowa tupuwina kudubina avi yawasi viyakam maranai.* ²⁴ Ke bera kona kitai ma wekarakava nota kona viiya. Bera iyamna vaghata konekwai na konakovi da avonavona bubuna.”

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.

²⁵ Ma nani kamona Jerusalem dams viya ivi karei da ivivi tarakiyana bo, “Wena vaghina tomowina, bo? Tuna babada iparaneai da ina kiivunui, bo? ²⁶ Karako na debiiyai isisiya ma ke sago iyai ita vivighevuvurane. Mikeda ita babada enotanotai da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁷ Ma kegha da weni tomowina na ina dobu takovi. Ma God ina Vivinevine Wawayina vaghata ina pisi na ke sago wawaya inakovi da tuna imapatana ina pisi.”

²⁸ Ma Yesu patana da ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamona ma ikiirara bo, “Vonavaghata da koakoviku da taku iyai ma bade koakovi da mimei apisi. Ke taku mani aku kayowanai ata pisi. Ma wawayina ivonataweku na wawaya maninina ma tami ke kotakovi. ²⁹ Ma taku na akovi, iyamna tuna gwabinai apisi, tuna ivonataweku.”

³⁰ Weni sisiyisi kubiine na babada ibera tovonni da Yesu ita votatani, ma ke kovokovoghina, iyamna ina mara ke ita nekiibau. ³¹ Ma koroto kamona na wawaya ipeyari i vitumaghana Yesu kurina iterei. Ma ivivi sisiyei, ivonavona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God ina Vivinevine Wawayina, iyamna ikikava tanotanotai da Keriso matakira ghamaghamasi ita berai na weni tomowina peyarina eberabera.”

Potapota wawayisi inae da Yesu ita paniya.

³² Perisi dams ivi yanei da nani korotona ghamana Yesu ina bera ivivi sisiyakarakaravei na taparoro babadisi i babada yavata Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Yesu ita paniya. ³³ Ma kegha da Yesu ivona bo, “Taku aku mara na tupo vaghina da tami yavata tamakai, ma muriyai na ana vovira wawayina ivonataweku kurina. ³⁴ Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae.”

³⁵ Ma Jiu babadisi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Weni tomowina mike ekayokayowei da ina nae? Ma avi kubiine ke tapanani? Mikeda ina nae da ita wawaya ivi verubogebogesi Grik dams kamosiyai imakiyana na kurisi da ini beyebeyesi.”

* 7:22: Gen 17:10; Lev 12:3   * 7:23: Jon 5:9

³⁶ “Avi kubiine ivona bo, ‘Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae?’”

Okowa yawayawana.

³⁷ Ma Yobe kamna ina mara turina inekiibau, tuna na mara ghamana nani kamna kamoni. Ma Yesu ivomiiri ma ikiirara bo, “Wawaya iyai kaiyona ina kanakana na ina pisi da gwabikuwai inuma.” ³⁸ Wawaya iyai ini tumaghaneku na giruma katamana evonavona bo, ‘Okowa yawayawana gwabinai ina vusivusira.’” ³⁹ Yesu weni sisiyina iterei iyamna iyavo kava itumaghanehi na karakava Kanuma Vovokaravina ina viiya. Ma nani maranai na Kanumina ke ita veresi, iyamna Yesu ke ita voepai kana ku kadara.

Wawaya ivi bogebogesi.

⁴⁰ Ma wawaya weni sisiyina ivivi yanei na viya ivona bo, “Vonavaghata weni tomowina na ita peroveta ghamana.”

⁴¹ Ma wawaya viya ivona bo, “Tuna na Keriso, God ina Vivinevine Wawayina.”

Ma viya ivona bo, “Ikikava da tuna God ina Vivinevine Wawayina? Ina dobu na Gariri. ⁴² Ma giruma katamana evonavona da Keriso na Beteliyem kamoni ina tupuwa, iyamna tuna kwanatuna na Kiivavo David ina dobu. Ma evonavona da Keriso na David ina rakaraka kamoni.” ⁴³ Wawaya nakanani Yesu ivivi sisiyei na ivi bogebogesi. ⁴⁴ Ma viya i kayowana da ita votatani ma ke sago iyai imana ku bekana ita terei.

Jiu babadisi Yesu ke iti tumaghanehi.

⁴⁵ Taparoro Numana kana potapota ivovira taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi kurisi. Ma babadisi iyeghisi bo, “Avi kubiine Yesu ke kota rutinaruwei?”

⁴⁶ Ma potapota wawayisi ivonapotesi bo, “Nani tomowina ivivi sisiya na ke sago wawaya iyai nakanani iti sisiya.”

⁴⁷ Ma Perisi damsi iyeghisi. “Tami bade ina sisiya viberowai da nuwanuwami itinavirai, bo? ⁴⁸ Ma tokai ami babada ma Perisi damkai Yesu kaitumaghanehi, bo? Ke sago tovona. ⁴⁹ Nani korotona na neghaneghasi, Moses ina vonaviyoyovana ke itakova bubuni, tuna kubiine God imagisi.”

⁵⁰ Ma Perisi sago kana vava Nikodimas, tuna namada inae da Yesu yavata ivi sisiya na ivonesi bo, ⁵¹ “Ita vonaviyoyovana ivona da kunona wawaya ina sisiya tiyanei ma tapanani da aviyavisina iberai ma muriyai ku berona taterai.”

⁵² Ma ivonapotei bo, “Tam yavata Gariri wawaya bo? Giruma katamana kekitai ma kuna panani da ke sago peroveta Gariri kamoni ina kiibau.”

⁵³ Ma vaghina, peyarisi nani gawarina ikuyowei ma ivovira i ku numa.

8

Wavine ivi pekana wapawapa na ipanani.

[¹ Yesu ighae ku Oliv koyana. ² Ma mara boiboiyai ivovirame da Taparoro Numana garina kamoni ivi kiimakiiyei ma wawaya peyarisi iriyei kurina da ivivi beyebeyesi. ³ Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi, wavine sago irutinapiyei da koroto maghinosiyai ivi miirini. Wavinena na ivi pekana wapawapa, tomowa sago ke kawana vaghata ma yavata ivivi pekana na wawaya ipanani. ⁴ Ma ivona bo, “Bada, weni wavinena kapanani da ivivi pekana wapawapa. ⁵ Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da wivine weni nakanani bera ina bera beroi na wakimiyai kata kiivunusi. Ma tam, am nota na ikikava?” ⁶ Weni vitarakiyanina iterei da Yesu iti sisiya bero na iti wavu. Ma kegha da Yesu itawopika ma ivi karei da dowiyai imarakoronai ivivi girugiruma. ⁷ Ma wawayisi patana da ivivi tarakiyanehi. Tuna kubiine Yesu ivomiiri ma ivonesi bo, “Tam iyai ke meyani berabero kuta berai na kevi karei da weni wavinena wakimiyai kuna ravi.” ⁸ Vaghina ma itawopikame da dowiyai ivivi girugiruma. ⁹ Ma wawayisi weni sisiyina ivi yanei na ivi karei da sago sago duma inae. Magumagurisi ivi nao, da peyarisi Yesu ikuyowei. Ma wavinena na patana da imiimiiri. ¹⁰ Yesu ivomiiri ma nani wavinena ivi tarakiyanehi bo, “Wavine, wawayisi ivivi wavum na mike ivi neyana? Wawaya sago ku berona iterem, bo kegha?”

¹¹ Ma wavinena ivona bo, “Bada, ke sago iyai.”

Ma vaghina, Yesu ivonei bo, “Taku bade nakanani, ke ku berona ana terem. Kenae, ma berabero ke kuna bera meyei.”]

Yesu na dobu kana yasegana.

* 7:37: Lev 23:36 * 7:38: Ezek 47:1; Zech 14:8 * 7:42: 2Sam 7:12; Mic 5:2 * 7:50: Jon 3:1-2 * 8:5: Lev 20:10; Deut 22:22-24 * 8:11: Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 8:1-11 ke ita terei.

¹² Yesu ivi karei da koroto kurisi ivi sisiya na ivonesi bo, “Taku na dobu kana yasegana. Wawaya ina kiviniku na ke meyani nubakutuvai ina baba, ma nani yaseganinai na yawasa vaghata ina panani.”*

¹³ Ma Perisi damsi ivonapotei bo, “Kibero. Tam mani kisisiya meyem ma ke sago wawaya ku murim ita miiri da iti sisiya kubiim, tuna kubiine aviyavisina kuvonei na iyamna kegha.”*

¹⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku mani aisisiya meyeku, ma kegha da aku sisiya na vonavaghata, iyamna taku akovi da imapatana apisi ma mike ana nae. Ma tami na ke kotakovi. ¹⁵ Tami mani ami akova tepanai da koitupavireku. Ma taku na ke sago wawaya ati tupavirei. ¹⁶ Miked a ti tupavira ma ata vonakiiyaragha da wawaya ibera beroi na nani kamona! aku nota na maninina kavakava, iyamna taku na ke ina kiku kava. Aku Mamai ivonataweku na tuna gwabikuwai. ¹⁷ Ami vonaviyoyovana kamona! igirumi da wawaya ruwa sisiyina sago ini mamatarei na tuna vonavaghata.* ¹⁸ Taku mani kubiiku aisisiya ma kaku viruwa na aku Mamai, tuna ivonataweku.”

¹⁹ Ma ivi tarakiyane! bo, “Am mamai na imapatana?”

Yesu ivonapotesi bo, “Tami ke kotakovi da taku iyai ma bade aku Mamai ke kotakovi. Kotakoviku na aku Mamai kotakovi.”

²⁰ Yesu weni sisiyisi ivi sisiyei Taparoro Numana garina kamona! Gawara sago imakamakai da wawaya i verena itutura ma nani gawarinai Yesu ivivi beyebeyena. Ma ke sago wawaya ita votatani, iyamna kana mara ke ita nekiibau.

Yesu ivonesi bo, “Mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae.”

²¹ Ma Yesu ivona meyesi bo, “Taku ana nekuyowemi da tami konekwa kaviku, ma ami bera beroberosi kamona! kona rukwa. Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.”

²² Ma Jiu babadisi ti mani ivivi tarakiikiyana meyesi, “Tuna mani ini rabobo meyei bo? Miked tuna kubiine ivona da, ‘Mike ana nae na tami ke kovokovoghina da nake kona nae.’”

²³ Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, “Tami na weni dobuna wawayimi, ma taku na kidamo wawayiku. Tami ami dobu weni, ma taku na kegha. ²⁴ Tuna kubiine avonemi da ami bera beroberosi kubiine kona rukwa. Namada avonemi da taku iyai. Ke koni tumaghaneku na vaghina, ami bera beroberosi kubiine kona rukwa.”

²⁵ Ma ivi tarakiyane! bo, “Tam iyai?”

Ma ivonapotesi bo, “Taku, mara nonowa avonavonemi. ²⁶ Ami bera ipeyari kirakai da ati sisiyei ma bade ati tupaviremi ma ata vonakiiyaragha da berabero koberai ma kegha. Wawayina ivonataweku na tuna vonavaghata wawayina. Ma aviyavisina gwabinai aiyane! na tuna kava wawaya avonavonesi.”

²⁷ Ma ti damsi na ke itakovi da ina Mamai ivivi sisiyei. ²⁸ Tuna kubiine Yesu ivona bo, “Taku Wawaya Natusi kona voepiiku na konakovi da taku iyai. Ma ke taku mani aku kayowana ata berabera! ma aku Mamai ikikava ivi beyebeyeku na nakanani aisisiya. ²⁹ Wawayina ivonataweku na gwabikuwai. Ke ita kuyoweku, iyamna ina kayowana aberabera!”

³⁰ Yesu weni sisiyisi itereterei na wawaya peyari! i vitumaghana kurina iterei.

Vonavaghata ina votawemi.

³¹ Ma Jiu damsi iyavo kava Yesu ivi tumaghane! na ivonesi bo, “Aku vibeyebeyena kona votekateke! na tami na kaku kivikivina vaghata. ³² Vonavaghata konakovi na nani vonavaghatina gabura kamona! ina votawemi.”

³³ Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Tokai na Abraham tupurereghina. Ma ke meyani ita patumikai bo kati sleiv. Avi kubiine kuvona da ita votawekai?”*

³⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, tam iyai berabero keberabera! na am bera beroberosi ipatumim da kuvi sleiv. ³⁵ Ma takovi da wawaya natuna ina rakaraka kamosiyai na ina gawara mara nonowa emakamakai. Ma sleiv na ke ina makii nonowa nani rakarakana kamosiyai, iyamna ke ina rakaraka vaghata. ³⁶ Ma Wawaya Natusi ini yawasimi ma ina votawemi na ina votawe tuwanonowimi. ³⁷ Akovi da tami na Abraham tupurereghina. Ma ke mara gurina na koni raboboku, iyamna aku sisiya ke kota vivitumaghane! ³⁸ Aviyavisina aku Mamai ivi debei kuriku na avonavonemi, ma tami na aviyavisina ami mamai gwabinai kovi yane! na koberabera!”

³⁹ Ma ivonapotei bo, “Aki! mamai na Abraham.”

* 8:12: Mat 5:14; Jon 9:5   * 8:13: Jon 5:31   * 8:17: Deut 19:15   * 8:33: Mat 3:9; Luk 3:8

Ma Yesu ivona bo, “Mikeda tami Abraham tupurereghina na aviyavisina Abraham ibera na nani berasi kota beraberi. ⁴⁰ Aviyavisina God gwabinai avi yanei na vonavaghata ma tuna avonavonemi. Ma kegha da tami kokayokayowei da kona kiiyunuku. Ma Abraham ke nakanani ita beri. ⁴¹ Iki kava ami mamai berabero eberaberai na tami bade nakanani koberaberai.”

Ma ivonapotei bo, “Tokai na ke deba wawaya. God ina kina kava na akii Mamai ma tokai na natunatuna vaghata.”

⁴² Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda God na ami Mamai na nuwanuwaku kota viiya, iyamna God gwabinai apisi, tuna ivonataweku. Ma ke taku mani aku kayowanai ata pisi. ⁴³ Avi kubiine aku sisiya ke kota viviyanei? Iyamna na weni. Tami ke ruvaruvami da aku sisiya konakova bubuni. ⁴⁴ Tami ami mamai na Devil, ma kokayokayowei da tuna ina kayowana kona beri. Dobu karenai da ku karako, tuna na kiiyunuwa wawayina. Ma bade vonavaghata ke ita kayokayowei, iyamna vonavaghata gwabinai kegha. Maranan ini bero na tuna ina yawsa vaghata ekivikivini, iyamna tuna na viviberona, ma tuna na vibero ina mamai. ⁴⁵ Ma taku na vonavaghata aisisiyei tuna kubiine ke kota vivitumaghaneku. ⁴⁶ Kamomiyai wawaya sago kovokovoghina da ita vona da taku berabero aberai bo kegha? Ke kovokovoghina. Vonavaghata avonavonemi ma avi kubiine ke kota vivitumaghaneku? ⁴⁷ Iyi God rapenai na God ina sisiya iyanei. Ma tami na ke God ina wawaya, tuna kubiine ke kota viviyana.”

Yesu ma Abraham.

⁴⁸ Ma Jiu babadisi Yesu kurina ivona bo, “Vonavaghata kavonavonei da tam na Sameriya wawayim ma kanuma berona gwabimuwai irunuma.”

⁴⁹ Ma Yesu ivona bo, “Kanuma berona ke gwabikuwai. Ma taku na aku Mamai avokaravei. Ma tami na kokiikiiviberoku. ⁵⁰ Ke taku mani kaku vigheghena atekwekwai ma wawaya sago ina kayowana da wawaya ini ghegheniku. Ma tuna na vitupavira badana ma ina nota na maninina kavakava. ⁵¹ Ma vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai vonaku ina votekatekei na tuna rabobo ke ina panani.”

⁵² Ma Jiu damsi ivonapotei bo, “Wekarakava kakovi da tam kanuma berona itowatepanim. Abraham irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam kuvona da wawaya vonam ina votekatekei na rabobo ke ina panani. ⁵³ Akii mamai Abraham kughekuyowei bo? Kega taweyana. Ma tuna irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam na iyai?”

⁵⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda taku mani ati gheghena meyeku da kaku kadara ita rakata na nani vigheghenina na iyamna kegha. Aku Mamai, tuna kava ini ghegheniku. Ma tami na kovonavonei da tuna na ami God. ⁵⁵ Ma kegha, tami God ke kotakovi, ma taku na akovi. Mikeda ata vona da ke atakovi na taku wawaya viviberoku nakanani ma tami. Ma taku God akovi, tuna kubiine vonana avovotekatekei. ⁵⁶ Ami mamai Abraham ivi nuwabiibii kirakai da mara sago aku nekiibau marana ita kitai. Ma ikitai na ivi nuwabiibai.”

⁵⁷ Ma Jiu damsi ivonei bo, “Tam karakava kam madegha ini 50 ma kuvona da Abraham kukitai.”

⁵⁸ Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi muriyai da Abraham ita tupuwa na taku namada amakamakai.”

⁵⁹ Weni sisiyina kubiine wakima iyuna da ita ravi, ma Yesu koroto kamona ionagha da Taparoro Numana garina ikiibutawei inae.

9

Yesu tomowa matapotapotana ivi yawasi.

¹ Yesu ibaba inenae na tomowa sago ikitai, itupuwa da matapotapotana. ² Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiyanei bo, “Bada, iyi ina berabero da weni wawayina itupuwa da matapotapotana? Tuna mani bo ina mamai da ina maduwa?”

³ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke tuna, ma ke ina mamai da ina maduwa wavy ina viiya. Tuna matana ipota da God ina rewapana gwabinai ina rudeba da wawaya ina kitai. ⁴ Taku na God ivonataweku ma ina biga na mariyai taberi. Ma didibara epipisi na nani kamona ke kovokovoghina da wawaya ina biga. ⁵ Wekarakava taku dobuwai amakamakai na taku na dobu kana yasegana.”*

⁶ Ivi sisiya ikovi ma ikanu ku dowu, ma kanuna dowu yavata ivoviravira da ivi dobodobo. Ma iviia da tomowina matana ipasiya. ⁷ Ma ivonei bo, “Kenae ku toka kana vava Silowam da maghighim kuna kowai.” Silowam iyamna ‘Vonatawei.’ Ma tomowina inae matana ikowai da iyawasa. Ma ere kitakitana ivovira ina ku numa.

* 9:5: Mat 5:14; Jon 8:12

⁸ Turaturana ma bade wawaya viya tomowina iakovi da mara nonowa vinowi tepanai imakamakai na ivi tarakiiyana bo, “Weni na vaghina tomowina mara nonowa ivivi nowi bo?”

⁹ Ma wawaya viya ivona da vaghina wawayina, ma viya ivona da kegha, kana kita da maghimaghghina.

Ma tomowina tuna mani ivi sisiya bo, “Taku na vaghina wawayiku.”

¹⁰ Damsi ivi tarakiiyanei bo, “Ma ikikava na kekitakita?”

¹¹ Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kana vava Yesu dobodobo ivoviravirai ma matakup ipasini ma ivoneku bo, ‘Kenae ku Silowam ma matam kuna kowai.’ Ma anae akowai da akitakita.”

¹² Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tomowina na imapatana?”

Ivonapotesi bo, “Ke atakovi.”

Perisi dams matapotapotana ivi tupaviravirei.

¹³⁻¹⁴ Ma tuna na viyakam marana kamonai ma Yesu dobodobo iviia da tomowina matana ivi yawasi. Tuna kubiine wawaya tomowina irutinapiyei Perisi dams kurisi. ¹⁵ Ma ti bade tomowina ivi tarakiiyanei da ikikava matana ikita. Tomowina ivona bo, “Yesu dobodobo ku matakup ipasiya ma akowai na akita.”

¹⁶ Ma Perisi dams viya ivona bo, “Yesu na ke God gwabinai ita pisi, iyamna viyakam marana ke ita vovokaravei.”

Ma viya ivona bo, “Berabero wawayina na ke kovokovoghina da matakira gham-aghamsi ita berai.” Tuna kubiine Perisi dams ti mani kamosiyai ivi bogebogesi.

¹⁷ Ma Perisi dams tomowina ivi tarakiiyana meyei bo, “Ma tam ivi yawasim na tam am nota na tuna iyai?”

Ma tomowina ivonapotesi bo, “Anotanotai da tuna na God ina peroveta.”

¹⁸ Ma Jiu babadisi patana da ke iti tumaghane da tuna itupuwa da matapotapotana ma wekarakava na ekitakita. Tuna kubiine ina mamai ma ina maduwa kii sisiya ivonatawei da ipisi. ¹⁹ Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Weni tomowina na tami natumi, itupuwa da matapotapotana bo kegha? Ma ikikava da wekarakava na ekitakita?”

²⁰ Ma ina maduwa da ina mamai ivonapotesi bo, “Kakovi da tuna na natukai, ma vonavaghata da itupuwa da matapotapotana. ²¹ Ma ikikava da ekitakita ma iyi matana ivi yawasi na ke katakovi. Kovi tarakiiyanei da tuna mani ini sisiya, tuna magurina.” ²² Ina maduwa da ina mamai weni nakanani ivonesi, iyamna iyabumana. Iakovi da Jiu babadisi namada sisiya iterei da iyavo kava ini tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina na kiki numanai ini kiibunisi. ²³ Tuna kubiine ivonesi bo, “Kovi tarakiiyanei, tuna magurina.”

²⁴ Ma mara kana viruwa tomowina ivone da ipisi. Ma ivone bo, “God ku matana vonavaghata kevi sisiyei. Kakovi da Yesu na berabero wawayina.”

²⁵ Tomowina ivonapotesi bo, “Ke atakovi da tuna berabero wawayina bo kegha. Ma akovi da matakup ipota ma wekarakava na akitakita.”

²⁶ Ma ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava iberim da matam ikita?”

²⁷ Ma ivonapotesi bo, “Namada avonemi ma ke koti yaneku. Ma avi kubiine kokayokay-owei da koni yana meyei? Mikeda tami bade kokayokayowei da kona kivini bo?”

²⁸ Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi avaberowei ma ivone bo, “Tam na Yesu kana kivikivina, ma tokai na kegha. Tokai na Moses kana kivikivina. ²⁹ Kakovi da God na Moses kurina ivi sisiya ma nani tomowina Yesu na ke katakovi da mimei ipisi.”

³⁰ Ma tomowina ivonapotesi bo, “Avi deyei da tami ke kotakovi da mimei ipisi ma kegha da matakup ivi yawasi. ³¹ Peyarita takovi da God na berabero wawayisi ke ita viviyanesi. Ma wawaya maninisi kava ina kayowana eberaberi na ti dams iyanesi. ³² Ke meyani wawaya ita tupuwa da matapotapotana ma muriyai da ita kita. Weni berana na karako da itupuwa. ³³ Mikeda Yesu ke God gwabinai ita pisi na ke kovokovoghina da bera ghamghamsi ita berai.”

³⁴ Ma ivonapotei bo, “Tam na berabero kamonai kutupuwa da kumagura. Ma avi kubiine kekayokayowei da kuti beyebeyekai?” Ma vaghina Perisi dams nani tomowina kiki numana kamonai ivi kiibuni.

Kanuma ina ku nevanewa wawaya matasi ipota.

³⁵ Yesu ivi yane da tomowina ikwawini ikiibau na iekwai da ipanani. Ma ivone bo, “Wawaya Natusi kitumaghane bo kegha?”

³⁶ Tomowina ivi tarakiiyanei bo, “Bada, tuna na iyai? Kevona bubuniku da taku ani tumaghane.”

³⁷ Ma Yesu ivona bo, “Wekarakava wawayina kekitakitai ma yavata koisisiya.”

³⁸ Ma tomowina ivona bo, “Bada, aitungaghana.” Ma ivokavakavari.

³⁹ Ma Yesu ivona bo, “Apisi ku dobu da wawaya ani tupaviresi. Ma bade apisi da wawaya matapotapotasi na ina kita ma iyavo kava ekitakita na matasi ina pota.”

⁴⁰ Weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsai viya ivi yanei. Ma ivi tarakiiyanei bo, “Aviyav-
isina kisisiyei? Kevonavona da tokai yavata matakii ipota bo?”

⁴¹ Ma Yesu ivona bo, “Mikeda matami ita pota na ami berabero wavuna kegha. Ma kovonavona da kokitakita, tuna kubiine ami berabero wavuna emakamakai.”

10

Sipu kii koyakoyagha müibiina.

¹ Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, meni wawayina ina votete da sipu garina ku kamona ina rui na tuna yapiyapi wawayina, iyamna ke matuketiayi ita rui. ² Ma sipu kii koyakoyagha na garina kana matuketiayi ina rui, ma tuna wawayina na kii koyakoyagha vaghata. ³ Ma gari kana potapota wawayina emakamakai ma tuna matuketa ina votawei da sipu kii koyakoyagha ina rui. Ma sipu sago sago duma kii vava ina kwatui ma ti na gamona ini yanei ma ina kivini da ina kiibau. ⁴ Tuna mani ina sipu rapenai ina rutinakiibuwesi ma ini nowesi ina nae. Ti na i mamai ekivikivini, iyamna gamona iakovi. ⁵ Ma ke kovokovoghina wawaya viruwa ina kivini. Wawayina ina barei ma ina verukuyowei, iyamna gamona ke itakovi.”

⁶ Yesu weni müibiina ivi sisiyei kurisi ma damsai iyamna ke itakovi.

Yesu na sipu kii koyakoyagha biibiina.

⁷ Tuna kubiine Yesu ivona meyesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, sipu kii matuketa na taku. ⁸ Iyavo kava maghinokuwai ipisi na yapiyapi wawayisi, nani kubiine sipu gamosi ke ita votekatekei. ⁹ Taku na matuketa. Wawaya iyi gwabikuwai ina rui na yawasa ina panani da ina makai bubuna. Nakanani ma sipu, kii gari matuketinai eruru ma ekiikiibau da kii rai ma kii okowa biibiina epanapanani. ¹⁰ Yapiyapi wawayina ina pisi da yapi, kiivunuwa ma kiivibero ina berai. Ma taku apisi da tami yawasa biibiina kudubina kona vii yavui.”

¹¹ “Taku na sipu kii koyakoyagha biibiiku. Ma koyakoyagha wawayina biibiina na ina yawasa ina vere meyei da ina sipu kubiisi ina rabobo. ¹² Ma mikeda sipu i mamai bigabiga sago ini miyei da sipu ina koyaghisi na bigabiga wawayina ke nuwanuwana kudubinai ina koyaghisi, iyamna nani sipusi ke rapenai. Tuna kubiine bigabiga ina kitai da kukou dipa kayakayayina epipisi na sipu ina verukuyowesi. Ma kukou dipa sipu viya ini kutavunuwana ma viya ina rukwavinisi da ini verubogebogesi. ¹³ Bigabiga wawayina ina verau, iyamna tuna wawaya wapawapa, ke sipu kii koyakoyagha vaghata da iti nuwapoyesi. ¹⁴⁻¹⁵ Taku na koyakoyagha biibiiku. Ikikava aku Mamai iakoviku ma Mamai akovi, nakanani aku sipu akovisi ma iakoviku. Ma aku yawasa ana verena da ana rabobo aku sipu kubiisi. * ¹⁶ Ma sipu viya rapekuwai na ke weni yavona kamona. Ana rutinisi da weni garina ku kamona ina rui da ini kiisagosi ma kii koyakoyagha na sago kava.”

¹⁷ “Aku Mamai ina nuwaviina na taku, iyamna avi vaghinei da aku yawasa ana verena da ana rabobo. Ma muriyai aku yawasa ana vii meyei. ¹⁸ Aku rewapana emakamakai da aku yawasa ana verena ma bade ana vii meyei. Ke sago iyi ina rewapana ita makamakai da aku yawasa ina viitawei. Kegha, aku kayowanai ana verena. Aku Mamai sisiya bagibagina ivereku da weni nakanani ata berai.”

¹⁹ Ma Yesu ina sisiya kubiine na bade Jiu damsai ivi bogebogesi. ²⁰ Viya ivona bo, “Avi kubiine koyane? Tuna ineghanegha, kanuma berona itowatepani.”

²¹ Ma viya ivona bo, “Tomowa kanuma berona gwabinai na ke kovokovoghina da weni nakanani iti sisiya. Ma kanuma berona ke meyani wawaya matapotapotana iti yawai.”

Jiu babadisi Yesu ibarei.

²² Taparoro Numana kana mara ghamana inekiibau da Jiu damsai ita kaporagha ma tuna na nuba kana mara. ²³ Nani maranai Yesu na Soromon Ina Tupatina kamona ibababa, Taparoro Numana garina kamona. ²⁴ Ma Jiu babadisi imiiriviviri ma ivonei bo, “Mara iguri ghagha da kekiikiigudugudukai. Mikeda tam God ina Vivinevine Wawayina na kevana bubunikai.”

²⁵ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata namada avonemi ma ke koti tumaghaneku. Aku Mamai avanai bera ghamaghamasi aberai, ma nani berasi ivi debeku. ²⁶ Ma ke koti tumaghaneku, iyamna tami ke aku sipu. ²⁷ Aku sipu na akovisi. Gamoku iyanei ma ekivikiviniku. ²⁸ Yawasa makamakii nonowina averesi da ke ina rabobo, ma ke kovokovoghina da wawaya sago ina pisi da gwabikuwai ina viitawesi. ²⁹ Aku Mamai ivi rewapana kirakai ma tuna aku sipu ivereku. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da

* 10:14-15: Mat 11:27; Luk 10:22

wawaya sago ina pisi da Mamai imanai ina viitawesi, ³⁰ iyamna taku ma aku Mamai na sago.”

³¹ Ma Jiu babadisi wakima iyuna da Yesu ita kiivunui. ³² Ma ivonesi bo, “Aku Mamai avanai bera biibiisi ipeyari kirakai aberai da kokitai. Ma meni tuna kubiine kona kiivunuku?”

³³ Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Ke bera biibiisi kubiine. Ma God kuvi avaberowei, tuna kubiine kana ravim, iyamna tam wawayota ma kevonavona da tam na God.”*

³⁴ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vonaviyoyovana katamanina kamona i giruma da God ami babada kurisi ivona bo, ‘Vonavaghata avonemi da tami na gods.’”^{*} ³⁵ Ma takovi da God vonana ke kovokovoghina da tairai. Nani dami na God vonana katamanina kurisi inekiibau ma ti kurisi ivona bo, ‘Tami na gods.’ ³⁶ Tuna kubiine ke kona vona da God aiavaberowei maranai avonavona da taku na God Natuna, iyamna God ivinetaweku da tuna rapenai ma ivonataweku ku dobu. ³⁷ Mikeda aku Mamai ina kayowana ke ata berabera i vaghina, ke koni tumaghaneku. ³⁸ Ma kegha da aberabera. Mikeda aku sisiya ke kota vivitumaghane i aku bera biibiisi imamatara kurimi da koti tumaghana. Tuna tepanai kotakova bubuni da Mamai gwabikuwai ma taku gwabinai.”

³⁹ Ma Jiu babadisi ibera tovona meyei da ita votani ma ionagha da inae.

⁴⁰ Nani murinai Yesu ivovira Jordan okowina idamani ma inae da imapatana Jon rorova ibababataito na nani ku gawarina. Ma nani dozunai imakai.* ⁴¹ Ma wawaya peyarisi iriyei kurina, ma ivonavona bo, “Jon matakira ghamaghamasi ke ita bera ma aviyavisina ivi sisiyei weni tomowina kubiine na vonavaghata.” ⁴² Ma wawaya peyarisi nani dozunai ivi tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

11

Lasaras irabobo.

¹ Tomowa sago kana vava Lasaras na mara sago igubaga. Tuna Betani meygina kamona novunovuna Meri da Mata yavata imakamakai.* ² Weni Meri na karakava oira ghabughabuna ina viiya da Bada ku kaena ina tepoi ma uyawinai ina kiipupuni. Tuna wavinena novuna Lasaras igubaga kirakai.* ³ Tuna kubiine Meri da Mata sisiya ivonatawei Yesu kurina. Ivona bo, “Bada, novukai na kwinam kiimatanina. Ma tuna na igubaga.”

⁴ Ma Yesu weni sisiyina ivi yane na ivona bo, “Weni gubagina ina damona na ke rabobo. Gubagina itupuwa da God kana kadara ini debei. Ma bade itupuwa da taku God Natuna kaku kadara ina rakata.” ⁵ Yesu ina nuwaviina ghamana na Mata da Meri ma novusi Lasaras. ⁶ Sisiya ivi yane da Lasaras igubaga, ma kegha da ke ita nae. Imakai da mara ruwa ikovi na muriyai ⁷ kana kivikivina ivonesi bo, “Tavovirame ku Judiya.”

⁸ Ma ivonapotei bo, “Kegha Bada, ke kovokovoghina da tavovirame. Raviraviyota Jiu babadisi kam diri itetei da wakimiyai ita kiivunum. Avi kubiine kekayokayowei da kuna vovirame nake?”

⁹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mara etomtoma na madegha egheghae ma yasegana evereveta enenae da raviyai eororu da evovokutuvi. Ma nani yaseganina kamona wawaya ekitakita da ina baba bubuna ma ke kaesi ina takurei. ¹⁰ Ma wawaya didibarai ina baba na kaesi ina takurei, nubakutuwa kubiine ke ina kita bubuna.”* ¹¹ Weni sisiyina ivi kovini ma ivonesi bo, “Kwinata Lasaras ikenanunuwapa, ma ana nae da ana kiivimataki.”

¹² Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Bada, mikeda ekenakena na karakava ini damini.”

¹³ Ma Yesu, tuna Lasaras irabobo na ivivi sisiyei, ma kana kivikivina inotai da nama ita kenakenota. ¹⁴ Tuna kubiine vonavaghata ivi debei kurisi, ivona bo, “Lasaras na irabobo. ¹⁵ Ma tami kubiimi ainuwabiibai da taku ke nani dozunai, iyamna taraboga ina veremi da ami vitumaghana ina rakata. Tavomiiri ma tanae kurina.”

¹⁶ Ma Tomas, kana vava sago Didimas, na turaturana ivonesi bo, “Peyarita tanae, da Bada yavata tarabobo.”

¹⁷ Yesu ku Betani meygina inenekiibau na akova iviia da Lasaras tupuwina na bubu ku kamona iterei da mara ruwamaruwa ikena. ¹⁸ Ma Betani da ku Jerusalem na ke ita rabaraba.† ¹⁹ Tuna kubiine Jerusalem kamona i dami peyarisi ivi piyana da Mata ma Meri nuwanuba ita veresi, iyamna novusi ivi wapai.

* **10:33:** Lev 24:16 * **10:34:** Psa 82:6 * **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3 * **11:10:** Weni miibiina iyamna ruwa. Sago na Yesu ivonavonesi da tuna na i yasegana ma gisina kava ina kuyowesi, ina rabobo da ti na nuwapoya kamona ina makai. Ma kana viruwa na taraboga wekarakava gwabisiyai da God ina biga ina bera na tarabogina ke ini rekwei. † **11:18:** Betani da ku Jerusalem na kilomita aroba.

²⁰ Mata ivi yanei da Yesu ipipisi na ikiibau da ita nepotei ma Meri tuna numiiyai imakai. ²¹ Ma Mata, Yesu ivonei bo, “Bada, mikedá tam weni dobnai na novuku ke ita rabobo. ²² Ma akovi da wekarakava aviyavisina God kurina kuni nowi na ina verem.”

²³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Novum ina vomiiri.”

²⁴ Ma Mata ivona bo, “Akovi da mara damonai wawaya kudubisi ina vovomiiri na novuku yavata.”

²⁵ Ma Yesu ivona bo, “Taku aku rewapanai da raborabobosi ina vomiiri ma bade taku yawasa makamakii nonowina ana veresi. Iyavo kava ini tumaghaneku na namanaki ina rabobo ma kegha da yawasa ina panani. ²⁶ Ma iyavo kava itumaghaneku na yawawayasisi ma kanumisi ke meyani ina rabobo. Weni sisiyina kitumaghaneí bo kegha?”

²⁷ Ma Mata ivonei bo, “Bada, weni sisiyina na vonavaghata. Taku aítumaghanem da tam na God Natuna, ina Vivinevine Wawayina. Ma kunumai kuoru ku dobu.”

Yesu itou.

²⁸ Mata, Yesu yavata ivi sisiya ikovi ma murinai ivovira ku numa da Meri ikwatui. Ma gavunai ivonei bo, “Bada ipisi ma tam ivi tarakiyanem.” ²⁹ Meri weni sisiyina ivivi yanei na ivomiiri da yaghiyaghinaí inae Yesu kurina. ³⁰ Ma Yesu na karakava ku meygai ita rui, imapatana Mata ipanani na nani gawarinai imakamakai. ³¹ Ma iyavo kava numiiyai Meri itutuviiyiyei na ikitai da yaghiyaghinaí ikiibau ma damsi ikivini, iyamna inotai da inenae ku karawaga da ita tou.

³² Ma Meri inekiibau Yesu kurina na maghinonai itawotei. Ma ivonei bo, “Bada, tam namada kuta pisi na novuku ke ita rabobo.”

³³ Yesu ikitai da itutusiya siyapa ma bade iyavo kava Meri yavata ipisi na ikitisi da ivivi tutuwana. Ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugari. ³⁴ Ma ivi tarakiyanesi bo, “Tupuwina na imapatana koterei?” Ma damsi ivonapotei bo, “Bada, kepisi ma tanae da kuna kitai.”

³⁵ Ma Yesu matadogana isororo. ³⁶ Ma damsi ivona bo, “Kokitai, ina nuwaviina kurina irakata kirakai.”

³⁷ Ma viya ivona bo, “Tomowa matapotapotana ivi yawai da ikita, ma kade kokovoghina da Lasaras ita vonatani da ke ita rabobo?”

Yesu iberai da Lasaras rabobowai ivomiiri.

³⁸ Lasaras tupuwina na buba kamonaí ma matuketa na wakimiyai igudui. Ma Yesu ku karawaga inekiibau ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana idugara meyei. ³⁹ Ma ivona bo, “Buba guduna kovotabiri.”

Ma Mata ivona bo, “Bada tupuwina katerei ikena da mara ruwamaruwa ikovi. Namada bowana everaverau.”

⁴⁰ Ma Yesu ivona bo, “Namada avonemi ikovi da koni tumaghana na God kana kadara kona kitai.” ⁴¹ Ma damsi guduna ivotawei ma Yesu itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, aikiikiwem da kuvi yaneku. ⁴² Akovi da mara nonowa kiyane ku. Ma debiiyai aisiyiya kurim da weni wawayisi imiiriyana na ini yaneku ma ini tumaghana da tam kuvonataweku.”

⁴³ Yesu inipowana ikovi na gamo tepanai ikiirara bo, “Lasaras, kekiibau.” ⁴⁴ Vaghina ma tomowa raborabobona ere geregerena ivomiiri ma ibaba ikiibau. Ma Yesu ivonesi bo, “Karawaga garasi korupamatawei.”

Wawaya Yesu kana diri itetei da ita kiivunui.

(*Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Luk 22:1-2*)

⁴⁵ Iyavo kava ipisi da Meri irurugenari na ikitai da Yesu bera ghamana iberai na peyarisi ivi tumaghaneí da tuna na God ina Vivinevine Wawayina. ⁴⁶ Ma kegha da viya na ivovira Perisi damsi kurisi da Yesu aviyavisina iberai na ivi mamatara. ⁴⁷ Tuna kubiine taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi ivi kiidaburana da Sanhidran dughuna ivi kwatuwei. Ma ivona bo, “Nani tomowina Yesu bera ghamaghamasi eberaberai na ikikava taberai? ⁴⁸ Takitakuyowei na kana vava ina rakata da wawaya peyarisi ini tumaghaneí da tuna i kiivavo ma ina kivini. Ma Rome damsi varana ini yanei na ina pisi da ita dobu, ita wawaya ma ita Taparoro Numana ina gwaramutui.”

⁴⁹ Ma nani dughuna kamonaí tomowa sago kana vava Kayapas, tuna nani madeghinai na taparoro badana ghamana. Ivona bo, “Tami neghaneghami. Ke sago aviyavisina kotakovi. ⁵⁰ Konotai, ibiibai da wawaya sago kava ina rabobo ita wawaya kubiisi da ita dobu ke ina gwaramutui.” ⁵¹ Weni sisiyina na ke tuna mani ina nota iti sisiyei. Nani madeghinai tuna taparoro badana ghamana, tuna kubiine sisiyina God gwabinai iviyya ma ivonakiyaragha da Jiu damsi kubiisi na Yesu ita rabobo. ⁵² Ma ke nani dobnai damsi kava ma bade God natunatuna dobu ku kudubina kamonaí emakamakai na ti yavata ini kiisagosi da dam sago.

⁵³ Tuna maranai Jiu babada Sanhidran kamonai ivi karei da Yesu kana diri itetetei da iti raboboi. ⁵⁴ Tuna kubiine Yesu ivi karei da ke debiyyai ita bababa Jiu damsi kamosiyyai. Ikiibau ku meygai sago kana vava Epraim, tuna warere ririnai. Ma nani dozunai kana kivikivina yavata imakai.

⁵⁵ Gisina kava Jiu damsi i kaporagha marana iti karei, kamna kana vava Pasova, wawaya peyarisi Israel kamonai igheghae ku Jerusalem da ita konuwa, ita vovunagha meyesi ma muriyai da kaporagha. ⁵⁶ Ma wawaya peyarisi na ikitakitavirevire ma ivivi tarakiyyana Yesu kubiine. Taparoro Numana garina kamonai ivivi miiriyana ma ivon-avona bo, “Ikikava konotanotai? Mikeda ke ita pisi weni kamna kubiine bo?” ⁵⁷ Ma taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi wawaya ivonesi da iyavo kava Yesu ita kitai na iti akovisi da tuna ita paniya.

12

Meri oira ghabughabuna Yesu ku kaena itepoi.

(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

¹ Mara miikovimasago imakamakai da Pasova kamna iti karei ma Yesu inae ku Betani, Lasaras kurina. Tuna wawayina irabobo ma Yesu ivi yawai. ² Lasaras ina numiyyai Yesu ina kam ivovunaghi. Mata wawaya kii vavai iyepa na iveresi. Ma Lasaras na Yesu ririnai imakai da yavata ikamkam. ³ Ma Meri na diudeu iviyya, kamonai na oira ghabughabuna miyanina irakata kirakai. Ikavarapiyei da Yesu ku kaena itepoi ma uyawinai kaena ikiikiipupuni. Ma oira ghabuna na numa kamona inunui.* * ⁴ Ma kana kivikivina sago, Judas Iskariyot tuna mara sago Yesu ini wawane, ke iti vaghinei ma ivona bo, ⁵ “Weni oirina miyanina irakata kirakai, ruvana da wawaya madegha sago ita biga na kana miyya. Kati gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kata veresi.” ⁶ Weni nakanani ivi sisiya na ke moyamoyakisi iti kamyuyuwesi kubiine. Tuna Yesu kana kivikivina i mane kutuna kana koyakoyagha ma bade tuna na yapiyapina da mara nonowa mane nevanevana iviivitaawi.

⁷ Ma Yesu ivona bo, “Ita wavine kevoterei da ina kayowanai ina berai. Aku rabobo marana itupo tuna kubiine evovovunaghiku.† ⁸ Moyamoyakisi na mara nonowa yavata kona makai ma taku na ke mara gurina da yavata tamakai.”*

Jiu babadisi Lasaras kana diri itetei da ita kiivunui.

⁹ Koroto ghamana ivi yanei da Yesu tuna Betani meyyaginai na ivi neyana, ke tuna kava kurina ma bade i kayowana da Lasaras ita kitai, iyamna wawayina irabobo ma Yesu iberai da ivomiiri. ¹⁰ Tuna kubiine taparoro babadisi i babada Lasaras kana diri itetei da Yesu yavata ita kiivunusi, ¹¹ iyamna aviyavisina itupuwa Lasaras kurina iberai da wawaya peyarisi Yesu ivivi tumaghane ma taparoro babadisi ivovoteresi.

Yesu irui ku Jerusalem.

(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40)

¹² Mara itom na wawaya sisiya ivi yanei da Yesu ipipisi ku Jerusalem. Ma Pasova kamna kubiine na koroto ghamana Jerusalem kamonai. ¹³ Ma ti damsi yapi rugurugusi iyuna ma Yesu iverupotei. Ma ikiikiirara bo,

“Hosana! Kaigheghenim!‡

Tam Bada avanai kepipisi!

God ini biibinim,

tam Israel akii Kiivavo!”*

¹⁴ Muriyai da ku Jerusalem ita rui na Yesu donki votuna ku tepana igeru. Ikikava giruma katamana ivona na nakanani itupuwa. Igiruma bo,

¹⁵ “O Zayon kwanatuna, ke kona yabumana.

Kokita, ami kiivavo epipisi,

tuna donki votuna tepanai igeru.”*

¹⁶ Weni berasi ituputupuwa na kana kivikivina iyamna ke ita vii bubuni. Ma karakava Yesu ita rabobo ma ita vomiiiri da kana kadara iti debei na nani murinai kana kivikivina inotapanani da weni berasi ti mani iberaberi na giruma katamana ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa.

* **12:3:** Diudeuna na 500 milalita ruvana. * **12:3:** Luk 7:37-38 † **12:7:** Jiu damsi i kiki da oira ghabughabunai wawaya raborabobosi tupuwisi evovovunaghi dogosi kubiine. Ma Meri ke itakovi da Yesu gisina kava ina rabobo. Weni berana Meri iberai na ina vigheghena ma ina vokavakavara Yesu kurina. Ma bade ivi kiikiwei da novuna Lasaras irabobo ma ivi yawai. * **12:8:** Deut 15:11 ‡ **12:13:** Hosana iyamna ‘God tavokavakavari’ * **12:13:** Psa 118:25-26

* **12:15:** Zech 9:9

¹⁷ Iyavo kava matasiyai ikitai da Yesu, Lasaras ikwatui da karawagai ivomiiri na sisiyina ivi rakati. ¹⁸ Tuna kubiine koroto ghamana ikiibau da iverupotei, iyamna bera ghamana iberai na sisiyina namada ivi yanei. ¹⁹ Ma Perisi damsi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Weni tuna ke kovokovoghina avi taberai. Kokitai, dam kudubina ekivikivini.”

Grik damsi viya Yesu ita kitai.

²⁰ Ma iyavo kava namada ipisi ku Jerusalem da Pasova kamna kamonai ita vokavakavara ma kamosiyai viya na Grik damsi. ²¹ Ma ti damsi inae Piripo kurina (tuna ina kwanatu Betsaida, Gariri dobunai). Ma ivi nowi kurina, ivonei bo, “Bada, akii kayowana da Yesu kata kitai.”

²² Ma Piripo inae da Anduru ivonei ma ivi ruwa inae da Yesu ivi akovi. ²³ Ma ivonapotesi bo, “Marana ipisi da Wawayu Natusi kana kadara ini debei. ²⁴ Vonavaghata avonavonemi, pei kuna dogoi ku dowu na ina tupuvurana ma wadubona ina rabobo da vuna ina ghae. Ma vuna na peina ina terei da ina peyari. Ma pei ke kuna voni na ke kovokovoghina da ina peyari, patana da sago kava. ²⁵ Wawayu iyi ina yawasa dobuwai ina vivinuwabibiyei na ini wapai. Ma iyi ina yawasa dobuwai ina vere meyei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina ina panani.* ²⁶ Wawayu iyi ekayokayowei da tuna aku bigabiga na ina kiviniku da taku imapatana ana makamakai na tuna gwabikuwai. Ma ina biga kubiiku na aku Mamai ini ghegheni.”

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

²⁷ “Ma wekarakava na ainuwapoya kirakai ma aviyavisina ana vonei? Ata vona bo, ‘Mamai, kevowaguku da weni marana kamonai vokwarakwara damina ke ana viiya.’ Ma kegha, weni marana kubiine na apisi ku dobu. ²⁸ Mamai, kam kadara kevi debei ku dobu da wawayu ina kitai.”

Ma kunumai wawayu gamona sago ivona bo, “Kaku kadara namada avi debei ma bade ani debe meyei.”

²⁹ Ma koroto ghamana nani dobunai iniimiiri na gamona ivi yanei. Ma viya ivona da warikeyakeya, ma bade viya ivona da aneya ivi sisiya kurina.

³⁰ Ma Yesu ivona bo, “Nani gamona ivi sisiya na ke taku kubiiku ma tami kubiimi. ³¹ Marana inekiibau da God wawayu dobuwai ini tupaviresi ma ini wavusi da berabero iberai. Ma bade weni dobuna kana kiivavo ina rewapana ina kutawei. ³² Ma taku na wawayu ina ruepiku ku kiidamo na ana berai da wawayu peyarina ana tinariyesi kuriku.” ³³ Weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da tuna ikikava ina rabobo.

³⁴ Ma nani korotona ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina na ina makii nonowa. Ma avi kubiine kevonavona da Wawayu Natusi ina ruepai? Ma bade Wawayu Natusi na iyai?”*

³⁵ Ma Yesu miibiyai ivonesi bo, “Wawayu nubakutuvu kamonai ina bababa na ke itakovi da mike enenae. Tuna kubiine yasegana gwabimiyai emakamakai na kobaba, iyamna gisina kava ma yasegana koni wapai da nubakutuvu ina kamowanimi. ³⁶ Yasegana gwabimiyai na ami vitumaghana kurina koterei da tami na yasegana natunatuna.” Yesu ivi sisiya ikovi na inekuyowesi. Ma nani murinai na iveraveruvuresi.

Wawayu Yesu ke ita vivitumaghanei.

³⁷ Namanaki da Yesu matakira ghamaghamasi wawayu maghinosiyai iberai da ikitai ma patana da ke ita vivitumaghanei. ³⁸ Peroveta Aisaya aviyavisina igiruma da ita tupuwa na utuputupuwa. Ivona bo, “Bada, am sisiya kaiyonayonei ma wawayu ke ita vivitumaghanei.

Ma am rewapana kuvi debei kurisi ma patana da akovim ke ita viiviiya.”*

³⁹ Tuna kubiine damsi ke iti tumaghana. Ma bade peroveta Aisaya igiruma bo,

⁴⁰ “Matasi ikiiptoi,

ma nuwanuwasi igudui da ke kovokovoghina ita kita,
ma ke kovokovoghina da sisiya iyamna itakovi.

Ma Bada ivona bo,

‘Tuna kubiine damsi ke ita miiritavire kuriku da ati yawasisi.’**

⁴¹ Aisaya namada Keriso ere kadadarina ikitai, tuna kubiine nakanani igiruma.

⁴² Ma Jiu damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghanei ma kamosiyai na i babada viya yavata. Ma ke ita kayokayowei da i vitumaghana iti debei, iyamna Perisi damsi iyabuyabumanesi. Iti mamatara da Yesu itumaghanei na kii gawara kiki numana kamonai iti wapai ma iti kiibu

* **12:25:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33   § **12:31:** Ivona bo, ‘weni dobuna kana kiivavo’ na Seitan isisiyei.   * **12:34:** Psa 110:4; Isa 9:7; Ezek 37:25; Dan 7:14   * **12:38:** Isa 53:1   * **12:40:** Isa 6:10

tuwanonowisi. ⁴³ Ti na ke ita notai da God iti gheghenisi, tuna na bera ghamana. Ma i kayowana ghamana da wawayi iti gheghenisi.

Yesu ina sisiya ini wavusi da ti na berabero wawayisi.

⁴⁴ Yesu gamo tepanai ivi sisiya, koroto ghamana ivonesi bo, “Wawayi iyi itumaghaneku na ke taku kava ita vivitumaghaneku ma wawayina ivonataweku na tuna yavata. ⁴⁵ Ma taku ekitakitiku na bade wawayina ivonataweku ekitakitai. ⁴⁶ Taku na dobu kana yasegana, tuna kubiine apisi. Ma iyavo kava itumaghaneku na ke nubakutuwa kamonai ita makamakai. ⁴⁷ Wawayi iyi aku sisiya ivi yanei ma ke ita vovotekatekei na ke taku aku biga da ani tupavirei. Apisi ku dobu na ke wavu ana verei ma viyawasina kubiine. ⁴⁸ Ma iyavo kava taku ibareku ma aku sisiya ibarei, mara damonai wawayi sago ini tupaviresi ma kovogha ina veresi, iyamna namada vonavaghata ke iti vaghinei. Ma tuna ini debei da ti na berabero wawayisi, ⁴⁹ iyamna avi sisiya na ke taku aku rewapanai, ma Mamai ivonataweku, tuna ivoneku da ikikava ati sisiya ma aviyavisina ati sisiyei. ⁵⁰ Tuna kubiine aviyavisina Mamai ivoneku na tuna kava aisisiyei ma akovi da nani sisiyisi wawayi ini nowesi da yawsa makamakii nonowina ina panani.”

13

Yesu kana kivikivina kaesi ikowa.

¹ Mara ita tom na Pasova kamna kana mara, ma Yesu iakovi da ina mara ipisi da dobu ita kuyowei ma ita ghae ina Mamai kurina. Kana kivikivina kurisi ina nuwaviina irakata, tuna kubiine wekarakava ina nuwaviina vaghata ini debei kurisi.

² Ravi ipika, ikamkam ma nani kamonai na namada Saimon Iskariyot natuna Judas nota berona Devil gwabinai iviyya da Yesu iti wawanei. ³ Ma Yesu iakovi da ina Mamai rewapanai iverei da bera kudubina iti badei. Ma bade iakovi da tuna God gwabinai ioru ma ina vovira kurina. ⁴ Tuna kubiine kam kamonai ivomiiri da tepana garana ivotawei ma kiipupuna iviyya da borinai ikuni. ⁵ Muriyai na okowa ku dabira itepoi ma ivi karei da kana kivikivina kaesi ikowakowa ma ikiikiipupuna. ⁶ Ma ipisi Saimon Pita kurina na Saimon Pita ivona bo, “Bada, avi kubiine kaeku kuna kowai?”

⁷ Ma Yesu ivonapotei bo, “Aviyavisina wekarakava aberabera na ke kutakovi da avi kubiine. Ma karakava da kunakovi.”

⁸ Ma Pita ivona bo, “Kegha Bada, ke kaeku kuna kowai.”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Kaem ke ana kowai na tam na ke kaku kivikivina.”

⁹ Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, nakanani na ke kaeku kava ma imaku ma gayamiku yavata kuna kowai.”

¹⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawayi namada ivi yeka na kaena kava ina kowai, iyamna tupuwina na biibiina. Ma tami peyarimi na yagharimi ma kamomiyai wawayi sago kava na kegha.” ¹¹ Yesu iakovi da meni wawayina ini wawanei, tuna kubiine ivona bo, “Ke peyarimi na yagharimi.”

¹² Ma kaesi ikowa ikovi na kana gara ikote meyei, ma ivovira da kana ku gawara. Ma ivi tarakiyanesi bo, “Kade koakovi da aviyavisina kurimi aberai?” ¹³ Tami kovonavoneku da taku na ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku. Ma kovona bubuna, taku na nakanani. ¹⁴ Ma wekarakava taku ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku kaemi akowa na tami bade nakanani turaturami kaesi kona kowa. ¹⁵ Taku vibeyebeyena biibiina aberai da kokitai. Ma tami bade nakanani koni boneboneku. ¹⁶ Vonavaghata avonavonemi da bigabiga wawayina ina bada ke ina ghekuyowei. Ma yonayona ke meyani ina ghe kirakai da wawayi iyai ivonavonatawei na ina ghekuyowei. ¹⁷ Wekarakava akovina koviiya da weni berasi kota berai. Kona berai na God ini biibiinimi.”

¹⁸ “Weni sisiyisi na ke peyarimi ata vonavonemi. Avinemi da kaku kivikivina ma akova bubunimi da tami ikikava wawayimi. Ma kegha da giruma katamana kamonai igiruma da wawayi sago parawa yavata kani vogime na tuna wawayina ini ghaviyeku. Ma marana enenekibau. ¹⁹ Karakava berana ina tupuwa na namada avi akovimi. Ma kona kitai da aviyavisina avonemi ina tupuwa na koni tumaghana da taku na God ina Vivinevine Wawayina. ²⁰ Vonavaghata avonavonemi da wawayi iyai aku yonayona wawayina ini kiikiwei na taku bade ikiikiweku. Ma iyai ini kiikiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata ikiikiwei.”*

*Yesu ivi akovisi da wawayi sago ini wawanei.
(Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)*

* **13:12:** Luk 22:27
9:37; Luk 9:48, 10:16

* **13:16:** Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 15:20

* **13:18:** Psa 41:9

* **13:20:** Mat 10:40; Mak

²¹ Yesu ivi sisiya ikovi na nuwanuwana idugari ma nuwapoya ivii kirakiyee da debiiyai ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi da kamomiyai na wawaya sago ini wawaneku.”

²² Ma kana kivikivina ivi kitavonevoneyana ma nuwanuwasi ivivi tetei da iyi weni berana ina berai. ²³ Ma kana kivikivina sago na Yesu ina nuwavina ghamana. Ma tuna wawayina na ririnai imakamakai, ²⁴ ma Saimon Pita gayamina irutawei kurina ma ivona bo, “Kevi tarakiyane da iyi evonavonei.”

²⁵ Ma tomowina ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, wawayina na iyai?”

²⁶ Yesu ivonapotei bo, “Weni parawina ku redu ana kiikutuvi na wawaya sago ana verei. Wawayina na tuna.” Nani murinai parawa iviia ikiikutuvi ma Saimon natuna Judas Iskariyot iverei. ²⁷ Ma Judas parawa iviiviini na Seitan itowatepani da ivi badei. Ma Yesu ivona bo, “Kevi yaghiyaghina. Aviyavisina kenotanotai da kuta berai na wekarakava keberai.” ²⁸ Ma nani kamna kamonai ke sago iyi itakovi da avi kubiine Yesu weni nakanani Judas ivonei. ²⁹ Viya inotai da Yesu ivonei da vavai ita gimara bo wawaya moyamoyakisi mane ita verei, iyamna Judas na i mane kana koyakoyagha.

³⁰ Ma vaghina Judas parawa ivopotei ma numa ikiibutawei da ku nubakutuva irui.

Yesu sisiya bagibagina vuna iveresi.

³¹ Judas ikiibau inae ma nani murinai Yesu ivona bo, “Marana inekiibau da taku Wawaya Natusi kaku kadara ani debei. Ma bade aviyavisina ina tupuwa kuriku na God kana kadara ini debei. ³² Ma nani berasi wekarakava ina tupuwa na bade taku God Natuna kaku kadara ini debei. ³³ Natunatuku, ke mara gurina ma ana kuyowemi. Ma Jiu babadisi ikikava avonesi na tami bade nakanani avonavonemi. Kona kita kaviku iyamna mike ana nae na tami ke kovokovoghina da kona kiviniku.* ³⁴ Tuna kubiine sisiya bagibagina vuna avereveremi. Kovi nuwaviinavivirana. Ikikava taku nuwanuwami aviiyiya, tami bade nakanani kovi nuwaviinavivirana.* ³⁵ Ma kamomiyai koni nuwaviina na wawaya peyarisi inakovi da tami na kaku kivikivina.”

Yesu ivi debei da Pita ini bero.

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)

³⁶ Ma Saimon Pita ivi tarakiyana bo, “Bada, mike kenенаe?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “Mike anenae na tam wekarakava ke kovokovoghina da kuna kiviniku. Ma karakava da kuna kiviniku.”

³⁷ Ma Pita ivi tarakiyana bo, “Bada, avi kubiine ke wekarakava ana kivinim? Aku yawasa anuwatawei da tam kubiim ana rabobo.”

³⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, “Vona bubuna bo kegha da am yawasa kuna nuwatawei kubiiku? Vonavaghata avonavonem, muriyai da kokoreko ina tou na tam mara aroba kuni bero da ke kutakoviku.”

14

Yesu na keta ina Mamai kurina.

¹ Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya kirakai. Namada God koitu-maghane i ma bade taku yavata kovi tumaghaneku. ² Aku Mamai ina numa kamonai na gawara ipeyari kirakai, ma ani nao da kami gawara ana vovunagha. Mikeda ke nakanani na namada ati akovimi. Ke ata vivibero, vonavaghata aisisiyei. ³ Ana nae, kami gawara ana vovunagha ina kovi ma murinai ana vovira na ana rutinimi da yavata tanae. Ma meni dobunai ana makamakai na mara nonowa tami na taku yavata tamakai. ⁴ Ma namada koakovi da mike anenae, ma bade ikikava nani ku dobuna kota nae na ketana namada koakovi.”

⁵ Ma Tomas ivona bo, “Bada, ke katakovi da mike kenенаe, tuna kubiine ikikava nani ketana kanakovi?”

⁶ Ma Yesu ivonapotei bo, “Vaghina ketana na taku. Taku na keta, ma taku na vonavaghata, ma taku na yawasa. Taku tepakuwai da wawaya aku Mamai kurina ina nae, ke sago keta kana viruwa ita makamakai. ⁷ Kotakova bubuniku na bade aku Mamai kotakova bubuni. Ma aku Mamai akovina na karako weni maranai koviiviya ma bade matamiyai kokitakitai.”

⁸ Ma Piripo ivona bo, “Bada, am Mamai kevi debei kurikai da kana kitai. Tuna kava kakayokayowei.”

⁹ Ma Yesu ivonapotei bo, “Piripo, tam na ikikava? Patana da ke kutakovi da taku iyai, bo? Namadani kava yavata tamakii patapata na kutakova bubuniku. Ma iyavo kava taku ikitiku na bade aku Mamai ikitai. Avi kubiine kuvona bo, ‘Am Mamai kevi debei kurikai?’ ¹⁰ Kitumaghana bo kegha da taku na mara nonowa aku Mamai gwabinai, ma

* 13:33: Jon 7:34 * 13:34: Jon 15:12, 17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

bade aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai emakamakai. Weni sisiyisi avonavonemi na ke taku mani aku sisiya ma aku Mamai gwabikuwai ina biga eberaberi na aisisiya. ¹¹ Aku sisiya kovi tumaghane, avonavonemi da taku ma aku Mamai na sago. Ma bade bera ghamaghamasi aberai na tuna yavata ivi matakira kurimi da koti tumaghana. ¹² Ma vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na aviyavisina aberaberi na ti yavata nakanani ina bera. Ma bade ku tepana i bera ina peyari ma ina rakata kirakai, iyamna anenae aku Mamai kurina. ¹³ Avakuwai koni nowi na ana bera kubiimi da taku tepakuwai aku Mamai kana kadara ina rakata. ¹⁴ Aviyavisina peyarina avakuwai koni nowi na ana bera.”

Yesu vonakiyapa bagibagina iterei da Kanuma Vovokaravina ina vonatawei.

¹⁵ Yesu ivonesi bo, “Nuwanuwaku kona viini na aku sisiya bagibagisi kona votekatekei. ¹⁶ Ma aku Mamai kurina ani nowi da wawayi sago ina vonatawei kurimi da mara nonowa gwabimiyai ina makamakai ma ina vivi vitemi. ¹⁷ Wawayina na Kanuma Vovokaravina ma mara nonowa vonavaghata ina vividebei kurimi. Ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke kovokovoghina da Kanuma Vovokaravina ina viiya, iyamna ke itekwekwai ma eveyaveyiyei. Ma tami na namada wawayina koakovi iyamna kamomiyai emakamakai ma bade karakava gwabimiyai ina runuma.”

¹⁸ “Ke ana nae vaghata da tami nakanani ma kami koyakoyagha kegha. Ana vovira kurimi. ¹⁹ Ke mara gurina ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke ina kita meyeku. Ma tami kava na kona kitiku. Ma taku yawayawaku kubiine na tami bade yawasa kona panani. ²⁰ Aku rabobo murinai na ana vovira kurimi. Kona kita meyeku na nani maranai damina kona viiya da taku na aku Mamai gwabinai, ma tami na taku gwabikuwai, ma bade taku na tami gwabimiyai.”

²¹ “Wawayi iyai aku sisiya bagibagisi iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviyya. Nuwanuwaku kuna viiya na aku Mamai nuwanuwam ina viiya. Ma bade taku nuwanuwam ana viiya da ana rumatara kurim.”

²² Ma Judas sago (tuna ke Judas Iskariyot ma Judas bogiyyai) ivona bo, “Bada, avi kubiine kekayokayowe da kuna rumatara kurikai, ma ke dam kudubina kurisi?”

²³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawayi iyai aku vibeyebeyena iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviyya. Ma aku Mamai wawayina nuwanuwana ina viiya. Ma taku aku Mamai yavata kana nae kurina da gwabinai kana makii patapata. ²⁴ Meni wawayina nuwanuwaku ke ita viiviiya, tuna wawayina na aku vibeyebeyena ke ita vovotekatekei. Weni sisiyina avonavonemi koiyanei na ke taku aku sisiya ma aku Mamai ina sisiya, tuna ivonataweku da apisi.”

²⁵ “Wekarakava na yavata tamakamakii patapata ma kamomiyai na weni sisiyisi kudubina avonavonemi. ²⁶ Ma aku Mamai avakuwai kami vivita ina vonatawei, tuna na Kanuma Vovokaravina. Tuna bera kudubina ini beyebeyemi, ma bade ini akovimi da aviyavisina aisisiyei kurimi na ke koni notawapei.”

²⁷ “Ke koni nuwapoya kirakai ma ke kona yabumana. Nuwanuba kamomiyai ina makai. Aku nuwanuba avereveremi. Ma weni nuwanubana na ke dobu kana nuwanuba nakanani. ²⁸ Namada avi akovimi ikovi da ana nae ma bade ana vovira kurimi. Tami nuwanuwaku kota viiya na koti nuwabilbai da taku anenae aku Mamai kurina, iyamna aku Mamai na ighe kirakai, ke taku nakanani. ²⁹ Wekarakava avonavonemi ma muriyai da berasi ina tupuwa. Ina tuputupuwa kona kitakitai na koni tumaghaneku. ³⁰ Aku mara ke ita guri da ani sisiya kurimi, iyamna weni dobuna kana kiivavo epipisi.* Ma tuna ina rewapana ke kovokovoghina da taku ina ghekuyoweku. ³¹ Ma kegha da dam kudubina dobuwai akova ina viiya da aku Mamai nuwanuwana aviiya, tuna kubiine ina kayowana kava ana bera.”

“Vaghina, kovomiiri ma tanae.”

15

Greipi uravina miibiina.

¹ “Taku na greipi uravina kunukununa vaghata ma aku Mamai na vao kana koyakoyagha. ² Ma meni raghana ke ita amame na ina kiiyaraghatawei. Ma bade meni raghana iamame na ina kuya bubuni da ina ruyaghari na iname kirakai. ³ Ma tami na aku vibeyebeyena kovi tumaghane, tuna kubiine namada ami yawasa na yagharina. ⁴ Gwabikuwai komakai ma bade taku gwabimiyai ana makai, iyamna ke kovokovoghina da greipi raghana ita kiiyaraghatawei da tuna mani ita makii дума da itame. Nakanani bade gwabikuwai kota turataweyana na ke kovokovoghina da kotame.”

* 14:30: Dobu kana kiivavo na Seitan.

⁵ “Taku na greipi uravina kunukununa ma tami na ragharaghana. Meni wawayina gwabikuwai ina makai, ma bade taku gwabinai ana makai na iname kirakai. Iyi tam gwabikuwai kuna turataweyana na ke sago aviyavisina kuni tupuwi. ⁶ Meni wawayina ke gwabikuwai ina makai, tuna nakanani ma greipi raghana ikiiyaraghatawei ma itawei da ina poki. Ma ragharaghasi pokipokisi wawayina ina yuna da ku keyama karakarantina ini tawetaweyana da ina karai. ⁷ Ma gwabikuwai kona makai ma vonaku kona vokikini ma koni nowi na aviyavisina kokayokayowei na aku Mamai ina veremi. ⁸ Ma koname kirakai na koni debe meyemi da tami na kaku kivikivina vaghata. Nakanani kona berai na aku Mamai kana kadara ina rakata. ⁹ Ikiyawa aku Mamai nuwanuwaku iviyya, nakanani nuwanuwami aviiya. Ma tami na aku nuwaviina kamonai komakai, ke kona kiibutawei. ¹⁰ Ma ikikava taku aku Mamai ina sisiya bagibagisi avovotekatekei da ina nuwaviina kamonai amakamakai na tami bade nakanani, aku sisiya bagibagisi kona votekatekei da tami aku nuwaviina kamonai kona makai.”

¹¹ “Weni tuna avononemi da aku nuwabiibai damina kona viiya, da tami yavata koni nuwabiibai. Ma nani nuwabiibiina nuwanuwami ini tupoi. ¹² Ma aku sisiya bagibagina na weni, ikikava taku nuwanuwami aviiya na bade nakanani kovi nuwaviinavivirana.* ¹³ Nuwaviina ghamanakina na weni, meni wawayina kwinnana kubiine ina rabobo na tuna wawayina ina nuwaviina irakata kirakai. ¹⁴ Ma aku sisiya kona votekatekei na tami na turaturaku. ¹⁵ Wekarakava na ke ata vonononemi da tami na aku bigabiga wawayimi, iyamna bigabiga wawayisi i bada aviyavisina eberaberai na ke itakovi. Ma tami na avononemi da turaturaku, iyamna aku Mamai ina bera kudubina avi damani kurimi. ¹⁶ Ma ke tami kota vineku, taku tami avinemi da kona kiibau ma koname da amemi ina makii nonowa. Nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na avakuwai aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. ¹⁷ Aku sisiya bagibagina kurimi na weni, kovi nuwaviina bubuna.”

Wawayina, Yesu kana kivikivina ina baresi.

¹⁸ Yesu ivona bo, “Wawayina dobuwai ina babaremi na konotai da kunona na taku iki-ibareku. ¹⁹ Ami dobu vaghata dobuwai ita makamakai na wawayina ita kayowana kirakiiyemi. Ma tami na ke weni dobu na ina wawayina, iyamna taku dobu kamonai avinetawemi. Tuna kubiine na dobu ina wawayina ebabaremi. ²⁰ Ami nota evovira da aku sisiya ikikava aterei kurimi na kona notai. ‘Biga kana kavakavara wawayina ke ina ghae da ina bada ina ghekuyowei.’ Taku ikikava itupaketowaneku na bade tami nakanani ini tupaketowanemi. Ma ikikava aku vibeyebeyena iviyya na bade nakanani tami ami vibeyebeyena ina viiya.* ²¹ Tami na kaku kivikivina kubiine na wawayina ini tupaketowanemi, wawayina ti na God ke itakovi ma tuna ivonataweku ku dobu. ²² Mikeda ke ata pisi da ati sisiya kurisi na i berabero wavuna ke ita kavari. Ma avi sisiya kurisi, tuna kubiine ke sago iyai ina vona bo, ‘Tokai weni berasi kabereberai na ke katakovi da tuna na berabero.’ ²³ Ma iyavo kava taku ebabareku na bade aku Mamai ebabarei. ²⁴ Mikeda taku bera ghamaghamasi ke ata berai na wawayina i berabero wavuna ke ita kavari. Ma nani berasi gwabisiyai aberai na ke sago wawayina dobuwai nakanani ita berai. Wawayina bera ghamaghamasi matasiyai ikitai ma kegha da taku aku Mamai yavata ebabarekai. ²⁵ Giruma katamana kamonai weni berasi namada ivi sisiyei na itupuwa. Ivona bo, ‘Ke sago aviyavisina gigituna ma ibareku.’”*

²⁶ “Ma kami Vivita na ana vonatawei kurimi. Tuna na Kanuma Vovokaravina ma vonavaghata ina vividebei kurimi. Tuna na aku Mamai gwabinai ina pisi ma kubiiku ini mamatara. ²⁷ Ma tami bade kubiiku nakanani koni mamatara, iyamna karena da ku damona na tami gwabikuwai ma bera peyarina matamiyai kokitai da koni mamatarei.”

16

¹ Yesu ivonesi bo, “Weni sisiyisi avononemi da ami vitumaghana ke ina peku. ² Mara karakava epipisi da kiki numasi kamosiyai ini kiibu tuwanonowimi. Ma wawayina ini kiiyunwanemi na ina notai da God ina biga eberaberai. ³ Weni berasi ina berai kurimi iyamna taku ma aku Mamai yavata ke itakovikai. ⁴ Ma weni sisiyisi wekarakava avononemi da maranai weni berasi kurimi ina tuputupuwa na ami nota ina vovira da aviyavisina aisisiyei na kona notai. Ma rorova ke ata vonemi da weni berasi ina tupuwa, iyamna yavata tamakamakii patapata.”

Kanuma Vovokaravina ina bera.

⁵ “Ma karako na ana voteremi ma wawayina ivonataweku ku dobu na ana vovira kurina. Ma kamomiyai ke sago iyai iti tarakiiyaneku bo, ‘Mike kuna nae?’ ⁶ Ma avonemi da ana nae na koinuwapoya kirakiiyei. ⁷ Ma vonavaghata avononemi da tami ami biibiina kubiine na

* 15:12: Jon 13:34, 15:17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

* 15:20: Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 13:16

* 15:25: Psa 35:19, 69:4

ana nae. Ke ana nae na kami Vivita ke ina pisi, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma ana nae kubiine na ina pisi, iyamna wawayina na taku ana vonatawei kurimi. ⁸ Ina pisi na wawayi dobuwai ini debesi da ti na berabero wawayisi. Ma ini akovisi da avi berasi na maninisi God ku matana. Ma bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi. ⁹ Ini debesi da i berabero ghamanakina na weni, taku ke ita vivitumaghaneku. ¹⁰ Ma anenae aku Mamai kurina da ke kona kitiku na Kanuma Vovokaravina wawayi ini akovisi da bera maninisi God ku matana na ikikava. ¹¹ Ma bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi, iyamna namada ivonakiiyaragha da weni dobuna kana kiivavo wavu iviia ma kovogha ina panani.”

¹² “Aku kayowana da wekarakava sisiya ipeyari ati damani kurimi ma tami ke kovokovoghina da kudubina kona vii yavui. ¹³ Ma Kanuma Vovokaravina na vonavaghata ina vividebei. Tuna ina pisi kurimi na ini vitemi da vonavaghata kudubina konakova bubuni. Aviyavisina gwabikuwai iyane na tuna kava ini damani ma ke tuna mani ina nota ina veremi. Ma aviyavisina karakava ina tupuwa na namada ini akovimi. ¹⁴ Vonavaghata gwabikuwai ina viiya na ini damani kurimi da kaku kadara ini debi. ¹⁵ Aviyavisina peyarina aku Mamai rapenai na bade taku rapekuwai. Tuna kubiine avona da vonavaghata gwabikuwai Kanuma Vovokaravina ina viiviiya na ini damadamani kurimi.”

Yesu kana kivikivina nuwapoya ina voterei ma ini nuwabiibai.

¹⁶ “Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona kita meyeku.”

¹⁷ Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi bo, “Avi kubiine ivona bo, ‘Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke mara gurina ma kona kita meyeku?’ Ma bade avi kubiine evonavona bo, ‘Ana nae aku Mamai kurina.’” ¹⁸ Ma damsi patana da ivivi sisiya bo, “ ‘Ke mara gurina’ na iyamna avai? Weni sisiyisi na avi kubiine na ke damina kata viiviiya da aviyavisina isisiyei?”

¹⁹ Ma Yesu namada i nota iakovi, tuna kubiine ivonesi bo, “Akovi da koti tarakiiyaneku. Avonemi da gisina kava ma maghighiku koni wapai ma bade avonemi da ke mara gurina ma kona kita meyeku. Ma nani sisiyisi kokayokayowe da iyamna kotakovi bo? ²⁰ Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina ina tupuwa kuriku na wawayi peyarisi ini nuwabiibii kirakiiyei. Ma tami na kona tusiyasiyapa. Koni nuwapoya kirakai ma kegha da murinai ami nuwapoya ina kovi ma koni nuwabiibai. ²¹ Tuna na nakanani ma wavine vituwa kubiine ita vivivowavowa ma ita vovokwarakwara. Ma natuna ini tuwei murinai na ina vokwarakwara ina kovi ma ini nuwabiibii kirakai, iyamna natuna ivi tuwatawei ku dobu. ²² Ma tami nakanani damina koviiyiya, wekarakava na koinuwapoya. Ma gisina kava ana kita meyemi na koni nuwabiibii kirakai. Ma nani nuwabiibiina ke sago iyai ina viitawei.”

²³ “Vonavaghata avonavonemi, nani maranai aviyavisina kona kayokayowe na ke taku kuriku ma aku Mamai kurina koni nowi. Avakuwai maninina aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. ²⁴ Ke meyani da avakuwai koti nowi tovona. Ma karako na avakuwai koni nowi na ina veremi da ami nuwabiibai ina rakata kirakai.”

Yesu dobu ina bera kudubina ina ghegavovori.

²⁵ “Weni sisiyisi kudubina na miibiiyi avivi sisiyei. Ma mara epipisi da ke nakanani ani sisiya. Tuna maranai aku Mamai ana vivisiyei na sisiya maninina ana terei kurimi. ²⁶ Nani maranai na avakuwai koni nowi. Avonavonemi da wekarakava tami mani koni nowi aku Mamai kurina, ke taku ani nowi kubiimi. ²⁷ Tami nuwanuwaku koviiya ma kovi tumaghaneku da taku God gwabinai aoru. Tuna kubiine aku Mamai nuwanuwami iviia. ²⁸ Aku Mamai gwabinai aoru ku dobu, ma dobu ana kuyowe na ana vovira ana ghae aku Mamai kurina.”

²⁹ Ma kana kivikivina ivona bo, “Wekarakava na vaghina, am sisiya na yagharina ma ke kuta vivimiiba. ³⁰ Wekarakava na kakova bubuni da tam bera kudubina kuakova yavui. Muriyai da wawayi i nota gavugavusi iti tarakiiyanem na tam namada kuakovi da kevonavonapotesi. Tuna kubiine kaitumaghanem da tam God gwabinai kupisi.”

³¹ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wekarakava na koitumaghaneku, bo? ³² Ma mara iuturiyariya da namada iututanita da koni verubogebogeyanemi ami ku numa. Kudubini kona verukuyoweku. Ma kegha da ke ina kiku kava ana makai, iyamna aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai. ³³ Weni berasi kudubina aiakovimi da nuwanuba gwabikuwai kona viiya. Weni dobunai komakamakai na nuwapoya ipeyari kona panapanani. Ma ami nota evirewapana, iyamna taku weni dobuna ina bera kudubina aghegavovori.”

17

Yesu inipowana.

¹ Yesu weni sisiyisi ivi kovini na itepa ku kunuma ma ivona bo, “Mamai, marana inekiibau. Taku na natum ma kaku kadara kevi debi da kaku vava ina rakata. Ma bade nani

kamonai kam kadara ani debei da kam vava ina rakata, ² iyamna tam rewapana kuvereku da wawaya kudubina ani badesi. Ma kuberai da iyavo kava ku imaku kuteresi na yawasa makamakii nonowina ana veresi. ³ Ma yawasa makamakii nonowina na weni. Wawaya tam ma taku inakova bubunita ma yavata tinuwasago. Tam ina kim kava na God vaghata ma kuvonataweku aoru ku dobu. ⁴ Ma aviyavisina kuvi yoneku na abera yavui da dobuwai wawaya kam kadara ikitai. ⁵ Mamai, muriyai da dobu ita tupuwa na ita viruwa kata kadara kamonai tamakai patapata. Wekarakava na kevokavariku da nani kadarina gwabimuwai na ku kamona ana rui me.”

Yesu kana kivikivina kubiisi inipowana.

⁶ “Iyavo kava dobuwai ku imaku kuteresi na avi akovisi da tam iyai. Ti wawayisi na tam rapemuwai ma kuvereku da karako na vonam evovotekatekei. ⁷ Wekarakava na iakowa bubuni da bera kudubina rapekuwai na tam gwabimuwai ipisi, ⁸ iyamna vonam kuvereku na avi beyebeyena kurisi da iviiai ma ivi tumaghane. Iakovi da tam gwabimuwai apisi, ma bade itumaghana da tam kuvonataweku.”

⁹ “Ti na tam rapemuwai ma kuvereku. Tuna kubiine ti damsi kava kubiisi aniponipowana. Ma ke wawaya peyarisi dobuwai kubiisi ata niponipowana. ¹⁰ Iyavo kava kuvereku na rapekuwai ma bade tam rapemuwai. Ma kaku kadara na ti damsi idebei. ¹¹ Marana inekiibau da dobu ana kuyowei ma ana ghae kurim. Ma ti na patana da dobuwai ina makai. Mamai Vovokaravim, avam kuvereku na tuna ina rewapana kamonai kevi tarapaparanesi da ini nuwasago. Iki kava tam ma taku tavi nuwasago, nakanani ti bade avamuwai ini nuwasago. ¹² Maranai taku na ti yavata kamakamakai na avam rewapaninai akoyagha bubunisi. Nani avana na tam kuvereku. Avi tarapaparanesi da peyarisi na vaghina ma sago kava na ina wapa da aviyavisina giruma katamana kamonai ivi sisiyei na ina tupuwa. Tuna tomowina ina kina kava ina gawara na keyama karakarata makamakii nonowina.* ¹³ Mara gisina kava na ana ghae kurim. Ma wekarakava taku patana da dobuwai na weni sisiyisi aisisiyei kurisi da aku nuwabiibai damina ina viiya da nuwabiibai nuwanuwasi ini tupoi. ¹⁴ Vonam na namada avi damani kurisi. Ma wekarakava ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyai. Tuna kubine weni dobuna ina wawaya ikawapatesi. ¹⁵ Ma weni nipowanina kamonai na ke ati nowi kurim da dobuwai kuna viitawesi. Ma ainowi da kuni tarapaparanesi da wawaya berona, tuna na Seitan, ke ina votovonisi. ¹⁶ Ti na ke weni dobuna ina wawaya. Ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiyai. ¹⁷ Vonam na vonavaghata ma tuna ina rewapanai kevovunaghisi iyamna kuvinetawesi da ti na am wawaya vovokaravisi ma am kayowana kava ina bera. ¹⁸ Iki kava kuvonataweku ku dobu na nakanani bade avonavonatawesi ina kiibau wawaya kurisi. ¹⁹ Ti kubiisi na averevere meyeku ma am kayowana ana bera da ti bade nakanani ina vere meyesi da am kayowana kava ina bera.”

Yesu vitumaghana damsi kubiisi inipowana.

²⁰ “Aku nipowana na ke weni damsi wekarakava gwabikuwai na ti kava kubiisi. Weni damsi ina dima ma iyavo kava ini yanesi ma ini tumaghaneku na bade ti damsi kubiisi aniponipowana ²¹ da peyarisi nuwanuwasi ini sagoi. Mamai, iki kava tam kamokuwai, ma taku kamomuwai da tavi nuwasago, nakanani keberai da ti na ku kamota ina rui da yavata tinuwasago. Ma wawaya kudubina dobuwai nani vinuwasagona ina kitai ma ini tumaghana da tam kuvonataweku. ²² Ma kam kadara kuvereku na avi damani kurisi, da peyarisi ini nuwasago, iki kava tam ma taku tavi nuwasago nakanani. ²³ Taku kamosiyai ma tam kamokuwai. Ma wawaya dobuwai ina kitita da tinuwasago bubuna na inakovi da tam kuvonataweku. Ma inakovi da iki kava nuwanuwaku kuviiya, nakanani kaku kivikivina nuwanuwasi kuviiya.”

²⁴ “Mamai, weni damsi kuvereku na akayokayowei da ti na mara nonowa gwabikuwai da kaku kadara ina kitai. Muriyai da dobu ita tupuwa na tam namada nuwanuwaku kuviiya, tuna kubiine nani kadarina kuvereku. ²⁵ Mamai Kiimatanim, wawaya peyarisi ke itakovim, ma taku akovim. Ma weni damsi na iakovi da kuvonataweku ku dobu. ²⁶ Ma avi akovisi da tam na iyai, ma bade ana viviakovisi da iki kava am nuwaviina damina aviiyiya na ti damsi yavata damina ina viiya, ma taku kamosiyai ana makii nonowa.”

18

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

¹ Yesu ina nipowana ivi kovini ma murinai na kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei da Kidiron anaghina idamani ku nevana. Ma nevanai na oliv

* 17:12: Psa 41:9; Jon 13:18

nawabina ku kamona irui. ² Ma Judas, tuna viwawana wawayina na gawarina iakovi, iyamna mara nonowa Yesu kana kivikivina yavata nani ku gawarina iriyeriyesi. ³ Vaghina ma Judas ivi wawana Yesu kurina ma koroto ghamana ivi nowesi da ku oliv nabawina inekiibau. Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi na Rome damsi i seri wawayisi ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Judas yavata inae, i seri ikavara ma ere kibekibeski ku nawabina irui. ⁴ Ma Yesu iakovi da aviyavisina peyarina ina tupuwa kurina, tuna kubiine imiiriikiibau ma ivi tarakiyanesi bo, “Iyi koekwekwai?”

⁵ Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

Ma Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku.”

Ma viwawana wawayina Judas na kamosiyai yavata imiimiiri. ⁶ Maranai Yesu ivona bo, “Vaghina wawayina na taku” na damsi murimuriyai iririgha ku dowa. ⁷ Ma Yesu ivi tarakiyana meyesi bo, “Iyi koekwekwai?”

Ma ivonapotei bo, “Yesu, Nasaret wawayina.”

⁸ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Namada avonemi da taku na vaghina wawayiku. Taku koekwekwiku, tuna kubiine weni damsi kovoteresi ina nae.” ⁹ Yesu weni nakanani ivi sisiya iyamna namada ina nipowana kamona ivonakiiraragha bo, “Wawayisi kuvereku na ke sago iyai ati wapai.”

¹⁰ Ma Saimon Pita ina seri itina yavui da tomowa sago tinina katagheyana iki-iyaraghatawai. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga wawayina ma kana vava Malkas. ¹¹ Ma Yesu, Pita iyeghai bo, “Am seri kana ku gawara keterei! Namada aku Mamai ivineku da ani kamaghi kirakiyei. Ma tam, kenotanotai da weni vokwarakwarana reduna ke anumai, bo?”*

Yesu, Anas maghinonai imiiri.

¹² Nani murinai seri wawayisi i bada ghamana yavata ma Taparoro Numana kana potapota Yesu ivotatani ma ipatumi. ¹³ Kunona irutini inae Anas kurina. Anas na Kayapas rawana ma nani madeghinai Kayapas na taparoro badana ghamana. ¹⁴ Rorova Kayapas dughu kamona ina nota iterei jiu babadisi kurisi, ivona da ita biibai da tomowa sago ita rabobo i wawayi peyarisi kubiisi.*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

¹⁵ Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago na koroto ma Yesu murisiyai inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita kwinana na bada ghamana iakovi, tuna kubiine kovokovoghina da Yesu murinai numa garina ku kamona irui. ¹⁶ Ma Pita na matuketa kupunai ivivi koyakoyagha. Ma kwinana ivovira ikiibau da bigabiga wavine sago kurina ivi nowi, wavinena na matuketa kana koyakoyagha. Ivi vaghinei na Pita irutini irui. ¹⁷ Wavinena Pita ivonei bo, “Agunai da tam na nani tomowina Yesu kana kivikivina.”

Ma Pita ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

¹⁸ Ivi nuba kirakai tuna kubiine bigabiga wawayisi ma potapota damsi keyama mukisi ivi karavowi ma imiiriviviri da ivivi rarana. Ma Pita inae kurisi da yavata imiiri ma ivivi rarana.

Taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei.

(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Luk 22:66-71)

¹⁹ Nani kamona taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei, ivonei bo, “Kam kivikivina na iyavo kava ma aviyavisina kibeyebeyena?” ²⁰ Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke meyani da gavunai ati sisiya, mara nonowa debiiyai wawayi kurisi avivi sisiya. Wawayi iriyeriyesi ku kibi numasi ma ku Taparoro Numana da nani donunai aku vibeyebeyena kudubina debiiyai aberaberai. ²¹ Ma avi kubiine na kitarakiyana? Iyavo kava ivivi yaneku na ti kevonesi da aviyavisina avivi sisiyei na ti iakovi da ina vonem.”

²² Ma Yesu weni nakanani ivivi sisiya na potapota wawayina sago maghighina iravi. Ma iyeghai bo, “Avi kubiine nakanani kuvi sisiya taparoro badana ghamana kurina?”

²³ Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikea avi sisiya bero na debiiyai kevi mamatara da aviyavisina avonei. Ma mikedada avona bubuna na avi kubiine kuraviku?”

²⁴ Ma vaghina Anas, Yesu ere patupatumina ivonatawesi da taparoro badana ghamana Kayapas kurina.

Pita ivi berome da Yesu ke itakovi.

(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

²⁵ Ma Saimon Pita miimiiriyai ivivi rarana ma wawayi viya ikitai na ivonei bo, “Agunai da tam nokoni tomowina kana kivikivina sago.”

* 18:11: Mat 26:39; Mak 14:36; Luk 22:42 * 18:14: Jon 11:49-50

Ma ivi bero, ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”

²⁶ Muriyai tomowa sago Pita kurina ivi sisiya. Tomowina na taparoro badana ghamana ina bigabiga ma varesina tinina na Pita ikiiyaraghi. Ma tomowina Pita kurina ivona bo, “Agunai da akitim, tam na Yesu yavata oliv nawabina kamonai.”

²⁷ Ma Pita ina vibero ivi arobi, ivona bo, “Kegha.” Ivi sisiya ikovi na yaghiyaghina kokoreko itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Luk 23:1-5)

²⁸ Mara boiboi vaghata ma Kayapas ina numiyai Jiu babadisi Yesu irutini da kiivavo Pailat ina ku numa. Ma Jiu babadisi ke ita rui, iyamna ke i kayowana da ita puyakisi da Moses ina vonaviyoyovana iti kiigiyei da ke kovokovoghina da Pasova kamna ita berai.*

²⁹ Ma Pailat ikiibau ku kupuna ma kurisi ivona bo, “Avi wavuna weni tomowina kovereveri?”

³⁰ Ma damsi ivonapotei bo, “Mikeda ke avi berona ita berai na avi kubiine kata rutinapiyei kurim.”

³¹ Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani ami vonaviyoyovana ina rewapana gaburina koni tupavirei ma koni wavui da berona iberai.”

Ma Jiu babadisi ighakiya da ivonapotei bo, “Kegha. Akii rewapana kegha da wawaya kani raboboi ma tami Rome dami kava nani rewapanina gwabimiyai.” ³² Yesu namada ina rabobo ketana ivi debei. Ma ikikava ivi sisiya da ita tupuwa na berasi etuputupuwa.*

³³ Pailat irui ina ku numa ma ina seri wawayisi ivonesi da Yesu irutinaneyei kurina. Ma ivi tarakiyane bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

³⁴ Ma Yesu ivonapotei bo, “Wena tam am nota kisisiyei, bo wawaya ivi sisiyeku na kuvi yanei?”

³⁵ Ma Pailat ivonapotei bo, “Taku ke Jiu wawaya. Tam mani am wawaya ma ami taparoro babadisi i babada irutinin da kopisi kuriku. Aviyavisina kubera beroi?”

³⁶ Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke dobu kana kiivavo. Mikeda aku vikiivavona dobuwai ita makamakai na kaku kivikivina ita kayaya kirakai, ma iti tarapaparana da Jiu babadisi ke kovokovoghina da ita viiniku. Ma kegha, taku na dobu sago kana kiivavo.”

³⁷ Ma Pailat ivi tarakiyane bo, “Nakanani na tam kiivavo bo?”

Yesu ivonapotei bo, “Vaghina kevonavona. Weni ku dobuna atupuwa na iyamna sago kava, tuna na vonavaghata videbena kubiine apisi. Iyavo kava vonavaghata itumaghane na aku sisiya iyane ma evovotekatekei.”

³⁸ Ma Pailat ivi tarakiyane bo, “Vonavaghata iyamna na avai?”

Ma ikiibau Jiu damsi kurisi ma ivona bo, “Weni wawayina, ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei. ³⁹ Ma ami kiki emakamakai da Pasova kamna kamonai wawaya sago gabura kamonai ani kiiibuni. Ami kayowana ikikava, Jiu dami ami kiivavo ana votawei bo?”

⁴⁰ Ma namei irapotei bo, “Kegha, ke tuna. Barabas kakayokayowel!” Barabas tuna kayoghakighakina ma ina kayowana da Rome damsi i vibadana ita kutawei.

19

Pailat ivonakiyaragha da Yesu korosiyai ina tuparatui.

(Mat 27:15-31; Mak 15:6-20; Luk 23:13-25)

¹ Nani murina Pailat ivona na ina seri wawayisi Yesu irutini ikiibau da iwidiwidiya.

² Ma urava iyiyona imetami da ku gayamina ivi kotei, kitana da nakanani ma kiivavo kana kraun. Ma bade tarasovo yebayebarina ivi kotei, ivi matakira da nakanani ma kiivavo.

³ Imiimiiriya kurina ma ivivi rekwei ma ivivi namei bo, “Kiiwa kiiwa tam Jiu damsi i kiivavo.” Ma imiiritani ma iraravi.

⁴ Ma Pailat ikiibume da koroto kurisi ivona bo, “Ana rui ma Yesu ana rutinakiibuwe da kona kitai. Ma aiakovimi da ke sago ina berona ata panani da wavu ata verei.”

⁵ Irutinakiibuwe na patana da urava iyiyona ma gara yebayebarina ikotekotei. Ma Pailat ivonesi bo, “Kokitai, tomowina na weni.”

⁶ Taparoro babadisi i babada ma taparoro numana kana potapota Yesu ikitai na ikiiki-irara bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”

Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani kona tuparatui. Ma taku na ke sago ina berona ata panani da wavu ana verei.”

* **18:28:** Pailat na kupuna wawayina iyamna ina dobu na Rome. Ma Jiu damsi i kiki da ke meyani kupuna wawayina ina ku numa ina rui, ke yavata ina kam ma ke ina votovonisi. Pailat ina ku numa ita rui na ti mani ita puyaka meyesi.

* **18:32:** Jon 3:14, 12:32

⁷ Ma ivonapotei bo, “Tokai akii vonaviyoyovana kamona evonavona da ita rabobo, iyamna ivonavona da tuna na God Natuna.”

⁸ Pailat weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai. ⁹ Tuna kubiine Yesu irutinaruwei ina ku numa ma ivi tarakiiyana meyei bo, “Tam mimei kupisi?”

Ma Yesu ke sago ita vonapotei. ¹⁰ Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine na kuriku ke kuta vivisiya? Kuakovi bo kegha da aku rewapana emakamakai da ana votawem kuna nae bo ana vona da ina tuparatum.”

¹¹ Ma Yesu ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da kuti badeku, ma God rewapana iverem kubiine. Ma nani tomowina ku imam itereku na tuna wawayina ina berabero irakata kirakai, ke tam nakanani.”*

¹² Ma Pailat ivi paparana kirakai da ikikava keta ita panani da Yesu ita votawei ita nae. Ma koroto irapotei bo, “Weni tomowina kuna votawei ina nae na tam ke Kiivavo Sisa kwinana. Meni wawayina evonavona da tuna kiivavo na Sisa ikawapatei ma ighaviyei.”

¹³ Pailat weni sisiyina ivi yanei na Yesu irutinakiibuwei inae ku vitupavira gawarina da ipumakamakii tepanai imakiivipika. Nani gawarina Hibru gamosiyai na ikwatukwatu Gabata. Gawarinai wakima ipasiya da tepanai ibababa, tuna kubiine kana vava iyamna “Wakima ikepani.” ¹⁴ Ma Pailat koroto ivonesi bo, “Ami kiivavo weni.” Tuna madegha punai ma wawayi peyaris namada ivi karei da Pasova kubiine ivovovunagha.

¹⁵ Ma koroto irapotei bo, “Kokiivunui! Kokiivunui! Kotuparatui!”

Ma Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana da ami kiivavo ana tuparatui, bo?”

Ma taparoro babadisi i babada ivonapotei bo, “Akii kiivavo sago kava. Sisa! Sisa!”

¹⁶ Vaghina ma Pailat ivonakiiyaragha da seri wawayisi Yesu ita tuparatui.

Yesu ituparatui.

(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)

Seri damsi Yesu irutini ikiibau da ita tuparatui. ¹⁷ Ma Yesu kana korosi ikavari ma kwanatu ikiibutawei, ma ibaba inae da ku gwara sago kana vava ‘Teuteu Koyana.’ Hibru gamosiyai evonavona bo ‘Gorugata.’ ¹⁸ Ma nani gawarinai Yesu ituparatui ku korosi. Ma tomotomowa ivi ruwata yavata ituparatusi. Sago Yesu katagheyana ma sago dugenai. ¹⁹ Ma Pailat igiruma bo, “Yesu, Nasaret wawaya, Jiu damsi i kiivavo.” Igirumi ikovi ma seri wawayisi iveresi da Yesu kana korosi tepanai itutui. ²⁰ Wawaya ipeyari kirakai nani girumina ivi yavi, iyamna Teuteu Koyana na kwanatu ririnai. Ma bade girumina na Hibru, Latin, ma bade Grik gamosiyai igirumi.† ²¹ Taparoro babadisi i babada Pailat ivonei bo, “Ke kuna giruma da Yesu na Jiu damkai akii kiivavo. Ma weni nakanani kuta giruma bo, ‘Weni tomowina tuna mani ivona da tuna Jiu damsi i kiivavo.’”

²² Ma Pailat ivonapotesi bo, “Aviyavisina agirugirumi na agirumi. Emakai.”

²³ Seri damsi ruwamaruwa Yesu ituparatui ikovi ma murinai na kana gara irereghi da peyaris na sago sago duma iviyya. Ma kana gara gurina na ke ita rereghi, iyamna garana iyamoni na ke ita bori ma ita popoi. Ivuvui da kudubina na sago. ²⁴ Tuna kubiine seri wawayisi ti mani kamosiyai ivona bo, “Weni garana ke tagosiri. Virekwa sago tabera ma takitai da iyi kudubina ina viiya.” Weni berana iberai na giruma katamana kamona ikikava ivona da ita tupuwa na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Kamosiyai kaku gara peyarina ivorereghi

ma kaku gara gurina kubiine na virekwa iberai.”*

Ma vaghina, seri wawayisi nakanani iberai.

²⁵ Yesu kana korosi ririnai na wivine viya ivivi miiriyana. Ti na ina maduwa ma ina maduwa tina kikei, ma Klopasi kawana ma Meri Magadarini. ²⁶ Ma Yesu ina maduwa ikitai ma kana kivikivina sago, tuna nuwanuwana ivii kirakiiyei na ina maduwa ririnai imiimiiri na ikitai. Ma Yesu ina maduwa kurina ivona bo, “Maduwa, weni tomowina kevi natunei.”

²⁷ Ma kana kivikivina kurina ivona bo, “Am maduwa weni, kevi maduwe.” Vaghina ma, kana kivikivina ivi vaghinei ma nani ravinai na Meri irutini da inae ina ku numa.

Yesu irabobo.

(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)

²⁸ Nani murinai Yesu iakovi da ina Mamai ina kayowana kudubina ivi kovini. Ma giruma katamana kamona ikikava ina sisiya da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, “Kaiyoku ikanakana.”*

* 19:11: Yesu ivona bo ‘nani tomowina’ na Kayapas ivi sisiyei. † 19:20: Hibru na Jiu damsi gamosi, Latin na Rome damsi gamosi, ma Grik na Grik damsi gamosi ma wawaya kudubisi Grik ivi sisiyei. * 19:24: Psa 22:18 * 19:28: Psa 69:21, 22:15

²⁹ Ma ririnai na diudeu imakamakai, kamonai na wain tomatomana. Seri wawayina sago gumba iviia da ku wain ikiikutuvi. Ma ku hisop kiina ivi kavini ma ivororona da Yesu ku mutuna. ³⁰ Vaghina ma, Yesu wain iumai ma ivona bo, “Bera peyarina avi kovini.”

Idune ma tuna mani kanumina inuwatawei ma irabobo.

Yesu ghabaghabana igwariya.

³¹ Jiu babadisi inae Pailat kurina ma ivi nowi da iti vaghinei da seri wawayisi nani tomotomowisi ivi aroba korosiyai kaesi iti kiigiyana da yaghiyaghina ita rabobo. I kayowana da tupuwisi korosiyai ita turaoruwana, iyamna viyakam kana mara itupo da iti karei. Ma tuna na mara ghamana ma vovokaravina, ke viyakam marasi viya nakanani. ³² Tuna kubiine seri wawayisi inae da nani wawayisi ivi ruwa Yesu yavata ituparatusi na kaesi ivi kiigiyana. ³³ Ma ipisi Yesu kurina na ikitai da namada irabobo, tuna kubiine kaena ke iti kiigiyana. ³⁴ Ma seri wawayina sago ina iyowai Yesu ghabaghabana igwariya na tara ma okowa isororo. ³⁵ Tomowa sago weni berasi matanai ikitai na tuna imamatari da vonavaghata. Ma peyarina idebei kurimi da konakovi da vonavaghata ma tami yavata koni tumaghana.† ³⁶ Yesu ina rabobo kamonai weni berasi itupuwa da giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiya na nakanani itupuwa. Igiruma bo, “Ke tuwirina sago ina kiigiyi.”* ³⁷ Ma bade igiruma bo, “Wawayi iyowai igwariya na ina kitai.”*

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)

³⁸ Weni berasi ikovi na wawayi sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya na inae da ivi nowi Pailat kurina da Yesu tupuwina ita viiya. Ma Josepa na gavunai Yesu ikivikivini, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Pailat ivi vaghinei na Josepa inae da Yesu tupuwina iviia. ³⁹ Ma Nikodimas na Josepa ivi ruwai da yavata inae. Tuna wawayina didibara sago inae Yesu kurina da yavata ivi sisiya. Ma inenae na Nikodimas muramura ikavari, tuna 30 kilos ruvana ma kamonai na meya ma alo ghabughabusi.* ⁴⁰ Jiu damsi i kiki inununuri na ivi ruwa muramura iviia da Yesu tupuwina ivovunaghi ma kwarewa vuna, poipoina ma gurina iviia da igerei.‡ ⁴¹ Meni gawarina Yesu ituparatui na ririnai na vao. Ma nani vaona kamonai na buba vuna namada itarapapapai da karawaga iyamoni da imakamakai, ke sago wawayi tupuwina ku kamona ita terei. ⁴² Ma damsi ivivi yaghiyaghina, iyamna mara itupo da viyakam marana iti karei. Ma bade nani bubana ke ita rabaraba, tuna kubiine Yesu tupuwina nani dobunai iterei.

20

Yesu rabobowai ivomiiri.

(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12)

¹ Viyakam marana ikovi ma mara itom. Ma mara sowasowai Meri Magadarini ivomiiri inae ku karawaga. Ma ikitai da buba kana gudu wakimina na wawayi itabiri ma bubana na kawabonabonaghina. ² Tuna kubiine iverau da ivovira Saimon Pita ma Yesu kana kiviikivina sago kurisi. (Yesu tuna tomowina nuwanuwana ivii kirakiiyei.) Ma ivonesi bo, “Wawayi Bada tupuwina buba kamonai iviitawe i ma ke katakovi da imapatana iterei!”

³ Vaghina ma Pita kwinana yavata veru ivi karei ku buba. ⁴ Ivi ruwa iveru inenae ma kwinana iveru kirakai da Pita ikuyowei. Ivi nao, ku karawaga inekiibau ⁵ ma itawopika da buba ku kamona irugenara. Ma Yesu tupuwina kana gere na tuna kava ikitai da ikenakena. Ma ke ita rui. ⁶ Ma Saimon Pita na muriyai inekiibau ma maninina irui. Ma Yesu tupuwina kana gere ikitai buba kamonai ikenakena. ⁷ Ma bade gara sago vonokunokuna ikitai, tuna na Yesu gayamina kana gere na gawara bogiiyai ikenakena. ⁸ Nani murinai Pita kwinana bade buba ku kamona irui. Ma Yesu tupuwina ikitai kawai na ivi tumaghana. ⁹ Giruma katamana ivona da Keriso ina rabobo ma murinai ina vomiiiri, ma ivi ruwa patana da nani girumina iyamna ke ita vii bubuni. ¹⁰ Ma vaghina, kana kiviikivina ivi ruwa ivovira i ku numa.

Yesu irumataru Meri Magadarini kurina.

(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11)

¹¹ Meri na buba kupunai imiiri ma itutou. Ere tutuna itawopika, ma irugenara ku buba kamona. ¹² Ma aneya ivi ruwa ikitisi, kii gara poipoisi, ma imapatana Yesu tupuwina ikenakena gawarinai na sago gayaminai ma sago kaenai ivivi makiiyana. ¹³ Ma aneya sago ivi tarakiiyana bo, “Wavine, avi kubiine ketutou?”

† **19:35:** Weni dobunai Jon ivi debei da bera peyarina matanai ikitai da weni bukana igirumi. * **19:36:** Exod 12:46; Num 9:12; Psa 34:20 * **19:37:** Zech 12:10; Rev 1:7 * **19:39:** Jon 3:1-2 § **19:40:** Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

Ma Meri ivonapotei bo, “Wawaya aku Bada tupuwina iviitawei ma ke atakovi da imapatana iterei.”

¹⁴Ma itavire na wawaya sago ikitai imiimiiri ma ke itakovi da tuna na Yesu. ¹⁵Ma Yesu ivona bo, “Wavine, avi kubiine ketutou? Ma iyi kekwekwai?”

Ma Meri inotai da vao kana koyakoyagha na ivonei bo, “Aku tomo, Yesu tupuwina na tam kuviiya, bo? Imapatana kuterei? Kevoneku da ana nae ana kavari.”

¹⁶Ma Yesu ivona bo, “Meri.”

Meri imiiritavire ma Hibru gamosiyai ivona bo, “Rabboni.” Weni sisiyina iyamna, “Aku vibeyebeyena wawayim.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna votaniku, iyamna karakava ana ghae aku Mamai kurina. Ma kenae da varevaresiku kuni akovisi da taku agheghae aku Mamai kurina, tuna bade na ami Mamai. Agheghae aku God kurina, tuna bade na ami God.”

¹⁸Ma Meri Magadarini inae da Yesu kana kivikivina ipanansi na ivonesi bo, “Ita Bada akитай!” Ma aviyavisina Yesu ivivi sisiyei na ivonaveresi.

Yesu irumatara kana kivikivina kurisi.

(*Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49*)

¹⁹Sande ravi didibarinai Yesu kana kivikivina peyarisi numa kamonaivi ivi kiidaburana ma matuketa igudui, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi. Ma Yesu irumatara kurisi ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai.” ²⁰Ma weni sisiyina ivonesi ikovi na imana ma ghabaghabana pitarisi ivi beyesi. Ma kana kivikivina ivi nuwabiibii kirakai da i Bada ikitai. ²¹Ma bade ivona meyesi bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai. Ikiyava aku Mamai ivonataweku na bade taku nakanani ana vonatawemi.” ²²Nani murinai Yesu yana itawei kurisi ma ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina koviiya. ²³Ma rewapana ina veremi da wawaya i berabero kona notatawei na God ina notatawei. Ma i berabero ke kona notatawei na bade God ke ina notatawei.”*

Yesu irumatara Tomas kurina.

²⁴Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai, sago na Tomas, ma kana vava kana viruwa na Didimas. Ma tuna ke yavata maranai Yesu irumatara kana kivikivina kurisi. ²⁵Tuna kubiine kivikivina viya ivonei bo, “Bada kakitai.”

Ma Tomas ivona bo, “Ke ani tumaghana da kunona matakawai imana itutui na gawarisi ana kitai ma pitarisi ana votovoni. Ma bade ghabaghabana pitarina ana votovoni na ani tumaghana da Yesu na yawayawana.”

²⁶Taparoro sago ikovi ma kana kivikivina numa kamonaivi kiidaburaname, ma Tomas na yavata. Matuketa igudupotai ma kegha da Yesu irumatara da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai emakai.” ²⁷Ma ivona bo, “Tomas, imaku kevotovoni na kekитай. Ma kevororona da ghabaghabaku pitarina kevotovoni. Nota ragharagha kevoterei. Kevi tumaghana.”

²⁸Ma Tomas ivonapotei bo, “Vonavaghata, tam aku Bada ma aku God.”

²⁹Ma Yesu ivonei bo, “Matamuwai kukitiku, tuna kubiine kitumaghaneku. Ma wawaya viya ke meyani ita kitiku ma kegha da itumaghaneku. Ma God ini biibiinisi da nuwabiibai ina panani.”

Jon ivi debei da avi kubiine weni bukana igirumi.

³⁰Yesu matakira ghamaghamasi ipeyari iberai da kana kivikivina matasiyai ikitai, ma ke kovokovoghina da weni bukana kamonaivi peyarina ata girumi. ³¹Ma aviyavisina agirumi na aterei da tami koni tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma tuna na God Natuna. Koni tumaghane na tuna avanai yawasa makamakii nonowina kona viiya.

21

Yesu irumatara kana kivikivina miikovimaruwa kurisi.

¹Ke mara gurina ma Yesu irumatarama kana kivikivina kurisi, ma berana weni nakanani itupuwa. ²Mara sago kana kivikivina miikovimaruwa Taiberiyas* tokana baranai ivi kiidaburana. Ti na Saimon Pita, Tomas (kana vava sago Didimas), Nataniyera (ina kwanatu Keina, Gariri dobunai), Zebedi natunatuna ma bade kivikivina ruwa yavata. ³Saimon Pita turaturana ivonesi bo, “Ana nae ana wito.”*

Ma damsi ivonapotei bo, “Peyarita tanae.” Inae da ku waka igeru, ma nani didibarinai na iwito mareba da ke iyana sago ita konai. ⁴Ma mara boiboi vaghata ikitai da wawaya

* 20:23: Mat 16:19, 18:18

* 21:2: Taiberiyas tokana kana vava sago na Gariri tokana.

* 21:3: Luk 5:5

sago kikirai imiimiiri ma ke ita vogiini da tuna na Yesu. ⁵ Ma Yesu ivi kwatu kurisi bo, “Turaturaku, kade iyana kokonai, bo kegha?”

Ma peyaris ivi kwatupotei bo, “Kegha. Ke sago.”

⁶ Ma Yesu ivonesi bo, “Ami wito ku katagheyami kotawei na iyana kona konai.” Ma damsi i wito itawei ma ke kovokovoghina da wito ita tinepai ku waka, iyamna iyana ikona kirakiyei.*

⁷ Ma kana kivikivina sago Yesu nuwanuwana iviiviiya na tuna Pita kurina ivona bo, “Nokona Bada.” Ma Saimon Pita namada kupuna garana ivotawei ma maranai iakovi da Bada na yaghiyaghinai kupuna garana iviia da ikotei ma ivi kapoka ku okowa ma iyeka ioru ku kikirai. ⁸ Ma turaturana na Pita ikivini wakiiyai ioru. Ma wito na ere iyanina itini ku kikirai, iyamna ke ita rabaraba, 100 mitas ruvana. ⁹ Damsi ku kikirai ivoghae na keyama mokina ikitai ma tepanai na iyana. Ma ririnai na parawa yavata. ¹⁰ Ma Yesu ivonesi bo, “Iyana viya wekarakava kokonai na kokavarapiyei.”

¹¹ Saimon Pita ighae ku waka da wito itinaoruwei ku kikirai. Iyana ghamaghamasi ikona na ivi 153, ma kegha da wito ke ita bewari. ¹² Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi. Tikawaboibo.” Ma ke sago kana kivikivina iti tarakiyane bo, “Tam iyai?” iyamna kudubisi iakovi da tuna na Bada. ¹³ Ma Yesu parawa iviia ma irereghisi, ma bade iyana iviia na berana sago iberai.

¹⁴ Yesu rabobowai ivomiiri ma nani murinai mara ipeyari kana kivikivina kurisi irumatara. Ma weni tuna na mara kana viaroba.

Yesu, Pita ikiiepepai.

¹⁵ Yesu kana kivikivina yavata ikam ikovi na Saimon Pita ivonei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya, bo? Am nuwaviina kuriku irakata, ke nakanani ma weni damsi, bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu gegeyisi kevi kanisi.” ¹⁶ Ma bade Yesu sisiyina sago ivona meyei bo, “Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kekoyagha bubunisi.” ¹⁷ Ma Yesu ivoname bo, “Saimon, tam Jon natuna, nuwanuwaku kuviiya bo?”

Ma Saimon ivi nuwapoya kirakai, iyamna weni tuna mara kana viaroba Yesu ivi tarakiyane da nuwanuwana iviia bo kegha. Ma ivonapotei bo, “Bada, bera peyarina kuakova yavui. Ma namada kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kevi kanisi.” ¹⁸ Ma patana da ivivi sisiya Pita kurina, ivona bo, “Vonavaghata avonavonem, yaragimuwai na tam mani kuvovororona da kuvivi kotevunaghim, ma am kayowanai kubababa. Ma kuna morapa na kuna vororona da wawaya imam ina patumi. Ma ina rutinim da gawara ke kuta kayokayowei na nake ina terem.”

¹⁹ Yesu weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da ikikava Pita ina rabobo, ma nani rabobona kamonai na God kana kadara ini debei. Muriyai ivona bo, “Saimon, kekininiku.”

Yesu ma kana kivikivina sago.

²⁰ Pita itavire na Yesu kana kivikivina sago ikitai, murisiyai ipipisi. Tuna tomowina na Yesu ina nuwaviina ghamana ma vaghina tomowina kam kamonai ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, iyi ini wawanem?”* ²¹ Ma Pita tomowina ikitai na ivona bo, “Bada, nokoni tomowina na ikikava?”

²² Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya. Tam na kekinina bubuniku.”

²³ Weni sisiyina kubiine na vitumaghana damsi kamosiyai sisiya wapawapa irakata, inotanotai da tuna tomowina na ke meyani ita rabobo. Ma kegha da Yesu ke nakanani iti sisiya, tuna ivona bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya.”

²⁴ Tuna tomowina na weni berasi kudubina matanai ikitai da weni bukana kamonai igirumi. Ma peyarita takovi da aviyavisina imamatari na vonavaghata.

Sisiya damona.

²⁵ Yesu bera ipeyari kirakai iberai. Ma anotanotai da weni berasi peyarina wawaya ita girumi na kara ke kovokovoghina da dobuwai gawara ita makai da nani bukasi kudubina ita tura.

* 21:6: Luk 5:6 * 21:20: Jon 13:25

Aposol I Bera (Acts) Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Luk na buka sago igirumi tuna kana vava *Yesu Varana Biibiina*. Muriyai ina giruma ikwapanatini da *Aposol I Bera* igirumi.

Ma weni bukana kamonai iakovita da ikikava Kanuma Vovokaravina, Yesu kana kivikivina ivi nowesi da Keriso varana biibiina dobu nununai idimei, Jerusalem kwanatuna kamonai, Judiya da Sameriya dobusi kamosiyai, ma muriyai dobu ku kudubina.

Karenai na Jiu damsi kava Keriso ivi tumaghaneɓi da ivi Keresiyana. Ma muriyai na varana biibiina ikiibau da kupuna damsi kurisi. Ma karako na dobu ku kudubina wawaya Keriso itumaghaneɓi.

Weni bukana kamonai Luk ivi debei kurita da Jiu damsi i bera ma i vonaviyoyovana giruma katamana kamonai ivi beyebeyesi da ikikava God itakovi. Ma aviyavisina Jiu damsi kamosiyai ivi karei na Yesu Keriso ipisi da ivi kovini da wawaya dobu nununai God yavata ini nuwasago. Luk weni bukana kamonai igiruma da aposol Yesu Keriso varana biibiina idimadimei da ekalesiya dobu nununai itupuwa ma Kerisiyana i koroto irakarataka.

Ma Luk igiruma da Yesu kana kivikivini weni nakanani ikiibau da Varana Biibiina ivorereri.

1. Yesu rabobowai ivomiiri ma ighae ku kunuma ma murinai kana kivikivina i biga ivi karei da Jerusalem kamonai wawaya ivi Keresiyana.
2. Kana kivikivina Jerusalem ikiibutaweɓi da Judiya ma Sameriya dobusi kamosiyai i biga iberai.
3. Muriyai Judiya ma Sameriya ikiibutaweɓi da Meditereniyani Yegai ine yavui da dobu bogii ma bogiiyai idima inenae da ku Rome inekiibau.

Nota ghamanakina *Aposol I Bera* bukana kamonai na Kanuma Vovokaravina ina rewapana. Tuna ioru da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai itowatepanisi. Tuna berana na Pentikos maranai itupuwa ma nani murinai Kanuma Vovokaravina mara nonowa ekalesiya ma i babada yavata ivivi nowesi ma rewapana ivereveresi da bera peyarina weni bukana kamonai igirumi na itupuwa. Keresiyana damsi mara katamaninai idima na weni bukana kamonai igirumi da takovi ikikava ivi sisiya. Ma takitai da vitumaghana damsi i yawasa kamonai na God vonana ivi rewapana kirakai. Ma nani rewapanina tepanai na ekalesiya ivi nuwasago.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-26 Yesu kana kivikivina ivovunagha da Keresiyana bigana iti karei.

a. Sapta 1:1-14 Yesu ina sisiya turina ma ina vonakiyapa bagibagisi kana kivikivina kurisi.

b. Sapta 1:15-26 Judas epayanina ivinei.

Sapta 2:1 da ku 8:3 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Jerusalem kamonai.

Sapta 8:4 da ku 12:25 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Judiya ma Sameriya dobusiyai.

Sapta 13:1 da ku 28:31 Pol ina yawasa.

a. Sapta 13:1 da ku 14:28 Pol ina biga ivi karei ma ikikava ibaba.

b. Sapta 15:1-35 Aposol i dughu ghamana Jerusalem kamonai.

c. Sapta 15:36 da ku 18:22 Pol ina baba viruwina.

d. Sapta 18:23 da ku 21:16 Pol ina baba viarobina.

e. Sapta 21:17 da ku 28:31 Pol na gabura kamonai, Jerusalem, Sisariya ma Rome kamosiyai.

¹ Kiiwa kiiwa, Teyopilas.*

Rorova buka sago agirumi na kamonai Yesu ina vibeyebeyena ma ina biga ikikava iberai, karena da ku damona na kudubina atereɓi. ² Muriyai da ku kunuma ita ghae na iyavo kava ivinesi da ina aposol na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonaveresi da aviyavisina ita berai. ³ Yesu irabobo murinai na mara 40 kamonai irurumatara ina aposol kurisi ma ivivi debe meyeɓi da vonavaghata da tuna yawayawana. Ma kurisi God ina vikiivavona ivivi sisiyeɓi. ⁴ Mara sago yavata ikamkam ma sisiya bagibagina ivonesi bo, "Jerusalem ke kona kiibutaweɓi, kovi koyakoyagha mara gisina. Namada avonemi da aku Mamai vonakiyapa bagibagina iterei da kami puyo ina vonatawei.*" ⁵ Jon okowai

* 1:1: Luk 1:1-4   * 1:4: Luk 24:49

wawaya ibabataitosi ma ke mara gurina ma tami na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kona babataito.”*

Yesu ighae ku kunuma.

(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶ Mara sago Yesu ina aposol iriyesi ma kurina ivi tarakiyana bo, “Bada, weni maranai Israel i vikiivavona kuni vovirei, bo?”*

⁷ Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku Mamai tuna kava ibada da nani marana itereterei ma ke tami ami biga da akovina kota viiya. ⁸ Ma Kanuma Vovokaravina ina towatepanimi na rewapanai ina veremi da aku bera kudubina matamiyai kokitakitai na koni mamatarei Jerusalem ma Judiya da Sameriya kamosiyai ma bade dobu ku kudubina.”* ⁹ Ivi sisiya ikovi ma matasiyai God iviitawei igheghae da kwavu ikiigavugavui.*

¹⁰ Yesu ighae ma aposol ivi kiitata na kadenima tomotomowa ruwa kii gara poipoisi na ririsiyai vaghata irumataru. ¹¹ Ma ivonesi bo, “Gariri dami, avi kubiine kunuma kotatatai? Yesu ikikava gwabimiyai iviitawei egheghae na bade nakanani ina vovira.”

Matiyas ivinei da Judas epayanina.

(Mat 27:3-10)

¹² Weni berasi Oliv koyana tepanai itupuwa ma muriyai na aposol ivovirame ku Jerusalem.† ¹³ Inekiibau ma irui ku numa ma ivotete ighae ku kiidamo i ku tupayaragha. Tupayaraghina kamona na Pita, Jon, Jemes da Anduru, Piripo ma Tomas, Batoromiya ma Matiu, Jemes (tuna Arupiyasi natuna), ma bade Saimon (tuna Zelote wawayina)‡ ma bade Judas (tuna na Jemes natuna.)* ¹⁴ Ma mara nonowa nipowana kubiine na ivivi sagosi, Yesu titina yoghoyogho ma i maduwa Meri ma wivine viya yavata.

¹⁵ Mara sago na vitumaghana damsi iriyesi da kamosiyai na wawaya ivi 120. Ma Pita ivomiiri da ivi sisiya. ¹⁶ Ivona bo, “Varevaresiku, giruma katamana kamona ikikava igirumi na itupuwa. Nani kamona Kanuma Vovokaravina David kurina ivi debei da Judas iti wawana da wawaya iti nowesi da Yesu ita patumi. ¹⁷ Ma Judas na tota kamotiyai da yavata tabiga patapata.”

¹⁸ Judas na Yesu ivi wawane ma wawaya nani manena iviia da tano igimari. Nani tanona na kamona Judas ipeku da manawina ivi kwata da kamokamona irutepoi.* ¹⁹ Jerusalem makamakiisi kudubisi nani rabobona varana ivi yanei ma Hibru gamosiyai tanona ivi vavei Akeldama, nani vavana iyamna ‘tara isororo.’

²⁰ Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Psalms kamona Kiivavo David igiruma bo,

‘Ina numa ekwebu,

da ke wawaya ina makai.’

Ma bade igiruma bo,

‘Wawaya sago kana gawara ina viiya.’*^{*}

²¹ “Tuna kubiine wawaya sago kana vinei da Judas kana gawara ina viiya. Tuna wawayina na mara nonowa Yesu yavata tabababa patapata. ²² Karenai Jon wawaya ibababataitosi maranai da Yesu ina ku ghe marana na tuna wawayina na yavata. Bera peyarina matanai ikitai na kana vinei. Ini vitekai da kani mamatara wawaya kurisi da Yesu rabobowai ivomiiri.*^{*}

²³ Vaghina ma tomotomowa ruwa ivonagubisi. Sago na Matiyas ma sago na Josepa (tuna ikwatukwatui Basabas, ma kana vava viruwina Jastas). ²⁴ Ma peyarisi inipowana da tomowa kiimatanina ita vinei. Ivona bo, “Bada, wawaya peyarina nuwanuwasi tam kuakovi. Kevi beyekai da meni tomowina kekayokayowei ²⁵ da aposol bigana ina berai. Judas kana gawara ina viiya, iyamna ikuyowekai inae ku gawara berona.” ²⁶ Nipowana murinai na virekwa sago ibera da Matiyas ivinei da aposol ku kamosi irui da ivi 12.

2

Kanuma Vovokaravina ipisi.

* **1:5:** Mat 3:11; Mak 1:8; Luk 3:16; Jon 1:33 * **1:6:** Yesu kana kiviivavona na dobu vikiivavona ivi sisiyeyi. Inotai da Yesu Rome damsi ita kwavinsi ma tuna iti kiivavo ma Israel damsi iti badesi. * **1:8:** Mat 28:19; Mak 16:15; Luk 24:47-48

* **1:9:** Mak 16:19; Luk 24:50-51 † **1:12:** Ibaba na ke gurina, 800 mita nakanani. ‡ **1:13:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamona Rome i vibadana ita kutawei. * **1:13:** Mat 10:2-4; Mak 3:16-19; Luk 6:14-16 * **1:18:** Mat 27:3-8 * **1:20:** Psa 69:25, 109:8 * **1:22:** Mat 3:16; Mak 1:9, 16:19; Luk 3:21, 24:51

¹ Pentikos maranai vitumaghana damsi kudubisi ku numa sago ivi kiidaburana.* *
²Ivivi makiiyana ma kadenima kunumai gugura ivi yanei nakanani ma yanunu rewapanina.
 Nani gugurina ioru da numa kamona inunui. ³Ma sawara sago, kitana na nakanani ma
 keyama yebayabarina ioru ma ivi tamoyarayagheyana da sago sago duma ku tepasi itowa.
⁴Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi ma rewapana iveresi da ivi karei da gamo bogii
 ma bogiyyai ivivi sisiya.

⁵Ma Jerusalem kamona na Jiu damsi i dobu bogii ma bogiyyai ma peyarisi na God
 ivovokaravei. ⁶Ma ti na nani gugurina ivi yanei na koroto ghamana iriyei. Ma ivi deyei da
 Pita turaturana yavata gamo bogii ma bogiyyai ivivi sisiya ma nani kamona Jiu damsi sago
 sago duma ti mani gamosi ivivi yanei. ⁷Inota kavakavai da ivona bo, “Ede! Weni wawayisi
 gamo bogii ma bogiyyai isisiya, kudubisi na Gariri damsi. ⁸Ikikava da tota dam bogii ma
 bogiyyai ma gamotiyai isisiya? ⁹Ita dobu na Patiya, Midiya, Elam, Mesopotemiya, Judiya,
 Kapadosiya, Pontas na Eisiya, ¹⁰ Pirigiya, Pampiriya, Egypt na Libiya, tuna na Sairini
 dobuna ririnai. Ma bade tota viya na Rome damta, ¹¹ kamotiyai viya na Jiu vaghata, ma
 bade viya na kupuna damta ita vitumaghana tavirai da tavi Jiu. Ma bade viya na Kriti
 ma Arebiya damta. Peyarita tiyanesi da tota mani gamotiyai God ina bera ghamaghamasi
 isisiyei.” ¹² Jiu damsi ivi deyei ma inota kavakavai da ivona bo, “Weni tuna na bera avai?”

¹³Ma viya nani korotona kamona vitumaghana damsi ivivi namesi, ivona bo, “Nani
 wawayisi na iuma neghanegha makai.”

Pita irumamara.

¹⁴Pita ma aposol turaturana ivi 11 ivomiiri ma Pita koroto kurisi irumamara. Ivonesi
 bo, “Aku wawayi, Jiu dami ma Jerusalem makamakiimi. Weni berana iyamna ani debei
 kurimi. Kovi yana boga! ¹⁵Ke kona notai da weni damsi ituma neghenegheyana. Madegha
 karakava ina ghe paka, ma peyarita takovi da okowa rewapanisi na ke boiboiyai katumai.†
¹⁶Kegha, mara katamaninai peroveta Joel ivona da weni matakirina ghamana ita tupuwa.
¹⁷Igiruma da God ivona bo,

‘Mara ina riyariyatawei na Kanumiku ana vonatawei inoru wawayi kudubisi kurisi.

Natunatumi totomomowa ma wivine ini peroveta da sisiya gwabikuwai ina viiya ma
 ini debei.

Ana berai da ami yaraga bera mekeyusi ina kita,
 ma ami dobodobo ini matu.

¹⁸E! Nani marasiyai Kanumiku ana vonatawei inoru
 aku bigabiga totomowisi ma wivinesi kurisi
 da aku bera gavugavusi ini debei.

¹⁹Bera ghamaghamasi kunumai ani beyebeyemi da koni deyei.

Ma matakira dobuwai ana terei.

Tara, keyama karakarantina ma bau ghamana kona kitai.

²⁰Madegha ini nubakutuvi

ma nawaravi kana kita ina virei da taratarana.

Weni berasi ina tupuwa ma murinai na Bada ina mara ghamanakina ma notakavaka-
 vana ina nekiibau.

²¹Ma meni wawayisi Bada kurina ini kwatu na ini yawasisi.’ *”

²²Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Israel dami, aku sisiya kovi yanei! Yesu, tuna na
 Nasaret tomowa, bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi gwabimiyai iberai da
 matamiyai kokitai. Tuna kubiine namada koakovi da tuna God ivonatawei kurimi. ²³Ma
 God ina nota kudubina namada ivoreroghi ikovi da aviyavisina ita tupuwa Yesu kurina.
 Ma muriyai tami Yesu koviiina da wawayi kawakiikiisi kurisi ma ivi vitemi da ku korosi
 kotuparatui da kovi rabobi.* ²⁴Ma kegha da rabobo ke kovokovoghina da Yesu ita vokikini,
 iyamna God rabobowai ivi yawasi da ina inivisi na kudubina itatawei.* ²⁵Kiivavo David,
 Yesu ivi sisiyei, ivona bo,

‘Akovi da Bada na gwabikuwai,

Tuna katagheyakuwai kubiine na ke ana yabumana.

²⁶Tuna kubiine nuwanuwaku ibiibii kirakai

ma kawakuwai avovokavakavara.

Namanaki tupuwiku imitamita,

nuwanuwaku nubanai Bada aitumaghanei,

²⁷iyamna kanumiku ke kuna kuyowei da karawaga kamona ina kena,

* 2:1: Lev 23:15-21; Deut 16:9-11 * 2:1: Pasova kamna ikovi na mara 50 murinai na Pentikos kamna. † 2:15:

Weni berasi na 9 o'clock boiboiyai itupuwa. * 2:21: Joel 2:28-32 * 2:23: Mat 27:35; Mak 15:24; Luk 23:33; Jon

19:18 * 2:24: Mat 28:5-6; Mak 16:6; Luk 24:5

ma am bigabiga vovokaravina tupuwina ke kuna voterei da ina bowa.

²⁸ Tam yawasa makamakii nonowina kana keta kuvi beyeku.

Tam gwabikuwai, tuna kubiine ani nuwabiibii kirakai.’”*

²⁹ Ma bade Pita ivonesi bo, “Varevaresiku, vonavaghata avonavonemi. Ita kaekiki David ke tuna mani iti sisiya meyei. Irabobo ma idogoi, kana karawaga na patana da gwabitiyai emakamakai. ³⁰ David na peroveta, ma iakovi da God tuna mani avanai vonakiiyapa bagibagina iterei da tupurereghina sago kana gawara ina viiya da ini kiivavo.* ³¹ Bera karakava ita tupuwa na David iakovi, tuna kubiine namada ivi sisiyei da Keriso† rabobowai ita vomii. Ivona bo,

‘God ina Vivinevine Wawayina ke ina kuyowei da karawaga kamonai ina kena, ma tupuwina ke ina voterei da ina bowa.’”

³² “Ma peyarikai Yesu kakitai ma kakovi da vonavaghata da God rabobowai ivi yawasi ³³ ma iterepai da katagheyana emakamakai. Ma ina Mamai God vonakiiyapa bagibagina iterei Yesu kurina da Kanuma Vovokaravina ita verei. Ma karako Yesu nani Kanumina ivonatawei ioru kurikai da iyamna na kokitakitai ma koiyanei. ³⁴ Kiiivavo David na ke kunumai ita makamakai maranai ivona bo,

‘Bada God aku Bada ivonei bo, §

Katagheyakuwai kemakai,

³⁵ ma kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’”*

³⁶ “Tuna kubiine wawaya kudubimi Israel kamonai, kovi yana. Yesu ku korosi kotuparai na God iberei da tuna Bada ma ina Vivinevine Wawayina.”

³⁷ Nani korotona ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi itonai da Pita ma aposol kurisi ivona bo, “Varevaresikai, aviyavisina kana berai?”

³⁸ Ma Pita ivonapotesi bo, “Peyarimi, ami bera beroberosi kovi nuwapoyei ma komi-irikupukutei. Ma Yesu Keriso avanai kona babataito da God ami berabero ina notatawei ma Kanuma Vovokaravina ina veremi. ³⁹ Weni vonakiiyapina bagibagina na iyavo kava ita Bada God ekwatukwatumi na peyarimi kubiimi, tami ma natunatumu kubiimi ma bade dobu rabaraba damsi kubiisi.”

⁴⁰ Ma Pita sisiya rewapanisi itereterei ma ivivi nowi kirakai da ivonavona bo, “Kokitaruvimi! Weni kimtina kawakiikiisi kokiibutawesi, ti na isiwana da kovogha berona ina panani.” ⁴¹ Vaghina ma, iyavo kava Pita ina sisiya ivivi tumaghane na ibabataito. Nani maranai wawaya 3 tausan vitumaghana damsi ku kamosi irui. ⁴² Ma peyarisi nuwanuwasi kudubina ivi nuwasago, aposol i vibeyebeyena ivi yanei ma bade iniponipowana ma ikamkam patapata. Ma nani kamonai parawa ivovogimai.

Vitumaghana wawayisi ikikava imakamakai.

⁴³ Aposol na God ina rewapana gwabisiyai da matakira ma bera ghamaghamasi iberaberei da wawaya ikitakitai ma inotanota kavakavai. ⁴⁴ Vitumaghana wawayisi kudubisi mara nonowa ivivi kiidaburana ma i sawara ku deba itereterei.* ⁴⁵ Ma viya i sawara bo kii tano ivivi gimara ma manena na turaturasi viya gwabisiyai kegha na ivovorereghisi. ⁴⁶ Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ivivi kiidaburana. Ma bade i numa kamosiyai, nuwabiibiyai ma nuwanuwasi yagharinai ikamkam patapata ma nani kamonai parawa ivovogimai ⁴⁷ ma God ivovokavakavari. Ma i yawasa biibiina kubiine na Jerusalem damsi nuwanuwasi iviyya. Mara nonowa wawaya vusi Bada vitumaghanina ivivi karei da yawasa makamakii nonowina iviiviiya. Ma vitumaghana damsi ku kamosi irurui da i koroto irakarata.

3

Pita da Jon digadigana ivi yawasi.

¹ Mara sago ravi madeghinai Pita da Jon igheghae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. ² Ma tomowa sago ipanani, itupuwa da digadigana. Mara nonowa ina wawaya ikavakavari da ku Taparoro Numana ma garina matuketinai itereterei. Matuketina kana vava na ‘Kitana Biibiina.’ Wawaya irurui na digadigana ivivi nowi kurisi. ³ Maranai ikita da Pita ma Jon ita rui na ivi nowi kurisi mane kubiine. ⁴ Ivi ruwa digadigana ikita bogai ma Pita ivona bo, “Kekitikai.” ⁵ Ma itepa, inotanotai da avi sawarina sago ita verei. ⁶ Vaghina, Pita ivona bo, “Ke sago mane da ana verem. Ma aviyavisina gwabikuwai na ana verem. Yesu Keriso, Nasaret tomowa, avanai avonavonem. Kevomiiri ma kebaba!”

* 2:28: Psa 16:8-11 * 2:30: Psa 132:11; 2Sam 7:12-13 † 2:31: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ § 2:34: Bada viruwina na Keriso. * 2:35: Psa 110:1 * 2:44: Apos 4:32-35

⁷ Ma Pita digadigana imana katagheyana iviyya, ma itinavovimiirini da yaghiyaghinai kaena ma kaetupina ivi rewapana. ⁸ Ivi kapoka da ivi kiimiiriyei ma baba ivi karei. Ma Pita da Jon yavata irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma tomowina ibababa ma ivivi kapokapoka ma God ivovokavakavari. ⁹ Ma wawayi peyarisi tomowina iktai da ibababa ma God ivovokavakavari ¹⁰ na ivogiini. Iakovi da tuna digadigana mara nonowa matuketa kana vava 'Kitana Biibiina' ririnai imakamakai ma ivivi nowi. Wawayi ivi deyei ma inota kavakavai da aviyavisina itupuwa kurina.

Pita ina sisiya Taparoro Numana garina kamona.

¹¹ Tomowina iyawasa na Pita da Jon ivi votatana ma yavata irui ku gawara kana vava Soromon Ina Tupatina.* Ma kamona wawayi ivi veraveruwana ipisi kurisi da tomowina iktai ma ivi deye kirakiyeyi. ¹² Pita iktisi ma ivonesi bo, "Israel dami, avi kubiine kokitakita bogiikai? Avi kubiine koideyekai da nakanani ma tokai mani akii rewapanai weni tomowina kata berai da ita baba. God ku matana tokai na ke wawayi kiimatanikai da weni berana kata berai. ¹³ God, tuna Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma bade ita kaekiki mau peyarisi i God. Ina bigabiga Yesu kana kadara iti debei kubiine na weni berana iberai. Vaghina wawayina Yesu na tami koviini da wawayi ku imasi koterei da ita kiivunui. Pailat ina kayowana da ita votawai na ke koti vaghinei, tomowina kobarei.* ¹⁴ Tami nani wawayina vovokaravina ma kiimatanina kobarei ma ami kayowana da kiivunuwa wawayina gabura kamona ita votawai.* ¹⁵ Yawasa Badana kokiivunui. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri, matakiyai kaitai da vonavaghata."

¹⁶ "Weni tomowina koakovi da digadigana ma kokitakita da kaena wekarakava ibag-ibagi. Yesu ina rewapana kavi tumaghane, tuna kubiine iyawasa. Akii nota kudubinai Yesu kavi tumaghane ma avana weni tomowina iyawasa da tami kokitakita."

¹⁷ "Ma varevaresiku, akovi da tami ami babada yavata ke kotakovi aviyavisina kober-berai maranai Yesu kokiivunui. ¹⁸ Ma weni beranai na aviyavisina mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivi mamata da ita tupuwa na itupuwa. Ivona da ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara. ¹⁹ Ma karako na ami berabero kovi nuwapoyei ma komi-irikupukuputei. Komiiritavire God kurina da ami berabero ina kowatawei. ²⁰ Ma Bada God nuwanuba ina veremi da koni yakam bubuna ma kanumimi ini rewapana. Ma Yesu ina vonatawei kurimi, tuna wawayina na namada ivinetawai da ami Keriso. ²¹ Ma tuna kunumai ina makamakai da marana vaghata ina pisi na God ina vonatawei. Ma tuna maranai God bera peyarina ini manimanini. Mara katamaninai vonakiiyapa bagibagina iterei ina peroperoveta vovokaravisi kurisi da berasi ita tupuwa na nakanani ina tupuwa. ²² Ma bade Moses ivona bo, "Bada God wawayi sago ina vinei da kubiimi ini peroveta, nakanani ma taku. Wawayina kami dam kamona ina vinei. Ma ina sisiya kudubina kovi yana bubuni ma kovotekatekei. ²³ Iyi tam nani perovetina ke kuni yanei na God ina rakaraka kamona ina kwavinim ma ina kiipupunatawem.*" ²⁴ Aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyeyi na karako etuputupuwa. Mara katamaninai peroveta Samuweru ma murinai peroperoveta kudubisi sisiyina sago iterei. ²⁵ Ma tami nakanani ma nani peroperovetisi tupurereghisi, iyamna God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita tupuwa na tami iyamna kona viiya."

"Ina vivaghina makamakiina ami kaekiki mau yavata iberai na tuna idamana kurimi. Abraham kurina ivona bo, "Tupurereghim sago ina bera tepanai na wawayi kudubisi dobuwai ani biibiinisi.*" ²⁶ God na ina bigabiga Yesu ivine ma kunona tami Jiu dami kurimi ivonatawei da peyari sago sago duma ini biibiinimi ma ina tinaviremi da ami bera beroberosi kona voterei."

4

Pita da Jon, Sanhidran babadisi maghinosiyai ivi sisiya.

¹ Pita da Jon ivivi sisiya wawayi kurisi na taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada ma Sadusi dami ipisi. ² Ti dami nuwanuwasi ipughu iyamna ke i kayowana da aposol iti beyebeyena wawayi kurisi da aviyavisina Yesu iberai na ivi matakira da wawayi rabobowai ina vomiiiri. ³ Pita da Jon ipatumisi ma ravi ipika kubiine ku gabura iteresi da mara ita tom na iti tupaviresi. ⁴ Ma kegha da wawayi peyarisi i vibeyebeyena namada ivi yanei na ivi tumaghana da vitumaghana dami i koroto irakata da tomotomowa ivi 5 tausani.

* **3:11:** Soromon Ina Tupatina na gawara sago Taparoro Numana garina kamona. Tuna gawara gurina gari barabaranai ma kana kowora ipeyari. * **3:13:** Exod 3:15 * **3:14:** Mat 27:15-23; Mak 15:6-14; Luk 23:13-23; Jon 19:12-15 * **3:23:** Deut 18:15, 18-19 * **3:25:** Gen 22:18

⁵ Mara itom na Jerusalem kamona wawaya ghamaghamasi ivi kiidaburana dughu kubiine. Kamosiyai na kwanatu babadisi ma taparoro babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi, ⁶ ma bade taparoro badana ghamana Anas ina rakaraka viya yavata, ti na Kayapas, Jon da Ariksanda. ⁷ Vaghina ma Pita da Jon irutinisi ipisi ku maghinosi ma ivi tarakiyanesi bo, “Iyi ina rewapanai bo iyi avanai da digadigana kovi yawasi?”

⁸ Ma Kanuma Vovokaravina Pita itowatepani da ivonesi bo, “Magumagura ma kwanatu babadimi, ⁹ bera biibiina kabera digadigana kurina. Ma avi kubiine koiwawukai ma karako koitupavirevirekai da ikikava iyawasa? ¹⁰ Vaghina, kovi yana. Tami ma wawaya kudubina Israel kamona kotakovi da Nasaret tomowa Yesu Keriso kotuparatui ma God rabobowai ivi yawasi. Tuna ina rewapanai ma avanai weni tomowina digadigana iyawasa da karako maghinomiyai emiimiiri. ¹¹ Giruma katamana Yesu ivi sisiyei, ivona bo, ‘Tami vonura dami wakima kobarei,

Ma Bada nani wakimina iviyya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.’”*

¹² “Yesu ina kina kava kurina tikwatu da ini yawasita. Dobuwai ma kunumai na ke sago wawaya sago ita makamakai da yawasa makamakii nonowina ina vereta.”

¹³ Ma babada Sanhidran dughuna kamona ikitai da Pita da Jon i nota ivi rewapana kirakai ma iakovi da ti na ke girugirumisi ma wawayota na ivi deyesi. Ma nota iviyya da ti na Yesu yavata ibababa. ¹⁴ Ma digadigana iyawasa na kamosiyai imiimiiri da matasiyai ikitakitai, tuna kubiine ke sago aviyavisina iti sisiyei ¹⁵ ma Pita da Jon ivonesi da mara gisina Sanhidran i dughu gawarina ita kiibutawei ma muriyai ti mani kavakava iti sisiya. ¹⁶ Ma ivona bo, “Aviyavisina tabera weni tomotomowisi kurisi? Wawaya peyarisi Jerusalem kamona iakovi da ti na bera ghamanaka ibera, tuna kubiine ke kovokovoghina da tagavui. ¹⁷ Ma tagudusi da weni berana varana ke ina rakata wawaya kamosiyai. Tomotomowisi tavonatanisi da ke meyani Yesu avanai ini sisiyame wawaya kurisi.”

¹⁸ Vaghina ma Pita da Jon ikwatusi irume ma sisiya bagibagina iterei da ke meyani Yesu avanai iti sisiya bo iti beyebeyena. ¹⁹ Ma ivi ruwa ivonapotesi bo, “Nuwanuwami kovi tetei da meni tuna ibihai God ku matana. Tami kana votekatekemi bo God kana votekatekei? ²⁰ Aviyavisina kakitai ma kavi yanei na kani sisiyei, ke kovokovoghina da kani kawapotapota.” ²¹ Ma babada Sanhidran kamona iakovi Pita da Jon ivonaviyabuyanansi ma ivonatawesi da inae. Ke sago keta ita panani da kovogha ita veresi, iyamna wawaya peyarisi God ivovokavakavari nani berana ghamana itupuwa kubiine. ²² Ma nani digadigana iyawasa, kana madegha na 40 ighekuyowei.

Vitumaghana wawayisi tepatora kubiine inipowana.

²³ Taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi Pita da Jon ivotawesi inae na ivi ruwa ivovira vitumaghana damsi kurisi. Ma babadisi ikikava ivonavonesi na peyarina ivi debei. ²⁴ Vitumaghana wawayisi ivi yanesi na i nota ivi sagoi ma nipowana God kurina ivi karei, “Bada Ghamam, kunuma ma dobu ma yegai ma bera kudubina kamosiyai tam kuyamoni.” ²⁵ Am bigabiga akii kaekiki David na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai am nota ivi sisiyei. Ivona bo,

‘Avi kubiine dam ma dam nuwanuwasi epughupughu,
ma wawaya iogatara kavakava?

²⁶ Dobu kana kiikiivavo ivi sagoi ma ivovunagha
da Bada yavata ini kawapata

ma ina Vivinevine Wawayina ini ghaviyei.’”*

²⁷ “Vonavaghata da Herodi, Pontiyas Pailat, kupuna damsi ma Israel damsi weni kwanatuna kamona ivi ogatara da berona ita berai Yesu kurina. Tuna na am bigabiga vovokaravina ma am Vivinevine Wawayina.” ²⁸ Ma tam am kayowanai ma am rewapanai namada kunotai da aviyavisina ita berai ma muriyai berasi itupuwa. ²⁹ Vaghina, Bada, ivonaviyabumanekai kubiine na rewapana keverakai da maghitepakai ina tora ma vonam kana dimei. ³⁰ Kevororona, wawaya kuni yawasisi ma am bigabiga vovokaravina Yesu avanai matakira ma bera ghamaghamasi kabera.”

³¹ Inipowana ikovi na meni gawarinai ivi kiidaburana na numana ivi nuke. Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da maghitepasi itora. Ma nani maranai ivi karei da ere tepatorasi God vonana idimadime.

Vitumaghana wawayisi i sawara ku deba iterei.

* 4:11: Psa 118:22   * 4:24: Exod 20:11; Neh 9:6; Psa 146:6   * 4:26: Psa 2:1-2   * 4:27: Mat 27:1-2; Mak 15:1; Luk 23:1, 7-11; Jon 18:28-29

³² Vitumaghana wawayisi kudubisi i nota ma nuwanuwasi ivi sagoi. Ma ke sago iyai ita vona bo, “Wena taku aku sawara, rapekuwai,” iyamna i sawara peyarina ku deba iterei.* ³³ Ma God ina agabiibai kurisi irakata ma ivi biibiinisi. Ma aposol God ina rewapanai ivivi mamatara da Bada Yesu rabobowai ivomiiri. ³⁴ Ma vitumaghana dams kamosiyai na ke sago wawaya moyamoyakina, iyamna iyavo kava numa bo tano rapesiyai na ivivi gimara ma manena ³⁵ aposol ivereveresi da turaturasi moyamoyakisi ivovorereghisi.

³⁶ Ma bade tomowa sago weni nakanani iberai, kana vava na Josepa, kana dam Livai ma ina dobu Saipras, ma tuna aposol ivi vavei Banabas, vavana iyamna ‘kiipepa wawayina.’ ³⁷ Ina tano ivi gimarei ma manena aposol iveresi.

5

Ananayas da Sapira.

¹ Tomowa sago kana vava Ananayas, ma kawana Sapira yavata i tano ivi gimarei. ² Ma Ananayas mane nevanevana ivoviviri ma nevana aposol iveresi. Ma ke iti debei kurisi da nevana ivotani, ma kawana ivi vaghinei da weni berana iberai. ³ Ma Pita ivona bo, “Ananayas, avi kubiine kuvi vaghinei da Seitan ivi nowem na Kanuma Vovokaravina kurina kuvi bero da am tano manena nevana kuvoviviri? ⁴ Tanona rapemuwai ma kuvi gimarei, tuna kubiine manena na tam am mane, am kayowanai kuta berai. Avi kubiine weni berana berona kuberai? Ke wawaya kurikai kuti bero, ma God kurina kuvi bero!” ⁵ Ma Ananayas weni sisiyina ivi yanei na yaghiyaghina ipeku da irabobo. Wawaya peyarisi ivi yanei da aviyavisina itupuwa na iyabumana kirakai. ⁶ Ma vaghina, yaraga ivomiiri da tupuwina igerei ma ikavari ikiibau da idogoi.

⁷ Ke mara gurina* ma kawana irui, ma ke itakovi da aviyavisina itupuwa. ⁸ Ma Pita wavinena ivi tarakiiyanei bo, “Kevoneku, tam ma Ananayas tano kovi gimarei na manena kudubina weni, bo?”

Ma wavinena ivona bo, “E, vaghina manena.”

⁹ Ma ivonapotei bo, “Ikikava konotanotai da Bada ina Kanuma Vovokaravina koti beroberowei? Kekitai, yaraga kawam idogoi na enenekiiibau ku matuketa. Ma tam bade ina kavarakiiibuwem.” ¹⁰ Ma yaghiyaghina wavinena Pita maghinonai ipeku da irabobo. Ma yaraga irui ma ikitai da irabobo ma ikavarakiiibuwei da kawana ririnai idogoi. ¹¹ Ma vitumaghana dams kudubisi ma bade wawaya peyarisi weni berasi sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai.

Aposol gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi.

¹² Aposol bera ghamaghamasi ma matakira peyarisi wawaya kamosiyai iberaberai. Ma mara nonowa vitumaghana dams Soromon Ina Tupatina kamoni ivivi kiidaburana. ¹³ Wawaya peyarisi Jerusalem kamoni ivivi gheghenisi ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke yavata iti kiidaburana iyamna iyabuyabumanesi. ¹⁴ Ma kegha da mara nonowa wawaya viya irurui ku kamosi, wivine ma tomotomowa ivi karei da Bada ivivi tumaghane ma i koroto irakarakata. ¹⁵ Ma aposol i bera ghamaghamasi kubiine, wawaya turaturasi gubagubagisi ikavakavarisi da keta baranai rito ma duya tepasiyai ivivi kenisi. I kayowana da Pita ibababa inenae na keyakeyana ita rogusi da ita yawasa. ¹⁶ Ma bade koroto ghamana meyangai gisigisisi Jerusalem ririnai iriyeriyei aposol kurisi. I wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi itowatepanisi na irutinapiyesi da kudubisi iyawasa.

Wawaya aposol ivi tupaketowanesi.

¹⁷ Nani murinai taparoro badana ghamana, turaturana Sadusi damsi yavata i nuwakapi irakata kirakai aposol kurisi. ¹⁸ Tuna kubiine ipatumisi ma ku gabura iteresi. ¹⁹ Ma didibarai Bada ina aneya gabura matuketina ivotawei ma ivi nowesi da ikiibau. ²⁰ Ma ivonesi bo, “Kona da Taparoro Numana garina kamoni kona miiri ma wawaya kurisi Yesu varana biibiina ma yawasa vuna sisiyina na kudubina kona dimei.” ²¹ Mara itom ma ikikava aneya ivonesi na iberai. Irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vibeyebeyena ivi karei.

Taparoro badana ghamana turaturana yavata ivi kiidaburana ma Sanhidran damsi kii sisiya ivonatawei da Jiu damsi i wawaya ghamaghamasi kudubisi ipisi dughu kubiine. Ma Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi ku gabura numana da aposol ita rutinapiyesi. ²² Ma ku gabura numana inekiiibau da aposol kegha. Tuna kubiine ivovira da ivi mamatara, ²³ ivona bo, “Matuketa guduguduna ma seri wawayisi nani, ipotapotai. Ma kavotawei na wawaya kamoni kegha.” ²⁴ Ma taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada weni sisiyina ivi yanei na i nota iragharagha. Ma nuwanuwasi ivivi tetei da aviyavisina ita tupuwa. ²⁵ Ma wawaya sago ipisi ma ivonesi bo, “Kovi yana, wawayisi

* 432: Apos 2:44-45 * 57: 3 hours murinai.

ku gabura koteresi na Taparoro Numana garina kamona emiimiiri ma wawaya kurisi ibeyebeyena.”²⁶ Ma potapota i bada sisiyina ivi yanei na ina seri wawayisi yavata inae da aposol irutini. Pikasiyai irutini iyamna iyabumana kirakai da wawaya wakimiyai ita ravisi.

²⁷ Irutini da Sanhidran maghinosiyai iteresi da taparoro badana ghamana iti tupaviresi. ²⁸ Ma tuna ivonesi bo, “Sisiya bagibagina kaveremi, kavonatanimi da Yesu avanai ke koti beyebeyena. Ma kegha, kovi kawakiikai da ami vibeyebeyena Jerusalem inunui. Ma bade kokayokayowei da Yesu ina rabobo kubiine koti wavukai.”*

²⁹ Pita aposol turaturana yavata ivonapotesi bo, “Ke wawaya sago kana votekatekei da God ina kina kava! ³⁰ Yesu korosiyai kotuparatu ma kovi rabobi. Ma ita kaekiki mau i God ibera da rabobwai ivomiiri ³¹ ma iruapai da vidadana iverei na katagheyana ivi makiini da tuna na Kiivavo ma Viviyawa. Ma Israel damta taraboga everevereta da ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei da God notataweyana ina vereta. ³² Weni berasi kudubina matakiiyai kakitai na kaimamaterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina idebei wawaya kurisi da vonavaghata. Ma iyavo kava God evovotekatekei na Kanumina ina veresi da kii puyo.”

³³ Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. Ma i kayowana da aposol iti rabobosi. ³⁴ Ma Perisi sago ivomiiri da iti sisiya. Kana vava Gamariyel, tuna na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina. Ma tuna na Israel damsi i vigheghena ma i kayowana ghamana. Ivomiiri na ivonakiiyaragha da aposol Sanhidran kamona ita kiibunisi da mara gisina kupunai ita makai. ³⁵ Ma Sanhidran babadisi ivonesi bo, “Israel babadimi, kovi nuwanotanota kiimatana ma muriyai da aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi. ³⁶ Rorova kava tomowa sago kana vava Teyudasi ivomiiri ma ivonavona da tuna na wawaya ghamana, ma tomotomowa ivi 400 ikivini. Wawaya Teyudasi ikiivunui ma kana kiviivina ivi verubogebogesi da aviyavisina ivi karei da ita berai na imomowa. ³⁷ Ma Teyudasi murinai Gariri tomowa sago kana vava Judas na vivavatura maranai ivomiiri ma ina wawaya ivi nowesi da Rome babada kurisi ivi ghaviya. Tuna bade ivi rabobi ma ina wawaya ivi verubogebogesi. ³⁸ Tuna kubiine avonavonavinotimi da weni tomotomowisi kota vateresi. Kovonatawesi ina nae. Mikeda ti mani i notiyai weni berasi eberaberai na karakava ina kovi. ³⁹ Ma mikeda weni notasi God gwabinai ipisi na ke kovokovoghina da kona gudusi. Gudusi koti paparanei na konotai da God koti kawapatei.”

⁴⁰ Gamariyel ina sisiya kubiine Sanhidran babadisi i nota ivirai. Ma aposol ikwatusi irui ma potapota damsi ivonesi da iwidisi. Ma sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke Yesu avanai iti sisiya ma ivotawesi inae. ⁴¹ Aposol Sanhidran dughuna ikiibutawei ma ivi nuwabiibai, iyamna God ivinesi da Yesu kana vava kubiine ita vokwarakwara. ⁴² Ma mara nonowa Taparoro Numana garina kamona ma numa nunusiyai Yesu Varana Biibiina ivivi beyebeyena ma idimadima da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

6

Vivita wawayisi miikovimaruwa ivinesi.

¹ Vitumaghana wawayisi i koroto irakarakata ma kamosiyai, viya na Hibru gamonai ivivi sisiya ma viya na Grik gamonai ivivi sisiya. Nani kamona Grik damsi ivi karei da Hibru damsi iyeghayeghisi, iyamna mara nonowa vavai vorereghina kamona na Grik damsi i kwapukwapura kii reregha na gisina. ² Vaghina ma aposol ivi 12 vitumaghana damsi peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Ke ita biibai da God vonana vibeyebeyena kata voterei da vavai kata vorereghi. ³ Varevaresikai, kamomiyai tomotomowa miikovimaruwa kovinesi, iyavo kava koakovisi da ti na nuwagiura wawayisi ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma. Ma vavai vorereghina bigana kana veresi. ⁴ Ma ke ini tinaviravirekai da nuwanuwakii kudubinai kana niponipowana ma bade God vonana kana dimadime.”

⁵ Wawaya peyarisi weni sisiyina ivi vaghinei da tomotomowisi ivinesi. Sago na Sitivin, ina vitumaghana irakata ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma bade weni damsi ivinesi. Piripo, Prokoras, Nikano, Timon, Pamenasi, ma Nikoras (tuna Antiyok tomowa ma ina vitumaghana ivirai da ivi jiu ma muriyai Yesu ivi tumaghane). ⁶ Ivinesi ikovi ma irutini aposol kurisi. Aposol inipowana kubiisi, imasi ku tepasi iterei ma ivi biibinisi.

⁷ Ma vaghina, God vonana ikiibau da wawaya peyarisi ivi yanei. Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamona i koroto yaghiyaghina irakata. Ma bade taparoro babadisi viya Yesu Varana Biibiina ivi tumaghane da ivotekatekei.

Sitivin ipatumi.

* 5:28: Mat 27:25

⁸ Sitivin gwabinai na God ina agabiibai ma ina rewapana imakamakai da wawaya kamosiyai matakira ma bera ghamaghamasi iberaberi. ⁹ Ma wawaya viya ivi karei da Sitivin ivivi kawapatei. Ti na Jiu damsi ma i kiki numana kana vava 'Sleiv vovotawesi i numa.* I dobu Sairini ma Ariksandiriya, Silisiya ma Eisiya. Ma Sitivin yavata ivivi gamwana, ¹⁰ ma ke kovokovoghina da ina nuwagiura ita ghekuyowei, iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivivi sisiya. ¹¹ Tuna kubiine damsi gavunai tomotomowa viya ivonesi da iti bero. Ita vona bo, "Sitivin kavi yanei da Moses ma God ivivi avaberowesi." ¹² Weni sisiya viberona iberai na wawaya peyarisi, kwanatu babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata nuwanuwasi ipiroi da Sitivin ipatumi ma iruti-naneyei Sanhidran dughuna ku kamona da maghinosiyai imiimiiri. ¹³ Ma viberi damsi ivi mamatara bo, "Weni tomowina mara nonowa ita Taparoro Numana Vovokaravina ma Moses ina vonaviyoyovana iavaberowei ma eteretereoruwei. ¹⁴ Kavi yanei, ivona da Nasaret tomowa Yesu ina pisi na Taparoro Numana ina rikai ma ita kiki katamanina Moses ivereta na ina virai." ¹⁵ Ma peyarisi Sanhidran kamona Sitivin ikita bogai ma maghghina iruyasegana da kitana nakanani ma aneya.

7

Sitivin ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

¹ Nani murinai taparoro badana ghamana, Sitivin ivi tarakiyane bo, "Ivi wavum na vonavaghata bo kegha?"

² Ma ivonapotei bo, "Varevaresiku ma mami mau, kovi yaneku. Muriyai da ita kaekiki Abraham ita nae ku Haran kwanatuna na Mesopotemiya dozunai imakamakai ma God ere kadakadarina inekiibau kurina.* ³ Ma ivona bo, 'Am dobu ma am dam kevoteresi ma dobu sago ani beyem da nake kuna nae.' ⁴ Vaghina ma Kaldiya dozunai ikiibutawei ma inae ku Haran ma nani kwanatunai imakai. Imakamakai da ina mamai irabobo, muriyai na God ivonatawei ipisi weni ku dozunai.* ⁵ Ma God ke sago tano ita verei da iti rapenei. Ke gisi vaghina ita vere tovonai. Ma nani maranai Abraham natuna kegha ma God vonakiyapa bagibagina iterei da mara sago tupurereghina yavata weni dozunai kudubina iti rapenei.* ⁶ Ma bade God weni nakanani ivi sisiya kurina. 'Tupurereghim na wawaya viruwa i dozuwai ina makamakai da nani dozunai babadisi ina berisi da ini sleiv. Ma ini kayoberoberowanani da ini kamyuyuwa da madegha 400 ina kovi.*' ⁷ Ma bade God ivona bo, 'Ma nani dozunai damsi ina berisi da ini sleiv ma ini kamyuyuwa na ti damsi kovogha ana veresi. Ma muriyai tupurereghim nani dozunai ina kiibutawei ma wike ina pisi da weni dozunai ina vokavakariku.*' ⁸ Ma God, Abraham yavata vivaghina makamakiina iberai ma matakirana na Abraham kwimatana bekana ituviviratawei. Ma Abraham natuna Aisiki itupuwa na mara kana vi ⁸ kamona tuna bade kwimatana bekana ituviviratawei. Ma muriyai Aisiki imagura ma ivi tuwa da natuna Jeikap. Ma Jeikap imagura ma ivi tuwa da natunatawa ivi ¹², ma ti na Israel damta ita kaekiki mau.*"

⁹ "Ma ita kaekiki mau tisi kikei Josepa inuwakapiyei, tuna kubiine ivi gimarei da Egypt kamona ivi sleiv. Ma kegha da God ikoyakoyaghi ¹⁰ da ina nuwapoya kamona ivi yawasi.* Ma nuwagiura iverei ma iberai da Pero ina kayowana ghamana Josepa. Pero na Egypt kana kiivavo ma Josepa iterepai da nani dozunai kudubina ivi badei ma ina numa ghamana ikoyakoyaghi.* ¹¹ Nani murinai gomara ghamana itupuwa Egypt ma Keinan dobusiyai da wawaya peyarisi ivovokwarakawa. Ma ita kaekiki Jeikap natunatawa yavata kii vavai kegha.* ¹² Ma Jeikap sisiya ivi yanei da Egypt kamona vavai imakamakai na natunatawa ivonatawesi inae. Tuna na i baba karena ku Egypt. ¹³ Ma i baba kana viruwa kamona Josepa varevaresina kurisi ivi mamatara da tuna iyai. Nani maranai Pero akovina iviyya da Josepa ina rakaraka na iyavo kava.* ¹⁴ Murinai Josepa ina mamai Jeikap ma ina rakaraka ivi ⁷⁵ kii sisiya ivonatawei da kudubisi ita pisi.* ¹⁵ Ma Jeikap inae ku Egypt ma nani dozunai imakamakai da natunatawa yavata irukwa.* ¹⁶ Ma tupuwisi ikavara ivovira ku Sekem dozunai ma kii karawagai itura. Nani dowana Josepa ina nosi Abraham, Hamo natunatawa gwabisiyai igimari da kii karawaga.*"

* 6:9: Wawayisi karenai ivi sleiv ma muriyai ivotawesi da karako ti mani ibada meyesi. * 7:2: Gen 12:1 * 7:4: Gen 11:31, 12:4 * 7:5: Gen 12:7, 13:15, 15:18, 17:8 * 7:6: Gen 15:13-14 * 7:7: Exod 3:12 * 7:8: Gen 17:10-14, 21:2-4, 25:26, 29:31-35:18 * 7:10: Gen 37:11, 28, 39:2, 21 * 7:10: Gen 41:39-41 * 7:11: Gen 42:1-2 * 7:13: Gen 45:1, 16 * 7:14: Gen 45:9-10, 17-18, 46:27 * 7:15: Gen 46:1-7, 49:33 * 7:16: Gen 23:3-16, 33:19, 50:7-13; Josh 24:32

17 “Ma ita wawaya Egypt kamonai ivi tuwa da namada i koroto irakata kirakai. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kana mara itupo da ita tupuwa.*”

18 Ma wawaya sago Egypt kamonai ivi kiivavo ma tuna Josepa ina bera ma ina yawasa ke itakovi. 19 Ma tuna na kiivavo berona, ita kaekiki mau ivivi beroberowesi ma ivivi tugudisi. Ma bade idarudarusi da natunatusi gegeyisi ivivi tawetaweyana da iraborabobo.* 20 Nani berasi kamonai na Moses itupuwa, ma God ku matana tuna pepeya kimatanina. Nawar-avi aroba na ina mamai da ina maduwa numiiyai ikoyaghi,* 21 ma muriyai okowa baranai iteregavui. Ma Kiivavo Pero natuna wavinena ipanani ma ikavari da ivi natunei.* 22 Ma Pero gaburina imagura da Egypt damsi i vibeyebeyena ma i nuwagiura kudubina iviini. Ma ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana kirakai.”

23 “Moses kana madegha 40 na nota iviia da inumataya ina wawaya Israel damsi kurisi.*” 24 Ina numataya kamonai ikitai da Egypt wawaya sago Israel tomowa ivivi kayoberwanei ma iraravi. Tuna kubiine Israel tomowa kana papara ivowai na ivomiiri da Egypt wawaya ikiivunui. 25 Ma Moses inotai da ina wawaya itakovi da God ivonatawei kurisi da iti vitesi, ma kegha. 26 Mara itom na Israel tomowa sago kwinana yavata ivivi ruwa ma Moses inekiibau. Ibera tovoni da i viruwa ita voterei ma iti nuwasago. Ivonesi bo, ‘Tami vivaresina koakovi bo kegha, ma avi kubiine koiruwa?’ 27 Ma tomowina kwinana iraravi na Moses ivotabiri ma ivona bo, ‘Iyi vidadana iverem da kuni tupavirekai?’ 28 Akovi da raviravi Egypt tomowa kukiiivunui ma am kayowana da bade kuna kiivunuku, bo?’ 29 Ma Moses nani sisiyina ivi yanei na iyabumana da iverau ku Midiyan dobuna. Tuna na dobu viruwa wawayina ma kegha da nani dobunai imakai kirakai ma itavine da natunatuna ruwa itupuwa.”*

30 “Madegha 40 ikovi ma mara sago Sainai koyana ririnai, warereyai kiikiiruku ikarakarai ma nani kamonai na aneya irumatara Moses kurina.*” 31 Moses ikitai na ivi deyei. Ma ivi turyariya inae da ita kita bubuni na Bada gamona ivi yanei, ivona bo, 32 ‘Taku na am kaekiki mau Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.’ Moses iyabumana kirakai da kiroro ivi karei ma ke kovokovoghina da ita tepa. 33 Ma Bada ivonei bo, ‘Kaem kana terepapara kevotawei, iyamna weni gawarina tepanai kemiimiiri na dowo vovokaravina. 34 Ma aku wawaya i vokwarakwara akitai ma i tou avi yanei. Aoru da Egypt dobunai ana votawesi ina kiibau. Moses, kevomiiri. Avonavonatawem kuna vovira ku Egypt.’”

35 Ma Sitivin patana da ivivi sisiya Sanhidran babadisi kurisi na ivonesi bo, “Israel damsi namada Moses ivonabarei ma ivonei bo, ‘Iyi vidadana iverem da kuni tupavirekai?’ Ma God tuna mani Moses ivinei maranai kiikiiruku ikarakarai na kamonai aneya irumatara Moses kurina. Ivinei da Israel damsi iti badesi ma i vokwarakwara kamonai iti yawasisi.*” 36 Matakira ma bera ghamaghamasi peyarisi iberei maranai ivi nowesi da Egypt iki-ibutawei ma Yegai Yebayebarina† idamani ku nevana ma bade warereyai ibababa yawara da madegha 40 ikovi.* 37 Moses tuna mani Israel damsi ivonesi bo, ‘Ikikava God ivonataweku na mara sago kami dam kamonai peroveta sago taku nakanani ina vonatawei kurimi.*” 38 Ita kaekiki mau ivi kiidaburana warereyai na Moses yavata nani kamonai. Ma tuna ighae da aneya yavata ivivi sisiya Sainai koyana tepanai. Ma yawasa sisiyisi biibiisi iviini da ivi damani kurita.”*

39 “Ma ita kaekiki mau Moses ibarei ma ke ita votekatekei. Ma i kayowana da ita vovira ku Egypt. 40 Ma Eron kurina ivona bo, ‘Akii god viya keyamona da ti ini nowekai. Ma nani tomowina Moses, tuna Egypt dobunai irutinakiibuwekai, ke katakovi da aviyavisina itupuwa kurina.*” 41 Nani maranai sawara sago iyamoni da ita vokavakavari, tuna kau natuna maghimaghigina. Isuwasuwara kurina, ma kamporagha ghamana iberei, nani sawarina imasiyai iyamoni na ivivi nuwabiibiyei.* 42 Tuna kubiine God imirikuputesi ma ivoteresi da madegha, nawaravi ma gwamegwame ivovokavakarisi. Rorova peroperoveta igiruma da God ivona bo,

‘O, Israel dami, madegha 40 warereyai kobaba,
na ghamoghamo kosuwawara na
ke taku kuriku kota beraberei.

43 Molek korunomei ma kana numa kopawopawoi,

* 7:17: God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina da mara sago Keinan dobuna na tupurereghina ini rapenei.

* 7:17: Exod 1:7-8 * 7:19: Exod 1:10-11, 22 * 7:20: Exod 2:2 * 7:21: Exod 2:3-10 * 7:23: Exod 2:11-15

* 7:29: Exod 18:3-4 * 7:30: Exod 3:1-10 * 7:35: Exod 2:14 † 7:36: Yegai kana vava ‘Red Sea.’ * 7:36:

Exod 7:5, 14:21; Num 14:33 * 7:37: Deut 18:15, 18 * 7:38: Exod 19:1-20:17; Deut 5:1-33 * 7:40: Exod 32:1

* 7:41: Exod 32:2-6

ma gwamegwame kana vava Repan kovi tumaghane da tuna ami god,
Nani sawarisi koyamona da kovovokavakavarisi.

Tuna kubiine ana kwavinimi da ami dobu kona kiibutawei da Babilon nevanenanai
kona makai.’”*

⁴⁴“Ma ita kaekiki mau warereyai ma nani kamona God ivi debei Moses kurina da ikikava
ina Yobe Vovokaravina ita yamoni. Ina sisiya kudubina ikivini da iyamoni ma nani yobena
ivi matakira da God na gwabisiyai.* ⁴⁵ Vaghina ma Josuwa ita kaekiki mau ivi nowesi da
weni ku dobuna irui ma nani yobena yavata ikavarapiyei. Ma God dam bogii ma bogiiyai
ikwavinisi ma i tano iviia da ivi rapenei. Ma nani yobena weni dobunai imakamakai da
Kiivavo David ina ku mara.* ⁴⁶ Ma David na God ina kayowana ghamana. Ma ivi nowi God
kurina da iti vaghinei da ina Taparoro Numana ita vowai. Ma God, tuna bade Jeikap ina God
na ke iti vaghinei.* ⁴⁷ Ma muriyai Kiivavo Soromon nani Taparoro Numana ivowai.”*

⁴⁸ “Ma kegha da God Kiidamo Makamakiina ke numa wawaya imayamoyamonina
kamona ita makamakai.

Peroveta Aisaya igiruma da ⁴⁹ Bada ivona bo,
Kunuma na aku vikiivavo gawarina. Ma tepanai amakamakai.

Ma dobu na kaeku kana kepana.

Ke kovokovoghina da numa kota vowai kubiiku.

Ke kovokovoghina da aku viyakam gawarina kota vowai.

⁵⁰ Bera kudubina kunumai ma dobuwai na taku mani imakuwai ayamoni.’”*

⁵¹ Ma Sitivin iyeghisi, ivona bo, “Tami kovi kawakiiki ghagha! Nuwanuwami kamona
God ke koti tumaghane ma tinimi ipota da ina sisiya ke kota viiviyane. Mara nonowa tami
Kanuma Vovokaravina kobabarei, ami kaekiki mau nakanani! ⁵² Ti na peroperoveta
kudubisi ivivi tupaketowanesi. Ma peroperoveta viya ivivi yonayona da mara sago God ina
Bigabiga Kiimatanina ita nekiibau. Ma ami kaekiki mau nani peroperovetisi ivi kiiwunuwana.
Ma tami na nani Bigabigana Kiimatanina kovi dirigiigai da kovi raboboi. ⁵³ God ina aneya
ivonatawesi da ina vonaviyoyovana iveremi na tami koviiya ma ke kota votekatekei.”

Sitivin wakimiyai ikiivunui.

⁵⁴ Sanhidran babadisi Sitivin ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai da okesi
ivi tarakikitei. ⁵⁵ Ma Kanuma Vovokaravina Sitivin itowatepani da itepa ku kunuma ma God
kana kadara ikitai. Ma ikitai da Yesu, God katagheyana imiimiiri. ⁵⁶ Ma ivona bo, “Kokita!
Kunuma itamotote ma Wawaya Natusi akitakitai God katagheyana emiimiiri.”

⁵⁷ Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na tinisi ivopotapota. Ma ere
nuwaghakighakisi ikarayogosi ma iverau da Sitivin kurina. ⁵⁸ Itinakwarokwaroi da
kwanatu ikiibutawei ma ivi karei da wakimiyai iraravi. Ma kii tarasovo ivi votaweyana
da tomowa sago yaragina kana vava Sol maghinonai iribai. ⁵⁹ Wakimiyai iraravi na
Sitivin inipowana bo, “Bada Yesu, kanumiku keviya.” ⁶⁰ Ipeku da ivi tuwaporeruruwana ma
irukwatu, “Bada, i bera berona kenotatawei.” Ivi sisiya ikovi ma matana ipota da irabobo.

8

¹ Ma weni berasi ituputupuwa na Sol nani kamona, tuna mani matanai ikitai ma
ivi vaghinei da Sitivin ikiivunui.

Sol vitumaghana damsi ivi tupaketowanesi.

Nani maranai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi Jerusalem kamona
ivivi tupaketowanesi. Ma peyarisi ivi verubogebogesi da ku Judiya ma Sameriya dobusi,
ma aposol kava Jerusalem kamona imakai. ² Ma vitumaghana totomowisi viya Sitivin
ituwei ma tupuwina idogoi.

³ Ma Sol ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi. Numa nununai tomo-
mowa ma wivine itinakwarokwarosi da ku gabura itereteresi.*

Piripo Sameriya kamona idima.

⁴ Vitumaghana wawayisi Jerusalem ikiibutawei ma ivi verubogebogesi da meni ku dobuna
inenekiibau na God vonana idimadime. ⁵ Ma Piripo inae ku kwanatu sago Sameriya ka-
monai, ma nani dobonai Keriso varana idime. ⁶ Koroto ghamana Piripo ivi yanei ma ikitai
da matakira ghamaghamasi iberaberi na peyarisi ina sisiya ivivi yana bogai. ⁷ Kanuma
beroberosi ere kiikirarisi wawaya ikiikiibutawesi. Ma digadigasi ma gibegibesisi peyarisi
iyawayawasa. ⁸ Tuna kubiine kwanatuna kamona nuwabiibii irakata kirakai.

* **7:43:** Amos 5:25-27 * **7:44:** Exod 25:9, 40 * **7:45:** Josh 3:14-17 * **7:46:** 2Sam 7:1-16; 1Chr 17:1-14

* **7:47:** 1Kgs 6:1-38; 2Chr 3:1-17 * **7:50:** Isa 66:1-2 * **8:3:** Apos 22:4-5, 26:9-11

Saimon kiikiirapuna.

⁹ Tomowa sago kana vava Saimon nani kwanatuna kamonai imakamakai, tuna kiikiirapuna. Ma namadani kava wawaya peyarisi Sameriya kamonai ina rewapana ivivi deyei. Saimon ikayokayotata da tuna wawaya ghamana. ¹⁰ Ma babada ma wawayota kudubisi ivovokaravei ma ivi vavei 'Rewapana Kirakiina' bo 'God Ina Rewapana.' ¹¹ Namadani kava ina bera vigayagaya kubiine wawaya ivivi deyei ma ivivi tumaghane. ¹² Ma maranai Piripo inekiibau na God ina vikiivavona ma Yesu Keriso varana biibiina idimei kurisi. Tuna kubiine totomomowa ma wivine peyarisi ivi tumaghana ma ibabataito. ¹³ Ma bade Saimon ivi tumaghana ma ibabataito. Ma Piripo iwagiyei ma ikitai da bera ma matakira ghamaghamasi iberabera in inota kavakavai.

¹⁴ Aposol Jerusalem kamonai ivi yanei da Sameriya damsi God vonana ivi tumaghane na Pita da Jon ivonatawesi kurisi. ¹⁵ Ivi ruwa inekiibau ku Sameriya na inipowana vitumaghana damsi vusi kubiisi da Kanuma Vovokaravina ita towatepanisi, ¹⁶ iyamna Bada Yesu avanai kava ibabataito ma Kanuma Vovokaravina ke ita viiya. ¹⁷ Ma Pita da Jon imasi ku tepasi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi.

¹⁸ Ma Saimon ikitai ikikava aposol imasi wawaya ku tepasi iterei da Kanuma Vovokaravina itowatepanisi na mane ivororona kurisi da nani rewapanina ita gimari. ¹⁹ Ma ivonesi bo, "Taku bade rewapana kovereku da iyavo kava imaku ku tepasi ana tereterei na Kanuma Vovokaravina ina viiya."

²⁰ Ma Pita ivonapotei bo, "Tam ma am mane yavata ku keyama karata makamakii nonowina kona nae! Ikikava kunotai da God ina puyo kuta gimari? ²¹ Nuwanuwam didibarina God ku matana, tuna kubiine weni bigana kamonai ke kuna biga! ²² Am bera berona kevi nuwapoyei ma kemirikupukuputei. Ma Bada kurina kenipowana da mikeda am nota berona ina notatawei. ²³ Damim aviya da nuwakapi nuwanuwam ivi beroi ma bade am berabero ipatumim."

²⁴ Ma Saimon ivi nowi kirakai, ivona bo, "Kubiiku konipowana Bada kurina da aviyavisisina kovi sisiyei na ke ina tupuwa kuriku."

²⁵ Pita da Jon i vitumaghana ivi mamatara ikovi ma Bada Vonana idima yavui na ivomiiri da ita vovira ku Jerusalem. Ma Sameriya dobuna kamonai ibaba inenae na kwanatu nununai Bada Varana Biibiina idimadime.

Piripo ma Itiyopiya badana.

²⁶ Mara sago Bada ina aneya Piripo ivonei bo, "Kevomiiri ma warere ketana eororu Jerusalem da ku Gasa kektivini." ²⁷ Vaghina ma ivomiiri, ibaba inenae da Itiyopiya tomowa ikitai.* Tomowina na wawaya ghamana ma tuna na Itiyopiya damsi i kiivavo wavinena Kandasi ina mura kana koyakoyagha.† Tomowina ighae ku Jerusalem God vokavakavarina kubiine ²⁸ ma iororu ina ku dobu. Ina seriyoti‡ tepanai igeru iveraverau ma peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. ²⁹ Ma Kanuma Vovokaravina Piripo ivonei bo, "Kenae nani ku seriyoti ma ririnai kuna baba." ³⁰ Ma Piripo iverau nake ma ivi yanei da tomowina peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. Ma Piripo ivi tarakiyana bo, "Kiyiyavi na iyamna keviivii bubuni, bo kegha?"

³¹ Ma Itiyopiya tomowina ivonapotei bo, "Kegha, ke ata viiviiya. Ke sago wawaya da iti debei kuriku." Ma tomowina Piripo ivonei da ita ghae ita geru. ³² Ma giruma katamana ivivi yavi na weni,

"Tuna nakanani ma sipu, irutinaneysi da iti raboboi,

Ma nakanani ma sipu gegeyina, vunivunina eboribori na ke ita tutou,

Tuna bade nakanani, ke iti sisiya.

³³ Wawaya ikiiviberoi,

ma ke vonavaghata tepanai iti tupavirei,

Ke sago tupurereghina da tisisiyesi,

Iyamna, ina yawasa dobuwai iviitawei."*

³⁴ Ma tomowina Piripo ivi tarakiyaneysi bo, "Kuta voneku, peroveta tuna mani ivi sisiya meyei bo wawaya sago isisiyei?" ³⁵ Vaghina ma Piripo nani girumina tepanai sisiya

* **8:27:** Weni Itiyopiya tomowina na ivi gagari, igina iviia. † **8:27:** Itiyopiya damsi i kiki da i kiikiivavo totomowisi na ke sago biga ita bera. Tuna kubiine i maduwa na dobu ivivi badei. Ma meni kiivavona ina maduwa nani bigana iberabera in ivonavona da wavinena na Itiyopiya damsi i 'Kandasi.' ‡ **8:28:** Seriyoti na keta wakana, tuna wawaya igerugeru ma hosi sago bo ruwa etitini. * **8:33:** Isa 53:7-8

ivi karei da Yesu Varana Biibiina ivi debei kurina. ³⁶ Ketiayi inenae da ku okowa ineki-ibau ma Itiyopiya tomowina ivona bo, “Kekitai, wena okowa. Vaghina bo kegha da ana babataito?” ³⁷ (-)§

³⁸ Ma tomowina ivona na ina seriyoti ivi kiimiiriyei. Ma ivi ruwa ioru ku okowa da Piripo tomowina ibabataitoi. ³⁹ Okowai igheghae na yaghiyaghina Kanuma Vovokaravina Piripo iviitawe da Itiyopiya tomowina ke ita kita meyei. Ma tomowina ere nuwabiibiina inae. ⁴⁰ Ma Piripo, Asotas kwanatunai irumatara ma baba ivi karei. Kwanatu nununai Yesu varana biibiina idimadime inenae da ku Sisariya kwanatuna inekiibau.

9

Sol itupuwavira.

(Apos 22:6-16, 26:12-18)

¹ Jerusalem kamona na Sol patana da Bada kana kivikivina ivivi tupaketowanasi ma kii vikiivunuwana ivonavonei. Inae da taparoro badana ghamana kurina, ² ma ivi nowi da ita giruma kiki numasi kii koyakoyagha wawayisi Damaskas kwanatuna kamona kurisi da Sol iti vitei da iyavo kava Damaskas kamona, tomowa bo wavine Yesu ina keta ekivikivini na ita patumisi ma ita rutinisi ku Jerusalem.

³ Ibaba inenae da namada ku Damaskas ita nekiibau na kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviri. ⁴ Ipeku ku dowo ma wawayi gamona ivi yanei, ivona bo, “Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?”

⁵ Ma Sol ivona bo, “Bada, tam iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Taku Yesu. Taku kitupaketowaneku. ⁶ Kevomiiri ma kuna rui ku kwanatu ma nani dobunai wawayi ina vonem da aviyavisina kuna berai.”

⁷ Ma iyavo kava Sol ivi kaeturane na gamo ivi yanei ivivi sisiya ma ke sago wawayi ita kitai. Ma imiiri da kawasi ineghenegheyana. ⁸ Sol ivomiiri ma damina iviia da ke kovokovoghina da ita kita. Tuna kubiine turaturana imana iviini ma irutini da ku Damaskas. ⁹ Matana ipota da mara aroba ikovi ma nani kamona ke sago aviyavisina ita kani bo itumai.

¹⁰ Ma Damaskas kamona Yesu kana kivikivina sago kana vava Ananayas. Ma Bada mekeyuna ikitai da ikwatukwatui bo, “Ananayas!”

Ma ivona bo, “Kevona, Bada.”

¹¹ Ma Bada ivonei bo, “Kenae Judas ina ku numa, numana na Keta Maninina baranai. Ma kevi tarakiyana da tomowa kana vava Sol kuna kitai. Tomowina ina kwanatu na Tasus ma wekarakava eniponipowana kuriku. ¹² Ma namada mekeyum avi debei kurina, ikitai da kuna nae kurina ma imam ku tepana kuna terei da matana ina kitame.”

¹³ Ma Ananayas ivonapotei bo, “Bada, nani tomowina sisiyina avi yanei da vitumaghana damsi Jerusalem kamona ivivi agaberowesi. ¹⁴ Ma bade avi yanei da taparoro babadisi i babada gwabisiyai rewapana iviia ma ipisi wike ku Damaskas da iyavo kava kavovokavakarim na ina patumikai.”

¹⁵ Ma Bada ivonei bo, “Kenae! Nani tomowina avinei da kubiiku ina biga. Ana vonatawei da kupuna damsi kurisi, i kiikiivavo yavata ma bade Israel damsi kurisi da kaku vava ina dimei. ¹⁶ Ma ani beyei da kaku vava kubiine ina vokwarakwara kirakai.”

¹⁷ Vaghina ma, Ananayas inae da nani ku numana irui ma imana Sol ku tepana iterei. Ivona bo, “Varesiku Sol, ketiyai Bada Yesu kupanani na tuna ivonataweku apisi kurim da kuna kitame ma Kanuma Vovokaravina gwabimuwai ina runuma.” ¹⁸ Ma yaghiyaghina sawara nakanani ma iyana yadasi Sol matanai itamoririgha da ikitame. Vaghina ma ivomiiri da ibabataito. ¹⁹ Muriyai ikam da tupuwina ivi rewapana.

Sol Damaskas kamona idima.

Ma Sol Damaskas kamona imakai mara gisina vitumaghana damsi yavata. ²⁰ Ma maninina ivi karei da kiki numasiyai idimadima da Yesu na God Natuna.

²¹ Ma iyavo kava ivi yanei na peyarsi ivi deyei ma ivona bo, “Wena vaghina tomowina Jerusalem kamona wawayi Yesu kana vava ivovokavakavari na ivi kiiivunuwana. Ma ipisi wike da vitumaghana damsi ita patumisi ma ita rutinisi taparoro babadisi i babada kurisi.”

²² Ma kegha da Sol ina dima ivi rewapana kirakai da Jiu damsi Damaskas kamona ke kovokovoghina da ita vonapotei. Ma vonavaghata ivi debei kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

§ 8:37: Mara katamaninai giruma damsi peyarsi ves 37 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Piripo ivona bo, “Nuwanuwam kudubina kuni tumaghana na ana babataitom.” Ma tomowina ivonapotei, “Yesu Keriso aitumaghanei da tuna God Natuna.”’

²³ Imakai inene da Jiu damsi ivi ogatara da ita kiivunui, * ²⁴ ma Sol namada akovina iviyi da Jiu damsi mara nonowa mariyai ma didibarai kwanatu matuketinai ivivi pota da ita kiivunui. ²⁵ Tuna kubiine didibarai turaturana irutini ma iriga ghamana ku kamona iuwani da gari taraboginai ivi yoyowi ioru kwanatu ku kupuna da inae.

Sol Jerusalem kamona.

²⁶ Sol inekiibau ku Jerusalem ma ibera tovonni da vitumaghana damsi ku kamosi ita rui ma kegha, peyarisi iyabumane. Ke iti tumaghane da tuna Yesu kana kivikivina. ²⁷ Ma Banabas ivi vitei da irutini inae aposol kurisi. Ivonesi da ikikava Sol ibaba inenae ma ketiyai Bada ikitai ma ivi sisiya kurina. Ma ivi mamataresi da Damaskas kamona Sol ke ita yabumana da Yesu avanai idima. ²⁸ Nani murinai Sol aposol yavata imakamakai ma ibababa Jerusalem kamona. Ma ere tepatorana Bada avanai idimadima. ²⁹ Ma Jiu damsi viya Grik gamonai ivivi sisiya. Ti damsi Sol yavata ivivi vonapasipasiyana, tuna kubiine keta iekwekwai da Sol ita kiivunui. ³⁰ Maranai vitumaghana damsi sisiyina iviini na Sol irutini ikiibau ku Sisariya kwanatuna ma ivonatawei inae ku Tasus kwanatuna.

³¹ Ma nani murinai na vitumaghana damsi kudubisi Judiya, Gariri ma Sameriya kamona ere nuwanubasi imakai. Ma Kanuma Vovokaravina ikiiepepisi da ivi rewapana, ma wawaya ipeyari ivi tumaghana da i koroto irakata. Ma mara nonowa Bada ivovokaravei.

Aineyas da Dokas.

³² Ma Pita ibaba da dobu ine yavui ma mara sago ku Laida kwanatuna inumataya da vitumaghana damsi ita kitisi. ³³ Nani dozunai tomowa digadigana kana vava Aineyas ipanani, tuna numa kamona ikena da madegha 8 ikovi. ³⁴ Ma Pita ivona bo, "Aineyas, Yesu Keriso iyawasim. Kevomiiri ma am riyapa kenokui." Ma Aineyas iyawasa da ikayovomiiri. ³⁵ Ma Laida ma Seron kwanatusi kamona wawaya peyarisi ikitai da Aineyas ibababa na Bada ivi tumaghane.

³⁶ Ma vitumaghana wavinena sago Jopa kwanatuna kamona kana vava Tabita (vavana Grik gamosiyai na Dokas). Tuna mara nonowa bera biibiisi iberaberi ma moyamoyakisi ivivi vitesi. ³⁷ Ma mara sago igubaga kirakai da irabobo. Ma tupuwina ikowai ma ivovunaghi da kiidamo numana kamona iterei. ³⁸ Ma vitumaghana damsi Jopa kamona ivi yanei da Pita tuna Laida kamona, ma ke ita rabaraba, tuna kubiine tomotomowa ruwa ivonatawesi inae kurina. Ma ivi nowi, ivona bo, "Kakayokayowei da wekarakava tanae ku Jopa." ³⁹ Vaghina ma Pita nani tomotomowisi yavata inae. Inekiibau na irutini ighae ku numa tepana. Ma kwapukwapura peyarisi ere tutusi Pita imiiriviviri. Ma Dokas yawayawanai gara ipopo kubiisi na Pita ivi beyebeyei. ⁴⁰ Ma Pita peyarisi ivonatawesi ikiibau ma ina kina kava ivi tuwaporeruruwana da inipowana. Itavire wavinena raborabobona kurina ma ivonei bo, "Tabita, kevmiiri!" Yaghiyaghina matana itamotatagha da Pita ikitai ma ivi kiimakiiyei. ⁴¹ Pita ivororona da imana iviini ma itinavomiirini. Ma vitumaghana damsi, kwapukwapurisi yavata, ikwatusi irui ma wavinena yawayawana ku imasi iterei. ⁴² Weni berana sisiyina irakata da Jopa kwanatuna ikiimumui na wawaya ipeyari Bada ivi tumaghane.

⁴³ Ma Pita tomowa sago kana vava Saimon, yavata imakii kirakai Jopa kamona. Ma Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara.*

10

Pita ma Koneriyas.

¹ Tomowa sago kana vava Koneriyas na Sisariya kwanatuna kamona imakamakai. Ma tuna na senturiyon, seri wawayisi ivi 100 ivivi badesi, ma i koroto kana vava Itali. ² Ma ina rakaraka yavata God ivovokaravei. Ina nuwaviina irakata moyamoyakisi kurisi ma mara nonowa God kurina iniponipowana. ³ Mara sago ravi madeghinai* God ina aneyar imaratara da matanai ikitai ipisi kurina. Ma ikwatui bo, "Koneriyas."

⁴ Ma Koneriyas iyabumana kirakai da ikita bogai ma ivona bo, "Bada, aviyavisina kekayokayowei?"

Ma aneyina ivonapotei bo, "Am nipowana ma am verena moyamoyakisi kurisi na God enotanotai ma inuwabiibiyei." ⁵ Tuna kubiine am bigabiga kevonatawesi ku Jopa

* **9:23:** 2Kor 11:32-33 * **9:43:** Saimon ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara na ina biga kana vava 'tanner'. Wawaya ghamoghamo ivivi kiivunuwa na Saimon gwabisiyai beka iyuyuna ma ku muramura ivovokutuvi da ke ita bowa ma ikiikiivipikai. Ma vunivunisi itarataramumui. Muriyai wawaya nani bekasi igimagimari da kae kii terepapara, kutu ma borikiide iyamoyamona. Moses ina vonaviyoyovana kamona (Lev 11:39-40) igeruma da iyavo kava ghamoghamo raborabobosi ina votovoni na puyapuyakisi. Ma kegha da Pita na Saimon kana numataya. Ivi debei da Pita na vonaviyoyovana ikiibutawei da kupuna damsi yavata imakamakai ma kurisi idimadima. * **10:3:** 3:00 o'clock

kwanatuna da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. ⁶ Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.”

⁷ Aneyina ivi sisiya ikovi ma ikuyowei na Koneriyas ina bigabiga wawayisi ruwa ma ina seri wawayina sago ikwatusi ipisi. Seri wawayina na Koneriyas kana koyakoyagha ma tuna yavata God ivovokaravei. ⁸ Aviyavisina peyarina Koneriyas kurina itupuwa na ivi mamataresi. Ma ivonatawesi inae ku Jopa.

Pita mekeyu sago ikitai.

⁹ Mara itom ma ku madegha puna na Koneriyas ina bigabiga ku Jopa kwanatuna inenekibau. Ma Pita na ighae ku numa tepana nipowana kubiine. ¹⁰ Iniponipowana da vitonara ikarai, ma ina kaywana da ita kam. Ivivi koyakoyagha da vavai ita tava na nani kamonai nuwanuwana iwapewapei. ¹¹ Ikita da kunuma itamotote ma sawara sago, kitana da kwarewa ghamana matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi iororu ku dobu. ¹² Ma kwarewina kamonai na ghamoghamo bogii ma bogiiyai, viya kaesi ruwamaruwa ma viya na kiu ma viya na mota.† ¹³ Ma wawayi gamona ivona bo, “Pita, kevomiiri. Kevi kiivunuwana da kuna kam.”

¹⁴ Ma Pita ivonapotei bo, “Bada, ke kovokovoghina! Ke meyani aku yawasa kamonai siya dowadowasi bo puyapuyakisi ata kani, iyamna Moses ina vonaviyoyovana anununura bubuna.”

¹⁵ Ma nani gamona ivi sisiyame, ivona bo, “Aviyavisina God ivonakiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana bo puyapuyakina.” ¹⁶ Weni sisiyina mara aroba ivi yanei, ma yaghiyaghinai nani kwarewina iviitawei ighae ku kunuma.

¹⁷ Pita weni berana ikitai na ivivi nuwanotanotei da iyamna avai. Ma nani kamonai Koneriyas ina bigabiga ivonatawesi na inekiibau. Ma Saimon ina numa ipanani ma garina matuketinai ivi kiimiiriyesi. ¹⁸ Ma irukwatu, ivi tarakiiyana da numataya sago kana vava Saimon Pita weni numanai emakamakai bo kegha.

¹⁹ Ma Pita patana da ivivi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina ivonei bo, “Saimon, tomotomowa ivi aroba ekwekwim, ²⁰ tuna kubiine kevomiiri ma kunoru da yavata kona nae. Ke am nota ina ragharagha iyamna taku avonatawesi kurim.” ²¹ Vaghina ma Pita ioru ma tomotomowisi ivonesi bo, “Wawayina koekwekwai na taku. Avi kubiine kopisi?”

²² Tomotomowisi ivonapotei bo, “Senturiyon Koneriyas ivonatawewakai. Tuna tomowa maninina ma God evovokaravei. Bade Jiu damsi peyarisi i vighghena. Ma aneya vovokaravina ivi sisiya Koneriyas kurina, ivonei da kuta nae ina ku numa ma kuti sisiya kurina.” ²³ Vaghina ma Pita ivi kiikiiwesi ma ivonesi da yavata ita kena.

Mara itom na Pita nani tomotomowisi yavata ivomiiri inae, ma vitumaghana damsi viya Jopa kamonai ivi kaeturanesi. ²⁴ Mara itome na ku Sisariya inekiibau. Ma Koneriyas namada ina rakaraka ma turaturana ikwaturiyariyesi da ivivi koyakoyagha. ²⁵ Pita ita rui ku numa na Koneriyas iverupotei, ku maghinona ivi tuwaporeruruwana ma itawotei. ²⁶ Ma Pita itinavomiirini ma ivonei bo, “Kevomiiri, taku na wawayota tam nakanani.” ²⁷ Ivi ruwa ivivi sisiya ma ku numa kamona irui ma Pita ikitai da koroto ghamana iriyesi. ²⁸ Ma ivonesi bo, “Tami koakova bubuni da Moses igiruma da tokai Jiu damkai na ke kupuna dami yavata tisagota bo kana numataya kurimi. Ma God ivi debei kuriku da ke sago wawayi ana barei bo ana vonei da dowadowana bo puyapuyakina. ²⁹ Tuna kubiine, kaku sisiya kuvonatawei na maninina apisi, ke ata bara. Ma, kevona. Am kayowana avai?”

³⁰ Ma Koneriyas ivonapotei bo, “Rorova ravi madeghinai aku numiiyai aniponipowana ma kadenima tomowa sago kana gara vovokayakeyuna maghinokuwai ivi kiimiiriyei. ³¹ Ma ivona bo, ‘Koneriyas, God am nipowana ivi yanei ma am verena moyamoyakisi kurisi na enotanotai. ³² Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai.’ ³³ Tuna kubiine yaghiyaghinai kam sisiya avonatawei, ma ibiibii kirakai da kupisi. Vaghina. Peyarita na weni ma God gwabitiyai emakamakai. Ma aviyavisina peyarina Bada ivonem na kevi sisiyei da kani yanei.”

Pita ina sisiya.

³⁴ Ma Pita sisiya ivi karei, “Wekarakava akovina aviiya da God ku matana wawayi peyarita na sago.* ³⁵ Dam na bogii ma bogiiyai ma kegha da iyavo kava God evovokaravei ma i yawasa maninina na ekayokayowesi. ³⁶ God varana biibiina ivonatawei Israel damsi kurisi na namada sisiyina kovi yanei. Ivonesi da Yesu Keriso avanai na nuwanuba tapanani

† 10:12: Weni siyasi Jiu damsi ke ita kamkam, iyamna Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivona da dowadowasi.

* 10:34: Deut 10:17

da God yavata tinuwasago. Ma Yesu na peyarita ita Bada. ³⁷Ma namada koakovi da aviyavisina itupuwa Judiya dobnunai, nani berasi Gariri kamonaivi karei maranai Jon idima da wawayata ita babataito. ³⁸Ma bade koakovi ikikava God, Nasaret tomowa Yesu ivineida Kanuma Vovokaravina ma rewapana iverei. Ma bade ikikava Yesu Judiya dobnuna ine yavui da bera biibiisi iberabera. Ma iyavo kava Devil imanai ivovokwarakwara na ivivi yawasisi, iyamna God gwabinai imakamakai. ³⁹Aviyavisina Yesu iberai Jiu damkai akii dobuwai ma Jerusalem kamonaivi na tokai aposol peyarina matakiyai kakitai na kaimamatara da vonavaghata. Ma korosiyai ituparatui ma ivi raboboi, ⁴⁰ma mara kana viaroba kamonaivi na God iberai da rabobowai ivomiiri ma irumatarata kurikai da kakitai, yawayawana. ⁴¹Ma ke wawayata peyarisi kurisi, tokai kana kiviikivina kava God ivinekai da kata kitai. Ma kaimamatara da rabobowai ivomiiri. Ma muriyai yavata kakam ma kauma. ⁴²Ma sisiya bagibagina ivonekai da wawayata kurisi kata dima ma kati mamatarata da God, Yesu ivineida mara damonai yawayawasita ma raborabobosi peyarita ini tupavireta. ⁴³Ma peroperoveta peyarisi ivi mamatarei, ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghaneivi na tuna avanai God i berabero ina notatawei.”

Kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviyya.

⁴⁴Pita patana da ivivi sisiya ma nani kamonaivi iyavo kava ina sisiya ivivi yaneivi na Kanuma Vovokaravina ioruda itowatepanisi. ⁴⁵Ma vitumaghana damsi Pita ivi kaeturaneivi da yavata ipisi, ti na Jiu damsi. Ma ivi deyei da Kanuma Vovokaravina na kupuna damsi yavata itowatepanisi, tuna puyona na ke Jiu damsi kava kubiisi. ⁴⁶Iakovi da kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviyya, iyamna ivi yanesi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma God ivovokavakavari. Ma Pita ivona bo, ⁴⁷“Weni damsi namada Kanuma Vovokaravina iviyya, tota nakanani. Tuna kubiine okowai ina babataito, ke kovokovoghina da tavonatanisi.” ⁴⁸Vaghina ma Pita ivonesi da Yesu Keriso avanai ibabataito. Ma Koneriyas turaturana yavata ivi nowi da Pita gwabisiyai ita makai da mara gisina.

11

Pita ina bera ivi sisiya.

¹Aposol ma vitumaghana damsi peyarisi Judiya kamonaivi sisiya ivi yaneivi da kupuna damsi God vonana ivi tumaghaneivi. ²Tuna kubiine maranai Pita ighae ku Jerusalem na vitumaghana damsi iyeghai, iyamna ti na Jiu vaghata, peyarisi Moses ina vonaviyoyovana inununuri. ³Ivonei bo, “Avi kubiine tam kupuna damsi i ku numa kurui ma yavata kokam? Ti na dowadowasi!” ⁴Ma vaghina Pita ivi karei da aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei kurisi. ⁵Ivona bo, “Jopa kamonaivi aniponipowana da nuwanuwaku iwapewapei na kunumai sawara sago ioruru akitai, kitana da kwarewa ghamana ma matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi ioruru kuriku. ⁶Ku kamonaivi arugenara na ghamoghamo bogii ma bogiiyai akitisi, viya kaesi ruwamaruwa ma viya ghamoghamo dipa ma bade mota ma kiu. Ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da peyarisi na dowadowasi ma puyapuyakisi. ⁷Ma wawayata gamona ivoneku bo, ‘Pita, kevomiiri. Kevi kiiyunuwana ma kekam.’ ⁸Ma avonapotei bo, ‘Bada, ke kovokovoghina! Moses igiruma da nani siyasi na dowadowasi ma puyapuyakisi, tuna kubiine ke meyani ata kani.’ ⁹Ma nani gamona kunumai ivi sisiyame kuriku, ivona bo, ‘Aviyavisina God ivonakiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana.’ ¹⁰Mara aroba weni sisiyina avi yaneivi ma ghamoghamo kwarewina kamonaivi na peyarina iviitawei ighae ku kunuma. ¹¹Ma yaghiyaghinaivi totomomowa ivi aroba Sisariya kwanatunai inekiibau da meni numanai amakamakai na maghinonai ivi kiimiiriyesi. ¹²Ma Kanuma Vovokaravina ivoneku da aku nota ke ita ragharagha ma totomowisi ivi aroba yavata kata nae. Ma varevaresita weni miikovimasago kokitisi, ti na Jopa damsi ma yavata kanae da Koneriyas ina ku numa kanekiibau ma karui. ¹³Ma Koneriyas ivonekai da ina numiiyai aneya inekiibau kurina ma ivonei bo, ‘Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutini. ¹⁴Ina vonaviakovimi da ikikava God tam ma am rakaraka yavata ini yawasimi.’” ¹⁵Ma Pita ina sisiya ikwapanani, “Avi karei da Koneriyas ina wawayata yavata kurisi avivi sisiya na Kanuma Vovokaravina ioruda itowatepanisi. Ikikava karenai kurita itupuwa na nakanani itupuwa kurisi. ¹⁶Ma Bada ina sisiya anotai, ivona bo, ‘Jon na okowai ibabataito ma God na Kanuma Vovokaravina ina babatomi.’” ¹⁷Tota iyavo kava Bada Yesu Keriso tavi tumaghaneivi na Kanuma Vovokaravina iveretata. Ma kupuna damsi nakanani bade iveresi, tuna kubiine taku na wawayata ke kovokovoghina da God ina kayowana ati kawakiikiyei.”

¹⁸Vitumaghana damsi Jerusalem kamonaivi Pita ina sisiya ivi yaneivi, ma vigamowana ivoterei ma God ivokavakavari, ivonavona bo, “Nakanani da God na ke Jiu damsi kava ma

* 11:16: Apos 1:5

kupuna damsi yavata i taraboga evereveresi da i berabero ina miirikupukuputei ma Yesu ini tumaghane da yawasa makamaki nonowina ina viiya.”

Vitumaghana wawayisi Antiyok kwanatuna kamonai.

¹⁹ Sitivin irabobo murinai wawayi ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi, tuna kubiine ivi verubogebogesi. Viya na inae kirakai da inumataya ku Ponisiya dobuna, viya ku Saipras nuwana ma viya ku Antiyok kwanatuna. Ma nani dobusiyai na Jiu damsi kava kurisi Yesu Varana Biibiina idimadimei.* ²⁰ Ma vitumaghana damsi viya, i dobu na Saipras nuwana ma Sairini kwanatuna, inae ku Antiyok ma nani kwanatunai ivi karei da kupuna damsi kurisi Bada Yesu Varana Biibiina idimadimei. ²¹ Ma God ina rewapana gwabisiyai da koroto ghamana Bada ivi tumaghane ma ikivini.

²² Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai sisiyina ivi yanei na Banabas ivonatawei ku Antiyok. ²³ Inekiibau na ikitai da God ina agabiibai ma ina vibiibiina gwabisiyai. Nuwanuwana ibiibai ma ikiiepepisi da i nota iti rewapana. Ma ivonesi da nuwanuwasi kudubinai iti patutu Bada kurina. ²⁴ Ma Banabas na tomowa maninina ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma nuwanuwana kudubinai ivi tumaghana. Tuna kubiine koroto ghamana ivi nuwatinisi da Bada ivi tumaghane.

²⁵ Ma nani murinai Banabas, Antiyok ikiibutawei ma inae ku Tasmus da Sol itekwai. ²⁶ Ipanani ma irutinaneyei ku Antiyok. Vaghina ma madegha sago Banabas da Sol vitumaghana damsi yavata ivivi kiidaburana ma ivivi beyebeyena koroto ghamana kurisi. Ma Antiyok kamonai ivi karei da vitumaghana damsi ivi vavesi “Keresiyana.”

²⁷ Nani maranai Keresiyana viya Jerusalem kamonai inumataya ku Antiyok. Ti na peroperoveta, ²⁸ ma sago kana vava Agabas ivomiiri ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonakiyaragha da gomara ghamana ina tupuwa. Ma dobu bogii ma bogiiyai Rome i vidadana gaburinai na ina kamowanisi. Weni gomarina itupuwa na Rome damsi i kiivavo Korodiyus ina vikiivavona kamonai.* ²⁹ Ma Yesu kana kivikivina Antiyok kamonai inotai da vitumaghana turaturasi Judiya kamonai iti vitesi, tuna kubiine sago sago duma aviyavisina gwabisiyai, gisina bo ghamana na nevanevana iverena. ³⁰ I verena iterei ma Banabas da Sol ikavari da Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai iveresi.

12

Vitupaketowana irakata.

¹ Nani maranai Kiivavo Herodi Agripa ivi karei da Keresiyana ivivi tupaketowanesi ma viya ipatumisi. ² Ma Herodi ponanai seri wawayisi inae da Jon ina tuwa Jemes iwana seriyai ikiiyaraghi. ³ Ma damina iviyya da Jiu damsi ivi nuwabiibai da Jemes irabobo, tuna kubiine na bade Pita ipatumi. Weni berana Pasova kamna maranai itupuwa. ⁴ Pita ku gabura iterei ma seri wawayisi ivi 16 ivorererghisi da wawayi ruwamaruwii duma. I biga da Pita iti matatetei da ke ita verau. Herodi ina kayowana da Pasova kamna murinai wawayi peyarisi maghinosiyai Pita iti tupavirei.* ⁵ Ma Pita gabura kamonai kubiine na Keresiyana damsi nuwanuwasi kudubinai iniponipowana God kurina.

Pita gabura ikiibutawei.

⁶ Mara ita tom na Kiivavo Herodi, Pita iti tupavirei ma nani didibarina Pita ere imapatu-patumina ikenakena seri wawayisi ruwa basusiyai. Ma viya na matuketa inuimiriipotai. ⁷ Kadenima Bada ina aneya irumatawa ma gabura numana kamonai iruyasegana. Ma Pita ghabaghabana ikiividagui da ikiimataki. Ma ivonei bo, “Kevomiiri yaghiyaghina!” Ma chein Pita imanai ivi tamotawetaweyana. ⁸ Ma aneya ivonei bo, “Kam borikiide kekuni ma kaem kana terepapara kekotei.” Vaghina ma, Pita iberai. Ma aneya ivona bo, “Kam tarasovo kekotei ma kekiviniku.” ⁹ Pita ikivini da gabura numana ikiibutawei, ma ke itakovi da aneya aviyavisina iberaberi kurina na bera vaghata, inotanotai da ita vivimatu. ¹⁰ I baba inae da seri wawayisi viya ikuyowesi ma inene da bade viya ikuyowesi ma ku gabura matuketina inekiibau. Tuna matuketa bagibagina, kirama iyamoni. Ma kegha da tuna mani itamotate ma ivi ruwa ikiibau ku kwanatu. Ketiyyai ibababa da ke gurina ma yaghiyaghina aneya Pita ikuyowei inae.

¹¹ Ma Pita nota iviyya da ke ita vivimatu ma ivona bo, “Wekarakava akovi da aviyavisina itupuwa kuriku na bera vaghata. Bada ina aneya ivonatawei kuriku, ivi viteku da Kiivavo Herodi ina rewapana aonaghi ma Jiu damsi ke kovokovoghina da berona ita berai kuriku.”

¹² Notana iviyya ikovi ma ibaba inae Meri ina ku numa. Meri na Jon Mak ina maduwa. Nani numanai na wawayi peyarisi ivi kiidaburana da iniponipowana. ¹³ Pita gari matuketina irukiipowapowara ma bigabiga wavinena kana vava Roda ipisi da ita vonapotei. ¹⁴ Ma

* 11:19: Apos 8:1-4 * 11:28: Apos 21:10 * 12:4: Exod 12:1-27

wavinena Pita gamona ivi yanei na ivi nuwabiibii kirakai da matuketa ke ita votawei. Iverau ivovira wawaya kurisi da ikiirara, “Pita matuketiayi emiimiiri!”¹⁵ Ma wawayisi ivonapotei bo, “Kibero! Neghanegham!” Ma Roda patana da ivonavona da Pita matuketiayi imiimiiri ma wawayisi ivonapotei bo, “Kegha, mikeda ina aneya.”

¹⁶ Ma Pita patana da irurukiipowapowara na wawayisi matuketa ivotawei ma iktai da vaghina wawayina na inota kavakavai. ¹⁷ Pita imana iruepai da wawaya kawasi ita pota ma ikikava Bada gabura kamona ivi yawasi na ivi sisiyei. Ma ivona bo, “Jemes ma varevaresita kovonaviakovisi.” Ma ikuyowesi inae ku dobu sago.

¹⁸ Mara itom na nipunipu ghamana itupuwa seri wawayisi kamosiyai, iyamna ke itakovi da Pita mike inae. ¹⁹ Ma Herodi seri wawayisi viya ivonesi da Pita iekwai, kwanatu ine yavui ma ke ita panani. Tuna kubiine iyavo kava Pita ipotapotai na ivi tupavireviresi ma ivi kiivunuwana.

Nani murinai Kiivavo Herodi ivomiiri Judiya ikiibutawei ma inae ku Sisariya ma nani kwanatunai imakai.

Kiivavo Herodi ina rabobo.

²⁰ Ma namadani kava Herodi na Taya ma Saidon kwanatusi yavata ivivi kawapata. Taya ma Saidon damsi itarakapu ma inae da Brastas kurina, Brastas na Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma ivi nowi kurina da i keta ita berai da Herodi yavata iti sisiya. Ikayowana da i vikawapata iti koviya ma nuwanubiiyai ita makai, iyamna kii vavai na Herodi ina dobuwai iviiviiya.

²¹ Ma i mara iterei na Herodi kana gara biibii kirakiisi ivi kote. Ma inae da ina vikiivavona gawarina tepanai imakai ma koroto kurisi ina sisiya iterei. ²² Ma koroto sisiyina ivi yanei na ikiikiirara bo, “Wena god sago isisiya kurita, ke wawayota ita vivisiya.”

²³ Ma Herodi koroto ke ita vonesi da ita voterei ma God ina kina kava ita vokavakavari, tuna kubiine Bada ina aneya inekiibau da Herodi ivowai, gubaga iverei da motamota tupuwina ivi tupabubuwanei da irabobo.

²⁴ Ma God vonana irakata da dobu ine yavui da bade wawaya peyarisi vitumaghana ivi karei.

²⁵ Ma Banabas da Sol i biga Jerusalem kamona ivi koviya na Jon Mak irutini da yavata ivovira ku Antiyok.

13

Banabas da Sol ivinesi ma ivonatawesi.

¹ Antiyok kwanatunai ekalesiya kamosiyai, viya na peroperoveta ma viya na vibeyebeyena wawayisi. Ti na Banabas, Simiyon (tuna wawaya dumadumana), Lusiyas (ina dobu Sairini), Menayen (tuna kiivavo Herodi Antipas yavata imagura patapata) ma bade Sol. ² Mara sago ivivi siya ma Bada ivovokavakavari ma kamona na Kanuma Vovokaravina ivonesi bo, “Kamomiyai Banabas ma Sol na aku vivinevine, kovi biibinisi ma kovoteresi da aku biga kava ina berai.”

³ Peyarisi visiya ma nipowana ivi kovini na imasi ku tepasi iterei da ivi biibinisi ma vaghina, ivonatawesi inae.

Banabas da Sol inae ku Saipras.

⁴ Kanuma Vovokaravina Banabas da Sol ivi nowesi inae ku Selusiya kwanatuna ma nani dobonai ku kukakuka igeru da ku nuwa sago kana vava Saipras. ⁵ Inekiibau ku Salamis kwanatuna Saipras kamona na Jiu damsi i kiki numasiyai idimadima. Ma i baba kamona na Jon Mak yavata da iti vitesi.

⁶ Ma nuwana kamona ibaba yavui, idima inenae da ku Papos inekiibau. Ma nani kwanatunai Jiu tomowa sago kana vava Bajisas ipanani. Tuna kiikiirapuna ma peroveta viviberona ⁷ ma tomowina Sediya Polas iwagiyei da gwabinai imakamakai. Sediya Polas na Saipras kana bada ghamana ma tuna wawaya akakovina. Ma ina kayowana da God vonana iti yanei, tuna kubiine sisiya ivonatawei da Banabas da Sol ita pisi kurina.

⁸ Ma nani kiikiirapuna Bajisas (kana vava Grik gamona na Elimas) na imiiripotesi ma itarataravuvuresi da Sediya Polas ke iti yanesi, iberabera tovonni da Keriso ke iti tumaghane.

⁹ Ma Sol (kana vava sago na Pol) Elimas i keta bogabogai ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivone bo, ¹⁰ “Tam Devil natuna ma bera biibiisi kudubina kighaviyei. Tam am yawasa kamona na vibero ma bera didibari kava kevovotani. Mara nonowa am viberowai Bada ina keta maninina kiriwariwai. ¹¹ Tuna kubiine na wekarakava Bada kovogha ina verem da mara gisina kava matam ini didibari da yasegana ke kuna kitai!”

Ma yaghiyaghina Elimas matana isowai ma ididibari da ikiikiigwamgwam, ivivi nowi da wawaya sago imana ita viiya da ita rutini. ¹² Weni berana Sediya Polas matana iktai

na Yesu Keriso ivi tumaghanei. Ma Pol da Banabas Bada ina keta ivivi beyebeyena kurina na ivi deye kirakiiyei.

Pisidiya Antiyok kamonai.

¹³ Papos kwanatunai na Pol turaturana yavata ku kukakuka igeru da ku kwanatu sago kana vava Pega, Pampiriya dobuna kamonai. Ma nani dobunai Jon Mak ikuyowesi ma ivovira ku Jerusalem. ¹⁴ Ma Pol da Banabas, Pega ikuyowei da inae ku kwanatu sago kana vava Antiyok, Pisidiya dobuna kamonai. Ma viyakam maranai irui ku kiki numana da imakiivipikesi. ¹⁵ Ma wawaya ivomiiri da Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma ivi yava ikovi, ma murinai na kiki numana babadisi wawaya sago ivonatawei Pol da Banabas kurisi, ivonesi bo, “Varevaresikai, kade nota bo sisiya biibiina gwabimiyai na koni sisiyei da wawaya kona kiipepisi.” ¹⁶ Pol ivomiiri ma imana iruepai da wawaya nipu ita voterei ma ivona bo,

“Israel dami ma kupuna dami, tami iyavo kava God kovovokavakavari na kovi yaneku. ¹⁷ Israel damta ita God ita kaekiki mau ivinesi da ina wawaya. Ma Egypt kamonai imakamakai na God ivi biibiinisi da i koroto irakata kirakai, ma ina rewapanai ivi nowesi da nani dobuna ikiibutawei.* ¹⁸ Ma damsi madegha ivi 40 warereyai ibababa ma nani kamonai na God ivi kawakiikiyei ma kegha da ikoyagha bubunisi.* ¹⁹ Ma dam miikovimaruwa ighegavovorisi Keinan kamonai ma i tano na ina wawaya Israel iveresi da ivi rapenei.* ²⁰ Weni berasi kudubina na madegha 450 kamonai itupuwa.”*

“Ma nani murinai na God wawaya kii koyakoyagha ivinesi da ikoyakoyaghisi da peroveta Samuweru ina ku mara. ²¹ Vaghina ma Israel damsi ivi nowi God kurina da kiivavo ita veresi. Ma tomowa sago ivinei da kubiisi iti kiivavo, tomowina na Kis natuna Sol, kii dam na Benjamin. Ma tuna ivi kiivavo da madegha 40 ikovi.* ²² Ma God, Sol ivi kiibuni ma murinai David iterei da ivi kiivavo. God ivona bo, ‘Jesi natuna David, tuna nuwanuwaku ma aviavisina peyarina ana vonei na ina berai.*’ ²³ Ma God vonakiyapa bagibagina iterei da David tupureghina kamonai wawaya sago ina nekiibau da Israel ini yawasisi. Ma tuna na Yesu. ²⁴ Muriyai da Yesu ita nekiibau na kunona Jon, Israel damsi kudubisi kurisi idima da i bera beroherosi ita miirikupukuputei ma ita babataito.* ²⁵ Ma Jon ina biga ivivi koviya ma ivona bo, ‘Konotanotai da taku God ina Vivinevine Wawayina bo? Kegha, ke taku. Wawayina na murikuwai epipisi. Taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara uravina ata votawei.’”*

²⁶ “Varevaresiku, tami Abraham tupureghina ma bade tami kupuna dami God kovovokaravei, kovi yana. Tota kurita God sisiya ivonatawei da ini yawasita. ²⁷ Jerusalem kamonai wawaya i babada yavata ke iti vaghinei da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma ivi raboboi da peroperoveta aviavisina igirugirumi na itupuwa. Ma nani girumisi na viyakam marasiyai mara nonowa iyava. ²⁸ Ke sago aviavisina berona Yesu gwabinai ita panani da iti wavui ma kegha da Jerusalem damsi Pailat ivonei da iti raboboi.* ²⁹ Ma aviavisina peyarina iberai Yesu kurina na rorova mara katamaninai peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa. Weni berasi iberai yavui na muriyai korosi tepanai itereoruwei ma ku buba iterei da kana karawaga.* ³⁰ Ma God iberai da rabobowai ivomiiri.”

³¹ “Ma mara ipeyari irumata ina wawaya kurisi. Muriyai da ita rabobo na ti damsi yavata ibaba Gariri da ku Jerusalem. Ma ti na bera peyarina matasiyai ikitai da wawaya kurisi imamata da vonavaghata.* ³² Ma tokai na weni varana biibiina kapiyei kurimi. Ikikava God vonakiyapa bagibagina iterei ita kaekiki katakamatanisi kurisi ³³ na karako ita mariyai na berasi iberai kubiita da Yesu rabobowai ivomiiri. Psalms kamonai igiruma da ivona bo,
“Tam na natuku,

Ma karako taku na am Mamai.”*

³⁴ Ma God iberai da Yesu rabobowai ivomiiri da ke karawagai tupuwina ita bowa. Giruma katamana kamonai igiruma bo,
‘Aku vonakiyapa bagibagina David ma tupureghina yavata kurisi aterei da ani biibiinisi na nani vibiibiinina vovokaravina gwabimiyai ina makii nonowa.’*

³⁵ Ma bade giruma katamana evonavona bo,

* **13:17:** Exod 1:7, 12:51 * **13:18:** Num 14:34; Deut 1:31 * **13:19:** Deut 7:1; Josh 14:1 * **13:20:** Judg 2:16; 1Sam 3:20 * **13:21:** 1Sam 8:5, 10:21 * **13:22:** 1Sam 13:14, 16:12; Psa 89:20 * **13:24:** Mak 1:4; Luk 3:3 * **13:25:** Mat 3:11; Mak 1:7; Luk 3:16; Jon 1:20, 27 * **13:28:** Mat 27:22-23; Mak 15:13-14; Luk 23:21-23; Jon 19:15 * **13:29:** Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42 * **13:31:** Apos 1:3 * **13:33:** Psa 2:7 * **13:34:**

‘Am wawaya vovokaravina ke kuna kitatawei da karawagai tupuwina ina bowa.’ ”*

³⁶ “Ma David ke tuna mani iti sisiya meyei, iyamna ina yawasa kamonai God ina kayowana ivoyavu bubuni ma irabobo. Ma ina kaekiki kii karawagai idogoi da tupuwina ibowa. ³⁷ Kegha, wawaya sago ivi sisiyei. Wawayina na Yesu, tuna tupuwina ke ita bowa, iyamna God iberai da rabobowai ivomiiri. ³⁸ Varevaresiku, kovi yana kiimatana. Yesu tepanai na God ita bera beroberosi ina notatawei. Tuna kadimadime kurimi da akovina kota viiya. ³⁹ Ma iyavo kava Yesu itumaghane na i berabero kamonai ina tinakiibuwesi ma God ina vonakiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma Moses ina vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da i berabero kamonai ina tinakiibuwesi. ⁴⁰ Ma kokitaruvimi da aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyei na ke ina tupuwa kurimi. ⁴¹ Ivona bo,

‘Kovi yana, iyavo kava kovonavonavikoniyeku. Matami ekita ma ani tataghanimi ma kona rabobo,

iyamna karako weni maranai bera ghamana ana berai.

Nani berana irakata kirakai da wawaya ita vonaviakovimi

na kota notai da vibero.’ ”*

⁴² Pol da Banabas kiki numana ikiikiibutawei na wawaya ivi nowi kurisi da viyakam marana maghinosiyai ita vovira da nani notasi nake da iti sisiyei kurisi. ⁴³ Ma koroto isawasawara na nevanevana Pol da Banabas ikivini. Kamosiyai viya na Jiu damsi ma viya na kupuna damsi Jiu damsi i kiki inununuri ma God ivovokavakavari. Pol da Banabas kurisi ivivi sisiya ma ivonavonesi bo, “Mara nonowa God kuni tumaghane da ina agabiibai tepanai kona makai.”

⁴⁴ Ma viyakam marana inekiibau na wawaya kudubisi nani kwanatunai iriyesi ku kiki numana da Bada vonana iti yanei. ⁴⁵ Ma Jiu damsi i babada koroto ghamana ikitai na inuwakapi. Ma ivi karei da Pol ivi avaberowei ma wawaya ivonavonesi da ina sisiya peyarina na vibero. ⁴⁶ Pol da Banabas ere maghitepatorasi sisiya bagibaginal ivonapotesi bo, “God ina kayowana da tami Jiu dami koti nao da varana biibiina kurimi kata dimei. Ma ke kota kayokayowei kubiine, imatakira da yawasa makamakii nonowina kobarei. Karako na kana voteremi ma kupuna damsi kurisi kana dima. ⁴⁷ Ma Bada sisiya bagibagina ivonekai na weni,

‘Avinem da tam na yasegana kupuna damsi kubiisi,

tam tepamuwai na dam ma dam dobu kudubina yawasa makamakii nonowina ina panani.’ ”*

⁴⁸ Ma kupuna damsi weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwabiibai. Ma Bada ivi ghegheni vonana kubiine. Ma iyavo kava God ivinesi da yawasa makamakii nonowina ita viiya na ti damsi ivi tumaghana.

⁴⁹ Ma Bada vonana ikiibau da nani dobuna inunui. ⁵⁰ Ma Jiu damsi i babada nani kwanatuna kamonai ivomiiri da totomomowa ghamaghamasi nuwanuwasi ikanikani. Ma wivine mumurisi ti na mara nonowa i kiki numana God ivovokavakavari na ti yavata i nota ivi berai da peyarisi Pol da Banabas ivi tupaketowanesi ma ikwavinisi da i dobu ikiibutawei. ⁵¹ Ma Pol da Banabas kaevunavunasi ikiiririghatawei, tuna ivi matakira da iyavo kava God vonana ibarei na kovogha ina veresi. Ma ivi ruwa ivomiiri ku kwanatu sago kana vava Aikoniyam. * ⁵² Ma Antiyok kamonai vitumaghana damsi nuwabiibiyai imakamakai ma Kanuma Vovokaravina gwabisiyai irunuma.

14

Aikoniyam kamonai.

¹ Aikoniyam kwanatuna kamonai Pol da Banabas ku kiki numana irui. Ma i dima na ivi rewapana kirakai da wawaya nuwanuwasi itinavirai. Ma koroto ghamana, Jiu damsi ma kupuna damsi yavata Bada ivi tumaghane. ² Ma Jiu damsi viya Keriso varana biibiina ibarei na ti ivomiiri da kupuna damsi nuwanuwasi ikani da Pol da Banabas kurisi nuwanuwasi ipughu ma ivi kawapatesi. ³ Ma Pol da Banabas nani dobunai imakii kirakai ma ere maghitepatorasi Bada varana biibiina idimadime. Ma Bada rewapana iveresi da matakira ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai, ivi debei da God ina agabiibai sisiyina na vonavaghata. ⁴ Ma kwanatuna kamonai na wawaya ivi bogebogesi da dam ruwa. Viya inae da Jiu damsi ke ita vivitumaghana na ku murisi imiiri. Ma viya inae aposol kurisi da ku murisi imiiri.

⁵ Ma kupuna damsi ma Jiu damsi i babada yavata na Pol da Banabas kii diri itetetei da iti kayoberowanesi ma wakimiyai iti kiivunuwanesi. ⁶ Ma aposol kii sisiya ivi yanei na

* 13:35: Psa 16:10 * 13:41: Hab 1:5 * 13:47: Isa 42:6, 49:6 * 13:51: Mat 10:14; Mak 6:11; Luk 9:5, 10:11

iverugavu ku kwanatu ruwa, Listra ma Debe, Laikoniya dobuna kamona. ⁷ Ma nani dobunai Bada varana biibiina idimadime.

Listra ma Debe kwanatusi kamona.

⁸ Tomowa sago Listra kwanatuna kamona imakamakai na itupuwei da digadigana ma ke meyani ita bababa. ⁹ Mara sago Pol idimadima ma koroto kamosiyai digadigana na ivivi yana. Pol matana maninina itawe ma damina iviia da nani digadigana vitumaghana gwabinai da God iti yawasi. ¹⁰ Ma ikiirara kurina, ivonei bo, “Tam, kevomiiri!” Vaghina ma digadigana itarukapoka imiiri ma baba ivi karei.

¹¹ Koroto ikitai da digadigana iyawasa na ti mani i Laikoniya gamosiyai ikiirara bo, “Ita god ivi ruwa kiidamowai ioru kurita, kitasi ivire da nakanani ma wawayota!” ¹² Ivonavona da Banabas na i god Zus ma Pol na ivonavonei da i god Hemes, iyamna tuna na sisiya voravorana. ¹³ Ma Zus ina taparoro numana na kwanatu nevanenanai. Ma taparoro badana ina wawaya yavata kau totomowisi irutini ma saru gerogerorisi ikavara ma kwanatu ku matuketina inekiibau. I kayowana da Pol da Banabas ita vokavakavarisi ma suwara kurisi ita kapuna.

¹⁴ Banabas da Pol sisiyina ivi yanei da suwara ita kapuna kurisi na ivi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine kii gara igosira ma iverau koroto ku kamosi ma ikiirara bo, ¹⁵ “Turaturakai, avi kubiine weni berana koberabera? Tokai na ke god ma wawayota tami nakanani. God vaghata na yawayawana, tuna dobu ma kunuma ma yegai ma aviyavisina kudubina kamosiyai iyamoni. Kakayokayowei da God varana biibiina koni yanei ma koni tumaghane da weni berasi viviberosi kona voterei. Iyamsi kegha!” ¹⁶ Mara katamaninai na God, dam kudubina ivoteresi da i ku kayokayowanai ivovokavakavara wapawapa. ¹⁷ Ma kegha da mara nonowa ina matakira gwabimiyai emakamakai iyamna tuna kwamra ma bodu nununai garewa evereveremi ma yabayaba da vavai ghamana kopanapanani da nuwabiibiyai komakamakai. Nani berasi ivi debei da tuna emakamakai ma ina agabiibai irakata tami kurimi.” ¹⁸ Pol da Banabas weni nakanani ivivi sisiya ma ipiropiro kirakai da koroto ita vonatanisi, iyamna i kayowana ghamana da ita suwarisi. Ma kegha da ivonatanisi da kau ke iti kiivunuwana.

¹⁹ Nani murinai Jiu damsi viya Antiyok ma Aikoniyam kwanatusiyai inekiibau ma koroto nuwanuwasi itinavirai da nuwanuwasi ipughu Pol da Banabas kurisi. Ma koroto ivomiiri da Pol wakimiyai iraravi da ipeku ma inotai da irabobo. Ma itinakwarokaroi da kwanatu ku kupuna itawanakiibuwei. ²⁰ Ma vitumaghana damsi iriyesi da tupuwina imiirigwagwari ma Pol ivomiiri da yavata ku kwanatu irui. Mara itom na Banabas yavata ivi ruwa inae ku Debe.

Pol da Banabas ivovira ku Antiyok, Siriya kamona.

²¹ Pol da Banabas Debe kwanatunai Keriso varana biibiina idime da koroto ghamana nuwanuwasi itinavirai da Yesu Keriso ivi tumaghane. Ma nani murinai ivovira ku Listra, ma Aikoniyam ma ku Antiyok Pisidiya dobuna kamona. ²² Ma kwanatu nununai Keresiyana ikiikiitepensi da i nota iti rewapana ma sisiya biibiisi itereterei da i vitumaghana ita vokikini. Ma ivonesi bo, “Vitumaghana damta nuwapoya bogii ma bogiyyai tapanapanani da God ina ku vikiivavona tarui.” ²³ Ma bade kwanatu nununai kalesiya kii vinoraveraveyana ivinevinesi. Ma ivivi siya ma iniponipowana da iyavo kava ivinevinesi na Bada ku imana itereterei. Ti i nota ma i vitumaghana na Bada Yesu kava kurina itereterei.

²⁴ Ma Pisidiya dobuna ine yavui na muriyai irui ku Pampiriya dobuna, ²⁵ na Pega kwanatunai idima ikovi na ikiibau ku Ataliya kwanatuna. ²⁶ Ma ku waka igeru da Ataliya ikiibutawei ma inae ku Antiyok Siriya dobuna kamona. Karenai nani kwanatunai ivomiiri da baba ivi karei, tuna kubiine ivovira nake. Rorova kava vitumaghana damsi Antiyok kamona Pol da Banabas God ku imana iteresi ma ivonatawesi da ina biga ita berai. Ma wekarakava God ina agabiibiyai nani bigana ivi kovini na ivovira kurisi.

²⁷ Inekiibau ma vitumaghana damsi ikwaturiyariyesi da God aviyavisina i biga kamona iberai na kudubina ivonaveresi. Ma kamona ivonesi da God ikikava kupuna damsi i keta ivotawei da Keriso ivi tumaghane. ²⁸ Vaghina ma nani dobunai imakii kirakai vitumaghana damsi yavata.

15

Vitumaghana damsi i dughu Jerusalem kamona.

¹ Tomotomowa viya Judiya dobunai inae ku Antiyok kwanatuna ma vibeyebeyena ivi karei vitumaghana damsi kurisi. Ivonesi bo, “Moses ina vonaviyoyovana kota nunuri da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ke kona berai na Keriso ke ini yawasimi.”* ² Weni

* 14:15: Exod 20:11; Psa 146:6 * 15:1: Lev 12:3

sisiyina kubiine Pol da Banabas, Judiya damsi yavata ivi gamowana ma ivi vonapasipasiyana. Tuna kubiine vitumaghana damsi Pol da Banabas ma Keresiyana viya ivinesi da ita nae ku Jerusalem da weni vikawapatina kubiine aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana ita kitisi.

³ Vitumaghana damsi Pol da Banabas ma wawaya viya ivonatawesi inae ku Jerusalem ma i baba kamonai irui da vitumaghana damsi Ponisiya ma Sameriya dobusi kamonai ivi akovisi da kupuna damsi Yesu ivi tumaghane. Ma i vonaverena kubiine na vitumaghana damsi nuwanuwasi ibiibii kirakai. ⁴ Inekiibau ku Jerusalem na aposol, Keresiyana ma kii vinoraveraveyana ivomiiri da ivi kiikiwesi. Ma Pol da Banabas vonaverena iterei da God aviyavisina i biga kamonai iberai. ⁵ Ma Perisi damsi viya Yesu ivivi tumaghane na ivomiiri ma ivonakiyaragha bo, “Kupuna damsi Yesu ina kivini na tavonesi da ina tuvira ma Moses ina vonaviyoyovana ina votekateke yavui.”

⁶ Ma aposol da Keresiyana kii vinoraveraveyana ivi kiidaburana da weni vikawapatina iti dughuwei. ⁷ Ivi sisiyina kirakiyei ma muriyai Pita ivomiiri ma ivonesi bo, “Varevaresiku, koakovi da rorova kava tota kamotiyai God ivineku da ata dima kupuna damsi kurisi da taku kawakuwai Yesu varana biibiina iti yanei ma iti tumaghane.” ⁸ Ma God, ina kina kava nuwanuwata kamona iakovi. Ma ivi debei da kupuna damsi ekayokayowesi, iyamna ikikava tota Jiu damta Kanuma Vovokaravina ivereta na bade nakanani ivinesi.* ⁹ God kurina na Jiu damta ma kupuna damsi na sago, iyamna i vitumaghana kubiine na i bera beroberosi inotatawei da nuwanuwasi yagharisi. ¹⁰ Avi kubiine koberabera tovonni da God kota rubui? Rorova ita kaekiki mau da ipisi kurita na Moses ina vonaviyoyovana gwabitiyai ma kudubita tabera kavai da kata nunura bubuni. Ma avi kubiine ami kayowana da vitumaghana damsi vusi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri? Weni vitana ke ku tepasi kona terei. ¹¹ Kegha taweyana! Takovi da ita vitumaghana kubiine na ita Bada Yesu ina agabiibai irakata da yawasa makamakii nonowina ivereta. Ma kupuna damsi bade nakanani.”

¹² Ma ke sago wawaya sisiya ku tepana ita terei. Nani murinai korotona ivoguguba ma Pol da Banabas i baba ivi sisiyei. Ivi mamatara kurisi da ikikava God ina rewapanai bera ghamaghamasi ma notakavakavasi iberai kupuna damsi kamosiyai. ¹³ Ivi sisiya ikovi na Jemes ivomiiri ma ivona bo, “Varevaresiku, kovi yaneku. ¹⁴ Saimon Pita namada ivoneta da ikikava karenai God ivi debe meyei da kupuna damsi nuwanuwasi iviyya ma kamosiyai wawaya viya ivovinesi da ina wawaya. ¹⁵ Peroperoveta i sisiya yavata ivi kiisagoi ma nakanani igiruma da God ivona bo,

¹⁶ ‘Muriyai ana vovira da David

ina vikiivavona iwapa na tuna ana ruepa meyei,
tuna nakanani ma numa gharavuna ana vovunaghi
da ana vowa meyei.

¹⁷ Weni berana ana berai da dam ma dam peyarisi taku Bada inekwiku.

Ma kupuna damsi kaku vava ini tumaghane da ti na taku aku wawaya.

¹⁸ Rorova mara katamaninai ivi karei da ku karako na Bada evonavoneta da weni berasi ina berai.’”*

¹⁹ Ma Jemes ina sisiya ikwapanatini ma ivona bo, “Kupuna damsi viya wekarakava i nota God kurina etereterei. Ke ata kayokayowei da i nota tapiroi. ²⁰ Tuna kubiine tavonesi da ke Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunuri. Tagiruma kurisi da bera viya kava ke ina berai. Sago na vavai da siya wawaya kokoitau kurisi isuwari na suwarina ke ina kani, iyamna payapuyakina. Ma kana viruwa na ke meyani ini pekana wapawapa. Ma kana viaroba na tara ke ina kani ma turina na ghamoghamo kayo kukupotana ke ina kani, iyamna tarana uyuwina kamonai.* ²¹ Ita biibai da kupuna damsi na weni berasi kava ita nunuri, iyamna namadani kava wawaya kwanatu nununai Moses ina vonaviyoyovana edimadime. Ma mara nonowa viyakam marasiyai kiki numasi kamonai iyiyavi.”

Kupuna damsi itumaghana na kurisi igiruma.

²² Nani murinai aposol, Keresiyana kii vinoraveraveyana ma vitumaghana damsi kudubisi Jerusalem kamonai ivi dughu. Ma nota iterei da wawaya ruwa ivinesi da Pol da Banabas yavata ita vonatawesi ku Antiyo. Judas (kana vava sago na Basabas) ma Sailas ivinesi. Weni tomotomowisi ivi ruwa na vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana. ²³ Ma weni nakanani igiruma da ita vonatawesi,

“Tokai aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na varevaresikai kurimi kagirugiruma. Tami, kupuna dami vivitumaghami Antiyo kwanatunai, ma Siriya da Silisiya dobusi kamonai.

* **15:7:** Apos 10:1-43   * **15:8:** Apos 2:4, 10:44   * **15:18:** Amos 9:11-12   * **15:20:** Exod 34:15-17; Lev 17:10-16, 18:6-23

Kiiwa kiiwa.

²⁴ Sisiya kavi yanei da wawayi viya kamokiyai ikiibau kurimi na akii vivaghina ke kata veresi. Ma aviyavisina ivivi sisiyei kurimi na ami nota ipiroi ma ivi notaragharaghimi. ²⁵ Tuna kubiine kavi dughu ma wawayi kavinesi da kana vonatawesi kurimi, turaturata biibiisi Banabas da Pol yavata ina nae. ²⁶ Ti na ivere meyesi ita Bada Yesu Keriso kubiine. ²⁷ Vaghina ma Judas da Sailas kana vonatawesi kurimi da aviyavisina kagirumi na bade kawayiyai ina vonaveremi. ²⁸ Kavi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina yavata kavi vaghinei da bera viya kava ke kona bera. Ma ke sago vita ku tepana kana terei da kona kavari. ²⁹ Kokoitau kana suwara, tara ma ghamoghamo kayo kukupotana ke kona kani, ma ke koni pekana wapawapa. Ita biibai da weni berasi kavonavonemi na ke meyani kona bera.

Vaghina, tuna kava ma kiiwa kiiwa.”

³⁰ Ma totomowisi ivi ruwamaruwa ivonatawesi da ioru ku Antiyok. Nani dobnai vitumaghana damsi kudubisi ivi kiidaburana ma nani girumina Jerusalemwai ikavarapiyei na iveresi. ³¹ Ivi yavi ma nuwanuwasi irukiiepepai ma ivi nuwabiibii kirakai. ³² Ma Judas da Sailas imakai ma mara nonowa sisiya biibiisi vitumaghana damsi ivonavonaveresi, iyamna i puyo God gwabinai iviiva da ti na peroperoveta. Tuna kubiine wawayi ikiiki-ipepisi ma nota rewapana ivereresi. ³³ Ma gwabisiyai imakai mara gisina gurina ma muriyai vitumaghana damsi ivi biibiinisi ma nuwanubiyai ivonatawesi ivovira i wawayi kurisi, ku Jerusalem. ³⁴ (-) ³⁵ Ma Pol da Banabas na Antiyok kamoni imakai da wawayi viya yavata Bada Vonana ivivi beyebeyena ma idimadime.

Pol da Banabas ivi bogebogesi.

³⁶ Ke mara gurina ma Pol, Banabas ivonei bo, “Tavovira da kwanatu nununai varevaresita tarugenarisi. Rorova Bada Vonana tadime kurisi na akovisi taviya da ikikava emakamakai.” ³⁷ Ma Banabas ina kayowana da Jon Mak ita rutini da yavata ita nae. ³⁸ Ma Pol inotai da ke ita biibai, iyamna Pampiriya dobnai ibigabiga ma i biga kamoni na Jon Mak ivi muritina ma ikuyowesi.* ³⁹ Tuna kubiine Pol da Banabas ivi vonapasipasiyana da ivi bogebogesi. Banabas, Mak irutini ma waka ere kukana igeru da inae ku Saipras. ⁴⁰ Ma Pol, Sailas ivine da ita kaeturane. Ma vitumaghana damsi Pol da Sailas ivi biibiinisi, Bada ku imana iteresi da ina agabiibai gwabisiyai ina makai. Ma ivonatawesi inae. ⁴¹ I baba kamoni irui ku Siriya ma Silisiya dobusi da vitumaghana damsi irugenarisi ma sisiya biibiisi iterei da i nota ivi rewapana.

16

Timoti, Pol da Sailas yavata ibaba.

¹ Pol inae ku Debe kwanatuna ma muriyai ku Lистра kwanatuna da vitumaghana wawayi sago kana vava Timoti ipanani. Ina maduwa na Jiu wavine ma Keriso ivivi tumaghane, ma ina mamai na Grik tomowa. ² Vitumaghana damsi peyarisi Lистра ma Aikoniyam kwanatusi kamoni na ivonavona da Timoti na wawayi kiimatanina ma ikawabiibiyei. ³ Pol, Timoti ita rutini yavata ita nae, tuna kubiine ina kayowana da Timoti kwimata bekana ita tuviviratawei ma Timoti ivi vaghinei, iyamna nani dobnai Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti ina mamai na Grik wawayi.* ⁴ Muriyai kwanatu nununai ibaba na sisiya bagibagisi itereneyi da vitumaghana damsi ita votekateka bubuni. Sisiyisi na aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamoni gwabisiyai iviiva. ⁵ Ma vaghina ekalesiya kwanatu nununai i vitumaghana ivi rewapana, ma mara nonowa wawayi vusi vitumaghana ivivi karei da ku kamosi irui da i koroto irakarakata.

Masedoniya tomowa mekeyuna Pol kurina irumatarata.

⁶ I baba kamoni na Pol turaturana yavata Pirigiya ma Gareisiya dobusi ine yavui. Ma ke ita nae ku Eisiya dobnai da ita dima, iyamna Kanuma Vovokaravina itarapaparisi. ⁷ Ma Misiya dobnai ina ku parata inekiibau na ibera tovonni da ku Bitiniya dobnai ita rui ma kegha, Yesu Kanumina itarapapara meyesi. ⁸ Vaghina ma Misiya kamoni ibaba maninina inae da ku Troas kwanatuna inekiibau. ⁹ Ma nani didibarinai God Masedoniya tomowa mekeyuna ivonatawesi Pol kurina. Ikita da tomowina imiimiiri ma kurina ivi nowi bo, “Pol, kedamana ku Masedoniya dobnai da kuni vitekai.” ¹⁰ Pol nani mekeyuna ikitai ikovi na

* 15:34: Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 34 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Sailas Antiyok kamoni ikuyowesi.’ * 15:38: Apos 13:13 * 16:3: Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti gisinai na kwimata bekana ke ita tuviviratawei. Ma Timoti, Pol yavata ita baba ma ita dima na Moses ina vonaviyoyovana ita nunura bubuni da tuna na Jiu vaghata. Mikeda Timoti ke ita tuviviri na Jiu damsi ke iti vaghinei da i kiki numasi kamoni ita dima.

vaghina ma yaghiyaghina akii sawara kayuna ma kavomiiri ku Masedoniya. Kanotanotai da God ikwatukai da varana biibiina nani damsi kurisi kata dimei.†

Pilipai kwanatunai Lidiya ivi tumaghana.

¹¹ Troas kamonai waka kaviiya da kadamana ku nuwa sago kana vava Samotires. Mara itom na kadamana ku Neyapolis kwanatuna. ¹² Ma nani dobunai kawota ma karui ku Pilipai. Masedoniya dobuna kamonai Rome damsi ivivi badesi na Pilipai tuna i kwanatu ghamana sago. Nani dobunai kamakai mara gisina. ¹³ Viyakam maranai kwanatu kakiibutawei da kanae ku okowa. Jiu damsi i nipwana gawarina kata panani. Ma okowa baranai na wivine ivivi dughu na kanae da kurisi kavi sisiya. ¹⁴ Ma iyavo kava ivivi yana na kamosiyai wavine sago kana vava Lidiya. Tuna ina kwanatu Tayatira ma ina biga da gara biibii kirakiisi ivivi gimarei.‡ Ma tuna wavinena na mara nonowa God ivovokavakavari. Ma Pol ina sisiya ivivi yanei ma Bada nuwanuwana ivotawei da ivi tumaghane. ¹⁵ Lidiya ma ina rakaraka ma wawaya iyavo kava gwabinai ivivi makiiyana na peyarisi ibabaito. Ma ivonekai da kata nae ina ku numa. Ivona bo, “Kona notai da taku Bada aitumaghane na tanae aku ku numa da tami kaku numataya.” Ivona kirakiyekali kubiine na yavata kanae.

Pol da Sailas ku gabura iteresi.

¹⁶ Mara sago kananae ku nipwana gawarina da bigabiga wavinena kapanani, tuna gwabinai kanuma berona irunuma. Kanumina ina rewapanai na bera karakava da ita tupuwa na namada ivivi debei. Akova gavugavusi gwabinai kubiine na wawaya mane ghamana kana koyakoyagha ivivi miyesi da wavinena ina sisiya iti yanei. ¹⁷ Ma nani wavinena Pol ma tokai ikivikivinkai ma ikiikiirara bo, “Weni damsi na God Kiidamo Makamakiina ina vovobigabiga. Evonavonemi da tami ikikava yawasa makamakii nonowina kona panani.” ¹⁸ Mara nonowa weni sisiyina iberabera da Pol nuwanuwana ipughu ma imiiritavire da kanuma berona ivonei bo, “Yesu Keriso avanai avonavonem da wavine kekiibutawei.” Ma kanuma berona yaghiyaghina wavinena ikiibutawei da inae.

¹⁹ Maranai kana koyakoyagha ikitai da i mane kana keta igudui na Pol da Sailas ivotansi ma itinaveraveruwesi inae kwanatu babadisi kurisi. ²⁰ Ma vitupavira babada ku maghinosi iteresi ma ivonesi bo, “Weni totomowisi na Jiu damsi. Ma ipisi da ita kwanatu kamonai i sisiya eberabera da wawaya inotaragharaghi. ²¹ Tota na Rome damta ma i vibeybeyena kata kivini na ita kiki kati kiigiyei, tuna kubiine ke kati vaghinei.” ²² Ma koroto ghamana ti bade ivomiiri da Pol da Sailas iyeghayeghisi.

Ma vitupavira babada i wawaya ivonesi da Pol da Sailas kii gara ivi tinaskeyana ma kiyyai iravisi. ²³ Ivi kiigudeyanesi ikovi ma ku gabura iteresi. Ma gabura badana ivonei da ita pota bubunisi da ke ita verau. ²⁴ Gabura badana weni sisiyina kubiine na numa ku kamovaghina iteresi ma kaesi ikuta da ke kovokovoghina da ita verau.

²⁵ Nubakutuva punai Pol da Sailas iniponipwana ma itavotavora, God ivovokavakavari. Ma iyavo kava gabura kamonai ivivi makiiyana na ivivi yanesi.

²⁶ Kadenima nukenuke ghamanakina gabura numana inukei. Ma yaghiyaghina matuketa peyarina itamotate, ma gabura damsi kii chein ivi tamotaweyana. ²⁷ Gabura badana irumataka ma ivomiiri ita kita da matuketa peyarina kawabonabonaghisi. Ma inotai da gabura damsi peyarisi ivi veraveruwana na ina seri itina yavu da tuna mani iti rabobo meyei. ²⁸ Ma Pol ikiirara, “Ke kuni rabobo meyem! Peyarikai na weni!”

²⁹ Gabura badana yasegana kubiine ivi kwatu. Ma iyabumana kirakai da iverau irui ma ere kirokirona Pol da Sailas maghinosiyai itawotei. ³⁰ Ma irutiniisi ikiibau ma ivonesi bo, “Babada, aviyaivisina ana bera da yawasa ana panani?”

³¹ Pol da Sailas ivonapotei bo, “Bada Yesu kuni tumaghane na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Tam ma am rakaraka yavata.” ³² Ma Bada vonana idimeyi kurina ma ina rakaraka kurisi. ³³ Namanaki da didibara basunai ma gabura badana Pol da Sailas irutiniisi maninina inae da kii gubaga ikowa. Ma yaghiyaghina ina rakaraka yavata ibabaito. ³⁴ Nani murinai irutiniisi ighae ina ku numa ma vavai iveresi da ikam. Ma tuna ina rakaraka yavata ivi nuwabiibii kirakai da God ivi tumaghane.

³⁵ Mara itom na vitupavira babadisi potapota wawayisi ivonatawesi gabura badana kurina, ita vonei da Pol da Sailas ita votawesi ita nae.

³⁶ Vaghina ma gabura badana Pol ivonei bo, “Babada sisiya ivonatawei da tam ma Sailas kana votawemi. Kokiibau da nuwanubiiyi konae.”

† **16:10:** Weni dobunai Luk ivi karei da Pol mau yavata ibababa. Tuna kubiine igiruma bo, “akii sawara kayuna ma kavomiiri.” ‡ **16:14:** Tayatira damsi sisei sago ivivi tavi da ‘dye’ iyamoyamoni, kana kita dugadugarina bo ‘purple.’ Gara ivovokutuvu na kitana ibiibii kirakai da mumurisi kava igimagimari. § **16:27:** Gabura badana ina biga ke ina bera bubuna da gabura makamakiiisi ina verau na kovoghina na rabobo.

³⁷ Ma Pol potapota wawayisi ivonesi bo, “Tokai na Rome damkai ma ke aviyavisina berona kata bera. Avi kubiine ke iti tupavirekai ma debiiyai ivi kiigudeyanekai ma ku gabura iterekai? Avi kubiine i kayowana da gavunai ina vonatawekai? Kegha! Kwanatu babadisi ti mani ina pisi da ina rutinikai kana kiibau.”

³⁸ Potapota wawayisi Pol ina sisiya ivi yanei ma inae da vitupavira babadisi ivonaveresi. Akovina iviyya da Pol da Sailas na Rome damsi na iyabumana kirakai. ³⁹ Vaghina ma inae kurisi da nuwanuwasi ikiivipikapikai ma gaburai irutinakiibuwesi ma ivi nowi kurisi da kwanatu ita kiibutawei. ⁴⁰ Pol da Sailas gabura ikiibutawei na inae Lidiya ina ku numa. Ma nani dobunai vitumaghana damsi yavata ivi kiidaburana ma sisiya biibiisi iveresi da i nota iti rewapana, ma ikuyowesi inae.

17

Pol idima Tesalonika kwanatunai.

¹ Pol da Sailas ibaba da ku Ampiporis kwanatuna ma maninina inae da ku Apoloniya kwanatuna da bade maninina inae ku Tesalonika kwanatuna irui. Ma nani dobunai Jiu damsi i kiki numana sago imakamakai. ² Pol ina bera da meni ku dobuna ina rurui na ina nae ku kiki numana. Tuna kubiine Tesalonika kwanatunai taparoro aroba imakai ma viyakam marasi nununai na irurui ku kiki numana da wawayi kurisi God vonana iyamna vaghata ivivi mamatarei. ³ Sisiya kiimatana ivi debei da giruma katamana kamonai vonaverena iterei da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo ma bade rabobwai ita vomiri. Ivonesi bo, “Weni wawayina Yesu aisisiyei kurimi, tuna na God ina Vivinevine Wawayina.” ⁴ Vaghina ma Jiu damsi viya nuwanuwasi itinavirai da Yesu ivi tumaghanei ma Pol da Sailas kurisi ikapu. Ma Grik damsi peyarisi yavata, ti namada God ivovokavakavari ma wekarakava Yesu ivi tumaghanei. Ma kamosiyai na wivine avatetesi viya na yavata.

⁵ Ma Jiu damsi inuwakapi na ikiibau ku keta bada da ivi dirigiigai, wawayi beroberosi ma babawapawapasi kava iviniisi. Ma iberai da koroto ghamana iwagiyesi da kwanatu kamonai ikiikiirara ma wawayi ivivi kiitabirana. Ma koroto iverau da Jeison ina numa ikuni ma igavovori, Pol da Sailas iekwisi ma ita viinisi da koroto ku imasi ita teresi. ⁶ Ma ke ita pananisi kubiine na Jeison ma vitumaghana damsi viya yavata itinakiibuwesi ma itinaveraveruwesi kwanatu babadisi kurisi. Ma ivivi kiirareyana bo, “Pol da Sailas berona eberaberai da dobu kudubina ikuvirei! Ma wekarakava irui ita ku kwanatu ⁷ ma weni tomowina Jeison itinariyesi ina ku numa. Pol weni wawayisi yavata Kiivavo Sisa ikawakiikiyei, iyamna evonavona da kiivavo sago emakamakai, kana vava Yesu.” ⁸ Koroto ma kwanatu babadisi Jiu damsi ivi yanesi na nuwanuwasi ipirotawetawei. ⁹ Ma kii kovogha kubiine mane ruvana iterei na Jeison ma vitumaghana damsi ivoruvai ma kwanatu babada iveresi. Ma tuna igudusi da mara muriyai weni berana ke ina bera meyei. Ma vaghina ivonatawesi inae.

Bereya kwanatuna kamonai.

¹⁰ Ma vitumaghana damsi ikoyagha da didibarai Pol da Sailas ivonatawesi inae ku kwanatu sago kana vava Bereya. Inekiibau ma Jiu damsi i ku kiki numana irui. ¹¹ Ma Bereya damsi na wawayi biibiisi ma nuwanuwasi vovotawena, ke Tesalonika damsi nakanani. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubina Keriso varana biibiina ivivi yanei. Ma mara nonowa giruma katamana ivivi yavi ma iekwekwai da Pol sisiya itereterei na vonavaghata bo kegha. ¹² Ma wawayi peyarisi Bereya kamonai ivi tumaghana, Jiu damsi ma Grik tomotomowa peyarisi ma bade Grik wivine avatetesi viya. ¹³ Ma Jiu damsi Tesalonika kamonai Pol ivi kawapatei na akovina iviini da God vonana idimadime Bereya damsi kurisi. Tuna kubiine ivomiiri inae ku Bereya ma reso ivi karei, ma sisiya iberai da koroto nuwanuwasi ipirotawetawei da nuwanuwasi ipughupughu Pol kurina. ¹⁴ Ma vitumaghana damsi yaghiyaghina Pol ivonatawei ikiibau ku kikirai da ita geru. Ma Sailas da Timoti ivoteresi da Bereya kamonai imakai. ¹⁵ Ma tomotomowa viya Pol ivi kaeturane inae ku Atenisi kwanatuna. Muriyai da tomotomowisi ita vovira ku Bereya na Pol ivi varavarisi da Sailas ma Timoti ita vonaviyaghiyaghini da ita nae ku Atenisi, Pol kurina.

Atenisi kwanatuna kamonai.

¹⁶ Pol Atenisi kamonai Sailas da Timoti ikoyakoyaghisi na ikitai da kwanatu kamonai kokoitau ipeyari kirakai da ina nuwapoya irakata. ¹⁷ Tuna kubiine kiki numana kamonai ivi karei da Jiu damsi ma bade Grik damsi viya God ivovokavakavari na kurisi ivivi beyebeyena. Ma bade mara nonowa vigimara gawarinai iyavo kava nani dobunai ipanapananisi na ti kurisi ivivi beyebeyena. ¹⁸ Nani kamonai Epikuriya damsi ma Sitoiki damsi Pol yavata ivivi vonapasipasiyana. Pol ina dima kamonai na ikikava Yesu irabobo ma bade ivomiiri na tuna ivi sisiyei. Ma nani damsi ti mani kamosiyai ivi tarakiyyana bo, “Weni

kawa neghaneghana imaghinopapapara na aviyavisina isisiyei?” Ma viya ivonavona bo, “Agunai dobu viruwa damsi i god isisiyesi.”¹⁹ Vaghina ma Pol irutinanevei ku dughu gawarina, dobuna kana vava Ariyopagas.* Ma kwanatu babadisi ivi tarakiiyanevei bo, “Tam am vibeyebeyena vuna kisisiyei na ikikava?”²⁰ Bera viya kuvi sisiyei na kaveyaveyeyei ma kakayokayowei da akovina kata vii bubuni.”²¹ Mara nonowa Atenisi damsi peyarisi ma dam viruwa Atenisi kamonai na i kayowana ghamana da bera ma nota vusi ina viviyanevei ma ina vividughu kupomei.

²² Vaghina ma Pol kwanatu babadisi maghinosiyai ivomiiri ma ivona bo, “Akitakitimi da tami Atenisi dami na nuwanuwami kudubinaivi ami vokavakavara na kokoitau bogii ma bogiiyai kurisi kotereterei.”²³ Ami kwanatu kamonai ababa na ami suwara kii kema ipeyari kirakai akitai. Ma kemana sago tepanai na kogiruma bo, ‘God sago ke katakovi na ina gawara vovokaravina weni.’ Nani God na ke kotakova bubuni ma kegha da kosuwasuwara kurina ma kovovokavakavari. Nani God na kurimi ani sisiyei.”²⁴ God na dobu ma bera kudubina kamonai iyamoni ma tuna dobu ma kunuma kana bada. Tuna kubiine wawaya taparoro numasi eyamoyamona na God vaghata ke nani numasi kamosiyai ita makamakai.*²⁵ Tuna yawasa ma bera kudubina everevereta, tuna kubiine ke sago aviyavisina ita vadivadiyei da wawaya imasiyai ina yamoni.”²⁶ Karevaghina tomowa sago kava iyamoni ma nani tomowinaivi na wawaya itupuwa da dam bogii ma bogiiyai ma dobu kudubina imakii yavui. Tuna ina kina kava wawaya kii mara iterei ma bade i parata iterei da meni dobnai kava iti makiiyana.”²⁷ Bera peyarina God iberai da wawaya tuna itekwai. Ina kayowana da wawaya ita vorona kurina ma damina ita viiya. Ma God na ke rabaraba, peyarita gwabitiyai.”²⁸ Wawaya sago ivona bo, ‘God ina rewapanai da tota tidagudagu ma wawayawata tamamakakai.’ Ma ami giruma wawayina sago ivona bo, ‘Tota na God natunatuna.’

²⁹ Tota natunatuna kubiine na ke tanotai da tuna na kokoitau nakanani. Nani sawarisi na gold bo silva bo wakimiyai wawaya i nuwagiurai ma imasiyai eyamoyamoni.”³⁰ Rorovani kava God ikitai da wawaya ke itakovi da aviyavisina eberaberai, tuna kubiine i bera neghaneghasi ikitatawei. Ma karako na sisiya bagibagina everevereta da wawaya kudubita dobuwai ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei.”³¹ Ma kana mara vaghata iterei da vonavaghata tepanai wawaya kudubisi ini tuppaviresi. Ma tomowa sago kiimatanina ivinei da nani vitupavirana ini gayamei. Ma iberai da tomowina rabobowai ivomiiri, ivi matakira wawaya kurita da tuna na ina Vivinevine Wawayina.”

³² Ma kwanatu babadisi Pol ina sisiya ivi yanevei da wawaya rabobowai ivomiiri na ivi namei ma ivonaviiviyakei. Ma wawaya viya ivona bo, “Aki kayowana da kade mara sago kuta vovira da weni notasi kuti sisiya meyei.”³³ Vaghina ma Pol nani dughuna ikiibutawei ma inae.”³⁴ Ma wawaya viya Pol iwagiyei ma Yesu ivi tumaghaneivi. Kamosiyai na tomowa sago kana vava Diyonisias, tuna kwanatu badana sago, ma wavine sago kana vava Damarisi ma bade wawaya viya yavata.

18

Korint kwanatuna kamonai.

¹ Weni berasi murinaivi Pol Atenisi ikiibutawei da inae ku Korint kwanatuna.”² Ma Korint kamonai Jiu tomowa sago ipanani, kana vava Akwila, ina dobu Pontas. Akwila kawana Pirisera yavata wekarakava Itali dobuna ikiibutawei da ipisi ku Korint, iyamna Rome damsi i kiivavo ghamana Korodiyus na Jiu damsi ikwavinisi, ivonakiiyaragha da peyarisi Rome kwanatuna ita ikiibutawei. Ma Pol inae da Akwila da Pirisera ita kitisi.”³ I biga da gara ipopopo da yobe iyamoyamona. Ma Pol bade yobe popopo wawayina, tuna kubiine mara gurina gwabisiyai imakai da ibiga patapata.”⁴ Ma viyakam marasi nununai Pol irurui ku kiki numana. Ma Jiu ma Grik damsi yavata sisiya ivivi taghegheyaneivi. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghaneivi.

⁵ Ma Sailas da Timoti Masedoniya dobuna ikiibutawei ma ipisi ku Korint. Nani maranai Pol yobe popo bigana ivoterei da mara nonowa God varana biibiina idimadimeivi Jiu damsi kurisi. Ma ivivi beyebeyena kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.”⁶ Ma Jiu damsi viya Pol ivonavikoniyeivi ma ivi avaberowei. Tuna kubiine Pol maghinosiyai kana gara popokuna ikiiririghi. Ma ivonesi bo, “Rabobo berona kona panani na damidamina! Ke koni wavuku. Karako na ana voteremi da kupuna damsi kurisi ana dima.”⁷ Vaghina ma Pol ivoteresi. Nani murinaivi tomowa sago ina numiiyai idimadima, tuna kupuna tomowina

* **17:19:** Ariyopagas: Ariyopagas na koya sago kana vava, tuna Atenisi kwanatuna kamonai. Ma tuna koyana tepanai na kwanatu babada i dughu gawarina. * **17:24:** 1Kgs 8:27; Isa 42:5; Apos 7:48

kana vava Titiyas Jastas. Ina numa na kiki numana ririnai ma mara nonowa God ivovokavakavari. ⁸ Krispas, tuna kiki numana badana ma ina rakaraka yavata kudubisi Bada Yesu ivivi tumaghanei. Ma Korint damsi peyarisi Pol ivi yanei na Bada vitumaghanina ivi karei da ibabataito.

⁹ Didibara sago Bada ivi sisiya Pol kurina, ivonei bo, “Ke kuna yabumana da kuni kawapotapota. Am dima kevi marapatei. ¹⁰ Taku akoyakoyaghim da ke sago wawaya ina ravim bo inivisi ina verem, iyamna weni kwanatunai na aku wawaya ipeyari kirakai.” ¹¹ Vaghina ma Pol Korint kamoni imakamakai da madegha sago ma nawaravi miikovimarua kamoni God vonana biibiina ivivi beyebeyesi.

¹² Akeya dobunai Gariyo ivivi bada ma nani maranai Jiu damsi viya ivi kiikapusi da Pol ipaniya na irutini inae Gariyo kurina vitupavirena kubiine. ¹³ Ma ivonei bo, “Weni tomowina taravatu ivi kiigiyei na wawaya kurisi ivi beyebeyena da vokavakavara God kurina na ke kana keta nununai.”

¹⁴ Pol ivomiiri da iti sisiya, ma kegha da Gariyo Jiu damsi ivonesi bo, “Weni tomowina mikeda berabero gisina bo ghamana ita bera na taku aku biga da ati yanemi. ¹⁵ Ma weni nuwapoyina na sisiya ma wawaya kii vava ma tami Jiu dami ami vonaviyoyovana koigamwanei. Tuna kubiine tami mani kovi maniniya. Ma taku na weni nuwapoyina ke ani tupavirei.” ¹⁶ Vaghina ma Gariyo ikwavinisi da vitupavira numana ikiibutawei. ¹⁷ Ma nani numana maghinonai koroto ghamana ivomiiri da kiki numana badana Sostenis ivotani ma piideyai ivowai. Ma Gariyo ke iti nuwapoyei.

Pol ivovirame ku Antiyok.

¹⁸ Pol mara gurina Korint kamoni imakai. Muriyai ikiibau ku kwanatu kana vava Senkiriya ma nani dobunai uyawina igharitawei, ivi matakira da vonakiyapa bagibagina sago Bada kurina na ivi koviya. Vaghina ma vitumaghana damsi ikuyowesi da Pirisera ma Akwila yavata ku waka ere kukana igeru ma ivomiiri ku Siriya dobuna.* ¹⁹ Keta borinai ku Epesas kwanatuna inekiibau, ma nani dobunai Pirisera da Akwila ivoteresi. Ma Pol ina kina kava irui ku kiki numana da Jiu damsi yavata sisiya ivi ghegheyanei. ²⁰ Ma damsi ivonei da yavata ita makai mara gisina gurina ma Pol ivona bo, “Kegha.” ²¹ Ma ita kuyowesi na ivonesi bo, “Mikeda God ini vaghinei na kara mara sago ana vovira.” Ma ku waka ere kukana igeru ma Epesas ikiibutawei. Ma Pirisera da Akwila na Epesas kamoni imakai.

²² Inekiibau ku Sisariya kwanatuna da iwota. Ma irui ku Jerusalem da ekalesiya nani dobunai ivi kiikiwesi. Ma ibaba inae ku Antiyok kwanatuna. ²³ Pol nani dobunai imakii gisina ma muriyai ibaba da Gareisiya da Pirigiya dibusi kamona ine yavui. Ma vitumaghana damsi irugenarisi ma ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ita kiipepai.

Apolos Epesas ma Korint kamoni.

²⁴ Mara sago Jiu tomowa sago ku Epesas kwanatuna inekiibau. Kana vava Apolos ma ina kwanatu na Ariksandiriya. Tuna ina nuwagiura irakata ma giruma katamana iakova kirakiyei. ²⁵ Namada wawaya gwabisiyai Yesu ina keta akovina iviyya. Ma nuwanuwana kudubinai idimadima. Ma Yesu ivivi sisiyei na maninina kavakava. Ma babataito sago kava iakovi, tuna Jon ina babataito. ²⁶ Ma kiki numana kamoni ivi karei da ere maghitepatorana idimadima na Pirisera da Akwila ivi yanei. Ma ivi kiikiwei ma irutini i ku num. Nani dobunai akova ku tepana iverei da God ina keta kudubina itakova yavui. ²⁷ Mara sago Apolos ina kayowana da ita nae ku Akeya dobuna da ita dima. Tuna kubiine vitumaghana damsi Epesas kamoni igiruma Keresiyana varevaresi Akeya dobunai kurisi. Ivonaveresi da Apolos ipipisi na ita verupotei. Inekiibau ma iyavo kava God ina agabiibiyai namada ivivi tumaghana na ti damsi ivi vite kirakiyesi. ²⁸ Dughu ghamaghamasi kamoni debiiyai Jiu damsi ivonavonatepatepanisi. Ma giruma katamana ivovotawei ivivi yavi na tuna tepanai ivonavona bo, “God ina Vivinevine Wawayina kokoyakoyaghi na inekiibau, tuna na Yesu.”

19

Pol Epesas kwanatunai.

¹ Apolos na Korint kwanatunai imakamakai ma nani maranai Pol, Antiyok kwanatuna ikiibutawei. Ma ibaba da dobu viya dipiiyai ikiiyaraghi da ku Epesas inekiibau. Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya ipananisi.* ² Ma ivi tarakiyanesi bo, “Maranai vitumaghana kovi karei na Kanuma Vovokaravina damina koviiya bo kegha?”

* 18:18: Num 6:18 * 19:1: Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamoni ma Antiyok kwanatuna na Siriya dobuna kamoni. Pol ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dibusi ikiiyaraghi da ku Epesas kwanatuna, tuna kikirai Eisiya dobuna kamoni.

Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tokai Kanuma Vovokaravina ke katakova tovonu. Ke meyani sisiyina kati yanei.”

³ Ma Pol ivi tarakiyanesi bo, “Nakanani na meni babataitona koviiya?”

Ivonapotei bo, “Okowai, tuna Jon ina babataito.”

⁴ Ma Pol ivonesi bo, “Jon ivi beyebeyena da wawaya i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei na ita babataito. Ma ivi akovisi da tomowa sago karakava ina pisi na tuna tomowina kati tumaghanei. Tuna na Yesu.”*

⁵ Vitumaghana damsi weni sisiyina ivi yanei na Bada Yesu avanai ibabataito. ⁶ Ma Pol imana ku gayamisi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da kunuma gamosi bogii ma bogiiai ivivi sisiya. Ma sisiya God gwabinai iviiviya na ivivi debei. ⁷ Ma damsi na ivi 12.

⁸ Ma nawaravi aroba kamonai Pol mara nonowa irurui ku kiki numana ma ere tepatorana idimadima. Ina sisiya kiikiimataniisi itereterei, God ina vikiivavona ivivi sisiyeyi da wawaya nuwanuwasi itinavirei. ⁹ Ma wawaya viya kawakiikiisi na Pol ina sisiya ke iti tumaghanei ma debiiai Yawasa Ketana ivonaviiiyakei. Tuna kubiine Pol kiki numana ivoterei, vitumaghana damsi irutini ma idamana ku numa sago, tuna na Tairanas ina vibeyebeyena numana. Ma mara nonowa nani dobunai ivivi beyebeyena. ¹⁰ Nakanani iberabera da madegha ruwa ikovi. Ma iyavo kava Eisiya dobunai imakamakai na peyarisi Bada varana biibiina ivi yanei, Jiu ma Grik damsi yavata.

Sikiva natunatuna.

¹¹ God ina rewapanai na Pol bera ghamaghamasi iberabera. ¹² Ma nani kamonai wawaya gara sinasinamisi Pol gwabinai iyuyuna ma inenae da gubagubagisi kurisi da nani garasiyai ikiikiitovonisi da kii gubaga iyawayawasa. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ikiikiibukuyowesi. ¹³ Ma Jiu damsi viya i biga na ibababa da kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai irunuma na ikwawikwavinisi. Ma ti na ke Keresiyana ma kegha da ibera tovonu da Bada Yesu avanai ita kwavinisi. Ivonavona bo, “Pol, Yesu edimadime. Ma nani wawayina Yesu avanai kakwawikwavinim. Kekiibaul!”

¹⁴ Ma totomomowa miikovimaruwa na ti yavata weni berana iberabera. Ti na Sikiva natunatuna. Ma Sikiva na Jiu damsi i taparoro badana ghamana. ¹⁵ Mara sago kanuma berona tomowa sago gwabinai na ivonapotesi bo, “Yesu akovi ma Pol akovi, ma tami na iyavo?”

¹⁶ Ma tomowina na kanuma berona ina rewapanai ivi kapoka da nani totomowisi miikovimaruwa iravisi. Iravi kirakiyeyi da iyusi kava numa ikiibutawei ma ere taratarasi ivi veraveruwana. ¹⁷ Ma Jiu da Grik damsi Epesas kamonai na weni sisiyina ivi yanei da iyabumana kirakai. Tuna kubiine Bada Yesu kana vava ivokaravei. ¹⁸ Ma peyarisi Bada ivivi tumaghanei na debiiai i bera beroberosi ivivi mamatarei. ¹⁹ Ma wawaya viya kiikiirapusi ma yapuyapunesi na ti mani i kiirapu ma yapune bukasi iyuna da debiiai ivi daburi ma ikapuni. Mikedda nani bukasi kudubina iti gimarei na 50 tausan silva mane riririghina ita panani. ²⁰ Weni berasiyai na Bada varana biibiina dobu inunui da ivi rewapana.

Viruha ghamana itupuwa Epesas kamonai.

²¹ Weni berasi murinai na Pol damina iviia da Kanuma Vovokaravina ina kayowana da ita nae ku Jerusalem. Muriyai da ita nae na nota iviia da Masedoniya ma Akeya dobusi kamonai ita baba da vitumaghana damsi ita rugenarisi. Ma ivona bo, “Ana nae ku Jerusalem na muriyai God ina vonataweku ku Rome.” ²² Kana vivita ruwa, Timoti da Erastas, ivonatawesi ivi nao inae ku Masedoniya dobuna. Ma Pol na Eisiya dobunai imakai mara gisina.

²³ Ma nani maranai Epesas kamonai nuwapoya ghamana itupuwa. Wawaya ivi karei da Yawasa Ketana ivivi ghaviyeyi. ²⁴ Grik damsi i god wavinena kana vava Atemis ma ina taparoro numana Epesas kamonai. Tomowa sago kana vava Dimitriyas, tuna ina biga da sawara silva kiramina iyamoyamona, Atemis ina taparoro numana ivivi bonebonei da wawaya igimagimari. Ina bigabiga wawayisi iyamoyamona ma ivivi gimara da mane ghamana iviiviya. ²⁵ Tuna kubiine ina bigabiga wawayisi ma bade iyavo kava sawarisi iyamoyamona na peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Aku wawaya, weni sawarisiyai na mane ghamana taviiviya. ²⁶ Ma matamiyai kokitakitai ma tinimiyai koyane da nani tomowina Pol wawaya peyarisi nuwanuwasi itinavirai da vokavara ketana bogiiai ekivikivini, Epesas kwanatunai ma bade Eisiya dobuna kamonai. Evonavona da kokoitau wawaya imasiyai eyamoyamona, ti na ke god vaghata. ²⁷ Weni berana takitaruvai da kokoitau yamoyamona wawayita kata vava ke ina bero ma ita mura ketana ina gudui. Ma ke tuna kava. Bade ita god wavinena Atemis ina taparoro

* 19:4: Mat 3:11; Mak 1:4, 7-8; Luk 3:4, 16; Jon 1:26-27

numana ina kiiviberoi. Wekarakava wawaya Eisiya ma dobu ku kudubina kamonai Atemis erurunomei ma takitaruvai da ina vidadana ke ina kovi.”

²⁸ Ma nani korotona Dimitriyas ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu ma kiirara ivi karei, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” ²⁹ Vaghina ma wawaya peyaris kwanatu kamonai ivi yanesi na yogo wapawapa ivi karei. Ma bade Pol turaturana Gayas ma Aristakas ivotatanisi, ti na Masedoniya damsi. Ma ivi ruwa itinaveraveruwei da dughu kana ku gawara irui. ³⁰ Pol ina kayowana da koroto maghinosiyai ita miiri da iti sisiya kurisi, ma vitumaghana damsi ivonatanani. ³¹ Ma bade nani dobuna ina parata babadisi, ti na Pol turaturana, sisiya ivonatawei ma ivona kirakiiyei da ke ita nae ku dughu gawarina. ³² Nani korotona dughu gawarinai ivi notaragharaghisi da iyogoyogo wapawapa. Wawaya nota bogii ma bogiyyai kubiine ikiikiirara. Ma wawaya peyaris na ke itakovi da avi kubiine iriyesi. ³³ Ma Jiu damsi tomowa sago kana vava Ariksanda ivotabiri da koroto ku maghinosi. Ma wawaya viya ikiirara kurina da iti sisiya. Imana iruepai da wawaya kawasi ita pota da kana papara ita vovai. ³⁴ Ma koroto ikitai da tuna Jiu tomowa, na peyaris ikarayogopatai bo, “Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!” Mara gurina iyogoyogosi.†

³⁵ Ma kwanatu badana sago ivovinubiisi ma ivona bo, “Epesas dami! Dobu kudubina iakovi da tota na Atemis kana koyakoyagha. Iakovi da kana vava irakata ma ina numa taparoro ma ina wakima vovokaravina kunumai ipeku na peyarina tota Epesas damta takoyakoyaghi. ³⁶ Wawaya kudubina iakovi da vonavaghata. Tuna kubiine nipu kovoterei ma bera wapawapa ke kona bera. ³⁷ Weni tomotomowisi korutinapiyesi na ke avi berona ita bera. Ma taparoro numana kamonai ke ita yapi bo ita god wavinena kana vava ita kiiviberoi. ³⁸ Ma mikeda Dimitriyas ina bigabiga yavata ekayokayowei da wawaya ini wavusi na vitupavira kana keta emakamakai. Ma babadisi ami nuwapoya avai na ini vitemi. ³⁹ Ma mikeda aviyavisina ku tepana kokayokayowei na kwanatu babadisi i dughu kamonai koni sisiyei da koni maniniya. ⁴⁰ Ma Rome babadisi ekitakitai da tanene kirakai na gisina kava kovogha ina vereta. Karako weni kayoghakighakina ma kiirara wapawapana na iyamna kegha. Ma ke ruvaruvana da tavonesi da avi kubiine takiikiirara.” ⁴¹ Kwanatu badana weni sisiyina ivi kovini ma wawaya ivonesi da isawara.

20

Pol inae ku Masedoniya da Akeya.

¹ Epesas kamonai wawaya i kayoghakighaki ma i kiirara wapawapa ivoterei. Ma Pol vitumaghana damsi ikiiriariyesi, ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ikiiepepai. Ivi kiikiiwesi ma ivomiiri ku Masedoniya dobuna. ² Ma Masedoniya ine yavui da vitumaghana damsi irurugenarisi ma ivivi sisiya wawaya kurisi da i nota iti rewapana. Ma kwanatu nununai nakanani inenae da ku Akeya dobuna inekiibau, ³ ma imakai da nawaravi aroba ikovi. Ita vomiiri da ita kuka ku Siriya dobuna ma sisiya ivi yanei da Jiu damsi viya kana diri itetei da ita kiivunui. Tuna kubiine ina nota ivirai da ita vovirame ku Masedoniya. ⁴ Pol ina baba kamonai na weni tomotomowisi ivi kaeturanei. Timoti, Sopata (ina kwanatu Bereya ma ina mamai Piras), Aristakas ma Sekundas (i kwanatu Tesalonika), Gayas (ina kwanatu Debe), ma Taikikas ma Toropimas (i dobu na Eisiya).

⁵ Ku Pilipai kanekiibau ma nani tomotomowisi ivi nao inae ku Troas kwanatuna da ikoyakoyaghi. ⁶ Ma tokai na Pilipai kwanatunai kamakai da Pasova kamna ikovi murinai na kukakuka kaviiya. Kaverau mara miikovi ma ku Troas kwanatuna kanekiibau. Ma nani tomotomowisi yavata kavi sagokai ma kamakai da taparoro sago ikovi.

Troas kwanatunai Yutikas rabobowai ivomiiri.

⁷ Sande na peyarikai kavi sagokai da kata kam patapata ma parawa Yesu notanai kata vogimai ma kata rereghi. Ma Pol idima inae da ku didibara puna, iyamna mara ita tom na ita nae. ⁸ Kiidamo numana sago tupayaraghinai kavivi dughu. Ma kamonai na rampa ipeyari kirakai ivivi karakateyana. ⁹ Ma tomowa sago yaragina kana vava Yutikas na biri tarabogina tepanai imakamakai. Pol ivivi sisiya ma ina sisiya iguri kirakai na Yutikas ivi yana da matana ikiikovoghi na ikena nunuwapa na biri taraboginai irutabiri da ipeku ku tano. Ma numana ighe kirakai, kemakemana ivi aroba. Tuna kubiine wawaya ioru da tomowina iruepai ma ipanani da irabobo. ¹⁰ Pol ioru ma tomowina itaraghavui ma ivonesi bo, “Ke koni nuwapoya. Iyawasa.” ¹¹ Ma peyaris ivovira ighae ku numa tepana ma parawa ivogimagimai da Yesu notanai ikam. Ma muriyai na Pol ivivi sisiya da mara itom ma ikuyowesi. ¹² Ma Yutikas ina wawaya irutini ina ku numa ma ivi nuwabiibii kirakai da tuna yawayawana.

Pol inae Troas da ku Miletas.

† 19:34: Iyogoyogosi da 2 hours ikovi.

¹³ Pol dowiyai ibaba da ku Asos kwanatuna. Ma tokai ku waka kageru ma kakuka da ku Asos ma ikikava ivonekai na nakanani kavivi koyakoyagha da kati gerui. ¹⁴ Inekiibau ma kapanani na kavi gerui da kanae ku Mitilini kwanatuna. ¹⁵ Ma mara itom na kakuka da ku Kios nuwana kanekiibau. Ma maninina kanae da ku Samos nuwana, kawota da nani dobunai kakana. Mara itom na kageru da ku Miletas kwanatuna. ¹⁶ Muriyai da ku Miletas kata nekiibau na Pol ina nota ivirai da ku Epesas ke ita rui, iyamna ke ita kayokayoyei da Eisiya dobunai ita makii kirakai. Ivivi yaghiyaghina da ita rui ku Jerusalem ma muriyai da Pentikos kamna kana mara.

Pol Epesas damsi ivi kiruruwesi.

¹⁷ Miletas kwanatunai Pol sisiya ivonatawei ku Epesas, vitumaghana damsi kii vino-raveraveyana kurisi da ita kiibau ma yavata iti sisiya. ¹⁸ Damsi inekiibau na ivonesi bo, “Karenai arui ami ku dobu Eisiya ma tapisi da karako weni, na kamoni tami koakoviku da ikikava yavata tamakii patapata. ¹⁹ Ma taku atereoruwe meyeku ma Bada ina biga ere matadogaku aberabera. Ma Jiu babadisi ivivi diritetete da berona ita berai kuriku ma kegha da amiirikikina ma Bada ina biga ke ata voterei. ²⁰ Ma tami koakovi da vivitemi kubiine na ke ata yabumana bo ati muritina. Vonavaghata sisiyina peyarina na debiiyai ma bade avivi numarui da avivi beyebeyena kurimi. ²¹ Ma taku sisiyina sago Jiu ma Grik damsi avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ma ita tavire God kurina ma ita Bada Yesu kava iti tumaghane. ²² Ma karako Kanuma Vovokaravina inoweku da ana nae ku Jerusalem ma ke atakovi da nani dobunai na aviyavisina kava ina tupuwa kuriku. ²³ Ma aku baba kwanatu nununai na Kanuma Vovokaravina namada ivi akoviku da maghinokuwai vovokarawara ana panani ma ku gabura ina tereku. ²⁴ Ma aku yawasa na ke ata vivinuwapoyei, tuna ke bera ghamana. Ma bera ghamana na avere meyeku da aku biga Bada Yesu ivereku na ana bera yavui. Nani bigana na varana biibiina ani debei da wawaya God ina agabiibai ma ina nuwaviina inakovi.”*

²⁵ “Taku gwabimiyai ababa kirakai da God ina vikiivavona adimadimeyi kurimi. Ma karako na avonavonaveremi da ke kona kita meyeku. ²⁶ Tuna kubiine karako avonavonemi da tami iyavo Yawasa Ketana kona barei na keyama karakaratina ina karimi ma wavuna ke taku ana kavari, ²⁷ iyamna God ina kayowana ke sago ata gavui da peyarina avere yavumi. ²⁸ Kokitaruvimi ma bade God ina ekalesiya kokoyagha bubunisi, iyamna tuna mani taranai igimaratawesi ma Kanuma Vovokaravina ivinemi da kota koyaghisi. Ti nakanani ma sipu yavona ma tami nakanani ma sipu kii koyakoyagha. ²⁹ Ma kokitaruvimi, iyamna kukou dipa kayakayayisi ami ku kamo ina rui da sipu ina kugerisi ma ke ina nuwaghane. Ma nani kukusi na vibeyebeyena vibero wawayisi. Ana kuyowemi ma akovi da murikuwai na ina nekiibau kurimi. ³⁰ Ma bade wawaya viya tami mani kamomiyai vonavaghata ina ruvovirei da vibeyebeyena vibero ina terei. Ma vitumaghana damsi ini nuwatini da ina kivinisi. ³¹ Tuna kubiine matami ekita! Konotai da ere matadogaku, madeghai ma didibarai avivi beyebeyena peyarimi kurimi da madegha aroba ikovi.”

³² “Ma karako na God ku imana atereteremi. Ma ina agabiibai varana namada kovi yanei ma tuna sisiyina kovokovoghina da ina kiiepepimi da kona gogo ma koni rewapana. Ma bade kanuma ina mura ina rereghi ina wawaya vovinesi kurisi na tami yavata kami reregha kona viya. ³³ Ma taku na ke meyani wawaya i mane bo kii gara biibiina ata kitakirorwei. ³⁴ Ma tami koakovi, abigabiga da taku mani akoyakoyagha meyeku. Ma wawaya ivivi kaeturane ku na ti bade ima kamokuwai imakamakai. ³⁵ Ma aviyavisina peyarina aberai na tuna vibeyebeyena kurimi da ikikava tami bade ininimi ina pika da wawaya vivikamyuyuwisi tivitesi. Bada Yesu ina sisiya tanotai. Ivoneta bo, ‘Vibiibiina ghamana na verena kamoni tapanani, ke nakanani ma vopote.’”

³⁶ Pol ivi sisiya ikovi na peyarisi ivi tuwaporerururwana ma inipowana. ³⁷ Ma peyarisi ere matadogasi itaraghavui ma iyoni. ³⁸ Ivi nuwapoya kirakai da tuna ivonesi da maghighina ke ina kita meyei. Ma ibaba patapata da ku waka.

21

Pol ina baba ku Jerusalem.

¹ Keresiyana peyarisi Miletas kikirinai kavi kiruruwesi ikovi na ku waka kageru da maninina kakukadamana ku Kos nuwana da nani dobunai kakana. Ma mara itom na ku Rodes nuwana karui ma muriyai na kanae da ku Patara kwanatuna. ² Ma nani dobunai waka sago kapanani da Ponisiya ina ku nevanewa inenae na kageru da kanae. ³ Ma kaveraverau da Saipras nuwana kakitakitai ma ku katagheyakai kataweyana kaverau da ku Siriya dobuna, da ku Taya kwanatuna kawota. Ma nani dobunai na kaoru ku tano da sawara iti oruni. ⁴ Ma vitumaghana damsi viya kapananisi da yavata kamakai taparoro

* 20:24: 2Tim 4:7

sago. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ti damsi Pol ivona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem. ⁵Ma kamakii ikovi na kavomiiri. Vitumaghana damsi peyarisi kakawasi ma natunatusi yavata ikiviniakai da kwanatu kakiibutawei kaoru ku kikira. Ma nani dobunai kavi tuwaporeruruwana ma kanipowana. ⁶Ma kanipowana ikovi na kavi kiruruwesi ma ku waka kageru, ma ti na ivovira i ku numa.

⁷Ma Taya kakiibutawei na kakuka da ku Tolemayas kwanatuna kawota. Ma nani dobunai vitumaghana damsi iverupotekai ma yavata kamakii kupom da kakena. ⁸Mara itom na kakuyowesi ma ku Sisariya kwanatuna kanekiibau da dima wawayina sago kana vava Piripo ina numiiyai kamakai. Ma rorova aposol vavai kana vovoreghe miikovimaruwa ivinesi na Piripo yavata kamoni.* ⁹Ma Piripo natunatuna wiwikesi ivi ruwamaruwa na Kanuma Vovokaravina puyo iveresi da ti na peroveroveta. ¹⁰Ma Piripo gwabinai kamakamakai ma peroveta sago kana vava Agabas, tuna Judiya kamoni ivomiiri ikiibau ku Sisariya.* ¹¹Ma ipisi kurikai na Pol kana radi borinai ivotawei ma iviyya da tuna mani imana na kaena ikutatana. Ma ivona bo, “Kanuma Vovokaravina ivoneku da meni wawayina weni radina ekotekotei na Jiu damsi i babada Jerusalem kamoni ina kutatani ma kupuna damsi ku imasi ina terei.”

¹²Ma weni sisiyina kavi yanei na tokai iyavo kava Pol yavata kabababa ma vitumaghana damsi Sisariya kamoni Pol kavona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem. ¹³Ma Pol ivonapotekai bo, “Avi kubiine kotutou na nuwanuwaku kopiropiroi? Taku aivaghinei da ina patumiku Jerusalem kamoni ma ke patuma kava ma bade aivaghinei da ini raboboku Bada Yesu kubiine.”

¹⁴Ma kavonatana kavai na kavoterei. Ma kavonei bo, “Bada ina kayowana ina tupuwi.”

¹⁵Ma nani dobunai kamakai mara gisina, ma kavonunagha ikovi na kavomiiri ku Jerusalem. ¹⁶Ma vitumaghana damsi viya Sisariya kamoni yavata kabababa na irutiniakai da Nason ina ku numa da nani dobunai kata makai. Tuna Saipras wawaya ma tuna namadani kava ivi karei da Bada ivivi tumaghanei.

Pol inae Jemes kurina.

¹⁷Ma ku Jerusalem kanekiibau na vitumaghana damsi nuwabiibiiyai iverupotekai. ¹⁸Ma mara itom na peyarikai Pol yavata kanae da Jemes kata kitai. Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana kudubisi iriyesi. ¹⁹Pol ivi kiikiiwesi ma ina biga kamoni aviyavisina peyarina God iberaberi kupuna damsi kubiisi na ivonaveresi. ²⁰Ma ina sisiya ivi yanei ikovi, na peyarisi God ivokavakavari. Ma Pol ivonei bo, “Varesikai, kevi yana. Jiu damsi kamosiya na koroto ghamana Yesu itumaghanei ma bade peyarisi patana da Moses ina vonaviyoyovana evovokikini. ²¹Ma sisiya ivi yanei da tam kuvi beyebeyena da Jiu damsi iyavo kava kupuna damsi kamosiya emakamakai, ti na Moses ina vonaviyoyovana ke ina kivini. Kuvonesi da natunatusi totomowisi kwimata bekasi ke ina tuviviratawei ma Jiu damta ita kiki ke ina nunuri. Tuna kubiine nuwanuwasi epughupughu kurim. ²²Varam ini yanei da kupisi na inekwim da ina kiivunum. Tuna kubiine aviyavisina taberai? ²³Kana vonem da aviyavisina kuna berai. Tomotomowa ruwamaruwa gwabikiyai na vonakiiyapa bagibagina Bada kurina iberai ma wekarakava ekivikivini.* ²⁴Ku kamosi kerui da yavata kona vovunagha meyemi, muriyai kona nae ku Taparoro Numana da ini biibiinimi. Ma i suwara kevi miyei kubiisi ma muriyai da uyawimi ini gharitaweyana, ini matakira da bera kudubina ami vonakiiyapa bagibagina kamoni kovi kovini. Nakanani keberai da wawayi peyarisi ina kitim ma inakovi da tam Moses ina vonaviyoyovana kenununura bubuni. ²⁵Ma kupuna damsi kubiisi, iyavo kava Bada Yesu itumaghanei na sisiya namada kavonatawei kurisi. Kavonesi da kokoitau kana suwara ke ina kani, tara ke ina kani, ma ghamoghamo kaiyo kukupotana ke ina kani iyamna tarana uyuwina kamoni, ma bade ke ini pekana wapawapa.”*

²⁶Ma mara itom na Pol nani totomowisi yavata vibiibiina iviyya. Muriyai na irui ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ivi akovisi da i vonakiiyapa bagibagina iberai na avi maranai iti koviyi ma muriyai na sago sago duma i suwara ita kapuna kubiisi.

Pol Taparoro Numana garina kamoni ipaniya.

²⁷⁻²⁸Pol nani totomowisi yavata i vonakiiyapa bagibagina ivotani da namada mara miikovimaruwa ikovi ma ku damona inekiiibau. Ma Taparoro Numana kamoni Jiu damsi viya i dobu Eisiya, Pol ikita. Ma ivomiiri da yogoyogowai koroto nuwanuwasi ipirotawetawei. Ivi kiiirareyana bo, “Israel dami, kovi vitekai! Weni tomwina ina baba kamoni wawaya peyarisi ibeyebeye beresi da Jiu damta ma ita vonaviyoyovana ma ita Taparoro Numana ita barei. Ma bade ku tepana kupuna damsi irutini irui ku Taparoro

* 21:8: Apos 6:5, 8:5

* 21:10: Apos 11:28

* 21:23: Num 6:13-21

* 21:25: Apos 15:29

Numana da gawara vovokaravina ipuyaki.”²⁹ Weni nakanani ivi sisiya iyamna Epesas wawaya kana vava Toropimas, ikitai da Pol yavata Jerusalem kamonaɪ ibababa. Tuna kubiine inotai da nakanani ma Pol nani wawayina ita rutini ita rui ku Taparoro Numana.*

³⁰ Ma kwanatu kamonaɪ koroto kudubina nuwanuwasi ipirotawetawei da ivi veraveruwana ipisi da Pol ivotatani. Ma itinakwarokwaroi ikiibau ku matara ma yaghiyaghinaɪ Taparoro Numana garina matuketisi igudu. ³¹ Ma nani korotona Pol kiivununa ivivi paparaneɪ na wawaya sago iveru inae da Rome damsi i seri badana ivoneɪ da wawaya peyarisi Jerusalem kamonaɪ ikayakayaya. ³² Ma yaghiyaghinaɪ seri badana ina seri wawayisi irutinisi ma iverau ioru viruwa ku gawarina.* Nani korotona seri wawayisi ikitisi na Pol gudana ivoterei. ³³ Ma seri badana inae da Pol ivotani ma seri wawayisi ivonesi da chein ruwa ita piyeɪ da ita patumi. Ma koroto ivi tarakiiyanesi bo, “Weni wawayina na iyai? Ma aviyavisina ibera beroi?” ³⁴ Ma koroto kamonaɪ na wawaya viya sisiya sago ikiirareɪ ma viya na sisiya bogiiyai, da seri badana ina nota iragharagha da meni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutinaneɪeɪ i numa garina ku kamona. ³⁵ Irutinaneɪeɪ da ita ghae gari ku matuketina ma koroto ghamana ikayaya kirakai, tuna kubiine seri wawayisi Pol ivopawopawoi da wawaya ke ita ravi. ³⁶ Nani korotona ikivikivini na ivivi kiirareyana bo, “Kokiivunui! Kokiivunui!”

Pol kana papara ivowai.

³⁷ Seri wawayisi Pol gari ku kamona ita terei na Pol seri badana ivoneɪ bo, “Aku kayowana da kati sisiya.”

Ma seri badana ivonapoteɪ bo, “O! Tam Grik gamosi kuakovi. ³⁸ Anotanotai da tam na nani Egypt wawaya, tuna rorova ghaviya ivi karei da ina wawaya 4 tausan irutinisi ma iverau ikiibau ku wareɪ.” ³⁹ Ma Pol ivonapoteɪ bo, “Kegha. Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, tuna kwanatu ghamana Silisiya dobuna kamonaɪ. Ma, vaghina bo kegha da koroto kurisi ati sisiya?”

⁴⁰ Ma seri badana ivi vaghineɪ na Pol matuketa maghinonaɪ imiiri ma imana iruepai da koroto ita voguguba. Koroto ivoguguba na Pol Hibru gamonaɪ ivi sisiya kurisi.

22

¹ Pol ivona bo, “Varevaresiku ma mami mau kovi yana. Taku ati akovimi da ke sago aviyavisina berona ata berai.” ² Ma koroto ivi yaneɪ da Pol Hibru gamonaɪ ivivi sisiya na kawasi ipota. Ma ivonesi bo,

³ “Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, Silisiya dobuna kamonaɪ. Ma taku na Jerusalem kamonaɪ amagura. Weni dobunaɪ Gamariyel ivi beyebeyeku da ita mami mau i bera kudubina Moses ina vonaviyoyovana kamonaɪ na peyarina anunura bubuni. Ma tami ikikava nuwanuwami kudubinaɪ God kovovokaraveɪ na taku bade nakanani aberaberaɪ.* ⁴ Ma iyavo kava Yawasa Ketana ikivikivini na taku avivi kiivunuwana. Ma tomotomowa ma wivine apanipanisi da ku gabura atereteresi.* ⁵ Taparoro badana ghamana ma kwanatu babadisi peyarisi Sanhidran kamonaɪ na aku bera iakovi ma ina vonemi da avonavona bubuna. Rorova vivaghina sisiyina igirumi ma ivonataweku ku Damaskas kwanatuna, babada turaturasi kurisi. Nani girumina ivona da iyavo kava Damaskas kamonaɪ Yawasa Ketana ikivikivini na ata panisi ma ata rutinisi ku Jerusalem da kovogha ita viiya.”

Pol ina tupuwavira ivi sisiyeɪ.

(Apos 9:1-19, 26:12-18)

⁶ “Madegha punai anenae ku Damaskas ma keta borinaɪ kadenima kunuma ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviriku, ⁷ da apeku ku dowma ma wawaya gamona avi yaneɪ kuriku ivi sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku?’ ⁸ Ma avonapoteɪ bo, ‘Tam iyai, Bada?’ Ma ivonapoteku bo, ‘Taku Yesu, Nasaret wawaya. Taku kitupaketowaneku.’ ⁹ Ma iyavo kava ivi kaeturaneɪeɪ na gweyurina kava ikitai ma wawaya gamona na ke iti yaneɪ. ¹⁰ Ma avonapoteɪ bo, ‘Bada, aviyavisina ana berai?’ Ma Bada ivoneku bo, ‘Kevomiiri ma kerui ku Damaskas ma nani dobunaɪ wawaya ina vonem da aviyavisina kuna berai.’ ¹¹ Ma turaturaku imaku iviyya ma irutiniku da ku Damaskas, iyamna nani yaseganina matakū ikarapotaɪ.”

¹² “Ma nani kwanatunai tomowa sago kana vava Ananayas ipisi da ita kitiku. Tuna wawaya maninina ma vonaviyoyovana peyarina inununura bubuni. Ma bade nani dobunaɪ Jiu damsi kudubisi iakovi da tuna wawaya biibiina. ¹³ Ma ipisi da maghinokuwai

* 21:29: Apos 20:4 * 21:32: Seri badana na ‘kiriyaki,’ tuna na seri wawayisi ivi 600 ivivi badesi. * 22:3: Apos

5:34-39 * 22:4: Apos 8:3, 26:9-11

imiiri ma ivona bo, 'Varesiku Sol, kekita!' Ma yaghiyaghina! matakuni ikiigigiri ma akuitabanenega da Ananayas akita. ¹⁴Ma ivoneku bo, 'Ita kaekiki mau i God tam ivinem da ina kayowana kutakovi ma ina Wawaya Maninina kuta kitai ma kawanai sisiya kuti yanei.* ¹⁵Ma tam aviyavisina kukitai ma kuvi yanei na wawaya peyarisi kurisi kuni mamatarei. ¹⁶Ma aviyavisina kekyokoyaghi? Kevomiiri ma kuna babataito. Bada kevi tumaghane! ma kuna nipowana kurina da am bera beroberosi ina kowatawei."

God, Pol ikwatui da kupuna damsi kurisi idima.

¹⁷"Avovirame ku Jerusalem ma Taparoro Numanai aniponipowana da anipowana nuuwapa ma bera sago itupuwa kuriku. ¹⁸Bada akita kuriku ivivi sisiya. Ivona bo, 'Kevi yaghiyaghina! Wekarakava Jerusalem kekiibutawei, iyamna kubiiku kuna dima na wawaya weni dobnai am sisiya ke ini tumaghane. Ma nuwanuwasi ina pughu kirakai.' ¹⁹Ma avonapotei bo, 'Bada, weni wawayisi iakoviku da taku kiki numasi nununai arurui da wawaya ivivi tumaghanem na avunuvunuwasi ma ku gabura atereteresi. ²⁰Maranai wawaya ivomiiri da kam kivikivina Sitivin wakimiyai iraravi na taku yavata nani kamona. Taku na kii tarasovo akoyakoyagha ma avi vaghinei da ita kiivunui.*' ²¹Ma Bada ivoneku bo, 'Kenae. Avonavonatawem ku rabaraba, kupuna damsi kurisi.'"

²²Ma Pol weni sisiyina iberaberi na koroto kudubina ke iti vaghinei na ivomiiri da iratatani. Ikiirara bo, "Nani wawayina kokiivunutawei, ke kata kayokayowei da dobuwai ina makai!" ²³Peyarisi ikiikiirara ma kii tarasovo ivi votaweyana da itapitapi ma bade popoku ku kiidamo itawetawei. ²⁴Ma seri badana ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutinaneysi i numa garina ku kamona. Ma ivonesi da ita kwapui ma iti tupavirei da avi kubiine na koroto nuwanuwasi ipughu kurina da ikiikiirara. ²⁵Ma ikutatani da ita kwapui, ma Pol senturiyon ivonei bo, "Taravatu emakamakai da Rome damkai na ke kona kwapu wapawapikai. Koti tupavireku ma kota pananiku da berona aberai na murinai kota kwapuku."†

²⁶Ma senturiyon weni sisiyina ivi yanei na inae ina bada kurina ma ivonei bo, "Aviyavisina kuna bera? Nani tomowina na Rome wawaya."

²⁷Ma seri badana ipisi Pol kurina ma ivi tarakiyane bo, "Kevoneku. Vonavaghata da tam Rome wawaya bo?"

Ma Pol ivonapotei bo, "E, taku nakanani."

²⁸Ma seri badana ivona bo, "Taku na mane ghamana avi miya ma muriyai da Rome iviiniku da i wawaya."

Ma Pol ivonapotei bo, "Taku na atupuwa da Rome wawaya."

²⁹Ma seri wawayisi Pol iti tupavirei na ina sisiya ivi yanei ma yaghiyaghina! ivi muritina. Ma seri badana iyabumana kirakai, iyamna namada Pol ipatumu.

Pol ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

³⁰Mara itom na seri badana ina kayowana da itakova bubuni da avi kubiine Jiu damsi Pol ivi wavui. Tuna kubiine sisiya ivonatawei da taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babadisi iriyesi. Ma Pol kana chein ivotawei ma irutinaneysi da maghinosiyai imiiri.

23

¹Pol Sanhidran babadisi ikita bogiisi ma ivonesi bo, "Varevaresiku, mara nonowa aku yawasa God ku matana na maninina kavakava da nuwanuwaku yagharina." ²Taparoro badana ghamana Ananayas weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu. Tuna kubiine wawaya Pol ririnai ivivi miiriyana na ivonesi da mutuna iravi. ³Ma Pol ivona bo, "Tam, God ina ravim! Tam miiriruwaruwam! Wawaya kurisi na kam kita na biibiina ma nuwanuwam kamona na idadabu kirakai! Am kayowana da Moses ina vonaviyoyovana tepanai kuti tupavireku, ma kegha da tam mani nani vonaviyoyovanina kuvi kiigiyei na wawaya kuvonesi da iraviku!"*

⁴Ma wawayisi Pol ririnai imiimiiri na ivona bo, "Avi kubiine na God ina taparoro badana ghamana kuvi avaberowei? Kuta vokaravei."

* **22:14:** Wawaya Maninina na Yesu ivi sisiyei. * **22:20:** Apos 7:58 † **22:25:** Rorova maranai Rome damsi dobu kudubina ivivi badei ma kii vava irakata. Keta aroba imakamakai da wawaya kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Sago na wawaya ina mamai da ina maduwa na Rome wawayisi. Kana viruwa na mane ghamana ini miyei na kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Kana viaroba na biga ghamana ina bera da Rome damsi ini vitesi na bade kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Iyavo kava itupuwa da Rome wawaya na ighe kirakai, ke Rome wawaya viya nakanani. I taravatu ghamana da Rome wawayisi ke meyani ina tuparatusi bo debiiyi ina widisi bo ina kwapui.

* **23:3:** Mat 23:27-28

⁵ Ma Pol ivona bo, “Varevaresiku, taku ke atakovi da tuna na taparoro badana ghamana. Giruma katamana evonavona bo, ‘Am bada ghamana ke kuni avaberowei.’”*

⁶ Ma Pol iakovi da Sanhidran kamonai wawaya viya na Sadusi damsi ma wawaya viya na Perisi damsi. Tuna kubiine ikiirara kurisi, “Varevaresiku! Taku na Perisi ma bade aku mamai na Perisi. Aku vitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiiiri, tuna kubiine na koitupavireku!”*

⁷ Ma weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi ma Sadusi damsi vigamowana ivi karei da dughu iyaraghi da dam ruwa. ⁸ Sadusi damsi evonavona da wawaya raborabobosi ke ina vomiiiri ma bade aneya da kanukanuma kegha. Ma Perisi damsi na weni berasi peyarina itumaghane.* ⁹ Vaghina ma dughu kamonai vigamowana irakata. Ma von-aviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya, ti na Perisi damsi kamosiyai, ivomiiri da ivona bo, “Weni tomowina gwabinai ke sago berona kata panani! Ma mikedda kanuma bo aneya ivi sisiya kurina.”

¹⁰ Ma vigamowana ighakighaki kirakai da seri badana iyabumana da Pol iti tinabediyaeni. Tuna kubiine seri wawayisi ivonatawesi da Pol ita rutini ita vovira i ku numa garina kamona.

¹¹ Ma nani didibarinai Pol ririnai Bada imiiri ma ivonei bo, “Am nota evi rewapana! Ma ikikava Jerusalem kamonai varaku biibiina kudimadime! na nakanani Rome kamonai kuna dima.”

Wawaya Pol ita kiivunui.

¹² Mara iton na Jiu damsi viya ivi dirigiigai da peyarisi ivi vaghinei da ke ita kam bo ituma da kunona Pol iti raboboi. ¹³ I koroto irakata da 40 ruvana ikuyowei ma peyarisi i vonakiiyapa bagibagina iterei da weni berana ita berai. ¹⁴ Inae da taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi kurisi ma ivonesi bo, “Tokai akii vonakiiyapa bagibagina katerei ma kavi vaghinei da ke kana kam bo kanuma da kunona Pol kana kiivunui. ¹⁵ Weni nakanani taberai. Tami Sanhidran babadimi sisiya kona vonatawesi seri badana kurina da Pol ina rutinapiyei wike. Kovonei da vitupavira kubiine ina pisi da ina sisiya viya kona vii bubuni. Ma tokai na keta borinai kana potai da kana kiivunui.”

¹⁶ Ma damsi weni sisiyina iberaberi na Pol novuna natuna ivi yanesi na inae seri wawayisi i ku numa da Pol ivonei. ¹⁷ Ma Pol seri wawaya sago ikwatui ma ivonei bo, “Weni tomowa kikina kerutinaneysi am bada kurina da ini sisiya na am bada ini yanei.” ¹⁸ Ma senturiyon tomowa kikei irutini da ina bada kurina ma ivonei bo, “Gabura wawayina Pol ikwatuku ma ivoneku da weni tomowina ata rutinapiyei kurim da ina sisiya kuti yanei.”

¹⁹ Ma seri badana tomowa kikei imana iviia ma itinaviviri ma ivi tarakiiyane bo, “Avi sisiyina kuna voneku?”

²⁰ Ma tomowa kikei ivona bo, “Jiu damsi ivi vaghinei da ini nowi kurim. I kayowana da maram Pol kona rutinaneysi Sanhidran ku maghinosi. Ini beroberowem da nakanani ma gwabinai sisiya kamowa viinina kubiine. ²¹ Ke kuni yanesi, iyamna wawaya ivi 40 kana pota ina kenei. Vonakiiyapa bagibagina iterei da Pol ina kiivunui ma muriyai da ina kam bo inuma. Ekoyakoyaghim da i vinowi kuni vaghinei bo kegha.”

²² Ma seri badana tomowa kikei ita vonatawesi na ivonei bo, “Kekitaruvai da ke sago iyai inakovi da weni sisiyina kuvi mamatareku.”

Pol ivonatawesi kiivavo Pirikis kurina.

²³ Seri badana ina senturiyon wawayisi ruwa ikwatusi ma ivonesi bo, “Ita seri wawayisi ivi 200 ma hosi wawayisi ivi 70 ma bade iyo wawayisi ivi 200 kovonesi da evovunagha. Ma karako didibarai* na kona vomiiiri ku Sisariya kwanatuna. ²⁴ Ma hosi iyo korutinapiyesi da Pol ina geru ma kana papara kovowai, kokoyagha bubuni da kiivavo Pirikis kurina.”

²⁵ Ma seri badana weni nakanani igiruma,

²⁶ “Taku Korodiyus Lisiyas agirugiruma tam Pirikis, kiivavo ghamam kurim. Kiiwa kiiwa.

²⁷ Weni tomowina na Pol, ma Jiu damsi iviia da gisina kava ma ita kiivunui. Ma apalani da tuna na Rome wawaya, tuna kubiine aku seri wawayisi yavata kanae da kavi yawai. ²⁸ Aku kayowana da atakovi da aviyavisina ibera beroi na ivivi wavui. Tuna kubiine arutini anae da Sanhidran babadisi ku maghinosi. ²⁹ Ma apalani da Pol, Jiu damsi yavata Moses ina vonaviyoyovana kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ke sago ina berona ata panani da ku gabura ata terei bo ati raboboi. ³⁰ Ma wawaya ivonavereku da Jiu damsi ivi dirigiigai da weni tomowina ita kiivunui na yaghiyaghinai avonatawesi kurim. Ma bade viwavu wawayisi avonesi da itoru kurim da ina berona iti mamatarem.”

* 23:5: Exod 22:28 * 23:6: Apos 26:5; Plp 3:5 * 23:8: Mat 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27 * 23:23: 9:00 o'clock

³¹ Seri badana igiruma ikovi na ina seri wawayisi ikikava ivonavonesi na nakanani ibera. Didibarai Pol irutini ma ivomiiri inae da ku Antipatirisi kwanatuna. ³² Ma mara itom na seri ma iyo wawayisi ivovira ku Jerusalem, ma hosi wawayisi kava Pol yavata inae. ³³ Ma ku Sisariya inekiibau na seri badana ina giruma pepana ma Pol na kiivavo Pirikis ku imana iterei. ³⁴ Ma kiivavo Pirikis nani girumina ivi yavi ikovi na Pol ivi tarakiiyane da tuna na meni dobuna wawayina. Ma ipanani da tuna Silisiya wawayina, na ³⁵ ivonei bo, “Iyavo kava ivivi wavum na ina pisi wike ma muriyai da ani tupavirem.” Ma ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutini da numa sago kiivavo Herodi rapenai ku kamona ita terei ma ita pota bubuni.

24

Jiu damsi Pol ivi wavui.

¹ Mara miikovi murinai na taparoro badana ghamana Ananayas ma Jiu damsi i babada viya ma tomowa sago kana vava Tetulas irutini da yavata ikiibau ku Sisariya. Tetulas na vitupavira wawayina* ma Rome damsi i taravatu iakova bubuni. Ma peyarisi inae da kiivavo Pirikis kurina Pol iti wavui. ² Ma Pol ikwatui irui na Tetulas ivomiiri da Pirikis kurina ivona bo,

“Tokai kavi nuwabiibii kirakai da weni marana gurina am vibadana kamona na kamaki-imakiinuwapota. Ma am nuwagiura irakata da bera ipeyari kuterevimanini akii dobu kamona. ³ Weni berasi kubiine na dobu ku kudubina mara nonowa kaigheghena kirakiiyem, kiivavo biibiim Pirikis. ⁴ Ke kata kayokayowei da kaninibarim, ma akii kayowana da akii sisiya tupona kava kuti yanei. ⁵ Kapanani da weni tomowina Pol tuna yawasa kana kiikiivibero wawayina. Ma wawayi viya Nasaret tomowa sago ekivikivini da vokavara vibero eberabera, ma kamosiyai weni tomowina Pol na bada ghamana. Tuna dobu ku kudubina Jiu damsi inotaragharaghis da viruwa etuputupuwa. ⁶ Ma bade ibera tovonai da Taparoro Numana vovokaravina ita puyaki na kapatumi. ⁷ (-)† ⁸ Ma tam mani kevi tupavirei na kuna panani da aviyavisina kaiwavui na vonavaghata.”

⁹ Ma Jiu damsi peyarisi Tetulas ku murina imiiri da Pol ivi wavui ma ivona da weni sisiyisi kudubina na vonavaghata.

Pol kana papara ivowai Pirikis maghinonai.

¹⁰ Ma kiivavo Pirikis ituparorona Pol kurina da iti sisiya. Pol ivona bo, “Akovi da madegha ipeyari wawayi kuvi tupaviresi weni dobuna kamona, tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da maghinomuwai amiimiiri da kaku papara ana vovai. ¹¹ Ma tam vonavaghata akovina kuna kayowei na wawayi kuni tarakiiyanesi da ina vonem. Taku raviraviyota aghae ku Jerusalem vokavakavara kubiine, karako na mara kana vi 12 ikovi. ¹² Ma viwavu damsi ke sago ita pananiku da Taparoro Numana kamona wawayi yavata kata vivigamowana. Ma bade ke sago ita pananiku da kiki numasiyai bo kwanatu kamona wawayi ata vivinuwapuhupughusi da ita viviruwa. ¹³ Ma weni wawayisi na iwavu wapawapiku ma ke kovokovoghina da nani viwavuna ini debei kurim da vonavaghata isisiyei. ¹⁴ Ma vona bubuna da taku na akii kaekiki i God avovokavakavari ma Yawasa Ketana akivikivini. Ma weni damsi evonavona da tuna ketana na vibero. Ma bade Moses ma peroperoveta i giruma kudubina aitumaghane. ¹⁵ Ma taku aitumaghana da God ina berai da wawayi maninisi ma beroberosi kudubina rabobowai ina vomiiiri. Ma weni viwavu damsi na bade nakanani itumaghana. ¹⁶ Tuna kubiine na mara nonowa God ma wawayi matasiyai aberabera tovonai da aku yawasa maninina da nuwanuwaku yagharinai ata makai.”

¹⁷ “Ma Jerusalem namadani kava akiibutawei ma bade raviraviyota avovirame. Aku wawayi moyamoyakisi i puyo akavaraneysi ma bade aku suwara Taparoro Numanai ata kapuni.* ¹⁸ Ma aku vonakiiyapa bagibagina avi koviya da taparoro babadisi ivi biibiiniku ma aku suwara ikapukapuni ma weni viwavu damsi ipanani. Nani kamona na koroto kegha da ita nipu bo ita kayaya. ¹⁹ Ma Jiu damsi viya Eisiya kamona irui ku Jerusalem da Taparoro Numana garina kamona ikitiku. Ti damsi karako ita pisi wike ku Sisariya da aviyavisina matasiyai ikitai da abera beroi na maghinomuwai iti wavuku. ²⁰ Ma Jerusalem kamona Sanhidran babadisi maghinosiya amiiri ma ivi tupavireku. Ma weni viwavu

* **24:1:** Vitupavira wawayina na ‘public solicitor’ bo ‘lawyer.’ † **24:7:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 6-7 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Kayowei da akii vonavivoyovana nununai kati tupavirei. ⁷ Ma kegha, seri badana Lisiyas ina seri wawayisi yavata ipisi ma imakiiyai inebokai. Ma ivonekai da kata pisi kurim da tam maghinomuwai kati wavui.’ * **24:17:** Apos 21:17-28

damsi ita vonem da aku berona ipanani bo kegha. ²¹ Mikeda weni sisiyina sago kava kubiine iwavuku. Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri ma akiirara bo, 'Taku aitumaghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiri, tuna kubiine na koitupavireku!' ²²*

²² Ma kiivavo Pirikis na Yawasa Ketana iakova bubuni. Pol ina sisiya ivi yanei ikovi ma dughu igudui. Ma ivonesi bo, "Seri badana Lisiyas ina nekiibau na ina sisiya tiyanei ma muriyai ana vonakiyaragaha da Pol berona iberai bo kegha." ²³ Ma kiivavo Pirikis, senturiyon sago ivonei da Pol ita pota bubuni ma ke ina kitatawei. Ma ivi vaghinei da Pol turaturana ita rugenari da ina kayowana avai na iti vitei.

Pol imiiri Pirikis da Durusira maghinosiyai.

²⁴ Mara viya ikovi ma Pirikis kawana Durusira yavata ivovira ku dughu gawarina. Ma kawana na Jiu wavine. Ma Pol kana sisiya ivonatawei na ipisi. Ma ikikava wawaya i vitumaghana Yesu Keriso kurina etereterei na Pol ivi beyebeyena da Pirikis ivi yanei. ²⁵ Ma ina sisiya kamona ivonesi da God ekayokayowei da ita yawasa na maninina kavakava. Ma bade ikikava wawaya ini potepote meyesi da berona ke ina bera ma ikikava mara damonai God ini tupavirevireta ivi sisiyei na Pirikis iyabumana. Tuna kubiine ivonei bo, "Kevoterei. Kenae ma taraboga ana panani na kam sisiya ana vonatawei." ²⁶ Nani murinai Pirikis mara nonowa Pol kana sisiya ivonavonatawei da yavata ivivi sisiya, iyamna Pol na gabura kamona imakamakai ma Pirikis ina kayowana da gavunai iti miyei na ita votawei.

²⁷ Madegha ruwa ikovi na Posiyas Pestas ipisi da kiivavo Pirikis kana gawara iviia. Pirikis na Jiu babadisi ku murisi imiiri, tuna kubiine na Pol gabura kamona ivoterekuyowei.

25

Pol ivonesi da Kiivavo Sisa kurina ita nae.

¹ Kiivavo Pestas ku Sisariya kwanatuna inekiibau ma imakai da mara aroba ikovi. Muriyai ivomiiri ighae ku Jerusalem. ² Ma nani donunai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada na Pestas yavata ivi dughu ma Pol ivi wavui. ³ Ivi nowi da Pestas iti vitesi da Pol ita rutinagheyi ku Jerusalem da iti tupavire meyei. Ma ivi kaetina, iyamna ivovunagha da keta borinai Pol kana pota ita kenei da ita kiivunui. ⁴ Ma Pestas ivonapotesi bo, "Pol tuna Sisariyai avototani gabura kamona imakamakai. Ma taku na ke mara gurina ma ana vovira nake." ⁵ Tuna kubiine ami babada viya yavata toru ku Sisariya ma nani donunai, Pol aviyavisina iberai beroi, na titupavirei."

⁶ Pestas Jerusalem kamona imakai da mara 8 bo 10 ikovi. Muriyai ioru ku Sisariya. Mara itom na vitupavira ivotawei ma seri wawayisi ivonesi da Pol gabura kamona ita rutini da maghinosiyai ita miiri. ⁷ Pol inekiibau ma Jiu damsi Jerusalemuwai ioru na imiirigwagwari ma ivi karei da wavu bogii ma bogiyai ivereverei. Ma ke kovokovoghina da wawaya sago iti mamatara da Pol bera berona iberai. ⁸ Ma tuna mani kana papara ivowai, ivona bo, "Taku ke sago aviyavisina ata bera beroi Jiu damsi i taravatu kamona, bo Taparoro Numana kamona, bo Kiivavo Ghamana Sisa kurina."

⁹ Ma Pestas na Jiu babadisi ku murisi imiiri, ina kayowana da iti nuwabiibiini. Tuna kubiine Pol kurina ivona bo, "Tam kivaghinei bo kegha da taghae ku Jerusalem da nani donunai ani tupavirem weni viwavuna kubiine?"

¹⁰ Ma Pol ivona bo, "Kegha! Taku na Kiivavo Sisa ina vitupavira gawarinai amiimiiri, na weni gawarinai kava koti tupavireku. Tam kuakovi da taku ke sago aviyavisina berona Jiu damsi kurisi ata bera. ¹¹ Ma mikeda bera berona ghamana ata bera na kaku kovogha da kota kiivunuku na ati vaghinei. Ma kegha, ke sago bera berona ata bera. Weni wavusi ivereku na ke vonavaghata. Tuna kubiine ke sago meni wawayina ina rewapana ita makamakai da Jiu babadisi ku imasi ina tereku. Taku akayokayowei da Kiivavo Sisa maghinonai ana miiri da tuna mani ini tupavireku."

¹² Ma Pestas ina wawaya akakovisi ikwatusi da yavata ivi sisiya ikovi, ma Pol ivonapotei bo, "Tam am kayowana Kiivavo Sisa, na Kiivavo Sisa kurina kuna nae."

Pestas, Agripa yavata ivi sisiya.

¹³ Ke mara gurina na kiivavo Agripa novuna Benis yavata inumataya ku Sisariya kwanatuna, kiivavo Pestas kurina da iti kiikiwei. ¹⁴ Imakai gisina gurina na kamona Pestas, kiivavo Agripa kurina Pol ivi sisiyei. Ivona bo, "Pirikis weni donunai ivivi kiivavo na tomowa sago ku gabura iterei na patana da emakamakai. ¹⁵ Aghae ku Jerusalem na Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ipisi kuriku da tomowina ivi wavui na ivoneku da ati raboboi. ¹⁶ Ma avonesi da tokai Rome damkai akii taravatu da kovogha wawaya ke kana vere wapawapai. Ma kunona kiivavo maghinonai viwavu damsi yavata

* 24:21: Apos 23:6

ita miiri da tuna mani kana papara ita vowai. ¹⁷ Ma Jiu babadisi yavata kaoru pata-pata na ke ati koyakoyagha. Mara itom na vitupavira avotawei ma sisiya avonatawei da seri wawayisi tomowina irutinapiyei. ¹⁸ Ma viwavu damsi ivomiiri na anotai da ita voneku da tomowina bera berona ghamana iberai. ¹⁹ Ma kegha da ivi ghevira vira ma Jiu damsi aviyavisina itumaghane ma bade tomowa raborabobona kana vava Yesu ivi vonapasiasiyane. Tuna wawayina na Pol evonavona da yawayawasina. ²⁰ Aekwa kavai da ikikava sisiya kiimatana ata viiya. Tuna kubiine Pol avona tovonni da kata ghae ku Jerusalem da nani dobunai kati tupavirei ma akovina kata viiya da berona iberai bo kegha. ²¹ Ma Pol ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ita miiri da tuna iti tupavirei. Tuna kubiine seri wawayisi avonesi da ku gabura itere meyei. Taraboga ana panani na Sisa kurina ana vonatawei.”

²² Ma Agripa ivona bo, “Aku kayowana da tomowina ina sisiya ati yanei.”

Ma Pestas ivonapotei bo, “Vaghina, maram kuni yanei.”

²³ Mara itom na kiivavo Agripa da Benis ere tuturesi iderisi ma seri babadisi ma kwanatu babadisi yavata ku dughu numana irui. Ma Pestas ivona na seri wawayisi Pol irutinaruwei. ²⁴ Ma Pestas sisiya ivi karei. “Kiiwa kiiwa, kiivavo Agripa kurim ma tami iyavo kava weni. Weni tomowina kokitai. Jiu damsi kudubisi weni dobunai ma Jerusalem kamona ere kiikirarisi ivi nowi da tomowina ati rabobo. ²⁵ Ma ke sago aviyavisina berona gwabinai ata panani da ita rabobo. Ma tuna ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ina miiri, tuna kubiine ana vonatawei ku Rome, Sisa ina ku kwanatu. ²⁶ Ma ke sago sisiya maninina ata panani da Kiivavo Ghamana Sisa kurina ata giruma. Tuna kubiine arutinapiyei peyarimi ku maghinomi da tam kiivavo Agripa yavata koni tupavirei. Ma nani kamona sisiya vaghata ana viiya da ana giruma Sisa kurina. ²⁷ Ke ita biibai da gabura wawayina ana vonatawe wapawapai. Kunona na ina berona ana panani ma kana sisiya yavata ana vonatawei Sisa kurina.”

26

Agripa maghinonai Pol kana papara ivowai.

¹ Kiivavo Agripa dughu ivotawei ma Pol ivonei bo, “Aivaghinei da tam mani kam papara kuna vowa tovonni. Kevi sisiya.” Ma Pol imana irupei ma sisiya ivi karei.

² “Kiivavo Agripa, ainuwabiibai da karako tam maghinomuwai amiimiiri ma Jiu i babada iwavuku na ana vonapotesi da kaku papara ana vowai. ³ Ainuwabiibiyei, iyamna tam na Jiu damsi i kiki ma i vighviravira kuakova kirakiiyei. Tuna kubiine ainowi kurim da aku sisiya kuni yana bubuni.”

⁴ “Jiu babadisi kudubisi aku yawasa iakova yavui da ikikava amakamakai. Aku dobuwai, gisikuwai avi karei da Jiu damsi i kiki ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina avotana bubuni da amagura. Ma muriyai aghae ku Jerusalem da bade yawasina sago avovotani. ⁵ Namadani kava iakoviku ma ke ita kayowei da ita vonem da taku na Perisi damsi kamosiyai amakamakai da i kiki bagibagisi kudubina anununura bubuni.* ⁶ Ma taku God aitumaghane da ina vonakiiyapa bagibagina ita kaekiki mau kurisi iterei na ina berai. Tuna kubine na karako koitupavireku. ⁷ Jiu damkai kaitumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurikai na karakava ina berai. Tuna kubiine na kamokiiyayi dam ivi 12 nuwanuwakii kudubina mariyai ma didibari God kavovokavakavari. Kiivavo Agripa, God ina vonakiiyapa bagibagina aitumaghane kubiine na Jiu damsi viya iwavuwapawapiku. ⁸ Ma tami Jiu dami, avi kubiine konotanotai da God ke kovokovoghina da wawaya raborabobosi ina berisi da ina vomiiiri?”

⁹ “Rorova taku anotanotai da nani Nasaret wawaya Yesu ati ghaviyei ma avi paparana kirakai da kana vava ati beroi.* ¹⁰ Ma taparoro babadisi i babada rewapana ivereku da kana kivikivina peyarisi Jerusalem kamona ku gabura ateresi. Ma ivivi tupaviresi ma ivonakiiyaragha da iti rabobosi na taku yavata kavi vaghinei da iti kiivunuwana. ¹¹ Mara ipeyari wawaya avonavonesi da kiki numasiyai kana kivikivina ikwapukwapusi ma inivisi ivereveresi. Ma aberabera tovonni da Keriso ita vonabare. Aku nuwupughu kurisi irakata kirakai da ayebyebaghisi ma bade dobu viruwai aekwekwisi da ati tupaketowanesi.”

Pol ikikava itupuwavira na ivi sisiyei.

(Apos 9:1-19, 22:6-16)

¹² “Mara sago taparoro babadisi i babada rewapana ivereku ma ivi yoneku ku Damaskas kwanatuna da Yesu kana kivikivina ati tupaketowanesi. ¹³ Kiivavo Agripa, kevi yana. Kababa kanenae da madegha punai kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da taku turaturaku yavata iveruvivirikai. Yaseganina ivi rewapana kirakai, ke madegha

* 26:5: Apos 23:6; Plp 3:5

* 26:9: Apos 8:3, 22:4-5

nakanani. ¹⁴ Peyarikai karirigha ku tano ma wawaya gamona avi yanei da kuriku Hibru gamosiyai ivivi sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku? Am vikawakiikai kubiine kevowawowa meyem.’* ¹⁵ Ma avi tarakiyyana bo, ‘Bada, tam iyai?’ Ma ivona bo, ‘Taku na Yesu, taku kitupaketowaneku. ¹⁶ Kevomiiri. Avinem da tam aku bigabiga ma vimamatara wawayim, tuna kubiine arumataru kurim. Wawaya kuna vonesi da karako kukitiku, ma bade mara muriyai ana rumatarame kurim na kuni mamatarei. ¹⁷ Ma ani tarapapanam da kupuna damsi ma bade am wawaya vaghata Jiu damsi ke ina kiivunum. Ma ana vonatawem kupuna damsi kurisi da ¹⁸ tam matasi kuna votawei da nubakutuva ina barei ma ina kiibau ku yasegana. Ma Seitan ina vibadana ina barei ma ina damana God kurina da i bera beroberosi ina notatawei. Ma wawaya ini tumaghaneku na kii gwara God ina wawaya vovokaravisi kamosiyai ina panani.’ ”

Pol ina biga ivi sisiyei.

¹⁹ “Kiivavo Agripa, tuna kubiine na weni matakirina kunumai akitai na avotekatekei, ke ata bara. ²⁰ Damaskas kamoni dima avi karei ma muriyai ku Jerusalem da Judiya dobuna adima yavui. Ma muriyai akiibau kupuna damsi kurisi. Aku dima kamoni avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita tavira God kurina da yawasa maninaini ita makai, nakanani iti matakira da bera beroberosi ibarei.* ²¹ Tuna kubiine na Jiu damsi Taparoro Numana garina kamoni ivotataniku ma ibera tovoni da ita kiivunuku. ²² Ma kegha da God ina rewapanai kaku papara ivowai da karako yawayawaku, maghinomiyai amiimiiri da kiikiivavo ma wawayota kurimi aisisiya. Moses ma peroperoveta aviyavisina ivonavonei da ita tupuwa, na tuna sisiyina kava atereterei. ²³ Ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo. Ma iti nao da rabobowai ita vomiiiri. Nakanani ita berai da yasegana ma yawasa ketana Jiu damsi ma kupuna damsi kudubisi iti beyesi.”*

²⁴ Pol patana da ivivi sisiya na Pestas ikiirara bo, “Pol, tam neghanegham! Am akova ineghaneghim.”

²⁵ Pol ivona bo, “Kiivavo Pestas, tam varatetem. Taku ke ata neghanegha. Aviyavisina avonavonemi na sisiya kamowa ma vonavaghata. ²⁶ Ma tam, Kiivavo Agripa, weni berasi peyarina namada kuakovi, tuna kubiine debapunai aisisiya. Ma anotanotai da weni sisiyisi peyarina kuvi yana bubuni, iyamna weni berasi kudubina na debiiyai itupuwa. ²⁷ Kiivavo Agripa, peroperoveta i giruma kitumaghane da vonavaghata bo kegha? Akovi da tam kitumaghane.”

²⁸ Ma Agripa ivi ghevira da Pol ivonei bo, “Kenotanotai da wekarakava kisisiya na nuwanuwaku kuna tinavirai da ani Keresiyana bo?”

²⁹ Ma Pol ivonapotei bo, “Wekarakava bo karakava, ainowi God kurina da mara sago kuni Keresiyana. Ma ke tam kava ma wawaya kudubimi karako koiyaneku na aku kayowana da peyarimi kona berai da tami taku nakanani. Ma bera sago kava aku yawasa kamoni ke ata kayokayowei da damina kona viiya. Tuna na weni, chein imakuwai.”

³⁰ Ma kiikiivavo Agripa ma Pestas ma Benis ma i wawaya na peyarisi ivomiiri. ³¹ Ikiibau ku matara ma ti mani kamosiya ivivi sisiya da ivona bo, “Nani tomowina ke sago ina berona avai da ku gabura ita terei bo iti raboboi.” ³² Ma Agripa, Pestas ivonei bo, “Nani tomowina gabura kamoni kati kiibuni da ita nae. Ma namada ivona da ina kayowana da Sisa maghinonai ina miiri da ini tupavirei. Tuna kubiine ke kovokovoghina da tikiibuni.”

27

Pol ivomiiri ku Rome.

¹ Kiivavo Pestas ivi vaghinei da gabura damsi viya Pol yavata ita vonatawesi ku Itali dobuna. Tuna kubiine senturiyon sago kana vava Jiuriyas, ku imana iteresi. Jiuriyas na Kiivavo Sisa tuna mani ina seri wawayisi i senturiyon. ² Ma Adramitiyam damsi i waka ivovunaghi da ita vomiri ku Eisiya dobuna da kawasusu nununai ita rukiibau. Weni ku wakana kageru ma tomowa sago, kana vava Aristakas na yavata. Tuna ina kwanatu na Tesalonika, Masedoniya kamoni. ³ Mara itom na ku Saidon kwanatuna kawota ma senturiyon Jiuriyas ivi vaghinei da Pol ita nae turaturana ita kitisi da ina kayowana avai na iti vitei. ⁴ Nani dobunai katenutaweyana kanenae da yanunu ivopetekai, tuna kubiine katereviviri da Saipras nuwana roguogunai kava kaverau. ⁵ Muriyai na dobu ruwa, Silisiya ma Pampiriya bogasi kaveruyaraghi da ku Maira kwanatuna kanekiibau, tuna

* **26:14:** Weni dobunai Yesu miiba iterei. Ivona da Pol na nakanani ma ox kawakiikiina. Ox na kau tomowina ma ina bada keyama ina papai da gangamna na ox ina surini da ini yaghiyaghina. Ox kawakiikiina na ku murina ina ruwa na nani keyamina gangamna ina kiituturi da gubaga ina panani. * **26:20:** Apos 9:20, 28-29 * **26:23:** Isa 42:6, 49:6; 1Kor 15:20

Lisiya dobuna kamonai. ⁶ Maira kamonai senturiyon Jiuriyas waka iekwai da kata nae ku Itali ma Ariksandiriya damsi i waka ipanani. Ivona na nani ku wakana ivi gerukai.

⁷ Yanunu ivopotekai da nuwatuwai kaverau da taparoro ruwa ikovi ma muriyai Nidus kwanatuna ku bogana kanekiibau. Yanunu ivopotekai kubiine waka katereviviri ma kaverau kaoru da Samone mutubina kakenaviviri. Ma Kriti nuwana roguna kava kaverau. ⁸ Yanunu irakata kubiine kikira baranai kakuka kanenae da dobu sago, kana vava Kawasusu Biibiina, nani ku dobuna karui. Tuna kawasusuna na Laseya kwanatuna ririnai.

⁹ Namada yanunu ma tovava berona ikamowanikai tuna kubiine nuwatuwai kaveraverau da biimara kana mara ikovi. Jiu damsi i visiya marana ghamana namada itupuwa ma tuna marana imatakira da tovava ma yanunu kana mara inekiibau. Tuna kubiine Pol waka babadisi ivonaveresi bo, ¹⁰ “Aku wawaya, anotanotai da maghinotiyai nuwapoya tapanani. Mikedatatenutaweyana takiiibau na yanunu ma tovava ami waka ma sawara kouwani na ini beroi ma bade wawaya viya kamotiyai inumadodo.” ¹¹ Senturiyon Jiuriyas, Pol ina sisiya ivi yanei na ke iti vaghinei da nani dobunai kata makai. Ma waka babadisi yavata ivi sisiya da ita kuka ita kiibau na peyarisi ivi vaghinei, ¹² iyamna nani dobuna na ke dobu biibiina. Waka damsi peyarisi ke ita kayowei da kata makai mara gurina da nuba ghamana kana mara ita nekiibau. Peyarisi ivi vaghinei da kata tenutaweyana ma kata bera tovonni da ku Piniks kwanatuna kawasusuna kata rui. Ma nani dobunai kata makai da nuba kana mara ita kovi. Piniks kawasusuna na Kriti nuwana roguna ma mara nonowa biimara biibiina ekenakena.

Tovava ma yanunu berona ipanani.

¹³ Yanuyanunu biibiina ivi karei na waka damsi inotai da mara biibiina ma waka kana sopa itinagheyeyi. Katenutaweyana da Kriti kikirina baranai kava kaverau, ¹⁴ da ke rabaraba ma yanunu bero kirakiina katagheyakiiyai koyiyai ioru da iravikai. Tuna na yabarata. ¹⁵ Yanunu ibero kirakai, waka iraravi da ke kovokovoghina da waka maghinona ku yanunu matana kata terei. Kavi bagunei ma waka kakavaraviviri da yanunu ikiinunurikai ¹⁶ da ku nuwa gisina sago, kana vava Kauda. Nani nuwana roguroguna kaveraverau. Nani kamonai ivi paparana kirakai da kana vivitaravonavona wakana itinepai. ¹⁷ Ma ikutani ikovi na urava iyuna da waka ghamana iveruviviri ma ikutatani da bagibagina da tovava waka ghabaghabana ke ita kiigavovori. Ma iyabumana da Suritis ku maratetena ita tawanepikai. Tuna kubiine kuka ivi votaweyana da katenatenam ma yanunu ikiikiinunurikai. ¹⁸ Mara itom na tovava iraravi kirakiiyekai, tuna kubiine ivi karei da sawara waka kamonai ivivi tawetaweyana ku yegai. ¹⁹ Ma mara kana viaroba na bade kuka, uravisi, keyamisi ma aviyavisina peyarina waka tepanai imakamakai na ivi tawetaweyana ku yegai. ²⁰ Mara ibero kirakai da kaveru wapawapa ma madegha ma gwamegwame ke kata kitai da taparoro ruwa ikovi. Ma yanunu ivi rewapana kirakai da akii nota ipeku, kanotanotai da kata rabobo.

²¹ Ma nani kamonai wawaya wakiiyai ke ita kam tovona. Tuna kubiine Pol maghinosiya imiiri ma ivonesi bo, “Kokitai, avonemi da Kriti ke kata kiibutawei ma aku sisiya kobare. Tuna kubiine karako ami waka ivi beroi ma ami sawara kovi tawetaweyana. ²² Ma wekarakava na avononemi da ke kona yabumana ma ami nota evi rewapana. Waka kava ina monu ma ke sago wawaya ina rabobo. ²³ God na aku Bada ma taku na ina bigabiga. Ma didibarai ina aneya sago ivi yonei da ririkuwai imiimiiri, ²⁴ ma weni nakanani ivoneku, ‘Pol, ke kuna yabumana. Tam Kiivavo Ghamana Sisa maghinonai kuna miiri da ini tupavirem. Tuna kubiine God am nipowana ivi yanei ma ina agabiibiyai tam ma wawaya peyarisi wakiiyai ini yawasimi.’ ²⁵ Aku wawaya, tuna kubiine ami nota evi rewapana. Taku God aitumaghane da aviyavisina ivoneku na ina tupuwa. ²⁶ Ma kegha da yanunu ina tapitapita da ku nuwa sago kikirina ina kiiribeta.”

²⁷ Meditereniyai Yegiyai tovava ma yanunu ikiikiinunurikai da taparoro ruwa ikovi. Didibara punai ma waka damsi damisi iviia da namada ku tano kanekiibau. ²⁸ Tuna kubiine bogapu iruvai da ioru meni kana pata.* Ma ipanani da 40 mita nakanani. Imakai mara gisina ma bade iruva meyei ma ipanani da 30 mita nakanani. ²⁹ Iyabumana kirakai ma inotai da waka iti tawanepi ku wakima tepasi. Tuna kubiine waka murinai kana sopa ruwamaruwa itawei da ita tinatani. Ma i kayowana da mara ita tom yaghina. ³⁰ Ma waka damsi ibera tovonni da waka ita verukuyowei na ivi beroberowekai da nakanani ma waka maghinonai sopa viya ita tawei. Ma gavunai taravonavona wakana iteretereoruwei. ³¹ Ma Pol senturiyon ma seri wawayisi ivonesi bo, “Waka damsi ina verukuyoweta na

* 27:28: Bogapu ruvana kubiine urava damonai kirama ikuni ma ivi yoyowi ma bogapu iruvai da ioru meni kana pata.

peyarimi kona rabobo.”³² Tuna kubiine seri wawayisi taravonavona wakana kana urava ivi kiyaraghana da ipeku ku yegai da yanunu ikaruwei.

³³ Mara iruruterei na Pol wawayi peyarisi ivona kirakiiyesi da ita kam. Ivonesi bo, “Tami nuwanuwami ikaragavovori da ke sago avai kota kani da taparoro ruwa ikovi.”³⁴ Akayokayowei da kota kam da koti rewapana. Ke tarabobo. Ke sago gubaga tapanani.”³⁵ Pol ivi sisiya ikovi ma peyarisi maghinosiyai parawa iviyya da God ivi kiikiwei ma parawa ivogimai ma kam ivi karei. ³⁶ Ma peyarikai weni berana kakitai na akii nota ivi rewapana da tokai bade yavata kakam. ³⁷ Ma waka kamonai tokai na akii vi 276. ³⁸ Ma peyarikai kakam dodo na waka kamonai whiti kavi kiibuni ma kavi tawetaweyana ku yegai da waka ita tekateka.

Waka igavovori.

³⁹ Mara itom na waka damsi dobu ikitai da ke ita vogiyya. Ma kawasusu ikitai da nani dobunai kikirra biibiina. Ma inotai da ita bera tovonni da waka nake ita veruwei da iti tawanepi. ⁴⁰ Tuna kubiine waka damsi sopa uravisi ivi kiyaraghana ma bade waka kana yabiyabi irupama da iti yabiyabi. Ma kuka gisina maghinonai kava itinepai da yanunu ita viyya da itoru ku kikirra. ⁴¹ Kaverau ke gurina ma ku maratete kavi tawanepikai. Waka maghinona idogiya da ke iti dagu, ma tovava ghamaghamasi waka murina ikiigavovori.

⁴² Seri wawayisi ivi diritete da gabura damsi kudubisi iti kiivunuwana, iyamna ita yeka itoru ku kikirra na iti veraveruwana. ⁴³ Ma senturiyon ke ina kayowana da Pol ita kiivunui. Tuna kubiine kii papara ivowai na seri wawayisi ivonesi da ke iti kiivunuwana. Ma ivi vaghinei da iyavo kava yeka iakovi na ita tawesi da ita yeka ku kikirra. ⁴⁴ Ma wawayi makiiterena na i keta itekwai da waka keyamina tovava ikiitawetawei na keyamisiyayi ita vokikita ma ita yeka da ku kikirra. Ma vaghina nakanani itupuwa da wawayi kudubisi ku kikirra ivoghae da iyawasa.

28

Malta nuwana kamonai.

¹ Ku kikirra kavoghae na kapanani da nuwana kana vava na Malta. ² Ma nuwa damsi ivi agabiibii kirakai da inepotekai ma keyama ikiiri iyamna garewa ikatukatuna da nuba irakata kirakai. ³ Ma Pol keyama gisigisi iraguna ma ita terei ku keyama da ita karai. Ma nani kamonai mota berona keyama muyana damina diviyya da itarukapoka ma Pol imana ikaratani da iroroke. ⁴ Ma nuwa damsi mota berona ikitai Pol imanai irororoke na ti mani kamosiyyai ivona bo, “Agunai weni tomowina na kiivunuwana wawayina. Waka imonu ma ke ita rabobo ma wekarakava na mota berona ikani. Tuna na kana kovogha. Ita god ke ita kayokayowei da ina makai.” ⁵ Ma Pol mota ivi rupiitawei da ku keyama karakaratina, ma ke sago visina bo gubagina ita panani. ⁶ Ma nuwa damsi inotanotai da imana ita gwaru bo yaghiyaghinina ita peku da ita rabobo. Ma ivi koyakoyagha kirakai, ikitakitai da aviyavisina kurina ita tupuwa ma ke sago. Ikita kava na i nota ivirai ma ivona da Pol na god sago.

⁷ Ke rabaraba na nuwana kana kiivavo Pobiliyas ina tano ghamana ma ina numa imakamakai. Ipsi ma nuwabiibiiyi irutinikai da ina ku numa ma ikoyagha bubunikai da mara aroba ikovi. ⁸ Gwabina kamamakakai na akovina kaviiya da ina mamai na gubagubagina, ininina imuyamuya ma manawa tara iviyya. Pol irui kurina ma inipowana. Ma imana ku tepana iterei da iyawasa. ⁹ Weni berana itupuwa na nani nuwana kamonai wawayi gubagubagisi ikam pupuni da Pol kurina ma ivi yawasisi. ¹⁰ Nuwa wawayisi ikoyagha bubunikai ma ivi vite kirakiiyekai. Mara ipisi da kata geru na wawayi ipuyokai ma kakii keta tamiina na peyarina iverekai.

Pol inekiibau ku Rome kwanatuna.

¹¹ Malta damsi gwabisiyayi kamamakakai da nawaravi aroba ikovi ma ku waka sago kageru. Tuna na Ariksandiriya damsi i waka ma maghinona ipapai da kokoitau, i god ruwa kii vava Kasto ma Poruks. Waka na nani nuwanai imiimiiri da nuba ma yanunu kana mara ikovi ma kavomiiri. ¹² Kakuka da ku Sirakusa kwanatuna. Kawota ma nani kwanatunai kamakai da mara aroba ikovi. ¹³ Ma nani dobunai kakuka da ku Regiyam kwanatuna. Ma mara itom na yavara iveraverau kubiine kavomiiri, kaverau mareba da ku Puteyori kwanatuna da kawota. ¹⁴ Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya kapananisi da ivontanikai, yavata kamakai da taparoro sago ikovi.

Ma vaghina ku Rome kanenekiibau. ¹⁵ Ma vitumaghana damsi Rome kamonai sisiyikai ivi yanei da viya ighae ku vigimara gawarina kana vava Apiyas ma viya ighae ku dobu kana vava Numataya Numasi Aroba. Nani dobusiyai ikoyakoyaghikai da ita nepotekai. Ma peyarisi Pol ivi kiikiwei da ina nota ivi rewapana ma God ivi ghegheni.

Rome kamonai.

¹⁶ Ku Rome kanekiibau ma Rome babada ivi vaghinei da Pol ina kina kava ita makai. Ina numa iverei ma seri wawayina sago kava iterei da iti matatetei.

¹⁷ Mara aroba ikovi ma Pol ivi yonayona da Jiu babadisi ita riyesi. Iriyesi ma Pol ivonesi bo, “Varevaresiku, taku ke sago avi berona ata berai ita wawayi kurisi ma bade ita kaekiki mau i kiki ke ati kiigiyei. Ma kegha da, Jerusalem kamonai ipatumiku da Rome damsi ku imasi itereku. ¹⁸ Ivi tupavireku ma ipanani da ke sago berona ata berai da iti raboboku, tuna kubiine ita votaweku. ¹⁹ Ma Jiu damsi ivi gheviravira, tuna kubiine avonesi da Kiivavo Sisa maghinonai ata miiri da iti tupavireku. Ma ke aku wawayi viwavusi kubiine.* ²⁰ Weni berasi kubiine akwatumi kopisi da ata kitimi ma yavata kati sisiya. Israel damta kudubita titumaghana da God ina Vivinevine Wawayina kurita ina nekiibau da ini yawasita. Ma taku aitumaghanei da wawayina namada inekiibau. Tuna kubiine imaku chein iwarimi.”

²¹ Ma ivonapotei bo, “Ke sago kam sisiya Judiya dobunai kata viiya ma varevaresita ivivi piyana na ke sago iyai iti avaberowem. ²² Akii kayowana da tam am vitumaghana kuti sisiyei da kati yanem. Kakovi da wawayi dobu ma dobu tami ami vikeresiyana etereteroruwei.”

²³ Ma i mara sago iterei da Pol iti yanei. Nani maranai koroto ghamana iriyesi Pol ina ku numa. Mara boiboiyai Pol ivi karei da God ina vikiivavona ivi beyebeyena kupomei, Moses ma peroperoveta i giruma tepanai ivivi sisiya kurisi. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghanei. ²⁴ Ina sisiya na wawayi ivi yanei ma viya nuwanuwasi ivirai da ivi tumaghana ma viya na kegha. ²⁵ Tuna kubiine ti mani kamosiya ivi gheviravira. Muriyai da ita nae na Pol ina sisiya turina iterei kurisi, ivonesi bo, “Kanuma Vovokaravina ami kaekiki mau kurisi vonavaghata ivi sisiyei. Peroveta Aisaya igiruma bo,

²⁶ ‘Kenae aku wawayi kurisi ma kevonesi bo,

Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.

Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.

Matasiyai ita kita,

bo tinisiyai iti yana,

²⁷ ma nuwanuwasi ita votawei,

na ita tupuwavira ma ati yawasisi.

Ma kegha da nuwanuwasi igudui,

ma tinisi itupapotapota,

ma matasi itapotapota.’ ”*

²⁸ “Tami Jiu dami vonavaghata ke kota viviyanei, tuna kubiine ani akovimi da God yawasa makamakii nonowina kana sisiya ivonatawei kupuna damsi kurisi. Ma ti damsi na ini yana.” ²⁹ (-)*

³⁰ Ma vaghina, Pol madegha ruwa Rome kamonai tuna mani ina rewapanai imakai. Ma iyavo kava ipipisi irurugenari na peyarisi ivivi kiikiwesi. ³¹ Ere tepatorana ma nuwanuwana kudubina God ina vikiivavona ma Bada Yesu Keriso varana biibiina idimadime. Ma ke sago wawayi iti ketagudugudu.

* **28:19:** Apos 25:11   * **28:27:** Isa 6:9-10   * **28:29:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 29 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pol weni nakanani ivi sisiya ikovi ma Jiu damsi ivomiiri ma inae, ma kamosiya ivivi gheviravira kirakai.’

Pol Ina Giruma Rome Damsi Kurisi (Romans) Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi da vitumaghana damsi Rome kwanatuna kamonaɪ ita vonaveresi da ita vovunagha ma muriyai ita numataya kurisi. Ina nota irereghi da gwabisiyai ita biga mara gisina ma iti tamiinei da muriyai ita nae ku Spain dobuna. Ina giruma kamonaɪ ivi beyebeyena da aviyavisina kava Keresiyana iti tumaghaneɪ ma ikikava i yawasa kamonaɪ nani vitumaghinina tepanai ita makai. Weni girumina kamonaɪ na aviyavisina ivivi beyebeyena ina diɲa kamonaɪ na kudubina itere yavui, ke ina giruma viya nakanani.

Kunona Keresiyana Rome kamonaɪ ivi kiikiwesi ma ivonesi da iniponipowana kubiisi. Muriyai weni girumina ina nota ghamana ivi debei, tuna na “Keriso varana biibiina karena da ku damona ivi debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi.” (Rome 1:17)

Weni notana ghamana tepanai akova ma nuwagiura bogii ma bogiiyai ivi debei. Sago na ivi debei da Jiu ma kupuna damsi yavata na kudubisi keta itekwai da God yavata iti nuwasago, iyamna kudubisi na berabero ina rewapana gaburinaɪ. Ketana na sago kava, Yesu Keriso ini tumaghaneɪ. Nota kana viruwa na ivi debei da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na yawasa vuna ini karei ma yawasina isisiya bubuni da Rome damsi damina ina viiya. Kamonaɪ vitumaghana wawayina God yavata nuwanubiiyai ina makai. Ma Kanuma Vovokaravina wawayina ina votawei da berabero ma rabobo ina ghekuyowei. Ma ina sisiya kana viaroba na Sapta 5 da ku 8 kamonaɪ ivi akovita da God avi kubiine ina vonaviyoyovana iterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina ina rewapana vitumaghana damsi i yawasa kamonaɪ isisiyei. Kana viruwamaruwa na Pol itarakiiyana da ikikava God ina nota irereghi da ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata ina ku vikiivavona ina rui. Ma tuna mani ina vitarakiiyana ivonapotei, ivoneta da God ina kayowanai Jiu damsi Yesu Keriso ibarei da varana biibiina ikiibau kupuna damsi kurisi, taraboga iveresi da Keriso iti tumaghaneɪ ma God ina agabiɪbai damina ita viiya. Ma ivoneta da enotanotai da mara sago Jiu damsi i nota ina virai da Yesu Keriso ini tumaghaneɪ. Ma Pol ina sisiya turina na ivi debei da ikikava wawayi Keresiyana yawasina ita makiiyei, kamonaɪ ivona da iti nuwaviinavirana, God ina biga ita berai, babada dobuwai ita votekatekesi, ma ikikava nuwanuwasi kamonaɪ damina ita viiya da meni tuna na biibiina ma meni tuna na berona. Ma turina vaghata na ina vikiikiwa wawayi sago sago duma kurisi iterei ma God ivi ghegheni.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-17 Giruma ivotawei ma Pol ina nota ghamana ivi debei.

Sapta 1:18 da ku 3:20 Wawayi kudubisi berabero kamonaɪ, tuna kubiine keta itekwai da God iti yawasisi.

Sapta 3:21 da ku 4:25 God na Yawasa Ketana ivokiibuwei.

Sapta 5:1 da ku 8:39 Iyavo kava Keriso itumaghaneɪ na i yawasa dobuwai ina virai.

Sapta 9:1 da ku 11:36 God ikikava ina nota irereghi Israel damsi kubiisi.

Sapta 12:1 da ku 15:13 Keresiyana yawasina.

Sapta 15:14 da ku 16:27 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pol, Yesu Keriso* ina bigabiga. God ikwatuku ma ivineku da ati aposol da varana biibiina ata dimei.

² Varana biibiina na weni. Mara katamaninaɪ God vonakiiyapa bagibagina iterei da ina Vivinevine Wawayina ita vonatawei. Ma ina peroperoveta nani varana biibiina buka vovokaravisi kamosiyai igiruma. ³ Igiruma da God Natuna iti wawayota ma ita tupuwa da kiivavo David tupurereghina. ⁴ Ma God iberai da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai Yesu rabobowai ivomiiri, ma tuna matakirina rewapanina ivi debei da tuna na God Natuna. Tuna kubiine Yesu Keriso na ita Bada. ⁵ Nani notanai na God wawayi kamosiyai ikiiepiku da avi aposol da dam ma dam ata tinaviresi da iti tumaghaneɪ ma ita votekatekei da kana vava ita rakata. ⁶ Ma tami vitumaghana wawayimi Rome kamonaɪ na bade God ikwatumi da tami Yesu Keriso rapenai.

* **1:1:** Keriso Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

⁷ Tuna kubiine na tami Rome wawayimi kurimi agirugiruma. God ina nuwaviina kurimi irakata ma ikwatumi da tami ina wawaya vovokaravimi.

Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma agabiibai ina veremi.

Pol ina kayowana da Rome damsi kurisi ita numataya.

⁸ Kunona ata vonemi da Yesu Keriso avanai aku God aikiikiwei kubiimi, iyamna n-mada dobu ku kudubina wawaya ami vitumaghana varana iyanei. ⁹ Ma God iakovi da mara nonowa kurina aniponipowana kubiimi. Vonavaghata da nuwanuwaku kudubina abigabiga da Natuna varana biibiina adimadime. ¹⁰ Ma namadani kava aberabera tovonni da ata kitimi, tuna kubiine aku nipowana kamoni mara nonowa God kurina ainowi da ini vaghinei na ana pisi kurimi. ¹¹ Aku kayowana ghamana da ata kitimi, da kanuma ina ku nevanewa aviyavisina gwabikuwai na ati damani kurimi da koti rewapana. ¹² Tikoyaghavivirana da aku vitumaghana ina kiipepimi ma nakanani bade ami vitumaghana ina kiipepiku da ani rewapana.

¹³ Turaturaku, ati akovimi da mara ipeyari abera tovonni da ata numataya kurimi na ke kovokovoghina. Aku kayowana da ikikava dobu viya kamosiyai kupuna damsi atinaviresi da Yesu itumaghane na tami bade kamomiyai nakanani ata bera. ¹⁴ Taku aku biga God ivereku na Grik ma bade ke Grik damsi kamosiyai. Wawaya akakovisi ma bade wawaya neghaneghasi kamosiyai. ¹⁵ Tuna kubiine aku kayowana ghamana da Rome kamoni God varana biibiina ata dimei kurimi.

Keriso varana biibiina ina rewapana.

¹⁶ Keriso varana biibiina ke ata vivinimaye, iyamna tuna na God ina rewapana da iyavo kava Keriso ina vivitumaghane na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina panani. Jiu damsi ivi nao varana iviikiinowe na ivi tumaghane da yawasa ipanani. Ma muriyai ikiibau da kupuna damsi bade nakanani ipanani. ¹⁷ Keriso varana biibiina ivi debei da vitumaghana kava da God yavata nuwanuwata tisagoi. Varana biibiina karena da ku damona na vitumaghana ivi sisiyei, tuna kubiine ita vitumaghana tepanai God ina voneta da tota na ina wawaya maninita. Giruma katamana ivona bo, "God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai."*

Berabero kubiine God nuwanuwana ipughu.

¹⁸ God kunumai ina nuwapughu idebei da wawaya kii kovogha ina veresi. Ke iti vaghinei da wawaya berabero eberabera ma vonavaghata ekiikiigavugavui. ¹⁹ Wawaya namada God itakovi, iyamna tuna mani ivi debe meyei kurisi. ²⁰ Tuna na ke kitakitana ma kegha da mara karenai da ku karako bera peyarina dobuwai ma kunumai iyamoni da wawaya ekitakitai, ma nani kamoni akova ita viiya da God emakamakai. Ma itakovi da ina rewapana na makamakiina ma tuna na God vaghata. Tuna kubiine vitupavira maranai wawaya ke kovokovoghina da kovogha ina veruvuvurei. ²¹ Wawaya God iakovi ma kegha da ke i kayowana da ita vokavakavari ma iti kiikiwei. Ti na i nota kwebusi ma neghaneghasi, eberaberi da nuwanuwasi na didibarina. ²² Enotanota meyesi ma evonavona da ti na akakovisi ma kegha, ti na neghaneghasi. ²³ God kadakadarina ma makamakii nonowina ibarei. Ma epayanina na kii ma wakima ipapa da wawaya ma ghamoghamo, mota ma kii ivi gubegubesi ma nani sawarisi evovokavakarisi.*

²⁴ Tuna kubiine God ikitakuyowesi da i kayowana beroberosi iti badesi. I kayowana da vipekana wapawapa ma bera dowadowasi ina bera da tupuwisi ini beroi. ²⁵ God ina vonavaghata wawayisi evovoviviri da sisiya vibero iyanei ma evovotani. Ti na God ibarei da aviyavisina iyamoyamoni na tuna evovokavakavari. Ma God, tuna dobu iyamoni ma ina kina kava kata vokavakavara nonowei! Amen.

²⁶ Wawaya vokavakavara wapawapa eberabera kubiine, God ikitakuyowesi da bera inimayamaysi eberabera, vipekana wapawapa. Nani kamoni wivine vipekana ketana vaghata kakawasi yavata na ibarei da ti mani wivine kavakava imogo. ²⁷ Tomotomowa bade nakanani, bera inimayamaysi eberabera, kakawasi yavata ita vipekana na kegha. I kayowana ghamana da tomotomowa turaturasi yavata itiputona. Ti na isirage, i berabero kubiine kovogha berona ina viiya.

²⁸ Ma ku tepana, wawayisi ke ita kayokayowei da God itakovi, tuna kubiine iruvoteresi da i nota beroberosi kava ibadesi da aviyavisina ivoneta da ke kata bera na eberabera. ²⁹ Wawaya nakanani na i yawasa kamoni na bera didibarisi ma bera dowadowasi evovotani. Vomatamatigha, nuwakapi, kiivunuwa, vitaghegheyana, vibero, kayotirana,

* 1:13: Apos 19:21 * 1:16: Mak 8:38 * 1:17: Hab 2:4 * 1:21: Epe 4:17-18 * 1:23: Deut 4:16-18

kiivibero, ma viyanuwe na i yawasa kamonai itupo. ³⁰ Wawayisi na God ebarei, turaturasi iavaberowesi, ivonapasipasiyana, ekukuwepa meyesi, ekayokayotata ma keta vusi itupuwi da berona ina berai, ma bade kii moramorapa ikawakiikiyesi. ³¹ Ti na ke itakovi da bera biibiisi bo bera beroberosi eberaberai. Ma bade ke kovokovoghina da koni tumaghanesi, iyamna vonakiyapa bagibagina ina terei da bera sago ita berai na muriyai i nota ina virai da kegha, ina bara. Wawayi ke ita vivikamyuyuwesi ma ke sago agabiibai gwabisiyai. ³² Wawayisi iakovi da God ivonakiyaragha da iyavo kava weni berasi eberaberai na kii kovogha na rabobo. Ma kegha da berasi sago patana da eberaberai. Ma ku tepana iyavo kava turaturasi kamosiyai weni berasi eberaberai na igheghenisi.

2

God ini tupavireta.

¹ Kwinaku, wawayi ke kuni tupaviresi da wavu kuna veresi. Nakanani kuna berai na tam mani ku berona keterere meyim ma ke kovokovoghina da kam papara kuna vowai da kam kovogha kuna veruvuvurei, iyamna tam yavata na nani berana berona keberaberai.* ² Takovi da God na vonavaghata tepanai ini tupavireta ma iyavo kava nani berasi beroberosi iberai na kovogha ina veresi. ³ Ma tam, kwinaku, wawayi kitupaviresi ma kegha da tam yavata berabero keberaberai na ikikava kenotanotai da God ina vitupavira kuna veruvuvurei? ⁴ Kuakovi bo kegha da God enuwanuwaghanem, ina agabiibai evereverem ma nuwanubiyai ekoyakoyagham? Ina agabiibai kebabarei bo? Nani agabiibiina na am taraboga evereverem da am bera beroberosi kuninimaye ma kuna miirikupukuputei. ⁵ Ma kegha, tam kitinapota ma nuwanuwam ibagi kirakai da am bera dowadawasi ikiitatanei ma kam kovogha erakarata. Vitupavira marana ina nekiibau na vonavaghata tepanai God ini tupavirem ma kovogha ina verem da ina nuwapughu damina kuna viiya. ⁶ God wawayi kudubisi ini tupaviresi ma i bera ruvanai kii miyiya ina veresi.* ⁷ Iyavo kava bera biibiisi mara nonowa ipoiyei ma ekayokayowei da God iti gheghenisi, kii vava ita biibai ma yawasa makamakii nonowina ita viiya na vaghina, God i kayowana ina veresi. ⁸ Ma iyavo kava enotanota meyesi ma vonavaghata ebarei ma berabero patana da eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. ⁹ Iyavo kava didibara yawasina ekivikivini na vitupavira maranai God kovogha ina veresi da nuwapoya ghamanakina ina panani da ini kamyuyua kirakai. Jiu damsi ini nao kii kovogha ina veresi ma muriyai na kupuna damsi. ¹⁰ Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na God kana ku kadara ina rui ma ini gheghenisi ma nuwanuba ina veresi. Jiu damsi ini nao ma muriyai na kupuna damsi, ¹¹ iyamna God ina vitupavira maranai na ke sago iyai ku murina ina miiri. Peyarita na sago.*

¹² God ina vonaviyoyovana Moses iverei na Jiu damsi iakovi ma ke ita nunuri. Ma God vonaviyoyovanina tepanai ina miiri da ini tupaviresi ma kii kovogha ina veresi. Ma kupuna damsi na ke nani vonaviyoyovanina ina rewapana gaburinai ita makamakai. Tuna kubiine ke kovokovoghina da vonaviyoyovanina tepanai ini tupaviresi, ma kegha da i berabero kubiine na kovogha ina veresi. ¹³ Iyavo kava vonaviyoyovanina enununuri, ti damsi na God ku matana na wawayi maninisi. Ma iyavo kava iyanatawei ma ke ita nununuri na God ku matana na ke wawayi maninisi. ¹⁴ Ma kupuna damsi viya na ke meyani Moses ina vonaviyoyovana iti yanei ma kegha da yawasa maninina evovotani, iyamna iakovi da berona ma biibiina na avai. Tuna yawasina evovotani na nakanani ma vonaviyoyovanina itakovi na ita nununuri. ¹⁵ Tuna nakanani ma God ina vonaviyoyovana gavugavuna nuwanuwasiyai ita girumi, iyamna mara viya ti mani iwavu meyesi da bera berona eberaberai. Ma mara viya damisi eviiviya da bera biibiina eberaberai. ¹⁶ Varana biibiina adimadime na weni nakanani evonavoneta. Vonavaghata da vitupavira kana mara ina pisi ma Yesu Keriso tepanai God wawayi kudubisi i bera ma i nota gavugavusi ini debei ma ini tupaviresi.

Jiu damsi ma Moses ina vonaviyoyovana.

¹⁷ Ma tam, Jiu wawayim na ikikava? Ke kuna notai da God ina vonaviyoyovana Moses iverem na tepanai kunitikikita ma kuna kayotata da tam God ina wawayi. ¹⁸ Namada vonaviyoyovana kamonai kuvi yavi ma kuakovi da God ekayokayowem da aviyavisina kuta berai. Ma kuakovi da meni tuna na berona ma meni tuna na biibiina. ¹⁹ Ma mikeda tam damim keviiviya da tam na matapotapotasi kii vinoraveraveyana bo tam na kibe da didibara makamakiasi kubiisi. ²⁰ Ma God ina vonaviyoyovana kuvi yava yavui ma ina vonavaghata ma ina nuwagiura kudubina kuakova bubuni da kenotanotai da wawayi neghaneghasi ma ededa yoghoyogho kuni beyebeyesi, na kekitaruvim. ²¹ Tam

* 2:1: Mat 7:1; Luk 6:37 * 2:6: Psa 62:12; Prov 24:12 * 2:11: Deut 10:17

wawaya kibeyebeyesi na nani kamonai tam bade akova keviiviiya bo kegha? Wawaya kevonavonesi da ke ina yapi ma tam keyapiyapi bo kegha? ²² Ma wawaya kevonavonesi da ke ini pekana wapawapa ma tam, kipekana wapawapa bo kegha? Tam kevonavona da kokoitau kebabaresi ma kokoitau suwarisi keyapiyapi bo kegha? ²³ Kekayokayotata da tam nakanani ma God ina vonaviyoyovana kutakova yavui ma kegha da nani vonaviyoyovanina kikiigiyei na God kana vava keteretereoruwei. ²⁴ Tuna kubiine giruma katamana evonavoneta bo, "Tami Jiu dami ami berabero kubiine na kupuna damsi God iavaberowei.*"

²⁵ Mikeda kwimata bekam ita tuviviratawei ma vonaviyoyovana kudubina kuta nunura bubuni, tuna na ere iyamna. Ma mikeda tuvivira kava kuta bera ma vonaviyoyovana ke kuta nunuri na am tuvivira na iyamna kegha.* ²⁶ Kupuna wawayina ke ita tuvivira ma kegha da vonaviyoyovana ita nunura bubuni na God wawayina ita viini da rapenai, tuna nakanani ma ita tuvivira. ²⁷ Tam Jiu wawayim na kwimata bekam ituviviratawei ma vonaviyoyovana na tam kubiim igirumi, ma kegha da kikiigiyei. Tuna kubiine kupuna damsi viya ke ita tuvivira ma vonaviyoyovana enununuri na ti damsi ini wavum. ²⁸ Ke kuna notai da tuvivira kuberai na tam Jiu vaghata ma tam God ina wawaya, iyamna nani matakirina na tupuwa kava kana bera. ²⁹ Kanuma Vovokaravina nuwanuwam ina tinavirai da nuwanuwam kudubinai God kuni tumaghane na tam Jiu vaghata. Tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana nuwanuwam ke ina tinavirai, iyamna matakira vaghata da tam God ina wawaya na ke tupuwim ma nuwanuwam kamonai. Ma God ina wawaya na vigheghena God gwabinai ina viiya ma ke wawaya gwabisiyai.*

3

¹ Jiu damsi na avi iyoyoi da kupuna damsi ighekuyowesi? Kwimata bekasi ituviviratawei na avi biibiina ina panani? ² Biibiina ghamana epanapanani. Sago na God vonana giruma katamana kamonai na ti damsi kurisi ivi debei. ³ Ti na vonakiyapa bagibagina iterei God kurina da tuna kava iti tumaghane, ma mikeda viya ivi kiigiyei na ikikava? I vonakiyapa bagibagina ivi kiigiyei na ke kuna notai da God bade ina vonakiyapa bagibagina ini kiigiyei. ⁴ Kegha, kegha taweyana. Wawaya peyarina na viviberosi ma God tuna na vonavaghata. Giruma katamana kamonai Kiivavo David, God kurina ivona bo, "Kuna vivisisiya na am sisiya maninina kavakava.

Vitupavira kamonai wawaya kuni wavui na i sisiya kudubina kuna ravi.*"

⁵ Ita berabero ma God ina yawasa maninina ivi ruwa takitai na ita berabero God ina yawasa maninina ku yagharina etereterei da takita bubuni. Tuna kubiine ikikava tavona? God ita berabero kubiine kovogha everevereta na kenotanotai da eberabera berai kurita bo? Weni nakanani wawaya viya isisiya. ⁶ Kegha taweyana. Mikeda God na ke wawaya maninina na ke kovokovoghina da wawaya kudubisi dobuwai iti tupaviresi.

⁷ Kuta vona bo, "Avi bero na God avi vitei, iyamna aku berabero kubiine kana kadara ma ina vonavaghata erurudeba da yaghara kiikiina. Tuna kubiine taku na ikikava? Avi kubiine aku berabero kubiine God ini wavuku ma kovogha ina vereku?" ⁸ Kata vonavinama bo, "Berabero kata bera kirakiyei da God ina biibiina kata tinariyai." Wawaya viya iavaberoweku ma iwavuku da taku nakanani aibeyebeyena. Ti na kovogha ghamana ina viiya.

Ke sago wawaya maninikiikiina.

⁹ Ikikava tavona? Tota Jiu damta tabiibii kirakai ke kupuna damsi nakanani, bo? Kegha! Namada avi debei da kupuna damsi ma tota Jiu damta peyarita na sago. Peyarita na berabero ina rewapana kamonai tamakamakai. ¹⁰ Giruma katamana evonavoneta bo, "Ke sago iyai wawaya maninina, kegha taweyana.

¹¹ Ke sago wawaya akakovina,

Ke sago wawaya God itekwekwai.

¹² Wawaya kudubina God ibarei ma imiirikupukuputei.

Ti na peyarisi God ku matana na kwebusi.

Ke sago iyai bera maninina ita beraberei, kegha taweyana.

¹³ Kawasiyai sisiya dowadowasi ekiikiibau nakanani ma karawaga kamonai dogo ita arai da bowana ita kiikiibau.

Pepasi ikuvirevirei da sisiya vibero eberaberei.

I sisiya beroberosi na nakanani ma mota berona kawagegurina ita kiikiibau.*

* 2:24: Isa 52:5 * 2:25: God, Abraham ivonei da ina wawaya yavata kwimata bekasi ita tuviviratawei na iti matakira da ti na God rapenai. * 2:29: Deut 30:6 * 3:4: Psa 51:4 * 3:13: Psa 14:1-3, 53:1-3

14 Mara nonowa kawasiyai sisiya dowadowasi eberaberai na damina ibero kirakai.*

15 Ma iyaghiyaghina kirakai da wawayi ini gubagi bo ini rabobo.*

16 Mike enenae na wawayi ekiikiiviberosi ma nuwapoya evereveresi.

17 Nuwanuba gwabisiyai kegha.

18 Ma God ke ita yabuyabumanei.”*

19 Takovi da vonaviyoyovana na Jiu damsi kubiisi ma tuna kamona kii sisiya eberaberai da ti na berabero wawayisi. Ma bade God vonaviyoyovana ivokiibuwei na dam kudubina kawasi kiipotana kubiine da ke ini tupariyei, iyamna peyarisi na God ini tupaviresi. 20 Wawayi ke kovokovoghina da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da God ku matana ti na wawayi maninisi. Vonaviyoyovana emakamakai na idebeta da tota na berabero wawayita.*

Ikikava God ina terevimaninita.

21 Ma karako na God keta vuna ivi debei da ikikava ina vonakiiyaragha da tota wawayi maninita ku matana. Nani ketana na ke vonaviyoyovana tepanai ma kegha da vonaviyoyovana ma peroperoveta ivi mamatarei da mara sago ina nekiibau. 22 Namanaki tam Jiu bo kupuna wawayim, kudubita ita keta sago kava da yawasa maninina tapanani. Iyavo kava Yesu ini tumaghane na God ku matana ti na ina wawayi maninisi.* 23 God na wawayi maninina ma kana kadara irakata kirakai da tota ke kovokovoghina da ita yawasa kati maninini da tuna nakanani, iyamna kudubita na berabero wawayita. 24 Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava ipuyota, yawasa ivereta ma ivonakiiyaragha da tota wawayi maninita. Peyarita ita berabero kamona ma Yesu Keriso ivotaweta da yawasa tapanani. 25 God Natuna ivonatawei isuwara da ita berabero vitana ikavari. Wawayi Yesu ini tumaghane na i berabero kudubina taranai ina kowatawei da God ina nuwapughu ina vovinubai. Weni berana iberai da iti beyeta da tuna wawayi maninina. Namadani kava wawayi i berabero kudubina ikitakitatawei, ivivi koyakoyagha 26 da karako weni maranai ivi debei da vonavaghata tepanai wawayi i berabero ini tupavirei, ke ina kitatawei. Ma iyavo kava Yesu itumaghane na God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawayi maninisi.

27-28 Ke kovokovoghina da takayotata da tota mani ita rewapanai tavona da tota God ina wawayi maninita. Kegha taweyana. Ma avi kubiine? Ke ita bera biibiisi kubiine bo vonaviyoyovana kata nunura bubuni da God ina vonakiiyaragha da tota biibiita. Kegha, ita vitumaghana kubiine na nakanani ina voneta. 29 Ma God na Jiu damsi kava i God bo? Kegha. Tuna na dam kudubita ita God. 30 Namanaki da tami Jiu dami bo kupuna dami ma kegha da God na sago kava. Tuna kubiine iyavo kava Yesu itumaghane na God ina voneta da ti na ina wawayi maninisi.* 31 Weni vitumaghanina vuna tavi karei iberai da vonaviyoyovana na iyamna kegha, bo? Kegha taweyana, titumaghana na tidebei da vonaviyoyovana iyamna vaghata tavovotani.

4

Abraham ina vitumaghana.

1 Jiu damkai akii kaekiki Abraham tisisiyei. 2 Ke Abraham ina bera biibiisi kubiine na God ita vonakiiyaragha da tuna wawayi maninina. Nakanani ita tupuwa na Abraham ita kayotata wawayi kurisi, ma ke kovokovoghina da God kurina ita kayotata. 3 Giruma katamana kamona ikikava evonavoneta? Ivona da Abraham ina vitumaghana God kurina iterei, tuna kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna wawayi maninina ma yavata ivi nuwasago.* 4 Wawayi biga ina bera na miiya ina viiya. Tuna ke puyo, tuna na ina biga miiyanina. 5 Ma ke am biga bo am bera biibiisi kubiine God ina vonakiiyaragha da tam wawayi maninim. God na berabero wawayisi etereterevimaninisi. Am vitumaghana kurina kuna terei na ina vonakiiyaragha da tam wawayi maninim. 6 Ma bade Kiivavo David ivona da wawayi ini nuwabiibii kirakiiyei maranai God i berabero ina notatawei ma ina vonakiiyaragha da ti na wawayi maninisi. Ma ivona da ke i bera biibiisi kubiine da nakanani ina vonakiiyaragha. David ivona bo,

7 “Iyavo kava i berabero God ina notatawei na ini nuwabiibiyei.

Iyavo kava i vikawakiikai God ini nuwawapei na nuwabiibii ghamana ina panani.

8 Meni wawayina ina berabero Bada ke ina taraepai da ini tupavirei na ini nuwabiibii kirakai.”*

* 3:14: Psa 10:7 * 3:15: Isa 59:7-8 * 3:18: Psa 36:1 * 3:20: Psa 143:2; Gar 2:16 * 3:22: Gar 2:16

* 3:30: Deut 6:4; Gar 3:20 * 4:3: Gen 15:6; Gar 3:6 * 4:8: Psa 32:1-2

⁹ David weni nuwabiibiina ivi sisiyei na iyavo kava kwimata bekasi ituviviratawei na ti damsi kava ivi sisiyesi bo? Kegha. Weni nuwabiibiina na iyavo kava ke tuvivira ita berai na ti yavata kubiisi. Namada tavi sisiyei da giruma katamana ivoneta da Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. ¹⁰ Meni berana ivi nao, vitumaghana bo tuvivira? God ina vonakiiyaragha ivi nao ma muriyai da Abraham ituvivira. ¹¹ Abraham namada God ivi tumaghane ma muriyai da ituvivira, ivi matakira da ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina. Tuna kubiine iyavo kava ke ita tuvivira ma kegha da itumaghana, ti wawayisi na Abraham nakanani, God ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Tuna kubiine kanuma ina ku nevaneva na tota vitumaghana damta ita mamai na Abraham. ¹² Ma iyavo kava tuvivira damsi kamosiyai ini tumaghana Abraham nakanani na ti yavata ina vona bubuna da kanuma ina ku nevaneva i mamai na Abraham.

God vonakiiyapa bagibagina iterei na ita vitumaghana tepanai taviya.

¹³ God vonakiiyapa bagibagina iterei da Abraham tupurereghina yavata na dobu kudubina iti rapenei. Ma avi kubiine nani vonakiiyapina iterei kurina? Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina na vonakiiyapa bagibagina kurina iterei. Ma ke vonaviyoyovana ita nunuri kubiine. ¹⁴ Mikeda kuta vona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na iyavo kava vonaviyoyovana enununuri na ti damsi kava kubiisi na kevonavona da vitumaghana na iyamna kegha. Ma bade kevonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina na iyamna kegha. ¹⁵ Kuta bera tovonni da God ina vonaviyoyovana kuta nunuri na kuta bera kavai da God ina nuwapughu damina kuta viiya. Vonaviyoyovana emakamakai na wawaya mara nonowa ikiigiyei. Ma vonaviyoyovana kegha na ke kovokovoghina da ini kiigiyei.

¹⁶ Tuna kubiine bera ghamana na vitumaghana. Ikikava Abraham ivi tumaghana, nakanani titumaghana na God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na nani vonakiiyapina na tota yavata kubiita. Namanaki da jiu damsi i kiki tanununuri bo kegha. Ma God ina agabiibai irakata kirakai da nevana kava everevereta. Ma ke iti bero, ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tota Abraham tupurereghina kubiita ina berai, iyamna kanuma ina ku nevaneva na iyavo kava God titumaghane na ita mamai Abraham. ¹⁷ Giruma katamana kamonai God, Abraham kurina ivona bo, “Ana berim da tam na dam ma dam i mamai.” Ma God ina rewapana irakata da ina vona da wawaya raborabobosi ina vomiri. Ma bade ina rewapana emakamakai da aviyaivisi na kegha na ina vona da ina tupuwa. ¹⁸ Ma God ivona da ina berai da Abraham tupurereghina ina peyari kirakai da kamosiyai dam bogii ma bogiayi ina tupuwa. Ma Abraham, God ivi tumaghane. Namanaki imagura kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade God ivona bo, “Tupurereghina ina peyari da gwamegwame nakanani.” ¹⁹ Abraham kana madegha na 100. Ma iakovi da namada imorapa kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade iakovi da kawana Sera na gagarina. ²⁰ Ma kegha da God ina vonakiiyapa bagibagina ivi tumaghane da vonavaghata. Ke sago notaragharagha gwabinai ma nuwanuwana kudubinai God ivi tumaghane. Ina vitumaghana nake da irakata ma God ivokavakavari. ²¹ Iakova bubuni da God ina rewapana ghamana, ma ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tuna kovokovoghina da nakanani ina berai. ²² Ma Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. ²³ Weni girumina, “God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina” na sisiya deba, ke Abraham kava kubiine. ²⁴ Ma iyavo kava God titumaghane ma takovi da iberai da ita Bada Yesu rabobowai ivomiiri na God ina vonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita. Tuna kubiine nani girumina na tota yavata kati sisiya. ²⁵ God ivi vaghinei da ita berabero kubiine Yesu kana ghavighaviya ku imasi iterei da ivi raboboi. Ma bade iberai da rabobowai ivomiiri ma Yesu tepanai ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita.*

5

God ku matana tota na wawaya maninita.

¹ Ita vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tota ina wawaya maninita. Ma ita Bada Yesu Keriso iberai da nuwanubiiyai God yavata tamakii patapata. ² Keriso titumaghane kubiine itinariyeta da God ina agabiibai ku kamona tarui ma damina taviiviya. Nota rewapana gwabitiyai ma nuwabiibiiai takoyakoyagha da mara sago

* 4:11: Gen 17:10 * 4:13: Gen 17:4-6, 22:17-18; Gar 3:29 * 4:14: Gar 3:18 * 4:16: Gar 3:7 * 4:17: Gen 17:5 * 4:18: Gen 15:5 * 4:19: Gen 17:17 * 4:25: Isa 53:4-5

God kana kadara ku kamona tarui. ³ Ma bade tinuwabiibai da nuwapoya ma vokwarakwara tapanapanani, iyamna ini nuwabagita da mara nonowa ita nota ini rewapana. ⁴ Ma bade notarewapana ini viteta da notamagura taviyya ma tiwawaya kiimatana. Ma tuna ina berita da nuwanuwata kudubiina titumaghana da yawasa makamakii nonowina taviyya. ⁵ Titumaghana na ke kata vitumaghana wapawapa, iyamna God Kanuma Vovokaravina ivereta da ina nuwaviina damina taviiviiya.

⁶ Ita berabero kubiine tavi kiikayokayo ma God marana iteretere na Keriso inekiibau da tota kubiita irabobo. ⁷ Wawaya sago ita vere meyei da kwinana biibiina kubiine ita rabobo na kata nota kavakavai. Bo mikedda kwinana na biibii kirakiina na kovokovoghina da wawayina ita vere meyei da kwinana kubiine ita rabobo. ⁸ Ma tota na ke wawaya biibiita, patana da ita berabero kamona tamakamakai ma kegha da Keriso iverere meyei da kubiita irabobo. Nakanani iberai na ivi debei da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁹ Keriso tarana iberita da tota wawaya maninita God ku matana. Ma bade ivi yawasita da vitupavira maranai God ina nuwapughu damina ke taviyya. ¹⁰ Tota na God kana ghighaviyya ma nani kamona Natuna kubiita irabobo na iberita da God yavata tavi turana. Tuna kubiine takova bubuni da vitupavira marana na kovogha ke tapanani, iyamna Natuna ina yawasa rewapanina ina tarapaparita. ¹¹ Ma vaghina, karako na tinuwabiibai da God yavata tavi nuwasago. Iyapoma da ita Bada Yesu Keriso tepanai da God yavata tavi turana.

Adam ma Keriso

¹² Wawaya sago berabero ivi karei, tuna na Adam. Tuna berabero ketana ivotawei da wawaya kudubisi dobuwai berabero eberaberi. Ma Adam ina berabero kubiine rabobo ku dobu inekiibau da inunui, iyamna kudubita na berabero kamona. ¹³ Wawaya namada berabero iberaberi ma muriyai da God ina vonaviyoyovana Moses iverere. Rorova na nani vonaviyoyovanina kegha, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya iti kiigiyyei, ¹⁴ ma kegha da peyarisi berabero iberai da irukwamakai. Namanaki da ti na ke God ina sisiya bagibagina sago iti kiigiyyei Adam nakanani, rabobo ivi kiivavo Adam ina mariyai da Moses ina ku mara.

Adam ivi matakira da mara sago wawaya sago ita pisi. ¹⁵ Ma ivi ruwa i bera na bogii ma bogiyyai, iyamna God ina puyo kurita na ke Adam ina berabero nakanani. Adam ina berabero kubiine na kudubita rabobo tapanani. Ma Yesu Keriso ina agabiibai kubiine na kudubita yawasa tapanani. God ina agabiibai irakata kirakai, ke Adam ina berabero nakanani ma Yesu ipuyota da notataweyana ma yawasa tapanani. ¹⁶ God ina puyo ma berabero ivi ruwa i bera kurita na bogii ma bogiyyai, iyamna Adam ina berabero sago kava kubiine God ivi tupavirei ma ku berona iterei. Ma God ina puyo na ke nakanani. Ita berabero ipeyari kirakai ma kegha da God ini tupavireta ma ina vona da tota maninita ma ku biibiina ina tereta. ¹⁷ Adam ina berabero kubiine rabobo ivi kiivavo. Ma kegha da iyavo kava God ina agabiibai damina eviiviiya da Yesu Keriso tepanai evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi na berabero ma rabobo ina ghegavovori.

¹⁸ Vonavaghata, nona tomowina ina berabero kubiine ku kovogha berona itereta. Ma tomowa kana viruwa ina rabobo kubiine na God ina voneta da tota ina wawaya maninita ma yawasa ina vereta. ¹⁹ Adam ina vikawakiikai kubiine na wawaya peyarisi berabero ku kamona ikona. Ma Yesu Keriso ina votekateka kubiine na ina berita da wawaya maninita.

²⁰ Vonaviyoyovana ivokiibuwei na ivi beyeta da tota na berabero wawayita. Ma maranai wawaya i berabero erakarakata na God ina agabiibai bade erakarakata kamowa. ²¹ Rorova berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma karako God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviyya. Berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa. Ma God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviyya.

6

Berabero ina rewapana ikovi.

¹ Ikiikava, aviyavisina taberai? Mikeda berabero tabera kirakiyyei da God ina agabiibai tirakati, bo? ² Kegha taweyana. Berabero ina rewapana ke kovokovoghina da ini badeta, iyamna maranai vitumaghana tavi karei na tuna nakanani ma berabero yawasina tarabobokuyowei. ³ Koakovi bo kegha da tababataito na Yesu Keriso yavata tavi sagota, ma bade tuna yavata tarabobo. ⁴ Tababataito na nakanani ma Keriso yavata tarabobo patapata ma tuna yavata idogota. Ma ina Mamai ina rewapana ere kadakadarina

* 5:12: Gen 3:6

iberai da Natuna rabobowai ivomiiri da yawasa vuna ivi karei. Ma tota yavata tavomiiri da yawasa vuna tamakiyei.*

⁵ Keriso irabobo na yavata tarabobo patapata, ma bade ikikava rabobowai ivomiiri na nakanani tavomiiri. ⁶ Bade takovi da rorova na ita yawasa wadubona kamoni na berabero irakata. Ma nani yawasina na Keriso yavata korosiyai ituparatui da berabero ina rewapana ivovinubai da ita yawasa ke ini badei, ⁷ iyamna maranai Keriso yavata tarabobo na berabero ina rewapana takutawei. ⁸ Keriso yavata tarabobo kubiine, nuwanuwata kudubina titumaghana da ita yawasa kamoni na Keriso yavata tinuwasago. ⁹ Takovi da Keriso irabobo ma bade ivomiiri da ke meyani ina rabobome. Rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. ¹⁰ Mara sago kava irabobo ma ina rabobo kamoni berabero ina rewapana ivi kovi tuwanonowi. Ma ina yawasa kamoni aviyavisina kudubina eberaberi na God yavata inuwasago. ¹¹ Karako tanotai da berabero ina rewapana kegha da ita yawasa iti badei. Tuna kubiine na ita yawasa kamoni na God kana kadara kubiine Yesu Keriso tepanai tamakai.

¹² Ke taberai da berabero ita yawasa ini badei. Ke tivaghinei da tupuwita ina kayowana bero kirakiisi ina kirorowana kirakiyei da nake ini wagiya. ¹³ Ke koni vaghinei da berabero tupuwimi ini badei da bera beroberosi ina beraberi. Ma ami yawasa kudubina God koverei, iyamna tuna iberimi da rabobowai kovomiiri ma yawasa vuna iveremi. Tupuwimi kudubina bera maninisi kava kona beraberi ami yawasa kamoni. ¹⁴ Berabero ke ini bademi, iyamna tami na ke vonaviyoyovana gaburina kota makamakai. Tami na God ina agabiibai gaburina komamakakai.

Yawasa maninina ini badeta.

¹⁵ Takovi da tota ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburina kata makamakai. Tuna kubiine na ikikava tamakai? God ina agabiibai kubiine berabero patana da taberai bo? Ke nakanani taberai. ¹⁶ Iyi kona vinei da ami bada na tuna kava kona vatekateki. Mikeda berabero kona vinei da ini bademi na ami damona na rabobo. Ma God kona vinei da ini bademi ma kona vatekateki na ina terevimaninimi ma yavata koni nuwasago. ¹⁷ Rorova na ami bada na berabero kovovotekateki. Ma karako na God tikiikiwei da ina vibeyebeyena vaghata kovi yanei na nuwanuwami kudubina kovovotekateki. ¹⁸ Ma tami na berabero kamoni God itinakiibuwemi da karako na yawasa maninina ibademi. ¹⁹ Taku weni nakanani aisisiya kurimi, iyamna tami mani ami rewapanai na ke kovokovoghina da yawasa maninina konakowa kamowi. Rorova kovere meyemi da berabero ivivi bademi da bera dowadowasi kovovotupei. Ma karako na kovere meyemi da yawasa maninina ibademi da tami wawaya vovokaravimi.

²⁰ Rorova na berabero ivivi bademi da yawasa maninina ina vibadana kobarei. ²¹ Nani berasi beroberosi koberaberi na avi biibiina kopanapanani? Ke sago tovana. Ma karako nani berasi koinimaye. Ma koakovi da berasi i damona na rabobo. ²² Ma karako na berabero ke ita vivibademi, iyamna God namada itinakiibuwemi. Ma wekarakava na God ina vivibademi da biibiina kona panani. Ini nowemi da berabero vovokaravina kava kona makiyei da yawasa makamakii nonowina kona viiya. ²³ Berabero kana miya na rabobo. Ma ita Bada Yesu Keriso tepanai na God nevana kava ipuyota, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina.

7

Tota ke vonaviyoyovana gaburina kata makamakai.

¹ Turaturaku, tami vonaviyoyovana koakovi na kurimi aisisiya. Kotakovi da wawaya yawayawana kava na vonaviyoyovana ibadei. Ma wawayina ina rabobo na vonaviyoyovana ina rewapana gwabinai na ina kovi. ² Tuna nakanani ma wavine tatavina. Ina tavine na vonaviyoyovana evonavoneta da kawana ke meyani ina barei. Yavata ina makai da rabobo kava ini bogebogesi. Ma mikeda tomowina ina rabobo na wavinena kovokovoghina da ina tavineme na vonaviyoyovana ke ini kiigiyei. ³ Mikeda tomowina yawayawana ita makamakai ma wavinena tomowa sago ita ravaghi na wavinena kawana vaghata iututudowai. Ma kegha, kawana vaghata namada irabobo na wavinena tomowa sago iravaghi na ke bera berona, tuna vonaviyoyovana ke iti kiigiyei. ⁴ Turaturaku, miibiina iyamna na weni. Keriso yavata korabobo ikovi, tuna kubiine vonaviyoyovana ina rewapana kokiibutawei da karako ami yawasa na Keriso rapenai, tuna rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine God ina kayowana kava bera biibiisi kona beraberi. ⁵ Rorova na tupuwa ina kayowana dowadowasi ivivi badeta. Ma nani kamoni vonaviyoyovana berabero ivi debei kurita da nuwanuwata ighetawei da bera beroberosi taberaberi da rabobo tatitinaryai. ⁶ Ma karako na vonaviyoyovana ke ita vovotanita, iyamna namada

* 6:4: Kol 2:12

Keriso yavata tarabobo ikovi da iruvotereta. Karako na God kubiine tabiga bubuna, iyamna vonaviyoyovana katamanina na tavoterei ma keta vuna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai takivini.

God ina vonaviyoyovana ita berabero idebei.

⁷ Nakanani na avi tavonei? God ina vonaviyoyovana na berona bo? Kegha. Ma vonavaghata da vonaviyoyovana ivi beyeku da berabero na avai. Mikedda vonaviyoyovana ke ita vona bo, “Ke kuna kitakiroro” na ikikava atakovi da kitakiroro na bera berona? ⁸ Ma vonaviyoyovana iberai da berabero ina keta ivoviyaghari na kitakiroro bogii ma bogiiyai nuwanuwakuwai egheghetawetawei. Vonaviyoyovana kegha na berabero ina rewapana kegha. ⁹ Rorova na vonaviyoyovana ke atakovi na anotanotai da taku yawayawasiku. Ma vonaviyoyovana akovina aviiya na aku berabero irumataru ma akovi da taku na raboraboboku. ¹⁰ Nani vonaviyoyovanina tepanai yawasa ata panani na kegha, rabobo apanani. ¹¹ Ma berabero taraboga ipanani na vonaviyoyovana kamonaɪ sisiya bagibagina sago iviɪya da ivi beroweku ma ivi raboboku.*

¹² Ma vonaviyoyovana na vovokaravina ma kamonaɪ sisiya bagibagisi kudubina igirumi na vovokaravisi, maninisi ma biibiisi. ¹³ Nakanani na vonaviyoyovana biibiina wavu ina kavari da ivi raboboku, bo? Kegha taweyana! Sisiya bagibagina vonaviyoyovana kamonaɪ na biibiina ma kegha da berabero nani sisiyina iviɪya ma iruvovirei da ivi raboboku. Nakanani itupuwa da berabero kata kitai ma kata vogiini. Ma bade ivi debei kurita da berabero na iberu kirakai.

Berona da biibiina ikawapata.

¹⁴ Vonaviyoyovana na biibiina. Ma taku na wawaya pekupekuku da berabero aku yawasa ibadei. ¹⁵ Taku ke atakovi da aviyavisina aberaberaɪ. Bera biibiisi akayokayowei da ata berai na ke ata beraberaɪ. Ma bera beroberosi na ke sago aku kayowana tovana ma kegha da aberaberaɪ.* ¹⁶ Berabero aberaberaɪ ma nani kamonaɪ damiku aviiɪya da aberabera beru, tuna imataru da vonaviyoyovana evonavona bubuna. ¹⁷ Weni berasi na ke taku mani ata beraberaɪ. Tuna na berabero nuwanuwaku kamonaɪ emakamakai na tuna edarudaruku da berona aberaberaɪ. ¹⁸ Taku na wawayota ma aku rewapana kegha da avi biibiina ata berai. Akiikiitonatona ma aku kayowana da biibiina ata berai na ke kovokovoghina. ¹⁹ Aku kayowana da biibiina ata berai na aberabera kavai. Ma berona ke ata kayokayowei na patana da aberaberaɪ. ²⁰ Ma vaghina, ke aku kayowana da berona ata berai ma kegha da aberaberaɪ na ivi beyeku da ke taku mani ati bada meyeku ma berabero gwabikuwai irunuma na tuna ibadeku da berabero aberaberaɪ.

²¹ Tuna kubiine apanani da yawasa kana bera da avi biibiina akayokayowei da ata berai na kegha. Mara nonowa na berona aberaberaɪ. ²² Nuwanuwaku kudubinaɪ na God ina vonaviyoyovana ainuwabiibiɪyei, ²³ ma damiku aviiɪya da vonaviyoyovana bogiiyai ebigabiga tupuwiku kamonaɪ. Aviyavisina anotanotai na nani vonaviyoyovanina berona tupuwiku kamonaɪ evovomiiri da aku nota biibiisi evowavowai. Tuna eberaberiku da berabero ina rewapana ibadeku. ²⁴ Avi kamyuyuuwa ghagha. Tupuwa ina kayowana da ini raboboku ma iyi ini viteku da ini yawasiku? ²⁵ God aikiikiɪweɪ da ita Bada Yesu Keriso ini viteku.

Taku na vaghina weni nakanani, God ina vonaviyoyovana na aku nota kava evovotani ma tupuwa ina kayowana berona aberaberaɪ da aku yawasa ibadei.

8

Kanuma Vovokaravina ita yawasa kamonaɪ.

¹ Tuna kubiine, karako iyavo kava Yesu Keriso yavata inuwasago na kovogha ke ina panani, ² iyamna Yesu Keriso tepanai Kanuma Vovokaravina yawasa everevereta ma ina rewapanai ivotaweta. Berabero ma rabobo i rewapana ikutatanita na Kanuma Vovokaravina irupamataweta. ³ Moses ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da iti viteta, iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi ivi rewapana kirakai ma tota na tamitamita. Ma God ivi viteta da Natuna vaghata inuwatawewi da ivi wawayota tota nakanani, ma kegha da tuna na berabero ke ita berai. Ma ita berabero kubiine Natuna isuwarei da berabero ina rewapana ivovinubai. ⁴ God weni berana iberai da tota iyavo kava Kanuma Vovokaravina ibadeta na nota maninisi vonaviyoyovana kamonaɪ kudubina kata bera yavui ma tupuwa ina kayowana beroberosi kata barei. ⁵ Iyavo kava tupuwa ina kayowana ibadesi na i nota kudubina na tupuwa ina kayowana beroberosi kava ina notanotai. Ma iyavo kava Kanuma Vovokaravina ina kayowana i nota ibadei, ti wawayisi na nota maninisi kava ina notanotai.

* 7:7: Exod 20:17; Deut 5:21 * 7:11: Gen 3:13 * 7:15: Gar 5:17

⁶ Tupuwa ina kayowana beroberosi am nota ini badei na damona na rabobo kuna panani. Ma Kanuma Vovokaravina am nota ini badei na damona na nuwanuba ma yawasa biibiina kuna panani. ⁷ Nakanani na iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi i nota ibadei na God ikawapatei, iyamna God ina vonaviyoyovana ke ita vovotekatekei, vonavaghata da ke kovokovoghina. ⁸ Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi, ti wawayisi na ke kovokovoghina ina bera bubuna da God ini nuwabiibiyesi.

⁹ Ma tami na ke nakanani. Iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina gwabimiyai irunuma na inowemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ita vivibademi. Ma takovi da iyavo kava Keriso ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha, ti wawayisi na ke Keriso rapenai. ¹⁰ Namanaki da tami Keriso rapenai ma kegha da berabero kubiine na tupuwimi ina rabobo. Ma kanumimi na ke ina rabobo, iyamna God namada ivonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi. ¹¹ Tami Kanuma Vovokaravina gwabimiyai emakamakai na mara sago God tupuwimi raborabobosi ini vumi da yawayawasi. Tuna ibera da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma tami bade Kanumina ina rewapanai ini yawasimi.*

¹² Tuna kubiine turaturaku, ita biga da Kanuma Vovokaravina ina kayowanai tamakai ma ke tupuwita ina kayowana beroberosi ini badeta. ¹³ Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi na ina rabobo. Ma tami iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini bademi na rewapanai ina veremi da ami bera beroberosi kona miirikupukuputesi na yawasa makamakii nonowina kona panani, ¹⁴ iyamna iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina ina vivinowesi na ti damsi na God natunatuna vaghata. ¹⁵ God, Kanuma Vovokaravina iveremi da yabumana ke ina vovimi bo ini bademi. Ma Kanumina eberaberita da nota rewapanai God kurina tavonavona bo, "Abba, aku Mamai."* ¹⁶ God Kanumina na tota kanumita yavata ini sagosi ma evonavoneta da tota God natunatuna ma nuwanuwata kudubinai takovi da tuna vonavaghata. ¹⁷ Tota na God natunatuna kubiine, God ina mura makamakii nonowina ina vorereghi kurita. Aviyavisina Keriso rapenai na tota bade rapetiyai. Ma ikikava ivi kamaghiyei na nakanani tikamaghiyei da mara sago kana kadara ku kamona tarui.

Mara damona kana kadara.

¹⁸ Anotanotai da karako weni maranai tavovokwarakwara na ke bera ghamana, iyamna mara damonai God kana kadara ku kamona tarui na tuna na bera ghamanakina. ¹⁹ God dobu ma kunuma kudubina iyamoni ma aviyavisina kamona itereterei na kudubina nimonimoriyai ebanebanenega da mara sago God ini debei da iyavo kava na natunatuna vaghata. ²⁰ Ma aviyavisina kudubina God iyamoni na ke ti mani i kayowanai ita kiiviberosi da iti kiikayokayo. Tuna na God ina kayowanai da nakanani itupuwa. Ma kegha da nani vikiikayokayona kamona, bera kudubina ekoyakoyagha, iyamna wekarakava na dobu imagura da* ²¹ rabobo ma bowa ibadeta. Ma mara sago God weni nuwapoyisi ini kovi tuwanonowi. Nani maranai natunatuna ma bera peyarina rabobo ma bowa kamona ina votawesi da ina kiibau ina ku nuwabiibii yawasina. ²² Takovi da mara karenai ipisi da ku karako weni na aviyavisina kudubina God iyamoni na evovokwarakwara nakanani ma wavine vituwa kubiine ita vivivowavowa na ita vovokwarakwara. ²³ Ma nani kamona tota vitumaghana damta na bera kudubina yavata taponaponagugu ma tikoyakoyagha. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita vereta na nevana namada ivereta, tuna na Kanuma Vovokaravina. Namanaki da tavovokwarakwara ma kegha da nimonimoriyai tavivi koyakoyagha da nevana na karakava ina vereta, ina yabisita da tota natunatuna, ma tupuwa vusi ina vereta.* ²⁴ Nota rewapanai tatumatuma da yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma wawaya ita vona bo, "Aku nota rewapanai atumatuma da sawara sago ana viiya bo bera sago ina tupuwa," ma sawarina namada gwabinai bo berana namada itupuwa na wawayina isisiya wapawapa. ²⁵ Ma aviyavisina ke rapetiyai ma nota rewapanai tatumatuma da tapanani na nuwapikatiyai ma nuwanuwata kudubinai tikoyakoyagha.

²⁶ Nakanani ma nuwapoya sinenai tamakamakai na mitamitata ma ke katakovi da ikikava tanipowana God kurina na Kanuma Vovokaravina ini viteta. Ita nuwapoya avai na God Kanumina kubiita ina ponagugu, iyamna ke kovokovoghina da notasi kati sisiyei. ²⁷ God wawaya nuwanuwasi iakovi ma bade Kanuma Vovokaravina ina nota iakovi, tuna kubiine maranai Kanumina vitumaghana damta kubiita inowi na God iakovi da aviyavisina evonavonei, iyamna Kanumina na God ina kayowana kava ekivikivini.

²⁸ Ma takovi da iyavo kava God kurina inuwaviina na God ina kayowanai ivinesi da rapenai na ti kubiisi avi peyarina etuputupuwa na God ini vitesi da nani kamona biibiina

* 8:11: 1Kor 3:16

* 8:15: Mak 14:36; Gar 4:6

* 8:20: Gen 3:17-19

* 8:23: 2Kor 5:2-4

ina panani. ²⁹ Wawaya karakava ita tupuwa na God namada iakovisi ma ivinesi da i yawasa ina virai da Natuna maghimaghinina. Nakanani iberai da Yesu na iyarokona ma ti damsi na murimurisi. ³⁰ God iyavo kava namada ivinesi na ikwaturiyariyesi kurina. Ma ivonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma bade ivi vaghinei da kana kadara ku kamona ina rui.

God ina nuwaviina.

³¹ God weni berasi eberaberai kubiine na ikikava tavona? Tuna kubiita emiimiiri na ke kovokovoghina da wawaya ini ghaviyeta ma ina ghegavovorita. ³² God tuna mani Natuna isuwarei kubiita. Tuna kubiine na ke aviyavisina ina panikowa tovonita. Natuna inuwatawei na ku tepana aviyavisina tekwekwai na ina vereta. ³³ Meni wawayina ina vomiiri da vitumaghana damta ini wavuta da tota na berabero wawayita? God tuna mani ivineta ma ivoneta da tota ina wawaya manineta. ³⁴ Ke sago wawaya ini wavuta da ita berabero kubiine na kovogha kata viiya. Yesu Keriso irabobo ma bade ivomiiri da God katagheyana emakamakai, ma kubiita God kurina inowi. ³⁵ Keriso ina nuwaviina kurita irakata kirakai da ke sago aviyavisina bo meni wawayina ini bogebogeta. Nuwapoya tapanani bo wawaya ina vivitupaketowaneta bo gomara kamoni tamakamakai bo kata gara kegha bo iniririmona kamoni bo wawaya ina kiivunuta na weni berasi kudubina ke kovokovoghina da Keriso ina nuwaviina kubiita ini koviya. ³⁶ Giruma katamana evonavona bo, "Tam kubiim na mara nonowa ere inirimonikai kamamakai.

Wawaya enotanotai da tokai na sipu nakanani da ina kiivunutawekai."*

³⁷ Namanaki da weni berasi ina tupuwa kurita, Yesu ina nuwaviina kurita irakata kirakai, tuna kubiine na kudubina taghegavogavori. ³⁸ Vonavaghata akovi da ke rabobo bo yawasa, ke aneya bo kanuma beroberosi i kiikiivavo yavata, ke aviyavisina wekarakava etuputupuwa bo karakava ina tupuwa, ³⁹ ke sago aviyavisina dobu gaburinai bo kiidamowai, bo aviyavisina kudubina God iyamoyamoni na ke kovokovoghina da ina nuwaviina ina miiripapari da ini bogebogeta. Ita Bada Yesu Keriso ikune na God ina nuwaviina na rapetiyai vaghata.

9

God ma Israel damsi.

¹ Taku na aviyavisina aisisiyei na vonavaghata, iyamna taku na Keriso rapenai. Nuwanuwaku kamoni Kanuma Vovokaravina ibadeku, ma tuna bade evonavoneku da ke ata vivibero. ² Vonavaghata da taku aku nuwapoya irakata kirakai da weni marana gurigurina nuwanuwaku evisivisi ma etutou. ³ Aku nuwapoya na Israel damsi kubiisi, ti na varevaresiku ma aku dam vaghata ma Keriso ibarei. Ma ikikava ita kayoi da ti kubiisi na taku God itimagiku ma Keriso iti notawapeku da kaku gawara na aku wawaya ita viiya. ⁴ Israel damsi na God tuna mani ivinesi da ina wawaya ma ikwatusi da natunatuna. Ina rewapana ma kana kadara ivi debei kurisi. Vivaghina makamakiina yavata iberai ma ina vonaviyoyovana iveresi. Vokavakavara vaghata kana keta ivi beyesi. Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei da bera ipeyari ita berai kubiisi.* ⁵ I kaekiki mau na wawaya avatetesi ma kii dam kamoni na Keriso itupuwa. Keriso tuna na God, ma bera kudubina ibadei. Wawaya kudubita kata vokavakavara nonowei! Amen.

⁶ Taku ke ata vonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na ke ina berai. Israel damsi kamosiyai wawaya viya kava na God ina wawaya. Ma ti kubiisi na nani vonakiiyapina iterei. ⁷ Ma Abraham tupurereghina kamosiyai na bade wawaya viya kava na God natunatuna, iyamna Abraham kurina God ivona bo, "Tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai."* ⁸ Abraham tupurereghina ipeyari ma ke peyarisi na God natunatuna. Iyavo kava God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei da ti na natunatuna na ti damsi na Abraham tupurereghina vaghata, ⁹ iyamna weni nakanani God ivonakiiyapa Abraham kurina. "Marana vaghata ina nekiibau na ana vovira kurim. Muriyai da ana pisi na kawam Sera ini tuwa da tomowa."*

¹⁰ Ma bade kana viruwa ana vonemi. Rebeka ivi tuwa da wawaya ruwa. Ti na Iso ma Jeikap, ma i mamai na Aisiki, ita kaekiki. ¹¹⁻¹² Muriyai da ita tupuwamakai na God namada murimurina ivinei da ina vonakiiyapa bagibagina kamoni, tuna kubiine Rebeka kurina ivona bo, "Iyarokona tuna murimurina ina biga kana kavakavara." Ti na ke sago biibiina bo berona ita berai da God sago ita vinei ma sago ita barei. God ina kayowanai ivinesi ma ke i bera kubiine.* ¹³ Giruma katamana kamoni God ivona bo, "Jeikap akayokayowei, ma Iso na abarei."*

* 8:36: Psa 44:22 * 9:4: Exod 4:22 * 9:7: Gen 21:12 * 9:9: Gen 18:10 * 9:11-12: Gen 25:23 * 9:13:

¹⁴ Ke ikikava tavona. Ke kovokovoghina da kata vona bo, “God na ke wawaya maninina.”

¹⁵ God, Moses kurina ivona bo,

“Aku kayowanai wawaya ana vinei da ani kamyuyuweyi,

ma aku kayowanai wawaya ana vinei da ana nuwaghanej.”*

¹⁶ Tuna kubiine God ina kina kava ina kayowanai da wawaya ini kamyuyuwesi, ke wawaya i biga bo i kayowana kubiine. ¹⁷ Giruma katamaninai God kiivavo Pero ivonei bo, “Taku aku kayowanai aberim da kuvi kiivavo da tam gwabimuwai aku rewapana ani debei da wawaya ina kitai, ma kaku vava ina rakata kirakai da dobu kudubina ina nunui.”* ¹⁸ Nakanani takovi da God tuna kava ina kayowanai wawaya viya ini kamyuyuwesi ma ini vitesi, ma bade ina kayowanai wawaya viya ini nuwabagisi da tinisi ina kurukuru.

God ina nuwapughu ma ina vikamyuyuwa.

¹⁹ Agunai kamomiyai wawaya viya weni sisiyisi ke koni vaghinei. Koni ghevira vira bo, “Nakanani na avi kubiine God ini wavukai maranai kana vivitinakurukuru? Wawaya i rewapana kegha da ina vomiri da God ina kayowana ina boriya.” ²⁰ Tam wawayota ma avi kuyoyoi da God kuna vonatani? Bayawa ke kovokovoghina da ina vomiri da yamona wawayina ina vonei bo, “Avi kubiine weni nakanani kuyamoniku?”* ²¹ Iyai bayawa eyamoyamona na tuna kava ibada da nani dowana imanai ikikava ina ravi. Ina kayowei na dowana sago ma bayawa ruwa ina ravi, sago vinutavatava kubiine ma sago na ina kiimumu bubuni ma ina kirumi da bera ghamaghamasi kava kubiine.

²² Vonavaghata da God nakanani eberaberi. Rewapana gwabinai da maranai wawaya berabero ina bera na ina nuwapughu ini debei ma kovogha ina veresi. Ma bade ina rewapana emakamakai da iyavo kava ivinesi da karakava ina nuwapughu damina ina viiya ma ina gwaramutusi, ti damsi na wekarakava egegegenuwisi. ²³ God ina rewapana ma kana kadara irakata kirakai na ina kayowana da ini rurerei da wawaya ina kitai. Tuna kubiine iyavo kava ivinesi ma enuwanuaberowesi na nani kamonai kana kadara idebei. Ma evovunaghisi da mara epipisi na kana kadara kamonai yavata ina makai. ²⁴ Weni kwatuna na ke Jiu damta kava kubiita. Ma bade kupuna damsi kamosiyai wawaya ikwatusi. ²⁵ Hoseya igiruma da God ivona bo,

“Rorova dam sago na ke aku wawaya, ma kegha da karako ana kwatusi

ma ana vona da ti na aku wawaya.

Rorova na dam sago ke ata kayokayowesi,

ma karako na ana vonesi da ti na aku nuwaviina ghamana.”*

²⁶ Meni dobnai God ivonesi da ‘Tami na ke aku wawaya,’

na nani dobnai ina vonesi bo, ‘Taku na God makamakii nonowiku ma tami na natunatuku.’*

²⁷ Ma peroveta Aisaya irumamara da Israel kubiisi ivona bo,

“Namanaki Israel ipeyari da gonugonu kikirai nakanani,

ma kegha da voviyavina kava yawasa Bada gwabinai ina viiya,

²⁸ iyamna mara epipisi da Bada dobu kudubina ini tupavirei

ma yaghiyaghina wawaya kii kovogha ina veresi da bera ini tuwanonowi.”*

²⁹ Rorova mara katamanina Aisaya ivona bo,

“Iyapoma da Bada Rewapana Kirakiina ita wawaya viya Israel damta kamotiyai ivoteresi da mara muriyai iti tuwa da tupureghita.

Mikeda ke ita voteresi na ikikava Sodom da Gomora kwanatusi igwaramutusi

na nakanani ita tupuwa kurita.”*

Israel damsi ke iti tumaghana.

³⁰ Tuna kubiine, ke ikikava tavona. Kupuna damsi ke ita vivipaparana da God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da Keriso ivi tumaghanej kubiine na God itinariyesi da ina wawaya maninisi. ³¹ Ma Israel damsi ivi paparana da Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da i keta iti maniniya ma God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da ibera kavai. ³² Ma avi kubiine na ibera kavai? Iyamna inotai da aviyavisina ti mani iberaberi na tuna tepanai God iti yawasisi, ma ke vitumaghana tepanai. Tuna kubiine na ‘wakima ivi gampiriisi.’ ³³ Giruma katamana weni wakimina ivi sisiyei,

“Wike kokita, Zayon kamonai wakima atereterei

da wawaya ina vivigampiriisi,

wakimina na wawaya, tuna ina berisi da ina ririgha.

* 9:15: Exod 33:19

* 9:17: Exod 9:16

* 9:20: Isa 29:16, 45:9

* 9:25: Hos 2:23

* 9:26: Hos 1:10

* 9:28: Isa 10:22-23

* 9:29: Isa 1:9

Ma kegha da iyavo kava nani wakimina ina vivitumaghaneɪ na ke meyani da ina kitatawesi.”*

10

¹ Varevaresiku, aku kayowana ghamanagina da aku wawaya Israel damsi yawasa makamakii nonowina ita viiya. Ti kubiisi na God kurina aniponipowana kirakai. ² Kubiisi na avonavona da nuwanuwasi kudubina isabibira da God ita kivini. Ma kegha da vonavaghata akovina ke ita vii bubuni da ketana vaghata ikiiyakiri. ³ Ti na ke damisi ita viivii kiimatani da ikikava God wawaya etitinaryisi ma evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi. Ti mani enotanota meyesi da aviavisina eberaberai na tuna ketanai God ita vona da ti na ina wawaya maninisi. Tuna kubiine God ina keta vaghata na ibarei, ke ita votekatekei. ⁴ Keriso ipisi na Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Karako na iyavo kava Keriso ina vivitumaghaneɪ na God ina vonakiiyaragha da kudubisi na ina wawaya maninisi.

Yawasa makamakii nonowina na peyarita kubiita.

⁵ Iyavo kava vonaviyoyovana enununuri da God ita kayowesi na kubiisi Moses igiruma bo, “Vonaviyoyovana kudubina kuna nununura yavui na yawasa kuna panani.”* ⁶ Ma iyavo kava Keriso itumaghaneɪ da ti na God ina wawaya maninisi na ti damsi na weni nakanani ita vonem. “Ke kuna vona bo, ‘Kade wawaya sago ita ghae ku kunuma’” da Keriso ita rutini itoru, iyamna namada ioru.* ⁷ Ma bade, “Ke kuna vona bo, ‘Kade wawaya sago itoru ku tanama’” da Keriso irabobo ioru na ita rutini ita vovira, iyamna namada rabobowai ivovira. ⁸ Ma bade Moses igiruma bo, “God vonana namada inekiibau kurimi na kawamiyai koisisiyei ma nuwanuwami kamonai damina koviiviya.” Nani vonana kadimadimeɪ da wawaya iti tumaghaneɪ na weni. ⁹ Iyi tam kawamatarai kuna vona bo, “Yesu tuna Bada,” ma nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana da Yesu irabobo ma God iberai da rabobowai ivomiiri na God yawasa makamakii nonowina ina verem. ¹⁰ Nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana ma kawamuwai kuni mamatara na God ina vonakiiyaragha da tam na ina wawaya maninim ma ini yawasim. ¹¹ Giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava i vitumaghana kurina ina terei na ke meyani da ina kitatawesi.”* ¹² Weni sisiyina na wawaya peyarita kubiita, iyamna ke ita vonavona da Jiu damta na bogiiyai ma kupuna damsi na bogiiyai. God na sago kava ma tuna na kudubita ita Bada. Ma iyavo kava ikwatu kurina na kudubisi ibiibiinisi. ¹³ Iyamna giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava Bada kurina ikwatu na kudubisi ini yawasisi.”*

¹⁴ Wawaya Bada ke ita vivitumaghaneɪ na ikikava ini kwatu kurina? Ma Bada varana ke iti yanei na bade ikikava da ini tumaghaneɪ? Ma wawaya ke ita dima kurisi na ikikava varana ini yanei ma akovina ina viiya? ¹⁵ Ma vitumaghana damsi na dima wawayisi ke ina vonatawesi ina kiibau na iyi ina dima? Giruma katamana ivona bo, “Yonayona vara biibiina ina viini ina pisi ma maranai ina nekiibau na tinuwabiibii kirakiiyei.”* ¹⁶ Ma kegha da ke wawaya peyarisi Israel kamonai God varana biibiina ita kayowei. Peroveta Aisaya ivona bo, “Bada, sisiya kuverekai kaiyonayoneɪ na ke peyarisi iti tumaghaneɪ.”* ¹⁷ Weni notasi kubiine yonayona wawayina ini sisiya kurisi, tuna berana ini nao ma muriyai Keriso ini tumaghaneɪ, iyamna yonayona wawayina na Keriso varana biibiina ini sisiyei.

¹⁸ Ma wena aitarakiiyanota, wawaya sisiya ivi yanei bo kegha? Sisiya da vaghina ivi yanei. Giruma katamana evonavona bo,

“Gamo didisi dobu kudubina ivi yanei,
i sisiya ikiibau inae da dobu ku pusirina.”*

¹⁹ Ma bade ani tarakiiyaname. Israel damsi vara biibiina iyamna iviia bo kegha? Ti na vaghina iviia, ma ibara. Moses ivi nao, igiruma da God ivona bo,

“Kupuna wawayisi na ke dam vaghata
ma ani biibiinisi da kona nuwakapiyesi,
Ti damsi na makiwapasi ma ani biibiinisi
da nuwanuwami ina pughu.”*

²⁰ Ma bade Aisaya ere tepatorana igiruma da God ivona bo,

“Wawaya ke itekwekwiku ma kegha da ipananiku,
wawaya ke ita vivitarakiiyaneku ma kegha da anekiibau kurisi.”*

²¹ Ma Israel kubiisi na ivona bo,

* **9:33:** Isa 28:16   * **10:5:** Lev 18:5   * **10:6:** Deut 30:12-14   * **10:11:** Isa 28:16   * **10:13:** Joel 2:32
* **10:15:** Isa 52:7   * **10:16:** Isa 53:1   * **10:18:** Psa 19:4   * **10:19:** Deut 32:21   * **10:20:** Isa 65:1

“Avororona kupom dam tinapotapotasi ma kawakiikiisi kurisi. Ma akoyagha kavisi.”*

11

God, Israel damsi ivi kamyyuwesi.

¹ Aku vitarakiyana na weni. God ina wawaya na Israel damsi ma ibaresi bo? Kegha taweyana! Taku na Israel wawaya ma Abraham tupurereghina. Taku na Benjamin kana dam kamonai. Ma God ke ita bareku.* ² Mara katamaninai God tuna mani Israel ivinesi da ina wawaya ma ke ita baresi. Giruma katamana konotai. Israel damsi i bera kubiine na peroveta Elaidiya ina weno God kurina iterei, ivona bo, ³ “Bada, am peroperoveta ivi kiivunuwana ma am suwara kana kapukapuna kemasi ivi kiirikeyana. Ina kiku kava yawayawaku ma ipaparana da taku bade ina kiivunuku.”* ⁴ Ma God weni nakanani ivonapotei bo, “Kegha. Aku wawaya 7 tausand emakamakai. Ti na ke meyani da kokoitau Beil ita vokavakavari bo ita runome tovonu.”* ⁵ Ma karako na bade berana sago, God ina agabiibai irakata da wawaya viya ivineta da tota ina wawaya. ⁶ Ina agabiibai kubiine na wawaya evinevinesi ma ke aviyavisina biibiina ti mani ita berai kubiine. Mikeda i bera kubiine ita vinesi na tuna ke agabiibai vaghata.

⁷ Bera weni nakanani itupuwa. Israel peyarisi keta iekwekwai da God yavata iti nuwasago ma ibera kawai. God wawaya voviyavina kava ivinesi na ti kava ipanani. Ma viya na God ivivi kwatu na tinisi ipota. ⁸ Ma giruma katamana evonavoneta bo, “God iberisi da ivi nuwawapawapisi ma ke kovokovoghina da ina kita bo ini yana da God damina ina viini.

Ma karako ti na patana da nakanani emakamakai.”*

⁹ Ma Kiivavo David ivona bo,

“Ina kamkamporaghamakai ma nani kamonai keberai da ku poko ina kona meyesi.

Keberai da ini gampiirisi! Kovogha keveresi.

¹⁰ Matasi kekiipotai da ke ina kita kiimatana.

Nuwapoya ini kuputuwakiiyovu nonowesi.”*

¹¹ Nakanani na ani tarakiyana bo, “Maranai Jiu damsi ivi gampiirisi na ipeku tuwanonowa bo?” Kegha taweyana! Ma Jiu damsi i berabero kubiine, God yawasa makamakii nonowina na kupuna damsi iveresi. Ma iveresi da Jiu damsi ita kitai da ita nuwakapiyesi. ¹² Jiu damsi Keriso ibarei kubiine na God ina vibiibiina ghamanakina ikiibau da wawaya peyarisi dobuwai iviyya. Jiu damsi ke iti tumaghana kubiine na God kupuna damsi ivi biibiinsi. Ma maranai Jiu damsi i nota ina virai ma ti bade ini tumaghana na dobuwai God ina vibiibiina ina rakata kirakai.

Kupuna damsi yawasa makamakii nonowina eviiviiya.

¹³ Wekarakava na tami kupuna dami kurimi aisisiya. God ivineku da tami kubiimi avi aposol ma anotai da weni bigana ivereku na iyamna irakata kirakai. ¹⁴ Tuna notanai na keta aekwekwai da dam turaku ina nuwakapiyemi ma ti bade God ini tumaghanei da ini yawasisi. ¹⁵ Maranai God aku wawaya ibaresi na wawaya kudubisi dobuwai taraboga iveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. Ma mara sago God ina kayowana meyesi, tuna nakanani ma ti na raborabobosi ma nani maranai na ita yawasame.

¹⁶ Mikeda parawa kukapuni ma kunona bedina God kusuwarei na nani parawina kudubina na bade vovokaravina, God rapenai.* Ma mikeda oliv kiina ramramna na God kubiine kuna vonagubai na bade kiina kudubina ere ragharaghana na vovokaravina, God rapenai. ¹⁷ Tami kupuna dami na nakanani ma oliv dipa kiina. Ma Israel na nakanani ma oliv vovonina. Ma God, oliv vovonina raghana itamogai ma oliv dipa raghana iviyya da gawarinai ivi kabai da iyanumapotai da tami nani oliv kiina ramramnai kami vavai koviviyya. ¹⁸ Tuna kubiine na nani kii ragharaghasi ivi tamogiiyana da ami taraboga iviremi na ke kona kitaoruwesi. Ke kona kayotata, tami na ragha kava. Tami kii ramramna vitana ke kota kavakavari, kii ramramna tami vitami ekavakavari.

¹⁹ Ma mikeda wawaya sago ina kayotata bo, “Vaghina, ma kegha da raghana sago ivogitawei na kaku gawara ivoviyaghari.” ²⁰ Tuna na vonavaghata. Ma ti na Keriso ke ita vitumaghanei kubiine da ivi vogiiyana, ma tam na am vitumaghana tepanai da nani gawarinai kemakamakai. Tuna kubiine ke kuna kayotata. Kegha, God kuna yabumane. ²¹ Jiu damsi na kii ragharaghana vaghata, ma kegha da God ke ita nuwaghanesi. Ma tam na

* 10:21: Isa 65:2 * 11:1: Plp 3:5 * 11:3: 1Kgs 19:10, 14 * 11:4: 1Kgs 19:18 * 11:8: Deut 29:4; Isa 29:10

* 11:10: Psa 69:22-23 * 11:16: Weni miibiina kamonai parawa bedina na Israel damsi i kaekiki mau, ti na God ina wawaya. Ma mara sago Israel kudubisi God ini tumaghanei, ti na nakanani ma nani parawina kudubina. Num 15:17-21

kupuna wawayim, tuna kubiine ke kuna notai da ina nuwaghanem. ²² Kevi nuwanotanota da God na agabiibai wawayina ma bade wawaya bagibagina. Wawaya God ikawakiikiyei na ti damsi kurisi nuwanuwana ipughu. Ma tam mara nonowa ina agabiibai kuni tumaghane na nani agabiibiina kuna kita nonowei. Ma mikedda ina agabiibai kuna barei, tam bade ina kiiyaraghatawem. ²³ Ma mikedda Jiu damsi vitumaghana ini karei na God ku kiina raghana ini kaba meyesi, iyamna tuna kovokovoghina da ina tere meyesi kii ku gwara. ²⁴ Tam kupuna wawayim na nakanani ma oliv dipa raghana ita kiiyaraghatawei, ma kata notai da ke kovokovoghina da ku oliv vovonina iti kabim ma kegha da God iberai kubiim. Ma Jiu damsi na nakanani ma oliv vovonina ragharaghana, tuna kubiine na itekateka kirakai da God ku kiina ini kaba meyesi.

God kudubita ini kamyuyuweta.

²⁵ Varevaresiku, akayokayowei da vonavaghata gavugavuna na ani debei kurimi da ke kona nota meyemi da tami nakanani ma nuwanuwagiurimi. Vonavaghata na weni, Israel damsi i vitinakurukuru mara sago ina voterei. God iakovi da kupuna damsi ruvana viya ekayokayowei da ina ku vikiivavona ina rui. Ikoyakoyagha da nani ruvana ini tumaghana yavu ma muriyai da Israel ini yawasisi. ²⁶ Giruma katamana evonavoneta da Israel kudubina weni nakanani yawasa ina panani.

“Viviyawa wawayina Zayon kamonai ina vomiiiri,

da Jeikap tupurereghina ina tinaviresi da bera didibarisi ina voterei.*

²⁷ Aku vivaghina makamakiina ti yavata kana berai

da i berabero kudubina ana pupunatawei.”*

²⁸ Jiu damsi Keriso varana biibiina ibarei, tuna kubiine na God yavata ivi ghavighaviyana da tami kupuna dami ami taraboga iveremi. Ma God namada ivovinesi da ina wawaya ma patana da ekayokayowesi, iyamna i kaekiki mau yavata mara katamaninai vivaghina makamakiina iberai. ²⁹ Ina kayowanai wawaya evinevinesi ma ibiibiinsi na ke meyani da ina nota ina virai. ³⁰⁻³¹ Rorova tami kupuna dami na God kovivi kawakiikiyei. Ma bade ina wawaya vaghata, Jiu damsi ikawakiikiyei, tuna kubiine God ivoteresi da tami ikamyuyuwemi. Bade berana maghimaghinina ina tupuwa. Ikikava God ikamyuyuwemi na bade nakanani Jiu damsi ini kamyuyuwesi. ³² Wawaya kudubina God ikawakiikiyei. Tuna kubiine ivi vaghinei da i berabero ekukutatani. Nakanani eberaberi da karakava ini kamyuyuwesi ma ku biibiina ina teresi.

God tavokavakavari.

³³ God ina biibiina irakata kirakai. Ina mura ma akova ma nuwagiura ine kirakai da ke kovokovoghina da kata ruvai. Ina nota irakata kirakai da ighekuyoweta. Ma ina bera tanota kavakavai.*

³⁴ “Ke sago iyai Bada ina nota itakovi.

Ke sago iyai ina vomiiiri da God ina giuvibeyebeyei.*

³⁵ Ke aviyaivisina God kata vere tovon

da tuna ita notai da kana tupi ita kovoghi.”*

³⁶ Bera kudubina imanai itupuwa ma bera kudubina ima tepanai emakamakai ma bera kudubina rapenai. Tuna kubiine mara nonowa tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.*

12

Tavere meyeta God kurina.

¹ Tuna kubiine, turaturaku, God ivi kamyuyuweta notanai na aku kayowana ghamana da mara nonowa kona vere meyemi God kurina da tami nakanani ma suwara yawayawana ma vovokaravina da ini nuwabiibiyemi. Nakanani kona berai na tuna na ami vokavakavara vaghata God kurina. ² Ke kona berai da dobu yawasina manamina ina ravimi. Ma ami yawasa kudubina God ku imana koterei da nuwanuwami ma ami nota ina virai ma ini vunimi. Nakanani kona berai na God ina kayowana avai na damina kona viiya, ma konakovi da aviyaivisina na biibiina ma kiimatana da God ini nuwabiibiyemi.

³ God ina agabiibai ivereku, tuna kubiine na peyarimi avonavonemi da ke kona kayotata da koni gheghena kirakiyemi. Kovi nuwanotanota kiimatana da tami ikikava wawayimi ma tami sago sago duma vitumaghana God gwabinai koviiya na nani ruvanai komakai.

⁴ Wawaya tupuwina na sago kava ma kamonai na biga bogii ma bogiiyai eberaberi. (Tinina ina biga da ini yana, matana ina biga da ina kita, ma kaena ina biga da ina baba).*

* 11:26: Isa 59:20

* 11:27: Jer 31:33-34

* 11:33: Isa 55:8

* 11:34: Isa 40:13

* 11:35: Job 41:11

* 11:36: 1Kor 8:6

* 12:4: 1Kor 12:12

⁵ Maghimaghighina tota iyavo kava Keriso yavata tavi kiikaputa da sago ma ita biga na bogii ma bogiyyai. Tavi kabakabita da nakanani ma tupuwa sago kava. Tami na taku rapekuwai ma taku na tami rapemiyai. ⁶ God ina agabiibai irakata da kata puyo bogii ma bogiyyai ivereta na nununai ina biga taberai. Mikeda kata puyo da tota na peroperoveta da sisiya God gwabina taviyya ma tidebei, na vaghina da ita vitumaghana tepanai taberai.* ⁷ Mikeda tota vovobigabigata na vaghina da tabiga. Ma mikeda tota na vibeyebeyena wawayita na vaghina da tibeyebeyena. ⁸ Ma mikeda kiipepa wawayita na vaghina da wawaya takiepepisi. Ma mikeda tota verevereyanita na vaghina da taverena kiimatana da wawaya tivitesi. Ma mikeda tota vidadana taviyya na vaghina da nuwanuwata kudubina tibada bubuna. Ma mikeda tota agabiibai wawayita da wawaya tikamyuyuwesi na vaghina da nuwabiibiyai tivitesi.

⁹ Wawaya kurisi koinuwaviina na ke nuwatepamiyai kona berai. Berona kobarakantawei ma biibiina kava kovokikini. ¹⁰ Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavirana. Ma nuwanuwami esabibira da mara nonowa turaturami kona vopepetisi. ¹¹ Ke kona kayobara ma kona vovokwayokwayo. Keresiyana yawasina kamoni kovi patutu kirakai ma Bada ina biga koberai. ¹² Nota rewapanai kotumatuma na mara nonowa nuwabiibiyai kona makai. Ma ami vokwarakwara kamoni na nuwanuwami nubanai kovi koyakoyagha da ami nuwapoya ina kovi. Ma nipwana kava kovovibagiya. ¹³ Keresiyana turaturami aviyavisina gwabisiyai kegha na kovi vitesi. Ma ami matuketa kovotawei wawaya numanutayisi kurisi.

¹⁴ Wawaya ina vivitupaketowanemi na ke konimagisi, God kurina kovi nowi da ini biibinisi.* ¹⁵ Wawaya ina vivinuwabiibai na kovi nuwabiibiiiviyesi. Wawaya tutou ina gheyei na kotuviiviyesi. ¹⁶ Wawaya kudubina yavata nuwanubiiyai komakai bubuna. Ke makiigheghae koni paparanei, kotereoruwe meyemi da tami vovobigabiga. Ke kona notai da tami ami akova irakata, ke wawaya viya nakanani.*

¹⁷ Wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona verepotei. Aviyavisina wawaya kudubisi enotanotai da biibiina na tuna kava koberai. ¹⁸ Tami sago sago duma ami biga da vikawapata kamomiyai kovovinubai, kobera tovonai da wawaya kudubina yavata nuwanubiiyai kona makai. ¹⁹ Turaturaku, ke meyani da kami biwa kona viiya. Kovoterei da karakava God kovogha ina veresi da bera ina mumui. Giruma katamana kamoni ivona bo, "Taku Bada avonavona da kovogha na taku ana verei, kami biwa na taku ana viiya."* ²⁰ Ma tami na "kami ghaviya vitonara ina karai na kovi kani, kaiyona ina rugavori na okowa koverei inuma. Weni berona kona berai na ininimaya kirakai."* ²¹ Wawaya berona ina berai kurimi na ke koni vaghinei da ina berona ina berimi da tami bade berona kona berai. Ma biibiina kavakava kona berabera da berona kona ghegavori.

13

Ita babada tavotekatekesi.

¹ Kudubita ita babada tavotekateka bubunisi, iyamna God ivi vaghinei da wawayisi ivi bada. Iyavo kava karako ivi badamakai na God nani ku gawarina iteresi. ² Tuna kubiine, meni wawayina bada sago ini gheviraivirai na God ina kayowana ikawakiikiyei. Nani wawayina igheviraivira na tuna kovogha ina viiya. ³ Ma iyavo kava bera biibiisi eberabera na i nuwapoya kegha da babada ita yabumanesi. Ma iyavo kava bera beroberosi eberabera na ti dami na babada ita yabumanesi. Kokayokayowei da babadisi ke kona yabumanesi na vaghina, bera biibiisi kava koberai da ini gheghenimi. ⁴ Babada na God kubiine ebigabiga da tami ami yawasa ini biibiini. Ma bera beroberosi kona berabera na kota yabumanesi, iyamna i biga iviyya da kovogha ina veremi. Tami iyavo kava berona kona berai na God nuwanuwana ina pughu kurimi. Ma tuna epayanina na nani babadisi kovogha ina veremi. ⁵ Tuna kubiine na bera ghamana da babada kovotekatekesi. Ke kovogha yabumanina kava kubiine ma koakovi da votekateka na bera maninina kubiine na kona votekateka.

⁶ Weni notasiyai na bade ami teks kovi miyyei, iyamna ami babada na God ina bigabiga da mara nonowa vidadana bigana eberabera kubiimi.* ⁷ Tuna kubiine ami biga da ami teks ruvana etereterei na koni miyyei. Ma bade ami biga da kona vokuwayisi ma kona vopepetisi.

Ita biga da tinuwaviina.

⁸ Koberai da ke sago iyai gwabinai kami tupi ina makai. Ma kami tupi sago kava na weni, kwinam yavata mara nonowa koni nuwaviina. Nani tupina na ami biga da kona berabera da ami ku damona. Meni wawayina kwinana kurina ini nuwaviina na tuna wawayina

* 12:6: 1Kor 12:4-11 * 12:14: Mat 5:44; Luk 6:28 * 12:16: Prov 3:7 * 12:19: Deut 32:35 * 12:20: Prov 25:21-22 * 13:6: Mat 22:21; Mak 12:17; Luk 20:25

na Moses ina vonaviyoyovana kudubina enununura bubuni. ⁹ Ina vonaviyoyovana evonavona bo, “Vipekana wapawapa kegha, kiivunuwa kegha, yapi kegha, kitakiroro kegha.” Nani vonaviyoyovanina kamona sisiya bagibagisi ipeyari kirakai ma kegha da sisiya bagibagina sago kava na iyamsi kudubina ikiikokoni. Sisiyina na weni. “Ikikava kinuwaviina meym na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviya.”* ¹⁰ Wawaya nuwanuwana kona viiya na ke kovokovoghina da kona kiiviberoi. Tuna kubiine wawaya nuwanuwana kona viiya na Moses ina vonaviyoyovana kudubina kona nunura bubuni.

¹¹ Kovi nuwaviina, iyamna namada koakovi da mara itupo. Marana inekiibau da kena kovoterei ma kovomiiri, iyamna mara namada iututanita da Keriso ina vovira ku dobu ma ini yawasita. ¹² Didibara namada erurutereterei, gisina kava da mara ini kwata na Keriso ina nekiibau. Tuna kubiine tavovunagha meyeta da didibara berasi wekarakava tavoterei ma yasegana berasi kava taberai. ¹³ Yawasa kiimatana tavotani, iyamna tota yasegana wawayita. Tuna kubiine uma neghanegha, vipekana wapawapa, nuwakapi ma vikawapata tavoterei. ¹⁴ Tupuwimi ina kaywana beroberoi na komiirikuputei. Ma kovovunagha meyemi da ami yawasa na Bada Yesu Keriso maghimaghigina. Tuna nakanani ma gara berona kota votawei ma gara vuna ma biibiina kota kotei.

14

Keresiyana turaturami ke koni tupaviresi.

¹ Namanaki kwinami ina vitumaghana imitamita, kotinariyai ma kovi kiikiwei. Ma Keresiyana yawasina kamona bera gisigisi kubiine na ke kona tupavimanimaniniya.* ² Wawaya sago ina vitumaghanai na ekamkam wapawapa, ma wawaya sago na ina vitumaghana igisi na vavai kavakava ekamkam. ³ Wawaya kam wapawapana ke kwinana vavi kava ekamkam na ina kitavigiugiwei. Ma tam vavi kava kekamkam na kwinam kam wapawapana ke kuna vonei da tuna berabero eberabera, iyamna namada God itinariyai kurina da ina wawaya. ⁴ Tam avi kuyoyoi da God ina vovobigabiga sago kuti tupavirei? Tuna mani ina Bada ina vonei da ibera bubuni bo ibera beroi. Ma bade ina Bada ini vitei da ina miirikikina.

⁵ Wawaya sago tuna enotanotai da mara peyarina kamona na mara sago kava na vovokaravina, ke mara viya nakanani. Ma wawaya sago enotanotai da mara peyarina na vovokaravisi. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata kivini. Wawaya sago tuna enotanotai da mara viya na vovokaravisi God ku matana, ma mara viya na kegha. Ma wawaya sago ke nakanani ita notanotai, tuna kurina mara peyarina na sago. Wawaya sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava kata kivini. ⁶ Iyi ina nota da mara sago na tuna mara vovokaravina na vaghina, iyamna nani maranai na Bada kurina evovokavakavara. Ma iyi God ini kiikiwei ma ina kam wapawapa na Bada ivaghinei da ekamkam. Ma iyi sisiya na bade vaghina, iyamna Bada God kubiine eberabera na nani kamona God ikiikiwei. ⁷ Ita yawasa dobuwai na ke tota mani ita kaywana kubiine kata makamakai. Ma ita rabobo na ke tota mani ita kaywana kubiine tarabobo. ⁸⁻⁹ Tamakamakai na Bada kubiine tamakamakai. Ma tarabobo na bade Bada kubiine tarabobo, iyamna Keriso irabobo ma bade ivomiiri da tuna wawaya raborabobosi ma yawayawasisi i Bada. Yawayawata bo raborabobota ma tota na Bada rapenai. ¹⁰ Tuna kubiine turaturami ke koni tupaviresi ma ke kona kitavigiugiwesi. Kudubita na God maghinonai tamiiri da tuna ini tupavireta.*

¹¹ Peroveta Aisaya igiruma da,
Bada ivona bo, “Taku God yawayawaku ma makamakii nonowiku,
na wawaya kudubisi maghinokuwai ini tuwaporeruruwana
ma kudubisi debiiyai ini mamatara da taku God.”*

¹² Nani maranai tota sago sago duma kudubita aviyavisina peyarina taberai ma avi kubiine taberai na God kurina timamatarei.

Varesim ke kuna terekirai.

¹³ Tuna kubiine na viwuvuvirana tavoterei. Ma notarewapanina taviyiya da ke sago avi berana taberai da turaturata taterekirisi da ku berabero ina kayopeku. ¹⁴ Taku na Yesu Keriso rapenai, tuna kubiine na ina rewapanai vonavaghatana akovi da ke sago avi vavina bo siyana na berona God ku matana. Ma wawaya sago itumaghana da vavai bo siya sago na God ke iti vaghinei na vaghina, tuna kurina nani siyana bo nani vavina na berona na ke ina kani. ¹⁵ Ma siyana sago tam kuna kani ma kwinam ina kitim ma ina notai da nani siyana kanina na berabero God ku matana, na tam kubera beroi da kwinam nuwapoya kuverei. Tuna ke nuwaviina ketana kuta kiviivini. Keriso irabobo kwinam kubiine. Ma

* **13:9:** Exod 20:13-15, 17; Deut 5:17-19, 21; Lev 19:18   * **14:1:** Kol 2:16   * **14:10:** 2Kor 5:10   * **14:11:** Isa 45:23

ke kuna kam wapawapa da ina yawasa kuni beroi. ¹⁶ Aviyavisina kenotanotai da bera biibiina ma kwinam enotanotai da bera berona na kevoterei da wawaya ke ini wavum da bera berona keberaberi. ¹⁷ God ina vikiivavona kamoni na kam ma uma na ke bera ghamaghamasi. Bera ghamaghamasi ina vikiivavona kamoni na yawasa maninina ma nuwanuba ma nuwabiibi. Ma weni berasi na Kanuma Vovokaravina everevereta. ¹⁸ Tuna kubiine iyavo kava Keriso kovovotekatekei da weni berasi ami yawasa kamoni emakamakai na God ini nuwabiibiyemi. Ma wawaya bade ina kitimi ma ini gheghenimi.

¹⁹ Tuna kubiine, iyavo kava titumaghana na ita nota tatere bubuni da tinuwasago ma nuwanubiyai tamakai. Ma tivowaguvivirana da ita vitumaghana ini rewapana. ²⁰ Ke kuna bera da am kam wapawapa kubiine na aviyavisina God eberaberi kwinam ina yawasa kamoni na kuni beroi. Vavai ma siya kudubina na biibiina God ku matana. Ma mikedada vavai ma siya kuta kani ma kwinam ita kitim ma ita notai da berabero keberaberi ma iti bonebonem da tuna bade ita kani na tam, kubera beroi da kwinam kuvi gampiiri da ipeku. ²¹ Ibiibi da kwinam matanai siya ke kuna kani bo okowa bagibagina ke kunumai. Ma bade aviyavisina kava kuta bera da kwinam berabero ita bera na peyarina kevoterei da ina vitumaghana ke kuni beroi da ina peku. ²² Weni berasi kamoni aviyavisina kitumaghane na keberai da God kava inakovi. Meni wawayina inakovi da bera sago na bera maninina God ku matana ma maranai ina bera da ke sago notaragharagha gwabinai, tuna wawayina na God ini biibiini. ²³ Meni wawayina inotaruwa da vavai bo siya sago na ita kani bo kegha ma ikani na ina notaragharagha kubiine God ku matana berabero iberai, iyamna ina bera na ke vitumaghana tepanai. Ma vaghina, aviyavisina kudubina taberaberi ma ke ita vitumaghana tepanai kata beraberi, tuna na berabero.

15

Am kayowana kevoterei da kwinam mitamitana kuni vitei.

¹ Tota iyavo kava ita vitumaghana irakata na turaturata mitamitasi kii neyai tanae. Ke taberai da tota mani ita nuwabiibi kava tekwai. ² Vitumaghana wawayita tota sago sago duma turaturata takiepepisi da i vitumaghana ina rakata. ³ Keriso dobuwai imakai na ke tuna mani ina nuwabiibi kubiine ita makai. Ma giruma katamana kamoni ivona bo, “Wawaya iavaberowem na taku bade iavaberoweku.”* ⁴ Giruma katamaninai aviyavisina kudubina igirugirumi na vibeyebeyeta kubiine. Igiruma da ina kiipepita ma ini viteta da tamiirikikina, nota rewapanai tatumatuma da God ina vonakiyapa bagibagina iterei na ina bera kubiita. ⁵ God ekiikiiepepita ma iviteta da tamiirikikina. Ma kurina ainowi da ina berimi da koni nuwasago ma kona makii bubuna, da Yesu Keriso ina yawasa kona kivini. ⁶ Koni nuwasago na kovokovoghina da peyarimi koni sagomi ma kawamatarai God kona vokavari da sago, iyamna tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai.

God varana biibiina kupuna damsi kubiisi.

⁷ Ikiava Keriso ekayokayoweta, nakanani Keresiyana turaturami kona kayowesi da vokavara God kurina ina rakata. ⁸ Avonavonavinotimi da Keriso ipisi na itereoruwe meyei da Jiu damsi kubiisi ita biga. Ivi debei da God na wawaya maninina, iyamna ikikava i kaekiki mau kurisi vonakiyapa bagibagina iterei na iberai. ⁹ Ma bade ivi debei kupuna damsi kurisi da God kana kadara ita vokavakavari ina vikamyuyuwu kubiine. Giruma katamana evonavona bo,

“Kupuna damsi kamosiyai ani gheghenim,

ma ana tavora da kam vava ana vokavakavari.”*

¹⁰ Ma bade evonavona bo,

“Kupuna dami na God ina wawaya yavata kovi nuwabiibi.”*

¹¹ Ma bade ivoname,

“Kupuna dami kudubimi Bada kovokavakavari,

dam kudubimi dobuwai kovi ghegheni.”*

¹² Ma bade Aisaya igiruma bo,

“Wawaya sago Jesi tupurereghina kamosiyai ina vokiibuwei,
ina vomiiiri da dam kudubina ini badesi.

Ma kupuna damsi wawayina ini tumaghane.”*

¹³ God gwabinai vitumaghana taviiviiya. Ma tuna kurina ainowi da ami vitumaghana kubiine na ina berimi da nuwabiibi nuwanuwami ini tupoi ma nuwanubiyai kona makai. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ami vitumaghana ina rakata kirakai.

Avi kubiine Pol sisiya rewapanina igirumi.

* 15:3: Psa 69:9 * 15:9: 2Sam 22:50; Psa 18:49 * 15:10: Deut 32:43 * 15:11: Psa 117:1 * 15:12: Isa 11:10

¹⁴ Turaturaku, akovi da tami wawaya biibiimi ma akakovimi ma kovokovoghimi da tami mani koni beyebeyenavivirana. ¹⁵ Sisiya rewapanisi namada avonemi na bade weni girumina kamonai aiakova meyemi da sisiyisi ke nuwanuwami ina wapa. Ke ata vivinimaya da weni nakanani agirugiruma. Weni bigana na God ivereku ma tuna ina agabiibai kuriku irakata kirakai. ¹⁶ Tuna kubiine ivineku da taku Yesu Keriso ina vovobigabiga da kupuna damsi kubiisi ata biga. Ikikava taparoro babadisi esuwasuwara God kurina na taku bade aku biga na nakanani. God varana biibiina adimadimeji da kupuna damsi ina vere meyese da ti na nakanani ma suwara God kurina. Ma Kanuma Vovokaravina ina vovivirisi da ti na God ina wawaya vovokaravisi. ¹⁷ Tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da Yesu Keriso tepanai na God kubiine abigabiga. ¹⁸ Bera sago kava ani sisisei, tuna ikikava Keriso ina rewapanai sisiya avi sisisei ma bera aberai da kupuna damsi nuwanuwasi atinavirei God kurina da ivotekatekei. ¹⁹ Kanuma Vovokaravina ina rewapanai na matakira ma bera ghamaghamasi aberai. Jerusalem akiibutawei na kwanatu kudubisi ane yavui da ku Iririkam dobuna. Ma aku baba kamonai na Keriso varana biibiina avi sisiya yavui. ²⁰ Aku kayowana ghamana da wawaya ke meyani da Keriso varana biibiina iti yane na ti damsi kamosiyai ata dima, iyamna ke aku kayowana da wawaya sago namada kowora irutonai ma tepanai ata vowa. ²¹ Giruma katamana evonavona bo, “Iyavo kava ke meyani da varana ita karaveresi na ti damsi na vonavaghata ina kitai, ma iyavo kava ke sisiyina ke ita viviyane na inakovi.”*

Pol ita numataya ku Rome.

²² Weni bigasi ivivi tinaviravireku na mara ipeyari kitami avonei ma ke ata pisi kurimi.*
²³ Ma wekarakava na weni dobusiyai na aku biga avi koviya. Ma madegha nununai akayokayowei da ata numataya kurimi da ata kitimi ma aberabera kawai, ²⁴ ma karako na anotanotai da vaghina. Aku kayowana da ana nena ke Spain dobuna na ana rui da ana kitimi. Ma nawaravi ruwa nakanani tamakai da tinuwabiibai ma nani murinai koni tamiineku da nake ana nae. ²⁵ Ma ke wekarakava. Kunona ana ghae ku Jerusalem da vitumaghana damsi ana rugenarisi.* ²⁶ God ina wawaya Masedoniya da Akeya kamonai nuwanuwasi kudubina iverena da vitumaghana damsi moyamoyakisi Jerusalem kamonai kubiisi. ²⁷ Ti mani i kayowanai na ere nuwabiibiisi iverena. Ma kii tupi da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ini vitesi, iyamna kanuma ina ku nevaneva na Jiu damsi tepasiyai na God ivi biibiinisi. Ma kovoghina na bade tupuwa ina ku nevaneva i verena ina vonatawei Jiu damsi kurisi da ini vitesi.* ²⁸ Weni verenina ku imaku iterei na kudubina ani damani Jerusalem damsi kurisi na aku biga turina. Nani murinai na ana vomii ri ku Spain na aku baba kamonai na ana rui kurimi da ana kitimi. ²⁹ Maranai ana pisi kurimi na akovi da Keriso ina vibiibiina ghamana damina taviiya.
³⁰ Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina nuwaviinai ma bade ita Bada Yesu Keriso avanai avonavonemi da aku kayowana ghamana da nuwanuwami kudubina kona nipowanaviiviyeku da God ini viteku. ³¹ Konipowana kirakai da God ini tarapaparaneku da wawaya ke vitumaghanisi judiya dobuna kamonai ke ina kiiviberoku. Ma konipowana da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai na aviyavisina ana kavaraneyei kurisi na ini nuwabiibiyei. ³² Konipowana da weni berasi ina verau bubuna ma God ina kayowei na nuwabiibiyyai ana pisi kurimi. Ma tamakiipatapata da nuwanuba ana viiya ma ani yakam bubuna. ³³ God nuwanuba everevereta ma ainowi kurina da peyariimi gwabimiyai ina makai. Amen.

16

Pol vikiikiwa ivonatawei.

¹ Aku kayowana da ani akovimi da novuta Pibi na wavine biibiina. Tuna na vitumaghana damsi Senkiriya kwanatunai kubiisi ebigabiga bubuna. ² Vitumaghana damta na tikita-vivirana, tuna kubiine ainowi kurimi da novuta Bada avanai kovi kiikiwei ma korutini ami ku numa. Ma aviyavisina ina kayokayowei na kovi vitei, iyamna ita wawaya ipeyari ikoyagha bubunisi ma taku yavata nakanani ikoyaghiku.

³ Pirisera da Akwila aikiikiwesi. Ivi ruwa na Yesu Keriso kubiine kabiga patapata,* ⁴ ma ti damsi ivere meyese da berona imiiripotei kubiiku ma ivi yawasiku da taku karako weni nakanani. Ke taku kava ata vivinuwabiibai da ivi yawasiku ma bade vitumaghana wawayisi kupuna damsi kamosiyai yavata inuwabiibiyesi. ⁵ Vitumaghana damsi mara nonowa Pirisera da Akwila i ku numa ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi.

* 15:21: Isa 52:15 * 15:22: Rom 1:13 * 15:25: 1Kor 16:1-4 * 15:27: 1Kor 9:11 * 16:3: Apos 18:2

Ma Eisiya dobuna ina parata kamona! Epenetas ivi nao Keriso ivi tumaghane! ma tuna yavata aikiikiwei, tuna na aku tomo biibiina. ⁶ Ma Meri yavata aikiikiwei, tuna kubiimi ibiga kirakai. ⁷ Dam turaturaku Andronikas da Jiuniyas yavata aikiikiwesi. Ti yavata ku gabura iterekai da kamakii patapata. Ma aposol ti damsi na iakova bubunisi, ti na ivi Keresiyana yaghina ma taku murisiyai.

⁸ Aku tomo Ampiriyatas yavata aikiikiwei, Bada avanai kavi nuwaviinana. ⁹ Kwinaku biibiina Sitakis ma aku tomo Ubanus tuna Keriso kubiine kabiga patapata na ivi ruwa yavata aikiikiwesi. ¹⁰ Apeles yavata aikiikiwei, tuna nuwapoya kamona! ma patana da Keriso ivi tumaghane! da imiirikikina. Ma Aristobulus ina rakaraka yavata kudubisi aikiikiwesi. ¹¹ Ma Herodiyon yavata aikiikiwei, tuna ma taku na kakii dam sago. Ma Keresiyana damsi Nasisas gwabinai na bade aikiikiwesi.

¹² Tripena ma Triposa ti ivi ruwa Bada kubiine ebigabiga bubuna na aikiikiwesi. Ma bade aku wavine biibiina Pesis, tuna biga ghamana Bada kubiine eberabera! na tuna yavata aikiikiwei. ¹³ Ma Rupas yavata aikiikiwei, tuna Bada ivinei da ina bigabiga. Ma bade ina maduwa aikiikiwei, tuna nakanani ma aku maduwa vaghata.* ¹⁴ Turaturata Asinkritas, Pelegon, Hemes, Patrobasi, Hemas ma Keresiyana varevaresita yavata emakamakai na kudubisi aikiikiwesi. ¹⁵ Ma Pilologas da Jiuriya ma bade Neriyas novuna yavata ma Orimpas, ma vitumaghana damsi gwabisiyai na kudubisi aikiikiwesi.

¹⁶ Kamomiyai kovi kiikiwawivirana. Weni dobunai vitumaghana damsi i kwanatu ma i ekalesiya bogii ma bogiiyai na peyarisi i vikiikiwa evonavonatawei kurimi.

Sisiya turina.

¹⁷ Turaturaku, aku sisiya bagibagina atereterei kurimi na weni. Kokitaruvimi, iyamna vibeyebeyena vaghata koviyi ma kamomiyai wawaya viya vibeyebeyena vibero eberabera! da koitaghegheyana. Ti na iketagudugudu da kamomiyai wawaya viya i vitumaghana ina voterei. Koveruvuresi. ¹⁸ Iyavo kava nani berasi eberabera! na ke ita Bada Keriso ita bigebigei, ti mani i kayowanai eberabera! Sisiya kiikiimatani eberabera!, ikaetina da wawaya ke notamagura gwabisiyai na i nota evowavowai. ¹⁹ Keresiyana peyarisi iakovi da Yesu varana biibiina kovovokikini, tuna kubiine ainuwabiibii kirakiyemi. Aku kayowana da kona nuwagiura kiimatana da biibiina kavakava kona berai, ma nuwanuwami yagharina kavakava da ke sago berabero notasi gwabimiyai. ²⁰ God nuwanuba everevereta na ke mara gurina ma ina rewapanai Seitan ina ghegavovori ma ku kae gaburimi ina terei.

Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

²¹ Ita tomo Timoti weni dobunai yavata kabigabiga na tuna ikiikiwemi. Ma Lusiyas, Jeison, da Sosipata bade ikiikiwemi. Ti ma taku kakii dam na sago.*

²² Ma taku Tetiyas, aviyavisina Pol isisiyei na agirugirumi, taku bade kudubimi aikiikiwemi.

²³ Ma bade Gayas ikiikiwemi ma taku Pol na gwabinai amakamakai. Ma Keresiyana peyarisi mara nonowa ikiidaburana ina ku numa. Weni kwanatuna badana ghamana Erastas tuna kwanatu kana mani kana koyakoyagha, ma bade kwinata Kwatas na ivi ruwa ikiikiwemi.* ²⁴ (-)*

Pol nipowanai ma vokavari igudui.

²⁵ Kudubita God tavokavakavari! Yesu Keriso varana biibiina adimadime! na tuna sisiyina kubiine God ina berimi da kona miirikikina. Weni varana na vonavaghata ma namadani kava gavugavunai imakamakai. ²⁶ Ma karako ikikava peroperoveta ivi sisiyei i giruma kamona! na God ku debadebana iterekiibuwei. Ma dam na dam nuwanuwasi itnavirei da nani sisiyina gavugavuna itakovi, iyamna God makamakii nonowina sisiya bagibagina iterei da nakanani ita tupuwa da kupuna damsi kudubisi iti tumaghane! ma ita vatekatekei.

²⁷ God na sago kava ma nuwagiura na tuna kava rapenai. Ma Yesu Keriso avanai tavokavakavara nonowei da kana kadara ina rakata! Amen.

* **16:13:** Mak 15:21   * **16:21:** Apos 16:1   * **16:23:** Apos 19:29; 1Kor 1:14; 2Tim 4:20   * **16:24:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 24 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ita Bada Yesu Keriso ina agabiibai gwabimiyai ina makii nonowa. Amen.'

Pol Ina Giruma Karena Korint Damsi Kurisi (1 Corinthians) Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi vitumaghana damsia Korint kwanatuna kamona kurisi. Kunona Pol inae ku Korint ma idima kurisi da ekalesiya nani dobnai ivi karei. Ikuoyewesi murinai na Korint damsia Keresiyana yawasina ma vitumaghana kamona nuwapoya viya ipanani na Pol igiruma kurisi da ita terevinaninisi. Nani maranai Korint na kwanatu ghamanakina ma tuna na Grik damsia i dobnai, dobnai kana vava Akeya. Ma Rome damsia na Korint kamona imakamakai da Akeya kudubina ivivi badei. Ma Korint kana vava irakata da kamona na wawaya ivivi gimagimara ma waka ipeyari kirakai da tuna na mura dobnai. Ma bade i kiki yawasina ikayokayotaei, vipekana wapawapa kamoyai irakata, ma ku tepana i vitumaghana bogii ma bogiiai da sawara yamoyamonisi irunomesi.

Pol ina kayowana ghamana da nuwapoya viya iti sisiyei kurisi. Nuwapoyisi na weni, Keresiyana vibogebogena, vipekana wapawapa vitumaghana damsia kamoyai, tavine, ikikava Keresiyana inakovi da mena berona ma mena biibiina, vokavara maninina ketana, Kanuma Vovokaravina ina puyo, ma ikikava wawaya rabobowai ina vomiiiri. Nuwagiura ghamana ivi debei da Keriso Varana Biibiina na weni notasi iteremaninini.

Sapta 13 na wawaya peyari iakova bubuni ma mara nonowa iyavi, kamona na nuwaviina isisiyei ma ivona da God ina puyo kiimatanina na nuwaviina.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-9 Giruma ivotawei.

Sapta 1:10 da ku 4:21 Vibogebogena Keresiyana kamoyai.

Sapta 5:1 da ku 7:40 Vipekana wapawapa ma tavine.

Sapta 8:1 da ku 11:1 Keresiyana ma iyavo kava ke iti tumaghana.

Sapta 11:2 da ku 14:40 Keresiyana i vokavakavara ketana maninina.

Sapta 15:1-58 Keriso rabobowai ivomiiri ma vitumaghana damsia bade rabobowai ina vomiiiri.

Sapta 16:1-4 Verena Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya kamona kubiisi.

Sapta 16:5-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ God ina kayowanai na taku, Pol ikwatuku da ati aposol Yesu Keriso* kubiine, ma varesita Sostenis yavata akii viruwa kagirugiruma.

² Tami vitumaghana wawayimi kurimi Korint kwanatuna kamona. God ivovinemi da tami ina wawaya vovokaravimi na Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. Ma wawaya dobnai nununai Yesu Keriso evovokavakavari na ti yavata kurisi kagirugiruma. Keriso na kudubita ita Bada.*

³ Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Keriso ina vibiibiina.

⁴ Mara nonowa tami kubiimi aku God aikiikiwei, iyamna ina agabiibai kurimi irakata kirakai Yesu Keriso notanai. ⁵ Keriso tepanai na tami ami bera kudubina God ivi biibiini, ami sisiya ma akova yavata. ⁶ Keriso varana adimei tami kurimi na kamomiyai ivi rewapana kirakai, ⁷ da God ina puyo kudubina kurimi irereghi ikovi. Ma nimonimoriyai koikoyakoyagha da avi maranai ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau. ⁸ Nota rewapana ina veremi ma kona miirikikina da ku damona, nani maranai Yesu Keriso ina nekiibau na ke sago iyai ini wavumi. ⁹ God kovi tumaghane da ina vonakiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita berai kubiimi na ina berai. Ikwatumi da Natuna, tuna ita Bada Yesu Keriso yavata koni nuwasago.

Keresiyana vibogebogena.

¹⁰ Ita Bada Yesu Keriso rewapana ivereku da sisiya bagibagina turaturaku kurimi ana terei. Kamoyai ke koni kawapata bo koni bogebogemi. Ami nota kovi sagoi ma komakii bubuna. ¹¹ Varevaresiku, wawaya viya Klowe ina rakaraka kamona ivoneku da tami kavakava koikawapata. ¹² Aviyavisina aisisiyei na weni, kamomiyai na sisiya bogii

* **1:1:** Keriso: Grik damsia gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsia gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 18:1

ma bogiiyai ekiikiibau. Tami viya kovonavona da taku Pol kokivikivini, ma viya kovonavona da Apolos kokivikivini, ma viya kovonavona da Pita kokivikivini, ma bade viya kovonavona da Keriso kokivikivini.* ¹³ Keriso na ke rerereghina. Taku Pol kubiimi korosiyai arabobo bo? Kaku vaviiyai kobabaito bo? Kegha!

¹⁴ God aikikiwei da taku ke sago iyai kamomiyai ata babaitoi, da Krispas ma Gayas ivi ruwa kava ababaitosi.* ¹⁵ Tuna kubiine wawaya ke ina vona da taku Pol, kaku vaviiyai ibabaito na kaku kivikivina. ¹⁶ (O, wekarakava anotai, Sitepanas ina rakaraka yavata ababaitosi ma ke ata notanotai da imapatana wawaya sago ata babaito.)* ¹⁷ Keriso ivonataweku da God varana biibiina ata dimei ma ke babaito kubiine. Ke ata kayokayowei da Yesu Keriso ina vikamaghi ma ina rabobo korosiyai ina rewapana ana kiigavugavui, tuna kubiine ke wawayota i nuwagiurai ata dimadima vigayagaya.

Keriso na God ina nuwagiura ma ina rewapana.

¹⁸ Iyavo kava God ibarei na ina kiipupunatawesi. Ma ti kurisi na Keriso kana korosi iyamna kegha. Ma tota iyavo kava ivivi yawasita na takovi da tuna na God ina rewapana. ¹⁹ Aisaya igiruma da God ivona bo, "Wawaya nuwanuwagiurisi i nuwagiura ana resotawei.

Wawaya akakovisi i akova ana viitawei."*

²⁰ Ma bade nuwagiura wawayisi, giruma kirakiisi ma iyavo kava akova ita ghegheyanei, ti na ikikava? God ivi beyeta da weni dobuna nuwagiurisi na iyamsi kegha.

²¹ God ina nuwagiura na irakata kirakai. Ma iberai da wawayota i nuwagiurai ke kovokovoghina da God itakovi, iyamna, aviyavisina kadimadime i na wawaya viya evonavona da tuna na neghanegha sisiyisi. Ma God inuwabiibai da iyavo kava sisiyina ini tumaghane na ini yawasisi. ²² Jiu damsi i kayowana da matakira ghamaghamasi ita kitai na iti tumaghana ma Grik damsi ti na nuwagiura iekwekwai. ²³ Ma Keriso korosiyai irabobo varana kadime i na Jiu damsi ke iti vaghinei, ibarei. Ma kupuna damsi ivona da peyarina iyamna kegha. ²⁴ Ma iyavo kava God ikwatusi, Jiu damsi ma kupuna wawayisi, ti damsi kurisi na Keriso varana kadimadime. Tuna na God ina rewapana ma ina nuwagiura. ²⁵ Ma iyavo kava varana ibarei ma ivonavona da iyamna kegha na God ina nuwagiura damina eviiviini ma enotanotai da neghanegha berasi. Ma kegha da tuna ina nuwagiura na irakata kirakai ke wawayota i nuwagiura nakanani. Ma bade God ina rewapana wawaya damina eviiviini ma enotanotai da mitamitana. Ma kegha da tuna ina rewapana na wawayota i rewapana ighekuyowei.

²⁶ Varevaresiku, konota meyemi da tami ikikava maranai God ikwatumi. Wawaya kamosiyai tami ami nuwagiura igisi, ami rewapana igisi, ma kami vava ke ita rakata. ²⁷ Ma kegha da God wawaya neghaneghasi ivinesi da wawaya nuwanuwagiurisi itinimayamayi ma wawaya makiiwapasi ivinesi da wawaya ghamaghamasi ma rewapanisi itinimayamayi. ²⁸ Ma iyavo kava dobuwai wawaya ikitakitaoruwesi ma ke ita kayokayowesi na ti damsi God ivinesi. Weni nakanani iberai da aviyavisina dobuwai wawaya inotanotai da ghamana na ina resotawei, ²⁹ tuna kubiine God kurina ke sago wawaya tuna mani ina terepa meyei. ³⁰ Ma God iberai da tami ma Yesu Keriso kovi nuwasago. Ma bade iberai da Keriso tepanai ita nuwagiura taviiya. Itere bubunita da God kurina tota ina wawaya maninita ma ivovineti da tota vovokaravita, iyamna Keriso ivi yawasita. ³¹ Tuna kubiine giruma katamana evonavona bo, "Iyai ekayokayowei da vigheghena ina berai na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni."*

2

Keriso korosiyai sisiyina.

¹ Varevaresiku, maranai apisi kurimi da God ina vonavaghata makii gavugavuna ati debei kurimi, ke sisiya ghamaghamasiyai bo nuwagiura piropirosiyai ati sisiyei, ² iyamna maranai taku, tami yavata tamakamakai na aku nota arereghi da nota kudubina avoterei ma Yesu Keriso ma ina rabobo korosiyai kava anotanotai. ³ Ma apisi kurimi na taku ininiku imitamita ma yabumana iberiku da ininiku ivivi kirokirorowana. ⁴ Aku dima ma aku vibeyebeyena kamonai na ke nuwagiura bo sisiya vigayagaya ati sisiyei, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapana avi debei kurimi da aku sisiya na vonavaghata. ⁵ Tuna kubiine ami vitumaghana na ke wawaya i nuwagiura tepanai, kegha da God ina rewapanai.

God ina nuwagiura.

* **1:12:** Apos 18:24   * **1:14:** Apos 18:8, 19:29; Rom 16:23   * **1:16:** 1Kor 16:15   * **1:19:** Isa 29:14   * **1:31:** Jer 9:24

⁶ Ma kegha da iyavo kava Keresiyana yawasina kamonai emakamakai ma namada nuwamagurisi iterei na ti kurisi nuwagiura ghamaghamasi kaisisiyei. Wawaya i nuwagiura bogii ma bogiyyai dobuwai emakamakai na ke nani nuwagiurisi kata vivisisiyei. Ma bade iyavo kava weni dobunai ibadabada na i akova ke kata vivisisiyei. Ti damsi i rewapana na ina kovi. ⁷ Nuwagiura adimadime i na God ina nuwagiura gavugavuna, tuna nuwagiurina na namadani kava iteregavui. Muriyai da dobu ita yamoni na God namada nani nuwagiurina iviyya da mara sago kata rui kana ku kadara. ⁸ Weni dobuna kana kiikiivavo ke sago weni nuwagiurina itakovi. Mikeda itakovi na Kadara Badana ke ita tuparatui. ⁹ Ma giruma katamana evonavona da, “Aviyavisina ibiibii kirakai, wawaya ke meyani ita kitai bo iti yanei, ma bade wawaya ke ita notanotai da ita tupuwa,

nani berasi kudubina God ivovunaghi da iyavo kava God ekayokayowe i na ti kubiisi.”*
¹⁰ Ma karako weni berana takovi, iyamna God Kanumina ivi debei kurita. Nani Kanumina God ina nota gavugavuna kudubina iakovi. ¹¹ Wawaya ina vinuwanotanota ke sago iyi itakovi da tuna mani kanumina kava. Ma bade maghimaghighina God Kanumina kava iakovi da God ina vinuwanotanota avai, ke sago iyai. ¹² Tota ke weni dobuna kanumina kata viiya. Ma God tuna mani Kanumina ivonatawei kurita da aviyavisina peyarina everevereta na damina taviiya ma takova bubuni.

¹³ Tuna kubiine ke wawagiura i nuwagiura kata vivisisiyei ma vibeyebeyena God Kanumina gwabinai kaviiviyya na tuna kaisisiyei, da iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ti kurisi vonavaghata kani damani da kanuma ina ku nevaneva inakova bubuni. ¹⁴ Iyavo kava God Kanumina ke gwabisiyai na aviyavisina Kanumina everevereta na ke ina viiya. Ti damsi nani berasi ke itakova bubuni, inotai da bera neghaneghasi, iyamsi kegha. Ma iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na iakovi da aviyavisina everevereta na biibiina. ¹⁵ Ma tota iyavo kava God Kanumina gwabitiyai na bera kudubina taruvaruvai da takovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. Ma bade ke sago wawayota ini tupavireta da tota wawaya biibiita bo beroberota. ¹⁶ Giruma katamana evonavona bo, “Ke sago iyai Bada ina nota itakovi da ina tupavimananimani.”*
 Ma kegha da tota na Keriso ina nota gwabitiyai.

3

Tota God ina bigabiga.

¹ Varevaresiku, ikikava wawaya God Kanumina gwabisiyai kurisi avi sisiya na ke kovokovoghina da nakanani kurimi ati sisiya. Aviyavisina avi sisiyei kurimi na nakanani ma tami weni dobuna wawayimi, tami nakanani ma ededa yoghoyogho. Keresiyana ina ku keta nuwamagurisi ke ita terei. ² Ma tami ke kovokovoghimi da vavai bagibagina kota kani, tuna kubiine na vavai gwadagwadana averemi. Ma patana da tami ke kovokovoghimi, ³ iyamna dobu yawasinai komakamakai, koinuwakapikapiyana ma koiruwa na ivi matakira da weni dobuna ina yawasa patana da kokivikivini. ⁴ Ma kamomiyai wawaya sago ina vona bo, “Taku Pol kana kivikivina.” Ma sago ina vona bo, “Taku Apolos kana kivikivina.” Keresiyana kana bera na ke nakanani, tuna na dobu yawasina.

⁵ Apolos iyai ma Pol na iyai da kubiisi koti ruwa? Tokai na bigabiga kava, tokai tepakiiyai God iberei da kovi tumaghana. Tokai, akii viruwa Bada biga ivereka na kaberberai. ⁶ Taku aku biga da pei avoni, ma Apolos ivi novuri ma God iberei da igogo. ⁷ Vovao ma novura wawayisi na ke bera ghamaghamasi. God tuna mani eberaberai da egogogo. ⁸ Vovao ma novura wawayisi i biga kamonai na i nota sago kava. Ma ti mani sago sago duma i biga ruvanai God ini miyesei. ⁹ Tokai na God kubiine kabigabiga patapata ma tami na God ina vao, bo tami nakanani ma God ina numa.

¹⁰ God ina agabiibiyyai vonura akovina ivereku da ina numa koworina avi miirini, ma wawaya numana evowavowai. Ma ti mani sago sago duma ina kitaruvai da ikikava ina vova, ¹¹ iyamna God namada Yesu Keriso iterei da tuna na kowora ma ke sago kowora sago imapatana ita makamakai da wawaya ini miirini. ¹² Wawaya viya gold, silva bo wakima vovokeyakeyusiyai ina vonura ma bade wawaya viya na kiiyai, riyai bo wabuniyai ina vonura. ¹³ Ma Keriso ina vitupavira maranai wawaya sago sago duma i biga ini debei da ibera bubuna bo ibera beroi. Nani maranai wawaya i biga ina rubui na keyama karakaratinai ina kapuna da ina karai ma nani murinai ina kitai da iyi ivonura bubuna ma iyi ivonura bero. ¹⁴ Iyavo kava numa ivonura bubuna da keyama ina kara kavakavai na ti wawayisi miyya God gwabinai ina viiya. ¹⁵ Ma iyavo kava i biga keyama ina kara yavui

* 2:9: Isa 64:4 * 2:16: Isa 40:13

na i biga iyamna kegha, ma vonura wawayisi na God ini yawasisi da ti nakanani ma numa karakarana kamonai itonagha ita kiiibau.

¹⁶ Koakovi bo kegha da tami na God ina taparoro numana ma Kanumina gwabimiyai irunuma? ¹⁷ Mikeda wawayi God ina taparoro numana ini beroi na God nani wawayina ini beroi, iyamna God ina taparoro numana na vovokaravina ma nani taparoro numana na tami.

¹⁸ Ke tami mani koni beroberowe meyemi. Iyavo kava kamomiyai konotanota meyemi da dobu nuwagiurisi gwabimiyai na nani nuwagiurisi kovoterei ma kohera meyemi da neghanegha nakanani da God ina nuwagiura vaghata kona viiya. ¹⁹ Weni dobuna nuwagiurisi God kurina na bera neghaneghasi. Giruma katamana evonavona bo, “Wawayi nuwanuwagiurisi i bera na neghaneghasi, tuna kubiine na God eberaberisi da ti mani ekonakona meyemi.” ²⁰ Ma bade giruma sago evonavona bo, “Nuwagiura wawayisi i nota na iyamna kegha.” ²¹ Tuna kubiine ke koni gamowana da meni badana ighe kirakai. Tokai ma bera peyarina na rapemiyai. ²² Nani kamonai na taku Pol, ma Apolos da Pita. Ma ku tepana dobu kudubina, yawasa ma rabobo, karako ma mara karakava epipisi na peyarina tami rapemiyai. ²³ Ma tami na Keriso rapenai. Ma Keriso na God rapenai.

4

Keriso ina aposol.

¹ Tami kota notai da tokai na Keriso ina bigabiga kava, ivi tumaghanekai da God ina vonavaghata makii gavugavusi kata koyagha bubuni. ² Ma bera sago kava ghamana na weni, bigabiga wawayina ina bada kurina ini patutu kirakai. ³ Taku karako ke ata vivinuwapoya da tami bo wawayi iyai ini tupavireku. Ma taku mani ke kovokovoghina da ani tupavira meyeku. ⁴ Damiku aviiya da ke sago berona ata berai. Ma kegha, ke atakova bubuni da tuna vonavaghata bo kegha da taku wawayi biibiiku. Bada tuna kava ini tupavireku. ⁵ Tuna kubiine wawayi ke kona vonesi da ti na berabero wawayisi. Kovoterei da vitupavira kana mara vaghata ina pisi. Koni koyakoyagha da Bada ina nekiibau, tuna na marana vaghata. Tuna yasegana ina kavaripei da bera didibarisi ma wawayi i nota gavugavusi ini debei. Ma nani maranai wawayi sago sago duma ami biga ruvanai Bada ini miyemi.

⁶ Varevaresiku, weni sisiyisi atere na kamonai taku ma Apolos kavi matakira kubiimi da sisiya sago iyamna kota vii bubuni, sisiyina na weni, “God vonana igrumi na konunura bubuna.” Nakanani kona berai na ke vibeyebeyena wawayina sago koni gheghena kirakiyeyi ma sago kona kitaoruwei. ⁷ Tami sago sago duma iyai itere da kuna kayotata? Avi kubiine kigheghena meyem da nakanani ma tam mani am rewapanai bera ghamaghamasi kuta beraberai? Bera peyarina gwabimuwai na Bada iverem.

⁸ Namada ami kaywana peyarina koviiya bo? Namada kanuma ina ku nevaneva ami mura irakata bo? Tami namada kovi kiivavo God ina vikiivavona kamonai ma tokai na kegha bo? Ita viiya da koti kiivavo da yavata kati kiivavo patapata. ⁹ Damina aviiya da wawayi ekitakitaoruwekai ma evonavonavinamekai. Tuna nakanani ma wawayi kii ghavighaviya ita ghegavorori ma ita panisi da ita rutinisi i ku kwanatu. Ma kwanatu kamonai ita gheghae ma itororu da kwanatu damsi nani patupatumisi ita gayogayosi ma ita vivinamesi. Ma nani murinai na ita kiivunusi. Ma tokai aposol na nakanani, wawayi ma aneya peyarisi egayogayokai ma tokai na rabobo ketana kaviiya da kanenae. ¹⁰ Tokai akii yawasa na Keriso tepanai kota kitai ma kota notai da neghaneghakai. Ma tami Keriso yavata kovi nuwasago da ami nuwagiura irakata kirakai. Tokai na mitamitakai ma tami na rewapanimi. Wawayi eteretereoruwekai ma tami na igheghenimi. ¹¹ Weni maranai vitonara ekarakarikai ma kaiyokai ekanakana, tokai na mowamowasi kaikote, wawayi eraravikai, ma akii numa kegha, iyamna mara nonowa kabababa. ¹² Takii mani imakiiyai kabigabiga kirakai, akii yawasa kubiine. Wawayi imimagikai na kaibiibiinisi. Wawayi eraravikai na akii nota ke ita pekupeku. ¹³ Wawayi iavaberowekai na nuwanuwakai pikanai kavononapotesi. Mara nonowa wawayi ekitakitikai na nakanani ma yogho bo mugu bowabowasi. Ma vaghina, nakanani kamakamakai.

¹⁴ Wena agiruma kurimi na ke ata kayowei da ana berimi da koninimaya. Ma avonavibeyemi iyamna tami nakanani ma natunatuku. ¹⁵ Namanaki ami vikeresiyana yawasina kamonai ami vibeyebeyena wawayisi ipeyari, ma kegha da ami mamai na sago kava. Taku na ami mamai, iyamna Keriso varana biibiina apiyei kurimi. ¹⁶ Tuna kubiine avonavonemi da taku aviyavisina aberaberai, tuna kava kokivini. ¹⁷ Ma Timoti avononatawei kurimi da ini vitemi. Tuna nuwanuwaku, nakanani ma natuku vaghata.

* 3:16: 1Kor 6:19; 2Kor 6:16   * 3:19: Job 5:13   * 3:20: Psa 94:11   * 4:12: Apos 18:3   * 4:16: 1Kor 11:1; Plp 3:17

Ma aitumaghane, iyamna ivi patutu kirakai kuriku ma Bada kurina ina vitumaghana irakai. Tuna ina vonavinotimi da Yesu Keriso ina keta akivikivini na aku yawasa ikikava. Ma bade ina vonavinotimi da aviyavisina dobu nununai aibeyebeyena vitumaghana damsi kurisi.

¹⁸ Akovi da tami viya konotanotai da taku ke ana vovira kurimi, tuna kubiine kokayokayotata. ¹⁹ Ma Bada ina kayowei na ke mara gurina ma ana pisi. Nani maranai taku mani ana panani da nani kayotatasi na ere rewapanisi bo kawasi kava ekweyakweya. ²⁰ God ina vikiivavona na ke sisiya kava, kegha da ere rewapanina. ²¹ Aviyavisina kokayokayowei? Kami kwapu ana viiya ma ana pisi bo, nuwaviina ma nuwanubiiyai ana pisi?

5

Vipekana wapawapa ekalesiya kamosiyai.

¹ Sisiya kavi yanei da vipekana wapawapa kamomiyai emakamakai. Iyavo kava ke iti tumaghana na nani berana bero kirakiina ke ita beraberi. Ma tami Keresiyana ma kegha da wawaya kamomiyai nani berana eberaberi. Kavi yanei da tomowa sago ina kavara wavinena yavata mara nonowa ipekana.* ² Avi kubiine kokayokayotata da tami Keresiyana? Nani tomowina ina berabero kubiine na kade kotinimaya ma koti nuwapoya kirakai. Tuna tomowina na kamomiyai koti kiibuni. ³⁻⁴ Bada Yesu avanai kovi kiidaburana da nani tomowina koni tupavirei na taku ke nani kamonai, ma kanuma ina ku nevanewa na aku nota kava gwabimiyai. Ma namada aku nota arereghi ikovi da tomowina bera berona iberai. Aisisiya na nakanani ma taku nani dobunai. Ita Bada Yesu ina rewapanai kovi kiidaburana na ⁵ tomowina kovi kiibuni da Seitan ku imana kona terei da ina vokwarakwara da mikeda ina berabero ininimayei ma Bada ina vitupavira maranai na kanumina ini yawasi.

⁶ Ibero kirakai da kokayokayotata ma kegha da nani bera berona patana da kamomiyai eberaberi. Ke koni kiibuni na berabero kamomiyai ina rakata. Tuna nakanani ma yist gisina ku parawa kona terei na parawa ina rakata ma ina dodo.* ⁷ Nani tomowina bero kirakiina kokwavini da ina kiibutawemi ma tami biibiimi kava kona makai. Koberai da tami nakanani ma parawa kavakava, kamomiyai yist kegha. Vonavaghata da tami na yawasa vuna koviiya da wawaya biibiimi, iyamna Keriso ita Pasova sipu gegeyina, isuwara meyei da irabobo kubiita.* ⁸ Tuna kubiine Pasova kamna ina kiki tanunura bubuni. Iikava Pasova parawana kamonai yist kegha ma ina kapuni, nakanani koberai da ami yawasa maninina kavakava. Bera beroberosi ma nota didibarisi kovoterei, nani berasi na nakanani ma parawa yist yavata ita kapuni.*

⁹ Namada agiruma kurimi ma avonemi da vipekana wapawapa wawayisi ke yavata koni kiikapu. ¹⁰⁻¹¹ Ma iyavo kava evonavona vibero da Keriso itumaghane na ti damsi aisisiyesi. Viya na vipekana wapawapasi, matakirokirorosi, sawara yamoyamonisi erurunomesi, viviyanuwesi, umaneghaneghasi bo yapiyapisi. Nani miiriruwawasi, ti na evonavona da Keriso itumaghane ma iberi na ke yavata koni kiikapu bo kona kam patapata. Ma ke ata vonavonemi da iyavo kava Keriso ke iti tumaghane kona kuyowesi. Kota kuyowesi na weni dobuna kota kiibutawe tuwanonowi. Ti bade na vipekana wapawapasi, matakirokirorosi, yapiyapisi ma sawara yamoyamonisi erurunomesi.

¹²⁻¹³ Ma ita rewapana kegha da iyavo kava ke iti tumaghana na kati tupaviresi ma kata vonesi da ti na berabero wawayisi. God ina kina kava ini tupaviresi ma kovogha ina veresi. Ma vitumaghana dami kamomiyai iyavo kava berabero eberaberi na kovi tupaviresi ma kovonesi da aviyavisina eberaberi na berabero. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya berona kokwavini da ina kiibukuyowemi."*

6

Iikava ekalesiya kamonai vikawapata ini maninini.

¹ Keresiyana turam yavata koni kawapata na ke meyani kona kiibau da iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi da ina tupavimaninimi. Konae da God ina wawaya kurisi da ini tupaviremi ma ina vonemi da iyi berona ma iyi biibiina. ² Koakovi bo kegha da mara sago tota God ina wawaya maninita dobu ku kudubina titupavirei ma tavona da iyavo biibiisi ma iyavo beroberosi. Karakava dobu koni tupavirei, tuna kubiine tami kovokovoghimi da wekarakava bera gisigisi yavata koni tupavirei. ³ Koakovi bo kegha da mara sago tota Keresiyana aneya titupaviresi? Tuna kubiine ita yawasa kamonai dobuwai na takova bubuni da ikikava bera gisigisi titupavirei ma timaninisi. ⁴ Tuna kubiine Keresiyana turam

* 5:1: Deut 22:30 * 5:6: Gar 5:9 * 5:7: Exod 12:5 * 5:8: Exod 13:7; Deut 16:3 * 5:12-13: Deut 13:5, 17:7

yavata koni kawapata na tami mani kamomiyai kovi maniniya. Ma avi kubiine kona kiibau da ke vitumaghana damsi kurisi da ini maninimi? ⁵ Kotinimaya! Wawaya nuwanuwagiurisi kamomiyai emakamakai da tami vitumaghana wawayimi ita tupavimanimaninimi. ⁶ Ma kegha, vitumaghana wawayimi varevaresimi korurutinisi da ke vitumaghana damsi kurisi da maghinosiyai itupaviresi.

⁷ Vonavaghata, tami mani kavakava koiwawuvivirana, tuna kubiine na ami Keresiyana yawasina namada kovi beroi. Ibiibai da koti raborabobo ma wawaya nevana kava ita kiiviberomi. Wawaya sawara gwabimiyai ina yapini na ibiibii kirakai da kona notatawei. ⁸ Ma ibero da kokiikiivibero ma koyapiyapi. Ma ibero kirakai da nani berasi na Keresiyana turaturami kurisi koberaberai. ⁹ Kotakova bubuni da iyavo kava patana da berabero eberaberai na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. Ke wawaya ini beroberowemi da tami God ina wawaya ma berabero kona beraberai na vaghina. Vipekana wapawapasi, iyavo kava sawara yamoyamonisi erurunomesi bo turaturasi kakawasi eyapiyapi, viputona wapawapasi, ¹⁰ bo yapiyapai, vomatamatighisi, umaneghaneghisi, iyavo kava wawaya iavaberowesi bo viberowai sawara eyuyuna, ti damsi na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. ¹¹ Rorova tami viya na nani berasi koberaberai. Ma Keriso ami berabero ikowatawei ma God ivinemi da tami ina wawaya vovokaravimi, iyamna Bada Yesu Keriso ma ita God Kanumina iberimi da tami na maninimi.

Tupuwita na God rapenai.

¹² Wawaya ina vona bo, “God ku matana na taku vaghina da bera kudubina ana berai.” Ma bera peyarina ke biibiina kavakava kurim. Ma ke kuna berai da bera sago ini badem.* ¹³ Ma wawaya sago tupuwa ina kayowana ivi miibei na ivona bo, “Vavai na manawa kubiine ma manawa na vavai kubiine.” Vaghina, ma mara sago God weni berasi ivi ruwa ini kovini. Tupuwita na ke vipekana wapawapa kubiine. Tupuwita na Bada rapenai, ivereta da ina biga kava kata berai. Ma tuna tupuwita ekoyakoyaghi. ¹⁴ God ina rewapanai Bada Yesu rabobowai ivi yawasi ma tota bade nakanani rabobowai ini yawasita.

¹⁵ Koakovi da iyavo kava Keriso titumaghane, tami ma taku na Keriso tupuwina. Tuna kubiine ke meyani wavine madamadawarina yavata kati pekana iyamna nakanani kata berai na nani wavinena tupuwina ma Keriso tupuwina kati kiikapui. Ibero kirakai! ¹⁶ Kotakovi da tomowa, wavine madamadawarina yavata tupuwisi ini sagoi na ivi ruwa na sago. Giruma katamana evonavona bo, “Tomowa ma wavine tupuwisi ini kiikapu da sago.”* ¹⁷ Ma iyi tam kuna vere meyem da Bada yavata koni kiikapu na kanuma ina ku nevanewa na tam ma Keriso na sago.

¹⁸ Tuna kubiine vipekana wapawapa kovoterei. Berabero viya wawaya ina berai na tupuwina ke ini beroi. Ma wawaya vipekana wapawapa eberaberai na tuna mani tupuwina iberoi. ¹⁹ Koakovi bo kegha da tupuwimi na Kanuma Vovokaravina ina numa? Tuna Kanumina na God iveremi da gwabimiyai irunuma. Tupuwimi na ke tami rapemiyai ma God rapenai.* ²⁰ Kami tupi namada God ivi miyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine, tupuwimi ma nuwanuwami kudubina God kona vokavakavari da kana kadara ina rakata.

7

Tavine sisiyisi.

¹ Ma wekarakava na aviyavisina kovi tarakiiyanei ami giruma kamonai na ani sisiyei. Vonavaghata, ibiibai da tomowa ke meyani wavine yavata ini pekana. ² Ma kegha da ruyagha irakata, tuna kubiine tomowa ina tavine da kawana sago kava, ma bade wavine ina tavine da kawana sago kava. ³ Tomowa ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana ma bade wavine ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana. ⁴ Wavine tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. Ma bade tomowa tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata rapesiyai. ⁵ Tuna kubiine tativinemi tupuwimi ke kona panikowei, kegha da kunona ami viruwa koni vaghinei da koni siya mara gisina da Bada kurina kona nipowana. Nani murinai na kona vovira ami ku tavine yawasina da Seitan ke ina ruyaghi, iyamna tami ami nota ke iti rewapana da kona miirikikina.

⁶ Weni sisiyisi peyarina avonavonemi na vonavinota kava atereterei, ke sisiyi bagibagina ata vereveremi. ⁷ Ita biibai da wawaya peyarina ke ita tavine, taku nakanani. Ma kegha da sago sago дума kata puyo bogii ma bogiiyi God gwabinai taviiviya. Sago ina tavine ma sago na kegha.

* 6:12: 1Kor 10:23 * 6:16: Gen 2:24 * 6:19: 1Kor 3:16; 2Kor 6:16

⁸ Ma wekarakava tami ke tatavinemi, wiwikemi, yarayaragimi, umumara ma kwapukwapura na kurimi ana vonavinotimi. Ibiibai da ikikava komakamakai na nakanani kota makiiyota, taku nakanani. ⁹ Mikeda ke kovokovoghimi da kona makiiyota taku nakanani na vaghina, kotavine. Ke ita biibai da kona makamakai ma vipekana notasi kona viivii kirakiiyei.

¹⁰ Wawaya tatavinemi na sisiya bagibagina ana vonemi. Weni sisiyina na ke taku mani aku nota ma Bada gwabinai ipisi. Wavine kawana yavata ke ini kiitawetaweyana.*

¹¹ Mikeda ina voterei na nakanani ina makiiyota, ke ina tavineme da karakava ina vovira kawana kurina. Ma bade tomowa ke meyani kawana yavata ini kiitawetaweyana.

¹²⁻¹³ Ma tami viya kurimi ana vonemi. Taku mani aku notiyai, nota ke Bada gwabinai ata viiya. Mikeda wawaya ruwa namada itavine ma sago na vitumaghana wawayina ma kawana na ke ita vivitumaghana ma kegha da ina kayowana da yavata ina makii patapata na ke ini bogebogesi, ¹⁴ iyamna vitumaghana wawayina ina berai da i tavine kamonai na yawasa vovokaravina emakamakai. Iti bogebogesi na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na natunatusi yavata ina kiikokonisi? Ina makii patapata na natunatusi God rapenai da vovokaravisi. ¹⁵ Ma vitumaghana wawayim ma kawam ke iti tumaghana ma ina kayowana da koti bogebogemi na vaghina, enae. Bera nakanani ina tupuwa na God ivi vaghinei da ini bogebogesi, iyamna ekayokayowei da nuwanubiiyai tamakai. ¹⁶ Ma Keresiyana wavinem bo tomowim, ke kutakovi da mikeda tam tepamuwai na kawam vitumaghana ini karei da yawasa makamakii nonowina ina panani.

God ina kayowanai kava komakai.

¹⁷ God ikwatumi da vitumaghana kovi karei na sago sago duma ikikava ami yawasa ivereveremi na nakanani komakai. Iyavo kava itumaghana dobu nununai na bade ti kurisi weni sisiyina bagibagina atereterei. ¹⁸ Mikeda wawaya kwimatana bekana ituviviratawei ma God ina kwatu iviyya da vitumaghana ivi karei na ke ini paparana da tuvivira warubina ina kiiviwapawapai. Bo mikeda wawaya ke kwimatana bekana ita tuviviratawei ma God ina kwatu iviyya na ke ini paparana da tuvivira ina berai. ¹⁹ Wawaya ituvivira bo kegha ma tuna na iyamna kegha. Bera ghamana na God ina sisiya bagibagisi evonavoneta na kata vatekateki. ²⁰ Peyarimi ikikava komakamakai maranai God ina kwatu kovi yanei na nakanani komakai. ²¹ Mikeda tam sleiv wawayim ma God ikwatum na ke kuni nuwapoyei da tam sleiv, nakanani kemakai. Ma taraboga kuna panani boni da am bada ina rewapana kuna kiibutawei na keviyya. ²² Mikeda tam na sleiv maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako Bada ivotawem da berabero ina rewapana kukiibutawei da ke ini badem. Bo mikeda tam na vovotawem, ke sleiv, maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da karako na kivi sleiv, iyamna Keriso ibadem. ²³ Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine wawaya i nota ke ini bademi, Keriso kava ini bademi. ²⁴ Varevaresiku, mikeda tam na tatavinem bo ke tatavinem, tam na Jiu wawayim bo kupuna wawayim, tam na sleiv wawayim bo ke sleiv wawayim, ikikava komakamakai maranai vitumaghana kovi karei na ke kona voterei. Nakanani komakai ma mara nonowa God yavata kona vevinuwasago.

Wivine ke tatavinesi ma kwapukwapura kii sisiya.

²⁵ Wekarakava na wiwikesi kii sisiya. Taku sisiya bagibagina Bada ke ita vereku kubiisi, ma kegha da aku nota kava ana veremi, iyamna Bada ina agabiibai kuriku irakata da nuwagiura ivereku da sisiya ana vonaveremi.

²⁶ Karako weni maranai ita nuwapoya erakarakata, tuna kubiine ibiibai da wawaya ita makiiyota ma ke ita tavine. ²⁷ Kutavine boni? Kawam ke kuna barei. Ma ke kuta tavine boni? Na tavine ke kuni paparanei. ²⁸ Mikeda tomowa yaragina ina tavine na tuna ke bera berona, ma bade wavine wiwike gubugubu ina tavine na nakanani, ina berona kegha. Avonavonaveremi da konakovi da iyavo etatavine na dobu yawasina nuwapoyina epanapanani. Aku kayowana da nani nuwapoyisi ke kona panani.

²⁹ Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na iyamna ghamana na weni, mara inetupo. Tuna kubiine karako wawaya tatavinemi kovi karei da ami tavine yawasina ke koni nuwapoya kirakiiyei. Tavine yawasina ini tinaviraviremi na Bada ina biga ke kona bera bubuni. ³⁰ Iyavo kava ina tutusiyasiyapa na ita makai da nakanani ma ke nuwapoya kamonai. Bo, iyavo kava ina vevinama na ita makai da nakanani ma ke nuwabiibii kamonai. Bo, iyavo kava ina gimagimara na ita notai da nani sawarisi na nakanani ma ke rapesiyai. ³¹ Iyavo kava dobu kana sawara evotovotovoni na ke ina vokikini. Ma iyavo kava dobu ina biga eberaberi na ke nuwanuwasi kudubinai ini nuwapoyei, iyamna weni dobu na yawasina na ke ina makii nonowa, kara ina kovi.

* 7:10: Mat 5:32, 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18

³² Aku kayowana da kona makiwawapawa, ami nuwapoya kegha. Tomowa ke tatavinena na Bada ina biga kava inuwapoyei da ikikava ina berai da Bada ini nuwabiibai. ³³ Ma tomowa tatavinena na dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. ³⁴ Tuna kubiine tomowina keta ruwa ekitakitai. Ma bade wavine tatavinena dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai. Ma wavine ke tatavinena bo wiwike gubugubu tuna Bada ina biga kava ekitakitai. Ina kayowanai ina vere meyei da tupuwina ma kanumina na vovokaravina.

³⁵ Weni sisiyina aberaberi na tami ati vitemi kubiine. Ke ata vonavonemi da ke kona tavine, ma aku kayowana da bera maninina kava kona berai ma nuwanuwami kudubinai kona vere meyemi Bada ina biga kubiine ma ami notaragharagha kegha.

³⁶ Ma sago, mikeda tomowa namada wavine ivopapari ma ikoyakoyagha da tavine kubiine ma kegha da ruyagha damina eviiviiya, iyamna vipekana notasi gwabinai irakata na vaghina da ina tavine. Tuna ke bera berona. ³⁷ Ma mikeda nani tomowina ina nota kudubina ina terei da kana vopapara yavata ke ina tavine ma kovokovoghina da ini potepote meyei ma ini wawaya bubuna na vaghina, ibiibai da nani wiwikena ke ina ravaghi. ³⁸ Ma vaghina, tomowina kana vopapara iravaghi na ibera bubuni, ma tomowina ke ita tavine na tuna ibera bubuna kirakiiyei.

³⁹ Wavine itavine ma kawana emakamakai na ke kovokovoghina da ina tavineme. Ina makai da tomowina ina rabobo, nani murinai na wavinena ina taraboga emakamakai da ina kayowanai tomowa sago ina ravaghi. Ma ina kitai da tomowina ina ravaghi na vitumaghana wawayina. ⁴⁰ Ma ita biibii kirakai da ke meyani ita tavineme, nakanani ita berai na nuwabiibiiyai ita makai. Ma tuna taku aku nota, ma anotanotai da taku bade God Kanumina gwabikuwai.

8

Siya esuwawara sisiyina.

¹ Ma ita sisiya sago na weni, wawaya siya esuwawara kokoitau kurisi na kana sisiya ana terei.

Takovi da peyarita na gwabitiyai akova emakamakai, ma kegha da nani akovina kubiine na takayokayotata. Akova kava na ekalesiya ke ini vitesi da ini rewapana. Ma nuwaviina tepanai na ekalesiya ini rewapana. ² Meni wawayina enotanota meyei da tuna iakova kirakai na gayamina butana, ina akova igisi. ³ Ma meni wawayina God kurina inuwaviina, tuna na God yavata ivi nuwasago.

⁴ Vaghina, siya ma vavai kanina ani sisiyei. Wawaya siya esuwawara kokoitau kurisi na kata kani bo kegha? Takovi da kokoitau dobuwai na yamsi kegha, kwebusi. Ma takovi da God na sago kava. ⁵ Wawaya viya itumaghana da dobuwai ma kunumai na god bogii ma bogiiyai imakiiyana. Namanaki wawaya kanukanuma i babada kurisi eniponipowana bo god bogii ma bogiiyai itumaghanesi, ⁶ ma tota kurita na God sago kava, tuna ita Mamai, dobu ma kunuma iyamoni ma iyamonita da tuna rapenai. Ma bade ita Bada Yesu Keriso sago kava, ma tuna tepanai bera kudubina itupuwa ma tuna tepanai da yawasa tapanani.

⁷ Ma ke wawaya peyarina weni akovina ita viiya, wawaya viya kokoitau ma sawara yamoyamonisi irunomesi da imanama da karako nani siyasi ekanikani na patana da enotanotai da siyasi na kokoitau rapesiyai. Damsi i nota igisi, tuna kubiine enotanotai da siyasi ina kani na kanumisi ina puyaki. ⁸ Siya ma vavai ke kovokovoghina ina berita da God yavata tinuwasago bubuna. Mikeda siya ke takani na ke sago aviyavisina tiwapai, bo mikeda takani na bade ke sago biibiina tapanani.

⁹ Ma kokitaruvimi da ikikava komakamakai. God ivotawemi ma kegha da ke avi kona berai da varevaresimi i vitumaghana ina gisi na ina takuresi da ina peku ma ku berabero kamona ina rui. ¹⁰ Mikeda wawaya sago ina vitumaghana igisi ma inotai da siya sago na puyapuyakina iyamna wawaya namada isuwara kokoitau kurisi ma tam kuakovi da tuna na ke berona ma ikitim da kekanikani na vaghina, tuna bade nani siyana ina kani. ¹¹ Am nota rewapanina iberai da varesim ipeku. Kuta notai da Keriso irabobo nani wawayina kubiine. ¹² Mikeda varesim aviyavisina inotanotai da bera berona ma tam am matakira ikivini da iberai na tam kubera beroi, varesim kurina ma bade Keriso kurina. Ina nota kuresoi da ke itakovi da meni tuna biibiina ma meni tuna berona. ¹³ Taku atakovi da siya kanina ita berai da Keresiyana turaku ita peku na ke meyani siya ata kam meyei.

9

Aposol ina biga ma ina rewapana.

¹ Taku God ivotaweku bo? Taku aposol bo? Yesu ita Bada matakawai akitai bo? Taku Bada ina biga aberaberi bo? E, peyarina na vonavaghata. Ma tami ami vitumaghana

imatakira da aku biga Bada kubiine na ere iyamna. ² Wawaya viya enotanotai da taku na ke aposol. Ma tami namada koakoviku da taku na aposol, iyamna tami mani ami yawasa ivi matakira da Bada ina biga aberabera.

³ Wawaya ina yeghayeghiku na weni nakanani ana miirikikina ma ana vonapotesi. ⁴ Tokai aposol na akii rewapana emakamakai da vavai ma okowa kota verekai, bo kegha? E, emakamakai. ⁵ Akii rewapana emakamakai bo kegha da kakawakai vivitumaghanisi yavata kata baba maranai Bada ina biga kaberaberi? E, emakamakai. Ma aposol viya ma Bada titina yoghoyogho ma Pita, ti na kakawasi yavata ehababa. ⁶ Ekalesiya ami biga da aposol kona koyaghikai ma kegha da taku ma Banabas na takii mani kakoyakoyagha meyekai. ⁷ Seri wawayina tuna mani ina koyagha meyei bo? Vao badana pei ina voni ma amena ke ina kani bo? Wawaya gote yavona ina koyagha ma susu na ke inumai bo? Kegha taweyana.

⁸ Weni tuna aisisiyei na ke wawaya i notiyai kava ma bade vonaviyoyovana katanama Moses igirumi nakanani evonavoneta. ⁹ Igirumi bo, “Maranai am ox whiti ina vivitugudagudai na kovoterei da whiti gisina ina kanikani, kawana ke kona kupotai.” God tuna ke ox kava ita notanotisi.* ¹⁰ Vonavaghata weni tuna na tota wawaya kubiita igirumi. Iyavo kava pei evovoni bo eyabayaba na enotanotai da damonai na kii reregha ina viiya. ¹¹ Kanuma ina ku nevaneva Bada vonana kamomiyai kavovorereghi, tuna nakanani ma pei kavovoni. Ma tupuwa ina ku nevaneva, vavai ma gara kona vovorereghi na gisina kota verekai. Tuna na ke vita ghamana.* ¹² Wawaya viya Bada ina biga eberabera na i rewapana emakamakai da vivita tami gwabimiyai ita viiya. Ma tokai bade nani rewapanina gwabikiyai bo kegha? Akii rewapana emakamakai da kata vonemi da kami tupi koti miyei kurikai, ma kegha, ke kata vonemi da koti miyei. Tokai kakoyagha meyekai. Nani kamonai kavi kamyuyuwa kirakai, iyamna ke kata kayokayowei da ami nota kati beroi da Keriso varana biibiina ke koti yanei. ¹³ Koakovi bo kegha da totomomowa Taparoro Numana kamonai ebigabiga na kii vavai ma kii siya nani dobunai eviiviya, ma iyavo kava suwara kana kema maghinonai ebigabiga na suwara ekapukapuni ma nevanevana eviiviya da kii vavai ma kii siya.* ¹⁴ Ma bade, Bada evonavoneta da wawaya Keriso varana edimadime na iyavo kava ina dima iyanei na ti damsi tepasiyai ina makai.*

¹⁵ Ma kegha, ke ata vonemi da kami tupi kuriku koti miyei, ma ke ata girugiruma da taku kubiiku weni berana koti karei. Ke ata kayowei da wawaya iti viteku, iyamna iti viteku na ke kovokovoghina da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine aku dima kamonai na taku mani akoyakoyagha meyeku. Ita biibii kirakai da ata rabobotaweyana da wawaya vitaku ke ita kavari! ¹⁶ Keriso varana biibiina adimadime na aku rewapana kegha da ati gheghena meyeku, iyamna God ivi yoneku na adimadima. Ma ata bara na nuwapoya ghamana ata panani. ¹⁷ Aku kayowanai ata dima na vaghina, aku miya ata viiya. Ma kegha, God ivineku da weni bigana aberabera ma ke kovokovoghina da ata bara. Tuna ivi tumaghaneku ma nani kubiine na avotekatekei. ¹⁸ Ma aku miya na aviyavisina? Weni tuna kava, ainuwabiiba da Keriso varana biibiina adimadime na ke ere miyanina. Ainuwabiiba da aku rewapana emakamakai da wawaya iti miyeku na abarei.

¹⁹ Taku na vovotaweku da aku kayowana aberabera, wawaya ke ita vivibadeku. Ma aku kayowana da ani sleiv wawaya kubiisi da peyarisi ana rutinisi Keriso kurina. ²⁰ Jiu damsi kurisi aberai da taku Jiu, i yawasiyai amakamakai da nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Taku na vovotaweku da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini ma kegha da ana kivini da iyavo kava nani giuna ekivikivini na nuwanuwasi ana tinavirai da Keriso ini tumaghane. ²¹ Ma nakanani kupuna damsi kurisi aberai da taku kupuna wawayiku, i yawasiyai amakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini, da bade ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Ma kegha da ikikava God evonavoneku da ati wawaya bubuna na mara nonowa akivikivini ma Keriso ina vibeyebeyena anununuri. ²² Ma iyavo kava i vitumaghana igisi na kurisi taku aberabera da i yawasiyai amakamakai da ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da i vitumaghana ini rewapana. Ma vaghina, aku yawasa aviravirai da wawaya ikikava emakamakai na nakanani amakamakai. Weni berasi aberabera, iyamna keta aekwekwai da wawaya yawasa makamaki nonowina ina viiya.

²³ Keriso varana biibiina kubiine weni berana kudubina aberabera da ina vibiibiina ku kamona tami ma taku kata rui. ²⁴ Koakovi bo kegha da viveraveru kamonai, wawaya peyarisi ina verau ma wawaya sago kava ini nao da miya ina viiya. Tami bade nakanani koveru kirakai da miya kona viiya. ²⁵ Iyavo kava virekwa ku kamona ina rui na ina vovunagha meyesi ma ini siya da ini rewapana ma tupuwisi na biibiina kavakava.

* 9:9: Deut 25:4; 1Tim 5:18 * 9:11: Rom 15:27 * 9:13: Deut 18:1 * 9:14: Mat 10:10; Luk 10:7

Peyarina eberaberai da kraun ita viiya, tuna ivi matakira da ivi nao. Ma nani kraun na ina yawasa tupona. Ma tota na taberai da kata kraun makamakii nonowina taviyya. ²⁶ Tuna kubiine taku ke ata veraverau nakanani ma wawaya ita veraveru wapawapa. Ma taku ke ata viviruwu nakanani ma tomowa keyakeyuna yavata ita viviruwu. Aku rewapana ke ati rekwei. ²⁷ Wawaya kurisi adimadima ma ke vaghina da taku mani ana bera berai. Tuna kubiine tupuwiku aberaberai da ini rewapana ma avovunagha bubuni da virekwa kamona God ke ina voneku da 'kuvi rekwa bero' ma ke ini miyeku.

10

Sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke tavokavakavarisi.

¹ Varevaresiku, taku ana vonavinotimi da nuwanuwami ke ina wapa da aviyavisina itupuwa ita kaekiki mau kurisi. Kwavu gaburina ti na Yegai Yebayebarina idamani.* ² Ti na Moses ikivikivini da kwavu ma yegai kamona ibabataito. ³ Ma kii vavai na kunumai iororu da peyarisu ikamkam,* ⁴ ma bade kii okowa na God ivereveresi da peyarisu iumumai. Ibababa ma wakima vovokaravina gwabisiyai imakamakai da okowa ivereveresi da iumuma. Tuna wakimina na Keriso.* ⁵ Ma kegha da God viya kava kurisi ivivi nuwabiibai ma peyarisu na kegha. Tuna kubiine God ivi kiivunuwana da tupuwisi na dobu makiwapana ivi yoghoyoghoi.*

⁶ Weni berasi itupuwa na iti matakira kurita da berabero notasi ke nuwanuwata ku kamona ita rui. Ti aviyavisina iberaberai na ke nakanani taberai.* ⁷ Ma sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke kona vokavakavarisi. Wawaya viya Moses ina mariyai weni berana iberai ma tami na ke nakanani kona berai. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya kaporagha kubiine imakiivipika da ikamkam ma okowa bagibagisi iumumai da ivomiiri ma vipekana wapawapa iberaberai.*" ⁸ Tota na ke tipekana wapawapa. Wawaya viya nakanani iberai na mara sago kava kamona God kovogha iveresi da wawaya 23 tausau irabobomakai.* ⁹ Ma tota na Bada ke tarubui. Wawaya viya nakanani iberai na mota beroberosi ikanisi da irabobo makai.* ¹⁰ Ma ke kona vonavurana. Wawaya viya nakanani iberai na God ina aneya ivonatawei da peyarisu igwaramutusi da irukwa.*

¹¹ Ma weni berasi itupuwa kurisi da iti matakira kurita. Igiruma da ita vonaviakovita da weni kintina na takitaruvita, iyamna mara damona gisina kava da ina nekiibau.

¹² Tuna kubiine tami iyavo kava konotanotai da komiimiirikikina na kokitaruvimi da ke kona peku. ¹³ Ruyagha ikikava kopanapanani na maghimaghighina mara nonowa wawaya peyarisu nakanani epanapanani. Ma God na biibiina da ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ini viteta na nakanani ina berai. Ini vitemi da ruyagha ke ina rakata kirakai da ami rewapana ina ghekuyowei. Ma bade keta ini beyemi da ruyagha kona veruvuvurei ma yawasa maninina kamona kona miirikikina.

¹⁴ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine sawara yamoyamonisi ma kokoitau kobaresi, ke kona vokavakavarisi. ¹⁵ Tami nuwanuwagiurimi, tuna kubiine na aviyavisina aisisiyei kurimi na tami mani kokitai da vonavaghata bo kegha. ¹⁶ Redu vivibiibiinina taviyya ma God tikiikiwei, tuna na Keriso tarana rereghina, kudubita tuma patapatai. Ma parawa tavogimai, tuna na Keriso tupuwina rereghina, kudubita takam patapatai.* ¹⁷ Parawa sago kava ma tota peyarita nani rereghina taviyya na tota tavi nuwasago da kudubita Keriso tupuwina kamona.

¹⁸ Israel damsi kokitisi, ti na suwara kana kema tepanai i suwara nevanavana eviiviyi ma evovorereghi da ekamkam patapatai na nani kamona God kurina evovokavakavara.* ¹⁹ Koakovi da aviyavisina aisisiyei, bo? Sawara yamoyamonisi ma kokoitau na i rewapana kegha. Ma siya esuwawara kurisi na bade siyasi i rewapana kegha ma ke puyapuyakisi. ²⁰ Aviyavisina aisisiyei na weni, iyavo kava God vaghata ke iti tumagane na kanuma beroberosi kurisi esuwawara, ke God kurina. Ma ke ata kayokayowei da tami kanuma beroberosi yavata koni kiikapu.* ²¹ Tami ke kovokovoghina da Bada ina reduwai konuma ma bade kanuma beroberosi i reduwai konuma. Ma ke kovokovoghina da Bada ina riyapa tepanai kona kam patapata ma bade kanuma beroberosi i riyapa tepanai kona kam patapata. ²² Weni nakanani koni miiriruaruwa na Bada koni nuwapughupughui. Tami konotanotai da kovi rewapana kirakai da Bada koghekuyowei bo?*

* **10:1:** Exod 13:21-22, 14:22-29 * **10:3:** Exod 16:35 * **10:4:** Exod 17:6; Num 20:11 * **10:5:** Num 14:29-30

* **10:6:** Num 11:4 * **10:7:** Exod 32:6 * **10:8:** Num 25:1-18 * **10:9:** Num 21:5-6 * **10:10:** Num 16:41-49

* **10:16:** Mat 26:26-28; Mak 14:22-24; Luk 22:19-20 * **10:18:** Lev 7:6 * **10:20:** Deut 32:17 * **10:22:** Deut

²³ Wawaya viya evonavona bo, “Bera kudubina taberai na vaghina.” Ma kegha da ke bera kudubina na biibiina kavakava da ini viteta. Ma bade ke bera kudubina na biibiina kavakava da tirewapana.* ²⁴ Ke tam am biibiina kubiine kunekwa. Kegha, wawaya i biibiina kubiine kunekwa.

²⁵ Vigimagimara gawarinai na siya peyarina na vaghina, kuna kam wapawapa. Ma ke am nota ina ragharagha ma ke kuni tarakiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina, ²⁶ iyamna giruma katamana evonavona bo, “Dobu ma bera kudubina na Bada rapenai.”*

²⁷ Ma wawaya sago God ke iti tumaghaneɪ ina viinim kam kubiine ma kuni vaghineɪ na aviyavisina ku maghinom ina terei na kekanɪ. Ke am nota ina ragharagha da berabero keberaberaɪ bo kegha. Ma ke kuni tarakiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina. ²⁸ Ma wawaya sago ita vonem bo, “Weni tuna na suwara siyana,” na ke kuna kani, iyamna nani wawayina ivonem na inotai da siyana kuna kani na bera berona. Ina notaragharagha kubiine na siyana kebarei. ²⁹ Ke tam am notaragharagha ati sisiyei, ma nani wawayina ina notaragharagha kubiine. Tuna ke itakova bubuni da meni tuna bera biibiina ma meni tuna bera berona.

Ma wawaya ina vona bo, “Taku vovotaweku da bera kudubina ana berai. Avi kubiine wawaya sago ina notaragharagha kubiine ina guduku? ³⁰ Kam kamonai God kurina avi kiikiwa bubuna na avi kubiine wawaya sago ini wavuku, ina vona da abera beroi?” ³¹ Tam na maranai kekamkam ma keumuma bo aviyavisina kudubina keberaberaɪ na kebera bubuni da God kana kadara ina rakata. ³² Ke kuna berai da Jiu damsi, Grik damsi bo vitumaghana damsi kamosiyai, wawaya sago ruyagha kuna verei da ina peku. ³³ Taku nakanani aberabera tovoni da mara nonowa bera biibiisi aberaberaɪ da wawaya kudubisi ati nuwaviinisi. Ke taku aku biibiina kubiine ma wawaya kudubisi i biibiina aekwekwai da yawasa makamakii nonowina ita panani.

11

¹ Ma vaghina, ikikava taku Bada ina bera akivikivini, nakanani tami bade aku bera kokivini.*

Vokavakavara ina keta maninina.

² Bera ku kudubina kamonai konotanotiku ma bade vibeyebeyena ikikava avi damani kurimi na kovovotani, tuna kubiine aigheghena kirakiiyemi. ³ Wekarakava akayokayowei da konakovi da Keriso ina Bada na God. Ma tomotomowa kudubita ita Bada na Keriso. Ma wavine ina bada na kawana. ⁴ Tomowa debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina kwarekwarewina na Keriso ekiikiiviberoi.* ⁵ Ma wavine debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina ke kwarekwarewina na kawana ekiikiiviberoi. Itinimaya, iyamna tuna nakanani ma uyawina ita gharitawei. ⁶ Ma wavine gayamina ke ita kwarewi na ibiibai da peyarina ita gharitawei. Ma kegha, itinimaya da uyawina ita boriya bo ita gharini. Tuna kubiine gayamina na ina kwarewi. ⁷ Ma tomowa gayamina na ke ina kwarewi, iyamna tuna God iyamoni da maghimaghighina ma kana kadara kamonai. Ma wavine tuna kawana kana kadara kamonai,* ⁸ iyamna dobu karenai tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni. Ma ke wavine tuwirina ita votawei da tomowa ita yamoni.* ⁹ Ma tomowa ke ita yamoni wavine kubiine, kegha, wavine iyamoni na tomowa kubiine. ¹⁰ Ma aneya notasiyai kubiine, wavine gayamina ina kwarewi, ini matakira da kawana ina rewapana gaburinai. ¹¹ Ma tota Bada ina wawaya, tuna kubiine kamotiyai tomowa wavine ke ina kitaoruwei bo wavine tomowa ke ina kitaoruwei. Ivi ruwa na sago, ¹² iyamna tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni ma bade wivine ituwa da tomotomowa. Ma bera kudubina God gwabinai ipisi.

¹³ Tami mani kotakovi da wavine gayamina ke kwarekwarewina ma God kurina ina nipwana na ibero. ¹⁴ Ma bera ku maninina evonavona da ke meyani tomowa ini uyawa da wavine nakanani. Nakanani ita berai na itinimaya kirakai. ¹⁵ Ma wavine ini uyawa na tuna na kana karawata. God uyawina iverei da gayamina kana terepapara. ¹⁶ Iyai ina kayowana da dughu kamonai vokavara kana keta ina viviruwa nonowei na kurimi aku sisiya damona na weni. Ke sago keta kana viruwa ita makamakai da aviyavisina

* **10:23:** 1Kor 6:12 * **10:26:** Psa 24:1 * **11:1:** 1Kor 4:16; Plp 3:17 * **11:4:** Pol ina mariyai Keresiyana i kiki da tomowa nipwana bo sisiya God gwabinai ini debei na ke gayamina ina kwarewi. Nakanani ina berai na ini matakira da God ivokaravei. Ma bade i kiki da wavine maranai nipwana bo sisiya God gwabinai ini debei na gayamina ina kwarewi. I mariyai wivine gayamisi kwarekwarewisi imatakira da kakawasi i rewapana gaburinai imakamakai. Ma nani maranai wivine madamadawarisi gayamisi ke ita kwarekwarewa. * **11:7:** Gen 1:26-27 * **11:8:** Gen 2:18-23

wekarakava avi sisiyei na tuna kava. Ma tokai ma God ina wawaya ekalesiya bogii ma bogiiyai na kudubita tuna takivikivini.

Korint damsidi Bada ina kaporagha ikamkam wapawapai.

(Mat 26:26-29; Mak 14:22-25; Luk 22:14-20)

¹⁷ Ana vonemi da ami vikiidaburana vokavara kubiine na kamoni na berona irakata ma biibiina igisi, tuna kubiine ke ata vivighehenimi. ¹⁸ Kunona, avi yanei da Keresiyana kudubimi koikiidaburana na kamoniyai ke kota notanotisi da wawaya vivinuwawago bubuna. Ma anotanotai da weni sisiyina na vonavaghata. ¹⁹ Agunai tami viya koikowapata na nani kamoni wawaya inakovi da iyavo kava na God ina wawaya maninimi. ²⁰ Maranai koikiidaburana na Bada ina kaporagha kota kani ma kegha, kokamkam wapawapa. ²¹ Iyavo kava kovi nao kokamkam na turaturami ke kota notanotisi da wawaya viya vitonara ekarakarisi. Ma viya na eumuma neghanegha. ²² Kade ami numa bo kegha da kota kam ma kotuma? Keresiyana damsidi viya kokitaoruwesi ma moyamoyakisi koinimayamayisi bo? Ikikava ana vonemi? Ani ghehenimi bo kegha? Kegha taweyana!

Ikikava Bada ina kaporagha ita kam bubuna.

²³ Taku aviyavisina Bada gwabinai aviiya na bade tami kurimi avi damani, iyamna vaghata na weni. Muriyai da Judas ita vomiiiri ma Bada Yesu iti wawane na Yesu parawa iviiya ma ²⁴ God kurina ivi kiikiwi, ivogimai ma ivona bo, “Weni tuna na taku tupuwiku, tuna tami kubiimi. Weni nakanani kona berabera da taku kona notanota nonoweku.” ²⁵ Ma bade nakanani nani kamna murinai, redu iviiya ma ivona bo, “Weni reduna kamoni na taraku, tuna ivi matakira da God tami yavata vivaghina vuna makamakiina koberai. Maranai konumumai na taku kona notanota nonoweku.”*

²⁶ Maranai weni parawina kona kanikani ma weni redunai konumuma, tuna na Bada ina rabobo matakirana. Kona berabera da ina ku vovira marana. ²⁷ Tuna kubiine tam iyai Bada tupuwina kuna kam wapawapai bo tarana kunuma wapawapai, tuna na berabero ghamanakina keberabera Bada tupuwina ma tarana kurina. ²⁸ Tuna kubiine wawaya ini tupavire meyei ma ina damini da tuna vaghina na Bada tupuwina ina kani ma redunai inuma. ²⁹ Wawaya, Bada tupuwina iyamna ke itakova bubuni ma ina kam ma inuma wapawapai na God ini tupaviresi ma ina vona da berabero Iberai. ³⁰ Tami viya nakanani koberabera kubiine na mitamitami ma gubagubagimi ma kamomiyai wawaya viya namada irabobo. ³¹ Ma mikeda tota mani titupavira meyeta na God ke ini tupavireta. ³² Ma takovi da maranai Bada God itupavirevireta ma kovogha gisina everevereta na vibeyeyena eberabera da ini maninita da mara damonai dobu ku berona ina tereterei na tota ke ini wavuta.

³³ Tuna kubiine varevaresiku, Bada ina kaporagha kubiine kovi koyakoyagha da kudubimi koni kiidaburana ina kovi ma muriyai da kona kam patapata. ³⁴ Ma iyi vitonara ikarai na kunona ina numiiyai ita kam, da maranai koni kiidaburana na ke ina kam ma inuma wapawapa. Ina bera beroi na mara damonai God ina vitupavira ku kamona ina rui. Ma vaghina, bera viya na karakava ani beyebeyemi maranai ana vovira kurimi.

12

Kanuma Vovokaravina ina puyo.

¹ Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina puyo ani sisiyei.

Akayokayowei da vonavaghata konakovi. ² Koakovi da rorova tami Keriso ke koti tumaghane ma nani maranai wawaya ivi beroberowemi da sawara yamoyamonisi ma kokoitau kovovokavakarisi. ³ Tuna kubiine ani akovimi da iyai God Kanumina ina rewapanai isisiya na ke meyani ina vona bo, “Yesu aimagi.” Ma iyai ina vona bo, “Yesu tuna Bada” na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kava da nakanani ini sisiya.

⁴ Kanuma ina ku nevanava na puyo bogii ma bogiiyai taviiviiya, ma Kanuma Vovokaravina sago kava, tuna weni puyosi peyarina erereregha.* ⁵ Biga bogii ma bogiiyai ma kegha da Bada sago kava tabigebigei. ⁶ Wawaya sago sago дума i bera bogii ma bogiiyai God kubiine eberabera ma meni berasi kava eberabera na God rewapana ina veresi da ina bera bubuni. ⁷ Wawaya sago sago дума i yawasa kamoni ini debei da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabisiyai. Wawaya kana puyo na ke tuna mani kava ina biibiina kubiine, ma Keresiyana peyarisi kubiisi. ⁸ Kanuma Vovokaravina wawaya sago kana puyo na nuwagiura iverei da nuwagiura sisiyisi wawaya kurisi ini damadamani. Ma nani Kanumina wawaya sago kana puyo na akova iverei da nani akovina ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ⁹ Ma bade wawaya sago kana puyo da ina nota ini rewapana ma ini tumaghana kiimatana. Ma sago kana puyo iverei da gubagubagisi ina viviyawasisi.

* 11:25: Exod 24:6-8; Jer 31:31-34

* 12:4: Rom 12:6-8

¹⁰ Ma bade sago kana puyo da bera ghamaghamasi ina berabera. Ma sago kana puyo da ini peroveta na sisiya God gwabinai ina viiya ma ina vividebei. Ma wawaya sago kana puyo da inakovi da meni wawayina rewapana Bada gwabinai iviyya ma meni wawayina rewapana kanuma berona gwabinai iviyya. Ma sago puyo iverei da kunuma gamosiyai ina vivisiyya. Ma sago puyo iverei da maranai kwinana kunuma gamonai ini sisiya na iyamna ina vividebei vitumaghana wawayisi kurisi. ¹¹ Ma weni puyosi peyarina na nani Kanumina sago kava ererereghi, tuna ina kina kava ina kayowanai wawaya sago sago duma ina puyosi.

Tupuwa sago kava kamonai biga ipeyari.

¹² Wawaya tupuwina sago kava ma kegha da nani kamonai biga bogii ma bogiyyai eberabera. Namanaki wawaya matana, kaena, imana bo tinina, ti na bogii ma bogiyyai, ma peyarisi na tupuwa sago kava kamonai. Ma Keriso na nakanani.* ¹³ Maghimaghghina tota peyarita, Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarita Kanuma Vovokaravina ibabatitota da Keriso tupuwina sago kava ku kamona tarui. Ma God, Kanuma Vovokaravina na peyarita ivereta.

¹⁴ Vaghina ma, wawaya tupuwina na ke bera sago kava ina bera ma bera ipeyari. ¹⁵ Mikeda wawaya kaena ita vona bo, "Taku na ke ima, tuna kubiine taku ke tupuwa kamonai." Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamonai. ¹⁶ Mikeda wawaya tinina ita vona bo, "Taku ke mata, tuna kubiine taku na ke tupuwa kamonai." Nakanani iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamonai. ¹⁷ Mikeda wawaya tupuwina kudubina na mata kavakava na ikikava iti yana? Bo mikeda tupuwina kudubina na tina kavakava na ikikava pughu ita yoni? ¹⁸ Ma vonavaghata, God wawaya tupuwina iyamoni da kamonai biga bogii ma bogiyyai ina bera. God ina kayowanai na kii gwara nununai interesi. ¹⁹ Wawaya kaena kava kuta kitai na ke kovokovoghina da kuta vona bo, "Tuna na wawaya." ²⁰ Vona bubuna, wawaya tupuwina na sago kava ma nani kamonai bera bogii ma bogiyyai eberabera.

²¹ Tuna kubiine mata ke ima ina vonai bo, "Tam ke ata kayokayowem," bo gayama ke kae ina vonai bo, "Tam, abarem." ²² Ma wawaya tupuwina kamonai na viya mitamitasi ma kegha da ke vaghina da tabaresi, iyamna i biga imakiiyana. ²³ Ma viya na ke debiiyyai kata vivisiyyesi ma kegha da takitaruvisi ma takoyagha bubunisi. Ma wawaya tupuwita kamonai gwara viya inimayamayisi na tatere gavugavusi. ²⁴ Ma viya na vaghina, ke inimayamayisi na debiiyyai ina makai. Ma God peyarisi ivi sagosi da tupuwa sago kava. Ma nani kamonai mitamitasi ma inimayamayisi ekoyakoyagha bubunisi ma ekiikiepepisi, ke rewapanisi nakanani. ²⁵ Tuna kubiine Keriso tupuwina kamonai na wawaya ke ini bogebogesi ma peyarisi nani kamonai ini vovaguvivirana. ²⁶ Ma mikeda tupuwa kamonai sago inivisi ina viiviyi na peyarisi nani inivisina ina vii patai. Ma sago ina bera bubuni na peyarisi ini nuwabiibiyei.

²⁷ Tami peyarimi na Keriso tupuwina ma tami sago sago duma na nani tupuwina kamonai. ²⁸ Vitumaghana wawayita kamotiyai God, wawaya ivinesi da avi bigasi kava ina bera. Kunona aposol ivinesi, iteretani na peroperoveta, ma iteretana meyi na vibeyebeyena wawayisi. Nani murinai wawaya ivinesi da bera ghamaghamasi eberabera ma viya rewapana iveresi da gubagubagisi iyawasisi. Ma viya na nimonimoriyai turaturasi ivitesi, ma viya na wawaya peyarisi inowesi da biga eberabera ma bade viya ivinesi da kunuma gamosiyai ini sisiya.* ²⁹ Ma ke peyarisi na aposol bo peroperoveta bo vibeyebeyena wawayisi. Ma ke wawaya peyarisi bera ghamaghamasi ita berabera. ³⁰ Ke peyarisi gubagubagisi iti yawasisi, ma bade viya kava kunuma gamosiyai ini sisiya, ma ke peyarisi sisiyisi iyamsi iti debei. ³¹ Ma nuwanuwami kudubinai puyo ghamaghamasi kota kayowei.

Wekarakava na keta biibii kirakiina ani beyemi, tuna na nuwaviina.

13

Nuwaviina.

¹ Mikeda taku, wawaya ma aneya gamosi bogii ma bogiyyai ati sisiya ma nuwaviina gwabikuwai kegha na aku sisiya na kwebuna, nipu wapawapa aberabera ma iyamna kegha.

² Mikeda kaku puyo da ati peroveta ma bade akova kudubina ma nota gavugavusi atakova yavui, ma bade ati tumaghana kirakai da koya ata vonai da ita nae ku gwara sago ma ita tupuwa, ma weni berasi kamonai nuwaviina gwabikuwai kegha na taku na kwebuku.*

³ Mikeda aku sawara kudubina wawaya moyamoyakisi ata veresi, ma ati vaghinei da

* 12:12: Rom 12:4-5 * 12:28: Epe 4:11 * 13:2: Mat 17:20, 21:21; Mak 11:23

wawaya tupuwiku ku keyama karakaratina ita tawanaruweku ma nani kamona nuwaviina gwabikuwai kegha na ke aviyavisina biibiina ata viiya.

⁴ Nuwaviina wawayina na ere nuwanubana ma nuwanuwana pikanai bera kudubina eberaberai. Ma nuwaviina wawayina na ke ina nuwakapi bo ina kayotata ma ke ini gheghena meyei. ⁵ Nuwaviina wawayina gwabinai na vikayotirana kegha, nota meyena kegha, ma kayoghakighaki kegha. Tuna na notataweyana wawayina. ⁶ Nuwaviina wawayina na bera beroberosi ke ita vivinuwabiibiyeyi, ma vonavaghata na tuna ini nuwabiibiyeyi. ⁷ Nuwaviina wawayina ke meyani ina nota ina peku, mara nonowa ini tumaghana, ina nota ini rewapana, ma ina miirikikina.

⁸ Nuwaviina na makamakii nonowina. Ma wawaya iperoveta da God ina sisiya idebei na karakava nani puyona ina kovi. Ma wawaya kunuma gamosiyai isisiya na karakava nani gamosi ina wapa. Ma nuwagiura nakanani, bade ina wapa, ⁹ iyamna nuwagiura nevanavana kava takovi. Ma bade sisiya nevanavana kava God gwabinai taviiviya da tidebei. ¹⁰ Ma karakava bera vaghata kudubina ina nekiibau na aviyavisina gisina wekarakava gwabitiyai na ina wapa.

¹¹ Gisikuwai na gegeya i sisiyai avivi sisiya ma gegeya notasi anotanotai. Maranai amagura na gegeya berasi avoterei. ¹² Karako weni maranai God maghighina takitakita sowasowai. Ma karakava mara epipisi da wawayina vaghata maghighina takita bubuni. Karako na aku akova igisi ma karakava anakova bubuna. Ikikava God iakova bubuniku, nakanani God anakova bubuni.

¹³ Ma vaghina, puyo peyarisi ina wapa ma bera ivi aroba kava na mara nonowa ina makai, ti na vitumaghana, nota rewapana ma nuwaviina. Ma kamosiyai na nuwaviina ighe kirakai.

14

Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi sisiya meyei.

¹ Nuwaviina ketana kokivini ma nuwanuwami kudubina Kanuma Vovokaravina ina puyo kokayowei. Puyo sago biibiina kota kayowei na weni, koti peroveta da sisiya God gwabinai kota viiya ma koti debei wawaya kurisi. ² Iyi kunuma gamosiyai ini sisiya na ke wawaya kurisi ita vivisisiya ma God kurina, iyamna ke sago wawaya ina sisiya itakovi. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai sisiya gavugavusi isisiyeyi. ³ Ma meni wawayina peroveta puyona iviia da God ina sisiya idebei wawaya kurisi na ivitesi, nota biibiisi evereveresi da ekiikiiepepisi ma nuwanuba evereveresi. ⁴ Ma iyai kunuma gamosiyai isisiya na tuna mani ivite meyei, ma iyai God ina sisiya idebei na ekalesiya kudubisi ivitesi.

⁵ Akayokayowei da kudubimi kunuma gamosiyai koti sisiya, ma kegha da aku kayowana ghamanakina da koti peroveta da God ina sisiya koti debei wawaya kurisi. Tuna na puyo ghamana, ke nakanani ma wawaya kunuma gamosiyai iti sisiya. Ma kegha da wawaya kunuma gamosiyai ini sisiya ma bade ku tepana ini debei da nani sisiyisi na iyamsi avai na tuna puyo ghamanakina iviia da ekalesiya ini vitesi da ini rewapana. ⁶ Varevaresiku, ana pisi kurimi ma maranai kunuma gamosiyai ani sisiya na tuna na ini vitemi bo kegha? Kegha taweyana. Ma mikeda nota God gwabinai ana viiya ma ani mamatarei, bo nuwagiura ma akova ani beyebeyena bo God ina sisiya gavugavuna ani debei, na vaghina, tuna ini vitemi.

⁷ Sawara ke vividagudagusi, ke ti mani ita tutou nakanani ma durere ma enava na wawaya inuveni bo ina kiitovotovona bubuni na tavogiini da avi tavorina iuvuveni bo eraravi. ⁸ Ma mikeda ture ke inuvena bubuni na ikikava wawaya ina vovunagha da ghaviya ina nepotei? ⁹ Tami nakanani, mikeda kunuma gamosiyai koni sisiya vigayagaya na wawaya ikikava inakovi da tam aviyavisina kisisiyeyi? Tuna na sisiya wapawapa, am sisiya nakanani ma yanunu. ¹⁰ Agunai dobu ku kudubina na wawaya i gamo bogii ma bogiyyai isisiya, ma peyarisi na ere iyamsi. ¹¹ Mikeda wawaya sago isisiya na sisiyina iyamna ke ata viiviya, tuna na dobu viruwa wawaya kuriku, ma bade taku na nakanani kurina. ¹² Ma bade tami nakanani. Ami kayowana ghamana da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabimiyai ita makai, tuna kubiine meni puyosi eberaberai da ekalesiya ina rewapana erakarakata na God kurina kovi nowi da nani puyosi kamomiyai ina rakata.

¹³ Tuna kubiine, iyi kunuma gamosiyai isisiya na ina nipowana da akova Kanuma Vovokaravina gwabinai ina viiya da sisiyisi iyamsi ini debei wawaya kurisi. ¹⁴ Mikeda kunuma gamosiyai aniponipowana na kanumikuwai aberaberai ma nani kamona taku mani ke atakovi da aviyavisina aisisiyeyi. ¹⁵ Aviyavisina ana bera? Kanumikuwai na kunuma gamonai ana nipowana ma bade aku notiyai na gamokuwai ana nipowana. Kanumikuwai na kunuma gamonai ana tavora ma bade aku notiyai ana tavora. ¹⁶ Ma mikeda tam kanumikuwai na kunuma gamonai God kuta vovokavakavari ma wawaya sago koroto kamona am sisiya iyamna ke itakakovi na ikikava ini vaghinei da ina vona bo, "Amen"?

Am vikiikiwa iyamna ke ita viiviiya. ¹⁷ Namanaki da am nipowana ma am vikiikiwa God kurina na ibiibii kirakai, ma kegha da kwinam na ke iti vite tovon.

¹⁸ God aikiikiwei da kunuma gamosiyai mara nonowa aisisiya da tami peyarimi aghekuyowemi. ¹⁹ Ma kegha da Keresiyana kamosiyai ani sisiya na meni berana na iyamna irakata da akova kona viiya? Vibeyebeyena kiimatanina ma tupona kava ana berai bo kunuma gamonai ani sisiya da ina guri kirakai? Kegha, vibeyebeyena tupona na iyamna irakata ma tuna ana berai.

²⁰ Varevaresiku, ke kona berai da tami gegeya nakanani, ti na notamagura gwabisiyai ke ita terei. Tami na komagura ikovi. Ma kegha da ikikava gegeya nota didibarisi ke itakovi na tami bade nakanani nota didibarisi ke kona notai. ²¹ Ma giruma katamana kamonai igirumi da Bada ivona bo,

“Dobu viruwa wawayisi ana vonatawesi

da gamo viruwai ini sisiya aku wawayi kurisi,

ma patana da aku sisiya ke ini yanei.”*

²² Sisiya kunuma gamosiyai na iyavo kava ke ita vivitumaghana na imatakira kurisi ma ke ekalesiya kubiisi. Ma God ina sisiya videbena, tuna na ekalesiya kubiisi ma ke iyavo kava ke ita vivitumaghana kubiisi.

²³ Mikeda Keresiyana kudubimi koti kiidaburana ma peyarimi koti karei da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai kota vivisisiya ma nani kamonai wawayota bo ke vitumaghana damsi ita rui ma nakanani iti yanemi na ita vona bo, “Damsi ineghanegha bo?” ²⁴ Ma peyarimi God ina sisiya kota vividebei ma wawayota bo ke vitumaghana wawayina ita rui ma nani sisiyisi iti yanei na nuwanuwana ita tonai, iyamna damina ita viiya da tuna berabero wawayina. Nani sisiyisi peyarisi iti yanei ma tuna mani iti tupavire meyei, ²⁵ da ina nota gavugavusi iti debei. Iti tuwaperuruwana ma God ita vokavakavari ma iti mamatara bo, “Vonavaghata God na weni, tami kamomiyai.”

Vokavara kana keta.

²⁶ Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na ku tepana ana terei. Maranai koikiidaburana vokavakavara kubiine na wawayi sago da vokavara tavorina ina tavotavori, ma sago da ina vivibeyebeyena, ma sago da sisiya God gwabinai ina viiya da ina vividebei, ma sago da kunuma gamosiyai ina vivisisiya, ma bade sago da nani sisiyisi kunuma gamosiyai na iyamsi ina vividebei. Nani berasi kudubina kona beraberi na Keresiyana dami ini vitemi da koni rewapana. ²⁷ Wawayi kunuma gamosiyai visisiya ina kayowei na ruwa bo aroba kava ini sisiya. Ma ke peyarisi marasago ina berai. Ini koyakoyagha da wawayi sago sago duma ini sisiya. Ma wawayi sago ina vovunagha da nani sisiyisi peyarina iyamsi ini debei. ²⁸ Ma mikeda Keresiyana kamosiyai wawayi kegha da nani sisiyisi iyamsi iti debei na ibiibai da sisiya wawayina ini kawapotapota da tuna ma God kava ini sisiya karakarava. ²⁹ Peroveroveta ruwa bo aroba sisiya God gwabinai ina viiya da ini debei na iyavo kava ini yanesi na ina ruvai da aviyavisina isisiyei na vonavaghata bo kegha. ³⁰ Mikeda wawayi sago ina vivisisiya ma nani kamonai peroveta sago nota God gwabinai ina viiya na wawayina isisiya na ina voterei da peroveta ini sisiya. ³¹ Tami peyarimi sago sago duma ami taraboga kona viiya da God ina sisiya koni debei da peyarimi akova kona viiya ma ini vitemi da ami nota ini rewapana. ³² Ma wawayi iyai peroveta puyona ina viiya da God ina sisiya iti debei na kovokovoghina da tuna mani ini potepote meyei da ini koyakoyagha da ina taraboga ina viiya da ini sisiya, ³³ iyamna God tuna ina kayowana da bera maninina kavakava. Ina kayowana da ina wawayi nuwanubiiyai ina makai.

Maranai Keresiyana kudubisi dobu nununai ikiidaburana vokavara kubiine ³⁴ na wivine kawasi ina pota, ke debiiyai ini sisiya. Vonaviyovovana katamana igiruma da ti na kakawasi gaburisiyai. ³⁵ Ma aviyavisina akovina ina kayowei na karakava kakawasi ini tarakiyanesi i numiiyai, iyamna ibero kirakai da wavine ita vomiiiri da vokavara kamonai iti sisiya.

³⁶ God vonana karena na tami bo? Bo tami kava kurimi inekiibau bo? ³⁷ Ma iyi tam kuna nota meyem da tam God ina peroveta bo puyo Kanuma Vovokaravina gwabinai kuviiya na kutakova bubuni da aviyavisina agirugirumi kurimi na Bada ina sisiya bagibagina.

³⁸ Ma iyavo kava weni sisiyina ina vonabarei na bade Bada ina vonabaresi.

³⁹ Tuna kubiine, varevaresiku, mara nonowa nimonimoriyai nuwanuwami kovotawei da sisiya God gwabinai kona viiya ma kona vividebei. Ma bade wawayi ke koni ghiyesi da kunuma gamosiyai visisiya ina voterei. ⁴⁰ Ma bera kudubina kobera bubuni da maninina kavakava.

* **14:21:** Isa 28:11-12

15

Keriso irabobo ma ivomiiri kana sisiya.

¹Varevaresiku, wekarakava Keriso varana biibiina ata vonavinotimi. Tuna adimei kurimi na koviyiwa na kovi tumaghanei da tuna tepanai komiimiirikikina. ²Weni varana biibiina adimei kurimi na kovi tumaghanei ma kovokikini da yawasa makamakii nonowina kopanani. Mikeda ke kona vokikini na ami vitumaghana na kwebuna.

³Taku aviyavisina aviiya na avi damani kurimi. Ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa na vaghina, nakanani itupuwa. Bera ghamanakina na weni, Keriso ita berabero kubiine irabobo,* ⁴ma idogoi ma mara viarobina kamonai rabobowai ivomiiri. Giruma katamana ikikava ivona na berana itupuwa.* ⁵Ma kunona Keriso, Pita kurina inekiibau, ma muriyai da ina aposol ivi 12 kurisi.* ⁶Nani murinai na mara sago kana kivikivina peyarisi kurisi inekiibau, ti na ivi 500 ma ku tepana. Peyarisi na patana da yawayawasisi emakamakai, viya kava namada irabobo. ⁷Muriyai bade Jemes kurina inekiibau, ma ina aposol kudubisi kurisi.

⁸Ma turina na taku kuriku. Namanaki da taku aku tupuwa ketana na bogiiyai ma kegha da inekiibau kuriku.* ⁹Taku na aposol peyarisi gaburisiyai. Ma taku ke ata biibii kamowa da ati aposol iyamna God ina wawaya avivi tupaketowanesi.* ¹⁰Ma God ina agabiibai kuriku irakata da ivineku da avi aposol. Ma aposol bigana abera kirakiyai da iyamna irakata, ke aposol peyarisi nakanani. Ma ke taku aku rewapanai ma God ina agabiibai tepanai da biga iverau bubuna. ¹¹Vaghina ma, mede kota voneku meni wawayina idima kurimi, taku bo aposol sago. Ma peyarikai na Keriso varana kava kadimadime. Ma tuna varana kovi tumaghanei.

Rabobowai tavomiiri.

¹²Ma namada dima kamonai kovi yanei da Keriso rabobowai ivomiiri. Ma avi kubiine tami viya kovonovona da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiri? ¹³Mikeda wawaya rabobowai ke ina vomiiri na bade Keriso ke ita vomiiri. ¹⁴Ma mikeda Keriso ke ita vomiiri na akii dima na iyamna kegha, ma bade ami vitumaghana na iyamna kegha. ¹⁵Ma ku tepana, mikeda vonavaghata da raborabobosi rabobowai ke ina vomiiri na tokai aposol kavi mamata bero maranai God kavivi sisiyei, iyamna akii dima kamonai namada kavona da tuna iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi. ¹⁶Mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na bade Keriso nakanani ke ita vomiiri. ¹⁷Ma Keriso ke ita vomiiri na ami vitumaghana na iyamna kegha, ma patana da ami berabero kamonai kota makamakai. ¹⁸Nakanani na iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma irabobo na iwapa tuwanonowa. ¹⁹Ma mikeda Keriso titumaghanei ma nani vitumaghanina na ita yawasa dobuwai kava kubiine ma rabobo murinai na ke sago yawasa tapanani na wawaya ita vonaviiviyaketa, ita vitumaghana na iyamna kegha.

²⁰Ma vonavaghata na weni. God iberai da Keriso rabobowai ivomiiri. Keriso ivi nao ivi matakira da iyavo kava irabobo na karakava ti bade ina vomiiri, ²¹iyamna tomowa sago ina bera kubiine rabobo tapanapanani, ma bade tomowa sago ina bera kubiine rabobo murinai tavomiiri. ²²Adam ina bera kubiine peyarita tarabobo. Ma bade Keriso ina bera kubiine rabobowai tavomiiri. ²³Tota sago sago duma ita mara iterei. Keriso ivi nao ma karakava ina vovira na iyavo kava tuna rapenai na ina vomiiri. ²⁴Nani murinai na mara damona ina nekiibau na Keriso ina vomiiri da kiikiivavo, kanuma beroberosi i babada rewapanisi yavata kudubisi ina ghegavovorisi. Ma murinai ina vikiivavona ini damani ina Mamai God kurina, ²⁵iyamna Keriso ini kiivavo ina enae da kana ghavighaviya God ina tereoruwei da kae gaburinai.* ²⁶Ma damona na rabobo ina ghegavovori, tuna na kana ghaviya turina. ²⁷Giruma katamana evonavona bo, "Bera peyarina kaena gaburinai iterei." Vonavaghata, ma maranai ivona bo 'bera peyarina,' takovi da ke God iti sisiyei, tuna na tepanai. Ma God bera peyarina Keriso gaburinai ina terei.* ²⁸Bera peyarina Natuna Keriso gaburinai ina terei da ini badei. Ma Natuna tuna mani ina tereoruwe meyei da God ina rewapana gaburinai ina makamakai. God nakanani ina berai da bera ku kudubina tuna ina ghekuyowei.

²⁹Ma mikeda raborabobosi ke ina vomiiri na iyavo kava raborabobosi kubiisi ina babataito na ke aviyavisina biibiina ina panani. Tuna kubiine na avi kubiine wawaya ina babataito raborabobosi kubiisi? ³⁰Ma mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine mara nonowa tokai kaverevere meyekai Keriso kubiine da wawaya ina kiikiiviberokai?

* 15:3: Isa 53:5-12 * 15:4: Psa 16:8-10; Mat 12:40; Apos 2:24-32 * 15:5: Mat 28:16-17; Mak 16:14; Luk 24:34, 36; Jon 20:19 * 15:8: Apos 9:3-6 * 15:9: Apos 8:3 * 15:25: Psa 110:1 * 15:27: Psa 8:6

³¹ Ma taku akiibau wapa da rabobo ma yawasa ku kamona abigabiga. Ma vonavaghata, taku mara nonowa nakanani, ma kegha da ainuwabiibii kirakai iyamna tami ita Bada Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ³² Mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine Epesas kamona waway beroberosi yavata kavi ruwa, ti na nakanani ma ghamoghamo dipa? Aviyavisina biibiina ata panani? Rabobowai ke tavomiiri na vaghina, “Takam ma tuma, iyamna maram tarabobo.”*

³³ Ma ke waway ini berobowemi, “Waway maninimi ma beroberosi yavata koni kiikapu na ini nowemi da ku keta berona kona rui.” ³⁴ Konota kiimatana, kovovira ku keta maninina ma bera beroberosi kovoterei. Avonavonemi, kotinimaya, iyamna tami viya na God ke kotakovi.

Raborabobosi ina vomiiri na tupuwisi ikikava.

³⁵ Tami viya kota vona bo, “Raborabobosi na ikikava ina vomiiri? Ma, ina vomiiri na tupuwisi kitana ikikava?” ³⁶ Tami neghaneghami! Aviyavisina tavovoni na vavina ina bowa da peina ina gogogo. ³⁷ Ma aviyavisina dowiyai kevononi, whiti peina bo pei sago, ke kiina kudubina kuta vovoni ma peina kava kevononi. ³⁸ Ma pei ina gogo ina ghae na God ina kayowanai ina berai da kitana ikikava. Pei bogii ma bogiiyai ma eberaberi da ina magura na kitasi bogii ma bogiiyai.

³⁹ Ma tupuwa peyarina God iyamoni da bogii ma bogiiyai. Waway tupuwita, ghamoghamo tupuwisi, kiu ma iyana, peyarisi na bogii ma bogiiyai.

⁴⁰ Ma kunuma makamakiisi kitasi ibiibii kirakai ma bade dobu makamakiisi kitasi ibiibii kirakai. Ma God iyamonisi da kii kita na bogii ma bogiiyai. ⁴¹ Madegha kana kita bogiiyai, nawaravi kana kita bogiiyai, gwamegwame kamosiyai kii kita bogii ma bogiiyai. Ma kegha da peyarisi na kitasi biibiisi.

⁴² Weni nakanani ina tupuwa maranai waway rabobowai ina vomiiri. Waway tupuwina ina dogoi na ina bowa ma ina vomiiri na tupuwina na makamakii nonowina.

⁴³ Maranai waway tupuwina ina dogoi na berona, ma ina vomiiri na kitana ina biibii kirakai. Ma ina dogoi na mitamitana, ina vomiiri na tuna ini rewapana kirakai. ⁴⁴ Waway ina rabobo ma ina dogoi na tuna dobu tupuwina. Ma wawayina rabobowai ina vomiiri na tupuwina vuna na tuna kanuma tupuwina. Tuna kubiine waway na sago ma tupuwina na ruwa, sago na yawasa weni dozunai kubiine ma sago na rabobo murinai kubiine.

⁴⁵ Giruma katamana igiruma bo, “God kunona tomowa iyamoni da yawayawana, ma tuna na Adam.” Ma murinai na Adam vuna inekiibau ma tuna Kanumina na yawasa everevereta.* ⁴⁶ Ma kunona God weni dozunai kubiine tupuwita iyamoni ma karakava tavomiiri na kanumita kubiine tupuwa vusi taviya.

⁴⁷ Dobu karenai God dowa iviia ma iyamoni da Adam, tomowa karena. Ma tomowa viruwina na kunumai ioru, tuna Keriso. ⁴⁸ Waway dobu makamakiisi na ere tupuwisi, ti na Adam nakanani dowiyai iyamonisi. Ma kunuma makamakiisi ti na Keriso nakanani, tuna kunumai emakamakai. ⁴⁹ Tota karako tupuwita na Adam nakanani ma karakava mara epipisi da tupuwita ini vuni da tomowa kunuma makamakina nakanani.

⁵⁰ Varevaresiku, avonavonemi da God ina vikiivavona kamona waway tupuwisi ere viyosi ma ere tarasi na i gawara kegha. Aviyavisina ina rabobo na ke kovokovoghina da yawasa makamakii nonowina ini rapenei.

⁵¹ Kovi yana, akova gavugavuna ana vonemi. Waway viya ina rabobo ma viya tamakamakai ma ture turina ina tou da yaghiyaghina God ina tawanavireta.† ⁵² Bera yaghiyaghina ina tupuwa, nakanani ma kadakadara. Nani turena ina tou ma raborabobosi ina vomiiri da ke ina rabobome. Ma peyarita God ina tawanavireta da tupuwita vusi. ⁵³ Aviyavisina ita rabobo na ina virai da makamakii nonowina. Ma aviyavisina ita bowa na ina virai da ke meyani ina rabobo. ⁵⁴ Weni berasi peyarina na ini matakira da aviyavisina giruma katamana ivonei da ina tupuwa na vonavaghata. Ivona bo,

“Rabobo kana mara ikovi, God ivi kovi tuwanonowi.*

⁵⁵ O, rabobo kade kuta ghekuyoweku bo?

Kegha, ke kovokovoghim!

O, rabobo kuta voviku, bo?

Kegha, am rewapana ikovi!”*

* 15:32: Isa 22:13   * 15:45: Adam vuna na Yesu Keriso.   † 15:51: Pol weni tuna igirugirumi na inotanotai da gisina kava Keriso ita vovira ku dobu da mara damona. Inotanotai da tuna yawayawana dozunai ma nani kamona Keriso ita nekiibau da ita kitai. Ma kegha.   * 15:54: Isa 25:8   * 15:55: Hos 13:14

⁵⁶ Rabobo ina rewapana berabero gwabinai iviyya. Ma berabero ina rewapana na Moses ina vonaviyoyovana katamanina kamona. ⁵⁷ Ma God tikiikiwei, iyamna ita Bada Yesu Keriso iberai da berabero ma rabobo taghekuyowei.

⁵⁸ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine komiirikikina da ke kona peku. Ma mara nonowa nuwanuwami kudubina Bada kubiine kona bigabiga, iyamna ami biga Bada kurina na ke bera wapawapa.

16

Verena Keresiyana damsi kubiisi.

¹ Ma wekarakava verena ani sisiyei. Mane kota terei da Keresiyana wawayisi Judiya kamona koto vitesi. Vitumaghana wawayisi Gareisiya kamona namada avonesi da weni berana eberaberi na tami bade nakanani kota bera.* ² Sande nununai tami sago sago duma mane kona tereterei da ina rakata. Mura wawayimi na ghamana kona tereterei ma moyamoyakimi na gisina kona tereterei. ³ Ana nekiibau na iyavo kava kovinesi da mane ita kavari ita nae ku Jerusalem na vivaghina pepana ana girumi kubiisi, ana veresi ma ana vonatawesi. ⁴ Mikeda ita biibai da taku yavata kata nae na vaghina, ani kaeturanesi kana nae.

Aviyavisina Pol ina bera.

⁵ Ana nae ku Masedoniya dobuna ma muriyai ana pisi kurimi, iyamna aku biga emakamakai da Keresiyana damsi Masedoniya kamona ana rugenarisi.* ⁶ Muriyai ana pisi na gwabimiyai tamakai mara gisina gurina, mikeda kwamra sago. Ma koni tamiineku da mike nae ana kayowei boni na ana nae. ⁷ Wekarakava ata pisi kurimi na mara tupona kava gwabimiyai kata makai. Tuna ke ata kayokayowei, aku kayowana da mara gurina katamakii patapata. Mikeda Bada ini vaghine na nakanani ina tupuwa.

⁸ Ma Epesas kwanatuna kamona ana makamakai da yaba kana ku mara, tuna Pentikos marana.* ⁹ Iyamna weni dobunai taraboga biibiina apanani da ana dima ma ani beyebeyena. Ma nani kamona na vikawapata irakata.

¹⁰ Ma Timoti ina nekiibau kurimi na kovi kiikiwei ma kokoyagha bubuni da ke ini nuwapoya, iyamna tuna Bada kubiine ebigabiga, taku nakanani.* ¹¹ Ke sago iyi tuna ina kitaoruwei ma kovi vitei da nuwanubiyai ina baba da ina vovirame kuriku, iyamna taku aikoyakoyagha da tuna ma varevaresita viya yavata ina nekiibau.

¹² Wekarakava varesita Apolos ani sisiyei. Mara nonowa avonavonei da varevaresita viya yavata ita nae kurimi, ma ke ita kayokayowei da wekarakava ita nae. Taraboga ina panani na vaghina, ina nae kurimi.

Sisiya turina.

¹³ Matami ekita, ami nota erakata God kurina ma komiirikikina, maghitepami etora ma kovi rewapana. ¹⁴ Ma aviyavisina peyarina kona beraberi na nuwaviina yavata.

¹⁵ Sitepanas ina rakaraka yavata koakovisi, ti na Akeya dobuna kamona ivi nao ivi Keresiyana, ma ivere meyesi da God ina wawaya kubiisi ebigabiga. Varevaresiku, ainowi kurimi* ¹⁶ da wawaya weni nakanani na i vidadana kokivini ma iyavo kava yavata ebigabiga bade kovopepetisi.

¹⁷ Tami kegha kubiine avi nuwabiibi kirakai da Sitepanas, Potunatas ma Akaikas ipisi da tami epayanimi. ¹⁸ Ma ikikava nuwabiibai iveremi, nakanani nuwabiibai ivereku. Wawaya weni tomotomowisi nakanani na kati gheghenisi.

¹⁹ Eisiya dobuna* kamona vitumaghana damsi kwanatu nununai ivi kiikiwemi. Akwila da Pirisera ma vitumaghana damsi i numiyai mara nonowa ikiidaburana na peyarisi Bada avana, ivi kiikiwa kirakiyemi.* ²⁰ Ma bade Keresiyana varevaresita kudubisi weni dobunai ikiikiwemi.

Ma tami kamomiyai kovi kiikiwawivirana Bada avana.

²¹ Weni vikiikiwina taku mani imakuwai agirugirumi, "Taku Pol, aikiikiwemi."

²² Iyavo kava Bada kurina ke ita vivinuwaviina, God inimagisi.

Maranatha!† O, Bada kepisi! ²³ Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

²⁴ Yesu Keriso avana aku nuwaviina avonavonatawei peyarimi kurimi.

* **16:1:** Rom 15:25-26 * **16:5:** Apos 19:21 * **16:8:** Lev 23:15-21; Deut 16:9-11; Apos 19:8-10 * **16:10:** 1Kor 4:17 * **16:15:** 1Kor 1:16 * **16:19:** Rorova mara katamanina Rome damsi dobu sago ivi vavei Eisiya. Ma karako nani dobuna kana vava Turkey. * **16:19:** Apos 18:2 † **16:22:** Weni sisiyina na Hibru damsi gamosiyai. Pol ina kayowana da Bada Yesu Keriso yaghiyaghina ina vovira ku dobu.

Pol Ina Giruma Viruwina Korint Damsi Kurisi (2 Corinthians) Vonaviakova

Pol na Keresiyana Korint kamonai yavata ivivi makiiberowana ma nani kamonai igiruma kurisi. Vitumaghana wawayisi viya Korint kamonai Pol ivi avaberowei ma weni girumina kamonai Pol ivi debei da ina kayowana ghamana da vikawapata wawayisi nuwanuwasi ita tinavirai da nuwanubiiyai ita makai. Muriyai ivona da ivi nuwabiibii kirakai da nakanani itupuwa.

Weni girumina karenai Pol ikikava Korint damsii yavata ivivi makiyana na ivi sisiyei. Ma ivi debei da avi kubiine iyavo kava ivi avaberowei ma ivi kawapatei na sisiya bagibagisiyai ivonapotesi. Ma bade ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai da vikawapata damsii ina sisiya bagibagisi ivi yanei ma i berabero ivoterei da Pol yavata ivi nuwasagome. Muriyai ivi nowi kurisi da verena ghamana ita terei ma ita vonatawei Keresiyana vivikamyuwuwisi Judiya dobunai kurisi. Ma Pol ina giruma damonai na wawaya viviberosi ivi sisiyesi. Ti na ivonavona da ti na aposol ma Pol na kegha na i sisiya iravi ma ivonapotesi da tuna na aposol vaghata.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12 da ku 7:16 Pol ma vitumaghana damsii Korint kamonai.

Sapta 8:1 da ku 9:15 Verena Keresiyana Judiya kamonai kubiisi.

Sapta 10:1 da ku 13:10 Pol ivona da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata.

Sapta 13:11-13 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pol ma God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol. Ma varesita Timoti yavata akii viruwa kagirugiruma, God ina wawaya kudubimi Korint kwanatuna ma Akeya dobuna kamonai kurimi.*

² Ainowi God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Pol ivi kiikiwa God kurina.

³ God tikiikiwei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina God ma ina Mamai. Tuna bade na ita Mamai, mara nonowa ikamyuwuweta. Ma tuna na ita God, ita nuwapoya kamonai vivita everevereta. ⁴ Akii nuwavisi ma inivisi peyarina kamonai ivitekai. God gwabinai vivita kaviiviyi kubiine, nakanani wawaya kaivitesi i nuwapoya bogii ma bogiiyai kamonai. ⁵ Ikikava Keriso ivi kamaghi kirakiyei na nakanani ina vikamaghi idamana kurikai da tokai yavata damina kaviiviyi. Ma bade Keriso tepanai da God ina nuwanuba ghamana idamana kurikai. ⁶ Kokitakitikai da ikikava akii nuwapoya kamonai nuwanuba gwabikiyai na tuna ina kiipepimi da kanuma ina ku nevaneva na tami bade nakanani kona makii bubuna. Akii vivita God gwabinai ina rakata na ini vitemi da tami bade ere nuwanubami ami nota ini rewapana ami vikamaghi kamonai. Ikikava kaikamaghiyei na nakanani damina koviiviyi. ⁷ Ma akii nota gwabimiyai ke ita peku, iyamna kakovi da ke vikamaghi kava ma bade God ina vivita yavata damina koviiviyi.

⁸ Varevaresikai, akii kayowana da ikikava nuwapoya kapanani Eisiya dobuna kamonai na kani akovimi. Vitana irakata ma ibero kirakai da akii rewapana ighekuoyewei. Ma akii yawasa kamonai akii nota ipeku, kanotai da kata rabobo.* ⁹ Vonavaghata, nuwanuwakii kamonai damina kaviyi da nakanani ma wawaya iti tupavirekai ma ita vonakiyaragha da kakii kovogha na rabobo. Ma weni nakanani itupuwa na ivi beyebeyekai da ke takii mani akii rewapana kati tumaghane, ma God kati tumaghane. Tuna wawaya raborabobosi iyawasisi. ¹⁰ Akii nuwapoya ibero kirakai da gisina kava kata rabobo ma kegha da God kakii papara ivowai da kayawasa. Ma bade mara nonowa kakii papara ina vovawowai. Akii nota ghamana da mara nonowa ini tarapaparakai, ¹¹ ma tami kovi vitekai iyamna kubiikai koniponipowana. Ma bade wawaya peyarai eniponipowana kubiikai da God iyanei da ibiibiinikai. Ma wawaya God ina agabiibai ma ina vivita kurikai ina kitai na gamosi ina rakata da ini kiikiwei.

* **1:1:** Keriso: Grik damsii gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsii gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:1 * **1:8:** 1Kor 15:32

Pol ina baba ketana ivirai.

¹² Takii mani kati gheghena meyekai, iyamna nuwanuwakai kamonai kakovi da dobuwai kamakamakai na akii yawasa na vovokaravina. Ma bade nani kamonai aviyavisina kurimi kaberaai na God ivi vitekai da bera maninina ma nota yagharina kava. God ina agabiibiyai da kabera bubuni, ma ke wawaya i nuwagiura kata kivini. ¹³⁻¹⁴ Aviyavisina kovovoghimi da koni yava ma konakova bubuni, tuna kava kagirugiruma kurimi. Namada gisina kava koakovikai ma aitmaghana da karakava konakova bubunikai. Kotakova bubunikai na Bada Yesu ina nekiibau maranai, ikikava kani gheghenimi na bade nakanani koni gheghenikai.

¹⁵ Aitmaghana kirakiiyemi da koni kiikiweku, tuna kubiine anotai da mara ruwa ata numataya kurimi. Nakanani ata berai da mara ruwa koti nuwabiibai. ¹⁶ Nuwanuwaku avi tetei da ata baba ku Masedoniya dobuna na keta borinai ata numataya kurimi ma bade Masedoniya dobunai ata vovira na ata rugenara meyemi, ma kota vonataweku da ata nae ku Judiya dobuna.* ¹⁷ Aku nota areregghi na taku ke ere notaragharaghaku, iyamna ke weni dobuna ina yawasa ata kivini da taku mani aku kayowana ata berai bo ata miiriuwaruwa da marasago ata vona bo, “Vaghina, vaghina” ma bade “Kegha, kegha.” ¹⁸ Ikikava God na vonavaghata kava isisiyei, nakanani akii sisiya kurimi na vonavaghata, nani kamonai ke sago notaragharagha bo vikegha notana akii vivaghina kamonai. ¹⁹ Taku, Sailas ma Timoti na kamomiyai Yesu Keriso varana kadimeyi kurimi. Keriso na God Natuna ma ivi debei da God mara nonowa vonavaghata isisiyei. Ke notaragharagha gwabinai da mara sago ini vaghina ma mara sago ini kegha.* ²⁰ Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na kudubisi Keriso tepanai ibera yavui. Tuna kubiine Yesu Keriso avanai tavonavona bo, ‘Amen’ maranai God tavovokavakavari. ²¹ Ma God iberita, tami ma tokai, da tamiirikikita ma takovi da Keriso yavata tinuwasago. Ma tuna ivovineta da tota ina wawaya vovokaravita. ²² Ma God ipusita da tota na tuna rapenai. Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai iterei, ma tuna pusina ivi matakira da karakava mara epipisi da ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na ina nunuri da kudubina ina berai kubiita.

²³ Ke ata kayokayowei da ata yeghimi da nuwapoya ata veremi. Tuna kubiine ke wekarakava ana pisi Korint dami kurimi. God nuwanuwaku iakovu ma kubiiuku ini mamatara kurimi da vonavaghata aisisiyei. ²⁴ Ke kata kayokayowei da kata darumi da aviyavisina koti tumaghane. Kegha, kati vitemi da nuwabiibiyai kota makai. Ma kakovi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.

2

¹ Tuna kubiine nota aviiya da ke wekarakava ata vovira kurimi da nuwapoya ata vere meyemi, ² iyamna nuwapoya ata veremi na iyi iti nuwabiibiiniku? Aku nuwabiibai na tami koverevereku, tuna kubiine ke ita biibai da nuwapoya ata veremi. ³ Rorova agiruma kurimi, iyamna ke ata kayokayowei da maranai ata numataya kurimi na nuwapoya kota vereku. Ma akovi da maranai ati nuwabiibai na tami yavata bade koti nuwabiibai. ⁴ Rorova agiruma kurimi na ayeghimi ma nani kamonai aku nuwapoya irakata da ere matadogaku agirugiruma, iyamna aku nuwaviina kurimi irakata kirakai ma ke ata kayokayowei da nuwapoya ata veremi.

Pol wawaya sago ina berabero inotatawei.

⁵ Wawaya sago kamomiyai bera berona iberai na nuwapoyina ke taku kava ata kavakavari ma tami peyarimi yavata. Kudubita damina gisina taviiviyi. Ma ke ata kayokayowei da berabero wawayina kana vita ati rakati, ⁶ iyamna tami peyarimi kana kovogha namada koverei na ruvaruvana. ⁷ Tuna kubiine ina berabero konotatawei, ma ami nuwaviina ma sisiya biibiisi koverei da nuwapoya ke ina kiivumui. ⁸ Ainowi kurimi da koti debei da ami nuwaviina irakata kurina. ⁹ Rorova agiruma kurimi, iyamna akova ata viiya da tami bera ku kudubina kovovotekateka bo kegha. ¹⁰ Iyi ina berabero kona notatawei na taku bade ana notatawei. Ma anotai da nani wawayina ina berabero namada tavi kovini, ma debiiyai avonavona da anotatawe yavui. Ma aviyavisina Keriso avanai anotatawei na tami notamiyai anotatawei. ¹¹ Weni berana aberai ini matakira da Seitan ke ina ghekuoweta, iyamna tota ke neghaneghata, ina bera takova yavui.

Pol ivi nuwapoya Troas kamonai.

* 1:16: Apos 19:21 * 1:19: Apos 18:5

¹² Anae ku Troas kwanatuna ma apanani da Bada taraboga biibiina ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei.* ¹³ Ma avi nuwapoya kirakai da varesita Taitos ke ata panani. Tuna kubiine nani dobuna damsi avi kiruruwesi ma anae ku Masedoniya dobuna.*

Keriso kubiine tirewapana.

¹⁴ God tikiikiwei, tuna mara nonowa inoweta ma etitnagerorita da nuwabiibiyai ma ere yogoyogota tanenae, iyamna Keriso yavata tavi nuwasago. God ibigebigeta da dobu nununai Keriso akovina tarerereghi wawaya kudubisi kurisi. Tuna nakanani ma gwabitiyai pughu ghabughabuna ekiikiibau wawaya kurisi, ¹⁵ iyamna tota nakanani ma insens Keriso ita kapukapuni God kurina. Ma koroto pughuna eyoyoni ma nevanewa sago Keriso itumaghaneɪ na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma nevanewa sago ke ita vivitumaghana na rabobo ina panani. ¹⁶ Iyavo kava rabobo ina panani, ti kurisi na pughu bowana. Ma iyavo kava yawasa ina panani, ti kurisi na pughu ghabughabuna.† Ma iyi kovokovoghina da weni bigana ghamana ina beraɪ? ¹⁷ Tokai ke wawaya viya nakanani, ti na God vonana vaghata ke ita dimadimeɪ. Wawayisi koroto ghamana iberorerowesi, i nota ghamana da gwabisiyai mane ita viiya. Ma tokai na God ivonatawekai, tuna kubiine ku matana akii nota manininai Keriso varana biibiina kadimadimeɪ.

3

Vivaghina vuna.

¹ Kavi karei da kaigheghena meyekai bo? Ke kana beraɪ wawaya viya nakanani, ke akii kayowana da wawaya vonaviakova ita girumi da tokai wawaya biibiikai ma muriyai kata rui kurimi, bo vonaviakova kubiikai kota girumi ma muriyai kata rui wawaya kurisi. ² Tami na akii vonaviakova, nuwanuwakiiyai igirumi da wawaya peyarisi iti yavi ma akovikai ita viini. ³ Ma koiɓebei wawaya kurisi da tami na Keriso ina vonaviakova girumina, iyamna tami na kovi tumaghana na ami yawasi ivirai na tuna imatakira da tokai na wawaya maninikai. Weni girumina na ke inkiiyai ita girumi. Girumina na God makamakii nonowina ina Kanuma Vovokaravinai igirumi. Ma ke wakima tepanai ita girumi, wawaya nuwanuwasiyai igirumi.*

⁴ Weni nakanani kaisisiya debadeba, iyamna Keriso iberikai da akii nota ivi rewapana kirakai God kurina. ⁵ Tokai ke kana vona bo, “Akii rewapana kovokovoghina da weni bigana kana beraɪ,” iyamna rewapana God gwabinai kaviiviiya. ⁶ God rewapana iverekai da kabigabiga ina vivaghina vuna kubiine, tuna vivaghinina na Kanuma Vovokaravina tepanai, ke Moses ina vonaviyoyovana tepanai. Moses ina vonaviyoyovana takivini na damona na rabobo, ma Kanuma Vovokaravina, tuna yawasa makamakii nonowina ina vereta.*

⁷ Moses ina vonaviyoyovana na wakima tepanai igirumi. Ma maranai iviiviiya na God kana kadara ioru da Moses iyasegana yavui da maghighina ikadakadari. Namanaki nani yaseganina iƙirikiƙiri, ina rewapana gwabinai patana da irakata kirakai da Israel damsi ke kovokovoghina da Moses maghighina ita kitatupei.* ⁸ Giu katamanina damona na rabobo ma kegha da kana kadara irakata. Maranai God Kanumina kamotiyai ererereghi da ina biga eberaberai na kana kadara irakata da irakata kirakai, ke giu katamana nakanani. ⁹ Keta katamanina na kadakadarina ma kegha da iyavo kava ekivikivini na ku berona ina teresi. Ma keta vuna na kana kadara irakata da irakata kirakai ma takivini na God ina vona da wawaya maninita. ¹⁰ Tuna kubiine vivaghina katamanina kana kadara ikovi, iyamna Keriso varana biibiina na kana kadara irakata kirakai. ¹¹ Vivaghina katamanina kana kadara ekirikiƙiri ma vivaghina vuna kana kadara na ke meyani ina peki.

¹² Tuna kubiine weni notana ghamana kaviiya da ere tepatorakai kaisisiya. ¹³ Tota ke Moses nakanani, tuna gara iviiya da maghighina itereparari da Israel damsi ke kovokovoghina maghighina ita kitai maranai nani kadarina iƙirikiƙiri,* ¹⁴ iyamna Israel damsi i nota na gudugudusi, rorova da ku karako vonaviyoyovana katamana iyiyavi na patana da i nota nani terepararina egudugudui. Ma ini Keresiyana na Keriso kava nani terepararina ina votawai. ¹⁵ Vonavaghata da karako Israel damsi na Moses ina

* **2:12:** Apos 20:1 * **2:13:** Pol, Taitos ivonatawei ku Korint iyamna Korint damsi ivi nuwapoyesi. Ma muriyai Taitos ita nae ku Troas ma nani doɓunai Pol yavata iti panapanana da Korint damsi akovisi ita viiya. Ma Pol ku Troas inekiibau ma Taitos iekwa kawai. † **2:16:** Weni miibiina kamonai Pol, Rome dobuna i seri wawayisi isisiyese. Dobu viruwa ina ghegavororisi ma ina patumisi ma ina rutinisi ku Rome kwanatuna. Ina tinagerorisi ku kwanatu ina rurui na koroto ghamana ina gayosi. Nani kamonai insens ina kapukapuni na tuna ini matakira patupatumisi kurisi da ina kiivunusi.

* **3:3:** Exod 24:12; Jer 31:33; Ezek 11:19, 36:26 * **3:6:** Jer 31:31 * **3:7:** Exod 34:29 * **3:13:** Exod 34:33

vonaviyoyovana iyiyavi na patana da nani terepaparina nuwanuwasi egudugudui. ¹⁶ Ma kegha da iyavo kava ina miiritavire Bada kurina na terepaparina ina votawei.* ¹⁷ Weni Badana tisisiyei na Kanuma Vovokaravina. Ma tota iyavo kava Bada Kanumina gwabitiyai emakamakai na vovotaweta. ¹⁸ Tota na maghighita kana terepapara kegha, tuna kubiine wawaya Bada kana kadara gwabitiyai ina kitai. Nani kadarina Bada Kanumina gwabinai epipisi na ita yawasa kudubina eviravirai da tuna maghimaghighina, ma kana kadara gwabitiyai erakarakata kamokamowa.

4

Mura ghamana ma bayawa beroberosi.

¹ God ina vikamyuyuwai weni bigana iverekai da kaberberai. Tuna kubine akii nota ke ita peku. ² Bera gavugavusi ma inamayayisi kabarei, wawaya ke kata viviberoberowesi, ma God vonana ke kata vivikuvirevirei. God ku matana, vonavaghata debiiyai kaisisiyei da wawaya ina kitikai da tokai maninikai. ³ Keriso varana biibiina kadimadimeyi ma iyavo kava i damona na rabobo, nani wawayisi akii sisiya damina ke ita viiviiya, iyamna ti na gudugudusi. ⁴ Nani wawayisi Keriso varana biibiina ke ita vivitumaghaneyi iyamna Seitan, tuna weni dobuna ina bada berona, imiiripaparisi da ke kovokovoghina da varana ina yasegana ita kitai. Ma Keriso na God maghimaghighina. ⁵ Kadimadima da Yesu Keriso na Bada. Ma ke kata dimadima da wawaya iti gheghenikai, iyamna tokai na ami bigabiga kava Yesu kubiine. ⁶ God ivona bo, "Yasegana nubakutuva kamonai ina ruyaghari." Ma bade iberai da ina yasegana nuwanuwata kamonai ina ruyasegana. Ma Yesu maghighina ina yasegana takitakitai na God kana kadara akovina taviivini.*

⁷ Ma nani akovina nakanani ma mura ghamana gwabikiiyai ma tokai na wawayota, mitamitakai nakanani ma bayawa beroberosi dobodobowai ita vopaspasi. Ma namanaki mitamitakai, God ina rewapana ghamanakina kaidebei wawaya kurisi, inakovi da nani rewapanina na God rapenai, ke tokai rapekiiyai. ⁸ Nuwapoya ipeyari kirakai kapanapanani ma vita irakata kirakai kakavakavari ma kegha da patana da kamiimiiri. Mara viya akii nota eragharagha da aviyaivisina kata berai ma ke meyani akii nota ita peku. ⁹ Kakii ghavighaviya ipeyari ma kegha da God ke meyani ita voterekai. Ma namanaki wawaya eraravikai kapekupeku ku dowo ma ke kata raborabobo. ¹⁰ Mara ku peyarina akii ku biga kamona ininikai eriririmona da wawaya ini rabobokai Yesu nakanani. Ma tokai yawayawasikai kubiine, kaimatakira da Yesu tuna yawayawana. ¹¹ Akii yawasa kamonai mara nonowa kanotanotai da mara sago wawaya ini rabobokai Yesu kubiine. Tupuwikai ke makamakii nonowisi ma kegha da kaidebei da Yesu tuna yawayawana. ¹² Ma vaghina, tokai na rabobo damina kaviiviiya ma tami, na yawasa makamakii nonowina damina koviiviiya.

¹³ Giruma katamana ivona bo, "God avi tumaghaneyi na avi sisiyei." Ma tokai nakanani kaitumaghana na God varana biibiina kaisisiyei,* ¹⁴ iyamna takovi da God iberai da Bada Yesu rabobowai ivomiiri, bade ina berai da tota rabobowai tavomiiri. Ma peyarita Yesu ina rutineta da God kurina. ¹⁵ Weni nuwapoyisi peyarina kapanapanani na tami ami biibiina kubiine. Ma wawaya God ina agabilbai damina kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

Vitumaghana tepanai tamakai.

¹⁶ Tuna kubiine akii nota ke meyani ita peku. Namanaki da tupuwikai nuwatuwai eberobero, ma kegha da God kanumikai mara nonowa ivuni. ¹⁷ Ma weni nuwapoyisi kapanapanani na ke ina makai gurina, ti na bera gisigisisi. Ma nuwapoyisi kubiine God ini miiyekai da kana kadara makamakii nonowina ku kamona kana rui. Weni miyiina na irakata kirakai, ke nani nuwapoyisi nakanani. ¹⁸ Tuna kubiine tokai ke weni dobuna yawasina kata notanota kirakiiyei ma kanuma yawasina kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

5

¹ Takovi da tupuwita na nakanani ma yobe. Tarabobo na nani yobena bade kana mara ina kovi. Ma God numa vuna makamakii nonowina kunumai ivovunaghi kubiita, tupuwita ini vuni ma ina vereta. Nani numasi na ke wawaya ita vovai. ² Weni dobnunai tavivi koyakoyagha na tavovokwarakwara. Ita kayowana ghamana da ita numa kunumai ku roguna tarui, ³ iyamna taghae ku kunuma na ke kanumita kava ina makai ma tupuwita

* 3:16: Exod 34:34 * 4:6: Gen 1:3 * 4:13: Psa 116:10

vusi yavata. ⁴Ma weni dobuna yobena kamonai tamakamakai ma tamagumagura na vita ghamana takavakavari, tavovokwarakwara ma tikamaghiyei. Ke weni dobuna tupuwina kata babarei, ma ita kayowana ghamana da kunuma tupuwina taviyya. Ma tupuwita dobuwai na raborabobosi, tavoteresi ma tadamana da tarui ku tupuwa makamakii nonowisi. ⁵Weni tuna kubiine God iyamonita. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagisi kurita iterei. Mara epipisi da aviyavisina kudubina ivovunaghi kubiita na ina vereta.

⁶Ma takovi da namanaki dobuwai tamakamakai ma tamagumagura ma bade ke Bada yavata kunumai kata makamakai. Ma kegha da mara nonowa ita nota irewapana. ⁷Tuna kubiine ke aviyavisina dobuwai takitakitai na tepanai tamakai ma vitumaghana kava tepanai tamakai. ⁸Ita nota irewapana da tarabobo ma tanae da Bada yavata tamakai. ⁹Namanaki dobuwai tamakamakai bo kunumai tamakamakai, ita kayowana ghamana da tabera bubuni da Bada tinuwabiibiini. ¹⁰Mara damonai peyarita Keriso maghinonai tamiiri na sago sago duma ita bera kubiine ini tupavireta. Ma ita bera biibiisi miyyiina ina vereta ma bade ita bera beroberosi miyyiina ina vereta.*

Keriso tepanai na God yavata tinuwasago.

¹¹Bada tayabumane na tavokaravei iyamna takovi da ita miyya ina vereta. Tuna kubiine wawaya mara nonowa kavonavonesi da tuna kava ini tumaghane. God iakova kiraki-iyekai da maninikai ma akayokayowei da tami bade nuwanuwami kamonai nakanani konakovikai. ¹²Ke kona notai da kaigheghena meyekai. Kegha, akii kayowana da aviyavisina kana berai da tami kona kawabiibiyekai. Ma maranai iyavo kava dobu kana bera matasiyai ekitakitai ma ighegheni na konakovi da ikikava kona vonapotesi. Kona vonesi da aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai na bera ghamana. ¹³Ma mikeda wawaya enotanotai da tokai kaneghanegha na ke kata vivinuwapoyei, iyamna God kana kadara kubiine kabigabiga. Ma mikeda tokai akakovikai na kovokovoghina da kani vitemi. ¹⁴Mara nonowa Keriso ina nuwaviina ibadeta. Wawaya sago kava, tuna Yesu Keriso na peyarita kubiita irabobo. Tuna notanai na ita bera waduwadubosi ita yawasa kamonai na tikovi tuwanonowi. ¹⁵Keriso irabobo kubiita ma God iberai da rabobowai ivomiiri. Ma tota iyavo kava yawasa gwabinai taviyya na ita yawasa ku kamona ke tota mani ita kayowana taberai ma Keriso ina kayowana.

¹⁶Kavi Keresiyana na ikikava wawaya karuvaruvisi na kavirai. Karako na ke dobu ina yawasa notasiyai kata ruvaruvisi. Vonavaghata da rorova Keriso nakanani karuvai ma karako kakovi na kavoterei. ¹⁷Tuna kubiine wawaya ini Keresiyana na God ina berai da tuna wawaya vuna, ina yawasa wadubona ina kovi ma yawasa vuna ini karei. ¹⁸God weni berai kudubina iberai kubiita. Rorova God yavata tavi makiiberowana, ma Keriso ina bera kubiine, God ivii meyeta da yavata tinuwasago. Ma wekarakava akii biga iverekai da wawaya nuwanuwasi kata tinavirai da ti bade God yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. ¹⁹Akii sisiya na weni. Keriso tepanai God wawaya kudubisi taraboga evereveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago da i berabero ita notatawei ma ke iti yavi. Ma tuna sisiyina iverekai da wawaya kurisi kaiyonayonei.

²⁰Keriso ivinekai ma ivonatawekai da God kubiine kati sisiya. Keriso avanai nuwanuwakii kudubina kainowi kurimi da God yavata vimakiiberowana kovoterei, kovi vaghinei da yavata koni nuwasago. ²¹Keriso ke sago ina berabero. Ma God iberai da tota ita berabero vitana Keriso ikavari. Tuna kubiine Keriso yavata tinuwasago bubuna da God ina voneta da tota na ina wawaya maninita.

6

¹God yavata kabigabiga patapata, tuna kubiine kavonavonemi da God ina agabiibai evereveremi na ke kona barei. ²God ivona bo,

“Marana vaghata ipisi da ati vitemi
na ami tou avi yanei,
ma marana ipisi da ati yawasimi
na aberai.”*

Ma kovi yana, wekarakava na marana vaghata, God ini vitemi. Karako na marana inekiibau da God ini yawasimi.

³Ke meyani kana bera beroi da wawaya ina peku, iyamna ke kata kayokayowei da wawaya akii biga varana ina kiiviberoi. ⁴Kegha da bera kudubina kaberabera bubuni na kaimatakira da tokai na God ina bigabiga. Namanaki nuwapoya ma piropiro kapanapanani, ma nuwanubiyai ma akii nota kudubina kabigabiga. ⁵Wawaya eraravikai, ku gabura eteretereikai, ma korotowai ekayakayaya kurikai. Biga irakata kirakai kaberaberai

* 5:10: Rom 14:10 * 6:2: Isa 49:8

da ke kata kenakena bubuna ma vitonara ekarakarikai.* ⁶ Nota yagharina, nuwagiura, nuwanuba ma agabiibai gwabikiyai, ma nakanani kaimatakira da tokai na God ina biga-biga. Kanuma Vovokaravina tepanai, akii nuwaviina na nuwaviina vaghata. ⁷ Akii sisiya na vonavaghata, ma akii rewapana God gwabinai kaviiviyi. Tokai wawaya maninikai God ku matana, tuna kubiine kanuma ina ku nevana kaighaviya, katagheyakiyai kakayakayaya ma dugekiyai kagudugudu. ⁸ Wawaya viya ekawakawabiibiyekai ma viya ekawakawaberokai. Viya ikawapatekai ma viya igheghenikai. Ma tokai na vonavaghata kadimadime ma kegha da wawaya evonavona da viviberokai. ⁹ Wawaya viya evonavona da tokai na wawaya wapawapa ma kegha da dobu nununai kakii vava irakata. Kitana nakanani ma kata raborabobo ma kegha da yawayawasikai. Ewidiwidikai ma ke ita kiikiivunukai. ¹⁰ Nuwapoya kapanapanani ma kegha da mara nonowa kainuwabiibai. Tokai moyamoyakikai ma kegha da wawaya peyarina mura kavereveresi. Dobu kana mura na ke gwabikiyai ma aviyavisina God evereverekai na iyamna irakata kirakai.

¹¹ Ma tami Korint dami kurimi ke sago aviyavisina akii nota kamoni kata gavui, peyarina kavi sisiyei. Nuwanuwakai kudubina kavotawei kurimi. ¹² Tokai nuwanuwakai ke kata gudui kurimi, ma tami na nuwanuwami kogudui kurikai. ¹³ Ma wekarakava aisisiya kurimi nakanani ma natunatuku kurisi ata vivisiya. Nuwanuwakai ikikava kavotawei kurimi, bade nakanani nuwanuwami kona votawei kurikai.

Iyavo kava ke ita vitumaghana na ke yavata koni kiikapu.

¹⁴ Iyavo kava ke ita vitumaghana na ke yavata koni kiikapu. Ikikava biibiina ma berona ini kiikapu? Yasegana ma nubakutuva ke ina makii patapata. ¹⁵ Ikikava Keriso ma Beliya ini nuwasago?* Ke ruvaruvana da vitumaghana wawayina ma ke vitumaghana wawayina ini sago bubunisi. ¹⁶ Tota na God Yawayawana ina taparoro numana. Ma ikikava God ina taparoro numana ma kokoitau yavata vivaghina ina berai? God namada ivona bo, “Taku aku wawaya gwabisiyai ana makamakai

ma kamosiyai ana bababa.

Taku na i God

ma ti na aku wawaya.”*

¹⁷ Tuna kubiine Bada ivona bo,

“Iyavo kava ke iti tumaghana

na kokiibutawesi

da bogiyyai kona makai.

Sawara ma wawaya puyapuyakisi ke kona votovoni

na ani vaghinei da tami na aku wawaya.”*

¹⁸ Ma Bada Rewapana Kirakiina ivona bo,

“Nani maranai taku na ami Mamai

ma tami na natunatuku.”*

7

¹ Turaturaku, tami nuwanuwaku. God namada weni vonakiyapisi bagibagisi iterei kurita. Tuna kubiine aviyavisina kudubina tupuwita ma kanumita idadabui na takowatawei. Ma ita yawasa tavirai da biibiina kavakava, taberai da vovokaravita, iyamna God tayabuyabumane.

Pol ina nuwabiibai.

² Nuwanuwami kovotawei kurikai. Ke sago wawaya kata kiiviberoi, wawaya i vitumaghana ke kata reso, ma wawaya ke kati beroberowesi. ³ Weni aisisiyai na ke ata vonavona da tami wawaya beroberomi, iyamna namada avonemi da akii nuwaviina irakata kirakai kurimi. Ke sago aviyavisina ini bogebogeta, ke rabobo bo aviyavisina yawasa kamoni. ⁴ Taku varami avi yanei na aigheghena kirakiyemi. Ekiikiepepai da akii nuwapoya peyarina ku kamona na ke aku nota ita pekupeku, ma mara nonowa ainuwabiibii kirakai.

⁵ Maranai kanekiibau ku Masedoniya dobuna na ke kati yakam, akii nuwapoya patana da ipeyari, vitupaketowana irakata ma nuwanuwakai kamoni na kayabuyabumana.* ⁶ Ma God wawaya nota pekupekusi nuwanuba evereveresi. Tokai bade nakanani iberai kurikai, maranai Taitos inekiibau na nuwanuba kapanani. ⁷ Inekiibau na kavi nuwabiibiyei, ma ke tuna kava. Ivonaverekai da ikikava inumataya kurimi na tami Korint dami kokiiepai ma nuwanuba koverei na tuna bade kavi nuwabiibiyei. Ma rorova agiruma da ayeghimi na Taitos ivi akovikai da tami kovi nuwapoya kirakai da ami berabero

* 6:5: Apos 16:23 * 6:15: Hibu damsi Seitan ivi vavei 'Beliya.' Ma nani vavana weni dubunai Pol igirumi. * 6:16:

Lev 26:12; Ezek 37:27; 1Kor 3:16, 6:19 * 6:17: Isa 52:11; Ezek 20:34 * 6:18: 2Sam 7:14; 1Chr 17:13; Isa 43:6; Jer

31:9 * 7:5: 2Kor 2:13

kovoterei. Ma ivonekai da ami kayowana ghamana da kota kitiku. Ma mara nonowa konotanotiku na ainuwabiibii kirakiyei.

⁸ Agiruma kurimi ma ayeghimi na taku ke ati nuwapoyei. Kegha da avi nuwapoya da mara gisina kava nuwavisiveremi, ⁹ ma wekarakava ainuwabiibai da ami nuwavisiverimi da ami yawasa kovirai. Ami nuwavisiveri na God ina kayowanai, tuna kubiine aviyavisina kaberaɪ na ke kata kiiviberomi, ¹⁰ iyamna God nuwavisiveri na vereta na ina berita da berabero tavoterei ma ini yawasita. Muriyai nani nuwavisiveri ini kovi tuwanonowi. Ma dobu yawasina nuwavisiveri ina vereta ma damonai na tarabobo. ¹¹ Ma ami nuwavisiveri na God ina kayowanai. Ma kokitai, biibiina kubiimi iberai. Iberimi da kovi dagudagu da berabero kamomiyai koti kovini ma nuwanuwami yagharinai kota makai. Iberimi da kotataghana, nuwanuwam ipughu, ma kovi nuwapoya. Ma ami nota ivi rewapana da yaghiyaghinai berabero wawayina kovogha koverei na peyarina kobera bubuna kirakiyei. Weni berana ku kudubina na kovi debe meyemi da ke tami kami wavu.

¹² Rorova agiruma kurimi ma aku nota ghamana na ke berabero wawayina ati wavui bo meni wawayina ikiiviberovi na ati sisiyei. Agiruma da taraboga ata veremi da God ku matana koti debei da ikikava ami nuwaviina kurikai irakata. ¹³ Kovi debei na ikiiepepikai.

Kavi nuwabiibiyemi ma bade ku tepana Taitos kakitai na ivonekai da ikikava kovi kiikiwei ma kana nuwapoya peyarina kovi kovini na kavi nuwabiibii kirakiyemi. ¹⁴ Avonei da tami wawayi biibiimi ma ke kota tereoruweku. Ikikava mara nonowa vonavaghata avivi sisiyei kurimi, nakanani vonavaghata avivi sisiyei Taitos kurina maranai akawabiibiyemi. Tami mani kovi debei da vonavaghata. ¹⁵ Ma Taitos ina nuwaviina kurimi irakata, iyamna ami votekateka ma bade ikikava ere yabuyabumanimi ma ere kirokiroromi kovi kiikiwei na peyarina enotanotai. ¹⁶ Kovokovoghina da ani tumaghanemi ma tepamiyai anitukikita, tuna kubiine na ainuwabiibii kirakai.

8

Keresiyana i verena.

¹ Varevaresikai, kakayokayowei da kotakovi da ikikava Keresiyana damsi Masedoniya kamonai God ina agabiibai damina iviyya.* ² Ti damsi na nuwapoya ipeyari ipanapanani, ma kegha da i nuwabiibai irakata kirakai da namanaki ti moyamoyakisi ma i verena irakata kirakai. ³ Avonavonemi da ti damsi na aviyavisina gwabisiyai na iverena, ma bade ku tepana iterei. ⁴ Ti mani i kayowanai ivi nowi kurikai da taraboga kata veresi da God ina wawayi Judiya kamonai iti vitesi. ⁵ Ma tokai ke kata notai da nakanani ita verena, ma kegha da ivere meyesi Bada kurina da ivotekateka, ma muriyai God ina kayowanai ivere meyesi tokai kurikai da ivotekateka. ⁶ Tuna kubiine Taitos katupeɪ da ina biga gwabimiyai ivi karei na ini kovini da tami bade kona votekateka, ini vitemi da ami verena ere nuwaviinimi kona berai. ⁷ Tami gwabimiyai na ami mura irakata. Nani murina na weni. Ami vitumaghana, ami sisiya, ami nuwagiura, ikikava nuwanuwami kudubinai wawayi koivitesi, ma ami nuwaviina kurikai yavata. Tuna kubiine kakayokayowemi da bade nuwanuwami kudubinai weni verena bigana kona berai.

⁸ Ke ata darudarumi da tami nakanani kona verena. Ma kegha da ata vonavinotimi da ikikava Keresiyana Masedoniya kamonai iverena. Ma aku kayowana da nakanani kona verena da ami nuwaviina kovi debei. ⁹ Ma konotai da Bada Yesu Keriso ina agabiibai irakata kirakai kurita. Ina yawasa biibiina peyarina ivoterei ma tami kubiimi ioru ku dobu da ivi wawayota. Iberai da tami wawayota na yawasa biibiina kota panani.

¹⁰ Aku nota na weni. Ibiibai da aviyavisina raviravi madeghinai kovi karei na karako koti kovini. Tami kovi nao da verena kovi karei ma kamonai ami kayowana ghamana da nani bigana kota berai. ¹¹ Vaghina, bigana kovi karei na kovi kovini! Ikikava nimoni-moriyai kovivi nuwanotanota da kota verena na nuwanuwami kudubinai berana koberai. Wekarakava aviyavisina gisina gwabimiyai na koverena. ¹² Mikeda nuwanuwami kudubinai kona verena na God ami verena ini nuwabiibiyei, iakovɪ da ruvamiyai koverena. God iakovɪ da aviyavisina ke gwabimiyai na ke kovokovoghina da kona verena.

¹³ Ke ata kayokayowei da vita ghamana ata veremi da wawayi viya kii vita ati tekai. Ana berai da koni kovokovoghana. ¹⁴ Ma wekarakava na ami mura irakata na ibiibai da wawayi gwabisiyai ivi kegha na koti vitesi. Nakanani bade tami koti kegha ma ti kovokovoghisi da iti vitemi. Nakanani kona berai na koni kovokovoghana. ¹⁵ Giruma katamana ivona bo, "Wawayi iyavo kava iyuna kirakai na ke ita sasara. Ma iyavo kava gisivaghina iviyya na ke ita gisi kirakai. Tuna kubiine iyavo kava iyuyuna na ruvasiyai kava."*

Taitos ma iyavo kava ikaeturanei.

* 8:1: Rom 15:26 * 8:15: Exod 16:18

¹⁶ God aikiikiwei da ikikava taku akayokayowana kirakiiyemi na bade nakanani God iberei da Taitos nuwanuwana kudubinai ekayokayowemi. ¹⁷ Kavonei da ita numataya kurimi na nuwabiibiyai ivi vaghinei. Ma tuna namada nota iviyya da ita nae, tuna kubiine nuwanuwana kudubinai ina vomiri kurimi. ¹⁸ Varesita sago Taitos yavata kana vonatawesi kurimi. Tomowina na God varana biibiina edimadimeyi ma vitumaghana damsi peyarisi tuna igheghena kirakiiyei. ¹⁹ Ma ivinei da akii baba ku kamona iti kaeturane kai. Ini vitekai da ita verena kana kavari kana nae ku Jerusalem. Weni bigana kana berai da Bada kana kadara ina rakata ma kani debekai da akii kayowana da wawaya kani vitesi.

²⁰ Kana kitaruvai da ami verena ghamana kana koyagha bubuni da wawaya ke ina vona da kabera wapawapai. ²¹ Akii nota da bera maninina kava kana berai, ke Bada ku matana kava ma bade wawaya ku matasi nakanani.*

²² Ma ku tepana varesita sago na Taitos yavata kavonavonatawei kurimi. Mara ipeyari yavata kabigabiga ma kapanani da ina nota kudubinai ebigabiga. Ma wekarakava ina nota ghamana tami kurimi da nuwanuwana kudubinai ini vitemi. ²³ Ma Taitos na kaku viruwa ma yavata kamomiyai kabigabiga patapata. Ma bade Keresiyana damsi varevaresita ruwa ivinesi da kubiisi ebababa ma ivi ruwa Keriso kana kadara kubiine mara nonowa i bera na maninisi kavakava. ²⁴ Weni wawayisi kurisi kovi debei da ami nuwaviina irakata. Ma Keresiyana peyarisi sisiyimi ini yanei ma ini tumaghana da kakawakawabiibiyemi na vonavaghata.

9

Verena vitumaghana damsi kubiisi.

¹ Avi kubiine kurimi ata giruma da ami verena vitumaghana damsi Jerusalem kamona kubiisi kota terei? ² Iyamna akovi da namada nota koviiya da kona verena, tuna kubiine Masedoniya damsi kurisi na akawakawabiibiyemi, ma avonavonesi bo, “Varevaresita Akeya dobuna kamona raviravi madeghinai namada ivovunagha da ina verena.” Wawaya peyarisi ami vosabibira sisiyina ivi yanei ma vidagudagu ivi karei.* ³ Ma wekarakava na varevaresita ivi aroba avonavonatawesi kurimi da ina rugenarimi ma akovimi ina viiya da akii vigheghena na ke kwebuna, iyamna namada avonesi da kovovunagha ma koikoyakoyagha. ⁴ Ke aku kayowana da Masedoniya damsi yavata kata pisi na ata pananimi da ke kota vovunagha. Mikeda nakanani ita tupuwa na atinimaya kirakai, iyamna namada avi tumaghana da kobera bubuni. Ma akovi da tami yavata bade kotinimaya. ⁵ Tuna kubiine anotai da ibiibai da varevaresita ivi aroba ana vonatawesi da ini nao kurimi da ikikava kovonakiiyapa da ami verena kota terei na kona terei. Weni nakanani taberei na ini matakira da nuwanuwami biibiinai kovereverena ma ke wawaya ita darudarumi da kota verena.

⁶ Konota bubuna da wawaya pei gisina ina voni na vavai gisina ina panani, ma wawaya pei ghamana ina voni na vavai ghamana ina panani. ⁷ Wawaya sago sago duma na ina kayowanai ina verena, nuwabiibiyai ma nuwanuwana kudubinai, ma ke nuwatepanai bo wawaya ina darui da ina verena, iyamna iyavo kava nuwabiibiyai ina verena na ti damsi God ina kayowana ghamana. ⁸ God ina agabiibai irakata ma ruvaruvana da ami kayowana avai na ghamanakina ina veremi da ina sasara ma kovokovoghina da mara nonowa kona vereverena wawaya kurisi. ⁹ Giruma katamana ivona bo, “Nuwanuwana kudubinai moyamoyakisi kurisi evereverena kirakai, ma ina bera maninisi na ina makii nonowa.”*

¹⁰ God kava pei wawaya evereveresi da evovoni ma vavai epanapanani da ekamkam. Ma tami bade nakanani pei peyarina ina veremi da kona voni, ma ina berai da ina rakata da yaba maranai na vavai ghamana kona panani ma ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata.* ¹¹ Mura ghamana ina veremi da ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata mara ku peyarina ma bade ami verena kani damani wawaya kurisi da God ini kiikiwa kirakiiyei.

¹² Weni verenina koberaberei na vitumaghana damsi Jerusalem kamona i nuwapoya ini kovini ma ke tuna kava. Bade ina berai da wawaya peyarisi God ina vokavakavari ma ini kiikiwa kirakiiyei. ¹³ Ami verena ina rakata na ini matakira da Keriso varana biibiina kovi tumaghane ma kovovotekatekei. Ma wawaya peyarisi ami nuwaviina kubiine God ini ghegheni. ¹⁴ I nota ghamanakina tami gwabimiyai, tuna kubiine ina nipowana kubiimi, iyamna God ina agabiibai ghamana kurimi ivi debei. ¹⁵ God tikiikiwei ina puyo notakavakavana kubiine.

* 8:21: Prov 3:4 * 9:2: Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamona. * 9:9: Psa 112:9 * 9:10: Isa 55:10

10

Pol ina biga ivi taraparanei.

¹ Taku Pol, wekarakava taku mani ainowi kurimi. Wawaya viya kamomiyai isisiya da maranai taku tami yavata na aikawapotapota ma anekuyowemi na aikawakiibagibagi. Ma kegha, Keriso ina viyamoyamonai ma ina agabiibiiyai ² ainowi kurimi da ke kona tupeku da ani kawakiibagibagi maranai ana nekiibau kurimi. Ma meni wawayisi enotanotai da aviyavisina kaberberai na dobu kana yawasa, kovokovoghina da ti wawayisi ana yegha kirakiyesi. ³ Vonavaghata da tota dobuwai tamakamakai, ma kegha da ke dobu notasi iti badekai da kata vivighaviya. ⁴ Ma vighaviya kubiine na ke dobu iyosi kata kavakavara ma God ina kapiya rewapana kirakiisi kakavakavara da karii ghavighaviya i vovokuta gawarisi kagavogavovori. ⁵ Sisiya vibero kagheghevovori ma kayotata sisiysi dararana biibiina ikawapatei na kamiimiiripotei. Ma wawaya nuwanuwasi katitinavirai da nota kawakiikiisi ina voterei ma Keriso ina votekatekei. ⁶ Koni debemi kurikai da tami vovotekatekami ma nani murinai iyavo kava patana da ke ita vovotekateka na namada kavovunagha da kovogha kana veresi.

⁷ Tami na wawaya ina yawasa tepana kava kokitakitai. Meni wawayina enotanota meyei da tuna na Keriso ina rewapana gwabinai na enota kamowi, iyamna tokai na bade nakanani ina rewapana gwabikiyai. ⁸ Bada Yesu Keriso rewapana iverekai da tami kata kiipepimi kubiine ma ke ami nota kati beroi kubiine. Rewapana iverekai da kati vitemi da ami vitumaghana ita rakata kamowa. Ma weni rewapanina kubiine kakayokayotata kirakai ma ke kata vivinimaya. ⁹ Taku ke ata kayokayowei da aku giruma kamonai na ati yabuyabumanimi. ¹⁰ Wawaya viya evonavona bo, "Pol ina giruma na sisiya bagibagisi ma vitasi, ma maranai tuna gwabitiyai na tuna na mitamitana ma ke kovokovoghina da debiiyai ina dima bubuna, ina sisiya na kwebusi." ¹¹ Nani wawayisi itakovi da ikikava kagirugiruma kurimi na maranai kana nekiibau, nakanani kana berai kurimi.

¹² Ma nani wawayisi evonavonemi da ti na ighe kirakai, ma tokai ke meyani kana berai da nani wawayisi nakanani. Wawayisi na ti mani kamosiyai eruvaruva meyesi ma igheghena meyesi da ti na wawaya ghamaghamasi. Ineghanegha ghagha! ¹³ Ma tokai na God biga iverekai kaberberai na tuna ruvanai kava kana kayotata, ke kana kayotata wapawapa. Ma tami yavata nani ruvana kamonai, iyamna akii biga kamomiyai emakamakai. Tuna kubiine wawaya kurisi kakawakawabiibiyemi. ¹⁴ Ma tami na akii biga kamonai, tuna kubiine kavi nao da Keriso varana biibiina kapiyei kurimi na nani ruvana God iverekai na ke kata kuyowei. ¹⁵ Wawaya viya i biga iberai na ke kani bero da tokai kana kawakawabiibii meyekai nani bigana kubiine. Karii ruva God itereterei na nani dozunai kava kani parata. Ma kanotanotai da maranai ami vitumaghana ina rakarakata, akii biga kamomiyai nakeda ina rakata kamowa. ¹⁶ Tuna murinai Keriso varana biibiina kana dimei dobu viya kamosiyai. Ma ke kana berai da wawaya viruwa biga namada iberai ti mani i parata kamonai na kana vona da tokai kaberei.

¹⁷ Ma giruma katamana evonavona bo, "Iyai ekayokayowei da ini gheghena na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni."* ¹⁸ Ma wawaya ini gheghena meyei na God ke ini vaghinei. God ina kina kava wawaya ini ghegheni.

11

Pol ma aposol viviberosi.

¹ Kayotata sisiysi avi sisiyei na sisiya neghaneghasi. Ma ainowi da kona notatawei ma aitumaghanemi da namada nakanani koberai. ² God gwabinai nuwakapi notana aviiya, iyamna ina kayowana da tuna kava kona vokavakavari ma koni tumaghane. Namada avopaparimi da tami na Keriso rapenai. Akayokayowei da koni patutu kirakai, nakanani ma wiwike gubugubu kana vopapara kurina iti patutu ma ita makamakai bubuna da i tavine kana ku mara. ³ Ma ayabuyabumana da aviyavisina itupuwa Adam kawana Eve kurina na ina tupuwa kurimi. Mota iakova kirakai, iberai da Eve bera berona iberai. Maghimaghighina tuna ami nota yagharisi ini beroi da tami na ke koni patutu kamowa Keriso kurina,* ⁴ iyamna wawaya kokitakitakuyowesi da kurimi erurui ma edimadima na Yesu bogiiyai isisiyei, ke Yesu vaghata kadime nakanani. Kanuma Vovokaravina ma Yesu varana biibiina namada gwabikiyai koviiya. Ma avi kubiine nani damsi kanuma bogiiyai ma vara bogiiyai edimadime na koivaghinei ma koiyana bogiisi?

⁵ Ma konotanotai da nani damsi na aposol ghamaghamasi, ma taku na avai? Taku na wawaya wapawapa, bo? ⁶ Vonavaghata da taku ke kweyakweyaku da ati sisiyavigayagaya,

* 10:17: Jer 9:24 * 11:3: Gen 3:1-5, 13

ma kegha da akova vaghata na gwabikuwai. Mara ku peyarina kavi debei kurimi da tokai na aposol vaghata.

⁷ God varana biibiina adimei kurimi na ke miya kubiine. Atereoruwe meyeku da tami ata kiipepimi. Tuna na aku berabero, bo? ⁸ Keresiyana viya gwabisiyai vivita aviiya, mane everevereku da gwabimiyai abigabiga. Nakanani ma gwabisiyai ata yapi da tami ati vitemi. ⁹ Ma taku gwabimiyai na ke vivita kubiine atinibarimi. Maranai vivita akayokayowei na varevaresita Masedoniya kamonai ipisi na aku kayowana peyarina ikavarapiyei. Karako da nokon ku marana na ke meyani aninibarimi. ¹⁰ Keriso ina vonavaghata mara nonowa gwabikuwai. Ma tuna tepanai avonavona da ke meni wawayina Akeya dobona kamonai ina vonataniku da aku kayotata ana voterei. Mara nonowa wawayi avonavonesi da adimadima kurimi na ke koti miyeyeku. ¹¹ Ma avi kubiine nakanani aisisiya? Ke ata vivinuwaviina kurimi bo? God iakovi da taku aku nuwaviina irakata kirakai kurimi!

¹² Aku bera ke ana voterei. Abigabiga kamomiyai na ke sago vivita gwabimiyai ana viiya. Nakanani aberaberi da nani wawayisi evonavona da ti na aposol na ana gudusi. Ke kovokovoghina da i biga kubiine ina kayotata. Ke ina vona da bera peyarina eberaberi na tokai nakanani. ¹³ Nani damsi na ke aposol vaghata, ti na aposol viviberosi. I biga na vibero kavakava. Ma eberaberavigayagaya da ti wawayisi na nakanani ma Keriso ina aposol vaghata. ¹⁴ Weni berasi na ke taveyiyei. Seitan bade eberaberavigayagaya da tuna nakanani ma aneya kadakadarina. ¹⁵ Tuna kubiine ke kona tataghana maranai Seitan ina bigabiga ina beravigayagaya da ti nakanani ma Bada ina bigabiga vovokaravisi. I vibero kubiine na damonai kovogha ina viiya.

Pol ikayotata da ivokwarakwara kirakai.

¹⁶ Ana vona meyemi. Ke kona notai da taku neghaneghaku. Ma iyi tam kuta notai da taku nakanani na namanaki, kuti vaghineku da ata kayotata. ¹⁷ Vona bubuna da kayotata sisiyisi aisisiyai na ke Bada gwabina'i ata viiya. Weni sisiyisi na taku mani aku kayowanai avi neganeghasisiya. ¹⁸ Ma wawayi ipeyari dobu yawasina ekivikivini da ekayokayotata, tuna kubiine na taku bade ana kayotata. ¹⁹ Ma tami konotai da koakova kirakai, nuwabiibiyai koivaghinei da wawayi neghaneghasi erurui kurimi. ²⁰ Koivaghinei da wawayisi eberaberi da tami na i sleiv da i kayowana peyarina koberaberi. Ti na ami sawara kudubina irapenei, iberoberowemi, ekitakitaoruwemi ma nevanevami etapitapini. ²¹ Vona bubuna, ainimaya da tokai kamitamita da ke nakanani kati bademi.

Ma wawayisi i nota ini rewapana da aviyavisina ina kayokayotatei na taku bade aku nota ini rewapana da ana kayotata. Taku aisisiya na nakanani ma wawayi neghaneghana. ²² Ekayokayotata da ti na Hibru gamona isisiya, evonavona da ti na Israel damsi, ma isisiya da ti na Abraham tupurereghina, bo? Taku bade nakanani. ²³ Ti na Keriso ina bigabiga, bo? Taku bade, ma aku biga kamonai aghekuyowesi. Aisisiya nakanani ma tomowa neghaneghaku. Ma kegha da taku abiga kirakai, ma ku gabura itere kirakiiyeku, iwidi kirakiiyeku ma ku rabobo ivi riya kirakiiyeku mara ipeyari. Weni berasi kuriku itupuwa kirakai, ke ti nakanani. ²⁴ Jiu damsi ikwapukwapuku na mara nonowa na kaku kwapu na ivi 39. ²⁵ Mara ivi miikovi nakanani iberai kuriku. ²⁶ Ma mara aroba wawayi iwidiku ma mara sago wakimiyai iraviku da ku rabobo ivi riyeuku. Mara aroba wakiiyai amonu ma nani kamonai mara sago kava na yegiiyai atenuma kupom da atenuma mareba. ²⁷ Mara nonowa abababa ma mara ipeyari aku baba kamonai na nuwapoya bogii ma bogiiyai apanapanani. Gisina kava rabobo ata panani okowa veraverusi kamonai, yapiyapi gwabisiyai, taku mani aku wawayi Jiu damsi kamosiyai ma bade kupuna damsi kamosiyai, kwanatu kamosiyai ma bade dobu makiwipasi kamosiyai, yegiiyai ma bade Keresiyana viviberosi gwabisiyai. ²⁸ Taku abigabiga kirakai ma vita ghamana akavakavari. Mara ipeyari ke ata kenakena bubuna, kaku vavai kegha da vitonara ekarakariku, kaiyoku ekanakana ma kaku gara kegha da nuba evowavowiku. ²⁹ Weni berasi kuriku ituputupuwa ma ku tepana mara nonowa vita ghamana akavakavari, iyamna Keresiyana kudubisi kwanatu nununai avivi nuwapoyesi. ³⁰ Wawayi sago ina mitamita na taku bade ana mitamitaviiviyei. Wawayi kwinana ina ruyaghai da berabero ina berai na taku nuwanuwaku ina pughu kirakai.

³¹ Mikeda ana kayotata na aviyavisina iberiku da amitamita na tuna ana kayotatei. ³² Ma God iakovi da taku ke ata vivibero. Tuna na Bada Yesu ina God ma ina Mamai. Tavokavakavara nonowei. ³³ Ma bade Damaskas kwanatuna kamonai, Kiivavo Aretas

* 11:9: Plp 4:15-18 * 11:23: Apos 16:23 * 11:24: Vitupavira badana ina vonakiiyaragha da wawayi kana kovogha na kana kwapu ivi 40 na rabobo kana ruva. Pol ivona da kana kwapu na ivi 39 na ivi debei da ku rabobo ivi riyei.
* 11:24: Deut 25:3 * 11:25: Apos 16:22, 14:19 * 11:26: Apos 9:23, 14:15

gaburina, kwanatu badana ina seri wawayisi iteresi ipotapotiku da ita patumiku.*³³ Ma kegha, turaturaku numa tepanai iriga ghamana ku kamona iuwaniku ma gari taraboginai ivi yoyowiku aoru ma aonagha da anae.

12

Aviyavisina God ivi debei Pol kurina.

¹ Aku kayotata na sisiya neghaneghasi ma ke ana voterei. Wekarakava na bera gubagubasi ma akova makiigavugavusi Bada ivi debei kuriku na ani sisiyei. ² Bera sago itupuwa na karako madegha 14 ikovi na tuna ani sisiyei. God iviitaweku aghae ku kunuma kana viaroba.* Ma ke atakovi da kanumiku kava ighae bo tupuwiku yavata. God ina kina kava iakovi. ³⁻⁴ Ma avonavona meyemi da God iviitaweku aghae ku Paradasi. Namada avonemi da ke atakovi da tupuwiku ighae bo kanumiku kava, God kava iakovi. Aghae, ma nani dobnai sisiya ghamaghamasi avi yanei. Ma sisiyisi na gavugavusi ma vovokar-avisi, tuna kubiine God ke iti vaghinei da tota wawayota tisisiyei. ⁵ Ata kayotata da nani berana itupuwa kuriku ma ke ita biibai da taku mani ata kawabiibii meyeku. Aviyavisina eberaberiku da amitamita na tuna kava ana kayotatei. ⁶ Kovokovoghina da ata kayotata kirakai ma nani kamonai na ke sisiya neghaneghasi ma vonavaghata ati sisiyei. Ma ke ana kayotata, iyamna ke ata kayokayowei da wawaya ini gheghena kirakiyeku. Wawaya aku bera ekitakitai ma aku sisiya iyanei na tuna kava ina kawabiibiiyei.

⁷ God ke ina kayowana da akova gavugavusi ma bera gubagubasi akita na ita beriku da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine nuwapoya sago ivereku, tuna nakanani ma irikavuvu tonana tupuwiku ita vivitupakwariyanei. Weni nuwapoyina eberaberiku da nakanani ma Seitan ina bigabiga ita widiwidiku. Ma etaratarapariku da ke ani gheghena kirakiyeku. ⁸ Mara aroba anipowana God kurina da weni nuwapoyina ita viitawei. ⁹ Ma kegha, ivonapoteku bo, "Aku agabiibai namada gwabimuwai na vaghina. Ma aku rewapana gwabimuwai irakata kirakai maranai tam na mitamitam." Tuna kubiine ere nuwabiibiiku ana kayotata da mitamitaku, da Keriso ina rewapana ina towatepaniku. ¹⁰ Ainuwabiibai da Keriso kubiine ana vokwarakwara.

Ke ani nuwapoyei maranai taku mitamitaku, bo wawaya iavaberoweku ma itupake-towaneku, bo aku yawasa ipiropiro, iyamna aku rewapana ina gisi na Keriso ina rewapana gwabikuwai ina rakata.

Pol Korint damsi inuwapoyesi.

¹¹ Tami ami beriyai da aisisiya nakanani ma neghaneghaku. Tami kota kawabiibiiyeku ma ke kota berai kubiine na taku mani akawabiibii meyeku. Namanaki da kokitaoruweku, taku na ami aposol viviberosi aghekuyowesi. ¹² Ma God ina rewapanai da taku bera ghamaghamasi ma notakavakavasi kamomiyai aberai. Aku biga kamonai na aku nota ivi rewapana ma amiirikikina da ku damona. Nani berasi ivi matakira da taku na aposol vaghata. ¹³ Ikikava aku biga aberai kwanatu nununai na nakanani gwabimiyai abiga. Ma bera sago kava gwabimiyai ke ata berai na weni, ke meyani ati nowi da mane kota vereku, iyamna ke ata kayokayowei da vita ata veremi. Mikeda konotanotai da tuna na berabero na ainowi kurimi da kota notatawei.

¹⁴ Wekarakava na mara kana viaroba avovunagha da ana numataya kurimi ma ke ata kayokayowei da vita ana veremi. Ke ami mura ata kayokayowei, tami akayokayowemi, iyamna ededa yoghoyogho ke i maduwa da i mamai ina koyaghisi ma maduwa da ma-mai ededa yoghoyogho ina koyaghisi. Ma kanuma ina ku nevaneva taku na ami ma-mai. ¹⁵ Ana numataya kurimi ma nuwabiibiiyayi aku mura ma aku yawasa ana verena da ani vitemi. Namanaki ami nuwaviina kuriku igisi. Taku aku nuwaviina kurimi irakata.

¹⁶ Ma tami viya koakovi da ke sago vita ata veremi. Ma wawaya viya ina vonemi da avivi beroberowemi na aku vibero kovi tumaghane da aku ku poko kokona. ¹⁷ Ma ikikava avi beroberowemi? Yonayona avonatawesi kurimi na ti ivi beroberowemi da ami verena iyuna ma nani manena na aku biibiina kubiine bo? Kega taweyana. ¹⁸ Ma Taitos avonatawei kurimi, varesita sago yavata. Ma nani kamonai ke vita ita veremi, ke iti beroberowemi da mura gwabimiyai ita yuna. Tuna ma taku na akii nota sago ma akii biga sago.

¹⁹ Weni marana gurigurina aviyavisina kaisisiyei na ke kona notai da nakanani ma kakii papara kata wovawowai. Tokai na Keriso ina bigabiga ma God ku matana vonavaghata kaisisiyei. Turaturakai, tami nuwanuwakai, tuna kubiine aviyavisina peyarina kababerai na ke tokai kubiikai ma tami kubiimi da kati vitemi da koti rewapana. ²⁰ Ayabuyabumana

* **11:32:** Apos 9:23-25 * **12:2:** Jiu damsi enotanotai da kunumai gawara ivi aroba ivi kiitatane ma kana viaroba na tepana vaghata. Ma nani dobnai God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai.

da maranai ana pisi na patana da vikawapata, nuwakapi, nuwapughu, vimakiiberowana, viavabero, vyanuwe, kayotata ma nota piropiro kamomiyai ana panani. Ayabuyabumana da kurimi ana nekiibau ma ami bera ana kitai na ke ani nuwabiibiyei ma tami bade kona kitiku na aku bera ke koni nuwabiibiyei. ²¹ Ayabuyabumana da berana sago rorova itupuwa na bade ina tupuwame da God ku matana aninimaya kirakai. Ana tou, iyamna ana panani da nani wawayisi rorova berabero iberaberei na ke ita voterei, patana da eberaberei. Rorova ivivi pekana wapawapa, turaturasi kakawasi iututunebosi ma bade tupuwa ina kayowana dowadowasi iberaberei. Ani nuwapoya kirakai iyamna nani wawayisi i berabero ke itinimaye da ita miirikupukuputei.

13

Pol ina vonaviakova turina ma vikiikiwa.

¹ Weni tuna na mara kana viaroba ana numataya tami kurimi. Ma giruma katamana ivona bo,

“Vitupavira kamonai kunona na wawaya ruwa bo aroba ini mamatara da wawaya sago berona iberai ma muriyai da vitupavira badana ina vonakiiyaragha da kovogha ina verei.”*

² Aku numataya viruwina Korint dami kurimi na nani kamonai sisiya sago avonemi, ma wekarakava taku nani dobunai kegha na bade ana vona meyemi. Tami iyavo kava rorova berabero koberaberei ma bade iyavo kava wekarakava berabero koberaberei na ata vonemi da ana vovirame na ke ani kamyuyuwemi. ³ Ami kayowana da Keriso ina rewapana gwabikuwai ani debei kurimi bo? Vaghina, ana berai da damina kona viiya. Ma kona kitai da taku Keriso ina rewapanai aisisiya. Keriso na ke mitamitana, ma maranai kamomiyai idagudagu na idebei da tuna ina rewapana irakata kirakai. ⁴ Namanaki da ere mitamitana korosiyai irabobo ma karako na tuna yawayawana, God ina rewapana tepanai emakamakai. Ma ikikava Keriso korosiyai imitamita na tokai bade nakanani kamitamita. Ma kegha da akii yawasa kamonai na Keriso tepanai kamakamakai da God ina rewapanai kabigabiga kubiimi.

⁵ Kovi nuwanotanota kiimatana da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha. Nuwanuwami kovi tete kamowi. Yesu Keriso nuwanuwami kamonai emakamakai bo kegha? Ma mikedada kegha na tami kosiwana. ⁶ Ma tokai na vaghina, ke kata siwana. Ma kakayokayowei da tami konakova bubuni da Keriso gwabikiyai. ⁷ Ma mikedada wawaya ina notai da akii biga kamomiyai ke kata bera bubuni na ke kata vivinuwapoyei. Ke kakii vava kubiine ma tami ami biibiina kubiine kaniponipowana God kurina da ke sago berabero kona berai, bera biibiisi kava. ⁸ Ma tokai na vonavaghata kava kubiine kabigabiga, ma ke kovokovoghina da vonavaghata kani ghaviyei. ⁹ Kainuwabiibai maranai tokai kamitamita ma tami na kovi rewapana. Ma kaniponipowana da berabero kona votere tuwanonowi da yawasa manininai kava kona makai. ¹⁰ Bada ina rewapana ivereku da tami vivitemi kubiine, ke ita vereku da ata kiiviberomi. Tuna kubiine aku giruma kamonai ayeghayeghimi maranai taku ke gwabimiyai, iyamna ana nekiibau na ke ata kayokayowei da ina rewapanai ata yeghimi ma kovogha ata veremi.

¹¹ Vaghina, varevaresiku, avoteremi. Kovi paparana da ami yawasa koni maninini. Aku sisiya peyarina kovi yana bogai. Kovi nuwasago ma nuwanubiyai komakai. Ma God gwabimiyai ina makii nonowa. Tuna ina nuwaviina ma ina nuwanuba irakata.

¹² Kovi kiikiwawivirana Bada avanai.

Ma Keresiyana varevaresita weni dobunai ikiikiwemi.

¹³ Bada Yesu Keriso ina agabiibai ma God ina nuwaviina ma Kanuma Vovokaravina ina vinuwasago gwabimiyai ina makai.

* 13:1: Deut 17:6, 19:15

Pol Ina Giruma Gareisiya Damsi Kurisi (Galatians) Vonaviakova

Wawayaya ivi karei da Yesu Varana Biibiina idimadime'i kupuna damsi kamosiyai da vitumaghana ivivi karei. Ma dima wawayisi viya inae ku dobu sago kana vava Gareisiya tuna dobuna na Eisiya Maina kamona'i ma Rome damsi i vibadana gaburina imakamakai. Ma notaragharagha itupuwa da iyavo kava ivi tumaghana ma ti na ke Jhu wawayisi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri bo kegha. Ma wawayaya ivivi tarakiyana da iyavo kava ke ita nunuri na ti na Keresiyana vaghata bo kegha. Ma Pol ivonapotesi da vonaviyoyovana nunurina na ke bera ghamana, bera ghamana na Keriso vitumaghanina ma tuna ketana kava da God ina vonakiyaragha da tota wawayaya maninita ma yavata tinuwasago. Ma wawayaya viya nani notana ke iti vaghinei, ma vitumaghana damsi kamosiyai Gareisiya dobunai na Pol ina sisiya ivi kawakiikiyei ma ivi beyebeyena da Keresiyana kudubisi vonaviyoyovana ita nunura yavui.

Weni girumina aposol Pol igrumi da iyavo kava vibeyebeyena vibero ikivikivini da vitumaghana ketana ivi wapai na ti damsi iti nuwatini da ita vovira. Giruma karenai na Pol ivi debei da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata. Ina rewapana na ke imapatana ita viiya da God gwabinai iviyya, ma ina biga iverei da kupuna damsi kurisi ita dima. Muriyai igruma da vitumaghanai kava da wawayaya God yavata ini nuwasago. Ma ina sisiya viya ku tepana iterei da nani notana ita kiiwewapana. Ma damonai Pol ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghane'i ma ina nuwaviina damina ina vii bubuni na nuwaviina ini badesi da Keresiyana yawasina gwabisiyai ini rurerei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-10 Giruma ivotawei.

Sapta 1:11 da ku 2:21 Pol ina rewapana da ivi aposol.

Sapta 3:1 da ku 4:31 God Varana Biibiina ma ina agabiibai.

Sapta 5:1 da ku 6:10 Keresiyana na vovotawesi ma kegha da yawasa maninina kamona'i kava ita makai.

Sapta 6:11-18 Giruma igudui.

¹ Taku Pol agirugiruma. Yesu Keriso* irabobo ma ina Mamai God iberai da rabobowai ivomiiri ma ivi ruwa ivineku da ati aposol. Ke wawayota ita vonataweku bo ita voneku da weni bigana ata berai. ² Varevaresita peyarisi weni ma taku akii vikiikiwa kavonavonatawei Keresiyana wawayimi kurimi Gareisiya dobuna kamona'i.

³ Ainowi ita Mamai God ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

⁴ Ita Mamai God ina kayowanai da natuna Yesu Keriso ivere meyei ita berabero kubiine, da karako weni kintina berona kamona'i ita tinakiibutaweta. ⁵ Mara nonowa God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.

Keriso Varana Biibiina sago kava.

⁶ Anotanota kavai! Yesu Keriso ina agabiibiyai God ikwatumi. Ma kegha da kobarei ma yaghiyaghinai kodamana da vara bogiyai kokivikivini. ⁷ Vonavaghata, ke sago meni dobunai "vara biibiina kana viruwa" ita makamakai. Weni nakanani aisisiya iyamna wawayaya viya ami nota iberoi ma eberabera tovoni da Keriso varana biibiina ita virai. ⁸ Rorova Keriso varana biibiina kadime'i kurimi, ma mikeda taku bo aposol sago kata pisi bo aneya kunumai itoru da vara bogiyai ita veremi na ainowi God kurina da nani wawayina ku keyama karakarantina makamakii nonowina ina tawei. ⁹ Namada kavonemi ma ana vona meyemi. Rorova Keriso varana biibiina kadime'i kurimi da vonavaghata kovi tumaghane'i, ma wawayaya na vibeyebeyena bogiyai eberaberei, ke Keriso varana vaghata na God nani wawayina ku keyama karakarantina makamakii nonowina ina tawei!

¹⁰ Ke ata kayokayowei da wawayaya ini ghegheniku, kegha tawayana! Ma aka kayowana ghamana da God ini ghegheniku. Ke ata beraberei da wawayaya ina kawabiibiyeku. Mikeda nakanani ata beraberei na ke kovokovoghina da Keriso kubiine ata biga.

Ikikava Pol ivi aposol.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

¹¹ Varevaresiku, avonavonemi da vara biibiina adimadime i na ke wawaya ita vereku.
¹² Ke tomowa sago gwabinai ata viiya bo ke sago iyai iti beyeku. Yesu Keriso tuna mani ivi debei kuriku.

¹³ Wawaya ivonemi da rorova ikikava amakamakai na avere meyeku da Jiu damsi i vitumaghana ma i kiki akivina bubuni. Ma nuwanuwaku kudubina Keresiyana wawayisi avivi tupaketowanesi ma abera tovon i da ati kovi tuwanonowisi.* ¹⁴ Jiu damsi i vitumaghana anunura bubuni, ke kimta turaturaku nakanani. Taku aghekyowesi ma aku nota ivi rewapana kirakai da aviyavisina akii kaekiki mau ivi damadamani kurikai na kudubina akivikivini.*

¹⁵ Muriyai da ata tupuwa na God ina agabiibai irakata da namada ivineku ma ikwatuku da ina biga ata berai. Ma marana iteretere^{*} ¹⁶ da Natuna iti debei kuriku da varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata nae da vitumaghana damsi iti beyebeyeku, ¹⁷ ma bade ke ata nae ku Jerusalem da iyavo kava ivi nao ivi aposol na ata kitisi. Kegha, maninina anae ku Arebiya dobuna, ma muriyai na avovira ku Damaskas kwanatuna. ¹⁸ Madegha aroba ikovi ma anae ku Jerusalem da Pita yavata kati sisiya, ma yavata kamakai da taparoro ruwa ikovi.* ¹⁹ Ke aposol viya ata kitisi da Jemes ina kina kava, tuna Bada tina kikei.

²⁰ Aviyavisina agirugiruma kurimi na vonavaghata. God iakovi da ke ata vivibero.

²¹ Muriyai anae ku dobu viya, Siriya ma Silisiya kamona i. ²² Nani maranai na Keresiyana damsi Judiya kamona i patana da ke itakoviku ma ²³ wawaya ikikava aku bera ivivi sisiyei kurisi na tuna kava iakovi. Ivonavona bo, “Tomowina ivivi tupaketowaneta na karako edimadima da wawaya Keriso iti tumaghane i. Ma rorova na iberabera tovon i da nani vitumaghanina ita resotawei.” ²⁴ Ma vaghina Keresiyana damsi Judiya kamona i God ighegheni iyamna aku yawasa ivirai.

2

Pol ma aposol viya.

¹ Madegha ¹⁴ ikovi ma taku da Banabas kavovira ku Jerusalem. Taitos arutini ma yavata kanae.* ² Kanae, iyamna God ivi debei kuriku da ata nae. Ma Keresiyana babadisi kava yavata kavi dughu, ma avonesi da ikikava Keriso varana biibiina adimadime i kupuna damsi kurisi. Ma ke ata kayokayowei da aku biga rorova ma karako aberabera i na ita peku. ³ Kaku viruwa Taitos, tuna Griik wawaya ma kegha da aposol ke ita tupei da kwimatana bekana ita tuviviratawei. ⁴ Ma kegha da wawaya viya ekayokayowei da Taitos ita tuvivira. Ti evonavona da ti na Keresiyana ma ibero. Ipisi da ita yawasa vovotawena Keriso iveret na irugenari ma i kayowana da iti beroi. Tuna kubiine idaruta da Moses ina vonaviyoyovana iti bada meyeta da kati sleiv. ⁵ Ma ke sago kati vaghina kurisi, iyamna akii kayowana da vonavaghata, tuna Keriso varana biibiina na gwabimiyai ina makai.

⁶ Vitumaghana wawayisi i babada Jerusalem kamona i ke sago sisiya vuna aku dima ku tepana ita terei. Ma taku kuriku wawaya peyarisi na sago. Mikeda ti na babada ghamaghamasi ma taku na ke ata vivinuwapoyei, iyamna God ke nani berasi ita kitakitai.*

⁷ Ma ikitai da God aku biga ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi, ma bade maghimaghighina Pita ina biga iverei da Keriso varana biibiina ita dimei Jiu damsi kurisi. ⁸ Iyamna God ina rewapanai iberiku da avi aposol kupuna damsi kurisi, bade nakanani Pita iberai da ivi aposol Jiu damsi kurisi. ⁹ Jemes, Pita ma Jon ti na Keresiyana damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamona i. Ma ivi aroba ikitiku ma ivi vaghine i da God ina agabiibiyai weni bigana ghamana ivereku. Vaghina, taku da Banabas ivi kiikiwekai ma imakii iviyai, ivi matakira da peyarikai akii biga na sago. Ma kavi vaghine i da taku da Banabas na kupuna damsi kamosiyai kata biga, ma ti na Jiu damsi kamosiyai ita biga. ¹⁰ I kayowana sago kava, da i wawaya moyamoyakisi mara nonowa kata notanotisi ma kata vivi vitesi. Ma aku kayowana ghamana da tuna bigana na namada aberabera i.

Pol, Pita iyeghai Antiyok kamona i.

¹¹ Pita ipisi ku Antiyok kwanatuna na koroto maghinosiyai ma avonatepatepani, iyamna akitai da iberai beroi. ¹² Karenai Pita mara nonowa kupuna damsi yavata ikamkam. Ma Jemes ina wawaya viya ivonatawesi ku Antiyok da inekiibau. Ma ti damsi notasiyai da Pita ivi muritina na kupuna damsi yavata kam ivoterei, iyamna Jemes ina wawaya iyabuyabumanesi. Ti ivonavona da kupuna damsi iyavo kava itumaghana na kwimata

* **1:13:** Apos 8:3, 22:4-5, 26:9-11

* **1:14:** Apos 22:3

* **1:15:** Apos 9:3-6, 22:6-10, 26:13-18

* **1:18:** Apos

9:26-30 * **2:1:** Apos 11:30, 15:2

* **2:6:** Deut 10:17

bekasi ita tuviviratawei. ¹³ Pita ivi karei ma murinai Jiu damsai viya ivivi miiriruwaruwa, ma iberai da bade Banabas yavata ku kamosi irui. ¹⁴ Akitai da peyarisi keta iparei, ke Keriso varana biibiina ina vonavaghata ita kivikivini na koroto maghinosiyai Pita avonei bo “Tam na Jiu, ma keberaberi nakanani ma kupuna wawayim, ke Jiu. Nakanani na avi kubiine kupuna wawayisi namada ivi tumaghana na kevonavonesi da Jiu damsai i kiki ita nunuri?”

I vitumaghana kubiine God ivi yawasisi.

¹⁵ Vona bubuna, tokai katupuwa da Jiu damkai, ke kupuna damkai. Ma Jiu damsai viya evonavona da kupuna damsai kudubisi na ‘berabero wawayisi.’ ¹⁶ Ma kegha da takovi da wawaya Yesu Keriso ini tumaghane na tuna tepanai God ina vonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. Ma ke kupuna damsai kava ma bade Jiu damkai yavata Yesu Keriso kaitumaghane kubiine, God evonavonekai da tokai na ina wawaya maninikai. Ma ke vonaviyoyovana kata kivini kubiine da God ita vonakiiyaragha da tota wawaya maninita, iyamna ke meyani wawaya vonaviyoyovana ita kivini da nakanani ita vonakiiyaragha.* ¹⁷ Tota Keriso titumaghane, ke Moses ina vonaviyoyovana kati tumaghane. Tuna kubiine Jiu damsai ekitakitita da Moses ina vibeyebeyena ke kata kivikivini na evonavona da tota berabero wawayita, tota nakanani ma kupuna damsai. Nakanani na ikikava? Keriso ina kayowana da berabero taberaberi bo? Kegha taweyana! ¹⁸ Moses ina vonaviyoyovana avoterei ma bade ku gaburina ata rume na taku ati debe meyeku da nani vonaviyoyovanina avi kiigiyei. ¹⁹ Rorova taku na Moses ina vonaviyoyovana gaburina amakamakai, ma karako taku nakanani ma ata rabobo, iyamna vonaviyoyovana ina rewapana akiibutawei da damina ke ata viiviiya. Avere meyeku da aku yawasa kamoni God ina kayowana aberaberi. ²⁰ Taku Keriso yavata karabobo korosiyai da aku yawasa ku kamona aviyavisina kudubina na Keriso ibada yavui. Ma karako aku yawasa kamoni na aku vitumaghana ivi rewapana God Natuna kurina ma tuna tepanai amakamakai. Tuna ina nuwaviina irakata da kubiiku irabobo. ²¹ Ke ata kayokayowei da God ina agabiibai ana barei. Mikeda wawaya kovokovoghina da Moses ina vonaviyoyovana ita kivina bubuni da God ita vonakiiyaragha da ti na maninisi na Keriso ina rabobo iyamna kegha.

3

Vonaviyoyovana takivini bo Keriso titumaghane.

¹ Tami Gareisiya dami na neghaneghami! Iyai ivi nuwatinimi da ami nota ivirai? Yesu Keriso ina rabobo korosiyai na avi sisiya bubuni kurimi, tuna nakanani ma tami mani matamiyai kota kitai. ² Aku kayowana da kona voneku. Ikikava God Kanumina koviiya? Moses ina vonaviyoyovana kokivini na koviiya, bo Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghane na koviiya? ³ Kokayokayowei da kota neghanegha bo? Ami Keresiyana yawasina na God Kanumina ina rewapanai kovi karei ma ami kayowana da tami mani ami rewapanai koni kovini, bo? ⁴ Ami vitumaghana kubiine vokwarakwara damina koviiya na iyamna kegha, bo? Kudubina na bera kava bo? ⁵ God Kanumina iveremi ma bera ghamaghamasi kamomiyai eberaberi na avi kubiine? Ke Moses ina vonaviyoyovana kota kivikivini kubiine. Kegha, Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghane, tuna kubiine.

⁶ Abraham kota notai. “Tuna God ivi tumaghane na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago.”* ⁷ Kotakovi da iyavo kava itumaghana, ti na Abraham tupurereghina vaghata.* ⁸ Giruma katamana evonavona da mara sago kupuna damsai i vitumaghana kubiine na God ina teremaninisa da yavata ini nuwasago. Ma Abraham kurina vara biibiina ivi debe maranai ivona bo, “Tam tepamuwai da dam ma dam kudubisi ani biibiinisi.”* ⁹ Tuna kubiine iyavo kava God itumaghane Abraham nakanani na peyarisi ini biibiinisi.

¹⁰ Ma iyavo kava inotai da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da ini wawayamanini na i yawasa kamoni God kovogha ina veresi, iyamna giruma katamana evonavona bo, “Moses aviyavisina kudubina vonaviyoyovana bukana kamoni igirumi, ma wawaya ke ina nunura bubuni na God kovogha ina veresi.”* ¹¹ Takova bubuni da ke sago wawaya Moses ina vonaviyoyovana ita kivini da iti wawayamanini God ku matana, iyamna giruma katamana evonavona bo, “God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.”* ¹² Ma Moses ina vonaviyoyovana ke vitumaghana tepanai ita miimiiri, iyamna igiruma bo, “Wawaya weni berasi vonaviyoyovana kamoni kudubina ina nununura yavui na yawasa ina panani.”*

* 2:16: Psa 143:2; Rom 3:20, 22 * 3:6: Gen 15:6; Rom 4:3 * 3:7: Rom 4:16 * 3:8: Gen 12:3 * 3:10: Deut

¹³ God ina imaga kamona kata makamakai ma kegha da Keriso kata kovogha iviyya, igimarataweta da vonaviyoyovana ina rewapanai ivi kiibunita. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya tupuwina kii tepanai ini rorokeyi na ivi matakira da tuna wawayina na God ina imaga kamona emakamakai.”* ¹⁴ Keriso igimarataweta, ivotaweta da kupuna damsi na Jiu damkai yavata God ina vibiibiina taviiya. Ma nani vibiibiinina na God, Abraham kurina ivi sisiyei maranai ina vonakiyapa bagibagina iterei. Ma tota nani vibiibiinina na Yesu Keriso tepanai taviiya. Ma God ivonakiyapa da Kanumina ita vereta na ita vitumaghana kubiine ina vereta.

Moses ina vonaviyoyovana ma God ina vonakiyapa bagibagina.

¹⁵ Varevaresiku, wawaya mara nonowa vonakiyapa bagibagisi eberaberi na tisisiyei. Wawaya ruwa ini vaghinei da bera ina berai na vivaghina makamakiina ina terei na ke kovokovoghina da ini kiigiyeyi bo ina virai. ¹⁶ Ma God ina vonakiyapa bagibagina Abraham ma tupureghina sago kurisi iterei. Giruma katamana ke ita vona da nani vonakiyapina tupureghina kudubisi kurisi, evonavona da tupureghina sago kava kurina, ma tuna wawayina na Keriso.* ¹⁷ God vivaghina makamakiina Abraham yavata iberai ma kurina vonakiyapa bagibagina iterei. Nani murinai madegha 430 ikovi ma God ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da God ina vonakiyapa bagibagina namada iterei na ita virai.* ¹⁸ Ikiyava God ina vonakiyapa bagibagina tepanai da Abraham ivi biibiini na nakanani ina vonakiyapa bagibagina tepanai nani vibiibiinina kurita ivi damani. Ma ke vonaviyoyovana kata kiviivini kubiine da iti biibiinina.*

¹⁹ Nakanani na avi kubiine God na Moses ina vonaviyoyovana ivokiibuwei? Tuna na ina vonakiyapa bagibagina ku tepana iterei, iti beyeta da berabero na avai. Ma ina rewapana imakamakai da Abraham tupureghina sago ina ku mara na ikiyava ina vonakiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na tuna maranai na berasi iberai. God ina aneya ivonatawesi Moses kurina da vonaviyoyovana iverei. Ma tuna na vitetete wawayina, iyamna vonaviyoyovanina ivi damani Israel damsi kurisi. ²⁰ Ma God ina vonakiyapa bagibagina na maninina Abraham kurina iterei, ke sago tetete wawayina sisiyina ita viiya da iti damani Abraham kurina. God tuna mani iberai.

Vonaviyoyovana ina biga.

²¹ Tinuwanuwanotanota da God ina vonaviyoyovana na ina vonakiyapa bagibagina yavata ighavighaviya bo kegha. Kega taweyana, iyamna i biga na bogii ma bogiyya. Ma vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da wawaya ita berisi da ti na maninina God ku matana. ²² Giruma katamana evonavona da wawaya kudubina dobuwai na berabero ina rewapana gaburinai imakamakai. Ma berabero kubiine na iyavo kava Yesu Keriso itu-maghane na ti kava yawasa makamaki nonowina ina viiya, ikiyava God ina vonakiyapa bagibagina iterei na nakanani ina veresi.

²³ Muriyai da vitumaghana kana mara ita nekiibau na Moses ina vonaviyoyovana ku gabura itereta, ivotanita inenae da marana vaghata ita nekiibau na vitumaghana ketana iti debei. ²⁴ Vaghina ma, vonaviyoyovana ivi badeta ma ikoyaghita inenae da Keriso inekiibau na ita vitumaghana kubiine God ivi vaghinei da tota ina wawaya maninina. ²⁵ Karako na Yesu titumaghane kubiine na Moses ina vonaviyoyovana ina rewapana takiibutawei.

²⁶ Ami vitumaghana tepanai na tami peyariami God natunatuna, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ²⁷ Peyarimi na Keriso avanai kobabataito da yavata kovi nuwasago, ma karako na Keriso kovi maghitepei da ami yawasa na tuna maghimaghigina. ²⁸ Karako na Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, tomowa ma wavine, kudubimi na sago, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ²⁹ Tami Keriso rapenai na tami Abraham tupureghina ma God ina vonakiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kurimi ina damana.*

4

¹ Aviyavisina avononemi na ku tepana ana terei. Wawaya kikei ina mamai buderina na mara sago ina viiya. Ma karako na kegha, iyamna igisi kirakal. Ma namanaki da sawara ma tano kudubina tuna mani irapenei na gisinai tuna nakanani ma sleiv ma ina rewapana kegha. ² Ke ita magura kubiine na kana koyakoyagha emakamakai da tuna ina buderi yavata ina koyakoyaghi. Ma ina mamai marana vaghata iterei na vaghina, tuna mani ina koyagha meyei. ³ Ma tota nakanani. Muriyai da vonavaghata katakovi na kanuma rewapanisi dobuwai iberita da nakanani ma sleiv wawayita. ⁴ Marana vaghata inekiibau na God Natuna ivonatawei, wavine ivi tuwei da ivi wawayota. Ma tuna vonaviyoyovana

* 3:13: Deut 21:23

* 3:16: Gen 12:7

* 3:17: Exod 12:40

* 3:18: Rom 4:14

* 3:29: Rom 4:13

ina rewapana gaburina imakamakai ⁵ da tota iyavo kava bade ina rewapana gaburina imakamakai na ita wotaweta, ma God ita yabisita da tota natunatuna vaghata.*

⁶Ma tota natunatuna kubiine na God Natuna ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da ku nuwanuwata irui. Ma nani Kanumina yavata tikwatu bo, “Abba, tam aku Mamai.”

⁷Tuna kubiine tami kovi sleiv ikovi, karako tami na God natunatuna. Ma vonakiiyapa bagibagina iterei da buderina natunatuna ita veresi na tami yavata peyarina kona viiya.

Pol Gareisiya damsi ivi nuwapoyesi.

⁸Rorova maranai tami na God ke kotakovi, tuna kubiine iyavo kava na ke god vaghata na ivivi bademi da i kayowana kudubina koberabera, iberimi da kovi sleiv. ⁹Ma karako na God vaghata koakovi, bo ata vona da God iakovimi. Ma avi kubiine kokayokayowei da kona vovira babada vibero kurisi, ti na kanuma mitamitasi ma iyamsi kegha. Kokayokayowei da kubiisi koni sleivme, bo? ¹⁰Avi kubiine kiki konununuri da mara, nawaravi, iri ma madegha i mara ghamaghamasi kokivikivina bogai? ¹¹Taku ainuwapoyemi da tami gwabimiyai aku biga kava avi rekwei.

¹²Varevaresiku, ainowi kirakiiyemi, da ikikava amakamakai na nakanani bade kona makai. Moses ina vonaviyoyovana avoterei da kupuna wawayimi nakanani amakamakai. Rorova ke sago nuwapoya kota vereku, ma wekarakava na ke kona bera berai.

¹³Konotanotai, rorova agubaga kubiine da gwabimiyai amakai ma Keriso varana biibiina adime kurimi. ¹⁴Kaku gubaga iberimi da vita ghamana kokavari, ma ke kota kitaoruweku bo kota vonabareku. Ma koviiniku ma kokoyaghiku nakanani ma taku na God ina aneya bo Yesu Keriso. ¹⁵Aviyavisina itupuwa da ami nuwabiibai kovoterei? Ati mamatara wawayi kurisi da bera kudubina koberai kubiiku na ibiibii kirakai. Kovokovoghina da matami koti tupatawayana da kota vereku na vaghina, kota berai. ¹⁶Vonavaghata aisisiyei kubiine na koni ghaviyeku bo?

¹⁷Nani wawayisi viviberosi i kayowana ghamana na tami, ma i nota na beroberosi. Eberabera tovoni da ini bogebogeta da taku koni ghaviyeku ma ini nuwatini da yavata koni kiikapu. ¹⁸Ma ibiibai da ami kayowana ghamana da biga kona bera bubuni, ma kokitaruvimi da meni bigana kota berai na bera biibiina. Weni sisiyina na vonavaghata mara ku peyarina. Ke kona notai da taku gwabimiyai na tuna na vonavaghata ma taku kegha na sisiya vibero. ¹⁹Natunatuku, tami nuwanuwaku, ma ikikava maduwa vituwa kubiine ita vivivowavowa, nakanani taku damiku aviiyiya kubiimi da kota tupuwame da tami Keriso nakanani. ²⁰Ma aku kayowana ghamana da tami yavata kata makai ma aku sisiya ata virai da pikakuwai kurimi ati sisiya, iyamna ainuwapoya kirakiiyemi.

Heiga da Sera.

²¹Tami iyavo kava kokayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana kota kivina bogai na ati tarakiiyanemi. Aviyavisina vonaviyoyovana kamonai evonavonei na koakovi bo kegha? ²²Evonavona da Abraham natunatuna totomomowa ruwa, sago na sleiv wavine natuna ma sago na wavine vovotawena natuna.* ²³God vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da natuna tomowa ina tupuwa. Ma natuna Aisiki ina maduwa na wavine vovotawena, ma Aisiki na vonakiiyapa bagibagina ina rewapana kamonai itupuwa. Ma natuna Ismayel ina maduwa na sleiv wavine ma tuna na ke God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai ita tupuwa, ma wawayota i kayowanai. ²⁴Weni wivinesi tisisiyesi. Ti nakanani ma miiba, ivi matakira da vivaghina makamakiina ruwa emakamakai. Wavine sago kana vava Heiga ma imatakira da vivaghina sago Sainai koyanai ioru. Ma natunatuna na iyavo kava nani vivaghina gaburina, ma peyarisi na sleiv damsi. ²⁵Ma Heiga na ke Sainai koyana Arebiya kamonai kava kubiine iti matakira. Bade imatakira da karako Jerusalem kwanatuna dobuwai, ina wawayi yavata, peyarisi na sleiv damsi. ²⁶Ma Jerusalem sago kunumai emakamakai ma tuna na wawayi vovotaweta ita maduwa, nakanani ma Sera, ²⁷iyamna giruma katamana evonavona bo, “Wavine gagarim, kevi nuwabiibai!

Tam ke meyani vituwa damina kuta viiya na nuwabiibiyai kekiirara!

Iyamna rorova na gagarim da kawam ikuyowem, ma karako natunatum ipeyari kirakai,

Ma wavine mara nonowa kawana yavata emakamakai na natunatuna ke iti koroto, tam natunatum nakanani.*

²⁸Varevaresiku, tami na Aisiki nakanani, God ina vonakiiyapa bagibagina gaburina kotupuwa da tami God natunatuna. ²⁹Rorova mara katamaninai sleiv wavinena natuna Ismayel ivomiiri da Aisiki ivivi tupaketowanei. Ma Aisiki na God Kanumina ina rewapanai itupuwa. Ma bade nakanani karako wawayi evovomiiri da iyavo kava God Kanumina

* 4:5: Rom 8:15-17

* 4:22: Gen 16:15, 21:2

* 4:27: Isa 54:1

ina rewapanai tatupuwa na itupaketowaneta.* ³⁰ Ma giruma katamana, aviyavisina evonavonei? Evonavona bo, “Nani sleiv wavinena natuna yavata kokwavinisi ina nae, iyamna natuna ke sago ina mamai buderina nevanavana ina viiya. Buderu kudubina na wavine vovotawena natuna ini rapenei.”* ³¹ Tuna kubiine, varevaresiku, vitumaghana damta na ke sleiv wavinena natunatuna. Tota na wavine vovotawena natunatuna.

5

Keriso ivotaweta na nakanani kava tamakai.

¹ Keriso ivotaweta da karako na vovotaweta tamakamakai. Tuna kubiine komiirikikina da tami vovotawemi, ma ke kona vovira da vonaviyoyovana vitana kona nunura meyei. Nani vitana ku tepami kona terei na ina berimi da koni sleiv.

² Kovi yana. Taku Pol avonavonemi da mikedda koti vaghinei da kwimatami bekasi ita tuviviratawei na aviyavisina Keriso iberai kubiimi na iyamna kegha kurimi. ³ Ana vona meyei. Tomowa iyi ini vaghinei da ina tuvivira na bade Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunura yavui. ⁴ Tami koberabera tovoni da vonaviyoyovana kota votekatekei da God ita vonakiiyaragha da tami ina wawaya maninimi na ami vinuwasago Keriso yavata kokiiyaraghi. Tami God ina agabiibai kokiiibutawei. ⁵ Ma tokai, akii nota ivi rewapana da God ina vonakiiyaragha da tokai ina wawaya maninikai. Ma God Kanumina ina rewapanai kaitumaghana ma nimonimoriyai kakoyakoyagha, ⁶ iyamna Yesu Keriso yavata kavi nuwasago. Tuna kubiine wawaya kwimatasi bekasi ina tuvivirataweyana bo ke ina tuvivirataweyana na ke sago avai. Bera ghamana na Keriso titumaghane, ma ita nuwaviina idebei da titumaghana.

⁷ Koveraverau bubuna, ma iyai imiiripotemi da vonavaghata votekatekena kovoterei? ⁸ God ikwatumi, ma ke tuna ita miiripotemi. ⁹ Wawaya evonavona bo, “Yist gisi korekorena kuna terei na parawa ina nunui da ina dodo kirakai.”* ¹⁰ Ma Bada yavata tavi nuwasago, tuna kubiine aitunghanemi da ikikava anotanotai na tami nakanani kona notai, ke nota bogiiyai kona viiya. Ke atakovi da meni wawayina notaragharagha evereveremi na tuna wawayina kovogha God gwabinai ina viiya.

¹¹ Varevaresiku, avi kubiine wawaya patana da itupaketowaneku? Iyamna na weni. Ke ata dimadima da wawaya kwimata bekasi ita tuviviratawei. Tuvivira patana da ata dimei ma Keriso ina korosi ke ati sisiyei na Jiu damsi ke sago aku sisiya iti kawapatei. ¹² Ma nani wawayisi inotaragharaghi na aku kayowana da ke kwimata bekasi kava ina tuyaraghatawei, ita nevaghavaghata da kudubina iti kiiyaraghanataweyana!

¹³ Ma tami, varevaresiku, God ikwatumi da vovotawemi kota makai. Ma weni votawena ke taraboga ita vereveremi da tupuwa ina kayowana beroberosi ini bademi da bera dowadowasi kona berai. Kegha, ami nuwaviina ini bademi da koni vovaguvivirana. ¹⁴ Ma Moses ina vonaviyoyovana kudubina tikiikapui da sisiya sago kava na weni. “Ikikava tam mani kinuwaviina meym, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.”* ¹⁵ Ma tami na ghamoghamo dipa nakanani, koiruwa ma koikutavunuvunuwana. Kokitaruvimi, iyamna ke kona voterei na tami mani ma turaturami ami yawasa kona resoi.

Kanuma Vovokaravina ini badeta.

¹⁶ Tuna kubiine avonavonemi, kovi vaghinei da Kanuma Vovokaravina ami yawasa kudubina ini badei da tupuwa ina kayowana beroberosi kudubina kona takuputei, ¹⁷ iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi na Kanuma Vovokaravina ini kawapatei, ma bade Kanuma Vovokaravina na tupuwa ina kayowana beroberosi ini kawapatei. Ivi ruwa ighavighaviya, tuna kubiine ke kovokovoghina da ami kayowana kona berai.* ¹⁸ Ma mikedda Kanuma iti noravemi na tami ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburina.

¹⁹ Ma tupuwa ina kayowana beroberosi na kudubita takova yavui da ikikava. Kamonai na vipekana wapawapa ma bera dowadowasi. ²⁰ Ma bade sawara yamoyamonisi erurunomisi, eyapuyapune ma ikiirapu. Wawaya ikawapata ma ighavighaviya, inuwakapikipiyana, inuwapughuwana, ma keta iekwekwai da ini wawayaghama. Wawaya ibogebogesi ma kamosiyai iruwa. ²¹ Turasi i sawara ekikirororowi, iumuma neghanegha ma kam ghamaghamasi kamonai na i bera wapawapa irakata. Ma bera peyarina na nakanani etuputupuwa. Namada avonemi ma bade avonavona meyemi, iyavo kava weni berasi eberaberi na ke God ina ku vikiivavona ina rui.

²² Ma Kanuma Vovokaravina ini badeta na ita yawasa kamonai amena biibiina ina tupuwa. Gwabitiyai na nuwaviina ina rakata, mara nonowa tinuwabiibai, nuwanuwata nubana, bera kudubina na nuwapikatiyai taberai, agata ina biibai, ita yawasa na biibiina

* 4:29: Gen 21:9 * 4:30: Gen 21:10 * 5:9: 1Kor 5:6 * 5:14: Lev 19:18 * 5:17: Rom 7:15-23

kavakava, tipatutu kirakai da wawaya ini tumaghaneta, ²³ tavokuwaya bubuna ma bade tipotepote meyeta da berabero tamiirikupukuputei. Ma weni berasi na ke meyani da vonaviyoyovana iti kiigiyei. ²⁴ Ma iyavo kava Yesu Keriso rapenai na nuwanuwasi kamoni tupuwa ina kayowana beroberosi ituparatui da ivi rabobo na gwabisiyai nani kayowana beroberosi ma rewapanisi na peyarina ikovi. ²⁵ Kanuma Vovokaravina yawasa ivereta, tuna kubiine ita yawasa kudubina ini badei. ²⁶ Ma ke meyani takayotata bo timarumaru bo tanuwakapi turaturata kurisi.

6

Vowaguvivirana.

¹ Varevaresiku, kona kitai da kwinam sago berabero ina poko kamoni na tami iyavo Kanuma Vovokaravina inoravemi na pikamiyai koterevimanini. Ma nani kamoni kokitaruvimi da ruyagha ke kona panani da tami bade ku poko kona rui. ² Kovi vowaguvivirana da kwinam kana vita kuna kavari ma tuna bade kam vita ina kavari. Nakanani kona berai na Keriso ina vibeyeyena kona nunura bubuni. ³ Wawaya iyai enotanotai da tuna na wawaya ghamana na kegha, tuna mani iberoborowe meyei. Tuna na wawayota. ⁴ Wawaya sago sago duma iti tupavire meyesi da aviyavisina eberaberi na biibiina bo berona. Ina panani da iberabubuni na nuwanuwana kamoni ini nuwabiibiyei. Ma ke meyani kwinana ina bera ina ruvai da iberabubuni bo iberaberoi, ⁵ iyamna sago sago duma tota mani ita biga taberai ma taruvai.

⁶ Wawaya God vonana ina vivibeyebeyem na aviyavisina biibiina gwabimuwai na nevana am vibeyeyena wawayina keverei.

⁷ Ke koni beroborowe meyemi, iyamna ke kovokovoghina da God koni beroborowe. Wawaya pei biibiina ina voni na vavina biibiina ina yabai. Ma pei berona ina voni na vavina berona ina yabai. ⁸ Wawaya tupuwa ina kayowana beroberosi ini nuwabiibiyei, tuna na pei berona evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na rabobo ina panani. Ma wawaya Kanuma Vovokaravina ina kayowana ini nuwabiibiyei na pei biibiina evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na Kanuma gwabinai yawasa makamakii nonowina ina panani. ⁹ Bera biibiisi taberaberi na ke takayobara. Ke tavoterei da marana vaghata ina nekiibau na tayaba bubuna. ¹⁰ Tuna kubiine, taraboga tapanapanani na mara nonowa bera biibiisi taberaberi wawaya kudubisi kurisi. Ma iyavo kava Keriso itumaghane, ti nakanani ma ita rakaraka, ma takitaruvai da bera biibiisi kava taberai kurisi.

Vonaverena turina ma vikiikiwa.

¹¹ Wekarakava na kokitai da giruma ghamaghamana, tuna imatakira da taku mani imakuwai agirugiruma. ¹² Nani wawayisi idarudarumi da kwimatami bekasi kota tuviviratawei na kayotatasi, i kayowana da wawaya ina kitisi ma ini gheghenisi. Idarudarumi, iyamna ke ita kayokayowei da Keriso ina rabobo korosiyai iti tumaghane da wawaya ita kayovitupaketowanesi. ¹³ Ma iyavo kava namada kwimata bekasi ituviviratawei na ti bade Moses ina vonaviyoyovana ke ita votekateka bubuni. I kayowana da kota tuvivira na ita kayotata da iberimi da nani berana koberai. ¹⁴ Ma taku na ita Bada Yesu Keriso korosiyai irabobo na tuna kava ana kayotatei. Kana korosi tupuwa ina kayowana beroberosi ivi rabobo, ma bade taku ivi raboboku da nani berasi damina ke ata viiviyi. ¹⁵ Wawaya kwimata bekasi ita tuviviratawei bo ke ita tuviviratawei na iyamna kegha. Bera ghamana da God wawaya ini vunisi da ina tupuwavira. ¹⁶ Ma iyavo kava weni sisiyina i yawasa kamoni ina kivini na ainowi God kurina da ina nuwanuba ma vikamyuyuwu gwabisiyai ina makai. Ma bade God ina wawaya kudubisi gwabisiyai.

¹⁷ Vaghina aku sisiya turina na weni. Ke sago iyai weni berasi kubiine nuwapoya ina vere meyeku, iyamna pitara ininikuwai imatakira da aku yawasa na Yesu rapenai.

¹⁸ Varevaresiku, ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibi ai kanumimi kamoni ina makai. Amen.

Pol Ina Giruma Epesas Damsi Kurisi (Ephesians) Vonaviakova

Pol ina giruma Epesas damsı kurisi ina nota ghamana na sapta 1:10 kamonai. Ivona da God ina nota irereghi da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai na ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai. Ma Pol inowi God ina wawaya kurisi da weni notana ghamana i yawasa kamonai ina kivini da Yesu Keriso gaburinai wawaya dobuwai kudubisi ini sagosi da ini nuwasago.

Pol ina giruma karenai nota ghamana iterei da wawaya i vinuwasago kamonai na bera aroba. Sago na ikikava Mamai God wawaya ivinesi da rapenai. Kana viruwa na ikikava Natuna Yesu Keriso tepanai i berabero inotatawei ma ivotawesi da yawasa berona ikiibutawei. Ma kana viaroba na ikikava God Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna iakovita da yawasa makamakii nonowina namada taviiya. Nani murinai iyavo kava weni girumina ini yavi na Pol inowi kurisi da ikikava Keresiyana turaturasi yavata ina makii patapata na ini debei da Keriso yavata inuwasago.

Pol ina miiba aroba iterei, ibeyebeyena da God ina wawaya ti mani kamosiyai iti nuwasago ma bade Keriso yavata iti nuwasago. Miiba sago ivona da Keresiyana na nakanani ma wawaya tupuwina ma Keriso na tupuwa gayamina. Kana viruwa ivona da Keresiyana na nakanani ma numa ma Keriso na nakanani ma wakima ghamanakina God iterei da numa kana vita ita kavari. Kana viaroba ivona da Keresiyana na nakanani ma wavine ma kawana na Keriso. Weni girumina kamonai Pol, God ina agabiibai Keriso tepanai damina iviia da nuwanuwana ighetawei ma nota ghamaghamasi ma nuwaton-tonasi itere bubuni. Ma ina giruma kamonai Keriso ina nuwaviina, ina veremeyena, ina notataweyana, ina agabiibai ma ina yawasa maninina na mara nonowa enotanotai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:21 Keriso ma Keresiyana damsı.

Sapta 4:1 da ku 6:20 Yawasa vuna Keriso tepanai.

Sapta 6:21-24 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pol, ma God ina kayowanai ivineku da avi aposol Yesu Keriso* kubiine.*

God ina wawaya Epesas kwanatuna kamonai, tami iyavo kovi tumaghana da Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na kurimi agirugiruma.

² Ainowi God ita Mamai ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi.

Vibiibiina Keriso gwabinai taviiya.

³ God tavokavakavari, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai ma kanuma ina ku nevaneva ibiibiinita. Yesu Keriso yavata tavi nuwasago da vibiibiina bogii ma bogiiyai peyarina everevereta. ⁴ Muriyai da dobu ita yamoni, God namada ivineta da Keriso yavata kati nuwasago da tota God ina wawaya. Nakanani iberai da ku matana tota maninita ma vovokaravita.

Ina nuwaviina kubiine, ⁵ God namada nota iviia da ita yabisita da natunatuna. Ina kayowana ma ina nuwabiibai kubiine weni nakanani iberai. ⁶ God tavokavakavari iyamna ina agabiibai irakata da irakata kirakai, da nevana kava ipuyota. Kata puyo na Natuna, tuna nuwanuwana. ⁷⁻⁸ Keriso ina rabobowai igimarita ma taranai ivotaweta da God ita berabero inotatawei. Ina agabiibai ghamanakina inuwatawei kurita da ina verena na isasara.*

Ina nuwagiura ma akova irakata da ⁹ aviyavisina namadani kava inotanotai na iberai. Rorova notana na gavugavuna ma karako ivi debei kurita da ina kayowana da Keriso tepanai nani berana peyarina ita bera yavui. ¹⁰ Ma God kana mara vaghata etereterei da ina kayowana ina tupuwa da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai na viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai.

¹¹ Ma bade tota na Keriso tepanai God ivineta da ina wawaya. Weni berasi etuputupuwa na namadani kava God ina nota irereghi da ita tupuwa. Ma aviyavisina God ekayokayowei

* **1:1:** Keriso: Grik damsı gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsı gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:19-21, 19:1 * **1:7-8:** Kol 1:14

na ina berai da ina tupuwa. ¹² Ma ina kayowana da tokai iyavo kava kavi nao da Keriso kaitumaghaneɪ na kana kadara kati ghegheni.

¹³ Ma tami yavata vonavaghata kovi yaneɪ ma kovi tumaghaneɪ na God iberimi da ina wawaya ma yawasa makamakii nonowina iveremi. Nani vonavaghatina na Keriso Varana Biibiina. Keriso kovi tumaghaneɪ na God ina vonakiiyapa bagigagina inunuri da Kanuma Vovokaravina iveremi, ivi matakira da tami rapenai. ¹⁴ Ma God Kanumina iveremi, tuna na bera karena, ivi matakira da ina vonakiiyapa bagigagina iterei da aviyavisina ina vereta na karakava kudubina tavii yavui. Tuna kubiine takova bubuna da mara epipisi da tota ina wawaya ina votawe tuwanonowita. God kana kadara tavokavakavari!

Pol ina nipowana.

¹⁵ Tuna kubiine maranai sisiyimi avi yaneɪ da Bada Yesu kovi tumaghaneɪ ma ami nuwavi-ina irakata God ina wawaya peyarisi kurisi na avi karei da ¹⁶ mara nonowa God aikiikiwei kubiimi, ma aku nipowana kamonaɪ anotanotimi. ¹⁷ Mara nonowa kubiimi ainowi ita Bada Yesu Keriso ina God kurina, tuna Mamai kadakadarina. Ainowi da Kanumina gwabimiyai ina makai da nuwagiura ina veremi ma vonavaghata ini debeɪ kurimi da God konakova bubuni. ¹⁸ Tuna ikwatumi da tami na ina wawaya vovokaravimi ma vonakiiyapa bagigagina iterei kurimi da ini biibiina kirakiiyemi da kanumimi ina mura ghamana ina veremi. Ma ainowi kurina da nuwanuwami ina votaweɪ da ina yasegana ini tupoi ma nani vibiibiinisi damina kona vii bubuni. ¹⁹ Ma tota vitumaghana wawayita na ina rewapana ghamakirakina gwabitiyayi ina makai. God ina rewapana na rewapana kirakiina ma gwabitiyayi idagudagu. Tuna na vaghina rewapanina ²⁰ iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi ma iviyya ighae ku kunuma da katagheyanaɪ emakamakai.* ²¹ Ma Keriso God katagheyanaɪ ivi matakira da bera kudubina ibadeɪ da kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na Keriso gaburinai imakiiyana. Keriso kana gawara ighe kirakai da karako ma nokoni ku marana wawaya peyarisi kii vava ma kii gawara ghamaghamasi ighekuyowesi. ²² Ma God rewapana Keriso iverei da bera kudubina kae gaburinai emakamakai. Ma ivinei da tuna na ekalesiya gayamina,* ²³ iyamna ekalesiya na Keriso tupuwina ma i yawasa ma i rewapana kudubina na Keriso gwabinai eviiviyya. Ma bade Keriso kava gwabinai bera peyarina dobuwai ma kunumai yawasa eviiviyya.

2

Keriso gwabinai yawasa kopanani.

¹ Rorova ami berabero ma kawakiikai kubiine, kanumimi na raborabobosi.* ² Dobu yawasina ina kayowana beroberosi kokivikivini ma kanuma beroberosi kunumai i bada kovovotekatekeɪ, ma karako iyavo kava God ke ita vovotekatekeɪ na nani kanumina patana da ibadesi. ³ Rorova kudubita nakanani tamakamakai, ita kayowana beroberosi ivivi badeta da tupuwita ina kayowana ma ita nota dowadowasi takivikivini. Nani maranai tota na wawayota peyarisi nakanani, God ina nuwapughu damina kata viyya.

⁴ Ma kegha, God ina vikamyuyuwu ma ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁵ Ita berabero kubiine kanumita na raborabobosi ma nani kamonaɪ God iberai da Keriso yavata tayawasa. God ina agabiibiyayi ivi yawasimi. ⁶ Ma iviinita da rabobowai tavomiiri da Keriso yavata kunumai tamakamakai. ⁷ Nakanani God iberai da madegha ma madegha kamonaɪ ini beyeta da ina agabiibai na notakavakavana. Ma Yesu Keriso imatakira da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. ⁸ God ina agabiibai irakata da ami vitumaghana kubiine ivi yawasimi. Weni tuna ke tami ami rewapanai, God nevana kava ipuyomi. ⁹ Ke tami mani kota berai, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya ini gheghena meyei. ¹⁰ God iyamonita ma ita yawasa ivi vuni da Yesu Keriso yavata kati nuwasago ma ita yawasa ku kamona bera biibiisi kata beraberaɪ. Ma nani berasi namada God ivovunagha da kata berai.

Keriso kubiine tinuwasago.

¹¹ Tami kota notai da kotupuwa da kupuna wawayimi. Ma Jiu damsi na kwimata bekaɪ ituviviratawei ma ekitakitaoruwemi iyamna tuvivira ke kota berai. Weni berana na tupuwisiyayi imatakira ma ke nuwanuwasi ita virai. ¹² Konotanotai da rorova na Keriso kana boga ma tami kami boga. Tami ke Israel damsi kamosiyayi, dobu viruwa wawayimi. God ina wawaya yavata vivaghina makamakiisi iberai ma bade vonakiiyapa bagigagisi kurisi iterei ma tami na ke nani vonakiiyapisi bagigagisi kamonaɪ. Rorova dobuwai komakamakai na ke ami nota da aviyavisina biibiina ita tupuwa kurimi ma God ke kotakovi. ¹³ Ma kami taraboga irabaraba da ke kovokovoghina God kurina kota nae ma

* 1:20: Psa 110:1 * 1:22: Psa 8:6; Kol 1:18 * 2:1: Kol 2:13

karako Yesu Keriso yavata kovi nuwasago da taranai itinariyemi God kurina. ¹⁴ Iberai da karako Jiu damkai ma kupuna dami ita vikawapata ivi kovini ma ivi sagota da dam sago kava ma nuwanuba ivereta. Aviyavisina imiiripaparita na iresotawei, tuna nakanani ma gari basutiyai imakamakai da tavivi kawapata ma garina itinarikatawei. ¹⁵ Jiu damkai akii kiki ma Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Ina kayowana da Jiu damkai ma kupuna dami kati nuwasago da dam sago kava, tota na Keriso tupuwina.* ¹⁶ Ina rabobo korosiyai ivi sagota da tota tuna mani tupuwina. Vaghina ma kudubita itinariyeta God kurina.* Vikawapata kamotiyai tavoterei ma bade vikawapata God yavata tavoterei, peyarina ivi kovini. ¹⁷ Ipisi da nuwanuba varana biibiina idimei kurita. Rorova tami kupuna dami na ke sago God akovina kota viiya da konetaweyana ma kurimi idimei. Ma tokai Jiu damkai namada God akovina gisina kaviiya da ke kata netaweyana ma bade kurikai idimei.* ¹⁸ Yesu keta ivotawei da Kanuma Vovokaravina ini viteta da Jiu damkai ma kupuna dami peyarita kovokovoghina da tanae Mamai God kurina.

¹⁹ Tuna kubiine karako tami kupuna dami na ke dobu viruwa wawayimi, bo dam bogiiyai. Tami na God ina wawaya ku kamosi korui da peyarita na God ina rakaraka. ²⁰ Tota nakanani ma God ina numa. Ma kunona aposol ma peroperoveta ti na wakima ghamaghamasi tanowai itura da tepanai numa kana biri ita vowai. Ma Yesu Keriso na wakima ghamanakina, tuna iterei da numa kana vita ita kavari. ²¹ Ma vitumaghana damta nakanani ma wakima gisigisisi. Nuwatuwai tota sago sago duma eteretere bubunita da biri biibiina eyamoyamoni. Bada ina numa vovokaravina evowavowai. ²² Keriso yavata kovi nuwasago na nakanani ma tami ma vitumaghana wawaya peyarisi etitinariyariyita da tota God ina numa vovokaravina da Kanuma Vovokaravina gwabitiyai irunuma.

3

Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai.

¹ Taku Pol, Yesu Keriso varana biibiina adimei kupuna dami kurimi, tuna kubiine ku gabura itereku. ² Namada koakovi da God rewapana ivereku da ina agabiibai ati debei kurimi. ³ Ma taku kuriku ina nota gavugavusi ivi debei. Namada weni notasi viya agiruma kurimi ⁴ kona viviyyavi na konakova bubuniku da taku ikikava God ina nota gavugavusi Keriso kubiine na namada akovi.* ⁵ Kimta ma kimta mara katamaninai ipisi da ku karako na weni berasi gavugavusi ke iti debei kurisi. Ma kegha da wekarakava God Kanumina ivi debei ina aposol vovokaravisi ma peroperoveta kurisi. ⁶ Nota gavugavuna na weni, ke Jiu damkai kava ma bade tami kupuna dami yavata Keriso varana biibiina koni tumaghane da tami God natunatuna ma ina agabiibai kona viiya. Tami ma tokai tavi sagota da tota Keriso tupuwina kamoni. God vonakiiyapa bagibagina iterei Jiu damsi kurisi da ini biibiinisi na nani vibiibiinina na tami yavata ikamowanimi.

⁷ God ina rewapanai ma ina agabiibiyai iberiku da weni varana biibiina kubiine abigabiga. ⁸ God ina wawaya kamosiyai na aoru kirakai ma kegha da ina agabiibai irakata da taku ivineku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna dami kurimi. Nani varana nakanani ma mura ghamana ma notakavakavana. ⁹ God bera kudubina iyamoni ma ina nota irereghi ma namadani kava igavui da weni ku marana. Ma karako ivineku da nani notasi ati debei da wawaya kudubisi itakovi. ¹⁰ God ina kayowana da ina nuwagiura bogii ma bogiiyai iti debei da aneya ma kanuma rewapanisi kunumai i kiikiivavo yavata inakovi. Jiu damsi ma kupuna damsi ini tumaghana ma ini nuwasago na tuna berana God ina nuwagiura ini debei. ¹¹ God weni berana mara nonowa ivivi nuwanotanotei na ita Bada Yesu Kerisowai berana ivi koviya. ¹² Keriso titumaghane ma yavata tinuwasago na keta ivotawei da ere tepatorata tanae God kurina. ¹³ Namanaki taku gabura kamoni ma ainowi kurimi da weni notasi kubiine kovi nuwabiibai, ke ami nota ina peku. Tami ami biibiina kubiine avokwarakwara.

Keriso ina nuwaviina.

¹⁴ Weni notasi kubiine aituwaporeruruwana ma Mamai avokavakavari. ¹⁵ Tuna na rakaraka kudubisi dobuwai ma kunumai i Mamai vaghata. ¹⁶ Ma ina rewapana kadakadarina irakata kirakai, ma kurina ainowi da Kanuma Vovokaravina rewapana ina veremi da ami nota, kanumimi, ma nuwanuwami ini rewapana. ¹⁷ Ma aniponipowana da ami vitumaghana kubiine Keriso nuwanuwami kamoni mara nonowa ina runuma. Ma bade ainowi da ami nuwaviina ina rakata. Tuna nuwaviinina nakanani ma kiramram, kii evovotani da emiimiirikikina. ¹⁸ Aniponipowana da tami ma ina wawaya kudubisi rewapana ina veremi da ikikava Keriso ina nuwaviina irakata na damina kona viiya. Nani

* 2:15: Kol 2:14 * 2:16: Kol 1:20 * 2:17: Isa 57:19 * 3:4: Kol 1:26-27

nuwaviinina ina damona kegha ma ke kovokovoghina da kata ruvai. ¹⁹ Vonavaghata, ke kovokovoghina da ina nuwaviina kudubina takova kamowi, tuna notakavakavana. Ma kegha da gisi vaghina damina kona viiya na ina berimi da ami yawasa kudubina na God maghimaghghina.

²⁰ God ina rewapana kamotiyai ebigabiga da aviyavisina kudubina kata notai bo kati nowi da ita bera kubiita na God ruvaruvana. Ma ke tuna kava, ina bera ine kirakai da ita nota ighekuyowei. ²¹ Vitumaghana damta kamotiyai ma bade Yesu Keriso tepanai na God tighegheni. Kimta ma kimta tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

4

Keriso tupuwina kamonai tinuwasago.

¹ Taku abigabiga Bada kubiine da avi gaburamakamakai. Ma tami, ainowi kiraki-iyemi da ikikava God ikwatumi da wawaya vovokaravimi na nakanani kava komakai. ² Mara nonowa kovo pepeta, ere nuwapikami ma ere nuwanubami turaturami yavata kovi nuwasago. Ami nuwaviina kubiine na maranai turaturami ina bera beroi na ke koni matatonetonesi.* ³ Kanuma Vovokaravinai nuwanuba koviiya da kovi sagomi na nuwanuwami kudubina nani vinuwasagona kovotani. ⁴ Ma Keriso tupuwina sago kava na kamonai tamakamakai, ma God Kanumina na sago kava. Ma kudubita nota rewapana sago kava gwabitiyai da God ikwatuta na ini biibiinita. ⁵ Ma bade, ita Bada na sago kava, ita vitumaghana na sago kava ma ita babataito na sago kava. ⁶ Ma God na sago kava, tuna wawaya kudubita ita Mamai. Tuna ita Bada, kudubita gwabitiyai emakamakai ma kamotiyai ebigabiga.

⁷ Ma Keriso ina agabiibiyai puyo bogii ma bogiyyai irereghi tota sago sago duma kurita. ⁸ Giruma katamana evonavona bo, “Kana ghavighaviya ipanisi ma irutinisi da yavata ighae ku vovovaghina, ighae na ina wawaya ipuyosi.”*

⁹ Kovi yana bubuna da igiruma bo, “Ighae.” Tuna sisiyina imatakira da kunona Keriso ioru ku dobu. ¹⁰ Ioru na vaghina wawayina tisisiyei da muriyai ighae da ighe kirakai da bera kudubina dobuwai ma kunumai ikamowana yavui. ¹¹ Ma tuna wawayina puyo irereghi vitumaghana damsi kurisi. Viya ivinesi da aposol, viya peroperoveta, viya Keriso varana biibiina ina dimei, ma viya na vitumaghana damsi kii koyakoyagha ma i vibeyebeyena wawayisi. ¹² Nakanani irereghi da God ina wawaya ita vovunaghisi da Keresiyana bigana ita bigei ma Keriso tupuwina ina rewapana iti rakati, ¹³ ina nena da peyarita ita vitumaghana kamonai tinuwasago, ma God Natuna akovina taviyya. Ma notamagurita ina terei na ina berita da ita yawasa kudubina na Keriso maghimaghghina. ¹⁴ Kunona ita nota nakanani ma pepeya ma karako na ita nota imagura. Wawaya viviberosi i vibeyebeyena nakanani ma tovava ma yanunu. Rorova ivi beroboroweta ma sisiya vigayagaya itereterei da ita vitumaghana taviravirai. Tuna nakanani ma tovava ita raravita ma yanunu ita tapitapita da nake ma wike. Ma karako na notaragharagha tavoterei. ¹⁵ Kegha da ere nuwaviinita vonavaghata tisisiyei da bera kudubina kamonai tago da ita yawasa na Keriso maghimaghghina, iyamna tuna na gayamina. ¹⁶ Ma tota na tupuwina. Tupuwa kamonai na rerereghina. Gayamina ina vibadanai da nani rereghisi sago sago duma kii gawara nununai ivi kabakabai da tupuwa sago. Maranai reregha sago sago duma i biga ina beraberi na nuwaviina tepanai Keriso tupuwina kudubina ina gogo ma ini rewapana.*

Yawasa vuna Keriso tepanai.

¹⁷ Bada avanai na sisiya bagibagina ana veremi. Ikikava ke vitumaghana damsi emakamakai na tami ke nakanani kona makai, kovoterei. Ti i nota na kwebusi. ¹⁸ Ma i nota na didibarisi. Ti na God ina yawasa makamakii nonowina ke ita viiya, iyamna ti na neghaneghasi ma tinapotapotasi. ¹⁹ Ti na vinimaya gwabisiyai kegha. Ke ita notanotai da bera biibiina bo berona. Ma aviyavisina ekitakitai ma ekirokirorowei na maninina tupuwa ina kayowana ina bera kamowi.

²⁰ Ma tami na ke nakanani. Aviyavisina wawaya ivi beyebeyemi maranai Keriso akovina koviiya na keta bogiyyai. ²¹ Yesu varana kovi yanei ma tami kana kivikivina kubiine na vonavaghata ivi beyebeyemi. ²² Ivonemi da koni paparana da ami yawasa wadubona kona voterei. Rorova nani yawasina kamonai tupuwa ina kayowana na berasi dowadowasi ivivi bademi da ami yawasa ivivi beroi.* ²³ Ma bade ivonemi da koti vaghinei da God

* 4:2: Kol 3:12-13 * 4:8: Psa 68:18 * 4:16: Kol 2:19 * 4:22: Kol 3:9

nuwanuwami ma ami nota iti vuni. ²⁴ Ma yawasa vuna koni karei, tuna yawasina na God maghimaghigina ma ini debei da tuna na yawasa vaghata, maninina ma vovokaravina.*

²⁵ Tuna kubiine sisiya vibero kegha. Tami sago sago duma vitumaghana turaturami kurisi kona vivisisiya na vonavaghata kava kovi sisiyei, iyamna kudubita na Keriso tupuwina kamona.* ²⁶ Nuwanuwami ina pughu na ke ami nuwapughu ina berimi da berabero kona berai. Ma ke ere nuwapughumi kona makii kirakai da ravi ina pika.*

²⁷ Ke nuwapughu ina berimi da Devil taraboga kona verei da ini badei. ²⁸ Tami iyavo kava koyapiyapi na yapi kovoterei ma biga vaghata kovi karei da makamakii biibiina kona panani. Ma ku tepana kovokovoghina da wawaya moyamoyakisi koni vitesi. ²⁹ Ke wawaya kona kawaberowesi. Sisiya biibiisi koveresi, wawaya kii ruva nununai kovi sisiya kurisi da ini vitesi. Ma iyavo kava ami sisiya ini yanei na ina kiiepepisi. ³⁰ Ma ke kona berai da God ina Kanuma Vovokaravina ini nuwapoya, iyamna nani Kanumina gwabimiyai imatakira da God namada igimarimi da tami rapenai. Marana vaghata ina nekiibau na tuna dobu vitana kamona ina votawemi. ³¹ Kovi paparana da viwenoweno, kayoghakighaki ma nuwapughu berasi kona voterei. Vikawapata, viavabero, ma kiivibero bogii ma bogiyyai kovoterei. ³² Kegha da Keresiyana turaturami kurisi agami ebiibai ma nuwanuwami pikanai aviyavisina peyarina koberai. Ikikava God ami berabero Keriso tepanai ino-tatawei, nakanani turaturami i berabero konotatawei.*

5

Yasegana kamona tamakamakai.

¹ Tami na God natunatuna ma ina nuwaviina ghamana. Tuna kubiine God ina yawasa kovi bonebonei. ² Ami yawasa na nuwaviina ini badei. Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata kurita da ivere meyei kubiita na nakanani koni nuwaviina. Keriso isuware meyei na God ivi nuwabiibiyei, tuna nakanani ma suwara ghabughabuna ita gheghae kurina.*

³ Tami na God ina wawaya vovokaravimi, tuna kubiine ke ita biibai da vipekana wapawapa bo nota dadabusi bo vomatamatigha sisiyisi bo berasi kamomiyai ina makai.

⁴ Ma bade vivarabero, sisiya dowadowasi bo tomowa da wavine tupuwisi vonaviiviyakesi na ke ita biibai. Ma mara nonowa ami sisiya kamona na God koni kiikiwei.

⁵ Vonavaghata koakova bubuni da iyavo kava vipekana wapawapa eberaberei bo nota dadabusi gwabisiyai bo evovomatamatigha na ke kovokovoghina da Yesu Keriso ma God i ku vikiivavona ku kamona ina rui. Koakovi da aviyavisina komatamatigha kirakiyyei na ti berasi nakanani ma ami god vivibero.

⁶ Ke koni vaghinei da wawaya ini beroborowemi da nani berasi na ke berabero. Iyavo kava God ke ita vovotekatekei ma nani berasi eberaberei na ina nuwapughu damina ina viiya.

⁷ Tuna kubiine wawaya kawakiikiisi ke yavata koni kiikapu. ⁸ Rorova na Bada koveyiyei da tami nubakutuvai komakamakai. Ma wekarakava na tami Bada ina wawaya da yasegana kamona komakamakai. Tuna kubiine yasegana wawayisi ikikava emakamakai na nakanani kona makai, ⁹ iyamna yasegana kamona na bera biibiisi, yawasa maninina ma vonavaghata. Ti berasi nakanani ma mura ghamana kota yabayabai. ¹⁰ Ma kovi paparana da aviyavisina Bada ekayokayowei ma inuwabiibiyei na akovina kona viiya. ¹¹ Nubakutuva berasi iyamsi kegha na ke nani berasi ku kamosi kona rui. Kegha da nani berasi ku deba kona terei da yasegana nubakutuva ina rewapana ini kovini. ¹² Ma ivinimayamaya kirakai da kawakiikiisi i bera gavugavusi debiyyai koti sisiyei. ¹³ Ma maranai bera kudubina ku yasegana kona terekibuwei na kona kitai ma akovina kona viiya da tuna avai, ¹⁴ iyamna yasegana gwabimiyai ekarakarata na bera peyarina idebei da matatiyai takitakitai. Tuna kubiine tavonavona bo,

“Kananunuwapim, kerumataka!

Rabobowai kevomiiri,
ma Keriso ku yasegana ina terem.”

¹⁵ Tuna kubiine kokitaruvimi da ikikava kona makai. Komakai da tami wawaya nuwanuwagiurimi, ke kona makai da wawaya neghaneghasi nakanani. ¹⁶ Mikeda taraboga kona panani na kovi onaghi da Bada ina biga koberai, iyamna karako weni maranai na bera dowadowasi irakata.* ¹⁷ Tuna kubiine ke kona bera wapawapa, kovi paparana da Bada ina kayowana akovina kona viiya da kona berai.

¹⁸ Ke wain konuma kirakiyyei da konuma neghanegha da ami yawasa ini beroi. Ma nuwanuwami kovotawei da Kanuma Vovokaravina ina rui da ami yawasa kudubina ini badei. ¹⁹ Koni kiidaburana na kamomiyai agi ma vovokavara tavorsi kona ruwa.

* 4:24: Gen 1:26; Kol 3:10 * 4:25: Zech 8:16 * 4:26: Psa 4:4 * 4:32: Kol 3:13 * 5:2: Exod 29:18; Psa

40:6 * 5:16: Kol 4:5

Mara nonowa nuwanuwami kamonai Bada kurina kotavotavora ma kovovokavakavara.*
²⁰ Bada Yesu Keriso avanai mara nonowa ita Mamai God tikiikiwei bera kudubina kubiine.

Tatavinemi.

²¹ Turaturami kona votekatekesi ma bade ina votekatekemi, tuna ini matakira da Keriso kovovopepetei.

²² Wivine, ikikava Bada kovovopepetei na bade nakanani kakawami kovopepetisi.*

²³ Keriso na Keresiyana ivi yawasisi da ti na tupuwina. Ma ikikava Keriso ina rewapana emakamakai da Keresiyana igayamei, nakanani tomotomowa rewapana gwabisiyai da kakawasi ini badesi.

²⁴ Ikikava ekalesiya Keriso evovotekatekei, nakanani tami wivinemi na kakawami i kayowana kona bera.

²⁵ Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata da ivere meyei ekalesiya kubiita, nakanani tami tomotomowimi na ami nuwaviina kakawami kurisi ina rakata.* ²⁶ Ivere meyei kubiita da ita berabero ikowatawei ma vonanai iterevimaninita da tota God ina wawaya vovokaravita. ²⁷ Weni berana iberai da vitumaghana damta na nakanani ma kawana kadakadara, kana gara na poipoi kirakiina, ke dadabuna bo vovokapikipirina. Ma nuwanuwana na yagharina, berona gwabinai kegha. ²⁸ Maghimaghina tomotomowimi kakawami kurisi kona bera. Ikikava tomowa tuna mani tupuwina ekoyakoyagha bubuni, nakanani kawana ina koyagha bubuni. Tomowa kawana nuwanuwana ina viiya na tuna nakanani ma inuwaviina meyei. ²⁹ Ke meyani wawaya sago tuna mani tupuwina ita babarei, kegha da ikanikani ma ekoyakoyagha bubuni. Ma bade Keriso nakanani eberaberi, tota Keresiyana ekoyakoyaghita, ³⁰ iyamna tota na tupuwina kamonai. ³¹ Giruma katamana evonavona bo, “Weni kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi ma kawana yavata ini kiikapu da sago.”* ³² Weni girumina katamanina kamonai na vonavaghata gavugavuna ivi debi. Tuna na ivi matakira da ikikava Keriso ma ekalesiya ini kiikapu da sago kava. ³³ Ma vaghina, weni sisiyina na tami yavata kami sisiya. Tomotomowa tatavinemi na sago sago duma ikikava koinuwaviina meyemi na nakanani kakawami nuwanuwasi kona viiya. Ma bade wivine tatavinemi na kakawami kona vokaravesi.

6

Mamai, maduwa ma natunatusi.

¹ Ededa, ami yawasa na Keriso rapenai, tuna kubiine ami mami mau ma maduwa mau kona votekatekesi, iyamna tuna na yawasa maninina.* ² God ina sisiya bagibagisi kamosiyai na sago ivona bo, “Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi,” ma tuna sisiyina na ere vibiibiinina, iyamna God vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Weni sisiyina bagibagina kona votekatekei na ani biibiinimi da ³ ami yawasa dobuwai ina guri ma kamonai bera peyarina na biibiina kavakava.”*

⁴ Mamai mau, ke kona bera beroi natunatumu kurisi da nuwanuwasi ina pughu. Kegha, Bada ina kayowanai kovi beyebeyesi da ku keta maninina kona teresi.*

Sleiv wawayisi ma i babada.

⁵ Sleiv wawayimi, ikikava Keriso kovovotekatekei, nakanani ere yabuyabumanimi ma ere vovokaravimi, nuwanuwami kudubinai ami babada dobuwai kovotekatekesi.* ⁶ Mara nonowa nakanani kona beraberi, ke matasiyai kava kona votekatekesi ma biga biibiina kona beraberi da ini gheghenimi. Ma bade mara nonowa nuwanuwami kudubinai God ina kayowana kona beraberi, iyamna tami na Keriso ina sleiv wawayimi. ⁷ Tami sleiv wawayimi, nuwabiibiyyai ami biga koberai, nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawayota kubiisi. ⁸ Tuna kubiine konota bogai da Bada wawaya kudubina, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi yavata, i biga biibiisi kubiine ini miyesi.

⁹ Tami babada, ami sleiv wawayisi kokoyagha bubunisi, ke kona vonaviyabuyabumanisi. Konotai da tami ma ami sleiv wawayisi na ami Bada sago kava kunumai. Tuna na ke wawaya sago ku murina ina miiri ma sago na kegha.*

Terepapara ma imakona sawarisi God gwabinai taviya.

¹⁰ Aku sisiya turina na weni. Bada ina rewapana irakata kirakai da tuna gwabinai rewapana koviiya na komiirikikina. ¹¹ God terepapara sawarisi iveremi na kudubina kokotei da maranai Devil ini beroberowemi bo ina ruyaghimi na kovokovoghina da kona miiripotei,

* 5:19: Kol 3:16-17 * 5:22: Kol 3:18; 1Pit 3:1 * 5:25: Kol 3:19; 1Pit 3:7 * 5:31: Gen 2:24 * 6:1: Kol 3:20
 * 6:3: Exod 20:12; Deut 5:16 * 6:4: Kol 3:21 * 6:5: Kol 3:22-25 * 6:9: Deut 10:17; Kol 3:25, 4:1

¹² iyamna tota ghaviya kamonai ma ke wawayota yavata kata vivighaviya ma momosika makiigavugavusi, ma nubakutuva ina kiikiivavo dobuwai, ma kanuma beroberosi bogii ma bogiiai kiidamowai na peyarisi yavata tighaviya. ¹³ Tuna kubiine wekarakava God ina terepapara sawarisi kudubina kokotei da maranai kami ghavighaviya ina nekiibau kurimi na kovokovoghimi da kona miiripotesi. Ma koni ruwa da ku turina ma patana da kami gawarai kona miirikikina.

¹⁴ Weni nakanani komiirikikina. Mara nonowa na vonavaghata tepanai kona makai. Tuna nakanani ma borikiide borimiyai kota tinakikina. Ma ami yawasa kovi maninini, tuna nakanani ma nuwakadami kana terepapara kota kotei.* ¹⁵ Keriso varana biibiina tepanai komiiri da nuwanuba kona viiya, tuna nakanani ma kaemi kana terepapara kota kotei.* ¹⁶ Ma mara nonowa kovi tumaghana kirakai, tuna nakanani ma tupuwimi kana terepapara imamiyai kota votani da maranai Seitan ina dosiyo karakaratsi ina tonatonimi na kona kiitawetawei. ¹⁷ Ma ami nota ini rewapana da God namada ivi yawasimi ma tuna nakanani ma gayamimi kana terepapara kota kotei. Ma ami imakona kubiine God vonana koviya da tuna nakanani ma ami seri Kanuma Vovokaravina ita veremi.*

¹⁸ Weni berasi peyarina kona beraberai na ere nipowanimi. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa God kurina kovi nowi da ini vitemi. Tuna notanai matami ekita ma nipowana ke kona voterei. God ina wawaya peyarisi kubiisi mara nonowa kona niponipowana. ¹⁹ Ma taku yavata kubiiku konipowana da God sisiya vaghata ina vereku maranai ana vivisiya na ere tepatoraku Keriso varana biibiina ana dimei ma nani kamonai nota gavugavusi ani debei. ²⁰ God ivineku ma ivonataweku da varana ata dimei. Tuna varana kubiine ku gabura itereku. Ma konipowana kubiiku da ke ana yabumana ma patana da ana dima.

Vikiikiwa turina.

²¹ Taikikas na varesita biibiina ma Bada ina bigabiga patupatutuna. Tuna sisiya peyarina ina vonemi da konakovi da taku ikikava ma aviyavisina aberaberi.* ²² Tuna kubiine avonavonatawei kurimi da konakovi da tokai ikikava kamakamakai ma bade ina kijepepimi.

²³ Varevaresiku, ainowi Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma nuwaviina ma vitumaghana ina veremi. ²⁴ Ma tami iyavo kava mara nonowa Bada Yesu Keriso nuwanuwana koviiviya na kubiimi God kurina ainowi da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* 6:14: Isa 11:5, 59:17 * 6:15: Isa 52:7 * 6:17: Isa 59:17 * 6:21: Apos 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pol Ina Giruma Pilipai Damsi Kurisi (Philippians) Vonaviakova

Pilipai kwanatuna na Masedoniya dobunai Yurop kamona ma aposol Pol ina mariyai ti na Rome dams i vibadana gaburinai. Pol ina biga kupuna dams kamosiyai na Pilipai kwanatunai ivi karei ma nani dobunai wawaya Keriso ivi tumaghane ma vokavakavara ivi karei, ma Pol ivoteresi inae. Muriyai ku gabura iterei ma nani kamona weni girumina igirumi Pilipai dams kurisi. Ina nuwapoya sago na vitumaghana dams viya ikawapatei ma kana viruwa na ivi nuwapoya da Pilipai kamona vibeyebeyena vibero dams ivivi beyebeyena Keresiyana kurisi. Ina nuwapoya ipeyari ma kegha da weni girumina ivi debei da ivi nuwabiibi kirakai ma nota rewapana gwabinai, iyamna ina vitumaghana Yesu Keriso kurina irakata kirakai da imiimiirikikina.

Pol igiruma Pilipai dams kurisi, iyamna i verena ivonatawei inekiibau kurina na ina kayowana da iti kiikiiwesi. Ma weni girumina kamona taraboga ipanani da ikiiepepisi da tuna ina nuwapoya ma bade ti i nuwapoya ke ina berisi da i nota ina peku. Ma bade ivi nowi kurisi da ina tereoruwe meyesi da Yesu Keriso nakanani ma ke ina kayotata da nota meyena ini badesi. Muriyai ivonavinotisi da Keriso ivi tumaghane kubiine na God yawasa makamakii nonowina ipuyosi, ma ina agabiibai irakata da nevana kava iveresi. Ma igiruma da ke Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da yawasa ita panani. Ma ivona da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na God nuwabiibai ma nuwanuba ina veresi.

Nota ghamana Pol ina giruma kamona na ikikava Keresiyana i yawasa ma i vitumaghana kamona na ini nuwabiibai, ini tepatora, ini nuwasago, ma ina miirikikina. Ma bade ivi debei da Pol ina nuwaviina irakata kirakai Keresiyana dams Pilipai kamona kurisi.

Pol ina nota weni nakanani iregehi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12-26 Ikikava Pol imakamakai.

Sapta 1:27 da ku 2:18 Yawasa Keriso tepanai.

Sapta 2:19-30 Timoti ma Epaporodaitas ina vonatawesi.

Sapta 3:1 da ku 4:9 Vonaverena da ina kitaruvisi.

Sapta 4:10-20 Pol turaturana Pilipai kamona.

Sapta 4:21-23 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pol ma Timoti akii viruwa na Yesu Keriso* ina bigabiga.*

God ina wawaya Pilipai kamona, tami na Yesu Keriso yavata koinuwasago ma kami koyakoyagha ma kami vinoraveraveyana yavata na kurimi kagirugiruma.

² Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³ Mara nonowa aku God aikiikiwei maranai anotanotimi. ⁴ Ma peyari kubiimi aniponipowana na mara nonowa nuwabiibiyai aniponipowana, ⁵ iyamna nani maranai Keriso varana biibiina kovivi yanei da ku karako, koiviteku da varana biibiina kubiine tabigabiga patapata. ⁶ Ma akovi da God, tuna ina biga biibiina gwabimiyai ivi karei na nakanani ina nene da Yesu Keriso ina vovira na nani bigana turina. ⁷ Aku nota maninina da nakanani anotanotimi, iyamna tami na nuwanuwaku. Gabura kamona bo vovotaweku ma kegha da Keriso varana biibiina kana papara avowavowai ma ina vonavaghata aidebei. Nani kamona na kudubita God ina agabiibai damina taviiviya. ⁸ God iakovi da vonavaghata avononemi da nuwanuwaku kudubinai ainuwapoyemi. Ma nani notana na Yesu Keriso ina nuwaviina kamona aviiviya.

⁹ Ma aku nipowana na weni. Ami nuwaviina ina rakata da ina rakata kirakai, ma ku tepana akova vaghata ma nota maninina gwabimiyai ina makai. ¹⁰ Tuna kubiine tami kovokovoghimi da keta biibiina kava kona vinei da maranai Keriso ina vovira na tami maninimi ma nuwanuwami yagharina. ¹¹ Aniponipowana da ami yawasa kudubina kamona na bera biibiisi kava kona beraberai, ini matakira da tami Yesu Keriso ina

* 1:1: Keriso: Grik dams gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru dams gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * 1:1: Apos 16:12

wawaya maninimi. Weni nakanani kona berabera i wawaya ina kitimi da i vokavakavara ina rakata da God kana kadara ini rakati.

Yawasa Keriso tepanai.

¹² Varevaresiku, akayokayowei da konakovi da aviyavisina itupuwa kuriku na ivi viteta da Keriso varana biibiina nakeda ina rakata kamokamowa, ¹³ iyamna kiivavo ina numa kana potapota damsi ma wawaya kudubisi weni dobunai iakovi da Keriso varana biibiina adimadime i kubiine na ku gabura itereku ma kaekuwei chein ikuni.* ¹⁴ Ma gabura kamonai amakamakai na Keresiyana varevaresita i vitumaghana irakata Bada kurina ma i nota ivi rewapana da ere tepatorasi God vonana edimadime i.

¹⁵ Vona bubuna da wawaya viya na enuwanuwakapiyeku ma ekayokayowei da kii vava ina rakata, tuna kubiine Keriso varana edimadime i. Ma wawaya viya na nota maninini edimadima. ¹⁶ Ti na i nuwaviina kuriku irakata da edimadima, iyamna iakovi da God weni dobunai itereku da Keriso varana biibiina ati tarapaparane i. ¹⁷ Nani nuwakapi wawayisi na ke nuwanuwasi kudubina i Keriso ita dimadime i ma ti mani kii vava kubiine. Enotanotai da taku gabura kamonai na ina berai da kaku nuwapoya ini rakati.

¹⁸ Ma ke sago avai, nota gavugavusiyai bo nota yagharisiyai edimadima. Keta ipeyari ma bera ghamanakina da Keriso varana biibiina edimadime i. Tuna kubiine ainuwabiibiye i ma mara nonowa ani nuwabiibai, ¹⁹ iyamna akovi da ami nipowana ma Yesu Keriso Kanumina ini viteku da aviyavisina itupuwa kuriku na damonai yawasa ana panani.* ²⁰ Aku kaywana ghamana ma aku nota rewapanina da ke meyani ana bera beroi da aninimaya. Ma ani tepatora kamowa da aku yawasa kamonai, karako ma mara nonowa ana bera bubuni da Keriso kana vava ani rakati. Namanaki wawaya ini raboboku bo yawayawaku. ²¹ Taku kuriku yawayawaku ana makamakai na ibiibai, iyamna aku yawasa na Keriso kubiine. Ma ata rabobo na ita biibii kirakai. ²² Ma ke atakovi da meni ketana ana viiya, iyamna yawayawaku ana makamakai na biga ku tepana ana berai. ²³ Taku na keta ruwa inotaragharaghiku. Aku kayowana ghamana da weni yawasina dobuwai ata kuyowei da Keriso yavata kata makai, tuna na bera biibii kirakiina. ²⁴ Ma tami kubiini na ita biibai da yawayawaku ata makai. ²⁵ Tuna kubiine, akova bubuni da ana makai. Yavata tamakamakai na ani vitemi da Keresiyana yawasina kamonai kona nae kirakai. Ma bade ami vitumaghana nuwabiibiina damina kona vii bubuni. ²⁶ Ma maranai ana vovirame kurimi na ami vigheghena Yesu Keriso kurina ina rakata da ami nuwabiibai ina kamtepoi.

²⁷ Ana numataya kurimi bo kegha na koberai da Keriso varana biibiina yavata koni kovokovoghana. Nakanani kona berai na sisiyimi ani yanei ma anakovi da kudubimi komiiriirikikina, koinuwasago ma nota sago kava gwabimiyai da vitumaghana ma Keriso varana biibiina kubiine koipaparana kirakai. ²⁸ Kami ghavighaviya ke kona yabumanesi, maghitepami etora. Tuna ini matakira kurisi da God ina kiipupunatawesi ma tami na yawasa ina veremi. ²⁹ God ina kayowanai ina agabiibai iveremi da Keriso koitumaghane i ma bade kubiine kovovokwarakwara.

³⁰ Rorova kokitiku da wawaya ivivi tupaketowaneku. Ma karako sisiyiku koyane i da taku patana da avovokwarakwara. Ma wekarakava na tami bade nakanani damina koviviya.*

2

Ikikava Keriso itereoruwe meyi na nakanani tabera i.

¹ Keriso yavata koinuwasago na rewapana kopanapanani, bo? Keriso ina nuwaviina damina koviviya na nuwanuba kopanapanani, bo? Kanuma Vovokaravina yavata koisagomi, bo? Nuwapika ma vikamyuyuwa gwabimiyai, bo? ² Mikeda tami nakanani na nota sago kava koviiya, kovi nuwaviinavivirana. Kobiga patapata ma koberai da nuwanuwami na sago. Weni nakanani kona berai na ani nuwabiibii kirakai. ³ Aviyavisina kona berabera i na ke meyani kayotata notana bo nota meyena ini bademi. Ma mara nonowa kovokuwaya meyemi ma konotai da turaturami na ighekuyowemi. ⁴ Ma tami sago sago duma na ke tami mani ami kayowana kava ma wawaya i kayowana yavata kona kitakitai. ⁵ Ma Yesu Keriso ikikava inotanotai, nakanani kota notai.

⁶ Tuna ma God na sago.

Ma kegha da aviyavisina rapenai na ke ita vokikini.

⁷ Itereoruwe meyei da ivi wawayota

ma ibera i da tuna moyaka.

⁸ Ivi wawaya tota nakanani ma ivokuwaya meyei ma ina Mamai ivotekatekei da korosiyai irabobo.

⁹ Tuna kubiine na God iterepai da ighe kirakai

* 1:13: Apos 28:30 * 1:30: Apos 16:19-40

ma iberai da kana vava irakata kirakai da wawaya kudubisi kii vava ighekyuwe. ¹⁰

Ma iberai da kunumai, dobuwai ma dobu gaburina ¹¹

wawaya kudubisi Yesu avanai ini tuwaporeruruwana.

¹¹ Ma wawaya kudubisi debiiyai ini mamatara da Yesu Keriso na Bada

da Mamai God kana kadara ina rakata.*

Tota nakanani ma gwamegwame.

¹² Turaturaku, tami nuwanuwaku. Rorova taku gwabimiyai na mara nonowa kovotekatekeku. Ma karako na taku ke gwabimiyai, tuna kubiine Keriso notanai kovotekateka kamowa. Ma ami yawasa kamoni na ere yabuyabumanimi ma ere kirokiromi koni paparana kirakai da God kona votekatekei na koni matakira da namada ivi yawasimi, ¹³ iyamna God gwabimiyai idagudagu. Nota evereveremi da ina kayowana na kona votekatekei ma rewapana evereveremi da ina kayowana kona beraberai.

¹⁴ Bera kudubina kona beraberai na ke koni ruwa ma ke kona vonavikoni. ¹⁵ Koberai da tami na wawaya maninimi ma ke sago berona gwabimiyai da tami God natunatuna biibiimi. Weni kintina dobuwai ti na beroberosi, didibara wawayisi ma kamosiyai komakamakai da nakanani ma gwamegwame didibara ita karakarata.* ¹⁶ Yawasa makamakii nonowina sisiyina kovotanakikini da koni debei kurisi. Weni nakanani kona beraberai na Keriso ina vovira maranai na ana kawabiibiyemi, iyamna ami bera ini matakira da ke ata veru wapawapa ma ke aku biga ati rekwei.

¹⁷ Ami vitumaghana na nakanani ma suwara kapukapunina God kurina. Ma aku yawasa na nakanani ma wain suwarina ami ku suwara tepana ata tepoi. Weni miibiina iyamna vaghata na weni, aku biga kamomiyai aberai da kovi tumaghana, tuna kubiine mikeda ina kiivunuku da taraku ina sororo. Ke atakovi da ini raboboku bo kegha, ma namanaki, ainuwabiibiyemi, ¹⁸ ma tami yavata nakanani kovi nuwabiibiyeku.

Timoti ma Eporodaitas.

¹⁹ Aku kayowana da Bada Yesu ini vaghinei na wekarakava Timoti ana vonatawei kurimi. Ina vovirame na ini akoviku da tami ikikava na tuna ina kiipepiku. ²⁰ Gwabikuwai ke sago iyai Timoti nakanani. Tuna mara nonowa inuwapoyemi ma enotanotimi, taku nakanani. ²¹ Ma wawaya peyarisi ti mani i kayowana enotanotai, ke Yesu Keriso ina kayowana ita notanotai. ²² Ma Timoti na ke nakanani, namada ivi debe meyei kurita da tuna wawaya maninina, iyamna akii viruwa Keriso varana biibiina kubiine kabigabiga patapata, nakanani ma tomowa ina mamai yavata ita bigabiga. ²³ Tuna kubiine anotanotai da Timoti ana vonatawei kurimi. Kunona anakova bubuni da aviyavisina ina tupuwa kuriku ma muriyai ana vonatawei. ²⁴ Aku nota ivi rewapana kirakai da vivaghina Bada gwabinai ana viiya ma ke mara gurina na taku bade ana numataya kurimi.

²⁵ Nota biibiina aviya da Eporodaitas ata vonatawei ita vovira kurimi. Tuna na Keresiyana varesita ma tuna yavata kabigabiga patapata da Keriso varana biibiina kana ghavighaviya kavi kawapatesi. Tuna wawayina iyonayona kubiimi, kovonatawei kuriku da ikoyagha bubuniku. ²⁶ Ma ivi nuwapoya da sisiyina kovi yanei da igubaga kirakai na kovi nuwapoyei. Ina kayowana ghamana da peyarimi ita kitimi ma kotakovi da tuna vaghina. ²⁷ Vona bubuna, igubaga kirakai da gisina kava ita rabobo. Ma kegha da God ivi kamyuyuwei, ma ke tuna kava ma taku bade nakanani, iyamna ita rabobo na ati nuwapoya kirakai. ²⁸ Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ana vonatawei da maranai ina nekiibau kurimi na koni nuwabiibai, ma taku bade nuwanuba gisina ana viiya. ²⁹ Nuwabiibiyai ma Bada avanai kovi kiikiwei. Wawayi Eporodaitas nakanani na mara nonowa koti gheghenisi, ³⁰ iyamna Keriso ina biga kubiine na gisina kava ita rabobo. Tami ke kovokovoghina da koti viteku, tuna kubiine ivere meyei da ivi viteku.

3

Keriso titumaghanei kubiine God ina vona da tota ina wawaya maninita.

¹ Ma vaghina, varevaresiku, Bada kubiine kovi nuwabiibai. Rorova agiruma da aviyavisina avi sisiyei kurimi na ininiku ke ita babara da nani sisiyisi ana kiitana meyei da tuna ini tarapaparanemi. ² Tomotomowa viviberosi kokitaruvisi, ti na kukou. Biga berona eberabera, ma wawaya ininisi itarabediyan, evonavonesi da kwimata bekasi ita tuviviratawei da yawasa makamakii nonowina ita panani. ³ Ma tota na ke nani tomotomowisi nakanani, tuvivira ina matakira vaghata gwabitiyai na weni. God Kanumina ina rewapanai tavovakavakava, Yesu Keriso yavata tinuwasago da kana kadara tirakati, ma takovi da ke dobu ma tupuwa berasi tepanai kata makamakai. ⁴ Anota meyeku da ruvaruvana da nani berasi tepanai ata makai. Meni wawayina dobu ma tupuwa berasi itumaghanei ma

* 2:11: Isa 45:23 * 2:15: Deut 32:5

inota meyei da nani berasi kubiine ighe kirakai na wawayina kurina ata vona bo, “Taku aghhekuyowem.”⁵ Atupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekaku ituviviratawei. Taku na Israel wawaya, ma kaku dam na Benjamin. Taku na Hibru vaghata, ke tara viravirana. Taku Perisi, ikikava Perisi damsi Moses ina vonaviyoyovana enununura bogai na taku bade nakanani.*⁶ Aku kayowana ghamanakina da God ati nuwabiibiini, tuna kubiine vitumaghana damsi avivi tupaketowanesi. Moses ina vonaviyoyovana kudubina akivina bubuni, abera tovonni da aku yawasa na maninina kavakava God ku matana.*⁷ Rorova nani berasi kudubina anotai da iyamsi irakata ma karako Keriso akovina aviiya na anotanotai da nani berasi na iyamsi kegha.⁸ Vonavaghata, aku Bada Yesu Keriso akovina na iyamna irakata da bera kudubina ighekuyowei. Tuna wawayina kubiine aku yawasa ma aku bera peyarina aruvoterei. Anotai da kudubina na mugu, iyamna aku kayowana da Keriso ata viiya⁹ ma yavata kati nuwasago. Karako na ke aku bera biibiisi tepanai ata makamakai ma ke Moses ina vonaviyoyovana ata nunura tovonni da God ina kayoweku ma ita vona da taku ina wawaya maniniku. Keriso aitumaghane, tuna kubiine God evonavona da taku ina wawaya maniniku. Itere da ita vitumaghana kubiine na ina kayoweta.¹⁰ Akayokayowei da Keriso anakova bubuni, ma ina rewapanana damina ana viiya, tuna rewapaninai da rabobowai ivomiiri. Ma akayokayowei da ikikava ivi kamaghiyei, nakanani ani kamaghiyei. Ma ikikava irabobo, nakanani ana rabobo.¹¹ Peyarina ana berai ma anotanotai da mara sago rabobowai ana vomiiiri.

Taverau bubuna da ku damona.

¹² Ke ata vonavona da bera peyarina avi kovini bo ata vonavona da taku maniniku. Ma aipararana da aviyavisina peyarina Keriso ekayokayowei da ana berai na ani kovini, iyamna iviiniku da aku yawasa na rapenai.¹³ Varevaresiku, ke ata notanota meyeku da bera peyarina ata bera yavui. Ma nota sago kava gwabikuwai na weni. Bera kudubina itupuwa kuriku na ku muriku atere. Ma aipararana da aviyavisina maghinokuwai emakamakai na tuna ana viiya.¹⁴ Tuna kubiine ana verau kirakai da ku turina da miya biibiina ana viiya. Nani miyiina na Yesu Keriso avanai God ikwatuku da ku kunuma ana ghae.

¹⁵ Ma peyarita kanuma ina ku nevanewa nota magura gwabitiyai iterei na nakanani kata notai. Ma tami iyavo kava ami nota bogiyyai na karakava God vonavaghata ini debei kurimi.¹⁶ Vonavaghata namada taviini na tavokikini ma taverau.

¹⁷ Varevaresiku, aku yawasa kovi bonebonei. Ma bade, iyavo kava namada ibonebonekai na i matakira kokitai na kokivina bubuni,*¹⁸ iyamna, mara ipeyari avonemi ma wekarakava ere matadogaku avonavona meyemi, wawaya ipeyari i yawasa kamonai ivi debei da Keriso ina korosi ikawapatei.¹⁹ Mara damonai na God ina kiipupunatawesi, iyamna tupuwa ina kayowana itumaghane da tuna na i god. I bera beroberosi ita vivinimaye na ekayokayotatei ma weni dobuna yawasina kava enotanotai.²⁰ Ma tota, ita dobu vaghata na kunuma. Tuna kubiine, nimonimoriyai tikoyakoyagha da kata Viviya Bada Yesu Keriso, kunumai ina pisi,²¹ da ina rewapanai tupuwita mitamitasi ma raborabobosi na ina ruvovirei da tuna tupuwina nakanani, rewapanina ma makamakii nonowina. Nani rewapanina irakata da bera peyarina dobuwai ma kunumai eteretereoruwei da ina vikiivavona gaburinai ina makai.

4

Pol ivonesi da ikikava ita makai.

¹ Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ma mara nonowa akayokayowei da ata kitimi. Aku nuwabiibai ma aku miya kunumai na tami tepamiyai. Turaturaku biibiimi, tuna kubiine akayokayowei da Bada kovotana bubuni ma komiirikikina.

² Ma aku wivine Iyodiya ma Sintike ainowi kurimi da vikawapata kovoterei ma Bada avanai kovi nuwasago.³ Ma bade aku tomowa* biibiim, yavata tabiga patapata, tam kurim ainowi da ita wivine ruwa kevi vitesi da ini nuwasago, iyamna gwabikuwai ti ma Kerement ma aku wawaya viya na yavata kabigabiga patapata Keriso varana biibiina kubiine. Ma ti damsi kii vava namada God igirumi Yawasa Bukana kamonai.

⁴ Kovi nuwabiibai mara nonowa Bada kubiine. Ana vona meyei, kovi nuwabiibai!

⁵ Ma ami bera peyarina ere nuwanubami koberai da wawaya peyarisi ina kitimi ma inakovi da tami ikikava wawayimi, iyamna gisina kava Bada ina nekiibau.⁶ Ke sago aviyavisina koni nuwapoyei. Bera peyarina kubiine na konipowana, kovi nowi ma kovi kiikiwa ma ami kayowana kudubina God kurina kona terei.⁷ Ma God ina nuwanuba nuwanuwami ma ami nota ini taraparane i Yesu Keriso kubiine. Nani nuwanubana na notakavakavana.

* 3:5: Apos 23:6, 26:5; Rom 11:1

* 3:6: Apos 8:3, 22:4, 26:9-11

* 3:17: 1Kor 4:16, 11:1

* 4:3: Tomowa kana

⁸ Vaghina, varevaresiku ma novunovuku, aviyavisina biibiina ma aviyavisina wawaya ighegheni, tuna kava mara nonowa kona notanotai. Keta vaghata, bera biibiisi ma nota maninisi, ma bade aviyavisina nuwaviivinina da takawakawabiibiyei na ti berasi kava konota bogai. ⁹ Aku bera ma aku yawasa peyarina da kokitai ma aku sisiya peyarina da kovi yanei ma akova koviiya na kudubina kovi bonebonei. Ma God, tuna nuwanuba everevereta na gwabimiyai ina makai.

I verena kubiine Pol ivi kiikiwesi.

¹⁰ Bada avanai ainuwabiibai da ami verena kovonatawei kuriku. Amakai kirakai ma karako da konotiku. Akovi da mara nonowa koinuwapoyeku ma ke sago taraboga ita makamakai da ami nuwaviina koti debei kuriku. ¹¹ Ke ata ne peku kubiine na weni nakanani ata vivisiya, iyamna namada akova aviiya da ibero bo ibiibai ma taku vaghina da nuwabiibiiai amakamakai. ¹² Mara viya aku kayowana ke gwabikuwai ma mara viya aku kayowana peyarina na gwabikuwai. Akova aviiya da namanaki gomara bo mura, vitonara ekarakariku bo akamkam dodo ma kegha da taku vaghina. Mara biibiina bo mara berona ma ke sago avai. ¹³ Keriso ina rewapana ivereku da bera kudubina ana bera bubuni.

¹⁴ Ma ibiibii kirakai da aku nuwapoya kamoni na kovi viteku. ¹⁵ Ma bade tami Pilipai wawayimi Keriso Varana Biibiina kovi yanei da kovi tumaghane na verena kovi karei. Tuna kubiine Masedoniya dobuna akiibutawei anae na koakovi da Keresiyana kudubisi kamosiyai na tami kava ami verena kovonatawei kuriku.* ¹⁶ Ma ku tepana, Tesalonika kwanatuna kamoni abigabiga ma ami verena mara nonowa kovonavonatawei da aku nuwapoya kovi kovini.* ¹⁷ Ma ke verena viinina ata nota kirakiyei, aku nota ghamana da kanuma ina ku nevaneva na ami miiya ina rakata. ¹⁸ Epaporodaitas inekiibau da ami verena kovonatawei kuriku na ivereku da wekarakava na aku mura irakata kirakai. Ami verena na nakanani ma suwara ghabughabuna God kurina, tuna suwarina ivi vaghinei ma inuwabiibiyei.* ¹⁹ Ma aku God na mumurina ma aviyavisina kona kayokayowei na ina veremi Yesu Keriso avanai. ²⁰ Ma ita Mamai God tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

Vikiikiwa Damona.

²¹ Iyavo kava gwabimiyai Yesu Keriso itumaghane na kudubisi kovonesi da avi kiikiwesi. Ma Keresiyana varevaresita gwabikuwai ikiikiwemi. ²² Ma bade vitumaghana damsi Kiivavo Sisa ina numa kamoni ebigabiga ma Keresiyana kudubisi weni dobunai ikiikiwemi.

²³ Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamoni ina makai. Amen.

* 4:15: 2Kor 11:9 * 4:16: Apos 17:1 * 4:18: Exod 29:18

**Pol Ina Giruma
Kolosei
Damsi Kurisi
(Colossians)
Vonaviakova**

Kolosei kwanatuna na Eisiya Maina kamonaɪ ma kwanatu sago ke ita rabaraba, tuna na Epesas. Pol ke ita nae ku Kolosei ma Epesas kamonaɪ ina bigabiga ivonatawesi inae da Kolosei kamonaɪ idima. Tuna kubiine inotanotai da vitumaghana damsɪ Kolosei kamonaɪ na ina rewapana gaburinaɪ ma weni girumina igiruma kurisi. Pol sisiya ivi yaneɪ da vibeyebeyena vibero wawayisi Kolosei kamonaɪ ivomiiri da vitumaghana damsɪ ivonavonesi da iyavo kava God akovina ma yawasa makamakii nonowina ina vii yavui na kanukanuma i babada ma i kiikiivavo kurisi ita vokavakavara. Ma ivonavonesi da ku tepana kiki berasi viya nakanani ma tuvivirataweyana na ita nunuri ma bade sisiya bagibagisi ivereveresi da aviyavisina ke ita kani ma ikikava ita makai.

Pol weni berasi varana ivi yaneɪ na igiruma da iyavo kava vibeyebeyena vibero wawayisi ikivikivini na iyeghisi ma Keresiyana ketana vaghata ivi sisiyeɪ da ita terevimanini. Nota ghamana ina giruma kamonaɪ na Yesu Keriso kovokovoghina da ini yawasita ma ke sago aviyavisina ku tepana taberai da yawasa tapanani. Ma vibeyebeyena vibero wawayisi vitumaghana ma bera bogii ma bogiyyai isisiyeɪ na wawayi inuwatini da i vitumaghana Yesu Keriso kurina na nuwatuwai ina momowa. Pol igiruma da Keriso tepanaɪ God dobu iyamoni, ma bade Keriso tepanaɪ aviyavisina peyarina dobuwai God ikawakiikiyeɪ na ina tinariyariyesi da ini rapena meyesi. Keta sago kava da wawayi dobuwai yawasa ina panani, tuna na Keriso yavata ini nuwasago. Muriyai iyavo kava Keriso yavata inuwasago na Pol ibeyebeyesi da vitumaghana yawasina vaghata kamonaɪ na ikikava ita makai.

Weni girumina kamonaɪ takitai da Pol tomowa kana vava Taikikas ivi yoneɪ da ina giruma pepana ikavaraneyeɪ Kolosei damsɪ kurisi. Ma tomowa sago ivi kaeturaneɪ na Onesimas. Ma tuna wawayina kubiine Pol igiruma ina bada Pirimon kurina. Nani girumina kana vava *Pirimon*.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotaweɪ.

Sapta 1:9 da ku 2:19 Keriso ina yawasa ma ina biga.

Sapta 2:20 da ku 4:6 Yawasa vuna Keriso tepanaɪ.

Sapta 4:7-18 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pol, varesita Timoti yavata kagirugiruma. God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol.

² Tami iyavo kava Kolosei kamonaɪ Keriso yavata koinuwasago ma koipatutu da wawayi vovokaravimi na ita Mamai God kurina ainowi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiwa ma nipowana.

³ Maranaɪ kaniponipowana, kamonaɪ na mara nonowa God kaikiikiweɪ kubiimi, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. ⁴ Kaikiikiweɪ, iyamna kavi yaneɪ da ami vitumaghana irakata Yesu Keriso kurina ma bade ami nuwaviina irakata God ina wawayi kurisi.

⁵ Koitumaghana ma koinuwaviina, iyamna nota rewapana gwabimiyai da aviyavisina biibiina kunumai God ivovunagha kubiimi na mara sago kona viiya. Varana biibiina ina vonavaghata namada kovi yaneɪ na tuna nani nota rewapanina iveremi. ⁶ Tuna God ina agabiibai akovina ivi debeɪ kurimi ma patana da varana kamomiyai erakarakata ma amena etereterei. Ma ikikava itupuwa kurimi na nakanani dobu ku kudubina kamonaɪ etuputupuwa. ⁷ Epapiras kavonataweɪ da kubiikai Keriso varana biibiina ivi debeɪ kurimi. Tuna na Keriso ina bigabiga maninina ma patupatutuna, yavata kabiga patapata ma kavi nuwaviinavirana.* ⁸ Ma tuna ivonekai da ikikava Kanuma Vovokaravina iberimi da God ina wawayi yavata koinuwaviinavirana.

⁹ Tuna kubiine sisiyimi kavi yaneɪ na nipowana kavi karei da mara nonowa kubiimi kaniponipowana. Ma God kurina kainowi da kanuma ina ku nevanewa nuwagiura ma akova kudubina ina veremi da ina kayowana konakova bubuni ma kona votekatekei.

* **1:1:** Keriso: Grik damsɪ gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsɪ gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:7:** Kol 4:12; Prm 23

¹⁰ Nakanani kaniponipowana da Bada ina kayowanai kona makai ma aviyavisina kudubina kona beraberai na ini nuwabiibiyei. Bera biibiisi mara nonowa kona beraberai na tami nakanani ma kii biibiina, iuwa da amena peyarina. Ma bade kainowi da God akovina gwabimiyai ina rakata. ¹¹ Ma ina rewapana kadakadarina ini damani kurimi da ami nota ini rewapana ma ami nuwapoya kamonaɪ na ere nuwanubami kona miirikikina. ¹² Ma nuwabiibiyai ita Mamai mara nonowa koni kiikiwei. Ivi vaghinei da tami na ina wawaya vovokaravisi kamosiyai ma aviyavisina ina veresi na tami bade kami reregha ina veremi, maranai ina ku vikiivavona yaseganina tarui. ¹³ Nubakutuwa ina rewapana kamonaɪ ivi yawasata ma irutinita da nubakutuwa takiibutawei. Ma Natuna, tuna nuwanuwana, ina vikiivavona ku kamona itereta. ¹⁴ God iberai da Natuna tepanai igimarataweta, ma ita berabero kudubina inotatawei.*

Keriso ma ina biga.

¹⁵ Keriso na God maghimaghighina. Ke kovokovoghina da God takitai ma kegha da wawaya Keriso ikitai ma tuna ivi debei kurita da God na ikikava. Keriso na iyarokona ma bera kudubina ibadei, iyamna tuna namada imakamakai ma muriyai da God bera kudubina iyamoni. ¹⁶ Ma aviyavisina kudubina kunumai ma dobuwai iyamoyamoni na Keriso tepanai iyamoni. Aviyavisina takitakitai ma ke kata kitakitai ma nani kamonaɪ na kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na kudubina iyamonisi da Keriso rapenai. ¹⁷ Tuna namada imakamakai ma muriyai da bera kudubina itupuwa. Ma ina rewapanai da aviyavisina kudubina patana da yawayawana emakamakai ma ke ita wapawapa. ¹⁸ Ma Keriso na gayamina ma ekalesiya na tupuwina. Ma tuna na iyarokona, ivi nao da rabobowai ivomiiri na keta ivotawei da tota bade rabobowai tavomiiri. Tuna kubiine Keriso ighe kirakai da bera kudubina ighekuyowei.* ¹⁹ God tuna mani ina kayowanai ina rewapana ma ina bera kudubina ivi damani Natuna kurina da ivi ruwa na sago. ²⁰ Ma God Natuna tepanai na bera kudubina dobuwai ma kunumai iviini ivovira kurina, iyamna God yavata tavivi makiiberowana ma Natuna korosiyai irabobo da taranai keta ivotawei da ere nuwanubata God yavata tamakai bubuna.*

²¹ Rorova na ami bera ma ami nota beroberosi kubiine God yavata kovi ghavighaviyana na kovi bogebogemi. ²² Ma wekarakava na God iviinimi da kovi sagomi da tami na turaturana, iyamna Natuna ivi wawayota ma irabobo na iberimi da God ku matana tami vovokaravimi, maninimi ma berabero gwabimiyai kegha. ²³ Ma kokitaruvimi da ami vitumaghana kovokikini da bagibagina. Keriso varana biibiina kovi yanei na tuna tepanai komiirikikina ma ke kona voterei da sisiya viberoni tumaghaneɪ. Weni varana biibiina na wawaya idima da dobu kudubina ivi yanei. Ma God ivineku da tuna varana kubiine abigabiga.

Pol ina biga Keresiyana kamosiyai.

²⁴ Ma wekarakava na ainuwabiibai da tami kubiimi gabura kamonaɪ avovokwarakwara. God ivineku da ikikava Keriso ivi kamaghiyei nakanani aku biga kamonaɪ ati kamaghiyei da biga ati kovini vitumaghana damsi kubiisi, ti na Keriso tupuwina. ²⁵ Ivineku da Keresiyana kubiimi abigabiga, aku biga ivereku da vonana kudubina ana dimei tami kupuna dami kurimi. ²⁶ Rorova na God vonana kamonaɪ nota gavugavusi imakamakai da namadani kava, kimta ma kimta ke itakovi. Ma karako nani notasi na ina wawaya vovokaravita kurita ivi debei. ²⁷ Ivi akovita da ke tokai Jiu damkai kava ma kupuna dami yavata ini biibininta da kanuma ina ku nevanewa na mura ghamana ma kadakadarina ina vereta. Ma nota gavugavuna na weni, Keriso na kamomiyai irunuma, tuna kubiine koakova bubuni da kana kadara ku kamona kona rui. ²⁸ Tuna kubiine na Keriso kadimadimeɪ wawaya kudubisi kurisi. Nuwagiura na God gwabinai kaviiviyi na tuna tepanai wawaya katereterevimaninisi ma kaibeyebeyesi, iyamna kakayokayowei da Keriso tepanai nota magura ina viiya, ma kana rutinisi da God kurina. ²⁹ Tuna kubiine Keriso tepanai aiparana da weni bigana ani kovini. Ma ina rewapana ghamana everevereku da aku yawasa kamonaɪ ebigabiga.

2

¹ Aku kayowana da tami ma wawaya Laodisiya kwanatuna kamonaɪ ma iyavo kava iakoviku ma ke meyani maghighiku ita kitai na peyarimi ati akovimi da ikikava kubiimi ainuwapoya ma aipaparana kirakai. ² Nakanani aberaberai da peyarimi ana kiiepepimi da ami nuwaviina koni sagoi. Ma ami akova ina rakata kamowa, tuna nakanani ma kanumimi ina mura. God ina nota gavugavuna na Keriso, ma konakova bubuni na notaragharagha

* 1:14: Epe 1:7 * 1:18: Epe 1:22-23 * 1:20: Epe 2:16

gwabimiyai kegha. ³ Keriso gwabinai na akova kudubina ma nuwagiura emakamakai, tuna nakanani ma mura gavugavuna.

⁴ Nakanani avonavonemi iyamna ke ata kayokayowei da wawaya sisiya vigayagaya ina berai da ini beroberowemi. ⁵ Namanaki da taku ke nani ma aku nota na gwabimiyai, ma ainuwabiibai da tami kobigabiga patapata ma komiimiirikikina. Ma bade ainuwabiibai da Keriso kurina ami vitumaghana irakata kirakai.

Yawasa Keriso gwabinai tapanani.

⁶ Namada kovi vaghinei da Yesu Keriso na ami Bada, tuna kubiine mara nonowa tuna yavata kovi nuwasago ma yavata komakii patapata. ⁷ Ma Keriso tepanai kona miirikikina ma kona gogo. Ma vonavaghata kavi beyebeyemi na tuna tepanai ami vitumaghana ina rakata. Ma mara nonowa God kurina kona vivikiikiwa.

⁸ Tuna kubiine kokitaruvimi da ke wawaya i sisiya viberowai nuwanuwami ina tinavirai da i vibeyebeyena kwebuna kona kivini. Ti na i vibeyebeyena na wawayota gwabisiyai ma dobu ina nuwagiura ma ina taravatu kamoni eviiviiya ma ke Keriso gwabinai. ⁹ Keriso ma God na sago. God ikikava na Keriso bade nakanani. Ma kegha da Keriso dobuwai imakamakai na tupuwina tota nakanani. ¹⁰ Tuna na kiikiivavo i kiivavo ma kanukanuma babadisi i bada ghamana. Ma tuna yavata koinuwasago kubiine, yawasa kuduba yavuna namada gwabinai koviiya.

¹¹ Yavata koinuwasago kubiine na dobu yawasina ina kayowana beroberosi ituviviratawei da gwabimiyai ivi kovini. Weni tuvivirina na ke wawaya imasiyai tupuwa ita boriya ma Keriso tuna mani iberai. ¹² Babataito kamoni na korabobo da Keriso yavata idogomi. Ma bade babataito kamoni Keriso yavata rabobowai kovomiiri, iyamna God ina rewapana kovi tumaghanei, tuna rewapaninai Keriso ivi yawasi.* ¹³ Rorova na kanumimi raborabobosi iyamna ami berabero irakata ma Keriso ami berabero ke ita tuviviratawei. Ma karako na kanumimi yawayawasisi iyamna Keriso tepanai na God ivi yawasimi. Tuna ita berabero peyarina inotatawei.* ¹⁴ Tuna nakanani ma ita berabero kudubina giruma yavui da wavuna kata kavari ma kegha da nani girumina na Keriso yavata ituparatui da wavuna ivi kovi tuwanonowi.* ¹⁵ Ma bade aviyavisina korosiyai iberai na kanuma beroberosi i kiikiivavo ma i babada i rewapana iviitawei, tuna nakanani ma i kapiya ita nebotawesi. Ma debiiyai iberai da ivininmaya ma ivi nuwapoya kirakai da wawaya matasiyai itereoruwesi.

¹⁶ Tuna kubiine wawaya ina vonemi da siya sago ke kona kani bo okowa sago ke konumai na i sisiya ke koni yanei. Ma kanina kubiine ini wavumi na iyamna kegha. Ma bade i kayowana da mara ghamaghamasi kuni vovokaravei na ke koni nuwapoyei. Kamporagha madegha ma nawaravi nununai ma bade viyakam marasi ghamaghamasi etereterei ma ke kota nununuri na ke koni nuwapoya da berabero kota beraberi.* ¹⁷ Weni berasi na ke bera vaghata ma keyakeyuna, ivi debei da aviyavisina karakava ina tupuwa. Ma bera vaghata na Keriso. ¹⁸ Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi, wawaya viya na ikikava imatu ma bera gubana ekitakitai na tuna isisiya kirakiyei. Ma evonavona da aneya kota vovokavarisi. Ti na dobu akovina gwabisiyai ma debiiyai eberaberi da nakanani ma vovoyaghotisi ma kegha da nuwanuwasi kamoni na ekayokayotata. Ke koni vaghinei da ini wavumi bo ini bademi. ¹⁹ Wawayisi na Keriso ivoterei, ma tuna na Keresiyana gayamina. Keriso tupuwina na tota vitumaghana damta, ina vidadana gaburinai na tuna kwarokwarona tupuwa ikabakabai da evovokikini. Ma God ina berai da Keriso tupuwina ini rewapana ma nota magura ina terei.*

Keriso yavata tarabobo ma tayawasa patapata.

²⁰ Keriso yavata korabobo na ivotawemi da sisiya bagibagisi dobu yawasina kamoni ke ini bademi. Ma avi kubiine komakamakai da nakanani ma weni dobuna wawayimi? Avi kubiine sisiya bagibagisi konununuramakiyei? ²¹ Vibeyebeyena viberowayisi evonavona bo, “Weni tuna ke kuna votani,” “Nokoni tuna ke kuna kuta tovonni,” “Nani tuna ke kuna votovotovoni.” ²² Weni sisiyisi na iyamsi kegha, wawaya mara tupona ina kivini ma muriyai na ina wapa. Wawaya ti mani i notiyai sisiya bagibagisi ibeyebeyena, tuna dobu akovina. ²³ Enotanotai da nuwagiura biibiisi ma kegha, iyamna i vokavakavara ketasi na dobu yawasina kamoni. Evonavona da wawaya ita tereoruwe meyesi da ti nakanani ma vovoyaghotisi ma iberi, iyamna nuwanuwasi kamoni na ekayokayotata. Ma ti mani tupuwisi itupaketowanei ma ikawapatei da iberi. Ma weni berasi ke ini vitesi da tupuwa ina kayowana beroberosi ina voterei.

* 2:12: Rom 6:4 * 2:13: Epe 2:1-5 * 2:14: Epe 2:15 * 2:16: Rom 14:1-6 * 2:19: Epe 4:16

3

¹ Ikikava Keriso rabobowai ivomiiri na tami bade nakanani da Keriso yavata koyawasa patapata. Tuna kubiine aviyavisina kunumai na tuna kona notai da nuwakamomiyai ina makamakai, nani gawarinai na Keriso emakamakai, God katagheyana.* ² Ma aviyavisina kunumai na tuna kava konota bogai ma ke ami yawasa dobuwai kona nota kirakiiyei. ³ Tami nakanani ma raborabobomi da ami yawasa vaghata na Keriso evovotani, iyamna God yavata kovi nuwasago. ⁴ Ami yawasa vaghata na Keriso gwabinai tuna kubiine maranai tuna ina vovira ku dobu da ini debe meyei na nani maranai tami bade kona rudeba ma kana kadara ku kamona kona rui.

Yawasa wadubona ma yawasa vuna.

⁵ Tuna kubiine, dobu yawasina ma tupuwa ina kayowana beroberosi peyarina kovoterei. Nani kamoni na vipekana wapawapa, bera inimayamayisi, kitakiroro, nota dowadowasi ma vomatamatigha. Sawara ke nuwanuwami ina vii kirakiiyei iyamna vomatamatigha ini bademi na God vaghata nuwanuwami ina wapa. ⁶ Iyavo kava weni berasi eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. ⁷ Rorova weni berasi ami yawasa ivivi badei da tupuwa ina kayowana koberaberai.

⁸ Ma karako na weni berasi kudubina kovoterei. Ma bade ke nuwanuwami ina pughu, ke kona kayaya, wawaya ke koni tupaketowanesi, ke koni varabero ma ke meyani kawamiyai sisiya dowadowasi kona karatawei. ⁹ Ma ke koni bero, iyamna ami yawasa katamanina na namada kovoterei.* ¹⁰ God iyamonimi ma bade gwabinai yawasa vuna koviiyiya, mara nonowa ivunimi da tami na tuna maghimaghighina. Nakanani eberaberai da tuna akovina kona vii bubuni da konakova kiimatani.* ¹¹ Weni kamoni na kupuna damsi ma Jiu damsi na sago, iyavo kava ituvivira bo ke ita tuvivira na sago, dam makiwapasi ma kayakayayisi, sleiv wawayisi bo vovotawesi ma peyarisi na sago. Bera ghamana na Keriso ma tuna na peyarita sago sago duma gwabitiyai emakamakai.

¹² Tami na God ina wawaya, ivovinemi da vovokaravimi ma ina nuwaviina kurimi irakata kirakai. Tuna kubiine vikamyuyuwa, agabiibai, vopepeta, nuwapika ma nuwanuba gwabimiyai ina makai na tuna nakanani ma gara biibiina kota kotei.* ¹³ Kamomiyai ami vimakiiberowana na tami mani nuwanubiiyai kovi maninini. Ma ikikava Bada ami berabero inotatawei, nakanani turaturami kurisi koberai, berabero ina berai kurimi na konotatawei.* ¹⁴ Ma weni berasi biibiisi ku tepana na kovi nuwaviinavivirana da tuna ina bawimi na ami vinuwasago ina rakata kamowa. ¹⁵ Ma kovi vaghinei da Keriso ina nuwanuba nuwanuwami ini badei, iyamna ikwatumi da tami na Keriso ina tupuwa sago kava ma nuwanuba yawasina kamoni kura makai. Ma God mara nonowa koni kiikiwa kirakiiyei. ¹⁶ Keriso Vonana tuna nakanani ma mura ghamana ma kovi vaghinei da nuwanuwami kamoni ina makai. Ma vonana kamoni nuwagiura kona viiya da koni beyebeyena turaturami kurisi ma kona terevimaninisi. Ma bade tavora ma agi vovokaravisi kona tavora God kurina da nuwanuwami kamoni koni kiikiwei.* ¹⁷ Ma aviyavisina kudubina kona beraberei bo kona vivirusiyei na Bada Yesu avanai koberai ma tuna tepanai Mamai God koni kiikiwei.

Ikikava kata makai bubuna.

¹⁸ Tami wivine, kakawami kovotekatekesi da i vidadana gaburinai kona makai, iyamna iyavo kava Keriso rapenai na i biga da nakanani ina berai.*

¹⁹ Tami tomotomowa, kakawami nuwanuwami ina viiya ma ke nuwanuwami ina pughu kurisi da kona ratakutakuresi.*

²⁰ Tami ededa, ami biga da mara nonowa maduwa da mamai kona vovotekatekesi, iyamna nani yawasina Bada inuwabiibiyai.*

²¹ Tami mami mau, ke kona berai da natunatumi kona yegha kirakiiyesi da koni nuwapughupughu nonowesi da i nota ina peku.*

²² Tami sleiv dami, aviyavisina kudubina kona beraberai na ami babada dobuwai kovotekateka bubunisi. Mara nonowa kona vovotekateka, ke matasiyai kava da ini gheghenimi. Nuwanuwami kudubinai kona vovotekateka da ami vokarava Bada kurina koni debei.* ²³ Ami biga na nuwabiibiyai ma nuwanuwami kudubinai koberai da nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawaya kubiisi. ²⁴ Namada koakovi da mara sago Bada Yesu gwabinai kami miya kona viiya. God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina

* 3:1: Psa 110:1 * 3:9: Epe 4:22 * 3:10: Gen 1:26; Epe 4:24 * 3:12: Epe 4:2 * 3:13: Epe 4:32 * 3:16: Epe 5:19-20 * 3:18: Epe 5:22; 1Pit 3:1 * 3:19: Epe 5:25; 1Pit 3:7 * 3:20: Epe 6:1 * 3:21: Epe 6:4 * 3:22: Epe 6:5-8

ita veremi na ina veremi, iyamna ami Bada vaghata na Keriso ma tuna wawayina kubiine kobigabiga. ²⁵Ma iyi tam berabero kuna berai na kovogha kuna viiya, iyamna God kudubita ini tupavireta ma nani kamoni ke ina kitai da tam wawaya avatetem bo tam wawayota, peyarita na sago.*

4

¹ Tami babada, ami sleiv na nota manininai koni badesi ma kona koyagha bubunisi. Konota bogai da tami bade ami Bada kunumai emakamakai.*

Vibeyebeyena turina.

² Mara nonowa kona niponipowana na nuwanuwami kudubina ma vikiikiwa yavata koberai. ³Ma bade kubiikai konipowana da God taraboga ina vereka da kana dima. Rorova God ina nota Keriso kubiine na gavugavuna ma karako na ku deba iterei da kana dimei. Tuna kubiine adimadima na ipatumiku da karako gabura kamoni amakamakai. ⁴Ma konipowana da weni notana ana dimadime na iyamna ani debe bubuni.

⁵ Konuwagiura da ikikava koni matakira bubuna iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi. Ma taraboga imapatana kona viiviya na ke koni rekwei.* ⁶Ami sisiya kurisi na mara nonowa biibiisi ma nuwaviiviniisi, ma namada kona vovunagha da ikikava wawaya sago sago duma kona vonapote bubunisi.

Vikiikiwa.

⁷ Varesita Taikikas, tuna ini varaveremi da taku ikikava. Tuna nuwanuwaku, ma nuwanuwana kudubina mara nonowa iviteku ma Bada ina biga kamoni yavata kabigabiga patapata.* ⁸Avonavatawei kurimi da ina vonemi da tokai ikikava kamakamakai ma nuwanuwami ina kiipepai. ⁹Ma Taikikas ina nena kurimi na Onesimas yavata, tuna bade nuwanuwaku ma varesita patupatutuna, ma tuna na ami wawaya. Ma aviyavisina peyarina weni dobunai etuputupuwa na ivi ruwa ina vonaveremi.* ¹⁰Aristakas ikiikiwemi, tuna na taku yavata gabura kamoni kamakamakai. Ma bade Mak ikiikiwemi, tuna Banabas tina kikei. Ma tami namada aku sisiya koviiya da maranai Mak ina nekiibau kurimi na kokoyagha bubuni.* ¹¹Ma Josuwa, kana vava sago na Jastas, tuna bade ikiikiwemi. Iyavo kava yavata kabigabiga patapata God ina vikiivavona kubiine ma kamosiyai na weni damsi ivi aroba kava na Jiu damsi. Ma ti na ivite kirakiyeku.

¹²Ma Epapiras ikiikiwemi, tuna ami wawaya sago, ma bade Yesu Keriso ina bigabiga. Ma tuna mara nonowa nipowana kamoni ipaparana kubiimi ma God kurina inowi da kona miirikikina ma nuwanuwami kudubina Keriso koni tumaghane ma God ina kayowana kudubina kona vatekatekei.* ¹³Taku mani matakawai akitai da tuna ikikava eniponipowana kirakai tami kubiimi ma bade vitumaghana damsi Laodisiya ma Herapolis kwanatusi kamoni. ¹⁴Ma kokoseni badana Luk, tuna varesita ma nuwanuwata. Tuna ma Demas ivi ruwa ikiikiwemi.*

¹⁵Varevaresita Laodisiya kamoni kovonesi da aikiikiwesi. Ma bade Nimpa ma Keresiyana kudubisi ina numiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiwesi. ¹⁶Weni girumina koni yavi ina kovi na murinai vitumaghana damsi Laodisiya kamoni kurisi kovonatawei da ti yavata ini yavi. Maghimaghighina, aviyavisina agiruma varevaresita Laodisiya kamoni kurisi na ina vonatawei kurimi na tuna girumina kovi yavi.

¹⁷Akipas kovonei da biga Bada gwabinai iviia na ini koviiya.*

¹⁸Kiiwa kiiwa.

Taku Pol taku mani imakuwai weni vikiikiwina agirumi.* Ke nuwanuwami ina wapa da taku na gabura kamoni.

Ma ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai nonowa.

* **3:25:** Deut 10:17; Epe 6:9 * **4:1:** Epe 6:9 * **4:5:** Epe 5:16 * **4:7:** Apos 20:4; 2Tim 4:12 * **4:7:** Epe 6:21-22 * **4:9:** Prm 10-12 * **4:10:** Apos 19:29, 27:2; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39 * **4:12:** Kol 1:7; Prm 23 * **4:14:** 2Tim 4:10, 11; Prm 24 * **4:17:** Prm 2 * **4:18:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiwa 4:18 kamoni na Pol imanai igirumi da Kolosei damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Tesalonika Damsi Kurisi (1 Thessalonians) Vonaviakova

Tesalonika kwanatuna na Masedoniya dobunai. Ma dobuna na Rome dams i rewapana gaburina. Ma Masedoniya dobuna kamona i Rome dams i vibadana gawarina na Tesalonika kwanatuna kamona. Pol ibababa ma ina biga iberaberi na kamona inae ku Pilipi ma idima da wawaya Keriso ivi tumaghane. Muriyai inae ku Tesalonika ma dima ivi karei. Ke mara gurina na nuwapoya ipanani iyamna Jiu dams Tesalonika kamona ivi karei da ivi kawapatei. Pol damina iviyya da Jiu babadisi ita kiiyunui, tuna kubiine nani kwanatuna iikiibutawei inae ku Bereya kwanatuna. Muriyai inae ku Korint ma nani kwanatunai kwinnana Timoti ipanani, tuna yavata ibigabiga patapata. Ma Timoti, Pol ivi akovi da vitumaghana dams Tesalonika kamona na aviyavisina ituputupuwa kurisi.

Sisiya iviyya na Pol igruma Tesalonika dams kurisi da ita kiipepisi da i nota ke ita peku. Igruma da God ivi kiiikiwei iyamna i vitumaghana ma i nuwaviina varana ivi yane. Muriyai ivonavinotisi da rorova ikikava kamosiyai imakamakai, tuna matakirina ita kivini da ti bade nakanani ita makai. Turinai na vitumaghana dams Tesalonika kamona i notargararagha iterevimanini, ti na Keriso ina vovira marana ivivi tarakiiyane na ivonapotesi. Wawaya ivi tarakiiyana bo, "Keriso ina vovira ku dobu na iyavo kava ivi tumaghane ma namada irabobo na yawasa makamakii nonowina ina viiya bo kegha?" Ma bade, "Avi maranai Keriso ina vovira?" Pol weni tarabogina iviyya na ivonesi da ere nuwanubasi ina vivikoyakoyagha ma ere vitumaghani Bada ina biga ina beraberi da Keriso ina ku vovira marana.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2 da ku 3:13 Vikiikiwi ma vigheghena God kurina.

Sapta 4:1-12 Kiipepa da Keresiyana yawasina kamona ita makai.

Sapta 4:13 da ku 5:11 Keriso ina vovira marana kana sisiya.

Sapta 5:12-22 Kiipepa turina.

Sapta 5:23-28 Giruma igudui.

¹ Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamona kurimi. Tami na God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso* rapesiyai.

Ainowi kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Tesalonika dams i yawasa ma i vitumaghana.

² Mara nonowa kaniponipowana ma God kaikiikiwei kubiimi. ³ God ita Mamai matanai kanotanotimi, ikikava vitumaghana tepanai kobigabiga, ikikava nuwaviina tepanai kobagibagi bubuna, ma bade ikikava Bada Yesu Keriso tepanai ami nota ivi rewapana kirakai da komiimirikikina. ⁴ Varevaresikai, kakovi da God ina nuwaviina irakata kurimi ma ivinemi da tami ina wawaya, ⁵ iyamna Keriso varana biibiina kadime kurimi na ke sisiyina kava ma Kanuma Vovokaravina ina rewapana yavata, nuwanuwakai kudubina kavi debei da varana biibiina na vonavaghata. Konotai da ikikava yavata tamakai ma aviyavisina kaberberai na peyarina tami ami biibiina kubiine. ⁶ Ami yawasa kovirai da tokai ma Bada Yesu kovi bonebonekai. Namanaki vokwarakwara kopanani ma kegha da Bada varana nuwabiibiyyai koviiya, nani nuwabiibiina na Kanuma Vovokaravina gwabinai ipisi.* ⁷ Weni nakanani koberai na kovi matakira bubuna vitumaghana dams kurisi Masedoniya ma Akeya dobusi kamona. ⁸ Ma Bada vonana gwabimiyai iikiibau na ke nani dobusi kava, sisiyimi irakata da dobu ine yavui. Tuna kubiine wawaya peyarisi iakovi da God koitumaghane. Tuna kubiine ke sago kani sisiyemi. ⁹ Wawaya peyarisi namada isisiyemi, ikikava kovi kiiikwekai maranai kanumataya kurimi. Ma isisiyemi da karenai sawara yamoyamoni kovovokavakarisi ma karako kotakuputesi da God vaghata makamakii nonowina kovovotekatekei. ¹⁰ Ma bade kokoyakoyagha da mara sago God Natuna kunumai ina vovira. Natuna na Yesu, tuna rabobowai ivomiiri ma ivi yawasita da mara damona God nuwanuwana ke ina pughu kurita.

* **1:1:** Apos 17:1 * **1:1:** Keriso: Grik dams gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru dams gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:6:** Apos 17:5-9

2

Pol Tesalonika kamona ibiga.

¹ Varevaresikai, koakovi da akii numataya kurimi na ere iyamna. ² Ma koakovi da Pilipai kamona wawaya ivi agaberowekai na kavokwarakwara ma kavi kamyuyuwa. Ma nani murina kapisi kurimi. Namanaki da wawaya ivi tupaketowanekai ma kavi kamyuyuwa, ma kegha da ita God rewapana iverekai da varana biibiina kadimadime kurimi.* ³ Ma kavi nowi kurimi da koti tumaghana ma nani kamona ke sago nota berona gavugavuna, ke kati sisiya bero ma ke kati beroweremi. ⁴ Kegha da God ivi tumaghanekai ma ivi vaghinei da varana biibiina kata dimei. Ke wawaya i kayowana kata dimadime ma God ina kayowana kava, tuna nuwanuwata eruvaruvai. ⁵ Ma koakovi da ke meyani kati beroweremi da nuwanuwami kata tinavirai ma bade ke meyani ami mura kata matighei. God iakovi da kavonavona vaghata. ⁶ Ma ke vighgehena katekwekwai, tami gwabimiyai bo wawaya viya gwabisiyai. Tokai Keriso ina aposol ma kovokovoghina da kati nowi kurimi da vita kata veremi, ma ke kata berai. ⁷ Kamomiyai nuwanubiiyai kamakai, nakanani ma maduwa natunatuna gisigisisi ita raparapisi. ⁸ Akii nuwaviina kurimi na irakata kirakai, tuna kubiine nuwabiibiyai tavi nuwasago ma God varana kavi debei kurimi, iyamna kakova bubunimi ma tami na nuwanuwakai. ⁹ Varevaresikai, konotanotai da gwabimiyai kabiga kirakai, mariyai ma didibarai. Tokai kakoyagha meyekai, ke kata kayowei da kati nowi kurimi maranai God varana biibiina kadimadime kurimi.

¹⁰ Vitumaghana dami kamomiyai kamakamakai na tami matamiyai ma God matanai akii bera peyarina kurimi na vovokaravina ma maninina, berona kegha. ¹¹ Koakovi ikikava kabera tami sago sago duma kurimi, nakanani ma tomowa natunatuna ita koyakoyaghisi. ¹² Kakiikuepepemi da ami nota ini rewapana, ami nuwapoya kavi nubai, ma sisiya bagibagisi kavereveremi da Keresiyana ita keta kona kivina bubuni da God ini nuwabiibiyemi. Tuna ikwatumi da ina vikiivavona ma kana kadara ku kamona kona rui.

¹³ Mara nonowa God kaiikiyiweiyama iyamna varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghane da sisiyina ke wawaya gwabisiyai ita pisi, ma God gwabinai ipisi. Tuna vonavaghata, God vonana inekiibau kurimi da tami vitumaghana wawayimi ami yawasa eviravirai. ¹⁴ Varevaresikai, aviyavisina itupuwa kurimi na namada itupuwa God ina wawaya Judiya kamona kurisi. Keriso kovi tumaghane kubiine, ami wawaya ivi tupaketowanemi da kovi kamyuyuwa.* ¹⁵ Ikikava ivi tupaketowanemi na bade nakanani Jiu dami Bada Yesu ma peroperoveta kurisi ibera, ivi rabobosi ma bade tokai ikwavinikai. Nani dami mara nonowa wawaya yavata ikawapata. Ti nakanani eberabera da God nuwanuwana ipughu.* ¹⁶ Ma ita gudukai, ke ita kayokayowei da kupuna dami kurisi kata dima da yawasa makamakii nonowina ita panani. Weni berasi ibera na i berabero ivi kiitatane. Ma karako God nuwanuwana ighetawei da kovogha ina veresi.

Pol Tesalonika damsi ita kita meyesi.

¹⁷ Ma varevaresikai, tavi bogebogeta (tupuwita kava tavi bogebogeta ma nuwanuwata na kegha). Mara tupona ke kata kitakitimi ma akii nota kudubina kaberabera tovonni da kata kita meyemi. ¹⁸ Kakayokayowei da kata pisi kurimi, vonavaghata taku Pol mara ipeyari abera tovonni, ma Seitan akii keta igudugudui. ¹⁹ Mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vovira ku dobu. Ma akii nota rewapaninai katumatama da tuna maranai tami tepamiyai akii nuwabiibai ma kakii vava ina rakata. Vonavaghata, tami tepamiyai.* ²⁰ Kaki kadara ma akii nuwabiibai na tami.

3

¹ Namadani kava ke kata kitimi da kavi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine nota kaviya da akii viruwa Atenisi kamona kata makai.* ² Ma varesita Timoti kata vonatawei kurimi. Tuna yavata God ina biga kabigabigei, Keriso varana biibiina kadimadime. Vaghina, kavonatawei da rewapana ina veremi ma ini vitemi da ami vitumaghana ina rakata, ³ da maranai wawaya ina vivitupaketowanemi na ami nota ke ina peku. Namada koakovi da weni vikamyuyuwina Keresiyana kudubita tapanapanani na bade God iakovi. ⁴ Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonaveremi da wawaya ini tupaketowanita ma tikamyuyuwa. Ma aviyavisina kavonavonemi na nakanani itupuwa, namada damina koviyi. ⁵ Tuna kubiine Timoti avonatawei kurimi, avi nuwapoya kirakiyemi ma akovimi ata viiya da ami vitumaghana kovoterei bo kegha. Avi nuwapoya da mikedai Seitan, tuna ruyagha wawayina, ita ruyaghimi da kota peku ma akii biga na iyamna kegha.

* **2:2:** Apos 16:19-24, 17:1-9   * **2:14:** Apos 17:5   * **2:15:** Apos 9:23, 29, 13:45, 50, 14:2, 5, 19, 17:5, 13, 18:12

* **2:19:** Pol ivonavona da ibera bubuna da Tesalonika damsi ivi tumaghana ma ti nakanani ma ina kraun.   * **3:1:** Apos 17:15

⁶ Ma Timoti gwabimiyai ivovirame kurikai, sisiya biibiina iverekai da tami patana da koitumaghana ma koinuwaviina. Ivonekai da mara nonowa nuwabiibiyai konotanotikai ma tami ami kayowana ghamana da kota kitikai nakanani tokai bade akii kayowana ghamana da kata kitimi.* ⁷ Varevaresikai, nuwapoya ma vikamyuyuwu kamonai kamakamakai ma ami vitumaghana sisiyina kavi yanei da kavi nuwabiibiyemi. ⁸ Bada kubiine komiirimiirikikina na kamakamakai bubuna, tami kubiimi akii yawasa na ere iyamna. ⁹ Tuna kubiine akii vikiikiwa God kurina irakata kirakai. Kanotanotimi ma kainuwabiibiyemi God matanai. ¹⁰ Mara nonowa mariyai ma didibarai nuwanuwakii kudubinai kaniponipowana da maghighimi kata kitai ma vibeyebeyena ku tepana kata veremi da ami vitumaghana kati maninini.

¹¹ God ita Mamai ma ita Bada Yesu kurisi kainowi da keta ina vovunaghi da kana pisi kurimi. ¹² Ma bade kainowi da Bada ami nuwaviina ini rakati, ma ke tami kamomiyai kava, wawaya kudubisi kurisi. Ini rakati da ikikava kainuwaviina kurimi, nakanani koni nuwaviinavirana. ¹³ Ma kainowi da ini vitemi, koni rewapana da God ku matana tami wawaya maninimi ma vovokaravimi maranai Bada Yesu ma ina wawaya vovokaravisi ina nekiibau.

4

God ina kayowana da yawasa biibiina tamakai.

¹ Varevaresikai, akii sisiya turina na weni. Ikikava kota makai bubuna da God ini nuwabiibiyemi na namada kavi beyebeyemi na koberaberi. Ma Bada Yesu avanai kainowi ma akii sisiya bagibagina kavereveremi da nani yawasina kovokikini ma nakeda kona bera kamowi. ² Akovina namada koviiya da ikikava kota makai bubuna, ma nani vibeyebeyena na Bada Yesu ina rewapanai kavi beyebeyemi. ³ God ina kayowana da ami yawasa kudubina rapenai ma tami wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine ke meyani koni pekana wapawapa. ⁴ Peyarimi kotakova bubuni da ikikava tupuwimi koti badei da ami yawasa maninina ma vovokaravina God ku matana. ⁵ Ma tami ke kona berai da wawaya viya nakanani, ti na God ke itakovi ma i kayowana ghamanakina da vipekana wapawapa ina berai da damisi ina biibai. ⁶ Ma bade ke meyani kona bera berai da turaturami kakawasi koni tunebosi. Aviyavisina kwinam rapenai na ke kona yapini. Namada sisiya bagibaginai kavonavinotimi da nani bera berona kona berai na God kovogha ina veremi. ⁷ God ina kayowana da yawasa maninina kata makai, ke ina kayowana vipekana wapawapa. ⁸ Tuna kubiine, iyi tam weni vibeyebeyena ke kuna kivini na ke wawaya i vibeyebeyena kuta barei ma God kubarei. Tuna na Kanuma Vovokaravina everevereta.

⁹ Ma ke kana giruma kurimi da koti nuwaviinavirana, iyamna namada Keresiyana turaturami yavata koberaberi. Namada God ivi beyebeyemi da kamomiyai koti nuwaviina ma koti nuwasago. ¹⁰ Vonavaghata, ami nuwaviina irakata da Keresiyana turaturata kudubisi Masedoniya kamonai yavata kovi nuwasago. Ma akii sisiya bagibagina kavereveremi, kainowi da kovi nuwaviina kamowa. ¹¹ Ami nota kudubinai turaturami kovopepetisi da kamomiyai nuwanuba ina makai. Ma imamiyai ami biga vaghata kona beraberi, ma wawaya kokitakyowesi da bade ti mani i biga ina bera bubuna. Peyarina namada kavonemi na kota berai, ¹² da iyavo kava God ke iti tumaghane na ina vopepetimi. Ma koberai da bade ke wawaya tepasiyai kona makai, tami mani kovi poypoya da ami rewapanai kona makai.

Bada ina vovira marana.

¹³ Varevaresikai, raborabobosi kani sisiyesi, iyamna kakayokayowei da vonavaghata konakovi. Iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi da raborabobosi ina vomiiri, tuna kubiine esiyasiyapa kirakai. Ma tami na ke nakanani koni nuwapoya kirakai. ¹⁴ Titumaghana da Yesu irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine bade titumaghana da God ina berai da iyavo kava Yesu ivi tumaghane ma irabobo na Yesu yavata ini kiidaburana da ina rutinisi ina ghae.

¹⁵ Aviyavisina wekarakava kaibeyebeyemi na Bada gwabinai kaviiya. Maranai Bada ina vovira na ke kona notai da tota yawayawasita dobuwai tamakamakai na ita wawaya raborabobosi taverukuyowesi. Ti na ini nao ina ghae ma tota muriyai.* ¹⁶ Bada kunumai inoru ma ina kiirara, sisiya bagibagina ina terei. Ma bade aneya i bada gamona ina terei. Ma bade God ina ture ina tou. Murinai Keresiyana raborabobosi ini nao ina ghae. ¹⁷ Nani murinai, tota yawayawasita patana da dobuwai tamakamakai na taghae da iyavo kava raborobwai ivomiiri na yavata kwavuwai tikiidaburana da kiidamowai Bada tanepotei da gwabinai tamakai nonowa. ¹⁸ Tuna kubiine weni sisiyisi tami mani kamomiyai kovi sisiyei da ami nota ini rewapana.

* 3:6: Apos 18:5 * 4:15: 1Kor 15:51-52

5

Tavovunagha iyamna Bada ina vovira.

¹ Varevaresikai, avi kubiine akii giruma kati rekwei da mara avai nani berasi ina tupuwa na kata vona meyemi, ² iyamna namada koakova yavui da maranai Bada ina vovira na vonaverena kegha. Tuna nakanani ma yapiyapi wawayina didibara kamonai ita nekiibau da iti tataghanita.* ³ Nani maranai wawaya ina vivisisiya bo, “Nuwanubiiyai tamakamakai bubuna,” ma nani kamonai ina tataghana ma vokwarakwara ini karei. Ma ke kovokovoghina da ina veruvuvurei. Tuna nakanani ma wavine vituwa kubiine ita dagui da iti tataghani ma ke kovokovoghina da ita veruvuvurei. ⁴ Ma varevaresikai, tami na ke nubakutuva wawayimi da Bada ina vovira marana na ini tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina. ⁵ Peyarimi na yasegana ma mara wawayimi. Tota ke didibara ma nubakutuva wawayita. ⁶ Iyavo kava ke iti tumaghana na ekayokayobara ma ekenakena. Ma tota na ke nakanani taberai, matata ini kiivirevire ma tipotepote meyeta. ⁷ Nubakutuva wawayisi didibarai ekenakena ma bade didibarai eumuma neghanegha. ⁸ Ma tota na yasegana wawayita, tuna kubiine tipotepote meyeta, ma ita vitumaghana ma ita nuwaviina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina nuwakadana kana terepapara ita kotei. Ma takova bubuni da God ini yawasita ma nani akovina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina gayamina kana terepapara ita kotei.* ⁹ Nakanani taberai, iyamna God ke ita vineta da ina nuwapughu maranai tavokwarakwara. Ivineta da yawasa makamakii nonowina Bada Yesu Keriso gwabinai taviya. ¹⁰ Irabobo tota kubiita ma mara sago ina vovira, da vitumaghana damta raborabobosi ma yawayawasita gwabinai tamakai. ¹¹ Tuna kubiine kamomiyai kiipepa sisiyisi kovi sisiyei da ami nota ini rewapana ma kona miirikikina. Namada koberaberai ma ke kona voterei.

Vibeyebeyena turina ma vikiikiwa.

¹² Varevaresikai, akii vinowi sago kurimi kana terei. Tami ami Keresiyana babadisi kovopepetisi. Ti na biga ghamana eberaberai, Bada avanai inowemi, ma ibeyebeyemi da ikikava ami yawasa kota virai da ku maninina. ¹³ Nani bigana eberaberai kubiine na kovokaravesi ma kovi nuwaviina kirakiyesi. Ma peyarimi Keresiyana turaturami yavata nuwanubiiyai komakai patapata.

¹⁴ Varevaresikai, bade kainowi kurimi da kayobarisi koyeghisi, yabuyabumanisi kokiepepisi da i nota ini rewapana, mitamitasi kovi vitesi, ma bera peyarina pikamiyai koberai wawaya peyarisi kurisi. ¹⁵ Kokitaruvimi da maranai wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Ma mara nonowa kobera tovonni da koni agabiibai, kamomiyai ma bade wawaya peyarisi kurisi.

¹⁶ Mara nonowa kovi nuwabiibai. ¹⁷ Ma bade mara nonowa konipowana. ¹⁸ Mara biibiina bo mara berona ma kegha da patana God kovi kiikiwei. God ina kayowana da tami iyavo kava Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na weni nakanani kota makai.

¹⁹ Ma Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ekarakarata na ke kona sirapekini. ²⁰ Ma mikedda peroveta wawayina ina pisi, ina vonemi da kami sisiya God gwabinai iviyya na kovi yanei, ke koni yanatawei. ²¹ Ma kovi nuwanotanota bubuni da sisiyina damina kona vii kiimatani ma sisiya biibiisi kava kovotani. ²² Ma bade berabero peyarina koveruvuvurei.

²³ God na nuwanuba everevereta. Ma tuna mani ina berimi da tami vovokaravimi ma wawaya maninimi kavakava da kanumimi, tupuwimi ma ami yawasa peyarina kamonai na biibiina kavakava maranai Bada Yesu Keriso ina vovira. ²⁴ God ikwatumi ma weni berasi ina berai kubiimi, iyamna tuna wawaya maninina ma kovokovoghina da koni tumaghane.

²⁵ Varevaresikai, konipowana kubiikai.

²⁶ Ma Keresiyana turaturata kovi kiikiwesi ma kotaraghavusi.

²⁷ Bada ku matana, sisiya bagibagina kavereveremi da weni girumina Keresiyana turaturata peyarisi kurisi kovi yavi.

²⁸ Kainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

**Pol Ina Giruma Viruwina
Tesalonika
Damsi Kurisi
(2 Thessalonians)
Vonaviakova**

Vitumaghana damsi Tesalonika kwanatuna kamonai Keriso ina vovira marana ivivi ruwei. Pol namada igituma kurisi ma kegha, patana da i nota ivovoragharagha. Tuna kubiine Pol igitumame kurisi, ivonesi da ke ini tumaghana da Keriso namada ivovira ku dobu. Ivi beyebeyesi da bera viya ini nao ma muriyai Keriso ina nekiibau. Ivonesi da Wawaya Kawakiikiina dobu ini badei da tuna gaburinai wawaya peyarisi bera beroberosi ma dowadowasi ina votupe kirakiiyei. Ma Wawaya Kawakiikiina, Keriso ma vitumaghana damsi ini ghaviyesi. Murinai na Keriso ina vovira.

Weni girumina kamonai, Pol vitumaghana damsi ikiiepepisi da nuwapoya ma vokwarakwara kamonai i vitumaghana ini rewapana ma ina miirikikina. Ma ivonesi da ke ina kayobara, ti mani kubiisi ina biga, ikikava Pol turaturana yavata ikoyakoyagha meyesi na Tesalonika damsi bade nakanani ita bera. Ma ku tepana ivonesi da bera biibiisi ke ina voterei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Vigheghena.

Sapta 2:1-17 Keriso ina vovira kana sisiya.

Sapta 3:1-15 Kiepepa da Keresiyana yawasinai ita makai.

Sapta 3:16-18 Giruma igudui.

¹ Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso* rapesiyai.

² Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi kainowi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Keriso ina vovira ma ini tupavireta.

³ Varevaesikai, ibiibai da mara nonowa God kani kiikiwei kubiimi, iyamna ami vitumaghana erakarakata kirakai, ma bade tami sago sago duma ami nuwaviina erakarakata da kamomiyai koinuwaviinavivirana. ⁴ Tuna kubiine, dobu viya kamosiyai Keresiyana turaturata kurisi kaigheghenimi. Kavonesi da wawaya iagaberowemi ma vokwarakwara damina koviiviya na mara nonowa ami vitumaghana ivi rewapana ma komiimiirikikina.

⁵ Weni berasi peyarina ivi debei kurita da God ina vikiivavona kubiine kovovokwarakwara. Mara damonai God vonavaghata tepanai ini tupavireta da iyi biibiina ma iyi berona. Ma ina vonakiyaragha da tami na ina wawaya maninimi ma ini vaghinei da ina vikiivavona kamonai kona makai. ⁶ Ma bade bera maninina ina bera da iyavo kava karako itupaketowanima na mara damonai biwa ina veresi. ⁷ Karako dobuwai koikamyuyuwa na mara damonai nuwanuba ina veremi, ma takii yavata nakanani ina verekai. Nani maranai Bada Yesu keyama yebayebarina kamonai, ina aneya rewapanisi yavata kunumai inoru. ⁸ Ma iyavo kava God ibarei ma ita Bada Yesu varana biibiina ke ita votekatekei na kovogha ina veresi.

⁹ Kii kovogha na makamakii nonowina ma ina gwaramutusi. Ina miiripotesi da ke Bada kurina ina nae ma ke meyani kana kadara ma ina rewapana damina ina viiya.* ¹⁰ Bada ina mara ghamana ina nekiibau na ina wawaya vovokaravisi ini ghegheni da kana kadara ina rakata. Ma vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma ini deye kirakiiyei. Ma tami yavata nani korotona kamonai, iyamna aviyavisina kavi mamatarei kurimi na kovi tumaghane.

¹¹ Tuna kubiine mara nonowa kanipowana kubiimi da God ina bera da ami yawasa na maninina ku matana, iyamna ikwatumi da yawasa maninina kamonai kota makai. Ma kainowi God kurina da ina rewapana ini vitemi da avi berasi biibiisi kona notai na kona bera yavui, ma avi bigana ere vitumaghanimi kovi karei na koni koviya. ¹² Nakanani kanipowana da ita Bada Yesu kana kadara koni debei da wawaya kana vava ini ghegheni, ma bade ita Bada Yesu tami ini gheghenimi. Weni berasi na ita God ma Bada Yesu Keriso i agabiibai tepanai ina tupuwa.

* 1:1: Apos 17:1 * 1:1: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * 1:9: Isa 2:10

2

Wawaya Kawakiikiina ini ghaviya.

¹ Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau ma ina tinariyeta na nani marana tisisiyei.* ² Ke ami nota ina ragharagha ma ke koni nuwapoya maranai wawaya ini beroberowemi da sisiya Bada gwabinai iviyya, bo akii vibeyebeyena kamonai ivi yanei bo giruma gwabikiyyai iviyya da Bada namada ipisi da ina mara ghamana ikovi. ³ Ke koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi ma ke koni tumaghanesi. Bera viya ina tupuwa ma muriyai Bada ina mara ghamana ina nekiibau. Weni berasi ini nao. Wawaya peyarisi God ini ghaviyei ma Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava God nani wawayina ku keyama karakaratina ina tawei. ⁴ Ma Wawaya Kawakiikiina na god viviberosi ma kokoitau wawaya evovokavakarisi na kudubisi ini ghaviyesi, ina tereoruwesi ma tuna mani ina terepa meyei. Ma ina rui God ina ku Taparoro Numana, ina makiivipika ma ina vonakiiyaragha da 'Taku God.'*

⁵ Rorova yavata tamakamakai na weni berasi peyarina namada avonemi ikovi. Konotanotai bo kegha? ⁶ Ma wekarakava akova koviiya da weni berasi kana mara vaghata na ke ita nekiibau, karakava ina tupuwa. Tuna kubiine Wawaya Kawakiikiina na guduguduna. ⁷ Ma berabero ina rewapana gavugavuna namada idagudagu da wawaya peyarisi God ina kayowana ikiigiyyei. Ma God ina wawaya sago emakamakai ma tuna nani rewapanina berona emiimiriipotei, ina nena da God ina vona na wawayina ina miiritawei. ⁸ Ma nani maranai Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava Bada Yesu yana ina tawei da Wawaya Kawakiikiina ina kiivunui, ina nekiibau ma kana kadara ina rakata da Wawaya Kawakiikiina ina gwaramutui.* ⁹ Ma kunona nani Wawayina Kawakiikiina ina rudeba na Seitan ina biga ina beraberei. Vibero berasi ghamaghamasi ma matakira viviberosi ina bera da wawaya ini deye kirakiyyei.* ¹⁰ Ma iyavo kava God karakava ina gwaramutusi na ti damsi Wawaya Kawakiikiina ina vibero bogii ma bogiyyai ini tumaghane. Vonavaghata iti tumaghane da yawasa makamakii nonowina ita panani ma ibara, tuna kubiine God ina gwaramutusi. ¹¹ Ibara kubiine, God ina berasi da vibero ini tumaghana kamokamowi. ¹² Nuwabiibiyai bera beroberosi ina beraberei ma vonavaghata ina barei, tuna kubiine maranai God ini tupaviraviresi na ina vonakiiyaragha da kovogha berona ina veresi.

Tamiirikikina.

¹³ Varevaresikai, Bada inuwaviina kirakiyyemi, ma ibiibai da mara nonowa God kati kiikiiwei kubiimi. Ivinemi da koti nao, yawasa makamakii nonowina damina kota viiya. God ivi yawasimi iyamna vonavaghata kovi tumaghane ma Kanuma Vovokaravina ami yawasa kamonai idagudagu ma ivinetawemi da wawaya maninimi ma vovokaravimi. ¹⁴ Ma varana biibiina kadime kurimi na God ikwatumi da Bada Yesu Keriso kana kadara ku kamona kota rui. ¹⁵ Tuna kubiine, varevaresikai, komiirikikina ma peyarina kawakiyyai kavi beybeyemi ma kaguruma kurimi na kovotani.

¹⁶ Ita Bada Yesu Keriso ma ita Mamai God ekayokayowana kirakiyyeta ma i agabiibai kurita irakata. Tuna kubiine ina kiipepita da mara nonowa titepatora ma titumaghana kamowa. Ma kainowi kurisi da ¹⁷ ini vitemi da nuwanuwami kamonai i kiipepa damina kona viiya ma rewapana ina veremi da mara nonowa biibiina kona beraberei ma kona vivisiyei.

3

Konipowana kubiikai.

¹ Ma vaghina, varevaresikai, konipowana kubiikai da Bada sisiyina kana dimei ma yaghiyaghinai ina rakata da dobu ina ne yavui. Ma konipowana da ikikava sisiyina kovovopepetei na nakanani wawaya ina vopepetei. ² Ma bade konipowana da maranai wawaya beroberosi ini kawapatekai na God ini yawasikai, iyamna ke wawaya kudubisi Bada iti tumaghane.

³ Bada vonakiiyapa bagibagisi iterei ma berasi ina bera kubiita. Rewapana ina veremi, ma ini tarapapanemi da wawaya berona Seitan ke ina nekiibau kurimi. ⁴ Bada nota evereverekai da kaitumaghanemi ma kakovi da akii sisiya bagibagisi peyarina namada kokivikivini ma bade mara nonowa kona kivina bubuni.

⁵ Ma kainowi Bada Yesu Keriso kurina da ini nowemi da God ina nuwaviina damina kona viiya. Ma kainowi kurina da ikikava Keriso vokwarakwara kamonai imiirikikina da ku damona na tami bade nakanani kona miirikikina.

* 2:1: 1Tes 4:15-17 * 2:4: Dan 11:36; Ezek 28:2 * 2:8: Isa 11:4 * 2:9: Mat 24:24

Ke kona kayobara.

⁶ Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso avanai sisiya bagigabina kavereveremi da Keresiyana turaturata kayobarisi kokitatawesi, iyamna ti na akii vibeyebeyena ke ita kivikivini. ⁷ Tami namada koakovi da ikikava gwabimiyai kabiga na nakanani kota biga. Ke kata kayobara maranai yavata tamakamakai. ⁸ Akii kayowana peyarina ke kata viiviyotei, kavivi miyei. Ke kata kayokayowei da vita kata veremi, tuna kubiine mara nonowa mariyai ma didibarai kabigabiga kirakai. ⁹ Akii rewapana emakamakai da tepamiyai kata makai ma ke kata berai. Kavi matakira da kota kitikai ma koti bonebonekai. ¹⁰ Rorova gwabimiyai tamakamakai na kavonavonemi bo, “Wawaya ke ina biga na ke ina kam.”

¹¹ Weni sisiyina kavereveremi iyamna kavi yanei da kamomiyai wawaya viya kayobarisi, biga kiimatana ke ita berabera, ma esarosaropa wapawapa. ¹² Ma vaghina, wawaya kayobarisi kurisi kii sisiya bagigabina na weni. Bada Yesu Keriso avanai kovi wawaya bubuna ma kovi poyapoya da kona kam.

¹³ Ma varevaresikai, peyarimi bera biibiisi kona berabera, ke ininimi ina bara. ¹⁴ Wawaya iyai akii vibeyebeyena weni girumina kamonai ke ina kivikivini na vitumaghana damsi kudubisi kovi akovisi da wawayina na nakanani. Ma peyarimi wawayina kokitatawei da ininimaya. ¹⁵ Ma ke koni ghaviyei, ma kovonavinotai da ina kitaruvai, iyamna tuna na Keresiyana turami.

Giruma damona.

¹⁶ Vaghina, Bada gwabinai nuwanuba taviiviiya. Ma ainowi kurina da tuna mani mara nonowa nuwanuba ina vereveremi da ami bera peyarina ku kamona na damina kona viiya.

Ita Bada peyarimi gwabimiyai emakai.

¹⁷ Taku Pol aku vikiikiwa imakuwai agirumi. Mara nonowa aku giruma damonai weni nakanani aimatakira da konakovi da taku mani agiruma.*

¹⁸ Ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

---

* **3:17:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiwa 3:17 kamona na Pol imanai igirumi da Tesalonika damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

**Pol Ina Giruma Karena
Timoti
Kurina
(1 Timothy)
Vonaviakova**

Timoti ina dobu na Eisiya Maina ma ina maduwa na Jiu wavine ma ina mamai na Grik tomowa. Tuna na yaragina ma Keriso ivi tumaghane da Pol yavata ibababa ma Bada varana idimadime. Pol ina giruma karena Timoti kurina na nota aroba isisiyei.

Sago na ivona da Timoti ita kitaruvai iyamna vibeyebeyena vibero Keresiyana kamosiyai ituputupuwa. Vibeyebeyena na Jiu ma kupuna damsi i kiki ivi kiiwawai. Ma ivi tumaghana da bera kudubina dobuwai takitakitai ma tavovotovoni, tupuwita yavata, peyarina na berona kavakava. Ivonavona da iyavo kava bera aroba ina berai na ti damsi kava yawasa makamakii nonowina ina viiya. Berasi na weni, akova gavugavuna gwabisiyai, vavai ma siya viya ke ina kani, ma bade ke ina tavine.

Ma kana viruwa na Pol igiruma Timoti kurina da ikikava vokavara ketana maninina iti beyebeyena ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ita vinesi. Ivona da iyavo kava Keresiyana ini badesi bo ini vitesi na i yawasa na maninina kavakava.

Ma turinai Pol, Timoti ivonaverei da ikikava ita biga bubuna Yesu Keriso kubiine ma aviyavisina kava ita berai wawaya bogii ma bogiyai Keresiyana kamosiyai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:16 Vokavara maninina ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ina vinesi.

Sapta 4:1 da ku 6:21 Timoti ivonaverei da ikikava ita biga.

¹ Taku Pol agirugiruma. God na kata Viviyawa ma bade Yesu Keriso* titumaghane. Ma ivi ruwa rewapana ivereku da taku Yesu Keriso ina aposol.

² Kiiwa kiiwa, Timoti kurim. Am vitumaghana kubiine, tam natuku vaghata.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba ina verem.

Vibeyebeyena vibero wawayisi ita kitaruvisi.

³ Rorova avomiiri ku Masedoniya dobuna na sisiya bagibagina kurim atere da Epesas kwanatuna kamonai kuta makai. Nani dobunai wawaya viya vibeyebeyena vibero ibeyebeyena, tuna kubiine avonem da gwabisiyai kuta makai ma kuta vonesi da ita voterei. ⁴ Giu gurigurisi ma i kaekiki mau kii vava isisiyei enenae da ti mani kamosiyai ikawapata. Kevonesi da ina voterei, tuna na ke God ina biga. God titumaghane da ina biga takova bubuni. ⁵ Aku sisiya bagibagina avereverem da turaturata ini nuwaviinavivirana. Nuwaviina ina keta na weni. Damina taviya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava taberai. Ma nuwanuwata yagharinai Keriso titumaghana bubuni. ⁶ Ma nani vibero wawayisi keta vaghata ivi wapai ma sisiya wapawapa eberabera da isiwana. ⁷ Ekayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana iti beyebeyena. Ma ke ita vivinimaya, isisiya ma ke itakovi da aviyavisina isisiyei.

⁸ Takovi da Moses ina vonaviyoyovana na biibiina maranai wawaya ina numura bubuni. ⁹⁻¹⁰ Ma bade takovi da Moses ina vonaviyoyovana na ke wawaya maninisi kubiisi ma beroberosi kubiisi iterei. Ti damsi na kawakiikiisi ma kayotiranisi. Ti na God ke ita vivitumaghane ma berabero eberabera. Ti na ke vovokaravisi ma God ibarei. Ti mani i mamai mau ma i maduwa mau bo wawaya wapawapa ikiivunuwana. Ti na ipekana wapawapa ma tavine ketana maninina ivoterei da vimogo ma viputona eberabera. Ti na wawaya ipatupatumisi ma igimaresi da i sleiv. Ti na viviberosi ma i vonakiyapa bagibagisi etereterei na mara nonowa ikiigiyei. Ti na imatara bero, ma bera peyarisi eberabera da vibeyebeyena kiimatanina ke ita kivikivini. ¹¹ Ma God ivi tumaghane ku da kana kadara kubiine nani vibeyebeyena kiimatanina ati beyebeyena. Ma Keriso varana biibiina kuriku ivi damani da ata dimei.

God ina agabiibai Pol kurina.

¹² Ita Bada Yesu Keriso aikiikiwei da aku biga kubiine rewapana ivereku. Ma aikiikiwei da ivi tumaghaneku ma ivineku da kubiine ata biga. ¹³ Namanaki karenai avi avaberowei,

* 1:1: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * 1:2: Apos 16:1

akayoghakighakiyei, ma avi agaberowei, ma kegha da ivi kamyuyuweku, iyamna aku vitumaghana kegha da ke atakovi aviyavisina aberabera.* ¹⁴ Ita Bada ina agabiibai irakata kirakai kuriku da Yesu Keriso gwabinai vitumaghana ma nuwaviina apanani. ¹⁵ Vonavaghata nuwanuwata kudubinai tivaghinei ma titumaghanei. Ma vonavaghata na weni, Yesu Keriso ipisi ku dobu berabero wawayita iti yawasita kubiine. Ma taku na abero kirakai, ¹⁶ ma kegha da God ivi kamyuyuweku. Ina kayowana da Yesu ina nuwanuba ati debei wawayi kurisi, tuna kubiine taku, berabero tomowiku, ivi kamyuyuweku da ati matakira wawayi kurisi. Wawayi ita kitiku ma Yesu iti tumaghanei ma yawasa makamakii nonowina ita viiya. ¹⁷ Vokavakavara ma vigheghena Kiivavo Ghamana kurina. Tuna makamakii nonowina, ke meyani ina rabobo. Ke kovokovoghina da matatiyai takitai ma tuna kava na God vaghata. Mara nonowa wawayi ini ghegheni ma ina vokavakavari. Amen.

¹⁸ Natuku Timoti, aitumaghanem da aku sisiya kuna kivini. Rorova peroperoveta kam sisiya God gwabinai iviina na ivonem, ma bade avonavona meyim. Ma nani sisiyis na am kapiya, tepanai kuni ghaviya bubuna God varana biibiina kubiine. ¹⁹ Ma nuwanuwam yagharinai am vitumaghana kevokikini, damina kuna viiya da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava kuna berai. Wawayi viya weni berasi ibarei, tuna kubiine i vitumaghana ivi beroi. ²⁰ Wawayisi kamosiyai na Haimeneyosi ma Ariksanda. Namada Seitan ku imana ateresi da kovogha ina viiya. Gwabinai akova ina viiya da God ke ini avaberowei.

2

Ikikava kata vokavara.

¹ Vaghina, aku sisiya ghamana na weni. Kona nipowana God kurina, koni nowi da ini vitemi, ma koni nowi wawayi kudubina kubiisi, ma God koni kiikiiwei. ² Ma bade kona nipowana kiikiivavo ma babada ghamaghamasi kubiisi da nuwanubiiyai ma pikatiyai tamakai. God kurina tavopepeta ma ti wawayi bubuna. ³ Tanipowana babada kubiisi na tuna bera biibiina God kata Viviyawa ku matana. ⁴ Ina kayowana da wawayi kudubita iti yawasita ma vonavaghata katakova bubuni. ⁵ God na sago kava. Ma wawayi ma God kamoputiya na tetete wawayi sago emakamakai da ivi sagota. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ⁶ ma peyarita kubiita ivere meyei. Rabobo ma berabero ivototanita na Yesu igimarataweta. Marana vaghata inekiibau na God ivi debei da ina kayowana da wawayi kudubita iti yawasita. ⁷ Tuna kubiine God ivineku da taku aposol, da varana biibiina ata dimei kupuna wawayisi kurisi ma ati beyebeyena da sisiya vaghata iti tumaghanei. Vonavaghata avonavonemi, ke ata vivibero.*

⁸ Aku kayowana da tomotomowa maninisi ina nipowana, ma maranai ina nipowana na imasi ina ruepai ma nani kamoni ke sago nuwapughu bo vikawapata ina makai. ⁹ Ma bade aku kayowana da wivine ke ina kayovigesiro. Ini gara bubuna ma ke gara miyanisi ghamaghamasi ini kote. Uyawisi ke ina piro vigayagaya ma ke tinayodi ere gold bo posaru ere pels ini kote.* ¹⁰ Wivine iyavo kava God evovokavakavari na bera biibiisi ita berai da wawayi iti ghegheni, ke kii gara bo kii tinayodi bo kii posaru kitana kubiine. ¹¹ Ma wivine kurisi kuni beyebeyena na ini yanota ma ina vopepeta. ¹² Ma taku na ke ata vivivaghinei da wivine tomotomowa ina ghekuyowesi bo ini beyebeyena kurisi. Ti na ini yanota. ¹³ Konotai da God, Adam iyamoni ma murinai Eve iyamoni.* ¹⁴ Ma bade ke Adam sisiya vibero iti tumaghanei, Eve mota ina sisiya ivi tumaghanei da God ina sisiya bagibagina ivi kiigiyei.* ¹⁵ Tuna ma wivine ini tuwa na natunatusi ina koyagha bubunisi ma mara nonowa i yawasa na maninisi. Ma ere vitumaghanisi ma ere nuwaviinisi ina makamakai na God ini yawasisi.

3

Keresiyana kii vinoraveraveyana.

¹ Ma sisiya sago ana vonem, sisiyina na vonavaghata. Iyavo kava ekayokayowei da ekalesiya iti badesi, ma Keresiyana iti noravesi na nota biibiina iviina. ² Ma wawayi kuna vinei da Keresiyana ini noravesi* na kekitai da gwabinai berona kegha, ma kawana sago kava, nota manininai ini potepote meyei, ma kana vava biibiina. Nuwabiibiiyai numataya ina tinariyariyesi ina ku numa. Ma bade kovokovoghina da ini beyebeyena bubuna.* ³ Tuna na ke umaneghahana, ke nuwapughupughuna bo kayakayayina ma nuwanuba wawayina. Ma mane ke ina kirorowei. ⁴ Kawana ma natunatusi ina koyagha bubunisi, ma bade natunatusi na vovopetisi ma vovotekatekasi, ⁵ iyamna tomowa kawana ma

* 1:13: Apos 8:3, 9:4-5   * 2:7: 2Tim 1:11   * 2:9: 1Pit 3:3   * 2:13: Gen 2:7, 21-22   * 2:14: Gen 3:1-6

* 3:2: Keresiyana ini noravesi. Kanuma ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi.   * 3:2: Tait 1:6-9

natunatuna ke ina koyagha bubunisi na ke kovokovoghina da God ina wawaya ina koyaghisi. ⁶Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na namadani kava Yesu ita vivitumaghane. Wawaya wekarakava vitumaghana ivi karei na ke kuna vinei. Mikeda kuta vinei na ita kayotata na God kovogha ita verei. Tuna nakanani ma Devil ikikava ikayotata na kovogha ipanani. ⁷Ma bade Keresiyana kii vinoraveraveyana kana vava ina biibai iyavo kava ke iti tumaghana kamosiyai. Kana vava berona na iyavo kava ke iti tumaghana na ini avaberwei da ina peku ma Devil ina ku poko ina kona.

Keresiyana kii koyakoyagha.

⁸Ma bade Keresiyana kii koyakoyagha biibiisi ina makai.† Ti damsi na iti wawaya manini, sisiya vibero ke iti sisiyei, ma wain ke ituma kirakiyei, ma mane ke ita kirorwei. ⁹Ti na nuwanuwasi yagharinai God vonana vaghata ini tumaghane. ¹⁰Kunona i yawasa kuna kita bubuni da vaghina bo kegha. Mikeda vaghina na kuna vinesi da Keresiyana kubiisi ina vobigabiga. ¹¹Ma Keresiyana kii koyakoyagha kakawasi na bade nakanani, ti na wawaya maninisi, ke ita viviyanuwe, ke itumuma neghanegha, ma kovokovoghina da kuni tumaghane da i bera kudubina ina bera bubuni. ¹²Ma Keresiyana kii koyakoyagha na kawana sago kava ma kuna kitai da kawana ma natunatuna ekoyakoyagha bubunisi. ¹³Ma ina biga ina bera bubuni na wawaya ini ghegheni. Ma kana vava biibiina kubiine taraboga ina panani da ina nota ini rewapana ma ikikava Yesu Keriso itumaghane na ini debei wawaya kurisi.

Vibeyebeyena ghamana.

¹⁴Anotanotai da mara gisina kava na ana pisi da ana kitim, ma kegha da weni sisiyisi agirugiruma kurim, ¹⁵iyamna mikeda ana vivinevira na weni girumina ini akovim da ikikava tota God ina wawaya kata makai, tota ekalesiya na God yawawawana ina rakaraka. Ma tota vitumaghana damta na nakanani ma vonavaghata kana kowora bo kana oga. ¹⁶Vonavaghata, God ina nota ghamaghamasi ma gavugavusi iyamsi irakata, ma notasi na weni.

Ivi wawayota da viyota ikotei,

Ma Kanuma Vovokaravina ivi debei da tuna na vonavaghata,

Ma bade aneya matasiyai ikitai.

Ma kana vava dam ma dam kamosiyai wawaya idimei,

da dobu ku kudubina ivi tumaghane,

ma God iviitawei da ighae ku kunuma da kana kadara kamoni emakamakai.

4

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

¹Kanuma Vovokaravina ivi debei da karako ina nene da Yesu ina vovira kana ku mara na nani kamoni wawaya viya vitumaghana vaghata ina voterei ma kanuma viviberosi ina kivinisi ma i vibeyebeyena vibero ina votekatekei. ²Nani vibeyebeyenina na wawaya miiruruwaruwasi ma viviberosi gwabisiyai epipisi. Ti wawayisi berabero ibera kirakiyei da karako nuwanuwasi gudugudusi. Ma ke sago damina ita viiviiya da aviyavisina eberaberi na biibiina bo berona. ³Ma bade sisiya bagibagisi etereterei da wawaya ke ina tavine ma vavai ma siya voviyavina kava ina kani. Ma kegha da God vavai ma siya kudubina iyamoni da iyavo kava itumaghane ma vonavaghata iakovi na ere nipowanisi ini kiikiwa ma ina kam. ⁴Aviyavisina kudubina God iyamoni na biibiina, ke tabarei. Ma aviyavisina taviiviiya na tanipowana ma tikiikiwa God kurina, ⁵iyamna vonana ma nipowana tepanai na God ini biibiini.

Yesu Keriso ina bigabiga biibiina.

⁶Iyavo kava itumaghana na weni sisiyisi kevi damani kurisi. Nakanani kuna berai na tam Yesu Keriso ina bigabiga biibiim. Vitumaghana ina vonavaghata kamoni kugogo ma vibeyebeyena maninina kukivini da karako nota magura kuviiya. ⁷Ma giu katamanisi ma wivine moramorapisi kii varagutugutu viviberosi na keveruvuvurei. Mara nonowa kevi beyebeyena meyem da tam na God ina wawaya kiimatanim. ⁸Tupuwim kekoyagha bubuni na ini dagudagu kirakai da ini rewapana, tuna na bera biibiina. Ma kanumim kevi beyebeyenina bubuni da God ina kayowana kava kuna berai, tuna berana na ibiibii kirakai. Kuna berai da kanumim ini rewapana ma ini vitem da am yawasa dobuwai ina biibai, ma ku tepana rabobo murinai na am yawasa ina biibii kirakai. ⁹Weni sisiyisi na vonavaghata, nuwanuwata kudubinai tivaghine ma itumaghane. ¹⁰Tipaparana ma tabiga kirakai,

† 3:8: Kii koyakoyagha. Tupuwa ina ku nevanewa Keresiyana ekoyakoyaghisi.

iyamna ita nota kudubina God makamakii nonowina kurina tatereterei. Tuna na kata Viviyawa ma iyavo kava itumaghaneɪ na ini yawasisi.

¹¹ Weni vibeyebeyena kevi damani wawaya kurisi ma sisiya bagibaginatɪ kevonesi da ina kivini. ¹² Tam yaragim ma kegha da ke kuni vaghineɪ da wawaya ina tereoruwem. Am sisiya, am bera, am nuwaviina, am vitumaghana, ma am yawasa kudubina na maninina kavakava na nakanani kevi matakira vitumaghana damsi kurisi. ¹³ Karakava ana pisi. Kuna koyakoyaghiku ma kamonai na wawaya kurisi God vonana kuna viviyavi, kuna vibeyebeyena ma kuna dimadima. ¹⁴ Ma kam puyo ke kuni notawapei, nani puyona peroperoveta ivivi sisiyei ma vinoraveraveyana kudubisi imasi ku tepam iterei na Kanuma Vovokaravina iverem. ¹⁵ Ma avonavonem da weni bigasi na am nota kudubinatɪ keberai. Kevere meyem da wawaya matasiyai ina kitim da tam biga biibiina keberaberai. ¹⁶ Kekitaruvim, ma bade am vibeyebeyena kekitaruvai. Mara nonowa weni nakanani kuna beraberai da tam ma iyavo kava iyanem na mara damonai nuwapoya ghamana kona veruvuvurei.

5

Ikikava vitumaghana damsi ita koyagha bubunisi.

¹ Tomowa magurina ke kuna yeghai. Kevona pikapikei, keberai da tuna nakanani ma am mamai vaghata. Ma totomomowa yarayaragisi keberisi da ti na varevaresim. ² Wivine magumagurisi keberisi da nakanani ma am maduwa. Ma wivine vusi na nota manininai kevi novunovunesi.

³ Kwapukwapura kiikayokayosi ma vivikamyuyuwisi na kovi vitesi ma kovopepetisi. ⁴ Ma kwapura ere natunatuna bo tuputupuna na ti damsi i biga da kwapura ina koyaghi. Magurisi ikoyaghita na bade takoyaghisi. Wawaya itakovi da Keresiyana ita biga da ita rakaraka takoyagha bubunisi. Nani bigana ini nao ma God ku matana na bera biibiina. ⁵ Ma kwapura kiikayokayona ina kina kava, kana koyakoyagha kegha na nani kwapurina ina nota kudubina God kurina etereterei da mara nonowa, mariyai ma didibarai, eniponipowana da God ini vitei. ⁶ Ma mikeda kwapura sago tupuwa yawasina inuwabiibiyei na tupuwina yawayawana ma kanumina na namada irabobo. ⁷ Weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kevonavinotisi da ina kivina bubuni da ke sago ina bera beroi da wavuna ina kavari. ⁸ Meni wawayina kawana ma natunatuna ma kana moramorapa ke ita koyagha bubunisi, tuna na Keriso ibarei. Ibero da wawaya ke iti tumaghana, ma ibero kirakai da vitumaghana wawayina ina rakaraka ke ita koyakoyaghisi.

⁹ Kwapura kana madegha 60 ma ku tepana na vaghina, meni dobnai kwapukwapura kii vava kugiruma na kana vava nake keterei da ekalesiya gwabisiyai vivita ina viiya. Ma kokitai da nani kwapurina na itavine da mara sago kava, ¹⁰ ma kana vava biibiina. Bera biibiisi eberaberai, natunatuna ikoyagha bubunisi, nuwabiibiyyai numataya etitaniyariyesi, Kerisiyana ritaturana kaesi ekowakowa, wawaya i nuwapoya avai na ivitesi ma everevere meyei da bera biibiisi kava eberaberai.

¹¹ Ma wivine vusi kwapukwapurisi kii vava ke kuna giruma da vivita ina viiya, iyamna karakava tupuwa ina kayowana ini badesi na bera wapawapa ina berai. Nakanani ina berai na i vonakiiyapa bagibagisi Keriso kurina iterei na ini kiigiyee da i vitumaghana ini beroi. ¹² I vonakiiyapa bagibagisi ini kiigiyee na God ku matana ti na berabero iberei. ¹³ Ma bade kwapukwapura vusi na ina baba wapawapa, vinumarugenara ma ku tepana na ina viviyanuwe ma wawaya kurisi ini yaranatitirana da ku kamosi ina rui. Ma wawaya ti mani i bera ita kitakuyowei ma kegha da ina vivisiyapawopawo. ¹⁴ Tuna kubiine aku kayowana da kwapukwapura vusi na ina tavineme ma ini tuwa, ina makai da kakawasi ma natunatusi ina koyagha bubunisi. Nakanani ina berai da kata ghaviya Seitan ke kovokovoghina da kata vava ina kiiviberoi. ¹⁵ Kwapukwapura viya namada ikiibutaweta da Seitan ekivikivini. ¹⁶ Ma mikeda Keresiyana wavine ina rakaraka kamonai kwapukwapura viya emakamakai na wavinena ina biga da ina koyaghisi. Ke vaghina da nani vitana ekalesiya ina veresi. Ma kwapukwapura kiikayokayosi, iyavo kava kii vivita kegha, ti kava ekalesiya ina koyaghisi.

¹⁷ Ma vinoraveraveyana, iyavo kava ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna, edimadima bo ibeyebeyena, ti damsi na kovi miyiesi ma bade kovokaravei. ¹⁸ Giruma katamana evonavona bo, “Maranai ox whiti egudagudai na kawana ke kona kupotai.”* ma bade evonavona bo, “Bigabiga wawayina ina biga kubiine na miya ina viiya.”* ¹⁹ Ma mikeda vinoraveraveyana sago ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna ma wawaya sago ina pisi kurim da tomowina kana vava ina kiiviberoi na ina sisiya ke kuni yanei. Mikeda wawaya

* **5:18:** Deut 25:4; Mat 10:10; Luk 10:7 * **5:18:** Israel damsi whiti iyuyuna ma dowiyai itutura. Ma ox (Kau tomowina) ipiyee ma ivi tugudagudai da whiti vavina ma yoghona iti bogebogesi. Ma nani kamonai kawana ke ita kupotai, iyamna maranai itugudaguda na whiti gisina ita kanikani.

ruwa bo aroba yavata matasiyai ikitai da tomowina berabero iberai na kuni yanesi.*
²⁰ Ma iyavo kava berabero ina beraberaɪ na debiiyai keyeghisi da Keresiyana pɛyarisɪ ina yabumana da ke nakanani ina berai.

²¹ God, Yesu Keriso ma aneya vovokaravisi matasiyai avonavonem da weni sisiyisi kekivina bubuni. Ma aviyavisina kuna beraberaɪ na wawaya pɛyarisɪ kurisi nakanani keberai, ma ke wawaya viya kava kurisi. ²² Ma ke kuni yaghiyaghina da imam wawaya ku tepasi kuna terei. Kunona i yawasa kuna kita bubuni ma muriyai kuna vinei da ekalesiya kamonaɪ ini bada. Ma wawaya viya berabero ina beraberaɪ na ke ku kamosi kuna rui. Keberai da tam maninim kavakava.

²³ Ke okowa kava kunumai ma wain gisina yavata kunumai manawim kubiine, iyamna tam gubagubagim.

²⁴ Wawaya viya i berabero na debiiyai takitakitai da namada takovi. Ma wawaya viya i berabero na gavugavuna ma karakava ina rudeba. ²⁵ Ma bade bera biibiisi nakanani. Viya debiiyai takitakitai ma viya na gavugavusi. Ma ke kovokovoghina da nani berasi biibiisi mara nonowa gavugavunai ina makai, mara sago ina rudeba.

6

¹ Wawaya iyavo kava ivi sleiv, ti na vita ghamana ekavakavari. Ma ita notai da i babada ita vopepetisi ma ita votekatekesi. Nakanani ina berai da wawaya God kana vava ke ini beroi ma bade ita vibeyebeyena ke ina kiiviberoi. ² Ma sleiv wawayisi kamosiyai viya i babada namada Keriso ivi tumaghaneɪ. Ma sleiv wawayisi nani babadisi ke ina tereoruwesi, iyamna ti na Keresiyana varevaresisi vaghata ma yavata iti nuwasago. Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinaɪ i babada kubiisi ina biga, ma i biga kamonaɪ aviyavisina biibiina epanapanani na i babada iyamna kudubina ina viiya. Weni sisiyisi kevi beyebeyesi ma sisiya bagibagina keterei da ina kivini.

Vibeyebeyena vibero ma mura vaghata.

³ Ma menɪ wawayina vibeyebeyena vibero eberaberaɪ, ina vibeyebeyena ke Bada Yesu Keriso ina vonavaghata bo ke Keresiyana ina keta vaghata, ⁴ tuna wawayina nuwanuwana kamonaɪ kayotata ivi tupoi. Tuna neghaneghana, ke sago aviyavisina itakovi. Ina nota dowadowna kubiine, ina kayowana da ina gamogamo wapawapa ma mara nonowa sisiya ini kawapatei. Wawaya eberaberisi da ti mani kamosiyai inuwakapikapiyana, ma ivonapasipasiyana, turaturasi iavaberowesi ma wavuvivirana eberaberaɪ. ⁵ Nota gwabisiyai kegha ma vonavaghata ivi wapai. Ma enotanotai da Keriso ina biga ina beraberaɪ na nani kamonaɪ dobu ina mura ghamana ina panani.

⁶ Ma vonavaghata, tota Keresiyana na aviyavisina gisina gwabitiyai na tinuwabiibiyei ma mura ghamanakina nuwanuwata kamonaɪ tapanani. ⁷ Tatupuwa na ke sago aviyavisina kata kavari ma kata pisi. Ma bade maranaɪ tarabobo na ke sago aviyavisina takavari ma tanae. ⁸ Tuna kubiine na vavai ma gara gwabitiyai na tinuwabiibai. ⁹ Ma iyavo kava dobu ina mura ghamana emamatagheɪ, ti damsi na ruyagha ina panani. I kayowana neghaneghasi ma beroberosi eteretereoruwesi da Seitan ina ku poko ina rui. I yawasa ina resoi ma ini beroi. ¹⁰ Wawaya nuwanuwasi mane eviivii kirakiiyei na tuna ini badesi da berabero bogii ma bogiiyai ina beraberaɪ da mane ina viiviiya. Ma vitumaghana wawayisi viya i kayowana ghamana da iti mane kirakai na i vitumaghana ivi beroi. Ti damsi isiwana ma i nuwapoya ipeyari ma i nuwavisi irakata.

Pol ina sisiya Timoti kurina.

¹¹ Timoti, tam na God rapenai, tuna kubiine nani berasi keveruvuvurei. Keberai da am yawasa na maninina, God ina kayowana kava kekivini, kevi tumaghana, kevi nuwaviina, kemiirikikina ma kevopepeta. Kevi rewapana da weni berasi na gwabimuwai ina makai. ¹² Ma am nota evirewapana ma kevi paparana kirakai da am vitumaghana kuna vokikini ma yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kuna vii yavui. Tuna yawasina kubiine God ikwatun ma koroto maghinosiyai kuvi mamatara da Keriso kuvi tumaghaneɪ. ¹³ God na bera kudubina dobuwai iyamoni. Ma Yesu Keriso na vonavaghata kudubina ivi mamatarei maranaɪ Pontiyas Pailat maghinonai imiimiiri da ivivi tupavirevirei.* ¹⁴ Ma God da Yesu Keriso matasiyai avonavonem da weni sisiyisi bagibagisi kevotekekei ma kenunura bubuni da wawaya ke ini avaberowem. Keberai ina nanae da Bada Yesu Keriso ina vovira kana ku mara. ¹⁵ Ma God tuna kava iakovi da avi maranaɪ ina vovira. God na vovokaravina ma ina kina kava na bera kudubina kana Bada. Tuna kiikiivavo i Kiivavo ma babada i Bada. ¹⁶ Tuna ina kina kava makamakii nonowina ma yasegana rewapanina kamonaɪ emakamakai da wawaya ke kovokovoghina ina miiririya kurina, ke

* 5:19: Deut 17:6, 19:15 * 6:13: Jon 18:37

sago wawaya ita kitai bo ina kitai. Kudubita tavokaravei ma rewapana taverei da mara nonowa ini kiiivavo. Amen.

¹⁷Keresiyana mumurisi kevonesi da ke ina kayotata ma dobu ina mura ke ini tumaghane, iyamna karako mura gwabisiyai ma maram na ina wapa. Ma God ini tumaghane. Tuna aviyavisina kudubina everevereta da nuwabiibiyai tamakamakai. ¹⁸Ma kevonesi da bera biibiisi ina beraberi, mara nonowa ina vereverena ma nimonimoriyai wawaya ini vitesi. ¹⁹Weni berasi ina beraberi na kanumisi kana mura ina vovovidaburana. Tuna nakanani ma kowora bagibagina ita rutakurei da karakava biibiina ina panani. Ma nani maranai yawasa vaghata kunumai ina viiya.

²⁰Timoti, aviyavisina God iverem na kekoyagha bubuni. Ma mikeda wawaya i nuwagiura vibero ina vivisisiyei bo ina vivigamowanei na keveruvuvuresi. ²¹Wawaya viya ivona da akova vaghata gwabisiyai ma kegha, vitumaghana ketana vaghata ivi wapai.

Bada kurina ainowi da ina agabiibai tami peyarimi ina veremi.

Pol Ina Giruma Viruwina
Timoti
Kurina
(2 Timothy)
Vonaviakova

Timoti na yaragina ma kana magura na Pol ma yavata ibigabiga. Tuna kubiine igirumame kurina na kamoni ivonei da ikikava ita koyagha meyei. Nota ghamana weni girumina kamoni na ikikava vitumaghana wawayina nuwapoya kamoni ina miirikikina. Pol, Timoti ikiiepepai ma ivonei da ini patutu ma Yesu Keriso sisiyina ke ina voterei. Bade ivonei da vonavaghata kava ini beyebeyena, tuna na Keriso varana biibiina ma giruma katamana. Ma ivonei da wawayi ini tupaketowanei da ina vokwarakwara ma kegha da mara nonowa ina vivibeyebeyena ma ina dimadima.

Pol sisiya bagibagina iterei da maranai wawayi ini kawapata ma sisiya neghaneghasi ini ruwei na Timoti ku kamona ke ina rui. Ivona da nani berasi iyamsi kegha ma wawayi i yawasa ina kiiviberoi.

Weni girumina kamoni Pol tuna mani ina yawasa, ina vitumaghana, ina nuwanuba, ina nuwaviina, ina miirikikina ma ina vokwarakwara vitupaketowana kamoni ivi sisiyeni ma Timoti ivonei da peyarina iti bonebonei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 2:13 Vigheghena ma kiiiepepa.

Sapta 2:14 da ku 4:5 Ikikava Timoti ita makai ma ita kitaruvai.

Sapta 4:6-18 Pol ivi sisiya meyei.

Sapta 4:19-22 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹Taku Pol, Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God ina kayowanai ivonataweku da ina vonakiyapa bagibagina ata dimei da Yesu Keriso gwabinai yawasa taviyya.

²Timoti kurim, tam natuku ma aku nuwaviina kurim irakata kirakai.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai kurim ina rakata, ini kamyuyuwem ma nuwanuba ina verem.

Nota iti rewapana.

³ God kubiine nuwanuwaku yagharinai abigabiga. Ikikava aku kaekiki mau mara katamaninai ivovokavakavara ma ibigabiga na bade nakanani aberaberi. Ma God aikiikiwei kubiim. Aku nipowana kamoni na mara nonowa anotanotim mariyai ma didibariyai. ⁴ Anotanotai da rorova ita viruwa tavi bogebogeta na kuvi nuwapoya kirakai ma kutou. Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ata kitim da ati nuwabiibi kirakai. ⁵ Ma akovi da nuwanuwam yagharinai Yesu kitumaghane. Ikikava am kwabura Lowis ma am maduwa Yunis itumaghana na anotanotai da tam bade nakanani kitumaghana. ⁶ Tuna kubiine ata vonavinotim da nani puyona God iverem maranai imaku ku tepam aterei na ketapiya da ina karata bubuna, ⁷ iyamna God Kanumina ivereta da ke tayabumana. Ivereta da tirewapana, tinuwaviina, ma nota manininai tipotepote meyeta.

⁸ Tuna kubiine ke kuninimaya maranai debiyai kuni mamatara da ita Bada kitumaghane. Ma ke kuninimayeku da Bada kubiine ku gabura itereku. Ma God rewapana iverem da tam bade Keriso varana biibiina kubiine kuna vokwarakwara. ⁹ Ivi yawasita ma ikwatuta da ku yawasa vovokaravina itereta. Ke ita bera biibiisi kubiine ita kwatuta, kegha da tuna mani ina kayowanai ma ina agabiibai irakata kubiine, da dobu karenai namada nota iviyya da Yesu Keriso ita vereta. ¹⁰ Ma nani agabiibiina ivi debei maranai kata Viviyawa Yesu Keriso inekiibau. Yesu rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi ma varana biibiinai yawasa makamakii nonowina ivi debei.

¹¹ God ivineku da taku ina aposol, ina yonayona ma ina vibeyebeyena wawayiku da varana biibiina ata dimei.* ¹² Tuna kubiine karako avovokwarakwara. Ma ke ata vivinimaya, iyamna akovi da iyi aitumaghane. Ma anotanotai da aviyavisina ku imana aterei na ina koyagha bubuni da ina ku vovira marana. ¹³ Aviyavisina gwabikuwai kuvi yanei tuna na vonavaghata, kevotanakikini ma kekivini. Ma ere vitumaghaman ma ere nuwaviinim Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. ¹⁴ Kanuma Vovokaravina nuwanuwata

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 16:1 * **1:5:** Apos 16:1 * **1:11:** 1Tim 2:7

kamonai emakamakai ma ini vitem da God varana biibiina kana papara kuna vowai ma kuna koyagha bubuni.

¹⁵ Ma kuakovi da Eisiya dobuna kamonai wawaya peyarisi ikuyoweku, Pigelas ma Hemogenisi yavata. ¹⁶ Ma ainowi Bada kurina da Onesiporas ina rakaraka yavata ini biibiinisi iyamna mara nonowa nuwanuba everevereku. Ma ke ita vivininmaya da taku gabura kamonai. ¹⁷ Ke itinimaya kubiine, maranai inekiibau ku Rome na iekwa kirakiyeku da ipananiku. ¹⁸ Namada kuakovi da Epesas kwanatuna kamonai na Onesiporas ivi vite kirakiyeku. Tuna kubiine Bada kurina aniponipowana da vitupavira maranai tuna wawayina ini kamyuyuei.

2

Yesu Keriso ina seri wawayina biibiina.

¹ Natuku Timoti, Yesu Keriso ina agabiibai kurim irakata ma tuna tepanai kevi rewapana. ² Ma koroto matasiyai aviyavisina avivi sisiyei kuvi yanei na kevi damani ita wawayi kiiki-imatanisi kurisi da ti bade ini beyebeyena.

³ Tam Yesu Keriso ina seri wawayina kiimatanim, tuna kubiine vokwarakwara kamonai kemiirikikina tokai nakanani. ⁴ Seri wawayina na ghaviya kamonai ina biga bubuna da ina bada nuwanuwana ina biibai. Tuna kubiine ke ina nae da wawayota i bera ku kamona ina rui. ⁵ Tuna nakanani ma veru wawayina babada i sisiya ke ina nunura bubuni veru kamonai na damonai miiya ke ina viiya. ⁶ Ma bade wawaya ina wayowa kirakai na yaba maranai vao badana mura ina vorereghi da iyavo kava ivi inipika kirakai na reregha ghamana ina viiya. ⁷ Aviyavisina avonavonem na kevi nuwanotanota bubuni, ma Bada nota ina verem da peyarina kunakova bubuni.

⁸ Yesu Keriso kenotai, tuna David tupurereghina ma rabobowai ivomiiri. Ma tuna varana biibiina adimadime. ⁹ Nani varana biibiina kubiine avovokwarakwara, ku gabura itereku ma kaekuwei chein ikuni, nakanani ma berabero wawayiku. Ma chein na ke kovokovoghina da God vonana ina kuni. ¹⁰ Tuna kubiine ke ati nuwapoya, aku nota ivi rewapana vokwarakwara kamonai, iyamna God ina wawaya vovinesi kubiisi na ku gabura itereku. Ti bade Yesu Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina ina viiya ma God kana ku kadara ina rui. ¹¹ Weni sisiyisi na vonavaghata.

“Keriso yavata tarabobo patapata,
na bade yavata tamakai.

¹² Vokwarakwara kamonai tamiirikikina,*
na bade yavata tikiivavo patapata.
Tota taveyiyei
na tuna bade ina veyiyeta.

¹³ Ma tota ita vonakiiyapa bagibagisi kurina tikiigiyyei,
ma tuna na kegha,
Iyamna tuna wawaya maninina
na ke meyani ina vonakiiyapa bagibagina ini kiigiyyei.”

Kebiga bubuna da God ini gheghenim.

¹⁴ Keresiyana turaturata weni sisiyisi kuna vonavinotisi da ke nuwanuwasi ina wapa. Ma God ku matana kevonesi da vigamowana ina voterei, tuna na iyamna kegha, ma iyavo kava ini yanei na i yawasa ini beroi. ¹⁵ Ma tam, am biga kebera bubuni da God ini gheghenim, ma vitupavira maranai na ke kuninimaya. God vonana vaghata kuna dimei da maninina kavakava. ¹⁶ Wawaya viya isisiya wapawapa na ke God ina kayowanai ita vivisisiya. Ma tam na nani sisiyisi keveruvuvurei. Ti damsi i yawasa na ibero ma nakeda ina bero kirakai. ¹⁷ I vibeyebeyena na gubaga taragai nakanani, yaghiyaghina gubagina ina rakata da wawaya viyona ina kam yavui. Ma kamosiyai na tomotomowa ruwa, Haimeneyosi ma Piletas, ti nakanani ibeyebeyena. ¹⁸ Ti damsi na keta vaghata biibiina ibarei ma wawaya vivitumaghanisi i nota iberoi, evonavona da wawaya raborabobosi i vomiiiri marana na namada itupuwa. ¹⁹ Ma God kowora bagibagina irutonai na ke kovokovoghina da wawaya ina nukui. Ma nani koworinai igruma bo, “Bada iakovi da ina wawaya na iyavo kava.” Ma igruma bo “Iyi tam kuna vona bo, ‘Taku Bada ina wawaya’ na berabero kevoterei.”*

²⁰ Numa ghamanakina kamonai na dabira ma sawara bogii ma bogiyyai emakamakai. Viya silva ma viya gold iyamna. Viya kiiyai ipapa ma viya dowa ikapawa. Viya na biga ghamaghamasi kubiine ma viya na biga dowadowasi kubiine. ²¹ Wawaya iyavo kava ekayokayowei da biga ghamaghamasi ina berai Bada kubiine na bera dowadowasi ina voterei da tuna nakanani ma dabira biibiina ma vovokaravina. Nakanani ina berai

* 2:12: Mat 10:33; Luk 12:9 * 2:19: Num 16:5

na ina Bada ina bige bubuni, iyamna tuna ivovunagha ikovi da bera biibiisi kubiine ina biga. ²² Iyavo kava Bada tepanai emakamakai na nuwanuwasi yagharinai ekwekwa da ini wawayamanini, i vitumaghana ini rewapana, i nuwaviina ina rakata ma mara nonowa nuwanubiiyai ina makamakai. Ma tam bade nakanani keberai ma yaraga notasi beroberosi kebarei. ²³ Waway neghaneghasi sisiya wapawapa kubiine ina vivigamowana na kekuyowesi. Kuakovi da damonai na viruwa ina tupuwa. ²⁴ Bada ina bigabiga na ke ini ruwa, ma ini nuwaviina kirakai waway kurisi. Ma nuwanubiiyai ini beyebeyena bubuna. ²⁵ Ma nani wawayisi ikawapatem na nuwapikamuwai ku keta maninina kuna teresi na mikeda God ini vaghinei na i berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei da vonavaghata inakovi. ²⁶ Nota ina viiya da Devil ina ku poko ikona da ivovotekatekei na pokona ina kiibutawei.

3

Mara damona.

¹ Kenota bogai, karako da ku mara damona na berabero ina rakata. ² Nani kamonai na waway gwabisiyai notameyena ina rakata, mura ina matamatighei, ina kayotata ma ina voepepa meyesi. Viavabero ina rakata, waway i maduwa da i mamai ke ina vopepetisi, ma iyavo kava ini vitesi na ke ini kiikiiwesi, ma i yawasa na ke vovokaravina. ³ I nuwaviina kegha, notatawena gwabisiyai kegha, waway ini avaberowesi. Ti na kayoghakighakisi, kayakayayisi, ma biibiina ini tupaketowanei. ⁴ Ti mani turaturasi ma ini beroberosi. Ti na nuwatekatekasi da yaghiyaghinai bera beroberosi ma neghaneghasi ini karei. Ti na kayovigesirosi. God nuwanuwana ke ita viiya ma tupuwa ina kayowana nuwanuwasi ivii kirakiiyei. ⁵ Ini taparoro ma ina berai da ti nakanani ma Keresiyana ma kegha, i vitumaghana na kwebuna, ma God ina rewapana ina tatakuputei. Nani wawayisi na kekitatawesi. ⁶ Wawayisi kamosiyai na viya ina nae waway i ku numa da wivine notapekupekusi ini nuwatini da i kayowana ina berai. Nani wivinesi ti mani i bera dowadawasi vitana damina eviiviiya. Ma nota magura gwabisiyai kegha ma bade tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi da berabero eberaberei. ⁷ Wivinesi na mara nonowa i kayowana da vibeyebeyena ini yanei ma kegha da sisiya vaghata damina ke meyani ita viiya. ⁸ Iyavo kava weni berasi eberaberei na ti nakanani ma Janes ma Jambaras,* rorova mara katamaninai Moses ivi ghaviyei. Ma bade nani vibero damsi na sisiya vaghata ighaviyei. Ti na nota biibiisi gwabisiyai kegha ma i vitumaghana na kwebuna. ⁹ Ma aviyavisina eberaberei na ke mara gurina, iyamna ina rudeba da bera neghaneghasi eberaberei. Nakanani itupuwa Janes ma Jambaras kurisi.

Vibeyebeyena turina.

¹⁰ Karako na aku vibeyebeyena kuakovi, aku yawasa, avi kubiine abigabiga, aku vitumaghana, aku nuwanuba, aku nuwaviina, ma ikikava amiirikikina da aku nota kudubinai biga ke ata voterei, ¹¹ ikikava waway ivi tupaketowaneku ma bade aku vokwarakwara. Tam kuakovi aviyavisina kuriku itupuwa Antiyok, Aikoniyam ma Listra kamonai. Nani dobusiyai na waway ivi tupaketowaneku da berona ghamanakina apanani. Ma kegha da weni berasi kudubina kamonai Bada ivi yawasiku.* ¹² Vona bubuna da iyavo kava Keresiyana yawasina makiina ina kayowei ma Yesu Keriso yavata ini nuwasago na karakava vitupaketowana ina panani. ¹³ Ma vibero damsi na i vibero ina rakata kirakai da turaturasi ina viviberoberosi ma bade turaturasi ina vomiiiri da vibero damsi ini beroberosi ma mara nonowa ina viviberovivirana. ¹⁴ Ma tam, aviyavisina kavi beyebeyena kurim da kuvi tumaghane na kevtanakikini. Kuakovi da am vibeyebeyena wawayisi na tokai. ¹⁵ Ma kenotanotai da gisimuwai giruma vovokaravisi kuakovi na nota iverem ma ivi nowem da Yesu Keriso kuvi tumaghana bubuni da ivi yawasim. ¹⁶ Giruma vovokaravisi peyarina na God gwabinai ipisi ma nani girumisiyai waway tibeyebeyesi, tayeghisi, tatupavimaninisi, ma bade tiakovisi da ikikava yawasa maninina kamonai ina makai. ¹⁷ Weni nakanani taberei da God ina waway tivitesi, tavovunaghisi da bera biibiisi kava ina berai.

4

¹ Yesu Keriso tuna mara damonai ina nekiibau da ini kiivavo na waway raborabobosi ma yawayawasisi ini tupaviresi. Yesu Keriso ma God maghinosiyai kam sisiya bagibagina ana terei na weni. ² Tam, God vonana kedime. Kevoovunagha bubuna da namanaki mara berona bo mara biibiina ma kedima. Waway ketupavimanimaninisi, keyeghisi, kekiiepepisi da i nota ini rewapana ma nuwapikamuwai kevi beyebeyena, ³ iyamna mara epipisi da waway vibeyebeyena vaghata ina barei ma i kayowana ghamana da vibeyebeyena wapawapa wawayisi ina kiividaburisi da ti mani tinisiyai ini yanesi. ⁴ Vonavaghata

* 3:8: Janes ma Jambaras na kiivavo Pero ina kasiko wawayisi. Exod 7:11

* 3:11: Apos 13:14-52, 14:1-7, 8-20

ina takuputei ma nuwanuwasi kudubina i kiki berasi ini tumaghane. ⁵ Ma tam, mara nonowa kemiirikikina, vokwarakwara kamonai am nota ini rewapana, God vonana biibiina kedimei ma am biga God kubiine kudubina kebera yavui.

⁶ Ma taku na namada aku mara itupo da ani suwara, aku mara ipisi da ana nae, ana rabobo. ⁷ Taku averau da averu bubuna, aku vitumaghana ma aku vonakiyapa bagibagina avotana bubuni ma amiirikikina, apisi da karako damona. ⁸ Ma wekarakava na God kaku kraun ivovunaghi emakamakai. Ma karakava mara damonai Bada ina vereku, ini matakira da abiga bubuna. Nani maranai Bada vonavaghata tepanai wawaya ini tupaviresi ma ina vonakiyragha da biibiisi bo beroberosi. Ma ke taku kava kraun ina vereku ma bade iyavo kava nimonimoriyai ikoyakoyagha da Yesu ina vovira na ti damsi yavata.

Pol ina yawasa ivi sisiyei.

⁹ Nuwanuwam kudubina kebera tovonni da yaghiyaghina kuna pisi kuriku, ¹⁰ iyamna Demas ivotereku, dobu yawasina ivi nuwaviini da inae ku Tesalonika kwanatuna. Ma Kresen inae ku Gareisiya dobona ma Taitos inae ku Darumesiya dobona. ¹¹ Luk ina kina kava gwabikuwai. Mak kerutini ma yavata kopisi, iyamna tuna ibiibii kirakai, ina bige bubuniku. ¹² Ma Taikikas avonatawei ku Epesas kwanatuna. ¹³ Kuna pipisi na kaku nuba garana Kapas gwabinai kekavari, Troas kwanatunai akuyowei. Ma aku buka peyarina kekavari ma kekita bubuna da nani bukasi ghamoghamo bekasiyai iyamoni na ti yavata kekavari.*

¹⁴ Ariksanda, tuna ina biga da kirama egudagudai da sawara eyamoyamona. Nani tomowina ikiivibero kirakiyeku, ina berabero kubiine Bada kovogha ina verei.* ¹⁵ Nani wawayina kekitaruvai, ighevuvurana kirakai ma mara nonowa evonavona da ita sisiya na vibero.

¹⁶ Karena vaghata Rome damsi ivi tupavireku na taku mani kaku papara avowai iyamna ke sago iyai iti viteku da kubiiku iti sisiya, peyarisi ikuyoweku. God kurina ainowi da i berabero ina notatawei ma kovogha ke ina veresi. ¹⁷ Ma Bada ke ita kuyoweku, ivi viteku ma rewapana ivereku da kupuna damsi kurisi God varana biibiina kudubina adimei. Wawaya iti raboboku, kaku kovogha na layon ita kutapiiniku ma kegha da God ivi yawasiku. ¹⁸ Ma aviyavisina berona kuriku ina tuputupuwa na Bada ini yawasiku ma ina viiniku da ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona ina tereku. Tuna kurina mara nonowa tavokavakavara da kana kadara ina rakata! Amen.

Vikiikiwa damona.

¹⁹ Pirisera ma Akwila ma bade Onesiporas ina rakaraka yavata aikiikiwesi.* ²⁰ Erastas na Korint kwanatunai emakamakai. Ma Toropimas igubaga kubiine na Miletas kwanatunai akuyowei.* ²¹ Kebera tovonni da kuna pisi ma muriyai da nuba kana mara.

Yubulas, Pudens, Linas, Korodiya ma Keresiyana varevaresita kudubisi ikiikiwem.

²² Ainowi da Bada kanumim ini biibiini.

Ma bade ainowi God kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

* **4:10:** Kol 4:14; Prm 24; 2Kor 8:23; Gar 2:3; Tait 1:4 * **4:11:** Kol 4:14; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10 * **4:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8 * **4:13:** Apos 20:6 * **4:14:** 1Tim 1:20; Psa 62:12; Rom 2:6 * **4:19:** Apos 18:2; 2Tim 1:16-17 * **4:20:** Apos 19:22; Rom 16:23; Apos 20:4, 21:29

Pol Ina Giruma Taitos Kurina (Titus) Vonaviakova

Taitos na yaragina ma tuna na kupuna wawayina. Keriso ivi tumaghane da Pol yavata ibiga patapata. Ma ivi ruwa inae ku Kriti nuwana ma nani dobunai Pol, Taitos ikuyowei da imakai da vitumaghana damsi vusi ita koyaghisi. Muriyai Pol igiruma kurina ma nuwapooya aroba ivi sisiyei.

Sago na ivonavinotai da avi wawayisi ita vinesi da Keresiyana kii koyakoyagha, iyamna iakovi da Kriti damsi peyarisi i yawasa na ke maninina. Kana viruwa na ivone da ikikava wawaya bogii ma bogiyyai iti beyebeyesi, kamosiyai na tomotomowa magumagurisi, wivine magumagurisi, yarayaraga ma sleiv damsi. Ma ivone da wivine magumagurisi i biga da wiwikesi iti beyebeyesi. Turinai na igiruma da ikikava Taitos Kerisiyana yawasinai ita makai. Nani kamonai na mara nonowa ere maghighina biibiina ma nuwanuwana nubanai ina biga ina berai, ma ke vitumaghana damsi ina kitabaresi bo yavata ini kawapata. Ma bade ke aviyavisina berona ina berai da ini bogebogesi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5-16 Keresiyana kii koyakoyagha.

Sapta 2:1-15 Keresiyana kamosiyai wawaya bogii ma bogiyyai i biga.

Sapta 3:1-11 Kiipepa ma aviyavisina ita kitaruvai.

Sapta 3:12-15 Giruma igudui.

¹ Taku Pol, God ina bigabiga ma Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God ivonataweku ina wawaya vovinesi kurisi da vonavaghata ini tumaghane ma inakova bubuni da yawasa manininai ina makai. ² Nani vonavaghatina inakova kamowi da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Dobu karenai God vonakiiyapa bagibagina namada iterei da karakava yawasa makamakii nonowina ina verena, ma ke meyani iti bero. ³ Ikoyakoyagha da marana vaghata inekiibau na varana biibiina ivi debei. Ma God na kata Viviyawa ma tuna ivineku ma ivi tumaghaneku da nani varana ati debei aku dima kamonai.

⁴ Ma Taitos kurim, kiiwa kiiwa. Ita vitumaghana kamonai, tam natuku vaghata.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso kata Viviyawa kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimuwai ina makai.

Taitos ina biga Kriti kamonai.

⁵ Kriti dobunai akuyowem da ita biga kuti kovini. Kwanatu nununai Keresiyana kii vinoraveraveyana kuta vinesi. Ikikava avonem na keberai. ⁶ Ma vinoraveraveyana na berona gwabinai kegha, kawana sago kava, natunatuna na vitumaghana damsi ma ke kawakiikiisi bo kayoghakighakisi.* ⁷ Takayokoyowei da Keresiyana kii vinoraveraveyana God ina biga ina bera bubuni, tuna na ke nota meyena wawayina, ke nuwapughupughuna, ke itumuna neghanegha, ke kayoghakighakina, dobu ina mura ke ita matamatighei. ⁸ Ma nuwabiibiyai numataya ina tinariyesi, bera biibiisi ina kayowana kirakiiyei, nota manininai tuna mani ini potepote meyei, tuna na wawaya vovokaravina, ma maranai ruyagha ina panani na ke ina peku. ⁹ Vibeyebeyena vaghata ini tumaghane ma ina vokikini da wawaya kurisi ini beyebeyena, ini vitesi da i nota ini rewapana. Ma iyavo kava vibeyebeyena kiimatanina evonavonavuvurei na ina yeghisi ma ini debei kurisi da i nota na vibero.

¹⁰ Weni nakanani agirugiruma kurim iyamna wawaya kawakiikiisi ipeyari ma i sisiya wapawapa irakata. Wawaya iberoberowesi da nota vibero iti tumaghane. Kamosiyai na Jiu damsi viya ivi Keresiyana ma evonavona da tomotomowa kwimatasi bekasi ina tuviviratawei ma muriyai ina babataito. ¹¹ Kawasi kekiipotai, iyamna i vibeyebeyena viberowai rakaraka viya iberisi da i nota iragharagha ma vibeyebeyena kiimatanina ivoterei. Ma nani vibero damsi i kayowana da mane kava. ¹² Kriti damsi i peroveta sago ivona bo, "Kriti dobuna damsi na viviberosi, ti na ghamoghamo dipa, kayobarisi ma kamonabanabasi." ¹³ Weni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine keyegha kirakiiyesi da vibeyebeyena kiimatanina ini tumaghana kamowi, ¹⁴ ma Jiu damsi i giu vibero ina voterei ma wawaya i sisiya bagibagisi viviberosi ke ini yanei, iyamna vonavaghata itakuputei. ¹⁵ Iyavo kava

* 1:1: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * 1:4: 2Kor 8:23; Gar 2:3; 2Tim 4:10 * 1:6: 1Tim 3:2-7

nuwanuwasi yagharina, i nota kamonai berona kegha na ti kurisi bera peyarina na biibiina kavakava. Ma iyavo kava nuwanuwasi dowadowasi ma ke iti tumaghana, ti kurisi bera peyarina na dowadowana kavakava, iyamna berona ibera kirakiiyei da i nota ma nuwanuwasi ivi beroi. Damina ke ita vii bubuni da meni berana na bera biibiina ma meni berana na bera berona. ¹⁶ Evonavona da God iakovi ma kegha ibero, iyamna aviyavisina eberaberai na imatakira da God ke itakovi. God ina barakamtawesi iyamna ke ita votekatekei ma ke kovokovoghina da bera biibiina sago kava ita berai.

2

Vibeyebeyena kiimatanina.

¹ Ma tam, vibeyebeyena kiimatanina kevi akovisi. ² Dobodoboro kevi beyebeyesi da ke inuma neghanegha, nota magura ma nota manininai ini potepote meyesi. Ini tumaghana kamowa, ini nuwaviina bubuna, ma i nota kudubinai mara nonowa ina miirikikina. ³ Ma bade kwakwabura kevi beyebeyesi da mara nonowa yawasa vovokaravinai ina makamakai. Ke ini yanuwe, wawaya ke ina kiiviberosi, ma wain ke inuma kirakiiyei. Ma yawasa biibiina ina keta ini beyebeyena ⁴ wivine vusi kurisi da kakawasi ma natunatusi yavata ini nuwaviina kirakai. ⁵ Ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai, i yawasa na maninina, i numiiyai mara nonowa ina bigabiga ma ini agabiibai, ma kakawasi ina votekateka bubunisi. Nakanani ina berai na God vonana ke ina kiiviberoi.

⁶ Ma bade nakanani yarayaraga kevowagusi da i nota ini rewapana ma nota manininai ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai. ⁷ Am bera kudubinai kevi matakira kurisi da ita kitai da ikikava yawasa maninina kamonai ita makai. Ma am vibeyebeyena na nuwanuwam kudubinai keberai da mara nonowa maninina ma biibiina kavakava. ⁸ Am vibeyebeyena maninina na wawaya ke ina vonavikoniye. Nakanani kuna berai na kam ghavighaviya ininimaya, iyamna ke kovokovoghina da ina kiiviberota.

⁹ Sleiv damsi kevi beyebeyesi da i biga kudubina kamonai na ina berai da i babada ini nuwabiibiyesi. Ke ina vonavurana ¹⁰ ma gwabisiyai ke ini imapika. I biga ku kudubina na yagharinai ina berai da wawaya ini nuwatini. Ma God kata Viviyawa, ina vibeyebeyena ina kayowei.

¹¹ Ma God ina agabiibai irakata da ke kovokovoghina da tinevani ma nani agabiibiina ivi debei da wawaya peyarita iti yawasita. ¹² Ma ibeyebeyeta da dobu ina nuwabiibai ma ina berona tavoterei. Dobuwai tamakamakai na tipotepote meyeta da bera biibiisi kava taberai, tiwawayamanini, ma ita nota kudubina God kurina taterei. ¹³ Nakanani tamakamakai ma tabanebanenega da maranai Yesu Keriso ere kadarina ina nekiibau. Tuna ita God ma bade kata Viviyawa rewapana kirakiina. ¹⁴ Bera beroberosi ipanitanita kubiine, Keriso tuna mani isuwara meyei da ivotaweta. Berona ita yawasa kamonai ikowatawei ma iviinita da tota ina wawaya vovokaravita, tuna rapenai. Tuna kubiine ita kayowana ghamana da bera biibiisi kava taberai.*

¹⁵ Weni notasi kevi beyebeyesi. Am rewapana emakamakai da wawaya kuni vitesi da i nota ini rewapana ma bade sisiya bagibagisiyai kuna yeghisi. Ma ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem.

3

Ikikava Keresiyana ita makai.

¹ Keresiyana wawayisi kevonavinotisi da kiikiivavo ma dobu babadisi i rewapana gaburinai ina makai bubuna ma ina votekatekesi. Ma ina banebanenega da maranai taraboga ina panani na bera biibiisi ina berai. ² Kevonesi da wawaya ke ina kiiviberosi, ke ini gamowana, ma i bera kudubisi wawaya kurisi na ere nuwanubasi ma ere vopepetisi. ³ Rorova tona bade taneghanegha, tavi kawakiikai, ma wawaya ivi noweberota da berona taberaberai. Dobu kana yawasa nuwabiibiina takirokirowei ma bera beroberosi bogii ma bogiiyai takayokowana kirakiiyei da ikikava sleiv ina bada ini badei, nakanani ita kayowana beroberosi ivivi badeta. Ita yawasa kamonai na berona ma nuwakapi kavakava, wawaya ivi kawapateta na tavi kawapatesi. ⁴ Ma God kata Viviyawa, ina agabiibai ma ina nuwaviina ivi debei kurita ⁵ maranai ivi yawasita. Ke bera biibiisi kata berai kubiine iti yawasita ma ina kayowana kubiine ivi kamuyuweta na ivi yawasita. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ekowakowataweta ma yawasa vuna everevereta da tatupuwatupuwavira. ⁶ Yesu Keriso kata Viviyawa kubiine God nuwanuwana kudubinai Kanuma Vovokaravina ivonatawei ioru kurita, ⁷ da yawasa makamakii nonowina taviya, ita buderi. God ina agabiibai irakata na ivonakiyaragha da tota na ina wawaya maninita ma ita berabero ke ina kovoghi. ⁸ Weni sisiyisi peyarina na vonavaghata.

* 2:14: Psa 130:8; Exod 19:5; Deut 4:20, 7:6, 14:2; 1Pit 2:9

Akayokayoweï da ere rewapanim kuni sisiya kirakai da iyavo kava God itumaghaneï ina kitaruvai da bera biibiisi mara nonowa ina beraberi. Nakanani ina berai da wawaya peyarisi iyamna biibiina ina panani. ⁹Ma wawaya i kaekiki ma i imakiki kii vava iruwei ma ti kamosiyai Moses ina giu igamowaneï na keveruvuvuresi. Weni berasi na iyamsi kegha. ¹⁰Ma wawaya kuna kitai da Keresiyana i makamakai iberoi na kevoneï da ina voterei. Ma ina bera meyeï na keyeghai ma mikedã ke ina vovoterei na kevi matatonetoneï ma kebareï. ¹¹Wawaya nakanani na ina yawasa riwariwana, ina bera beroberosi imatakira da tuna wawaya berona God ku matana.

Pol ina sisiya igudui.

¹²Anotanotai da Atemas bo Taikikas ana vonatawei kurim. Ina nekiibau na kebera tovoni da yaghiyaghinaï kuna pisi ku Nikopolis kwanatuna da ana pananim, iyamna nota aviiya da nani dobunai ana makai da nuba kana mara ina kovi.* ¹³Zenas, tuna vitupavira wawayina, ma Apolos kevi tamiinesi ma i nuwapoya peyarina keberai da i baba ini karei.* ¹⁴Keresiyana turaturata Kriti kamonaï akovina ita viiya da bera biibiisi mara nonowa ita beraberi. Wawaya iti vitesï da i nuwapoya iti koviya. Ma ke ina makai wapawapa.

¹⁵Wawaya kudubisi gwabikuwai i vikiikiwa ivonatawei kurim. Ma vitumaghana turaturata kevonesi da kavi kiikiwesi. Ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* **3:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

* **3:13:** Apos 18:24; 1Kor 16:12

**Pol Ina Giruma
Pirimon
Kurina
(Philemon)
Vonaviakova**

Pirimon na Keresiyana varatetena ma karako wawaya inotanotai da tuna na vitumaghana damsi Kolosei kamonai i wawaya ghamana. Ma sleiv sago kana vava Onesimas na tuna ina bada Pirimon gwabinai iverau. Mara sago Pol na gabura kamonai ma Onesimas ipanani da Yesu Keriso varana biibiina ivi debei kurina da ivi tumaghana. Muriyai Pol, Onesimas weni girumina yavata ivonatawei inae ina bada Pirimon kurina da ina rewapana gaburina ita makai. Girumina kamonai ivi nowi da Pirimon nuwanuwana iti tete bubuni da nuwanubiyai ina sleiv Onesimas ita vii meyei ma iti kiikiwei ma ina bera berona ita notatawei, iyamna namada vonavaghata ivi tumaghane da ivi Keresiyana. Igiruma da karako Onesimas na ke ina sleiv kava ma bade varesina Keriso avanai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Giruma ivotawei.

Vesis 4-7 Pirimon ighegheni.

Vesis 8-22 Onesimas kubiine ivi nowi.

Vesis 23-25 Vikiikiwa ma giruma igudui.

Pol ina vikiikiwa Pirimon kurina.

¹ Taku Pol, ma Yesu Keriso* kubiine na ku gabura itereku da gabura kamonai amakamakai ma varesita Timoti yavata kagirugiruma kwinakai Pirimon kurim. Tam na nuwanuwakai ma yavata tabigabiga patapata.

² Ma bade agirugiruma Keresiyana wawayisi kurisi, ti na mara nonowa am numiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine, novuta Apiya ma varesita Akipas yavata. Akipas tuna taku nakanani, Keriso kubiine evokwarakwara.*

³ Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabilbai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Pirimon ina nuwaviina ma ina vitumaghana.

⁴ Mara nonowa aku nipowana kamonai na tam Pirimon anotanotim ma aku God aikiikiwei, ⁵ iyamna sisiya avi yanei da ikikava Bada Yesu Keriso kitumaghane ma God ina wawaya kurisi am nuwaviina irakata. ⁶ Aniponipowana kubiim da am vitumaghana ina rakata kirakai da vitumaghana damsi yavata ami vinuwasago ina rakata. Nakanani kuna berai na akovina kuna viiya da ikikava Keriso gwabinai vibiibiina ghamana tapanani. ⁷ Tam varesiku, ma Keresiyana wawayisi nuwanuwasi keikiivipikapikai. Tuna kubiine mara nonowa nuwabiilbai keverevereku ma bade keikiiepepa kirakiyeku.

Pol ina sisiya Onesimas kubiine.

⁸ Keriso avanai aku rewapana kovokovoghina da ata darum da aviyavisina maninina kava kuta berai. ⁹ Ma kegha da nuwaviina kubiine na nuwanuwaku pikanai ainowi kurim, iyamna taku Pol amagura ma wekarakava Keriso kubiine na ku gabura itereku. ¹⁰ Ma Onesimas kubiine ainowi kurim. Taku gabura kamonai na tuna tomowina avi noravei da Keriso ivi tumaghane da nani yawasanai avi natunei.* ¹¹ Rorova Onesimas tam kubiim ke ita biga bubuna. Ma karako na ke tam kava ma taku yavata kubiita ina biga bubuna.

¹² Tuna na nuwanuwaku ma kegha da avonavonatawei ina vovira kurim. ¹³ Keriso varana biibiina kubiine na ku gabura itereku ma nani kamonai akayowei da Onesimas gwabikuwai ita makai da tam kam gawara ita viiya da iti viteku. ¹⁴ Ma ke ana darum, akayokayowei da tam mani am kayowanai kuni viteku ma Onesimas ke ana votani da kunona kuni vaghinei na ana berai.

¹⁵ Weni nakanani kuta notai. Mikeda God ina kayowana da Onesimas mara gisina kava ikuyowem da karakava ina vovira na gwabimuwai ina makii vaghata. ¹⁶ Kunona Onesimas na am sleiv kava, ma karako tuna patana da nakanani ma kegha da ku tepana tuna na varesim biibiina Keriso avanai. Tuna nuwanuwaku ma ana vonatawei kurim na tam mani kuna vopanani da tuna wekarakava ikikava wawayina na kuna kayowana kirakiyei.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Kol 4:17 * **1:10:** Kol 4:9

¹⁷ Kenotai da tam ma taku na Bada Yesu kubiine tabigabiga patapata, tuna kubiine Onesimas ina vovira na kevi kiikiwei nakanani ma taku kuti kiikiweku. ¹⁸ Mikeda aviyavisina ibera beroi kurim bo am sawara iyapini na kevana, da peyarina taku ani miyyei. ¹⁹ Taku Pol imakuwai weni tuna agirugirumi, “Ani miyyem!” Ma sago, ke aku kayowana da ata vonavinotim da Keresiyana yawasina na takuwai da kupanani, kam tupi gwabikuwai. ²⁰ Aku kayowana da Bada avanai kuna berai na kuna kiiepepiku iyamna Keriso kubiine tam varesiku biibiim.

²¹ Weni girumina avonavonatawei kurim na aitumaghanem da kuna votekateka, ma bade akovi da ku tepana kuna bera kirakiyyei. ²² Ma ku tepana ata vonem da ikikava koniponipowana da ata vovira kurimi na anotanotai da God ini vaghinei. Tuna kubiine numa tupayaraghina sago kevovunaghi kubiiku.

Pol ina vikiikiwa turina.

²³ Epapiras ikiikiwem. Tuna yavata ku gabura iterekai Yesu Keriso kubiine.* ²⁴ Ma bade Mak, Aristakas, Demas ma Luk ikiikiwem. Ti yavata kabigabiga patapata.*

²⁵ Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimiyai ina makai.

---

* 1:23: Kol 1:7, 4:12   * 1:24: Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39, 19:29, 27:2; Kol 4:10, 14; 2Tim 4:10-11

Giruma Hibru Damsi Kurisi (Hebrews) Vonaviakova

Weni girumina na Keresiyana viya kurisi, ti na Jiu damsi ma gamosi na Hibru. I yawasa kamonai wawaya ivivi tupaketowanesi ma i vokwarakwara irakarakata da gisina kava Keriso vitumaghanina ita voterei. Giruma wawayina kana vava ke katakovi. Ma keta sago ipanani da nani vitumaghana wawayisi ita kiipepisi na weni. Ivonesi da Yesu Keriso ina kina kava vonavaghata ivi debei da God na iyai. Nakanani igiruma da i vitumaghana ita vokikini.

Bera ghamaghamasi ivi aroba ivi sisiyei. Sago na ivonesi da Yesu na God Natuna makamaki nonowina ma tuna ina Mamai ivotekateka bubuni da vokwarakwara kamonai imiirikikina. Ma Yesu na God Natuna vaghata kubiine da Moses ma peroperoveta katakatamanisi ma aneya, peyarisi ighekuyowesi. Kana viruwa na ivonesi da God ivonakiiyaragha da Yesu na suwara kapuna badana ghamana makamaki nonowina ma suwara kapukapuna wawayisi katakatamanisi na peyarisi ighekuyowesi. Ma kana viaroba na ivonesi da Yesu tepanai na vitumaghana wawayisi berabero, yabumana ma rabobo ina kiibutawei. Ivonesi da Jiu damsi i kiki ma i suwara kapuna berasi na ke yawasa vaghata ita veresi. Berasi ivi matakira da bera vaghata na karakava, Yesu ivokiibuwei iyamna tuna na suwara kapuna badana ghamana ma tuna kava yawasa makamaki nonowina everevereta.

Sapta 11 kamonai Jiu damsi i kaekiki mau varatetesi ivi sisiyesi, ti na God kurina ivi patutu ma ivi tumaghana kirakai. Ma weni girumina kamonai ivi nowi da Jiu damsi i kaekiki mau i matakira ita kivini. Ma sapta 12 kamonai ivi nowi kirakai da maranai vitupaketowana ma vokwarakwara damina ina viiya na i vitumaghana tepanai ita miirikikina da ku damona. Ma nani kamonai matasi na Yesu kava kurina ita kita. Ma giruma turinai ivonavinotisi da ikikava ita makai ma ita kitaruvisi.

Nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-3 Giruma ivotawei - Keriso na God ivi debei.

Sapta 1:4 da ku 2:18 Keriso na aneya ighekuyowesi.

Sapta 3:1 da ku 4:13 Keriso na Moses da Josuwa ighekuyowesi.

Sapta 4:14 da ku 7:28 Keriso na suwara kapuna badana ghamana kirakiina ma suwara kapuna babadisi ighekuyowesi.

Sapta 8:1 da ku 9:22 Keriso ina vivaghina makamakiina na vivaghina kudubisi ighekuyowesi.

Sapta 9:23 da ku 10:39 Keriso ivere meyei da ivi suwara na iyamna irakata kirakai.

Sapta 11:1 da ku 12:29 Vitumaghana na bera ghamana.

Sapta 13:1-19 Ikikava taberai da God ini nuwabiibiyeta.

Sapta 13:20-21 Nipowana.

Sapta 13:22-25 Giruma igudui.

Yesu Keriso na God Natuna.

¹ Mara katamaninai God ina keta ipeyari bogii ma bogiyyai da ivivi sisiya peroperoveta kurisi. Ma bade ti ivivi damadamanai ita kaekiki mau kurisi. ² Ma karako weni marasiyai God ivi sisiya na Natuna Yesu sisiyisi ivi damani kurita. Dobu karenai Natuna tepanai bera kudubina iyamoni, ma bade ivinei da kudubina ini rapenei ma ini badei. ³ Yesu gweyurina na God kana kadara evonavonapotei, ma ivi ruwa na sago. Ma Yesu vonana ivi rewapana kirakai da gamona etereterei na bera kudubina emakamakai, ke ita wapawapa. Ma wawaya i berabero kudubina ikowatawei ikovi, ma muriyai ighae da ina Mamai rewapana kirakiina na katagheyana imakai.

God Natuna ighe kirakai, ke aneya nakanani.

⁴ God Natuna ighe kirakai da aneya kudubisi ighekuyowesi. Ma bade kana vava na God iverei ma nani vavana na irakata kirakai, ke aneya kii vava nakanani. ⁵ Ikikava God, Yesu ivi sisiyei na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti sisiya. Ivona bo,

“Karakava Tuna ini mamiyeku,
ma taku ani natunei.”

ma muriyai ivona bo,

“Tam na natuku,

karako na taku am Mamai.”*

⁶Ma God, Natuna sago kava ivokiibuwei ku dobu na ivona bo,

“Aneya kudubisi God Natuna ina vokavakavari.”*

⁷Ma aneya ivi sisiyesi na ivona bo,

“Ina aneya iberisi da ti na bigabiga kava.

Ti na ke sago avai, nakanani ma yanunu bo keyama yebayebarina.”*

⁸Ma God Natuna ke nakanani, kurina ivona bo,

“Tam na God, ma am vikiivavona ina makii nonowa!

Am vibadana na maninina kavakava.

⁹Bera maninisi nuwanuwam eviiviyi, da berabero na ke am kayowana tovona.

Tuna kubiine Taku am God avinem ma nuwabiibai oirina ku gayamim atepoi na avi matakira da turaturam kamosiyai na kughe kirakai.”*

¹⁰Ma bade God, Natuna kurina ivona bo,

“O Bada, mara karenai na Tam dobu kuyamoni,

Tam imamuwai kunuma kuyamoni.

¹¹Tam na ke kuna wapa, makamakii nonowim.

Ma dobu da kunuma karakava ina wapa, ina sirusiru da nakanani ma gara,

¹²Kuna vopetami da nakanani ma tarasovo,

nakanani ma mowamowasi kuna votawei ma gara vuna kuna kotei.

Ma Tam na ke nakanani,

am yawasa damona kegha. Makamakii nonowim.”*

¹³Ma bade ikikava God, Yesu kurina ivi sisiya na ke meyani ina aneya sago kurina nakanani iti sisiya. Yesu kurina ivona bo,

“Katagheyakuwai kemakai da kam ghavighaviya kudubina

ku kae gaburim ana teresi.”*

¹⁴Ma vaghina, takovi da aneya na ke Yesu nakanani. Ti na kanukanuma, God ina bigabiga kava. Ivonataweyana da iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina viiya na ini vitesi.

2

Vara biibiina tavotekatekei.

¹Tuna kubiine vara biibiina tavi yanei na tanota kamowi ma tavokikini da ke tasiwana. ²Rorova mara katamanina na vonaviyoyovana aneya ivi damani ita kaekiki mau kurisi, tuna na sisiya bagibagisi. Ma iyavo kava sisiyisi ivi yanei ma ke ita vovotekatekei ma ikiigiyei na kovogha berona ina panani. ³Ma tota na vara biibiina tabarei na ikikava kovogha taveruvuvurei? Ke kovokovoghina. Bada Yesu tuna mani ivi yonayonei da ini yawasita, tuna na bera ghamana. Ma bera aroba ivi mamatara kurita da varana biibiina na vonavaghata. Sago na iyavo kava ti mani ivi yanei na ivi mamatarei kurita. ⁴Ma bade God ivi mamatarei, iyamna ina rewapanai bera notakavakavasi ma matakira ghamaghamasi itupuwa. Ma kana viaroba na Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi mamatarei kurita, puyosi na God ina kayowanai wawaya sago sago duma kurisi ivoreroghi.

Yesu ivi wawayota ma muriyai ighe kirakai.

⁵Dobu vuna karakava ina nekiibau na tisisiyei, dobuna na ke aneya ini badei. ⁶Giruma katamana kamonai wawaya igiruma bo,

“O God, wawayota na ke avai ma kegha da kenotanotai,

wawaya natusi na avi kubiine kinuwapoyei?

⁷Kutereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai.

Muriyai kuterepai da kadara ma vigheghena kuverei.

⁸Ma rewapana gwabimuwai iviia da bera kudubina ini badei.”*

Weni sisiyina kamonai God ivona da wawaya bera kudubina iti badei. Ivonakiyaragha da bera kudubina iti badei, ma kegha da wekarakava takitakitai da ke ita vivibada. ⁹Ma n-mada takitai da Yesu itereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Kubiita ivokwarakwara ma irabobo, tuna kubiine karako takitakitai da kadara ma vigheghena God gwabinai iviia. God ina agabiibai irakata da Yesu ivonatawei da wawaya kudubisi dobuwai kubiisi ita rabobo. ¹⁰Bera kudubina iyamoni da kudubina rapenai. Ma ina kayowana da natunatuna peyarina kana kadara ku kamona ina rui. Tuna kubiine bera

* 1:5: Psa 2:7; 2Sam 7:14; 1Chr 17:13 * 1:6: Deut 32:43 * 1:7: Psa 104:4 * 1:9: Psa 45:6-7 * 1:12: Psa 102:25-27 * 1:13: Psa 110:1 * 2:8: Psa 8:4-6

maninina iberai maranai Yesu inuwatawei da ivokwarakwara, ma nani vokwarakwarana kamona i vonavonaghi da God natunatuna iti nowesi da yawasa makamakii nonowina ita panani.

¹¹ Ma tuna wawaya i berabero ekowakowatawei ma imaninisi. Tuna ma iyavo kava namada ikowatawesi, i Mamai na sago. Tuna kubiine Yesu ke ita vivinimayesi ma debiiyai evonavona da ti na ina rakaraka. ¹² Takovi da evonavona da tota na varevaresina ma novunovuna, iyamna God kurina ivona bo, “Varevaresiku ma novunovuku ana vonesi da kam vava irakata.

Ma am wawaya kamosiyai ani gheghenim.”*

¹³ Ma bade ivona meyei,

“Aku vitumaghana God kurina atereterei.”

Ma sisiya ikiitana meyei, ivona bo,

“God, taku ma natunatum kuvereku na peyarikai weni.”*

¹⁴ Ma God natunatuna itupuwa da ere viyosi ma tarasi. Tuna kubiine Yesu bade itupuwa da ti nakanani, ivi wawayota da ina rabobowai na rabobo badana ita gwaramutui, tuna wawayina na Devil. ¹⁵ Nakanani iberai da iyavo kava rabobo yabumanina ikutatanisi na irupamatawesi. ¹⁶ Vona bubuna da Yesu weni berasi iberai na ke aneya kubiisi ma vitumaghana damta kubiita, tota Abraham tupureregghina ivi viteta.* ¹⁷ Tuna kubiine ivi wawayota da tuna na varevaresina ma novunovuna nakanani. Ma biga iviia da tuna God ina suwara kapuna badana. Ma bigana kamona ivi patutu kirakai ma wawaya ivi kamyuyawa kirakiiyesi da kubiisi ivi suwara da God ina nuwapughu ita vovinubai da i berabero ita notatawei. ¹⁸ Ma tuna mani ruyagha ma vokwarakwara damina iviia, tuna kubiine kovokovoghina da iyavo kava ruyagha epanapanani na ini vitesi.

3

Yesu, Moses ighekuyowei.

¹ Varevaresiku vovokaravimi, tami ma tokai God ikwatuta da ku kunuma taghae. Debiyai tavi mamatara da Yesu na God ina yonayona ma ita suwara kapuna badana na ami nota tuna kurina koterei. ² God, Yesu ivinei da ina biga ita berai ma vaghina peyarina ibera bubuni. Maghimaghighina Moses nakanani, ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghi. ³ Tomowa numa kiimatanina ita vovai na kana vigheghena ita rakata, ke nani numana nakanani. Maghimaghighina, Yesu tuna vigheghena ghamana kata verei, ke Moses nakanani. ⁴ Numa peyarina na wawaya evowavowa, ma kegha da God bera yavu kudubina iyamoni. ⁵ Moses na God ina bigabiga, ma ina biga ibera bubuni da God ina wawaya ikoyaghi. Ma aviyavisina Moses iberaberai na ivivi matakira da God ina bera vaghata karakava ini debei. ⁶ Ma Keriso* na God Natuna, ma ina biga eberabera bubuni da God ina wawaya ekoyakoyaghi. Ma tota iyavo kava titepatora ma nota rewapanai tatumatuma na God ina wawaya kamosiyai tamakamakai.

God ina wawaya ini yakam.

⁷ Tuna kubiine na Kanuma Vovokaravina evonavona bo,

“Karako God gamona koni yanei,

⁸ na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.

Ti na nani maranai warereyai God ivi kawakiikiyei ma ivorubui.”

⁹ God ivona bo,

“Madegha ivi 40 kamona,

bera ghamaghamasi aberaberai na matasiyai ikitakitai, ma kegha da nani dobunai ivorubuku.

¹⁰ Tuna kubiine na kurisi nuwanuwaku ipughu da avona bo,

“Ti damsi nuwanuwasi kamona na ibarakamtaweku

da taku ivonavonavikoniyeku.”

¹¹ Nuwanuwaku ipughu kubiine na vonakiiyapa bagibagina aterei da avona bo,

“Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovonu.”*

¹² Keresiyana turaturaku, kokitaruvimi da ke sago iyai nuwanuwana kamona berabero emakamakai ma vitumaghana kegha da God yawayawana ina miirikupukuputei. ¹³ Ma mara nonowa kamomiyai kovi kiipepavivirana da ami nota ini rewapani ma berabero ke ini bademi da tinimi ina kurukuru. Marana na weni, ‘Karako,’ wekarakava taraboga

* 2:12: Psa 22:22 * 2:13: Isa 8:17-18 * 2:16: Isa 41:8-9 * 3:6: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * 3:11: Psa 95:7-11

patana da emakamakai da nakanani taberai. ¹⁴ Karenai ikikava tavi tumaghana na nani vitumaghanina tavokikini da ku damona, tota Keriso yavata tisagota.

¹⁵ Ma giruma katamana evonavona bo,
 “Karako God gamona koni yanei,
 na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
 Ti na God ivi kawakiikiyei.”*

¹⁶ Meni damsi na God gamona ivi yanei ma kegha da ivi kawakiikiyei? Ti na iyavo kava Moses irutinisi da Egypt ikiibutawei. ¹⁷ Ma meni damsi madegha 40 kamona God inuwanuwapughuwei? Ti na iyavo kava berabero iberai, tuna kubiine warereyai iririgha da irukwamakai. ¹⁸ God ina vonakiyapa bagibagina iterei da ivona bo, “Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovononi.” Tuna na meni damsi kii sisiya? Iyavo kava God ivivi kawakiikiyei na kii sisiya. ¹⁹ Ma vaghina, takovi da ti na ke kovokovoghina da viyakam ku dobuna ita rui, iyamna ke iti tumaghana.

4

¹ God ina vonakiyapa bagibagina iterei da viyakam ita vereta na nani vonakiyapina patana da emakamakai. Tuna kubiine tayabumana kirakai ma takitaruvita da ke sago iyai kamotiyai ina bara da nani viyakamna ke ina viiya. ² Ita kaekiki mau vara biibiina ivi yanei na tota bade nakanani, tavi yanei. Ma ti damsi ke sago avi biibiina ita panani, iyamna ivi yanei ma nani sisiyina ke iti tumaghane. ³ Ma iyavo kava ke ita vitumaghana na kubiisi God ivona bo,

“Nuwanuwaku ipughu kubiine avonakiyaragha bo,

“Viyakam ata veresi ma kegha, nani ku viyakamna ke ina ru tovononi!”*

Ma iyavo kava titumaghana na viyakam taviya, iyamna maranai dobu iyamoyamoni na namada ivovunagha ikovi da viyakam ita vereta.* ⁴ Giruma katamana kamona, mara kana vimiikovimasago na kana sisiya weni nakanani iterei, “God ina biga kudubina ivi koviya, ma mara kana vimiikovimasago na ivi yakam.”* ⁵ Ma giruma sago ivona bo, “Nani ku viyakamna ke ina ru tovononi!”* ⁶ Iyavo kava rorova mara katamanina vara biibiina ivi yanei na viyakam ke ita viiya, iyamna God ivi kawakiikiyei. Ma viyakam na patana da vovotawena da wawaya ina rui. ⁷ Tuna kubiine God, mara sago itere meyei da wawaya nake ina rui, tuna marana na Karako. Nani wawayisi kawakiikiisi murisiyai madegha ma madegha ikovi na God ivi sisiya David kurina da igiruma. Sisiyina namada tavi sisiyei na weni,

“Karako God gamona koni yanei,
 na ke koni tinakurukuru.”*

⁸ Josuwa Israel damsi iti nowesi da iti yakam na kegha, iberi kavai. Tuna kubiine nani murinai God viyakam marana vuna ivi sisiyei.* ⁹ Tuna ivi debei da ina wawaya kubiisi i taraboga patana da emakamakai da viyakam God gwabinai ina viiya. ¹⁰ Ikikava God biga ivoterei ma ivi yakam, nakanani meni wawayina God ini tumaghane ma viyakam gwabinai ina viiya na ini vitesi da biga ina voterei ma ini yakam bubuna.* ¹¹ Israel damsi warereyai God ivi kawakiikiyei da viyakam ke ita viiya. Ma tota na nani berana ke taberai, titumaghana ma nuwanuwata kudubina ina sabibra da nani viyakamna ku kamona tarui.

¹² God vonana na ere rewapanina ma yawayawana. Tuna nakanani ma naipi gamgam kirakiina da aviyaivisina gavugavuna nuwanuwata ma ita nota kamona etupatupasepini ma idebei da tota na ikikava. ¹³ God matanai na ke kovokovoghina da aviyaivisina tateregavui, tuna kurina bera kudubina debiiyai ekenakena. Ma ita bera kubiine ini tupavireta da avi kubiine nakanani taberai.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

¹⁴ Ita suwara kapuna badana ghamana na God Natuna Yesu, ma ighae ku kunuma da God katagheyana emakamakai. Tuna kubiine vitumaghana tavokikini, iyamna namada tavonakiyaragha da Yesu titumaghane. ¹⁵ Ma ita vopeku maranai na ita suwara kapuna badana ikamyuyuwaviiviyeta, iyamna ikikava ruyagha bogii ma bogiiyai tapanapanani nakanani ipanani, ma kegha da tuna na ke meyani berabero sago ita bera tovononi. ¹⁶ Tuna kubiine titepatora ma tanae God ina ku vibadana gawarina da maranai nuwapoya tapanapanani na ini kamyuyuweta ma ina agabiilbai taviya da ini viteta.

* 3:15: Psa 95:7-8 * 4:3: Psa 95:11 * 4:3: Weni viyakamna na ke kunumai kava, dobuwai yavata. Ita yawasa kamona ita berabero vitana iviitawei da nuwanuba tapanani. Ma ivotaweta da ke tipaparana da tota mani ita rewapanai yawasa makamaki nonowina tapanani. Ma bade itaraparaneta da Seitan ke kovokovoghina da ina vovita.

* 4:4: Gen 2:2 * 4:5: Psa 95:11 * 4:7: Psa 95:7-8 * 4:8: Deut 31:7; Josh 22:4 * 4:10: Gen 2:2

5

¹ Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da suwara kapukapuna babada kamosiyai na wawaya sago ghamanakina ina vinei da i tetete wawayina. Ina biga da wawaya ma God basusiyai iniimiiri ma i berabero kubiine na puyo gwabisiyai iviiviya ma God kurina isuwawara ma ikapukapuna. ² Tuna na wawaya ma mitamitana, tuna kubiine wawaya egegegenuwisi maranai evovoneghanegha ma esiwasiwana. ³ Tuna kubiine suwara ina kapuni da tuna mani ina berabero kubiine ma bade wawaya i berabero kubiine.* ⁴ Ma ke sago wawaya tuna mani kana vigheghena kubiine ina vine meyei da suwara kapuna badana ghamana bigana ina berai. God ina kina kava wawaya ina kwatui, ikikava Eron ikwatui nakanani.*

⁵ Maghimaghighina, Keriso ke tuna mani ita vine meyei da kana vigheghena kubiine iti suwara kapuna badana ghamana. Kegha, God ivinei ma ivonei bo, “Tam na natuku,

karako na taku am Mamai.”*

⁶ Ma bade giruma katamana kamonai na ivonei bo,

“Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim,

Melkisedeki nakanani.”*

⁷ Yesu dobuwai imakamakai ma iniponipowana na gamona ghamana ma ikiikiirara, ere matadogana ivivi nowi God kurina iyamna tuna kovokovoghina da rabobowai iti yawai.

Yesu ivokuwaya ma ivi patutu kirakai, tuna kubiine na ina tou God ivi yanei.* ⁸ Tuna na God Natuna ma kegha da ina vokwarakwara kamonai na damina iviiva da God ikikava ita votekatekei. ⁹ God ina kayowana ivotekateka yavui da karako iyavo kava Yesu evovotekatekei na yawasa makamakii nonowina gwabinai ina viiya. ¹⁰ Ma bade God ivinei da ivi suwara kapuna badana ghamana, Melkisedeki nakanani.

Kokitaruvimi da ami vitumaghana ke kona voterei.

¹¹ Weni sisiyisi na kati sisiya kiimatani, ma kegha da ibagibagi da kata tere bubuni da akovina kota viiya, iyamna sisiya koiyanei na koijanatawei. ¹² Tami namadani kava kovi Keresiyana ma kota kiibau da kota vivibeyebeyena ma kegha, ami kayowana da nota tekatekasi God vonana kamonai wawaya iti beyebeye meyemi. Vavai bagibagina kota kanikani na tami karakava da kosususu.* ¹³ Meni wawayina susu kava eberaberi na tuna gegeyina, ke itakova bubuni da berona bo biibiina na avai. ¹⁴ Ma vavai bagibagina na wawaya magurisi kubiisi, iyamna ti na manamina iravisi, damina eviiviya da mikeme na berona ma mikeme na biibiina.

6

¹ Tuna kubiine, akova karena Keresiyana yawasina kamonai na ke tuna kava mara nonowa tibeyebeyena meyei. Ku maghinota tanae da nuwamagurita ina terei. Vibeyebeyena karena na weni. Ikikava ita berabero kati nuwapoyei da kata voterei, ma ikikava ita vitumaghana God kurina kata terei. ² Ma bade ikikava kata babataito, ma ikikava imata wawaya ku tepasi taterei, ma ikikava raborabobosi ina vomiiiri, ma ikikava God ini tupavireta da kovogha makamakii nonowina ina vereta. Weni berasi namada takovi. ³ Ma God ini vaghinei na ku maghinota kava tanae da akova vuna tapanani.

⁴ Ma iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma muriyai God itakuputei na ke kovokovoghina da tarutini da ina vovira God kurina. Ti na rorova God ina yasegana ma ina puyo biibiina ipanani, ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi, ⁵ God vonana ina biibiina iakovi, ma God ina vikiivavona ina rewapana damina gisina iviiva, tuna vikiivavona na karakava ina nekiibau. ⁶ Peyarina namada damina iviiva ma muriyai vitumaghana ivoterei da ke kovokovoghina tarutini da ina vovira God kurina. Kegha, i taraboga ivi wapai ikovi, iyamna iberei da nakanani ma God Natuna ku korosi ita tututu meyei ma debiiyai kana vava ita viviberoi.

⁷ Weni berasi ku miiba taterei. Tano biibiina na garewa ekatukatuni da okowina iumumai da pei egogogo bubuna ma iyamna ghamana etereterei vao badana kubiine. Ma God nani tanona ini biibiini. ⁸ Ma tano berona na inamona ma iyyiyo ina gogo da iyamna kegha. Ma God tuna tanona inimagi ma ina kapuni ina karai.*

⁹ Turaturakai, tami nuwanuwakai, weni sisiyisi bagibagisi katereterei kurimi, ma kegha da kaitumaghanemi da tami ke nakanani. Kakova bubuni da tami nani tanona biibiina nakanani da yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kona viiya. ¹⁰ God

* 5:3: Lev 9:7 * 5:4: Exod 28:1 * 5:5: Psa 2:7 * 5:6: Melkisedeki da Abraham i varagutugutu na Gen 14:17-20. * 5:7: Mat 26:36-46; Mak 14:32-42; Luk 22:39-46 * 5:12: 1Kor 3:2 * 6:8: Gen 3:17-18

na wawaya maninina, tuna kubiine nuwanuwana ke ina wapa da ina biga koberabera ma ami nuwaviina kurina irakata da ina wawaya kovi vitesi ma karakava da koivitesi. ¹¹ Akii kayowana ghamana da tami sago sago duma ikikava koberabera bubuni na nakanani nuwanuwami kudubina ina sabibira da ku damona kona berai. Nani berasi kona vokikini na ami nota ini rewapana da aviyavisina kotumatumei na ina tupuwa. ¹² Ke akii kayowana da kona patokai. Ma iyavo kava itumaghana ma ere nuwanubasi ikoyakoyagha da God ina vonakiiyapa bagibagina ikikava itereterei na nakanani ina veresi na ti damsi kovi bonebonesi.

God ina vonakiiyapa bagibagina.

¹³ God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na ivi debei da ina sisiya na rewapanina, vonavaghata da berasi ina berai. God tepanai na ke sago iyai da tuna ita notatepani, tuna kubiine na God tuna mani avanai iutukikita da nani vonakiiyapina iberai. ¹⁴ Ivona bo, "Sisiya kiimatana avereverem da vibiibiina ghamana ana verem ma ana berai da tupurereghim dobu ini yoghoyoghoi."* ¹⁵ Tuna kubiine, Abraham ere nuwanubana ikoyakoyagha kirakai ma ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei kurina na nakanani itupuwa. ¹⁶ Wawaya vonakiiyapa bagibagina ina berai na ku tepana wawaya ghamana avanai inutukikita da nani vonakiiyapina kana vitakutakurana kudubina ina yovuyaraghi. ¹⁷ Ma God ina kayowana da wawaya iti beyesi da tuna ke meyani ina nota ina virai. Tuna kubiine iyavo kava kurisi ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ku tepana tuna mani avanai iutukikita, ivi matakira da vonavaghata isisiyei. ¹⁸ Weni sisiyisi ruwa, ti na ina vonakiiyapa bagibagina ma ina utukikita na ivi rewapana kirakai. Tuna kubiine takovi da ke kovokovoghina da ina nota ina virai, iyamna ke meyani da ini bero. Ma tota iyavo kava God kurina taverau da rogunai tamakamakai na ita nota ini rewapana, iyamna ina vonakiiyapa kurita tavokikini na tuna ina kiipepita. ¹⁹ Ita yawasa kamoni nani vonakiiyapina itumaghane da tuna kanumita kana sopa. Nani sopana ina rewapana evovotana bubunita. Ita vitumaghana ini noweta ma taparoro numana kunumai kana kiipapara ikiitei da tarui ku gawara vovokaravina vaghata.* ²⁰ Ma kubiita Yesu namada maghinotai irui da ivi suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina, Melkisedeki nakanani.*

7

Suwara kapuna badana kana vava Melkisedeki.

¹ Weni tomowina Melkisedeki, tuna Seilam kwanatuna kana kiivavo, ma God kiidamo makamakiina ina suwara kapuna badana. Ma ketiyai Abraham iverupotei ma ivi biibiini, iyamna Abraham ivivi ghaviya da kiikiivavo ruwamaruwa ma i seri damsi yavata iravisi, ivi tuwanonowisi.* ² Ma Abraham kana ghavighaviya gwabisiyai aviyavisina inebonebosi na ivi ribaruwa da reregha imaruwa ma reregha sago na Melkisedeki iverei. Ma bade Melkisedeki kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Maninina.' Ma tuna Seilam* kwanatuna kana kiivavo, tuna kubiine kana vava iyamna sago na 'Kiivavo Nuwanuba.' ³ Ina mama ma ina maduwa bo ina rakaraka ke sago katakova tovonisi. Ma ina tupuwa da ina rabobo marana ke sago katakova tovonisi. Tuna nakanani ma God Natuna, tuna suwara kapuna badana makamakii nonowina.†

⁴ Kokitai, Melkisedeki tuna wawaya ghamana sago. Ma Abraham na ita kaekiki avatetena, ma kegha da aviyavisina kana ghavighaviya gwabisiyai inebonebosi na Melkisedeki kana reregha iverei, ivi matakira da ighe kirakai. ⁵ Ma Livai tupurereghina na suwara kapuna babadisi, ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Israel damsi i mura ini ribaruwa da reregha imaruwa. Ma reregha sago na suwara kapuna babadisi kii reregha ina viiya, ti na Livai kana dam kamoni. Israel damsi kudubisi na Abraham tupurereghina ma kegha da Livai kana dam kava na turaturasi gwabisiyai kii reregha eviiviya.* ⁶ Ma Melkisedeki tuna na ke Livai tupurereghina, ma kegha da kana reregha Abraham gwabinai iviia. Ma ku tepana Melkisedeki ivomiiri da Abraham ivi biibiini, namanaki da Abraham namada God ina vonakiiyapa bagibagina kamoni imakamakai. ⁷ Wawaya kudubita takovi da meni wawayina ina vomiiri da kwinana ina vibiibiini na tuna wawayina ighe kirakai, ke kwinana nakanani. ⁸ Suwara kapuna babadisi na mara nonowa kii reregha eviiviya ma peyarisi na karakava ina rabobo. Ma Melkisedeki tuna

* **6:14:** Gen 22:16-17 * **6:19:** Lev 16:2 * **6:20:** Psa 110:4 * **7:1:** Gen 14:17-20 * **7:2:** Seilam iyamna 'nuwanuba.' † **7:3:** Giruma katamana kamoni ke sago akova ita vereta da Melkisedeki tuna ikikava. Tuna itupuwa ma irabobo ma kegha da ina karena ma ina damona akovina kegha. Tuna ivi matakira da mara sago suwara kapuna badana sago ina nekiibau, tuna na Bada Yesu Keriso, God Natuna. * **7:5:** Num 18:21

bade kana reregha iviyya ma giruma katamana evonavoneta da tuna na wawayawana. ⁹ Livai tupureghina, ti na mara nonowa kii reregha na wawaya gwabisiyai eviiviyya ma kegha da ruvaruvana tavona da ti damsi na Melkisedeki kana reregha iverei, iyamna Livai ina nosi Abraham tuna iverena Melkisedeki kurina. ¹⁰ Karakava da Livai ita tupuwa, tuna na moro kava ina nosi Abraham tupuwina kamona emakamakai. Ma Melkisedeki reregha Abraham gwabinai iviyya na ke Abraham kava ma Livai tupureghina yavata ikiikokonisi.

¹¹ Ma Livai damsi i biga ibera kavai. Ti na Moses ina vonaviyoyovana kunukununa, iyamna ti na suwara kapuna babadisi ma i biga da wawaya ita terevimaninisi da notataweyana God gwabinai ita viiyya ma ke kovokovoghina. Tuna kubiine na murisiyai suwara kapuna badana sago Melkisedeki nakanani ivokiibuwei ma tuna na ke Eron da Livai kii dam kamona ita kiibau, tuna na Juda kii dam kamona ita kiibau. ¹² Maranai Moses ina vonaviyoyovana iverei da dam bogiyyai kamosiyai wawaya ivinei da ini suwara kapuna badana na vonaviyoyovana irikai ikovi da vonaviyoyovana vuna ita berai. ¹³ Ma nani wawayina tisisiyei na Yesu, tuna kana dam bogiyyai. Mara katamaninai nani damna ke meyani da God ina suwara kemana tepanai suwara ita kapuna. ¹⁴ Peyarita takovi da ita Bada na Juda tupureghina. Ma Moses suwara kapuna babadisi ivi sisiyesi na ke meyani ita vonei da wawaya Juda kana dam kamona ita vinei da suwara ita kapuni.

Suwara kapuna badana sago, Melkisedeki nakanani.

¹⁵ Aviyavisina aisisiyei na wekarakava kona kitai da yaghara kiikiina. Suwara kapuna badana sago inekiibau, tuna na Melkisedeki nakanani. ¹⁶ Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Livai kana dam kamosiyai kava suwara kapuna babadisi ita vinesi, ma ita Bada Yesu ke nakanani ita vinei. Ina yawasa na makamakii nonowina ma ina rewapana irakata da ke ruvaruvana wawaya ina kiiviberoi. Tuna kubiine ivi suwara kapuna badana. ¹⁷ Giruma katamana kamona na God Yesu kurina evonavona bo, "Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim, Melkisedeki nakanani."* ¹⁸ Nani sisiyina iterei na Moses ina vonaviyoyovana ivoviviri, iyamna imitamita kirakai. Ke kovokovoghina da wawaya iti vitesi, ¹⁹ iyamna ke ruvaruvana da wawaya iti manini kamowisi. Ma karako na God keta kiimatana ivokiibuwei ma tuna ina berita da ita nota ini rewapana ma nani ketana takivini da taneriya kurina.

²⁰ God tuna mani avanai iutukikita ma vonakiiyapa bagibagina iterei da Yesu tuna iti suwara kapuna badana makamakii nonowina, ma weni vonakiiyapina na ke meni suwara kapuna badana sago kubiine ita berai. ²¹ Yesu ina kina kava kurina ivona bo, "Bada iutukikita ma ina ivonakiiyapa bagibagina iterei na ke meyani ina nota ina virai.

Ivona bo, "Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim."*

²² God tuna mani avanai iutukikita ma ina vivaghina makamakiina vuna ibera. Ma nani vivaghinina kana matakira na Yesu. Tuna kubiine takovi da ina vivaghina makamakiina vuna na ibiibii kirakai da suwara kapuna ketana katamanina ighekuyowei.

²³ Ma Moses ina vonaviyoyovana katamanina kana suwara kapuna babadisi na irukwamakai, ma ke kovokovoghina da i biga nakeda ita berai ita nae. ²⁴ Yesu na suwara kapuna badana ma ina yawasa na makamakii nonowina. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da ina biga ina voterei bo wawaya sago kurina ini damani. ²⁵ Tuna kubiine, iyavo kava Yesu ina keta ina kivini da God kurina ina neriya na Yesu kovokovoghina da ini yawasa tuwanonowisi. Yesu na makamakii nonowina da tuna mara nonowa ini nowi God kurina vitumaghana damsi kubiisi.

²⁶ Suwara kapuna badana nakanani takayokayowei, iyamna tuna na vovokaravina ma ke sago aviyavisina ita bera beroi. Tuna ina yawasa na miirara kiikiina. Ma God ivoviviri da berabero wawayisi kii boga. Ma bade ivokavari da ku kunuma vovona. ²⁷ Tuna na ke suwara kapuna babadisi viya nakanani, ti na suwara ina kapuna ini marapatei. Kunona ti mani i berabero kubiine ma muriyai wawaya i berabero kubiine ekapukapuna. Yesu na mara sago kava ivi suwara da bera kudubina ivi tuwanonowi, maranai tuna mani ivere meyei.* ²⁸ Moses ina vonaviyoyovana kamona wawaya ivinevinesi da iti suwara kapuna babada, ma kegha da ti na wawayota, mitamitisi. Moses ina vonaviyoyovana ivi nao, ma kegha da muriyai God tuna mani avanai iutukikita ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da Natuna ivi suwara kapuna badana makamakii nonowina. Ma Natuna ivi rewapana kirakai da suwara kapuna bigana eberabera bubuni da maninina kavakava.

* 7:17: Psa 110:4 * 7:21: Psa 110:4 * 7:27: Lev 9:7

8

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

¹ Sisiya aberaberaɪ na iyamna vaghata na weni. Tota ita suwara kapuna badana ghamana na kunumai, God ghamanagina kadakadarina katagheyanaɪ emakamakai.*

² Ma tuna yobe vovokaravina kamonai God ina biga eberaberaɪ. Ma nani yobena na vokavara kana gawara vaghata. Ke wawayota ita vowai ma Bada tuna mani ivowai.

³ Suwara kapuna babadisi evinevesini na i biga da God kurina ina puyo ma suwara ina kapuna. Tuna kubiine na ita suwara kapuna badana ghamana Yesu na bade nakanani, ina biga da God kurina isuwara. ⁴ Mikeda dobuwai ita makamakai na ke kovokovoghina da suwara kapuna bigana ita berai, iyamna namada suwara kapuna babadisi imakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ikikava evonavona na nakanani esuwawara. ⁵ Bera vaghata na kunumai. Ma dobuwai suwara kapuna babadisi biga eberaberaɪ na imatakira da aviyavisina kunumai emakamakai, tuna ibonebonei. Berana sago Moses iberai. Maranai yobe vovokaravina ita vowai na God ivonei bo, “Kebera bubuni da aviyavisina koya tepanaɪ avi beyem kukitai na tuna kava kevi gubegubei.”* ⁶ Ma karako na God namada Yesu ivinei da suwara kapuna bigana ita berai. Nani bigana kamonai vivaghina makamakiina vuna ekivikivini da iyamna irakata kirakai, ke me suwara kapuna babadisi viya nakanani. Ti na vivaghina katamanina ekivikivini. Ma Yesu kubiita keta ivotawei da ina Mamai kurina. Tuna ketana na ibibiɪ kirakai, ke me keta katamanina nakanani, iyamna ina vonakiyapa vusi na vonakiyapa katamanisi ighekuyowei.

⁷ Ma mikeda vivaghina katamanina na maninina kavakava na avi kubiine vivaghina viruwina ita vokiibuwei da katamanina kana gawara ita viiya? ⁸ Ma katamanina na ke ita biibiɪ kirakai, iyamna God ina wawayaya ivi kiigiyei da iwavusi. Tuna kubiine weni nakanani ivi sisiya,

“Bada ivona bo, ‘Mara karakava epipisi da Juda damsi

ma Israel damsi yavata vivaghina makamakiina vuna kana berai.*

⁹ Weni vivaghinina na bogiyyai, ke nani vivaghinina i kaekiki mau yavata kaberaɪ nakanani.

Tuna maranai arutina bubunisi da Egypt dobuna ikiibutawei.

Nani vivaghinina yavata kaberaɪ na ivi kiigiyei,

tuna kubiine na akitatawesi.’

¹⁰ ‘Mara epipisi da Israel damsi yavata vivaghina makamakiina weni nakanani kana berai,

Aku vonaviyoyovana ku gayamisi ana terei,

ma nuwanuwasiyai ana girumi.

Taku na i God,

ma ti na aku wawayaya.’

¹¹ Ma ke meni wawayina ina vomiiɪ da kwinana bo dam turana ini beyebeyena kurina da ina vona bo,

‘Bada kutakovi,’

Iyamna wawayaya kudubisi,

Kiikayokayona da ku wawayaya ghamana na inakova yavuku.

¹² Ma i berabero ana notatawei,

nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”*

¹³ God vivaghina makamakiina vuna isisiyei na imatakira da katamanina kana mara ekovikovi. Ma aviyavisina ina wadubo ma ina siru na gisina kava ina wapa.

9

Vokavakavara dobuwai ma kunumai.

¹ Karenai God, Israel damsi yavata vivaghina makamakiina iberai. Ma kamonai ere sisiyina da ikikava wawayaya ita vokavakavara, ma bade ikikava dobuwai yobe vovokaravina ita vowai. ² Ma nani yobena ivowai na basunai itupayaraghi da ruwa. Ma nona tupayaraghina kamonai na rampa kana tutura kiina ivi miiriya ma parawa God kurina isuwara na kana kweura tepanaɪ iterei. Weni tupayaraghina na ivonavonei da Gawara Vovokaravina.* ³ Nani yobena basunai na gara itinayaraghi da murina tupayaraghina

* **8:1:** Psa 110:1   * **8:5:** Exod 25:40   * **8:8:** Israel ma Juda: Kiivavo Soromon ina rabobo murinaɪ Jiu damsi kamosiyai ivi ghaviya da iyi ini kiivavo ma ivi bogebogesi da i dobu ruwa. Sago kana vava Israel ma sago kana vava Juda. Ma patana da nakanani imakamakai maranai Jerimaya weni sisiyina igirumi. 1Kgs 11 ma 2Chr 10 kamonaɪ kuni yavi.

* **8:12:** Jer 31:31-34   * **9:2:** Exod 26:1-30, 25:31-40

ikiikiipapari ma tuna tupayaraghina ivonavonei da Gawara Vovokaravina Vaghata.* ⁴ Ma nani tupayaraghina kamonai na suwara kana kema sago goldiyai iyamoni da tuna tepanai insens ikapukapuna God kurina. Ma bade kii ipapa da vovovidaburana sawarina sago iya-moni ma kupuna na goldiyai ipasiviviviri. Tuna ivonavonei da vivaghina makamakiina kana Aki. Ma Aki kamonai na karisewa imakamakai, tuna goldiyai iyamoni ma sinenai na vavai kana vava mana na gisina iuwani. Ma bade Aki kamonai na vivaghina wakimisi ruwa ma tepasiyai na God ina sisiya bagibagisi imaruwa igirumi. Ma bade Eron ina diwona warereyai irusisi da ruguruguna iterei na tuna diwonina yavata Aki ku kamona iuwana.* ⁵ Ma Aki tepanai na aneya kadakadarisi ruwa ivi gubegubei. Ma nani aneyisi nevana da nevana mapesi itarorona da ivi tupapoteyana da Aki kana kiitana ita rogui. Ma nani kiitanina tepanai isuwasuwara da God wawaya i bera beroberosi ita notatawei. Ma wekarakava na ke tuna sisiyina kana mara da ani sisiya bubuni.*

⁶ Bera kudubina yobe kamonai ivi maninini ikovi ma suwara kapuna babadisi na nona tupayaraghina ikivukivui, ivivi marapatei da i biga iberaberei.* ⁷ Ma suwara kapuna badana ghamana ina kina kava murina tupayaraghina ku kamona mara sago kava ina rui madegha sago kamonai. Mara nonowa tara kava ikavakavari ma irurui da God kurina tuna mani ina berabero kubiine ma muriyai na wawaya i berabero kubiine isuwasuwara. Meni berasi wawaya iberaberei ma ke itakovi da ti na bera beroberosi, ti berasi kubiine isuwasuwara.* ⁸ Weni varagutugutusi na Kanuma Vovokaravina ibeyebeyeta da murina tupayaraghina na guduguduna. Vokavara kana keta katamanina, ina tupayaragha ma ina bera kudubina yavata patana da imakamakai na wawaya imiiripotasi, iyamna Gawara Vovokaravina Vaghata kana keta karakava da ina votawei. ⁹ Weni tuna na ibeyebeyeta, ivi matakira da aviyavisina karako maranai etuputupuwa. Evonavoneta da ghamoghamo suwarisi ma suwara viya God kurina ivereverena na ke ina berai da iyavo kava suwara ekavakavarapiyei na ini maninisi, iyamna patana da damisi iviiviya da ti na berabero wawayisi. ¹⁰ Weni berasi na keta katamanina ma kam ma uma ma towatawetaweyana isisiyei. Tuna na tupuwa kana bera ma ke kovokovoghina da nuwanuwata kamonai berabero ina kowatawei. Ma berasi na nakanani ipisi da ku karako da God keta vuna ivokiibuwei.

¹¹ Ma Keriso tuna namada ivi suwara kapuna badana ghamana da vibiibiina kiiki-imatanisi namada damisi taviiviya na tuna igayamei. Ma namada yobe vovokaravina kunumai ku sinena irui ma nani yobena na kiimatanina ma biibii kirakiina, ke wawayota imasiyai ita vovai, bo ke weni dobuna sawarina. ¹² Mara sago kava Keriso irui ku yobena na Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da suwara ivi kovi tuwanonowi. Ma tuna ke gote bo kau tomowina tarana ita kavari da ita suwara. Tuna mani taranai ikune da yawasa makamakii nonowina kubiita iviia. ¹³ Vonaviyoyovana katamanina kamonai na kau yagarina ma gegeyina ikapukapugavovori da yapukarena kava. Ma bade kau tomowina ma gote tarasi iviiviya ma wawaya puyapuyakisi ivivi rururubusi ma ivivi popopokusi. Weni nakanani iberaberei da wawaya puyapuyakisi na ivivi biibiinisi.* ¹⁴ Ma nuwanuwata titete kamowi da nani maranai na ghamoghamo tarasiyai wawaya ivivi biibiinisi. Ma karako, tota na Keriso tarana ibiibiinina na biibiina irakata kirakai. Ita bera beroberosi nuwanuwata kamonai na ku rabobo ivi riyeta ma kegha da Keriso tarana berabero kudubina ina kowatawei da God yawayawana kubiine tabiga. Keriso na Kanuma Makamakii Nonowina ina rewapanai ivere meyei da ivi isuwara God kurina, ma tuna na suwara kiimatanina iyamna ke sago berona gwabina.

¹⁵ Tuna kubiine Keriso ina kina kava na God ma wawaya basusiya ivi tetete da vivaghina makamakiina vuna itupuwa. God vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava ikwatukwatusi na vibiibiina kiikiimatanisi kubiisi ivivi yapaka na ina veresi. Keriso irabobo da iyavo kava vivaghina katamanina ina rewapana gaburinai imakamakai da berabero kovoghina ikutatanisi na irupamatawesi.

¹⁶ Wawaya gamobuderina votanina kubiine na kunona takitai da nani wawayina ina rabobo ma muriyai da aviyavisina ivivi sisiyei na takivini. ¹⁷ Ma wawayina yawayawana ina makamakai na gamobuderina tuna iyamna kegha ma ina rabobo murinai na ina rakaraka gamobuderina ikikava ivivi sisiyei na ina berai. ¹⁸ Tuna kubiine na vivaghina katamanina na tara tepanai imiimiiri, tuna ivi matakira da rabobo itupuwa. ¹⁹ Kunona Moses sisiya bagibagisi kudubina vonaviyoyovana kamonai wawaya kurisi ivi yonayonei ikovi. Ma muriyai na kau tomowina ma gote tarasi iviia ma okowa yavata ivirai ma sipu vunivunina yebayebarina iviia da hisop raghana gisina ikuvikapui. Nani raghana

* 9:3: Exod 26:31-33 * 9:4: Exod 30:1-6, 25:10-16, 16:33; Num 17:8-10; Exod 25:16; Deut 10:3-5 * 9:5: Exod 25:18-22 * 9:6: Num 18:2-6 * 9:7: Lev 16:2-34 * 9:13: Lev 16:15-16; Num 19:9, 17-19

ku okowa ikiikiikutuvi ma vonaviyoyovana bukana ma wawaya kudubisi ivi rururubusi.*
²⁰ Ma ivona bo, “Weni tarana ekukutanimi da vivaghina makamakiina God yavata kober-
 aberai. Ma sisiya bagigagina iveremi da kona votani.” ²¹ Ma bade Moses berana sago
 iberai, ivomiiri da yobe vovokaravina ma vokavakavara sawarisi kudubina nani taranai
 ivi rururubu.* ²² Vona bubuna, Moses ina vonaviyoyovana evonavona da tara ina kina kava
 berona ina kowatawei. Ma tara ke ina sororo na notataweyana ke ina tupuwa.*

Keriso ivere meyei da ivi suwara da berabero iviitawei.

²³ Tuna kubiine ghamoghamo tarasi isuwasuwara da dobu yobena ma ina sawara na
 nakanani ivivi biibiini. Ma ti na ke bera vaghata, ma kunuma sawarisi keyakeyuna kava.
 Ma kunumai na yobe vovokaravina vaghata emakamakai. Ma bade suwarina ivi biibiini
 na kiimatanina, ke dobu suwarina nakanani. ²⁴ Suwarina na Keriso iberai. Ma ke weni
 dobuna kana yobe wawaya imasiyai ita yamoni na ku kamona ita rui da ita suwara, iyamna
 tuna yobena na ke yobena vaghata ma vibonebonena kava. Kegha, Keriso ighae ku
 kunuma ma irui da karako God gwabinai tota kubiita emiimiiri. ²⁵ Ma ke mara peyarisi
 ita rui da ita vere meyei da ita suwara ma mara sago kava. Ikikava iberai na ke weni
 dobuna suwara kapuna babadisi nakanani. Ti na madegha nununai ghamoghamo tarasi
 ekavakavari ma eruru da Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da esuwasuwara.
²⁶ Mikeda Keriso ina biga nakanani na ita rabobo ma bade ita rabobome, ina vokwarakwara
 iti taratane. Ma kegha, dobu karena da ku karako na nani kamoni mara sago kava
 inekiibau. Ma ipisi na ivi matakira da ke mara gurina ma mara damona. Ma mara sago kava
 tuna mani ivere meyei da ivi suwara da berabero ina rewapana iutugavovora tuwanonowi.
²⁷ God iterei da wawaya sago sago duma mara sago kava ina rabobo ma nani murinai
 maghinonai ina miiri da ini tupavirei. ²⁸ Tuna kubiine na Keriso ivere meyei da ivi suwara
 ma irabobo da mara sago kava na wawaya peyarisi i berabero ikowatawei. Ma ina vovira
 na ke ita berabero kitameyena kubiine. Nani maranai na iyavo kava Keriso ikoyakoyaghi
 na yawasa makamakii nonowina ina veresi.*

10

Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da ivi suwara wawaya peyarita kubiita.

¹ Moses ina vonaviyoyovana na keta wadubona, ma nani berasi na ke bera vaghata,
 keyakeyuna kava. Tuna imatakira da bera kiimatanisi na muriyai epipisi. Jiu
 damsai na vonaviyoyovana ekivikivini da madegha nununai berasi sago imarapatei da
 ghamoghamo suwarisi ekapukapuna. Esuwasuwara da iti maninisi na God kurina ita nene
 ma ita vokavakavara, ma nani suwarisi na ke kovokovoghina. ² Mikeda iti maninisi na mara
 sago kava suwara ita kapuni da nuwanuwasi ita yaghari, ma damisi ita viiya da berabero
 gwabisiyai kegha na suwara kapunina ita voterei. Ma kegha da iyavo kava Moses ina
 vonaviyoyovana ekivikivini na patana da ghamoghamo esuwasuwara, iyamna eberabera
 kavai da i berabero ita kowatawei. ³ Tuna kubiine madegha nununai esuwasuwara da in-
 uwaterenisi da ti na berabero wawayisi, ⁴ iyamna ghamoghamo tarasi ke kovokovoghina
 da wawaya i berabero ina kowatawei.

⁵ Tuna kubiine Keriso, maranai weni ku dobuna ipisi na ivona bo,
 “Tam ghamoghamo suwarisi ma verena viya ke kuta kayokayowei,
 tuna kubiine tupuwa sago kuvovunaghi kubiiku da ana suwarei.

⁶ Wawaya i berabero kubiine na suwara ekapukapuna
 ma evereverena kurim ma nani suwarisi na ke nuwanuwam ita viiviya.”

⁷ Ma bade Keriso ivona bo,

“O God, taku weni,

apisi da am kayowana ana berai.

Giruma katamana kamoni ikikava ivivi sisiyeku na nakanani ana berai.”*

⁸ Weni girumina tavi yavi na kamoni Keriso ivona da God wawaya i suwara ma i
 verena ibarei na ivi debei da wawaya ghamoghamo ekapukapuni ma tara evereverena
 i berabero kubiine ma nani berasi na God ke iti nuwabiibiyei. Namanaki da Moses ina
 vonaviyoyovana ikivikivini da suwara ikapukapuna, nani berasi na ke kovokovoghina da
 God nuwanuwana ita viiviya. ⁹ Ma nani murinai Keriso ivona bo, “O God, taku weni, apisi
 da am kayowana ana berai.” Ivivi sisiya da keta katamanina Moses iveresi na igudui ma
 keta vuna Keriso ivotawei da keta katamanina kana gawara ita viiya. ¹⁰ God ekayokayowei
 da kati wawayamanini. Tuna kubiine iberai da Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da
 ivi suwara da berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi.

* 9:19: Exod 24:6-8

* 9:21: Lev 8:15

* 9:22: Lev 17:11

* 9:28: Isa 53:12

* 10:7: Psa 40:6-8

¹¹ Keta katamanina kamonai na suwara kapuna badana imiimiiri da suwara ikapuka-puna, ivivi marapatei ma kegha da nani suwarisi wawaya i berabero ke ita kowakowatawe tovonu.* ¹² Ma ita suwara kapuna badana ghamana na mara sago kava wawaya i berabero kubiine ivere meyei da ivi suwara God kurina ma tuna suwarina na makamakii nonowina. Ma muriyai na God katagheyana imakiivipika.* ¹³ God gwabinai ikoyakoyagha da karakava kana ghavighaviya ku kae gaburina ina teresi, ¹⁴ iyamna tuna na mara sago kava ivi suwara da iyavo kava i berabero ikowakowatawei na iberisi da vovokaravisi.

¹⁵ Ma bade Kanuma Vovokaravina imamatara kurita da weni tuna na vonavaghata. Kunona ivona bo,

¹⁶ “Bada ivona bo, ‘Mara epipisi da aku wawaya yavata vivaghina makamakiina weni nakanani kana berai.

Aku vonaviyoyovana ku nuwanuwasi ana terei,
ma gayamisiyai ana girumi.’”*

¹⁷ Ma bade ivona bo,

“Ti na aku vonaviyoyovana ivi kiigiyei ma kegha da i bera beroberosi na nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”*

¹⁸ Ma vaghina, berabero namada inotatawei da karako suwara kapunina iyamna kegha.

Taneriya God kurina.

¹⁹ Varevaresiku, Yesu taranai keta ivotawei, tuna kubiine ere tepatorata maninina tarui da ku Gawara Vovokaravina Vaghata. ²⁰ Nani ketana vuna na yawasa everevereta, iyamna tuna mani tupuwina isuwarei da ivotawei. Taparoro Numana kamoni tupa-yaragha garana nani ketana igudugudui na maranai Keriso irabobo na garana itamosika, ivi matakira da ivotawei kubiita. ²¹ Ita suwara kapuna badana ghamana na Keriso, ma tuna na tota God ina wawaya kata koyakoyagha. ²² Tuna kubiine nuwanuwata kudubinai God titumaghane ma ita nota yagharinai taneriya kurina, iyamna taranai irururubuta da nuwanuwata dadabuna ikowatawei, ma bade okowa miirarinai tupuwita ikowatawei.*

²³ Ma tota iyavo kava tavonavona da titumaghana na nani vitumaghana tavokikini, iyamna takovi da God ina vonakiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. ²⁴ Ma tinuwanotanota da turaturata ikikava tivitesi ma tikitavivirana da tinuwayuyuna ma agata ina biibai. ²⁵ Turaturata viya ivotereta da vokavakavara marasiyai ke ita riyeriyesi, namadani kava nakanani eberaberi da manamina iravisi. Ma tota na ke taberi da ti nakanani, mara nonowa tariyeriyeta. Kiiepepavivirana tavotupei, iyamna takitai da Bada ina vovira marana na gisina kava ina nekiibau.

²⁶ Mikeda tota vonavaghata akovina namada taviiya ma kegha da tabarei ma ita kayowana da berabero kamoni tamakai na ke sago avi suwarina ita makamakai da ita berabero ina kowatawei. ²⁷ Tabarei na ke sago mike tanae, da ere yabuyabumanita vitupavira marana takoyakoyaghi da iyavo kava God ighaviyei na ti yavata keyama ghamana muya-muya vaghina ina karagavovorita.* ²⁸ Rorova mara katamanina meni wawayina Moses ina vonaviyoyovana ibarei na ivi tupavirei da wawaya ruwa bo aroba nani wawayina ina berabero ivi mamatarei na tuna wawayina ivi rabobi, ke ita nuwaghana tovonu.* ²⁹ Ma karako meni wawayina Keriso ibarei na ikikava? Ti damsi na God Natuna iutugudai, ma iberai da nakanani ma vivaghina makamakiina tarana na iyamna kegha. Nani taranai i berabero kudubina ita kowatawei ma kegha da evonavonavikoniyei. Ma Kanuma Vovokaravina God ina agabiibai nani damsi ita veresi, ma kegha da ivonaviiviyakei da nuwanuwana ipughu kirakai. Kovi nuwanotanota da wawayi nakanani eberabera na kovogha ghama kirakiina ina panani.* ³⁰ Namada takovi da Bada ivona bo, “Taku biwa ana viiya, kovogha ana veresi,” ma bade ivona bo, “Aku wawaya ani tupaviresi.”* ³¹ God na yawayawana ma ina rewapana ina viinim na kuna yabumana kirakai.

³² Konota ina vovira da karenai tami ikikava. Keriso ina yasegana koviiya na vitumaghana kovi karei da kovokwarakwara kirakai, ma kegha da ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina. ³³ Mara viya na debiiyai wawaya ivonavonavinamemi ma ivivi kayoberowanemi da kovokwarakwara. Ma mara viya na kokita da bade turaturami viya nakanani damina iviiviyai na nuwanuwami kudubinai kovi turanesi. ³⁴ Ma iyavo kava gabura kamoni imakamakai na kovi kamuyuwaviiviyesi. Ma wawaya ami sawara kudubina inebomi na nuwabiibiiyai kovi bagunei, iyamna koakovi da tami kubiimi na kunumai ivi yapaka emakamakai. Ma tuna na mura kiimatanina ma makamakii

* **10:11:** Exod 29:38 * **10:12:** Psa 110:1 * **10:16:** Jer 31:33 * **10:17:** Jer 31:34 * **10:22:** Lev 8:30; Ezek 36:25 * **10:27:** Isa 26:11 * **10:28:** Deut 17:6, 19:15 * **10:29:** Exod 24:8 * **10:30:** Deut 32:35-36; Psa 135:14

nonowina. ³⁵ Tuna kubiine na nota rewapana ke kona voterei, iyamna damonai ami nota rewapanina kubiine Bada ini miyemi. ³⁶ Bera ghamana da mara nonowa kona miirikikina da God ina kayowana kona votekatekei na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai kubiimi, ³⁷ iyamna giruma katamana kamonai God evonavona bo,

“Wawayina epipisi na mara gisina kava

da ina nekiibau,
ma ke ini kayovira.”

³⁸ “Ma aku wawayi maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.

Ma iyavo kava ina yabumana bo ini muritina

na ana kitatawesi.”*

³⁹ Iyavo kava ini muritinana na ina siwana. Ma tota na ke nakanani. God titumaghane kubiine na yawasa makamakii nonowina tapanani.

11

Vitumaghana

¹ Vitumaghana iyamna na weni. Nuwanuwata kudubinai takova bubuni da aviyavisina tanotanotai da ita tupuwa na mara sago ina tupuwa. Tuna na aviyavisina ke kata kitai ma kegha da ita nota ivi rewapana da karakava tapanani. ² Mara katamaninai, wawayi i vitumaghana kubiine na God ivi gheghenisi.

³ Ma ita vitumaghana kubiine na takovi da God gamonai na kunuma da dobu itupuwa. Tuna kubiine, karenai ke sago aviyavisina ita makamakai da wawayi matasiyai ita kitai ma kegha da nani kamonai aviyavisina karako takitakitai na God ivokiibuwei.*

⁴ Abel ina vitumaghana kubiine na ina suwara God kurina ibiibii kirakai, ke Kein ina suwara nakanani. Tuna kubiine God na ina suwara ivi vaghinei ma ivona da tuna na ina wawayi maninina. Ina vitumaghana kubiine na namanaki irabobo ma kegha da ina bera na patana da ibeyebeyeta.*

⁵ Inoka ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo, iyamna God iviitawei ighae ku kunuma, iwapa. Muriyai da ita ghae na ina bera kudubina God ivi vaghinei ma nuwanuwana iviiai, tuna kubiine iviitawei.* ⁶ Iyavo kava vitumaghana gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da God ini nuwabiibiini. Ma meni wawayina ina kayowana da God kurina ina nae na ini tumaghana da God emakamakai. Ma bade ini tumaghana da iyavo kava nuwanuwasi kudubinai God iekwekwai na biibiina ghamana ina panani.

⁷ Nowa ina vitumaghana kubiine na God ina sisiya ivi yanei maranai vonaverena iviiai da nuwapoya ghamana ina tupuwa. Nuwapoyina na bera vuna da wawayi ke meyani ita kitai. Ma ivotekateka da waka iyamoni da kawana ma natunatuna yavata yawasa ipanani. Ma ina vitumaghana ivi debei da nani maranai wawayi peyarisi na berabero wawayisi ma kovogha berona ipanani. Ma bade ina vitumaghana kubiine God ivonaki-iyaragha da tuna na ina wawayi maninina.*

⁸ Abraham ina vitumaghana kubiine na ivomiiri maranai God ivona da ina dobu ita kiibutawei ma ita nae ku dobu sago. Ma bade vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei da mara murinai dobu vuna ini rapenei. Ma nani dobuna vuna na Abraham ke itakovi da tuna meni dobunai ma kegha da ivotekateka da ivomiiri inae.* ⁹ Ma ina vitumaghana kubiine nani dobunai imakamakai da nakanani ma dobu viruwa wawayina. Ma kegha da ivi tumaghana da ikikava God vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai. Ikikava yobe kamonai imakamakai na nakanani bade natuna Aisiki ma tupuna Jeikap imakai. Ma God nani vonakiiyapina Abraham kurina iberai na ivi damani Aisiki da Jeikap kurisi.* ¹⁰ God namada ina nota irereghi da ikikava kwanatu sago ita yamoni, kana kowora na bagibagina ma makamakii nonowina. Ma Abraham nimonimoriyai ikoyakoyagha da nani kwanatuna kamonai ita makai.

¹¹ Abraham ina vitumaghana kubiine na kawana Sera yavata ivi tuwa, namanaki da imorapa kirakai ma kawana na gagarina. Ivi tumaghana da God ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai.* ¹² Tuna kubiine namanaki imorapa kirakai da kitana da ke kovokovoghina da iti tuwa ma kegha da karako tupurereghina ipeyari kirakai da dobu ikiimumui da ke viviyavina, nakanani ma kunuma kana gwamegwame ma kikirana kana gonugonu.*

* 10:38: Hab 2:3-4 * 11:3: Gen 1:1; Psa 33:6, 9; Jon 1:3 * 11:4: Gen 4:3-10 * 11:5: Gen 5:21-24 * 11:7: Gen 6:13-22 * 11:8: Gen 12:1-5 * 11:9: Gen 35:27 * 11:11: Gen 18:11-14, 21:2 * 11:12: Gen 15:5, 22:17, 32:12

¹³ Weni vitumaghana damsi mara katamaninai na i vitumaghana ivokikini da i ku rabobo. God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei na berana ke ita tupuwa i yawasa kamoni. Ma namada i nota inae da aviyavisina ivonesi na ivi tumaghana da berasi karakava ina tupuwa, ma ivivi nuwabiibai. Ma debiiyai ivi vaghinei da ti na dobu viruwa damsi, dobuwai ti na numataya.* ¹⁴ Wawaya nakanani ini sisiya na takovi da dobu sago iekwekwai da iti rapenei. ¹⁵ I dobu wadubona iverukuyowei na ivi notawapei, mikeda ita notanotai na namada ita voviramakai. ¹⁶ Ma ti na dobu kiimatana iekwekwai, i kayowana da i dobu vaghata na kunumai. Tuna kubiine God ke ita vivinimayesi ma ivi vaghinei da ti damsi kurina evonavona da tuna na i God. Ma kubiisi namada i kwanatu iyamoni ikovi.

¹⁷⁻¹⁸ Abraham ina vitumaghana kubiine na ivotekateka da natuna Aisiki iti suwara maranai God irubui. God ina vonakiiyapa bagibagina namada Abraham iverei da ivona bo, "Aku vonakiiyapa bagibagina da tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.*" Ma kegha da Abraham ivovunagha ikovi da natuna sago kava Aisiki ita kiivunui da ita suwara.* ¹⁹ Inotai da Aisiki ita rabobo na kovokovoghina da God ita berai da rabobowai ita vomiiiri. Ma aviyavisina itupuwa Aisiki kurina, tuna na nakanani ma ita rabobo ma bade ita vomiiiri.

²⁰ Aisiki ina vitumaghana kubiine na natunatuna Jeikap da Iso i mara murina kubiine ivi biibiinisi.*

²¹ Jeikap ina vitumaghana kubiine na maranai imorapa kirakai da ita rabobo na tuputupuna ivi ruwa ivi biibiinisi, ti na Josepa natunatuna. Ma ina diwonai itupavibagi ma God ivokavakavari.*

²² Josepa ina vitumaghana kubiine na ina rabobo marana inenekiibau na ina nota ivi rewapana kirakai da mara sago Israel damsi Egypt ina kiibutawei. Ivi sisiyei na gamobuderina iveresi da maranai ita nene na tuwirina yavata ita kavari.*

²³ Moses ina maduwa da ina mamai i vitumaghana kubiine na maranai Moses itupuwa na itereteregavui da nawaravi aroba ikovi. Ikitai da tuna pepeya sago, ma kiivavo Pero ina sisiya bagibagina ke ita yabumanei.*

²⁴ Moses ina vitumaghana kubiine na maranai ivi yaraga na ke ita kayowei da wawaya ita vonei da tuna na Pero tupuna.* ²⁵ Ina keta ivinei da God ina wawaya yavata ita vokwarakwara patapata. Ma ke ita kayowei da berabero kana nuwabiibai kamoni ita makai, nani nuwabiibina na mara tupona kava. ²⁶ Inotai da ita vokwarakwara God ina Vivinevine Wawayina nakanani na iyamna ita rakata kirakai, ke Egypt ina mura nakanani. Egypt ina mura kudubina ita viiya na iyamna kegha. Tuna ikitataweyana da mara murina kana mura ikitakitai.

²⁷ Moses ina vitumaghana kubiine na Egypt ikiibutawei ma ke Egypt kana kiivavo ina nuwapughu ita yabumanei da ita nae. Namanaki da God na ke kitakitana ma kegha da Moses, God ikitai. Tuna kubiine na ina nota ke ita peku ma ke iti muritina. ²⁸ Ina vitumaghana kubiine na Pasova ivi karei. Ivona na Israel damsi tara iyuna ma i matuketa ririnai ivi rururubu da rabobo aneyina ivi yuvonavonisi da Israel natunatusi totomomowa iyiyarokosi ke iti kiivunuwana.*

²⁹ Israel damsi i vitumaghana kubiine na Yegai Yebayebarina idamani ku nevana, tuna nakanani ma tano kakananana tepanai ita bababa. Ma Egypt damsi ibera tovonai da murisiyai ita damana na kegha, kudubisi iuma dodo.*

³⁰ Israel damsi i vitumaghana kubiine na Josuwa yavata ibaba da Jeriko garina iviviri da mara miikovimaruwa ma garina itamoririgha.* ³¹ Reiyab tuna madamadawarina ma ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo. Wawaya peyarisi nani kwanatuna kamoni God ke ita vivitumaghane na irabobo ma Reiyab na kegha, iyamna Israel ina nanaga wawayisi itinariyesi ma ikoyagha bubunisi.*

³² Vitumaghana wawayisi mara katamaninai ipeyari kirakai, tuna kubiine ke kovokovoghina da kudubisi ati sisiyesi. Gidiyon, Baraki, Samson, Jepta, David, Samuweru, ma peroperoveta peyarisi ati sisiyesi na ita guri kirakai.* ³³ Weni wawayisi i vitumaghana kubiine na viya dobu viruwa damsi yavata ivi ghavighaviya ma ighegavovorisi. Ma viya nota manininai ivi kiivavo, ma viya na ikikava God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi

* **11:13:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12 * **11:17-18:** Gen 21:12 * **11:17-18:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12

* **11:20:** Gen 27:27-29, 39-40 * **11:21:** Gen 47:31, 48:1-20 * **11:22:** Gen 50:24-25; Exod 13:19 * **11:23:** Exod

2:2, 1:22 * **11:24:** Exod 2:10-12 * **11:28:** Exod 12:21-30 * **11:29:** Exod 14:21-31 * **11:30:** Josh 6:12-21

* **11:31:** Josh 2:1-21, 6:22-25 * **11:32:** Judg 6:11-8:32, 4:6-5:31, 13:2-16:31, 11:1-12:7; 1Sam 16:1-1Kgs 2:11; 1Sam

1:1-25:1

itereterei na iyamna iviyya. Ma viya i vitumaghana kubiine na layon kawasi ikiipotai,*³⁴ ma viya keyama karakaratina, muyamuya kirakiina ikiipekini. Ma viya i vitumaghana kubiine rabobo iveruvuvurei da wawaya seriyai ke ita taravunusi. Viya na mitamitasi ma i vitumaghana kubiine na rewapana iviyya. Ma ghaviya kamonaivi rewapana kirakai da dobu viruwa damsi ikwavinisi.*³⁵ Ma wivine viya i vitumaghana kubiine na i rakaraka raborabobosi ivomiiri da ivovira kurisi.*

Ma wawaya viya gabura kamonaivi vitumaghana ivotanakikini da ivokwarakwara kirakai. Vitumaghana ita voterei na gabura kamonaivi ita votawesi ma ibara da inivisiyai irabobo. Ivi tumaghana da rabobo murinaivi ita vomiiiri ma yawasa biibiina ita panani.³⁶ Ma viya na wawaya ivonaviiviyakesi, ma viya na iwidiwidisi, ma bade viya na cheiniyai ikunisi ma ku gabura iteresi.*³⁷ Viya na wakimiyai iravisi da ivi rabobosi, ma viya na ivi righasepiyana, ma viya na seriyai ivi taravunuwana. Wawaya ivi tupaketowanesi ma ivi agaberowesi ma ivi kayonogenogeyanesi da vitonara ikarisi ma ghamoghamo bekasi kava ivivi kote ma nakanani imakamakai ma ibababa.*³⁸ Ti na ibiibii kirakai da wawaya peyarisi dobuwai ighekuyowesi. Ma kwanatu kamonaivi ikwavinisi da koya ma warereyai ibababa. Ma buba da bonagha kamosiyai irurukenakena.

³⁹ Weni wawayisi peyarisi i vitumaghana irakata kirakai da God ivi gheghena kirakiyiesi. Ma God ina vonakiyapa bagibagisi kurisi iterei na berasi ke dobuwai ita viyya, iyamna karakava ita tupuwa.*⁴⁰ God ina kayowana da keta vuna ma biibii kirakiina ita vovunagha yavui ma muriyai ti damsi na tota yavata yawasa maninina ma makamakii nonowina kata vii patapatai.

12

God na ita Mamai.

¹ Ma tota bade taveru bubuna, iyamna weni vitumaghana damsi tavi sisiyeni na koroto ghamana ma kunumai egayogayota. Itekateka kirakai da berabero iti rukirekireta, tuna kubiine berabero ma aviyavisina ekukuvipikita na kudubina tataririghi da ita viverav-erai ketana God maghinotai iterei na taverusugesugi.² Ma matata na Yesu kava kurina takita iyamna ita vitumaghana ina karena ma ina damona na tuna kava. Rabobo korosiyai na inimayamaya ma kegha da ivi bagunei ma iveri meyei da irabobo, iyamna iakovi da karakava nuwabiibii ghamana ina panani. Ma karako na God ina vikiivavo gawarina katagheyanaivi emakamakai.

³ Ikikava imiirikikina maranai berabero wawayisi ivi kayotiraneivi na konotai da tami bade ami nota ke ina peku ma ininimi ke ina bara.⁴ Ma tami koipoi da berabero kota takuputei iyamna ke kota vivipaparana kamowa da ku rabobo iti riyemi.⁵ Mikeda nuwanuwami iwapa da God irukiepepimi ma ivonemi da tami na natunatuna. Ivona bo, "Natuku, maranai Bada kovogha ina vereverem da vibeyebeyem kubiine na kekita kamowi.

Ma ina tupatupavimaninim na ke am nota ina peku,

⁶ Iyamna Bada iyavo kava inuwayuyunisi na ti damsi kovogha evereveresi da vibeyebeyesi kubiine,

ma iyavo kava eviiviniisi da natunatuna na ti damsi ekwapukwapusi.*"

⁷ Kona vivikamyuyuwa ma kegha da kotupe meyemi, iyamna God etupatupavimananimimi, imatakira da tami natunatuna vaghata. Meni ededisi ina bera beroi na ti mani i mamai ina biga da kovogha ina veresi da akova ina viyya.⁸ Ma God natunatuna kudubisi na etupatupavimananiminisi, tuna kubiine ke nakanani kota panani na imatakira da tami na ke natunatuna vaghata, tami na deba wawaya.⁹ Ita mami mau dobuwai itupavimaninina na tavovokuyawisi. Ma bade kanumita ina Mamai etupatupavimananiminina da kata vokuwaya kirakiyeyi ma nuwabiibiiyai ina rewapana gaburinaivi kata makai, iyamna tuna kava gwabinaivi yawasa taviiya.¹⁰ Ita mami mau dobuwai nuwanuwasi kudubinaivi ibera tovonni da ita tupavimaninina. Ma i taraboga da iti beyebeyena kurita na mara tupaona kava. Ma ita Mamai God etupatupavimananiminina na mara nonowa nota manininaivi kavakava ma ita biibiina kubiine, iyamna ina berita da tota tuna nakanani, maninina ma vovokaravita.¹¹ Kovogha damina taviiya na ke nuwaviivii tovonina, kiitonatona ma nuwapoyina irakata kirakai. Ma kegha da iyavo kava ekiikiitonatona na muriyai nuwamagurisi ina terei da nuwanuba ma yawasa maninina gwabisiyai. Tuna nakanani ma i yawasa kamonaivi ina vopura bubuna.

* **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:1-30 * **11:35:** 1Kgs 17:17-24; 2Kgs 4:25-37 * **11:36:** 1Kgs 22:26-27;

2Chr 18:25-26; Jer 20:2, 37:15, 38:6 * **11:37:** 2Chr 24:21 * **11:39:** 'Berasi karakava ita tupuwa' iyamna God ina

Vivinevine Wawayina na sisiyina kava iviyya ma ke ti mani dobuwai ita kitai. * **12:6:** Job 5:17; Prov 3:11-12

Ikikava kata makai ma kata kitaruvita.

¹² Tuna kubiine namanaki da imami igowa ma tuwaporemi ekirokiroro ma kegha da kovi rewapana ma koveru bubuna.* ¹³ Kaemi kana keta maninina kona vinei da iyavo kava na mitamitasi bo tuwapore beroberosi everaverukivini na kii gubaga ke ina rakata ma ina yawasa.*

¹⁴ Kobera tovonu da wawaya kudubisi yavata ere nuwanubami kona makamakai bubuna. Ma koekwa da ami yawasa na maninina ma vovokaravina kavakava, iyamna iyavo kava ke vovokaravimi na Bada ke kona kitai. ¹⁵ Kovi koyaghavivirana da God ina agabiibai na ke sago iyai ina voyakiri. Kokitaruvimi da ke sago urava ramramna otona berona kamomiyai ina gogo da ina rakata, iyamna otona wawaya peyaris i yawasa ina kiiviberoi.*

¹⁶ Kokitaruvimi da vipekana wapawapa kegha. Ma bade ke kona berai da nakanani ma Iso, ina nota God gwabinai kegha. Tuna iyarokona ma kegha da vitonara ikarai kubiine na ina buderi ivi bagunei ma ivi gimarei da mara sago kava ita kam.* ¹⁷ Ma koakovi da muriyai ina kayowana da vibiibiina ina mamai gwabinai ita viiya na ina mamai ivi kegei. Ere matadogana ivi nowi da ina mamai ina nota ita virai ma ibera kavai.*

¹⁸ Ma tami na konekiibau da ku koya sago. Ma nani koyana ke vovotovonina, ke Sainai koyana nakanani. Sainai koyanai na keyama iruyebayebara, ma ivi didibari da nubakutuva irakata, ma yanunu berona iveraveru.* ¹⁹ Nani dobunai ture ivi yanei da gamona ghamana ma sisiya bagibagisi ivi yanei ma weni berasi kubiine Israel damsi iyabumana kirakai da ivi nowi da ita voterei, ²⁰ iyamna God sisiya iveresi na kurisi ibagibagi kirakai. Ivonesi bo, “Ghamoghamo bo aviyavisina yawayawana weni koyana ina tatovoni na wakimiyai kogudai da kona kiivunul.”* ²¹ Ma bade Moses nani berasi ikitai da ivona bo, “Ayabumana kirakai da akirokiroro.”*

²² Ma tami konekiibau da ku koya sago na notakavakavana, tuna na Zayon koyana, tuna na God yawayawana ina kwanatu, kunuma kana Jerusalem. Ma nani dobunai aneya korotosi, ke viviyavina na ere gasagasarisi iriyesi. ²³ Konekiibau da God natunatuna iyiyarokosi kii vava kunumai igrumi na ku kamosi. Ma God kurina konekiibau, tuna na wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma God ina wawaya vovokaravisi, kanumisi namada ivi manininsi ikovi na ku kamosi koruu. ²⁴ Konekiibau da Yesu kurina, tuna ita tetete, ma tuna vivaghina makamakiina vuna iterei da God kurina tanae. Yesu tarana na ke Abel tarana nakanani. Yesu tarana ivi toitoi da notataweyana ivi sisiyei. Ma Abel tarana ivi toitoi da ikwatu biwa viinina kubiine.*

²⁵ Kovi yana bubuna da God kurimi ina vivisisiya na ke kona barei. Dobuwai na Moses Israel damsi vonaverena ivereveresi da ita kitaruvisi ma ti na sisiyina ibarei na kovogha berona ke ita veruvuvurei. Ma kunumai na God tuna mani isisiya kurita ma tatakuputei na kovogha bero kirakiina taviiya.* ²⁶ Sainai koyana tepanai gamona iterei na dobu ivi nuke ma karako na vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, “Ana bera meyei ma ke dobu kava ana nuke ma bade kunuma yavata.”* ²⁷ Ina sisiya kamona ivona bo, “Ana bera meyei.” Tuna ibeyeta da bera kudubina iyamoyamoni na mara sago ina nuke da aviyavisina ke makamakii nonowina na ina momowa. Ma nani murinai na aviyavisina patana da emakamakai na tuna kava ina makii nonowa.

²⁸ Tota na vikiivavona makamakii nonowina ku kamona tarui, tuna kubiine na God tikiikiwei ma ere yabuyabumanita tavopepeta ma tavokavakavara bubuni da ini nuwabiibiyei, ²⁹ iyamna ita God na nakanani ma keyama karakarantina, muyamuya kirakiina da aviyavisina kudubina ekarakaragavovori.*

13

Aviyavisina taberai da God ini nuwabiibiyyeta.

¹ Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana na ke kona voterei. ² Nuwanuwami ke ina wapa da maranai dobu viruwa damsi ami ku dobu ina numataya na namanaki da ke kotakovisi ma kotitinaryariyesi ami ku numa. Wawaya viya nakanani iberai ma ke itakovi da aneya itinariyesi da i ku numa.* ³ Ma iyavo kava gabura kamona imakiiyana na ke koni nuwawapesi. Kovi kamyuyuwaviiviyesi da nakanani ma

* 12:12: Isa 35:3 * 12:13: Prov 4:26 * 12:15: Deut 29:18 * 12:16: Gen 25:29-34 * 12:17: Gen 27:30-40

* 12:18: Exod 19:16-22, 20:18-21; Deut 4:11-12, 5:22-27 * 12:20: Exod 19:12-13 * 12:21: Deut 9:19 * 12:24:

Gen 4:10 * 12:25: Exod 20:22 * 12:26: Hag 2:6 * 12:29: Deut 4:24 * 13:2: Gen 18:1-8, 19:1-3

tami yavata gabura kamonai. Ma bade iyavo kava vokwarakwara damina eviiviiya na kovi kamyuyuwaviiviyesi da nakanani ma tami yavata kota vovokwarakwara.

⁴ Tavine na bera vovokaravina, tuna kubiine kudubita tavopepetei. Kawam vaghata na tuna kava yavata koni pekana, ma ke meyani da wawaya sago yavata koni pekana tovonu. Ma iyavo kava kwina ini tuneboi bo ini pekana wapawapa na God ini tupaviresi ma kovogha ina veresi.*

⁵ Dobu ina mura ke kona nota kirakiiyei ma ke kona matighei. Ma aviyavisina gwabimiyai na tuna kava kovi nuwabiibiyai, iyamna God ivona bo, “Ke meyani da ana kitatawemi, ke meyani da ana voteremi.”* ⁶ Tuna kubiine nota rewapana gwabitiyai ma tavonavona bo, “Bada iviteku,

tuna kubiine ke ana yabumana.

Wawayota ke kovokovoghina da ina kiiviberoku.”*

⁷ Ma ami babada, ti na iyavo kava ivi nao da God vonana ivi beyebeyena kurimi na konota nonowesi. Kovi nuwanotanota da ikikava i yawasa kamonai na biibiina irakata. Ma tami na i yawasa ma i vitumaghana kovi bonebonei. ⁸ Yesu Keriso na ke viravirana, rorova, karako ma mara nonowa. ⁹ Tuna kubiine kokitaruvimi da vibeyebeyena vusi ke ina tinaviviremi. Ibiibai da kanumita ina rewapana na God ina agabiibai gwabinai ina viiya. Ma vibeyebeyena piropirosi da aviyavisina wawaya ina kani bo ke ina kani na ke ini vitesi da kanumisi ini rewapana.

¹⁰ Iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana enunhuri da yobe vovokaravina kamonai esuwasuwara na ke kovokovoghina da tota Keresiyana ita suwara kana kema tepanai suwara ita yuna da ita kam.† ¹¹ Ti damsi i suwara kapuna badana ghamana na ghamoghamo tarasi ekavakavara, ma erurui da Gawara Vovokaravina Vaghata yobe kamonai wawaya i berabero kubiine tara isuwasuwara da notataweyana ita viiya. Ma nani ghamoghamosi tupuwisi na ekavakavara ekiikiibau da kwanatu kupunai ikapugavovorana.* ¹² Ma bade Yesu nakanani iberai, kwanatu garina matuketina kupunai ivokwarakwara ma irabobo da tuna mani taranai wawaya iberisi da vovokaravisi, berabero gwabisiyai kegha. ¹³ Tuna kubiine na tota bade kwanatu takiibutawei da Yesu kurina.‡ Ma ikikava wawaya Yesu ivi agaberowei na tivaghinei da nakanani ini agaberoweta, ¹⁴ iyamna dobuwai ke sago kwanatu rapetiyai ma ita kwanatu makamakii nonowina na kunumai ma nimonimoriyai tikoyakoyagha. ¹⁵ Tuna kubiine Yesu tepanai mara nonowa God tighegheni, tuna na ita verena. Mara nonowa kawatiyai kana vava tavokavakavari, tuna na ita suwara. ¹⁶ Ma nuwanuwami ke ina wapa da mara nonowa bera biibiisi kona berabera ma wawaya koni vitesi, iyamna nakanani kona berabera na tuna yavata na ami suwara biibiina ma God ini nuwabiibiyai.

¹⁷ Ami babada kovotekatekesi ma i rewapana gaburinai komakii bubuna, iyamna kanuma ina ku nevanewa ekoyakoyaghami ma iakovi da mara sago God kurina ini debei da i biga iberai bubuni bo kegha. Kovotekatekesi da i biga nuwabiibiyai ina bera ma nuwapoya ke kona veresi, iyamna tuna ke ini vite tovonimi.

¹⁸ Nipowana kubiikai ke kona voterei. Nuwanuwakii yagharina ma akii kayowana da aviyavisina peyarina kana berabera na maninina kavakava. ¹⁹ Ma taku na aku kayowana ghamana da kona nipowana kirakai da yaghiyaghina ana vovira kurimi.

Nipowana turina.

²⁰ God na nuwanuba everevereta ma tuna ita Bada Yesu rabobowai ivi yawai ma taranai vivaghina makamakiiina tota yavata tabera. Ma Bada Yesu na tota God ina sipu kata koyakoyagha ghamana. God kurina ainowi da ²¹ Yesu Keriso ina rewapanai ina vovunaghimi da ina kayowana kona bera bubuni ma ami yawasa kamonai ini vitemi da aviyavisina peyarina ina kitai na ini nuwabiibiyai. Karako ma mara nonowa tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata. Amen.

Sisiya turina.

²² Keresiyana tatururakai, weni girumina na ke gurina, tuna kubiine aku kayowana da aku sisiya kovi yana bogai. ²³ Ati akovimi da varesita Timoti gabura kamonai ivi kiibuni. Ina nekiibau yaghiyaghina kuriku na yavata kana pisi da kana kitimi.

²⁴ Ami babada ma God ina wawaya peyarisi kovonesi da kavi kiikiwesi. Ma Itali damsi weni dozunai ivi kiikiwemi.

* **13:4:** Mikedu kawam vaghata ina rabobo na vovotawem da wawaya sago yavata kona tavine. 1Tim 5:11-14 nakanani ivi sisiya. * **13:5:** Deut 31:6, 8; Josh 1:5 * **13:6:** Psa 118:6 † **13:10:** Keresiyana ita suwara kana kema na Keriso ina korosi isisiyei. * **13:11:** Lev 16:27 ‡ **13:13:** ‘Kwanatu takiibutawei’ na ivi miiba da Jiu damsi i taparoro ketasi Moses iveresi na kata voterei.

²⁵Ma ainowi God kurina da ina agabiibai na kudubimi gwabimiyai ina makai.

James Ina Giruma (James) Vonaviakova

Jemes igitiruma God ina wawaya dobu ku kudubina kurisi. Ina giruma kamonai ivi akovisi da ikikava nota ghamaghamasi Keresiyana vibeyebeyena kamonai ita viiya da mara nonowa tepanai ita makai ma iti nowesi da i bera gisigisi ma ghamaghamasi na maninina. Ina vibeyebeyena kamonai na miiba peyarisi iterei, ti na nuwatanatonasi. Keresiyana inowesi da ikikava iti nuwanotanota ma ita bera. Nota bogii ma bogiyyai ivi sisiyei, kamonai na mumurisi ma moyamoyakisi, ruyagha, yawasa maninina, vitumaghana ma bera biibiisi, nuwagiura, vikawapata, kayotata ma vokuwaya, nuwanuba, nipowana ma ikikava wawaya ke ini tupaviresi, ikikava iti sisiya bubuna ma ke wawaya viya ina kitakuyowesi ma viya ina kayowesi.

Jemes igitiruma da i Keresiyana yawasina kamonai na ke vitumaghana kava ma bera biibiisi yavata ita beraberai.

Jemes ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2-8 Vitumaghana ma nuwagiura.

Sapta 1:9-11 Wawaya mumurisi ma moyamoyakisi.

Sapta 1:12-18 Ruyagha.

Sapta 1:19-27 Sisiya ma bera.

Sapta 2:1-13 Keresiyana ita kitaruvai da wawaya viya ke ina kitakuyowesi.

Sapta 2:14-26 Vitumaghana ma bera biibiisi.

Sapta 3:1-18 Keresiyana iti sisiya bubuna.

Sapta 4:1 da ku 5:6 Keresiyana ma dobu yawasina.

Sapta 5:7-20 Vonavinota bogii ma bogiyyai.

Vitumaghana ma nuwagiura.

¹ Taku Jemes, Bada Yesu Keriso* ma God i bigabiga wawayiku.*

Tami Israel na kami dam ivi 12 ma kovi verubogebogeyana da dobu bogii ma bogiyyai kamosiyai komakamakai na tami kurimi agirugiruma. Kiiwa kiiwa.

² Varevaresiku, maranai ruyagha bogii ma bogiyyai kona panapanani na kovi nuwabiibii kirakiyyei, ³ iyamna koakovi da ruyagha kamonai kona miirikikina na tuna ini vitemi da ami vitumaghana ini rewapana. ⁴ Mara nonowa kona miirikikina da nota magura gwabimiyai ina rakata, da aviyavisina maghinomiyai ina nekiibau na ke kona kiitonatona, iyamna namada nota kiimatanina ma rewapanina gwabimiyai. ⁵ Ma tam iyai nuwagiura gwabimuwai kegha na kevi nowi God kurina da ina verem, iyamna God ina agabiibai irakata da iyavo kava ini nowi na kudubisi ina vere kirakiyyesi ma ke ina yeghisi. ⁶ Ma God kurina kinowi na kevi tumaghana, ke meyani am nota ina ragharagha. Tam iyai am nota ina ragharagha na tam nakanani ma tovava yegiiyai, yanunu tovavina ita yekuyekuri. ⁷⁻⁸ Tam na kekiikiigwamgwam ma am bera kudubina kamonai kekiikiitonatona. Ma ke kuna notai da Bada avi biibiina ina verem.

Moyamoyakisi ma mumurisi.

⁹ Keresiyana moyamoyakisi na iti nuwabiibai da God ina terepisi. ¹⁰ Ma Keresiyana mumurisi iti nuwabiibai da God ina tereoruwesi, iyamna ti nakanani ma saru dipiyyai, ina yawasa tupona.* ¹¹ Madegha ina gogo ma muyamuyana na saru tanana ina poyai da ina sivi ma ina peku ma kitana ina bero. Maghimaghighina bade wawaya mumurina. Ina biga ina beraberai ma nani kamonai kana mara ina kovi.

Ruyagha ma rubui.

¹² Tami iyavo kava ruyagha koghegavovori ma komiimiirikikina na koti nuwabiibai. God ina vonakiyapa bagibagina iterei kurimi da tami iyavo kava nuwanuwana koviiviya na ami miya ina veremi ma miyiina na yawasa makamakii nonowina. ¹³ Ma wawaya ruyagha ina panani ma ini nuwatini da bera berona ina bera na ke ina vona da God iruyaghai, iyamna God ke meyani berona ina kayowei ma ke meyani wawaya ini beroberowesi da ina peku. ¹⁴ Maranai wawaya sago sago duma ruyagha epanapanani na ti mani i nota

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3; Apos 15:13; Gar 1:19 * **1:10:** Isa 40:6-7

beroberosi inuwatinisi ma etitinavuresi. ¹⁵ I kayowana da nota beroberosi ini nowesi da berabero ina berai. Ma berabero ina damona na rabobo.

¹⁶ Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ke wawaya ini beroberowemi. ¹⁷ Puyo kiikiimatanisi kudubina na Mamai God gwabinai eororu kurita. Tuna kinuwa yaseganisi iyamoni. Ma nani yaseganisi na ruvovireviresi da sawara dobuwai keyakeyusi eruruvovirevirei. Ma God na ke nakanani, ke ruvovirevirena. ¹⁸ God tuna mani ina kayowana nuonavaghata sisiyina ivereta da yawasa vuna taviya. Ma aviyavisina kudubina iyamoyamoni kamonai na God matanai tota ina wawaya na taghe kirakai da ina wawaya vovokaravita.

God vonana tiyanei ma tavotekatekei.

¹⁹ Varevaresiku, tami nuwanuwaku, konota bubuna. Wawaya ina vivisiya na kudubimi kovi yana bubuna. Ma sisiya kubiine na ke koni sisiya yaghina. Ma ke yaghiyaghina nuwanuwami ina pughu. ²⁰ God ina kayowana na yawasa maninina ma wawaya nuwanuwana ina pughu na ke kovokovoghina da God ina kayowana ina berai. ²¹ Tuna kubiine ami bera beroberosi ma nota dadabusi kudubisi kogigiratawei. God vonana nuwanuwami kamonai ivoni na ere vopepetimi kovokikini da ini yawasimi.

²² Ke tam mani kuni beroberowe meym. God vonana ke kuni yanotei, aviyavisina evonavonem na nakanani keberai. ²³ Tam iyai God vonana kuni yanei ma berana ke kuna berai, tam nakanani ma wawaya tuna mani maghighina noma kamonai ita kitai. ²⁴ Ina kitai ina kovi na ina nae da yaghiyaghina nuwanuwana ina wapa da maghighina kitana ikikava. ²⁵ Ma ke nakanani taberai. God vonana na kiimatanina ma iyavo kava berabero ikutatani na ina votawesi. Mara nonowa vonana kuna kitatupei, ma aviyavisina kuvi yavi bo kuvi yanei na nuwanuwam ke ina wapa ma kevotekatekei na vaghina God ini biibiinim.

²⁶ Tam iyai kenotanotai da vokavakavara ketana kuakovi ma am sisiya ke kuta koyakoyagha bubuni na tam mani kiberoberowe meym, ma am vokavakavara na iyamna kegha. ²⁷ Ita Mamai God matanai vokavakavara vaghata ma maninina na weni. Uuwawe ma kwapukwapura vivikamyuwisi kona koyagha bubunisi. Ma kona koyagha meyemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ini dowadowimi.

2

Ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha.

¹ Varevaresiku, tami ita Bada Yesu Keriso koitumaghanei ma tuna kana kadara irakata kirakai. Tuna kubiine ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha. ² Mikeda mura wawayina kana gara biibiina ma imonagha bubuna ma moyaka wawayina kana gara tamosikasikana ma ivi ruwa ita rui ami ku dughu gawarina. ³ Ma mura wawayina kota kayo bubuni na kota vonei bo, "Gawara biibiina weni, kemakai." Ma moyamoyakina kota vonei bo, "Tam, nake kemiiri." Bo kota vona bo, "Kaekunukunukuwai kemakai." ⁴ Nakanani kota berai na koti matakira da tami nota berona gwabimiyai da wawaya sago koterepai ma sago kotereoruwei.

⁵ Varevaresiku, tami nuwanuwaku, kovi yana. Wawaya moyamoyakisi dobuwai i mura igisi na kegha da God ivinesi da i vitumaghana irakata ma yavata ivi nuwasago. Ma namada vonakiyapa bagibagina iterei da iyavo kava nuwanuwana iviia na ina vikiivavona ini rapenei. ⁶ Ma tami, avi kubiine moyamoyakisi koteretereoruwesi? Kota notai da mura wawayisi ikayonogenogeyanemi ma eviiinimi da itupavireviremi ma ku gabura etereteremi. ⁷ Ma ti damsi na Yesu Keriso kana vava biibiina ekiikiiviberi, ma tuna vavana kokanikani.

⁸ Ma God vonana kamonai Bada ina sisiya bagibagina iterei na weni, "Ikikava tam mani kinuwaviina meym na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviya.*" Tuna kona nununura kiimatani na kona berabera bubuni. ⁹ Ma tami iyavo kava wawaya sago koikayoberowanei ma wawaya sago kokayokayo bubuni na tami Bada ina sisiya bagibagina kovi kiigiyei. ¹⁰ Tam iyai vonaviyoyovana sisiyina sago kava kuvi kiigiyei na vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiyei ma tam na berabero wawayim. ¹¹ Ma God ivoneta bo, "Kawam kuravaghi na tuna kava yavata koni pekana, ke sago meni wawayina yavata." Ma bade ivona bo, "Ke wawaya kuna kiivunui." Ma mikeda sago kubera ma sago ke kuta berai ma kegha da vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiyei.* ¹² Aviyavisina peyarina kona vivisiyei ma aviyavisina bade kona berabera na nani kamonai nuwanuwami ke ina wapa da God ina vonaviyoyovana tepanai ini tupaviremi. Ma bade tuna ina votaweta. ¹³ Tam iyai wawaya ke kuta vivikamyuwesi na God ina vitupavira maranai na ke ini kamuyuwem. Tam iyai wawaya kuvivi kamuyuwesi na vitupavira ke kuna yabumanei.

* 2:8: Lev 19:18 * 2:11: Exod 20:13-14; Deut 5:17-18

Vitumaghana ma bera.

¹⁴ Varevaresiku, wawaya sago evonavona da tuna God itumaghaneɪ ma ina bera kitana bogiɪyai na ina vitumaghana na iyamna kegha. Ma nani vitumaghanina kwebuna na ke ini yawasi. ¹⁵ Mikeda tuwanatim sago kana gara kegha ma kana vavai kegha. ¹⁶ Ma kuna vonei bo, “God ini biibiinim, kevi gara bubuna ma kekam bubuna.” Nakanani kuni sisiya ma ke aviyavisina sago kuta verei da kuti vitei na am sisiya iyamna kegha. ¹⁷ Vonavaghata da vitumaghana kava ma bera biibiisi ke kuna beraberaɪ na nani vitumaghanina na raborabobona.

¹⁸ Ma wawaya sago ina vona bo, “Wawaya viya itumaghana, ma viya na bera biibiisi eberaberaɪ.” Ma ana vonapotei bo, “Mikeda am bera biibiisi kegha na ikikava am vitumaghana ana kitai? Ma taku, aku bera biibiisi ini matakira da aitunghaneɪ.” ¹⁹ Tam, kitumaghana da God sago kava bo? Ibiibai! Ma ke tuna kava. Kanuma beroberosi bade nakanani itumaghana da God emakamakai ma eyabuyabumaneɪ da ekirokiroro. ²⁰ Kuneghanegha ghagha! Kutakovi da God kuni tumaghaneɪ ma bera biibiisi ke kuna beraɪ na am vitumaghana na kwebuna. ²¹ Ita kaekiki Abraham konotanotai bo kegha? Natuna Aisiki suwara kana kema tepanaɪ iterei da ita suwara, tuna kubiine God ivona da tuna na wawaya maninina.* ²² Kokitai, ina vitumaghana tepanaɪ nani berana iberai, ma nakanani iberai kubiine na ina vitumaghana irakata da ivi tumaghana kamowa. ²³ Giruma katamana ikikava igirumi na itupuwa. Ivona bo, “Abraham ivi tumaghana da Bada ina sisiya na vonavaghata. Ma Bada ikitai da Abraham ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ekayokayoweɪ ma ivonakiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.” Ma bade igiruma da God ivona bo, “Abraham na kwinaɪku.*” ²⁴ Kokitai, ke ita vitumaghana kava ma ita bera yavata na God ina vona da tota na wawaya maninina.

²⁵ Ma bade Reiyab konotai. Tuna wavine madamadawarina ma Israel i nanaga wawayisi ikarava irui ku Jeriko na ikoyagha bubunisi. Ma ivi vitesi da keta sago iviɪya ma ionagha da iverau. Tuna kubiine God ivonakiyaragha da wavine maninina.*

²⁶ Nakanani ma wawaya tupuwina kava ma kanumina kegha na tuna wawayina na raborabobona, ma bade vitumaghana kava ma bera kegha na vitumaghana raborabobona.

3

Pepam kuta koyagha bubuni.

¹ Varevaresiku, ke peyarimi God vonana koni beyebeyena. Koakovi da tokai vibeyebeyena wawayikai na vitupavira maranaɪ kakii vitupaviravira na ina bagibagi kirakai, ke wawayota viya nakanani. ² Peyarita mara nonowa kaeta tatakutakurei. Ma wawaya iyai ke meyani da ina sisiya kamonaɪ ita vivibero ma bade ke ita vivisisiya wapawapa, tuna wawayina na wawaya kiimatanina. Ma tuna kovokovoghina da tupuwina kudubina ini bada bubuni. ³ Hosi kawanai kirama ini karaghi da pepana ina kiitani, ma kiramina damodamona hosi kawaririnaɪ, nevana da nevana urava ina kuta. Nani uravisi tatitina da ina vovotekateketa. ⁴ Ma bade konotai da waka ghamanakina ma kana yabiyabi na gisina. Ma yanunu irakata, ma kegha da yabiyabi wawayina kovokovoghina da waka ini badei. ⁵ Ma bade, pepata na gisina ma kegha da vibero ma kayotata sisiyisi ini sisiyei.

Konotai, dipa irakata kirakai ma kegha da keyama tamodidighina kava ma nani dipana ina runawa da kudubina ina kara yavui! ⁶ Ma pepata na nakanani ma keyama karakaratina. Pepata ina berona irakata da ita yawasa kamonaɪ karena da ku damona kudubina ini beroi. Nani keyama karakaratina ina karagavovoriɪ, iyamna sisiya beroberosi Seitan gwabinai epipisi. ⁷ Tota wawaya na ghamoghamo bogii ma bogiɪyai takiikiivimanamanamisi, kiu ma iyana ma dowo tetetesi yavata. ⁸ Ma ke sago iyai pepana ita kiivimanamanami da ita vovotekatekei. Wawaya pepana na ibero kirakai ma ke ruvaruvana da ina kiivimanamanami. Tuna nakanani ma mota berona, ina kanim na kuna rabobo. ⁹ Nani pepanaɪ tikiikiwa Bada ita Mamaɪ kurina ma bade nani pepanaɪ wawaya timimagisi ma takiikiiviberosi, ma kegha da God wawayisi iyamonisi da tuna maghimaghighina.* ¹⁰ Vikiikiwiwa ma imaga nani kawanai ekiikiibau. Varevaresiku, ke nakanani kona beraɪ. ¹¹ Ke meyani vusira bonaghina sago na okowa ma yegai ina kiibau. ¹² Varevaresiku, ke meyani koweya iname da kiiroko ina terei. Ma ke meyani karibi iname da momore ina terei. Ma bade ke kovokovoghina da vusira rari yegayegiinaɪ okowa biibiina kunivui.

Nuwagiura God gwabinai.

¹³ Wawaya iyai nuwanuwagiurina bo notanotana kamomiyai na evi matakira da tuna ikikava wawayina. Eberaɪ da yawasa maninina ma ere vokuwayina ma ere nuwagiurina

* 2:21: Gen 22:1-14

* 2:23: Gen 15:6; 2Chr 20:7; Isa 41:8

* 2:25: Josh 2:1-21

* 3:9: Gen 1:26

ina bera biibiisi ina bera da wawaya ina kitai. ¹⁴ Mikeda nuwanuwam kamonai nuwakapi ma vomatamatigha emakamakai na ke kuna kayotata da tam nuwagiura wawayim, tuna na vibero vaghata. ¹⁵ Nani nuwagiurina na ke kunumai itoru, tuna na dobu kana nuwagiura, ke God gwabinai ma Seitan gwabinai ipisi. ¹⁶ Meni dobunai nuwakapi bo vomatamatigha emakamakai na nani dobunai vimakiiberowana ma berona bogii ma bogiyai ina tuputupuwa. ¹⁷ Ma nuwagiura kunumai inoru na tuna akovina na maninina kavakava. Ma tuna na ere nuwanubana, ere agabiibiina, ere vokuwayina, ma mara nonowa wawaya ikamyuyuwesi ma bera biibiisi eberabera. Ke kwinana sago ina terepai ma sago ina tereoruwei. Ma ke vimiiriruwaruwa. ¹⁸ Wawaya ere nuwanubana ina makai na tuna nakanani ma pei biibiina ita voni ma yaba kana mara ina nekiibau na iyamna biibiina ina panani, God ku matana ina yawasa na maninina.

4

Dobu yawasina ke koni nuwabiibiyei.

¹ Avi kubiine kamomiyai vivonapasipasiyana ma viruwa irakata? Iyamna na weni, tami mani ami kayowana beroberosi nuwanuwami epiropiroi. ² Sawara kokirokirorowei ma ke kovokovoghina da kota viiya, tuna kubiine koikawapata ma kokiikiivunuwa. Wawaya i sawara komatamatighi, tuna kubiine koigamowana ma koiruwa. Ami kayowana sawarisi ke kota panapanani iyamna ke kota niponipowana God kurina da ita veremi. ³ Bo mikeda koinowi na ke ita vereveremi, iyamna ami nota ke biibiisi, bera wapawapa kubiine koinowi da tupuwa yawasina koti nuwabiibiyei. ⁴ Tami nakanani ma wawaya kawana itutudowai! Koakovi bo kegha da dobu yawasina koni nuwabiibiyei na God koni kawapatei? Ana vona meyei, mikeda dobu yawasina kona kayokayowei na ke kovokovoghina da God koni turanei. ⁵ Konotanotai da giruma katamana na ke ita vona bubuna bo? Ivona da Kanuma Vovokaravina nuwanuwatai iterei ma tuna na nuwakapi wawayina, ina kayowana ghamana da ita vonakiiyapa God kurina ke tikiigiyei. ⁶ Ma kegha da God ina agabiibai everevereta na ivi rewapana kirakai. Giruma katamana ivona bo, “God wawaya kayotatasi na emiimiiripotesi,

ma wawaya vokuwayisi na ina agabiibai evereveresi.”*

⁷ Tuna kubiine kotereoruwe meyemi da God ina rewapana gaburinai kona makai. Devil komiiripotei da ina verukuyowemi. ⁸ Komiiririya God kurina ma bade tuna ina miiririya kurimi. Berabero wawayimi, imami kotepokowakowai. Miiriruwaruwami, nuwanuwami koggiratawei. ⁹ Ami berabero kubiine nuwanuwami edugari, kovomatadoga ma kotou. Vinama kovoterei ma kosiypa. Nuwabiibai kovoterei ma kovi nuwapoya. ¹⁰ Kovokuwaya meyemi Bada kurina, ma tuna ina ruepimi.

Ke koni wavuvivirana.

¹¹ Varevaresiku, Keresiyana turaturami ke koni avaberowesi. Wawaya kwinana ini avaberowei bo ina bera ini tupavirevirei ma ina vona da ibera beroi na bade God ina vonaviyoyovana iavaberowei. Tam ke vitupavira badana da kuna vona da God ina vonaviyoyovana na biibiina bo berona. Am biga da nani vonaviyoyovanina kuna kivini. ¹² Ma nani vonaviyoyovanina na God ivereta ma tuna kava ini tupavirevireta. Tuna kava wawaya ini yawai bo ina gwaramutui. Tam avi kuyoyoi da kwinam ina bera kuni tupaviravirei?

Ke kona kayotata.

¹³ Kovi yana, tami iyavo kava kovonavona bo, “Karako bo maram tanumataya ku kwanatu sago, nani dobunai tamakai da madegha sago ina kovi. Ma biga tabera da mura ghamana taviya.”* ¹⁴ Ma ke kotakovi da maram aviyavisina ina tupuwa kurimi. Tami ami yawasa na nakanani ma kwavu, ina nekiibau ma ke mara gurina na ina wapa. ¹⁵ Weni nakanani kota vona. “Bada ina kayowanai da maram wayawawasita tamakamakai na weni bigana bo nokoni bigana tabera.” ¹⁶ Ma kegha da konotanota meyemi da tami mani ami akova tepanai kona makamakai na kokayokayotata. Nakanani kokayokayotata na tuna na bera berona.

¹⁷ Vaghina ma, iyi tam nota kuviiya da bera biibiina sago kuta bera ma kegha, ke kuta bera na tuna bera berona God ku matana.

5

Vonaverena mura wawayisi kurisi.

¹ Tami iyavo kava mura ghamana gwabimiyai na kovi yana! Kotou ma kosiypa iyamna maghinomiyai na nuwapoya ma vokwarakwara kona panani. ² Ami mura iravuwa ma

* 4:6: Prov 3:34 * 4:13: Prov 27:1

kami gara biibiisi na kaniketekete ikutasikasikeyana.* ³ Ami gold da silva na epuwapuwa. Vitupavira maranai na nani puwapuwana ini mamatara da tami ikikava wawayimi. Ma karako weni ku marana, ami mura koribai ma kopanikowei. Tuna kubiine na tupuwimi keyama ina karai. ⁴ Kovi yana! Iyavo kava ami biga eberaberai ma ke koti miiyesi na evonavona dimadima. Nani touna namada ighae da Bada Rewapana Kirakiina ivi yanei.* ⁵ Ami yawasa dobuwai na biibiina kavakava, ma ami kayowana kudubina kopanapanani. Mara nonowa kokamkam dodo da yapami erakarakata. Ma kegha da damonai na rabobo kona panani. ⁶ Tami wawaya biibiisi kovi wavusi ma kovi kiivunuwana ma ti damsi na ke kovokovoghina da iti tarapaparana meyesi.

Ere nuwanubami kobanenega ma konipowana.

⁷ Varevaresiku, ere nuwanubami kona koyakoyagha ma kona banebanenega da Bada ina vovira kana ku mara. Konotai da vao badana ere nuwanubana inavivikoyakoyagha da garewa kana mara ina nekiibau ma ikikava ere nuwanubana ekoyakoyagha da vavai ina rove bubuna. ⁸ Ma tami bade, ere nuwanubami kobanenega. Ma komiirikikina, kokoyakoyagha iyamna gisina kava Bada ina nekiibau.

⁹ Varevaresiku, tami mani kamomiyai ke kona vonakunukunura. Nakanani kona berai na Bada ini tupaviremi da ku berona ina teremi. Kokitai, Vitupavira Badana Ghamana namada inekiibau, matuketai emiimiiri. ¹⁰ Varevaresiku, Bada avanai peroperoveta ivivi sisiya na ivi matakira kurita, iyamna ere nuwanubasi vokwarakwara kamonai ibanebanenega. ¹¹ Koakovi da iyavo kava vokwarakwara kamonai emiimiirikikina na ti damsi na God ina vibiibiina kamonai. Job konotai, tuna imiirikikina na damonai biibiina ipanani, Bada ivi kamyuyuwe ma ina agabiibai ivi debei kurina.*

¹² Ma sisiya ghamana na weni. Avonavonemi, ke dobu bo kunuma bo aviyavisina sago avasiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei. Koni vaghina na kovona bo “E, vaghina,” ma koni kegha na kovona bo “Kegha.” Weni nakanani kona berai na Bada ke ku berona ina teremi.*

¹³ Kade, kamomiyai wawaya sago inuwapoya bo? Ita nipowana. Kade, wawaya sago inuwabiibai bo? Ita tavora, ita vokavakavara Bada kurina. ¹⁴ Kade, wawaya sago gubagubagina bo? Keresiyana kami vinoraveraveyana kovonesi da ina pisi ma Bada avanai oira gisina ina viiya da ininina ini kununubi ma ina nipowana kubiine.* ¹⁵ Vitumaghanai ina nipowana na gubagubagina ina yawasa, Bada ini yawasi. Ma ina berabero na Bada ina notatawei. ¹⁶ Tuna kubiine ami berabero koni mamatarei turaturami kurisi ma kona nipowana kubiisi ma ina nipowana kubiimi da kona yawasa. God ina wawaya maninina ina nipowana na tuna rewapanina ma ere iyamna. ¹⁷ Elaidiya tuna na wawayota tota nakanani, ma kegha da nuwanuwana kudubina inipowana da garewa ke ita katuna ma vaghina, ke sago garewa ita katuna da madegha aroba ma nawaravi miikovimasago ikovi.* ¹⁸ Muriyai inipowaname da ita katuna ma garewa ghamana kunumai ioru.*

¹⁹ Varevaresiku, mikeda wawaya sago vonavaghata ketana ita voterei da ita siwana ma kwinana ita nae da ita rutini ita vovira, ²⁰ na konota bogai da meni wawayina kwinana berabero kamonai irutinakiibuwei na kanumina ivi yawai. Ma God siwana wawayina ina bera beroberosi ina notatawei.*

* 5:2: Mat 6:19 * 5:4: Deut 24:14-15 * 5:11: Job 1:21-22, 2:10; Psa 103:8 * 5:12: Mat 5:34-37 * 5:14: Mak 6:13 * 5:17: 1Kgs 17:1, 18:1 * 5:18: 1Kgs 18:42-45 * 5:20: Prov 10:12; 1Pit 4:8

Pita Ina Giruma Karena (1 Peter) Vonaviakova

Pita igiruma Keresiyana kurisi, ti na ivi verubogebogesi da Eisiya Maina dobuna kamona i ivivi makiiyana, ma ivonesi da ti na God ina wawaya vovinesi. Igiruma da ita kiiiepepisi iyamna i vitumaghana kubiine wawaya ivivi tupaketowanesi da ivovokwarakwara. Ivon-avinotisi da Yesu Keriso varana biibiina ke nuwanuwasi ina wapa ma ivonesi da ikikava Yesu irabobo, ivomiiri ma vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira ku dobu na nota rewapana ina veresi. Ivonesi da weni notasi tepanai na ini vaghinei da vokwarakwara kamona i miirikikina ma inakovi da nani nuwapoyisi na eruburubusi da itumaghana vaghata bo kegha. Ma inakovi da mara sago Yesu ina vovira ku dobu na kii miyiya makamakii nonowina ina veresi.

Pita ikiiiepepisi da nuwapoya kamona i nota ini rewapana ma bade kurisi ivi nowi kirakai da i yawasa manininai ini matakira da ti na Keriso rapenai.

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Ivonavinotisi da God ivi yawasisi.

Sapta 1:13 da ku 2:10 Vinowi da yawasa manininai ita makai.

Sapta 2:11 da ku 4:19 Keresiyana ikikava ita makai i vokwarakwara kamona i.

Sapta 5:1-11 Keresiyana ita tereoruwe meyesi ma wawaya kubiisi ita biga.

Sapta 5:12-14 Vikiikiwa ma giruma igudui.

¹ Taku Pita, Yesu Keriso* ina aposol.

Tami iyavo kava God ivovinemi da ina wawaya na agirugiruma kurimi. Rorova ku dobu bogii ma bogiiyai kovi verubogebogemi da iyavo kava ke itakovimi na kamosiyai koimakiyana. Karako tami na Pontas, Gareisiya, Kapadosiya, Eisiya ma Bitiniya dobusi kamona i. ² Ita Mamai God ina kayowanai ivinemi ma Kanuma Vovokaravina iherimi da tami ina wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine na Yesu Keriso kovotekatekei da taranai ikowatawemi.

Ainowi God kurina da ina agabiibai ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kirakai.

Tatumatuma da God yawasa makamakii nonowina ina vereta.

³ God tighhehenei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. Ivi kamyuyawa kirakiiyeta da yawasa vuna ivereta da tatupuwame. Iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri, tuna kubiine nimonimoriyai tatumatuma da ⁴ buderi makamakii nonowina kunumai kubiita ivovunaghi na taviiya. Tuna buderina na ke ina ravuwa ma ke ina bero ma bade ke meyani da tiwapai. ⁵ Ami vitumaghana kubiine God ina rewapanai ini tarapapanemi ina nena da ku mara damona. Ma nani maranai yawasa makamakii nonowina ini debei na ina vibiibiina kudubina kona vii yavui.

⁶ Tuna kubiine kovi nuwabiibii kirakai! Namanaki da mara gisina nuwapoya ma vokwarakwara bogii ma bogiiyai kopanapanani ma kegha da kovi nuwabiibai. ⁷ Nani nuwapoyisi enekiibau kurimi na ini debemi da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha. Nakanani ma gold wakimina ita karavunaghi da muguna ita kara yavui ma gold kava ita makamakai. Ma gold na mura ghamana dobuwai ma kegha da mara damona ina wapa. Ma ami vitumaghana iyamna irakata da gold ighekuyowei. Ami vitumaghana ini rewapana na maranai Yesu Keriso ina mara ghamana ina nekiibau, vighheghena ma kadara ma vokarava kona viiya. ⁸ Tami na ke meyani Yesu Keriso kota kitai ma kegha da yavata kovi nuwavina. Ke wekarakava matamiyai kota kitakitai ma kegha da koitumaghane. Tuna kubiine ami nuwabiibai na ghamanaka ma notakavakavana, ⁹ iyamna ami vitumaghana kana miyiya na katumimi yawasa makamakii nonowina ina viiya.

¹⁰ Yawasa makamakii nonowina tisisiyei. Peroperoveta akova God gwabinai iviyya da mara sago ina agabiibai ini debei kurimi da nani yawasina ina verotemi. Ivi sisiyei ma nuwanuwasi kudubinai akova ku tepana iekwekwa, ¹¹ iyamna ke itakova bubuna da ikikava ma meni marasiyai weni berasi ita tupuwa. Keriso Kanumina gwabisiyai imakamakai na ivi debei kurisi da mara sago Keriso ina vokwarakwara ma nani murinai kana kadara kamona i makai. ¹² Ma bade ivi debei peroperoveta kurisi da aviyavisina igirumi na ke ti kubiisi ma tami murina kimtina kubiimi. Ma karako na dima wawayisi

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

weni berasi ivi mamatarei maranai Keriso varana biibiina idimeyi kurimi. God ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da kunumai ioru da tuna ina rewapanai na wawayisi idima. Ma bade aneya yavata i kayowana ghamana da weni berasi itakova bubuni.

Yawasa maninina kamonai tamakai.

¹³ Tuna kubiine, wekarakava ami nota koreregha bubuni ma kovovunagha da nota manininai koni potepote meyemi. Ami nota evi rewapana ma nimonimoriyai kotumatuma da God ina agabiibai ini debei kurimi maranai Yesu Keriso ina nekiibau. ¹⁴ Tami God natunatuna, tuna kubiine kovotekatekei. Rorova na neghaneghami da ami kayowana beroberosi ivivi bademi. Ma karako na nani ketana ke kona kivini. ¹⁵ God na maninina ma vovokaravina ma tuna ikwatumi. Tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina ma maninina kavakava. ¹⁶ Giruma katamana kamonai God ivona bo, “Taku vovokaraviku, tuna kubiine koberai da ami yawasa na vovokaravina.”*

¹⁷ Mamai God kurina koniponipowana ma tuna na vonavaghata tepanai wawayi sago sago duma i bera itupavirevirei da biibiina bo berona. Weni dobnai tami na numataya, tuna kubiine ami yawasa kamonai na God kona yabumanei ma kona vovokavei. ¹⁸ Ami kaekiki mau i yawasa kwebuna ivi damani kurimi da rorova nani yawasina kamonai komakamakai. Ma koakovi da aviyavisinai God ivi miiyei da nani yawasina kamonai ivotawemi. Ke silva bo goldiyai iti miiyei. Ti na dobu kana mura ma i yawasa na tupona ma ina wapa. ¹⁹ Kegha, Keriso tarana biibii kirakiinai ivi miiya kubiimi da igimaratawemi. Isuwaru nakanani ma sipu gegeyina biibiina, ke sago berona bo gubaga gwabinai. ²⁰ Muriyai da dobu ita yamoni na God namada ina nota irereghi da kubiimi na Keriso ivinei da iti suwara. Ma karako da ku mara damona, weni marasi kamonai na tami kubiimi Keriso ivokiibuwei ku dobu da wawayi kudubisi ikitai. ²¹ Keriso kubiine na God kovi tumaghane. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri ma muriyai kadara iveri. Tuna kubiine karako na ami nota rewapana ma ami vitumaghana na God ina kina kava gwabinai ina makai. ²² Tami namada vonavaghata kovotekatekei da nuwanuwami na yagharisi, tuna kubiine namada nuwanuwami kudubini Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana. Ma ainowi kurimi da ami nuwaviina ina rakata kamowa, ²³ iyamna tami na kotupuwame. Ami yawasa vuna na ke ami mamai ma ami maduwa gwabisiyai kota viiya. Ti na yawasa dobuwai iveremi ma damonai na rabobo. Ami yawasa vuna na ke nakanani, ina damona kegha, iyamna God vonana na yawayawana ma makamakii nonowina ma tuna iberimi da yawasa vuna kopanani. ²⁴ Giruma katamana ivona bo, “Wawayi kudubisi dobuwai i yawasa nakanani ma inamona,

ti nakanani ma inamona tanana dipiiyai,
mara tupona kava kitasi ibiibii kirakai.

Ma ke gurina na inamona ina sivi
ma tanana ina ririgha,

²⁵ ma kegha da Bada Vonana na makamakii nonowina.”*

Ma vonana na Keriso varana biibiina ma tuna wawayi idimeyi kurimi.

2

Ita Bada na wakima yawayawana.

¹ God vonana kovi tumaghane kubiine, ke koni kayotirana. Sisiya vibero, miiriruwaruwa, nuwakapi ma viavabero na kudubina kovoterei. ² Iki kava gegeya ina kayowana ghamana da ita susu na nakanani kanumimi kana okowa miirarina kota kayowana kirakiyei. Konumumai da nota magurimi ina terei ma yawasa makamakii nonowina kamonai kona gogo, ³ iyamna namada Bada ina agabiibai damina koviiya da ibiibii kirakai.* ⁴ Bada Keriso na wakima yawayawana. Wawayi wakimina ibarei ma kegha da God nani wakimina ivinei na kurina ibiibii kirakai. Koriyemi nani wakimina yawayawana kurina, ⁵ iyamna tami bade na wakima yawayawami. Ma God iviinimi da Kanumina ina taparoro numana evowavowai. Ma numana kamonai na tami nakanani ma taparoro babadimi. Tami na vovokaravimi ma ami biga da kanuma ina ku nevaneva God kurina ami vokavakavara kona verena. Ma Yesu Keriso avanai God ami suwara ini nuwabiibiyei. ⁶ Giruma katamana kamonai God ivona bo,

“Wakima biibiina avinei

ma Zayon koyana tepanai nani wakimina aterei da kwanatu vuna avi karei.

Ma iyavo kava wakimina ini tumaghane na

ke meyani da ina kitatawesi.”* *

* 1:16: Lev 11:44-45, 19:2   * 1:25: Isa 40:6-8   * 2:3: Psa 34:8   * 2:6: Zayon koyana na Jerusalem kamonai.

* 2:6: Isa 28:16

⁷ Vonavaghata, tami iyavo kava wakimina koitumaghaneî na kurimi iyamna irakata kirakai. Ma iyavo kava ke ita vivitumaghaneî, ti na weni damsi nakanani, “Vonura damsi wakima ibarei.

Ma Bada nani wakimina iviyya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.”*

⁸ Ma bade giruma katamana evonavona bo,
“Tuna nakanani ma wakima da wawaya kaesi ina takurei,
wakimina ini gampiirisi da ina peku.”*

Wawayisi God vonana ke ita votekatekei tuna kubiine gampiira epanapanani. God namada iakovi da ke ini tumaghana ma iakovi da damonai aviyavisina ina tupuwa kurisi. ⁹ Ma tami na ke nakanani. God ivinemi da ina wawaya. Tami na taparoro babada ami Kiivavo kubiine. Tami na dam vovokaravimi. Ma tami na God rapenai. Ivinemi da tami nubakutuva kamonai ikwatumi kokiilbau da ina ku yasegana biibiina korui. Tuna kubiine debiiyai God koni ghegheni.* ¹⁰ Rorova na tami ke God ina wawaya, ma karako na tami ina dam kamonai. Rorova na God ina vikamyuyuwa damina ke kota viiyya, ma karako na ivi kamyuyuwemi.*

Babada tavotekatekesi.

¹¹ Turaturaku, tami na nuwanuwaku. Dobuwai tami na numataya ma tami na dobu viruwa wawayimi. Tuna kubiine ainowi kurimi da tupuwa ina kayowana beroberosi kobarei, iyamna nani notasi kanumimi ikawapatei. ¹² Wawaya ke vivitumaghanisi kamosiyai komakamakai, tuna kubiine kokitaruvimi da ami yawasa na maninina kavakava. Mikeda i kayowana da iti wavumi da berabero wawayimi na ina bera kawai, iyamna ami bera biibiisi ina kitai. Ma God kana kadara ini ghegheni maranai ina nekiilbau da ini tupavirevireta.

¹³ Bada ina kayowana da babada peyarisi ma kiivavo ghamana ami dobuwai kona votekatekesi. ¹⁴ Ma bade iyavo kava kiivavo ghamana gwabinai rewapana iviyya da ini bademi na kovotekatekesi. Ami kiivavo dobuwai ivonatawesi kurimi da iyavo kava kamomiyai bera beroberosi ina berai na kovogha ina veresi ma iyavo kava bera biibiisi ina berai na ini gheghenisi. ¹⁵ Ma tami na God ina kayowana da bera biibiisi kava kona berai. Wawaya neghaneghasi ikawapatemi ma ami yawasa maninina ina kitai na sisiya wapawapa ina voterei ma kawasi ina pota. ¹⁶ Ami yawasa kamonai na vovotawemi. Ma ke kona notai da taraboga evereveremi da gavunai berabero kona berai, iyamna tami na God ina bigabiga. ¹⁷ Wawaya peyarisi kovopepetisi. Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. God kovokaravei ma kiivavo ghamana ami dobuwai kovopepetei.

Keriso ina vokwarakwara ivi matakira kurita.

¹⁸ Bigabiga wawayimi na ere vopepetimi ami babada i rewapana gaburisiyai komakai bubuna. Ami babada biibiisi ma nuwapikapikasi bo ami babada beroberosi ma nuwaghakighakisi ma kegha da mara nonowa kona vovotekatekesi. ¹⁹ Ma mikeda ke sago berona kota berai ma kegha da ami bada ini wavumi ma kovogha ina veremi na God ina kayowana kovotekatekei da ere nuwanubami kona miirikikina ma ke kona weno. Ami votekateka kubiine na God ini biibiinimi. ²⁰ Ma koakovi da mikeda berabero kona berai ma ami bada kovogha ina veremi ma ina widimi boni na damidamina, God ke ini gheghenimi. Ma mikeda bera biibiina kona berai ma kegha da ami bada kovogha ina veremi ma ami vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona miirikikina na God ini biibiinimi. ²¹ Weni yawasina kubiine God ikwatumi da ikikava Keriso ere nuwanubana ivokwarakwara kubiimi na ivi beyemi da tami yavata vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona makai. Ivi nao, ivi matakira kurimi da nani ketana kota kivini. ²² Ke sago ina berona avai ma ke sago sisiya vibero kawanai ita kiibau.* ²³ Wawaya ivi avaberowei na ke iti avaberowesi. Ivokwarakwara ma kamonai na ke ita vonesi da karakava biwana ita viiyya. Ina nota God kurina iterei da mara sago tuna wawaya ini tupaviresi ma vonavaghata tepanai ina vonakiiyaragha da iyi berona ma iyi biibiina.* ²⁴ Keriso tuna mani ita berabero vitana tupuwinaî ikavari da korosiyai irabobo. Weni berana iberei da kubiita berabero ina ruyagha damina ivi rabobo tuwanonowi da ke ini nuwatinita ma ita yawasa na maninina kavakava. Keriso iwidiiya ma ina ku inivisi na ivi yawasimi.* ²⁵ Rorova na tami nakanani ma sipu siwasiwanimi, kobababa wapawapa. Ma karako na kovovira kami koyakoyagha kurina ma tuna ami nota, kanumimi ma nuwanuwami kii papara evowavowai.*

* 2:7: Psa 118:22   * 2:8: Isa 8:14-15   * 2:9: Exod 19:5-6; Isa 43:20, 21; Deut 4:20, 7:6, 14:2; Tait 2:14; Isa 9:2

* 2:10: Hos 2:23   * 2:22: Isa 53:9   * 2:23: Isa 53:7   * 2:24: Isa 53:5   * 2:25: Isa 53:6

3

Tatavinesi kii sisiya.

¹ Wivine, tami bade kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai komakai. Ma mikedda kakawami God vonana ke iti tumaghane na ke kona darusi da ini tumaghana. Ami yawasa maninina ina kitai na nota ina viiya da vitumaghana ini karei.* ² Tuna kubiine ami yawasa kamonai mara nonowa God kona vopepetei ma nuwanuwami yagharinai kona makai. ³ Ke koni nuwapoya kirakai da kitami biibiisi bo kegha. Ke kona notai da uyawimi piropirosi bo kami posaru bo kami yodi bo kami gara biibiisi ina berimi da koni karawata.* ⁴ Kegha, karawata vaghata na nuwanuwami kamonai emakamakai. God nuwanuba ma vokuwaya ami yawasa kamonai ina kitai na kurina ibiibii kirakai ma ina notai da tami na karakarawatimi. Tuna na karawata makamakii nonowina. ⁵ Mara katamaninai wivine vovokaravisi na God ivivi tumaghane na kakawasi ivovotekatekesi. Nani berasi iberabera da ti na karakarawatisi. ⁶ Sago na Sera. Ivonavona da kawana Abraham na ina bada ma ivovotekatekei. Iyavo kava bera maninisi koberabera ma ke kota yabuyabumana, tami na Sera natunatuna.*

⁷ Ma tomotomowa na bade berana sago koberai, kakawami kodogara bubunisi ma kovopepetisi iyamna i rewapana ke ita rakata, ma ti na kami neva. God ina puyo kona vii patapatai, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina. Ma kakawami yavata kona vivimakiiberowana na God ami nipowana ke ini yanei.*

Biibiina taberabera ma kegha da nuwapoya tapanani.

⁸ Ma vaghina, kudubimi kami sisiya na weni. Kovi nuwasago, turaturami kovi kamyuyuwesi ma kovi nuwaviinavivirana. Kotereoruwe meyemi da ami bera kudubina na ere voyaghotimi ma wawaya kurisi ami agabiibai kovi debei. ⁹ Wawaya berabero ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Wawaya ini avaberowemi na ke koni avaberowesi. I berabero na biibiinai kokovoghi. God ivinemi da nakanani kona berai. Kona votekateka na ini biibiinimi. ¹⁰ Giruma katamana evonavona bo, "Iyi tam kekayokayowei da nuwabiibiiai kuna makai,

Ma am kayowana yawasa biibiina,
na ke kuni bero,
ma sisiya beroberosi ke kuni sisiyei.

¹¹ Berona kevoterei ma biibiina keberai,
Nuwanuwam kudubinai keberai da ere nuwanubami am wawaya yavata kona makai
bubuna.

¹² Mara nonowa Bada matana na ina wawaya maninisi ekitakitisi
ma i nipowana iyanei.

Ma iyavo kava berabero eberabera na Bada etatakuputesi.*"

¹³ Nimonimoriyai bera maninisi kava kona berabera na wawaya ke berona ina berai kurimi. ¹⁴ Ma mikedda ami bera maninisi kubiine kona vovokwarakwara na Bada ini biibiinimi. "Ke koni nuwapoya ma ke kona yabumana.*" ¹⁵ Ma nuwanuwami kudubinai Keriso kovokavakavari ma kovi vaghinei da ami yawasa ini badei. Mara nonowa kovovunagha da maranai wawaya ini tarakiyanemi da avi kubiine ami vitumaghana ivi rewapana na namada koakovi da ikikava kona vonapotesi. ¹⁶ Kona vonavonapotesi na ere vopepetimi ma ere nuwanubami koni sisiya kurisi. Ma bade koberai da nuwanuwami yagharina. Ma iyavo kava ini avaberowemi na ininimaya, iyamna ina kitimi da Keriso kokivikivini na ami yawasa maninina kavakava. ¹⁷ Mikeda God ina kayowana da kata vokwarakwara na bera biibiisi kubiine vokwarakwara damina kata viiya ma ke bera beroberosi kubiine. ¹⁸ Ma Keriso irabobo mara sago kava da ami berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi. Tuna na wawaya maninina ma tami na berabero wawayimi ma kubiimi irabobo da irutinimi God kurina. Tupuwina irabobo ma kegha da God Kanumina ivi yawai. ¹⁹ Ma nani Kanumina ina rewapanai Keriso ioru da wawaya kanumisi gabura kamonai na kurisi varana biibiina idimei. ²⁰ Ti wawayisi na iyavo kava Nowa ina mariyai God ivivi kawakiikiyei. Nowa waka ivowavowai ma God ere nuwanubana ivivi koyakoyagha da wawayisi i berabero iti nuwapoyei ma kegha da wawaya ivi 8 kava igeru da okowa kamonai ivi yawasisi.* ²¹ Ma nani okowina na ivi matakira da karako babataito emakamakai da tami bade okowai ivi yawasimi. God ina rewapana iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma nani rewapaninai ivi yawasimi. Ma babataito na ke tupuwimi dowadowana kowatawana kubiine. Kobabataito na tuna ami vinowi God kurina da nuwanuwami ina kowatawei da

* 3:1: Epe 5:22; Kol 3:18 * 3:3: 1Tim 2:9 * 3:6: Gen 18:12 * 3:7: Epe 5:25; Kol 3:19 * 3:12: Psa 34:12-16

* 3:14: Mat 5:10; Isa 8:12-13 * 3:20: Gen 6:1-7:24

ina yaghari. ²² Ma Keriso na ighae ku kunuma da God katagheyana emakamakai. Ma karako na aneya, kiikiivavo kunumi ma kanukanuma i babada na kudubisi tuna ina rewapana gaburinai emakamakai.

4

God kubiine tamakamakai.

¹ Keriso inivisi damina iviyya, tuna kubiine ami nota ini rewapana ma mikedada ami vitumaghana kubiine nakanani ina tupuwa kurimi na kovi vaghinei. Iyavo kava ini vaghinei na tuna wawayina ivi debe meyei da berabero ivoterei. ² Ma ina yawasa dobuwai na ke tupuwa ina kayowana beroberosi ina kayokayowei, ma Bada ina kayowana kava ina beraberei. ³ Rorova dobu yawasina kobera kirakiyei da tami nakanani ma iyavo kava Keriso ke ita vivitumaghane. I yawasa kamonai na bera dowadawasi eberaberei da tupuwisi irekwei, ekamkampungha ma kamonai na eumuma neghanegha ma vipekana wapawapa eberaberei. Ma bade sawara yamoyamonisi kurisi evovokavakavara, tuna berana na ibero kirakai. ⁴ Ma karako na ti damsi ideyemi da ke i bera dowadawasi ku kamona kota rurui da yavata kota beraberei, tuna kubiine ivi karei da iavaberowemi. ⁵ Ma konotai da mara sago ti na God maghinonai ina miiri, iyamna tuna namada ivovunagha da wawayayawasisi ma raborabobosi kudubisi ini tupaviresi. ⁶ Tuna kubiine Keriso varana biibiina na ke yawayawasisi kava ma bade raborabobosi kurisi idima. Namanaki tupuwisi kovogha namada ipanani da irabobo, taraboga iveresi da mikedada kanumisi ina yawasa.

God ina puyo na takoyagha bubuni.

⁷ Mara damona gisina kava ina nekiibau. Tuna kubiine nota yagharinai kovi potepote meyemi da mara nonowa kona niponipowana. ⁸ Ma bera ghamanakina na weni, nuwanuwami kudubina turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana, iyamna nuwaviina ina rewapana irakata da berabero ighekuyowei.* ⁹ Nuwabiibiyai wawayi korutini da gwabimiyai ina kam bo ina kena ma nani kamonai ke kona vonakunukunura. ¹⁰ Wawayi sago sago duma kami puyo bogii ma bogiyyai God gwabinai koviyya ma ere nuwagiurimi kami puyo kokoyagha bubuni da wawayi koni vitesi da God ina agabiibai koni debei kurisi. ¹¹ Ma tam God ivinem da vonana kuna dimei, bo? Vaghina, kedima. Ma God ina kayowanai kava kevi sisiya. God ivinem da wawayi kuni vitesi ma kubiisi kuna biga, bo? Vaghina, kevi vitesi. Ma rewapana God gwabinai kuviiya na tuna tepanai kebiga kirakai. Nakanani kona berai na Yesu Keriso avanai wawayi i vigheghena ghamana God kurina ina ghae. Tuna rewapana ma kadara kudubina rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Keresiyana i vokwarakwara.

¹² Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vokwarakwara damina koviiviiya na ke kona veyiyei, iyamna ami vitumaghana eruburubui. Tuna kubiine ke kona nota kavakavai, ¹³ ma kovi nuwabiibiyai da ikikava Keriso ivokwarakwara na tami yavata kovovokwarakwara patapata. Ma mara sago kana kadara ini debei na nani maranai ami nuwabiibai ina rakata kirakai. ¹⁴ Keriso koitumaghane kubiine, wawayi ini avaberowemi na kovi nuwabiibiyai, iyamna Kanuma kadadarina gwabimiyai, tuna na God Kanumina. ¹⁵ Ma kokitaruvimi da avi kubiine vokwarakwara kopanapanani. Ke meyani kona kiivunuwa, bo kona yapi, bo koni kayotirana, bo kona turagheghyana da kovogha ina veremi da vokwarakwara kona panani. ¹⁶ Ma tami kovi Keresiyana ma mikedada wawayi ami vitumaghana kubiine ina vivitupaketowanemi ma kona vovokwarakwara na ke koninimayei. Ma God kovi ghegheni da Keriso kana vava iveremi da tami rapenai.

¹⁷ Vitupavira kana mara inenekiibau na tota God natunatuna na tinao da ini tupavireta. Ma iyavo kava God varana biibiina ke ita vovotekatekei na ini muri ini tupaviresi ma ti na nuwapoya ghamanakina ina panani. ¹⁸ Giruma katamana evonavona bo, "Ibagibagi kirakai da wawayi maninisi yawasa makamakii nonowina ina panani,

tuna kubiine iyavo kava God ibarei bo berabero eberaberei, ti na ikikava?"*

¹⁹ Ma vaghina, iyavo kava God ivinesi da ita vokwarakwara na bera biibiisi ke ina voterei. Ma God iyamonisi na tuna iti tumaghane da iti vitesi, iyamna aviyaivisiina evonavona da ita berai kubiisi na ina tupuwa.

5

Keresiyana kii vinoraveraveyana kii sisiya.

* 4:8: Prov 10:12 * 4:18: Prov 11:31

¹ Tami Keresiyana kii vinoraveraveyana na kami sisiya na weni. Taku bade na Keresiyana kii vinoraveraveyana, ma Keriso ina vokwarakwara aimamatarei wawaya kurisi. Ma bade akovi da mara sago kana kadara ini debei na ku kamona ana rui. Tuna kubiine aku rewapana emakamakai da ani nowi kurimi da ² ami biga kona bera bubuni. Keresiyana na nakanani ma God ina sipu yavona. Ma tami na ami biga iveremi da kona koyagha bubunisi. Ina kaywana da nuwabiibiyai ma nuwanuwami kudubinai ere vokuwayimi ami biga kona bera wawaya kubiisi, ma ke mura kona matighei.* ³ Ma iyavo kava ku imami iteresi da kota koyaghisi na ke meyani da kona kayotata kurisi. Ma ami yawasa na maninina kavakava da koni matakira bubuna kurisi da ikikava ina makai. Nakanani koni nowesi. ⁴ Tami babadimi na kami koyakoyagha ghamana emakamakai, tuna na Keriso. Tuna kubiine ami biga kobera bubuni da maranai tuna wawayina ina vovira ku dobu na ini gheghenimi ma kraun kadakadarisi ku gayamimi ini tawanepayana. Ma nani kraun kadakadarisi na ke meyani da ina wapa.

⁵ Tami yaraga, kudubimi na kovi vahineyi da kami vinoraveraveyana ini bademi ma kovotekatekesi. Ma tami iyavo kava koitumaghana na peyarimi ere voyaghotimi turaturami kubiisi kona biga, iyamna “God na kayotatasi emiimiiripotesi ma vovoyaghotisi na ina agabiibai evereveresi.”* ⁶ Tuna kubiine kovokuwaya meyemi da God rewapana kirakiina ina rewapana gaburinai kona makai da mara sago ini gheghenimi.* ⁷ Ma ami nuwapoya kudubina God ku imana koterei, iyamna tuna edogadogarimi.

⁸ Kokitaruvimi, ami nota evi rewapana. Kami ghaviya Devil mara nonowa taraboga iekwekwai da ina vowimi. Tuna nakanani ma layon kayakayayina dipiiyai eyebayebagha, kana siya ekwekwai da ina kutasikasikai ma ina kam yavui. ⁹ Ami vitumaghana tepanai kovi tepatora da Devil komiiripotei, iyamna koakovi da ikikava kovovokwarakwara na Keresiyana turaturami dobu ku kudubina na bade nakanani evovokwarakwara. ¹⁰ God ina agabiibai irakata ma ikwatumi da Keriso avanai kana ku kadara makamakii nonowina kona rui. Mara gisina kava kona vokwarakwara ma nani murinai tuna mani ini vitemi da ku biibiina ina teremi, ina kiipepimi ma rewapana ina veremi da kona miirikikina. ¹¹ Rewapana kudubina God rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Vikiikiwa turina.

¹² Varesita Sailas na wawaya patupatutuna, ma tuna ivi vitemi da weni sisiyina tupona agirugirumi kurimi. Agiruma da ata kiipepimi ma ata vonaveremi da namanaki biibiina bo berona ina tupuwa ma kegha da God ina agabiibai mara nonowa gwabimiyai emakamakai. Tuna tepanai komiirikikina.*

¹³ Babilon* kamona na natuku Mak ma iyavo kava God ivinesi da ina wawaya na peyarisi ikiikiwemi.* ¹⁴ Tami kamomiyai kovi kiikiwawivirana da ami nuwaviina koni debei. Iyavo kava Keriso yavata koinuwasago na ainowi da ina nuwanuba gwabimiyai ina makai.

* 5:2: Jon 21:15-17 * 5:5: Prov 3:34 * 5:6: Mat 23:12; Luk 14:11, 18:14 * 5:12: Apos 15:22, 40 * 5:13: Babilon: Pita ivi miiba da vitumaghana damsi Rome kamona ivi sisiyesi. * 5:13: Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; Prm 24

2 Pita Pita Ina Giruma Kana Viruwa (2 Peter) Vonaviakova

Pita ina giruma viruwina na Keresiyana damsi i dobu bogii ma bogiiyai kurisi. Nota ghamana weni girumina kamonaɪ na vibeyebeyena vibero ita barei.

Ma nani vibeyebeyena vibero kamonaɪ ivi vaghinei da Keresiyana iti pekana wapawapa ma Pita ivonesi da ke nakanani ita berai. Iyavo kava Yesu matasiyai ikitai ma ina vibeyebeyena ivi yanei na God ma Bada Yesu Keriso akovisi ivi damadamani Keresiyana kurisi. Ma Pita igiruma da God ma Yesu i vonavaghata ina vokikini da vibeyebeyena vibero wawayisi ina miiripotesi. Ina nuwapoya ghamana na wawaya viya ivonavona da Keriso ke ina vovira ku dobu. Ma Pita igiruma da Keriso na karakava ina vovira, iyamna God “ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayeɪ ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui.”

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Vikiikiwa.

Sapta 1:3-21 God Keresiyana ikwatusi da yawasa maninina kamonaɪ ita makai.

Sapta 2:1-22 Vibeyebeyena vibero wawayisi i bera ma kii kovogha.

Sapta 3:1-18 Mara damonaɪ Keriso ina vovira.

¹ Taku Saimon Pita, Yesu Keriso* ina aposol ma ina bigabiga. Tami iyavo kava Keriso koitumaghaneɪ taku nakanani na agirugiruma kurimi. Ita vitumaghana na bera ghamana ma ibiibi kirakai. Ma nani vitumaghanina na ita God ma kata Viviyawa Yesu Keriso gwabinai taviiviya. Ma tuna ina bera na maninina kavakava.

² Ita God ma ita Bada Yesu kurisi ainowi da akovisi kona vii kamowa ma nani kamonaɪ na i agabiɪbai ma i nuwanuba ina veremi da gwabimiyai ina rakata kirakai.

God ina kwatu.

³ God takova bubuni ma ina rewapanai na aviyavisina takayokayowei da yawasa maninina kamonaɪ kata makai na peyarina everevereta. God na biibiina kavakava ma kana kadara irakata ma ikwatuta da nani kadarina kamonaɪ tamakai. ⁴ Weni berasi tepanaɪ ina vonakiiyapa bagibagisi namada ivereta. Ma nani vonakiiyapisi na ghamaghamasi ma kiikiimatanisi ma tuna tepanaɪ na kononagha da nota dowadowasi dobu ekiikiiviberoi na kona veruvuvurei. Ma ami yawasa na God ina yawasa maghimaghighina da yavata kona makii patapata. ⁵ Tuna kubiine kovi paparana kirakai da ami vitumaghana ku tepana na yawasa biibiina kona terei. Ma tuna ku tepana na nuwagiura kona terei. ⁶ Ma ku tepana na koni potepote meyemi. Ma ku tepana na nuwapoya kamonaɪ kona miirikikina. ⁷ Ma ku tepana na God ina kayowanai komakai. Ma ku tepana na ami agabiɪbai Keresiyana turaturami kurisi koni debei. Ma bade ku tepana na kovi nuwaviinavivirana. ⁸ Weni berasi peyarina gwabimiyai ina rakata na ini vitemi da aviyavisina Keresiyana yawasina kamonaɪ kona beraberaɪ na ita Bada Yesu Keriso akovina tepanaɪ kona bera bubuni na iyamna kona panani. ⁹ Ma weni berasi gwabimiyai kegha na matami isowai bo ipota da vonavaghata ke kota kitakitai ma nuwanuwami iwapa da berabero ami yawasa wadubona kamonaɪ na God namada ikowatawei.

¹⁰ Tuna kubiine varevaresiku, kovi paparana kirakai da koni debei da God ikwatumi ma ivovinemi da ina wawaya. Nani berasi peyarina kona beraberaɪ na ke meyani kona peku bo kona siwana. ¹¹ Ma God matuketa ina votawei da ita Bada Yesu Keriso, kata Viviyawa ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamonaɪ rui ma ini kiikiwa kirakiiyemi.

¹² Weni sisiyisi namada koakovi ma vonavaghata ami yawasa kamonaɪ namada irakata kirakai da tepanaɪ koitutukikita ma kegha da mara nonowa ana vonavonavinotimi. ¹³ Ma anotanotai da ita biibi kirakai da ana vivinuwatenimi ina nenaɪ da aku ku rabobo. ¹⁴ Ma akovi da mara gisina kava ma ana rabobo da weni tupuwina ana kiibutawei iyamna ita Bada Yesu Keriso namada ivi debei kuriku. ¹⁵ Tuna kubiine na aipaparana da ani beye bubunimi da aku rabobo murinai na weni notasi kona nota nonowei.

Wawaya Keriso kana kadara matasiyai ikitai.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

¹⁶ Ke keta sisiya bo varagutugutu vigayagaya kata vonavonemi da Bada Yesu Keriso ere rewapanina ina vovira ku dobu. Takii mani matakiiyai ina rewapana notakavakavana kakitai. ¹⁷ Takii nani, maranai kana vava ghamana ma kadara Mamai God gwabinai iviyya. Ma yasegana ghamanakina kamonai na God ivi sisiya Keriso kurina, ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiyyei.”* ¹⁸ Tokai na Keriso yavata koya vovokaravina tepanai ma God gamona kunumai ivi sisiya na tinikiyai kavi yanei.

¹⁹ Tuna kubiine akii nota ivi rewapana da aviyavisina peroperoveta igirugirumi na vonavaghata. Ma ibiibai da nani girumisi na koni nuwanotanota bubuni. Tuna nakanani ma kibe nubakutuva kamonai ita karakarata da mara ita tom. Ma Keriso ina nekiibau na tuna nakanani ma tughuware ita ghetawei da nuwanuwami kamona ita yasegana yavui. ²⁰ Nota ghamana na weni. Koakovi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na ke ti mani i nota ita terei. ²¹ Sisiyisi na ke wawaya gwabisiyai ita kiikiibau bo peroperoveta i kayowanai ita vivisiyya, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ikavaraviteteyanesi ma nota iveresi da God ina sisiya igirumi.

2

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

¹ Ikiyava mara wadubonai Israel damsi kamosiyai peroperoveta viviberosi imakamakai, nakanani weni maranai ina tupuwa, vibeyebeyena vibero wawayisi kurimi ina nekiibau. I vibeyebeyena nuwaviiviinina ina terei da aviyavisina tota Keresiyana titumaghane da vonavaghata na ina virai da ami vitumaghana ini beroi. Bada igimaratawesi ma kegha da ina vonaveyaveyyei ma ina vibadana ina veruvuvurei. I bera kubiine na marasago kovogha ina panani, God ina gwaramutusi. ² Ma wawaya peyarisi nani vibeyebeyena vibero wawayisi i bera inimayamayisi ina kivini ma Keriso ina keta vaghata ma bade kana vava ini beroi. ³ Ma bade nani vibero wawayisi i kayomatamigha irakata kubiine na ti mani i notiyai ini varagutugutu kurimi, ini beroberowemi da koni miyiesi. God namada ivonakiiyaragha da kovogha ina viiya, ma ikoyakoyagha da mara gisina kava ina gwaramutusi.

⁴ God na kovogha evovorereghi. Aneya viya berabero iberai na ke ita nuwaghane, itawanaoruwesi ku bonagha nubakutuvina. Ma nani dobonai iwarimatatanisi ma ikoyakoyagha da vitupavira marana ina nekiibau. ⁵ Ma bade rorova mara katamaninai God wawaya ke ita nuwaghane. Tuna maranai Nowa idima da wawaya yawasa maninina ita kivini ma wawayisi ibara. Tuna kubiine God kutukutuvu ivonatawei da iyavo kava ke ita vivitumaghane na igwaramutusi. Ma Nowa ina wawaya miikovimaruwa yavata na ti kava kii papara ivowai da yawasa ipanani.* ⁶ Ma bade God, Sodom ma Gomora kwanatusi kii kovogha iveresi, ikapunisi da yapukaresi kava. Ivi matakira da iyavo kava God ke ita vivitumaghane na nakanani kurisi ina tupuwa.* ⁷ Ma nani kamonai God na Lot kana papara ivowai, iyamna Lot na tomowa maninina ma Sodom wawayisi kamosiyai imakamakai ma i bera dowadowasi ikitakitai na ivi nuwapoya kirakiiyei.* ⁸ Tuna na wawaya maninina ma wawaya beroberosi kamosiyai imakamakai na mara nonowa i bera beroberosi ikitakitai ma i sisiya ivivi yanei na damina ibero kirakai. ⁹ Weni berasi ivi debei kurita da Bada iakovi da ikikava ina wawaya nuwapoya kamonai ini yawasisi. Ma iyavo kava ikawakiikiyei na namada ivi karei da kii kovogha evereveresi, nakanani ina beraberi da vitupavira kana ku mara. ¹⁰ Vonavaghata, iyavo kava tupuwa ina kayowana dowadowasi eberaberi ma enotanotai da God ina rewapana kegha da ini badesi na ti damsi kava kovogha bero kirakiina ina veresi.

Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kawakiibagibagisi ma kayotatasi. Ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita yabuyabumanesi da iavaberowesi. ¹¹ Bada ina aneya i rewapana irakata kirakai, ke nani wawayisi nakanani. Ma kegha da kanuma rewapanisi kunumai evovokaravesi ma ke iti avaberowesi Bada maghinonai. ¹² Ma vibeyebeyena vibero wawayisi nakanani ma ghamoghamo dipa. Ke itakovi da aviyavisina eberaberi, gayamisi kegha. Tuna kubiine isisiya wapawapa, aviyavisina ke itakovi na iavaberowei ma ekiikiiviberoi. Ma ikikava ghamoghamo dipa itupuwa da kata yebaghisi ma kata kiivunusi, nakanani God vibeyebeyena vibero wawayisi ina kiivunusi. ¹³ Berona iberai wawaya kurisi da ivokwarakwara na God kovogha ina veresi da ti yavata ina vokwarakwara. Tupuwa ina kayowana dowadowasi inuwabiibii kirakiiyei da madeghai eberaberi da wawaya matasiyai ekitakitisi ma ke ita vivinimayei. Ti na viviberosi ma yavata kokamkam patapata na epuyapuyakimi ma kami vava iberoi. ¹⁴ Mara nonowa wivine ekitakitakirorowesi ma

* 1:17: Mat 17:1-5; Mak 9:2-7; Luk 9:28-35

* 2:5: Gen 6:1-7:24

* 2:6: Gen 19:24

* 2:7: Gen 19:1-16

keta ekwekwai da vipekana wapawapa ina berai. I kayowana da bera dowadowasi mara nonowa ina beraberi ma damisi ke ita viiviiya, i kayowana da ina bera kamowi. Ma iyavo kava i vitumaghana ke ita rakata na inuwatinisi da ti yavata berabero ina berai. Berabero ematamatighei ma nuwanuwasi imanamei da mara nonowa eberaberi. Ma God namada imagisi. ¹⁵ Ti damsi keta maninina ivoterei ma isiwana da Beyo natuna Beilam ina keta viiyya. Ina kayowana da mura ita viiya kubiine na bera berona ita berai,* ¹⁶ ma kegha da ina donki ivi sisiya da nakanani ma wawaya. Iyeghai da peroveta Beilam ina bera neghaneghana ivoterei.

¹⁷ Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kwebusi, nakanani ma vusira motom katananisi, bade nakanani ma kwavu yanunu ita tapitapini ma garewina kegha. God i gawara nubakutuva ghamana kamonai ivoviviri kubiisi. ¹⁸ Ti na kayotata ma nota meyena sisiyisi isisiyei. Ma iyavo kava wekarakava berabero wawayisi kamosiyai ikiibau da berabero ivoterei na nani vibeyebeyena vibero wawayisi tupuwa ina kayowana dowadowasiyai inuwatinisi da berabero ku kamona ina vovira. ¹⁹ Ti na vonakiiyapa bagibagina etereterei wawaya kurisi da iyavo kava i vibeyebeyena ina kivini na vovotawesi da God ina sisiya bagibagisi ke ina votekatekei. Ma ti damsi na berabero dowadowasi ibadesi da ivi sleiv ma nani berasi i yawasa iberoi. Koakovi da aviyavisina ibadeta na tota na ina sleiv. ²⁰ Wawaya ita Bada ma kata Viviyawa Yesu Keriso inakovi na dobu yawasina ina berabero ina veruvuvurei. Ma mikedai ini muritina da berabero ina kamowanisi ma ini badesi na i yawasa ina bero kirakai, ke rorova nakanani. ²¹ Ke ita biibai da yawasa maninina ketana iakovi ma kegha da iverukupukuputei ma God ina sisiya bagibagisi ma vovokaravisi wawaya ivi damani kurisi na ikiigiyei. Nakanani iberai kubiine na ita biibai da ke meyani yawasa maninina akovina ita viiya. ²² Aviyavisina kurisi itupuwa na ivi matakira da weni miibiisi ivi ruwa na evonavona vaghata. Sago evonavona da kukou ina gorowa ma ina vovira da ina kani. Ma sago evonavona da poro ini yeka ma ina vovira ku dogiya da ini dobodobome.*

3

Bada vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira.

¹ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni tuna na aku giruma kana viruwa kurimi ma ivi ruwa kamonai na vonavaghata avonavonavinotimi ma akiikiiepepimi da nota maninisi nuwanuwami kamonai ana terei. ² Aku kayowana da aviyavisina mara katananinai peroproveteta igirumi na kotakovi. Ma bade aviyavisina ita Bada, tuna kata Viviyawa ivi beyebeyena na kota notai, sisiya bagibagisi ina vibeyebeyena kamonai na ami aposol iveremi. ³ Kunona ata vonavinotimi da weni marana kamonai tavivi koyakoyagha da mara damona ina nekiibau na wawaya viya ina vomiiri da tami iyavo kava Keriso koitumaghane na ina vonavinamemi. Ti damsi i kayowana da tupuwa ina bera dowadowasi ini badesi.* ⁴ Ma ina vivikaekayemi ma ina vonemi bo, “Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da ita vovira ku dobu ma tuna na imapatana? Ita kaekiki mau namada irukwamakai ma bera kudubina na patana da kana kita sago. Ikikava dobu karenai iyamoni na nakanani emakamakai.” ⁵ Weni nakanani isisiya iyamna ti damsi na iakovi ma iberai da nakanani ma ke itakovi da mara katananinai God gamona iterei da kunuma ma dobu itupuwa, dobu okowiyai iyamoni da okowa kamonai ighetawei.* ⁶ Muriyai bade God iberai da okowa ighae ma kutukutuva dobu katananina itenukutuvi.* ⁷ Ma bade God gamona iterei da kunuma ma dobu kudubina ina kapuni ma ke wekarakava. Ivoviviri emakamakai da kana mara itereterei na berana ina berai. Ma tuna maranai wawaya kudubisi ini tupaviresi ma iyavo kava ke ita vovokaravei na ti damsi ina gwaramutusi.

⁸ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Ke nuwanuwami ina wapa da Bada kurina mara sago kava na madegha 1 tausar nakanani. Ma bade madegha 1 tausar na mara sago kava nakanani.* ⁹ Wawaya viya enotanotai da Bada ina vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago ina vovira ku dobu na egegeguwa kirakiyei. Ma kegha, enuwanuwatoweta iyamna ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimaye ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui.

¹⁰ Bada ina mara ghamana ina pisi da ini tataghanita nakanani ma yapiyapi wawayina. Nani maranai gugura ghamana kunumai ina tupuwa ma kunuma ma aviyavisina peyarina kamonai na keyama karakarantina ina kara yavusi. Ma dobu ma aviyavisina peyarina kamonai na ina rudeba.* ¹¹ Vonavaghata da bera nakanani ina tupuwa na dobu ma kunuma

* 2:15: Num 22:4-35 * 2:22: Prov 26:11 * 3:3: Jud 18 * 3:5: Gen 1:6-9 * 3:6: Gen 7:11 * 3:8: Psa 90:4 * 3:10: Mat 24:43; Luk 12:39; 1Tes 5:2; Rev 16:15

kudubina ina gwaramutui. Ma nani notanai tami na ikikava kona makai? Kota bera da ami yawasa na maninina ma mara nonowa God kota vokaravei, ¹² ma nimonimoriyai kota vivikoyakoyagha da ina mara vaghata ina nekiibau. Ma kovi paparana kirakai da marana yaghiyaghina ina nekiibau. Tuna maranai God kunuma ina tupavinawai da ina karai ma bera peyarina ina tamoguda. ¹³ Ma ina vonakiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ina bera na nimonimoriyai tikoyakoyagha da berasi ina tupuwa. Kunuma ma dobu vuna ina yamoni ma nani dobunai wawaya peyarisi God yavata ini nuwasago ma bera peyarina na maninina kavakava.*

¹⁴ Turaturaku, tami nuwanuwaku. God weni berasi ina bera kubiine na tami nani marana vaghata kona koyakoyaghi ma kamoni na kovovunagha meyemi da God ku matana ami bera na maninina kavakava. Ma tuna yavata ere nuwanubami kona makai.

¹⁵ Konota bubuna da avi kubiine ita Bada enuwanuwatoweta, iyamna wawaya i taraboga evereveresi da i berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei da ini yawasisi. Kwinata biibiina Pol ikikava nuwagiura God gwabinai iviyya na nakanani kurimi igiruma.

¹⁶ Ma mara nonowa ina giruma kamosiyai weni berasi isisiyei. Ma ina giruma kamosiyai nota viya ipiropiro kirakai da wawaya viya ke kovokovoghisi da akovina ina viiyya. Ti na notargaraghasi ma Keresiyana yawasina ke itakova bubuni, tuna kubiine Pol ina giruma eruruvovirei da nota piropirosi iyamsi eteretere berai. Ma bade giruma katamana kamoni na sisiya viya iyamsi nakanani eruruvovirei ma eteretere berai. Tuna kubiine ti mani kii kovogha etitinaryai.

¹⁷ Turaturaku, tami nuwanuwaku, namada weni berasi koakovi. Kokitaruvimi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ikiigiyei na ke notargaragha ina veremi da ami vitumaghana ini berai. Komirikikina. ¹⁸ Ma ami yawasa kamoni kona gogo da ita Bada Yesu Keriso kata Viviyawa konakova bubuni ma ina agabiibai gwabimiyai ina makai. Tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.

---

* 3:13: Isa 65:17, 66:22; Rev 21:1

1 Jon

Jon Ina Giruma Karena (1 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma karena kamona na nota ghamaghamasi ruwa emakamakai. Sago na Keresiyana wawayisi ikiiepepsi da mara nonowa God ma Natuna Yesu Keriso yavata iti nuwasago. Ma kana viruwa na ivi akovisi da wawayi viya i vibeyebeyena viberowai nani vinuwasagona ita resoi. Ti damsi ivivi beyebeyena da aviyavisina kudubina dobuwai na berona kavakava. Ma ivonavona da tupuwita ma bera peyarina dobuwai tavovotovoni na epuyapuyakita. Tuna kubiine ivonavona da God Natuna Yesu na kanuma kava, ke wawayi vaghata. Ma bade ivonavona da Yesu ini yawasita na dobu ina nuwapoya ma ina bera kudubina takiibutawei. Ma bade ivonavona da Keresiyana na ke yawasa maninina bo nuwaviinavivirana ini nuwapoyei, nani berasi na iyamsi kegha.

Ma Jon na weni notasi viviberosi ke iti vaghinei. Igiruma da Yesu Keriso dobuwai imakamakai na tuna wawayi ere tupuwina ma iyavo kava Yesu itumaghane mai God yavata inuwaviina na bade turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Tuna kubiine weni notana ivi sisiya kirakiyeyi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Vikiikiwa.

Sapta 1:5 da ku 2:29 Yasegana ma nubakutuwa.

Sapta 3:1-24 God natunatuna ma Seitan natunatuna.

Sapta 4:1-6 Vonavaghata ma vibero.

Sapta 4:7-21 Ita biga da tinuwaviinavivirana.

Sapta 5:1-21 Vitumaghana tepanai dobu ina yawasa berona taghegavovori.

Yesu na God Vonana ma yawasa everevereta.

¹ God dobu iyamoyamoni na namada wawayi sago imakamakai, tuna na God Vonana ma yawasa karena. Ma tokai gamona kavi yanei, matakiyai kakitai ma kavotovotovoni,* ² na tuna kaimamatarei tami kurimi. Yawasa Vaghata Wawayina irudeba na kakitai. Ma kawamatarai kavonavonemi da yawasa makamakii nonowina na Mamai God gwabinai ipisi ma inekiibau kurita.* ³ Aviyavisina kavi yanei ma kakitai na peyarina kaisisiyeyi kurimi, iyamna akii kayowana da tami ma tokai na yavata tinuwasago. Ma bade Mamai God ma Natuna Yesu Keriso* yavata tinuwasago. ⁴ Kagirugiruma kurimi da akii nuwabiibai ina rakata kamokamowa.

God na yasegana.

⁵ Keriso gwabinai sisiya kavi yanei na kurimi kaidebei na weni. God tuna na yasegana. Ma didibara berasi gwabinai kegha. ⁶ Mikeda tavonavona da God yavata tinuwasago ma didibara berasi patana da taberabera na tiberu ma vonavaghata yawasina ke kata vovotani. ⁷ God tuna yasegana kamona emakamakai ma tota bade nakanani taberai. Yasegana yawasina kamona tababa na turaturata yavata tinuwasago ma ita bera beroberosi kudubina Natuna Yesu taranai ina kowakowatawei.

⁸ Ma kata vona da bera beroberosi ke kata berabera na tiberu. Nakanani kati sisiya na vonavaghata gwabitiyai kegha, tota mani tiberoberowe meyeta. ⁹ Ma kawamatarai ita bera beroberosi timamatarei na God kudubina ina kowatawei ma ina terevimaninita, iyamna tuna na ke viviberona ma ina bera maninisi kavakava. Tuna kubiine ina vonakiyapa bagibagina iterei kurita na ina berai. ¹⁰ Ma kata vona da bera beroberosi ke meyani kata berabera na tavonavona da God tuna viviberona ma vonana ita yawasa kamona ke ita makamakai.

2

Keriso na kata vivita.

¹ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da berabero ke kona berai. Ma iyavo kava berabero ina berai na wawayi sago muritiyai emiimiiri da kubiiti inowi ita Mamai kurina da ita berabero ina notatawei. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ina yawasa na biibiina ma maninina kavakava. ² Tuna mani ivere meyei da

* 1:1: Jon 1:1   * 1:2: Jon 1:14   * 1:3: Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

ivi suwara da ita berabero ivi miiyei na God ina nuwapughu ivi nubai. Ma ke tota kava kubiita ma wawaya dobu ku kudubina kamonai yavata i berabero ivi miiyei.

³ Ikikava takova kiimatani da namada God yavata tavi nuwasago? Weni nakanani takovi. Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ⁴ Ma tam iyai kuna vona bo, “Keriso akovi,” ma ina sisiya bagibagisi ke kuta vovotekatekei, tam na viviberom ma vonavaghata gwabimuwai kegha. ⁵ Ma tam iyai vonana kevovotekatekei na kuvi debe meymen da God nuwanuwana namada kuviiya. Vonana kevovotekatekei na takovi da tam God yavata koinuwasago. ⁶ Iyi tam kevonavona da God yavata koinuwasago na Yesu dobuwai ikikava imakai na tuna yawasina kava kevi bonebonei.

Sisiya bagibagina ivi vuni.

⁷ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi na sisiya bagibagina avonavon-avintomi, tuna sisiyina na katamanina, ke vuna, iyamna rorova vitumaghana kovi karei na akovina koviiya. Ma sisiyina bagibagina na weni. “Kovi nuwaviinavivirana.” Tuna namada kovi yanei.* ⁸ Tuna katamanina ma kegha da Keriso ipisi na sisiyina ivi vuni ma bade taku kurimi agirugirumi. Takovi da nani sisiyina bagibagina na vonavaghata, iyamna namada Keriso ina yawasa ivi debei ma bade ami yawasa idebei. Takitakitai da gwabimiyai didibara berasi na ekovikovi ma yasegana vaghata namada erakarakata.

⁹ Meni wawayina evonavona da yasegana kamonai emakamakai ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna patana da didibara yawasina kamonai emakamakai. ¹⁰ Ma meni wawayina Keresiyana varesina nuwanuwana eviiviiya na yasegana kamonai emakamakai. Ma ke meyani ina bera beroi da varesina ina peku. ¹¹ Meni wawayina varesina ibarakamtawei na tuna na didibara yawasina kamonai emakamakai ma ke itakovi da mike enenae, iyamna matana ididibarapotai.

¹² Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Keriso avanai na God ami berabero inotatawei. ¹³ Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakova bubuni. Dobu karenai na tuna namada imakamakai. Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna Seitan koghetani.

¹⁴ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Mamai God na koakovi. Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakovi. Dobu karenai na tuna namada imakamakai.

Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna tami na rewapanimi ma God vonana na nuwakamomiyai emakamakai ma bade Seitan koghetani.

¹⁵ Ma tami peyarimi, dobu yawasina ke kona kayowei. Iyavo kava dobu yawasina nuwanuwasi eviiviiya na ke kovokovoghina da Mamai God nuwanuwana ina viiya.

¹⁶ Dobu yawasina na weni. Wawaya tupuwa ina kayowana ekirokirorowei, aviyavisina peyarina ekitakitai na enuwanuwakapiyei, ma bade aviyavisina rapesiyai ma ti mani i bera na ekayokayotetei. Tuna na dobu kana bera ma ti notasi na ke Mamai God ita vereveresi. ¹⁷ Weni dobu na kana bera kudubina na ina wapa, ma meni wawayina God ina kayowana eberaberi na ina makii nonowa.

Keriso kana ghavighaviya.

¹⁸ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Mara damona inetupo. Ma namada kovi yanei da keriso vibero na epipisi. Ma avonavonemi da keriso viviberosi ipeyari kirakai namada inekiibau. Bera nakanani takaita na takovi da weni tuna na mara damona. ¹⁹ Ti dami na ita ekalesiya ikiibutawei, iyamna ke meyani tota yavata kati nuwasago. Kati nuwasago na ita makai. Ma maranai ikiibutaweta na ivi debe meyesi da ti na ke Keresiyana turaturata.

²⁰ Ma tami na ke nakanani, iyamna Kanuma Vovokaravina itowatepanimi da kudubimi na vonavaghata koakovi. ²¹ Ke ata notai da tami na vonavaghata ke kotakovi. Ke tuna kubiine ata girugiruma kurimi, iyamna sisiya damina koviiiviiya da meni sisiyina na vonavaghata ma meni sisiyina na vibero. Ma koakovi da God na ke viviberona. ²² Meni wawayina evonavona da Yesu na ke God ina Vivinevine Wawayina, tuna na viviberona. Nakanani ini sisiya na takovi da tuna keriso vibero ina keta ikivikivina, ma Mamai God ma Natuna yavata ibaresi. ²³ Wawayi God Natuna ina barei na ke kovokovoghina da ina Mamai yavata ini nuwasago. Ma wawayi kawamatarai ina vona da Yesu na God Natuna na bade ina Mamai yavata ini nuwasago.

²⁴ Kokitaruvimi da karenai aviyavisina kovi yanei na kovokikini. Nakanani kona beraberi na mara nonowa Yesu yavata koni nuwasago ma bade Mamai God yavata. ²⁵ Ma tuna ina vonakiiyapa bagibagina kurita iterei da yawasa makamakii nonowina ina vereta.

* 2:7: Jon 13:34

²⁶ Kokitaruvimi da iyavo kava eberabera tovoni da iti nowe beromi na i sisiya ko-barej, tuna kubiine agirugiruma kurimi. ²⁷ Ma tami na namada Keriso ina Kanuma Vovokaravina iveremi da nuwanuwami kamosiyai emakamakai, tuna kubiine ke wawaya konekwai da ini beyebeyemi. Kanuma Vovokaravina bera peyarina ibeyebeyemi. Ma kudubina na vonavaghata, ke sago viberu. Ma ikikava ibeyebeyemi na kovokikini da mara nonowa Keriso yavata koni nuwasago.

²⁸ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Keriso yavata ami vinuwasago kovokikini da ina ne nonowa. Weni nakanani kona berabera da maranai ina vovira na ke tinimaya, ere tepatorata maghinonai tamiiri. ²⁹ Koakovi da Keriso na maninikiikiina, tuna kubiine kotakovi da wawaya iyavo kava bera maninisi eberabera, ti damsi na God natunatuna.

3

God natunatuna.

¹ Kovi yana, ita Mamai God ina nuwaviina irakata kirakai da ivoneta da tota natunatuna. Vonavaghata da tota na God natunatuna. Tuna kubiine iyavo kava dobu yawasina kamonai emakamakai na ke itakovi da tota nakanani, iyamna ti damsi na God ke itakovi.*

² Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vonavaghata da namada tota na God natunatuna, ma ke katakova da ikikava kitata ina virei, tuna ke iti debei kurita. Ma takovi da maranai Keriso ina vovira na ina rudeba da takitai da tuna kitana ikikava. Ma bade tota kitata ina virei da tuna maghimaghighina. ³ Iyavo kava Keriso itumaghaneji ma ekoyakoyaghi na mara nonowa nuwanuwasi dadabuna ekiikiipupuni da ina ruyaghari, iyamna Keriso na yagharakiikiina.

⁴ Iyavo kava bera beroberosi eberabera na God ina vonaviyoyovana ikiigiyei, iyamna berabero kudubina na nani vonaviyoyovanina emiimiirikupukuputei. ⁵ Ma koakovi da Keriso ipisi da ita bera beroberosi ita viitawei, ma tuna gwabinai na berabero kegha.*

⁶ Tuna kubiine iyavo kava Keriso yavata inuwasago na berabero ke ina berai, ina voterei. Ma iyavo kava bera beroberosi patana da eberabera na Keriso ke itakovi.

⁷ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Kokitaruvimi da ke sago iyai ini nowe beromi da ami keta koni wapai. Iyavo kava bera maninisi kava eberabera na God ku matana ti na wawaya maninisi, Keriso nakanani. ⁸ Ma iyavo kava bera beroberosi eberabera, ti na Seitan ina wawaya, iyamna Seitan berabero ivi karei ma patana da eberabera. Ma God Natuna ipisi da Seitan ina bera iti kovi tuwanonowi.

⁹ Iyavo kava itupuwame da ti na God natunatuna na berabero ke ita berabera, iyamna God yavata inuwasago ma berabero ivoterei, iyamna i Mamai na God. ¹⁰ Yawasa weni nakanani takitai na takovi da iyavo kava na God natunatuna ma iyavo kava na Seitan natunatuna. Meni wawayina bera maninisi ke ita berabera bo varesina yavata ke ita vivinuwaviina, tuna na ke God natuna.

Tinuwaviinavivirana.

¹¹ Tami ami vitumaghana karenai na sisiya sago kovi yanei, sisiyina na weni. Tinuwaviinavivirana.* ¹² Ma ke kona berai da Kein nakanani, tuna Seitan ina wawaya kubiine da tina kikei ikiivunui. Ma avi kubiine ikiivunui? Iyamna ina yawasa kamonai na bera beroberosi iberabera ma tina kikei na bera maninisi iberabera.*

¹³ Varevaresiku, maranai wawaya dobuwai ina barakamtawemi na ke ami nota ina peku. ¹⁴ Keresiyana varevaresita yavata tinuwaviinavivirana, tuna kubiine takovi da tota na rabobo takiibutawei da yawayawata. Ma iyai ke ita vivinuwaviina na ivi debe meyei da tuna nakanani ma wawaya raborabobona.* ¹⁵ Ma meni wawayina varesina ibarakamtawei, tuna na nakanani ma kiiivunua wawayina. Ma koakovi da kiiivunua wawayina na yawasa makamakii nonowina ke ina panani. ¹⁶ Takovi da nuwaviina vaghata na weni. Yesu Keriso ivere meyei kubiita. Ma tota bade ita yawasa taverena varevaresita kubiisi. ¹⁷ Meni wawayina sawara gwabinai emakamakai ma ikitai da varesina nuwapoya kamonai ma ke iti kamyuyuei na tuna mani idebe meyei da God ina nuwaviina gwabinai kegha. ¹⁸ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Ita nuwaviina na ke sisiyina kava tisisiyei ma ku tepana na berasi yavata tabera, tuna na nuwaviina vaghata.

Ere tepatorata God kurina tanae.

¹⁹ Nuwaviina berasi tabera na takovi da vonavaghata gwabitiyai. Ma tuna nuwanuwata inubai da ere nuwanubata God kurina tanae, ²⁰ namanaki da nuwanuwata kamonai damita taviiviya da berabero wawayita. Tota ere tepatorata God maghinonai tamiiri, iyamna God ighe kirakai da aviyaavisina nuwanuwata kamonai ighekyuwe. Ma tuna

* 3:1: Jon 1:12 * 3:5: Jon 1:29 * 3:11: Jon 13:34 * 3:12: Gen 4:8 * 3:14: Jon 5:24

ita yawasa kudubina iakova yavui. ²¹ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Nuwanuwata yagharina na ita nota ini rewapana maranai God kurina tanipowana, ²² ma aviyavisina tinowi kurina na peyarina ina vereta, iyamna ina sisiya bagibagisi tavovotekatekei ma ina kayowana kava taberaberei. ²³ Ma ina sisiya bagibagina kurita na weni. Natuna Yesu Keriso titumaghane ma varevaresita yavata tinuwaviinavivirana. Ikikava Keriso ivoneta na nakanani taberai.* ²⁴ Ma iyavo kava God ina sisiya bagibagisi evovotekatekei, ti na God yavata inuwasago. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna idebei kurita da God na nuwanuwata kamona ma tota na God nuwanuwana kamona.

4

Kanukanuma tarubusi.

¹ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Iyavo kava evonavonemi da Kanuma Vovokaravina gwabisiyai na ke yaghiyaghina koni tumaghane. Peyarisi kona vorubusi ma konakovi da ti na God Kanumina gwabisiyai bo kegha, iyamna namada peroperoveta vibiberosi ipeyari dobu enene yavui. ² God ina Kanuma Vovokaravina na weni nakanani kona vogiia. Iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na ina vona da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. ³ Ma iyavo kava ke ita vivivaghinei da Yesu Keriso na God gwabinai ipisi na kanuma vibero gwabisiyai, tuna na keriso vibero kanumina. Vonaverena kovi yanei da tuna kanumina ita pisi na namada inekiibau da dobuwai emakamakai.

⁴ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Tami na God rapenai ma nani peroperoveta vibiberosi na namada koghetanisi, iyamna Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ivi rewapana kirakai da kanuma berona dobuwai ighetani, tuna kanumina na Seitan. ⁵ Ma ti damsi na weni dobuwa wawayisi, tuna kubiine na dobu yawasina isisiyei. Ma iyavo kava dobu yawasina kamona emakamakai na i sisiya iyana bogai. ⁶ Tokai aposol na God rapenai ma meni wawayina God iakovi na akii vibeyebeyena ini yanei. Ma meni wawayina God ke itakovi na ke ini yanekai. Weni nakanani takitai na tavogiini da meni wawayina na Vonavaghata Kanumina gwabinai, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma bade tavogiini da meni wawayina na kanuma vibiberona gwabinai.

God ina nuwaviina.

⁷ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tinuwaviinavivirana iyamna God na nuwaviina karena. Meni wawayina inuwaviina na God iakovi ma ivi debei da tuna na God natuna. ⁸ Ma meni wawayina ke ita vivinuwaviina na God ke itakovi, iyamna God na nuwaviina. ⁹ God ina nuwaviina na weni nakanani ivi debei kurita. Natuna sago kava ma ivonatawei ku dobu da tuna gwabinai yawasa tapanani. ¹⁰ Nuwaviina vaghata na ke tota ita nuwaviina God kurina nakanani. God ina nuwaviina kurita na nuwaviina vaghata. Natuna ivonatawei da ivere meyei da ivi suwara da ita berabero kovoghina iviia.

¹¹ Turaturaku, tami nuwanuwaku. God ina nuwaviina irakata kirakai kurita, tuna kubiine na tota bade tinuwaviinavivirana. ¹² Ke sago iyai God ita kita tovonni. Ma tinuwaviinavivirana na God nuwanuwata kamona emakamakai. Ma tuna ina berita da ita yawasa kamona na ita nuwaviina ina rakata kamokamowa.*

¹³ God Kanumina ivereta, tuna kubiine takovi da God ina yawasa nuwanuwata kamona ma tota ita yawasa na tuna gwabinai. ¹⁴ Mamai God, Natuna ivonatawei da dobu kana Viviyawa. Ma tokai aposol matakiiyai kakitai na debiiyai kaimamatara da tuna sisiyina na vonavaghata. ¹⁵ Meni wawayina evonavona da Yesu na God Natuna, na wawayina nuwanuwana kamona God emakamakai ma wawayina ina yawasa na God gwabinai. ¹⁶ Takovi da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai da tepanai tamiimiiri.

God na nuwaviina. Meni wawayina ina yawasa kamona ina nuwaviina irakata na nuwanuwana kamona God emakamakai, ma God yavata inuwasago. ¹⁷ Weni vintuwasagona kubiine tota ita nuwaviina ina rakata kamowa da God ina nuwaviina yavata ini yavayavatei. Ma vitupavira maranai na titepatora, iyamna ita yawasa dobuwai na Keriso nakanani. ¹⁸ Wawayina God nuwanuwana eviiviiya na ke ina yabumana, iyamna nuwaviina vaghata na yabumana ekwawikwawini. Wawayina vitupavira ma kovogha eyabuyabumane na tuna mani ivi debe meyei da ina yawasa kamona na nuwaviina vaghata kegha.

¹⁹ God ina nuwaviina kurita ivi nao, tuna kubiine tota bade tinuwaviina. ²⁰ Meni wawayina ina vona bo, "God nuwanuwana aviiiviiya," ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna na vibiberona. Varesina ekitakitai ma kegha da nuwanuwana ke ita viiviiya na ikikava God nuwanuwana ina viiia, iyamna ke meyani God ita kitai. ²¹ Ma vaghina, ina sisiya bagibagina na weni nakanani ivoneta. Meni wawayina God nuwanuwana eviiviiya na bade varesina nuwanuwana ina viiia.

* 3:23: Jon 13:34, 15:12, 17   * 4:12: Jon 1:18

5

Dobu yawasina taghegavovori.

¹ Wawayaya iyavo kava itumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina, ti damsi kudubisi na God natunatuna. Ma iyavo kava tomowa magurina nuwanuwana eviiviya na bade natunatuna yavata nuwanuwasi ina viiya. ² Ma ikikava God natunatuna kurisi tinuwaviina na weni. God nuwanuwana taviya ma ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. ³ Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei na tibebe meyeta da ita nuwaviina God kurina emakamakai. Ma nani sisiyisi na ke vitana,* ⁴ iyamna iyavo kava God natunatuna na yawasa berona ighegavovori. Keriso titumaghana kirakiyei na yawasa berona dobuwai titugudai. ⁵ Meni wawayina itumaghana kirakai da Yesu na God Natuna, tuna wawayina kava dobu yawasina ina ghegavovori.

God ivi mamatara da Yesu Keriso na iyai.

⁶ Yesu Keriso ipisi na okowai ibabaito ma korosiyai tarana isororo. Ma ke okowa kava, ma tara yavata ivi matakira kurita. Ma bade Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonaɪ imamatareta da vonavaghata takovi. ⁷ Bera ivi aroba imamatareta, ⁸ sago na Kanuma Vovokaravina, sago na okowa, ma sago na tara. Ivi aroba i sisiya na sago, evonavoneta da Yesu na God Natuna. ⁹ Wawayaya dobuwai imamatareta na tanotanotai da vonavaghata isisiyei. Ma God ivi mamatara kurita na ina vimamatara ivi rewapana kirakai, ke wawayota nakanani. Ma takovi da aviyavisina ivi sisiyei Natuna kubiine na vonavaghata. ¹⁰ Ma meni wawayina God Natuna itumaghaneɪ na weni sisiyina nuwanuwana kamonaɪ emakamakai. Ma meni wawayina God ina sisiya ke ita vivitumaghaneɪ na evonavona da God na viviberona. Ma God ina vimamatara kamonaɪ na tuna mani Natuna ivi sisiyei. ¹¹ Ma sisiyina ivi mamatarei kurita na weni. God yawasa makamakii nonowina ivereta ma nani yawasina na Natuna gwabinai taviya.* ¹² Ma iyavo kava God Natuna gwabisiyayi na yawasa makamakii nonowina namada iviia. Ma iyavo kava God Natuna ke gwabisiyayi na yawasa makamakii nonowina ke ita viiya.

Yawasa makamakii nonowina.

¹³ Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da tami iyavo kava God Natuna koitumaghaneɪ na kotakovi da yawasa makamakii nonowina namada koviiya. ¹⁴ Ma titepatora da God kurina tamiiriyi ma ina kayowanai kava tinowi kurina na takovi da ini yaneta. ¹⁵ Ma ini yaneta kubiine aviyavisina kurina tinowi na takovi da ina vereta.

¹⁶ Ma iyi tam kuakovi da varesim berabero eberaberai na God kurina kuna nipowana da ini yawasi. Ma berabero sago kava emakamakai na tuna ibero kirakai da damona na wawayaya kanumina ina rabobo. Wawayaya nani bera berona ina beraɪ na ke ata vonavonemi da kuna nipowana wawayina kubiine, ke ruvaruvana. ¹⁷ Bera dowadowasi peyarina yavu na berabero God ku matana. Ma berabero viya ke ina berita da God yavata tibogebogeta da kanumita ina rabobo.

¹⁸ Takovi da meni wawayina ina tupuwame da tuna God natuna na bera beroberosi ina voterei, ma Keriso nani wawayina etatarapapari da Seitan ke ina kiiviberoi.

¹⁹ Ma takovi da tota na God natunatuna. Ma dobuwai iyavo kava ke God ina rakaraka kamonaɪ na peyarisi Seitan ibadesi.

²⁰ Bade takovi da God Natuna ipisi na akova ivereta da God vaghata akovina taviya. Ma Natuna Yesu Keriso yavata tinuwasago, tuna kubiine God yavata tinuwasago. Tuna kava na God vaghata ma yawasa makamakii nonowina everevereta.

²¹ Natunatuku, tami nuwanuwaku. Sawara yamoyamonisi ke kona vokavakarisi.

* 5:3: Jon 14:15 * 5:11: Jon 3:36

2 Jon

Jon Ina Giruma Viruwina (2 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viruwina kamonai na iteregavu meyei ma bade iyavo kava kurisi igirugiruma na kii vava iteregavui. Tuna kubiine igiruma bo, “Taku na kami magura. Agirugiruma aku wavine natunatum yavata kurimi.” Ivi miiba da wavinena na ekalesiya kwanatu sago kamonai ma natunatum na vitumaghana damsi sago sago duma nani kwanatunai. Ma bade ivi miiba da tuna na “kii magura.”

Weni girumina na tupona ma kamonai Jon ivi nowi da Keresiyana na turaturasi yavata ini nuwaviinavirana. Ma bade ivonesi da ita kitaruvisi da vibeyebeyena vibero wawayisi i vibeyebeyena ke ini yanei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 4-6 Bera ghamana na nuwaviina.

Vesis 7-11 Vibeyebeyena vibero ke ini yanei.

Vesis 12-13 Ina nota turina.

¹ Taku na kami magura. Agirugiruma tam aku wavine ma natunatum yavata kurimi. God ivinem da tam na ina wawayi. Taku vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurimi irakata ma ke taku kava ma iyavo kava vonavaghata iakovi na ti yavata. ² Nani vonavaghata gwabitiyai emakamakai na ita yawasa kamonai ina makii nonowa.

³ Ainowi ita Mamai God ma Natuna Yesu Keriso* kurisi da tota iyavo kava vonavaghata takovi ma tinuwaviina na i agabiibi, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba gwabitiyai ina makai.

Vonavaghata ma nuwaviina.

⁴ Ainuwabiibii kirakai, iyamna namada apanani da natunatum viya na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ita Mamai God ikikava ina sisiya bagibagina ivoneta na ekivikivini. ⁵ Aku wavine, wekarakava ainowi kurim da tota Keresiyana na tinuwaviinavivirana. Weni sisiyina bagibagina na maranai vitumaghana tavi karei na akovina taviyi, ke sisiya vuna.* ⁶ Nuwaviina vaghata na weni, God ina sisiya bagibagina tavotekateka bubuni ma yawasina kamonai tamakai. Ma weni sisiyina na namada kovi yanei, ivoneta da tinuwaviinavivirana.

⁷ Wawayi viviberosi ipeyari kirakai dobu enene yavui. Ma ti damsi na ke ita vivitumaghana da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. Ma meni wawayina nakanani ina vivisisiya na tuna wawayina na peroveta viviberona ma Keriso kana ghaviya. ⁸ Tuna kubiine kokitaruvimi da nani wawayisi ke ini beroberowemi. Mikedu koti vaghinei da iti beroberowemi na ita biga God kubiine na iyamna kegha. Tipaparana da ita biga kubiine na God ini miya bubunita.

⁹ Meni wawayina vibeyebeyena bogiiyai eberaberi ma ke Keriso ina vibeyebeyena kamonai ita makamakai na ke God yavata ita vivinuwasa. Ma meni wawayina mara nonowa Keriso ina vibeyebeyena kamonai emakamakai, tuna na Mamai God ma Natuna yavata inuwasa. ¹⁰ Ma meni wawayina ina pisi ma ke Keriso ina vibeyebeyena vaghata ita kavaripei na ke koni kiikiwei bo ke kona rutini ami ku numa. ¹¹ Ma tam iyai nani wawayina kuni kiikiwei na tam yavata koni kiikapu da ina berabero ku kamona kuna rui.

Nota turina.

¹² Nota ipeyari kirakai da ata vonemi, ma ke aku kayowana da nani notasi ata giruma, iyamna aitumaghana da ana numataya kurimi da tami ma taku tisisiya ma yavata tinuwabi-ibai.

¹³ Am tuwa natunatum i vikiikiwa evonavonatawei kurimi. Ma tuna wavinena bade God ivine da ina wawayi.

* **1:3:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:5:** Jon 13:34, 15:12, 17

3 Jon

Jon Ina Giruma Viarobina (3 John)

Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viarobina kamonai na iteregavu meyei. Tuna kubiine igruma bo, “Taku na kami magura.” Ma igruma ekalesiya kana koyakoyagha Gayas kurina ma ivi ghegheni, iyamna Keresiyana peyarisi ivitesi. Ma ivonei da tomowa kana vava Diyotrepes ita kitaruvai.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-4 Vikiikiwa.

Vesis 5-8 Gayas ivi ghegheni.

Vesis 9-10 Ivonakiyaragha da Diyotrepes na wawaya berona.

Vesis 11-12 Ivonakiyaragha da Dimitriyas na wawaya biibiina.

Vesis 13-15 Nota turina.

¹ Taku na kami magura.*

Agirugiruma tam varesiku Gayas kurim. Tam nuwanuwaku, ma vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurim irakata kirakai.

² Kwinaku, tam nuwanuwaku. Akovi da kanumim na yawayawana ma aniponipowana da tupuwim na yawayawana ma am yawasa na vaghina kavakava. ³ Ainuwabiibi kirakai da Keresiyana varevaresita viya ipisi ma ivonavereku da tam kuvi patutu kirakai da vonavaghata kamonai kemiimiiri, ma bade ikikava vonavaghata ketana mara nonowa kekivikivini. ⁴ Mara nonowa ainuwabiibi kirakai maranai Keresiyana varasi aiyanei da ti na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ti na nakanani ma natunatuku.

Gayas ighegheni.

⁵ Kwinaku, tam nuwanuwaku. Tam kuvi patutu kirakai da Keresiyana varevaresita mara nonowa kekoyakoyagha bubunisi. Ti na iyavo kava Keriso* kubiine ebababa ma ibeyebeyena. Namanaki da ke kutakovisi ma kegha da kivitesi. ⁶ Nani wawayisi viya ibaba ipisi da am nuwaviina ivi sisiyei vitumaghana wawayikai kurikai. Ma ainowi da maranai ita wawaya viya kurim ina nekiibau na berana sago kuna berai ma i vomiiri kana ku mara na kevi tamiinesi ma kevonatawe bubunisi da God ini nuwabiibi. ⁷ Nani wawayisi Yesu Keriso avanai ikiibau ebababa ma i baba kamonai na ke meyani ita nae iyavo kava ke iti tumaghana kurisi da iti nowi da iti vitesi.

⁸ Tuna kubiine tota vitumaghana wawayita tivitesi. Nakanani taberai da nani wawayisi yavata tabiga patapata da vonavaghata tarereghi.

Diyotrepes ma Dimitriyas.

⁹ Rorova agiruma ekalesiya am dobuwai kurisi, ma kegha da Diyotrepes aku sisiya ke ita viiya, iyamna ina kayowana da tuna iti bada.

¹⁰ Ma maranai ana pisi na ikikava Diyotrepes ivi avaberoweku na peyarina ani debei kurimi. Ma ke tuna kava, varevaresita Keriso kubiine ebababa na ke ita vivikiikiwesi. Ma bade ekalesiya kamomiyai iyavo kava i kayowana da varevaresita iti kiikiwesi na egudugudusi. Ma bade ikiibunisi da ke ami vokavakavara ku kamona ina rui.

¹¹ Kwinaku, tam nuwanuwaku. Ke berabero wawayisi kuni bonebonesi, kegha da bera biibiisi kava keberai. Meni wawayina bera maninisi kava ina beraberi, tuna na God natuna. Meni wawayina bera beroberosi ina beraberi, tuna na God ke itakovi.

¹² Wawaya peyarisi Dimitriyas ekawakawabiibiyei ma bade vonavaghata idebei da tuna na wawaya biibiina. Ma tokai bade kavonavonem da tuna na wawaya biibiina ma kuakovi da aviyavisina kaisisiyei na vonavaghata.

Vikiikiwa damona.

¹³ Aku nota ipeyari kirakai da ata vonem ma ke ata kayokayowei da wekarakava nani notasi ata giruma. ¹⁴ Anotanotai da ke mara gurina ma ana kitim da yavata tisisiya patapata.

¹⁵ God ina nuwanuba gwabimuwai ina makai.

Ma turaturata weni dobnai i vikiikiwa evonavonatawei kurim. Turaturata sago sago duma am dobuwai kevonesi da avi kiikiwesi.

---

* **1:1:** Apos 19:29; Rom 16:23; 1Kor 1:14   * **1:5:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

Jud Ina Giruma (Jude) Vonaviakova

Jud na Yesu tina kikei, ma weni girumina kamonai vitumaghana damsi ivonesi da ita kitaruvisi, iyamna wawaya viya vibeyebeyena vibero itereterei, ivonavona da ti na vitumaghana damsi ma kegha. Weni girumina na tupona, ma vonaviakova kamonai na maghimaghaghina 2 Pita kamonai tapanani. Ma vitumaghana damsi ikieiepepisi, ivonesi bo, “ami vitumaghanai komiirikikina ma kovi tona da vonavibero kona miiripotei. God ina vonavaghata tota ina wawaya vovokaravita ivereta na ke tavirai.”

Jud ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiwa.

Vesis 3-16 Vibeyebeyena vibero damsi i bera, i vibeyebeyena ma kii kovogha.

Vesis 17-23 Ivonesi da i vitumaghana ita vokikini.

Vesis 24-25 Vibiibiina.

¹ Taku Jud na Jemes tina kikei ma Yesu Keriso* ina bigabiga wawayiku.*

Agirugiruma kurimi, tami iyavo kava Mamai God ikwatumi da ina nuwaviina kamonai komakamakai ma Yesu Keriso ekoyakoyaghimi.

² Ainowi God kurina da ina vikamyuyuwa, ina nuwaviina ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kamowa.

Vibeyebeyena wawayisi viviberosi.

³ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Avovovunagha da ata giruma kurimi da ikikava Yesu Keriso tami ma taku ivi yawasita na ati sisiyei. Ma kegha da avoterei iyamna damina aviiya da wekarakava sisiya sago ati akovimi da ami vitumaghanai kota miirikikina ma koti tona da vonavibero kota miiripotei. God ina vonavaghata makamakii nonowina ivereta na tota ina wawaya vovokaravita na ke tavirai. ⁴ Ma tomotomowa viya ti na God ke ita vitumaghane i ma ke ita vovopepetei, gavunai ami ku kamo irui na akovisi ke kota viiya. God ina agabiibai eruruvovirei ma evonavona da vipekana wapawapa na vaghina. Ita Kiiivavo ma ita Bada na sago kava, Yesu Keriso. Ma ti damsi na ibarei. Mara katamaninai namada igiruma da God ini tupavireviresi ma ku berona ina teresi.

⁵ Namada koakovi ma kegha da bade ana vonaveremi da Bada ikikava Israel damsi ivi yawasisi da Egypt dobuna ikiibutawei. Ma kegha da muriyai iyavo kava ke ita vitumaghana na igwaramutusi.* ⁶ Ma konota bubuna da aneya i rewapana God gwabinai iviia ma viya na ke kii gawara vaghatai ita makai na ivi kawakiikai da kii gawara ikiibutawei. Ma God chein makii nonowinai ikutanisi ma ku nubakutuva iteresi da vitupavira kana ku mara. ⁷ Maghimaghaghina Sodom ma Gomora kwanatusi na kovogha berona ipanani. Meyagai gisigisisi ririnai yavata, kudubisi ivi pekana wapawapa, ma tavine ketana maninina ibarei da berana ivi dowadowai. Ma God keyama karakaratina ivonatawei ioru da ikaragavogavovorisi na ti ivi matakira da iyavo kava nakanani ina bera i na kii kovogha na keyama karata makamakii nonowina ina karisi.*

⁸ Berana sago nani viviberosi kamomiyai eberabera i, tupuwisi idowadowai, God ina vibadana ebabarei, ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita vovokaravesi ma iavaberowesi.

⁹ Ma Maikel na tuna aneya i bada ghamana ma kegha da Devil ke iti avaberowei maranai Moses tupuwina kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ivonota bo, “Bada ina yeghim.”* ¹⁰ Ma nani tomotomowisi viviberosi aviyavisina ke itakovi na iavaberowei. Ti nakanani ma ghamoghamo dipa, tupuwisi i kayowana eberabera i na ti mani kii kovogha etitinariyai. ¹¹ Nuwapoya ghamana ina panani! Kein ina bera ekivikivini. Ti na Beilam nakanani, mane kubiine Bada ina wawaya ku berona inowesi. Ma ti na kawakiikiisi Kora nakanani da God ina gwaramutusi.* ¹² Ma tami Bada avanai koinuwasago ma kokamkam patapata na nani kamna kamonai viviberosi yavata kokamkam da ami kam na epuyapuyaki, iyamna ti na vinimaya gwabisiyai kegha, ma ti mani kava enotanota meyesi. Ma bade ti na nakanani ma kwavu yanunu etapitapini ma garewa kegha. Ma ti nakanani ma kii. Kii amame kana mara ma ke itamame. Kiisi na namada ivi tinaraguwana da ramramsi yavata

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3 * **1:5:** Exod 12:51; Num 14:29-30 * **1:7:** Gen 19:1-24 * **1:9:** Dan 10:13, 21, 12:1; Rev 12:7; Deut 34:6; Zech 3:2 * **1:11:** Gen 4:3-8; Num 22:1-35, 16:1-35

irabobo tuwanonowa. ¹³ Ma bade ti na nakanani ma tovava berona rasarasana yegiiyai, puropurona imatakira da i bera beroberosi irakata na itinimaya. Ma ti na nakanani ma gwamegwame kiiveraverusi, i gawara ikiibutawei ipeku da i damona na mara nonowa nubakutuva kamona in a makamakai.

¹⁴ Inoka tuna na Adam tupurereghina. † Ma weni viviberosi ivi sisiyesi, mara katamaninai sisiya God gwabinai iviia da ivona bo, “Kokita. Bada epipisi, ina aneya vovokaravisi yavata. Koroto irakata da 1 tausand ighekuyowei. ¹⁵ Tuna epipisi da wawaya kudubisi ini tupavireviresi, ma kovogha ina veresi. Ma iyavo kava Bada ke ita vivitumaghane i ma bera beroberosi eberabera i na ku berona ina teresi. Ma bade iyavo kava Bada emiimiirikupuku-putei ma iavaberowei na ti yavata ku berona ina teresi.”*

¹⁶ Nani viviberosi na mara nonowa ina vivigamowana, ina viviwavu wapawapa, aviyavisina berona ekirokirorowei na maninina ina berabera. Ti na ekayokayotata ma viberowai wawaya ini nuwatini da i kayowana ina berabera.

Keresiyana ita kitaruvisi ma ita miirikikina.

¹⁷ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Konota bubuni da rorova Bada Yesu Keriso ina aposol aviyavisina ivonavereta. ¹⁸ Ivona da mara ina ne tupo da gisina kava mara damona ina nekiibau na ami vitumaghana kubiine wawaya ina vonavinamemi. Ma aviyavisina berona God ke iti vaghinei na nani wawayisi ina kirokirorowei na maninina ina berai.* ¹⁹ Ma karako ti wawayisi na ita kamowai emakamakai na ibogehogeta. Tupuwa ina yawasa berona ekivikivini, ma God ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha. ²⁰ Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tami na ke nani wawayisi nakanani. Ma kovi aguvivirana da ami vitumaghana vovokaravina ina rakata. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa kona niponipowana. ²¹ Ma bade God ina nuwaviina kamona i kona vivikoyakoyagha ina nena da mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vikamyuyuwai na yawasa makamakii nonowina ina veremi.

²² Ma iyavo kava i nota iragharagha na kovi kamyuyuwesi ma kovi vitesi da ini tumaghana. ²³ Ma bade wawaya viya vitupavira kana keyama yebayebarina kamona i kotinakiibuwesi da koni yawasisi. Ma bade wawaya viya berabero kamona i kovi kamyuyuwesi ma kokitaruvimi da i bera ku kamona ke kona rui da ini pekunimi. Kona peku na tuna nakanani ma kii gara dadabuna kota kotei.

Nipowana ma vigheghena.

²⁴ God kovokovoghina da ina vokikinimi ami yawasa ku kamona da ke kona peku, ma nuwabiibiiyai kana ku kadara kona rui da nuwanuwami yagharinai maghinonai kona miiri. ²⁵ God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Ita God na sago kava, ma tuna na kata Viviyawa. Ita Bada Yesu Kerisowai da ivi yawasita. Kadara, rewapana ma vikiivavona na God rapenai, tuna wawaya ghamanakina. Rorova ma karako ma mara ku peyarina. Amen.

† 1:14: Adam nosina na Kenan, ma Kenan nosina na Inoka.

* 1:15: Gen 5:18, 21-24

* 1:18: 2Pit 3:3

Jon
Akova God Gwabinai Iviya
Da Ivi debei.
Revelation
Vonaviakova

Aposol Jon na akova God gwabinai iviyya da weni girumina kamonaɪ ivi debei. Maranai igirugiruma na wawaya pɛyarisɪ Keresiyana ivivi tupaketowanɛsi Bada Yesu Keriso ivivi tumaghaneɪ kubiine. Jon ivi nuwapoyesi ma igiruma da nota rewapana iveresi ma iki-iepepisi da vitupaketowana ma vokwarakwara kamonaɪ ina miirikikina ma i vitumaghana ke ina voterei.

Jon akova gavugavuna ma bera gubagubasi God gwabinai iviyya ma ti berasi weni girumina kamonaɪ igirumi. Ivi debei da aviyavisina namada itupuwa ma bade aviyavisina karakava ina tupuwa.

Miibiiyai igiruma da Keresiyana nani maranai itakova da nani berasi na iyamsi avai. Ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi.

Aviyavisina bera gubagubasi kamosiyai ikitakitai na mara sago sago duma irereregha bubuni. Ma bera viya na ikitai ma bade ikitakita meyei da miiba bogii ma bogiiyai itereterei.

Ma karako wawaya nani miibiisi i nota gisigisisi iruwei da iyamsi avai. Ma weni girumina ina nota ghamana na wawaya kudubisi iakova bubuni. Notana na weni. Bada Yesu tepanai God kana ghavighaviya kudubisi ma Seitan yavata ina ghegavovora tuwanonowisi. Nani murinaɪ na ina wawaya patupatutusi ini biibiini da ku dobu vuna ma ku kunuma vuna ina teresi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 3:22 Jon bera gubana sago ikitai ma sisiya Yesu gwabinai iviyya da ekalesiya miikovimaruwa kurisi igiruma.

Sapta 4:1 da ku 8:1 Jon bera gubana kana viruwa ikitai, kamonaɪ na pepa nokuna ma pasisi miikovimaruwa.

Sapta 8:2 da ku 11:19 Ture miikovimaruwa.

Sapta 12:1 da ku 13:18 Dragon ma ghamoghamo kayakayayisi ruwa.

Sapta 14:1 da ku 15:8 Jon bera gubagubasi bogii ma bogiiyai ikitai.

Sapta 16:1-21 God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

Sapta 17:1 da ku 20:10 God kana ghavighaviya igwaramutusi. Ti na Babilon, ghamoghamo kayakayayina, peroveta vibero ma Seitan.

Sapta 20:11-15 Vitupavira turina.

Sapta 21:1 da ku 22:5 Kunuma vuna, dobu vuna ma Jerusalem vuna.

Sapta 22:6-21 Nota turina.

Votawena.

¹ Weni bukana kamonaɪ na aviyavisina gisina kava ina tupuwa na God ti berasi ivi debei Yesu Keriso* kurina. Ma Keriso, aneya ivonatawei ina vovobigabiga Jon kuriku da ati damani God ina bigabiga wawayisi kurisi. ² Ma taku Jon weni berasi akitai na kudubina weni bukana kamonaɪ avi mamatara bubuni, tuna God vonana ma Yesu Keriso ivi debei kuriku. ³ Weni sisiyisi na maninina God gwabinai ipisi ma wawaya iyai ina viyiyavi na God ini biibiini. Ma iyavo kava weni sisiyisi ini yanei ma ku nuwanuwasi ina terei ma ina votekatekeɪ na bade God ini biibiini, iyamna mara namada ine tupo da weni berasi ina tupuwa.

Vikiikiwa vitumaghana damsɪ kwanatu miikovimaruwa kamonaɪ.

⁴ Taku Jon, ma vitumaghana wawayimi ami kwanatu miikovimaruwa Eisiya doɓuna kamonaɪ na kurimi agirugiruma.*

God, tuna makamakii nonowina, rorova, karako, ma maram. Ma ainowi kurina da agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Ma ina vikiivavo gawarina maghinonai kanuma miikovimaruwa imiiriyana na ti bade agabiibai ma nuwanuba ina veremi. ⁵ Ma bade Yesu Keriso agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Tuna ivi patutu kirakai, iyamna aviyavisina

* **1:1:** Keriso: Griɓ damsɪ gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsɪ gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:4:** Exod 3:14; Rev 4:5

peyarina ivi debei na takovi da vonavaghata. Ivi nao, rabobowai ivomiiri da kata iyaroko. Ma dobuwai tuna na kiikiivavo i Kiivavo.*

Ma bade ina nuwaviina kurita irakata kirakai da taranai ita berabero ikowatawei da ivotaweta. ⁶ Ma iviinita da ina vikiivavona ku kamona itereta ma iberita da taparoro babadita da ina Mamai God tavovokavakavari.

Yesu Keriso tighegheni da ina rewapana ma kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.*

⁷ Kokitai! Kwavuwai epipisi,

da wawaya kudubina matasiyai ina kitai,

ma iyavo kava igwariya na ti yavata bade ina kitai.

Ma dobuwai dam kudubina ini kamyuyuwa meyesi da Keriso kubiine ina tuwenoweno.

Vona bubuna da weni nakanani ina tupuwa. Amen.*

⁸ Bada God evonavona bo, “Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Makamakii nonowiku, rorova, karako ma maram. Taku rewapana kirakiiku.”*

Jon, Keriso ikitai.

⁹ Taku varesimi Jon. Tami ma taku na Yesu ina vikiivavona kamona ma wawaya itupaketowaneta da tavovokwarakwara patapata ma kegha da ere nuwanubata tamiimiirikikina. Ma taku na God vonana adimadime ma Yesu avivi sisiyei tuna gigituna na ipatumiku ma ivonataweku ku Patmos nuwana. ¹⁰ Bada ina taparoro marana sago kamona na avovokavakavara ma Kanuma Vovokaravina iviniku na murikuwai wawaya gamona ghamana nakanani ma ture avi yanei. ¹¹ Ma ivona bo, “Aviyavisina kava kuna kitai na kegurumi ma kevonatawei vitumaghana damsi weni kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai kurisi. Epesas, Simena, Pegamom, Tayatira, Sadis, Piladelpiya, ma Laodisiya.”

¹² Ma amiiritavire da wawayina ivivi sisiya kuriku ata kitai na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa goldiyai wamayamonisi iniimiiri akitai.

¹³ Ma basusiyai na wawaya sago iniimiiri akitai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gara gurina ikotei, garana ioru da ku kaena. Ma nuwakadana gara sago iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni.* ¹⁴ Gayamina ma uyawina na poipoi kirakiina nakanani ma sipu vunivunina bo nakanani ma gonugonu poipoina. Ma matana na kana kita nakanani ma keyama yebayebarina.* ¹⁵ Ma bade kaena na yebayebarina, kitana nakanani ma kirama ita karai da iti nabiri. Ma gamona irakata kirakai nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi.* ¹⁶ Ma imana katagheyana kamona na gwamegwame miikovimaruwa, ma kawanai na seri nevana da nevana gangamsi ikiibau. Ma maghighina na nakanani ma madegha matasararina ita vovokadkadari.

¹⁷ Akitai na ku maghinona apeku da avi kiiparoroweku. Ma katagheyana ivororona da ku tepaku iterei ma ivona bo, “Ke kuna yabumana. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona.”*

¹⁸ “Taku na yawayawaku, arabobo ma rabobowai avomiiri. Kekitai, yawayawaku ana makii nonowa. Aku rewapana emakamakai da rabobo ma tanama matuketisi aibadei.”

¹⁹ “Tuna kubiine, aviyavisina kukitai, ma aviyavisina wekarakava etuputupuwa ma bade mara maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa na peyarina kegurumi. ²⁰ Katagheyaku kamona gwamegwame miikovimaruwa ma bade rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa kukitai na iyamna gavugavuna ani debei kurim. Rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa, ti na vitumaghana damsi nani kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai. Ma gwamegwame miikovimaruwa imaku kamona, ti na aneya. Kwanatu nununai vitumaghana damsi kii koyakoyagha.”

2

Vitumaghana wawayisi Epesas kamona kii sisiya.

¹ “Vitumaghana wawayisi Epesas kamona kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani keguruma. ‘Taku na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa basusiyai abababa ma imakuwai gwamegwame miikovimaruwa. Aku sisiya na weni.’

² ‘Ami bera peyarina akovi, ami inipika ma bade ikikava nuwapoya kamona komiimi-irikikina. Ma bade akovi da wawaya beroberosi ke kota kayokoyowesi da yavata kota makai.

* **1:5:** Isa 55:4; Psa 89:27 * **1:6:** Exod 19:6; Rev 5:10 * **1:7:** Dan 7:13; Mat 24:30; Mak 13:26; Luk 21:27; 1Tes 4:17; Zech 12:10; Jon 19:34, 37 * **1:8:** Rev 22:13; Exod 3:14 * **1:13:** Dan 7:13, 10:5 * **1:14:** Dan 7:9, 10:6 * **1:15:** Ezek 1:24, 43:2 * **1:17:** Isa 44:6, 48:12; Rev 2:8, 22:13

Wawayisi viya ararariyariya da ti na aposol ma kegha da korubusi ma kopananisi da ti na ibero. ³ Taku vava kubiine na ami yawasa ibagibagi kirakai ma kegha da komiimiirikikina ma ininimi ke ita babara. ⁴ Ma taku, ami bera sago kava ke ata vivivaghinei. Karenai na ami nuwaviina kuriku irakata ma karako na igisi. ⁵ Konotai da karenai na koghe kirakai ma karako koru kirakai. Kotinimaya ma berabero kota voterei da rorova ikikava aku kayowana koberaberi na karako nakanani kota bera. Ami yawasa ke kona virai na ana pisi da gwabimiyai ami rampa kana tutura ana viitawei. ⁶ Koru, ma kegha da bera sago kava koberaberi na aivaghinei. Ikikava taku Nikoras kana kivikivina yavata i bera ke ata kayokayowei na tami bade nakanani, ke kota kayokayowei.’

⁷ ‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da God ina vao kamoni na kii amena ina kani. Nani kiina na yawasa ina verei.’”

Vitumaghana wawayisi Simena kamoni kii sisiya.

⁸ “Vitumaghana wawayisi Simena kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* ‘Taku na bera karena ma bera damona. Arabobo ma rabobowai avomiiri da yawawaku. Aku sisiya na weni.’

⁹ ‘Ami vokwarakwara ma ami vikiikayokayo akovi ma kanuma ina ku nevanewa tami na mura wawayimi. Akovi da wawayi iavaberowemi. Ti wawayisi na viviberosi, evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha da ti na Seitan ina dam kamoni.’

¹⁰ ‘Ma maghinomiyai vokwarakwara koni karoni na ke kona yabumana. Avonavonemi da tami viya Devil ina vorubumi ma ku gabura ina teremi. Ma ami vitumaghana kubiine wawayi ini tupaketowanemi da mara imaruwa kamoni kona vokwarakwara kirakai da ku rabobo ini riyemi. Ma viya ini rabobomi ma ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina da ku damona. Ma ami miyi na ku gayamimi kraun ana terei ini debei da bera peyarina koghekuyowei ma yawasa makamakii nonowina ana puyomi.’

¹¹ ‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na rabobo makamakii nonowina damina ke ina viyi.’ Tuna na rabobo kana viruwa.”

Vitumaghana wawayisi Pegamom kamoni kii sisiya.

¹² “Vitumaghana wawayisi Pegamom kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku aku seri matana nevana da nevana gamgamsi. Aku sisiya na weni.’

¹³ ‘Akovi da ami kwanatu kamoni na Seitan ina vikiivavo gawarina emakamakai ma kegha da avaku tepanai komiimiirikikina. Ami kwanatu kamoni Seitan ina wawayi ivomiiri da aku bigabiga patupatutuna Antipas ikiivunui ma kegha da nani kamoni ami vitumaghana kuriku ke kota voterei. ¹⁴ Ma taku ami bera viya na ke ata vivivaghinei. Kamomiyai na wawayi viya peroveta Beilam ina vibeyebeyena ekivikivini. Mara katananai tuna wawayina kiivavo Balaki nota iverei da ikikava Israel damsi iti nuwatimisi da bera beroberosi ita bera. Israel damsi nuwanuwasi ikani da siya kokoitau kurisi isuwara na ikam ma bade vipekana wapawapa iberai.* ¹⁵ Ma ami bera kana viruwa ke ata vivivaghinei na weni. Kamomiyai wawayi viya Nikoras ina vibeyebeyena ekivikivini da berabero eberaberi. ¹⁶ Tuna kubiine ami bera beroberosi kovi nuwapoyei da kovotutura ma ke kona bera meyei. Ke kona voterei na yaghiyaghinai ana pisi kurimi da iyavo kava nani berasi eberaberi na aku seri kawakuwai ikiibau na tuniyai ani ghaviyesi.’

¹⁷ ‘Wawayi ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.*

‘Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na mana teregavugavuna ana voraguni da ana verei. Ma bade wakima poipoina tepanai kana vava vuna agirumi na ana verei. Nani vavana na wawayina ina kina kava inakovi.’”*

Vitumaghana wawayisi Tayatira kamoni kii sisiya.

¹⁸ “Vitumaghana wawayisi Tayatira kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku na God Natuna. Mataka kana kita nakanani ma keyama yebayedarina ma kaeku na kadakadarina nakanani ma kirama vivisibona ita vovokeyakeyai. Aku sisiya na weni.’

* 2:7: Gen 2:9; Rev 22:2; Ezek 28:13, 31:8

* 2:8: Isa 44:6, 48:12; Rev 1:17, 22:13

* 2:11: Rev 20:14, 21:8

* 2:14:

Num 22:5, 7, 31:16; Deut 23:4; Num 25:1-3

* 2:17: Exod 16:14-15, 16:33-34; Jon 6:48-50; Isa 62:2, 65:15

* 2:17:

Exod 16:32-34; Hib 9:4

¹⁹ ‘Ami bera peyarina akovi. Ami nuwaviina ma ami vitumaghana, ami inipika ma bade ikikava ami nota ivi rewapana kirakai da nuwapoya kamonai mara gurina komiimirikikina. Ma akovi da karako ami inipika ine kirakai ke nakanani ma rorova. ²⁰ Ma kegha da ami bera weni tuna kava ke ata vivivaghinei. Tami nani wavinena Jesebel koigegenuwu, tuna mani ararariyariya da tuna God ina peroveta. Ina vibeyebeyena viberowai na aku bigabiga wawayisi nuwanuwasi etitinavirai da ipekana wapawapa ma bade kokoitau kurisi esuwasuwara ma siyasi ekamkam.* ²¹ Namadani kava taraboga averei da ina berabero iti nuwapoyei da vipekana wapawapa ita voterei ma ibara, ke ita kayokayowei. ²² Tuna kubiine ani gubagi da ina kena vaghata ma ina vokwarakwara kirakai. Ma bade iyavo kava yavata ivi pekana wapawapa ma ke i berabero itinimaye da ita miirikupukuputei na ti yavata ani gubagisi da ina vokwarakwara kirakai. ²³ Ma iyavo kava ekivikivini na ani kiivunuwana. Weni berasi ana berai da vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma inakovi da taku na wawaya nuwanuwasi ma i nota gavugavusi kii ginigini wawayiku. Tami sago sago duma ami bera ikikava na nakanani kami kovogha ana veremi.*’

²⁴ ‘Ma tami viya Tayatira kamonai kami sisiya na weni. Nani wavinena ina vibeyebeyena ke kota vovotani, ma bade Seitan ina bera akovina ke kota viiya. Viviberosi evonavona da bera ghamaghamasi ma kegha. Kovi patutu kubiine na kami vita ke ani taratatanei.’

²⁵ ‘Ma aku kayowana weni kava. Ikikava komakamakai na tuna kovokikini da aku vovira kana ku mara. ²⁶ Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori ma aku kayowana kava ina berai da ku damona na aku rewapana ani damani kurina da dam ma dam ini badesi. ²⁷ Ma imanai kiivavo ina diwona bagibagina ina votani da ini badesi ma ini kiigavovorana da nakanani ma bayawa tamogavogavovorisi. ²⁸ Ikikava aku Mamai rewapana ivereku na nakanani rewapana ana verei. Ma bade maratmtom tughuwarina ana verei.*’

²⁹ ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’”

3

Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii sisiya.

¹ ‘Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku imakuwai na kanuma miikovimaruwa, ti na God rapenai ma bade gwamegwame miikovimaruwa avovotani. Aku sisiya na weni.’

‘Ami bera peyarina akovi, ma avami itete da tami nakanani ma yawayawami ma kegha, tami na raborabobomi. ² Kovomiiri. Kena kovoterei. Keresiyana yawasina gwabimiyai na ioru kirakai. Koberai da ina rakata, iyamna gisina kava ma koni wapai. Apananini da aku God matanai na ami biga ke kota bera yavui. ³ Tuna kubiine konotai da aviyavisina kovi yanei ma kovi tumaghanei na tuna kovotekatekei ma ami bera beroberosi kovinimaye ma komiirikupukuputei. Ke kona vomiiri na ani tataghanimi, iyamna taku na yapiyapi wawayina nakanani, ke konakovi da avi maranai ana pisi.* ⁴ Ma kegha da Sadis kamonai na wawaya viya kii gara ke iti dadabu iyamna berabero gwabisiyai kegha. Ma ti wawayisi na kii gara poipoi kirakiisi ani kotesi ma taku yavata kana baba, iyamna ti na wawaya maninisi. ⁵ Ma iyai ruyagha ma nuwapoya ina ghegavovori na tuna bade gara poipoina ani kotei. Ma ke meyani da Yawasa Makamakii Nonowina Bukana kamonai kana vava ana kiipupunatawei. Aku Mamai ina aneya yavata maghinosiyai ani debei da tuna na taku aku wawaya.*’

⁶ ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’”

Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii sisiya.

⁷ ‘Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* ‘Taku na wawaya vovokaraviku ma maniniku, ma matuketa kana kiya David rapenai na avovotani. Aviyavisina ana votawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Bo ana gudui na ke kovokovoghina da meni wawayina ina votawei. Aku sisiya na weni.’

⁸ ‘Kokitai, maghinomiyai matuketa avotawei na ke kovokovoghina da meni wawayina ina gudui. Ami bera peyarina akovi. Akovimi da ami rewapana igisi, ma kegha da vonaku kovokikini ma ke kota vonavonavaveyaveyiyeku. ⁹ Ma iyavo kava evonavona da ti na Jiu damsi

* **2:20:** 1Kgs 16:31; 2Kgs 9:22, 30   * **2:23:** Psa 7:9; Jer 17:10; Psa 62:12   * **2:28:** Psa 2:8-9   * **3:3:** Mat 24:43-44;
Luk 12:39-40; Rev 16:15   * **3:5:** Exod 32:32-33; Psa 69:28; Rev 20:12; Mat 10:32; Luk 12:8   * **3:7:** Isa 22:22; Job 12:14

ma kegha, ti na viviberosi iyamna ti na Seitan ina dam kamoni. Ma ti wawayisi ana darusi da ina nae kurimi ma maghinomiyai ina tawesi da ina runomemi. Akova ina viiya da taku nuwanuwami aviya.* ¹⁰ Avonemi da nuwapoya kamoni kota miirikikina na gamoku kovotekatekei, tuna kubiine ani tarapapanemi. Mara epipisi da vikamyuyuwa ghamana dobu kudubina ina nunui da iyavo kava dobuwai emakamakai na ina vorubusi na nani maranai ana koyagha bubunimi. ¹¹ Ke mara gurina ma ana pisi. Ma aviyavisina gwabimiyai na kovokikini da kraun gayamimiyai atere na ke sago wawaya ina viitawei. ¹² Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ana berai da tuna aku God ina taparoro numana kana kowora. Ma ke meyani da nani numana kamoni ina votawei. Ma nani koworisi tepasiyai na aku God kana vava ma kaku vava vuna ma bade God ina kwanatu kana vava ana girumi. Tuna kwanatuna na Jerusalem vuna ma aku God gwabinai namei kunumai inoru.* *

¹³ ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamoni kii sisiya.

¹⁴ ‘Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamoni kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* ‘Taku na Amen Wawayiku, iyamna bera kudubina akova yawui, aipatutu da vonavaghata kava aimamatarei. Ma bera kudubina God iyamoni na taku aibadei. Aku sisiya na weni.’

¹⁵ ‘Ami bera peyarina akovi, tami ke muyamuyami ma bade ke nubanubami. Akayokay-owei da keta sago kota vinei da kota muyamuya kirakai bo kota nubanuba kirakai. ¹⁶ Ma kegha da tami na tururukimi. Ke muyamuyami ma bade ke nubanubami, tuna kubiine na ana ghurapupunatawemi. ¹⁷ Tami kovonavona bo, “Tokai vaghina, mura wawayikai, ke sago avi sawarina katekwekwai iyamna akii kayowana peyarina namada kavii yawui.” Ma kegha da damimi ke kota viiviyai da tami nuwapoya kamoni ma kovi kamyuyuwa kirakai. Matapotapotami ma iyumi kava ma kiikayokayomi. ¹⁸ Ami giu avereveremi da gold gwabikuwai kona gimari, tuna na keyama yebayebarina ikaravunaghi da gold kavakava. Kanumimi ina mura vaghata na gwabikuwai kota viiya. Ma kotinimaya da iyumi kava, tuna kubiine na gara poiposi gwabikuwai kona gimari ma koni kote da kona kiipaparimi. Ma bade gegura gwabikuwai kona gimari da matami kona bunama da kona kita bubuna. ¹⁹ Ma iyavo kava nuwanuwasi aviiviyai na ti damsi ayeghayeghisi ma atupatupavimaninisi. Tuna kubiine na nuwanuwami kudubina ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei.* ²⁰ Taku na weni, matuketiyai amiimiiri ma akiikiipopawara. Iyai gamoku ini yanei ma matuketa ina votawei na ana rui kurina da taku na tuna yavata kana kam patapata. ²¹ Taku bera kudubina aghegavovori da aku Mamai ina vikiivavo gawarinai yavata kamakamakai ma kaibada patapata. Ikiikava aberai na bade iyavo kava nakanani ina berai da ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da aku vikiivavo gawarinai yavata kana makai ma kani bada patapata.’

²² ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

4

Vokavara kunumai.

¹ Weni berasi murinai na taku Jon akita da kunumai matuketa vovotawena akitai.

Ma nani gamona karenai ivi sisiya kuriku na ivi sisiyame, ma gamona na ghamana nakanani ma ture gugurina. Ivona bo, “Keghae wike da aviyavisina mara maghinotai ina tupuwa na ani debei kurim da kuna kitai.” ² Nakanani ivonavona na yaghiyaghinai God Kanumina iviiniku da aghae. Ma kunumai akita da maghinokuwai na vikiivavo gawarina akitai ma tepanai na God imakamakai.* ³ Ma kana kita na vokeyakeyuna nakanani ma wakima kadadarisi kii vava jespa da kanilian. Ma vurere nani vikiivavo gawarina iveruviviri, kana kita nakanani ma wakima kadadarina kana vava emerod. ⁴ Ma bade vikiivavo gawarisi gisigisivi ivi ²⁴ nani wawayina ina vikiivavo gawarina igwagwari ma sago sago дума tepasiyai na magumagura avatetesi imakamakai. Ma kii gara poiposi ma kii kraun na gold, gayamisiyai ivi kote, imatakira da ti na kiikiivavo. ⁵ Ma vikiivavo gawarina ghamanai na kadakadara ma gugura ikiikiibau ma warikayakeya iruruwa. Ma maghinonai na kibe miikovimaruwa ikarakarata, ti na kanuma miikovimaruwa God

* **3:9:** Isa 49:23, 60:14, 43:4   * **3:12:** Rev 21:2; Isa 62:2, 65:15   * **3:12:** Iyavo kava God ma Yesu Keriso kii vava gwabisiyai igirumi ti na God ma Yesu rapesiya. Ma bade Jerusalem kana vava gwabisiyai ini matakira da tuna kwanatuna na i dobu vaghata.   * **3:14:** Prov 8:22   * **3:19:** Prov 3:12; Hib 12:6   * **4:2:** Ezek 1:26-28, 10:1

rapenai.* ⁶Ma bade nani vikiivavo gawarina ghamana maghinonai na toka, ma imiirara kirakiyei da kana kita na nakanani ma garasi.*

Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa nani vikiivavo gawarina imiiriviviri. Matasi ipeyari maghinosiyai ma bade iwagidusiyai ma bade tupuwisi ivi kenaviviviri. ⁷Ma sago kana kita na nakanani ma layon ma viruwina kana kita na nakanani ma ox. Ma viarobina maghighina na nakanani ma wawaya ma viruwamaruwina kana kita na nakanani ma bayo mapemapena ita rutataghi. ⁸Ma sago sago duma na mapesi miikovimasago ma tupuwisiyai na mata kavakava, mapemapesi gaburisiyai yavata. Mara ma didibara, ke meyani da kawasi ita potapota, evonavona bo, “Vovokaravim, vovokaravim, vovokaravim,
tam Bada God rewapana kirakiim.

Tam makamakii nonowim, rorova, karako ma maram.”*

⁹Maranai nani ghamoghamosi yawayawasi ikarei da vokavakavara ma vikiikiwiwa ma vokarava God makamakii nonowina kurina etereterei na ¹⁰magumagura avatetesi ivi 24 evovomiiri da God makamakii nonowina ina vikiivavo gawarina maghinonai ituwaporeruruwana ma etawetawesi ma kii kraun ivotaweyana da maghinonai etutura ma evovokavakavara. Evonavona bo,

¹¹“Tam ina kim kava akii Bada ma akii God.

Kughe kirakai, tuna kubiine rewapana
da kadara kavereverem, ma kavovokaravem,
Iyamna bera kudubina na tam kuyamoni
ma tam kava am kayowanai na yawasa kuveresi.”

5

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawetawei.

¹Muriyai God akitai, tuna ina vikiivavo gawarina tepanai imakamakai ma imana katagheyana na pepa nokuna nevana da nevana girugirumina ma pasi miikovimaruwa ipasitani.* ²Ma aneya rewapana kirakiina akitai ikiikiirara bo, “Tam iyai am rewapana kovokovoghina na pasi kuna votawei da pepa kuna votaritariya.” ³Ma ke sago iyai kunumai bo dobuwai bo dobu gaburinai da nani pepana ita votaritariya da girumina iti yavi. ⁴Ma taku atuwenoweno iyamna ke sago wawaya kiimatana ita panani da pepana ita votaritariya da kamona girumina iti yavi. ⁵Ma magumagura ivi 24 kamosiyai sago ivoneku bo, “Ke kuna tou. Kekita, Juda kana dam kamona David tupurereghina sago ivi rewapana kirakai da ivi vavei ‘Juda i Layon.’ Tuna bera kudubina ighegavovori ma kovokovoghina da pasi miikovimaruwa ina votawei ma pepa ina votaritariya.”*

⁶Akita da Sipu Gegeyina akitai, tuna vikiivavo gawarina ririnai imiimiiri ma ghamoghamo ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi basubasuwei. Ma Sipu Gegeyina kana kita na nakanani ma wawaya ita kiiyunui ma muriyai ita ruyawayawa. Ma tonana miikovimaruwa ma matana miikovimaruwa. Nani matasi ivi matakira da kanuma miikovimaruwa God rapenai evonavonatawesi ekiikiibau da dobu kudubina ekitakita yavui.* ⁷Ma Sipu Gegeyina ivi turiya da God vikiivavo gawarina tepanai imakamakai na katagheyana na pepa nokuna ivovotani na ita viiya. ⁸Pepa nokuna iviiviya na ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi Sipu Gegeyina ku maghinona da ivokavakavari. Ma kudubisi haps ma bade dabira goldiyai iyamona na ivopatapati. Dabira kamosiyai na insens, tuna na God ina wawaya vovokaravisi i nipowana.* ⁹Ma Sipu Gegeyina kurina tavora vuna ivuri.

“Tam wawaya kiimatanim, tuna kubiine kovokovoghim da pepa nokuna kuviiya
ma pasisi kuna votawei,

iyamna ikiivunum ma tarumwai wawaya,
dam na dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai, kudubisi kugi-
maratawesi da God rapenai.*

¹⁰Ma kuberisi da ti na kiikiivavo ma vokavakavara babadisi
da God ina vokavakavari ma dobuwai ini bada.”*

¹¹Ma akita na aneya kana vava da koroto ke viviyavina akitsi ma gamosi avi yanei. Nani korotona na vikiivavo gawarina ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 iveruvivirisi.* ¹²Gamo vovosiyai ivivi tavoreyana bo,

* 4:5: Exod 19:16; Rev 8:5, 11:19, 16:18; Ezek 1:13; Rev 1:4; Zech 4:2 * 4:6: Ezek 1:5-10, 10:14 * 4:8: Ezek 1:18, 10:12; Isa 6:2-3 * 5:1: Ezek 2:9-10; Isa 29:11 * 5:5: Gen 49:9; Isa 11:1, 10 * 5:6: Isa 53:7; Zech 4:10 * 5:8: Psa 141:2 * 5:9: Psa 33:3, 98:1; Isa 42:10 * 5:10: Exod 19:6; Rev 1:6 * 5:11: Dan 7:10

“Sipu Gegeyina ikiivunui, tuna na kiimatanina ma ighae kirakai. Tuna kava tavovokar-avei,
iyamna kana vava irakata
ma mura, nuwagiura ma rewapana,
kadara ma vigheghena
na kudubina rapenai.”

¹³ Ma bera kudubina yawayawana kunumai ma dobu tepanai ma dobu gaburina, ma bade yegai kamona na peyari avi yanesi etavotavora bo,

“Wawayina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai ma Sipu Gegeyina, ti tavovokar-avesi,
iyamna kii vava irakata
ma rewapana, kadara ma vigheghena makamakii nonowina na rapesiyai.”

¹⁴ Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ivona bo, “Amen.” Ma magumagura avatetesi ivi ²⁴ ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ma ivokavakavarisi.

6

Sipu Gegeyina pasi ivi votaweyana.

¹ Akitakita ma Sipu Gegeyina pepa nokuna iviia ma pasisi miikovimaruwa kamosiyai na sago ivotawei. Ma avi yanei da nani ghamoghamosi yawayawasi ruwamaruwa kamosiyai, sago gamona nakanani ma warikayakeya, ivona bo, “Kepisi.” ² Ma akita da maghinokuwai na hosi poipoina imiimiiri akitai. Ma tepanai wawaya igeru na kraun iviia ma ikotei, pidu ikavari ma ikiibau da kana ghavighaviya ita ghegavovorisi.*

³ Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwa ivotawei na avi yanei da bade ghamoghamo yawayawasi kana viruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁴ Ma bade hosi sago yebayebarina itawanaki-ibuwei. Ma wawaya sago hosi tepanai igeru na rewapana iviia da dobuwai nuwanuba ita viitawei ma wawaya ita berisi da turaturasi yavata iti ruwavunuvunuwana. Ma tuna wawayina na seri ghamana gwabinai.*

⁵ Ma bade Sipu Gegeyina pasi kana viaroba ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viaroba ivona bo, “Kepisi.” Akita da maghinokuwai na hosi dumadumana imiimiiri akitai. Ma wawayina hosi tepanai igeru na imanai sikere ivovotani.*

⁶ Ma nani ghamoghamosi yawayawasi basusiyai gamo avi yanei da wawayina hosi tepanai ivone bo, “Keberai da vavai miyiina ina rakata da wawayina ina biga ku pom ma miyanina na whiti kilo sago kava ina gimari. Bo ina biga ku pom ma miyanina na bari kilo aroba kava ina gimari. Ma greipi uravisi ma oliv kiisi ke kuna kiiviberi.”*

⁷ Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwamaruwa ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viruwamaruwa ivona bo, “Kepisi.” ⁸ Akita da maghinokuwai na hosi sago imiimiiri akitai. Ma kitana na yapuyapukarena. Ma wawayina hosi tepanai igeru kana vava na ‘Rabobo.’ Ma kwinana kana vava ‘Tanama’ na murina ikivikivini. Ma rewapana iviia da ina berai da gomara, gubaga, ghamoghamo kayakayayisi ma bade ghaviya ina rakata da wawaya nevanavana dobuwai ina rabobo.†*

⁹ Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovi ivotawei ma akita da wawayina kanumisi suwara kana kema gaburina ivivi makiiyana akitisi. Ti na God vonana idime ma ivi patutu da debiiyai ivi mamata da Yesu ivi tumaghane. Tuna kubiine wawaya ivi tupaketowanasi ma ivi kiivunuwana. ¹⁰ Bada ikwatui ma ivonei bo, “Bada rewapana kirakiim, vovokaravim ma maninim. Kana vivikoyakoyagha da mara avai wawayina dobuwai ivi kiivunuwane kai da tarakai isororo na kuni tupaviresi ma kovogha kuna veresi.” ¹¹ Ivi sisiya ikovi na sago sago sago duma gara poipoina iviia ma sisiya ivi yanei da iti koyakoyagha mara gisina. Wawayina ina vomiri da Keresiyana varevaresisi viya ma Yesu ina bigabiga viya ini kiivunuwana ina nena da ruvana iterei ina viia na muriyai vitupavira marana ina nekiibau.

¹² Akitakita ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimasago ivotawei ma nukenuke ghamana itupuwa. Ma madegha rarana ivoterei da ivi nubakutuvi da nakanani ma nuwapoya garana dumadumana.‡ Ma nawaravi na kudubina iyebaravirai nakanani ma tara.* ¹³ Ma kunumai gwamegwame iririgha ku dobu da nakanani ma yanunu

* **6:2:** Zech 1:8, 6:3, 6   * **6:4:** Zech 1:8, 6:2   * **6:5:** Zech 6:2, 6   * **6:6:** Weni sisiyina iyamna da gomara ghamana wawaya damina ina viini. Kawasisiyai biga kuni karei da ku didibara ma kana miya na denariyas sago. Tuna kovokovoghina da whiti kilo sago kava kuna gimari bo natunatum ina peyari ma kuna nota kavai na bari kilo aroba kuna gimari. † **6:8:** Wawayina nevanavana iyamna na wawayina ruwamaruwa kamosiyai na sago ina rabobo, 1/4 bo 25%. * **6:8:** Ezek 14:21   † **6:12:** Mara katamaninai gote dumadumana vunivinai gara iyamoyamoni. Tuna garana na nuwapoya ma siyapa marasiyai ivivi kote. * **6:12:** Rev 11:13, 16:18; Isa 13:10; Joel 2:10, 31, 3:15; Mat 24:29; Mak 13:24-25; Luk 21:25

ghamana kii itugui da amena matisi ma ita ririgha.* ¹⁴ Ma kunuma iwapa nakanani ma riyapa ita vonokui. Ma bade koya da nuwa kudubisi kii gawara vaghata ikuyowei ma ku gawara vusi idamana.* ¹⁵ Ma wawaya peyarisi iverau ku koya. Ti na dobu kana kiikiivavo ma babada, ghaviya babadisi, ma bade wawaya mumurisi ma wawaya rewapanisi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarisi inae da buba ma wakima rogurogusiyai ikove.* ¹⁶ Ma ivivi kwatu bo, “Koya da wakima koririgha ku tepakai da kona kiigavugavukai da God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai na ke ina kitikai, ma bade Sipu Gegeyina ina nuwapughu damina ke kana viiya.* ¹⁷ Karako i nuwapughu kana mara inekiibau na ke sago meni wawayina ina miiripotei.”*

7

God ina wawaya 144 tausan.

¹ Weni berasi ikovi ma akita na dobu matatupina ruwamaruwa ma tepasiyai na aneya ruwamaruwa akitisi ivivi miiriyana. Ti na yanunu ruwamaruwa ivovopotepotesi da ke ita verau da dobu bo yegai bo kii sago ita tapi tovonu.* ² Muriyai akita na bade aneya sago maramatanai igheghae akitai. Ma matakira sawarina ikavari, tuna sawarina ina biga da iyavo kava God yawayawana rapenai na maghitepasi ita kiruma. Ma ikiirane aneya ruwamaruwa kurisi, ti na rewapana iviyya da dobu ma yegai iti beroi, tuna kubiine na ivonesi bo, ³ “Dobu ma yegai ma kii kudubina ke koni beroi, kovi koyakoyagha da kunona God ina matakira ina bigabiga wawayisi maghitepasiyai kana kiruma.”* ⁴ Muriyai sisiya avi yanei da iyavo kava ikurumisi na peyarina ivi 144 tausan. Ma kudubisi na Israel kii dam kamosiyai.

⁵ Juda kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Ruben kana dam kamoni na bade 12 tausan ikurumisi,

ma Ged kana dam kamoni na bade 12 tausan ikurumisi.

⁶ Ma Asera kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Napitali kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Manase kana dam kamoni na bade 12 tausan ikurumisi.

⁷ Ma Simiyon kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Livai kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Isaka kana dam kamoni na bade 12 tausan ikurumisi.

⁸ Ma Zebulun kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Josepa kana dam kamoni na 12 tausan ikurumisi,

ma Benjamin kana dam kamoni na bade 12 tausan ikurumisi.

Koroto ghamana kii gara poipoisi.

⁹ Ma weni berasi murinai akita ku maghinoku na koroto ghamana akitisi, ke kovokovoghina da ati yavisi. Kamosiyai na dam ma dam kudubisi i wawaya emakamakai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai na nani vikiivavo gawarina ma Sipu Gegeyina maghinosiyai imiimiiri. Kudubisi na gara poipoisi ivi kote ma imasiyai na yapi rugurugusi ivovotana.

¹⁰ Ma ikarayogosi bo,

“Ita God na vikiivavo gawarina tepanai emakamakai
ma Sipu Gegeyina yavata.

Ivi yawasita, tuna kubiine tavovokavakavarisi.”

¹¹ Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 vikiivavo gawarina imiiriviviri. Ma murisiyai na aneya kudubisi bade imiirivivirisi ma vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dwa ikiitovoni ma God ivovokavakavari. Ma ivonavona bo,

¹² “E, vonavaghata da

kadara, nuwagiura ma rewapana

na ita God rapenai.

Kana vava irakata.

Vokavakavara, vikiikiwa ma vigheghena tavere nonowei.

Amen.”

¹³ Ma nani magumagurisi kamosiyai sago ivi tarakiyaneku bo, “Weni damsi gara poipoisi ivi kote na iyavo ma mimei ivi piyana?”

¹⁴ Avonapotei bo, “Bada, ke atakovi ma tuna na tam kuakovi.”*

* **6:13:** Isa 34:4   * **6:14:** Rev 16:20   * **6:15:** Isa 2:19, 21   * **6:16:** Hos 10:8; Luk 23:30   * **6:17:** Joel 2:11;

Mal 3:2   * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2; Zech 6:5   * **7:3:** Ezek 9:4, 6   * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21; Mak 13:19

Ma ivoneku bo, “Weni damsi na mara berona, vitupaketowana ma vikayotirana kamona imiirikikina da ku damona na kii gara na Sipu Gegeyina taranai ikowa da ipoini.

¹⁵ Tuna kubiine na,

‘Kii gawara na God ina vikiivavo gawarina maghinonai

da mariyai ma didibarai evovokavakavari ina taparoro numana kamona.

Ma God roguna ina makai da ina koyagha bubunisi,

¹⁶ da vitonara ke meyani ina kara tovonisi,

ma kaiyosi ke meyani ina kanakana tovana.

Ma bade madegha puna muyana ke ina karagavovori,*

¹⁷ iyamna kii koyakoyagha na Sipu Gegeyina, tuna vikiivavo gawarinai imakamakai.

Tuna ini nowesi da ku okowa yawayawana meni dobonai evusivusira nake.

Ma matadogasi kudubina na God ina kiipupunatawei.’**

8

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawei.

¹ Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimaruwa ivotawei na iyavo kava kunumai imakamakai na kudubisi ivoguguba da mara gisina.* ² Ma akita na aneya miikovimaruwa akitisi, God maghinonai imiimiiri ma ture miikovimaruwa iveresi.

³ Ma aneya sago gold sensa ikavarapiyei da suwara kana kema ririnai imiiri. Ma insens ghamana iviyya da God ina wawaya vovokaravisi i nipwana yavata ivokapui da ita kapuna gold kemana tepanai God ina vikiivavo gawarina maghinonai.* ⁴ Ma aneya sensa ivototani na insens buna ma vitumaghana damsi i nipwana yavata ighae God maghinonai. ⁵ Nani murinai na aneya suwara kana kema tepanai keyama mukina sensa ivi tupoi ma itawei ioru ku dobu da warikayakeya iruruwa ma iguguguri, mara ikadakadari ma dobu inukenukei.*

Aneya ituture.

⁶ Muriyai na aneya miikovimaruwa ivovunagha da i ture ituvana.

⁷ Ma aneya sago ivi nao, ina ture iuveni na garewa pakapakana† nakanani ma wakima, ma bade keyama karakarantina tara yavata inekiibau. Ma itawei ioru ku dobu da dobu nevanevana‡ ikaragavovori ma bade kii nevanevana ma inamona kudubina ikaragavovori.*

⁸ Muriyai aneya viruwina ina ture iuveni na sawara sago nakanani ma koya ghamanagina ere karakarantina itawei ioru ku yegai na yegai nevanevana ivi tara. ⁹ Ma aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamona na nevanevana§ irabobo, ma waka nevanevana imonu.

¹⁰ Muriyai aneya viarobina ina ture iuveni na gwamegwame ghamakina ere yebayebarina nakanani ma kibe kunumai ipeku ioru da okowa ma vusira nevanevana** ikamowanisi.* ¹¹ Tuna gwamegwamena kana vava na Kii Kawayararana ma meni okowisi kava ikamokamowanisi na kudubina ivi kawayarayara da wawaya ipeyari kirakai nani okowisiyai iuma na irukwa.*

¹² Muriyai na aneya viruwamaruwina ina ture iuveni na madegha ma nawaravi da gwamegwame i rewapana ivowai da nevanevasi†† ivi nubakutuvu. Weni berana itupuwa na dobuwai madegha ke ita rarana kupom, mara tupona kava irarana. Ma bade nawaravi da gwamegwame ke ita karata mareba, mara tupona kava ikarata.*

¹³ Ma akitakita ma tepakuwai bayo irovorovo ma ikiikiirara bo, “Nuwapoya, nuwapoya, nuwapoya. Tami iyavo kava dobuwai komakamakai na koni nuwapoya kirakai, iyamna aneya ivi aroba gisina kava ma i ture inuvana.”

* **7:16:** Isa 49:10   * **7:17:** Psa 23:1; Ezek 34:23; Psa 23:2; Isa 49:10, 25:8   * **8:1:** ‘Mara gisina’ iyamna 30 minutes nakanani.   * **8:3:** Amos 9:1; Exod 30:1, 3   * **8:5:** Lev 16:12; Ezek 10:2; Exod 19:16; Rev 11:19, 16:18

† **8:7:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.   ‡ **8:7:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   * **8:7:** Exod 9:23-25; Ezek 38:22   § **8:9:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   ** **8:10:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   * **8:10:** Isa 14:12   * **8:11:** Jer 9:15   †† **8:12:** Nevanevasi iyamna na 1/3 bo 33%.   * **8:12:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15

9

¹ Muriyai na aneya vimiikovina ina ture iuveni ma akita na kunumai gwamegwame ipeku ioru ku dobu akitai. Ma bonagha sago ioru kirakai da damona kegha ma kana vava na Abis. Ma kana kiya na gwamegwamena iviia.

² Ma Abis ivotawei na kamoni bau ighae, nakanani ma keyama karakaratina ghamanakina buna ita gheghae. Ma buna ighae da madegha ma kunuma irogui.* ³ Ma nani buna kamoni na madikapoka ikiibau da ioru ku dobu ma rewapana iviia da ini tona nakanani ma gwaghagwagha.* ⁴ Ma sisiya bagibagina iviia da kii ma inamona ma aviyavisina tano tepanai igogogo na ke iti beroi. Ma iyavo kava maghitepasiyai God ina kiruma gwabisiyai kegha na ti damsi kava iti tonesi.* ⁵ Ma rewapana ke ita viiya da wawaya iti rabobosi, inivisi ghamana kava ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. Ma nani inivisina damina na nakanani ma gwaghagwagha ita kanisi. ⁶ Nani marasiyai na wawaya ti mani i rabobo ketana inekwa kirakiyai ma ke ina panani. I kayowana ghamana da ita rabobo, ma rabobo ina veruvuvuresi.*

⁷ Ma nani madikapokisi kii kita na nakanani ma hosi ivovunagha, kii terepapara ivi kote da vighaviya kubiine. Ma gayamisiyai na nakanani ma gold kraun iti kote. Maghighisi na nakanani ma wawaya,* ⁸ uyawisi gurigurisi na nakanani ma wivine uyawisi, ma okesi na nakanani ma layon okesi.* ⁹ Nuwakadasi kii terepapara ivi kote na ayon iyamona. Ma mapemapesi gugurina ghamana na nakanani ma hosi ma seriyoti yavoyavosi ghaviya verupotena kubiine ita veraverau.* ¹⁰ Giusi kii kita ma bade iyosi na nakanani ma gwaghagwagha. Ma rewapana iviia da giusiyai wawaya ita tonisi na inivisi ghamana ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. ¹¹ Ma i kiivavo aneyina na Abis bonaghina kana koyakoyagha. Ma Hibru gamosiyai kana vava evonavonei da Abadon ma bade Grik gamosiyai kana vava evonavonei da Apoliyon, nani vavasi iyamna na Kiivibero Badana.

¹² Weni tuna na nona nuwapoyina na inivisina ma vokwarakwarana itatawei ma bade nuwapoya ruwa epipisi.

¹³ Ma aneya vimiikovimasagona ina ture iuveni na gamo sago avi yanei. God maghionai na suwara kana kema emakamakai, tuna goldiyai iyamoni. Ma tepanai na tona ruwamaruwa iterei ma nani tonasi kamosiyai nani gamona ivivi sisiya na avi yanei.* ¹⁴ Ma aneya vimiikovimasagona ture ivovotani na kuruna ivona bo, “Okowa ghamanakina kana vava Yupretis ririnai aneya ruwamaruwa patupatumisi na kevotawesi.” ¹⁵ Nani aneyisi na God ivovunaghisi ma ivivi makiiyana da kana mara vaghata iviia na ivotawesi da dobuwai wawaya nevanavana* iti kiivunuwana. ¹⁶ Ma sisiya avi yanei da nani aneyisi vighaviya kubiine wawaya ivi 2 handred milyon† sago sago duma i hosi yavata iviinisi. ¹⁷ Ma damsi i hosiyai igeru akitis na kii kita weni nakanani. Nuwakadasi kii terepapara kirumina na aroba. Ikirumi da yebayebarina ma bogapu dumadumana ma bade yanoyanona. Ma hosi gayamisi na nakanani ma layon gayamisi ma kawasiyai na keyama yebayebarina, bau ma sulpa ikiikiibau. ¹⁸ Ma kawasiyai na nuwapoya ghamaghamasi ivi aroba ikarakaratawei, sago na keyama yebayebarina ma sago na bau ma sago na sulpa wakimina karakaratina. Kawasiyai ikiikiibau da dobuwai wawaya nevanavana† irurukwa. ¹⁹ Ma hosi i rewapana na ke kawasiyai kava ma bade giusiyai, iyamna giudamosi na nakanani ma mota gayamina da tuniyai wawaya ikanikanisi da ivivi gubagisi.

²⁰ Ma nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai itupuwa da koroto ghamana irukwa. Ma iyavo kava imakamakiiteresi na ke nuwanuwasi iti tetei da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ke i kayowana da kanuma beroberosi ma sawara imasiyai iyamoyamona na vokavakavarisi ita voterei. Ti na gold da silva ma bade bronz da wakima ma keyama iyuna da sawarisi iyamona. Ma sawarisi na ke ita kitakita, ita vivisiya bo ita bababa.* ²¹ Ti wawayisi na patana da ekiikiivunuwa, ikasiko, ipekana wapawapa ma eyapiyapi ma ke sago itinimayei da ita miirikupukuputei.

10

Aneya ma pepa nokuna gisina.

¹ Muriyai akita na aneya sago rewapana kirakiina kunumai iororu akitai. Kwavuwai ivi gara ma gayamina na vure iveruviviri ma maghighina na madegha nakanani ma kaena kana kita na nakanani ma kowora ita karakarai. ² Ma pepa nokuna gisina ivotawei da

* 9:2: Gen 19:28 * 9:3: Exod 10:12-15 * 9:4: Ezek 9:4 * 9:6: Job 3:21; Jer 8:3 * 9:7: Joel 2:4 * 9:8:

Joel 1:6 * 9:9: Joel 2:5 * 9:13: Exod 30:1-3 * 9:15: Nevanavana iyamna na 1/3 bo 33%. † 9:16: 200,000,000

† 9:18: Nevanavana iyamna na 1/3 bo 33%. * 9:20: Psa 115:4-7, 135:15-17; Dan 5:23

imantai ivotani. Imiiri da kaena katagheyana na yegai tepanai ma dugena na tano tepanai.³ Ma ighekiirara, tuna nakanani ma layon ita ganagana. Ma namei na warikeyakeya miikovimaruwa ivonapotei.⁴ Ma nani warikeyakeyisi ivi sisiya ikovi na ata giruma. Ma gamo sago kunumai ioru da ivoneku bo, “Warikeyakeya miikovimaruwa ikikava ivi sisiya na kegudui, ke kuna girumi.”

⁵ Ma akitakita na nani aneyina kaena nevana yegai tepanai ma nevana tano tepanai imiimiiri akitai na imana katagheyana iruwepai ku kunuma.* ⁶ Ma ivona bo, “God tuna makamakii nonowina, kunuma ma dobu da yegai ma bade bera yavu kudubina kamosiyai iyamoni na tuna avanai vonavaghata avonavona da vikayovira ikovi.⁷ Mara ina pisi da aneya kana miikovimaruwa ina ture inuveni ma God ina kayowana gavugavusi ina tupuwa da kudubina ini kovini. Ma nani berasi namada ivi debei ina bigabiga wawayisi kurisi, ti na peroperoveta.”

⁸ Ma nani gamona kunumai avivi yanei na bade kuriku ivi sisiyame. Ivona bo, “Kenae da aneya yegai ma tano tepanai emiimiiri na pepa gisina vovotatena imantai kuna viiya.”*

⁹ Ma anae da nani aneyina kurina ma avonei da pepa gisina ita vereku. Ma ivoneku bo, “Keviini ma kuna kani na kawam kamonai na damina na nakanani ma manigewa ma muriyai manawim ina tupaviravirai.”

¹⁰ Ma aneya imantai pepa aviiya da akani. Ma kawaku kamonai na imagi kirakai da nakanani ma manigewa. Ma akanikani da arunamini na manawiku itupaviravirai.¹¹ Ma aneya ivoneku bo, “Kuni peroveta, God ina sisiya kuni yonayona meyei da aviyavisina ina tupuwa wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai ma bade kiikiivavo kurisi.”

11

God ina peroperoveta ruwa.

¹ Ma naga sago ivereku da aku ruvaruva ma ivoneku bo, “Kenae da God ina Taparoro Numana ma suwara kana kema keruvai. Ma bade kamonai iyavo kava evovokavakavara na kevi yavisl.* ² Ma Taparoro Numana kupunai gari na kevoterei, ke kuna ruvai. Tuna garina kamonai na kupuna damsi kii gawara, iyamna iyavo kava ke ita vivitumaghaneku na averesi. Ma ti damsi na nani kwanatuna vovokaravina Jerusalem ini tugudagudai da nawaravi 42 ina kovi.* * ³ Ma aku peroperoveta ruwa ana vinesi da kubiiku vonavaghata ini mamatarei ma rewapana ana veresi da mara 1,260 kamonai gara dumadumasi ini kote ma aku sisiya ini yonayonei.”†

⁴ Nani vimamatara wawayisi na oliv kiisi ruwa ma ti na bade rampa kii tutura gawarisi ruwa da dobu kana Bada maghinonai emiimiiri.* ⁵ Ma iyavo kava ina vivipaparana da iti gubagisi na nani vimamatara wawayisi kawasiyai keyama yebayebarina ina kiibau da ina karagavovorisi. Iyavo kava ina vivighaviyesi na nakanani ina rabobo.⁶ Weni vimamatara wawayisi i rewapana emakamakai da maranai God ina sisiya ina viviyonayonei na kwavu ina gudui da garewa ke ina katuna. Ma bade rewapana gwabisiyai da okowa kudubina ina berai da ini tara. Ma i ku kayokayowanai ina berabera da dobuwai nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiyyai ini turagudei.*

⁷ Ivi ruwa God ina sisiya ini mamatarei ina kovi na ghamoghamo kayakayayina Abis bonaghina kamonai ina ghae ma yavata ini ruwa da ina ghegavovorisi ma ini kiivunuwana.*

⁸ Ma Jerusalem kamonai tupuwisi ketiyai ini keneyana. Tuna kwanatuna kamonai i Bada ituparatui da irabobo. Ma bade kwanatuna kana vava ikwatuviiviyakei da Sodom bo Egypt.† * ⁹ Ma tupuwisi ke ina dogoi da mara aroba ma ku tepana na mara nevanevana kava§ ketiyai ini keneyana da nani kamonai na wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiyyai, peyarisi ina pisi ma ina gayomakiyesi.¹⁰ Ma nani vimamatara wawayisi irabobo kubiine na wawaya peyarisi dobuwai nuwanuwasi ina biibii kirakai da ini puyovivirana, iyamna nani vimamatara wawayisi inekiibau na nuwapoya ma vikamyuyawa ghamana ipiyei weni dobuwa makamakiisi kurisi.¹¹ Mara aroba ikovi ma mara kana viruwamaruwa madegha punai nakanani ma God yana wawayawana itawei da nani peroperoveta raborabobosi ku kamosi na bade iruyawayawa ma ivomiiri. Ma iyavo

* 10:5: Exod 20:11; Deut 32:40; Dan 12:7; Amos 3:7 * 10:8: Ezek 2:8-3:3 * 11:1: Ezek 40:3; Zech 2:1-2 * 11:2:

Nawaravi 42 na mara 1,260. * 11:2: Luk 21:24 † 11:3: Gara dumadumana na ‘sackcloth,’ tuna nakanani ma kamboro kana begi rasiirasina ma Israel damsi gote vunivunina dumadumanai garana iyamoni da siyapa kubiine ikote.

* 11:4: Zech 4:3, 11-14 * 11:6: 1Kgs 17:1; Exod 7:17-19; 1Sam 4:8 * 11:7: Dan 7:7, 21; Rev 13:5-7, 17:8 † 11:8:

Ikwatui Sodom bo Egypt iyamna Jerusalem na nani dobusi nakanani, kamonai wawaya i berabero irakata. * 11:8:

Isa 1:9-10 § 11:9: Mara 3 1/2

kava ikitisi ivovomiiri na iyabumana kirakai.*¹² Muriyai na peroperovetisi ivi yana da kunumai gamo ghamana ioru da ivonesi bo, “Koghae wike.” Kii ghavighaviya ikitiktisi ma kwavuwai ighae ku kunuma.¹³ Ma nani maranai nukenuke ghamana itupuwa da kwanatuna nevanavana** iugurikai da wawaya ivi 7 tausan irabobo. Ma iyavo kava ke ita rabobo na iyabumana kirakai da God kunuma makamakiina kana kadara kubiine ivi gheghena kirakiyei.*

¹⁴Kokitai, weni tuna na nuwapoya kana viruwa itatawei ma kegha da nuwapoya kana viaroba na gisina kava ma ina nekiibau.

Ture kana vimiikovimaruwa.

¹⁵ Muriyai na aneya kana vimiikovimaruwa ina ture iuveni na kunumai gamo ivivi kiirareyana bo, “Karako dobu kudubina na ita Bada God ma ina Vivinevine Wawayina yavata rapesiyai da ini badei. Ma God ina vikiivavona ina makii nonowa.”*¹⁶ Ma magumagura ivi 24 i vikiivavo gawarisi tepasiyai imakamakai na kudubisi ivomiiri ma God maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ioru da maghitepasi dowa ikiitovoni ma ivokavakavari.¹⁷ Ivonavona bo, “Bada God rewapana kirakiim, tam rorova ma karako kemakamakai.

Kaikiikiwem da am rewapana ghamana kuviiya da am vikiivavo kivi karei.

¹⁸ Dam ma dam ke ita vivitumaghanem na nuwanuwasi ipughu kirakai tam kurim,* ma bade karako na am nuwapughu kana mara inekiibau.

Ma bade marana ipisi da raborabobosi kuni tupaviresi.

Marana inekiibau da am bigabiga ti na peroperoveta,

ma bade am wawaya vovokaravisi, ghamaghamasi ma gisigisisi, iyavo kava kam vava ivovokaravei na kuni miyesi.

Marana inekiibau da iyavo kava dobu ekiikiiviberi na kuna gwaramutusi.”

¹⁹ Ma kunumai God ina Taparoro Numana ivotawei da kamonai na vivaghina makamakiina kana Aki akitai. Ma namanamara ma gugura ma bade warikeyakeya da nukenuke ma garewa pakapakana nakanani ma wakima iororu.†† *

12

Dragon, wavine ivi ghaviyei.

¹ Muriyai na akitakita ma kunumai matakira ghamana ma notakavakavana bade itawanakiibuwei. Kamonai na wavine sago akitai ma madegha ina yasegana isovoi da kitana na nakanani ma kana gara. Ma kaena kana kepana na nawaravi ma gayaminai na kraun ikotei. Ma kana kraun kana monagha na gwamegwame ivi 12 itupaviviri.² Ma wavinena na roperopeyina ma idagui vituwa kubiine, ma damina ivii kawai na ikiikiirara ma ivovokwarakwara.

³ Avivi matatete ma kunumai bade matakira sago itawanakiibuwei. Tuna na dragon ghamanakina ma yebayebarina, gayamina na miikovimaruwa ma tonana imaruwa. Ma nani gayamisi tepasiyai na kraun ivi kote.*⁴ Ma giuna ivi ruwini da kunumai gwamegwame nevanavana* ikiiririghi ioru ku dobu. Ma dragon na wavinena iurotani da maranai pepeya ita makamakiitawei na pepeyina ita kutasikai ma ita kani.*⁵ Ma wavinena ivi tuwa da tomowa ma ina magura na ina rewapana ina rakata kirakai da dam ma dam kudubisi ini badesi. Ma wawaya kikei na iviitawei ighae God ku dogarina, ina ku vikiivavo gawarina.*⁶ Ma wavinena na itayavui da ku warere, iyamna nani dobanai na ina gwara namada God ivovunaghi da ita koyagha bubuni da mara 1,260 ita kovi.†

⁷ Ma nani maranai na kunumai vighaviya ivi karei. Maikel ina aneya yavata ikayaya dragon kurina ma namei dragon ina aneya yavata imiiripotesi da yavata ivi ruwa.*⁸ Ma dragon ke iti rewapana kamowa da ina aneya yavata kii gwara kunumai na ivi wapai.⁹ Ma dragon ghamanakina ina aneya yavata kunumai ikuririghisi ioru ku dobu. Tuna na vaghina mota katamana evonavonei bo Devil bo Seitan ma wawaya kudubisi dobuwai iberberowesi da God ikawakiikiyei.*

¹⁰ Muriyai na gamo ghamana kunumai ioru avi yanei da ivona bo,

* **11:11:** Ezek 37:10   ** **11:13:** Nevanevana iyamna na 1/10.   * **11:13:** Rev 6:12, 16:18   * **11:15:** Exod 15:18; Dan 2:44, 7:14, 27   * **11:18:** Psa 2:5, 110:5, 115:13   †† **11:19:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice.   * **11:19:** Rev 8:5, 16:18, 21   * **12:3:** Dan 7:7   * **12:4:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%.   * **12:4:** Dan 8:10   * **12:5:** Isa 66:7; Psa 2:9   † **12:6:** Mara 1,260 na nawaravi 42.   * **12:7:** Dan 10:13, 21, 12:1; Jud 9   * **12:9:** Gen 3:1; Luk 10:18; 2Kor 11:3

“Marana vaghata inekiibau da ita God ina wawaya yawasa makamakii nonowina eweveresi. Karako na God ina vikiivavona ma rewapana inekiibau. Wekarakava na ina Vivinevine Wawayina ina rewapana ivi debei da ini bada. Rorova Seitan, God maghinonai imiimiiri da mariyai ma didibarai Keresiyana turaturata ivivi wavusi na karako nani berana na ikovi, iyamna namada ikutawei ioru ku dobu.* ¹¹ Ma Keresiyana turaturata na Sipu Gegeyina taranai ma bade vonavaghata debiiyai ivi mamatarei kubiine na Seitan ighegavovori. Ma rabobo ke ita yabumanei, ti mani ivere meyesi. ¹² Tuna kubiine na kunuma makamakiimi kudubimi kovi nuwabiibai. Ma tami iyavo kava dobu ma yegai kamosiyai komakamakai na kovi nuwapoya kirakai, iyamna Devil ikutawei ioru kurimi. Tuna ivi nuwaghakini, iyamna iakovi da ina mara itupo.”

¹³ Ma dragon iakovi da itawanoruwei ku dobu, tuna kubiine wavinena vivituwana kwavinina ivi karei da ita vowai. ¹⁴ Ma wavinena itamorovo, iyamna mapemapena ruwa inekiibau, kitasi nakanani ma bayo ghamana mapemapena. Ma irovo inae ku warere da ina gawara namada God ivovunaghi nake. Ma nani dobnai ita makai da mara 1,260 ita kovi da dragon ke ikikava ita berai.† * ¹⁵ Ma dragon kawana iyaghae da okowa ghamana ighurapupuni ikiibau da wavinena ita karuwei da itumadodo. ¹⁶ Ma kegha da dowai ivomiiri da wavinena ivi vitei. Ivi kwata da nani okowina kudubina dragon kawanai ikiikiibau na iuma yavui. ¹⁷ Nani murinai na dragon nuwanuwana ipughu kirakai nani wavinena kurina da ivomiiri inae da wavinena tupurereghina yavata iti ghaviya. Ti wawayishi na iyavo kava God vonana evovotekatekei ma debiiyai imamatara da Yesu itumaghanei. ¹⁸ Ma dragon inae da kikirai imiiritaweyana.

13

Ghamoghamo yegiyai ighetawei.

¹ Ma akita na ghamoghamo kayakayayina sago yegai nuwanuwana ighetawei akitai. Gayamina na miikovimarua ma tonatonana na imaruwa ma tonana sago sago duma tepasiyai na kraun ivi kote. Ma gayamina sago sago duma tepasiyai vava igiruma, nani vavasi na God ivi avaberowei.*

² Ma yegai ghamoghamona kitana nakanani ma lepad* ma kaena na nakanani ma beya† ma kawana na nakanani ma layon. Ma ina rewapana ma ina vikiivavo gawarina na dragon gwabinai iviia da iti bada. ³ Ma gayamina sago kana kita na isidara, gubaga ghamana ipanani da ita rabobo ma kegha da iyawasa. Dam kudubina dobuwai ikitai da ivi deye kirakiiyei ma iwagiyei. ⁴ Ma dam ma dam dragon ivokavakavari, iyamna tuna ina rewapana ivi damani nani yegai ghamoghamona kurina. Ma bade ghamoghamona yavata ivokavakavari ma ivonavona bo, “Ke sago iyai weni ghamoghamona nakanani. Ke sago iyai kovokovoghina da ini ghaviyei bo ina tereoruwei.”

⁵ Ma nani ghamoghamona vivaghina iviia da ina kayowanai ikayokayotata ma sisiya iberaberai da God ivivi geyageyami. Ma bade rewapana iviia da nawaravi ivi 42 kamoni na ina kayowanai ina beraberai.* ⁶ Ma kawana iyaghae da God kurina iti kayotirana ma kayotata sisiyisi ita berai da God iti geyageyamei. Ma God avana da ina makamakii gawarina ma bade kana makiigwagwagwara ma iyavo kava kunumai emakamakai na kudubisi iti avaberowesi. ⁷ Ma rewapana iviia da God ina wawaya vovokaravisi yavata iti ghaviya da ita ghegavovori. Ma bade rewapana iviia da dam ma dam, wawaya i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai iti badesi.* ⁸ Ma wawaya kudubina dobuwai ina vomiiri da nani yegai ghamoghamona ina vokavakavari. Ti damsi na Yawasa Bukana kamoni kii vava ke ita giruma, nani bukana na God ina Sipu Gegeyina ina buka. God nota namada iviia da wawaya ita vomiiri da Sipu Gegeyina ita kiivunui ma muriyai da dobu iyamoni.*

⁹ “Wawaya ere tinimi na kovi yana boga. ¹⁰ Iyai tam God ivinem da wawaya ku gabura ina terem, vaghina, nakanani ina tupuwa kurim. Ma bade iyai tam ivinem da seriyai kuna rabobo na nakanani ina tupuwa kurim. Weni berasi ina nekiibau kurimi na ami nota ke ina peku, taraboga ina veremi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.”*

Ghamoghamo dowai kamoni ighetawei.

¹¹ Ma akita na bade ghamoghamo sago akitai, dowai kamoni ighetawei. Ma nani ghamoghamona na tonana ruwa, nakanani ma sipu gegeyina ma kegha da ina sisiya

* **12:10:** Job 1:9-11; Zech 3:1 † **12:14:** Mara 1,260 na nawaravi 42. * **12:14:** Dan 7:25, 12:7 * **13:1:** Dan 7:3; Rev 17:3, 7-12 * **13:2:** Lepad: Lepad kitana nakanani ma layon kirukurumina. † **13:2:** Beya: Beya na ghamoghamo dipa sago, ghamana ma kayakayayina. * **13:5:** Dan 7:8, 25, 11:36 * **13:7:** Dan 7:21 * **13:8:** Psa 69:28 * **13:10:** Jer 15:2, 43:11

na nakanani ma dragon. ¹² Ma weni ghamoghamona ivomiiri da yegai ghamoghamona ina rewapana kudubina iviyya. Ma nani rewapaninai wawaya kudubisi dobuwai idarusi da yegai ghamoghamona ivovokavakavari. Tuna gayamina sago isidara da ita rabobo ma bade iyawasame. ¹³ Ma bera ghamaghamasi iberaberei. Sago na wawaya kudubisi matasiyai ma iberai da keyama yebayebarina kunumai ioru ku dobu. ¹⁴ Ma dow ghamoghamona rewapana iviyya da yegai ghamoghamona kubiine matakira ghamaghamasi iberaberei. Tuna kubiine wawaya kudubisi dobuwai ivivi nuwatinisi. Ma ivonesi da kokoitau sago iyamoni da yegai ghamoghamona maghimaghighina. Tuna seriyai isidara ma kegha da iyawasame. ¹⁵ Ma dow ghamoghamona rewapana iviyya ma yana itawei da nani kokoitauna iruyawayawa ma sisiya ivi karei. Ma ivona da iyavo kava ita bara ma ke ita vokavakavari na rabobo ita panani. ¹⁶ Ma bade wawaya idarusi da kudubisi, gisina ma ghamana, mura wawayina ma moyaka ma bade wawayota ma sleiv, kudubisi maghitepasiyai bo imasi katagheyasiyai ikirumisi da tuna rapenai. ¹⁷ Ma iyavo kava ikirumisi na ti kava ina gimara bo ini gimara. Ma iyavo kava kiruma gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da ina gimara bo ini gimara. Ma kirumina tuna na yegai ghamoghamona kana vava bo kana namba.

¹⁸ Ma iyai tam yegai ghamoghamona ina namba akovina kuta viiya da iyamna avai na nuwagiura kunekwai. Kevi keyakeyami na kuna panani da tuna na tomowa sago kana vava. Ina namba na 666.

14

Sipu Gegeyina ma wawaya ivi 144 tausani.

¹ Ma akita na Sipu Gegeyina Zayon koyana tepanai imiimiiri akitai ma tuna yavata na wawaya 144 tausani ivivi miiriyana. Ti wawayisi na Sipu Gegeyina ina Mamai yavata kii vava namada maghitepasiyai ikiruma.* ² Ma kunumai gugura ghamana avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade viyanina na nakanani ma warikeyakeya ita ruwa da ghamana. Ma nani gugurina na nakanani ma koroto ghamana i haps ita vivirekwei. ³ Ma avi yanesi da tavora vuna ivuri. God ina vikiivavo gawarina maghinonai ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa na maghinosiyai itavotavora. Ma weni tavorina na ke kovokovoghina da meni wawayina ita karaviiviyesi, iyamna nani 144 tausani na ti kava kii tavora. Ti na dobuwai ivivi makiiyana na God igimaratawesi da rapenai. ⁴ Ti damsi na ke meyani da wavine ininina ita kiitovoni, ti mani ikoyagha meyesi da i yawasa na maninina kavakava. Ma Sipu Gegeyina ikivikivina yawarei, mike inenae na murinai. Ma dobuwai wawaya kudubisi kamosiyai na weni wawayisi igimaratawesi da ti na nakanani ma suwara karena da God ina Sipu Gegeyina yavata kii puyo. ⁵ Ma kawasiyai na ke sago vibero sisiyisi ita karatawei ma ke sago berabero gwabisiyai da wawaya iti wavusi.*

Aneya aroba.

⁶ Ma akita na aneya sago tepakuwai irovorovo akitai. Tuna aneyina na God varana biibiina makamakii nonowina iviyya da dobuwai dam ma dam, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai kurisi ita dima. ⁷ Ma ikiirara da gamona ghamana ma ivona bo, "God koyabumanei ma kana kadara kovi ghegheni, iyamna ina vitupavira marana inekiibau. Tuna kunuma ma dobu, yegai ma okowa da vsira kudubina iyamoni, tuna kubiine na kovokavakavari."

⁸ Ma murinai na aneya kana viruwa iverununuri ma ikiirara bo, "Ipeku. Babilon, kwanatu ghamanakina ma kegha da ipeku. Tuna dam kudubisi inuwatinisi da ina berabero ku kamona irui. Ina wain rewapanina iveresi da iuma neghanegha ma yavata ivi pekana wapawapa. Ma karako na ipeku."*

⁹ Ma aneya kana viaroba murisiyai iverununurisi na ikiirara bo, "Iyavo kava yegai ghamoghamona bo ina kokoitau evovokavakavari ma ivi vaghinei da ina matakira maghitepasiyai bo imasiyai ikirumi ¹⁰ na God ina nuwapughu damina ina viiya. Ina nuwapughu damina na nakanani ma wain rewapanina, ke okowa yavata ita virai da iti nubai. Nani wawayisi inivisi ghamana ina viiya iyamna aneya vovokaravisi ma Sipu Gegeyina maghinosiyai keyama ma sulpa wakimina karakaratina ina karisi.* ¹¹ Ma keyamina ina karakarisi na karakava ke ina peki tovona da buna ina ghe nonowa. Ti na yegai ghamoghamona ma ina kokoitau evovokavakavari ma kana vava gwabisiyai ikirumi, tuna kubiine na ke ini yakam tovona da mara ma didibara patapatana ina vovokwarakwara."*

* **14:1:** Ezek 9:4; Rev 7:3   * **14:5:** Zeph 3:13   * **14:8:** Isa 21:9; Jer 51:8; Rev 18:2   * **14:10:** Isa 51:17; Gen 19:24; Ezek 38:22   * **14:11:** Isa 34:10

¹² Weni tuna na God ina wawaya vovokaravisi evonavonaveresi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ina votekatekei ma Yesu kurina ini patutu, ti damsi na nuwapoya kamonai ere nuwanubasi ina miirikikina.

¹³ Ma avi yanei da kunumai gamo sago ioru da ivona bo, “Kegiruma da karako ma nake iyavo kava patana da Bada itumaghane i ma i vitumaghana kubiine wawaya ini kiivunuwana na God ini biibiinisi.”

Ma Kanuma Vovokaravina ivona bo, “E, vona bubuna. Ti na nuwabiibiyyai ini yakam, iyamna Bada kubiine ibigabiga na ikiikiimakamakai. Ma i biga iyamna karakava ina verunurisi ma tuna ini mamatara da ibiga bubuna.”

Vopura kana mara dobuwai.

¹⁴ Ma akita na maghinokuwai kwavu poipoina ma tepanai na wawaya imakamakai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gayaminai na kraun goldiyai iyamoni ikotei ma imanai na sikul gangamna ivovotani.* ¹⁵ Ma aneya sago God ina taparoro numana kamonai ikiibau ma ikiirara wawayina kwavu tepanai kurina ma ivonei bo, “Am sikul kekavari ma kuna vopura, iyamna dobuwai vopura marana inekiibau. Dobuwai whiti ivovoni na namada ipoki.”* ¹⁶ Ma nani wawayina kwavu tepanai na ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma dobu kudubina kamonai na ivopura ma ivovidaburana.

¹⁷ Ma bade Taparoro Numana kamonai aneya kana viruwa ikiibau ma tuna bade imanai na sikul gangamna ikavari.

¹⁸ Ma bade aneya kana viaroba imiirikiibau, tuna ina biga da suwara kana kema tepanai keyama karakaratina ikoyakoyaghi. Ma ikiirara da aneya sikul gangamna ivovotani kurina ma ivona bo, “Am sikul gangamna keviyya ma dobuwai greipi uravina etuwatuwa na greipi duridurisi keyaragha, iyamna namada imenai.” ¹⁹ Ma aneyina ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma greipi iyaragha na iuwana na kudubina greipi kana vivitugudaguda gawarina ku kamona irutepei da God ina nuwapughu damina ina viiya. ²⁰ Ma nani greipi kana vivitugudaguda gawarina na kwanatu kupunai. Ma greipi iutugudagudai na tara ghamana ikiibau nakanani ma okowa ita veraverau, iveru da 300 kilomitas ruvana ma kana dogo na wawaya kana guri ruvana.* *

15

Aneya miikovimaruwa.

¹ Akita na bade matakira ghamana ma notakavakavana kunumai akitai. Aneya miikovimaruwa imiirikiibau ma imasiyai na gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa. Weni berasi na God ina nuwapughu turina, ini kovi tuwanonowi.

² Ma akita na toka miirara kirakiina nakanani ma garasi akitai, ma bade kamonai kana kita na nakanani ma keyama ita yebayebara. Ma nani tokana baranai na iyavo kava, yegai ghamoghamona ma ina kokoitau ma kana vava nambina ighegavovori na ivivi miiriyana. Ma sago sago duma imasiyai na hap God iveresi ivovotani. ³ Ma kudubisi na God ina bigabiga wawayina Moses ma Sipu Gegeyina kii tavora ivuri na itavori bo, “Bada God rewapana kirakiim,

am bera kudubina na kiimatanina ma notakavakavana.

Tam na dam ma dam i kiivavo,

am bera na maninina ma biibiina kavakava.

⁴ O Bada, wawaya kudubisi eyabuyabumanem

ma kam vava ighegheni iyamna kam kadara irakata.

Tam kava na vovokaravim.

Dam ma dam kudubisi ina pisi da maghinomuwai ma ina vokavakaravim,

iyamna wawaya kudubisi ikitai da am bera na maninisi kavakava.”*

⁵ Weni berasi murinai akitai na Yobe Vovokaravina akitai. Tuna na God ina taparoro numana kunumai ma akitai da vovotawena.* * ⁶ Ma aneya miikovimaruwa taparoro numana kamonai ikiibau. Imasiyai na nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai miikovimaruwa ivopatapatisi. Ma kii gara na biibiisi ma poipoi kirakiisi ivi kote. Ma sago sago duma nuwakadasiyai na gara iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni. ⁷ Ma ghamoghamo ruwamaruwa kamosiyai na sago ivomiiri da dabira miikovimaruwa goldiyai iyamoni iyuna ma aneya sago sago duma iveresi. Ma dabirisi kamosiyai na God makamakii nonowina ina nuwapughu iuwana da itupo. ⁸ Ma God kana kadara ma ina rewapanai

* 14:14: Dan 7:13 * 14:15: Joel 3:13 * 14:20: Grik igirumi da kana dogo hosi ina miiri na gayamina ruvana.

* 14:20: Isa 63:3; Lam 1:15; Rev 19:15 * 15:4: Exod 15:1 * 15:5: Yobe Vovokaravina Moses ma Israel damsi warereyai iyamoni na kunuma yobena ivi bonebonei. * 15:5: Exod 38:21

na bau ighae da taparoro numana ivi tupoi. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita rui ku kamona. Ma nani aneyisi gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa ku dobu ina rutepotepo yavu ma muriyai na kovokovoghina da wawaya ina rui.*

16

God ina nuwapughu dabisiri miikovimaruwa.

¹ Ma avi yanei da gamo ghamana taparoro numana kamona iikiirara nani aneyisi miikovimaruwa kurisi. Ivonesi bo, “Kona da God ina nuwapughu dabisiri miikovimaruwa kona rutepotepo inoru ku dobu.”

² Aneya sago ivi nao inae da ina dabira irutepoi ioru ku dobu. Ma iyavo kava yegai ghamoghamona ina kokoitau ivovokavakavari ma ina matakira gwabisiyai na ti damsi gibudowa beroberosi ma visivoravorasi ivi tupabubuwanesi.*

³ Ma aneya kana viruwa inae da ina dabira irutepoi ioru da ku yegai kamona. Ma yegai kudubina iruvirai da ivi tara nakanani ma wawaya raborabobona tarana. Ma iberai da aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamona kudubina irukwa yavui.

⁴ Ma aneya kana viaroba inae da ina dabira irutepoi ioru da ku okowa ma vusira kudubina iruvirai da ivi tara.* ⁵ Muriyai na avi yana da okowa kana koyakoyagha aneyina ivona bo, “God, tam na vovokaravim. Tam makamakii nonowim, rorova ma karako kemakamakai. Iikava wawaya i bera kuruvai ma kuvi tupaviresi da kovogha kevereveresi na am nota na maninina kavakava. ⁶ Ti damsi imasiyai am wawaya vovokaravisi ma am peropoveta tarasi isororo na bade biwana kuviya na damidamina da tara eumumai.” ⁷ Ma bade gamo sago avi yanei, suwara kemana tepanai ivona bo, “Vonavaghata. Tam Bada God rewapana kirakiim, am kovogha na maninina ma i berabero ruvanai kava kevereveresi.”

⁸ Ma aneya kana viruwamaruwa ina dabira na madegha ku tepana irutepoi na rewapana iverei da wawaya ita karayaguyagurisi. ⁹ Ma madegha muyana irakata kirakai da wawaya iyagurisi. Ma nuwanuwasi ita virai da i berabero ita voterei ma God ita vokavakavari da kana kadara ita rakata na kegha. Ti da God ibarakamtawei ma ivomiiri da ivivi avaberowei, iyamna tuna weni gubagisi ma nuwapoyisi ivonatawei kurisi.

¹⁰ Ma aneya kana vimiikovi inae da ina dabira na yegai ghamoghamona ina vikiivavo gawarina ku tepana irutepoi da meni dobunai ivivi kiivavo na kudubina ivi nubakutuvi. Ma ina wawaya na inivisi iberaberesi da okesi ivivi tarakikitei.* ¹¹ Ma kii gubaga ma inivisi kubiine God kunuma makamakiina iyeghayeghai ma ivivi avaberowei. Ma i berabero ke itinimayei da ita miirikupukuputei, ibara.

¹² Ma aneya kana vimiikovimasago inae da ina dabira na okowa ghamanakina kana vava Yupretis ku kamona irutepoi da okowa kudubina imotom da kiikiivavo i seri damsi yavata maramatanai i keta ivotawei.* * ¹³ Ma akita na kanuma beroberosi ivi aroba kwere maghimaghigishi akitsi. Ti na dragon ma yegai ghamoghamona ma peroveta vibero sago sago duma kawasiyai irukiikiibuwana.† ¹⁴ Ti na Seitan ina kanuma beroberosi ma rewapana gwabisiyai da matakira ghamaghamasi iberaberei. Ma ikiibau da dobu kudubina kamona iti dirigiigai da kiikiivavo ita riyesi da God rewapana kirakiina ina vitupavira marana iterei na yavata iti ghaviya. ¹⁵ Ma Bada ivona bo,

“Kovi yana, ana nekiibau na ani tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina didibarai ita pisi. Iyavo kava kami gara namada kovovunagha ma komakamakai na God ini biibiinimi. Ani tataghanimi na kami gara nani, ke kona vopanani da tami iyumi kava da ina kayovimayamayimi.”*

¹⁶ Ma muriyai na nani kanumisi beroberosi iberai da kiikiivavo i seri damsi yavata kudubina iriyesi ku dobu sago. Hibru damsi gamosiyai dobuna kana vava evonavonei bo, Amagedon.*

¹⁷ Ma aneya kana vimiikovimaruwa inae da ina dabira irutepoi ku yanunu na avi yanei da kunuma kana taparoro numana kamona, God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ikiibau da ivona bo, “Vaghina, bera damona weni.” ¹⁸ Nani murinai na kadakadara ma gugura, warikeyakeya ma nukenuke ivi karei. Weni nukenukena irakata kirakai da dobu karenai da ipisi ku karako na wawaya ke meyani nukenuke nakanani damina ita viiya.

* **15:8:** Exod 40:34; 1Kgs 8:10-11; 2Chr 5:13-14; Isa 6:4 * **16:2:** Exod 9:10 * **16:4:** Exod 7:17-21; Psa 78:44

* **16:10:** Exod 10:21 * **16:12:** Karakava kiikiivavo maramatanai i iyo da seri damsi yavata nani okowina ina damana ku nevana vighaviya kubiine. Rev 19:11-21 * **16:12:** Isa 11:15 † **16:13:** Peroveta vibero ma dowo ghamoghamona na wawayina sago. Rev 13:11 * **16:15:** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 3:3 * **16:16:** 2Kgs 23:29; Zech 12:11

Weni tuna na kana vava da nukenuke momorapa.* ¹⁹ Ma dowā ivi kwatakata da Babilon kwanatuna avatetena itupayaraghi da aroba, iyamna i berabero God ke iti nuwawapei tuna kubiine na ina nuwapughu ivi debei kurisi, tuna nakanani ma kana wain rewapanina ita votepoi da itumai. Ma bade nukenukena kamonai na dam ma dam i kwanatu iririgha ku tano.* ²⁰ Ma nuwa kudubisi imonu ma bade koya kudubisi imumu yavui da ke kovokovoghina da kuta panani.* ²¹ Ma kwavu kamoni na okowa pakapakana† nakanani ma wakima ioru ma sago sago duma kii vita na 50 kilos ruvana. Ma nani wakimisi iriririgha na wawaya ku tano ivivi kiigudeyana. Ma wawaya ivi karei da God ivivi avaberwei ma iyeghayeghai iyamna weni kovoghina iveresi na ibero kirakai.*

17

Wavine ghamoghamo ku tepana igeru.

¹ Ma nani aneyisi miikovimaruwa dabira ivovotana na kamosiya aneya sago ipisi kuriku ma ivona bo, “Kepisi ma tanae da God ikikava nani wavinena madamadawarina avana etetete kana kovogha ina verei na ani beyem. Tuna wavinena na okowa peyarina imakiitani.* ² Kiikiivavo dobuwai tuna wavinena yavata ivivi pekana wapawapa. Ma wawaya dobuwai wavinena ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.”*

³ Ma Kanuma Vovokaravina iviniku da aneya yavata ku warere kanekiibau. Ma nani dozunai akita na wavinena akitai, tuna yegai ghamoghamona yebayebarina tepanai igeru. Ma ghamoghamona na gayamina miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma kwapirina na viavabero sisiyisi ikiimumui, igeruma da tuna na god.* ⁴ Ma nani wavinena kana gara kirumina na yebayebarina ma dugadugarina* ma imonagha kirakai da gold ma pel ma wakima vovokeyayesi ivi kote. Ma imanai na redu goldiyai iyamoni ivovotani ma reduna kamoni na ina vipekana wapawapa ma ina berabero dowadowasi ivi tupoi.* ⁵ Ma maghitepanai na giruma vigayagaya akitai ma iyamna na kiigavugavuna. Girumina ivona bo,

“BABILON AVATETENA.

DOBUWAI BERA DOWADOWASI

MA WAWAYA MADAMADAWARISI KUDUBISI

I MADUWA GHAMANA.”

⁶ Ma akitai da nani wavinena wawaya tarasi iumai da ineghanegha, wawayisi na God ina wawaya vovokaravisi, Yesu ivi tumaghane kubiine wawaya ivi kiivunuwana.

Tuna akitai na avi deye kirakiiyei. ⁷ Ma nani aneyina ivona bo, “Avi kubiine na kideyei? Wavinena ma ghamoghamona gayamina miikovimaruwa ma tonatona imaruwa iyamsi na gavugavusi ma kegha da ani debei kurim. ⁸ Nani ghamoghamona egerugerui kukitai na rorova imakamakai ma namada irabobo. Ma gisina kava ina ruyawayawa da Abis bonaghina kamoni ina gheme ma muriyai na ina rabobo tuwanonowa. Iyavo kava dobuwai emakamakai na ina kitai da iruyawayawa na ini deye kirakiiyei. Ti na Yawasa Bukana kamoni kii vava ke ita giruma. Muriyai da dobu ita yamoni na God ina wawaya kii vava nani bukana kamoni igerumi.”*

⁹ “Iyai tam nuwanuwagiurim na kevi nuwanotanota bubuna da weni berasi kunakova. Nani ghamoghamona gayamina miikovimaruwa na koya miikovimaruwa ma nani koyasi tepanai na wavinena emakamakai. Ma bade gayamina miikovimaruwa iyamna sago na kiikiivavo miikovimaruwa.† ¹⁰ Ma kamosiya na namada kiikiivavo miikovi irabobo, ma karako na sago ikiivavo. Ma tuna ina peku na ina vikiivavona ini damani murina wawayina kurina. Ma tuna ina vikiivavona na ke mara gurina. ¹¹ Ma tuna murinai na kiivavo kana vimiikovimaroba ina nekiibau, ma tuna na yegai ghamoghamona. Tuna kunona imakamakai ma irabobo. Ma tuna kiikiivavo miikovimaruwa kamosiya, ina vovira da ini badame ma muriyai ina rabobo tuwanonowa.”

¹² “Ma ghamoghamona tonana imaruwa kukitai na iyamna kiikiivavo imaruwa ma mara karakava epipisi da ini kiivavo. Maranai yegai ghamoghamona ina vovira na kiikiivavosi yavata rewapana ina viiya da yavata ini bada patapata da mara tupona kava.* ¹³ Ma kudubisi ini vaghine da ghamoghamona kana muri ina potai ma i rewapana kudubina na nani ghamoghamona ina verei. ¹⁴ Ti na Sipu Gegeyina yavata ini ghaviya. Ma kegha da Sipu

* **16:18:** Rev 8:5, 11:13, 19 * **16:19:** Isa 51:17 * **16:20:** Rev 6:14 † **16:21:** Okowa pakapakana: Okowa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. * **16:21:** Exod 9:23; Rev 11:19 * **17:1:** Jer 51:13

* **17:2:** Isa 23:17; Jer 51:7 * **17:3:** Rev 13:1 * **17:4:** yebayebarina ma dugadugarina: red ma purple * **17:4:** Jer 51:7 * **17:8:** Dan 7:7; Rev 11:7; Psa 69:28 † **17:9:** Koya miikovimaruwa na Rome kwanatuna kamoni.

* **17:12:** Dan 7:24

Gegeyina kana kivikivina yavata ina ghegavovori, iyamna tuna na babada i Bada ma bade kiikiivavo i Kiivavo. Ma kana kivikivina, ti na iyavo kava ikwatusi ma ivinesi ma ivi patutu da ikivina bubuni.”

¹⁵ Ma tuna murinai na aneyina ivoneku bo, “Okowisi kukitai, wavinena madamadawarina imakiitani na iyamna weni. Nani okowisi na wawaya, ti na dam ma dam kamosiyai, i dobu ma kitasi ma gamosi bogii ma bogiiyai. ¹⁶ Ma nani ghamoghamona kukitai ma tonana imaruwa kukitisi na peyaris wavinena ina barakamtawei. Ina sawara kudubina ina nebo yavui da kwebuna kava ina makai ma kana gara ina gosira yavui da iyuna kava ina voterei. Ma viyona ina kani ma bade ina kapugavovori. ¹⁷ Weni berasi ina tupuwa iyamna God ina kayowana kudubina na namada nani kiikiivavosi ku nuwanuwasi kamona iterei. Peyarisi ini vaghine da i rewapana yegai ghamoghamona ina verei da ini bada. Nakanani ina berai na aviyavisina God ivonakiyaragha da ita tupuwa na kudubina ina tupuwa.”

¹⁸ “Ma wavinena madamadawarina kukitai na nani kwanatuna ghamanagina avatetena. Ma weni dobuna kana kiikiivavo na tuna ibadesi.”

18

Babilon ipeku.

¹ Weni berasi murinai akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Tuna aneyina na ina rewapana irakata kirakai. Ma kana kadara ioru da dobu kudubina iyasegana yavui. ² Ma ikiirara da gamona ghamanagina, ivona bo, “Ipeku. Babilon avatetena na ipeku.

Tuna kwanatuna na ibubu da karako na kanuma beroberosi ma dowadowasi ivi tuwakarei.

Ma bade ganibowa kamkam kiusi ma ghamoghamosi i vivirugu gawarina.*

³ Dam ma dam dobuwai wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.

Ma bade i kiikiivavo wavinena yavata ivivi pekana wapawapa.

Wavinena aviyavisina imatamatighei ma avi kava iyaviyaviyei na dobu kana vigimagimara babadisi kudubina ikavarapiyei da ivivi gimarei kurina.

Tuna tepanai mura ghamana ipanapanani da imakamakiigheghae.”*

⁴ Ma bade gamo sago kunumai ioru avi yanei, ivona bo,*

“Aku wawaya, kokiibau. Babilon kokiibutawei.

Ina berabero kudubina kobarei, ke kona beraviiviyei.

Kona barei na bade kana kovogha kona takuputei.

⁵ Ina berabero iribai ighae da ku kunuma.*

Ma ina berabero na God enotanotai da karakava kana kovogha ina verei.”

⁶ “God, am wawaya ikikava ivivi kayotiranesi na bade nakanani biwana keviya,*

ma kana kovogha na kevi taratatanei.

Ma ina ku redu am nuwapughu okowina kuna tepotepoi na kevi kiikunukunui da rewapanina kava kuna tepoi,

ke okowa yavata kuna virai da kuni nubai.

⁷ Ikikava imakiigheghae da dobu yawasina ma ina mura inuwabiibiyei

na bade nakanani kekutawei inoru da ini moyaka ma ininina ina visi ma ina vokwarakwara.*

Tuna mani inota meyei na ikayokayotata ivona bo,

“Taku na kiivavo wavineku.

Taku na ke meyani ana kwapura

ma kwapukwapura ikikava ikamyuyuwa na karakava ke nakanani ani kamuyuyuwa tovana.”

⁸ “Ina kayotata kubiine mara sago kava kamona na nuwapoya bogii ma bogiiyai ina panani.

Gomara, vokwarakwara ma rabobo ina kamowani.

Ma keyama ina karagavovori,

iyamna Bada God rewapana kirakiina tuna ina vomii di da kovogha ina verei.”

⁹ Ma dobu kana kiikiivavo na wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina mura tepanai imakamakiigheghae ma yavata ivivi pekana. Ma keyama buna kava ina kitai na inakovi da nani wavinena ekarakarai na kubiine ina tusiyasiyapa.* ¹⁰ Ma kana kovogha

* **18:2:** Isa 13:21, 21:9; Jer 50:39, 51:8; Rev 14:8

* **18:3:** Isa 23:17; Jer 51:7

* **18:4:** Isa 48:20; Jer 50:8, 51:6, 45

* **18:5:** Gen 18:20-21; Jer 51:9

* **18:6:** Psa 137:8; Jer 50:29

* **18:7:** Isa 47:7-9

* **18:9:** Ezek 26:16-17

ina yabumana kirakiyei da rabarabai ina miiritaweyana ma ina vona bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma rewapanina ma kegha da mara sago kava kamona na kana mara ivi kovi tuwanonowi.”

¹¹ Ma dobu kana vigimagimara babadisi Babilon ina tuwei ma ina siyapei iyamna ke sago wawaya da kurisi i sawara iti gimara.* ¹² Muriyai da keyama ita karai na Babilon kamona i sawara bogii ma bogiyai ivivi gimara. Sawarisi na gold, da silva ma pels ma wakima vovokeyakeyusi. Ma bade gara poipoisi, yebayebari ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona. Ma bade kii ghabughabusi viya ipapa. Ma sawara ipeyari iruyamona, viya na aivori ma viya na bronz da ayon ma mabol wakiminai iyamona.* ¹³ Ma bade kii bekasi ma vavai kii vovoghabughabu, viya vitava kubiine ma viya na insens kapuna kubiine. Ma muramura kii vava meya da frankinsens kii ipanai iyamona. Ma wain ma oliv oira da parawa ma whiti. Ma sipu ma hosi da kau ma seriyoti ma wawaya tupuwisi ma kanumisi ivivi gimara. ¹⁴ Ma vigimara babadisi ina vona bo, “Babilon, nuwanuwam aviyavisina kava ivadivadiyei na ikuyowem. Am mura ma dobu yawasina biibiina na kuvoyakiri da ke kovokovoghina kuna panana meyei.” ¹⁵ Ma nani vigimara babadisi Babilon kwanatuna kamona ivivi gimara da mura ghamana ipanapanani na ina kitai da ina karakarai ma kana kovogha yabumanina na rabarabai ina miiritaweyana. Ma ina tusiyasiyapa bo,* ¹⁶ “Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma avatetena. Kana gara poipoisi, yebayebari ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona, ma kana monagha na wakima vovokeyakeyusi ma gold da pels ivivi kote. ¹⁷ Ma kegha da mara sago kava kamona na nani murina ivivi makiiberowanei na kudubina iwapa tuwanonowa.”

Ma waka babadisi ma iyavo kava waka tepanai igerugeru bo tepanai evovogabigabi na kudubisi rabarabai ina miiritaweyana. ¹⁸ Ma Babilon kwanatuna ina karakarai na buna kava ina kitai ma ina kiirara bo, “Nani kwanatuna ghamana ma avatetena na ke sago meni do bunai kwanatu sago maghimaghigina ita makamakai da iti kovokovoghana.”*

¹⁹ Ma i nuwapoya kubiine dowa popokuna ina voragaraguna da gayamisi ina do bira yavui. Ma ina tusiyasiyapa bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Nani kwanatuna ghamana ma avatetena tepanai na yegai bababata kudubita tamakiigheghe yavu. Mara sago kava kamona na ipeku tuwanonowa.”*

²⁰ “Kunuma makamakiimi, kovi nuwabiibai da Babilon kovogha iviyyi. God ina wawaya vovokaravimi ma peroperoveta da aposol kudubimi kovi nuwabiibii kirakai, iyamna ikikava Babilon ivivi kayotiranemi na bade kubiimi na biwana God iviyyi.”*

²¹ Ma muriyai aneya sago rewapana kirakiina wakima ghamanakina ivoepai da ku yegai basuna itawei ma ivona bo,

“Ere ghakighakiku weni wakimina atawei na Babilon avatetena bade nakanani ina peku tuwanonowa da ke kovokovoghina meni wawayina ina kita meyei.* ²² Ma Babilon kamona ke meyani da nuwabiibii kwaributuna ina ghe tovoname. Ma ke meyani da tavora damsi ma i hap bo durere da ture ina vodidighi. Ma akova wawayisi imasiyai sawara iyamoyamona na ina wapa tuwanonowa. Ma ke meyani da kamomuwai whiti kana gudaguda wakimina ina raragava tovana.* * ²³ Ma bade kamomuwai na ke meyani da rampa ina karatame. Ma tavine vuvau ke meyani da gamo dadurisi ina ghe tovana. Dobuwai am vigimara babadisi na avatetesi ma ivi rewapana kirakai. Ma dam kudubina kuvi nuwatinisi da am kasiko ma vokavara vibero ku kamona irui. ²⁴ Ma bade God ipananim da kamomuwai ina peroperoveta ma ina wawaya vovokaravisi tarasi isororo. Tam kovogha keviiviya, iyamna God ina wawaya do buwai kuvi kiiunuwanaatawaweyana.”*

19

Aleluya.

¹ Weni berasi ikovi na avi yanei da yogoyogo ghamana kunumai igheghae nakanani ma koroto ghamana ita vivikiirareyana, ivonavona bo,

“Aleluya.*

Yawasa makamakii nonowina ma kadara ma rewapana na ita God rapenai.

² Ina vitupavira kamona biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava. Nani wavinena madamadawarina ina vipekana wapawapai

* **18:11:** Ezek 27:31, 36 * **18:12:** Ezek 27:12, 13, 22 * **18:15:** Ezek 27:31, 36 * **18:18:** Isa 23:14; Ezek 27:26-30
* **18:19:** Ezek 27:30-34 * **18:20:** Deut 32:43; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ezek 26:21 * **18:22:** Ezek 26:13; Isa 24:8 * **18:22:** Jer 7:34, 25:10 * **18:24:** Jer 51:49 * **19:1:** Aleluya: Aleluya na Hibru gamosiyai ma iyamna ‘God tighegheni.’

na wawaya dobuwai itinaviresi. Ma God ina bigabiga ivivi kiivunuwana da tarasi isororo. Tuna kubiine God wavu iverei ma ku berona iterei da tarasi biwana iviyya.”*

³Ma bade avi yanesi da ikarayogo meyesi,
“Aleluya.

Babilon ekarakarai da butuwatuwana nakanani ina makii nonowa.”*

⁴Ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivokavakavari, ma ivona bo, “Amen.”

⁵Ma vikiivavo gawarinai gamo sago ivona bo,
“Ina bigabiga wawayimi iyavo kava koyabuyabumaneji,

rewapanimi ma wawayota na kudubimi ita God kovi ghegheni!”*

⁶Ma koroto ghamana ikarayogosi na avi yanei nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade kana viyana na nakanani ma warikewayakeya ita ruuruwa ma ivivi kiirareyana ivonavona bo,

“Aleluya. Ita Bada God rewapana kirakiina tuna ikiivavo.*

⁷Peyarita tinuwabiibai. Kana kadara kubiine nuwabiibiyai tighegheni, iyamna karako na Sipu Gegeyina ina tavine marana inekiibau ma kana vopapara na namada ivovunagha ikovi.

⁸Namada gara biibiina ma poipoina lineniyai iyamona na iviyya ma ivi kote.”

Gara poipoina imatakira da God ina wawaya vovokaravisi na bera maninisi iberai.

⁹Muriyai na aneya ivoneku bo, “Weni nakanani kegiruma, ‘Iyavo kava ikwatusi da Sipu Gegeyina ina tavine kamna kubiine na namada God ivi biibiinisi.’” Ma bade ivona bo, “Weni sisiyisi na God gwabinai ipisi ma sisiyisi na vonavaghatta.”*

¹⁰Ma ina sisiya avi yanei na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da ata vokavakavari. Ma ivoneku bo, “Kegha. Kevoterei. God ina kina kava kevokavakavari. Taku na tam ma Keresiyana turaturam nakanani, peyarita na God ina bigabiga. Tami na debiiyai kovi mamatara da Yesu koitumaghaneji. Ma Yesu ina vonavaghatta ina rewapanai peroperoveta isisiya.”

Wawaya hosi poipoina tepanai igeru.

¹¹Ma akita na kunuma itamotote da hosi poipoina akitai. Ma hosi tepanai na tomowa sago igeru, tuna na Patupatutuna ma Maninina. Tuna ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da kudubina na maninina kavakava ma tuna tepanai wawaya ighaviyesi.* ¹²Ma matana na nakanani ma keyama yebayabarina ma kraun ipeyari gayaminai ivi kote. Ma vava sago tupuwina igerumi na vavana iyamna ke sago iyai itakovi da tuna ina kina kava.* ¹³Ma kana gara na kana ghavighaviya tarasi ipasini, ma kana vava na ikwatui da God Vonana. ¹⁴Ma kunumai seri wawayisi kana muri ipotai ma kudubisi na hosi poipoi kavakava igerui ma kii gara na bade poipoi kavakava. ¹⁵Ma kawanai na seri gamgamna itawanakiibuwei da tuniyai na dam ma dam ina ghegavovorisi. Ma kiivavo ina diwona bagibagina imanai da kudubisi ini badesi. Ma greipi† irutepoi ku tugudaguda gawarina na tuna inutugudagudai, God rewapana kirakiina ina nuwapughu kubiine.*

¹⁶Ma kana gara ma vaghana tepanai na kana vava weni nakanani igerumi,

“KIIVAVO I KIIVAVO MA BABADA I BADA.”

¹⁷Ma akita na aneya sago madegha tepanai imiimiiri akitai ma ikiirara, ganibowa kamkam kiusi kiidamowai irovorovo na kurisi ivona bo, “Kopisi, komakiiriyariya ma God kam ghamana ivovunaghi.* ¹⁸Kopisi, nani kamna kamonai na wawaya viyosi kona kam. Kiikiivavo ma seri babadisi ghamaghamasi ma wawaya rewapana kirakiisi ma bade hosi ma iyavo kava igerugerusi na kona kanisi. Kamonai na sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, wawayota ma wawaya ghamaghamasi kona kanisi.”

¹⁹Ma akita na yegai ghamoghamona ma dobu kana kiikiivavo ma i seri wawayisi yavata ivi kiidaburana da nani wawayina hosi poipoina tepanai ina seri wawayisi yavata iti ghaviya. ²⁰Ma kegha da nani wawayina hosi poipoina tepanai yegai ghamoghamona da peroveta viberu na ipanisi. Tuna perovetina na bera ghamaghamasi iberabera yegai ghamoghamona kubiine da wawaya ivivi beroberowesi da ina matakira gwabisiyai ikirumi

* **19:2:** Deut 32:43; 2Kgs 9:7 * **19:3:** Isa 34:10 * **19:5:** Psa 115:13 * **19:6:** Ezek 1:24; Psa 93:1, 97:1, 99:1

* **19:9:** Mat 22:2-3 * **19:11:** Ezek 1:1; Psa 96:13; Isa 11:4 * **19:12:** Dan 10:6 † **19:15:** Greipi: Greipi na

berabero wawayisi isisiyesi ma tugudaguda na Yesu kii kovogha evereveresi. * **19:15:** Psa 2:9; Isa 63:3; Joel 3:13;

Rev 14:20 * **19:17:** Ezek 39:17-20

ma kana kokoitau ivovokavakavari. Ti damsi ivi ruwa ipanisi, yawayawasi ma toka ku kamona itawanaoruwesi, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai.* ²¹ Ma tomowina hosi tepanai ina seri kawanai ikiibau da ghamoghamona ina seri wawayisi kudubisi iyaraghisi. Ma ganibowa kamkam kiusi kudubisi ikam da ikam dododowana.

20

Madegha 1 tausani.

¹ Ma akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Ma imanai na Abis bonaghina guduna kana kiya ma chein ghamanakina ivovotana. ² Ma nani aneyina ivomiiri da dragon ipatumi. Tuna na mota katamana ma kana vava na Devil bo Seitan. Ma ikupatupatumu da nakanani ita makai da madegha 1 tausani ita kovi.* ³ Ma aneyina ivomiiri da Seitan itawanaoruwei ku Abis kamona. Ma bonaghina igudui ma ipasitatani da ke ita kiibau ma ke kovoghina da dam ma dam iti beroberowe meyesi da madegha 1 tausani ita kovi. Ma tuna murinai na kana mara vaghata ina viiya na ina votawei ina kiibau da mara tupona kava.

⁴ Ma akita na vikiivavo gawarisi akitai ma tepasiyai na wawayi kanumisi ivivi makiyana. Wawayisi na God rewapana iveresi da wawayi iti tupaviresi. Ma bade wawayi kanumisi akitai, ti na iyavo kava debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghane'i ma God vonana idimadime'i na tuna kubiine kaiyosi ivi kiiyaraghana. Ma yegai ghamoghamona ina kokoitau yavata ke ita vokavakavari, ma bade ina matakira ke imasiyai bo maghitepasiyai ita kiruma. Wawayisi irabobo ma kegha da God iberisi da ivomiiri ma rewapana iveresi da ivi kiikivavo da Keriso yavata iti bada patapata da madegha 1 tausani ita kovi.* ⁵ Weni tuna na vomiiri marana karena. Ma wawayi raborabobosi makiiterena na ina kenakena da madegha 1 tausani ita kovi ma muriyai na ti bade ina vomiiri. ⁶ Ma iyavo kava vomiiri marana karena kamonai ivi nao na God rapenai ma ina vibiibiina kamonai da vovokaravisi. Ti na rabobo viruwina ina rewapana damina ke ina viiya. Ma ti na vokavakavara babadisi God ma Keriso kubiisi ma yavata ini bada patapata da madegha 1 tausani ita kovi.

Seitan Ipeku.

⁷ Ma madegha 1 tausani ita kovi na gabura kamonai Seitan ina votawei. ⁸ Ma ina kiibau na ina nae da dobu kudubina ina veru yavui da dam ma dam nuwanuwasi ina kanikani ma ina viviberoberowesi. Kii vava na Gog ma Magog ma Seitan ikiiriyariyesi da vighaviya kubiine ma i koroto irakata kirakai da gonugonu kikirai nakanani.* ⁹ Ma ibaba da dobu iveruyaraghi ma inekiibau da God ina wawayi i ku taki ma igaripipini. Tuna takina na God ina nuwaviina kwanatuna. Igaripipini ma kegha da kunumai keyama yebayebarina ioru da ikaragavovora yavusi. ¹⁰ Ma nani damsi i bada na Devil, ma tuna ivi beroberowesi da nani berasi iberai. Ma God ivomiiri da Devil toka ku kamona itawanaoruwei, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai. Ma mara ma didibara nonowina yegai ghamoghamona da peroveta vibero yavata ina vovokwarakwara patapata da nakanani ina kara nonowesi.

Vitupavira turina.

¹¹ Ma akita na God akitai vikiivavo gawarina ghamana ma poipoina tepanai imakamakai, ma dobu da kunuma iverutaweyana da iwapa.* ¹² Ma akita na wawayi raborabobosi kudubina, wawayota ma wawayi ghamaghamasi vikiivavo gawarina maghinonai ivivi miiriyana. Ma aneya buka ivotatetate, kamonai wawayi aviyavisina kava iberaberai i yawasa kamonai namada igrumi. Ma God wawayi i bera nununai ivi tupaviresi. Ma bade buka sago ivotatei tuna na Yawasa Bukana.* ¹³ Ma iyavo kava yegai kamonai irukwamakai ma bade rrukukwisi tanama ma karawaga kamonai na kudubina ivomiiri da God kurina inae da wawayi i yawasa kamonai aviyavisina kava iberaberai na nununai ivi tupaviresi. ¹⁴ Nani murinai na God rabobo da karawaga itawanaoruwesi ku keyama karakarantina tokana. Ma weni keyamina karakarantina tokanai na rabobo viruwina. ¹⁵ Ma iyavo kava Yawasa Bukana kamonai kii vava ke ita giruma na ti yavata itawesi ioru nani ku tokana karakarantina.

21

Kunuma ma dobu vusi.

¹ Ma akita na kunuma da dobu vusi akitisi, iyamna kunuma da dobu wadubosi na iwapawapeyana, ma ke sago yegai ita makamakai.* ² Ma akita na kwanatu vovokaravina

* **19:20:** Rev 13:1-18   * **20:2:** Gen 3:1   * **20:4:** Dan 7:9, 22   * **20:8:** Ezek 7:2, 38:2, 9, 15   * **20:11:** Dan 7:9-10   * **20:12:** Yawasa Bukana: Yawasa Bukana kamonai na iyavo kava Yesu itumaghane'i na kii vava igruma. Ma ti damsi kava na yawasa makamakii nonowina ina viiya.   * **21:1:** Isa 65:17, 66:22; 2Pit 3:13

akitai, tuna Jerusalem vuna God gwabinai kunumai iororu. Ivi monaghi da nakanani ma wavine iti monagha tavine kubiine, ivovunagha da tomowina yavata iti kiikapu.* ³ Ma avi yanei da God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ivona bo, “Karako God ina numa na wawaya kamosiyai ma yavata ina makii patapata. Ti na ina wawaya, ma tuna na i God, iyamna tuna mani inoru da kamosiyai ina makai.* ⁴ Ma matadogasi kudubina ina kiipupunatawei. Ma rabobo da vikamyuyuwa, inivisi da vomatadoga kegha, iyamna yawasa wadubona kudubina ini kovi tuwanonowi.”*

⁵ Ma God ina vikiivavo gawarina tepanai ivona bo, “Kokitai, karako na bera kudubina aivuni.” Ma bade ivoneku bo, “Weni sisiyisi na kevi tumaghane iyamna tuna na vonavaghata. Tuna kubiine na kegiruma.” ⁶ Ma bade ivoneku bo, “Avoyavui. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Ma iyai kaiyona ina rugavovori na yawasa vusirina okowa ana verei da inuma ma ke ina gimari.* ⁷ Ma iyavo kava nuwapoya ma ruyagha ina ghegavovori ma ina miiribagibagi da ku damona na weni yawasina na ani damani kurisi. Ma taku na i God ma ti wawayisi na natunatuku.* ⁸ Ma iyavo kava imuritiba bo ke ita vivitumaghaneku bo yawasa dowadowana evovotani, ma bade iyavo kava ekiikiivunuwa, ipekana wapawapa bo ikasiko, eyapuyapune da ikiirapu, ma bade iyavo kava sawara yamoyamonisi evokavakavarisi ma vibero wawayisi kudubisi, ti damsi kii gawara na sulpa karata makamakiina ku tokana ana tawanaoruwesi, tuna na rabobo viruwina.”

Jerusalem vuna.

⁹ Ma muriyai na aneya miikovimaruwa nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiyyai dabirisi ivovotana na kamosiyai sago imiirikiibau. Ma tuna aneyina ivoneku bo, “Kepisi da wavine imonagha tavine kubiine na ani beyem. Tuna na God ina Sipu Gegeyina kawana.” ¹⁰ Ma Kanuma Vovokaravina itowatepaniku da aneyina irutiniku yavata kanae koya ghamana ku tepana. Ma Jerusalem kwanatuna vovokaravina God gwabinai kunumai iororu na ivi beyeku.* ¹¹ Ma God kana kadara ivi tupoi da yaseganina kana kita na nakanani ma wakima kana vava jespa, kitana na nakanani ma wakima yaghayagharina ma miyyanina irakata kirakai. ¹² Ma garina nani kwanatuna iveruviviri na tupatupana ma ighe kirakai. Ma kana matuketa na ivi 12 ma potapota aneyisi ivi 12 da matuketa sago sago duma ipotapotai. Ma matuketisi tepasiyai na Israel kii dam ivi 12 kii vava igiruma. Matuketa sago sago duma tepanai na dam sago kava kana vava igirumi.* ¹³ Ma kana gari na nevanavana ruwamaruwa. Ma nevana sago na kana matuketa aroba. East nevanavana kana matuketa ivi aroba ma bade ku west nevanavana kana matuketa aroba. Ma nakanani north ku nevanavana kana matuketa aroba ma bade south ku nevanavana na kana matuketa ivi aroba. ¹⁴ Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 ipapa ma itura da gari vitana ita kavari. Ma nani wakimisi sago sago duma tepasiyai na Sipu Gegeyina ina aposol ivi 12 kii vava igiruma. ¹⁵ Ma nani aneyina kuriku ivivi sisiya na imanai ruvaruva sawarina goldiyai iyamoni ivovotani da kwanatuna ma garina da matuketisi ita ruva.* ¹⁶ Ma aneyina ina ruvaruva iviyya ma iruvai da kwanatuna ina guri na 2 tausan 4 handred kilomita.* Ma ikikava iguri na bade nakanani inaba ma bade nakanani ighae. ¹⁷ Ma aneyina kwanatuna garina kana tupatupa iruvai na 60 mitas.† Ma ina ruvaruva sawarina na ikikava wawaya dobuwai eruvaruva nakanani, ruvaruva sawarisi kii guri na sago. ¹⁸ Ma kwanatuna kudubina na gold kiimatanina ivowai, tuna na keyama yebayebarina kamoni ikaravunaghi da gold kavakava, kitana na yaghara kiikiina nakanani ma garasi. Ma garina na jespa wakiminai kavakava igariviviri.* ¹⁹ Ma wakima ghamaghamasi ivi 12 itura da gari vitana ita kavari ma wakima vovokeyakeyusiyai ivi monaghi. ²⁰ Wakima ghamana sago kana monagha wakimisi gisigisigi na jespa kavakava. Ma sago na safaya kavakava. Ma sago na aget kavakava. Ma sago na emero kavakava. Ma bade sago na aniks kavakava. Ma sago na kaniliyan kavakava. Ma sago na krisolait kavakava. Ma bade sago na berel kavakava. Ma sago na topas kavakava. Ma sago na krisopreis kavakava. Ma sago na jaisint kavakava. Ma turina na ametist kavakava. ²¹ Ma kwanatu matuketisi kii gudu ivi 12 na pel iviyya da iyamona. Matuketa sago na kana pel sago. Ma nani kwanatuna ketana ghamana na goldiyai iyamoni, gold na kiimatanina ma kitana yaghara kiikiina nakanani ma garasi.

* **21:2:** Isa 52:1, 61:10; Rev 3:12 * **21:3:** Ezek 37:27; Lev 26:11, 12 * **21:4:** Isa 25:8, 35:10, 65:19 * **21:6:** Isa 55:1 * **21:7:** 2Sam 7:14; Psa 89:26-27 * **21:10:** Ezek 40:2 * **21:12:** Ezek 48:30-35 * **21:15:** Ezek 40:3 * **21:16:** 2,400 kilomita na 1,500 miles bo 12,000 stadia. † **21:17:** 60 mita na 216 feet. * **21:18:** Isa 54:11-12

²² Ma kamona na ke sago taparoro numana ata kitai, iyamna God rewapana kirakiina ma Sipu Gegeyina yavata kii kadara na nani kwanatuna ivi tupoi, tuna kubiine na wawaya ke numa itekwai da kamona ita vokavakarisi. ²³ Ma bade ke madegha bo nawaravi gweyurina itekwai da yasegana kubiine, iyamna God kana kadara ma bade Sipu Gegeyina yavata yaseganisi nani kwanatuna ivi tupoi.* ²⁴ Ma nani yaseganina na dam ma dam kudubina ina makamakai ma dobu kana kiikiivavo i mura kadakadarisi ina riyeriyei kwanatuna ku kamona.* ²⁵ Ma nani kwanatuna matuketisi na ke meyani da ina gudu tovana. Mara nonowa vovotawesi nakanani ina makamakai iyamna nani dobonai na didibara kegha.* ²⁶ Ma dam ma dam kudubisi dobuwai i mura kadakadarisi ma i puyo kiikiimatani ina riyei nani ku kwanatuna. ²⁷ Ma ke sago aviyavisina puyapuyakina ina rui. Ma bade wawaya sawara yamoyamonisi evovokavakarisi ma wawaya viviberosi ku kwanatuna ke ina rui tovana. Ma iyavo kava kii vava Sipu Gegeyina ina Yawasa Bukana kamona igiruma na ti damsi kava ina rui.*

22

¹ Ma muriyai na nani aneyina yawasa okowina ivi beyeku. Ma okowina na miirara kiikiina, nakanani ma garasi, ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina gaburina i kiikiibau.* ² Ma okowina na iverau ioru da nani kwanatuna ketana ghamana basunai iveraverau. Ma okowina nevana da nevanai na yawasa kiisi imiimiiri. Ma nawaravi nununai iamame da nawaravi sago sago duma na amesi bogii ma bogiyai. Ma rugurugusi na gegura da dam ma dam ivivi bunama da yawasa ipanapanani.* ³ Rorova God dobu imagi na karako ivotawei ma ke meyani da aviyavisina sago inimaga meyei.*

Ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina kava nani kwanatuna kamona ina makamakai da ina bigabiga wawayisi ina vovokavakavari. ⁴ Ma God maghighina ina kitakita ma kana vava na maghitepasiyai ina makamakai. ⁵ Ma nani dobonai na didibara kegha tuna kubiine madegha ma yasegana ke inekwai, iyamna Bada God na i yasegana. Ma wawayisi ini kiiyavo mara nonowa.*

Yesu epipisi.

⁶ Ma aneyina ivoneku bo, “Weni bukana kamona sisiya kudubina kevi tumaghane, iyamna tuna na vonavaghata. Ma Bada God tuna Kanuma Vovokaravina evonavonatawei ina peroperoveta kurisi na bade nakanani ina aneya ivonatawei da ina bigabiga wawayisi kurisi idebei da mara gisina kava ma maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa.”

⁷ Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma iyavo kava sisiya kudubina weni bukana kamona evovotani na God ini biibiinisi.”

⁸ Weni berasi kudubina na taku Jon tinikuwai avi yanei ma matakawai akitai. Ma nani aneyina bera kudubina ivi beyeku i kovi na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da ata vokavakavari. ⁹ Ma ivoneku bo, “Kevoterei. Ke kuna vokavakariku.”

“Taku na tami vitumaghana dami nakanani. Tam ma peroperoveta turaturam ma iyavo kava weni bukana ina sisiya kovovotekatekei, kudubita na God ina bigabiga. Tuna ina kina kava kevovokavakavari.”

¹⁰ Ma bade ivoneku bo, “Weni bukana kamona aviyavisina God gwabinai kuviiya ma kugiruma na ke kuna teregavui, iyamna weni berasi kudubina na mara gisina kava ma ina tupuwa. ¹¹ Ma iyavo kava berabero eberabera na vaghina, berabero evokikini. Ma iyavo kava bera dowadawasi esasaghirighiriyei na bade vaghina, tuna evokikini. Ma iyavo kava iwawaya bubuna na nakanani evi wawaya bubuna. Ma bade iyavo kava yawasa vovokaravina kamona emakamakai na bade nakanani nani yawasina kamona emakai.”*

¹² Ma Yesu ivona bo, “Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma ana pipisi na wawaya i miyi ana kavariyei da i bera nununai na nakanani ani miyesi.* ¹³ Taku na Alfa ma Omega, taku na maghinona ma turina, bera karena ma bera damona.”*

¹⁴ Iyavo kava kii gara dadabusi ikowataweyana na God ini biibiinisi ma ini vaghinei da nani kwanatuna vovokaravina matuketina ina rui ma yawasa kiina amena ina kanikani.*

¹⁵ Ma kwanatuna kupunai na kukou. Ti na iyavo kava ikiirapu, ikasiko, eyapuyapune, ma iyavo kava ipekana wapawapa, ekiikiivunuwa, ma sawara yamoyamonisi evovokavakarisi. Ma bade iyavo kava ibero ma i kayowana da vibero yawasina kamona ina makai, na kudubisi ina gudupotesi da nani kwanatuna garina kupunai ina makai.

* 21:23: Isa 60:19-20   * 21:24: Isa 60:3   * 21:25: Isa 60:11   * 21:27: Isa 52:1; Ezek 44:9   * 22:1: Ezek 47:1; Zech 14:8   * 22:2: Gen 2:9; Ezek 47:12   * 22:3: Zech 14:11   * 22:5: Isa 60:19; Dan 7:18   * 22:11: Dan 12:10   * 22:12: Isa 40:10, 62:11; Psa 28:4; Jer 17:10   * 22:13: Rev 1:8, 17, 2:8; Isa 44:6, 48:12   * 22:14: Gen 2:9, 3:22

¹⁶“Taku Yesu aku aneya avi yonei ioru tam kurim da weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kurisi kuti yonayonei. Taku na David ramramna ma tupurereghina. Taku na maratomtombom tughuwarina, yaghara kiikiina.”*

¹⁷Kanuma Vovokaravina ma Sipu Gegeyina kawana ikwatu bo, “Kepisi.”*

Ma iyavo kava weni sisiyisi kona viviyanei na tami bade kovona bo, “Kepisi.”

Ma iyavo kava kaiyosi irugavovori na ina pisi. Ma iyavo kava ekayokayowe na yawasa vusirinai okowa inuma ma ke ina gimari.

Sisiya turina.

¹⁸Tami iyavo kava God ina sisiya weni bukana kamoni koiyanei na kokitaruvimi, iyamna taku Jon avonavonemi da iyai tam am nota ku tepana kuna terei da iyamna kuna kiiwiwapawapai na weni bukana kamoni gubaga ma nuwapoya bogii ma bogiiyai isisiyei na God ina viiya da kam kovogha ku tepana ini taratanei.* ¹⁹Ma mikeda sisiya sago kava weni bukana kamoni kuna votawei na kwanatu vovokaravina kamoni God kam gawara ina votawei ma bade ke ini vaghinei da yawasa kiina amena kuna kani. Kwanatu vovokaravina ma yawasa kiina na weni bukana kamoni isisiyei.

²⁰Wawayina evonavona kiiyaragha da sisiya kudubina weni bukana kamoni isisiya na vonavaghata, na tuna evonavona bo, “Vona bubuna da gisina kava ma ana pisi.”

Amen. Kepisi, Bada Yesu.

²¹Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai tami God ina wawayi kudubimi gwabimiyai ina makai.

---

* **22:16:** Isa 11:1, 10   * **22:17:** Isa 55:1   * **22:18:** Deut 4:2, 12:32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matiu 1:1-2:12
2	Matiu 2:13-3:6
3	Matiu 3:7-4:11
4	Matiu 4:12-25
5	Matiu 5:1-26
6	Matiu 5:27-48
7	Matiu 6:1-24
8	Matiu 6:25-7:14
9	Matiu 7:15-29
10	Matiu 8:1-17
11	Matiu 8:18-34
12	Matiu 9:1-17
13	Matiu 9:18-38
14	Matiu 10:1-23
15	Matiu 10:24-11:6
16	Matiu 11:7-30
17	Matiu 12:1-21
18	Matiu 12:22-45
19	Matiu 12:46-13:23
20	Matiu 13:24-46
21	Matiu 13:47-14:12
22	Matiu 14:13-36
23	Matiu 15:1-28
24	Matiu 15:29-16:12
25	Matiu 16:13-17:9
26	Matiu 17:10-27
27	Matiu 18:1-22
28	Matiu 18:23-19:12
29	Matiu 19:13-30
30	Matiu 20:1-28
31	Matiu 20:29-21:22

February

date	Scripture
1	Matiu 21:23-46
2	Matiu 22:1-33
3	Matiu 22:34-23:12
4	Matiu 23:13-39
5	Matiu 24:1-28
6	Matiu 24:29-51
7	Matiu 25:1-30
8	Matiu 25:31-26:13
9	Matiu 26:14-46
10	Matiu 26:47-68
11	Matiu 26:69-27:14
12	Matiu 27:15-31
13	Matiu 27:32-66
14	Matiu 28:1-20
15	Mak 1:1-28
16	Mak 1:29-2:12
17	Mak 2:13-3:6
18	Mak 3:7-30
19	Mak 3:31-4:25
20	Mak 4:26-5:20
21	Mak 5:21-43
22	Mak 6:1-29
23	Mak 6:30-56
24	Mak 7:1-23
25	Mak 7:24-8:10
26	Mak 8:11-9:1
27	Mak 9:2-29
28	Mak 9:30-10:12

date	Scripture
1	Mak 10:13-31
2	Mak 10:32-52
3	Mak 11:1-26
4	Mak 11:27-12:17
5	Mak 12:18-37
6	Mak 12:38-13:13
7	Mak 13:14-37
8	Mak 14:1-21
9	Mak 14:22-52
10	Mak 14:53-72
11	Mak 15:1-47
12	Mak 16:1-20
13	Luk 1:1-25
14	Luk 1:26-56
15	Luk 1:57-80
16	Luk 2:1-35
17	Luk 2:36-52
18	Luk 3:1-22
19	Luk 3:23-38
20	Luk 4:1-30
21	Luk 4:31-5:11
22	Luk 5:12-28
23	Luk 5:29-6:11
24	Luk 6:12-38
25	Luk 6:39-7:10
26	Luk 7:11-35
27	Luk 7:36-8:3
28	Luk 8:4-21
29	Luk 8:22-39
30	Luk 8:40-9:6
31	Luk 9:7-27

date	Scripture
1	Luk 9:28-50
2	Luk 9:51-10:12
3	Luk 10:13-37
4	Luk 10:38-11:13
5	Luk 11:14-36
6	Luk 11:37-12:7
7	Luk 12:8-34
8	Luk 12:35-59
9	Luk 13:1-21
10	Luk 13:22-14:6
11	Luk 14:7-35
12	Luk 15:1-32
13	Luk 16:1-18
14	Luk 16:19-17:10
15	Luk 17:11-37
16	Luk 18:1-17
17	Luk 18:18-43
18	Luk 19:1-27
19	Luk 19:28-48
20	Luk 20:1-26
21	Luk 20:27-47
22	Luk 21:1-28
23	Luk 21:29-22:13
24	Luk 22:14-34
25	Luk 22:35-53
26	Luk 22:54-23:12
27	Luk 23:13-43
28	Luk 23:44-24:12
29	Luk 24:13-53
30	Jon 1:1-28

date	Scripture
1	Jon 1:29-51
2	Jon 2:1-25
3	Jon 3:1-21
4	Jon 3:22-4:3
5	Jon 4:4-42
6	Jon 4:43-54
7	Jon 5:1-23
8	Jon 5:24-47
9	Jon 6:1-21
10	Jon 6:22-40
11	Jon 6:41-71
12	Jon 7:1-29
13	Jon 7:30-52
14	Jon 7:53-8:20
15	Jon 8:21-30
16	Jon 8:31-59
17	Jon 9:1-41
18	Jon 10:1-21
19	Jon 10:22-42
20	Jon 11:1-53
21	Jon 11:54-12:19
22	Jon 12:20-50
23	Jon 13:1-30
24	Jon 13:31-14:14
25	Jon 14:15-31
26	Jon 15:1-27
27	Jon 16:1-33
28	Jon 17:1-26
29	Jon 18:1-24
30	Jon 18:25-19:22
31	Jon 19:23-42

date	Scripture
1	Jon 20:1-31
2	Jon 21:1-25
3	Aposol 1:1-26
4	Aposol 2:1-47
5	Aposol 3:1-26
6	Aposol 4:1-37
7	Aposol 5:1-42
8	Aposol 6:1-15
9	Aposol 7:1-29
10	Aposol 7:30-50
11	Aposol 7:51-8:13
12	Aposol 8:14-40
13	Aposol 9:1-25
14	Aposol 9:26-43
15	Aposol 10:1-33
16	Aposol 10:34-48
17	Aposol 11:1-30
18	Aposol 12:1-23
19	Aposol 12:24-13:12
20	Aposol 13:13-41
21	Aposol 13:42-14:7
22	Aposol 14:8-28
23	Aposol 15:1-35
24	Aposol 15:36-16:15
25	Aposol 16:16-40
26	Aposol 17:1-34
27	Aposol 18:1-21
28	Aposol 18:22-19:12
29	Aposol 19:13-41
30	Aposol 20:1-38

date	Scripture
1	Aposol 21:1-16
2	Aposol 21:17-36
3	Aposol 21:37-22:16
4	Aposol 22:17-23:10
5	Aposol 23:11-35
6	Aposol 24:1-27
7	Aposol 25:1-27
8	Aposol 26:1-32
9	Aposol 27:1-20
10	Aposol 27:21-44
11	Aposol 28:1-31
12	Rome 1:1-17
13	Rome 1:18-32
14	Rome 2:1-24
15	Rome 2:25-3:8
16	Rome 3:9-31
17	Rome 4:1-12
18	Rome 4:13-5:5
19	Rome 5:6-21
20	Rome 6:1-23
21	Rome 7:1-14
22	Rome 7:15-8:6
23	Rome 8:7-21
24	Rome 8:22-39
25	Rome 9:1-21
26	Rome 9:22-10:13
27	Rome 10:14-11:12
28	Rome 11:13-36
29	Rome 12:1-21
30	Rome 13:1-14
31	Rome 14:1-23

date	Scripture
1	Rome 15:1-21
2	Rome 15:22-16:7
3	Rome 16:8-27
4	1 Korint 1:1-17
5	1 Korint 1:18-2:5
6	1 Korint 2:6-3:4
7	1 Korint 3:5-23
8	1 Korint 4:1-21
9	1 Korint 5:1-13
10	1 Korint 6:1-20
11	1 Korint 7:1-24
12	1 Korint 7:25-40
13	1 Korint 8:1-13
14	1 Korint 9:1-18
15	1 Korint 9:19-10:13
16	1 Korint 10:14-11:1
17	1 Korint 11:2-16
18	1 Korint 11:17-34
19	1 Korint 12:1-26
20	1 Korint 12:27-13:13
21	1 Korint 14:1-17
22	1 Korint 14:18-40
23	1 Korint 15:1-28
24	1 Korint 15:29-58
25	1 Korint 16:1-24
26	2 Korint 1:1-11
27	2 Korint 1:12-2:11
28	2 Korint 2:12-17
29	2 Korint 3:1-18
30	2 Korint 4:1-12
31	2 Korint 4:13-5:10

date	Scripture
1	2 Korint 5:11-21
2	2 Korint 6:1-13
3	2 Korint 6:14-7:7
4	2 Korint 7:8-16
5	2 Korint 8:1-15
6	2 Korint 8:16-24
7	2 Korint 9:1-15
8	2 Korint 10:1-18
9	2 Korint 11:1-15
10	2 Korint 11:16-33
11	2 Korint 12:1-10
12	2 Korint 12:11-21
13	2 Korint 13:1-13
14	Gareisiya 1:1-24
15	Gareisiya 2:1-16
16	Gareisiya 2:17-3:9
17	Gareisiya 3:10-22
18	Gareisiya 3:23-4:20
19	Gareisiya 4:21-5:12
20	Gareisiya 5:13-26
21	Gareisiya 6:1-18
22	Epeas 1:1-23
23	Epeas 2:1-22
24	Epeas 3:1-21
25	Epeas 4:1-16
26	Epeas 4:17-5:2
27	Epeas 5:3-33
28	Epeas 6:1-24
29	Pilipai 1:1-26
30	Pilipai 1:27-2:18

date	Scripture
1	Pilipai 2:19-3:6
2	Pilipai 3:7-4:1
3	Pilipai 4:2-23
4	Kolosei 1:1-20
5	Kolosei 1:21-2:7
6	Kolosei 2:8-23
7	Kolosei 3:1-17
8	Kolosei 3:18-4:18
9	1 Tesalonika 1:1-2:9
10	1 Tesalonika 2:10-3:13
11	1 Tesalonika 4:1-5:3
12	1 Tesalonika 5:4-28
13	2 Tesalonika 1:1-12
14	2 Tesalonika 2:1-17
15	2 Tesalonika 3:1-18
16	1 Timoti 1:1-20
17	1 Timoti 2:1-15
18	1 Timoti 3:1-16
19	1 Timoti 4:1-16
20	1 Timoti 5:1-25
21	1 Timoti 6:1-21
22	2 Timoti 1:1-18
23	2 Timoti 2:1-21
24	2 Timoti 2:22-3:17
25	2 Timoti 4:1-22
26	Taitos 1:1-16
27	Taitos 2:1-14
28	Taitos 2:15-3:15
29	Pirimon 1:1-25
30	Hibru 1:1-14
31	Hibru 2:1-18

date	Scripture
1	Hibru 3:1-19
2	Hibru 4:1-13
3	Hibru 4:14-5:14
4	Hibru 6:1-20
5	Hibru 7:1-19
6	Hibru 7:20-28
7	Hibru 8:1-13
8	Hibru 9:1-10
9	Hibru 9:11-28
10	Hibru 10:1-18
11	Hibru 10:19-39
12	Hibru 11:1-16
13	Hibru 11:17-31
14	Hibru 11:32-12:13
15	Hibru 12:14-29
16	Hibru 13:1-25
17	Jemes 1:1-18
18	Jemes 1:19-2:17
19	Jemes 2:18-3:18
20	Jemes 4:1-17
21	Jemes 5:1-20
22	1 Pita 1:1-12
23	1 Pita 1:13-2:10
24	1 Pita 2:11-3:7
25	1 Pita 3:8-4:6
26	1 Pita 4:7-5:14
27	2 Pita 1:1-21
28	2 Pita 2:1-22
29	2 Pita 3:1-18
30	1 Jon 1:1-10

date	Scripture
1	1 Jon 2:1-17
2	1 Jon 2:18-3:2
3	1 Jon 3:3-24
4	1 Jon 4:1-21
5	1 Jon 5:1-21
6	2 Jon 1:1-13
7	3 Jon 1:1-14
8	Jud 1:1-25
9	Revelation 1:1-20
10	Revelation 2:1-17
11	Revelation 2:18-3:6
12	Revelation 3:7-22
13	Revelation 4:1-11
14	Revelation 5:1-14
15	Revelation 6:1-17
16	Revelation 7:1-17
17	Revelation 8:1-13
18	Revelation 9:1-21
19	Revelation 10:1-11
20	Revelation 11:1-19
21	Revelation 12:1-18
22	Revelation 13:1-18
23	Revelation 14:1-20
24	Revelation 15:1-8
25	Revelation 16:1-21
26	Revelation 17:1-18
27	Revelation 18:1-24
28	Revelation 19:1-21
29	Revelation 20:1-15
30	Revelation 21:1-27
31	Revelation 22:1-21